1542 resistendi Turcis: & quum eo sit ingenio præditus, liberos etiam ad
eandem disciplinam instituere: Iam autem eius ambitionē & immen=
sam cupiditatem ita creuisse, ut occultari non possit: illius maiores oc=
cupasse prouinciam Galliam, quæ sit ditionis Imperij: sic illum tenere
nunc Sabaudiam & Pedemontij partem, atq; ita communire, ut faci=
lè appareat, non constituisse reddere: fuisse autem illius propositi, nō
Insubriam modò, sed Parmam quoque & Placentiam, ac deinde Lu=
cam atq; Senas, pòst etiam ecclesiæ Romanæ ditionem inuolare, quò
sic patefactum haberet iter ad Neapolim atque Siciliam: quin cò ten=
dat, non esse dubium, & ex ijs, quæ per Italiam molitur atq; tentat,
facilè posse deprehendi: Breuiter, cupiditatem eius nō certis ullis fini=
bus contineri, sed esse uagam & infinitam: neque uerò esse, quod pa=
cta seruaturus unquam putetur, quándiu supererit quod alijs eripiat
& ad se transferat: hoc enim animi morbo, uitioq; mentis, uelut æstu
quodam, ita rapi transuersum, ut omnis etiam pietatis atq; religionis
oblitus, cum Turca fœdus inierit, & cum hoste reipublicæ non consi=
lia modò, sed fortunas etiam communicet, & nunc quoq; magnificè
iactet, fore, ut nostros in fines Barbarossa cum classe ueniat: an hæc ad
sanandam rempublicam, ad inchoandū concilium faciant, ipsum de=
bere pro sua prudentia cogitare: semper illum hoc egisse, ne quando
coiret cōcilium, quòd ita suis priuatis rebus utile esse arbitretur: ideò
se, quum hoc animaduertisset, aliam instituisse rationem conciliandi
per Germaniam dissidij religionis, in eoq; solùm spectasse gloriā Dei
& ecclesiæ dignitatem: quò minus ergò concilium habeatur, illi tri=
buendum esse, qui semper impediuit, non sibi, qui tantum eo nomine
susceperit laboris atque molestiæ: quod si igitur afflictam republi=
cam iuuare uelit, debere ipsum ex officio se profiteri illius hostem, qui
totius perturbationis & calamitatis est author, qui Turcam in rem=
publicam Christianam inuitat & elicit, qui nihil intentatum relin=
quit, ut ambitionem & animum uindictæ cupidissimum exatiare
possit: cùm enim ad ipsum orbis Christiani præcipua cura pertineat:
ex officio pastorali, rem ipsam profectò postulare, ne diutius illum ita
tumultuari permittat, sed inimicum ei sese declaret: Quod si faciat,
& bonis omnibus longè gratissimum, & ad cæteros quoq; reges in
officio continendos, futurum id esse perutile: nam cogendi concilij &
recupe=

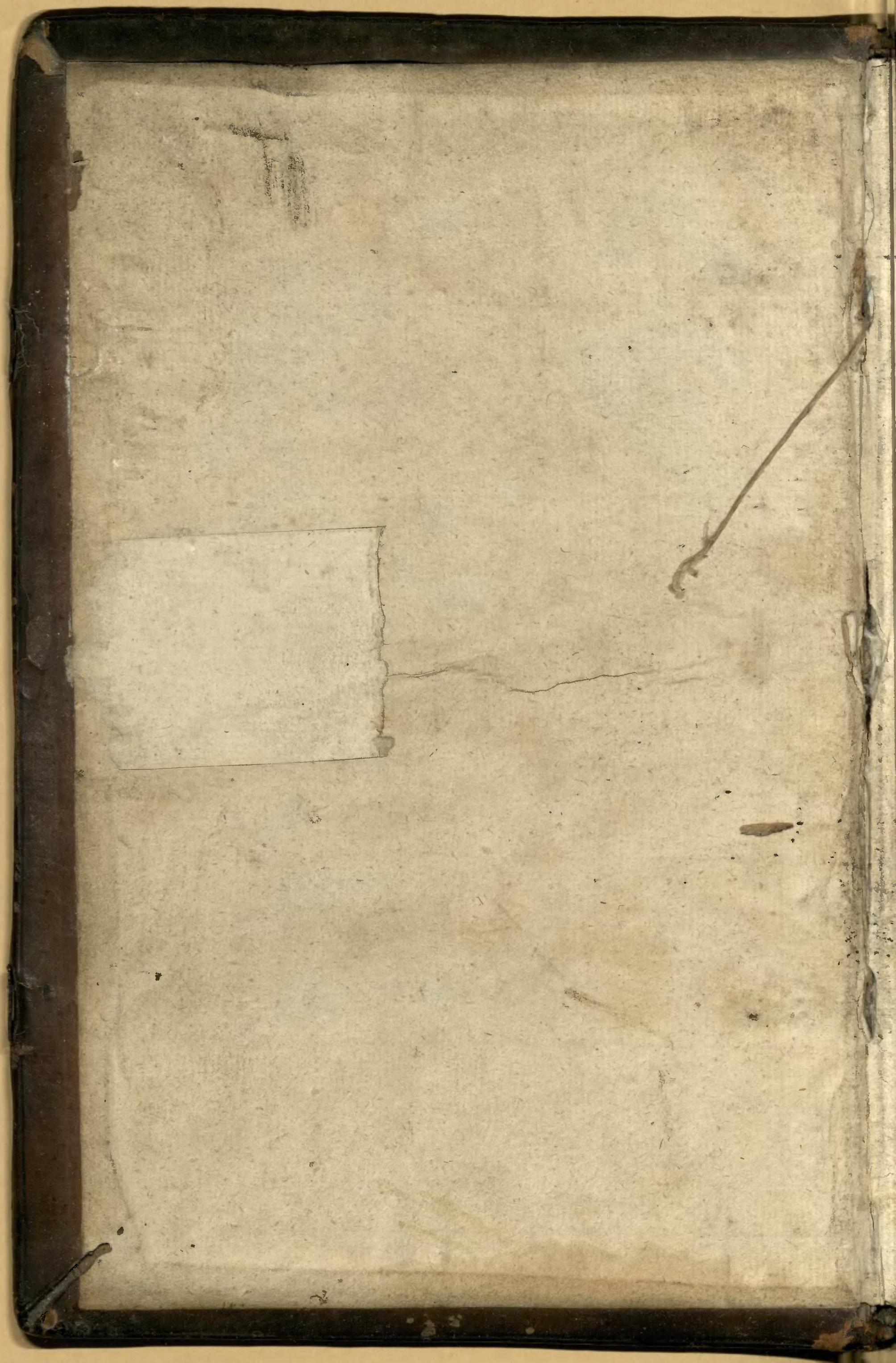
recuperandæ pacis, & reipublicæ constituendæ hanc unam esse uiam: 1542
qua quidem in re si suum ipse faciat officium: non etiam se defutu=
rum esse.

LIBER XV.

VM IAM VNDIQVE BELLVM FER= Pacificatores cardinales missi ad Principes.
ueret, pontifex, Augusti die xxvi. legatos mittit car=
dinales pacificatores, Michaëlem Visensem Lusita=
num, ad Cæsarem, Iacobum Sadoletum, ad Galliæ re=
gem, orans, ut priuatas iniurias, reipublicæ condo=
nent, & ad pacis consilia sese referant. legatos quoque Tridentum
mittit in synodum, cardinales, Parisium, Polum, Moronum. Cæsar et
legato Visensi respondet, & pontifici scribit in eandem propè senten
tiam, ut superioribus literis demonstrauimus. frustrà pacē fieri cum
eo, qui pacta non seruet: itaq; rursus monet, ut illius hostem sese profi=
teatur: nam sæpe confirmasse, grauiter in eum esse uindicaturum, qui
uiolasset inducias, aut fœdus cum Turca fecisset: hanc unam modò ra
tionem esse firmam & idoneam ad cōstituendam rempublicam. Cum
his literis legatum dimittit ad xviij. diem Octobris. Quia Longeual=
lus & Martinus Rossemus, per ditionem ducis Cliuensis exercitum
collegerant, ut suprà dictum est, Cæsariani, ductore principe Aurai=
co, Iuliacensem agrum inuadunt, & incendijs longè latéque uastant,
& Duram, ijs locis præcipuum oppidum, deditione capiunt: nam ad Dura deditione capta.
Cliuensem Iuliacus & Montensis etiam principatus à matre perue=
nerant. Hoc quoq; tempore exercitus Imperij, nulla re per Vngariam
perfecta, cùm Pestam oppidum frustrà tentasset oppugnatione, domū
redit, & è contagione multa hominum millia desiderata sunt. Saxo=
niæ dux Mauricius hoc in bello uoluntariè militabat, circiter xxi. Mauricij periculum.
annorum iuuenis, & è castris quodam die progressus, uno solùm co=
mitante satellite, cùm in Turcas aliquot incidisset, manus conserit, &
equo confosso in terram effunditur. Ibi famulus, quem dixi, genere no
bilis, corpore toto superincumbens, iacentem protegit, & tantisper il
lis demoratur atq; sustinet, donec equites superueniunt, qui principē
eri=

IOANN SLEIDANI

Ioan. Sleidani, de statu religionis et Reipublicæ, Carolo Quinto, Cæsare, Commentariorum libri XXVI.

VIGINTI QVINQVE LIBRIS, PRAETER ACCVratiorem totius operis recognitionem, etiam nunc primùm uigesimus sextus accessit, quem author ipse post primam editionem conscribere cœpit, & usq; ad profectionem CAESARIS in Hispaniam perduxit.

VNA' CVM
APOLOGIA ab ipso authore conscripta, & INDICE locupletissimo.

M. D. LXVI.

Sum Valentini Kosinski [illegible] amicorum

AVTHOR LECTORI
S. D.

VO *primùm tempore commentarij nostri prodibant, typographos orabam, ut* Ribelij, *qui sumptum fecisset in excudendo, rationem haberent, nec auarè quicquam facerent aut il liberaliter, quoniam id sibi fieri nollent: sed surdo me fabulam narrasse uideo.* Nam *præter uoluntatem meam, sermone populari quidam & uerti curauit opus & excudit, nomine suo dißimulato: cuiusmodi sit autẽ illa uersio, iam satis opinor esse notum: deinde, nunc etiam latinum eripuit idem* Ribelio, *quantum in ipso fuit, alijsq́; typis procudit, & emolumentum ad se deriuare studet, meisq́; fruitur laboribus, & ueluti fucus alienis insidiatur aluearijs ac mellificio: neq; contentus, quòd editione* Germanica *mibi fecit iniuriam, ecce iam nouam addit, & sicut prouerbio dicitur, falcem im mittit in segetem alterius, & utile præponit honesto, Christianæ uidelicet profeßionis homo, cùm id apud omnium ætatum uiros bonos, qui solam naturam sequebantur ducem, in uituperio semper fuerit.* Itaq; *spero futurum, ut de hoc illius facto plæriq; sentiant quod oportet: emptores autem amanter oro, ne sordidum hoc & auarum institutum, ei fructuosum esse uelint, sed meum ac genuinum sciant illud exemplar esse, quod* Ribelius *exponit.* Nimis *enim confidenter agit ille, ne dicam temerariè, quòd me uiuo sibi tantum usurpat, non cogitans interim, quàm sit mihi facile, spem eius omnem atq; rationes perturbare. Consimilis etiam est eorum audacia, qui sine meo consilio quandam operis epitomen colligunt & edunt, homines, quos minimè quis credat esse tales, ut alterius cum iniuria suis ipsi commodis uelint & cupiditati seruire.* Vale.

Illustrissimo Principi,

AVGVSTO, ELECTO-

ri, Saxoniæ Duci, Lantgrauio Turingiæ, Marchioni Misniæ, Imperij Archimarescallo, Domino suo clementißimo, Ioannes Sleidanus. S. P. D.

VLTOS ET VARIOS RERVM HVmanarum casus ac regnorum mutationes diuersi nobis authores prodiderunt, Illustrissime princeps: Deus autem ista docere nos ipse, tanquam sua uoce uoluit, multò antè quàm acciderent. Et de summis quidẽ illis mundi quatuor Imperijs, eorumq; uicissitudine ac successione, per Danielẽ nos erudijt. cuius prædictiones, magna sui parte, iã nobis expositæ sunt & obuiæ, suauissima quadam & consolationis plena cognitione. Religionis autem & doctrinæ tum immutationes tum certamina & idem uates prædixit, & secutus eũ Paulus apertè quoq; prænunciat. ea uerò cuiusmodi sint, non ab uno traditũ est & literis explicatũ. Sed illa, quæ in nostrum hoc tempus incidit, omniũ est maximè illustris uicissitudo. Romanum Imperiũ, quod & fore postremũ, & longè potentissimũ, & diuisum iri propheta dixit, ad summam tenuitatẽ, ex illa immensa uastaq; mole redactum est, uti constat, & intra Germaniæ tantùm limites consistit, & uaria fuit eius ac dubia subinde fortuna, partim ob intestina mala, partim ob exterorũ factiones. Tandem uerò Cæsarem nobis dedit Deus, quo nõ fuit à multis iam sæculis potentior: nam ad hunc unũ amplissima regna confluxerunt & hęreditates, ut opulentissimæ, sic etiam ad res, terra mari´q;, diuersis locis gerendas, inprimis op-

portunæ. Et sicut ipse reliquos omneis Germaniæ Cæsares, inde à Carolo magno, potentia uincit, ita quoque propter ea, quæ in ipsius ætatem atque gubernationem inciderunt, maximè cõspicuus est ac memorabilis. In ijs uerò primũ locum obtinet religionis mutatio: quæ simul cũ illius regni primordio sumpsit initium. Nam tũc, quum Cæsar Maximilianus è uita migraret, nõ supra quatuordecim menses fuit hæc agitata causa: cùm autẽ hic eligeretur à septemuiris, eodem tempore lacessitus prodijt in palæstram Lutherus, & Lipsiæ palàm cũ Eccio disceptauit, ac tunc primum excitata fuerunt utrinque studia. Diligenter ergò considerandũ est huius Imperium, & è superiorum temporũ memoria iudicandum. Nam certi quidam ac præ cæteris illustres fuerunt à Deo singulis temporibus excitati uiri principes, cũ aut religionis mutaretur aut reipublicæ status: eiusmodi sunt Cyrus, Alexander Macedo, C. Iulius Cæsar, Cõstantinus, Carolus magnus, Ottones quoque Saxones, & nunc is de quo loquimur, Carolus Quintus. Est autem eius generis hæc mutatio, de qua uerba facimus, ut sine stupore nemo de illa posit, qui modò rẽ teneat, & admiratione summa cogitare. Nam & tenue fuit ac ferè contemptũ initium, & totius orbis odium ac impetum unus tantùm homo sustinuit: & hic ipse tamen sopiri poterat atque sedari, si, quã principiò deferebat, accepta fuisset ab eius aduersarijs cõditio. Silentiũ enim promittebat, modò idem illi facerent: cum autem id recusarent, ac reuocationem ei præscriberent, in eoque permanerent, ille uerò, nisi demonstrato prius errore, non se posse mutare sententiã diceret, creuit disidium, & ad Imperij cõuentus delata res deinde fuit, & nunc in eã se diffudit, uti uidemus, amplitudinẽ. Quibus autẽ id rationibus effectum sit, quid pontifices, quid academiæ, quid reges atque principes moliti sint, quomodo suam ipse causam, corã Cæsare principumque

concilio

cōcilio defenderit, quomodo multi doctrina prȩstantes uiri sese illi coniunxerint, quomodo res identidē agitata fuerit in comitijs, quomodo tentatæ conciliandi rationes, quomodo Cæsarem aliosq́ꝫ reges non semel pontifices interpellarint, quomodo spem emēdationis & cōcilij subinde fecerint, quȩ sint excitatȩ persecutiones atqꝫ supplicia, quæ facta fœdera & cōiurationes, quomodo non per Germaniam tantū, sed alijs etiam in locis hæc fuerit propagata religio, quomodo nonnulli defecerint, alij uerò constantes permanserint, cuiusmodi natæ sint per hanc occasionē, turbȩ, simultates atqꝫ bella: hæc, inquam, tanta, tamqꝫ uaria præterire silentio, neqꝫ literarū commendare monumentis, neminem esse puto qui nō piaculum esse iudicet. Adhȩc, cuiusmodi fuerit reipublicȩ status, hoc Cȩsare, totos nunc annos triginta sex, quæ gesserit ipse bella, qui fuerint interea motus atqꝫ turbæ, quæ regnorum atqꝫ prouinciarum fortunæ, minimè quoqꝫ prætereundum fuit. tametsi, quæ sit in hoc argumento seruata ratio, pòst indicabitur. Etenim, ut latissimis finibus regnat hic Cæsar, ita quoqꝫ grauissimi sese illi opposuerunt aduersarij. maxima sunt igitur atqꝫ summa, quȩ nostra hæc uidit memoria, hoc rerum potiunte Cæsare, Porrò, superioribus aliquot annis, nonnulli magna uirtute & doctrina uiri, quum istarū rerum mentio nonnunquam fieret, cœperunt mihi esse monitores, ut quicquid in hȩc tempora, præcipuè uerò causam religionis incidisset, literis mandarē: & hortabantur quidem, nō quòd ipse hoc optimè prȩstare possem, aut quòd nō alij multò magis essent idonei, sed quòd illa me uiderēt exercitatione delectari cumprimis, ideoq́ꝫ fore putabāt, ut naturæ quodam impellente stimulo, non malā operam in eo fortasse nauarem. Ego sanè, qui non ignorarem, quantū esset mihi pelagus ingrediēdum, & quàm ea res alium posceret, ingenio maiori præditū & uber-

tate dicẽdi, licet propè desperatem illud à me posse confici, tamẽ authoritate uictus eorum, qui tale de me iudicium facerent, statui rem tentare: & ab eo tempore, quo Lutherus indulgentias uenales oppugnare cœpit, initium sumens, & ad disputationem usq; Lipsicam, institutam à Georgio principe, rem perducens, illud, quod ita composuissem, ueluti specimẽ aliquod, ijs, qui mihi fuerant authores, Vuormaciam, ubi tum erat Imperij conuentus, ante annos decem, legendum misi atq; cognoscendum. Hi postea per literas, & coràm etiam, magis, uti pergerem, instabant: sed incidit non multò post luctuosum Germaniæ tempus, exorto bello, quod ut passim literarum studijs & artibus impedimentum intulit, ita mihi quoq; rationes meas & institutum interuertit atq; tardauit. Nec enim progredi licebat, ut optabam, & subinde fuit interponenda mora: sed ubi primum ab illis incommodis respirare licuit, & præsertim his tribus proximis annis, omne ferè studium huc & operam contuli, neq; prius cõquieui, quam ad optatum finem esset peruentum. De religione quidem potissimum & inprimis est institutum opus, uerùm politica tamen etiam propter ordinem inserenda putaui. Iam ad narrationẽ totam quod attinet, ea cuiusmodi sit, legendo quisq; facilè deprehendet. Historiam nihil magis decet quam ueritas atq; candor. Ego certè, ne quid in ea parte posset in me desiderari, diligẽter incubui: nec enim ex uano quicquam hausi, uel auditione leui, sed scribendi materiam mihi suppeditarunt acta, quę studiosè collegi, de quorũ fide nemo dubitare posit. Interuenit etiam uerè nobilis & præclari uiri, Iacobi Sturmij, subsidium & opera, qui per annos amplius triginta uersatus in publicis & arduis negocijs, maxima cum laude, quum sua me nõ dedignaretur amicitia, quæ fuit ipsius humanitas, dubitantem & hærentem aliquando in uadis atq; scopulis, peri

tus

tus ipse gubernator, subinde reduxit in uiam ęquabilem minimeq́ salebrosam, & maiorem oneris partem, ante morbum, quo sublatus interijt, meo rogatu perlegit, & quorum oportuit, diligenter admonuit. De rebus externis, præsertim Gallicis atq́ Britannicis, multa quoq; fit mentio: sum autem & hic eandem secutus rationem, & nihil quod non sit compertum atq́ testatum, inserui, & Gallica quidē ipse magna sui parte spectaui, nouem ijs annis, quibus hospitium illa mihi præbuit. Nam plæraq́ supplicia & incendia, quorum fit mentio, multa deinde facta decreta, & in quosdam Ecclesiæ ministros à theologis Parisinis actio instituta, & aliquantò pòst edita religionis dogmata, & factiones aulicæ, mèum illud in tempus, quum ijs locis essem, incurrerunt. Bellicas autem res, & quicquid est eiusmodi, non quidem omitto, neque sane potui, sed tamen ex professo non sumpsi tractādas. nam ut paulo supra dixi, causæ religionis hic est potissimum dedicatus labor. Itáq́ lectorem, cum ad id genus loca perueniet, admonitum esse uolo, ne prolixiorem aliquā narrationē expectet: nec enim instituti mei fuit, & ex aliorum libris, qui sibi partem hanc scribendi sumpserūt, haurire licebit, quicquid in eo desiderabitur. Alterum, quod in historia seruandum esse dixi, candor est, ne quid uidelicet tribuatur affectui: quod etsi difficile uidetur, quoniam à paucis præstatur, & quanquam me diligenter illud cauisse, non omnibus fortasse persuadebo, tamen, ne qua suspitione grauet ante tempus, etiam atq́ etiam obtestor. Opus hoc meum confectum est totum ex actis, ut dixi, magna diligentia collectis, quorū etiam bona pars typis iam ante procusa fuit, partim latino, partim sermone populari, quædam Hetruscè, quædam etiam Gallicè. Habet autem orationes multas & postulata & responsa, complures etiam accusationes & refutationes: hæc omnia, nudè, simpliciter, & bona fide,

prout quæq; res acta fuit, recito: nec enim de meo quicquam addo, nec ullum interpono iudicium, sed id lectori liberũ relinquo, nulla etiam utor rhetoricatione, nec in ullius hominis inuidiam aut gratiam aliquid scribo, stylum accommodo solum, meisq́; uerbis utor, ut perpetua & æquabilis ubiq; sit oratio, & in suum quæq; locum digero, sicut ordine consecuta sunt. Primis illis annis, Leo pontifex & Adrianus acerbè multa dixerunt in Lutherum: horũ ego scriptis ut nihil detraho, sic etiam responsis Lutheri nihil addo, neq; uel querimoniã illorum deteriorem, uel huius efficio meliorẽ defẽsionem. Qui secuti sunt pontifices, Clemens atq; Paulus, & hic quidem inprimis, quum iam longè lateq; esset Lutheri propagata doctrina, digressi ab eius persona, principes etiã uiros atq; ciuitates odiosissimè criminati sunt: hic eandem rationem sequor, & per totum adeo uolumen his insisto uestigijs. Itaq́; lectorem obtestor, ut præiudicium omne deponat, & rem ipsam prius cognoscat, & laborẽ hunc meum, qui sanè maximus fuit, fauore prosequatur & beneuolentia. Nam certè, nisi quę causæ me principio mouerunt, uti scriberem eędem, uti pergerem & molestiam omnẽ exhaurirem, incitassent, iampridẽ destitissem ab incepto, cum tanta sese uarietas ostenderet & amplitudo. Sed animus & robur accessit, primũ, quòd cogitarẽ istud ad gloriam Dei pertinere, qui suam omnipotentiam & admirabile cõsiliũ hoc nostro tempore sic patefecit: deinde mouit me communis utilitas. nam & per Germaniam pauci rem actam tenent, & exteræ gentes comperti nihil quicquam habent, & præiudicijs occupati multorũ animi, secus quam oportet, de plærisq; pronunciant. Adhæc, posteritatis habui rationem, si tamen lucem ac diuturnitatem scripta mea ferre poterunt. Huc accedit, quod eius generis pleraq; neq; uerè neq; moderatè sunt ab alijs prodita literis: & extat cu-

iusdam

iusdam, nostræ nationis, liber, ante sextum annum edi-
tus Moguntiæ, criminationibus, calumnijs, nugis, con
uitijs refertissimus: & his proximis annis editi sunt Flo-
rentiæ tomi duo, quorũ author prolixè quidem & am-
plè suorum temporum historiam tractat, sed ubicunqꝫ
de rebus Germanicis loquitur, præsertim de religione,
morbum animi prodit: nam & incomperta ferè sunt et
falsa & calumniosa quæcunque scribit, ut luculenter de
monstrari potest. mitto tot orationes, epistolas, præfa-
tiones, quæ typis euulgatæ, cùm res istas attingunt, non
maleuolè tantum et inuidiosè omnia tractant, sed à ue-
ritate quoqꝫ longissime recedunt. His inquam de caussis
progrediẽdum esse, neqꝫ committendum putaui, ut rei
gestæ series uel ad hanc nostram uel ad futuram ętatem
transmitteretur mendosa. Quid enim in hoc genere tur
pius, quid minus ferendum, quam ea, quæ peritiorem
debent reddere lectorem, falsis narrationibus deprauá-
ri? Magistratus nimirum interest, prouidere, ne quid li-
center in eo fiat. habet autem hoc uitij nostra hæc ætas,
ut eiusmodi scriptores plæriqꝫ gratiam captent, &, dum
uni alicui placere student atqꝫ gratificari, de multis malè
mereantur, & complures in errorem abducant. Ego sa-
nè, quod sine ostentatione dictũ esse uelim, ita sum affe
ctus, ut si quid in hoc opere minus uerè perscriptum esse
scirem, dispuncturus illud sim, et lectorem ipse monitu-
rus ultrò, ne fidem habeat. Sed planè confido, futurum,
ut nulla mihi uanitas obijci possit; quantum enim stu-
dium meũ his aliquot annis & diligentia interuenerit,
ut exactè singula cognoscerem, et multi uiri boni testari
possunt, & res ipsa docebit, ut spero. Cæterũ, etsi com-
plector ea, quæ in huius Cæsaris gubernationem uene-
runt, licet ipse supersit, & rempublicam gerat, quãquam
in eius ætatem incurrere possunt adhuc fortasse multa,
tamen, quoniam anteacta primã et potissimam & ma-

ximam partem sibi uendicant, diutius illa nolui desiderari, flagitantibus multis, non Germanis modo, sed exteris etiam, uiris doctis, ut ipsis in eo gratificarer. Impendent hauddubie grauissimi motus & miræ uicissitudines: quod & scriptura sacra non ambiguè nec obscurè prænunciat, & præsens rerũ status omnino significat, ita quidem, ut ijs, qui uolent huc animũ applicare, non sit defutura scribendi materies: uerùm, quæ me causa mouit uti scriberem, publica nimirum utilitas, ea mihi nunc etiam persuadet, ut quæ scripta sunt, & his uiginti quinqꝫ comprehensa libris, in manus hominum exire patiar. Hunc uero laborem meum, & quicquid est impensum operæ, tibi uolui, princeps illustrissime, consecrare totum, qui genus & originem ducis ex ea familia, quæ huic doctrinæ perfugium & hospitium prima dedit, cuius pater auidè complexus est illã, cuius frater ad educationem iuuentutis in literis atqꝫ pietate maximas facultates contulit, cuius etiam socer præclarum nomẽ inter reges obtinet, propter hanc ipsam causam. Et quoniam his illorum uestigijs tu quoque magna cum laude insistis, opus hoc, quod multis proderit, uti spero, non ingratum tibi futurum esse confido. Celsitudinem tuam Deus incolumem seruet. Dat. decimo Cal. April.

M. D. LV.

IOAN.

IOAN. SLEIDANI
Apologia.

QVIA nonnullos audio parum amanter loqui de mea Historia, meísque longè maximis laboribus iniquam uideo referri gratiam, scriptum istud cogor uelut apologeticum edere. Porrò, quibus causis impulsus ad scribendam Historiam accesserim, quomodo sim in ea progressus, quomodo nullius ad inuidiam aut gratiam scripserim, & res actas in ordinem redegerim, in operis explicaui præfatione, simul addebam, ueri me fuisse perquàm studiosum, & sic esse affectum, ut si quid minus uerè perscriptum esse scirem, dispuncturus illud sim, & lectorem moniturus ultrò, ne fidem habeat. Ego sanè fore putabam, ut ea re satisfieret omnibus, præsertim, cùm ipsa quoq; lectio fidem esset eius factura quod dicebam: sed quia longè diuersum ad me defertur, quod inprimis est molestum atque graue, necessariò mihi quædam sunt uelut addenda præfationi. Ac primo quidem inde post natos homines in usu perpetuò fuit, ut res tam sacræ quàm politicæ mandarentur literis: hoc nimirum libri testantur, eáq; consuetudo maximè semper floruit apud illustres liberásq; nationes, Græcam inprimis atque Romanam. Huius scriptionis præcipuum est & præceptum & ornamentum, ut recta sit atque uera, ideóque testem Cicero uocat temporum, historiam, lucemq; ueritatis, & memoriæ uitam, uitæq; magistram: quibus quidem uerbis & amplißimè illam commendat, & cuiusmodi esse debeat, ostendit. Iam uerò, postquam in hanc ætatem nostram tanta religionis incurrit mutatio, quanta post Apostolorum ætatem nulla fuit, eámque secuta sit etiam politiæ ciuilis commotio non parua, sicut fieri solet, equidem, licet non omnium aptißimus, bonorum uirorum hortatu, scribendi prouinciam hanc, ad amplificandam Dei gloriam, suscepi, magnaq; fide ac diligentia nostrum ad hoc usque tempus perduxi: quòd autem affectibus in eo nihil indulserim & tam moderatè sim in hoc argumento uersatus, quàm ante me fortasse uix alius, id spero fatebuntur omnes non iniqui iudices. Nam licet hanc Euangelij doctrinam, beneficio Dei restitutam, libenter profiteor, &

ad

ad eum cœtum aggregatum esse me uehementer gaudeo, tamen ab omni acerbitate uerborum abstineo, remq; totam, sic ut est acta, simpliciter expono. Deum quoque testificor, mei consilij non fuisse, quenquam falsò lædere: cuius enim hoc esset imprudentiæ, de ijs rebus, quarum sit adhuc memoria recens, aliquid prodere dissentaneum à uero? Deinde, qui me norunt familiariter, nullam eiusmodi, sicuti spero, uanitatem in me deprehenderunt: uerúntamen si quod forte sit erratum, equidem & agnoscam libenter, admonitus, et sicut in Præfatione quoque dixi, palàm profitebor ne lector impingat. Quod ad laborem meum alioquin attinet, opinor equidem, in inuestigando uero, nullius potuisse maiorem interuenire, quàm mea fuit, diligentiam, & sicut complures id testari possunt, ita quoq; res docebit ipsa, spero. In describendo autem religionis negocio, politicas causas omittere non mihi licuit, nam ut antea dixi, concurrunt ferè semper, & nostra cumprimis ætatè minimè potuerunt separari. Quòd autem concurrant, hæc est firma sacrisq; literis innixa causa. nimirum quum in aliquo populo mutatur religio, statim nascuntur offensiones, dissidia, simultates, turbæ, factiones atq; bella. Nam hac de causa Christus ait à parente filium, & à matre filiam diuelli: suam quoq; doctrinam adferre non pacem, sed gladium, & inter propinquos etiam excitare dicit incendium. atque is fuit semper status rerum ab orbe condito, neque negari potest, & res ipsa loquitur. Nam simulatque nostro tempore cœptum est, Dei beneficium in homines collatum & Euangelium doceri contra pontificis Indulgentias ac hominum traditiones, ilicò cœpit tumultuari mundus, & inprimis ille qui dicitur, ordo ecclesiasticus. Hac uidelicet occasione res ad publicum Imperij conuentum introducta fuit: cúmque Principes etiam atque ciuitates aliquot doctrinam hanc admitterent, latius est euagatum incendium, & uarijs modis agitata causa fuit, quoad in bellum tandem desijt. In hac autem omni descriptione uidere licet, quanta Cæsaris interuenerit solicitudo & diligentia, ut dissidium tolleretur: uidere quoq; licet, quid protestantes ordines responderint, & cuiusmodi sæpe sint ab ipsis delatæ conditiones. Cùm autem ad arma uentum esset, uaria fuit & multiplex actio, & Cæsar quidem, ut ex plurimis unum adducam exemplum, ad Prin-

cipes

cipes nonnullos atq; ciuitates datis literis, post etiam euulgato scripto publico, facti sui rationem explicabat. Hoc scriptum, in quo firmamentum causæ Cæsaris positum est, unà cum partis aduersariæ responso, iuxta legem historiæ, præteriri non potuit. Nam alioquin, obsecro, qualis ea sit historia censenda, quæ solúm alterutrius partis rem actam commemorat? Et tamen quomodò me gesserim in eo, quomodò stylum temperarim & inflexerim, uideri poterit, facta scripti Germanici cum Latino collatione, ad quam me refero etiam. Deducto iam in hyemem usq; bello, superior extitit Cæsar, cùm aduersarij domum sese reciperent. Hæ quoq; illius uictoriæ & triumphi, primò per Germaniam superiorem, deinde per Saxoniam, bona fide à me recitantur omnes, & hic quidem ordo seruatur ubiq; : nihil enim uel derogo uel tribuo cuiquam plus, quàm res ipsa requirit atq; patitur. Id sanè pauci præstiterunt, uti constat. nam plæriq; narrationibus iudicium quoque suum tam de personis quàm de rebus interponunt. Et ut ueteres omittam, notum est, quomodo Pontificum uitas Platina descripserit: Et nostra ferè memoria, equestris ordinis uir præclarus, Philippus Cominæus insignem edidit sui temporis historiam, ac inter alia refert, quomodo post Caroli Burgundiæ ducis interitum, qui prope Nanceium interfectus in prælio fuit, Ludouicus xij Galliæ rex, hæredi Caroli filiæ, Burgundiam utramq; simul & Atrebatensem agrum ademerit. Et quanquam fide per iusiurandum addictus erat Galliæ Cominæus, tametsi regis erat consiliarius, tamen non rectè factum hoc ab illo fuisse dicit. Annis ab hinc circiter xxiiij. Petro Bembo datum fuit à Senatu Veneto negocium describendi bella, quæ cum Cæsare Maximiliano, cum Galliarum rege Ludouico, cum Iulio II. Pontifice gesserunt & alijs. id quod fecit, xij libris rem complexus: refert autem inter cætera, quemadmodum Galliæ rex Ludouicus xij bellum Venetis denunciarit: ait præconem, ubi coram duce totoq; senatu constitisset, in hæc uerba locutum esse. Bellum, Lauredane, Venetorum dux, cæterique huius urbis ciues, Ludouicus Galliarum rex indicere me uobis iussit, tanquam infidis hominibus, Pontificisq; Maximi & reliquorum regum oppida per uim perq; iniuriam capta possidentibus, omniumq; omnia dolo malo sub uestram ditionem rapere atq; redigere festinantibus

tibus: ipse ad uos armatus ea repetiturus uenit. Hæc uerba, dicat aliquis eò quòd sunt in Venetos acerba, debuit præterire Bembus. Ille uerò minimè, sed ex publicis commentarijs in suum uolumen ea transscripsit, & responsum præconi datum addidit, non minus acerbum: & procusum est opus Venetijs cum Senatus priuilegio. Paulus Iouius præter alia scripta, quibus illustrium aliquot uirorum uitas complectitur, duos quoq; tomos rerum sui temporis non ita pridem euulgauit: quàm liberè uerò scribat, testificari possunt, qui legerunt: tametsi locis aliquot iniuriam Germanis facit: multis uerò munitum priuilegijs opus illud exijt. qui uolet, requirat II. Tomi fol. IX. item in uita Leonis X. fol. XCIII. & XCIIII. & in Alfonsi Ferrariæ ducis uita, fol. XLII. exemplis referti sunt omnes bonorum authorum libri. Commendatur autem inprimis hoc nomine Cominæus, quòd tam æquabiliter scripserit: sed morem hunc seruat, sicut ante quoque diximus, ut non solùm acta describat, sed iudicium interponat etiam, & quid quisq; rectè uel iniquè fecerit pronunciet. Et licet hoc ego minimè faciam, tamen usitatum est plærisq;. Vt autem quid utrobique gestum sit, recitetur, id non modò æquum est, & inde à primis temporibus deductum, sed necessarium quoq;. Nam aliter historia confici non potest. Vbicunq; sunt factiones, ubi bellum atq; seditio, ibi certè querimonijs & accusationibus & defensionibus & scriptis aduersarijs omnia redundant, uti constat. Iam, qui hæc omnia sic ut acta sunt, recenset, neque iudicium interponit, neutris iniuriam facit sed historiæ legem sequitur. Nam in iurgijs illis atq; criminationibus non statim uerum est atque firmum, quod alteri alteris obijciunt. Cùm simultas intercedit, & odium & animus hostilis, notum est atq; testatum, quomodo res agatur utrinq;. Si quæ Pontifices & id genus alij complures annis ab hinc triginta sex effuderunt in Protestantes maledicta, essent uera, quid illis fingi posset sceleratius? Paulus III. Pontifex, nepotem suum ex filio Cardinalem Farnesium anno M. D. XL. in Belgium misit ad Cæsarem. Is deinde consilium dabat in Protestantes, quod non multum pòst typis euulgatum fuit, & à me quoq; recitatur historiæ meæ libro XIII. Post multas uerborum contumelias inter alia dicit, Protestantes oppugnare Christum non minus imò plus quam

Turcæ

Turcæ faciant: hos enim trucidare tantum corpora, sed illos in sempiternum exitium animas quoq; deducere. Cedò, quid grauius aut horribilius dici poßit? Quòd si non sint ista recitanda, iam certè Protestantes, querimoniæ causam habituri sunt aduersum me: sed longè secus res habet: nec enim idcircò uera sunt, quòd ille sic dixerit: & si præteritum hoc à me fuisset, in suspitionem meritò uenissem, quasi non candidè rem agerem, & alteri parti magis gratificarer. Quòd autem ita sit, ut clarè demonstrauimus, non dubito, quin homines æqui iudicent, nihil à me præter historiæ legem esse factum: eoq; magis, quòd pleraq; desumpta sunt ex actis, quæ iam antè typis fuerant excusa. Parum igitur agunt amicè, imò iniuriam mihi faciunt non mediocrem, qui scripta mea sic traducunt, & eò maiorem faciunt, si leges tenerent contexendæ historiæ: si uerò nesciunt, uelim ut ex ijs, quæ iam explicauimus, & alijs hostoricis addiscant. Cùm autem historicos dico, non illos intelligo nostri temporis nonnullos, qui solum hoc agunt ut quam uolunt partem summis laudibus extollant & mirificè commendent, alteram uerò maledictis atq; conuitijs obruant. qui sunt eiusmodi, non sunt ea digni appellatione. Commentarios edidit ante sextum annum Ioan. Cochleus, eodem ferè argumento, quo sunt mei: sed horrendis & inauditis atq; fictis criminationibus omnia sunt accumulata. Polus Card. in eo libro qui nuper est euulgatus, doctrinam in Germania renouatam uocat semen Turcicum. Id genus uerbis referti sunt ipsorum omnium libri. Quid autem simile meo in opere inuenitur? Equidem admirabile Dei beneficium, huic nostro tempori collatum, ordinè ac uerè, quantum omnino potui, perscripsi, ad eamq; rem annis ab hinc XVI. collegi, quicquid eo pertineret: neque uerò scriptionem præcipitaui, sed certo iudicio proceßi. Quanto autem sudore mihi constet hoc opus, post Deum immortalem, ipse noui. nam eius gloriam spectaui cumprimis, & omissa tractatione iuris, huc omne ferè studium applicaui: ac sanè fatendum est mihi, impellente Deo me quodammodo pertractum ad hunc esse laborem. Quòd uerò tam indignam tantis meis uigilijs gratiam nonnulli referant, commendabo illi, cuius causam inprimis egi: nam indubitanter scio, gratißimum ei me sacrificium immolasse atq; uictimam: ea nimirum conscientia

bona

bona me consolor atque sustento, præsertim cùm doctis uiris laborem meum esse probatum uideam, qui & gratias mihi agunt, & magnum sese fructum inde percipere fatentur. Quapropter ueritatis amatores omneis obsecro, ne quorundam criminationibus fidem habeant, sed meos labores, fidem atque diligentiam benignè suscipiant, neque sinistram ullam de me suscipiant opinionem. Quod superest, profiteor me Cæsarem ac Romanorum regem agnoscere pro summo magistratu, quem Deus constituit, & cui rebus in omnibus, quæ non sunt aduersus Deum, obtemperandum est, uti Christus & Apostoli docent.

IOAN-

IOANNIS SLEIDANI

COMMENTARIORVM, DE STATV *Religionis & Reipublicæ, Carolo Quinto, Cæsare,* Liber I.

EO DECIMVS, PONTIFEX ROMAnus, ex familia Medicea, Florentinus, pro sua, quam in omneis Christiani nominis ecclesias habere se putabat, quadam usurpatione maiorum, potestate, missis per omnia regna literis atque diplomatis, omnium delictorum expiationem ac salutem æternam pollicebatur, interuentu pecuniæ, quam quisque daret, ad eamq; rem qui mittebantur quæstores, ac huius tanti beneficij præcones, æraria paßim per omneis prouincias constituerant: nec id modò, uerumetiam editis libellis dogmata sua defendebant, in Germania præsertim. Hanc uero condonationem peccatorum, suo quodam uocabulo, iam olim recepto, nominabant Indulgentias. Adhæc ouis, lacte, caseo, carne uescendi facultatem diebus uetitis, precio uendebant. Erat tùm Vuittembergæ, quod est ad Albim, oppidum Saxoniæ, Martinus Luherus, Theologus, Augustinianus: is concionibus illis & quæstorum libellis excitatus, cùm uideret uulgò credi quod illi iactabant: cœpit monere homines, agerent prudenter, neque merces illas tanti compararent: quod enim his rebus impenderent, multò posse collocari melius. Fuit hoc anno salutis humanæ supra millesimum quingentesimum, decimoseptimo. Vt autem maiori cum fructu rem ageret, pridie calendas Nouembris ad archiepiscopum Moguntinum, Albertum Brandeburgicum, datis literis, quid illi doceant, exponit, et populo sic esse persuasum queritur, quasi pecunia comparatis illis diplomatis, de salute nihil amplius dubitare debeant, quasi nullum poßit admitti tantum scelus, quod eius rei beneficio non sit condonatum: quasi eorum animæ, qui crucientur igni purgatorio, simulac nummus in arculam sit iniectus, in cœlum è uestigio subuolent, solutæ pœnis: ostendit mandatum esse Christi, ut doceatur euangelium, & episcoporum esse proprium munus, ut rectè populum erudiant. commonefacit igitur officij, & orat, ut pro sua authoritate libellos editos aboleri iubeat, et declama-

1517

Leo pontifex emittit indulgentias uenales.

Luth. docet contra indulgentias.

1517 toribus illis meliorem docendi rationem præcipiat, ne grauius aliquod ex eo dißidium oriatur, quod omnino futurũ sit, nisi coerceantur. Causa, cur ei scriberet, hæc erat, quòd ad ipsum, propter Magdeburgensem ecclesiam, cuius erat etiam antistes, earũ rerum omniũ cura pertinerat. Cum ijs literis unà mittebat themata, quæ nuper disputandi causa Vuitẽbergæ promulgarat, numero ad nonaginta quinq;. ijs & de purgatorio & uera pœnitentia, et charitatis officio, deq; indulgentijs copiosè disputat, & quæstorũ conciones immoderatas impugnat, sed indagandæ solùm ueritatis causa, sicut dictũ est. Nam & ad disputatonẽ inuitabat omneis, qui uellent in mediũ aliquid adferre, & eos, quibus adesse coràm nõ uacaret, ut scripto sententiam suã ostenderent, orabat, et protestatus, nihil affirmare, sed sanctæ ecclesiæ iudicio rem omnẽ submittere, ueruntamẽ Thomæ Aquinatis, et id genus alia scripta nõ se recipere demonstrabat, nisi cum sacris literis & patrum decretis consentiant. Moguntinus ad ea nihil respondit: et nõ multo pòst, Ioannes Tecelius Dominicanus, Francofurti, quod est ad Viadrum flumen, Brandeburgicæ ditionis oppidũ, alia quædam themata, Lutheranis omnino cõtraria diuulgat, quibus & põtificis potestatem, & fructũ indulgentiarum, et eam, quæ paßim tũc erat in templis erecta iussu pontificis, crucẽ ligneam, uehemẽter prædicabat, ita quidem, ut cũ Leone decimo Petrum apostolũ, & crucem, in qua pro nobis Christus uitam profudit, cum hac pontificia componeret. Cùm autem ad disputationem Vuitembergæ propositã, resistendi causa nemo ueniret, & quæ diximus themata, summo cum applausu legerentur à multis, Lutherus explicationem eorũ scribit ualde prolixam, &
1518 primùm ad Hieronymum episcopum Brandeburgicum, cuius erat ditioni subiectus, deinde ad Ioannem Stupitiũ, Augustinianæ familiæ uicarium mittit, rogans, ut ad pontificẽ curet perferri: sed et ipse, Iunio mense datis ad Leonem literis, exponit, quàm temerariè quæstores illi doceant, et quàm agant auarè, freti ipsius uel abusi potius authoritate: nõ se dubitare quin sit grauiter delatus, uerùm iniuriam sibi fieri: concionibus enim quæstorũ et libris nimiũ ineptis coactum, edidisse quædam, disputandi solùm gratia, quæ nunc apertius declaret: orare, ne criminationibus illis fidem habeat: Fridericum Saxoniæ principem electorem, ea esse prudentia & integritate, & erga religionem

Luth. scribit Leoni.

obseruan=

obseruantia, ut, si uera essent quæ delata sunt ab aduersarijs, non sit 1518
passurus prouinciam suam ad eum modum contaminari: sed & academiæ Vuittembergicæ consimilem esse uoluntatem: breuiter, omnia sua scripta, uitam quoq; & salutem ipsius arbitrio atq; potestati sese permittere: quicquid ab ipso profectum fuerit, eo loco futurum apud se, ac si dimanasset à Christo, & tanquã ex oraculo aliquo dictum esset, neq; capitis recusare pœnam, si quidem ita uideatur ipsi. Præter alios, qui ipsius themata & his adiunctam explicationem oppugnabant, Ioannes Eccius theologus aduersariũ quoq; scriptum, obeliscos, edit. huic respõdet Lutherus: nihil sacræ scripturæ, nihil è scriptis patrum, sed sua quædam ipsum adferre modò somnia, iam olim praua cõsuetudine nimiùm in scholis recepta. Post Eccium, Syluester etiam Prierias Dominicanus, palatij, quod uocant, sacri magister, contrà scripsit, edito dialogo, cum præfatione ad Leonem, ualde confidenter & animosè, dum ait uelle se periculum facere, num ita sit ferreus & inuictus Lutherus, ut conuelli non poßit aut superari: qui si respondeat, tum se daturum esse multò maiora & diligentius elaborata. Lutherum etiam compellat, & se, quanquam sit ætate grauis, iamq́; longo tempore in eiusmodi palæstram non descenderit, pro Pontificatu Rom. nihil non esse facturum demonstrat, & ipsum, ut ad sanitatem redeat, hortatur, & prius quàm disputationem ingreditur, themata quædam adfert, ueluti sententiæ suæ fundamentum, quibus & pontificem Romanum, totius ecclesiæ caput, & ecclesiam Romanam omnium esse primam ac præcipuã, in ijsque rebus affirmat errare non posse, quæ ad fidem atq; religionem pertinent, sed ne concilium quidem, cui pontifex Rom. intersit: sacram quoque scripturam accipere uim omnem & authoritatem ab ecclesia & à pontifice Rom. tanquã à regula fidei longè certißima: qui contra sentiat, aut ecclesiæ Rom. doctrinam non sequatur, aut eius eleuet potestatem, hunc esse dubio procul hæreticum: eo posito fundamento, uenit ad disceptationem. Huic scripto Lutherus deinde respondet, & ad Syluestrum præfatus, ipsius themata suspicere se magis, quàm intelligere dicit. deinde secutus illius exemplũ, muniendi sui causa, themata quoq; sibi sumit ipse, uerùm è sacris petita literis, quibus ostendit, non quibuslibet hominum doctrinis habendam esse fidem, sed omnia prudenter expendi o-

1518 portere, & quod uerbo Dei consentaneum sit, amplectendum: ac præter eam doctrinam, quæ sit à Prophetis & Apostolis relicta, non esse recipiendam aliam, quamlibet etiam sit speciosa: qui proximè ad illam accesserint scriptores, admittendos, de cæteris uerò faciundum esse iudicium, ad indulgentias quod attinet, non licere quæstoribus aliquid in eo fingere noui, sed iuris pontificij præscriptum in eo sequendum esse. post obijcit, quod scripturæ testimonium nullum adducat, quòd Thomæ tantum opiniones recitet, qui & ipse plæraq; omnia pro suo arbitratu sine scripturarum authoritate tractarit. itaq; reijcit utrunque, & id non Pauli solum iussu, uerùm Augustini quoq; se facere confirmat exemplo: Iureconsultis admodum esse familiare, ut dicant, non licere quicquam pronunciare, nisi ex præscripto legis: in rebus autem sacris multò minus debere tolerari, si quid absque testimonio scripturæ dicatur: præceptum esse Pauli, ut qui populo erudiendo præsunt, instructi sint, non syllogismis aut uarijs hominum decretis, uerùm sana doctrina, diuinitus inspirata, nobisque relicta: quia uerò præceptum hoc plærique sint aspernati, densas admodum tenebras incidisse, & inutilium quæstionum uim maximam inundasse. Cùm ad hunc modum sibi strauit uiam, uenit ad confutationem, & sub finem ait nihil se moueri comminationibus ipsius atque uerbis ad ostentationem compositis: etiamsi capitis pœna sibi subeunda sit, uiuere tamen & immortalem esse Christum, cui sit omnis tribuenda gloria: si posthac in aciem prodire uelit, alijs utendum esse telis, alioqui fore, ut cum Thoma non admodum excipiatur commodè. Syluester ad ea rescribit. ualde sibi placere, quòd Romani Pontificis arbitrio se permittat: cupere etiam ut ex animo & uerè dixerit. Ambitionem & assentationem ei Lutherus obijcecerat: ea remouet à se, quantum potest: Thomam uerò strenuè defendit, eiusque doctrinam omnem, ab ecclesia Rom. sic esse receptam dicit & approbatam, ut etiam quibuscunq; scriptis anteferatur: ipsum autẽ, qui de tanto uiro parum sit locutus reuerenter, obiurgat, et honorificum sibi ducit, uocari Thomistam: sed tamen aliorum quoque scripta sibi esse cognita, quod aliquando sit declaraturus. Huic præfationi libellum subiungit, Epitomen: in eo Romani Pontificis potestatem mirificè commendat, ita quidem, ut concilijs & omnibus planè decretis eum præferat,

Thomas Aquinas totus põtificius.

& ab

& ab eius authoritate uim scripturæ dependere omnem affirmet. 1518
Thomas iste natus illustri genere, totum sese dedit literarum studijs, & Italia relicta, Coloniam primùm, deinde Lutetiam profectus, inter sui temporis uiros doctos principem locum obtinuit, uarijs editis libellis, quibus et theologica tractat et philosophica. fuit ordinis Dominicani, discipulus Alberti magni. Mortuum Ioannes XXII Pontifex retulit in numerũ diuorum, quinquagesimo circiter anno post, quàm è uita decesserat. Pontificiam dignitatem mirificè propugnauit. nam & principatum in omneis Episcopos & uniuersam Ecclesiam atque reges, & iurisdictionem tàm ciuilem quàm sacram ei tribuit, & ad salutem esse necessarium, ut omnes ei subsint, eumq; plenam habere in Ecclesia potestatem, & ipsius esse congregare concilium, & in eo facta decreta cõfirmare, quinetiam à synodis ad ipsum rectè dicit appellari. breuiter, nihil ei non asscribit, hoc solùm adimit, quod noua dogmata fidei, uel, ut uocant, articulos condere non possit, nec etiam eos abolere, qui sunt nobis per Apostolorum manus atq; patrum relicti. De indulgentijs quoq; paßim multa scripsit, in ijsque largiendis pontificem planè regem constituit. Mortuus esse dicitur ad annum salutis M.CC.LXXIIII. Vulgò doctorẽ uocant angelicum, ob acumen ingenij. Syluestri scripto, Lutherus epistola solùm ad lectorem respondet, & hunc eius libellum ita conflatum esse totum dicit ex mendacijs & horrendis nominis diuini contumelijs, ut Sathanam eius appareat authorem fuisse: quod si pontifex & cardinales idem sentiant, si Romæ quoque sic doceatur, iam non esse dubium, quin Roma sit ipsißima sedes Antichristi: fœlicem esse Græciam, fœlicem Bohemiam et omneis, qui diuortium ab ea fecerint: miseros autem esse, qui cum ea commune quid habeant: nisi Pontifex illum coërceat, nisi cogat ut scripta reuocet, dissentire se ab eo profitetur, ac non modò non agnoscere ecclesiam Romanam, sed habiturum esse deinceps illam, ut sentinam aliquam impurißimam, & locum impietati consecratum: excogitari quotidie noua & inaudita pontificis Romani præconia, callidè nimirum & insidiose, ut ne concilio legitimo poßit esse locus, quando quidem & ipsum adulatores anteferant concilio, & ab eo, tanquam à certißimo iudice, scripturæ totius intelligentiam esse petendam confirment: quòd si pergant ita

1518 *furere,suisq; præstigijs orbem terrarum ludificare, nihil aliud super= esse remedij, quàm ut magistratus in ipsos animaduertat: fures, latro= nes & id genus alios maleficos pœna capitis plecti, sed multò esse æ= quius, ut hi longè nocentißimi* Reip. *hostes, communi hominum stu= dio & opera comprimantur:* Pontificis *enim eandem esse, quæ sit o= mnium hominum, sortem & conditionem, eumque non minus tene= ri præceptis diuinis, quàm quemuis etiam infimi gradus hominem: qui secus doceant, maximam eos iniuriam facere maiestati diuinæ.* Tunc *etiam acerbè scripsit in* Lutherum Iacobus Hogostratus Do= *minicanus,* Pontificem *ad uim atque flammam exhortatus.* Ei pau= *cis admodum respondens* Lutherus, *animum exprobrat crudelem et sanguinarium, & hominis imperitiam salsè ridet ac monet ut ita per= gat: hoc enim ad ueram gloriam comparandam inprimis conferre, cùm quis ab indoctis & uitiosis improbatur: de* Leone *autem* Pon= *tifice meliora se sperare dicit.* Dum *hæc, more scholastico, scriptis u= trinque geruntur,* Maximilianus *Cæsar conuentus agit* Augustæ Vin *delicorum, quò &* Leo X *legatum deinde misit,* Thomam Caieta= *num cardinalem. ei conuentui septemuiri principes omnes aderant, qui propter ius creandi Cæsaris dicuntur electores. de bello* Turcico *deliberatum hîc fuit.* Nam Turcarum *Cæsar* Selymus, *deuicto nuper* Sultano, Syriam & Aegyptum *in suam ditionem redegerat.* Caieta= *nus autem orationem habuit exhortatoriam. & pontificis nomine thesauros ecclesiæ pollicitus in hoc bellū,* Maximilianum *Cæsarem, ut ecclesiæ defensorem, de auxilijs implorabat. ad hoc tempus* Leo X Cardinalem *creauit archiepiscopum* Moguntinum Albertum, & *hoc in conuentu per* Caietanum *inaugurari iubet ceremonijs & sa= cris in ea re consuetis. Cæsar deinde nouum cardinalem è templo do= mum reducit, ac munera mittit, regiam lecticam, equos, & stra= gulam uestem multam, ualde preciosam:* Pontifex *autem dono da= bat pileum, auro, gemmis & margaritis intextum, & ensem deau= rata uagina.* Nam *plærique omnes episcopi* Germaniæ, *tam ciuilem quàm ecclesiasticam iurisdictionem obtinent.* Hunc *autem hono= rem ei detulisse* Leo *creditur, ut ecclesia* Romana *defensorem habe= ret in* Germania, *nobilitate generis & dignitate conspicuum. etenim licet episcopi sint omnes fide & iureiurando deuincti* Romæ. Pon=

tifici,

tifici, tamen hi, qui dicuntur Cardinales, multò sunt illi magis obligati: deinde non ignorabat, quantum hic posset in rebus Imperij, qui principum electorum esset primus ac ueluti consul perpetuus, antiqua consuetudine. Maximilianus, de controuersia Lutheri certior factus, Augusto mense dat literas ad Leonem. audire sese, quemadmodum Lutherus multa disputarit & pro concione dixerit, in quibus plæraque uideantur esse hæretica: hoc eò magis dolere sibi, quò pertinacius ille suam doctrinam defendat, & quò plures habere dicatur suorum errorum approbatores, & in his quidem nonnullos magni nominis: hortatur, ut ipse, pro sua, quam habeat, potestate summa, quæstiones omneis ociosas & inutiles rescindat, omnem quoque sophisticen & contentiones uerborum inhibeat, qui enim his rebus operam dent, nocere plurimùm reipublicæ Christianæ, quandòquidem hoc solùm spectent, ut quod ipsi didicerunt, hoc laudetur ab omnibus & recipiatur: diligenter quidem esse cautum ætate superiori, ut idonei constituantur doctores, ac omnis fugiatur sophistica: præceptum autem hoc fuisse paulatim contemptum, ita quidem, ut mirum uideri non debeat, si quos aliorum oportuit esse doctores, ij sæpius aberrarint: hos nimirùm esse in causa, quòd prisci illi scriptores, sacrarum literarum interpretes, multò iam tempore & neglecti iacuerint, & facti sint mendosiores: his etiam imputandum esse, quòd multæ nostris temporibus exortæ sint in re literaria turbæ, & quòd hæc ipsa nunc sit nata de indulgentijs plena periculi disceptatio: magnitudinem rei sanè postulare, ut nascenti malo medicinam faciat, priusquàm longius euagetur atq; serpat: nam esse more coniunctum periculum: quicquid ipse decreuerit, hoc se laudaturum, & ut per Imperij prouincias omneis locum habeat, curaturum esse. De scriptis aduersarijs Lutheri & Syluestri suprà diximus: cùm is & munus publicum Romæ haberet, ac causam exagitaret, Leo citat Lutherum, & denunciata pœna, Romam uenire iubet. pòst, ad suum in Germania legatum Caietanum dat literas Augusti mensis die uigesimo tertio. quia non in academijs tantùm, sed ad populum etiam, ac editis per Germaniam libris, Lutherum audiat tueri quasdam opiniones impias & à sententia ecclesiæ Romanæ alienas, quæ fidei sit & religionis magistra, se, qui paterno

1518

Leo citat Luth. ut Ro. ueniat.

Leo scribit Caietano ut Luth. capiat.

1518 quodam affectu cuperet illius reprimere temeritatem, Hieronymo episcopo Asculano, ad quem istud propriè pertineat, mandasse, Romam illum euocaret, et ut accusationibus respõderet, & fidei suæ rationem redderet: Asculanum fecisse quidem imperata, sed illum non modò ad sanitatem non redisse, uerumetiam in hæresi pertinacem, multò edidisse deteriora scripta, magno certè suo cum animi dolore ac perturbatione: det igitur operam, ut Augustam perducatur, in eoque Germaniæ principum & Cæsaris opem imploret, & cùm adductus erit, custodias ei ponat, quò Romæ deinde sistatur: quòd si sponte resipiscat & delicti culpam deprecetur, ignosci iubet, et Ecclesiæ restitui, quæ pœnitentes nũquam excludere soleat: sin minus, tum ei sacris interdicat: mandat etiam ut huic edicto pareant omnes: qui secus fecerint, ecclesiasticis quidẽ adimit omnia quæ possident bona, simul spem omnem et facultatem ulla consequendi deinceps tollit: alios uerò, ciuilem functionem obtinentes, & esse infames, & ab honoribus remoueri, & sacra sepultura carere, & priuari omnibus, quæ uel ab se uel ab alijs etiam acceperint, beneficijs aut præfecturis iubet: qui uerò fidelem operam in eo præstiterint, ijs uel communem illam & plenam delictorum remissionem cõcedi, uel etiam munus aliquod largiri præcipit, & huic edicto subijcit omneis, unum modò Cæsarem eximit, nec ullius uel immunitatem uel priuilegium uult aliquid contrà ualere. Eodem quoque die, ad Fridericum Saxoniæ principem, qui tùm erat Augustæ, scribit. Inter alia Saxonicæ domus ornamenta, proprium hoc illi semper fuisse, quòd religionis esset obseruãtissima: non esse igitur uerisimile, quenquã eius familiæ sic à suis degenerasse maioribus, ut illum, qui de religione Christiana minus bene sentiat, protegere uelit et patrocinio suo iuuare: ueruntamen, magno cum animi dolore complures audire se quotidie & graues de Luthero querimonias, homine perdito, qui sui ordinis & professionis oblitus, multa proteruè, quæ sint aduersus Ecclesiã Dei, faciat, magna quadam confidentia, dum iactat principis fauore & tutela munitum se, nullius authoritatem uereri: non se quidem dubitare, falsò istud ab eo spargi, sed tamen hæc pauca uoluisse ad ipsum perscribere & admonere, ut sui suorumque maiorum dignitatis & splendoris perpetuò memor, non modò culpam, sed culpæ quoque suspitionem omnem

fugiat:

fugiat: sibi certò constare, multa illum docere prorsus impia & hære= 1518
tica: se suiq; palatij magistrum, diligenter eius opiniones omneis habere notatas: hanc nimirum esse causam, cur & illum citarit, & legato suo Cardinali Caietano, quid in eo præterea fieri uelit, iniunxerit: & quia religionis hoc sit negotium, & ad Ecclesiam Romanam hoc munus, de cuiusque fide cognoscendi, propriè pertineat, hortari se atque mandare, ut interpellatus à suo legato, det operam & efficiat, ut in suam ille potestatem ueniat, quod et Deo gratißimum obsequium, & ipsi totiq; familiæ priuatim futurum sit ualdè honorificum: quod si Romæ habita quæstione, nihil in eo culpæ fuerit deprehēsum, fore, ut saluus & incolumis domum reuertatur: sin autem crimen aliquod in eo resederit, tunc ipsum, qui nocentem hominem diutius ferre noluerit, extra culpam esse futurum: ea quoque se præditum esse clementia, ut nec sit oppressurus immerentem, nec resipiscentem à sua gratia repudiaturus. Ad hunc modū nihil intentatum relinquebat, ut illum opprimeret. hoc etiam anno datis literis ad Gabrielem Venetū, ordinis Augustiniani promagistrum, hortatur, ut Lutherum, qui sit eius sodalitatis sacerdos, ac in Germania res nouas moliatur, ac noua dogmata tradat, ab incepto reuocet, ea authoritate, quam ipsi det præfectura, et diligenter sollicitet, tùm literis, tùm per doctos internuncios: celeriter autem id esse faciundum, sic enim fore non difficile, modò natam flammam extinguere: nam ea quæ iam primùm oriuntur atque surgunt, non sustinere paulò maiores impetus: uerùm si differatur, donec malum sumpserit uires, uerendum esse, ne poßint incendio post adhiberi remedia: nam labem istam indies augescere, neq; uideri quicquam ita metuendum, atq; morā: incumbat igitur huc omni studio, labore, cogitatione, diligentia, quandoquidē imperiū in ipsum habeat. Vbi citatum se, Lutherus, & Romam euocatum esse uidit, multū sollicitabat, ut de sua causa per Germaniā alicubi cognosceretur idoneis constitutis iudicibus, in loco minimè opportuno iniuriæ. Cùm autem id impetrari non posset, academia Vuittembergica, mißis ad Leonem literis, XXV. die Septembris, egregium Luthero dabat & amplum uitæ ac eruditionis testimonium: illum quidem ob themata quædam esse Romam euocatum, sed propter imbecillam ualetudinem & uiæ periculum ei non esse integrum: rogant, ut de ipso non secus atque

A V

1518 de uiro bono sentiat: disputandi solum non definiendi causa quædam ab eo fuisse proposita, quæ in deteriorem partem interpretati sint, & admodum exacerbarint aduersarij: se quidem nihil aduersus Ecclesiam admissuros, & rogatos à Luthero non potuisse non testimonium hoc ei dare, cui ut fidem habeat, uehementer orant. Cum ijs literis alteras quoq; mittunt ad Carolum Miltitium Germanum, Leonis cubicularium. Exponunt, quomodo Lutherus, nullo suo merito sit apud pontificem in magnum adductus odium, ita quidem, ut Romam citatus, impetrare adhuc non potuerit, quò de causa per Germaniam alicubi cognosceretur: se quidem ita esse nõ erga religionem modò, sed erga sanctam quoque Romanam ecclesiam affectos, ut, si quod in Luthero crimen hæreret, aut impius error, non sint eum toleraturi: sed illum ea esse tum eruditione, tum uitæ integritate, sic etiã esse de ipsis, deq; academia tota meritum, ut in hoc rerum statu deesse ipsi non possint: Fridericum quoque principem, pro sua, tum fide, tum prudentia, nisi bonum uirum esse iudicaret, non fuisse illi diuturnam aliquam concessurum impunitatem: apud pontificem erga pro sua gratia & familiaritate perficiat, ut ei non Romæ, sed in Germania decernantur iudices non suspecti: nihil se dubitare, quin ille sit facturus homine Christiano & theologo dignum officium, & declaraturus, quàm nulla sit ab ipso quæsita temere, uel præter causam litigandi occasio: id autem eo se uehementius petere, quo maiorem spem habeant, ipsum, qui sit Germanus, commendatione quadam naturæ & communis patriæ, non esse defuturum in causa tam honesta, calumnijs propemodum oppresso & de salute periclitanti Germano. Præter hanc amicorum intercessionem, Fridericus etiam princeps Caietanum interpellat Augustæ, remq; eo deducit, ut solutus necessitate proficiscẽdi Romam Lutherus, Augustam euocaretur, apud Caietanum dicturus causam. Quo cùm uenisset initio mensis Octobris, triduum ibi fuit ante, quàm Caietano loqueretur. nam ij, quibus eum Fridericus commendarat, qui finitis comitijs domum redierat, uetabant, ne prius illum accederet, quàm ipsi publica fide cautum esset à Maximiliano Cæsare. ea demum impetrata, uenit: & cum humaniter excepisset, nolle se dicebat Caietanus in disputationem cum eo uenire, sed controuersiam amicè componere, simul duo quædam

Fridericus agit cũ Caietano Augustæ.

pon=

pontificis mandatu proponit. primum, ut ad sanitatē redeat, & quos 1518
diuulgasset errores, reuocet: alterum, ut ab eiusmodi scriptis, quæ tranquillitatem ecclesiæ perturbarent, in posterum abstineat. Lutherus ad ea, se nullius erroris sibi conscium esse respondet, & si quid errarit, demonstrari petit. Ibi Caietanus obijcit, in thematis ipsum affirmare, Christi seruatoris merita, non esse thesaurum indulgentiarum: eam sententiam aduersari Clementis sexti decreto: deinde, accessuris ad sacramentum, necessariam esse fidem, ita quidem, ut certo statuant peccata sibi condonari: ne hoc quidem esse uerum. Lutherus, & lectū sibi decretum illud pontificium esse dicit, & quid de eo sentiret, ostendit, & Thomæ Aquinatis facta mentione, scripturæ sacræ authoritatem longe præferendam ei confirmat. Tum ille pontificis dignitatem prædicans, omnibus eum scripturis atq; concilijs anteponit, & concilij Basiliensis, quod diuersum statuisset, abrogationē recitat. Gersonē quoq; Parisiensem, & alios eius sententiæ approbatores, damnat. Lutherus contra, pontificis maiorem esse, quàm sit concilij, authoritatē, negat, suæq; sententiæ laudatores, inter alios, nominat theologos Parisienses. A multa disceptatione, cum ipsis non conueniret, Lutherus deliberandi spacium petit. postridie redit, & præsentibus aliquot testibus atq; scriba, consiliarijs quoq; Cæsaris quatuor adhibitis, ecclesiam sanctam Romanam à se reuerenter coli profitetur & obseruari: si quid etiam alienum ab ea dixerit, nolle ratum habere, sed quia sit admonitus et iussus, ut errorē deponat & deinceps abstineat, ait existimare, nihil se pronunciasse, quod uel à sacra scriptura, uel à patrū sententijs, uel à pontificum decretis, uel à recta quoq; ratione discrepet: non se quidem negare, quin labi poßit atq; falli: hoc enim esse humanum: ideoq; sese deferre cognitionem legitimæ & sanctæ ecclesiæ, totamq; causam eius iudicio permittere: nec id modo, uerumetiā quouis in loco suæ doctrinæ rationem esse redditurum: hoc si nō placeat, scripto responsurum ipsius argumentis, quæ forte adducet, neq; recusare, quo minus academiæ Germanicæ, sed & Parisiensis, iudicium suum interponant. Caietanus iterum urgebat, uti pridie fecerat, illud Clementis decretum, quasi pro se faceret. tandem, ut scriptum exhibeat, permittit. eius autem hic erat sensus. Quo tempore themata sua promulgarit, et eorum post explicationem scripserit,

Caietanus agit cum Luthero.

1518 lectum antea sibi fuisse decretum Clementis, uerùm animo suo non satis fuisse factum: nam etsi cautum sit, pontificis Romani decreta non minus quàm Petri apostoli uocem esse recipienda, tamen hoc ita debere accipi, modo cum sacris literis conueniāt, nec à maiorum decretis aberrent: Petri quidem uocem esse sacrosanctam, sed tamen illū grauiter à Paulo reprehēsum, neq; doctrinam eius receptam fuisse prius, quàm ecclesiæ, quæ tum erat Hierosolymæ, cōsensus interueniret: audiendas omniū esse uoces, uerùm ad Christi uocem, qui solus falli non poßit, oportere cuncta referri: decretum illud pugnare cum plurimis sacræ scripturæ locis, & hanc fuisse causam, cur tunc temporis illud thema in medium adduceret, & postea commentarijs etiam uestire non dubitauerit: ab eo quidem tempore propositum sibi fuisse, non mouere ullam grauiorem super eo disputationem, & aliorum potius audire sententiam: nunc uerò, etsi malit ab alijs erudiri præsertim à pontifice Romano, tamen, quoniam urgeatur neceßitate quadam defendendi sua, facturum se periculum, & daturum operam, si qua ratione decretum illud cum suis thematis conciliare poßit. Hac usus ad illū præfatione, rem ipsam aggreditur, & facta quadam explicatione, decretum illud, pro se facere demonstrat, uerum ita, ne uel Pontificis, uel etiam ipsius hoc ipso uelit imminutam esse dignitatē. Post ad alterum accusationis caput accedit, & multis adductis ad suum institutum scripturæ locis, fidem esse, quæ coram Deo nos faciat iustos, copiosè demonstrat: itaque rogat, ut benigne secum agat & errorem doceat: nam eorum, quæ protulisset è sacris literis, tantam esse uim, ut sua credat niti ueritate, quam deserere non poßit, eo quod magis obediendum sit Deo, quàm hominibus: illā ergo reuocandi conditionem præduram, sibi remitti petit, et pontificem reconciliari: non arrogantia, non ullius gloriæ cupiditate se in hanc palæstram uenisse, nihil etiam optatius euenire sibi posse, quàm si ueritas patefiat, &, si quid afferatur ab aliquo magis eruditum atq; pium: orare se, ne suam ipse conscientiam uulnerare cogatur. Scriptum hoc Caietanus oblatum ab illo suscepit, & ubi legisset, leuiter æstimabat, pollicitus tamē illud mittere ad pontificē, ualde instabat, ut reuocaret: nisi faciat, pœnas à pontifice iam constitutas minatur: simul abire, nisi resipiscat, & in posterum à suo colloquio iubet abstinere. Lutherus tertio posthanc

com-

comminationē die, qui fuit dies Octobris XVII. dat literas ad illum 1518
officij plenas & beneuolentiæ. Caietanus enim, obiurgato Luthero, sicut diximus, & à se dimisso, priuatim egerat cum Ioanne Stupicio, familiæ Augustinianæ uicario, ut illum ad reuocationem spontaneam impelleret. In ijs ergo literis commemorat Lutherus, quid secum egerit Stupicius: nihil uidelicet esse prætermissum ab eo, quod hominem fidelem & amicum præstare deceat. agit gratias pro ipsius erga se beneuolentia, quàm è Stupicij sermone cognorit, quo quidem ualde sit recreatus, & ita quidem, ut nemini malit quàm ipsi gratificari: fatetur nimis acrem se fuisse, & parum obseruantem dignitatis pontificiæ, uerùm importunitati quæstorum hoc omne tribuendum esse: petit sibi condonari factum, & maiorem deinceps modestiam pollicetur, & pro concione quoq; se pontifici posthac satisfacturum confirmat: ad indulgentias quantū pertinet, nullam se posthac mentionem esse facturum, si modò suis aduersarijs eadem lex feratur, ut autem à se promulgatam & adhuc defensam sententiam reuocet, non se posse cum bona conscientia præstare, quandiu sacræ scripturæ testimonijs non demonstretur error: petit ergo causæ cognitionem ad pontificem deferri, nihil enim sibi fore iucundius, quàm super eiusmodi controuersijs audire uocem Ecclesiæ. Cum ad eas literas Caietanus nihil responderet, biduo post, amicorum secutus consilia, præsertim, quia uoces ille quasdam minaces emiserat, discedit, relicta quadam appellatione, quæ post affigeretur palam, & sub tempus abitionis denuo scribit ad Caietanum. nihil à se prætermissum officij: peditem, & tenui ualetudine, longißimo confecto itinere, Augustam uenisse, quo suam erga pontificem declararet obseruantiam: nunc autē, quando & parum sit reliquum uiatici, & hospiti suo, Carmelitarum domui nolit diutius esse grauis, rediturum se esse domum, præsertim, cum & ipse conspectum suum non ferat, & colloquio interdixerit: ex amicis pleros; omnes consuluisse, ut ab ipso prouocet ad pontificem: se quidem hoc sua sponte non fuisse facturum, quod non admodum putet esse necessarium, sed tamen illorum admonitiones non sibi fuisse integrum repudiare, uel ideo cumprimis, quod existimet Fridericū quoq; principem malle prouocationem hanc interponi, quàm temerè quicquam & inconsulto reuocari. Appellatio fuit certis uerbis ad hunc ferè modum

dum

1518 dum concepta: quæstionem illam de indulgentijs, uariè tractatã à multis, nunquam fuisse certo definitam: in eiusmodi uerò quæstionibus dubijs liberum esse, præsertim theologis, disputare: hoc etiam se fecisse tunc, cum declamatores quidam non temerariè solum & incircumspectè scriberent atq; docerent, uerumetiam miris artibus populum expilarent: et fecisse quidem non affirmandi, sed ueritatis cognoscendæ causa: disceptationem quoq; omnẽ & doctorum hominum iudicio et Leonis arbitratui permisisse: illos autem excogitasse uarias contra se calumnias, & grauiter ad pontificem accusasse, remq; eò deduxisse tandẽ, ut Asculano & Syluestro Prieritati causa cõmitteretur: ab ijs euocatũ se fuisse Romã, sed quòd uterq; suspectus, alter etiã ad eius rei iudicationẽ minus esset idoneus: deinde, quod de præsentißimo periculo, si Romam iuisset, nemo quisquam dubitaret, quod etiã à suo magistratu iuberetur manere, his de causis atq; etiã metu omnino tali, qui in constantißimum quemq; cadere poßit, se orasse principem Fridericũ, efficeret, ut causæ cognitio deferretur in Germania uiris aliquot peritis & idoneis, in loco nõ suspecto, nec ad iniuriam opportuno: pontificẽ igitur legato suo, Cardinali Caietano rem omnem mandasse, quod haud dubiè factũ sit aduersariorũ suorũ impulsu, qui de Caietani mente ac uoluntate compertũ haberẽt. Et quanquam hic ipse non iniuria suspectus uideri poterat, se tamen obtemperasse: illũ uerò statim à primo congressu mandasse, ut sua reuocaret: se tum respondisse, facti sui rationẽ se redditurũ uel disputatione præsenti uel scripto, & non academijs tantũ, sed etiam ecclesiæ Romanæ iudicio uelle rẽ totam subijcere: uerùm his omnibus nihil emollitũ, mandasse perpetuo reuocationẽ, & cum extorquere nõ posset, cõminatum esse graues pœnas, tum sibi, tũ alijs etiam, qui suæ essent sentẽtiæ. Cũ ergo talibus præiudicijs ualde se grauari sentiat, eam ob causam, à pontifice Romano minus edocto, quantùm quidẽ ad hoc pertinet, prouocare se ad pontificem rectius edocendũ, atq; hoc ita protestari palàm. Porrò, decretũ illud Clementis extat in ea iuris põtificij parte, quam dicunt Extrauagantẽ. Ibi Clemens põtifex, tempus illud, uti uocant, Iubilæum, centesimo quoq; anno præfinitũ à Bonifacio octauo, redigit ad quinquagesimũ, & de Christi seruatoris beneficio locutus, una guttula sanguinis ipsius liberari potuisse genus humanũ demonstrat:

Lutherus prouocat ad pontificem.

cùm

cùm uerò tantam sanguinis copiam profuderit, ut toto corpore nihil esset in eo sani, nihil aspectu miserabilius, omne illud quod superfluũ fuit, maximi thesauri loco reliquisse dicit in usum ecclesiæ, ac diuo Petro, qui sit cœli clauiger, eiusq; deinde successoribus mandasse, ut eũ thesaurum in homines uerè pœnitentes atq; peccata sua confessos diffundant, & tanquam œconomi distribuant, pœnamq; temporalẽ peccatis debitam, eis remittant: huc etiam ait accedere Mariæ uirginis et omnium sanctorum merita, sic, ut inexhausta sit condonandi materies atq; facultas. Ex hoc igitur decreto Caietanus uim indulgentiarum asseuerabat: Lutherus autẽ Petro & successoribus nihil esse commissum dicebat, præter claues ac uerbi ministeriũ, quo Christus iubet, fiducia sui, delictorũ annunciari remißionem credentibus: hanc esse ueram & genuinam scripturæ sententiam: quod si decretum Clementis idem sentiat, placere, sin minus, nõ se posse illud approbare: quod præterea dicatur de sanctorum meritis, repugnare totum sacris literis: homines enim, quicunque tandem illi sint, non modo non facere plus, quam oporteat, sed ne illud quidem, quod debẽt, posse præstare, neq; suis meritis, uerùm sola Dei misericordia fieri saluos: nam omnibus orandum esse quotidie, ut debita seu delicta nostra Deus pater nobis condonet, nec in iudicio contra nos consistat, ne cõdemnemur. De pontificis potestate quod Caietanus adfert, sic habet. In concilij Constantiensis quarto & quinto consessu cautum fuit, ut etiam pontifex Romanus obediret synodi decretis. idem deinde sancitum fuit atque repetitum in Basiliensis concilij consessu tertio & duodeuigesimo: sed Eugenius quartus, cum nollet ad Basiliense uenire, quanquam sæpe monitus atque citatus, irritum pronunciauit illud, & alterum indixit Ferrariæ, quo Græcorum etiam Imperator penultimus, Ioannes Palæologus cum Patriarcha Constantinopolitano Iosippo uenit & episcoporum turba. fuit hoc anno salutis, M. CCCC. XXXVIII. Ferraria deinde Florentiam iuerunt omnes, atque ibi de consensu Græcorum fuit inter alia decretum, Ecclesiam Romanam habere principatum, pontificémque Romanum esse Petri principis apostolorum successorem, & uerum Christi uicarium, & totius Ecclesiæ caput, & Christianorum omnium patrem atq; doctorem, ipsiq; traditam esse à Christo plenam potestatem pascendi

& gu-

1518 & gubernandi uniuersam Ecclesiam. Huic nunc inhæret decreto Caietanus et pontificem concilijs anteponit. nam & ante annum sextũ, quo tempore nondum erat Cardinalis, uerum ordinis Dominicani magister, orationem habuerat in altero confessu Lateranensis concilij, de quo postea dicetur, & in Cardinales aliquot, qui secessionem fecerant, multa locutus, Constantiense pariter & Basiliense concilium obliquè perstrinxerat, quod patres eo tempore ius, & authoritatem in pontificem sibi uendicassent: rectè factum igitur ab Eugenio, qui factionem illam represserit, neq; suam potestatẽ sit passus imminui. Eam orationem, Iulius secundus pontifex, in cuius gratiam ista dicebantur, in acta referri deinde iußit. Caietanus autem Leone pontifice, Cardinalatum est consecutus. Gerson, de quo loquitur, theologus Parisiensis magni nominis, uaria scripsit: interfuit autẽ concilio Constantiensi, & decretum ibi factum, quo cauetur ut pontifex concilio subsit, editis libris ualde celebrat, & dignum esse dicit, quod templis omnibus atq; locis publicis ad sempiternam memoriam inscribatur: nam eos admodum esse perniciosos adulatores, qui tyrannidem hanc in Ecclesiã inuehunt, quasi neq; parere debeat concilio pontifex, nec ab eo iudicari poßit, quasi concilium ab ipso uim omnem atq; dignitatem accipiat, quasi conuocari nõ poßit, nisi de ipsius uoluntate, quasi nullis legum teneatur uinculis, neq; factorum ab eo poßit exigi ratio: longè nimirum hæc esse repudianda monstra uerborum, quæ cum legibus & cum æquitate pugnent ipsaq; ratione: penes concilium enim esse potestatem omnem Ecclesiæ, & à pontifice licere ad illud appellare, & eos qui rogant, utrum pontifex maior sit an Ecclesia, perinde facere, ac si quærant, num parte sit maius totum: etenim & creandi pontificis & iudicandi & loco remouendi facultatem atque ius ad concilium pertinere, ac nuper id demonstratũ esse Constantiæ: cûm enim super eo nonnulli dubitare uiderentur, et pontifici plusculum tribuerent atq; deferrent, definitam hanc ibi fuisse quæstionem prius, quàm Ioanni XXIII. magistratus abrogaretur. Hæc & id genus alia multa scribit in eam sententiam Gerson: itaque nunc à Caietano reijcitur. mortuus est autẽ anno salutis M.CCCC.XXIX. Cæterum, schola Parisiensis idem quod ille, sentit, & immensam illã pontificum usurpationem his ueluti cancellis includit, & mensibus

Gerson theologus Parisiensis.

ali-

aliquot antè, quàm Lutherus de indulgentijs aliquid ederet, à Leone decimo prouocauit ad concilium, ob antiquatam legem siue sanctionem pragmaticam, quæ literarum studiosis per Galliam admodum est utilis, & ad honores etiam patefacit aditum. Post abitum Lutheri, Caietanus dat literas ad Fridericum principem, Octobris die XXV. uenisse Lutherum Augustam, sed non prius locutum sibi, quàm Cæsaris interuenisset cautio: ualde se mirari, tam exiguam sibi fidem haberi: post multam actionem se paterno quodam affectu monuisse hominem, ut ad sanitatem rediret: & licet pertinacior esset, tamen cum Stupicio & alijs quibusdam rationem inijsse conciliationis, ita quidem, ut et Ecclesiæ Romanæ sua dignitas, & illi suus constaret honos: cùmque iam bona quædam essent eius rei iacta fundamenta, Stupitium primò, pòst etiam Lutherum abijsse clanculum: quòd omnino sibi præter expectationem acciderit: Illum præ se ferre quidem, quasi disputandi & cognoscendi tantum causa rem istam agat, in concionibus autem ad populum asseuerare omnia, quod minimè sit tolerandum, quandoquidem & ab Ecclesia Romana discrepet eius doctrina, & ualde sit perniciosa. quod certò poßit affirmari. Monet igitur, ut existimationi suæ consulat & conscientiæ, ut Lutherum aut Romam mittat, aut è suis finibus eijciat: fieri non posse, ut negotium hoc tam pestiferum diu consistat: neque dubium esse, quin Romæ sint peracturi iudicium, & se quidem, quod sui sit officij, rem omnem & commissam fraudem nunciasse pontifici: orat, ne fidem illis habeat, qui de Lutheri scriptis uidentur non peßimè sentire, néue maculam istam atque labem honestißimæ familiæ suæ inurat, quemadmodum sæpe sit pollicitus. Ad eam epistolam, XIX. die Nouembris allatam, Fridericus princeps octaua die Decembris respondet. pollicitum se fuisse, curaturum, ut Augustam Lutherus ueniret: id quoniam factum sit, nihil à se posse præstari magis: ipsum uerò inuicem promisisse, fore ut Lutherum amicè dimitteret: nunc uerò, quòd illum indicta causa uoluerit ad reuocationem cogere, mirum hoc sibi cumprimis uideri: plurimos enim esse, non suæ tantùm ditionis, uerùm alijs etiam in locis, uiros eruditione & uirtute præstantes, qui doctrinam illius minimè damnent: eos autem qui se illi obiecerint, auaritia fuisse & odio, propter interuer-

1518

Caietanus scribit ad Fridericum.

1528 sum emolumentum, impulsos: quod si demonstraretur illius error, se, qui & gloriã Dei spectet & consciẽtiæ suæ consultũ esse cupiat, iampridem sua sponte fuisse facturum in eo Christiani principis officium: prorsus igitur hoc sibi præter opinionẽ euenisse, quòd scribat actionẽ in illum iri continuatum Romæ: quòd etiam à se petat, ut uel Romæ sistatur, uel è finibus exterminetur, id sibi non esse integrum primò, quòd illius error nondũ sit commonstratus, deinde, quod maxima sit istud futurũ academiæ Vuittembergensis, à se constitutæ, iactura, quæ & multis ornata sit doctis atq; studiosis hominibus, & Lutherum, ut hominem de se benè merentem magna complectatur beneuolentia: se quidem illi hanc ipsius epistolam, ut legeret, misisse: illum uerò, quod & antea nõ semel sit professus, affirmare, se paratum esse, disputationem in loco non suspecto subire, & aliorum, qui rectius aliquid adferre possint, iudicia pati, uel etiã scripto respondere: sibi certè uideri æquum esse, ut hoc ei concedatur, atq; etiam petere ut ita fiat, quo tandem uideri posit, & quamobrem pro hæretico sit habendus ille, & quid sibi præcipuè sequendũ sit: quemadmodũ enim sciens & intelligens, nullam errorem approbare, & sicut inuitus admodum ab Ecclesiæ Romanæ obseruantia discedere uelit, ita quoq; se non posse illum, nisi detecto primum errore atq; crimine, damnare. Caietani literas Fridericus ad Lutherũ misit, ut paulò suprà dictum est: Lutherus ergò principi statim respondet. quod ad Caietanum, nisi prius impetrata cautione Cæsaris, non iuerit, amicorũ id fuisse factum consilio: quæ de indulgentijs deq; fide in sacramentis necessaria scripserit, illũ uoluisse reuocari: se quidem de priori non admodum laborare, sed ut alterum diffiteatur, quoniam in eo salutis nostræ summa posita sit, non se posse facere. pòst demonstrat, à pontificijs loca scripturæ deprauari & alio detorqueri: commemorat etiam, quid singulis diebus actum sit, & quomodo Caietanus tandem ad minas deuenerit: certè, nihil tam optare se, quàm ut doceatur, quid erret: meliora docenti libenter obtemperaturum: quòd si tantũ operæ propter se tenuis conditionis hominem illi suscipere recusent, saltem uel ad ipsum principẽ uel ad Cæsarẽ, uel aliquẽ magni nominis episcopũ Germaniæ perscribant, aut disputationẽ liberã alicubi decernant: eos hæc omnia sibi adhuc denegasse: quòd si in eo perseuerẽt, facile posse iudicari, suáne an illo=

illorum interueniat culpa: cum igitur ad sæuitiam hortantur et imma nitatē, nō oportere ipsum his illorū uocibus permoueri: nam annotare, qui uidebuntur, errores, et scripto cōprehēsos in Germaniam emittere, multò illis esse facilius, quàm sibi magno sumptu et præsenti uitæ periculo, Romā, ut de suis erroribus cognoscat, proficisci: quòd ille demū iactet, fore, ut in iudicio res peragatur Romæ, nisi uel eo se conferat, uel extra fines eijciatur: nō se recusare exiliū: satis enim sibi constare, quàm nō poßit ullo in loco esse tutus in his aduersariorū insidijs et maleuolentia: futurū quoq; sibi longè grauißimū, si quidē sui causa quis in periculū incurrat: itaq;, ne quid illi moliantur, excessurum se finibus iam & tota regione, quocunq; Deus duxerit: proinde gratias agit, & salutem ei precatur, sibi uerò gaudet atq; gratulatur ipse, quòd pro nominis Christi gloria Deus aliquid se perferre uoluerit. Posthæc, academia Vuittembergica, nono Calēdas Decembris dat literas ad Fridericū principē. ex Luthero se cognouisse de Caietani literis, quid & ille petat, & quid ipse inuicem Augustæ detulerit: cùm ergo Lutherus et errorē sibi demōstrari cupiat, et sanctæ Ecclesiæ Romanæ sese permittat, orare, det operam, ne quid illi grauius in eū statuant, sed erranti uiam è sacris literis commonstrent: ipsum quidē de Leonis humanitate benè sperare, sed uereri plurimùm, ne trāsuersum rapiant adulatores aduersarij, & Ecclesiæ nomine abutantur. Fridericus, etsi pontificijs morē non gerebat, et, ne qua Luthero uis inferretur, diligenter cauebat, ut ex ijs quæ cōmemorata sunt satis apparet, tamen in eū usq; diem, Lutheri nec scriptum legerat ullum, nec audierat conciones, ut ipsemet in quadam fatetur epistola, quam Augustæ scripsit ad Raphaelem Riarium cardinalem, à quò fuerat amicè pro ueteri inter ipsos notitia cōmonefactus, ne Lutheri susciperet patrociniū. Interea dum hæc geruntur, Leo defectionem aliquam metuens in hoc rerum statu, quinto Idus Nouembris, nouo quodam edicto sancit indulgentias, eamq; dicit esse Ecclesiæ Romanæ, quæ magistra sit reliquarum omniū, doctrinam, ut Petri successor, pontifex Romanus, et Christi uicarius, potestatem habeat hoc tantū beneficium largiendi, sic quidem, ut non uiuis tantùm, sed & mortuis in purgatorio prosint: hanc esse recipiendam omnibus doctrinam, nisi ab Ecclesiæ consortio uelint separari. Decretum igitur hoc ad Caietanū mittit, ut o=

1518

Vuittembergica schola intercedit pro Luthero ad Fridericum ducem.

1518 mnibus innotesceret: is mandatũ secutus, Lincij, quod est ad Danubium, Austriæ oppidum, librarijs atq; testibus adhibitis, edictum promulgat, & in exemplaria multa describi curat, eaq; post mense Decembri per Germaniam mittit episcopis, & nomine Leonis mandat, graui constituta pœna, ut e uestigio suis denuncient & religiose commendent atq; præcipiant. Lutherus, quoniam è Caietani literis acceperat, fore, ut contra se Romæ iudicaretur, nouam interijcit appellationem, Nouembris die XXVIII. Initio profitetur, nolle se Romani pontificis rectè sentientis authoritatem conuellere, multo minus ab Ecclesia dissentire: ueruntamẽ, quia põtifex pari sit cum reliquis mortalibus conditione, fieri posse ut erret & delinquat, nec illi hoc esse tribuendum, quasi ipse unus falli non poßit aut labi. docet hoc exemplo Petri, quem aberrantẽ in sana doctrina Paulus grauiter & apertè reprehenderit: quod si pontificis tantæ sint opes atq; facultates, ut & quiduis imperet, nec ullius mandato cohiberi poßit, iam ijs, qui sibi uim ab eo fieri putent, unicum superesse remedium, appellationẽ. postea commemorat, quomodo Caietani cardinalis nimia coactus asperitate, ad pontificem prouocarit, cuius in humanitate præsidium aliquod sibi reliquum esse putaret, cum & æquißimas proponeret conditiones, et omnia se facturum profiteretur, errore sublato: iam uero, postquam hac appellatione contempta, reiectis etiam conditionibus, nihil opis aut salutis à pontifice sperandum esse uideat ex Caietani literis ad Fridericum principem datis, adductum extrema neceßitate prouocare se à pontifice ad futurum concilium, quod illi sit modis omnibus præferendum. Posthæc, Leo Carolum Miltitium, de quo suprà diximus, in Germaniã mittit, et Fridericũ aurea rosa donat, quæ multis cum ceremonijs atque pompa solet quotannis à pontifice & consecrari, & singularis beneuolentiæ causa cuipiam donari. Datis etiam literis ad Degenartum Pheffingerum, ex Friderici consiliarijs, uirum nobilem, rogat, ut in ijs, quæ suo nomine sit acturus cum Friderico Miltitius, bonam operam nauet, ut Lutherus, Sathanæ filius coherceatur, & ne qua labe Saxonica domus, honestißima semper habita, & religionis admodum obseruans, contaminetur. In eandem quoq; sententiam scribit Georgio Spalatino. quòque magis persuadeat, ait se totum in hoc esse, ut noxias herbas ex agro Christi reuellat

Lutherus prouocat à pontifice ad concilium.

Leo mittit Miltitium ad Fridericum ducem.

et extirpet. Ad eundē ferè modum procancellarius etiam illius, ad De*genartum scribens, orat, ut* Fridericū *ad maiorem imitationem horte tur, ne quid illorū memoria committat indignum. Miltitius in Saxoniam ubi uenit, exhibita rosa, negotiū sibi cōmissum strenuè agebat: eo cognito,* Lutherus, *Martij die tertia dat literas ad pontificem, ualde quidem demissas, grauiter se delatum ad principem* Fridericū *quasi proteruius in* Ecclesiam Romanam *egerit: non mediocriter autem eo se commoueri: nam ipsius ab se alienationem animi, ualde sibi graue esse, neq; tamen interim apparere, quid, aut qua ratione sit agendum: urgeri se perpetuò, ut sua reuocet: quod si ex usu & dignitate* Ecclesiæ Romanæ *posit aliquid hac ratione confici, non se recusaturum, sed esse complures in* Germania *præstanti ingenio & eruditione uiros, qui de tota controuersia rectè iudicare posint: itaq; fore, ut, etiamsi reuocet, hoc ipsum tamen ad* Ecclesiæ Romanæ *dedecus atq; detrimentum magis quàm ad dignitatem pertineat: iniuriam enim se nullam ipsi fecisse, uerum quæstores illos atq; declamatores potius, qui auaritia ducti, fœda quædam & ignominiosa dixerint ad populum: ab ijs delatum se grauiter & accusatum esse præter omne suum meritum: se quidem erga* Romanam Ecclesiā *& ipsum quoq; sic esse affectum, ut nihil in eam moliri cogitet: tantam enim eius* Ecclesiæ *potestatem esse, ut præter unum Christum in rebus humanis, nihil ea sit excellentius: orare, ne suis aduersarijs fidem habeat: de indulgentijs nullam se posthac mentionem esse facturum, modò suis inimicis inuicem mandetur silentium: pro cōcione quoq; se uelle cōmonefacere populum, ut de* Ecclesia Romana *pie sentiant & honorifice, nec alienam temeritatem aut auaritiam huic asscribant, néue suum imitentur exemplum, qui quodammodo coactus ab aduersarijs, parum reuerenter illam atq; dignè tractarit: breuiter, omnia se facturum pacis causa: hoc unum modò spectasse in omni actione, ne qua labes* Ecclesiæ Romanæ *per alienam improbitatem aspergeretur, néue populus impia doctrina falleretur: hanc solicitudinem atque diligentiam non posse in ullam adduci reprehensionem: de rebus medijs & non necessarijs nihil se magnopere laborare modò in animis hominū nullus resideat error aut persuasio falsa. Prius quàm Miltitius in* Germaniā *uenit,* Maximilianus *Cæsar è uita migrauit in* Austria, *die xij.* Ia-

1519 Lutherus scribit ad Leonem x.

Maximilianus

1518 Cæsar moritur.

nuarij. Erant tũ electores, Albertus Mogũtinus, Hermãnus Coloniẽsis, Richardus Treuericus, archiepiscopi: Ludouicus Palatinus, Fridericus Saxoniæ dux, Ioachimus Brãdeburgicus Marchio: Bohemiæ principatũ obtinebat Ludouicus Vngariæ rex. Hi pro consuetudine Imperij à Moguntino cõuocati, Iunio mense, Francofurti, quod est ad Mœnũ flumen, oppidũ, conueniunt: Bohemiæ rex legatũ eò misit Ladislaum Sternebergũ. Initiũ sermonis facit Moguntinus, et de magnitudine rei multa locutus, ad concordiã eos hortatur, & multis in mediũ adductis exẽplis, quantum malorũ inuexerit in Germaniã, patrũ memoria, electorũ dissensio, demonstrat: ut autẽ nunc omnes idẽ uelint atq; sentiant, tanto magis requiri, quò grauius à Turca periculũ immineat & ab alijs, qui Germaniæ diuulsionẽ quærunt. Ambiebant Imperij dignitatẽ duo, Carolus Austriacus, qui ante annũ tertiũ, Hispaniæ regi Ferdinando, auo materno successerat, & Franciscus Galliæ rex, qui ante annũ quartum deuictis Heluetijs ad Marignanũ Mediolanensem principatũ tenebat. Et Caroli quidẽ legati sub hoc tempus Moguntiam usq; uenerunt, quòd Francofurto quinq; milliaribus abest: Gallici uerò Confluẽtiæ substiterũt, quod est archiepiscopi Treuirensis oppidũ, ad Rheni & Mosellæ confluentẽ: utriq; per literas et internuncios, principẽ quiq; suum electoribus cõmendant, et quæcunque possunt adhibent argumenta, quibus persuadeant: Galli cumprimis, qui suam causam non tam esse gratiosam facilè intelligebant, eò quod lingua, moribus, instituis à Germania differrent. Superatis Heluetijs, ut dixi, Galliæ rex Insubriã tenebat: sed quòd ad sui regni salutẽ propè necessariã esse duceret Heluetiorũ amicitiã, magnis iacturis & pollicitationibus eam anno sequenti redemit. Nunc ergò cùm in hunc casum res deuenisset, à morte Maximiliani, mißis ad ipsos legatis, quamobrem cupiat designari Cæsar, exponit, ac simul petit, ut suam causam apud electores adiuuẽt. Illi, quo tempore amicitiã cum eo pepigissent, Ecclesiã Romanam et Imperiũ sese dicũt excepisse: ad Imperij uerò maiestatẽ pertinere, ut sint electorũ liberrima suffragia: nõ ergò sibi licere, libertatẽ hanc ulla significatione suæ uoluntatis impedire. Sic dimißis legatis, dant literas ad septẽuiros, et quid ille cupiat, quid etiã ipsi responderint, exponunt, & ne rationẽ eius habeant, sed Germanum aliquẽ principem eligant, hortantur, & de sua uoluntate

Galliæ rex dux Mediolani.

Heluetiorum literæ ad electores.

pro-

prolixè pollicentur. Sed et Leoni decimo scribunt, et quoniã sit ipsius inaugurare & confirmare designatũ Cæsarẽ, petunt, eò totus incumbat, ne munus hoc ad externũ aliquẽ principem deferatur. Ad hæc ille audire se, quendam ad hũc honorẽ aspirare, cui per leges nõ liceat: nã reges Neapolitanos esse pontificis Rom. beneficiarios, et fide data iam olim sic esse pactũ, ne Romanũ Imperium appetant, sed ut alterutro sint contenti: huius etiam rei se cõmonefecisse iam principes electores. Hac oratione designabat Carolũ Austriacũ: post deuictos enim Heluetios ab rege, quòd fuit anno salutis humanæ M. D. XV. Idib. Septẽb. et abductũ in Galliam Maximilianũ Sfortiam principẽ Leo pontifex, fortunam secutus, Decemb. mẽse Bononiam uenerat, et ibi cũ Francisco rege uictore diu multumq; collocutus amicitiam firmauerat: & hæc quidẽ causa fuit inter alias, quamobrẽ in ipsius partes magis iam inclinaret. Quod autẽ de regno Neapolitano dicit, sic habet. Cùm Manfredus, Friderici secũdi Cæsaris filius nothus, Ecclesiam Romanam uexaret armis, Clemẽs iiij. põtifex, qui præfuit anno salutis M. CCC. LXV. ut illũ reprimeret, fecit id, quod eius antecessor Vrbanus iiij. erat facturus, uti quidẽ memoriæ proditũ est, & Carolũ prouinciæ Galliæ ac Andegauiæ comitẽ, cùm in Italiam uocatus uenisset, Siciliæ regẽ atq; Neapolis pronũciat, ea cõditione tamẽ, primùm, ut accepti beneficij nomine, quotannis Ecclesiæ Romanæ persoluat aureorũ millia xl. deinde, ne Romani Imperij dignitatem ullo tempore uel ambiat, uel oblatam ultrò suscipiat. Vbi uentũ est ad deliberationẽ, Moguntinus, cõmunicato prius consilio separatim cum Saxoniæ duce Friderico, cuius erat authoritas permagna, rẽ inchoat, & de tribus omnino sententijs ait esse quæstionẽ. an Galliæ rex Franciscus, an Hispanorũ rex, Carolus, an uerò Germanus quispiam sit eligendus. Ad Gallum quod attinet, legibus, inquit, nostris & iureiurando nos arbitror impediri, quibus cautũ est, ne decus hoc imperij transferatur ad exteros: quin autem peregrinus ille sit princeps, nulli dubium esse puto. Deinde, etiamsi natio non impediret, tamen è Republica non est, quia fines ac ditionem suam Gallus amplificare uolet, & Carolo, quem odit, bellum faciet: imò, iam illud denunciauit: itaq; fiet, ut Germania maximis motibus implicetur. nos autem prouidere decet, ne ciuile bellum excitemus. Ad Caroli ditionem pertinet

1519

Heluetij deuicti à rege Galliarum.

Regnum Neapolitanũ uectigale Ecclesiæ Rom.

Deliberatio de noui Imperatoris electione.

1519 Austria: si Gallus hanc oppugnet, ut omnino faciet, an eam prostituemus? itáne de nobis & Imperio meritus est Maximilianus Cæsar? Illis autẽ regionibus oppreßis, an incolumẽ diu nobis libertatẽ nostrã fore putatis? Mediolanẽsem agrũ suis finibus nuper adiecit: idẽ in Germania conabitur. Magnificis autẽ illorũ promißis minime nos oportet cõmoueri: nam cupiditas et ambitio plærunq; rapit homines trãsuersos, ut ab officio discedant. Multi fuerunt olim in Gallia uiri principes: nũc autẽ in angustum redactus est eorũ numerus: nam rex propè solus omnia tenet: animi fortitudinẽ ei tribuunt: sed ad monarchiã illa spectat: nobis autem inprimis est aristocratia retinenda. De bello Turcis inferendo grandia pollicentur: optabile quidẽ istud esset, ac inprimis omnium maximè salutare: neq; nescio, quanti sit momẽti, Germaniæ cum Gallijs & Italia facta coniunctio: uerum ille potentiam atq; uires omnium primò uolet in Caroli prouincias experiri: tentabit Belgium, aggredietur Neapolim, eamq; uelut sibi debitam et hæreditariã recuperare uolet. quid? an ut ista faciat, nos illũ armabimus? Nec est, quod de rebus incertis atq; dubijs uaticinari me quis dicat: iã enim exercitũ ille conscribit. Quoniam igitur et lege & iureiurando & charitate cõmunis patriæ impedimur, equidem profiteor & censeo, minimè illum esse creandũ. Nunc ad reliquas partes ueniã: ut ne Carolus eligatur, moueri nonnullos è uobis puto, quod à nostris finibus remota sit Hispania, quodq; per illius absentiam non commode sit habitura Germania, uel propter bellum Turcicum, uel ciuiles etiam dissensiones. Ego sanè, non solum ista fateor, sed dum attentius cogito, moueor etiam & propè inhorresco: nam & hoc mihi uenit in mentem: si quando Cæsar iratus ueniat in Germaniam, & Hispanos adducat, libertati nostræ magnam fore periculum: cogito etiam posse fieri, ut Imperij dignitatem hanc uix ægrè nobis aliquando restituant Hispani, &, si uirtute uiribúsque suis Mediolanum recuperent, futurum, ut sibi retineant. Itaq; propè satius esse uidetur, nostræ gentis aliquẽ creari, qui sit idoneus, exemplo maiorũ, qui sæpe, preteritis externis, contenti fuerunt indigenis. Non equidem istud negare uelim, sed alius tunc erat temporum status, & ætas multo fœlicior. Nunc uerò, si quis erit Cæsar infirmior, an, qui sint ditionis Caroli, Belgas & Austriacos, dicto fore putatis audientes? Quòd si Gallus

etiam

etiam arma sumet in Carolum, ut omnino facturus est, uel in Belgio, 1519
uel Italia, num ociosus erit spectator, num patietur nouus hic noster
Cæsar, ut Imperij bonam partem exteræ nationes diripiãt? Imò, quæ
nunc sunt tempora, credibile est, fore, ut Imperatore suo contempto,
Germaniæ principes, alij se coniungant Austriacis, alij Gallis. Fride=
rico tertio, Cæsare, Carolus Burgundiæ dux, per Germaniam, Philip
pus autem Maria, dux Mediolani, per Italiam bellum circumtulit, im
punè quidem, sed nobis id certè dedecori fuit: illud etiam turpius, in
Austria circumsessum Cæsarem, imò finibus tunc fuisse pulsum ab Vn
garis. Et tamen eo tempore Cæsari fuerunt coniuncti Bohemi: meus
etiam auus Albertus Brandeburgicus & Saxoniæ dux eiusdem nomi
nis. Id si tùm accidit, quid hodie sit expectandũ, uidetis, quum stipen=
dijs erunt alij principes alijs addicti. Mitto, quàm multæ poßint inci=
dere causæ, quamobrem obedientiam præstare principes atque ciui=
tates recusent. Nunc etiam de religione uidẽtur imminere grauißimi
motus. Etenim, de indulgentijs, de potestate pontificis, de legibus Ec=
clesiasticis natæ sunt disputationes, quæ nunc quidem sanabiles ad=
huc uidentur, sed paulo post magnam secũ trahent ruinam, & Eccle
siæ mutationem: nam & plærique subscribunt, & fortißimæ gentes
causam hanc agunt, Saxones ac Heluetij: neq; sanari malum istud po
terit, nisi per conciliũ: imbecillior autem Cæsar, quomodo concilium
uel coget uel etiam defendet, maximè, si cæteri reges aduersentur? Su=
perest quoque Turcicum bellum, quod nobis planè non modò defen=
dendum, sed inferendum est etiam, ut amissa recuperemus, & Græ=
ciam inprimis libertati restituamus: hoc autem ut fiat, opus est multa
rum nationum copijs: eas uerò Cæsar, si potentiæ parum & authori=
tatis habeat, quomodo comparabit? His ergo de causis præpotentem
aliquem creandum, & Carolum Austriacum cæteris Germaniæ prin
cipibus anteferendum esse duco, & si quæ sunt incommoda, quæ de=
terrere poßint, ea longè esse puto illis minora, quæ sunt nascitura, si
quidem ad alium quempiam rei summa deferatur: nam & origine est
Germanus, & multas obtinet prouincias, Imperij beneficio, neque
communem patriam aliqua uolet opprimi seruitute, et de non trans=
ferendo Imperio, uel imminuendo iure ac libertate nostra, fidem no=
bis dabit per iusiurandum. Magnæ sunt nimirum, quas dixi, causæ,

1519 uerumtamen, nec illæ me permouerent, nisi de ipsius indole compertum esset: nam & religionem & iusticiam & pudicitiam amat, & sæuitiam omnem odit, & ingenio certè ualet. hæ scilicet uirtutes illum officij perpetuò cōmonefacient, ut rempublicam curet. Qui familiariter norunt, ualde prædicant: &, si patrem eius Philippum, si auum Maximilianum consideremus, dubitare non possumus. Aetate quidem est non magna, sed tamen idonea nunc & matura rebus gerendis: utetur etiam aui sui cōsiliarijs, & Germaniæ principibus aliquot delectis. Dixi quidem antea, permagnum in eo fore incommodum, si quidem à Germania diutius illum abesse contingat: sed ea de re certis legibus cum ipso transigetur: deinde, quoniam & ipse per amplas habet in Germania regiones, fieri non potest, quin eas aliquando reuisat. Turca pellendus erit à Pannonijs, ab Italia uerò, Galli: constituenda erit & emēdanda Ecclesia, multis etiam alijs auxilia ferenda: quæ dum cogito, minus eò moueor quod propter eius absentiam metuendum esse uidetur: nam & insitus animi uigor, et patriæ charitas, & ipsa rerum neceßitas, eum, ut subinde ad nos redeat, exuscitabunt. Vbi dicendi finem Moguntinus fecit, hortatus, ut singuli dicerēt: collegæ, paucis collocuti, Treuirensem monent, ut succedat: nam huius erat celebre nomen propter singularem industriam usúmque rerum. præfatus igitur nōnulla de quodam uate, qui Maximilianum dixerat ultimum fore Cæsarem Germanum, nunc, inquit, eò mihi res propemodum spectare uidetur, quandoquidem Moguntinus, qui sanè prudenter multa dixit, omninò suadet, ut ad externum deferatur Imperij summa. sed ualde miror, cur Gallo præferat Hispanum? Certè dolet mihi Germaniæ conditio: quòd si maiorum insisteremus uestigijs, nihil opus erat alieno præsidio: nunc autem, quando peregrinos euocamus, quid aliud quàm seruitutem nobis comparamus ipsi? uerùm hac omissa querela, quem Moguntinus, eundem & ego sequar ordinem, deq; lege & iureiurando primùm dicam. Legis autem illius hanc opinor esse causam atq; fundamentum, ne, si quis eligeretur externus, & qui domicilium non habeat in Germania fixum, Imperij decus hoc sensim ad alienigenas transferretur. Si quidem hæc est mens atq; sensus eius legis, nō magis eligi potest Hispanus, quàm Gallus. Iam uerò, si Carolus, quoniam habet ditionis Imperij prouincias, ideò creari

potest, necesse est, ut idem in Francisco ualeat, qui & Insubriam & Arelatense regnum obtinet, quæ sunt reipublicæ nostræ partes. Duobus ergo propositis, uideamus, utrum sit præstabilius. Sanè, quo tempore Gallia fuit coniuncta Germaniæ, quòd fuit Franconũ ætate, florentißimum extitit hoc nostrum Imperium: & quidem eius temporis recordatio non mediocriter me delectat, quoties in historiarum lectionem & res anteactas incido. Nunc autem planè cõsimilis est oblata nobis occasio, quæ certè minimè prætermittenda uidetur. sentiunt idem exteræ quoque gentes, pontifex Romanus, Veneti, principes omnes atque ciuitates Italiæ. Gallica nimirum gens & origine nobis est coniuncta, & ijsdem propè legibus utitur atque moribus, & amorem omnem atque beneuolentiam nostris hominibus præstat: deinde, propter uicinitatem ualde nobis est ac Italis opportuna. Si quis orietur tumultus, erunt ilico parati exercitus, ad quos alendos Gallia subministrabit pecuniam: & si uel Pannoniam uel Italiam inuadet Turca, sicut planè facturũ arbitror, pacata nunc uidelicet Asia, nónne erit optatißimum habere tam propinquum & florentem Imperatorem, utriusque nationis uiribus instructum? Hispani uerò, licet prædicentur bellicosi, quid tamen unquam præclarè gesserunt in Italia, sine Germanorũ auxilijs? Adhæc, quia longißimè à nobis absunt, non est quod ullum ab eis auxilium in tempore expectemus: quòd etiámsi uelint, tamen non multùm nobis poterunt commodare: nam quia nauigationibus perpetuis exhauritur Hispania, non potest ullas maiores emittere domo copias. huc accedit, quòd Gallos habebimus commilitones & laborum omnium socios: Hispani uerò, si quid rectè gestum erit, omnem ad se gloriam traducent, & uictorijs nostris fruentur, & prouincijs ipsi præerunt. Tunc demùm seruitutem nostram serò deplorabimus: uerùm hac omissa collatione, ueniam ad electionem. Si Galliæ rex assumetur, nõ erit ulla per Italiam belli causa: nam Mediolanum iam antè tenet: ne quid autem Neapoli moliatur, nos ei suasores erimus, & planè quidem persuadebimus: idem est facturus de Belgio, modò & illi quiescant. Cur autem ad nos magnopere Belgium pertinere putemus: non uideo: sunt quidem nobis uicini, multo iam tempore, sed societatem nobiscum aut fœdus nullum habent, nec Imperij leges ad se quicquam pertinere ducunt, nec ad publicos usus 1519

quic-

1519 quicquam contribuunt, non magis quàm Britanni uel Scoti: Cùm ergo maxima sit Galliæ regis potẽtia, cùm Insubriam habeat pacatam, cùm sit à rebus omnibus paratißimus, multò suscipiet ampliora, magisq; gloriosa, bellum uidelicet in Turcam geret, & omneis eò uires conuertet, ut à Pannoniæ finibus & Italiæ pulso uastatore, tutam efficiat Germaniam. Si uerò Carolum ei præferemus, Deum immortalem, quantos excitabimus in Italia motus? uolet ille recuperare Mediolanum, & erit bellum diuturnum, & interea dum sic conflictabitur omnium pulcherrima prouincia, Turcæ uires omneis in Vngariam expedient. his obsecro quis resistet? quis iustum opponet exercitum? hæc sanè consideranda sunt paulò diligentius, neq; leuiter prætereunda. Iam, Italici belli qui sit futurus exitus, incertum est. Gallus quidem uictor, Neapolim affectabit, & fieri potest, ut pontifex, illius impulsu, nostram electionem rescindat: ex eo quanti sint orituri motus, nemo non intelligit. Contrà, si Carolus rerum potiatur, non est, quod Italiam nobis redditum iri putemus. occupatam perpetuò sibi retinebunt Hispani: nec id modò, sed nec Imperium quidem hoc nostrũ è manibus facilè dimittent. Vt Neapolim sibi seruarent, in cuius possesßionem quomodo uenerint, satis notum est, quid non pertulerunt? In Italiam igitur nequaquam sunt euocandi. Nunc de utroq; rege nonnulla dicam. placido & modesto ingenio Carolum esse, non dubito: sic enim à multis prædicatur, sed cùm ætate sit adolescens, quomodo potest de illis uirtutibus, quæ in summo principe requiruntur, iudicium in eo fieri? Talem respublica desiderat, qui præter alia constituat & emendet Ecclesiæ statum, quod Moguntinus etiam prudenter admonuit. hoc sanè Franciscus rex omnium rectißime poterit præstare: nam & ingenio ualet & iudicio, & de religione subinde cum doctis hominibus conferre solet, & legit ipse multorum scripta. deinde, præsens temporum status principem requirit atq; ducem, rei militaris peritum, diligentem, fortunatum. Cedò, quis hac in parte palmam eripiet Francisco? iam eius cognita est & explorata uirtus: de Carolo nihil habemus comperti, nisi quòd indoles aliquid promittit: ille uerò suos maiores omnes rerum gestarũ magnitudine uincit: Heluetios enim, fortißimam, et inde à C. Cæsaris ætate propè inuictam gentẽ, prælio nuper superauit: non est igitur tanto duci præferen=

ferendus adolescens. Moguntinus incommodum quidem esse dicit, si quidem Carolus à Germania diutius absit, sed tamen ocioso nos animo hic esse iubet: ego autem summi rem esse periculi puto, Cæsarem extra fines Imperij longinquius abesse: quis enim Turcarũ impetus, quis repentinos tumultus, quis offensiones atq; motus ciuiles coherce bit? orta tẽpestate, quis nauim gubernatore destitutam seruabit? Absens nihil propè certi de rebus nostratibus cognoscet: falsò multa deferentur ad ipsum: habebit in concilio non Germanos, sed Hispanos tantùm: edicta subinde faciet & ad nos transmittet tẽpore alienißimo. Postea, si calumnijs et criminationibus aliquorũ irritatus, in Germaniam aliquãdo uenerit, adducto milite peregrino, qualẽ huius Imperij fortunam fore putatis? Quapropter, si uobis ita uidetur, & si fata uolũt, ut in hoc tẽpore diadema nostrum capiti suo rex alienigena superimponat, equidẽ Gallũ censeo præponendũ Hispano: si uerò lex prohibet creare Gallum, ualeat eadẽ in Hispano, neq; subtili quadam interpretatione Carolũ pro Germano ducamus, uerùm aliquem ex omni principum numero circumspiciamus, qui nullum habeat nisi in Germania domicilium, qui sit origine, moribus, ingenio, lingua, Germanus. Incommoda multa Moguntinus in contrarium adduxit, & propter infirmitatem tenuemq; fortunam, contemptibilem fore putat eiusmodi Cæsarem: atqui si deligamus idoneum, satis habet Germania neruorum atque potentiæ, qua sustineat hoc onus. Qui fuit undecimus ante Maximilianum, Cæsar, Rudolfus, non magnũ quidem attulit robur, sed uirtute præstabat, & quod pertenue tunc erat, multisq; bellis afflictum Imperium, ita restituit, ut uicinis regibus metum adferret. Quàm præclarè senserint etiam exteri principes, ac in his Ludouicus xij Galliæ rex, de Maximiliano Cæsare, solùm propter ingenium atq; uirtutem, non ignotum uobis esse puto: nimirùm fuit semper illustre Germaniæ principum nomen & fama celebris: ea nondum est extincta, sed uiget incolumis, & sunt inter alias, Germaniæ tres hodie præcipuæ familiæ, Bauarica, Saxonica, Brandeburgica: sunt in ijs etiam nonnulli præstantes uiri. Si quem igitur ex illis rerũ summæ præficiemus, & nostris copijs adiuuabimus, ut certè debemus, non est quòd exteros metuamus: modò idem sentiamus et uelimus omnes, in tuto res erit. omißis ergo peregrinis, è medio nostro-

rum

1519

1519. *rum hominum cœtu quempiam deligamus: non deerit successus, & sunt testimonia multa domestica nostrorum uirtutis: ex ijs unum recitabo.* Pannoniæ rex Mathias, bellator potens ac fortunatus, bellum aliquãdo parenti tuo, Friderice, denunciauit: sed cùm exercitum sibi iustum opponi uideret, impetum & ardorem omnem facile remisit. Sic etiam nunc rationem inueniri posse puto, quemadmodum nostræ gentis Cæsar aliquis designatus, & domi retineat & foris authoritatem. Tertio loco uerba facit Saxoniæ dux, Fridericus, & ubi Gallum excludi lege, Carolum uerò Germanum esse principem, inque Germania domicilium habere demonstrasset, opus esse reipublicæ aliquo præpotente dicebat: sed qui cum Carolo sit conferendus, neminem se talem nouisse: placere ergò sibi, ut is renuncietur Cæsar, ueruntamen certis legibus, ut & Germaniæ sua libertas constet, & ea, de quibus facta sit mentio, pericula uitentur. Hanc demùm sententiam ubi reliqui comprobassent, Treuericus, Germaniæ fatum, inquit, & iam impendentem agnosco mutationem: sed tamen, quia uobis ita uisum est, à uestro iudicio uoluntatem meam non remouebo. Fuit hoc Iunij die xxviij. Iam multa nox erat, itáque disceditur & postridie rursus conuenitur. Ibi cœptum est agi, cuiusmodi conditiones Carolo sint ferendæ: disceptata res fuit per aliquot dies: ubi demùm conuenisset, perscriptæ leges Moguntiam ad Caroli legatos mittuntur: cùm eas illi recepissent, in literas referuntur singulorum suffragia, sicut fieri consueuit, & obsignantur. Ad Fridericum Saxonem pridie fuerat delatũ Imperium, sed is ingenti animo recusabat, & suo suffragio Carolum, sicut diximus, designabat, & oblatam eo nomine magnam pecuniæ uim à legatis Caroli reiecit, & suis, ne uel teruntium acciperent, mandabat. Conuocata deinde nobilitate ac omni multitudine, Moguntinus in æde diui Bartholomæi, pro concione, Carolum, Austriæ principem & regem Hispaniarum, in demortui locum Maximiliani, Romanorum regem declarat, & quod tanta consensione sit electus, Deo gratias agendas esse dicit, & ut illi fidem omnem ac officium præstent, hortatur, & in ipsius laudationem digressus, quamobrem ex omnibus unum hunc elegerint, demonstrat. Eam orationem subsecutus est multitudinis & ordinum applausus & admurmuratio. Post hæc, legati, qui iam propius accesserant, & uno solùm aberant milliari,

Carolus Austriacus creatus Cæsar.

Legati Caroli Francofurtum ueniunt.

milliari, uocantur. Hi erant, Matthæus cardinalis Salisburgensis, Erardus episcopus Leodinus, Bernardus episcopus Tridentinus, Fridericus Palatinus, Casimirus Brandéburgicus, Henricus comes Nassouius, Maximilianus Sibeburgius & alij quidam consiliarij: cùm uenissent, habita communi deliberatione de republica interim administranda, dum Carolus in Germaniã ueniat, Casimiro principi negotium datur, ut conductis copijs ac suo loco dispositis, prouideat, ne quid accidat incommodi. postea, datis ad Carolum literis, electores, et missa legatione, rem omnem denunciant: legationis erat princeps, Fridericus Palatinus: uerùm interea nõnulli priuatim in Hispaniam contendunt eius rei nuncij, quos inter unus Francofurto dicitur nono die Barchinonem uenisse. Palatinus ad exitum Nouembris appulit, & septemuirorum literas reddit: Earum hæc erat summa. ut delatum Imperium accipiat, & omni postposita mora, quamprimùm in Germaniam accedat. Carolus per Mercurinum Cattinarium liberaliter respondet. ac licet grauißimi uideantur impendere motus, hinc à Gallis, illinc à Turcis, tamen non se posse dicit neque uelle deesse communi patriæ, præsertim, cùm tanti principes tale de se iudicium fecerint, & hoc ab se requirant: itáque delatum honorem atque munus habere gratum, & primo quoquo tempore uela facturum, ut ad Imperij fines perueniat. In eadem propè uerba rescribit electoribus, atque ita Fridericum honorificè donatum ab se dimittit. Sic ergò factus est Cæsar, eius nominis quintus, undeuiginti natus annos. Repulsum Galliæ rex eò grauius tulit, quo maius impendére suis rebus periculum ab illo sciebat: nam cuiuis alij dignitatem hanc deferri malebat quàm Carolo, cuius & iam antè suspectam habebat, & hac ratione mirabiliter augeri uidebat atq; confirmari potentiam. Auri uim maximam, ut sui haberetur ratio, profuderat: idem à Belgis quoque factum esse dicitur, sed nihil hic affirmare possum. Caroli uerò progeniem paulò repetemus altius. Galliæ rex, Carolus quintus, cognomento prudens, fratri suo natu minimo Philippo, Burgundiæ principatum ad se delatum dedit. Philippus uxorem postea duxit Ludouici Flandriæ Comitis filiam unicam, Margaritam, ex eáque filium procreauit Ioannem: huic natus est Philippus: fuit hic Caroli pater, bellatoris, qui cæsus ante Nanceiũ, filiam reliquit, amplißimarũ regio-

1519

Fridericus Palatinus mittitur in Hispaniam.

Caroli progenies.

1519 regionum hæredem, Mariam: ea demùm nupsit Friderici tertij Cæsaris filio Maximiliano, & Philippum edidit. Is in matrimonium duxit Ioannam, Ferdinandi Hispaniæ regis filiam, ex eáque suscepit Carolum ac Ferdinandum. Grauida Ioanna Flandriam petijt, & Gandaui Carolum peperit, anno salutis M.D. Februarij die xxiiij. Hic aliquid est per occasionem addendum de Ferdinando, Cæsaris auo materno: is erat Arragoniæ rex atque Siciliæ, & in matrimonio habuit Elisabetham, Ioannis secundi, regis Hispaniarum filiam, hæredem, pòst etiam adeptus regnum Neapolitanum: liberos autem ex ea genuit Ioannẽ, Isabelam, Ioannam, Mariam, Catharinam: Ioanne mortuo & Isabela sine liberis, totius regni successio, legibus patrijs uenit ad Ioannam natu proximam sororem. hac ratione, quicquid habuit Burgundiæ dux, longè certè potentissimus, quicquid Hispaniæ rex Ferdinandus, id uniuersum ad Carolum Ioannæ filium peruenit: nam Austriacæ domus possessiones, in hæreditatis diuisione, Ferdinando cesserunt. Itaq; multis à sæculis potentiorem nullum habuit Germania Cæsarem. Patrem Carolus amisit sex annorum puer, auum uerò Ferdinandum, xvi. annorum adolescens, ab eiusq; morte profectus in Hispanias, ibi permansit, donec Cæsar creatus, Germaniam peteret, ut infra dicetur. Et quoniam ad hunc locum peruenimus, non erit alienum de modo creandi Cæsaris quædam explicare. Carolus Bohemiæ rex, Cæsar, eius nominis quartus, anno salutis M.CCC.LVI. legem hac de re tulit, bullam auream uulgò nominant: eius legis hæc inter alia sunt capita. ut mortuo Cæsare, archiepiscopus Moguntinus, ubi primùm resciuit, cæteris electoribus ilicò denunciet & diem constituat, ut intra tertium mensem Francofurti præsto sint ipsi, uel ipsorum legati cum plenis mandatis, noui Cæsaris aut Romanorum regis eligendi causa: quòd si Moguntinus negligat, cæteri collegæ nihilo secius intra tempus illud conueniant, & comitatum habeant singuli non supra ducentos equites, cùm oppidum ingredientur, & in his armatos, ad quinquaginta: qui nec ipse uenit, neque legatum etiam mittit, aut ante cõfectum negotium discedit, ius electionis, eo quidem tempore, amittat: magistratus Francofurtensis omnem fidem electoribus præstet, ac durante comitio, neminẽ præter electores ipsorumq; familiam intromittat: ubi conuenerint omnes, in æde diui Bartholomæi

Cæsaris natiuitas.

Modus creandi Cęsares.

mæi sacrum fiat, quò sancti spiritus imploretur gratia: deinde singuli iurent, uerbis præeunte Moguntino, nihil se facturos in ea re ullius uel pacti, uel mercedis uel largitionis uel pollicitationis causa: pòst, ad actionem ueniant, neq; prius illinc discedant, quàm creato Cæsare: quòd si res ultrà diem trigesimum differatur, omnibus alijs detractis cibarijs, præter panem & aquam nihil eis detur: quē maior pars elegerit, hic eodem loco sit, ac si communibus omnium suffragijs, nemine repugnante creatus esset: ad hunc modum designatus Cæsar, omnium primò confirmet electoribus omnia priuilegia, & quicquid ad ipsorum dignitatem, decus, libertatem ac immunitatem pertinet. præter hæc cauetur etiam atq; statuitur, quemadmodum alter alteri per suos fines tutum iter præstare, quem quisq; locum in consessibus obtinere debeant, quomodo sint exquirenda suffragia, quod cuiq; sit obeundum munus, cùm Cæsar publicè quid agit aut prandet. Ad hæc, ut interregni tempore, penes Palatinum sit summa rerum per Sueuiam, Franconiam & oram Rhenanam: penes Saxonem uerò, ijs in locis, quæ iure utuntur Saxonico: ut electori mortuo succedat natu maior filius aut frater consanguineus: ut electoris locum, qui est infra XVIIJ. annum, expleat proximus agnatus, donec ille adoleuerit: ut electores quotannis conueniant, deq; republica deliberent: ut Francofurtum sit sedes electionis. Aquæ uerò Granenses, Belgiæ oppidū, primæ inaugurationis: ut electorum filij, primis ab annis, Italicam, Latinam, & Illyricam linguam addiscant, quò sermonē cum multis gentibus communicare posint. Dictū est antea de legibus, quas Caroli legati, præscriptas ab electoribus, ratas habuerunt, interposita cautione, sicut fieri consueuit, & illius nomine confectis ea de re literis. Conditiones autem sunt eiusmodi. Tueatur rempublicam Christianam, pontificem & Ecclesiam Romanam, cuius sit aduocatus: ius æquabiliter administret, & paci consulat: leges omneis Imperij, præcipuè, quam auream uocant bullam, non modò confirmet, sed de ipsorum consilio, cùm res ità feret, amplificet etiam: senatum in Imperio constituat ex Germanis delectum, qui rempublicam gerat: iura, priuilegia dignitatem principum & ordinum Imperij minimè conuellat aut imminuat: electoribus liceat, cùm erit opus, inter se conuenire, dèque republica deliberare: nullum autem ipse, quò minus id faciant, impedi-

1519

Imperij leges.

1519 mentum eis inferat, nec in malam partem accipiat: multitudinis & nobilitatis fœdera uel societates initas aduersum principes, abloeat, & ne tales in posterum fiant, lege prohibeat: de rebus Imperij nullum fœdus aut pactum faciat cum externis, nisi de septemuirorum assen=su: facultates Imperij neq; distrahat, nec oppignoret, nec alio quouis modo deteriores faciat, & quæ sunt ab alijs nationibus occupata, uel ab Imperio diuulsa bona, primo quoquo tempore recuperet, sic ta=mē, ne quid fraudi sit illis, qui uel priuilegio uel iure nitūtur: Si quid etiam uel ipse, uel ipsius familiæ quispiam possideat, quod sit Impe=rij, non acquisitum legitimè, reddat interpellatus à septemuiris: cum uicinis alijsque regibus pacem et amicitiam colat, neq; pro rebus Im=perij, nisi de ordinum omnium, præcipuè septemuirorum uoluntate bellum suscipiat ullū intra uel extra fines Imperij: peregrinum quo=que militem nullum in Germaniam adducat, nisi consentientibus il=lis: quòd si autem bello petatur ipse uel Imperium, liceat uti quibus=cunque præsidijs: conuentum Imperij nullum edicat, neque uectigal aut tributū imperet, nisi de consensu electorum: conuentus etiam non agat extra fines Imperij: negocijs publicis præficiat non exteros, ue=rùm Germanos, ex nobilitate delectos, & conficiantur literæ omnes latino uel populari sermone: extra fines Imperij nullum ordinem in ius uocet: quia Romæ multa fiunt aduersus pacta quondam inita cum pontificibus, det operam apud pontificē, ne qua fraus priuilegijs fiat & Imperij libertati: quomodo mercatorum monopolia ualdè perni=ciosa Germaniæ coherceri debeant, rationē ineat cum electoribus, ac rem sæpe deliberatam ad exitum perducat: portorium nullū aut ue=ctigal imponat, nisi assentiantur electores: neq; literis commendati=tijs, electorū, qui sunt ad Rhenū, uectigalia deteriora faciat: si quam habet actionem in aliquem ordinem, legibus experiatur, uim autem nullum adhibeat ijs, qui se cognitioni legitimæ sistunt: neminē indicta causa proscribat, sed iuris ordinem in eo sequatur: Imperij bona, quæ fortè uacabunt, nemini conferat, sed ad publicum patrimonium refe=rat: si quam alienam prouinciam auxilijs ordinum acquiret, Imperio coniungat: si publicum quid suis copijs atque Marte recuperabit, Reipublicæ restituat: quod interregni tempore Palatinus atque Sa=xo publicè egerint, ratum habeat: consilium nullum ineat, quò di=

gnita=

gnitatem Imperij, suæ familiæ peculiarem & hæreditariam faciat, 1519
sed liberam & integram permittat septemuiris eligendi facultatem, iuxta Caroli quarti legem & iuris pontificij præscriptum: quod secus factum erit, irritum habeatur: ubi primùm licebit, in Germaniam sese conferat, inaugurationis causa. Cùm ista legati per iusiurandum probassent illius uerbis atq; nomine, sicut dictum est, singulis electoribus eius rei literas dederunt obsignatas fuit hoc Iulij die tertio. De pontificio iure quod dicunt, ad Innocentij tertij pontificis epistolam decretalem pertinet, quæ profitetur, electores principes Germaniæ ius habere creandi Cæsaris liberum, & Imperij dignitatem non à successione pendere, sed ab electione. Vixit autē Innocentius anno salutis humanæ circiter millesimo ducentesimo. Nunc ad Lutherum reuertamur. Ad hoc ferè tempus, Erasmus Roterodamus, quum alijs de rebus Friderico Saxoniæ duci scriberet Antuerpia, Lutheri quoque meminit, eiúsque libros magno cum applausu dicit à uiris bonis atque doctis euolui, sed & uitam illius à nemine reprehendi, quod absit ab omni suspitione tùm auaritiæ tùm ambitionis: theologos uerò Louanienses, quòd audiant illum ualde grauari authoritate cardinalis Caietani, triumphare nunc, & in concionibus atque conuiuijs omnibus eum insectari, uelut hæreticum & antichristum: id sibi ualde displicere, præsertim, cùm illi disputandi causa quædam proposuerit, quum iudicio se submiserit omnium, quorum oportuit, & quorum non oportuit: ipsi uerò, neque monuerint hominem amicè, neque docuerint, nec erroris adhuc conuicerint, sed turbulentis & seditiosis tantùm clamoribus rem agant: hunc autem agendi modum prorsus indignum esse Christianæ professionis hominibus, maximè uerò theologis: nec enim hæreseos temere quenquam insimulandum esse. In eadem propè uerba scribit etiam ad Moguntinum & ad Campegium cardinalem, & sophistas theologos atq; monachos insectatur, qui linguarum & eloquentiæ studium ac puriorem omnem doctrinam ferre non poßint. Luthero quoq; tùm scribit Louanio ualde amanter, & ipsius epistolam sibi redditam esse dicit, quæ & ingenij demonstret acumen & animum spiret Christianum: ipsius autem libris magnam ibi tragœdiam excitari, seq; grauem sustinere tùm inuidiam tùm suspitionem theologorum, nec excusando tamē quicquam

Ius creandi Imperatoris.

Erasmi iudicium de Luth.

1519 proficere: per Angliam esse multos, et magni quidem nominis, qui de lucubrationibus ipsius optimè sentiant: se quoq; degustasse commentarios eius in psalmos, & sperare magnam allaturos utilitatem, sibi quidem uehementer placere: sed unum esse, cuius ipsum uelit admonere. nempe, ciuili modestia plus posse profici quàm impetu: detonādum potius in eos, qui pontificum abutuntur authoritate, quàm in ipsos pontifices: de rebus inueteratis, quæ subitò reuelli non poßint, disputandum esse ualidis & confertis argumentis potius, quàm asseuerandum, & affectibus nihil hic oportere tribui. Hæc autem admonere se, non ut faciat, sed ut in eo, quod facit, progrediatur. Rebus ad hunc modum exacerbatis, & multis in Lutherum excitatis aduersarijs, instituta fuit Lipsiæ disputatio, quod est Misniæ oppidum, Georgij Saxoniæ ducis, qui patruelis erat Friderici. Venit eò Lutherus, Philippo Melanchthone comitatus, qui superiori proximo anno Vuittembergam uenerat, accersitus à Friderico, literas Græcas docendi causa. uenit etiam eò Ioannes Eccius theologus animosus & audax. Die præscripto, qui fuit dies quartus Iulij, disputationis factum est initium ab Eccio, qui propositis aliquot thematis, hoc uoluit esse postremum, eos qui Romanam Ecclesiam affirment ante Syluestri pontificis ætatem non fuisse primam & præcipuam omnium, errare: nam qui Petri principis apostolorum sedem atq; fidem obtinuit, semper agnitum fuisse pro successore Petri, & Christi uicario in terris. Huic themati contrarium aliud promulgabat Lutherus. eos, qui Romanæ Ecclesiæ principatum tribuant, niti solùm frigidißimis pontificum decretis, quæ facta sint annis ab hinc quadringentis: ea uerò decreta esse contraria et historijs omnibus, ante annos mille conscriptis, & sacris literis, & concilio quoq; Niceno, quod sit omnium maximè celebre. Ingressus ergò disputationem Eccius, illud suum thema postremum arripit, deq; potestate Romani pontificis et primatu, disputationis initium esse uoluit: uerùm Lutherus breui quadam usus præfatione, demonstrat, argumentum hoc, quia ualdè sit odiosum & non necessarium, se maluisse præterire, & id quidem pontificis gratia: dolere autem sibi, quòd ab Eccio sit eò pertractus, & cupere nunc suos adesse coràm aduersarios: grauiter quidem se ab illis accusatum, quòd autem cognitionem causæ nunc atq; lucem defugiant, non rectè ab ipsis

Lipsica disputatio.

psis fieri. Eccius quoq; præfatus, ait non se litem hanc excitasse atque turbam, sed Lutherum, qui & in sua illa thematum explicatione prima, negarit pontificem Romanum ante Syluestri tempora fuisse reliquis dignitate & ordine priorem, & apud Caietanum affirmauerit, Pelagium pontificem ad suum arbitrium detorsisse multa scripturæ loca: quòd cùm ita sit, omnem eius rei culpam in ipsum esse conferendam. Prima igitur concertatio fuit de Romani pontificis monarchia, quam Eccius iure diuino dicebat institutam, & Lutherum dissentientem uocabat Bohemum, eò quòd eiusdem quoque sententiæ fuerat olim Ioannes Hussus. Hanc criminationem à se remouens Lutherus, ostendit Ecclesiam Christi longè lateq; diffusam & propagatam fuisse uiginti circiter annis antè, quàm Petrus Romæ constitueret Ecclesiam: hanc igitur non esse primam omnium aut præcipuam, iure diuino: pòst, aliud Lutheri thema de purgatorio, tùm illa de indulgentijs, de pœnitentia, de condonatione culpæ & pœnæ remißione, déque sacerdotum potestate, Eccius impugnat. Decimoquarto demũ die disputationis fuit exitus, quæ quidem instituta fuerat, non Lutheri, sed Andreæ Carolostadij & Eccij causa: cùm autem Lutherus Carolostadium comitatus eò uenisset, audiendi gratia, pertractus ab Eccio, qui fidem ei publicam à Georgio principe impetrabat, ad congressum descendit. Alacer enim erat Eccius et confidens, ob argumenti conditionem, in quo certam sibi uictoriam pollicebatur. Lutherus omnem postea disputationem edidit, & ex aduersariorum scriptis atque dictis, ingeniosa quadam animaduersione colligit uaria doctrinæ capita, prorsus, ut inquit, hæretica, quò uidelicet demonstret, illos, dum in gratiam pontificis omnia loquuntur atque scribunt, & dum studio tuendæ causæ longius euagantur, admiscere plurima, quæ propius inspecta, multùm sæpe contineant erroris & impietatis. Docebat hoc tempore Tiguri, in Heluetijs, Vlrichus Zuinglius, qui sub initium huius anni uenerat eò, uocatus, cùm antea Glaronæ et in eremo, quam uocant, Diuæ uirginis, docuisset. Non multò pòst uenit illuc, missu pontificis, indulgentiarum, ut aiunt, præco, Samson Mediolanensis, Franciscanus, ut pecuniam emungeret: ei sese fortiter opponit Zuinglius, ac impostorem esse docet.

1519

Zuinglius docet Tiguri.

E Carolo Miltitio, quem Leo X. ad Fridericum principem miserat, antè diximus. is animaduertens causam indies magis atque magis exacerbari, multa, quæ ad reconciliationem facerent, tentabat, & permissu Friderici, cum Luthero semel & iterum collocutus, rationem inire cogitabat sanandi uulneris: cùm autem occasione disputationis Lipsicæ, quam odiose tractauerat Eccius, doctrinam suam Lutherus magis illustraret ac patefaceret, Miltitius primores aliquot ordinis Augustiniani conuocat: communicato consilio iudicabant omnes, ad componendum dißidium inprimis fore idoneum, si quidem Lutherus datis ad pontificem, literis, honorificum ei testimonium præberet.

1520 Horum itáque monitu scribit illi, ad sextum Aprilis diem. Etsi ad concilium ab ipso prouocarit, tamen interea suas preces ad Deum pro salute ipsius effudisse: magno sibi dari crimini, quòd ipsius nomen atque dignitatem læsisse dicatur: eam criminationem admodum sibi dolere, & hanc esse causam, cur nunc ad ipsum denuò scribat. In reprehendendis erroribus atque uitijs acrem se quidem fuisse, de ipso autem præclarè semper scripsisse, quod & libris suis demonstrari poßit: quòd autem falsam doctrinam adeò liberè perstringat, illud à se fieri tùm Christi tùm prophetarum & apostolorum exemplo: sed quò minus id genus reprehensiones ac salutares admonitiones locum habeant, id adulatorum fieri nequitia, qui auribus hominum seruiant: spectare se gloriam Dei, & hoc solùm agere, ut ueritas illucescat: hoc si poßit obtinere, libenter in rebus alijs concessurum: ut autē à ueri profeßione discedat, fieri non posse. Ad aulam deinde Romanam transit, uti uocant, eamq; dicit esse magis, quàm fuit olim aut Babylon aut Sodoma, corruptam atq; sceleratam, & ad illius impietatem nihil adijci posse, ne ab ipso quidem antichristo: uehementer itaq; sibi dolere, quòd ipse, uelut agnus inter lupos, ibi uersetur: indignam esse Romam, cui uel ipse uel ipsius consimiles uiri boni præsideant: multa se quidē scripsisse, quæ ad doctrinæ pertineant emendationem atq; uitæ, nō quòd Romam sanari posse credat, uerùm ut saltem aliquos ab illo uitiorum ergastulo liberaret: multò ipsi præstare, si uel

Luth. iterum scribit ad Pontif.

si uel tenui sacerdotio contentus, uel è suis copijs & patrimonij facultatibus uitam toleraret, remotißimus ab illis pestibus & assentatoribus, qui suis cupiditatibus & ambitioni nomē ipsius et authoritatem obducant: Bernardum deplorasse pontificis Eugenij conditionem, tunc, cùm adhuc esset aliquantò Roma purior: nunc uerò, quando sit omnium locorum totius orbis terrarū fœdißima sentina & inexhausta quædam colluuies, multò rectius ipsum, qui præsideat ibi, deplorari posse: hanc esse causam, cur ita sit inuectus: pertinere hoc non ad ipsius ullam contumeliam, sed ad salutem potius, et optandum esse, ut qui sunt ubiq; uiri præstantes ingenio & eruditione, uim omnem & neruos ad illius monstri conferant oppugnationem: libellis aliquot editis, cùm frustrà se moliri uideret, ab incepto uoluisse desistere, & ijs, qui secum essent in eodem collegio, studium et operam omnē impendere cogitasse: uerùm tūc fuisse excitatum Ioannem Eccium, qui placidas illas cogitationes & optatum ocium sibi prorsus euerterit: institutam ab illo disputationē contrà se ualdè odiosam & acrem, de pontificis Romani principatu: qua quidem re nihil ille perfecerit aliud, quàm quòd urbis Romanæ scelus atque turpitudinem magis patefecerit. Posthæc, actionem illam cardinalis Caietani paucis commemorat, in illiúsq; tùm potestate fuisse dicit, causam componere, si uoluisset: huic ergò nō sibi tribuendum esse, quicquid ab eo tempore sit natum turbæ: uenisse postea Carolum Miltitium, qui cùm paci magnopere studeret, impeditus etiam fuerit importunis Eccij disputationibus, qui reuera sit ipsius hostis, et incendium hoc primus omnium inflammarit: cùm uerò sit à Miltitio suísque maioribus interpellatus, ut ad ipsum demissè et officiosè scribat, nihil uoluisse, quod ad recōciliationē pertineat, omittere. primùm igitur esse, ut suos aduersarios cohibeat, ne tàm asperè cōtra se tumultuentur: deinde, ne scripta sua reuocare cogatur, ne ad præfinitum modū interpretandi scripturā alligetur: euangelij doctrinam, quæ libertatē animis hominum adferat, non posse certis astringi finibus: hæc si permittantur sibi, facturū se quiduis: contentionē omnem admodū sibi displicere, uerùntamen, si cōuicijs, ut antèhac semper, & iniurijs petatur, nō se defuturū causæ: in ipsius iam esse potestate, ut litē cōponat, si uidelicet cognitionē eius ad se recipiat, & utriq; parti silentiū iniungat: inprimis autē sibi caueat

1520 *ab adulatoribus, eorumq; uoces, tanquam Sirenum blanditias atque scopulos, aure surda præternauiget, qui diuinitatem ipsi tribuant, & totius orbis monarcham esse prædicant, & omnibus cōcilijs anteponunt: nihil enim esse perniciosius hoc genus parasitis: fidem potius illis habendam esse, qui suæ conditionis ipsum & officij commonefaciant: & quoniam in uitæ genere periculi pleno uersetur, tanquam in medio mari, quod fluctibus uarijsq; procellis agitatur, ideò se liberè ad ipsum & sine adulatione perscribere, & hoc ipso ueri amici præstare officium. Postremò, librum à se recens conscriptum, de libertate Christiana, illi defert, paucis eum commendans, quòd ueræ doctrinæ summam complectatur. Veris initio Cæsar soluit ab Hispanijs, & in Angliam profectus, ab Henrico rege, qui materteram eius Catharinam habebat in matrimonio, liberalißimè tractatur. pòst in Belgium uenit, maximis omnium congratulationibus exceptus. Ad hoc ferè tempus, Fridericus princeps grauiter ægrotabat: Lutherus ergò rogatu quorundam libellum ei conficit, consolationis plenum, Tessaradecadem uocat, & scriptis ad eum literis, mandatum esse Christi dicit, ut inter alia charitatis officia, quæ nos inuicem exhibere oportet, ægrotos quoq; subleuemus: itaq; se, qui & peculiariter sit ipsi deuotus, & non uno nomine deuinctus, hunc libellum, ipsius gratia collegisse, cùm aliud non poßit aut habeat quod præstet: in rebus humanis sic esse comparatum, ut si malè sit affectum corpus, reliqua membra condoleant, & ægritudinem illam ad se priuatim unumquòdq; pertinere putent: nunc ergò, cùm ipse decumbat, meritò populum esse in lachrymis atq; luctu: nam & Germaniæ magnam partem, in ipsum, uelut in singulare quoddam ornamentum suum atq; præsidium, oculos & mentem habere defixam. Postea libellum edit de ratione confitendi peccata, cuius hæc ferè sunt capita. non esse nitendum fiducia confeßionis, uerùm promißione Dei condonantis peccata: omnium primò confitendum esse Deo, & oportere confitentem odisse peccatum & cupere uitam emendare: peccatorum omnium enumerationem non esse necessariam, imò propter innumerabilem humani cordis prauitatem & immundiciem & securitatem, non posse præstari: discrimen etiam esse diligenter faciendum inter peccata commissa cōtra præceptum Dei & contra leges humanas. postremò, de uotis, ut*

uulgò

uulgò dicunt, aliquid adijcit, & carnificinam illam deplorat animo= 1520
rum, quam homines auari & indocti exerceant, sed de uotis peculiarem deinde libellum emisit. Alio quodam inscripto dixerat, utile sibi uideri, si quidem authoritate concilij permitteretur omnibus integra cœna Domini, uel ut ipsi loquũtur, sub utraq; specie: hoc illius dictum, eò quod Lateranensis concilij nouißimi decreto contrariũ esse dicerent, multi grauiter tulerunt, & in his Ioannes Episcopus Misenus, qui suæ ditioni ecclesiasticis omnibus interdicebat, ut eo suppresso libello populum docerent, sub utrálibet specie cœnam Domini repræsentari totam. Eo cognito, respondet Lutherus, eiusq; mandati culpam, non in episcopum, sed in paucos aliquot indoctos & quietis impatientes homines confert, & ad hos ipsos oratione conuersa, demonstrat, hoc suum uotum quod optet, à concilio fieri tale decretum, nullam mereri iustam reprehensionem, nõ magis quàm si dicat, optare se, ut decreto cõcilij sacerdotibus liceat uxores ducere: Pium secundum, pontificem Romanum aliquando idem dixisse & optasse: non ergò sibi uertendũ uitio, quod idem optet: Lateranensis hoc esse concilij mandatum, non se diffiteri: sed tamen ineptum esse, uelle sententiam hanc confirmare nouo concilij decreto, quod cum uetustißimis concilijs & antiquißimo Ecclesiæ more pugnet: Bohemos percipere cœnam Domini totam, eoq; à nobis uituperari, qui solùm retinemus dimidiam: illos quidem urgere Christi institutum, & morem inde ab apostolis deductum & obseruatum ad nostra ferè tẽpora: nos autem, quod illis obijciamus, aut quo poßit ipsorum error demõstrari, nihil adferre, præter illud Lateranense: quod ualde sit friuolũ argumentũ atq; leue: cuiusmodi enim fuerit illud conciliũ, satis esse notum, nam etiam à Romanis ipsis derideri: & ut summæ sit authoritatis, tamen, quòd causam non poßint antiquiori documento probare, per quàm hoc esse ridiculum. Porrò, quod ad Lateranense concilium attinet, ita res habet. Iulius secundus, cùm esset creatus pontifex, iureiurando promiserat inter alia, concilium se habiturũ esse intra biennium. Fuit hoc anno salutis M.D.III. Cùm autem bellis Italiam turbaret, nunc Venetorum, nunc Galliæ regis, nunc Ferrariæ ducis, nunc Bentiuolorum Bononiensium hostis, cardinales, numero ad nouem, seceßione facta, cùm Mediolanum uenissent, concilium indicunt, ad urbem Pi=

1520 sanam. Inter hos erant præcipui Bernardinus Cruceius, Gulielmus Prænestinus, Franciscus Cossentinus, ijsque sese coniunxerant Maximiliani Cæsaris & Ludouici xij. Galliarum regis procuratores, qui idem agebant. Indictū uerò fuit conciliū anno salutis M D.XI. Maij die xix. ut calendis deinde Septembris inchoaretur. Indicendi causam adferunt, quod ille iusiurandum uiolarit, quòd tot annorū pontifex cōcilij spem nullam præbeat: & quoniam grauißima sint crimina, de quibus ipsum accusare uelint, non se potuisse diutius deesse reipublicæ. Erat ipsorum consilij, remouere illū magistratu, quem per largitionem & ambitū acquisisset. Et quoniam hæ literæ tutò non poterant ad eum perferri, palàm eas affigunt Rhegij, Mutinæ, Parmæ, quæ tum erant pontificiæ ditionis oppida, et ipsum, ut sese ad præscriptum diè sistat, monent. Iulius, ea re cognita, xv. calendas Augusti respondet se, cardinalem, nihil optasse magis quàm concilium: id regibus, id uniuerso collegio cardinalium esse compertū: hac nimirum de causa pontificem Alexandrum sextū sibi fuisse uehementer infestum: eiusdem quoq; nunc sese uoluntatis esse: uerùm Italiæ statum aliquot nunc annis admodum fuisse turbulentū, eiusq; rei seminarium esse relictum ab Alexandro, neq; potuisse cogi conciliū in ea temporū difficultate. Postea refutat illorum indictionem, propter temporis angustiam & incommoditatem loci: nam & Pisanam urbem esse deformatam atq; laceram superiorū annorū bellis, & omnē agrum circa deuastatū, neq; tutò posse cò perueniri propter Florentinorū & Senensium simultatē: adhæc, illos non habere conuocandi potestatē, & falsas esse conuocationis causas: itaq; grauißima denunciata pœna mandat, ne quis omniū illis pareat. Ipse uerò cōcilium indicit in proximū annum, ad xix. Aprilis diem inchoandum Romæ, in æde Lateranensi: subscripserunt huic diplomati uiginti unus cardinales. Hoc enim artis esse pontificiæ dicunt, quando concilium declinant, ut alterum alicubi loco ipsis opportuno denuncient. Posthæc, aduersarios cardinales monet, ut ab incepto desistant, & impunitate proposita, Romam ueniant: non obtemperantes, Octobris die xxiiij. proscribit, & nominatim treis illos, de quibus antè diximus, ut hæreticos, schismaticos & læsæ reos maiestatis, eiúsque diplomatis exempla mittit ad Maximilianum, cæteròsque reges. Et quia Galliæ complures epi-

Conciliū Pisanū.

episcopi erant adiuncti cardinalibus, hos quoque proscribit, nisi desi- 1520
stant, et intra certum tempus sese purgent. Cardinales contrà, cùm aliquoties illum, ut ad concilium ueniret, frustrà citassent, editis literis in octauo consessu, ab omni tam ciuili quàm sacra iurisdictione illũ suspendunt, & omnibus in uniuersum mandant, ne deinceps ei pareant. fuit hoc anno M.D.XII. mensis Aprilis die xxi. Cæterùm, etsi concilium Pisis translatum fuit Mediolanum, nomen tamen retinuit, ut Pisanum dicatur. Erat tùm Papiæ iureconsultus magni nominis, Philippus Decius: hic edito scripto cardinaliũ causam aduersus pontificem defendebat. Maximilianus inito postea fœdere cum Iulio & Ferdinando Hispaniæ rege, discedit à societate cardinalium, & episcopum Gurcensem, Matthæum Langum, mittit Romam, ut intersit concilio: hunc deinde creat cardinalem Iulius. Galliæ uerò regem Ludouicum xij. inhærentem proposito, & nuper fusis ad Rauennam ipsius copijs, uictorem, fulmine suo percellit, eiusq; regnum in prædã exponit. sed à quinto consessu, die xxi. Februarij mensis, anno M.D. XIII. mortem obit ac successorem habet Leonem decimum. Is deinde rem continuat, & quia tranquillior tum erat reipublicæ status, multæ uenerunt eò regum atq; principũ legationes. Cardinales etiã, quos diximus, morte Iulij remißiores facti, cùm supplices condonari sibi culpã petijssent, in gratiam à Leone recepti, dignitatem atq; bona recuperarunt, ut in quadam ad Maximilianum epistola Leo demonstrat. Exitus concilij fuit anno M. D. XVII. Martij die xvi. quum à morte Iulij, septem modò fuissent habiti consessus, toto quadriennio: nam ultra duodecimum non est peruentum. Iam, ad actionem quod attinet: uariæ fuerunt ibi recitatæ orationes in laudem Iulij ac deinde Leonis: de suscipiẽdo etiam in Turcas bello multa dicebantur, déque reformandis ecclesiæ moribus, item de immortalitate animæ, quoniam id in dubium Romæ uocabatur, déque Bohemis ab errore reuocandis in uiam. Et hoc esse crediderim, quod Lutherus ait in eo concilio fuisse de eucharistia decretum. Nam ex Bohemis plæriq; cœnam domini contendebant integram esse communicandam omnibus. alioqui decretum nullum ea de re speciatim ibi factum est, quod quidem extet: uerùm in concilio Constantiensi sancitum de eo fuit in consessu decimo tertio, sicut infra dicemus per occasionem. Dum

Iulius exponit in prædem regnum Galliæ.

1520 Ea quæ suprà diximus, in Saxonia geruntur, theologi Louanienses ac Colonienses, Lutheri libros aliquot, nempe ad Syluestrem Prieriatẽ, conciones etiam de pœnitentia, de excommunicatione, de indulgentijs, de præparatione ad mortem facto decreto damnant, ut impios et irreligiosos & incendio dignos, quorum etiam author sit ad reuocationem cogendus. His rebus cognitis, Lutherus ad singula suæ doctrinæ capita, quæ illi damnarant, respondet, in eiusq; responsi præfatione conditionem atq; sortẽ ipsorum deplorat. Quum superioribus aliquot annis Capnionẽ oppugnarẽt, se spem adhuc aliquam de ipsis retinuisse: nunc autem, quando claram euangelij doctrinam delere studeant, & tempore deteriores euadant, Deum in ipsos haud dubiè grauiter concitatum esse: quod si ita pergant, & si hanc ipsorũ licentiam nemo coherceat, fore, ut sublatis è medio sacris libris, pro suo arbitrio quiduis decernant: ideoq; sibi hæc omnia cogitanti, uel regnare nunc antichristum, uel propediem esse regnaturum, uideri: magnopere sibi dolere, quòd ita se comparent, nam iræ diuinæ magnitudinẽ ex eo satis intelligi posse: in omni ipsorum actione atq; doctrina, nihil esse firmi, nihil certi, sed fluctuare ipsos animis, & nunc hanc, nunc illam opinionem suscipere defendendam: fuisse quondam ab academia Parisiensi damnatum Gulielmũ Occam, & tanquam impiè sentiret, eiectum, nunc autẽ in scholas esse receptũ & celebrari: quantùm etiam Parisinis tribuatur dogmatis, uel ex eo satis apparere, quòd uix etiã domi recipiantur. foris quidem illa nõ habere locum: ab Anglis enim prouerbio dici, quòd mare non transeant, ab Italis, quòd alpes, à Germanis, quòd Rhenũ non transmittant: Ioannis Pici Mirandulani dogmata, magnis odijs & acerbitate damnata, nũc esse in summo precio, nec sine præstantißimi ingenij admiratione legi: Laurentium quoq; Vallam eodem fuisse modo tractatũ, sed homines literatos & iudicio præditos, multò sentire aliter, in eiusq; scriptis magno cũ fructu uersari: litem illam aduersus Capnionem, sic ab ipsis exagitatam esse, ut suam & ignorantiam & obstinatam malitiam uix ullo tempore magis patefecerint: mirabilia uidelicet esse consilia Dei: Iudæos olim fuisse peculiarem ei populum, sed cum euangelij lucem fugerent, & Christi beneficium aspernarentur, repudiatos, locum dedisse gentibus: ita quoq; nunc fieri, ut qui sint & haberi uelint pontifices atq; theologi,

Louaniẽses & Colonieñses theologi Lutheri libros aliquot damnãt.

quiq; summam potestatem atq; ius in Ecclesia sibi uendicant atq; su- 1520
munt, reuera nihil præter inanem titulum habeant, alij uerò procul ab hac ostentatione remoti, nomen illud atq; titulum iure sibi poßint arrogare: breuiter, omneis omnium temporum uiros bonos et eruditos ab ipsis perpetuò fuisse diuexatos, neq; tamen ullum proferri posse documentum, quo demonstrent solidis & ueris argumentis esse pugnatum, ac non potius mera fraude, insidijs atque tyrannide: talem etiam fuisse actionem illam in Ioannem Hussum & Hieronymũ Pragensem, cuius quidem rei memoria sit ad omnem duratura posteritatem, sed inprimis admirari se temeritatem ipsorum, qui tot exemplis commonefacti non desistant tum sibi tum reliquis academijs ignominiam & maculam inurere sempiternam: ut enim maximè firmo fundamento nitantur ipsorũ actiones, & ut ueræ sint atq; legitimæ ipsorum sententiæ, quas hucusq; pronunciarunt in multos insignes uiros, tamen, quantum ad hanc suam causam & præsentẽ litem pertineat, iniquè factum ab ipsis & maleuolè, quòd ad hunc modum grassentur: si quid peccarit, nõ debuisse statim in peßimam partem interpretari, sed cogitare secum, id esse proprium hominis: debuisse potius lenitatem & mansuetudinem adferre ad suorum dogmatũ dijudicationem: quod autem ueluti furore quodam agitati, promiscuè omnia damnent, in eo prodere ipsos animi sui morbum & odij uirulentiam: Aristotelem ipsis in summo esse precio, & nihil ab eo dictũ esse tam absurdè uel alienè à nostra religione, quod non defendant, quod non aliqua interpretatione, quamtumuis lõgè petita circumuestiant, quo suus illi constet honos atq; nominis existimatio: sibi uerò nõ modò nullum tale beneficium aut adiumentum præstari, se non solùm, si qua parte sit nudus, ab ipsis non uestiri, uerumetiam quibus in locis atq; partibus optimè sit uestitus & armatus, magna cum iniuria denudari: potuisse nimirum aliud adhiberi remedium, quod erat, si se cõmonuissent, ut sua scripta uel explicaret, uel emendaret, uel non pertinaciter defenderet: quòd si tum non obtemperasset, errore commonstrato, licuisse ipsis agere, quemadmodum Christus præcepit: adhæc, facere ipsos nõ leuem iniuriam pontifici Romano, quòd libellum ei dicatũ & inscriptũ ad se rapiant, & hac sua cõdemnatione, ueluti præiudicio quodam uideantur illi negligentiam & ignauiã exprobrare:

quòd

1520 quod autem in pontificem hoc admittant, non esse nouum aut mirum in ijs, qui diuinas etiam leges audacißimè contemnant. Gulielmus Occam, de quo uerba facit, Ludouico quarto, Cæsare, floruit ad annum salutis M.CCC.XX. & inter alia de summi pontificis potestate scripsit. quo quidem in libro quæstiones octo uariè tractat & multipliciter. An munus pontificium simul & Cæsareū ab eodem administrari poßint: an Cæsar à solo Deo, non etiam à pontifice Romano potestatem acceperit: an authore Christo Pontifex & ecclesia Romana facultatem habeant, ut Cæsari cæterisq; regibus iurisdictionē committant exercendam: an Cæsar electus plenum habeat hoc ipso ius administrandi rempublicam: an cæteri reges, præter Cæsarem & Romanorum regem, eò quòd à sacerdotibus inaugurantur, aliquam ab eis accipiant potestatem: an eiusmodi reges ullo modo subiecti sint inaugurantibus: an, si nouum adhiberent sacrificum, aut diadema sibi sumerent ac imponerent ipsi, titulum atque potestatem regalem amittant: an septemuiri principes electores tantum iuris conferant electo Cæsari, quantum cæteris regibus legitima succeßio. Multis in utranq; partem expositis argumentis atque rationibus, ut dixi, pro magistratu ciuili plærunque decidit, & per eam occasionem meminit Ioannis XXII. pontificis, qui tum uixit, et leges fecerat, uti uocant, extrauagantes, insertas iuri pontificio quas quidē omneis ait à multis repræhendi, tanquam hæreticas & omnino falsas: deinde recitat errores animaduersos ab alijs, in illius nō modò libris, uerumetiā sermonibus, & homines sanos mirari dicit, tantam illis habere fidē: sed hoc nimirum esse tempus, de quo Paulus ad Timotheum scripsit, fore, ut homines, uera neglecta doctrina, nouos quærant magistros, qui seruiant ipsorū auribus, & ad fabulas abducant: hunc enim esse præsentis temporis statum, ut plærique omnes, non, quæ Christi, quæ fuerit apostolorum, quæ doctrina patrum, inquirant, sed quid pontifex fieri uelit atque iubeat, auscultent. De Capnione Reuchlino quod ait, ita res habet. Ioannes Phefercornus, Christianæ profeßionis Iudæus, Maximilianum Cæsarem, diu multúmque solicitauerat, ut libri Iudæorum abolerentur omnes, quòd essent impij plenique superstitionis, & impedirent, quò minus ad Christianismum illi conuerterentur: itáque nihil illis permittendum esse, præter Biblia. Maximilianus tandem

G. Occā scripta.

Vrieli mandat archiepiscopo Moguntino, ut academijs aliquot & Iacobo Hogostrato inquisitori, & Ioanne Reuchlino det negotium exquirendi ac deliberandi, quid fieri conueniat, & an sit ex usu nostræ religionis, ut biblijs exceptis, reliqui omnes exurantur libri. fuit hoc anno M. D. X. Reuchlinus, qui & iureconsultus erat, & Hebraicæ linguæ peritissimus, acceptis à Moguntino literis, quid sui esset consilij, perscribit, & Hebræorum libros ait esse tripartitos, historicos, medicos, Thalmudicos, & hos quidem, non eiusdem esse generis omneis: in ijs autem etsi multa sint ridicula atque superstitiosa, tamen in hoc esse perutiles, quod ad illorum refutandos errores atq; deliria magnopere conducant. Hanc suam sententiam archiepiscopo mittit obsignatam: Phefercornus autem ubi resciuit, magnam excitat tragœdiam, & euulgato libro illum oppugnat, & tanquam Iudæorum uindicem atque fautorem traducit. Capnion, ut existimationi suæ consuleret, contrario scripto respondet, eoque multas in se concitauit academias, Coloniensem imprimis: erant tum in ea præcipui nominis Iacobus Hogostratus, Arnoldus Tongrus: & hic quidem inuectiuam in eum emisit, conatus idem, quod Phefercornus, demonstrare, ac libellum inscribit Maximiliano Cæsari. Postea litem aduersus eum instituunt, & agitata res fuit apud Moguntinum: cuius ad iurisdictionem reus pertinebat. actor erat Iacobus Hogostratus: eum Reuchlinus ut inimicum atque suspectum recusabat, & initio quidem per procuratorem: cùm autem nonnulli intercederent, uenit ipse Moguntiam, comitatus aliquot nobilitate generis & doctrina præstantibus uiris, quos ei dux Vuirtembergicus Vlrichus adiunxerat: quum ibi frustrà pacis nonnullæ rationes proponerentur, ille ad pontificem Romanum prouocat. Is rem delegat episcopo Spirensi, Georgio Palatino, simulque mandat, ne quis præterea de causa cognoscat. Colonienses autem, nihil eo commoti, librum Capnionis damnant, citra contumeliam tamē, ut aiunt, authoris, & Februario deinde mense, anni M. D. XIIII. exurunt. Tulit hoc indignè Spirensis, & quoniam actor more consueto per interualla citatus non comparuerat, secundum Capnionem pronunciat, eiusque librum approbat, & Hogostratum damnat

Reuchlinus uexatur à theologis.

Capnionis libri exusti.

in

1520 in sumptum litis resarciendum. Ille uerò, ut sententiam hanc irritam faceret, Romam petit: interim theologi sodales Parisinam academiã solicitant, et per Leodiensem episcopum, Erardum Marchianum, qui tunc erat Gallicarum partium, Ludouico regi xij. causam commendant. Itaq; Parisienses, à multa deliberatione librum & ipsi damnãt, ut incendio dignum, & authorem ad reuocationem cogendum, et libros Thalmudicos rectè damnatos olim à pontificibus, & à suis antecessoribus crematos esse iudicant. fuit hoc eodem anno, postridiè calendas Augusti. Princeps Vuirtembergicus intercesserat apud eos per literas, ipse quoq; Reuchlinus amanter scripserat, quod ipsorum fuisset aliquando discipulus, & una mittebat à Spirensi latã sententiam, sed id frustrà fuit. Hogostratus, Romam profectus, diligenter causam agit, sed erant cardinales, qui propter insignem eruditionẽ amabant Reuchlinum: in his erat Adrianus, cuius extat de lingua latina liber. Leo tandem delectis aliquot rem committit: & cùm hi magis in Capnionem propenderẽt, Hogostratus, qui supra tertiũ annum ibi commoratus fuerat, nulla re perfecta domum reuertit. Incredibile autem est, quantum inuidiæ sibi conflarint hoc facto Colonienses theologi: nam quicunq; erant uiri docti per Germaniam, uarijs emißis in illos atq; facetis libellis, Reuchlinum propugnabant, salsè deridentes illos, ut homines barbaros, linguarum & omnis literaturæ politioris hostes. commendabat etiam eum cardinalibus, et quibus opus erat, Erasmus Roterodamus, & extant eius hac de re missæ Romam epistolæ. Theologi Louanienses, antequam euulgarent suam de Luthero sententiam, cũ Adriano cardinali Derthusensi, Batauo, qui fuerat ipsorum aliquando collegij & ordinis, ac tum erat in Hispanijs, rem omnem cõmunicarant. & ab illo confirmati, censuram emittunt. Cùm ergo tam graues atq; multos haberet aduersarios Lutherus, epistolam scribit ad nuper creatum Cæsarem, Carolum quintum, et deprecatus ueniam, quòd ad tantum principẽ, ipse, tenuis conditionis homo scribat, ait causam esse grauem, cur ita faciat, & omnino talem, quæ ad gloriam Christi pertineat: editos ab se libellos aliquot, qui multorum sibi conciliarint offensionem, sed nullo suo merito: nam inuitum ad hoc certamen à suis aduersarijs esse pertractum: multò se maluisse latere, sed hoc suum esse præcipuum & unicum studiũ, ut puram Euan=

Lutherus scribit ad Cæsarẽ.

uangelij doctrinam contra falsas hominum leges patefaciat: complures eruditione ac uirtute præstantes uiros eius rei posse testimoniū dicere: hanc nimirum esse causam omnis odij & indignitatis et periculorum & contumeliæ et incommodorum, in quibus nunc ferè per triennium uersetur: ut autē res componeretur, nihil ab se prætermissum: sed quo sæpius ipse pacis proponat conditiones, eò magis aduersarios exacerbari: frequenter sese multumq; ab ijs flagitasse, ut errore commonstrato meliora doceant, illos autem præter atroces iniurias & conuicia nihil propè respondere, & hoc spectare solum, quomodo et se pariter & euangelij doctrinam extinguant: his ergo de causis adhibere se nunc supremum remedium, & Athanasij exemplo confugere ad ipsum, uelut ad aram præsidiumq; legum: orare, ut doctrinæ Christianæ tutelam suscipiat, seq; contra uim & iniuriam omnem defendat, quousq; de causa constiterit: nullam se petere defensionem, si malam sustinere causam conuictus fuerit, petere solùm, ut cognitio fiat, neque prius aliquid pronuncietur: hoc ad ipsius officium pertinere, & idcirco tributam ei potestatem hanc à Deo summam, ut ius reddat et seuerè conseruet, utq; tenues ac infirmos contra potentiorum iniurias defendat. In eandem ferè sententiam deinde scribit ad omneis ordines, ac paucis repetit, quemadmodum inuitus ad hanc contentionem descenderit, & quàm acerbis odijs agitetur, cùm hoc solùm spectet, ut ueræ doctrinæ propagatione homines à falsis & nimium inueteratis persuasionibus eripiat: deinde, quàm multa fecerit pacis impetrandæ causa, commemorat, quomodo silentium non semel promiserit, ea conditione tamen, ut aduersarijs eadem quoq; lex poneretur, petens meliora doceri, & bonorum uirorum censuram atq; iudicium subire paratus: uerum hæc sua postulata nullum habuisse locum adhuc, & aduersarios omne genus iniuriarū et conuitiorū in se coniecisse: quod cum ita sit, orare, ne criminationibus illorum fidem habeant: si quid autem à se scriptum sit nimis uel acerbè uel leuiter, hoc se propemodum fecisse coactum ineptißimis eorum et immodestißimis libellis in se cōscriptis. postremò, quas antehac semper obtulit componendi dissidij rationes, eas nunc etiam offert, de eoq; contestatur. Non multò post, ad Albertū archiepiscopum Moguntinū Cardinalem ualde scribit demisse, quòd sit apud ipsum uocatus in odium, eo sibi magis do-

1520

Lutherus scribit ad Episcopos

1520 lere, quòd ab illis hoc existimet fieri, qui sua scripta soleant & laudare & tueri: sed siue uerè siue falsò illi criminentur, in utroque tamen inesse peccatum: nam si falsum deferant, hoc ad ipsum, qui tantum sustineat onus, quiq; tam multis præsit ecclesijs, magis quàm ad se pertinere: Dauidem ipsum ab adulatore Siba fuisse in fraudem inductum: uix igitur ullum esse principem, qui id genus hominum insidias euitare poßit: sin autem uera sit ipsorum criminatio, iam sanè multò fuisse æquius, ut errorem sibi commonstrarent, ac meliora docerent, quod ipsum à suis aduersarijs crebrò quidem, sed frustra tamen huc usque postularit: esse omnino genera hominum duo, qui sua scripta damnent, unum eorum, qui nunquam legerint, alterum eorum, qui legant, quidem sed animum adferant odij plenum & amarulentum, & ab his, omnia sua, quantumuis rectè & Christianè dicta, deprauari: quod si tempus aliquod ipse dare uelit ijs perlegendis, non dubitare se, quin secus atq; illi, sit iudicaturus. Orare igitur, ne calumnijs credat, & suspicionem omnem sinistram deponat, & rem totam exactè cognoscat: hoc enim ad ipsius, & plurimorum, quos in suam curam acceperit, salutem pertinere: nam quoniam & audiri postulet & à doctioribus erudiri, fore, si nõ impetret, ut ueritas ipsa plurimum uioletur: et quia de ipsius ingenio ac humanitate bene speret, tum etiam, q in ea prouincia, quæ propriè ad ipsius curã ecclesiasticã pertineat, natus sit & educatus, non potuisse non ad ipsum hæc perscribere. Moguntinus ad ea respondet. ualde gratum esse, quod promittat non obstinatè sua uelle defendere, sed meliora docentibus ultrò cessurum: ad se quantum attinet, etsi religio sibi ualde sit cordi, tamen ipsius legendi lucubrationes otium adhuc sibi defuisse: proinde nihil hoc quidem tempore de illis pronunciare, & iudicium illis deferre, ad quos ea res propriè pertineat, quiq; iampridem susceperint eam expendendã: optare se nihilo secius, ut & ipse & quicunq; alij sacrorũ interpretes, reuerenter & modestè & religiosè, absq; contumelia & inuidia rem omnem tractent: audire se magno cũ animi dolore, summis contentionibus, & à magnis quibusdam hodie disputari de pontificis Romani primatu, de libero arbitrio, & id genus alijs friuolis opinionibus, quæstiunculis & nugamentis, quæ ad pietatem nihil magnopere conferant: uocari etiã hodie in dubiũ à nonnullis ea, quæ pridem recepta

sint

sint & cōfirmata cōmuni ecclesiæ cōsensu et authoritate conciliorū, 1520
quale sit illud de cœna Domini & communione sacramenti: & quoniam hæc etiam populariter fiant, nec ad uulgus dissimulentur, pessimas ex eo nasci & periculi plenas, multarum rerum occasiones: non uidere se, quomodo hæc uel ab ipso uel ab alijs cum fructu pietatis ad eum modū tractari possint: quòd si remotis omnibus, docti priuatim de his rebus amicè conferrent, posse tolerari: neque se reprehendere quòd uerum à se doceri dicat, modo id fiat absq; amarulentia & authoritatis ecclesiasticæ contemptu: nam si pio affectu leniter ac modestè uerum profiteatur, fore ut consistat, sin autem fastus aut maleuolentia quædam huc ipsum impellat, nō posse firmum aut diuturnum esse: nam si quis Dei beneficijs abutatur, eum haud dubiè grauem in se uindictam accumulare. In eandem ferè sententiam & eodem die scribit etiam Lutherus ad episcopum Merseburgensem. quod ad doctrinam attinet, bona se conscientia niti, nec aliud docere, quàm quod Christus & Apostoli docuerunt: sed quoniam suæ professioni mores atque uita non respondeant, optare, ut à docendi remoueatur officio: nullum se captare lucrum, nullam spectare gloriam, sed hoc solum, ut æterna ueritas omnibus innotescat: qui sua damnent, eos uehementi quodam odio concitari, & suis affectibus falsò pontificis Romani nomen obducere: multos exterarum gentium uiros, eruditione & ingenio præstantes, datis literis gratulari sibi de suis scriptis, et permagnas agere gratias: quò magis etiam credat sanam se doctrinam proposuisse: rogat igitur, ut paternè secum agat et erranti uiam commonstret: adhuc quidem impetrare se nō potuisse, ut res cognosceretur, licet omnibus precibus flagitarit: nunc etiam longè sibi fore gratissimum, si quis errorem sibi eripiat: obstinatè nihil se facturum esse. Episcopus ad ea rescribit. solicitum se uehementer ac sæpe de ipso fuisse. neque parum sibi dolere, quòd librum inter alios emiserit de cœna Domini, quo multi non leuiter sint offensi: populum etiam suæ curæ peculiariter commissum, eo dogmate ualde commoueri, quod sibi cumprimis doleat. Ipsius deinde asperitatem scribendi reprehendit: atque ut exteris probetur ea ratio, se tamen probare non posse, uerum optare, ut ad actionem istam animum adferat Christianum, et ab omni uacuum perturbatione: minus reuerenter etiam ab ipso tractari

1520 pontificem Romanum, quod & non deceat, & alioqui ualde sit indignum: itáque monet, ut illam ingenij dexteritatem accommodet ad alia, quæ plus in commune prosint, & ut contentionem omnem acriorem remittat: quod autem demonstrari sibi petat errorem, seq; tractabilem esse futurum polliceatur, ait non se poße iam literis ad ea respondere, sed coràm aliquando prolixius acturum. Erat Friderico principi tunc temporis aliquid Romæ negocij, quod Valentino Ditlebio commendarat, homini Germano. Is nunciabat, & hoc & quæcunque alia ipsius negocia Romæ parum esse grata, propter Lutheri temeritatem & immodestiam, qui & contra pontificem & Ecclesiam Romanam & senatum cardinalium odiosè multa scripserit & acerbè, quem quidem hominem ipse foueat & defendat, ut plærique omnes confirment. His acceptis literis, Fridericus respondet. nunquam sui fuisse propositi, ut suo patrocinio Lutheri doctrinam propugnaret, & ne nunc quidem eius esse animi, neque sibi iudicium sumere ullum eorum quæ doceat: audire se quidem ipsius dogmata ualde probari uiris doctis & iudicio præditis, uerùm se nihil quicquam pronunciare, & illi sua permittere defendenda: duas autem ab eo conditiones oblatas esse iampridem, & adhuc deferri: primùm, si fide publica idoneè caueatur, coram legato pontificio, quicunque tandem ille sit, rationem se redditurum esse doctrinæ suæ: deinde, si demonstretur error, paratißimè discessurum à sententia, de eòque palàm esse contestatum: & quanquam satis hoc ipso fecisse uideri poßit, tamen multò ante commonefactum à se, uoluisse decedere finibus, nisi Carolus Miltitius aliud suasisset: huic enim fuisse uisum, ut in ijs locis maneret potius, quàm ut alio se reciperet, ubi maiorem fortasse nactus libertatem, editurus esset acriora multò, quàm adhuc fecisset: itáq; nullam de se malè suspicandi causam idoneam adduci posse: sperare etiam nihil sibi fraudi futurum apud pontificem: grauiter enim molestèque sese laturum, si uulgò persuadeatur, errorem ullum suo tempore natum, ab se defendi & confirmari. Pòst, familiarius ipsum appellat ijsdem literis, propter communem patriam, & audire se dicit, in eam contentionis acerbitatem nunquam fuisse rem deuenturam, nisi Eccius & id genus alij quidā ex diuersis locis, atq; etiam ex urbe Roma litem excitassent: eorum scriptis admodum atrocibus im-

Fridericus scribit Romam.

pul-

pulsum ac propè coactum respondisse Lutherum, & occasione uelut 1520
in manus atq; sinũ delata, patefecisse multa, quæ, nisi lacessitus ad eum modũ, non fuerit dicturus unquam: hoc ita sibi deferri à uiris doctis, qui rem omnem teneant, & ipsum quoq; nõ diffiteri Lutherum: in eos ergo totius turbæ conferendam esse culpam, qui dum pontifici fortasse gratificari uoluerunt, non mediocriter eum læserint: non eundem esse nunc, qui fuit olim, Germaniæ statum: excitari uidelicet ingenia præclara, literas omneis bonas & artes efflorescere, et in discendis linguis ad ueram eruditionem necessarijs, complures utilem operam nauare: breuiter, eam nunc esse temporum conditionem, ut etiam homines plebei, magno quodam teneantur cognoscendæ scripturæ desiderio: quapropter multos ita putare, si conditiones à Luthero iamdudum propositæ reijciantur, et ecclesiastica potestas uim suam in illum conuertat, indicta causa, fore, ut multò magis omnia exasperentur, & pòst ad compositionem res difficilimè deduci poßit: illius enim sic esse plurimorum animis infixam doctrinã, ut, nisi legitimè tractetur, & scripturæ sacræ testimonijs ac solidis argumentis doceatur error, maximi sint per Germaniam et pleni discriminis orituri motus, unde nec ad pontificem nec ad quemuis alium ulla sit utilitas reditura. Cũ hæc ille scripsisset ad calendas Apzileis, põtifex, Iulij mensis die sexta, mißis ad eum literis, quòd nihil habeat cum Luthero cõmune, homine prorsus impio, ualde sibi gratum esse dicit: antea se præclarè semper de ipso propter uirtutis opinionem sensisse: cum autem uiri graues hoc sibi constanter nunc affirment, non mediocriter auctam esse, qua sit antè complexus eum, beneuolentiam: nimirum hoc ita decere ipsum, eiúsq; totam familiam, quæ magnum semper honorẽ ecclesiæ Romanæ detulerit: singularem quoque prudentiam ipsius ex eo satis apparere, quòd intelligat, non illum à Christo, sed ab humani generis hoste Sathana in orbem terrarum immissum, qui ad insaniam usq; sit ambitiosus, qui & Vicleui & Hußi et Bohemorum hæreses antè damnatas resuscitet, qui popularẽ auram captet, qui falsa scripturæ interpretatione simplicibus occasionẽ peccandi præbeat, qui continentiam profliget, qui delictorum confeßionem & huic annexam pœnitentiam eneruet, qui Turcas fauore prosequatur, qui prophanis et impuris uocibus omnem ecclesiæ disciplinam euertat, qui pœnas hæreti

Leo scribit Frid. Sax. Duci.

1520 corum deploret, breuiter, qui conetur summa miscere profundis et sacra prophanis, qui sit eò superbiæ progressus atq; demētiæ, ut conciliorū & pontificum Romanorum authoritate contempta, suam unius opinionē audeat omnibus aliorū iudicijs anteferre: prudenter itaq́; factum esse, quòd homini tam pestilenti non sit familiaris, quòd nullum ipsius errorē approbet, quòd maiorum suorum moribus insistat: cum eius rei mentio sit apud uiros graues atque peritos, magnopere ipsius commendari uirtutem: se uerò inprimis agere magnas gratias Deo, quod talem ei mentem dederit: tolerasse aliquandiu proteruiam illius ac temeritatem, ea spe, fore, ut ad sanitatem rediret: nunc autem, quando suis monitis atq; mansuetudine nihil profecerit, cogi se uiolentum adhibere remedium, quòd metuat, ne contagione sua plures ille còrrumpat: conuocato igitur cardinalium senatu, & cum doctissimis uiris re communicata: post multam & grauem deliberationem, decretum se fecisse, præmonstratore spiritu illo sacro, qui ecclesiæ Romanæ nunquam desit: eo decreto recitari plurimos illius errores, ex infinitis collectos, quorum alij sint palàm hæretici, et cum religione Christiana pugnent, alij uerò bonos mores deprauent, & uitæ honestatem omnem eneruent, & ad nullum non maleficij genus homines inducant: eius autem decreti exemplar se ad ipsum mittere, ut uideat, quam prodigiosos errores ille sathanæ minister defendat: suam uerò hanc esse mentem, primùm, admoneat illum, ut omni deposita superbia, desistat ab instituto, deponat errorem, ab eoq́; palàm & solenniter discedat: hoc si recuset facere intra diem præfinitum, det operam, ut custodiæ mandetur: ita fore, ut à sua domo & à Germania quoque labem omnem depellat, & magnam nominis gloriam sibi comparet, qui nascens illud incendium, patriæ futurum longè funestißimum extinxerit, facturum quoque rem Deo cum primis gratam. Decretum uerò illud, sanè quàm prolixum, fuit editum ad XVIJ. calendas Iulij. Primùm, adductis aliquot scripturæ locis, & ad suum propositum accommodatis, Leo pontifex, Christum, deinde Petrum, Paulum reliquosq; diuos implorans, ut impendens ecclesiæ periculum auertant, grauißimè queritur, nunc demum exoriri doctrinam, quæ & damnatas iam olim hæreses ac nouos etiam errores & meram contineat impietatem: hoc eò sibi dolere uehementius, quod ea pe-

stis or-

ſtis ortum habeat in Germania, quæ non ſolùm magna ſemper obſer- 1520
uantia fuerit in Eccleſiam Romanam: uerùm pro huius quoque di-
gnitate uitam aliquando profuderit, & acerrimas ſuſceperit dimica-
tiones: in recenti adhuc eſſe memoria, quantis animis & quo ardore
Bohemos oppugnarint & Hußitas: nuper etiam academias aliquot
priſtinæ uirtutis atq; roboris præclarum edidiſſe documentum: quia
uerò ſibi ſuæq; curæ ſit à Chriſto demandata totius orbis Chriſtiani
multitudo, non ſe poſſe diutius ad tantam rem conniuere: poſt, recita-
tis Lutheri dogmatis, aduerſari ea dicit charitati Chriſtianæ, & re-
uerentiæ, quam omnes eccleſiæ Romanæ debeant: itáque congrega-
tionem feciſſe cardinalium ſenatus & aliorum, qui quidem à multa
diſceptatione pronunciarint, ea minimè recipi oportere, quòd &
concilijs & patribus & eccleſiæ fidem derogent: de illorum ergo con-
ſenſu ac uoluntate doctrinam hanc omnem damnat, & pro ea quam
habere ſe dicit, poteſtate, mandat omnibus, ut eam defugiant, graui
conſtituta pœna ſingulis, pro ſua cuique dignitate & ordine ac uitæ
genere: mandat etiam magiſtratui, præſertim Germano, ne quid eius
doctrinæ comprobent aut defendant: libros quoque Lutheri, quibus
iſta continentur, iubet exhiberi atque incendi. commemorat deinde,
quàm egerit amanter atque paternè, ut illum ad ſanitatem reuocaret,
quomodo per legatos eum ſit adhortatus, quomodo Romam euoca-
rit, quomodo de profectione cauerit, & uiaticum promiſerit: illum
uerò contempta citatione, ad concilium à ſe prouocaſſe, contrà Pij &
Iulij II. decretum, quo ſit cautum, ut qui ſic prouocant, pœnam ſub-
eant hæreticis conſtitutam: ideóq; ſibi tunc integrum fuiſſe quidem,
aduerſus illum agere pro ipſius merito, ſed tamen pro ſua manſuetu-
dine longius quoddam tempus atque moram indulſiſſe, ſi fortè, tan-
quam filius prodigus, calamitate ſua melior effectus, ad gremium
eccleſiæ redire uellet: eius etiam animi erga illum adhuc quidem eſſe:
uehementer itáque per omnia ſacra rogare tam ipſum quàm ſocios,
ut deſinant perturbare eccleſiam: id ſi faciant, multam eis beneuo-
lentiam pollicetur. Luthero tamen mandat interim, ut à docendi mu-
nere diſcedat: deinde dies lx: præfinit, intra quos ad ſanitatem redeat,
& ſuos ipſe libros aboleat, & doctrinam ſuam publicè deteſtetur: niſi
pareat, damnat et proſcribit, ut hæreticum, et pœnam legibus cõſtitu-

Leo x. damnat Luth.

Pij & Iulij II. edictum.

1520 *tam iubet irrogari, et sacris interdicit, & mandat omnibus, ut aditum ipsius atq; sermonem defugiant, nec ullam rem cum eo communicent. qui secus fecerint, iisdem legibus pœnisq; subijcit, & decretum hoc omnibus in templis ac populi conuentibus, certis diebus recitari iubet.* De Pio quod dicit, deq; Iulio pontifice, sic habet. *Ad annum salutis* M.CCCC.LIX. *Pius secundus,* Turcici *belli causa præcipuè, concilium habuit* Mantuæ, *atq; ibi decretum fecit inter alia, ne quis à pontifice ad concilium appellaret, eò quod supra* Christi *uicarium nihil reperiri posse diceret in rerum natura maius.* Damnabat igitur eos qui *contra facerent, & irritas pronunciabat eiusmodi prouocationes.* Neque *multò pòst,* Austriæ *duci* Sigismundo *sacris interdixit propter captum* Nicolaum Cusanum *cardinalem :* Sigismundus *autē ab eo prouocat ad concilium. itáque pontifex administrum eius rei* Georgium Heimburgum *iureconsultum proscribit, ut maiestatis uiolatorem & hæreticum, ac senatum* Noribergicum *per literas monet, ut illum & urbe pellant & bonis omnibus exuant.* Hoc eius decretum Iulius deinde *secundus denuò sanxit, ut contra cardinales, qui secessionem ab eo fecerant, contráque reges ac principes, adeoq; scholam* Parisiensem, *qui hoc utebantur perfugio, sese tueretur.* Pius *autē pontifex, antea dictus* Eneas Syluius, *interfuit concilio* Basiliensi, *& rem omnem descripsit, & decreta ibi facta magnis laudibus extollit : sed ad summum dignitatis gradum euectus, mutata sententia, pontifici concilium debere subesse uoluit.* Lutherus, *ubi se damnatum* Romæ *cognouit, repetit appellationem illam superiorem, quando à pontifice prouocauit ad cōcilium: nunc uerò, quia pontifex in tyrannide et impietate sua permaneat, eoq; licentiæ procedat, ut se nec uocatum nec auditum nec erroris conuictum damnet, ait se rursus ad concilium ab eo prouocare, quatuor potissimum de causis. quod uidelicet non audita controuersia, non conuictum pro sua libidine damnet, quod fidem in sacramentis necessariam à se iubeat abnegari, quod suas opiniones & merè humana deliria sacris literis anteponat, quod concilio nullum relinquat locum: itáque temerariū uocat illum & præfractum & tyrannum, & superbum ecclesiæ contemptorem, et antichristum deniq;: hæc autē omnia, quandocunq; suis maioribus uisum fuerit, demonstraturum se dicit, eòque* Cæsarem *ac reliquos magistratus*

Luth. oppugnat cēsurā Leonis.

orat,

orat, ut gloriæ Dei et libertatis cōcilij tuendæ causa, prouocationem hanc suam admittant, ut illius tyrannidi frenos iniJciant, ut decretū ab eo factum nihil ad se pertinere putent, nec aliquid moueant, donec legitimè causa fuerit disceptata. Prius quàm ad hunc modum prouocaret, quod fuit Nouembris die xvij. librum emiserat, de captiuitate Babylonica, & præfatus ait, in cognitione scripturæ se indies magis magisq; proficere: primis illis annis editum à se libellum esse de indulgentijs pontificijs, & reuerenter quidem tunc scripsisse, quòd magna quadam religione teneretur & Romanæ tyrannidis obseruantia: nūc autem multò aliter iudicare, & aduersariorum stimulis excitatum didicisse, pontificatum Romanum nihil aliud esse quàm regnum Babylonis, & robusti uenatoris Nimrodi potentiam. deinde, de sacramentis Ecclesiæ disputat, & tria solùm esse contendit, baptismum, pœnitentiam & cœnam domini. Et de his quidem tractat, pòst etiam de reliquis, confirmatione, ordine, matrimonio, unctione: sed his nomen atq; titulū sacramenti non tribuit, & sacramenta propriè uocari dicit, quæ sunt annexis promissa signis: cætera, quæ signis alligata non sunt, nuda dicit esse promissa, ideoq; ne pœnitentiam quidem in hunc numerū recipi posse putat, si propriè uelimus & exactè loqui, iuxta definitionem uocabuli, propterea quòd signo uisibili & diuinitus instituto careat. Post acceptum ergò pontificis decretum, Lutherus, & appellationem, de qua suprà diximus, interponit, & simul scriptum edit contrarium, & omnia sua dogmata, quæ Leo damnauerat, ordine confirmat & asseuerat. Cæsar interim constitutis in Belgio rebus necessarijs, Octobris diem sextum designat electoribus, ut inaugurationis causa sibi præstò sint Aquisgrani: sed per id tempus admodum sæuiebat ibi pestis: itáque principes, ubi Coloniam uenissent, decem ab Aquis milliaribus, & grassantis morbi famà quotidie cresceret, mißis literis atque legatis, Cæsarem, qui tùm erat Louanij, rogant, ut propter eam causam aliò se conferat: Oppidani uerò, qui maximos iam sumptus fecissent in adornandis domicilijs & alimonia comparanda, per idoneum interpretem, morbi uim extenuantes, animum eius confirmant, ne dubitet uenire. perstitit igitur in sententia Cæsar, neq; Caroli quarti legem, qui sic statuisset, temere se posse mutare dicit. Octobris ergò die xxi. ueniunt eò Moguntinus, Coloniensis, Tre=

1520

Lutheri liber de captiuitate Babylonica

Luth. respōdet Leo. pōt.

1520 uericus, Saxoniæ ducis & Brandeburgensis Marchionis legati. Nam Saxo per causam ualetudinis Coloniæ substitit. Postridie obuiam Cæsari contendunt, & appropinquãtem, honorificè, cùm ex equis descendissent, excipiunt, uerba faciente Moguntino: ipse per Salisburgensem cardinalem beneuolè respondet. Coniunctis igitur agminibus urbem petunt: ante portam occurrit Palatinus. Equitatus erat omnis electorum, circiter mille sexcenti, partim hastati, partim sagittarij: Cæsaris autem ad duo millia, splendidißimè omnes uestiti. Dux Cliuensis Ioannes, planè finitimus, equites adduxerat quadringentos, insigniter armatos. ijs contentio multa fuit cum Saxonicis, utri præcederent, ita quidem, ut pompam istam, qua uix ullam Germania uiderat illustriorem, nox interpellaret. Latus utrunque Cæsaris claudebant Coloniensis & Moguntinus: ponè sequebatur Bohemiæ regis legatus, item Sedunensis & Salisburgensis & Croius cardinales: regum atq; principum oratores. Põtificius tantùm aberat & Anglicus, quòd eò fecisse putantur, ne postpositi principibus Germanis, eorum, à quibus erant mißi, uiderentur imminuere dignitatẽ. Cæsar in ædem diuæ uirginis introductus, ibiq; precatus, ac deinde separatim cum electoribus collocutus, in domicilium suum diuertit. Altera die rursus in templo conuenitur: tantus erat hominum concursus, ut à stipatoribus armatis ægrè coherceri possent. In medio templi dependet corona quædam perampla: subtus erant stragulæ uestes multæ: hic aliquándiu Cæsar pronus decumbit, interea dum Coloniẽsis quasdam precationes absoluit: postea sublatum Moguntinus atq; Treuericus ad aram diuæ uirginis adducunt. Hic iterum procumbit, & peractis precibus in solium auratũ deducitur. Incipit sacrificare Coloniensis, & aliquousque progressus, latinis uerbis rogat, an fidem catholicam seruare, defendere Ecclesiam, administrare iustitiam, restaurare Imperium, tueri uiduas, pupillos & id genus calamitosos homines, an honorẽ debitum Romano põtifici uelit exhibere? ubi annuit, ductus ad aram, conceptis uerbis iurat, pòst ad solium regreditur. Principes deinde Coloniensis interrogat, an fidẽ et obsequiũ ei præstare uelint? eo promisso, & rursus aliquot dictis precibus, in pectus & caput & brachiorum flexus & manuũ palmas illum iniungit: unctum Moguntinus & Treuirensis in sacrarium abducunt, atque ibi diaconi more

Carolus Cæsar coronatur Aquisgrani.

uesti-

uestitum, rursus in cathedra collocāt, & post certas iterum preces, archiepiscopis collegis adhibitis, ensem euaginatum ei Coloniensis tradit ac rempublicam cõmendat, & gladio in uaginam recondito, annulum inserit eius digito, postea pallium induit regale, sceptrum quoque porrigit atq; pomum, quod orbis terrarum figuram repræsentat: diadema uerò simul archiepiscopi tres eius capiti super imponūt: inde ad aram adductus, iterum iurat facturum se boni principis officiū: pòst, in sublimiorem locum, comitantibus archiepiscopis ascendit, & in saxea sede collocatur. Ibi Moguntinus lingua populari uerba facit, & multam ei salutem precatus, se suosq; collegas & ordines omneis Imperij diligenter commendat. Idem deinde faciunt primarij templi sodales, quorum in collegium etiam allectus fuit ueteri consuetudine: posthæc, publicam lætitiam symphoniaci & tubicines excitabant. Harū rerum omnium spectatrix erat Margarita, Cæsaris amita, quæ Belgio toti præerat. Peracto sacro, cùm cœnam domini Cæsar percepisset, in equestrem ordinem recipit uolentes. hic honos communicari solebat antiquitus ijs tantum, qui strenuè pugnassent in hostem, eratq; præmium fortitudinis: nunc autem recepta consuetudine, reges, gladio stricto leniter feriunt humeros eorum, qui hunc ordinem affectant. Et hac sola ceremonia promiscuè multi hodie fiunt equites, nõ ex nobilitate tantùm, sed mercatores etiam & quicunq; præ cæteris in honore esse uolunt. E templo uentū est in palatiū, magnificentißimè comparatum. Ibi demùm Cæsar prandium sumit, & electores etiam, singuli separatim, in eadē aula, dispositis mensis ad utrunq; latus mensæ Cæsaris, Treuirensi locum obtinente contra Cæsarē, iuxta formulam legis Carolinæ. Veteri cõsuetudine bos eo die torretur, farctus alijs animalibus: ex eo pars aliqua defertur ad Cæsarē, reliquum est multitudinis: uinum etiam duabus fistulis ad eam rem comparatis, toto die publicè profunditur. A prandio reuersus in diuersoriū Cæsar, Imperij sigilla Mogūtino tradit: postridie cœnam dat electoribus. Eo qui secutus est die, templū ingressus, finita Missa, diuorū reliquias, uti uocant, ueneratur, & in his, linteolū, quo Seruatorem nostrū in cunis uagientem, inuolutum fuisse cõfirmant: ab eo, Mogūtinus profitetur, pontificem Romanum, approbata creatione, iubere, ut electi Cæsaris nomen in posterum Carolus usurpet. Digreßis electoribus, ne diutius

hære=

1520 hærerent in loco pestilenti, Cæsar etiam iter suscipit, et cùm sub calendas Nouembris Coloniam Agrippinam uenisset, dimißis per Germaniam literis, Imperij conuentum indicit, & ut Ianuarij mensis die sexta, Vuormaciæ sibi præstò sint omnes, iubet. Porrò, quòd Moguntinus de pontificis approbatione dixit, moribus ita receptum est & inoleuit, conuerso rerum ordine. nam olim episcopi Romani solebant ab Imperatoribus approbari, cùm essent tenuiores: amplificati uerò non solùm arbitratu suo regere cœperunt, uerumetiam eò rem adduxerunt tandem, post acerrimas contentiones, ut eligendi quidem ius, Germaniæ septemuiris permittant, confirmandi uerò potestatem sibi propriam esse dicant. Et hac quidem authoritate sæpe sunt usi per omnia propè regna, maximè per Italiam, Germaniā, Galliam, quando designatis regibus abrogato magistratu, substituerunt alios. Etenim, ut reliqua iuris pōtificij loca præteream, in Gregorij noni decretalibus epistolis, Innocentius tertius affirmat, ius eligendi Cæsaris, beneficio pontificum & Ecclesiæ Romanæ delatū esse à Græcis ad Germanos & ad Carolum Cæsarem, cognomento magnum, & ipsorum esse cognoscere ac iudicare, num sit idonea persona. nec eo contenti, fidem etiam exegerunt per iusiurandum à summo totius orbis terrarum magistratu. quæ quidem res maximis offensionibus atque bellis causam sæpe dedit. tandem uerò, Clemens quintus, qui uixit ad annū salutis millesimum trecentesimum, legem hac de re tulit, insertam iuri pontificio. Cùm enim Henricus eius nominis septimus, è familia Lucemburgica, Cæsar, nollet ad hunc modum obligari, quòd diceret noui rem esse exempli, nec usurpatam ætate superiori: Clemens, ut in posterum caueret, copiose rem explicat, & quid eo iureiurando contineatur, demonstrat. nimirùm, ut Cæsar Ecclesiam Romanam defendat, ut hæreticos exterminet, neq; cum impijs ullum habeat commercium, ut pontificū dignitatem modis omnibus tueatur, ut priuilegia quondam Ecclesiæ Romanæ concessa quocunque tempore, conseruet, inprimis ea, quæ profecta sunt à Cōstantino, Carolo magno, Henrico, Ottone quarto, Friderico secundo, Rudolfo: ne quis iuris in ullas Ecclesiæ Romanæ facultates atq; possessiones, quocunq; titulo sibi uendicet: ut reliquas etiā ubiuis Ecclesias, earumq; libertatem atq; iura protegat. His rebus deuinctū sibi Cæsarem esse dicit, & Henricū

Clementis V. lex de iureiurando Cæs.

etiam

etiam per internuncios hæc sibi promisisse confirmat, utcunq; postea 1520
dissimulauerit. exijt autem hoc decretum, Henrico iam mortuo. Clemens hic est, qui primus omnium Roma cardinales euocauit Lugdunum, & in Gallia cum illis consedit. Post eam ætatem, Cæsarum per Italiam authoritas atq; robur, indies magis magisq; decreuit, & auctæ fuerunt Romanorum pontificum uires, ita quidem, ut huius & paulò superioris memoriæ Cæsares obedientiam hanc atq; fidē omninò se debere illis arbitrentur. Inter pontifices autem, qui Cæsares nostrates uehementer exagitarunt, præcipui fuerunt, Gregorius VII. Alexander III. Innocentius III. Gregorius nonus, Innocentius IIII. Nicolaus tertius, Bonifacius octauus, Clemens V. Nunc ad institutū reuertamur. Interea dum Cæsar est Coloniæ, pontifex per Marinū Caracciolum & Hieronymum Aleandrum denuò cœpit solicitare Fridericum principem. Et illi quidē in ipsius atq; etiam eius familiæ laudem nonnulla præfati, & commemorato periculo, quod propter Lutheri scripta longè teterrima iam impendeat Germaniæ, duo tandem petebant. primùm, ut illius omneis iuberet exuri libros, deinde ut ipsum uel capite plecteret, uel custodiæ datum, pontifici sisteret. Aderant huic actioni Petrus Bonomus, Tergestinus, & Bernardus, Tridentinus episcopi. Cæsarem etiam & reliquos omneis principes, appellatos hac de re, facere quæ pontifex postulasset, & sibi dicebat Aleander atq; Eccio Theologo, causæ cognitionem à pontifice mandatam esse. Fridericus, quòd permagni momenti res erat, petito deliberandi spacio, quarta die Nouembris, per suos familiares, quoniam occupatus erat ipse, respondet, Tridentino præsente. Omninò sibi præter opinionem accidisse, quod eiusmodi rem pontifex ab se petat, qui semper hoc elaborarit, ut maiorū uirtute atq; splendore nihil cōmitteret indignum, utq; fidelē operam, Imperio, & suam Ecclesiæ præstaret obsequentiam: audire se, interea dum ipse domo absit in reipub. negocijs occupatus, Ecciū non Luthero tantùm, sed & alijs quibusdam suæ ditionis uiris doctis uoluisse, contra pontificij decreti seriem atq; modum, creare periculū: quam sanè rem, pro eo ac decet, molestè ferre debeat. hominē uidelicet priuatum, in aliena prouincia tantùm sibi sumere: quid Lutherus aut etiam alij, per suam absentiam, fecerint post allatum illud pontificis decretū, non sibi constare: fieri enim

1520 posse, ut prouocationem eius plæriq; comprobarint: sibi quidem nihil unquam fuisse cum illius causa commune, & ne nunc quidem esse: quòd si minus rectè doceat, magnopere sibi displicere: ante biennium sua sollicitudine & opera perfectum, ut sermonem cum eo Caietanus Augustæ cōferret: tunc quidem ipsis non potuisse conuenire, et Caietanum datis ad se literis grauiter fuisse conquestum: se uerò tunc ita respondisse, ut satisfactum esse putet, imò suspitionis tollendæ causa uoluisse tum ab se dimittere Lutherum, nisi Miltitius obstitisset: Richardum quoque Treuirensem archiepiscopum ad eam rem à pontifice delectum postea, & Lutherum quidem uelle quocunq; loco iussus fuerit, sistere sese, modò rectè caueatur: adeò quoq; prolixè & amplè polliceri, ut nihil supra: uiros bonos & eruditos ita sentire, non sua quadam sponte, sed incitatum ab aduersarijs illum eousq; prodijsse: nondum à Cæsare nec ab alijs etiam auditū, scripta illius ità esse conuicta uel erroris uel impietatis, ut aboleri debeant: alioqui se pridem fuisse facturum boni principis officium: petit igitur, ne ad hunc modum agant, sed potius efficiant, ut delectis aliquot uiris literatis atq; bonis, amanter & placidè de re tota conferatur, ut Luthero rectè caueatur, nec ipsius libri comburantur prius, quàm causam suam dixerit: quòd si firmis scripturæ testimonijs & solidis argumentis fuerit conuictus, tum eius institutum minimè se probaturum: & ut inferior ille sit futurus, totaq; causa cadat, sperare tamen, pontificem à se nihil, quod minus honestè facere queat, esse postulaturū: in cæteris rebus omnibus facturum se beneficio Dei, quod Imperij principem & obsequentem Ecclesiæ filium deceat. Eo dato responso, illi habita deliberatione, cœperunt commemorare, quàm multa pontifex fecisset ac tolerasset, quò Lutherus in uiam aliquando rediret: illum uerò nihil eorum quæ pollicitus erat, fecisse: non esse iam Treuirensis episcopi de eo cognoscere, quandòquidem pontifex ad se causam reuocarit, ad quem unum pertineat de rebus eiusmodi iudicare. Exitus orationis erat, ut ex formula decreti pontificis agendum sibi dicerent itaq; Lutheri lucubrationes non multò pòst incendunt & exurunt. Aleander erat Italus, patria Mottēsis, hebraicæ linguæ peritißimus: docuit aliquando bonas literas Lutetiæ Romam profectus, paulatim creuit: factus deinde archiepiscopus Brundusinus, pòst etiam cardinalis: ad

Lutheri libri exuruntur.

eun=

eundem dignitatis gradum peruenit quoq; Caracciolus. Eo cognito, Lutherus, conuocata omni multitudine scholastica, Vuittembergæ, & magna doctorum hominum comitante turba, ius pontificium, & illud nuper euulgatum pontificis decretum, palàm incendit, Decembris die decimo, & postridie, cùm doceret, uehementer admonuit, qui suæ saluti consultum esse uellent, ut à regno pontificio sibi cauérent. Edito scripto, sui facti rationem exponit, suáq; uoluntate, consilio & opera, pontificios libros esse crematos profitetur, his nimirum de causis. primò, uetustum esse morem & singulis temporibus obseruatũ, ut mali & perniciosi libri flammis aboleantur, eiusq; rei testimoniũ in actis apostolorum extare: deinde, ad suum officium, qui sit in Christo baptisatus, qui sit sacrarum literarum professor & doctor publicus, pertinere, ut impiam doctrinam oppugnet, & salutarem hominibus proponat, & falsas opiniones hominum animis eripiat: idem officium ad complures etiã alios pertinere, & ut hi uel imperitia uel periculi metu impediti non faciant quod debent, se tamen idcirco excusari non posse, nisi bona fide munus suum faciat: pontificem quoque & ipsius clientelam omnem sic esse deploratè miseros & obstinatos, ut non solùm rectas admonitiones non admittant, uerumetiam Christi doctrinam & apostolorum damnent, & homines ad manifestam impietatem cogant: adhæc, existimare se, incendiarios illos non habere eius rei mandatum: quòd enim Colonienses ac Louanienses theologi, à Cæsare factam ipsis potestatem dicant exurendi suos libros, falsum id esse, liquidò sibi constare: postremò, quoniam crematis iam suis libris, eáque fama per omneis diuulgata prouincias, multi sint futuri infirmiores, & oritura sit uehemens quædam in plurimorum animis dubitatio, quasi neque temerè, neque sine graui causa sit hoc excitatum incendium, idcircò, se, cùm insanabiles uideret aduersarios, ipsorum etiam cremasse libros, ut hominum animos erigeret ac cõfirmaret. Itáque rogat omnes, ut magnificis illis titulis & inscriptionibus aduersariorum, ad ostentationẽ comparatis, nihil moueantur, sed rem ipsam intueantur propius, quàm uidelicet impia sint ac perniciosa dogmata, quæ pontificũ libris continentur. Quod quidẽ ipsum ut rectius intelligi poßit, ex infinitis, pauca quædã iuris pontificij loca recẽset, quæ ad contumeliã Dei, et ad magistratus iniuriam,

1520

Lutherus exurit ius pontificium.

1520 & ad stabiliendam ipsorum tyrannidem propriè pertineant. sunt autem ad xxx. circiter loca seu capita, quibus demonstrat, causam fuisse rectam & idoneam, ipsorum exurendi libros. deinde lacessit eos, & cur suas lucubrationes incenderint, rationes demonstrari petit. Quòd autem adeò pauci uel nulli ferè, sæculis anteactis, antichristi tyrannidem oppugnarint, eò factum esse dicit, quòd scriptura prænunciarit fore, ut aduersarios ille suos trucidaret, ac reges haberet sibi coniunctos: cùm ergò Prophetæ & apostoli tam horrenda prædixerint, cogitari facilè posse, quantam ipsius esse oporteat immanitatem: ita nimirùm in rebus humanis esse comparatum, ut ex optimis principijs deterrima quæque tempore nascātur. hoc ubi nonnullis exemplis probauit, ad urbem quoq; Romam accommodat, quæ plurimis à Deo cumulata beneficijs & ornamentis, omninò degenerarit, & sua contagione magnam orbis terrarum partem infecerit: pontificis hoc institutum esse cōtra leges, contra bonos mores, neq; tolerari posse, quòd legitimam cognitionem defugiat, quòd si legibus omnibus atque iudicijs maiorem esse confirmet. Priori libro diximus, Syluestrem Prieriatem in Lutherum scripsisse: cùm huic acriter esset responsum, Ambrosius Caterinus Italus defendendum suscipit, edito libro de pontificis Romani dignitate: Lutherus autē prolixè respondet, & loca quædam Danielis interpretatus, tyrannidem pontificiam ibi depictam esse docet, & quæ de antichristi regno præsignificauit ille, prorsus ad pontificatum Romanum pertinere contendit. Catarinus deinde factus est archiepiscopus Cossentinus.

LIBER III.

Cæsar euocat Lutherū Vuormaciam. 1521

FRidericus princeps, interea dum Cæsarem, ad agendos Vuormaciæ conuentus euntem, comitatur, effecerat, ut Cæsar, uelle se Lutherum euocare diceret, & coràm audire. quod ubi Lutherus è Friderici literis cognouit, sub exitum Ianuarij rescribit, uehementer sibi gratum esse, quòd Cæsar, huius causæ, quæ publica sit, cognitionem ad se recipiat: se quidem omnia quæ salua con-

scientia posit, & euangelij doctrina, facturum. orat ergò, det operam, ut contra uim omnem atq; periculum sibi rectè caueatur, ut uiri boni deligantur et eruditi, quibuscum agat, ut ne grauius aliquid contra se prius decernatur, quàm sit erroris conuictus & impietatis: ut interim ab illa rabie desistant aduersarij, neq; suas lucubrationes exurant, & si quid posthac pro gloria Dei, pro ueritate suscipiendum erit, ut hoc sibi per Cæsarem liceat: ubi Cæsar idoneè cauerit, uenturum se Vuormaciam, & ibi coram æquis iudicibus, ita suam causam esse acturum, ut omnes intelligant, nihil à se factum esse proteruè, sed pro republica, maximè uerò pro Germaniæ salute laborem hunc omnem sibi susceptum esse, nimirum, ut à multis grauißimis erroribus, ad sanam & puram doctrinam homines reuocentur. Orat etiam, ut & Cæsar & ipse ad immanem illam seruitutem & orbis Christiani miserrimum statum, sub pontificatu Romano, respiciant. Solicitante igitur Friderico, Cæsar, vi. die Martij dat literas ad Lutherum. quoniam libri quidam ab eo sint editi, se, communicato cum principibus consilio, uelle causam ex ipso coràm cognoscere: itáque potestatem ei facere ad se ueniendi ac deinde redeundi domum: útque hoc ei tutò liceat, publica se fide præstiturum, ut ex eo scripto quod simul mittat, plenius uideri liceat: iubet igitur, ut se statim det itineri, & intra uigesimum primum diem adsit: nec esse, quòd uim aut iniuriam metuat: se curaturum, ne quid omninò sit fraudi. Romani pontifices, die Iouis, qui Paschæ diem antecedit, antiqua consuetudine solent magnis imprecationibus deuouere & execrari certa quædam hominum genera. primùm, hæreticos, deinde, piratas, item eos, qui uel nouum instituunt, uel prohibitum uectigal exigunt, qui literas & diplomata Romanæ curiæ corrumpunt, qui Sarracenis atq; Turcis arma suppeditant, & id genus merces illicitas, qui impediunt, quò minus annona perferatur Romam, qui sectatores aulæ Romanæ uiolant, qui possesionibus & locis uicinis ecclesiæ Romanæ uim faciunt, nimirum, urbi Romæ, Siciliæ, Neapoli, Sardiniæ, Corsiæ, Hetruriæ, Spoleto, Sabinis, Anconæ, Flaminiæ, Campaniæ, Bononiæ, Ferrariæ, Beneuento, Perusiæ, Auenioni. Superiores quidem pontifices in hæreticis nominant Garasios, Pateronos, pauperes Lugdunenses, Arnoldistas, Speronistas, Vicleuistas, Hußitas, Fratricellos: Leo autem de-

1521 cimus, eo die, quem diximus huius anni, qui tum erat quintus calendarum Aprilis Lutherum, nuper ab ipso damnatum, eiúsq; sectatores huic numero coniungit, & simul execratur. uulgò uocāt bullam cœnæ domini. Huius autem imprecationis formulam post adeptus Lutherus, populari sermone uertit & explicat, non sine scommatis multoq; sale. Cæsaris ubi literas accepit Lutherus, Vuittemberga deductus ab ipsius caduceatore, Vuormaciam petit, cùmque propius iam accederet & paucis abesset milliaribus, plærique dehortabantur, eò quòd ipsius erant nuper exusti libri: quo quidem præiudicio iam ipsum esse damnatum, et in summo futurum discrimine dicebant, illata mentione, quid accidisset ætate superiore, Ioanni Husso: uerùm ipse magno quodam animi robore periculum omne contempsit, & terrorem hunc atque metum à Sathana sibi dicebat adferri, qui confeßione ueritatis, & quidem loco tam illustri, regnum suum labefactari uideat. itáque progressus, Vuormaciam uenit ad XVI. Aprilis diem. Postridie, uocatus, ubi coram Cæsare ac frequenti principum concilio constitit, Eccius iureconsultus mandatu Cæsaris uerba facit, & duæ sunt, ait, causæ, cur Cæsar, de consensu principum omnium & ordinum, te iußit accersiri, Martine Luthere, de quibus ut ex te cognoscam, mihi mandauit primùm, an hos libros, abs te conscriptos esse fatearis & pro tuis agnoscas? alterum, an retractare quicquam in ijs, an uerò quæ scripta sunt, uelis tueri? Aderat Luthero iurecōsultus Vuittembergicus, Hieronimus Schurfius. is librorum inscriptionem recitari iubet & edi: quo facto, Lutherus, breuiter repetens quod propositum erat, quantum ad libros, inquit, pertinet, meos esse profiteor et agnosco: sed an propugnare uelim quæ scripsi, ut ad hoc legitimè respondeam, quandoquidem res maximi est momenti, & ne quid præcipitanter à me fiat, deliberandi spacium posco. Re communicata, quanquam, ait ille, de scripto Cæsaris facilè tibi fuit, causam, cur sis euocatus, intelligere, atque idcircò tibi non licebat moram ullam interponere, quò minus iam responderes, tamen Cæsar pro sua clementia diem unum ad cogitandum tibi largitur, & ut cras, ad hoc ipsum tempus, denuò te sistas, & quid tui sit propositi, non scripto, sed oratione testatum facias, iubet. Quod moram istam adhiberet, plærique putabant non fore constantem. Altera luce, cùm ad horam

Pontifex Lutherū execratur.

Luthe. Vuormaciam uenit.

Luthe. causā suam dicit corāCæsare totoque imperio.

adess=

adesset: ei quod secundum fuit, postulato, heri non respondebas, in- 1521
quit Eccius, petito ad deliberandum spacio, quod iure quidem tibi denegari poterat: nam de fide quisq; sua tam debet esse certus ut cuiuis etiam petenti, rationem statim reddere poßit: tantum abest, ut tu, tàm peritus & exercitatus theologus, dubitare debeas, aut responsum aliquod præmeditari: sed ut cunque sit, age, quid adfers, num illa tua scripta uis tueri? Tùm Lutherus, ad Cæsarem & concilium principum oratione conuersa, & magnopere illos obtestatus, ut & æquis animis & patienter audirent, si quid à me peccabitur, inquit, potentißime Cæsar, illustrißimiq; principes, uel uerbis minus proprijs, neque tanto consessu dignis, uel etiam moribus parum elegantibus atq; decoris, totum hoc mihi peto condonari, propter uitæ genus, in quo nunc aliquam ætatis partem consumpsi. nam certè de me nihil aliud polliceri possum aut testari, quàm quòd simpliciter hucusque docui, quæ ad gloriam Dei & ad hominum salutem pertinere credo: de libris meis hesterno die respondi, & illos à me scriptos, ac editos agnosco: quanquam si quid fortè sit adiectum ab alijs, id minimè uelim pro meo recipere. Iam ut ad alterum ueniam, ad hunc modum res habet, ut dicam. Qui sunt à me conscripti libri, non sunt eiusdem generis nec argumenti omnes. nam ex ijs aliqui solùm ad fidei & pietatis doctrinam pertinent, quibus etiam aduersarij mei præclarum dant testimonium. quos quidem si abiurarem, officium uiri boni neglexisse, iure queam incusari: sunt alij, quibus pontificatum Romanum & pontificiorum doctrinam repræhendo, qui maximis incommodis rempublicam Christianam afflixerunt. Quis enim non uidet, quàm miserè hominum conscientiæ, legibus uexentur atque decretis pontificum? quis negare potest, quàm fraudulenter & insidiosè prouincias omneis, inprimis uerò Germaniam expilarint, et ne nũc quidem adhuc suæ rapacitatis finem aut modum ullum faciant? Si nunc & hos libros aboleam, tyrannidem illam confirmauero: quod ipsum eò maioris erit præiudicij, cum audietur illud à me factum Cæsaris & principum authoritate. Tertium genus est eorũ, qui scripti sunt in quosdam priuatim, et qui Romanã illam nequitiam defendere uolunt, et ubiq; calumniam mihi struunt, in ijsq; fateor me uehementiorẽ fuisse, quàm deceat: sed nullam sanctimoniã mihi arrogo, neq; de moribus aut mea

1521 uita, sed de uera doctrina professionem institui: & tamen in his ipsis nihil retractare uelim: hoc enim ipso multorum insolentiæ fenestram patefacerem: neq; tamen hæc ita uelim accipi, quasi hoc mihi sumam, errare me non posse: uerùm, quia proprium est hominis, falli et errare, ad causæ defensionem mihi sumo illud seruatoris nostri dictũ, qui de sua doctrina locutus, cum à satellite quodã cæderetur, si malè sum, ait, locutus, testimonium perhibe de malo. Quod si Christus, in quem omnis cadit perfectio, non recusauit audire contra se uilissimi seruuli testimonium, quantò magis ego, qui natura tota sum peccator, et non uno modo errare possum, sistere me debeo uocatus & audire, si quis cõtra doctrinã meam aliquid testificari uelit et adferre? Quapropter, per omnia sacra uehementer oro, si quis est omnium, qui aduersus doctrinam, quam profiteor, aliquid habeat, ne dissimulet, sed congrediatur & scripturæ testimonijs errorem doceat: quod si fiat, adeò non sum futurus obstinatus, ut etiam primus omnium libros ipse meos in ignem sim abiecturus: & hæc quidem argumento esse possunt, me non temerè, nec animi quadam impotentia ferri, sed rei magnitudinem & istam perturbationem, quæ propter hanc doctrinam oritur, satis expendisse. Me quidem plurimùm etiam delectat, dum uideo doctrinam meam his offensionibus atq; turbis occasionem præbere: nam proprium hoc esse dicit euangelij, Christus, ut ubicunq; doceatur, grauissimas contentiones excitet, etiam inter eos, qui naturæ uinculis & sanguine sunt coniunctissimi: diligenter itáque & grauiter diu multùmque cogitandum est uobis, amplissimi uiri, quid statuere oporteat, & prouidendum, ne damnata doctrina, quæ nunc beneficio Dei uobis offertur, maximarum calamitatum causam, Germaniæ toti concilietis ipsi: danda est etiam opera, ne Cæsaris, qui hic præsidet, adolescentis, Imperium, nuper susceptum et initum, fiat inauspicatum infœlix aliquo minus laudato & utili ad posteritatem exemplo: plurimis enim sacræ scripturæ locis probari potest, maximum Imperijs periculũ tunc incubuisse, quum humanis tantùm consilijs atque prudentia ciuili respublica fuit administrata: uerùm hæc non eò spectant, quasi uobis, clarissimi prudentissimique principes, commonstrare uelim aut præscribere, quid sit agendum, sed eò solùm dico, ut Germaniæ, quæ nobis ortum dedit omnibus, atq; etiam uita

nostra

nostra charior esse debet, officium meum perpetuò præstem: quod su- 1521
perest, ut contrà uim aduersariorum in uestram fidem atque tutelam me recipiatis, etiam atque etiam obtestor. Facto dicendi fine, Eccius, asperiori uultu, non respondes, inquit, ad rem, neque tuum est, ea quæ conciliorum authoritate sunt olim definita, rursus in quæstionem aut dubium uocare: planum & simplex responsum abs te petitur, an tua scripta uelis esse rata? Tum Lutherus, quoniam iubetis, ait, maxime Cæsar, illustrißimiq; principes, ut planè respondeam, obtemperabo. Hæc igitur mea est sententia. quòd nisi scripturæ sacræ testimonijs uel euidenti ratione conuictus fuero, me non posse quicquam eorum, quæ scripsi uel docui reuocare: nam ut conscientiam ipse meam uulnerem, non committam: põtifici autem Romano et solis concilijs non credo, nec ipsorum authoritatem recipio. nam & errarũt sæpius, et sibi ipsis pugnantia dixerunt, & errare possunt atq; falli. Hoc eius responsum ubi principes in deliberationem uocassent: ille, tu & immodestius, ait, quàm te deceat, & non satis ad rem Luthere respondes, & librorum tuorum facis aliquod discrimen: uerùm si reuocares eos, qui magnam errorum tuorum partem continent, Cæsar non esset permissurus, ut eis quæ rectè scripta sunt, ulla fieret iniuria: concilio Constantiensi quàm plurimi ex Germania interfuerunt uirtute et doctrina præstantes uiri, tu uerò huius decreta contemnis, & errores ibi damnatos resuscitas, & sacra scriptura uis conuinci: non rectè facis, & uehementer in eo deliras. nam quæ semel ecclesia damnauit, de ijs nullam attinet instituere nouam disputationem: neque permittendum est, ut de quaque re sibi rationem reddi quisq; postulet. Si enim hoc recipiatur, ut eum, qui concilijs & ecclesiæ contradicit, oporteat scripturæ locis cõuincere, nihil unquam erit certum aut definitum: hac igitur de causa Cæsar abs te postulat, ut quid statuas de libris tuis, apertè pronuncies. Hic Lutherus, obsecro uos, ait, ut per uos mihi liceat conscientiã tueri saluam et integrã: respondi simpliciter, nec aliud habeo quod dicã: nisi enim ueris & è scriptura desumptis argumẽtis aduersarij me doceant & errorẽ eripiant, fieri non potest, ut animo sim tranquillo: demõstrare enim possum, sæpenumero ab illis & grauiter esse erratũ: ut autẽ à sacra scriptura recedã, quæ & perspicua est ac sola falli non potest aut errare, cum primis impium fuerit. Ille paucis obmurmura-

1521 bat, doceri non posse, concilium ullum aliquando errasse: Lutherus contra profitebatur, se & posse & uelle, atq; ita tunc discessum fuit. Postridie Cæsar epistolam mittit in concilium principũ. Maiores suos & Christianam religionem esse professos, & ecclesiæ Romanæ semper obtemperasse: cùmq; Lutherus nunc eam oppugnet, ac sententiæ suæ pertinaciter insistat, officium suum postulare, ut antecessorum uestigijs immoretur, & religionem Christianam tueatur, ac simul ecclesiæ Romanæ ferat opem: proscripturũ igitur esse Lutherum atq; socios, & alijs usurum se remedijs, ad incendium hoc restinguendũ idoneis: quam autem ipsi dedisset fidem, eam se seruaturum, ut saluus & incolumis domum reuertatur. Ea Cæsaris epistola diu multùmq; fuit in senatu principum disceptata: neq; deerant, uti fertur, qui Constantiensis concilij decretum et uestigia secuti, fidem ei minimè seruandam esse dicerent: sed huic sententiæ tùm alios, tum Ludouicum Palatinũ electorem restitisse uehementer aiunt, quòd ad Germanici nominis labem atq; dedecus sempiternũ ea res pertineret. Quapropter, non modo seruandam ei fidem, sed neq; temerè damnandum esse plæriq; censebant, eò quòd magni res esset futura momenti, quicquid demum Cæsar decreuisset, quem, in hac ætate positum, à pontificijs administris impelli uidebant aduersus Lutherum & exacui. Diebus autẽ aliquot interiectis, episcopus Treuirensis, xxiiij. diem Aprilis Luthero constituit, ut ad se ueniat: aderant Brandeburgicus princeps elector, Ioachimus, Saxoniæ princeps Georgius, Augustanus episcopus & alij quidam proceres: cúmq; Lutherus ab episcopi sacrifico deductus et à Cæsaris caduceatore, uenisset, ibi Væus iurecõsultus Badensis, quòd huc euocatus es, ait, à principibus, Martine Luthere, non eò factum est, ut ullam disceptationem ingrediantur, uerùm ut amicè tecum agant, téque priuatim cõmonefaciant eorũ, quæ uidentur ad te ipsum imprimis pertinere: ut enim hoc ipsis liceat, à Cæsare impetrarũt. Et primò quidem, quod ad concilia pertinet, fieri potest, ut diuersa docuerint aliquando, non tamen contraria: et ut maximè errauerint, non tamen propterea sic corruit ipsorũ authoritas, ut ea conuellere cuiuis liceat: libri tui, nisi caueatur, magnos excitabunt motus, & quem edidisti de libertate Christiana, plærique omnes ad suum affectum interpretantur: quò licentius, quod libet, faciant: multò est autem hoc seculum,

Treuirẽsis alijque principes agũt cum Luthero.

quàm

quàm fuerunt anteacta. deterius: quò cautius agendum est etiam: sunt quædam tua scripta, quæ non poßint improbari, sed uerendum est, ne Sathanas hoc agat, ut alia quædam interim edas, à religione & pietate aliena, quò sic libri tui promiscuè damnentur omnes: quos enim edidisti postremò, satis indicāt ex fructibus non autem ex flore cognoscendam esse arborem: non te latet, quàm diligenter scriptura commonefaciat, ut à dæmonio meridiano & à sagitta uolante nobis caueamus: ille humani generis hostis non desinit insidiari nobis, & sub specie pulchri sæpenumero nos illaqueat et in errorem abducit. Cogitare igitur debes tàm de tua, quàm de aliorum salute, & prouidere decet, ne, quos ab æterna morte Christus morte sua redemit, tua culpa tuisq; libris & concionibus ab ecclesia seducti, rursus pereant. cuius quidem ecclesiæ dignitatem omnes reuerenter agnoscere debent: nam in rebus humanis nihil est legū obseruantia præstabilius, & sicut respublica sine legibus consistere nulla potest, ita quoque, nisi maiorum sanctißima decreta religiosè tueamur, nihil erit ecclesiæ statu perturbatius, qui debebat omniū maximè esse tranquillus atq; firmus. Qui coràm adsunt principes, magna sanè uirtute uiri, singulari quadam erga rempublicam charitate, & priuatim tuæ quoque salutis gratia, de his rebus omnibus te uoluerunt admonere: nam profectò si sententiam tuam pertinaciter urgebis, dèq; proposito nihil remittes, futurū est, ut Cæsar, qui iam non obscurè, quid sui sit propositi, ostēdit, extra fines Imperij te reijciat, nec in Germania sedem ullam tibi esse patiatur: quò tibi de tua fortuna cogitandum est diligentius. Ad ea Lutherus, pro hac uestra erga me uoluntate ac sollicitudine gratias, inquit, uobis ago maximas, uiri principes: equidem tenuiori sum conditione, quàm ut uos tantos uiros pro me laborem hunc deceat et molestiam subire: porrò, quantùm ad concilia pertinet, equidem nō repræhendo simul omnia, sed inprimis Constantiense: & cur id faciam, causam habeo magnam & ineuincibilem. definiuit Hussus ecclesiam esse cœtum prædestinatorum: hoc eius dogma, tùm illud, quod dixerat, se credere sanctā ecclesiam, eius concilij proceres damnarūt, ipsi potius damnandi. Rectè enim & Christianè dixit utrunq;: quidnis ergò sanè patiar, uitam quoq; profundā potius, quàm ut à manifesto uerbo Dei discedam: est enim Deo magis quàm hominibus obediendū: & quod

1521

1521 de scandalo mihi obijcitur, id neq; possum neq; certè debeo præstare: differunt enim charitatis & fidei scandala, quorum illud moribus & uita consistit, & omninò uitandum est, alterum autem inhæret uerbo Dei, nec ulla debet eius haberi ratio: ueritas enim et æterni patris uoluntas atq; mandatum dißimulari non debent, etiamsi totus terrarum orbis offendatur: Christum ipsum scriptura uocat petram scandali, et hoc ad omneis, qui docent euangelium æquè pertinet. scio parendum esse legibus & magistratui: populum etiam ità semper docui, & scripta mea testantur abundè, quantũ dignitati legum tribuam: ad ecclesiastica uerò decreta quòd attinet, longè est alia ratio: quòd si purè doceretur uerbum Dei, si præfecti ecclesiarum facerent suum munus, ita ut Christus & apostoli sanxerunt, nihil opus erat iugum illud durum & intolerabile humanarum legum, conscientijs & animis hominum imponere: non me latet etiam, admonere scripturam, cedendum esse proprio, quod aiunt, sensui: uerè quidẽ istud dicitur, & libenter etiam præstabo, nec obstinatè sum aliquid facturus: tantũmodò mihi liceat euangelij doctrinam profiteri. Cùm hæc orasset, iussus est diuertere: re deliberata, Væus inter alia cœpit hortari, ut Cæsaris atq; principũ cognitioni sua scripta subijceret. tùm ille, quid ni? inquit, nolo equidem uideri, unquam defugisse uel Cæsaris uel ordinum Imperij: sed ne aliorum quidẽ iudiciũ, modò id scriptura duce fiat & uerbo diuino, quod tàm apertè pro me facit, ut, nisi hoc ipsum me redarguat erroris, non poßim à sententia discedere: præcipit enim Paulus, ne angelo quidem è cœlo uenienti & aliam adferenti doctrinam esse credendum. Itàque uos oro magnopere, saluam mihi liceat tueri conscientiam, idq; uestra potißimùm ad Cæsarem intercesßione: quod si obtineam, nihil non faciam. Tum Brandeburgicus, num hoc, inquit, uis, te non cessurũ, nisi conuictum sacra scriptura? planè, inquit, Lutherus, aut euidẽtißimis rationibus. Dimisso igitur concilio, Treuirensis, aliquot suis adhibitis familiaribus, denuò illum cœpit admonere per Eccium Iureconsultũ, qui pro pontificatu Romano multa locutus, nihil potuit proficere, atq; ita tùm disceditur. Altera die Treuirensis iterũ interpellat, ut Cæsari ac principũ senatui iudiciũ permittat absq; conditione: sed id frustra fuit. A meridie, cũ ad Treuirensem denuò quidã uenissent uocati, postulant, ut futuro saltem concilio sua summittat. assentitur

ille,

ille, modò scripturæ res agatur authoritate. posthæc, Treuirensis, o= 1521
mnibus remotis, priuatim cum eo collocutus, quomodo huic morbo tam graui, tamq; periculoso sit medendum, exquirit: ille, quod Gamaliel quondam suasisset pharisæis atq; scribis, optimum esse consiliū, neq; Deo repugnandum esse dicit. Tunc demum episcopus, cùm nihil proficeret, benignè dimittit, seq; curaturum ait, ut publica fide domū redeat. Non multò pòst, Eccius Iureconsultus, episcopi mandatu uenit, & quoniam Cæsaris atque principum admonitiones repudiasti, faciet, inquit, Cæsar deinceps, quod erit ipsius officij, & nunc quidē tibi mandat, ut hinc è uestigio discedas, & in reditum dies uiginti unum tibi largitur: quam etiam fidem tibi dedit, eam seruabit inuiolatam, & hoc insuper mandat, ut domum profectus, neq; scripto neque uoce populū in uia commoueas. Ad hunc ergo modum dimissus, gloriam Deo tribuit, & ad XXVI. Aprilis diem discedit, comitatus eodē, quo prius caduceatore Cæsaris. Ex itinere scribit ad Cæsarem, & actionem omnem paucis repetit: deinde, quoniam & antehac semper pacis conditiones detulerit, & nunc etiam deferat, nec aliud petat, quàm ut æquo iudicio de lite cognoscatur, interposita scripturæ authoritate, flagitat, ut contra uim aduersariorum se tueatur: causam esse non suam priuatam, sed publicam totius orbis terrarum, inprimis autem Germaniæ, cuius ipse salutē etiam uitæ suæ anteponat. In eandem sententiam ad reliquos quoq; scribit principes ac ordines. quandocunque Cæsari uisum fuerit & ipsis, uenturum se fide publica, quo iusserint, causamq; suam apud æquos & non suspectos iudices uelle disceptare. Quoniam Hußi & concilij Constantiensis & Bohemorū non semel mētio fit hoc in opere, paucis rem explicabo. Vixit in Anglia Ioannes Vuicleuus, ad annum salutis M.CCC.XCIII. Is contra pontificatum Romanum multa scripsit, quæ pòst in Bohemiā delata fuerunt. Erat tum Pragæ nobilis academia: florebat etiam ibi Ioannes Hussus, profeßione theologus. hic Vuicleui doctrinam, uti piam atq; salutarem, pro concione celebrabat, et longè lateq; propagabat. Accusatus autē ad pontificē Romanum, Alexandrum quintū, citatur. Ille per procuratores, cur non ueniat ostendit: Vuenceslaus etiā rex intercedit, ac in Bohemiā legatos mitti postulat, qui rē cognoscant: sed id frustrà fuit. Damnatus igitur Hussus pro hæretico, scriptū

Lutherus Vuormacia domum reuertir.

Historia Ioannis Husi & Hieronymi Pragensis.

1521 edit, & à pontifice ad Christum iudicem prouocat. Erat tum Ecclesiæ Romanæ status ualde turbulentus. Cardinales enim in cõtraria studia diuisi, treis elegerant pontifices, Georgium xij. Benedictum xiij. Ioannem xxiij. tulerunt hoc permolestè tum alij reges, tum Sigismundus Cæsar. Ab hoc demùm sollicitatus Ioannes pontifex, conciliũ indicit Constantiæ: Sigismundus uerò, Vuenceslai frater, Ioannem Hussum eò uocat, & mißis literis Octobri mense, anno salutis M. CCCC. XIIII. publica fide cauet. itaq; comitatus nonnullis ex nobilitate, qui deducerent, Constantiam uenit Hussus, Nouembris die tertio: tribus uerò pòst hebdomadis, cùm ad colloquiũ priuatum pontificis & cardinalium uenisset, captiuus detinetur. Aberat tum fortè Sigismundus, & certior factus, grauiter tulit, eoq; uenit: sed cùm pontificij dicerẽt, non esse fidem seruandam hæreticis, non modò remisit offensionem, licet Bohemi frequenter intercederent, & fidem seruari peterent, sed etiam primus omnium acerbè in eum pronunciauit. Sexta demum Iulij die sequentis anni synodus illum, ut hæreticum & seditiosum damnat, libros etiam ab eo scriptos iubet exuri: sic damnatus ac Cæsari traditus, crematur: cineres uerò dißipãtur in profluentẽ Rhenum, ne quæ superessent eius reliquiæ. Post eũ simili supplicio uitã finijt ipsius auditor atq; discipulus Hieronymus Pragensis. Erant hoc in concilio, præter Cæsarem, multorum regum legati, tres electores Imperij, Ludouicus Palatinus, Rudolfus Saxo, Fridericus Brandeburgicus: cæterorum uerò principũ ingens numerus: patriarchæ tres, Aquileiensis, Antiochenus, Constantinopolitanus, cardinales uiginti octo, episcopi centum, quinquaginta quinq; theologi & iurisperiti complures, Itali, Germani, Galli, Britanni, Pannonij, Poloni. Damnata fuit etiam hic Vicleui doctrina, & factũ decretum, ut illius corpus effossum in Anglia, cremaretur. Sancitum præterea fuit, ut soli sacrifici cœnam domini percipiant integram, reliqui omnes una sint cõtenti specie. quod Hussus impugnauerat. Lex quoq; lata, ne seruetur fides hæreticis aut suspectis de hæresi, licet fide publica Cæsaris ad synodũ uenerint, cognitionis causa. Postremò, magistratus fuit abrogatus tribus pontificibus, & communi uoluntate creatus Martinus, eius nominis quintus. Vbi per Bohemiam de Hußi & Hieronymi supplicio cognitum est, ingens fuit excitata turba, post etiam bellum, ductore Ioanne Zischa,

Conciliũ Constantiense.

Zischa, ualde cruentū & uehemens, ita quidem, ut Sigismundus Imperij cogeretur auxilium implorare. Maximè uerò sæuitum fuit in sacrificos, odio pontificis, quem execrabantur, ipsius proiecta dominatione, & Hußi recepto dogmate, cuius & memoriam consecrabant. 1521

Ad hoc ferè tempus, theologi Parisienses Lutheri libros damnabant, & ex illo, qui est inscriptus de captiuitate Babylonica, tum et ex alijs certa quædam capita collegerant, de sacramentis, de legibus Ecclesiæ, de operū æqualitate, de uotis, de contritione, absolutione, satisfactione, de purgatorio, de libero arbitrio, de immunitate ecclesiasticorū, de cōcilijs, de hæreticorū pœnis, de philosophia, de theologia scholastica, deq; multis id genus alijs. Lectorē uerò & omneis, qui Christi profitentur nomē, admonent, ut ab eiusmodi perniciosis dogmatis diligenter sibi caueant: hæreticorū hunc esse morē, ut blanda quædam initio proponant quæ semel in animū admissa uix unquam inde reuelli queant: sub illis autē uerborū illecebris latére uirus præsentißimū: ordine postea multos enumerāt singulorū temporum hæreticos, & in his Vicleuū, Ioannem Hussum ac postremò Lutherū, quem, ut temerarium & arrogantē magnoperè uituperāt, quòd se unū plus cæteris uidere putet, quòd sanctorū patrū & interpretum, quòd conciliorum & scholarū omniū iudicia contemnat, quòd Ecclesiæ morem atq; consensum, tot sæculis obseruatū, repudiet, quasi uerò credibile sit, Christum interea uoluisse sponsam suam unicam in tantis errorū tenebris uersari: sed hæreticis hoc esse proprium, ut scripturas ad suū sensum detorqueant. Enumeratis deinde nonnullis ab eo compositis libris, ostendunt, quibus in dogmatis quos imitetur hæreticos: cùm autem ad ipsorū profeßionem atq; munus propriè pertineat, nascentes errores iugulare, quantùm quidem fieri poßit, idcirco libros ipsius euoluisse diligenter, ut, quemadmodū sibi cauere quisque debeat ab illis, demonstrent: post multam uerò lectionem eorum quæ scripserit, reperire se, doctrinam illius esse perniciosam, & dignam, quæ flammis ultricibus uindicetur, ipsum uerò, ut eam detestetur atque reuocet, cogendum esse. Huic illorum decreto respondet deinde Melanchthon, sed & Lutherus, uerùm iocosè. Porrò, theologi Parisienses primum totius Europæ locum in eo genere sibi uendicant: duo habent præcipuè collegia, Sorbonā & Nauarram, eoq; cōfluere solent ex omnibus

Theologi Parisienses Lutherū damnāt.

1521 mnibus propè gentibus, doctrinæ percipiendæ causa. Candidati huius professionis, qui uulgò dicuntur baccalaurei, per totam æstatem multis exercentur disputationibus, & per horas duodecim argumentis omnium ut respondeāt, oportet. Hîc miræ sunt digladiationes, ac plærunq; de rebus aut friuolis, aut quæ captum humanum excedunt, magnis agitur clamoribus, & certamen ferè finitur auditorum strepitu, cùm ex disputatoribus alter, uel ineptè uel prolixè nimium agit: foris, per cancellos auscultant theologi doctores, qui magistri nostri dicuntur: hi sunt omnis doctrinæ censores, & planè regnum possidēt. nam rei theologicæ nemo quicquam audet euulgare, nisi de ipsorum permissu: plæriq; uerò sectantur ocium, eoq; uidentur ad gradum illum aspirare, ut suauiter uiuant & alijs imperent. Sunt quidē in ijs nonnulli præclaris ingenijs, uerùm alio digni contubernio & meliori cultura. Leo pontifex iam antea fœdus inierat cum Heluetijs, ut si quando res ita posceret, ipsorum uteretur opera. Galliæ quoq; rex, qui pacem antè cum illis firmauerat, sicuti libro primo dictum est, de fœdere solicitabat eos, deq; milite sibi subministrando. Zuinglius autem pro concione uehementer dissuadebat, & quàm esset non modò turpis hæc militia, uerumetiam impia, demonstrabat, & multis in medium adductis incommodis, ad maiorum institutum atq; frugalitatem, qui rem pecuariam & agriculturam exercuissent, & præclarè multa fecissent, eos adhortabatur: sed frustrà. Nam à multa solicitatione, donis & pollicitationibus expugnati proceres, multitudini persuadent: Itaq; omnis Heluetiorū ciuitas hoc anno fœdus cum illo facit, & militem promittit. Soli uerò Tigurini, Zuingliū secuti, recusant, et iureiurando confirmant, nullū donum aut stipendium accipere ab ullo principe, militandi causa. Filius deinde natus est regi, Carolus, pro quo fideiubent in baptismo Heluetij, missis legatis. Porrò, tredecim hodie continentur pagis, uti uocant, Heluetij. hi sunt Tigurini, Bernates, Lucernates, Vrani, Suitenses, Vnterualdij, Tugiani, Glareani, Basilienses, Solodurij, Friburgij, Schafusiani, Apecellenses. Hi sunt arctissimo fœdere coniuncti, per iusiurandum, & æquali utuntur iure, ac ueluti communem rempublicam administrant. Ex ijs omnium primi fœdus inierunt, Vrani, Suitenses, Vnterualdij, quum eiecta nobilitate, qua premebantur, in libertatē sese uindicarent. fuit hoc anno salutis

Heluetij fœdus faciunt cū rege Galliæ.

lutis M. CCC. XV. his deinde Lucernates, postea Tugiani, sexto loco 1521
Tigurini, & ab his, Bernates accesserunt. Basilea ferè postrema sese coniunxit. Eorum deinde sunt facti socij, sed non ijsdem legibus neq; tanta necessitudine, Rhœti, Lepontij, Seduni, Veragri, Sangallij, Mullusiani, Rotuilenses. Cæsar, qui tum ætatis annum uigesimũ primũ excesserat, publico decreto Lutherũ octaua die Maij proscribit. Exordium ducit à sua persona. sui nimirum esse officij, non modò stabilire Imperium & amplificare, sed prouidere etiam, ne qua labes aut hæresis intra fines Imperij nascatur: & maiores quidem suos in hanc curam diligẽter incubuisse: multò igitur esse æquius, ut ipse, cui tantam tamq; latè patentem ditionem Deus concessit, illorum uestigijs insistat: nam si recens in Germania natas hæreses nõ coherceat, fore, ut & conscientiam ipse suam lædat, & in hoc regni sui primordio maximã nominis indignitatem sibi conciliet: notum esse dubio procul omnibus, quàm impia dogmata Lutherus nunc aliquot annis diuulgarit: ea re permotum pontificem maximum, Leonem decimum, ad quem eiusmodi cognitio propriè pertineat, nihil non tentasse, ut ad saniorẽ mentem illum reuocaret, & principio quidem lenissimis usum fuisse remedijs: uerùm, ubi nihil profecit, ad eas rationes, quæ legibus & maiorum decretis continẽtur, uenisse, certumq; denunciasse tempus, intra quod errorem deponeret, graui constituta pœna, nisi paréret: illum uerò nõ solùm non obtemperasse, uerumetiam atrociores edidisse libros: cùm autem grauiter ipse à pontifice urgeretur, ut Ecclesiæ suum præstaret officium, ac hominem nocentem cohiberet, decretum illud euulgasse pontificis: uerùm ne ita quidem illum esse factum meliorẽ, imò tunc primùm cœpisse furere, & editis libris indignè ac contumeliosè multa scripsisse, nec aliud in ipsius libris quàm seditiones, bella, discordias, incendia, cædes atque rapinas contineri: patrum & conciliorum ab eo contemni authoritatem, & Constantiensi concilio magnam inprimis fieri contumeliam, quæ quidem non solùm ad eius ætatis uiros sanctissimos, uerùm ad Sigismundum quoq; Cæsarem & ad senatum principum pertineat: immanitatem ipsius atq; rabiẽ nullius oratione satis explicari posse: non hominem esse qui sic agat, sed dæmonem potius, humana specie: his ergò de rebus cogitantem se magnopere perturbari atq; dolere, pro suo erga rempublicã et dignitatẽ

Cæsar Lutherũ proscribit.

pon-

1521 pontificiam affectu: ideóque, ne uel maiorum suorum uirtute, uel suo splendore atq; munere aliquid admittat indignum, congregationem fecisse omnium Imperij principum ac ordinum, & cõmunicato consilio, rem omnem grauiter ac diligenter expendisse: & quanquam legibus cautum sit, ne manifestus hæreticus, toties damnatus & ab Ecclesiæ communione semotus audiatur, tamen, ne quis ulli calumniæ locus esse posset, datis literis et emisso caduceatore ac publica interposita fide, illum accersiuisse, ut coram sui facti ratione explicaret: pòst, ordine commemorat quid sit actum Vuormaciæ, tum publicè, tum priuatim, ut supra dictum est. Et quoniam errores ille suos pertinaciter defendat, decretum illud pontificis laudat, eiusq; uindicem se fore profitetur. itáque & ipse illum damnat & proscribit, ut authorem schismatis, ut manifestum ac pertinacem hæreticũ: mandat etiã omnibus, graui denunciata pœna, ut pro tali agnoscãt, & ut post xxi. dies, quos ad reditum ei concesserit, quisq; det operam, ut illum capiat, & captum in suam potestatem perducat: eos uerò, qui quocunque modo faueant aut operam ei suam cõmunicent, æquè proscribit: libros etiã aboleri iubet, & librarijs in posterum grauem constituit pœnam: & hoc quidem suum decretum, quod communi principũ, & ordinum consilio factum esse dicit, sacrosanctum esse mandat. Aiunt edictum hoc à paucis aliquot fuisse conflatum: nam ex electoribus nonnulli fatentur, non se fuisse conscios, ut suo loco de Coloniensi dicetur: Moguntinus, qui cancellarius est Imperij, multum in hisce rebus potest. utcunque sit, ea lata sententia, permagnam Cæsar inijt gratiam, ita quidem, ut à Gallis abalienato prorsus animo fœdus cum eo pontifex iniret, sicut paulò pòst dicemus. Ab ea promulgatione, Fridericus princeps, è nobilitate nonnullis, de quorum fide compertũ habebat, negotium dabat, ut in locũ quendam secretiorem et ab hominum frequentia remotum, deducerent Lutherum, uitandi causa periculi: quod quidem summa diligentia fuit & taciturnitate administratum. In hac sua solitudine, uarias epistolas ad amicos & libros etiam Lutherus emittit de abroganda Missa priuata, quem suis fratribus Augustinianis inscribit: de uotis monasticis, ad parentem suũ Ioannem Lutherum, & aduersus Iacobũ Latomum, theologũ Louaniensem. Augustinianos autẽ ad fortitudinẽ atq; constantiam hortatur, et in Friderico

Lutheri uaria opuscula excremo

rico principe magnũ ipsos habere præsidium dicit, quod sit prudens, & ueritatis amans, & à iudicijs temerarijs alienißimus. Cœperant illi tunc omnium primi intermittere ritũ Missarũ, eoq; Lutherus confecit illis hunc, quem diximus, librum, ut & uacillantes erigeret, ac peritiores confirmaret, magnopere hortatus, ut in eo proposito perseuerarent. Quo cognito, Fridericus admodum sollicitus, ne turbas ea res ac maiorem aliquem motũ excitaret, totius academiæ sententiam exquiri, & ad se referri iubet: academia quatuor ad eam rem deligit, Iustũ Ionam, Philippũ Melanchthonem, Nicolaum Amsdorffium, Ioannem Dulciũ. hi cum Augustinianis collocuti, quid ipsorũ esset propositi, renũciant, et simul, quanta cœnæ domini fieret iniuria, demonstrant. itaq; principem orant, ut tantam impietatem nõ uno solum in templo, sed omnibus in locis aboleat, & uerũ usum cœnæ, iuxta Christi mandatum & morem apostolorum instituat, & aduersariorũ contumelias omneis fortiter contemnat: sic enim esse comparatum, ut qui ueram euangelij doctrinam suscipit propugnandam, hunc oporteat multa perpeti: magnopere ei prouidendum esse, ut hoc præsentißimũ Dei donum, quò præcipuè sit ornatus propter excitatã in ipsius populo euangelij lucem, reuerenter agnoscat. Ad ea Fridericus, nihil omnino se, quòd ad pietatem pertineat, prætermissurum: sed quoniam res admodũ sit ardua, sibi uideri, non esse properandũ, & per ipsos, qui pauci admodum sint, uix aliquid posse perfici: quòd si scripturæ testimonijs causa nitatur, fore ut complures accedant, & tunc mutationem illam, quæ pia uidebitur atq; necessaria, multò posse commodius fieri: se, qui scripturæ sit imperitus, ignorare, quando ritus ille Missarũ usitatus, quem ipsi damnent, sit introductus, & quando ille, quem apostoli dicuntur obseruasse, in desuetudinem uenerit: pleraq; omnia templa & ecclesiasticorum esse collegia propter Missas instituta, maximis ad eam rem collatis facultatibus: quòd si nunc aboleatur Missa, fore, ut possessoribus auferantur ea bona, quæ Missarũ nomine donata sint olim: quanta uerò sit ex eo futura perturbatio, quemuis intelligere. & quoniam ad se totam actionem reiecerint, suum esse consiliũ, ut cum reliquis academiæ uiris bonis atq; doctis re communicata, negotiũ moderatè tractẽt, et rationes excogitent ad pietatẽ et tranquillitatẽ retinendã idoneas. Delecti, habita rursus deliberatione

ne

1521 ne respondēt, et sicut antea, monent, ut abrogari Missam iubeat: posse id fieri sine tumultu, & ut non poßit, tamē quod rectū sit atq; piū, non idcirco prætermitti oportere: quod numero superentur, nihil esse noui: semper inde à condito mundo maiorem hominum partem restitisse ueræ doctrinæ: fore etiam, ut hunc cœnæ domini rectum usum ij solum recipiant & approbent, quibus datum sit diuinitus: collegia quondam instituta, non propter Missas, uerùm ut iuuentus ad pietatem in ijs erudiretur, & possesßiones illas fuisse donatas in eorum, qui docerent simul & discerent, & in pauperum etiam usus: & hunc quidem morem ad Bernardi propè durasse tempora: uerùm annis abhinc circiter quadringētis, natam esse Missarum illam nundinationē, quæ sit omninò tollenda: quòd etiamsi uetustiorem haberet originem ista prophanatio, tamen idcirco nō esse tolerandam: &, si fortè motus ex ea mutatione nascantur, id non esse doctrinæ, sed aduersariorum nequitiæ tribuendum, qui sui emolumenti causa, ueritatem contra conscientiam oppugnent: ad hoc uerò genus incōmoda non esse respiciendum, sed progrediendum constanter, quomodocunq; tandem tumultuetur mundus: hæc enim omnia fuisse iam olim à Christo prænunciata.

Missa abrogatur Vuittemberga.

Ferdinādi nuptiæ

Cæsaris frater Ferdinandus, Austriæ princeps, hoc anno ducit in matrimonium Ludouici Vngariæ regis sororem, Annam. In tanto numero aduersariorum Lutheri, Britanniæ rex, Hencicus octauus, illū etiam oppugnat, & primò quidem iudiciū illius de indulgentijs conuellit, & pontificatum defendit. post, omnem illam disputationem de sacramentis Ecclesiæ reprehendit, sumpto scribendi argumento ex libro de captiuitate Babylonica. Lutherus, ubi cognouit, acerrimè respondet, in eiusque causæ defensione, nullius hominis dignitatem aut splendorem quicquam apud se ualere, demonstrat. Leo pontifex honorificum regi cognomen idcirco tribuit, defensorē appellans Ecclesiæ.

Henricus Angliæ rex scribit in Lutherū

Quomodo Carolus Austriacus ad Imperij dignitatē ascitus fuerit, supra demonstrauimus: cùm deinde priuatæ quædam offensiones intercederēt inter ipsum Galliæq; regem, uentum est ad arma, & primò quidem in Hispaniæ finibus, inq; Belgio. Tenebant tùm Galli Parmam & Placentiam: id permolestè grauiterq; Leo pontifex ferebat: cumq; nuper etiam tentassent Rhegium Lepidi, prorsus animum ab illis auertit, & fœdus cum Cæsare fecit, cuius hæc erant capita præcipua,

Cæsaris bellum cum rege Galliæ.

pua. ut Ecclesiæ Romanæ dignitas defendatur, ut quæ Galli nuper illi ademerant, recuperentur, ut Franciscus Sfortia tum exul, in paternũ solium restituatur & principatum Mediolanensem: Coniunctis ergo uiribus, Parmam & Placentiam Gallis eripiunt, & Mediolanum urbem capiunt, et hostem ex Insubria, quam totos iam sex annos ille tenebat, depellunt, & Sfortiam deinde restituunt, administrantibus bellum Prospero Columna, Ferdinando Daualo Piscario. Non multò post eum allatum nuncium, Leo deceßit è uita, non sine ueneni suspitione. Filius erat Laurentij Medices, ac proauum habuit Cosmũ, qui præcipuum splendorem in hanc familiam intulit: tredecim annorum adolescens Leo, in cardinalium ordinem fuit allectus, Innocentio octauo, pontifice: non exceßit annum ætatis quadragesimum septimum: successorem habuit Adrianum sextum, Batauum, qui Cæsaris adolescentiæ formator fuerat. Eodem propè tempore, Solimannus, nuper factus Turcarum princeps, Ludouico Bohemiæ regi & Vngariæ, qui sororem Cæsaris Mariam habebat in matrimonio, bellum facit, & plurimis occupatis oppidis atque castellis, Belgradum urbem Vngariæ propugnaculum, ad Danubij & Saui confluentem, capit, & opere præsidioque munit. Dum uerò Cæsar in Germania moratur atque Belgio, ualde graues ortæ fuerunt per Hispaniam seditiones: ut ergo nascenti malo tempestiuè occurreret, constituto prius iudicio & senatu, qui ius redderent, pérque suam absentiam, Imperij negocia procurarent, classe uectus in Hispaniam redit: sed iam ante ipsius profectionem ordines Imperij conuentus agebant Noribergæ, cum alijs de rebus, tum inprimis de bello Turcico: & Cæsar, emisso diplomate sub exitum Martij, monet inprimis ecclesiasticos, ut pro reipublicæ salute, pro peccatis hominum expiandis, uota Deo nuncupent & sacra faciant: calendis deinde Maij decreta fuerunt auxilia Ludouico regi. Cæsar domum rediens, Angliæ regem iterum inuisit, & ut firmum haberet amicum in Galliæ regem, aureorum millia centum triginta tria promittit ei dare quotannis. Tantundem enim ex pacto Galliæ rex Anglo pendebat, eiúsque sorori Mariæ, quotannis. itáque, nisi de damno sibi caueretur, Anglus nihil in illum experiri uolebat. Actum inter ipsos hac de re fuit Iunij die decimotertio, Vindesoræ, quod est ad Thamesim, oppidum & arx, supra Londinum:

Leo Põt. moritur.

Turca Belgradũ capit

1522 Conuentus Noribergæ.

Pactum Cæsaris cum rege Angliæ.

1522 maioris etiã neceßitudinis causa, cõuenit, ut Angli filiam Mariã, tunc septem annorũ puellam, Cæsar consobrinus in matrimonium suo tempore duceret: uter ab eo pacto discederet, alteri dependeret aureorum millia quadringenta. Galliæ rex, ut amissa per Italiam recuperaret, omne robur eò cõuertit. De Zuinglio suprà dictũ est: episcopus uerò Constantiensis, Hugo, cuius ad iurisdictionem ecclesiasticam Tigurini pertinent, senatum interpellat, & cuiusmodi querelas audiat de Zuinglio, qui nouum doctrinæ genus induxerit, ostendit: ille, suam causam ad senatum defendit eiq; satisfacit: episcopus deinde dat literas ad collegium canonicorum, in quibus etiam erat Zuinglius, & de nouis doctoribus, qui perturbent Ecclesiam, multa locutus, hortatur, ut ab illis diligenter sibi caueant: & quia Leo pontifex, deinde Cæsar etiam illa dogmata grauißimis edictis damnauerint, monet, ut ijs pareant, nec aliquid mutent aut innouent, donec illi, quorum interest, aliquid de communi consilio statuant. fuit hoc mense Maio. Quum hæc esset in collegio recitata epistola, Zuinglius, ad quem ea pertineret, episcopo rescribit, & intelligere se dicit, quorum impulsu ista faciat: monet, ne sequatur eorum consilia: nam inuictam esse ueritatem, nec ei posse resisti. prolixiori postea scripto respondet illis, quos eius epistolæ putabat authores. Zuinglio deinde coniuncti quidam alij, per literas orant episcopum, ne quid aduersus euangelij doctrinam decernat, neq; turpem illam & infamem uitam sacerdotum amplius ferat, sed coniugium illis permittat. In eandem quoque sententiam scribit Zuinglius ad omneis Heluetios, ne ueræ doctrinæ cursum impediant, neque sacerdotibus maritis ullam faciant molestiam: cœlibatus enim præceptum, authorem habere Sathanam. nonnullis in ipsorum pagis hunc eße morem, quum nouum quempiam ecclesiæ ministrum recipiunt, ut iubeant eum habere concubinam, ne pudicitiam alienam tentet: eam consuetudinem rideri quidem à multis, uerùm prudenter esse receptam, ut quidem eo tempore, et in illis doctrinæ tenebris atq; deprauatione: quod autem illi de concubinis tunc fecerint, idem nunc esse de legitimis uxoribus instituendum ubique. Lutherus interim, cum per menses aliquot delituisset, ut supra diximus, Vuittembergam reuertit, & quoniam à Friderico principe non erat reuocatus, ne in malam hoc ille partem acciperet, ueritus, mense Martio datis

Zuinglij dissidiũ cũ episcopo Constantiẽsi.

Luthe. Vuittembergam redit ex eremo.

tio datis

tio datis ad eum literis, quòd ipsius iniussu redierit, nulla factum esse 1522
dicit uel maleuolentia uel contemptu: satis intelligere se, non defuturos esse, qui ad ipsius periculum hoc pertinere dicant, eò quòd pontificis atq; Cæsaris grauißimo iudicio sit proscriptus, quorum minimè sit contemnenda potentia: se quidem hæc omnia diu multúmque præcogitasse, uerum sui facti treis habere causas: primùm, quod crebris ecclesiæ Vuittembergicæ literis atq; precibus sit interpellatus, ut redeat: eum uerò populum à Deo peculiariter sibi concreditum esse, neq; negligi posse: multos hauddubiè de hac emendatione doctrinæ loqui acerbè & odiosè, uerùm certò sibi constare, profeßionem hanc suam esse Deo gratißimam: deinde, per insidias diaboli, qui lucem hanc euangelij ferre non poßit, absente, se turbas in ecclesia sua concitatas esse, quæ, nisi coràm ipse doceat, componi non poßint: eam uerò causam esse tanti momenti, ut quibusuis eam rationibus anteferat, ideoq; statim ubi cognouisset, omni remota deliberatione rediisse: nihil enim sibi tam esse charum, atq; populi salutem: quod si literis confici res potuisset, leuiter se Vuittembergæ desiderium fuisse laturum: postremò, ualde se metuere, ac quodámmodo præuidere futuram in Germania longè maximam tempestatem, quæ præsens hoc Dei beneficium tam securè contemnat: plærosq; magno quidem studio complecti ueram doctrinam, sed uita moribúsque uehementer eam deformare, & quæ spiritus esse debebat libertas, eam ad suas transferre cupiditates, ut quiduis licere sibi putent: alios autem in hoc esse totos, ut sanam doctrinam opprimant quocunq; modo: hoc autem ad seditionem concitandam propriè pertinere: tyrannidem ecclesiasticam nunc esse debilitatam, & hoc solùm initio sui fuisse propositi: sed quia magistratus etiam hoc tantum donum non agnoscat, fore, ut hanc ingratitudinem & uerbi sui contemptum Deus ulciscatur, & alia post aliam nascente calamitate, sicut olim Hierosolymæ, funditus euertat omneis: iam uerò, suum, & aliorum qui consulere in medium poßint, officium esse, ut ad summam docendi atq; monendi diligentiam, nihil reliqui faciant: & quanquam fortasse laborem omnem ipse frustra sumat, et à multis etiam rideatur, idcirco tamē sibi desistendum non esse: nam operam suam placere Deo, & qualecunq; tandem sit futurum conuentus Noribergici decretum, iudicio tamen

1522 et sententiæ diuinæ non posse præscribi: esse quasdā alias præterea sui reditus causas, uerum tenuiores: hanc uerò quā demonstrarit, quæ uidelicet ad asserendum euangelium pertineat, satis esse magnam et idoneam, cur humanis omnibus consilijs posthabitis, ad solum Deum respiciat: ut ergo boni consulat, quod non iussus ab ipso neq; uocatus, eò se receperit, orare: ipsum quidem principem in corpus atque fortunas populi sui habere potestatem, Christum uerò in animas etiam, quarum procuratio atq; cura quoniam sibi demandata sit diuinitus: non se posse stationē deserere: cúmque Christi negocium hoc sit omne, putare se, nihil ob hunc suum reditum ipsi futurum esse periculi. Quod autem per suā absentiam ait excitatas in ecclesia turbas, ad hunc modum habet. Andreas Carolostadius, de quo suprà dictum est, interea dum Lutherus abest, diuersa dogmata proposuit, & tumultuosè statuas è templis eiecerat, concitata plebe: Lutherus autem hac de causa potißimum reuocatus à suis, cum redijsset, factum istud Carolostadij damnat, demonstrans, non hoc ordine progrediendum, sed imagines atq; statuas primum esse remouendas ex animo, populúmque docendum, sola fide nos placere Deo, statuis uerò nihil profici: sublatis illis ad hunc modum & rectè informatis animis, nullum esse periculum amplius, ne quid noceant, & sponte collapsuras: non se quidem repugnare, quo minus tollantur, sed hoc à magistratu fieri debere, neq; permittendum, ut uulgò & promiscuè fiat ab omnibus. Gliscebat ad hoc tempus occultè secta quorundam, qui cum Deo sibi colloquium esse, & mandatum habere se dicebant, ut impijs omnibus interfectis, nouum constituerent mundum, in quo pij solùm & innocentes uiuerent ac rerum potirentur. Hi suas opiniones clanculum disseminabant, in illa potißimum Saxoniæ parte, quæ est ad Salam flumen, eorúmque sententiam laudabat etiam Carolostadius, ut quidem Lutherus refert: cúmque uictus authoritate Lutheri non potuit, quod uellet, Vuitembergæ perficere, deserta demum statione transijt ad illos. Ex hoc hominū genere atque officina prodijt Thomas Muncerus, quo quidem authore per Turingiam & Franconiam post nata est popularis in magistratum seditio, ut suo loco recitabitur. Lutherus deinde certior factus, in conuentibus Bohemorum esse, qui pontificis & ecclesiæ Romanæ suadeant authoritatem recipiendam, alioqui dißidiorum

Carolostadius statuas eijcit è templis Vuitembergæ.

Luthe. scribit ad Bohemos.

rum

rum & offensionum nullum esse futurum finem: dat literas ad illos 1522
tertio calendas Augusti. nomen Bohemorum sibi ualde aliquando inuisum & odiosum fuisse, quàndiu pontificem Romanum ignorasset esse antichristum: nunc uerò, cum euangelij lucem Deus mundo restituit, longè aliter iudicare, suisque libris hoc ipsum ita profiteri, ut pontificem eiúsq; clientelam omnem habeat sibi multo magis, quàm ipsi, durum & implacatum: iactasse non semel aduersarios, in Bohemiam se commigrasse, & se quidem aliquoties optasse eo proficisci: uerùm, ne fugæ similem eam profectionem clamarēt, mutasse propositum: nunc autem eo rem deductam, ut spes magna sit, Germanos atque Bohemos euangelij doctrinam & eandem religionem aliquando professuros: quod plærisque doleat, ipsos inter se uarijs diuidi sectis, meritò quidem illos angi, uerùm, si ad pontificatum deficiant, fore, ut non modò non tollantur sectæ, uerumetiam augescant, & sese diffundant: nusquam enim esse plures, quàm in regno pontificio, sectas: uel solis Franciscanis hoc posse demonstrari, qui multipliciter inter se differant: et tamen hæc omnia fieri authore ac defensore pontifice Romano: nam eius regnum aliquodammodo & confirmari dißidijs hominum: hanc etiam esse causam, cur reges inter se committat, & offensionibus perpetuam materiam subministret: prouidendum igitur ipsis diligenter, ne, dum sectas illas minores abolere student, in alias incidant longè deteriores, cuiusmodi sint omnes pontificiæ, prorsus insanabiles, è quibus, beneficio Dei nuper erepta sit Germania: tollendis incommodis nullum esse potius remedium, quàm ut ecclesiarum præfecti purè ac simpliciter euangelij doctrinam tradant: quod si populum imbecillem in officio continere non poßint, quo minus deficiat, hoc saltem elaborent, ut cœnam Domini retineant integram, ut Hußi & Hieronymi Pragensis memoriam seruent inuiolatam: fore enim, ut hæc duo præcipuè conetur ipsis extorquere pontifex: quod si ex ipsis aliqui relanguescant, & utrunq; tyranno concedant, non rectè ab ipsis fieri: sed licet Bohemia tota deficiat, se tamen Hußi doctrinam esse celebraturum ad omnem posteritatem: itaq; rogat & hortatur, ut in eo religionis instituto, quod multo sanguine summaq; fortitudine hucusq; defenderint, perseuerent, nec efflorescenti euangelio sua defectione contumeliam faciant: etiamsi nō o=

1522 mnia sint apud ipsos rectè cõstituta, non defuturũ tamen esse Deum, qui suo tempore fidelẽ aliquẽ ministrũ & religionis emendatorem sit ipsis excitaturus, modò constanter agant, & põtificatus Romani turpitudinẽ ac impietatem ab se lõgißimè repudient. Ad Bohemos quod attinet, sic habet A` morte Ioannis Hußi, de quo supra dictum est, in treis potißimũ sectas diuisus est populus. Vna est eorũ, qui pontificẽ Romanum, ut ecclesiæ principem & Christi uicarium agnoscunt: altera eorum, qui cœnam Domini percipiũt integrã et in Mißis nonnulla recitant lingua populari, cæteris autem in rebus à pontificijs nihil differunt. Tertia est eorũ, qui dicuntur Picardi. pontificem hi Romanum & clientelam eius omnem appellant Antichristum & meretricẽ illam in Apocalypsi depictam: præter biblica scripta nihil recipiũt, sacerdotes & episcopos sibi deligunt ipsi, matrimonio nemini interdicunt, mortuis nullas faciunt exequias, dies festos & ceremonias habẽt perpaucas. Post hæc, librum edit Lutherus aduersus falsò nominatum ordinem episcoporum. Et quoniam in præfatione sibi titulũ sumit ecclesiastæ Vuittembergensis, ait, etiamsi rideatur ab ipsis propter eum titulum, hoc tamen sibi non esse mirum, nec etiam præter expectationem euenire, qui uiolentiam ipsorum sit expertus in rebus multò grauioribus: quod sibi opponant, nihil ipsos habere præter tyrannidẽ: se, paratum doctrinæ suæ rationem reddere, contemni ab ipsis ac repudiari: ipsos uerò, quoties urgeãtur aut suam doctrinam comprobẽt ac ueram esse demonstrent, obsurdescere: turpe admodũ esse et magna uituperatione dignum, quòd tam multi tam magnificis et splendidis ornati titulis, qui se totius scripturæ profiteantur magistros, ab uno se in ius & disceptationem uocati, non ausint legitimũ subire iudicium: et quoniam superbè secum agant, se quoq; nihil ipsis uelle concedere, & cognomen hoc ecclesiastæ sibi imposuisse ipsum: nihil enim dubitare, quin eum titulũ multò rectius ac uerius arrogare sibi poßit, quàm ipsi, nomen episcopi: quam enim profiteatur doctrinam, eam esse non suam, sed ipsius Christi: nec esse quod ullum in tyrannide præsidiũ ponant: quantopere enim ipsi odio et iracundia æstuẽt, tantopere se progressurũ animosius, omni ipsorũ cõtempto furore: quòd si etiam iugu letur ab ipsis, doctrinã tamẽ suam fore immortalẽ: uiuere ac in sempiternũ regnare Christũ, qui insaniam ipsorũ & sanguinarios conatus

Marginal notes: Bohemorum sectæ. — Luthe. scriptũ aduersus falsò nominatos episcopos.

aliquando

aliquando sit cohibiturus: Romani pontificis & Cæsaris edicto, sibi nuper ablatũ esse nomẽ, & characterẽ illũ magnæ bestiæ prorsus erasum: hoc adeò sibi non esse molestũ, ut gratias agat quoq; Deo, qui se ab illo fœdißimorũ errorum & impiæ doctrinæ ergastulo liberatum, uera sui uerbi cognitione illustrarit: quòd cùm ita sit, & quoniam à Deo sibi demandatum sit euangelij docendi munus, æquum esse, ut & ipse titulũ sibi sumat, cùm falsi doctores eiusmodi fucis adeò sese uenditent. non ergo se posthac ipsorum iudicio submissurum sua scripta: nimium se fuisse Vuormaciæ demissum: nũc autẽ de sua doctrina tam esse certũ, ut ne ullius quidẽ angeli iudicio uelit eam subijcere, sed eius doctrinæ testimonio iudicaturum se & ipsos omneis & angelos etiã: qui doctrinam hanc repudient, eos non posse consequi salutem ac uitam æternam, eò quod non ab homine, uerùm ab immortali Deo sit profecta: si longior uita sibi detur, nihil se reliqui facturum ad summam diligentiam, ut ad omneis ubiq; prouincias enuncietur euangelium: captari quidem ab ipsis ocium & tranquillitatem & delitias, & de status perturbatione uehementer angi, se uerò daturũ operam, ut quã pacẽ tanto studio quærunt, eam ut ne consequantur: sin autem ab ipsis interficiatur, ne sic quidẽ extra tumultũ & inquietudinẽ esse futuros: & quoquo tandem modo secum agant, fore tamen, ut Deus impetũ in ipsos perpetuò faciat & cõtinenter donec uicti ac prostrati uel pereant omnino, uel inuictißimo bellatori supplices facti, culpam agnoscant & ueniam deprecentur: optare se quidem inprimis, ut resipiscant & salutaribus consilijs maturè acquiescant: hoc si non poßit impetrari, bellum sibi cũ ipsis æternum & irreconciliabile futurum esse: quod etiam nonnulli criminentur, suam in dicendo libertatem, quasi propemodum eò spectet, ut eiusmodi scriptionibus motum aliquẽ excitet: maximã sibi fieri iniuriam: nam posse plurimis scripturæ testimonijs ac exemplis ostendi, necessariam hanc esse rationẽ, cum Ecclesiarũ præfecti sunt & indocti & impij & obstinati, quando nec suũ ipsi munus faciunt, nec alijs qui cupiunt et idoneè possent, permittũt uti faciant. Suprà de Noriberge cõuentu diximus: huc etiã Ludouicus rex & Hungariæ proceres legationẽ miserũt amplißimã, & de Turcæ immanitate miserabiliter cõquesti, firma petebãt auxilia et diùturna. Misit quoq; legatũ eò põtifex Adrianus, et Octobris die v. per

1522

Adrian VI.

1522 Hieronymum Rorariũ, è suis cubicularijs unum, qui ante legatum in Germaniam uenit, ad Fridericum principem dat literas: gratum sibi fuisse, cùm de conuentu Noribergæ audiret, gratißimũ uerò, cũ ipsum eò quoq; uenturũ accepisset: spẽ enim esse magnã, aliquid ibi decretũ iri, quod ad reipublicæ salutem ac dignitatem pertineat: hanc etiam esse causam, cur de cõsilio senatus cardinaliũ, legationẽ in Germaniã decreuerit: uoluisse autem interea dum legatus ille ad uiam sese compararet, hunc præmittere, cui mandarit, ut ipsum, quẽ ualde semper dilexerit, adeat, suumq; erga rempublicam studium ac uoluntatem exponat, quemadmodũ ex eo, qui subsequetur, legato, copiosius sit auditurus: hortatur autem & petit, ut ipse, qui sit Imperij princeps, cuius quidẽ in Imperij tutela uersetur ecclesia Romana, diligẽter elaboret, ac in mediũ ea consulat, quæ ad dignitatem ecclesiæ apostolicæ & ad publicam tranquillitatem pertinebunt, in eoq; maiorum uestigia sequatur: et quoniam in cæteris ab ipsorũ uirtute non degenerarit, sperare se, ne hic quidem esse futurũ sui dißimilem: Hieronymo etiã mandasse, de his rebus ut cũ ipso loquatur, cui et fidẽ haberi petit. Ferdinãdus Austriæ princeps, latam aduersus Lutherum anno superiori sententiam uehementer urgebat, & in ducatu Vuirtembergensi, quem tunc tenebat, grauißimum proposuit edictum, XXVI. die Nouembris, ac præmium delatoribus constituit, & paßim in suis prouincijs, grauiter in eos, qui pontificijs legibus non parerent, animaduertit. Hoc anno diem supremum clausit Ioannes Reuchlinus, ætate grauis: mortuum celebrauit Erasmus Roterodamus pulcherrimo dialogo, dum & immortalitatem & trium linguarum cognitionis principatum ei tribuit. Sub exitum Nouembris Adrianus dat literas ad reliquos ordines Noribergæ congregatos. Inde ab eo tempore, quo sit ad apostolatus officium delectus, nihil habuisse magis in uotis, quàm ut boni pastoris partes modis omnibus impleret, nec ullam sui gregis ouiculam sineret longius aberrare, quantum quidem omnino sua uigilantia & solicitudine fieri posset: eiusq; studij sibi Deum esse testem, qui se nihil tale meritum, præter omnem suam expectationem ad hoc munus euexerit: ut autem facilius, quo cuperet, perueniri posset, uehemẽter hortatũ esse reges omneis atq; principes, ut à ciuilibus bellis abstineant, et si bellum sit omnino gerendum, ut uim omnem atq; robur

Epistola ad Fridericum.

Reuchlinus moritur.

Adriani literæ ad principes Germaniæ.

aduer=

aduersum hostes fidei conuertant: & quod alijs persuadere sit cona- 1522
tus, illud se præstitisse: & Equitibus Rhodijs, quos Turcarũ Cæsar du
ra nunc seruitute premat, magnam pecuniæ uim subministrasse: de-
inde ab externis periculis reuocata cogitatione, cœpisse mala dome-
stica circumspicere, et quidem magno cum animi dolore audire, Mar
tinum Lutherum, qui sæpenumero leniter & paternè monitus, tan-
dem, cùm nullum superesset aliud remedium, damnatus sit atque pro
scriptus à plurimis academijs, à Leone pontifice, tum etiam à Cæsare,
de communi ipsorũ uoluntate, non modò non coherceri, uerumetiam
multò uehementius quàm antea, grassari, & nouos quotidie libros
edere, quibus & religio Christiana & uitæ honestas omnis eneruе-
tur: hoc etiam eò sibi dolere magis, quòd ex nobilitate complures ei
fauere, & nunc eoúsq; factam esse progreßionem intelligat, ut eccle-
siasticorum & dignitas per Germaniam imminuatur, & poſſeßiones
etiam in discrimen ueniant, & ciuile sit excitatum bellum inter non-
nullos: uerè quidem à Paulò dictum, oportere existere hæreses, nunc
autem eum esse rerum statum, ut importunißimè hoc malum accide-
rit: diabolum in hoc esse totum, ut nos plurimis calamitatibus inuol-
uat: ipso nimirum authore & Turcicum furorem in nos longè lateq;
grassari, et simul hæresim istam Lutheri, in Germaniam, fortißimam
gentem, inuectam esse: De Turcæ potentia neminem esse qui nesciat,
quanta ea sit, & ut fortasse debellari poßit, nihilo tamen melius habi
turas res nostras, quámdiu domesticus ille hostis non sit expugnatus:
multa se, cum esset in Hispania, de falsis Lutheri dogmatis audisse: &
quanquam sibi doleret, malum illud in ea regione natum uideri, unde
genus ipse duceret, duabus tamẽ rebus animũ se cõfirmasse: primùm,
quòd doctrinam illam adeò friuolam & impiam speraret à plærisq;
omnibus contemptum iri, deinde, quòd existimaret, plantam illam pe
stiferam, aliunde allatam, non esse radices acturam in ea regione, quæ
semper procreasset hæresium oppugnatores: cùm autem longè diuer-
sum acciderit, siue iusto Dei iudicio, siue negligentia quadam & eo-
rum, qui maturè consulere debebant, incuria, prouidendum ipsis esse
magnopere, ne, dum lentius adhuc & remißius agunt, uideantur &
obliti esse pristinæ uirtutis, & hoc tantum facinus approbare: uehe-
menter autem esse indecorum, tam fortem & constantem populum,

1522 ab ea religione, quam Christus et apostoli tradiderunt, quam tot martyres ac præclari uiri, quam etiam maiores nostri tenuerunt, deficere, authore & impulsore fraterculo, qui & ipse plurimis annis eam secutus sit atq; professus: quasi uerò tot nunc sæculis erratum sit, quasi Christus, qui se nobis adfuturum cōfirmarit in perpetuum, Ecclesiam suam in tantis doctrinæ tenebris immorari permiserit, quasi ipse unus tantummodò sapiat, & in hoc sit excitatus à Deo, ut totius orbis errorem patefaciat: non dubium esse, quin uiris prudentibus hæc admodum ridicula uideantur, sed tamē esse popularia & uentosa, quiq; nouis imperijs student, maximas inde occasiones audendi aliquid captare: An non uideant quid illi spectent, & quorsum euadant? hoc solùm agi, ut sub specie libertatis Christianæ, ius & æquum & leges omneis proijciant: quomodo enim ciuilem magistratum agnoscant & obseruent, qui sanctißimorū pontificum & conciliorū leges ignominiosè tractare, imò flammis abolere non dubitent? certè, qui non sint ueriti sacrilegium facere, qui res Deo consecratas impuris & cruentis manibus diripiant, eos tandem ab aliorum etiam facultatibus temperaturos quis credat? qui sacerdotes non ferire tantùm, sed & trucidare audeant, eosdem hauddubiè cogitare & paratos etiam esse, uiolare quemcunq; alium ordinē: fore tandē, ut in ipsos adeò principes eorúmque liberos & uxores & familias et poßeßiones hæc tanta licentia scelerúmque impunitas aliquando desinat: rogare igitur & hortari, sed & pro suo munere atq; potestate quam habeat, tanquam Petri successor et Christi uicarius, postulare, ut omni deposita offensione et reconciliatis animis, incumbant diligenter, & ad commune illud atq; domesticum incendium restinguendum accurrāt, ut Lutherum uidelicet pijs rationibus ad sanitatem reducant, aut, si non poßint, ut tum secuti leges ac recens illud Cæsaris Imperijq; decretum, plectant: hoc enim pertinere nō solùm ad eluendam illam maculam, quæ nunc inhæreat Germaniæ, sed etiam ad plurimorū salutem, qui ex illius contagione multum accipiant incommodi: se quidem & natura & moribus & uitæ quodam instituto, magis ad clementiam, quàm ad seueritatem ullam inclinare: sed quoniam hic morbus non poßit lenibus medicamentis curari, ueniendum esse neceßariò ad uehementiora: eius rei nō unum extare testimonium & exemplū in scripturis, &

maio=

maiores ipsorum in concilio Constantiensi rationem hanc secutos, in Ioannem Hussum & Hieronymum Pragensem, pro ipsorum merito uindicasse: quòd si et ipsi hanc illorum imitentur uirtutem, non defuturum esse Deum, & tunc etiam in maiorem spem nos uenire posse, depellendi à nobis Turcarum immanitatem: se quidem facultates omneis ac uitam quoque, pro salute sibi commißi gregis impensurum: cætera, quæ ad Lutherum pertineant, fore, ut ex legato suo Francisco Cheregato, episcopo Aprutiensi cognoscant, & orare, ut ei fidem habeant. Quòd ciuile bellum inter aliquos excitatum esse dicit, ad Treuirensem archiepiscopum Richardum pertinet, cui tunc bellum faciebat Franciscus Sickingus, uir fortis, & Lutheri ualde studiosus: uerùm belli causa fuit, non religio, sed quòd Richardus duos quosdam, suæ ditionis homines, pro quibus ille fideiusserat, non sisteret iudicio. Sic enim habent literæ, quibus amicitiam ei Franciscus ad exitum Augusti mensis renunciat. Adrianus eiusdem propè sententiæ literas tunc etiam dabat ad quosdam priuatim: & ab Argentinensi quidem senatu, post multam doctrinæ Lutheri detestationē postulabat, ne quos illius aut sociorum libros euulgari permitterent, & iam excusos non modò supprimerent, uerumetiam flammis abolerēt: audire enim eius quidem generis libros ab ipsorum excudi typographis, contraria uerò scripta repudiari: nisi pareant, uindictam & iram Dei denunciat: nam ut in antiqua religione maximè permaneant, tamen nisi peccandi licentiam in alijs, et erroris occasionem tollant, non esse quòd impunitatem sibi promittant. Cæterùm, quòd ait, se, cùm esset in Hispanijs, audisse de Luthero, sic habet. Erat Adrianus humili loco natus, ex urbe Traiecto, quam uocant Vtricam, ad Batauorum fines, Louanij dedit operam literis, & aliquot pòst annis, quum eruditionis ac probitatis nomine commendaretur, Maximiliani Cæsaris è filio nepoti Carolo præficitur erudiendo. Cùm autem is iam factus grandior, ad equestre studium animum adijceret, ad Ferdinandum Hispaniæ regem ille mittitur legatus, ab eóque Derthusensem episcopatum est adeptus, & cùm è uita rex migrasset, ad Carolum nepotem delata summa rerum, ex legato factus est consiliarius. Dißidebat id tēporis Leo pōtifex à cardinalibus, qui coniurauerant in ipsius necē, ita quidē, ut exilio quibusdam, alijs autē teterrimo carcere mulctatis, trigin-

1522

Adriani natales & progressus.

1522 triginta unum crearet eodem tempore nouos cardinales, partim sui muniendi, partim cõflandæ pecuniæ causa. Fuit hoc anno salutis millesimo, quingentesimo decimo septimo. In his etiã erat Adrianus. Venit pòst in Hispaniam Carolus, nuper aui Ferdinandi factus hæres atque successor: Mortuo deinde Maximiliano, creatus Cæsar, & in Germaniam euocatus, Adrianum summæ rèrum per suam absentiã præficit, neque multò pòst, ingens fuit orta per Hispaniam seditio. Leone mortuo, quum Iulius Medices & Alexander Farnesius ambirent, pro se quisq;, Iulius inprimis, ecce, Adrianus, & absens & incognitus, huius anni mensis Ianuarij die nona renunciatur põtifex, iratißimis Romanis, qui delatum hoc tantum munus ad hominem externum nec ante uisum, uehementer dolebant. Ille, accepto sui pontificatus nuncio, quia perscriptum erat, fore, ut tres mitterentur ad ipsum in Hispaniam legati cardinales, neque tamen hi uenirent, datis Victoria oppido literis ad collegium cardinalium, octaua die Martij, permagnas agit gratias, quòd tale de se iudicium fecissent: & quanquam initiò fuerit perculsus ob oneris impositi magnitudinem, tamen, quòd hoc tempore tam exulcerato, diuinitus ad hoc sese uocatũ esse putet, cõfirmasse mentem, ac de summa rei bene sperare: porrò, quòd Cardinales, qui fuerant ad se uenturi, nondum abijsse Roma, neq; tam breui uenturos audiat, & uerò, nisi ratam ipse habeat electionem, non poßit cum authoritate rempub. procurare: deinde, quòd longinquum sit & periculosum iter subeundum legatis, ideò se, qui cupiat illos ab ea molestia subleuare, simul, quid suæ sit mentis, patefacere, conuocatis aliquot uiris honestis & idoneis, de sua uoluntate coràm illis esse testatum, & electionem approbasse: petere igitur, ut hoc omnibus, per Italiam inprimis, denuncient, & interea dent operam, ut ius administretur: se nunc in hoc esse totũ, ut conducta classe, rebusq; necessarijs paratis, Romam primo quoquo tempore cõtendat. Ad senatũ etiam populumq; Romanum scribit, & omnẽ ab se beneuolentiam iubet expectare. Post aliquot deinde menses, idoneam nactus tempestatẽ, profectionem suscipit. & quanquam eo ipso tempore, Cæsar, ex Belgio, sedandi causa tumultus, in Hispaniam redierat, ille tamen non salutato discedit, datis ad eum literis peramicis, & expositis causis, cur ita properaret. Itáque sub exitum Augusti uenit Romam. quo quidem tem=

tempore Turcarum Imperator Solimannus, in tertium mensem obsi debat Rhodum, ac demum septimo mense, cùm Equites eius loci fortißimè se defendißet, omni destituti auxilio, deditione cepit, die xxv. Decembris, maximo sanè non detrimento solùm, sed etiam dedecore nostro. Legatus autem pontificius, de quo dictum est, Cheregatus, ad hoc ipsum ferè tempus Noribergam uenit, & Calendis Ianuarij, literas Adriani, quas diximus, mittebat illinc ad senatũ Argentinensem, professus operam suam, si quid ei uellent respondere. Gliscente contra Zuinglium offensione, cùm tàm in urbe quàm foris, doctrinã eius, ut impiam & minus orthodoxam, pro concione multi traducerent, inprimis autem hi qui dicuntur Dominicani, ipse uerò cùm sacris literis eam congruere, & id uelle se demonstrare diceret: senatus Tigurinus, ministris omnibus Ecclesiæ, suæ ditionis, mandat, ut ad xxix. Ianuarij diem, dißidij religionis causa, Tiguri conueniant: fore enim, ut omnes ibi, quantum satis est, audiantur. Constantiensem quoque rogant episcopũ per literas amanter, ut aut ipse ueniat, aut à suis aliquem eò mittat. Cùm igitur ad constitutum diem uenissent frequentes, adesset etiam episcopi uicarius, Ioannes Faber, consul uerba facit, & quoniam de doctrina sit ortum ualdè graue dißidium, idcircò decretum hunc esse conuentũ, ait, ut si quis omniũ sit, qui contra Zuinglij doctrinam aliquid habeat, liberè illud nunc proponat. Zuinglius iam antè certis locis atq; thematis doctrinam suam incluserat, numero ad lxvij. & ut instructi uenirent omnes ad eum conuentum atque disputationem, euulgarat: nunc ergò, cùm finem sermonis consul fecisset, rursus illa proponit, & ad congressum eos inuitat. Ibi Faber, posteaquàm suæ mißionis causam explicasset, conatur persuadere, certamen hoc nõ esse huius loci uerùm ad concilij notionẽ pertinere, quòd breui sit futurum: urgente autẽ Zuinglio & postulante, si quid habeat, ut ne dißimulet, ille scripto se refutaturũ ipsius dogmata profitetur. Post multa utrinque commutata uerba, cùm ex omnibus nemo prodiret amplius in aciem, dimisso conuentu, senatus per suos fines edicit, ut traditionibus hominum omißis, Euangelium purè doceatur è ueteris & noui testamenti libris.

Turca Rhodũ capit.

1523

Disputatio Tiguri.

LIBER

Adriani legatio ad principes, de coercendo Luthero.

Ræter eas literas pontifex Adrianus legato formulam dederat actionis, & primò quidem apud principes commemorari iubet, quantùm sibi doleat, turbam istam atq; seditionem à Luthero concitari, tùm, quòd ad animæ detrimentum & ad gregis, quem suæ fidei Christus commiserit, dißipationem ac interitum ea res pertineat, tum quòd in ea gente atque populo istud acciderit, unde genus & originem ipse ducat: qui quidem populus ab omni uel suspitione hæresis fuerit semper alienißimus: itáque se uehementer cupere, primo quoquo tempore aliquod remedium adhiberi, ne longiori interposita mora, Germanis idem, quod Bohemis eueniat: se quidē nulli uel sumptui uel labori uelle in ea re parcere: obsecrare autē, ut idem ipsi pro sua quisq; facultate, faciant, cùm uidelicet multæ sint & graues causæ, cur ita debeant: nimirùm, gloria nominis diuini, quæ per istā hæresim inprimis uioletur, ceremonijs omnibus & ritibus Ecclesiæ non solum imminutis, uerumetiam perturbatis & abolitis: charitas & amor proximi: nam qui aberranti uiam non commonstret, eum facti sui rationem esse redditurum: dedecus & ignominia gentis. nam quæ religionis primam ferè laudem semper obtinuit Germania, nunc eam ob defectionem in magnum uenire contemptum ac uituperationem: nominis ipsorum existimatio. cùm enim facilimè & profligare Lutherum, & hæreses ab eo disseminatas iugulare poßint, fore, nisi faciant, ut & parum esse constantes, & à suis degenerare maioribus dicantur, qui suæ uirtutis monumentum insigne, Constantiæ reliquerint: an non grauißima sit iniuria, qua tum ipsos tum ipsorum ille parentes afficiat: cùm enim Ecclesiæ catholicæ ac Romanæ religionem hi secuti sint, illius quidē iudicio, qui nūc eā religionem damnet, omneis æternam salutem amisisse: respiciant & secum expendant, quid sit ipsorum consilij, & quò tendant huius doctrinæ socij: nimirum, sub specie libertatis euangelicæ, conari leges omnes, & obseruantiam magistratus è medio tollere: & quanquam Lutherus initio uisus sit, ecclesiasticam solummodò potestatem, quasi tyrannicam & impiam uelle oppugnare, tamen eò tendere, ut posteaquam

semel persuaserit, Christianos ad obediendum magistratui nullis le- 1523
gibus esse deuinctos, uiam omnibus aperiat, pro sua libidine grassan-
di: ideoq; permagnum ipsis quoq; periculum imminere: adhuc qui-
dem illos propositum suum astutè & insidiosè occultare, & magi-
stratui blandiri, ut impunè liceat odium suum in ecclesiasticos exer-
cere: sed ijs oppreßis, tentaturos reliquorum etiam hauddubiè for-
tunas: iam enim ipsos uidere et experiri, cuiusmodi simultates, odia,
turbæ & offensiones inuaserint in rempublicam per istam hæresim:
quæ quidem incommoda nisi tempestiuè reprimantur, uerendum
esse, ne Deus, qui gladij tempestatem ipsis attribuit, hanc tantam ne-
gligentiam, publica Germaniæ, & priuata ipsorum calamitate, gra-
uiter ulciscatur: Lutheri rationem esse non dißimilem à Mahometica
secta, quæ permittat plures in matrimonium ducere uxores, ac po-
stea repudiare, qua quidem lege ueterator ille & homo facinorosus
dementarit homines, ac maiorem orbis terrarum partem ad se tradu-
xerit: Lutherum autem non quidem hoc ipsum permittere, sed eos
omneis, qui Deo uotum fecerunt castitatis, legum uinculis omnibus
liberare, & ad matrimonium cohortari, & cupiditatibus hominum
frena laxare, ut suæ coniurationis, quam in perniciem reipublicæ ac
præsertim Germaniæ, molitur, quàmplurimos habeat adiutores atq;
socios: itáque ipsorum esse, pontificium illud atque etiam Cæsaris
decretum diligenter exequi, ut gloriam Dei uindicent, & suæ gentis
ignominiam ac præsentem à se pestem depellant: qui tamen ex ipsis
ad sanitatem redierint, in gratiam recipiendos, in eos uerò qui suos er
rores obstinatè defendunt, seuerè ac grauiter animaduertendum esse,
ut exemplo reliqui perterriti cõsuescant in uera fide ac religione per-
seuerare. Porrò, si qui dicant, Lutherũ non audita causa damnatum,
& æquum esse, ut prius, quàm irrogetur pœna, cognitio fiat, eos non
rectè sentire: nam fidei regulam atq; religionis, ab ipso Christo tradi-
tam esse, cuius authoritatem sequi nos oporteat, & de rebus fidei non
esse disceptandum amplius, nec inquirendas etiam huius aut illius
præcepti causas: illum quidem audiendum esse, cùm interrogatus re-
spondet, an hoc uel illud pro concione dixerit, an hunc aut illum li-
brum euulgarit, sed ut ea defendat, quæ de fide deq; sacramentis pro-
didit, minimè illi concedi oportere: hic enim Ecclesiæ morem atque

doctri-

1523 doctrinam seruandam esse, nec ab ea deflectendũ: & cùm ipsius dogmata ferè omnia iam olim damnata sint authoritate conciliorũ, nullam esse ipsorum habendam rationem: maximam enim iniuriam ecclesiasticis facere conuentibus, qui decreta illorum conuellit atque repudiat: nullum etiam esse futurum finem contentionum, si, quæ graui & multa deliberatione uiri prudentes atq; docti constituerunt, cuiq; priuato liceat in dubium & quæstionem deuocare: ubicunque sit aliquis hominum cœtus aggregatus, ibi certas esse leges, quibus teneantur omnes: quantò magis id debere fieri, cùm publicè quid in Ecclesia sancitum est? cùm autem isti decreta conciliorum & patrum non reijciant modò, sed etiam exurant, certè tanquam publicæ pacis & ocij perturbatores, mulctandos esse: Interim tamen neque hoc dißimulandum aut silentio prætereundum esse: Deum uidelicet uindicem omnis iniquitatis, affligere ad hunc modum Ecclesiam suam propter populi, maximè uerò, propter eorum peccata, qui præsunt Ecclesijs, cùm scriptura dicat, à sacerdotibus iniquitatē populi dimanare: nam certè plurimis nunc annis grauiter multisq; modis peccatum esse Romæ, & inde à pontificio culmine malum hoc atque luem, ad inferiores omneis Ecclesiarum præfectos defluxisse: neminem enim esse, qui suum faciat munus, aberrasse omneis, & ne unum quidem ex omni numero uacare culpa: proinde soli Deo tribuendam esse gloriam, & suppliciter ab eo petendam ueniam: quod cùm ita sit, daturum se operam, ut Respublica Romana, quæ tantis forsan malis occasionem dedit, omniũ prima seuerè corrigatur, ut, quæ causam damni dedit, medicinæ præbeat & salutis initium: quod quidem eò magis faciundũ sibi uideat, quò uehementius id à plærisque desideretur: se uidelicet inuitum & recusantem ad pontificatum uenisse, & uitam priuatam multò sibi fuisse chariorem: sed metu numinis diuini & præsenti rerum statu commotum, nõ potuisse curam hanc & onus ab se demum reijcere: dominandi sanè cupiditate nulla huc impulsum fuisse, uerùm solo desiderio consulendi in medium, & reipublicæ procurandi salutem: quòd autem errores atque uitia, de quibus compertum habeat, nõ statim emendet, hanc esse causam, quòd morbus iste, quem sanare cogitet, admodum sit inueteratus & multiplex etiam: itàque pedetentim sibi agendum esse, ne repentino quodam studio medendi,

grauio-

grauiorem excitet motum: subitas enim reipublicæ mutationes, periculi esse plenas: deinde notum esse uetus illud, quod prouerbij loco dici soleat, eum, qui nimium emungit, elicere sanguinem. Hoc scriptum *Lutherus postea sermone populari conuertit, & additis in marginem annotatiunculis, illud, quod pontifex ait pedetentim oportere procedi, sic accipiendum esse dicit, ut singuli pedes atque passus interuallum habeant aliquot seculorum. Porrò, quòd aulæ Romanæ corruptelam sic profiteretur, non bonam apud cardinales inijsse gratiam dicitur: tametsi pontificum hanc ferunt esse technam, quandò concilium & notionem causæ tardare uolunt & infringere, ut liberaliter & prolixè polliceantur. quò spacium intercedat comparandi regum gratias, & tempore opportuno rem armis tentandi. promissis enim animos hominum in spem & expectationem erigunt, atque interim rationes ineunt retinendæ suæ dignitatis atque potentiæ, quam in discrimen uocari sciunt per libera concilia:* Interea dum legatus hæc agit, principes querebantur, pacta, quæ cum pontificibus olim fecissent, non uno modo Romæ uiolari. Qua de re certior factus legati literis pontifex, nunciabat interprete legato quòd à suis maioribus factum sit, non se posse præstare: sed rationē illam usitatam Romæ, sibi tunc etiam, cùm adhuc esset priuatus, admodum displicuisse, & sui iam dudum esse propositi ac uoluntatis, etiámsi nullus interpellasset, emendare hæc omnia, neque pati quenquam affici ulla iniuria, multò minus ipsos, quibus propter communem patriam inprimis gratificari cupiat: quòd autem lites forenses Romæ inchoatas, in Germaniam transferri petant: plerosque omneis iudices & aduocatos propter sæuitiam morbi grassantis, aliò commigrasse, simul atque redierint, cognita causa facturum se dicit, quod æquum uidebitur. Legato mādarat etiam, ut responsum à principibus flagitaret. nam eò se scribere, primùm, ut ex ipsis rationem intelligat, qua putent hāc tàm pestiferam sectam posse iugulari, deinde, ut quod ab se confici debeat atque præstari, tempestiuè procuret. His rebus ad concilium illatis, principes ac ordines dant responsum, & initiò quidem paucis repetunt omnia illius postulata, sibique pergratum esse dicunt, ipsum uoluntate Dei præfectum esse Ecclesiæ, quæ hoc tempore tàm acerbo, uehementer opus habeat tali curatore: quòd etiam de sua erga rem-

1523

Principes respōdent legato Adriani.

1523 publicam uoluntate, de suscepto labore pro componendis regum dissidijs, de impensis factis ad reprimenda Turcarum arma, nunciarit, magna se cum uoluptate audisse, & summas agere gratias: nam certè ciuilibus istis bellis, & Imperij res omneis labefactari, & crudelißimi hostis Turcarum imperatoris potentiám augeri, dum nullæ, quæ resistant, copiæ illi opponuntur: adesse Pannoniæ regis atque procerum legatos, qui non sine summa commiseratione recitarint, quàm crudelia sint paßi, & quantis hodie sint expositi periculis: orare itáque uehementer, ut ipse, qui sit pater atque pastor omnium, in hoc sanctißimo proposito perseueret, & elaboret, ut aut firma pax aut diuturnæ constituantur induciæ, quò rationes tandem iniri poßint, & propellendi Turcarum impetum, & recuperandi amissas Imperij prouincias: eam ad rem neque consilio nec opibus defuturos sese profitentur: Quantùm ad Lutherum pertinet, si quid ex eius doctrina sit ortum incommodi per Germaniam, grauiter illud & molestè, pro eò ac decet, sese ferre, cupere etiam ei malo medicinam facere: nam ut ipsi atque Cæsari morem gerant, id agnoscere sui esse officij, nec in eo uelle à suis degenerare maioribus. quòd queratur, non esse de illo sumptam pœnam, ex formula decreti Cæsaris, id non leui de causa prætermissum: omneis enim ordines grauißimè conqueri de curia Romana, & plærosq; omneis Lutheri cõcionibus atq; libris ita nunc esse eruditos, ut, si decretum illud aduersus ipsum ualere debeat, maxima sit inde dubio procul oritura seditio, & fore, ut plurimi sic interpretentur, quasi eò fiat, ut oppressa ueritate & extincta euangelij luce, manifesta uitia, quæ tolerari diutius aut dißimulari non possunt, defendantur: quæ quidem persuasio certißimam sit excitatura populi contra magistratum, rebellionem: negari enim non posse, ac ipsum quoque liberaliter fateri, multa perperam ac uitiosè Romæ fieri cum maximo reliquarum gentium ac prouinciarum incommodo, nec absque detrimento religionis: quòd ergò non dißimulet neq; morbos excuset Romanæ curiæ, quòd emendationem quoq; promittat, & omnibus ex æquo ius redditurum esse confirmet, summam id laudationem mereri, præsertim, si re ipsa, quod uerbis et oratione pollicetur, præstet: quod ut faciat, orare se plurimum: alioquin enim nullam firmam aut diuturnam posse constitui pacem: Bellis alijsq; multis

tis impensis ac tributis extraordinarijs, Germaniam esse magnopere 1523
attenuatam, ita quidem, ut necessarios ad rempublicam sumptus tolerare, & Pannonijs uicinisq; populis, auxilia subministrare in Turcã uix ægrè poßit: Iam uerò, quemadmodum Germani superioribus annis permiserint, ut episcopi cæteriq; præfecti ecclesiarum, ad certum tempus, pontifici Romano essent uectigales: hoc ipsi non esse incompertum: interuenisse tunc conditionem, ut ea omnis pecunia, cùm bellum esset gerendum aduersus Turcam, erogaretur: sed & iampridem exijsse tempus illud pactum, & ipsius maiores pontifices Romanos, collectam pecuniæ summam non eò cõtulisse, quò debebant: proinde, cùm per Imperij prouincias imperatur stipendium in bellum Turcicum, homines indignari & fremere, atque ita sentire, uim illam auri plurimis annis publicè collectam in hos usus atque seruatam, huc impendendã, neq; subesse causam ullam iustam, cur ipsi præterea grauentur: petere igitur, ne posthac eiusmodi cẽsum exigat, sed in Imperij publicum ærarium redigi permittat: sic demum reconciliari posse multas per Germaniam offensiones, & fore, cùm opus erit, ut non desint facultates ad succurrendum exteris nationibus, contra uim hostilem et impetum Turcarum: Quòd insuper consilium ab ipsis petat in hac religionis mutatione, si quid pro salute reipublicæ poßint in medium consulere, facturos id cùm libenter tùm ex officio: nũc ergò, cùm non solùm de Lutheri dogmate sit agendum, uerumetiam de multis alijs grauißimis erroribus atque uitijs, quæ longa consuetudine robur assumpserint, & deprauatis hominum iudicijs atque moribus iam excusentur, quod & ipse fateatur, uideri sibi non aliam esse commodiorem uiam hæc omnia sanandi, quàm per pium liberùmq; concilium, quod ipse et Cæsar, præcipui orbis Christiani magistratus, facilè possint in aliqua Germaniæ ciuitate cogere, Moguntiæ uidelicet, uel Argentorati, uel Meti, uel Coloniæ: fore etiam ex utilitate reipublicæ, si primo quoquo tempore, & ad summum, intra annum eius fiat initium: sed hac lege tamen & conditione, ut omnes pariter qui intererunt, cuiuscunq; sint ordinis, data fide per iusiurandum promittant, quicquid ad gloriam Dei & ad salutarem reipublicæ constitutionem pertinere uidebitur, ut id absq; dißimulatione & liberè pronuncient: nam fore alioquin, ut concilium habeatur suspectum, & aliquantò

1523 plus adferat incommodi quàm boni: quòque magis id fiat, se daturos operam, ut Lutherus interim & alij nihil emittant librorum, in eóque sperare se, Fridericum Saxoniæ principem, laudatißimum uirum, ipsis uelle gratificari: curaturos etiam, ut concionatores nihil præter euangelium doceant, idque purè & modestè, iuxta probatas & ab ecclesia receptas interpretationes: item, ut pro concione nihil dicant, quod populum uel aduersus magistratum excitare, uel in errorem ullum abducere poßit: ad hæc, ut controuersias grauiores neque populo admodum necessarias prætereant & ad concilij notionem reseruent: ad eam autem rem cognoscendam oportere constitui ab episcopis homines idoneos, qui leniter illos, cùm opus erit & ita castigent ut ne qua poßit oriri suspitio, quasi conentur Euangelij cursum impedire: qui uerò admoniti nō obtemperabunt, ijs hoc non fore impunè: postremò, effecturos, ne quid noui deinceps typographi excudant, & ut certi homines, uiri docti ac boni, quos singuli magistratus, in sua quisq; ditione ad eam rem constituent, iudicium faciant, & quod ipsis improbabitur, diuēdi prohibeant: hæc sibi uideri & ad reconciliationem animorum & ad emendationē esse idonea: nam etiam ut nō omnia statim emendentur, tamen progreßionem aliquā interea posse fieri, donec authoritate cōcilij reliqua definiantur: Quod ipsius legatus inter alia dixerit, de sacerdotibus & Ecclesiæ ministris, qui uxores in matrimonium ducunt: quoniam iure ciuili nulla sit ijs proposita pœna, uideri ipsis non alienum, ut qui deliquerunt, ex præscripto iuris pōtificij mulctentur: tandem orant, ut hanc suam de singulis rebus sententiam boni consulat: proficisci enim ab animo syncero & reipublicæ studioso, & pontificiæ dignitatis obseruantißimo. Hoc in tempore magna fuit rerū facta mutatio per Daniam. sic autem res habet. Christiernus, eius nominis primus, Daniæ rex et Noruegiæ et Sueciæ, filios habuit duos, Ioannem & Fridericū. Mortuo succeßit Ioannes. huic bella fuerunt cum Suecis rebellantibus: compositione tamen sedata res fuit. Natus est Ioanni filius Christiernus, qui sex annorum puer, uiuo patre, designatus rex, & post XXVI annos, ab illius morte, confirmatus, regni posseßionem adeptus est, anno salutis humanæ M. D. XIIII. Eo regnante Sueci, denuò rebellionem faciunt, et Stenonem Sturā summæ rei præficiunt. Christiernus autē omne robur in eos con

Daniæ status turbulentus.

uertit,

uertit, et post multos conflictus ac uarias obsidiones uincit, ipsúmque 1523
Sturam in prælio interfectum atque sepultum, effodi iubet & exuri. fuit hoc anno salutis M. D. XX. Suecos ita debellatos, ex nobilitate quidam, Gustauus Erixonius, à Lubecensibus, ut creditur, instigatus & adiutus, iterum ad rebellionem incitat, & fœliciter quidem. Simulabat initiò, se negocium agere filiorum Stenonis: confirmatior autem factus, regni possessionem arripit, et sua muniendi causa Stenonis filiam in matrimoniū ducit. Christiernus, amissa prouincia, domi quoque magnam sustinebat inuidiam. Impotenter enim gerebat rempublicam, & sæuitia sua cunctos ordines offendit: itáque, cùm tandem metueret, ne magno sui capitis periculo hic æstus aliquandò prorumperet, cúmque Fridericus etiam patruus ac Lubecenses in ipsum arma sumerent, cum liberis & uxore Isabela Caroli Cæsaris Germana sorore, profugit hoc anno, cùm regnasset annis nouem, inq; Selandiam Cæsaris prouinciam primùm appulit. E uestigio pòst, ordines regni, coacto cōcilio, patruum eius Fridericum, Holsatiæ principem, ætate graui, creant regem, à Lubecensibus adiuti, & euulgatis deinde scriptis ad Cæsarem, ad pontificem, ad reliquos Imperij principes, facti sui rationem reddunt, & illum grauißimorum criminum accusant, suóq; merito exulare dicunt. Idem Fridericus quoq; facit & Lubecenses, cuius quidem ciuitatis amplißima est authoritas atq; potentia ijs locis. Christiernus autem, nactus idoneum scriptorem, Corneliū Scepperum, Flandrum, hominem inprimis eruditum, criminationibus respondet, ac ordines Imperij, Noribergæ cōgregatos, opem auxiliúmque poscit. Liberos habuit, marem unum, quem Cæsar auunculus ad se postea recepit: filias uerò duas, Dorotheam & Christinam. Susceptum fuit eodem anno bellum ab eius propinquis, ut restitueretur, sed frustrà, præsertim, cùm bello Gallico Cæsar distineretur. Legatus pontificius accusauerat ecclesiæ ministros Noribergæ, tanquam impia docerent, & ut in uincula conijcerentur, postulabat: principes autem existimare se dicunt, falsò quædam ad ipsum esse delata: illos etiam in honore esse, ac placere populo: si quid in eos admittatur, fore ut sic illud omnes accipiant, quasi consultò fiat, ueritatis opprimendæ causa, quæ quidem res motum excitare queat: se tamē delecturos esse, qui de re tota perquirant in posterum, & quod æquum est, statuant. Cùm

 ad hunc modum postulatis omnibus respondissent, ipsi uicißim, quid à pontifice, quid ab episcopis per Germaniam præstari uelint, demonstrant, et ea, quibus iniuriam sibi suisque fieri dicebant, in certa quædam capita redigunt, & descripta legato tradunt, & pontificem orant, quandóquidem hæc nulla nitantur æquitate, neq; diutius tolerari poßint, ut quàmprimũ aboleat: nam alioqui fore, ut ipsimet consilium sibi capiant, quemadmodum onus illud à se reijciant, & pristinam libertatem recuperent. Ad eundem modum quæsti fuerant in conuentu Vuormaciæ, & cùm eadem capita Cæsari tunc exhibuissent, orabant, ut authoritatem suam interponeret. neq; uerò tunc ad episcopos etiam hæc dißimulauerãt, à quibus cùm nihil adhuc emendatum esset, pontificẽ implorabant, eò quòd prolixè ac liberaliter, de sua uoluntate & studio emendationis, per legatum ipsis pollicitus erat, ut suprà diximus. Ea uerò, quæ postulabant emendari & aboleri, sunt eius generis omnia ut & principes in suo iure impediant, & Germaniam facultatibus exhauriant, & homines maxima seruitute constringant.

Annatarum origo.

De uectigali, quod dicunt ecclesiasticorũ, sic habet. Augescente indies pontificũ potentia, inter alias colligendæ pecuniæ rationes hæc etiam inuenta fuit, ut episcopi & id genus alij proceres, pro magnitudine ac modo annui prouentus, Romano pontifici certam pecuniæ summam depénderent: uulgò uocant Annatas & uacantiarũ reditus. Inuentum hoc alij tribuunt Ioanni XXII. alij Bonifacio nono. Titulus erat speciosus atq; popularis, nimirũ, ut in bellũ contra Saracenos atq; Turcas semper esset paratus thesaurus. Et quoniã id temporis erat sacrosancta pontificum authoritas, facilè persuasum fuit omnibus: Angli soli, quantùm ad minora sacerdotia pertinet, recusabant. Porrò, ualuit ea lex ad concilium usq; Basiliense. tunc enim, cùm ex diuersis locis multæ deferrentur querimoniæ, decretum est factum, ne posthac aliquid exigeretur: uerùm Eugenius quartus irritũ fecit conciliũ illud, ut suprà quoq; diximus, & qui secuti sunt eum pontifices, quum nihil sibi detrahi uellent, episcopis ac reliquæ turbæ nõ alio pacto sacerdotia confirmarunt, quàm si tributum illud persoluerent. Sic adeò res in hoc usq; tempus continuatur, quanquam non sine crebris et magnis offensionibus. Nam & anno millesimo quingentesimo, quo tempore Cæsar Maximilianus inter alia de bello Turcarum, Imperij

conuen=

conuentus agebat Augustæ, decretum fuit, mittendam esse legationem ad pontificem Alexandrum sextum, ut rempublicam ope consilióque iuuaret, & prouentus illos, hac potissimùm de causa concessos olim, in hunc usum contribueret. Cæterùm, archiepiscopis aut metropolitanis, uti uocant, insigne quoddam honoris atq; dignitatis confert pontifex, è lino confectum atq; lana: id uocant pallium: redimitur autem magna ui pecuniæ, & quidem intra spacium trimestre, sicut ipsorum leges habent, neq; licet archiepiscopis inaugurare aliquem episcopatui, nisi prius accepto pallio, cuius est præcipuus usus in peragendis sacrificijs atque Missis: non traditur autem, nisi fidem & obedientiam quis promittat per iusiurandum. Annatæ uerò, quas diximus, inde nomen habent, quòd qui recens in demortui locum successit, episcopus aut abbas, pontifici Romano fructus integros unius anni persoluere tenetur ex eo sacerdotio. Post omnem hanc actionem, principes edito scripto paucis recitant ordine, quid actum sit, & quas ineundæ concordiæ rationes proposuerint, eas nimirum, quas antè paulò diximus. Itáque mandant, ut hæc seruentur, proposita pœna, si secus fiat. decretum hoc fuit editum ad sextum diem Martij, nomine ac titulo Cæsaris. nam is in Hispaniam rediturus, & senatum & iudicium constituerat, ut suprà dixi, penes quos erat reipublicæ procuratio. Cæsaris autem erat in eo conuentu legatus, Fridericus princeps Palatinus. Capti fuerunt ad hoc tempus Bruxellæ, professionis Augustinianæ monachi duo, Ioannes & Henricus. Quæstionem habuit Hogostratus Dominicanus, inter alios. Rogati sunt primùm, ecquid crederent? illi, ueteris & noui testamenti libris, & apostolorum symbolo, quod fidei capita continet, credere sese dicunt. num decretis conciliorum atq; patrum credant? ijs, quæ cum sacra scriptura consentiant. putént ne peccatum esse mortale, si quis patrum & pontificis Romani decreta uiolet? solis præceptis diuinis hoc esse tribuendum, ut absoluant aut condemnent. Quum in eo persisterent, damnati sunt capitis. ipsi uerò gratias agebant Deo, quòd pro sui nominis gloria perferendum aliquid esset. Quum producerentur, omnium oculos in se constantia sua conuertebant, itáque fuerunt exusti calendis Iulij. Prius uerò, quàm afficerentur supplicio, sacris fuerunt exauthorati, degradationem uulgò uocant. Id autem ita fieri solet in ijs, qui di-

1523

Pallium Romanum.

Bruxellæ monachi duo propter dogma exusti.

Degradationis modus.

1523 cuntur sacerdotes. Hæreseos damnatus à iudice ecclesiastici ordinis, induitur sacris uestibus, inque manus ei traditur calix cum uino et aqua, sed & patella deaurata cum pane azymo. Sic in genua procumbenti uicarius episcopi tollit & adimit ea quæ diximus, et simul mandat, nec posthac sacrum faciat pro uiuis aut mortuis. Lamina deinde uitrea radit ei digitos, iniungens, ne rem ullam deinceps consecret. posthæc, reliquum apparatum omnem aufert, usus ad singula certis quibusdam imprecationibus. Cùm iam exemptus est ille numero sacerdotum, reliquis etiam gradibus, per quos ad sacerdotij dignitatem ueniri solet, exuitur. Sic denudatus, alijsque uestibus, uti uocant, prophanis indutus, traditur magistratui, deprecante interim episcopi uicario, ne quid in ipsius uitam aut corpus etiam statuatur grauius. Hæc enim adhibetur ceremonia, ne scilicet ipsi, qui sacra tractāt, supplicij uel profusi sanguinis authores uideantur extitisse. Cùm decretum illud Imperij, Norribergæ factum, alij aliter acciperent, plæriq; etiā contemnerent, Lutherus, datis literis ad principes, reuerenter & magna cum uoluptate se legisse illud, & ecclesiæ quoq; Vuittembergensi proposuisse dicit: uerùm insidijs & arte diaboli fieri, ut authoritas ei derogetur: nam ex prima etiam nobilitate quosdam esse, qui & nolint obtemperare, & uarias interpretationes affingant: hoc itáque scripto se uoluisse declarare, quomodo ipse illud accipiat, & confidere suam opinionem esse cogruentem ipsorum uoluntati: Quòd euangelium doceri iubeant secundum interpretationes ab ecclesia receptas, à plærisq; sic intelligi, docendum esse iuxta morem hucúsque usitatum, ex præscripto Thomæ, Scoti & aliorū, quos Romani pontifices approbarunt: se uerò de uetustioribus illis accipere, Hilario, Cypriano, Augustino, et horum similibus. ac ne his quidem esse tantam tribuendam fidem, ut non longè præferantur Biblica scripta: non dubitare se, quin & hæc sit ipsorum sententia: & argumento esse, quòd nonnulli, qui ueram ecclesiæ emendationem ferre non possunt, recusarint huic edicto subscribere, & ne nunc quidem illud suis proponi patiantur: Alterum, ut episcopi deligant homines idoneos, qui concionibus adsint, & leniter admoneant si quid erit: rectè quidem esse decretū, sed illos, quibus mandatū sit, etiam ut uelint, tamē non posse decreto satisfacere, quòd uiris doctis careāt, et illis utantur, qui præter sophistica nihil

Lutherus interpretatur decretū Noribergicum.

unquam

unquam didicerint: quòd interdicant, ne quid librorũ deinceps exeat, 1523
nisi prius uiri docti ad eam rem delecti iudicium fecerint, non se recusare quidem, sed tamen sic illud accipere, ut ad sacræ scripturæ libros non pertineat: quò minus enim hi prodeant in lucem, non posse prohiberi: quòd postremò statuerint de sacerdotibus, qui uel uxores ducunt uel ordinem suum deserunt, iuxta leges pontificias mulctandis, nimis hoc esse durum: nam si purè docendum sit euangeliũ, ut ipsimet fateantur, iam certè mitigandam esse legem illam pontificiam. Deplorat deinde nostri temporis miseriam ac pertinaciam, quòd in hac tam clara euangelij luce non abrogetur lex illa durißima cœlibatus, quæ plurimorum & grauißimorũ scelerum occasionẽ atq; causam præbeat: ipsos tamen, qui pontificia pœna contenti sint, propter eam moderationem admodũ esse laudandos, illos uerò, qui sacerdotes ob contractum matrimonium uel profeßionem desertam carcere & uinculis & omni suppliciorũ genere excarnificatos interficiunt, magnopere detestandos. Orat igitur principes, quandoquidem aduersarij non pareant huic ipsorum decreto, sed magna quadam licentia & impunitate resistant, ut ijs etiam ignoscatur, qui naturæ quadã imbecillitate ne conscientiam suam ipsi lædant, aut in manifesta uitia ruant, postremum hoc ipsorũ decreti caput non exactè seruabunt: ualde enim esse iniquum, ut illis præpotentibus impunè liceat ea uiolare, quæ facilimè seruare & poßint & debeant, alijs uerò tenuoribus pœnam infligi, ob uiolatam legem, quam ut seruent, non sit in ipsorum potestate: nec enim omnibus esse datum continentiæ donum, & quæ fiunt de castitate uota, non solùm esse stulta, uerumetiam contra bonos mores ac uitæ honestatem omnem. Posthæc, de instituendis Ecclesiæ ministris librum emittit, rogatu quorundam, ad senatũ Pragensem. eiq; scriptũ adiungit, quo demonstrat, Ecclesiam habere ius ac potestatẽ iudicandi de quauis doctrina, & constituendi ministros. Prius autem definit Ecclesiam, eamq; dicit esse, ubicunq; purè docetur euangeliũ: episcopos autem & id genus alios proceres ait esse statuas & capita sine cerebro, nec ullum esse in ulla gente uel populo, qui suum faciat munus, in Germania præsertim. Eodẽ propè tempore scripsit etiam de doctrinis hominũ uitandis, ac præfatus ait, hoc scripto minimè se patrocinari illis, qui leges & traditiones hominũ audacter quidẽ con

Cœlibatus.

Lutheri uaria opuscula.

1523 temnunt, sed interim, quòd sit hominis uerè Christiani, nihil agunt. Deinde formulam Missæ & communionis præscribit Ecclesiæ Vuittembergensi, & adhuc quidem se cunctanter egisse dicit, propter multorum infirmitatem & doctrina sola cõtentum, eò spectasse, ut errores ac impias opiniones mentibus hominum eximeret: nunc uerò confirmatis quamplurimis, esse tempus, ut, quòd impium sit, non toleretur amplius in Ecclesia, sed ut puram doctrinam comitetur etiam actio syncera, omni remoto fuco & simulatione. Ei scripto coniunxit aliud de pijs ceremonijs, in cœtu Ecclesiæ seruandis, item & illud, de abominatione Missæ priuatæ, quam uocant Canonem. in cuius quidem libelli præfatione commemorat, quòd editis libris, & pro concione sæpe sit cohortatus homines ad abrogationem Missæ pontificiæ, propterea se uocari seditiosum, sed iniuriã sibi fieri: nec enim unquam docuisse populũ, ut impios cultus authoritate sua publicè abolerent, sed ne magistratui quidem hoc à se concessum, nisi fortè ecclesiarum præfecti pertinaciter defendant errores: & quoniam horrenda sit ista cœnæ domini prophanatio, sicut doctiores nunc agnoscant, ideò se scriptionẽ hanc atq; laborẽ suscepisse, ut populus etiam intelligat, & ut usitata illa sacrificia Missarum, non secus atq; Sathanam ipsum defugiant. quòd ut doceat, ordine recitat eum, quem appellant Canonẽ, & quibus ille sit refertus contumeliis in Deum, demonstrat.

Inter alios Germaniæ uiros doctos, qui Luthero plurimum fauebãt, erat Vlrichus Huttenus Francus, nobili genere natus: is hoc anno, sub exitum Augusti mensis, in Tigurinorũ finibus mortem obijt. Extant quædam eius opuscula, quæ magnam ingenij libertatem & acrimoniam ostendunt. *(Vlrichus Huttenus.)* Libro superiori diximus, quemadmodum Lutherus Angliæ regi Henrico responderit. Hoc scriptum rex ubi legit, ad Saxoniæ principes, Fridericum, eiúsque fratrem Ioannem, & patruelem Georgium, dat literas, & de Luthero grauiter questus, quantum ab eius doctrina periculum ipsis immineat, totiq; Germaniæ, demonstrat: nec esse quòd contemnant aut paruifaciant: nam & Turcicam illam immanitatem, quæ nunc tam latè grassetur, ab uno atq; altero homine perdito primã duxisse originem, & uicinam Bohemiam ipsis documento esse, quanti referat, nascenti malo statim occurrere: Monet etiam, ne Luthero permittant, ut Testamentum nouum lin- *(Angliæ regis ad Saxoniæ principes monitio.)*

gua

gua populari diuulget: sic enim iam esse notum artificem, ut dubium 1523
non sit, quin bene scripta, male uertendo peruertat atq; deprauet. Ei scripto Georgius princeps peramicè respondet, grauiter & ipse Lutherum incusans, eiúsque libros quàm longißimè suis à finibus arcere se dicit, tanquam nocentißimos omnium hostes: nam inde ab eo tempore, quo disputationem ei Lipsiæ permiserit, satis deprehendisse, quorsum exiret: quod etiam in ipsum tam acerbè scripserit, uehementer sibi dolere, pérque suam ditionem omnem edixisse, ne quis aut diuendat aut legat. in librarium etiam, qui primum ad suos exemplar importasset, animaduertisse. In eo, quem diximus, conuentu Noribergico, præter causam religionis egerant etiam principes de ratione firmandæ pacis & constituendi iuris, de pœna eorum qui legibus Imperij non obtemperarent, de perpetuis & continentibus auxilijs contra uim Turcicam: Et de his quidem duobus postremis nihil tunc decerni poterat, inq; aliud tempus atq; comitium reiecta fuit deliberatio. Et Imperij quidem ciuitates omnes, quoniam in eo conuentu promulgatum erat de nonnullis, quæ sibi detrimento fore uidebāt, communem mittebant ea de causa legationem ad Cæsarem, in Hispanas: hi cum Augusti mensis die sexta Valoletum uenissent, suáque tertio pòst die proposuissent, Cæsar, aliquot pòst diebus, benignè quidem & liberaliter respondit, sed pontificem apud se questum ait per literas, de Argentorato, Noriberga, Augusta, quasi doctrinæ Lutheri faueant: se quidem ab illis expectare meliora, sed tamen silentio noluisse hoc præterire, quo uidelicet & suis & pontificijs edictis obtemperent, quod quidem omninò putet ipsos esse facturos. Illi sese purgant, & nihil à suis prætermitti diligentiæ demonstrant, quo ipsius uoluntati satisfiat. Interim Adrianus pontifex moritur Idibus Septembris: ei succedit Clemens VII. è familia Medices. Heluetiorum propè soli Tigurini sequebantur Zuinglij doctrinam, ut suprà demonstrauimus: ex reliquis uerò plærique fremere ac indignari: Et quum Bernæ propterea conuenissent, erant, qui Zuinglium grauiter accusarent, & inuidiæ concitandæ causa dicèrent, illum pro concione dixisse non semel, ipsos, qui cū exteris inijssent fœdus, uendere sanguinē, & uesci carnibus humanis. Eo cognito, simulac legati Tigurini domū reuerterāt, Zuinglius per epistolā sese purgat, neq; sic

Adrianus pontifex moritur.

esse

esse locutum, sed in genere dixisse docet, esse nonnullos, qui esum carnis, lege pontificia interdictum, abominentur ut impium. quod autem humanas carnes auro diuendant & ferro consumant, in eo nullũ esse piaculum existiment: nominatim ab se nullam gentem esse notatam, neq; se consueuisse, suos in Heluetios ad hunc modũ inuehi, quos propter communem patriam uehementer amet: uitia quidem necessariò sese reprehendere, quæ nunc sanè plurimùm exundent: id autem ad bonos & innocentes minimè pertinere. Docebat inter alia Zuinglius, imagines è templis amouendas, & Missam, quòd impia sit, abrogandam esse. propter hanc ergo causam, senatus alterum in urbe sua conuentum indicit. quò cùm frequentes Octobri mense conuenissent, tridui fuit habita disputatio. Senatus autẽ, ne quid præcipitanter fieret, Constantiensem episcopum, qui neminem eò miserat, literis orat, ut sententiam in eo suam & ipse ostendat. Hoc ferè tempore, cum alijs in locis, tum Argentorati quidam ordinis ecclesiastici ducebant uxores: ea res magnam excitauit contentionem. Nam accusati respondebant, nihil in eo se fecisse contra Dei mandatum, & omnibus esse concessum indifferenter matrimonium. Senatui quidẽ Argentinensi plurima fuit actio super ea re, cum eius urbis episcopo, qui tandem uigesimo Ianuarij die, Tabernas oppidum, euocat reos, ut ad certum diem adsint, audituri contra se ferri sententiam, ob contractum matrimonium. qua quidem in re dicit eos & Ecclesiæ & sanctorũ patrum & pontificũ & Cæsaris etiam Imperijq; uiolasse leges, & ordini summã fecisse iniuriam, & maiestatem læsisse diuinã. His acceptis literis atq; citatione, illi supplicant senatui, ut causam dicere, suiq; facti rationẽ ipsis reddere liceat, neq; capitis recusant pœnam, si contra Dei præceptũ fecisse quid comperiantur. Senatus ergo rursus interpellat episcopum: & quandoquidem legitimam illi disceptationem minimè fugiant, neque sine graui motu quicquam in eos designari poßit, præsertim, cùm alij, qui cum meretricibus palàm uiuunt, non mulctentur, orant, ut saltem ad exitum usq; conuentus Imperij, qui tum erat Noribergæ, rem omnem differat: nec enim esse dubium, quin id genus actiones alijs etiam in locis natæ sint, & fore, sua quidem expectatione, ut in eo conuentu harum rerum omnium rationes expendantur. Hic est ille conuẽtus, qui nuper in aliud tempus reiectus, ut suprà

Disputatio Tiguri.

Ecclesiastici mariti fiunt Argentinæ.

1524

Comitia Noribergæ.

dictum

dictum est, in hunc annum incidit. Eò Clemens quoque pontifex le- 1524
gatum misit Laurentium Campegium cardinalem, & datis ad Fride
ricum Saxoniæ principem literis, amanter admodum scriptis ad Idus
Ianuarij, pergratū sibi fuisse dicit, cum de hoc comitio, cui & ipse es-
set interfuturus, audiret: nam in maximam spem uenire, posse aliquid
in eo constitui, quod salutem adferat reipublicæ: eaq; de causa mitte-
re Campegium cardinalem, magnæ uirtutis uirum, qui & de sua so-
licitudine ac uoluntate erga rempublicam principes edoceat, & pri-
uatim cum ipso de rationibus pacis colloquatur, ad quam procuran-
dam ut animum adijciat, & adiutor sit legato, magnopere ipsum hor
tatur: nihil enim fieri posse, hoc quidem tempore, magis uel pium uel
necessarium, ac pertinere hoc ad ipsorum omnium, qui sint in magi-
stratu, salutem ac dignitatem: ualde se studiosum ac amantem esse Ger
maniæ, ac sperare, illam non discessuram à prisca uirtute, sed compo-
sitis atq; sedatis offensionibus, adfuturam esse publicis incommodis
depellendis. Itaq; rogat, ut beneuolentiam omnem & amorem legato
suo præstet, à quo prolixius omnia sit auditurus. Ad uigesimū sextum Conuentus Heluetiorū Lucernæ
Ianuarij diem, Lucernæ fuit Heluetiorum conuentus: Ibi factum est
decretum, ne quis uerbum Dei, quod supra mille quadringentos an-
nos nunc denunciatū sit, néue Missam, in qua corpus Christi consecra
tur ad ipsius honorem, & uiuorum atque mortuorum solamen, de-
rideat aut contemnat: qui cœnam domini per ætatē percipiunt, deli-
cta sua, quadragesimæ tempore, sacerdoti bis confiteantur, et reliqua
omnia more consueto faciant: Ecclesiæ ritus omnes atq; consuetudi-
nes seruentur: suo quisq; pastori pareat, ab eóque sacramenta perci-
piat, uti fieri solet, & quam debet annuam ei pecuniam, persoluat: sa
cerdotibus exhibeatur honos: diebus uetitis abstineatur ab esu carniū,
& per quadragesimæ tempus, ab ouis etiam atq; caseo: Lutheri nihil
priuatim aut publicè doceatur aduersus receptum Ecclesiæ morem:
In cauponis atq; cōuiuijs, Lutheri, uel nouæ cuiuspiam doctrinæ nul
la fiat mētio: diuorum imagines atq; statuæ sint ubiuis inuiolatæ: mi-
nistri Ecclesiæ rationē suæ doctrinæ reddere non teneantur, nisi ma-
gistratui tantùm: tutela præstetur illis atq; patrocinium, si quis fortè
motus ingruat: qui sancti spiritus, Mariæ uirginis, diui Antonij cir-
cumferunt reliquias, à nemine rideantur: quas Constantiensis episco-

pus

1524 pus tulit de religione leges, eæ seruentur: qui decretum hoc uiolarint, magistratui deferantur, & sint ubiq; tanquam inspectores eorũ quæ fiunt. Vbi Noribergã uenit Campegius, iam abierat dux Fridericus. quapropter scriptis ad eũ literis pridie calendas Martij, et simul missis illis, quas à Clemente acceperat, ait ualde sibi importunè accidisse, quòd coràm non liceat colloqui: multa enim habere se, quæ pontificis nomine cum ipso communicet, quod literis & nuncijs adeò commodè fieri nequeat, & negocium esse tale, quod moram uix ullam admittat: sed quoniam corrigi non poßit, initiò multam ei salutem & pontificis & suo nomine precatur: postea subdit: etsi frequens admodum sit rumor, nouis ipsum hæresibus fauere, iam nascentibus, tamen id neq; pontifici neq; sibi posse adhuc persuaderi: nam à quo primùm tempore nouisset, multas in eo præclaras & eximias uirtutes animaduertisse, inprimis autem, quòd religionis & Ecclesiæ apostolicæ esset obseruantißimus: itaq; non habiturum esse fidem aliorum iudicijs, & ueterum opinionem de ipso non prius depositurum, quàm coràm ipse rem cognouerit: Germaniam quidem paucis abhinc annis esse quodammodò transformatam, & nouos induisse ritus: uerùm intelligere se satis, quantùm uulgus à nobilitate differat, & à uiris principibus, legum præfectis, in quibus ipse primas facilè partes obtineat, tum suo, tum suorum maiorum uirtute atque merito, qui Romanam Ecclesiam ualde semper cohonestarint: pontificem ergò magnopere optare, ut his difficillimis temporibus, ipse, maiorum exemplo, uirtutem illam magis atque magis illustrem faciat & declaret: cùm enim seditiones ac periculosi motus, alij post alios oriantur, idcircò inprimis necessariam esse fortitudinem animi, sic, ut populi licentiam non solùm molestè ferat magistratus, uerumetiã masculè ulciscatur: hanc autem disciplinæ seueritatem in ipsius prouincia cumprimis exercendam esse, et eò quidém diligentius, quò maius oriri poßit incendium, nisi maturè occurratur: quid enim sit ipsis expectandum, si populi arbitrio sacrarum legum atque rituum permittatur emendatio, facilè quemuis intelligere: uicinas regiones nimirum, Bohemiam & Pannoniam esse documento: quibus in locis ortæ quondam seditiones ob eiusmodi causas, ne nunc quidem satis adhuc sint compositæ: similem quoque statum esse futurum Germaniæ, nisi plebis non iam libertas,

Literæ Campegii ad Fridericum.

uerùm

uerùm audacia reprimatur atque temeritas: qui sacras leges & ordinem ecclesiasticum magna quadam petulantia contemnunt, eos uim quoque tandem esse facturos hauddubiè magistratui, quem alioquin oderint: gratum esse nonnullis, uidere præfectos Ecclesiarũ & aulam Romanam ad hunc modum perturbari atq; despici: uerùm hos nõ animaduertere, quantò ipsi uersentur in discrimine: pontificem uerò, qui tanquam gubernator nauis in specula sedeat intentus, præuidere tempestatem hanc imminentem, & idcirco sibi legationem hanc decreuisse, ut principes omneis ac ipsum inprimis periculi commonefaciat, & ad depellendam calamitatem excitet, quæ non tàm urbẽ Romam, quàm ipsam sit oppressura Germaniam: hac etiam de causa literas sibi datas ab eo, & iniunctum esse, ut de his rebus omnibus cum ipso diligenter agat, quo tranquillitas uidelicet ociumq; Germaniæ recuperentur: nam ideo se missum, ut lapsos erigat & resipiscentes in gratiam recipiat: & licet ad eam rem parum sit idoneus, tamen ipsius fretum humanitate nihil esse reliqui facturum ad summam diligentiam: cùm igitur hoc animo profectionem istam laboris & molestiæ plenam susceperit, orare ne fauore auxilióque sibi desit, & quid faciendum esse putet, proximè rescribat: se quidem ipsius gratia nihil non esse facturum. Pòst, in concilio principum à sua persona captata beneuolentia, Romæ uix ullum potuisse reperiri dicebat, qui legationem hanc in Germaniam susciperet: tandem uerò sibi, qui fortunam omnem suam Germanis acceptam ferat, hoc munus impositum esse: et habere in mandatis duo, de quibus potißimùm agat, de religione nimirum, déque bello Turcico: & primo quidem ualde se mirari, tot tantosq; uiros principes, hanc doctrinæ mutationem ferre, & pati religionem illam, ritus atque ceremonias, in quibus nati sint & educati atque etiam mortui ipsorum parentes atque maiores, ad hunc modum extingui & aboleri, paucorum quorundam arbitrio atque suasu, neque reputare secum, quo tendat hæc innouatio, quemq; sit exitum habitura: nisi enim occurratur in tempore, nihil aliud expectandum inde profectò, quàm turbas longè maximas, & populi contra magistratus rebellionem: hæc omnia cogitantẽ ac metuentem pontificem maximum sibi legationem hanc mandasse, ut rationem cum ipsis ineat malum hoc sanandi, non quod præscribere uelit ali-

quid

1524

Oratio Campegij ad principes.

1524 quid aut ab ipsis postulare, sed ut consilia conferat & medicinam faciat, reipublicæ salutarem: quòd si pontificis autem respuatur in eo diligentia, qui tanquam pius parens atque pastor suis liberis & ouibus optimè consultum esse uelit, iam non esse, quod in eum ulla reijciatur culpa: Quod ad Turcas attinet, non se negare, collectam in hos usus aliquando pecuniam, & Romam quoq; delatam, non esse totam huc impensam, sed tamen idcirco non esse deserendam in hac temporum acerbitate rempublicam: quantùm damni dederit immanißimus hostis, neminem esse qui ignoret, rem enim ipsam loqui, & in omnium oculis defixam hærere: nostra nimirum indulgentia & socordia nuper illum cepisse Rhodum & Hungariæ præcipuum propugnaculũ, et uiam habere iam patefactam, ut quò uelit, longius progredi poßit: Rhodios quidem durißimè circumsessos multis mensibus, & inopia rerum omnium adductos, cùm auxilia nulla mitterentur, deditionem fecisse: consimilem etiam Vngariæ fuisse fortunam, qui si debellentur omnino, & in illius potestatem ueniant, metum esse, ne nobis fiant hostes, multò, quàm sint Turcæ, grauiores: uerùm, nisi dißidium hoc, natum ex noua doctrina, tollatur, nec istam quoq; reipublicæ partẽ sua quidem sententia, posse procurari. Principes ad ea respondent. quòd Germaniam ista complectatur beneuolentia, quòd ipsi quoq; legationem hanc demandarit pontifex, ualdè sibi gratum esse: ex omni numero se uelle quosdam deligere, quibuscum agat & sua cõmunicet: existimare autem, modũ ipsi præscriptum actionis atq; formulam, à pontifice & cardinalium senatu, qui de statu rerum omnium sciant: proinde, cupere, quod sit ipsius cõsilij, audire: quid periculi sit et impendeat ab ista doctrinæ mutatione, satis intelligere se atq; uidere: itaq; anno superiori, cùm alter adesset legatus pontificius, rationem atque uiam demonstrasse componendi negocij: quid etiam à pontifice fieri uellent atque requirerent, scripto compræhensum eidem legato tradidisse, ut exhiberet pontifici, quod et ille se facturum receperit: si quid igitur eius rei habeat in mãdatis, orare, ut exponat, quo uidelicet tantò rectius in medium consuli poßit: de rebus Turcicis ita rem habere, quemadmodum dixerit, & se uehementer etiam hac solicitudine affici, sed bellum istud longè maximum & difficillimum pertinere non ad Imperium modò, sed ad reliquos etiam orbis Christiani principes

atq; reges: nisi enim pacem hi colant inter se, suaq; conferant auxilia, 1524
non posse quicquam ad diuturnitatem constitui: ueruntamen, quia maximos Turca faciat terra marique bellicos apparatus, ideo se ipsius quoq; sententiam in eo uelle cognoscere. Legatus ad hæc, num ab ipsis ulla sit componendi dißidij religionis proposita ratio, uel etiam ad pontificem & cardinales delata, nihil sibi de eo constare dicebat: pontificis quidem egregiam esse uoluntatem, ab eoque se plenam agendi potestatem accepisse: uerum ipsis, qui personarum ac totius regionis morem & conditionem omnem teneant, uiam esse reperiendam, quæ perducat ad optatum finem: In conuentu Vuormaciæ, Cæsaris exijsse mandatum eius rei, de communi ipsorum consilio promulgatum, quod etiam anno proximo repetitum fuerit: & placuisse tum, ut esset ratum per omnem Germaniam: & nonnullos quidem obtemperasse, quosdam uerò minus: ignorare autem se, quæ sit eius rei causa, quæ tanta per Imperium diuersitas et dißimilitudo: sibi igitur uideri, prius quàm aliquid decernatur, de modo executionis deliberandum esse: non eò se uenisse, quò flammam aut dissensionem aliquam excitet, ut nonnulli dicant, uerùm et pontificis et suas quoq; cogitationes omneis ad beneuolẽtiam, pacem atq; concordiam spectare, quò uidelicet ij qui aberrarunt ac defecerunt, in uiam redeant, utq; conciliorum decreta, & Cæsaris atq; ordinum edicta seruentur: quantùm ad ipsorum postulata pertinet, an edita sint, ut Romam deferantur, omninò se nescire: tria solum exemplaria fuisse perlata Romam, ad quosdam priuatim: ex ijs unum sibi contigisse: pontifici autem & cardinalium senatui non posse persuaderi, hæc à principibus ita fuisse decreta, sed existimare, priuatos homines odio reipublicæ Romanæ in lucem emisisse: nullum etiam eius rei se mandatum habere: neque tamen hoc sic accipiendum esse, quasi de eo potestatem non habeat agendi: sed in ijs postulatis esse multa, quæ & pontificis derogent authoritati, & hæresim redoleant, & à se tractari non possint: alia uerò, quæ non aduersentur pontifici, quæq; nitantur æquitate, non se recusare, quò minus de ijs & cognoscat & agat: sed tamen sibi uideri, moderatius multò posse proponi, si quid erga pontificem habeant: sic nuper esse factum ab Hispanis, qui Romam missa legatione, quid requirerent, cõmoda sanè ratione demonstrarint: quod autẽ

1524 *ista sint excusa typis & in uulgus edita, nimiũ hoc sibi uideri: neq; tamẽ dubium esse, quin Germaniæ causa sit quiduis facturus põtifex: quanta sit etiam Turcica potentia, quis hoc tempore belli apparatus, non nescire pontificem, et ut regum sint consentientes animi, iudicare prorsus esse necessarium, ideo nihil non esse facturum, ut concordiam ipsis persuadeat: habere quoq; magnam pecuniæ summam paratam, et in hoc esse totum, ut multò maiorẽ conficiat, quam sit omnẽ in hoc bellum erogaturus: ipsorum autem esse, propter Vngariæ uicinitatẽ, regi adolescenti ferre opem, qui sit ipsis & sanguine cõiunctus & affinitate: pontificem quoq; uelle pecuniam ei subministrare, & inde à suscepto pontificatu dedisse operam, ut inter Cæsarẽ, Gallum et Anglum facta pace, totis uiribus bellum in Turcas administraretur: ipsum uidelicet esse pastorem, & ad pacem omnia sua consilia referre: quod si pastoris uocem oues non sequantur, non esse quod præstet amplius: eadem se quoq; de causa missum in Germaniam: si iam frustrà laborem hunc sumat: tàm pontifici quàm sibi ferendum hoc esse patienter, & rem omnem Deo committendam.*

Expostulant Heluetij cum Tigurinis.

Per Heluetios augescebat in dies magis atq; magis de religione simultas, & reliqui pagi, mißis legatis ad Tigurinos, dolorem suum testantur. Antiquitus omnia rectè piéque constituta, nec ullam doctrinæ fuisse contentionem: nunc autem à temerarijs aliquot hominibus pulcherimum hoc otium et quietem tum ecclesiæ tum reipublicæ turbari, & discordiæ semina spargi: nimirum oportuisse iampridem crescenti malo medicinam facere, ac more maiorum uindicare Dei omnipotentis & Mariæ uirginis et diuorum gloriam atq; nomen, in eóque facultates omneis uitam atque sanguinem profundere: nunc etiam inprimis, ut ita fiat, tempus ipsum postulare: nam alioqui futurum, ut ipsis omnibus perniciem & animæ quoque iacturam ea res adferat: cuiusmodi sit enim huius, quam Lutherus inuexit, doctrinæ fructus, nunc satis apparere: populum uidelicet ac promiscuam multitudinem uix cohiberi iam posse: multa facere proteruè ac insolenter, sumere sibi magnos spiritus, & ad rebellionem omninò spectare: quinetiam eius rei nuper dedisse non obscuram significationem: huius uerò mali contagionem à Zuinglio esse profectam ad ipsos atque Leone Iuda, qui uerbum Dei, quod pacem atque concordiam adferre debebat, sic doceant, próque suo

arbitratu interpretentur, ut turbis atq; dißidijs omneis aditus patefa- 1524
ciant: et quanquã sibi non planè constet, quid illi doceant, tamen quid ex eorũ doctrina sequatur incõmodi, quotidie sese in multis experiri: diebus ab ecclesia uetitis edi nunc indifferenter carnes & oua, sacerdotes à Deo consecratos tum uiros tum mulieres, uiolata fide, deserere profeßionem ac ordinem suum, & contrahere matrimonia, cultũ omnem diuinũ intermitti, nihil iam in templis cantari, nullas fieri preces, in contemptũ uenire sacerdotes, monachorum dißipari sodalitia, delictorum confeßionem atq; pœnitentiam negligi, sic quidem, ut ijs prætermißis, percipere cœnam domini quidam nihil uereantur: Missam proscindi conuicijs, uirginẽ Mariam cæteròsq; diuos affici contumelia, statuas & imagines reuelli, confringi & dissecari, sacramentis ecclesiæ nullum deferri honorem, et tantam nunc esse licentiam ac impunitatem, ut in manibus sacerdotis uix tuta sit hostia sacrosancta, panis uidelicet azymus, Christi corpus repræsentans: hæc omnia tanti esse momenti, ut meritò sint deploranda: se quidem non illa posse ferre diutius, & nuper in proximo conuentu, quosdam è socijs, ordinis ecclesiastici, communi missa legatione, suam opem implorasse: quæ cum ita sint, orare, discedant ab instituto, inq; ueteri maiorum religione permaneant: si quid uerè sit, in quo sese grauari putent à pontifice ac ipsius clientela, cardinalibus, episcopis & id genus alijs, quandò scilicet illi præfecturas ecclesiarum inuadunt, permutant, uendunt, quando suis indulgentijs pecuniam regionis exhauriunt, quando nimiam sibi iurisdictionem usurpant, &, quæ solum in rebus sacris exerceri debeat, eam ad res prophanas atque ciuiles applicant potestatem: hæc & eius generis alia permulta, si molesta sint ipsis atq; grauia non se recusare, quò minus corrigantur: nam sibi quoque uehementer illa displicere, et unà cum ipsis uelle deliberare, quemadmodum onus illud excutiant. Ad ea senatus Tigurinus, Martij die uigesimo primo respondet: suos ecclesiæ ministros nunc in quintum annum docere sacra: & initio quidẽ doctrinæ genus hoc nouum sibi fuisse uisum, eò quod nihil eiusmodi prius audissent: cum autem intelligerent ac uiderent, hunc eius esse scopum atque finem, ut Iesum Christum ostendat, aram præsidiumq; salutis, qui pro mundi delictis uitam atque sanguinem profuderit, & solus ab æterna morte miseros

1524 liberarit, & sit unicus apud Deum humani generis aduocatus, non se potuisse tam salutare nuncium ardenti studio nō complecti, summam extitisse concordiam olim & consensionem inter apostolos & eos, qui post illorum ætatem Christi doctrinam complectebantur: idem sese sperare nunc quoq; futurum inter illos, qui huc animū adijciunt, postpositis hominum traditionibus, alienis à uerbo Dei: quòd si Lutherus aut quiuis alius ita doceat, rectè fieri, neque tamen idcirco nomen eius obduci oportere, quasi propter ipsum dogmati fides habeatur: hoc enim & esse inuidiosum, & ad uerbi diuini contumeliā pertinere: cæterùm, etsi Christum solùm adorent, ad eumq; confugiant, nullam tamen iniuriam idcirco facere uel uirgini matri, uel cæteris etiam diuis: nam hos omneis, cùm in terris agerent, per solius Christi nomen æternam salutem expectasse: nunc eam esse lucem excitatam in animis multorum, ut plæriq; omnes in sua ciuitate, Biblica scripta diligenter euoluant: nec esse quod ecclesiæ ministri scripturam detorqueant, quæ sic in manibus omnium uersetur: nullam ergo sectam sibi posse obijci, sed nomen istud in eos rectè quadrare, qui sui quæstus atq; splendoris retinendi causa, uerbū Dei, quò uolunt, inflectunt: errorem sibi attribui, neq; tamen ab ullo demonstrari: Constantiensem, Basiliensem, Curiensem episcopum, academias etiam aliquot & ipsos adeò non semel esse rogatos, ut id facerent, sed in hunc usq; diem nihil esse præstitum: ad hæc, in postremo suo conuentu neminem ab episcopis nec ab ipsis etiam adfuisse, præter Schafusianos & Sangallios: qui uerò tunc aderant, eos, re tota diligentius considerata, suam in sententiam uenisse: quòd episcopi fortè dicant, non ipsis licere paßim ita uerbum Dei tractare, id nulla ratione niti: cum enim sit illorum officij, cauere, ne pereant oues, æquū esse profectò, ut aberrantes in uiam reducant: sed quoniam id non faciant, & ad patres atq; concilia rem omnem reijciant, uelle se, non quid homines decernant, sed quid Christus uelit atq; iubeat, audire: suos doctores atq; ministros nō dare causam ullam diuulsionis reipublicæ, uerùm in illos hanc esse conferendam culpam, qui sui compendij et emolumenti causa, diuersum à uerbo Dei docent: nam ab ijs & seduci populum in errorem, & grauiter offendi Deum, qui uarijs deinde calamitatibus audaciam istam ulciscatur: dißidium hoc omne ex eorum cupiditate manare, qui metuunt, ne

unt, ne quid commodis ipsorum decedat: quòd si puram isti doctrinam 1524
sequerentur, & quæ sit non hominum, sed Dei uoluntas, inquirerent, non dubium esse, quin fastum, luxum & auaritiam omnem ab se remouerent, & concordiæ rationes inirent: inundasse iam multa uitia, maioribus ipsorum incognita, quæ suæ ciuitatis doctores reprehendant, & simul ad metum numinis diuini cohortentur: quòd autem concionibus illorum plæriq; non emendentur, neq; fructum ea doctrina dignum proferant, id non seminis proiecti, sed ipsius fundi uitium esse: certè suos intra fines non eum uulgò conspici luxum nec intemperantiam, quæ paßim alibi regnet, inprimis uerò suæ ditionis homines non sectari militiam illam externam & mercenariam, ut olim, quæ certè multorum uitiorum materiam subministret: de carnium & ouorum esu, quanquam liber sit, minimeq; prohibitus à Christo, legem se tulisse, qua temeritas & offendiculum prohibentur: matrimonij Deum authorem esse, qui omnibus illud permiserit: Paulum etiam iubere, ut ecclesiæ minister sit unius uxoris maritus: & quum episcopi, sacerdotibus, accepta pecunia, concubinas permittant, turpi nimirum exemplo, neque fœminis illi carere uel poßint aut uelint, non se posse Deo, qui coniugium instituit, reluctari: eandem esse rationem, ad fœminas quod attinet quæ castitatem nouisse dicuntur: nam putare se, genus hoc obligationis atque uoti, minus gratum esse Deo: cumq; donum continentiæ non sit omnibus datum, præstare multò, sua quidem opinione, ut nubant, quàm ut in impuro uiuant cœlibatu: Canonicorum, et id genus alia collegia, quondam esse instituta, propter homines egenos: nunc autem eas facultates ab ijs plærumque teneri, qui satis alioquin habent ex patrimonio, neq; rarò fieri, ut unus aliquis posideat quantum ad multos alendos satis esse posset: æquum ergo sibi uideri, ut in pauperum usus ea bona rursus accommodentur: qua tamen in re moderationem hanc adhibeant, ut usumfructum possessoribus permittant, donec è uita decedant, ne quis uidelicet querimoniæ causam habeat: templorum ornamenta non pertinere ad uerum Dei cultum, sed hoc esse Deo uehementer gratum, quando miserorum subleuatur inopia: Christum adolescenti locupleti mandasse, non ut sua bona suspenderet in templo, sed ut uendita distribueret in pauperes: ordinem sacerdotum ab se minimè

1524 contemni, sed eos magni fieri, qui suum munus faciant & rectè doceant: reliqua uerò turba, quæ publicè nihil prodest, imò nocet, si paulatim & sine offensione minuatur, eorúmque bona pios in usus assumantur, non se dubitare, quin Deo sit illud officium longè gratissimum: an autem Deo sint acceptæ cantiones illorum atque preces, in dubium posse uocari: nam ex ipsis plærosque non intelligere quid dicant, deinde, mercede conductos illud facere: confessio illa tacita, quæ delicta recenset, & enumerat, quanti sit æstimanda, in medio sese relinquere, sed illam, qua uerè pœnitentes confugiunt ad Christum intercessorem, arbitrari sese non utilem modò sed necessariam quoque perturbatis & mole peccati depressis conscientijs: genus illud satisfactionis usitatum & quæstuosum sacrificis, permultum habere tum erroris tum impietatis: hoc demum esse uerè pœnitere & satisfacere, si quis uitam emendet: monachorum ordines, inuentum esse humanum, non institutum Dei: sacramenta, quæ Deum habeant authorem, summa ueneratione sese prosequi, neque pati, ut quis ea contemnat: utendum autem illis iuxta uerbum atque præscriptum diuinum, & cœnam domini non eò transferendam esse, quasi uel oblatio sit aut sacrificium: quòd si clerus ille, qui nuper missa legatione, querimoniam habuit, impedimentum ipsis illatum, uel errorem aliquem suũ docere possit, non se recusare, quò minus illis satisfiat: sin minus, tum æquum sibi uideri, uti iubeantur officium facere, nimirum, ut uera doceant, et ab aliorum abstineant contumelijs: quod pontificiorum rapinas illas & expilationes & immoderatam potestatem aboleri cupiant, auditu sibi fuisse longè gratissimũ: id autem nulla ratione posse fieri melius, quàm si uerbum Dei per omnia recipiatur: nam quoad leges illorum atq; mandata ualebunt, non esse quod liberationem aliquis expectet: sola uerò prædicatione uerbi diuini dignitatem illorum omnem atq; potentiam labefactari: quanta sit enim euangelij uis atq; ueritatis, illos uidere satis et intelligere, et quia suis uiribus diffidant, regum implorare subsidia: si nunc igitur hac quidem in parte scripturæ sit utendum adminiculo, rem ipsam postulare, ut idem in alijs quoque rebus fiat, & ut ea, quibus offenditur Deus, abrogentur: quemadmodum uerò sit ijs omnibus medendum, ad hoc libenter sese non operam tantum & consilium, sed fortunas etiam collaturos: iam olim enim

nim hoc oportuisse fieri: quod cum ita sit, orare, ut ista boni consulant 1524
& diligenter secum expendant: se quidem nihil expetere uehementius, quàm ut pacem colant omneis: nihil quoque facturos contra leges atque pacta fœderis: in hac uerò causa, quæ sempiternam ipsorum salutem contineat, non se posse aliter facere, nisi demonstretur error: Itáque, sicut nuper, ita nunc quoque uehementer ipsos orare, si doctrinam istam sacris literis aduersari putent, ut hoc intra certum tempus, nimirum ante finem Maij sibi demonstrent: nam eo usq; se responsum ab ipsis atque etiam ab episcopis et academia Basiliensi uelle expectare. Constantiensis episcopus interim, habito consilio, respondet Tigurinis, uti petierant et conscripto libello hæc potißimum agit. cuiusmodi fuerint olim idola & simulacra, quomodo prophanæ gentes illa coluerint atque Iudæi, cur ecclesia receperit imagines atque statuas, quo primum tempore sint introductæ, quid aliarum gentium atque Iudæorum idola differant à statuis hominum Christianæ professionis. Exitus hic est, ut dicat, scripturam, ubi statuas & imagines remoueri iubet, loqui solum de Iudæorum atque gentium idolis: itáque retinendas esse receptas ab Ecclesia imagines. Ab hoc, Missam tractat, & multis adhibitis pontificum atque conciliorum testimonis, oblationem & sacraficium esse contendit. Hunc uerò librum, ita conscriptum, & sic satis prolixum, mittit senatui sub calendas Iunias, & ne uel imagines auferant, uel Missam abrogent, néue populum aliter doceri patiantur, multis grauibúsque uerbis hortatur. Librum deinde typis euulgari iubet, & cum ad alios tum ad canonicos etiam, uti uocant, Tigurinos mittit. Et quanquam ista senatui sint scripta priuatim, qui hoc ab se flagitarit, tamen, quod alijs etiam in locis hac de re quæstiones audiat atque simultates oriri, uoluisse dicit una eadémque opera cæteris etiam consulere: sequantur ergo receptam ecclesiæ consuetudinem, nec ullius oratione diuersum persuaderi sibi patiantur. Senatus ad ea respõdet Augusti mensis die duodeuigesimo. Librum sibi diligenter esse lectum atq; relectum: quòd autem in lucem illum emiserit, lætari sese plurimum: sic enim futurũ, ut utri iustiorem causam defendant, appareat. Postea suorum hominum atq; doctorum sententiam explicant, & è scripturis contrarium demonstrant. Sed prius quàm ei rescriberent, iam in urbe, &

Constātiensis episcopi liber ad Tigurinos.

Tigurini statuas demoliuntur.

1524 quàm latè patet ipsorum ditio. statuas omneis in uniuersum senatus auferri iusserat & flammis aboleri, uerùntamen sine turba, fuit hoc idibus Iunij. Mensibus deinde pòst aliquot, hi qui canonici uocantur, certis legibus cum senatu transigunt, & quomodo collegij facultates atque bona debeant impendi, constituitur. Ad Noribergæ conuentum, de quo dictum est, Cæsar misit Ioannem Haunartum, & questus edictum illud Vuormaciense, quod communi ipsorum consilio ac uoluntate factum sit, esse uiolatum, maximo quidem Germaniæ detrimento, iubebat illud in posterum magno studio seruari: principes ad ea respondent, se quantum eius præstare poßint, facturos. Tandem ad xviij. diem Aprilis decretum fuit, ut de uoluntate Cæsaris, pontifex, in Germania primo quoquo tempore librum concilium indicat, loco idoneo, ut ad Nouembris diem xi. Spiræ conueniant ordines, deliberaturi quid sequi oporteat interea dum concilij fiat initium: ut principes, in sua quisque prouincia, deligant uiros doctos atque bonos, qui ex Lutheri & aliorum libris colligant ea, de quibus putabunt posse disputari, quæ principibus exhibeant in proximo conuentu, quò facilior sit progreßio, cum ad concilium erit deuentum: adhæc, ut interuentu magistratus ac diligentia purè doceatur euangelium & modestè, iuxta sensum & interpretationem scriptorum, quos ecclesia comprobarit: item, ne qui posthæc libelli & picturæ contumeliosæ prodeant: denique, ut ea, de quibus aulam Romanam & ecclesiasticum ordinem nuper incusarunt principes, in proximo conuentu Spiræ, notione facta, definiantur. De concilio recepit Campegius, quicum principes egerant, nunciaturum se pontifici, & diligenter quidem. principes erant hoc in conuentu, Ludouicus Palatinus, Gulielmus & Ludouicus, Bauari, Fridericus Palatinus, Casimirus Brandeburgicus, Treuirensis, Bambergicus, Vuirciburgensis, Tridentinus, Brixinensis, episcopi, & Albertus Brandeburgicus, Prusiæ magister. Suprà diximus, quid senatus Argentinensis egerit cum urbis episcopo, qui sacerdotes aliquot Tabernas euocarat. Cùm autem illi non uenissent ad diem, episcopus, datis ad Campegium literis, queritur impediri se à senatu, quò minus exequi ius suum poßit, & illos mulctare, qui sacris legibus contẽptis, facti essent mariti: deinde, sacerdotes in ordinem ciuiũ à senatu contra põtificias leges adoptari. Profectus

Decretũ conuentus Noribe rg.

Accusantur sacerdotes ab episcopo Argentinensi.

fectus tum Argentorato fuerat Noribergā Thomas Murnerus, Theologus Franciscanus, qui senatum grauiter ad cardinalem detulerat: cumq; reipublicæ legati ad conuentum missi, purgandi sui causa uenissent ad Campegium, & reliquo sermone cōfecto, de episcopi querimonia cognouissent, senatum dicebant episcopo nullum hucusque impedimentum intulisse, & ne nunc quidem eius esse propositi, imò claris uerbis illi nunciasse per literas, quicquid haberet actionis in sacerdotes maritos, iuri diuino consentaneum, per ipsos licere exequi, & adiumento quoq; futuros in ea re: senatū uerò molestè ferre, quòd episcopus à pacto discedat: nam ita conuenisse, cùm iure uolet in aliquem ecclesiastici gregis experiri, ut hoc apud iudicem suū urbanum faciat: uerùm ea conuentione neglecta, uocatos ab illo reos extra urbem: cumq; lege pactionis illi sese defenderent neq; uenirent, damnatos esse non audita neq; cognita causa: iam uerò, si senatus permissu grauius quid in eos fieret, ad ius prouocantes, non dubium esse, quin populi sit ex eo fremitus atq; tumultus exoriturus: quòd autē sacerdotes in ordinem ciuium allegerint, pro ueteri more ciuitatis fieri: senatum etiam non ita pridem ab episcopo rogatum esse, ut ordinis ecclesiastici tutelam susciperet: hoc autem ea ratione consueuisse fieri, ut dictum sit. Ille contrà, perlectis literis & actione omni, quam episcopus ad se miserit, ita se reperire dicebat quòd extra urbē euocati sint, non esse factum contra iuris ordinem, & eandem episcopi esse, quæ sit ipsius uicarii, potestatem: orare igitur, ut in plectendis illis, episcopo senatus adesse uelit. post multum sermonem, quo contendebant in urbe primaria reddendum esse ius, hoc præterea legati dicebant, ecclesiasticos Argentoratenses, magna sui parte, turpiter uiuere cum meretricibus, quas domi foueant, magna quidem cum offensione populi, peßimoq; exemplo, sed tamen summa cum impunitate, nec eo nomine quenquam adhuc esse mulctatum ab episcopo: si nunc ergò senatus ei permittat in istos animaduersionem, qui pontificiam modò legem non seruarint, illis autem, qui Dei præceptum uiolant, impunè scortari, & turpißima uitæ exempla paßim edere liceat, quis dubitet, quanto sit hoc ipsorū periculo futurum? Ille, quæ sint inter ipsos pacta, nescire se, facinus autem illorum esse compertum, nec opus esse multa disceptatione iuris, nam ipso facto iam esse proscriptos, & ab 1524

1524 Ecclesiæ communione remotos: opem ergo ferendam episcopo: quòd autem alij scortentur, & inhonestè uiuant, non ideò scelus istorum expurgari: non rectè facere qui sic uiuant, episcopum quoq; negligere suum munus, qui hoc illis concedat: scire se, Germaniæ episcoporum hunc esse morem, ut accepta pecunia scortationem suis permittant: fore etiam, ut eius facti rationem aliquando reddant: sed tamen idcircò non istis licere matrimonium contrahere: & quòd sacerdotes fiant mariti, multò esse grauius peccatum, quàm si plurimas domi meretrices alant: nam illos habere persuasum, quasi rectè faciant, hos autem scire & peccatum agnoscere: nec enim omnes ea esse, qua fuit Baptista Ioannes, continentia: nusquam reperiri, neq; documentum ullum extare, quòd cœlibatum ipsis relinquere liceat: ne Græcos quidem, qui ritus habeant à nobis diuersos, hoc suis permittere: quapropter iterum orare, ut episcopo suam operam communicent. Ad ea legati, si quidem episcopus omnium primò scortatores mulctet, tunc senatum ei multò posse commodius adesse in ijs, quæ pòst legitimè sit facturus in alteros dicebant. Ille autē instabat rursus, ut episcopo primùm adsint: nisi scortationem ille puniat, se uenturum eò, pœnamq; sumpturum esse, pro cuiusque merito. A conuentu Noribergico, Ferdinandus, Campegius, Salisburgensis, Bauari fratres, Tridentinus, Ratisbonensis episcopus, item Bambergici, Spirensis, Argentinensis, Augustani, Constantiensis, Basiliensis, Frisingensis, Passauiensis, Brixinensis episcoporum legati, Ratisbonæ conueniunt, & in hanc sententiam, Iulij die sexto statuunt. Quia Cæsar, Leonis decimi iudiciū secutus atq; postulatum, edicto publico, Lutheri doctrinam, ut impiam, Vuormaciæ condemnarit, & in conuentu Noribergico, tam superiori, quàm proximo, decretum sit, ut omnes ei pareant, quantùm omninò fieri poßit, ideò se, poscente cardinali Campegio, qui plenam eius rei procurandæ potestatem habeat à pontifice, uelle atq; iubere, ut edictum illud, & nuper in comitijs facta decreta, per suos fines atque ditionem seruentur: euangelium & alia sacra scripta doceantur in tēplis, iuxta ueterū interpretationē, qui uitæ puritate cōspicui fuerunt, suamq; doctrinā summa uirtute per supplicia confirmarūt: qui uel damnatas iam olim hæreses, uel aliquid docent, quod sit in Christum eiusq; matrē atq; diuos contumeliosum, uel quod seditioni causam

Conuentus Ratisbonensis.

Decretū Ratisbonense.

sam dare poßit, iuxta formulam edicti plectantur: ad docendi munus 1524
nemo recipiatur: nisi testimonium habeat & comprobationem episcopi: sed & illi qui iam docent, explorentur, nec occultis concionibus detur uspiam locus: quas de communi consilio cardinalis Campegius conscripsit leges ecclesiasticas, tollendis uitijs & emendationi morum accõmodatas, hæ, cùm euulgatæ fuerint, seruentur: in sacramentis atque Missa, cæterisq; rebus nihil mutetur, sed omnia fiant, sicut à maioribus fieri consueuit: qui delictorum omissa confeßione & absolutione, cænam Domini percipiunt, qui diebus uetitis carnem & id genus aliam interdictam alimoniam edunt, item ordinis desertores monachi seu monachæ, deinde sacerdotes, diaconi, subdiaconi mariti, mulctentur: typis nihil euulgetur, nisi de uoluntate magistratus: Lutheri cumprimis atq; sociorum nihil quicquam exeat aut diuendatur: qui Vuittembergæ dant literis operam, suæ ditionis homines, intra tertium mensem, ubi de facto decreto resciuerint, domum reuertantur, aut aliò sese conferant, ubi Lutheranum illud uirus locum non habet: qui secus fecerint, beneficijs omnibus & hæreditate priuentur: eius academiæ sectatoribus nullum conferatur sacerdotium, neq; iuuentutis docendæ munus committatur: Et ut ista ualeant, certi quidã homines ac idonei deligantur, qui studiosè omnia peruestigent, & locorũ præfectos in eo adiuuent: sontes custodiæ mandentur, proq; merito puniantur: ex ijs, qui relegantur & in exilium ire iubentur, nullo prorsus loco perfugium habeant, quàm latè patent ipsorum omnium fines atq; ditio: si quis fortè motus atq; seditio, propter hoc decretum, in alicuius finibus nascetur, subsidio reliqui sint, opemq; ferant, alter alteri, sic tamen, ut quod quisq; fœdus habet cũ alijs, ei nihil hoc ipso derogetur. Porrò, quòd è sacerdotum uitiosis moribus originem habere Lutheranam hæresim dicerent, ad emendandum Ecclesiæ statũ, authore Campegio has ibi faciunt leges: uiuãt honestè, uestiantur decorè, non negocientur, fugiant cauponas, non sint auari, neq; pro sacrorum administratione pecuniam acerbè imperent: concubinarij remoueantur loco: feriarum numerus sit moderatus. Ea, quæ diximus, in Imperij comitio cupiebat sancire Campegius: cùm autem id perficere non posset, alienatis quorundam animis à pontificatu, conuentũ hunc separatim egit. Lutherus, ubi cognouit Cæsarem & plærosque prin-

Lutheri querimonia.

1524 principes urgere decretum Vuormaciense, statum Germaniæ deplorat, quæ toties admonita salutem suam negligat: ipsos etiam compellat principes, quòd tam apertè & nefariè decepti à pontificibus Romanis, dignitatem tamen illorum acerrimè propugnent, & in suam unius perniciem, qui cupiat ipsis optimè consultum esse, moliantur: itáque propter hanc & ingratitudinē summam & pertinaciam inexcusabilem, ait impendére Germaniæ horribilem aliquam tempestatem: monet etiam non temerè suscipiendum esse bellum aut conferendam pecuniam aduersus Turcam, qui consilio & moderatione nostros principes longè antecedat: his etiā moribus nullā nobis esse sperandam uictoriam: ualdè ridiculū & absurdum esse, quòd Cæsar, qui nullum temporis momentum uitæ suæ poßit adijcere, profiteatur se fidei & Ecclesiæ defensorem: Angliæ quoq; regis, qui eundem titulū sibi sumat, consimilem esse audaciam: orare se Deum, ut magistratum populo præficiat, ipsius gloriæ cupidū atq; studiosum. Auream illam rosam, nuper ab se consecratam, uti consueuit tribus hebdomadis ante pascha, pontifex, uelut insignè quoddam & indicium summæ beneuolentiæ, mittit Angliæ regi Henrico. Sub hoc ipsum tempus exijt Erasmi Roterodami libellus, de libero arbitrio: Lutherus ei contrario deinde scripto respondet, de seruo arbitrio. Vt argumentum illud tractaret Erasmus, authores ei fuerant Angliæ rex & cardinalis Eboracensis, ut ipsemet in quadam ad cardinalem epistola fatetur, quæ typis est euulgata. His etiam diebus, Lotharingiæ Dux, Antonius, facto decreto, quoniam doctrina Lutheri damnata sit à pontifice Romano, & à Cæsare, & à celeberrimis academijs, mandat suis, ne quis pro concione aliquid eius generis doceat: itē, qui libros habent ullos à Luthero scriptos, intra certum diem exhibeant: ijs qui nō parebunt, pœnā constituit. Hoc Anno, Henricus Zutphaniensis, propter euangelij doctrinam, miserabili morte & magno cum cruciatu fuit interfectus apud Dietmarios, qui sunt ad Germaniæ fines. Eò se tandem contulerat, uocatus, cùm apud Bremenses per bienniū circiter docuisset. Antea diximus de conuentu, qui mense Nouembri futurus erat Spiræ: sed id mutatum fuit, & Cæsar, ubi cognouit, datis ab Hispania literis, ad ordines Imperij, idibus Iulij, grauiter eos incusat ob factū decretū. Etenim, cùm antcactis aliquot ànnis, in cōuentu Vuormaciensi de

Erasmi liber de libero arbitrio.

Henrici Zutphaniensis martyrium.

Expostulatio Cæsaris cū principibus.

de communi omnium ordinum consilio, grauißimis uerbis, Lutheri doctrinam, ut hæreticam atq; pestilentem, damnaret, cùm etiam eius libros, à pontifice legitima cognitione damnatos, incendi iusserit atq; cremari, ualde sibi mirum uideri dicit, & dolere etiam, quòd ipsi contumeliosos tantùm libros atq; picturas infames diuendi prohibeant: quasi uerò edictum illud Vuormaciense non sit rectè nec ordine perscriptum: amplius etiam eò se commoueri, quòd & concilium in Germania uelint haberi, & Campegium legatum appellarint, ut ad pontificem ea de re scribat, quasi ea procuratio non magis ad pontificem aut ad se, quàm ad ipsos pertineat: nã si Germaniæ tanti interesse putabant, cogi concilium, cur non ad se detulerint, quò uidelicet à pontifice hoc impetraret? Iam uerò, licet intelligat, quantum et pontificis & suæ etiam authoritati decedat & derogetur hoc ipsorum decreto, tamen, quòd inuicem cogitet ac secum expendat, rationem hanc non inutilem reipublicæ nec incommodam esse futuram, ideo se quoque conciliũ approbare, sic tamẽ, ut & pontificis interueniat authoritas, & tẽpore etiam atq; loco fiat idoneo, sic ut ipse interesse poßit, quod omninò constituerit: quòd autem ad xi. Nouembris diem, conuentum alium indixerint, quo quidem in conuentu rationem inire uelint constituendæ religionis, ad tempus usq; concilij: quòd etiam delectis aliquot uiris doctis & sacrorum peritis, iudicium de summa doctrinæ permittant, minimè omnium posse aut uelle se concedere, sed pro suo munere, quandoquidem sit Ecclesiæ pontificiæ tutor atq; patronus, modis omnibus decretum hoc improbare, ne uidelicet tùm pontificis iram aduersum se concitet: Quid enim in Ecclesiam Christianam contumeliosius fieri poßit, quàm si reuerentia summæ potestati debita, sic proijciatur? si Germania, quæ primam semper habuit pietatis & obsequẽtiæ laudem, tantam rem sola moliatur, quam nulli principes, ne pontifex quidem ipse Romanus audeat subire? uidelicet, ut eam religionem, quæ tot sæculis ualuit in orbe Christiano, repudient & aboleant: qua quidem à religione nemo unquam defecerit, quem non pro scelere ipsius grauiter sit ultus Deus immortalis: unum modò repertum esse hoc quidem tempore Lutherum, qui sese opponat, et uerborum illecebris in fraudem homines ac insidias pertrahat, & existimationem uulgò sibi cõparet: his etiam artibus usum fuisse aliquando 1524

Maho-

1524 Mahometũ, qui suo dogmate, reipublicæ Christianæ plus damni dederit, quàm ulla uis potuisset armorum: eiusmodi autem errores, ubi sub specie ueri semel in animos hominum irrepserint, non facilè posse deinde reuelli: orare se Deum, ut Germaniam benignè respiciat, neq; se uiuo tantũ malum patiatur inundare: pareant igitur edicto Vuormaciensi, nisi pœnam subire uelint, & actionẽ omnẽ religionis differant, dum & summi pontificis & suo etiam iussu concilium habeatur, qui sint ipsorum supremi magistratus. Ad eundem planè modum scribit etiam priuatim ad quosdam ordines, & in his ad senatum Argentinensem, itáque decretum illud futuri conuentus, fuit antiquatũ. Cæsar enim, Gallico bello distentus, dabat operam, ut pontificem sibi quacunq; ratione demereretur. Per hanc æstatem, Carolus Borboniæ Dux, Connestablius Galliæ, qui anno superiori, partim sua sponte, partim à Cæsare solicitatus, defecerat, Maßiliam obsidet, sed frustrà. Discedentem in Italiam, rex magna celeritate consequitur, & per Insubriam plærisq; locis occupatis, ipsa etiã urbe Mediolano capta, sub hyemem obsidione cingit Papiam, ad Ticinum flumen, oppidum. Mense Nouembri, cœperunt à suo domino, Comite Luphio, Sueuo, dißidere homines rusticani, propter onera, quibus grauari se nimiùm, querebantur: idem & alij deinde uicini faciebant, in suum quisque magistratum, ita quidem, ut Imperij senatus, de quo suprà diximus, qui per absentiam Cæsaris, rempublicam procurabat, & tum erat Eslingæ, mißis legatis controuersias aliquot sedaret: uerùm hic æstus non conquieuit, ut postea dicemus. & hoc quidem fuit initium maximi periculosißimiq; motus, qui magnam deinde Germaniæ partem peruasit. Quum Lutheri doctrina paßim propagaretur, ecclesiastici magno conatu resistebant, ueriti, ne de suis bonis atque fortunis omnibus periclitarentur. Et Argentinenses quidem nonnulli, grauiter ad Imperij præfectos querebantur, quòd ipsorum immunitatem ac priuilegia senatus non uno modo uiolaret, quòd sacerdotes atque monachos maritos, Capitonem, Bucerum & alios Ecclesijs præficerent, quòd integram perciperent cœnam Domini, quòd statuas è templis tumultuosè eijcerent. His ergò de rebus, Imperij præfecti, qui tum erant Eslingæ, primi nominis, Fridericus Palatinus &

1525 Philippus Badensis, Ianuario mense datis literis, monent senatum, ut

Borbonius defecit ad Cæsarem.

Rusticani belli initium.

ab incepto desistant & omnia suo loco restituant. Ex Heluetijs non= 1525
nulli, Schafusiani cumprimis & Basilienses, ubi tum Ioannes Oeco=
lampadius docebat, sensim remittebant aliquid de offensione: cæteri
uerò, præsertim Lucernates, Vrani, Suitenses, Vnterualdij, Tugiani,
Friburgenses nulla ratione poterant placari. Et cùm Turegiæ præfe=
ctus, quam ad regionem Tigurum pertinet, sacerdotem quendam, de
nocte comprehensum abduceret, ac ille concitato clamore fidem au=
xiliumq; uicinorum imploraret, natus est repentinus tumultus, uti fie
ri consueuit, & dato signo per agros, ad arma discurrunt omnes. fa=
ctum hoc ad iniuriam suam pertinere Tigurini dicebant, eò quòd in ipsorum ditione captus esset ille: cúnque multis alioquin afficeren= tur probris, quarta Ianuarij die, datis literis ad omneis confœderatos atque socios, Christus, inquiunt, unam ferenti maxillam iubet alte= ram quoq; præberi feriendam: hanc eius doctrinã secuti, multa pro= fectò tolerauimus, & patienter quidem: nunc autẽ quando nullus est iniuriarũ finis aut modus, cogimur ad illud confugere, quod Christus usurpauit, &, si malè quid egimus, doceri petimus illud atque demon strari. Certè, quia tantam sustinemus inuidiã, & paßim apud omneis traducimur, ipsa res postulat, et responsionẽ à nobis extorquet. Expli cabimus igitur huius odij causam, & refutabimus criminationes, & quomodo simus erga patriã communẽ affecti, docebimus. Ac primò quidẽ, cùm Galliæ rex Frãciscus diu multumq; de fœdere solicitasset, & uestram in eo consensionẽ obtinuisset, nos, licet interpellati sæpius à uobis, recusauimus illud facere, quum alijs de causis, tum inprimis, quòd ea ratio nobis minimè placeret. subministrare uidelicet copias & militẽ nostrũ alijs, ut mercede conducti, bello persequantur eos, à quibus nunquam læsi fuerũt, introducere mali rẽ exempli, et ad ociũ illos assuefacere, qui si militiæ perirẽt, uxores atq; liberos in extremã essent coniecturi miseriam: indignũ enim esse putauimus, maximo no stro cum dispendio seruire cupiditati regis, & nostræ ditionis homi= nes illi propè mancipare: Libertatem igitur illam & corporis & for= tunarũ, quam nostri maiores, uirtute summa cruentisq; manibus no= bis pararunt, simili uirtute cõstantiaq; retinendã nobis esse iudicaui= mus. Hæc autẽ res, omnis offensionis causa nobis esse uidetur & fons et origo: nam si fœdus esset à nobis comprobatũ, nullã fuisse putamus

Expostulant Tigurini cum cæteris pagis.

1525 orituram ſimultatem. Etenim à uobis interpellati ſubinde, ne ſeceſſionem faceremus, quid eſſet noſtræ mentis, oſtendimus. nimirum, uelle nos amicitiam colere cum rege iuxta formulã pacis, iam antea conſtitutæ: deinde ſeruaturos eſſe leges, pactáq; fœderis, inter nos olim initi, pro cõmunis patriæ defenſione atq; ſalute. Et quoniam in eo permanſimus, aliunde nobis eſt conflatum odium: Poſt exortam enim euangelij lucem, onus illud, quod nobis idiotis pontifex ac ipſius clientela grauiſsimũ impoſuerat, excuſsimus, & errores manifeſtos antiquauimus. Hanc occaſionem nonnulli ueſtrum nuper arripuerunt, & per legatos à nobis, ut ad ſanitatem reuerteremur, poſtularũt: nos autem ad illud, ut antea non ſemel, ita tunc quoq; reſpondimus. agere nos ex præſcripto uerbi diuini: ſi quis errorem nobis ullum demonſtrare poßit, mutaturos propoſitum: ſin minus, æquum eſſe profectò, ut Deo magis quàm hominibus obtemperetur. Ibi tum conſurgens Eglius Lucernæ profectus, niſi Lutheri ſectam atq; Zuinglij repudiemus, fore dicebat, ut Lucernates, Vrani, Suitenſes, Vnderualdij, Tugiani, Friburgenſes nolint in conuentibus aßidere nobis deinceps. Neq; multò pòſt, quàm hoc inter ſe lege confirmaſſent, Turegiæ præfectus, uerbi miniſtrum, Ioannem Oxlinum, noctu compræhenſum domi ſuæ, captiuum abduxit. qua quidem in re duplex nobis eſt iniuria facta. primùm, quòd noſtræ ditionis non homo tantùm, ſed termini quoq; uiolati ſunt: deinde, quòd, cùm ad clamorem illius undiq; multi confluerent armati, &, ut in eiuſmodi turbis fieri conſueuit, multa facerent inſolenter, in noſtros homines, qui promiſcuè cum illis euolauerant, adeoq; in nos omnis huius facti confertur inuidia. Iam, altera illa criminatio quæ nobis obijcitur, originem habet ex eo conuentu, quẽ Ferdinandus Auſtriæ princeps egit anno ſuperiori, Ratisbonæ, cum ſuæ ditionis præfectis, item epiſcopis & id genus alijs, qui puram doctrinam ferre non poſſunt. Quid autẽ illi iampridem moliantur & agant, non eſt obſcurum. hoc uidelicet, ut dißidium inter nos excitent, & alteros ab alteris diuellant. Quò magis etiam nobis dolet, quòd ijs fidẽ habetis: nam ſunt in ipſis nõnulli, quos aliquando, uelut homines nequam & improbos notaſtis, quos etiam nos, ipſorum intellectis dolis ac inſidijs, è finibus noſtris exire iußimus. hi ſcilicet ipſi, quando ſuis technis occluſas inuenerunt noſtras aures, ad

uos

uos transierunt, et nos hodie criminantur, quasi cum Austriaca domo 1525
factum & susceptum aliquandò fœdus, uiolatũ sit à nobis. Aiunt nos Vualsutensibus uicinis contra principem suum Ferdinandum auxilia dedisse: sed id falsum est. Cùm enim ob religionis professionem essent in discrimine Vualsutenses, nec ad dicendam causam admitterentur, è nostris aliquot, sua sponte, nobis inscijs, eò transcurrerunt, ut uim & iniuriam ab insontibus depellerent: nos autem certiores de eo facti, statim eos reuocauimus. Iacet igitur illorum criminationis caput. Si uerò præterea quid habet Ferdinandus princeps, quo fœdus illud uiolatum esse uideri poßit, adducat in medium. sic enim respondebitur, ut utra pars in officio permanserit, liquidum sit unicuiq; futurũ. Quòd igitur cum Ferdinandicis priuatim egistis, à colloquio remotis nostris legatis, hoc sanè pro eo ac decet, ualdè miramur. Etenim, si de uetusto fœdere tractatum ibi fuit, æquum erat profectè, nos etiam admitti: si uerò de religione, cur non ijs conditionibus agitis nobiscum, quas iam subinde uobis obtulimus? Rumor increbuit, coniurasse uos in perniciem sectæ Lutheranæ: quod etiámsi uerum esset, tamen, quia sumus tam illi quàm uobis fœdere coniuncti, deinde, quia non Lutheri, sed sacræ scripturæ uestigia sequimur, non oportuit in eo numero censeri. Sed quia nescimus, quid sit inter uos actum, & uerò delati sumus à maleuolis, quasi ciuitates aliquot, uobis inscijs, de conferendis auxilijs interpellatæ sint à nobis: profitemur hanc esse meram calumniam. Eiusdem generis est illud, quod aiunt dato signo uelle nos ad arma suo tempore homines conuocare, Badenam & alia quædam inuadere. nimirũ hæc eò spectant et excogitantur ab illis, ut uos, ijs occupatis oppidis, præsidium aduersus nos imponatis: quod si fieret, non dubitant, quin maior aliquis ex eo sit oriturus motus atq; turba, quæ bellum inter nos domesticum inflammet atq; ciuile. Multæ præterea sunt in nos cõfictæ calumniæ, in quibus etiã hæc est una, nos docere, quasi Maria Christi mater plures habuerit filios, quasi minor Iacobus apostolus mortem pro nobis obierit, non ipse Christus. Hæc & id genus alia quædam eramus Lucernæ refutaturi, sed à uobis prohibiti fuerũt nostri homines, ne ad populũ uerba facerent. Cùm etiam Eccius nunciaret, se uelle Zuinglio suos errores demõstrare, gauisi profectò fuimus, et non ei tantùm sed alijs etiam publica fide diligenter cauimus,

1525 hortati magnopere ut ueniret, & omnem ei beneuolentiam polliciti. Magnam insuper offensionem nobis peperit, ut quidē audimus, imaginum & statuarum abolitio: sed eius rei iam ante causam & rationē explicauimus. Cùm igitur aduersus pacta fœderísque leges nihil sit à nobis admissum, cùm pro communis patriæ salute nullum recusemus periculum, & uos omneis ea complectamur charitate, qua semper, modò per uos nobis liceat, cur patimur hanc inter nos fieri diuulsionem? Notum est, cuiusmodi fuerit maiorum aliquot nostrorum conditio, qui suis contenti finibus, & duro labore sibi familiæq; uictum parantes, indigna seruitute premebantur à nobilitate: sed benignè respexit illos Deus. nam profligatis tyrannis libertatem sibi compararunt, & aucti facultatibus eorum quos eiecerant, fœdere sese munierūt, cuius præsidio uim omnem externam fortiter à suis finibus depulerunt, & de hostibus non semel triumpharunt: multi enim societatem illam infringere conati sunt atq; dissoluere, sed frustrà. Quid autem à maioribus nostris, in ea temporum difficultate sit collatum opis atque subsidij, memoria uos tenere nihil dubitamus. Et hoc quidem paucis dictum esse uolumus de fœderis nostri primordio: Quæ uerò fuerit ab eo tempore diligentia, fides atque studium nostrum in amplificanda communis patriæ dignitate, non opus arbitramur esse commemorare: certè, quæ fuit ad hoc usque tempus, eadem nunc quoq; nobis est mens atq; uoluntas. Quòd cùm ita sit, ualde nobis dolet, uós, aliorum impulsu, qui sua modò compendia quærunt, sic erga nos exacerbari. Cogitate potius in animis uestris, quæ fuerit semper inter nos amicitia, quando diuersis in locis, tam domi quàm foris, eandem belli fortunam subiuimus, & multa præclarè fecimus. Profectò, huius rei memoria non modò nos, uerumetiam nepotes nostros arctißima neceßitudine copulare debet. Si causa religionis aut quoduis aliud nostrum factum uos offendit, cur non amicè rem agimus inter nos atq; disceptamus, ut socios & confœderatos & fraterno quodam uinculo coniunctos decet? Non erimus uel morosi uel intractabiles uel obstinati, sed meliora docenti libenter obtemperabimus, ut sæpe à nobis auditū est. Quia uerò puræ doctrinæ profeßio, & fœderis Gallici repudiatio, & multæ præterea in nos excogitatæ calumniæ, uestros à nobis animos alienarunt, & pristinam uoluntatem immutarunt, necessariò

nobis

nobis hæc scribenda fuerunt, honoris, & existimationis nostræ tuendæ causa. Nisi enim, quod iam sæpe dictum est, sacra scriptura duce nobis demonstretur error, non possumus ab eis, quæ de religione fecimus, decretis abscedere, quæcunque tandem uis eo nomine intentabitur. Senatus Argentiensis, ad præfectorum Imperij literas idibus Februarij respondens, omnia diluit, & accusatores numero treis, aliorum nomen atque societatem falsó ait obducere, nec esse quenquam alium, his exceptis, qui litem moueat, eos autem esse homines irrequietæ mentis, qui pridem ab urbe excesserint, ut turbas cōcitent: à se nihil esse factum, quod non iure liceat: & maioris in urbe uitandi motus causa, non potuisse populo non permittere doctrinam euangelij, quæ nunc indies magis atque magis patefiat: Orare igitur, ne delatoribus illis fidem habeant, & de se ita statuant, ut æquum est de ijs, qui maiorum exemplo, suas cogitationes omneis ad concordiam & Imperij commoda referant. Concionatores etiam & ecclesiæ ministri, quos illi detulerant, ut antè diximus, eodē tempore, oratione prolixa respondent, & doctrinæ factique sui rationem ad eosdem præfectos explicant, et quia iuri diuino nihil admiserint contrarium, ne maleuolis credant, néue quid, nisi re tota cognita, statuant, uehementer petunt. Ardebat tunc in insubria bellum Cæsaris cum Galliæ rege Francisco, qui profectus eò, sicut ante dixi, cùm per hyemem obsedisset Papiam, sub exitum Februarij, commisso prælio, captus fuit, & in Hispaniam ad Cæsarem abductus. Hoc in bello tandem Clemens pontifex occultè partium erat Gallicarum, sed commutata fortuna Cæsarianis ducibus magnam pecuniæ uim in stipendia militum dependit. Papiam defendebat Antonius Læua, Germanorum ac Hispanorum præsidio. Rex ingentes habebat copias, ita quidem, ut Cæsariani, re propè desperata per Insubriam, de seruanda Neapoli, & illuc traducendo cogitarent exercitu: sed Ferdinandi Dauali Piscarij oratione confirmati, prælio decernunt, & hoste conciso, potentissimoq; rege capto, gloriosam uictoriam & opima spolia sunt consecuti. Summæ rerum præerat Carolus Lanotus, Belga. Is, cùm initio præ se ferret, quasi Neapolim esset abducturus regem, prouectus in altum, mutato cursu contendit in Hispanias, ut tantò esset expeditior pacificandi ratio. huius prælij dies incidit in natalem Cæsaris, uigesimum quartum

1525

Argentinenses respondent Senatui Imperij.

Galliæ rex capitur apud Papiam.

1525 Februarij diem. Paulò antè diximus de rusticorū seditione sedata, sed hujus anni uere primo, per Sueuiam atq; uicinam Germaniæ partem, quæ est ad Danubiū, altera fuit exorta tempestas ordinis plebeij contra quosdam proceres ecclesiasticos, iamq; iureiurando ac fide data societatem coibant, obducta causa, quasi & euangelij doctrinam tueri, & seruitutem ab se profligare uellent. Magistratus quidē cognoscere de querimonijs ipsorum, &, quod iniquum esset, emendare se uelle dicebat, uerùm illi perseuerabant & augescebant indies, neque tamen in aciem prodibant, sed certis diebus, per occasionem nuptiarū & id genus conuiuiorum subinde conueniebant. Et hoc ipso tempore fuerunt euulgata quædam ipsorum postulata, numero ad xij. de quibus à magistratu sibi fieri satis uolebant, ut libro sequenti docebimus: ea mox alijs communicata, paßim nouos incendebant motus. Dùm hæc ita geruntur, Vlrichus princeps Vuirtēbergicus, quem annis aliquot antea finibus eiecerant Sueuicæ confœderationis socij, ut infrà suo loco dicetur, Heluetiorum aliquot millia cogit, ut sua recuperaret, et præter alia, Stutgardiæ suburbium capit, in eoq; castra ponit, ut oppidum etiam occuparet: cùm autem Sueuici fœderis ordines, & Ferdinandi quoq; regis præfecti, qui regionē illam tenebat, copias conscriberent, & occultè milites atque duces ad defectionem solicitarentur, pecunia quoq; nō suppeteret, desertus, ab incepto destitit. Interea multùm creuerat rusticanorum exercitus, & Sueui, quos diximus, confœderati, repulso Vuirtembergico, receptísq; oppidis, quæ ille ceperat, Vlmam cū copijs tendūt in illos, qui tunc primum & ipsi prodeunt in aciem, tripartito exercitu. unum agmē consedit propè Biberacum, alterū in Algouia, tertium ad lacum Brigantinum seu Constantiensem. Cùm autem interceßione Rauesburgensium & Campodunensium, ex rusticanis nonnulli duces, Vlmam, fide publica uenissent, dierum aliquot pactæ fuerunt induciæ, uerùm non seruatæ. cuius quidem rei culpam utrinq; alij in alios conferebant: itaq; cœptum est hostiliter agi. Senatus autē Imperij, cùm uulgò tumultum excitari uideret, de periculo solicitus, ad Sueuici fœderis cōsiliarios delectos, Vlmā legatos de pace mittit, Simonem Pistoriū, qui Georgij Saxoniæ principis loco, Iacobum Sturmium, uirum nobilem, & patricium Argentinensem, qui suæ ciuitatis nomine tùm eius erat senatus, ac misso diplomate, titulo Cæsaris,

Rusticorum seditio.

Vuirtembergicus tētat sua recuperare.

Rustici prodeūt in aciem.

ſaris, ut ab armis abſtineretur utrinq;, graui de more conſtituta pœna, 1525
denunciat. Legati ſuper inducijs agunt initiò, ſed id fruſtrà fuit, quòd ruſticanos illi dicerent, uiolatis inducijs, gerendi belli cauſam dediſſe: uerúntamen interuentu Sueuiæ ciuitatũ aliquot, in quibus erãt Conſtantia, Memminga, Campodunum, Biberacũ, ex ruſticanis primi duces, Aprilis die ſecunda, rurſus Vlmam ueniunt. ijs legati ſenatus Imperij mandatum exhibent, & pacis cauſa tractandæ ſe ueniſſe demonſtrant. Illi, quoniam de pace nihil agi poßit atque conſtitui, niſi factis primùm inducijs, ideò ſe ueniſſe dicunt, ut, quæ ſit aduerſariæ partis in eo mens atq; uoluntas, intelligant. cùm autē impetrari non poſſent induciæ, & ad uim omnia ſpectarent, illi poſtridie ad caſtra reuertuntur, eodémq; die cohortes aliquot equitum et peditũ Vlma profectæ Elchingum, quod eſt infra Vlmam, ad Danubium, ex ruſticanis quam plurimos interficiunt, multos etiam in urbem captiuos adducũt. Deinde Sueuici fœderis Imperator, Georgius Trucceſius Vualpurgus, cum ſuis copijs Lippenium profectus, quod eſt duobus infra Vlmam milliaribus oppidulum, proxime Danubium, ubi magno numero illi conſederant, non expectatis peditum turmis neque tormentis, & equitum inuectus caterua, magnam eorum partem concidit: reliqui ſe in flumen præcitauerunt, atq; ibi oppreßi perierunt: oppidum deditione captũ diripitur, & ex hoſtibus multi capite plectuntur. Ea parta uictoria, cùm in reliquos etiam contendere uellet Trucceſius, pedites, quibus præerat Gulielmus Furſtembergius, ſigna proferre nolebant, & quaſi prælio dimicaſſent, ſtipendium ſibi dari poſtulabant. ea re per dies aliquot diſceptata, cùm neque prælium illud fuiſſe, et in fugam illos abijſſe prius quàm ipſi uenirent, diceretur, tandem fuit tranſactum. Hi quos antea dixi, Sueuiæ ciuitatum interceſſores, de inducijs iterũ agebant: confœderati autem, cum illis, qui nuper eas uiolaſſent, nihil paciſci uolebant: cum reliquis non detrectabant, qui per Algouiam erant uiciniſq; locis: hi uerò parem eſſe uolebant omnium conditionem, itáque copias coniungunt. Induciarum ergo mentione reiecta, confœderati, ſenatus Imperij atque etiam ciuitatum legatis interceſſoribus demonſtrant, ſi quas haberent de ſumma rei, déq; concilianda pace rationes, ut eas proponant. Re diu multúmque agitata, cùm in ſententia fœderati perſiſterent, & prælij committendi cauſa,

1525 castra promouerent, illi partim fuga dilapsi, partim deditione facta, sese ipsorum uoluntati permittunt, ad Idus Aprileis, et signa tradunt: Interim, in diuersa parte Sueuiæ, circa Halam, & per Franconiam, ingenti numero alij confluxerant. ij decima sexta die Aprilis, qui tum erat Paschæ dies, Vuinspergum oppidum occupant, nobiles aliquot præsidiarios in eo, partim capiunt, partim cædunt: ex captiuis Ludouicum comitem Helfestenum & alios, militari quidem: sed crudelißimo supplicij genere necant, & hastis utrinq; proiectis confodiunt. qua quidem in re tantò plus erat seleris et inhumanitatis, quòd illius quoque coniugem, Maximiliani Cæsaris filiam notham, cum iniuria reijcerent, quæ paruulum infantem ulnis gestabat, & ad ipsorum proiecta pedes, lachrymarum ui maxima profusa, totiúsque corporis habitu miserabili, maritum sibi, ac filiolo parentem donari petebat. Post hæc, copias diuidunt: unum agmen tendebat in agrum Vuirtembergicum, et ibi plærisq; locis occupatis, Eslingam rectà petit. Senatus Imperij, cùm per Iacobum Sturmium et Mangoltum iureconsultum, legatos, frustrà cum ipsis egisset de pace, Vlmam inde migrauit. Is autẽ, quem dixi, Sueuici fœderis Imperator, Truccesius, deditione receptis illis, qui per agrum Vlmensem & Algouiam & ad lacum Brigantinum consederant, ut antè docuimus, recta contendit ad istos, & profligat, interfectis aliquot millibus, in captiuos etiam grauiter animaduertit, eos potißimum, qui comitem Helfestenum trucidarant, ex ijsq; unum cathena laxè religatum ad palum, ut discurreret, circumposito igni, torret, ad eúmq; excitandum ignem ipsemet ligna comportat: idem alij ex nobilitate faciunt, pòst, oppidum Vuinspergum incendit, &, ne rursus ædificaretur, edicit. Alterum agmẽ in Franconiam ibat, & incensis illic circiter ducentis arcibus, nobilium ædificijs & monasterijs, eòque amplius, Vuirciburgum urbem capiunt, & arcem obsident. Truccesius autem ex agro Vuirtembergico superueniens, ad Engelstatum uicum eos concidit & in fugam conijcit, pòst, Vuirciburgũ recipit, arcẽ obsidione liberat, & multos capite plectit, adiutus à Ludouico principe Palatino, qui & ipse aderat. Incendium hoc in uicinam quoq; Lotharingiam ex Germania peruénit, & Antonius quidem eius regionis princeps, fratre suo Claudio Guisio inter alios comitatus, qui Gallici exercitus reliquias, pugna Papiensi, quandò rex captus

Rustici in Lotharingia.

captus

captiuis fuit dißipatas collegerat, Tabernas usq; progreditur, quo lo- 1525
co tam Lotharingici quàm Alsatici maximo numero conuenerant. Et cùm aliquot insuper rusticanorum millia his auxilio uenirent: ille, copijs aliquot equitum peditúmq; mißis, prope uicum Lupffstenum, ad mille quingentos occidit, reliquis fuga dilapsis, et postridie in eos, qui circa Tabernas erant, ingentem edit stragem. qua tamẽ in re fides desiderata fuit. Nam iußi deponere arma, & impunitate promissa, cùm per medias equitum & peditum cohortes prodirent inermes, domum quisq; suam redituri, leui quadam occasione concitata turba, cæsi fuerunt magna sui parte: pòst, à furente milite direptum est oppidum, & arx episcopi, ciues etiam & promiscuè omnes interfecti, nullo discrimine. Ea facta strage, cùm princeps domum rediret, alter rusticorum exercitus ad uallis Vuileræ fauces consederat, ut transitu ipsum prohiberent, sed commisso prælio cæsi fuerunt supra millia quatuor: In eo conflictu Comitem Iseburgium desiderauit. Itáq; maxima cũ præda plurimisq; captiuis domum reuertit. his tribus autem locis, uti diximus ad XVIIJ. millia putantur esse cæsa fuit hoc mense Maio. Consimilis fuit paßim aliorum etiam exitus, et ad Petershemũ agri Vuormaciensis oppidum, magno numero fuerunt à militibus occisi, quum facta deditione arma deposuissent. Aderant huic cædi princeps Palatinus, & archiepiscopus Treuirensis Richardus: quorum ille quidem magna ui conabatur furentem militem retinere, hic autem non solùm probasse, uerumetiam multos ipse confodisse fertur. Quibusdam tamen in locis, dexteritate magistratus & intercessorum, placidè res composita fuit. & per Brisgoiam orta seditione, cùm præcipuum ijs locis oppidum, Friburgum occupassent, Ernestus Marchio Badensis, qui magnas ibi posseßiones haberet, Argentoratum profugit, & senatum orat, ut intercedant. proinde legati mittuntur Iacobus Sturmius, Conradus Iohamus: eorum hortatu atq; sermone persuasi, cùm à Basiliensibus quoque legati uenissent & ab alijs quibusdam, domum illi reuertuntur, cùm iam prope Laram, quatuor ab Argentorato milliaribus, consedissent. Basileæ demùm, à multa disceptatione XXV. Iulij die, transactum fuit: sed nõ planè seruata fides, multis, ubi domũ redissent, postea capite mulctatis. Exortam quoque rebellionem in Sontgauia, Ferdinandi regis & Austriacæ ditionis prouincia, uicini

1525 Heluetij magno studio sedabant, & quid utrinque fieri æquum esset, tam à magistratu, quàm è plebe, demonstrabant. Omnium autē ubiuis eadem erant propemodum postulata. quæ cùm à Sueuicis originē haberent, ad alios à uestigio dimanauerant, ut suprà diximus. Hoc igitur incendium, inde à Turingia & Saxoniæ finibus, ut infrà docebimus, ad alpes usque penetrauit, per Salisburgensem etiam agrum excitata demum seditione. Rebus autem per Franconiam & Sueuiā pacatis, exercitus quoq; Sueuici fœderis eò contendit, multis oppreßis atque proscriptis. quo in numero fuit dux illorum Geismeierus, qui cum parte copiarum, per alpes & tramites inaccessos penetrauit ad Venetos, ab ijsq; stipendio donatus anno, Pataui tandem, ubi domicilium habebat, proditione fuit et ex insidijs interfectus. Et hic quidē est exitus belli rustiicani, quod à paruis initijs ortū, in tantam se diffudit amplitudinem. nam ad omneis ferè Germaniæ partes hæc cōtagio peruasit. nec ruri tantùm, sed in ipsis etiam urbibus multa seditiosè fiebant: & Coloniæ quidem totū ferè mensem armati ciues quotidie tributim conueniebant, ne nocturno quidem intermisso tempore, déque opprimendo non solùm ordine ecclesiastico, uerumetiam senatu consilia inibant. sedata res tamē fuit absq; sanguine, ac multis deinde pòst mensibus, unius & alterius supplicio malum hoc fuit expiatum. De numero cæsorum in hoc bello, quod æstate fuit una confectum, non idem omnes iudicant: qui minimū, ad quinquaginta millia paßim occubuisse ferunt. Sueuicum illud fœdus, de quo subinde fit mentio, multò ante factum fuit, initio quidem in annos octo, deinde treis, post, duodecim, inde decem: Anno uerò salutis humanæ supra millesimum quingentesimum uigesimo secundo, renouatum fuit in annos undecim, paulò antè, quàm Cæsar, in Hispaniam rediret. Huius autem fœderis erant, Cæsar, ut Austriæ princeps, pòst etiam Ferdinandus frater, nuper Vuirtembergici agri principatum adeptus, item Moguntinus, Palatinus, Salisburgensis, Bambergicus, Vurciburgensis, Aistetensis, Augustanus, episcopi: Gulielmus & Ludouicus fratres, Bauariæ principes, Otho Henricus & Philippus Palatini, fratres, Georgius Brandeburgicus & Albertus è fratre nepos, Philippus Heßiæ Landigrauius, multi præterea uiri nobiles & ecclesiastici, dein Sueuiæ ciuitates pleræq; omnes, & in his etiam Noriberga.

Fœdus Sueuicū.

Sub

Sub Idus Aprilis, Tiguri fuit in Heluetijs abrogata Missa, mandatu senatus, tam in urbe, quàm foris per ipsorum fines, in eiusq; locũ fuit instituta cœna Domini: ceremonijs etiã omnibus antiquitatis, lectio prophetarum & precatio atq; doctrina uerbi succedit, & promulgata lege, scortatio prohibetur & adulterium, & iudices cõstituuntur, qui de causis matrimonij cognoscant. 1525 Missa abrogata Tiguri.

LIBER V.

HVic tanto támque formidabili bello causam quoque dederunt importuni quidam concionatores. in quibus erat primi nominis Thomas Muncerus, de quo suprà diximus, qui tandem omissa euangelij prædicatione, nouum quoddam doctrinæ genus proposuit. Thomas Muncerus. Est oppidum Alstætum, ad fines Turingiæ, ditionis electoris Saxoniæ principis. Huc ubi commigrauit ille, cœpit docere primùm, non solùm aduersus pontificem Romanum, sed ipsum quoque Lutherum: Doctrina Munceri. utriusque doctrinam esse uitiosam & impuram: pontificem nimium duris legibus atque uinculis alligasse hominum mentes: Lutherum soluisse quidem ea uincula, sed in partem contrariam peccare, nimiúmque indulgere, nec ea tradere quæ sint spiritus: licere autem pontificis decreta negligere, quod ad salutem nihil conferant. eam autem ut consequamur, aiebat omnium primò fugienda esse manifesta flagitia, cædem, adulterium, contumeliam nominis diuini, castigandum esse corpus & macerandum ieiunijs ac uestitu simplici, componendum esse uultum ad austeritatem, raro loquendum, & alendam barbam. Hæc, & id genus alia uocabat crucem & carnis mortificationem atque disciplinam. Ad hunc modum instructis atque paratis dicebat aliquò esse migrandum extra urbem hominúmque frequentiam, ac sæpius cogitandum de Deo, qui sit, an nostri curam aliquam gerat, an Christus mortem nostri causa pertulerit, an religio nostra sit præferenda Turcicæ: postulandũ etiam à Deo signum, quò testetur nos ipsi esse curæ, & religioni ueræ insistere: quod si nõ è uestigio signum aliquod edat, nihilo tamen minus progrediendum, & instan-

1525 dam esse precibus, imò grauiter expostulandū, quasi minus rectè nobiscum agat: quum enim scriptura promittat, eum uelle quæ petuntur, largiri, non iustè fieri, quod homini ueram ipsius cognitionem petenti, nullum exhibeat signum: hanc expóstulationem & iram aiebat uehementer gratam esse Deo, quod animi nostri propensionē & ardorem ex eo perspiceret: neque dubium esse, quin ad eum modum solicitatus, aliquo signo conspicuo sese declaret, animiq; sitim restinguat, & nobiscum agat, ut quondam cum patribus: hoc etiam docebat, patefacere Deum per somnia uoluntatem suam, in iisq; propositi sui fundamentum collocabat, & cuius fortè somnium explicari poterat, hunc magnis laudibus pro concione celebrabat. Cumq; hac ratione sibi multos conciliasset, paulatim ad illud, quod iampridem conabatur acceßit, & in eo, quod suprà diximus oppido, cœpit eorum nomina conscribere, qui facta societate per iusiurandum promittebant auxilia, quò uidelicet impiis interfectis noui substituerentur principes ac magistratus. nam à Deo sibi mandatum esse profitebatur, ut sublatis illis constitueret nouos. Quándiu de somniis & id genus aliis rebus loqueretur, tolerauerat eum Saxoniæ princeps, Fridericus, præsertim, cùm Lutherus etiam per literas intercederet: uerùm ubi seditiosè concionari cœpit, eiectus fuit è finibus, & menses aliquot delitescens, Noribergam uenit: illinc etiam paulò pòst extrusus, Mulhusium sese contulit, oppidū Turingiæ. Nam Alsteti cùm esset, ciues aliquot Mulhusianos ad se pellexerat, quorum opera deinde consecutus ibi docendi munus: & quia senatui minus erat acceptus, effecit, ut tumultuante plébe nouus ibi crearetur magistratus. fuit hoc initiū turbæ: posthæc, oppidani monachos eiiciunt, eorumq; domicilia inuadunt: ex iis præcipuū ac longè ditißimū obuenit Muncero, qui iam nō solùm ecclesiasten agebat: sed senatorē etiam. Ex reuelationibus enim diuinis iudicandum esse dicebat & ex Bibliis, deq; rebus omnibus arbitratu suo pronunciabat, & quicquid diceret, sacrosanctū illis erat. Bonorum quoq; cōmunionem, & humanitati cumprimis esse consentaneum, ut & dignitate sint omnes æquales, docebat, & conditione liberi, & promiscuè bonis omnibus utantur. Quò factum est, ut uulgus ab operis atq; labore desisteret, & qua quisq; re careret, eam ab aliis qui abundabant, etiam inuitis, acciperet. Hæc ille per menses ali-

quot

quot agitabat: & cùm iam per Sueuiam atq; Franconiam essent in ar 1525
mis homines plebei ac rusticani, ad XL. millia, & magnam nobilitatis partem profligassent, complures etiam arces atq; castella diripuissent ac incēdissent, ut dictū est, cœpit & ipse manus admoliri, iamq; tempus idoneū adesse ducebat perficiundi negocij, et conflatis in æde Franciscanorū machinis bellicis, maximam hominum multitudinem ex agris ad se perduxit, opinione prædæ ac melioris fortunæ. Socius erat ei consiliorū omnium, quidam insigni præditus audacia, Phiferus, qui somnijs nocturnisq; spectris plurimùm tribuebat, ac inter alia tum fortè iactabat, per quietem se uidisse quodam in stabulo maximam uim copiamq; muriū, quos fugasset omneis: hoc sic accipiebat, à Deo sibi esse mandatū, ut sumptis armis & eductis copijs, nobilitatē omnē exturbaret. Muncerus autē, etsi uehemētes habebat ad populū cōciones, tamē erat aliquanto remißior, neq; fortunam periclitari uolebat antè, quàm omnes circum uicini essent in armis. Et quò facilius rem cōficeret, dimißis literis ad opifices, qui metalla per agrū Mansfeldensem effodiunt, grauiter eos monebat, ut in principes nullo discrimine facerēt impetū: fore enim, ut qui per Franconiam essent iam expediti, propius ad Turingiam accederent. Interea Phiferus, qui molestè ferret omnē moram, egressus cum suis, uicinū agrū Isfeldium depopulatur, arces atq; templa diripit, ex nobilitate multos profligat, quosdā etiā in cathenas conijcit, pòst, domū reuertit magna cū præda. quæ quidē res, quoniam fœliciter accidit, magnam excitauit alacritatē in animis uulgi, præsertim cùm iam uicini quoq; sese cōmouerent, & in Mansfeldicum agrū inuaderent. Itaq; Muncerus, quòd omnes ubiq; iam defecisse crederet, Mulhusio profectus cum trecentis, coniungit se Francusianis. Ad hoc ipsum tempus mortē obijt Fridericus princeps, non relictis liberis: nam in cœlibatu uixerat, & successorem habuit Ioannē, fratrem Germanū. Dum hæc geruntur, Albertus Comes Mansfeldius: celeriter collectis aliquot turmis equitum, & impetu in illos facto, ad ducentos interficit. Ea re perterrefacti, neque longius progreßi, Francusium fuga petunt, ibiq; commorati maiores copias expectant. hæc sola res impetum illorū tardauit. eaq; mora interposita, uicini principes æquitatū conscribūt ad mille quingentos, et peditatū non magnū. Hi erant, Saxoniæ princeps elector Ioannes, eiusq;

Phiferus socius Munceri

Phiferi expeditio.

Fridericus moritur.

1525 eiusq; patruelis Georgius, Heßiæ Lantgrauius Philippus, & Brunsuici dux Henricus. Non longè à Francusio consederant rusticani in monte, & cõtractis curribus muniendi sui causa, difficulter poterant adiri, sed neq; tormentis nec armis erant idoneè instructi, et plærique omnes rei militaris imperiti. Quapropter etiã principes, miseratione quadam impulsi, mißis internuncijs, hortabantur, ut traditis modò seditionis authoribus, ab armis discederent, & impunitate proposita, domum redirent. Muncerus autem de suo periculo solicitus, prodit in concionem, & ad magnam seueritatem uultu composito, uidetis, inquit, commilitones atque fratres, non procul à uobis, tyrannos, qui licet in capita uitamq; nostram coniurarint, adeò tamen sunt animis deiecti, nihil ut aduersum nos audeant moliri: conditiones autem deferunt ineptas & ridiculas, ut armis uos exuant. Iam uerò, constat uobis, actionem hanc auspicatum esse me, non mea quadam authoritate priuata: nec enim unquam his rebus operam dedi: sed iussu diuino. Quod cùm ita sit, meum est officium, & uestrum etiam, obtemperare, neque stationem hanc deserere, in qua Deus ipse nos collocauit. Abrahamo quondam præcepit, uti filium suum immolaret: ille autẽ, etsi quis esset futurus euentus, ignorabat, tamẽ secutus imperium, nihil recusabat. ideoq; & filium ei seruauit Deus, & ipsius fidem in gentibus ornauit beneficijs: nos etiam, qui planè sumus in eodẽ statu, perseuerare, & exitum Deo committere debemus: Non dubiũ est autem, quin ex animo cedant omnia: uidebitis ipsi manifestum auxiliũ Dei: quicquid enim est hostium ubiq;, profligabimus: non uno scripturæ loco promisit Deus, adfuturum se miseris, & oppressurum esse impios: Ea sanè uox propriè ad nos pertinet: sumus enim tenues & afflicti, & quia cognitionem Dei retinere cupimus atq; propagare, de successu atq; uictoria dubitari non potest: hostium uerò quæ sit conditio, uicißim consideremus. principes quidẽ uocantur, sed reuera sunt tyranni: nec enim uestri curam ullam habent, sed omnium facultates exhauriunt, & nequißimis rationibus profundunt: in eo populo, quem sibi peculiariter olim delegerat, ita constituit Deus, ne sumptum inutilem reges facerent, imò iußit, ut uolumen legum, quas ipse tulisset, diligenter inspicerent: nostri uerò tyranni quid agunt, aut quibus rebus occupantur? rempublicã nihil ad se pertinere putant, de miserorũ

Principum copiæ in rusticos.

Concio Munceri ad rusticos.

hominum causis non cognoscunt, iudicia negligunt, uias à latronibus 1525
obsideri patiuntur, non animaduertunt in prædones, non reliqua scelera coërcent, pupillis atq; uiduis nullum præstant officium, ut iuuentus rectè instituatur, non prospiciunt, celebrationem nominis diuini non modò prætermittunt ipsi, uerumetiam impediunt, & in hoc solùm intenti sunt, ut omnium facultates ad se conuertant: itaq; nouas quotidie rationes expilendæ pecuniæ reperiunt, nec ad alendam aut retinendam pacem consilia sua referunt, sed ut quàm maximè locupletati helluētur in omni genere luxus atq; superbiæ. Nimis enim notum est quàm leuibus & ineptis de causis, quantas sæpenumero turbas excitent atq; bella, quibus deinde, quod reliquum fuit miseris hominibus, totum perit & euertitur: Nimirum hæ sunt illæ præclaræ uestrorum principum artes atq; uirtutes, in quibus exercentur: non est igitur, ut quisquam existimet, Deum hæc esse laturum amplius, uerùm certò statuendū est, fore, ut sicut olim Cananæos deleuit, ita nunc etiam istos exturbet. Nam ut illa fortè, quæ recitauimus, tolerari possint, an impunè putatis hoc illis futurū, quòd summam istam & execrandam impietatem ecclesiasticorum defendunt atq; propugnant? Quis omnium ignorat, quantum flagitiū sit in illa Missarum nundinatione? ne quid de reliquis dicam. Sanè, sicut è templo quondā Christus eiecit emptores ac uenditores, ita nunc etiam sacrificulos eorumq; patronos atq; socios eliminabit. fortes igitur estote, & Deo gratificaturi turbam hanc omnem inutilem contrucidate: pacificandi certè ratio nulla nobis apparet uel honesta uel tuta uel firma satis: nec enim à proposito desistent, neq; libertatem nobis restituent, neq; uerum Dei cultum permittent: atqui moriendum sit potius, quàm ut ipsorum nequitiam approbemus, & euangelij doctrinam nobis eripi patiamur: Certißimè autem uobis confirmo, Deum nobis adfuturum, nostramq; fore uictoriam: nam ipsemet coràm mihi promisit, ipsemet inquam, qui fallere non potest aut mentiri, iußit, ut ad hunc modum rem aggrediar, mulctato magistratu. Nimirū in hoc maximè fit illustris Dei potentia, quum hostium ingens multitudo parua manu cæditur: ut alia multa prætermittam, notū est uobis, quid Gedeon cum paucis quibusdam, quid Ionathas, uno tantùm seruulo comitatus, quid Dauid, cùm solus ipse cōtra uasti corporis monstrū Goliath, sua mole et aspe-

1525 ctu solo terribilem, pugnaret, perfecerit: dubium uerò nullū est, quin hodiernus etiam dies, consimili spectaculo sit futurus insignis, & ad posteritatē omnem memorabilis. Nam etsi nō satis instructi uidemur armis, ac rebus necessarijs muniti, tamen superabimus hostem, & hæc cœli terræq; machina potius immutetur, quàm ut à Deo destituamur: sic olim natura maris immutata fuit, ut Israëlitæ, persequente Pharaone, periculū euaderent. Nihil autem uos moueat rationis uestræ iudiciū, nihil perturbet obiecta quædam periculi species & umbra, sed fortiter in hostē impiū & conscéleratum inuadite, neq; uos perterrefaciant illorū machinæ bellicæ: pilas enim omneis, quas illi tormentis in nos eijcient, ueste mea sum excepturus. Ecce, uidetis ne, quàm habemus propitium Deum? aspicite, quæso, signū ac testimonium illius erga nos perpetuæ beneuolentiæ. Tollite oculos, & arcum cœlestem mihi cernite: quum enim in uexillo nostro sit idem depictus arcus, clarè significat Deus hoc simulacro, quòd è sublimi nobis ostentat, adfuturum se nobis in prælio, tyrannis autem nostris interitum, & excidium hoc ipso denunciat. Magnis igitur animis irruite, certißima cum spe diuini auxilij: nec enim uult Deus, pacem ullam uobis intercedere cum impijs aduersarijs. Facto dicendi fine, trepidabant nihilosecius plæriq; omnes, ob præsentis periculi magnitudinem: sed agebantur omnia tumultuosè, nullo certo uel Imperio uel ordine: deinde erant in ipsis nonnulli, profligatæ homines audaciæ, & ad quoduis facinus parati, hi cum sua sponte ad maleficium inclinarent, tum ea, quam diximus, conciōe, magis accēdebātur: sed inprimis excitabat eos ille, de quo dictum est, in cœlo consistens arcus, idq; certißimum uictoriæ signum esse iudicabant. Acceßit, quod copiæ erant non exiguæ, ad octo circiter hominum millia, & locus ad defensionem opportunus. Itaq; hi, quos modò nominaui, clamore sublato, monebāt, ut arma sumerent omnes, & forti animo in hostem exirent: simul cancionem adebant, qua sancti spiritus imploratur auxilium. Missus antea fuerat ad ipsos adolescens quidam nobili genere natus: hunc Muncerus, contra militiæ morem, contráque ius gentium interfecerat: eo facto magis exacerbati principes, cōmittendi prælij dant signū, & copias instruunt. Ibi tum Hessorum princeps Philippus, licet inter eos ætate minimus, obequitans huc illuc, ad uirtutem cohortabatur milites.

Lantgrauij ad mi

quòd

quòd etiamsi uera essent omnia, de quibus incusentur, tamen non licere plebeis in magistratum arma sumere: multis hoc posse scripturæ testimonijs doceri: nolle autem se, uel sua, uel aliorum quoq; principũ excusare delicta: fateri enim culpam, & agnoscere non esse nulla quæ corrigi debeant & emendari: quod etiamsi uerum sit, à seditionibus tamen abstinendum esse: diligenter enim præcepisse Deum, ut in honore sit magistratus: quòd illi querantur, se magnis oneribus grauari, non illud esse tanti, ut à fide atq; iureiurando ipsis propterea discedere liceat: quanquam, si uerè quis rem æstimare uelit, non esse quod querantur: dependere quidem ipsos annuum stipendium atque uectigal, sed ea de causa multis inuicem frui commoditatibus: habere domicilia cum liberis & familia, colere agros, exercere pecuariam, & multis alijs modis rem augere familiarem, idq; beneficio magistratus, in quorũ sint patrocinio atq; tutela: quod præterea dicãt, nõ sibi permitti doctrinam euangelij: ne hanc quidẽ satis esse iustam causam faciundæ rebellionis: quum gladio feriret Petrus, grauiter fuisse monitum et reprehensum à Christo: si principes uerã doctrinam persequantur, ferendos tamẽ, & suppliciũ potius subeundũ, quàm armis resistendum: obducere quidẽ ipsos euangelij nomẽ, sed ipsa re nihil aliud moliri quàm latrocinia, rapinas, & id genus nefaria scelera, et tantò esse nequiores, quòd impia & sanguinaria sua cõsilia nihil ipsos pudeat tam specioso titulo cõmendare: hoc nimirum esse ipsorũ consilij, ut aliorũ fortunas diripiant, ut magistratũ omnem è medio tollant, ut alienis uxoribus atq; liberis uim faciant, ut omniũ flagitiorũ summa sit impunitas: & quoniam his tam turpibus factis, tam pulchri et sancti nominis præsidiũ quærãt, dubitari nõ posse, quin cõtumeliam hãc sit ulturus Deus: itaq; fortiter in illos præliandũ esse, tanquam in latrones, ut publica tranquillitas retineri, & singulorũ fortunæ, coniuges atq; liberi uindicari poßint atq; defendi: iustißimam esse belli causam, neq; se fuisse uenturũ ad arma, nisi Deo gratum esse sciat hoc officium, qui magistratui gladiũ attribuerit, nõ quidè ut latrocinium exerceant, uerùm ut iniustam uim omnem & latrocinia depellant. Ea habita oratione, fit impetus in hostem: & tormentis primùm res agitur. Ibi uerò miseri homines, uelut attoniti ac mente capti, neque se defendebant, neq; fuga salutem petebant, & carmen illud populare,

1525

lites exhortatio

quo

1525 quo sancti spiritus petitur auxilium, cantabant. plæriq; enim confisi pollicitationibus Munceri, cœlestem opẽ expectabant. Emißis tormentis, quum iam in munitiones fieret impetus, ac multi paßim interficerentur, ibi demùm in fugam coniecti Francusium petunt: alij quidam in diuersam montis partem sese recipiunt, & in proxima ualle perpaucos equites aliquándiu sustinent ac demorantur, ex ijsq; unum & alterum interficiunt: quum enim magna sui parte fugerent, equites absq; ordine uagabantur huc illuc dispersi ac dißipati, et quã quisq; in partem uenisset, ibi fugientes persequebantur: sed nonnullis, ut antea dixi, desideratis, accensi ira studioq; uindictæ, magis instabant, & ad quinque circiter millia conciderunt. Mox à prælio fuit occupatum Francusium, in eoq; capti ad CCC. & capite mulctati. Profugerat in oppidum Muncerus, inq; domum non procul à porta, sese abdiderat: huc fortè nobilis quidam diuertit: eius famulus cùm in superiorem ædium partem ascendisset, spectandi causa domicilij, reperit quempiam decumbentẽ in lecto. rogat qui sit, an ex tumultu profugerit, an sit è seditiosis unus: inficiatur ille, seq; iampridẽ ait febricitare. fortè iacebat ad lectum crumena, corripit eam alter, ut aliquid auferret prædæ: postquàm aperuit, literas offendit, quibus Muncerũ admonebat Albertus Mansfeldius, ut ab incepto desisteret, nec ad seditionem uulgus inflammaret. ijs perlectis literis, rogat, num ad ipsum eæ sint datæ: neganti uim intentat: tum ille deprecatur, seq; Muncerũ esse fatetur: captus igitur, ad Georgium Saxoniæ principem, atque Lantgrauium adducitur. Ab ijs rogatus, quid ita miseros homines in fraudem pertraxerit? nihil à se præter officium esse factum, & magistratus, qui doctrinam euangelij non ferant eiusmodi rationibus esse cohercendos, respondit. occurrit ei Lantgrauius, & scripturæ testimonijs demonstrabat, in honore habendum esse magistratũ: seditionem omnem à Deo prohibitam, neq; Christianæ profeßionis hominibus licere priuatim ulcisci iniuriam. Ad ea cõticuit, & quæstioni subiectus, cùm præ dolore exclamaret, Saxoniæ dux Georgius, tu quidẽ nunc cruciaris, inquit, Muncere, sed inuicem cogita miserorum hominum cladem, qui per te nefariè circumuenti, hodierno die perierunt. Tum ille, magno cum risu, hoc uoluerunt, ait. postea deductus Helderungum, Mansfeldicæ ditionis oppidum, graui de ipso quæstione habita,

Muncerus fuga sibi consulit.

Muncerus capitur.

bita, quid sui fuisset propositi, & quos haberet socios coniurationis, 1525
fatebatur. Helderūgo profecti Mulhusiū principes, è seditiosis quàm plurimos capite plectunt, & in his eum, de quo supra diximus, Phiferum. Huc etiam paulo pòst adducitur in castra Muncerus, qui tum in ijs angustijs admodum fuit animo perturbato atq; deiecto, neq; sui fidei rationem explicare poterat, ut in eo temporis articulo fieri solet, & ipsius confirmandi causa, Brunsuici dux Henricus uoce illi praeibat: moriturus autem agnoscebat delictum & errorem, idque palàm profitebatur, et militum septus corona, principes hortabatur ad maiorem clementiam erga miseros homines: ita fore, ut nullum eiusmodi posthac sit ipsis extimescendum periculum: simul monebat, ut sacrae scripturae libros, qui sunt scripti de regibus, diligenter euoluerent. eo confecto sermone, gladio percutitur, & exempli causa caput eius affixum hastae, medijs in campis collocatur. Quum eiectus è Saxoniae finibus, ut antea dixi, Muncerus, oberraret, ac rumor increbuisset, eum cogitare Mulhusium: Lutherus, ea re cognita, datis ad senatum literis, grauiter monet, ne recipiant: esse hominem seditiosum, qui praeter uim & latrocinia, nihil cogitet: notum esse, quid Alsteti, quid Cygneae sit machinatus: habere illum suos emissarios, qui paßim obrepant hominum coetibus: non posse ab ijs hoc saltem impetrari, ut sese legitimae cognitioni sistant: ipsorum doctrinam esse non modò seditiosam, uerū etiam futilem, ineptam & inscitiae plenam: diligenter ergò caueant: fore enim, ut breui detegatur fucus: quod si minus id placeat, saltem ad tempus differant, donec quid de ipsis oporteat sentire, cognoscant: hoc suum esse consilium, hominis amici, deq; ipsorum salute soliciti, quod si repudient, eoq; post in calamitatem incidant, se futurum extra culpam, qui tam studiosè praemoneat: rectè facturum senatum, si roget ex illo, quis docendi munus ipsi commiserit, quis euocarit? &, si Deum nominet authorem, tum iubeant hanc suam uocationem aliquo euidenti signo comprobare, quod si repraesentare non poßit, ut tum repudietur: hoc enim esse Deo proprium atque familiare, quoties formulam consuetam & rationem ordinariam uelit immutari, ut tum uoluntatem suam aliquo signo declaret. Gliscente per Germaniam dißidio, quum ad turbam atque motum res inclinare uiderentur, nondum tamen arma sumpsissent plebei: Lutherus edito scri-

Phiferus capite plectitur

Muncerus decollatur.

Luth. cauendū monet Muncerum.

1525 pto monebat omneis, ut à seditione sibi temperarēt: etenim, licet terrificus aliquis tumultus et præsens periculum imminere uideatur ecclesiasticis, arbitrari tamen se, uel nullum, uel non eiusmodi futurum, qui ditionem ipsorum omnem peruadat, aut potentiam euertat: nam longè aliam ipsis impendére calamitatem, & fore, quod post Danielē Paulus etiam prænunciauit, ut ipsorum tyrannis nulla ui humana, sed aduentu Christi seruatoris & spiritu Dei corruat: hoc suæ sententiæ esse fundamentum, hac etiam de causa nunquam se restitisse illis magnopere, qui rem armis aggrederentur: certò enim sibi cōstare, frustra ipsos moliri: etiámsi fortè pauci quidàm ordinis ecclesiastici trucidentur, non tamē ad omneis peruenturam hanc esse lanienam: trepidare quidē illos nunc & concursare, seq; inprimis optare, ut magis etiam trepident, si fortè scelerū ipsos pœniteat: sed accensam esse iram Dei, et illos de uitæ quidè periculo deq; fortunis nunc angi, quomodo autem Deo reconcilientur, nullam suscipere cogitationem, imò securos omnium rerum, aspernari tam claras admonitiones, ac iræ diuinæ significationem penè etiam ridere: et quanquam ab armis nihil grauius metuendū sit ipsis, tamen, cum præsens rerum status explicationē aliquam consilij requirat, dicturum se liberè sententiam suam: ac principiò quidem, magistratus esse, hoc operam dare, ne populus aliena culpa detrimenti quid accipiat, & prouidere, ne falsis dogmatis religio deformetur, hoc ipsorum esse munus, & eam, qua sint præditi, potestatem, ad gloriam Dei conuertēdā esse omnē, & ad populi salutē: quia uerò longè diuersum faciant, seq; inuicem impediant, nonnulli falsam quoque doctrinam tueantur: non laturos impunè: non hoc suum esse consilium, ut armis oppugnentur pontificij, uerùm ut magistratus ad officium illos adstringat, in eoq; suā ditionem atq; ius exerceat, neq; sua uel lenitudine uel dißimulatione, illorum audaciam & improbitatem confirmet: ad uulgus autem et imperitam multitudinem quantum pertinet, grauiter esse monendos, ne se commoueant, nisi de uoluntate magistratus: frustra enim sumi laborem omnem, & Deum ipsum esse uindicaturū, neq; tam leui pœna tantam nequitiam expiari posse: quòd enim adeò lentè tamq; remißè principes agant, quòd tantas indignitates perferant, & illis tam apertis iniurijs atq; ludibrijs ecclesiasticorū non commoueantur, id fieri permissu diuino, nimirum, ut

ut unus ipse rem ulciscatur, & iracundiam suam omnem in illos effundat: quòd etiámsi fortè res in tumultum exeat, & tam leni supplicio sibi satis fieri patiatur Deus, tamen omnem istum agendi modum esse non solum illaudatum, sed inutilem quoq;: nihil enim esse rationis in seditione, & ferè fieri, ut innocentes præ cæteris luant: neminem etiam, qui turbas moueat, excusari posse, quantùmuis habeat iustam causam: populari uerò seditione semel oborta, bonos & honestos homines unà cum nocentibus & improbis necessariò perire: ad magistratum ergò respiciendum, & quándiu is non se commouet, nihil priuatim esse tentandum: seditionem enim omnem pugnare cum præcepto Dei, qui controuersias omneis priuatorũ legitimè disceptari iusserit: quum autem seditio nihil sit aliud quàm uindicta priuata, nemini dubium esse, quin Deus illam improbet ac detestetur: eam uerò, quæ nũc impendére uideatur, seditionẽ excitari ab humani generis hoste Diabolo, qui cum ueritatis lucẽ ferre non poßit, turbas excitet per homines euangelicæ profeßionis, ut uerã doctrinam, his aliquot annis, beneficio Dei restitutam, in odium ac uituperium adducat, quasi non sit à Deo profecta, quæ tantis malis occasionem præbuisse uideatur: hoc ipsum nunc ab aduersarijs magna contentione iactari, sed eorum esse contemnenda iudicia: se quidem illos planè despicere: nihil enim à se uel scriptum esse uel pronunciatum, quòd seditionem ullam poßit accendere: iam uerò, qui rogent & obijciant, quid agendum igitur, & quousque ferendæ sint indignitates illæ, conniuente ac dißimulante magistratu? illos hanc oportere formulam sequi, primùm, ut delicta sua recognoscant, quibus offensus, tyrannidem illam ecclesiasticam Deus permisit esse tam diuturnam, támque latè grassari: dominationem hanc adeò crudelem & impiam, esse nostrorum scelerum & improbitatis præmium: eam si uelimus à nobis depelli, cumprimis oportere, ut uitæ emendatione Deum reconciliemus: deinde, magnis precibus implorandum esse diuinum auxilium aduersus regnum pontificium, exemplo Dauidis, qui Deum sæpe rogarit, ut impiorum potentiam atque superbiam infringeret: postremò, celebrandam esse doctrinam euangelij, & pontificum imposturas orbi terrarum patefaciendas, ut detectis erroribus & agnita ueritate, homines pro nihilo ducant & planè contemnant quicquid ab illis profectũ fuerit: 1525

1525 hanc rationē esse longè omniū aptißimam ad minuendam illorum po tentiam: uiribus et armis nihil quicquam profici, et ferè fieri, ut belli gerando magis illi confirmentur: quòd si autem cum pontificis perso na, Christus, & cum eius doctrina componatur euangelium, tunc demum apparere, quantum sit discrimen inter lumē solis atq; tenebras, et quantū nobis beneficium Deus contulerit, patefacto nobis ad sui co gnitionem, aditu, remotis omnibus obstaculis: tunc demum ruere atq; collabi uim omnem illorum & existimationem: hoc suo posse doceri exemplo, qui pontificium regnum grauius afflixerit, quàm ulla uis potuisset armorum: nullam igitur aliam esse optandam seditionem: hanc unam, quæ nunc resuscitata sit, authore Christo, prædicationem euangelij, satis esse potentem & acrem ad obruendū pontificatū: huc esse defigendos oculos atq; mentem, nec aliò respiciendum: non suum hoc esse negocium, in quo uersetur, tantam enim molem excedere uires atq; modum humani ingenij: quòd etiam eousq; res deducta sit, omnino præter suam expectationem accidisse, ideòque nihil dubitare, quin idem ille, qui fundamenta iecit operis, qui dedit incrementum ad finem quoque sit illud & exitum perducturus, omnibus licet hostibus inuitis ac resistentibus: Diabolum multò antè præsensisse mutationē hanc tam insignem, ideoq; fuisse conatum impedire, & hæc tempora quosdam prænunciasse, scriptis aliquot editis atque uaticinijs, ut homines redderet alienos à salutari doctrina: quum autem frustra se conatum esse uideat, decurrere nunc ad nouum præsidium, & ad seditionem homines impellere, ut impediat, quò minus à suo pontificisque regno fiat defectio: sed non perfecturum esse quod moliatur, & fore, ut prædicatione ueræ doctrinæ magis atque magis labefactetur: in ea doctrina perseuerandum esse omni studio ac diligentia, & demonstrandum, quàm nihil ad salutem conferant hominum decreta: monendos etiam homines, ne uotis monasticis alligari sese patiantur, & qui iam alligati sunt, ut ea repudient, item, ne quid pecuniæ contribuant ad friuolos illos, & ioculares templorum usus, ad cæreos, campanas, tabulas, uasa, signa, substructiones, ornamenta, & quicquid sit eius generis: nam in hisce rebus non esse positam hominis Christiani uitam, sed in fide atque charitate: hunc ad modum si doceatur populus, dubium non esse, quin pontificum, eorùmque clientelæ omnis authori-

tas

*tas atq; regnum paucis annis concidat: sin autem hæc doctrina post= 1525
ponatur, nec hominum animis eripiantur errores ac opiniones illæ
falsæ, duraturum esse pontificatũ, etiámsi plurimæ simul in eum fiant
coniurationes: Inspiciant modò & secum cogitent, quantum ipse,
quàm exiguo tempore, sola doctrina perfecerit: uel ipsos aduersarios
illud testari, quando suis emolumentis plurimum deceßisse querun=
tur: ex eo facilè intelligi, quid sit futurum, si uel per solum adhuc bien
nium hæc doctrina cursum suum retineat: Sathanam ergo, qui rem o=
mnem præsentiat, tumultuari nunc, & institutum istud conari per se=
ditiones impedire: sed prudenter agendum, magnisq; laudibus benefi
cium Dei celebrandum esse, qui uobis hanc suæ cognitionis lucem ac=
cenderit: detectos esse pontificiorũ dolos, inscitiam, rapacitatem, ty=
rannidem, & totam illam sentinam præstigiarum, quibus orbem ter=
rarum ludificarunt: illos, qui fuerunt antehac omnibus formidabi=
les, nunc eò redactos, nihil ut habeant præsidij, nisi tantum in armis:
cùm autem nudi iam conspiciantur ab omnibus, & quantam occulta=
rint immundiciem, oculis omnium appareat, & ad uim confugere co
gantur, fieri non posse, ut sit diuturnus ipsorum status, & si quid for=
tè reliquum manserit ipsorum potentiæ, quod hæc euangelij doctrina
non infregerit, fore, ut totũ illud aboleatur aduentu Christi: fortiter in
standum igitur & progrediendum in eo curriculo: sed adhibendam
esse tamen certam rationem & ordinem: præposterè enim quosdam
in eo uersari, qui nulla instructi doctrina, simulatq; unam & alteram
audierint concionem, è uestigio sibi multum arrogent, seq; Luthera=
nos uocent, & alios nondum intelligentes acerbè reprehendant: mul=
tum autem in eo peccari, neq; sic agendum esse, & orare se, ne quis o=
mnino suum nomen obducat, sed elaborandum potius, ut cum Christi
nomen profiteamur, iure nobis illud uendicemus, ut Christiani cogno
minemur: qui uerò docet, ei uidendum esse, cuiusmodi sint ij quibuscũ
agat: nam esse quosdam pertinacibus ingenijs, qui & sanam doctri=
nam aspernentur, & alios etiã in errorẽ abducant: ab ijs planè tempe
randũ, & iuxta præceptum Christi, non esse spargendas margaritas
ante porcos: quum autẽ ijdẽ non contenti sua uel ignoratione uel per
tinacia, cæteros etiã à uera doctrina reuocant et auertunt, tum acriter
ijs resistendum, non quidem ipsorum causa, uerum ut ex multitudine*

1525 saltē aliqui conseruentur: rursum, esse alios minimē quidē repugnantes, uerùm simplices et ignaros: cū his agendū esse leniter, non tumultuosè nec immodestè, et ordine cōmonstrandum, in quo sit hominum posita salus, & ad ipsorum mediocritatem accōmodandam orationē omnem, donec sensim augescant & confirmentur. Superiori libro diximus de plebeis, qui per Sueuiā erant in armis, antequam Muncerus prodiret in aciem. Hi paulò moderatius rem gerebant initiò, & quid à principibus atque magistratu fieri uellent, edito scripto demonstrabant, ut supra paucis attigimus, et si qua in re fallerentur ac errarent, non se fore pertinaces, uerum saniora uelle sequi consilia, profitebantur. Ex ijs postulatis primū erat, ut ipsis liceret ecclesiæ ministros eligere, qui uerbum Dei purè doceant, nullis admixtis hominum decretis: alterū, nolle se posthac ullas dare decumas, præterquam frumenti & has ipsas oportere distribui partim in ecclesiæ ministros, arbitrio bonorum uirorū, partim in homines egenos, partim in usus publicos: item, quòd hucusq; sint habiti, uelut conditione serui, rē esse indignā, quandoquidem Christi sanguine sint omnes facti liberi: non se quidē recusare magistratum, & scire constitutum esse à Deo, uelle etiam in rebus omnibus honestis parére, sed seruitutem illam deinceps nolle ferre, nisi scripturæ sacræ testimonio demonstraretur æquum esse, ut ferant: deinde, quod ipsis interdictum sit, capere feras, aues atq; pisces, nullam habere æquitatē, multò minus etiam, quòd plærisq; in locis nō ausint eijcere feras depascentes agros atque segetes: à condito mundo Deum dedisse homini ius & imperiū in omnis generis animantia: non se quidem uelle quicquam auferre per uim, ijs qui uel flumen totū uel partem aliquam emerint, sed petere, ut æquabilitas aliqua seruetur, in eoq; magis spectetur quid multitudini, quàm quid paucis utile fit atq; commodum: syluas etiam esse paucorum in potestate, non absq; magno dispendio plebis: itáque suam hanc esse uoluntatem, ut eæ syluæ, quæ non sint emptæ priuatim ab aliquo, fiant multitudinis, ut ex ijs & ad quotidianum usum & ad ædificationes etiam, cum opus fuerit, quilibet sibi sumat absque precio, sic tamen, ut eorum, qui deligentur ad eam rem procurandam, authoritas interueniat: Quòd si fortè nullæ sint, nisi priuatorum syluæ, tum amicè cū possessoribus transigendum: adhæc, grauari se multis incommodis, quæ cumulentur indies

Postulata Rusticorum.

magis

magis atq; magis: cupere ergò, ut eam rem principes moderentur ex 1525
æquitate & euangelij præscripto, neque plus oneris imponant, quàm antiquitus fieri consueuerit: uelle etiam, ut quæ quisque bona, fundos & agros teneat beneficio & concessu principis aut magistratus, eorum nomine non grauetur amplius quàm pactum si initiò: eiusdem esse generis, quod ex ipsis multi pendant annuum tributum atq; stipendium maius, quàm pro modo facultatum: esse æquum, ut de eo principes aliquid remittant, ut qui colunt agros, aliquod saltem percipiant sui laboris emolumentum, nec ad inopiam redigantur: in mulctis etiam pecuniarijs requirere se maiorem æquitatem: nouas quotidie ferri leges, & pecuniam ab ipsis extorqueri sæpe, non emendationis causa, uerùm in ea re plærunq; & odium & fauorem atq; gratiam interuenire: petere ergo, ut iuxta formulas olim descriptas, non autem ex affectibus irrogetur pœna: sed & quosdam priuatim usurpare sibi fundos atque prata, quæ sint multitudinis: quicquid sit eius generis, uelle se uendicare, nisi fortè quis emerit. postremò, quod mortuo patrefamiliâs usitatum sit, ut uxor atque liberi de suis aliquid bonis dependant, id supra modum esse iniquum: uelle igitur, ut totum hoc magistratus aboleat. Huic illorum scripto promulgato, Lutherus, ad quem prouocauerant, respondet, & ad ipsos oratione conuersa, uerũ est, inquit, et fateor, principes uiros, qui prædicationem euangelij nõ admittunt, qui populũ non uno modo grauant et opprimunt, dignos esse, quos è solio Deus præcipitet: nec enim ullam habent excusationem. Et quanquam hoc ita se habet, uobis tamen est prouidendum, ut conscientiam huc adferatis puram et inculpatam: alioqui corporis & animæ iacturam facietis: neque considerare uos oportet, quantæ sint uestræ uires, quantumq; reprehendendi uestri aduersarij, sed quàm legitima sit atq; iusta, quam defenditis, causa. Diligenter itaq; prouidete, neq; concionibus omniũ credite: Sathanas enim sub euangelij prætextu, multos hoc tempore seditiosos et planè sanguinarios excitauit doctores. Equidem liberè uobis atque syncerè consulam, ut debeo: uestrum est adijcere animum & auscultare recta monenti. Neq; uerò, si plæriq; maledicent, & fortè conuicijs me petent, moueor: & satis est, modò saltem aliquos eripiã ultioni diuinæ: reliquã turbam nihil moror, & sicut me contemnunt, sic ego uicißim illos non metuo. Sed ut

Lutheri responsio ad postulata rusticorum.

1525 ad rem ueniam. usurpatis uos quidem nomen diuinum, & Christianũ uos appellatis ipsi cœtum atq; multitudinem, & legem à Deo præscriptam uelle uos per omnia sequi iactatis. Atqui, constat uobis hauddubiè, nomen Dei non esse temerè usurpandum, neq; falsò: nam pœnam comminatur Deus, quæ uos etiam manet, siquidem non rectè negocium hoc agitis: qui totum orbem terrarum inundationibus obruit, qui Sodomam ignita pluuia totam absorpsit, idem uos etiam facilè deleuerit, quæcunq; sit tandem uestra potentia sed falsò uos obducere nomen Dei uestris actionibus, facilè demõstrari potest: itaq; cuiusmodi sit futurus exitus, nõ obscurè diuinare licet. Nec enim fallit, qui dixit gladio perituros, qui gladiũ sibi uendicant ipsi. nimirũ, qui sua quadam audacia sibi potestatem arrogant animaduersionis, cum Paulus tamen iubeat omneis in uniuersum obtemperare magistratui reuerenter & cũ timore. Quid adhæc respondebitis, qui legis diuinæ præscriptum uelle uos insequi simulatis, & interim tamen gladium arripitis, ac magistratui, quem Deus constituit, resistitis? an non istud est temerè usurpare nomen diuinum? Sed magistratus ita se comparat, ut planè sit intolerabilis: nam et euangelij doctrinam nobis adimunt, & in cæteris rebus omnibus ita nos premunt, ut nihil supra. Sit ita sanè: non tamen idcirco sunt excitandi motus atque seditiones: nec enim cuiuslibet est cohercere maleficia, sed hoc ad eum modò pertinet, cui tributum est ius atque potestas gladij, sicut apertè scriptura docet. Deinde, non leges tantum, sed & naturæ ius animis impressum, ostendit, non licere cuiquam, ut suæ causæ cognitor sit atque iudex, ipse. Sumus enim omnes uitiosi, & amore nostri prorsus excæcati. Negari autem non potest, quin hic uester tumultus atq; seditio, sit uindicta priuata: nam & cognitionem causæ uobis arrogatis, & quas uobis putatis esse factas iniurias, ulcisci paratis authoritate uestra: sed hoc ipsum pugnat cum iure diuino, cum naturali, cũ ipsa demũ æquitate. Quod cum ita sit, non potestis ulla ratione facinus hoc defendere: uel, si mandatum aliquod habetis á Deo uestri facti, necesse est hoc ipsum à uobis aliquo illustri miraculo demonstrari. Sed hic accidit, quod Christus ait: nimirum, quid in alijs reprehendendum sit, clarè perspicitis, quantũ uerò sit impietatis in uestra causa, nõ animaduertitis: Iniquè facit magistratus: at multò uos iniquius, qui contẽpto Dei

man-

mandato, iurisdictionem inuaditis alienam, qui magistratui nihil o- 1521
mnino relinquitis. quid enim superest, cùm potestatem ei tollitis? Vos ipsos appello: qui magnam bonorum partem cuipiam aufert, aliquid tamen relinquit, & qui bonis ablatis uitam etiam eripit, uter uobis atrocior esse uidetur? Magistratus adimit uobis possessiones: iniquum est: uos autem iurisdictionem adimitis, qua quidem in re consistit omnis ipsorum fortuna tam corporis quàm bonorum: uos ergò nocentiores illis. Atqui, uitam ipsorum atque fortunas non petimus: credat hoc qui uolet, non ego: Qui præcipuam partē alicui tollit & aufert, non uerebitur etiam reliquum, quod ab ea dependet, auferre. Verùm, sit ita sanè, ut dicitis: maneant illis quæ possidēt, bona, uita quoque sit incolumis: illud uerò, quod iam perpetrastis, omnem mediocritatem excedit, quando potestate illis omni sublata, uultis ipsi rerū esse domini. Perpendite rem ipsi, quæso: uestrū hoc institutū si laudari debeat atq; ualere, nulla sint futura iudicia, nullus magistratus, & cuiuis liceat priuatim in quemuis experiri pro sua libidine & arbitratu, nec expectandum inde sit aliud, quàm mutuæ cædes atq; latrocinia. Nam ut quisq; sibi factam ab aliquo putabit iniuriam, ita mox illam pro sua cupiditate uolet ulcisci: hoc ipsum uerò, si & iniquum est, & in nulla persona tolerari potest, multò minus coactæ alicui hominum multitudini concedi debet, aut si conceditur, ut singulis etiam ferendum erit. Quid? in hoc ipso uestro cœtu, si res eò licentiæ prolaberentur, ut causam quisq; suam priuatim ulcisci uellet, cedo, quid faceretis? Cogeretur ille dubio procul stare iudicio publico per uos constituto: quid uos igitur excusat, qui iudicia conuellitis & magistratum reijcitis, quem Deus ipse uobis præfecit? Hoc ipsum ius, de quo iam loquimur, omniū mentibus est impressum, & à barbarissimis etiam populis colitur: nam alioqui summa sit omniū rerum futura perturbatio: quòd etiamsi diligenter illud seruaretis, nihilo tamen essetis hoc ipso meliores, quàm uel Turcæ uel id genus alij populi, nostræ religionis ignari: iudicia enim publica subire, & magistratus authoritatem sequi, non hoc præstat, ut quis fiat Christianus: nam ipsa demum necessitas cogit etiam inuitos, ut ita faciant: Vos ergò, cùm hoc ipsum ius, mentibus infixum, & omnibus commune, reuellitis, multò estis prophanis gētibus deteriores: tantum abest, ut nomine Christiano si-

1525 tis digni, quem quidem titulum quia uobis usurpatis, & nomini diuino facitis iniuriam, indigni uidelicet appellatione Turcica, propter naturæ ius uiolatum, quomodo tandem consistetis in aspectu Christi, cum de nobis omnibus iudicium facturus est? Cuiusmodi sint ergo uestri doctores, etiam atq; etiam prouidete: uereor enim, ne sanguinarij quidam uobis obrepserint, qui suis concionibus huc uos impellant, quò tandem ipsi uestris auxilijs freti, dominationem & regnum inuadant, securi prorsus de uestris fortunis atq; salute. Iubet Deus uindictam sibi omnem permitti, scriptura iubet parére magistratui, etiam improbo: parendum igitur erit: alioquì motum quidem excitabitis, uerùm is tandē in uestrum caput desinet: nec enim licentiam hanc uestram Deus impunitam dimittet, dumq; libertatē quæritis, uitæ, bonorum & animæ dispendium uobis ipsi comparabitis. Exardescit in uos ira Dei, & salutis omnium hostis diabolus, falsos in uestrū cœtum immisit doctores: meū ergò secuti consiliū, cauete ac resipiscite. Nunc de iure Christiano seu euangelico uerba faciam. hoc enim quia uobis arrogatis cognomen, æquum est, ut cuiusmodi sit ius uestrum, exploretur. Et primò quidem, Christus iubet nō esse resistendum malo, sed unam ferienti maxillam iubet & alteram præberi: tunicam auferenti iubet pallium quoque tradi, iubet benè tum præcari tum facere inimicis. in eandem sententiam multa sunt loca paßim in sacris literis. Iam mihi uidete, quomodo uestrum hoc institutum respondeat mandato Christi: uidete, quò uos abduxerint uestri doctores. Christianorum sanè est, pati & subire crucem, non repugnare, non ulcisci, non gladio ferire: quid autem simile in uobis conspicitur? Ardua cumprimis est Christiani nominis profeßio, et uix paucißimi re præstant ipsa, quod debent. quòd ut plenius intelligi poßit, exemplum uobis adferam huius, de quo loquimur, iuris. Vt dominum ac magistrum suum Petrus defenderet, seruulum pontificis ferijt: nònne iusta de causa? cùm illi nō modò uitam Christi peterent, sed eius quoq; discipulis, euangelij doctrinam, in qua salus erat ipsorum posita omnis auferebant, sublato nimirum præceptore Christo. Talis uerò támque atrox iniuria uos nondum perculit: sed quid interea Christus? iubet abstinere Petrū à defensione, graui lata sentētia in eos, qui gladio feriunt, hoc est, qui contemptu magistratu, uindictam priuatā exercent. Quid ipse, cùm af-

figi-

figitur cruci, cùm docendi munus à Deo patre mandatũ exercere pro 1525
hibetur? nimirum fert patienter, rem omnem Deo patri committit,
eumq́; pro suis percussoribus deprecatur et orat. hæc uestigia sunt imi
tanda uobis, aut deponendus est hic tam speciosus titulus. Quòd si
Christi, exemplo insisteretis, patefaceret se Dei potentia: et sicut post
indignißimam filij sui mortem, longè lateq́; propagauit euangelium,
inuitißimis licet omnibus aduersarijs, ita quoq; uos hauddubiè respi-
ceret, & salutarem doctrinam abundè largiretur: nunc uerò quando
quidem armis res administratur, nec obtinebitis quod uultis, & ar-
ma uobis de manibus excutientur. De me ipso nunc etiam aliquid di-
cam. Oppugnauit me summis uiribus totus orbis terrarum: & ta-
men quò fuit ipsorum omnium impetus uehemẽtior, eò fecit maiores
progressus mea doctrina. Quid ita? nihil egi uiolenter, nullum exci-
taui motum: non fui cupidus uindictæ, sed magistratum ciuilem reue-
renter colui, scriptis etiam meis exornaui, quantum in me fuit, &
quod præcipuum est, rem Deo cõmittens, in ipsius potentia totus ac-
quieui: Sic adeò seruatus sum in hunc usq; diem, fremant licet ponti-
fex omnesq́; aduersarij, & simul mea doctrina multos ad populos di
manauit. Vos autem importunè iam irruitis, & dum promouere uos
negocium putatis, quantum inferatis impedimenti, non animaduer-
titis. Hæc autem eò spectant, ut titulum illum & nomen Christianum
à uobis ablegetis in ista causa: quam etiamsi defenderetis optimam, ta
men, ut suprà docuimus, homini Christiano nec pugnare licet nec ma
lo resistere. Hunc ergo titulum atq; cognomen uobis non tribuam, nõ
concedam. Neque tamen hoc ipso uelim purgare magistratum: nam
iniquè multa faciunt, & agnosco: sed nihilo minus à Christiani nomi-
nis profeßione hæc uestra longè remota est actio. Quòd si uerò no-
men istud obstinatè retinebitis, & hoc ueluti fuco uestrã causam ad-
umbrabitis, aduersarium me uobis profiteor, quia sub euangelij præ-
textu planè diuersum à doctrina Christiana facitis. Itaq́; Deum pre-
cabor, ut uos benignè respiciat, & uestrũ hoc institutum euertat. Nec
enim obscurè hoc intelligo, diabolũ id moliri, quandoquidẽ per pon-
tificem Romanum hucusque opprimere me nõ potuit, ut per istos me
conficiat atque iugulet sanguinarios concionatores. Ergo preci-
bus instabo, sicut dixi, quanquam sanè malim ita uos cõparetis, ut ne
mihi

1525 mihi sit necesse precibus aduersum uos agere. Nam etsi peccator sum, tamen et iustam esse precationis meæ causam, et exaudiri quoq; meas preces, nihil dubito. uult enim Deus nomen suum sanctificari, & nobis etiam sic orandum esse, commonstrauit. Hortor itáque uos atque etiam oro, ne precationes meas & aliorum despiciatis: quid enim possint & efficiant, uestro certè maximo malo sentietis. Talem uerò fiduciam ad precationem, uos nullam adferre potestis. nam & scriptura et mens ipsa malè conscia uobis ostendunt, actionem hanc uestram esse prophanam & impiam. Ex uobis, oro, quotusquisq; Deum implorauit in ista causa? uix ullus opinor, imò salutē omnem in copijs & armis positam esse putatis. Qui uerè sunt Christiani, nihil agunt uiolenter, sed tolerant, precibúsq; Deum solicitant, ut omnium temporum uiri sancti suo nobis exemplo demonstrant. Nam & salutaris est hæc unica ratio, & menti summam tranquillitatem adfert: nūc ergo, quoniam hanc negligitis, quia neq; preces ad Deum effunditis, neque patientiam ullam præstatis & à uobis omnia petitis atque speratis ipsi: non est, quod ullum Dei beneficium expectetis. Fieri quidem potest, ut conniuente Deo sit aliquis uester successus, uerùm id omne demùm in uestram residet perniciem. Ex ijs, quæ hucusque recitauimus, facilè est ad postulata uestra respondere. quæ etiamsi niterentur æquitate, & iuri naturæ essent consentanea, tamen præcipua sui parte non consistunt, quia magistratui uultis ea per uim extorquere. quod ipsum et cum æquitate & iure communi pugnat. Is autem, qui uobis ea conscripsit, non est uir bonus. nam loca scripturæ, quibus uos accendit & periculis obijcit, non integrè recitat, neq; bona fide, & propius inspecta nihil adeò pro uobis faciunt, ut etiam uehementer impugnent. Iactatur hoc à uobis præcipuè, doctrinam Euangelij uobis eripi: sed planè fieri non potest, ut ab Euangelio quis arceatur: hæc enim doctrina non est ulli certo alligata loco, sed liberè per orbem terrarum uagatur & oberrat, sicut illa stella, quæ Magis ab oriente sole profectis effulsit, &, quo loco Christus esset natus atq; recumberet, ostendit. In magistratus quidem est potestate, ab eo loco, ubi docetur Euangelium aditu quem prohibere: sed in nobis etiam positum est, uetere solum, & alijs in locis doctrinam hanc prosequi. Locus ipse non est à nobis ui retinendus aut occupandus, uerùm relinquendus magistratui seu domino,

mino, & commigrandum aliò, sicut Christus ipse docet. Quod est 1525
primum in uestris postulatis, de constituendis Ecclesiæ ministris: rectè quidem habet, si rectus accedat ordo. nam si bona, quibus aluntur Ecclesiæ ministri, profecta sunt à magistratu, iam populo non licet illa tribuere cuilibet: sed primùm rogandus est magistratus, ut pastorem constituat: si recuset, populus aliquem deliget, suisque alet impensis: si ne hoc quidē feret magistratus, tum qui delectus est à populo, fugiat, & unà cum eo qui uolet: si secus fiat, non potest abesse scelus & iniuria. Quod ad decumas pertinet, iniquißimum est. quid enim hoc est aliud, quàm magistratum abrogare totum? liberalitatem colite, sed de uestro, non alieno. sic prorsus agitis, ac si dominia rerum essent in uestra manu, qua quidem ex re facilè potest intelligi, quid uestræ sit mentis atq; consilij. Seruitutem etiam tollitis omnem. quid hoc? nonne & Abrahamus & alij pleriq; uiri sancti posséderunt seruos? Paulum legite: is uos erudiet, de seruis quid statuendum sit. hoc ergo postulatū, ad uim etiam atque rapinam pertinet, & cum Euangelio pugnat. nam qui seruus est, potest nihilo minus esse pius, et libertate Christiana frui, sicut is qui captiuus detinetur aut ægrotat. Vos eò spectatis, ut omnium sit eadem conditio, sint omnes æquales: hoc autem est absurdum & ineptum. Nam hæc uita ciuilis & administratio reipublicæ consistere nō potest, nisi personarum sit discrimen, ut uidelicet alij sint liberi, alij serui, alij præsint, alij pareant. Quæ reliqua sunt de feris, de pascuis, de syluis, de fluminibus, de tributis, & id genus alia, iureconsultis relinquo disceptanda. nec enim ad officium meū pertinēt, quod in eo uersatur, ut mentes hominum in rebus sacris instituam. Et hæc quidem est mea sententia consiliumq;, uiri fratres, quod à me flagitastis: nunc uestrum erit, quia scripturæ testimonijs uos obtemperare uelle scribitis, animū huc adijcere. Neq; uerò, cum hæc ad uos perferentur, mox clamorem tollite, quasi magistratui sim factus adulator, quasi non rectè doceam, sed prius rem omnem, & cuiusmodi sint argumenta, quibus utor, diligenter expendite. nam certè uestra res agitur. in primis autem cauete ab ijs, qui uos extimulant, doctoribus. noui totum hoc genus hominum: abducunt uos in præcipitium, ut honores ac facultates periculo uestro consequantur. Causa, cur falsum titulum, quo se uenditabant, tantopere illis obijcit, hæc erat, quòd in

suis

1525 suis illi literis omnibus, cùm ad societatem alios inuitarent atq; cogerent, ad arma se uenisse iactabant, præcepto diuino, et reipublicæ charitate quadam, ut euangelij doctrina celebretur & augescat & retineatur, ut ueritas & iustitia & uitæ honestas propagentur, & ut sibi suisque consulant, ne qua ui deinceps opprimantur. Cumq; ad hunc modum sui facti rationem explicassent, paucis uerbis mandabant uicinis, ut statim è uestigio sumptis armis accurrerent, opemq; ferrent, sin minus, tùm se quàm primùm ad ipsos cum copijs omnibus esse uenturos minabantur. Cùm ad hunc modum ijs respondisset Lutherus, principes etiam & nobilitatem scripto commonefaciens, uobis, inquit, solis acceptum ferri debet quicquid est hodie turbarũ, uobis autem inprimis, qui titulum habetis Ecclesiæ, qui ne hodie quidem adhuc desinitis euangelij doctrinam persequi, & quidem contra conscientiam. Deinde, uos, qui ciuilem obtinetis magistratum, hoc unũ agitis, ut quocunq; modo compilata pecunia uobis suppetat ad omnẽ luxum atque superbiam, ita quidem, ut miserum uulgus hoc tantum onus tolerare amplius non poßit. Imminet sanè uobis longè grauißimum periculum, & quasi leniter suspensus gladius impendet ceruicibus uestris, & tamen sic estis interea securi, quasi nemo poßit uos deturbare loco: sed hæc ipsa securitas uobis erit hauddubiè perniciosa. Contemptum aliquando Deus effundit in uiros principes, ut est in psalmis: admonui uos nõ semel, ut ab eo malo diligenter caueretis: uerùm ultrò procurritis ad interitũ, nec ulla uos mouet admonitio. redundabit igitur in uestrum caput, ira Dei, ni uitam emẽdabitis. Quæ paßim conspiciuntur & accidunt prodigia, nihil fausti denunciant. Efferuescentẽ in nos iram Dei facile possumus ex eo cognoscere, quòd falsis doctoribus tantum in nos permittit, ut uidelicet in errores atq; tenebras abducti, meritò plectamur. Huc iam accedit ista seditio popularis, quæ Germaniam funditus perdet, nisi precibus nostris Deus exoratus, medicinam adferat. Is autem est hodie rerũ status, ut hunc uestrum dominatũ homines nec poßint nec uelint, neq; sanè debeant ferre diutius. Transformari uos oportet omnino, et uerbo Dei cedere: quod si plebs in hoc tempore non perficiat, alij succedent: ac licet plærique; omnes à uobis interficiantur, tamen no[...]s excitabit Deus, qui negocium hoc agit & bellũ uobis facit, & impietatis uestræ pœnam

Lutheri ad principes exhortatio

expo=

exposcit. E uobis nonnulli iactarunt, omnem sese fortunam & facultates impensuros in hoc, ut doctrina Lutheri tollatur funditus: quid autē? nonne iam eò res deducta uidetur? Absit ridiculum in hisce rebus. dicebant olim Iudæi, nullum se regem habere: sed eò demùm recidit ipsorum reipublicæ status, ut in perpetuum rege careant. Neq; uerò contenti superioribus delictis nonnulli uestrûm, euangelio nouam faciunt contumeliam, & quicquid hoc est turbarum, meæ doctrinæ ferunt hunc esse fructū. Age, pergite ad hunc modum insectari: cuiusmodi sit mea doctrina, quæ uox euangelij, nō uultis cognoscere, quod est obstinati & maleuoli animi signum. Equidē inde semper ob initio docui modestè, & à seditionibus uehementer abhorrui, & populum magno studio sum hortatus ad obedientiam magistratui præstandā, imò etiam, ut tyrannidem & impiam uestram dominationem tolerarent, admonui: eiusq; rei testimonium uel ipsi uos dare potestis: nō est igitur à me profecta ista seditio, uerùm sanguinarij illi prophetæ, qui sunt mihi non minus quàm uobis inimici, pestem hanc inuexerunt, circumuenta plebe, perq; triennium & amplius eò, rem istam agunt, nec interea quisquam illis ita restitit, ac unus ego. Si iam Deus, nequitiæ uestræ causa, Sathanæ permittit, ut per eiusmodi prophetas, populi furorem in uos concitet, eoq; res deueniat, ut facultas mihi tollatur impediendi malum hoc et tempestatem: quæ cedo, culpa uel in me uel in euangelium transferri potest, cùm hæc ipsa, quam profiteor, doctrina, non modò sæuitiam uestram perferat hucusq;, sed pro uobis etiam preces ad Deum effundat, uestrumq; statū ad uulgus ornarit semper & summis commendationibus defenderit? Quòd si iam cuperem ulcisci quas mihi fecistis iniurias: riderem in sinum, essem huius tragœdiæ spectator, aut coniungerem me furenti plebi, &, quod dici solet, oleum adderem camino, & essem tanquam unguis in ulcere. Magnopere ergo uos oro, uiri principes, ne mea uobis admonitio sordeat, néue seditio uobis hæc uideatur leuis: non sanè quòd timeam, ne uos illi opprimant: nec enim metuere uos istud uelim: sed ut ira Dei sit uobis formidabilis. Nam si pro merito uos ulcisci cogitat, ut quidē metuo, non effugietis periculum, etiámsi minimæ sint hostium cohortes. Itaq;, si quis adhuc locus est consilijs, oro, cedite furori & imminentem procellam sapienter depellite, et quoniā incertus est euentus, tum 1525

etiam,

1525 etiam, quia, quæ sit Dei uoluntas ignoratur: omnia uos prius experiri decet, & cauendum ne suscitetur incendium, quo tota conflagret Germania. Nam certè flagitia nostra, quibus aduersum nos iram Dei concitauimus, in conspectu posita sunt, ita quidem, ut ad leuißimum quenq; strepitum sit nobis expauescendum: mitto, cùm tantus hostiũ numerus coalescit, & uim intentat. Lenitas & clementia nullum uobis adferet dispendium, & ut adferat, magno tamen cum fœnore pòst omnia restituet: uim autem si adhibebitis, de summa rerum forsan erit periclitandum. Et cùm alijs rationibus multò plus consequi liceat, cur aleam hanc atq; discrimẽ subire uultis? postulata proposuerũt ad xij. è quibus aliqua sunt ita rationi & æquitati consentanea, ut meritò uos pudere debeat: sed tamen ad suum emolumentum illi referũt omnia, neq; satis rem demõstrant, & sunt alia multò maiora, quæ uobis obijciantur, quæ ad rempublicam Germaniæ pertinent. ea quodam in libro diligenter explicauimus: uos autem, quibus ea propriè conscripsimus, quoniam illa repudiastis, iam multò duriora sustinetis, & uestro quidem merito. Postulant inprimis, ut legitimè constituantur ecclesiæ ministri, qui uerbum Dei doceant. Et quanquam hîc ad suũ priuatum commodũ spectant, quando sumptum uolunt ex decumis alienis ad eam rem præberi: tamẽ denegari quod petũt, nulla ratione potest, nec enim ulli magistratui licet suos ab euangelij doctrina submouere. Cætera quæ pertinent ad seruitutes & id genus alia, nituntur & ipsa ratione. Magistratus enim est, non affligere, non diuexare populum, sed fortunas illius atq; cõmoda potius tueri & conseruare. Iam uerò nullus est expilationũ modus: quæ sanè res diuturna esse quî potest? Quod si homines rusticani, fructus annuos è suis præsidijs atq; fundis percipiant uberiores expectatione, magistratus autem & dominus tantò plus exigant ab eis tributi, atque hæc omnia summo cum luxu profundant: quid, cedo, commodi redeat ad miseros, aut quantula ex parte sit illorũ facta melior cõditio? Sanè cohercenda est omnis hæc profusio, & resecanda luxuries, ut illis etiã, quo uitam tolerent, aliquid superesse poßit. Quod reliquum est, ex ipsorũ literis iam diuulgatis accepisse uos puto. Sic utrisq; sigillatim commonefactis, communem illis epistolam scribit, & quòd malam utriq; causam tueantur, monet, ut ab armis discedant, et disceptatione cau-

sam

ſam finiant. Magiſtratui quidem demonſtrat, quàm tetri ſemper fuerint atq; funeſti, tyrannorũ, plebi uerò, quàm infœlices & calamitoſi ſeditioſorum exitus, qui ſumptis armis in magiſtratum proterui fuerunt. unũ imprimis deplorat, quòd cùm utrinq; mala conſcientia belligerentur, principes quidem ut ſuam tyrannidem confirment, alij autem, ut, quod cupiunt, ſeditioſe perficiant: animæ iacturam faciant omnes, quicunq; hoc in bello cadunt. Deinde Germaniæ uicem deplorat, quæ ciuili hoc bello ſit interitura prorſus: facilè quidem arma ſumi, uerùm non ita facilè, cùm uolumus, deponi: Monet igitur ut abſtineant, neq; tam perturbatum atq; cruentũ reipublicæ ſtatum, poſteritati relinquant: armis nihil ad diuturnitatem poſſe perfici, ſed emendatione uitæ ac ratione, plurimũ. Hortatur, ut per uiros bonos utrinque delectos cauſa diſceptetur: magiſtratus de ſummo iure aliquid remittat: plebei uiciſsim acquieſcant recta monentibus, & à poſtulatis nonnullis etiam diſcedant: hoc ſuum eſſe conſilium, cui niſi pareant, ſe fore utriuſq; ruinæ ſpectatorem: nefas enim utrinq; uerſari, & bellum eſſe plebi contra principes, ut in oppreſſores ipſorũ ſalutis atq; fortunæ: magiſtratum inuicem conflictari cum plebeis, ut cum latronibus, & ijs, qui nomini Chriſtiano contumeliam faciant: In hac ipſorũ obſtinata ferocia ſe rogaturum eſſe Deum, ut aut concordiæ uiam oſtendat, aut utriuſque partis conſilia retundat & conatus: quanquam tot nunc editis prodigijs, ualde ſe formidare, & in magna uerſari ſolicitudine, ne iam ira Dei mitigari poßit atq; depelli, non magis, quàm tũc, quandò per Ieremiam denunciauit, offenſionẽ et iram ne ſanctißimorum quidem uirorum precibus condonare ſe uelle, quò minus populum Iudaicũ affligeret: nihil ergò magis optare ſe, quàm ut reſipiſcant & Deum uereantur, quò ſaltẽ calamitas iam impendens differri poſſit atq; mitigari. Dum hac ratione tumultũ ſedare ſtudet: illi per Franconiam alijſq; in locis ſubitò progreßi, nõ pontificijs modò ſed nobilitati quoq; bellum faciunt, & longè lateq; graſſantur, ut diximus. Ibi tùm Lutherus, alio euulgato ſcripto, hortatur & inſtigat omneis, ut uelut ad commune reſtinguendũ incendium, ſic ad iſtos conſceleratos & nefarios latrones ac parricidas trucidandos accurrant, qui et fidem magiſtratui datã turpißimè uiolarint, & alienas poſſeßiones per uim occupent, & hanc tam horrendam impietatem atq; nequitiam, Chri- 1525

1525 stiani nominis tegumēto circumuestiant. quo quidem nihil indignius, nihil turpius excogitari possit. Illa etiam, quibus utuntur, argumēta, paucis refellit, ut suprà copiosè docuimus. Deinde magistratui demō strat, quàm nihil dubitare debeant aut uereri, quò minus hanc seditiosam colluuiem inuadant & opprimant: hoc enim ad ipsorum propriè officium pertinere: nec enim ipsis modò, sed et cuiuis priuato licere, hominem seditiosum quocunq; tandem modo interficere, propterea, quòd seditione nullū existere possit in republica malum perniciosius: Et quò plures etiam isti pertrahant ac secum rapiant inuitos in suam societatem aut furorē potius, eò plus inesse sceleris, & tantò uehementiori opus esse animaduersione: professos initiò, quasi & disceptationem causæ ferre possent, & admonitionem quoq;, si meliora quis adferret: itaq; se non ausum fuisse tum illos condemnare, quandiu intra hos fines ac ueluti cancellos cōsisterent, nunc autem, quando simulasse ipsos omnia res ipsa doceat, sibi quoq; uertendum fuisse stylū. Ideòque classicū canit, & monet, ut in eos non secus ac in efferatas beluas, impetus promiscuè fiat ab omnibus. Hunc eius libellum, ut nimis acrem & cruentum multi passim uituperabant: ipse uerò prolixè respondet, sententiámq; suam tuetur, & ne in illos quidem utendum esse misericordia demonstrat, qui à reliqua multitudine coacti, seditiosè quid perpetrarint: illis uerò solis ignoscendum, quod & antea semper dixerit, qui admoniti deditionē fecerint. Diximus anteà, quomodo Cæsar conuentum Imperij, futurū Spiræ mense Nouembri superioris anni, missis ab Hispania literis inhibuit: cùm autē turbulentus admodum esset Germaniæ status, et à Turca etiam graue periculum impendéret, datis iterum Toleto literis, ad xxiiij. diem Maij, cur superiorem conuentum agi noluerit, repetit: neq; tamen hoc sic accipiendum esse dicit, quasi de reliquis Imperij negocijs interim nulla deliberatio fieri debeat: agnoscere enim suum esse munus, ut & religionem Christianam, & pios ritus atq; consuetudines à maioribus acceptas defendat, doctrinam uerò perniciosam & religionis innouationem prohibeat: itaq; sui esse propositi, ut de consensu pontificis maximi conciliū publicum habeatur: sed quoniam id forsan aliquantò tardius futurum sit, atque interim tamen multa per Germaniam fieri contra decretum Vuormaciense, motus etiam atq; seditiones oriri quasdam audiat contra ma-

Cæsaris ex Hispanijs ad Principes Ger. literæ.

tra ma-

tra magistratum: deinde, quoniam & inter ipsos principes ac ordines magnæ sint multæq; controuersiæ, tum etiam, quia Christiani nominis hostis perpetuus, Turca, nostris iam finibus impendeat: in iudicio quoq; publico & senatu Imperij multa emendationem desiderent: his de causis conuentum indicere se totius Imperij, ut ad calendas Octobreis Augustæ sint omnes, déq; republica tractent, imprimis autem de perpetuandis in Turcã auxilijs: quòd si corãm ipse non poßit interesse, daturũ alijs negocium, qui suum locum expleant. Hæ literæ serius redditæ fuerunt in Germania, nempe ad xiij. Augusti diẽ: quapropter de Ferdinandi principis, quem Cæsar sibi legauerat, & aliorũ uoluntate, productus fuit hic dies ad Martiniana, seu Nouembris diẽ xi. ut longinquiores etiam ad iter sese cõparare possent. Is, de quo supra dictũ est, Carolostadius, à Luthero dissentiens, Vuitẽberga relicta, clandestinis illis doctoribus, qui uisiones & colloquia cũ Deo simulabant, ut antè diximus, multũ erat familiaris. hac potißimũ de causa, Saxoniæ princeps finibus illi suis interdixerat: ipse uerò libellis editis, Lutherum & collegas insectabatur, ut nouos Romani pontificis adulatores, quasi de Missa, de delictorũ confeßione, de statuis & id genus alijs rebus malè docerent: illa etiam Christi uerba, Hoc est corpus meum, sic interpretabatur, hic sedet corpus meum. nec à principe quidem abstinens, fortunam & exilium suum odiosius exagitabat, eiúsque rei culpam in Lutherum conferebat. Ad ea Lutherus prolixè respondet, & dogmata sua defendit, & iustam subesse causam dicit, quamobrem princeps eum intra suos fines non patiatur. Postea uerò, quàm illa seditio popularis oppressa fuit, & profligati rusticanorum exercitus, cùm paßim ad supplicia multi raperentur, Carolostadius, in magnis positus angustijs, libellum efficit, quo se diligenter ac solicitè purgat, & ab ijs, qui ipsum inter seditionis authores ponant, iniuriam sibi fieri demonstrat, & scriptis literis ualde orat Lutherum, ut & hunc libellum edat, & suam innocentiam tueatur, ne indicta causa, uitæ ac bonorum discrimen sibi sit adeundum immerenti. Lutherus edita epistola, tametsi prauiter à se dissentiat ille, tamen, quòd in his difficultatibus ad se confugiat potius quàm ad alios, qui ipsum in se concitarint, nolle se spem illius atque fiduciam fallere dicit, præsertim cùm hoc etiam propriè sit hominis Christiani. rogat igitur

1525

Carolostadius dissentit à Luthero.

1525 magistratū, & in uniuersum omneis, quandóquidem et crimen intentatum à se remoueat, & notionem non recuset, & legitimo iudicio parére uelit, ut hoc ipsi concedatur: hoc enim esse plenū æquitatis et officij. Post hæc, Carolostadius alterum mittit Luthero libellū, quo profitetur, ea, quæ de cœna domini scripserit, non definiendi, sed disputandi & ueritatis eruendæ causa scripsisse. Lutherus excusationem accipit: monet tamen homines, quoniam ipsemet dubitare se testetur, nec certum quid definiat, ut ab eius opinione sibi caueant, aut, si fortè & ipsi dubitent, eóusq; differant, donec quid certò sequantur, appareat: nam in ijs quæ nobis credenda sint, minimè hærendū aut uacillandū esse, uerū adeò certā cognitionem esse comparandam, ut potius quàm à sententia discedamus, millies mori non recusemus. Per hos ferè dies Lutherus quandam è sacris, ut aiunt, uirginibus, in matrimonium duxit, qua quidem re magis in se cōcitauit aduersariorū criminationes. tunc enim planè ipsum furere, & Sathanæ factum esse mancipiū clamabant. In hoc ipso tempore, Vlrichus Zuinglius, ecclesiæ Tigurinæ minister, in rebus omnibus propè Luthero consentiens, de cœna domini & ipse diuersum ab eo docebat. nam illa Christi uerba, hoc est corpus meum, Lutherus intelligit simpliciter & nudè, nec aliam admittit interpretationem, & corpus atq; sanguinem Christi uerè esse in pane ac uino, & sic etiam ore percipi dicit: Zuinglius autē contendit esse tropum, et id genus alios complures ait in Biblijs reperiri, et ea quæ diximus uerba sic exponit, Hoc significat corpus meum. ei subscripsit Ioannes Oecolampadius, ecclesiæ Basiliensis minister, & sic interpretatur. hoc est corporis mei signum. utrinq; res magna cōtentione fuit multisq; scriptis agitata: Lutheri sententiam probarunt Saxones, Heluetij uerò, Zuinglij: secuti sunt alij, qui secus explicarunt, sed una est horum omniū opinio, corpus & sanguinem Christi, spiritualiter non corporaliter, nec ore sed corde sumi. per triennium, et amplius eo durauit hoc dissidium, studijs hominū huc illuc inclinātibus: Marpurgi demùm in collocutionem uentum est, authore potissimùm Lantgrauio, ut suo loco dicetur. Erat per id tempus Augustæ Vindelicorum indictus à Ferdinando conuentus, ut paulò suprà docuimus: quia uerò perpauci eò uenirent, ob eam, de qua dictum est, seditionem popularem, dilata res fuit in annum sequentem, ad calendas usq; Maij, quod ad

Lutherus Vestalē ducit in matrimonium.

Zuinglij doctrina de Cœna Domini diuersa à Luthero.

Comitia Augustę.

ad tempus, ipsum quoq; Cæsarem ex Hispanijs adfuturum esse, spem 1525
faciebat Ferdinandus. ei conuentui designatur Spira. decretum fuit tamen inter alia, magistratui prouidendũ interea esse diligenter, ut concionatores uerbum Dei populo proponant & explicent iuxta sententiam doctorũ, quos ecclesia Christiana recepit, utq; doceant non seditiosè, uerùm sic, ut nomen Dei celebretur & tranquillitas retineatur.
Dum Galliæ rex Franciscus in Hispania captiuus detinetur, eius mater Aloïsia, summam rerũ administrabat, & retinendi pontificis causa, cùm alijs de rebus, tùm, quo esset erga Romanam ecclesiam animo, quáq; obseruantia, literis & internuncijs illi significabat. Clemens ergò septimus, datis literis ad senatum Parisiensem: uulgò parlamẽtum uocant: ex illa se cognouisse dicit, quemadmodum & per Galliam serpere iam incipiant impiarum hæresum mala, & ipsi prudenter atq; prouidè quosdam delegerint, qui dent operam, ut in eos, qui fidem ac ueterem religionẽ oppugnare conantur, animaduersio fiat: hos ipsos ad eam rem delectos, authoritate sua se comprobare etiam: in hoc nimirum tanto támq; graui tumultu, quem Sathanæ malitia & satellitum illius furor ac impietas excitarit, omnibus elaborandum esse, ut salus omnium communis conseruetur, quandóquidem hæc rabies non religionem modò, sed omnem principatum, nobilitatem, leges ordinésq; confundere ac permiscere cogitet: se quidem nulli parcere nec labori neque curæ, ut medicinam huic malo faciat: ipsos etiam, quorum uirtus atq; prudentia sit ubiq; memorabilis, debere in hoc esse totos, ut non solùm ueritas & recta fides, uerumetiam istius regni salus, & ipsorum ordinis dignitas, à domesticis periculis & calamitatibus custodiatur, quas hæc perniciosa & pestifera hæresis ubiq; disseminet: ipsos quidem hortatione non indigere, qui suæ sapientiæ documenta iam ostenderint, sed tamen pro suo, quod obtineat, munere, proq; ea, qua complectatur ipsos, beneuolẽtia, uoluisse hoc etiam addere: nam & placere sibi uehementer quæ adhuc egerint, et hortari, ut in posterum, simili animo atq; uirtute, pro gloria Dei & pro totius regni salute, contra impiam hanc hæreticorum pestem, diligenter excubent: hoc & Deo fore longè gratißimum, et apud homines etiam maximis laudibus celebratum iri: se quoq; suam ipsis operam omnẽ in eo communciaturum esse. Hæ literæ, xx. die Maij Roma scriptæ, senatui red-

Clementis Pont. ad Senatum Parisiẽsem literæ.

1525 ditæ sunt Lutetiæ, xvij. die Iunij. Per absentiam quoq; regis captiui, Parisienses theologi, Iacobum Fabrum Stadulensem, cuius & de philosophia multi extant libri, & de sacris etiam rebus, exagitabant, ita quidem, ut ille deserta Gallia migraret aliò. Certior autem de eo rex factus, commendatione potißimùm suæ sororis, Margaritæ, quæ Fabrum propter uirtutem amabat, dat literas ad senatum Parisiensem. audire se, litem esse motam apud ipsos, Iacobo Fabro, & quibusdam alijs eruditione præstantibus uiris, theologorum impulsu, qui Fabrũ inprimis ualde oderint: nam & ante suam ex Gallijs profectionem, ab eius ordinis nonnullis, grauiter ad se delatum fuisse illum, sed immeritò & calumniosè: tunc etiam magnis quibusdam et claris doctrina uiris negocium se dedisse, qui de libris illius atq; scriptis, quorum nomine fuisset accusatus, cognoscerent: eos autem, rebus omnibus inuestigatis atq; perpensis, amplum & honorificum illi testimonium apud se dedisse: quod cum ita sit, & quoniam illius magna sit apud Italos & Hispanos, opinio uirtutis atq; doctrinæ, quod quidem interea resciuerit, idcircò graue sibi futurum, si qua creetur ei molestia uel periculum innocenti. Cúmq; seuerè & integrè, per suum regnum, ius administrari, si unquam aliâs, nunc maximè uelit, deinde, quia uiris doctis omnem deinceps beneuolẽtiam præstare cogitet, ideo mandare, si qua sit post abitionem suam instituta lis in illos & actio, ut ad matrem suam, quæ sit cum imperio, referant, quò per eam certior ipse fiat, útque suam in eo mentem atq; sententiam expectent, neq; longius progrediantur, & omnino supersedeant, donec uel ipse reuerterit, quod iam breui futurum speret, Dei beneficio, uel aliud in eo decretum ipse matéue fecerit. Hæ literæ, datæ Madricij, oppido Hispaniæ, ad xij. Nouembris diem, senatui Lutetiæ redditæ sunt eiusdem mensis die xxviij. Est hoc omnino uelut insitum superioris ætatis theologis, ut uiros doctos exagitent: huius autem rei causa est, quod inscitiam suã uident esse despectam. Hoc anno mutatus fuit reipublicæ status per Prußiam, quæ est extrema Germaniæ prouincia, uersus mare Balthicum. Repetemus autem rem paulò altius. Henrico VI, Friderici Barbarossæ filio, Cæsare, cum pro recuperanda Hierosolyma Christiani bellum gererent, institutus est ordo militum, ut uocant, Marianorum Teutonicorum. qui quoniam pro religione pugnabant, crucẽ albam in uesti-

Iacob. Fabrum insectantur Parisienses theologi

Regis literæ pro Fabro.

Mutatio in Prussia.

Origo militum Teutonicorum.

in uestibus ferebant, uelut insigne quoddam atq; notam suæ professio- 1525
nis. fuit hoc ad annum salutis M.C. nonagesimũ. Eius ordinis primus magister, fuit electus, uti memoriæ proditum est, in castris ad urbem Ptolemaida. Prußiam deinde sibi subegerunt illi, Friderico secundo, Cæsare: & quum auctis uiribus bella geßissent aliquándiu cum Poloniæ regibus, prælio uicti, fidem per iusiurandum dederunt Casimiro Poloniæ regi, patri Sigismundi. À primo magistro usq; ad Albertum Marchionem Brandeburgicum intercesserunt triginta tres. Albertus autem electus fuit anno salutis M.D.XI. per biennium graue bellum geßit cum Poloniæ rege Sigismundo, et anno salutis M.D.XXI. pactæ fuerunt in annos quatuor induciæ. Interea subinde solicitat Cæsarem Albertus & ordines Imperij, de auxilijs, & ad comitia Noribergæ, de quibus antè diximus, ipse uenit, & ut Imperij princeps, locum suum habuit in consessu. nam belli causa erat, quòd in Poloni uerba iurare nollet. Cum autem & Cæsar esset bello Gallico impeditus, & Turca in Vngariam impetum faceret, & seditione rusticorum distineretur Germania, sic, ut auxilium inde nullum expectari posset, et iam exirent induciæ, pacem cum Polono facit, eiq; fidem dat, ut præcipuo suo magistratui, & euangelij doctrinam suscipit, et mutato ordine, Prußiam sibi uendicat; & qui fuit antè magister, iam de uoluntate regis, Dux Prußiæ salutatur, & aliquantò pòst, in matrimonium ducit Friderici Daniæ regis filiam Dorotheam, & academiam Conigspergi, montem regium uocant, instituit. Eo facto uniuersum ordinem in se concitauit. nam etsi Prußiam tenebat, ac Poloniæ regis præsidio nitebatur, tamẽ de communi consensu Vualtherus Cronbergus ei suffectus est, qui priscum nomen atq; statum repræsentaret. Is deinde in omnibus comitijs grauiter eum accusabat, ut suo loco dicetur. Ille autem, edito scripto, sui facti rationem explicat, & quemadmodum extrema neceßitate coactus, quum ab Imperio destitueretur, in Poloni clientelam sese dederit, ostendit. Extant Leonis decimi pontificis epistolæ ad Sigismundum & Albertum, quibus ad concordiam eos, útq; legato suo, quem sit missurus, uel concilio Lateranensi causam permittant, hortatur: nam inprimis conuenire, ut regum disceptationes à concilio iudicentur.

1525 Luther. scribit ad Angliæ regem.

E scriptis aduersarijs angliæ regis & Lutheri, suprà diximus: Cum autem interea quædam audisset Lutherus, quæ ad regis laudem atq; commendationem pertinerent, exhilaratus ea fama, demißè admodum illi scribit. Non se dubitare, quin grauiter ipsum offenderit, edito libello: sed id factum esse non tàm sua sponte, quàm aliorum impulsu: Quòd uerò nunc ausit his literis interpellare, summa ipsius humanitate fieri, quæ ualdè prædicetur à multis: deinde, quòd libelli contra se scripti, non ipsum esse authorem, & à sophistis hoc insidiosè fuisse captatum intelligat. Hic autem per occasionem de cardinali Eboracensi locutus, Angliæ pestem nominat: audire etiam se, magna sanè cum uoluptate, ipsum & fastidire genus illud perditorum hominum, & ad ueri cognitionem animum adijcere: quapropter orat, ut sibi factum illud condonet, utq; meminisse uelit, cùm sit mortalis, non oportere inimicitias esse immortales: quòd si iubeat, uelle se peccatum hoc suum profiteri palàm, & ipsius uirtutem alio celebrare scripto. pòst, hortatur, ut calumniatorum uoces defugiat, qui se uocent hæreticum: nam doctrinæ suæ caput hoc esse, quemadmodum fide per Christum nos oporteat fieri saluos, qui nostrorum scelerum pœnam, collo, ceruicibus & corpore suo toto sustinuit, qui pro nobis mortuus ac resuscitatus, cum patre in sempiternum regnat: hanc esse prophetarum & apostolorum omnium doctrinam: eo posito fundamento, docere se, quæ sint charitatis officia, quid inuicem nos oporteat alterum alteri præstare, quomodo sit obediendum magistratui, & euangelij professioni omnis accommodanda uita: si quid in ea doctrina sit impietatis & erroris, cur eum non demonstrent aduersarij? cur se nec auditum neque conuictum damnent atque proscribant? quòd pontificatum Romanum & ipsius omnem clientelam reprehendat, eò facere, quòd illi diuersum à Christo & ab apostolis doceant, quæstus & emolumenti causa, quò uidelicet reliquis omnibus imperent, & in summis delitijs helluentur: hunc enim ad scopum, cogitationes illorum omneis atque facta dirigi: hoc etiam uulgò sic esse notum atque testatum, ut nec ipsi quidem negare poßint: quod si mores emendarent, nec alieno cum dispendio & iniuria uitam hanc ducerent ignauā atq; tur-

turpem, facilè posse dißidium sedari: Germaniæ principibus ac ciui- 1525
tatibus non paucis dogmata sua probari, qui beneficium hoc Dei re-
uerenter agnoscant: cupere se plurimùm, ut & ipse in eo numero cen
seatur, quòd uerò Cæsar & quidam alij contra se moliantur, non esse
nouum: Dauidem multis antè sæculis prænunciasse, futurum, ut reges
atq; populi contra dominum & Christum uaria meditentur, et impe
rium eius proijciant: sibi quidem ad eiusmodi scripturæ loca respicien
ti, mirum etiam uideri, ullum esse principem, qui faueat euangelij do
ctrinæ. Postremo loco, responderi sibi benignè petit. Non multò pòst,
ad Georgium quoq; Saxoniæ ducem scribit, & cōsueuisse Deum, ait,
initiò quidem seuerè & acriter homines castigare, pòst uerò leniter
& amanter complecti: terrorē tunc atq; metum intulisse Iudæis, cùm
legem ipsis per Mosen ferret, postea uerò per euangelij prædicationē
summum denunciasse gaudium: se quoq; similem rationem secutum,
asperius aliquantò tractasse nonnullos, & ipsum quoq;, sed interim
tamen alia quædam scripsisse, plena consolationis atque fructus: ex
quo facilè sit uidere, nulla se maleuolentia, sed solo studio ueritatis la
borem hunc omnem sumere, ut prosit omnibus: audire autem se, nihil
ipsum de offensione contra se & iracundia remittere, sed exacerbari
magis atq; magis: hanc nimirū esse causam, cur nūc ad ipsum scribat:
orare uehementer, ut suam doctrinā oppugnare desistat, non quidem
sui causa, cui propter uitam nihil auferri poßit, sed ipsius potißimum
gratia, cuius in eo uertatur salus: cùm enim certò sciat, doctrinā suam
consentire prophetarum & apostolorum scriptis, ideo se magnopere
de ipso, qui tam acerbè illam oderit & persequatur, solicitū esse: mo-
net etiam, ne ad suæ personæ tenuitatem respiciat: nō enim suum hoc
esse negocium, sed omnipotentis Dei: licet omnes fremant & indi-
gnentur, permansuram tamen eam esse doctrinam in sempiternum:
eòque magis dolere sibi, quod ipsum ita tumultuari uideat & impin
gere: stationem hanc non se posse deserere, & quoniam ipsi alioqui
gratificari cupiat, orare, ut sibi ignoscat, quòd durius quædā in ipsum
dixerit: se uicißim precaturum esse Deum, ut ipsi culpam omnem
contempti & afflicti euangelij condonet: neque dubitare, quin sit
exoraturus, modò ipse desistat ab incepto, neque lumen illud orbi
terrarum accensum beneficio Dei, conetur extinguere: nam si per-

Lutherus scribit ad Georgiū Saxoniæ principē

1526 gat ita sæuire, imploraturū se gratiam & auxiliū Dei contra ipsum, atque ita fore, ut serò tandem intelligat, quid sit, uelle maiestatem diuinam oppugnare: fidem enim habere se firmā & indubitatam promißionibus diuinis, atque ita sentire, suam orationem esse potentiorem omnibus artibus & insidijs diaboli: ad eam quoque se perpetuò confugere, tanquam ad munitißimum propugnaculum & arcem. Angliæ rex, accepta Lutheri epistola quam suprà recitauimus, acerbè respondet, inconstantiam et leuitatem illi obijciens: libellum quoque suum defendit, & multis uiris bonis atque doctis pergratum esse dicit: quod Cardinali Eboracensi, reuerendo patri conuicium fecerit, non in eo se mirari, qui nec à diuorum nec ab hominū abstineat contumelia: sibi totiq; regno perquam esse utilem ac salutarem cardinalis operam: & cùm antehac illum ualde semper dilexerit, nunc demùm esse multò maiori beneuolentia complexurum, postquam ipse eū criminetur: nam illū inter alia hoc etiam utiliter & magna cū fide atque diligentia præstare, ne quid ipsius lepræ, contagionis & hæresis in suo regno disseminetur & adhærescat: pòst, exprobrat, quòd incestum matrimonium cōtraxerit, quo uix ullū designari poßit turpius flagitium. Cardinalis Eboracensis erat Thomas Vulseus, obscuro loco natus, uerùm summæ apud regem dignitatis. Georgius quoque princeps Luthero sic respondet, ut, quanto ipsius flagraret odio, facilè posset animaduerti. Cùm in Hispaniam ex Gallijs mißi de pace legati, in quibus etiam erat regis captiui germana soror, Margarita, uidua, nihil efficerent, Aloisia mater, quæ rei summam obtinebat, muniendi sui causa, Britanniæ regem Henricum in suum fœdus & amicitiam addùxit. fuit hoc sub Augusti mensis exitum. fœderis hoc primum est caput, ut & Turcarum impetus & pestifera secta Lutherana profligetur, à qua non minus periculi sit, quàm à Turcis. Hoc fœdus, Angliæ cardinalis, qui solus omnia tunc poterat, regi persuasisse putatur. nam Cæsari minus benè uolebat, quod per eum stetisse crederet, quò minus ipse, post mortem Adriani, crearetur pontifex, ut quidem Cæsariani suis in libellis recitant. Lutherus, ubi regis Angliæ responsum, typis euulgatū legit, & incōstantiam sibi uidit obijci, quasi de doctrina sententiam mutasset: quia non ad suam priuatam, sed ad euangelij profeßionis iniuriā hoc pertinere iudicabat, plurimùm sibi do-

Anglus acerbè respōdet Luthero

Lutheri querimonia de Angliæ rege & alijs.

bi dolere ait, quòd amicis gratificatus, adeò ſcripſerit ad illũ demiſſè: 1 5 2 5
Chriſtiernum Daniæ regem & coràm & per literas non deſijſſe rogare & admonere, ut amanter ſcriberet, & illius prædicata humanitate ſpem feciſſe, fore, ut leniter tractatus, purã doctrinam reciperet: nunc autem intelligere ſe, quantùm errauerit: idẽ ſibi accidiſſe in cardinali Caietano, in Georgio Saxoniæ duce, in Eraſmo Roterodamo, quibus omnibus amanter, aliorũ hortatu, ſcripſerit, nec aliud ſit conſecutus tamen, quàm quòd ferociores ipſos effecerit. ſtultè factũ ab ſe, qui pietatẽ in aulis principum inuenire ſe poſſe putet, qui Chriſtum quærat, ubi principatum ſathanas obtineat, qui Ioannem Baptiſtam inter purpuratos inueſtiget: cùm igitur placido & amico ſcribendi genere nihil proficiat, aliam ſe rationẽ initurũ eſſe deinceps. Galliæ rex, quòd pacis tractatio non ſucceſſerat, acriori cogitatione ac ſolicitudine perturbatus, in aduerſam incidit ualetudinem: ſed recreatus colloquio Cæſaris, qui benè ipſum ſperare iuberet, melius tandem cœpit habere. Cæſar etiam apud ſe reputans, quàm eſſet amiſſurus magnam prædam, ſi quid illi contigiſſet humani, ad pacẽ indies magis atq; magis animũ adiecit. Itaq; xiiij. demùm Ianuarij die, de rebus omnibus, 1 5 2 6
Madricij tranſactum fuit, in eoq; ſcripto, quòd pacificationis formulam continet, hoc inter alia cõmemoratur, Cæſarem atque regem eò potiſsimùm ſpectare, ut & Chriſtianæ religionis hoſtes, & ſectæ Lutheranæ extirpentur hæreſes: item, ut pace inter ipſos facta, rempublicam conſtituant, & in Turcas bellum ſuſcipiant, & hæreticos, ab Eccleſiæ communione alienos: nam & hoc eſſe cumprimis neceſſarium, & pontificẽ maximũ ſæpe monuiſſe, multumq; ſolicitaſſe: ut in hanc curã incumberẽt: eius igitur deſiderio ut ſatisfaciant, decreuiſſe ipſum orare, ut ad certum diem, loco idoneo, regũ omnium atq; principum legatos cõuenire iubeat, qui plenam habeant agendi poteſtatem, quæ uidebuntur eſſe commoda tum ſuſcipiendo bello Turcico, tum profligandis hæreticis, hoſtibus Eccleſiæ: deinde, ut ijs principibus, qui negocium agent tam pium tamq; ſanctum, in ſua cuique prouincia, rationem permittat colligendæ pecuniæ, conſuetam in hiſce rebus & uſitatam: concedat etiam, ut ſtipendium in eam rem eccleſiaſticis imperetur. Hac in pacificatione ſoror Germana Cæſaris Eleonora, quæ Luſitaniæ regi Emanueli nupta fuerat antea, deſpõdetur Galliæ regi.

Pacificationis Madricianæ formula

Cæſar

1526 Cæsar in dotem ei promittit, aureorum millia ducenta, & quædam in Heduis loca, de quibus inter ipsum atq; regem erat controuersia. Rex autem, ubi domum redierit, intra tempus bimestre, Burgundiæ principatum, quem Galliæ reges inde à Caroli Burgundionis morte tenebant per annos iam ferè quinquaginta, Cæsari promittit reddere: deinde, Neapoli, Mediolano, Genuæ, Astæ, Flandriæ rennnciat: Henrico regi Nauarræ, Carolo duci Geldriæ, Vlricho Vuirtembergico duci, Roberto Comiti Marchiano nullam feret opẽ: per Italiam nulla tractabit occulta consilia: cùm in Italiam Cæsar ire uolet, classem ei subsidio mittet triremium sexdecim, omnibus rebus, præterquam milite, instructam & ornatam, ac simul aureorum millia ducenta, ut armetur: quam Britanniæ regi Cæsar debet ex pacto pecuniam annuã, eam rex Anglo soluet: Borboniæ ducem Carolum atq; socios in integrum restituet, suisq; bonis uti frui permittet, sic ut illis, ubicunq; uelint, habitare liceat: quam de prouincia Maßiliensi Borbonius habet actionem, eius nomine rex iuri sese quouis tempore sistet. His conditionibus, cùm fidem Cæsari dedisset, liberatus, domũ redit, & Hispaniæ finibus egrediens, filios duos, Franciscum & Henricũ, ualde paruulos, obsides ibi relinquit, uti conuenerant, & nisi pacta seruet, captiuũ sese denuò sistere pollicetur. Posthæc, Germaniæ principes admodum frequentes conueniunt Spiræ, ut constitutum erat, sicut libro superiori diximus. In his etiã fuit elector Saxoniæ Ioannes, & Lantgrauius Heßiæ, Philippus. Cæsaris erant legati, Ferdinandus frater, episcopus Tridentinus Bernardus, Casimirus Brandeburgicus, Philippus Badensis, Gulielmus Bauarus, Ericus Brunsuicensis. Hi XXV. Iunij die facto initio, cum indicti conuentus à Cæsare causam exposuissent, hoc etiã addebant, Cæsarẽ inprimis uelle atq; mandare, ut ordines cõmuni consilio decernant, quomodo religio Christiana & Ecclesiæ uetus atq; per manus deducta cõsuetudo ualeat apud omneis et integra permaneat: deinde, quomodo sint mulctandi qui contra faciunt & cohercendi, si fortè uim atq; potentiam opponant, quomodo sint etiam cõmunicanda inuicem auxilia, ut & Cæsaris edictũ Vuormaciense, promulgatũ ante annum quintũ, & huius etiam conuentus decretũ seruetur ab omnibus, et in executionẽ ueniat. Cùm iam ex omni principũ & ordinum numero certi quidam essent delecti, qui de

Spirẽsis conuentus.

his

his rebus omnibus agerent, et in his etiam Lantgrauius, Iacobus Sturmius Argentinensis, & Cressus Noribergicus: legati Cæsaris, Augusti die tertio rursus conuocant omneis ordines, ac intelligere sese dicunt, ab ipsis aliquem numerum esse delectum eorum, qui de rebus propositis inter se conferant: hos autem, sua quidem sententia, de religione fortè primùm esse deliberaturos: uerùm, ut in eo Cæsaris uolũtati mos geratur, ut ne quid ab illis tractetur, de quo statuendi facultatem ipsi nullam habeant, deinde, ne temporis iactura fiat atq; dispendium, & reliquis deliberationibus impedimentũ inferatur, idcirco, quid à Cæsare habeant in mandatis, hac quidem in re, uelle ipsis communicare. Postea literas Cæsaris, datas Hispali, xxiij. die Martij recitant: earum literarum hæc erat summa. Se cogitare in Italiam atq; Romam, inaugurationis causa, tum etiam, ut de concilio cum pontifice agat: sed interea tẽporis uelle atq; mandare, ne quid ordines in hoc conuentu statuant, quod ullo modo sit contra ueterem Ecclesiæ morem, leges atq; ceremonias, utq; suis in ditionibus omnia constituant secundum edicti Vuormaciensis formulam, quod ipsorum cõmuni consilio factum sit & euulgatum: hanc uerò moram leniter ferant, donec ipse cum pontifice maximo egerit de concilio, quod omnino breui sit futurum: nam illis priuatis actionibus non modò nihil profici, sed errores etiam atq; licentiam uulgi magis confirmari. Per hoc tempus, Turcarum Imperator, Belgrado profectus, cùm Danubium atq; Sauum transisset, Vngariam rectà petit. Itaq; Ludouicus rex, missa rursus legatione Spiram, auxilia postulat. Ex Italia quoque certius tunc adferebatur nuncius, Clementem pontificem ac Venetos, inito fœdere cum rege Galliæ, qui nuper ex Hispanijs domum reuerterat, oppugnare Cæsarem, ut infra dicetur. His, quas suprà dixi, literis Cæsaris recitatis, pleræq; ciuitates, præsertim, superioris Germaniæ, quid ipsorum esset consilij, scripto, sicuti fieri solet, explicabãt. Cupere se modis omnibus obtemperare Cæsari atq; gratificari, sed religionis cõtrouersiam indies augescere, maximè uerò de ceremonijs & deprauationibus rituum: antehac edictum Vuormaciense non potuisse, turbarum atq; seditionis metu, seruari, nunc autẽ eius rei multò maiorem obijci difficultatem: hoc etiam, conuentu superiori, disertis uerbis, legato pontificio fuisse demonstratũ: ne Cæsarẽ quidẽ ipsum, si coràm adesset, ac de rerũ

statu

1526

Turca in Vngariã irrumpit

Ciuitatum aliquot sententia in comitijs Spirensibus.

1526 statu doceretur, esse iudicaturum aliter: de concilio quidem suis in literis Cæsarē polliceri, sed quo tempore literas illas dedit, rectè ipsi cū pontifice conuenisse: nunc uerò longè aliam esse rationem, quando pontifex, mutata uoluntate, suas copias in Cæsarem eduxit: nimirum, quomodo in hoc rerum statu concilium coire poßit, nō apparere: consultum ergò sibi uideri, ut missa legatione, uel per literas, de re tota, deq; Germaniæ statu Cæsar edoceatur, quanq; graue sit & periculosum etiam, actioni religionis ullam interponere moram longiorem, & edictum urgere Vuormaciense: rogandum igitur, ut maioris uitandi motus causa, permittat prouinciæ Germaniæ concilium cogi, quò de rebus controuersis omnibus cognoscatur: hanc enim rationem, conuentu Noribergico, probatam, & aliud idcirco tunc ad hanc urbem designatum fuisse comitium, & multos ordines eò suas deliberationes instituisse: cùm autem interdicto post esset actio sublata, seditionibus atq; turbis longè grauißimis ac bello ciuili, patefactam esse uiam, quæ quidem omnia caueri potuissent, si legitimè res tunc administrata fuisset: quod si Germaniæ concilium non probet, orandum, ut edicti Vuormaciensis executionem ad concilium usque differat: nam alioqui fore, ut & nuper curatum uulnus recrudescat, & aliud multò nascatur deterius: in hac etiam discordia, & quandiu de suo quisque statu solicitus esse cogitur, perquàm esse difficile & incommodū, ad aliorum auxilia pecuniam ullam conferre. Præter hoc scriptum, Augusti die quarta principibus exhibitum, aliud etiam obtulerunt. Eo queruntur, homines egenos paßim in ciuitatibus nimium grauari monachis, qui uulgò mendici uocantur, quod enim illis ad tolerandam uitam præsidio esse dedebat, hoc ab istis captari & interuerti: nec id modò, sed hæreditates etiam & amplißima legata sæpe ad ipsos deferri, magno sanè cum detrimento plurimorum: Itaq; sui esse consilij, ne liceat eis propagare sua sodalitia, neq; mortuis alij summittantur, & ut uolentibus uitæ genus aliud suscipere, detur annuum quid: reliqua uerò conferantur in ærarium pauperū: adhæc, non esse æquū, ut onerum ac rerum omnium habeant immunitatem ecclesiastici: concessum hoc quidem illis priuilegium olim liberalitate regū, sed tunc, cum & numero essent pauci admodum, & re familiari non magna: nunc autē, cum et multitudine et opibus in immensum creuerint, lōgè

aliam esse rationem: etenim sublata priuilegij causa, beneficiũ quoq; 1526
collatum non amplius habere locum: nam illos æquè ac reliquos ciues, imò, plus etiam, uti frui commoditatibus illis omnibus, quarum causa conferri pecunia & tributum atq; uectigal pendi consueuit: deinde, ferias etiam nimium frequentes, damnum dare populo, quibus astricti sint, magna proposita pœna: nam & operas non rarò necessarias prætermitti, & ijs ipsis ferè diebus, cùm ociũ sectantur homines, ac dies festos agunt, Deum non uno modo grauißimè offendi: legem quoque de ciborum delectu, sibi uideri antiquandam, & ceremonias cuique suas ad concilium usquè liberè relinquendas, & doctrinæ euangelij cursum nullo modo cohercendum esse. Post illud Cæsaris, quod dixi, pronunciatum scriptum, episcopi nolebant in actione religionis progredi, & in hoc Cæsaris atque pontificis, tam graui dißidio, differendum sibi putabant, donec gerendæ rei cõmodior esset oblata facultas: cumq; super eo grauis admodum esset inter delectos, qui religionis erant diuersæ, nata simultas, abrupta protinus & omni conturbata deliberatione, Saxo & Lantgrauius domum cogitant, & suis, ut ad iter sese compararent, mandant. Eo cognito, Ferdinandus & Treuericus Richardus & alij, quod uiderent magni rem esse periculi: si tempore tam exulcerato, & plærisque omnibus in huius conuentus expectationem erectis, non solùm nullo facto decreto, sed etiam magna cum animorum offensione discederetur: rationem ineunt uulnus hoc sanandi: cùm enim superioris anni seditionem, ex religionis atq; doctrinæ dißidio, magna ex parte natam, & eodem ex fonte manare, quicquid hodie sit turbarum, multi iudicarent, maturè uidebant occurrendum esse. Demulsis ergò quorundam animis atque placatis, ita demum fuit decretum, ad constituendam religionis formam & retinendam tranquillitatem opus esse legitimo, uel Germaniæ, uel publico totius orbis concilio, cuius intra annum fiat initium: & ne qua mora uel impedimentum interueniat, legationem esse mittendam ad Cæsarem, oratum, ut miserum & tumultuosum imperij statum respiciat, & quamprimùm in Germaniam accedat & conciliũ procuret. Ad religionẽ & edictũ Vuormaciense quod attinet, placuit, ut interea dum ex ijs cõcilijs alterũ habeatur, ita sese gerant omnes, in sua quisq; prouincia, quo sui facti probabilẽ rationem

Decretũ Spiræ factum de religione

Deo

1526 Deo simul & Cæsari quoq; reddant. Prius quàm fieret hoc decretum Saxoniæ princeps & Lantgrauius, legatos Argentinenses, Noribergicos, Augustanos ad se uocant, & quoniam ipsis charam esse uideant euangelij doctrinam, & uerò, quid episcopi moliantur atq; pōtificij, non sit obscurū, deliberare sese dicūt, num qua societas atq; fœdus iniri poßit, ut, si quem huius profeßionis causa periclitari contingat, mutua subministrentur auxilia: deinde, quoniam de Francofurdijs ac Vlmensibus bonam quoq; spem habeant, non se recusare dicunt, quò minus & ipsi appellentur. Ad hæc legati, nullum se quidem eius rei mandatum habere, sed diligenter suis esse renunciaturos aiunt. Erant cum Saxone Georgius Spalatinus, Ioannes Islebius Agricola, theologi: Lantgrauius quoque suos adduxerat: interpellabant autem reliqui principes, ne docerent, motus uitandi causa, uerùm id frustrà fuit. Ferdinandus etiam, ante factum decretum, ciuitatum omnium legatis ad se uocatis, cùm de sua suorumq; maiorū & Austriacæ domus in ipsos beneuolentia quædam dixisset, hortabatur, ut Cæsari morem gererent, neq; se consilijs & persuasionibus quorundam abduci paterentur. Vngariæ quoq; regi decreta fuerunt auxilia: sed quo tempore dimissus est conuentus, quod erat sub exitū Augusti mensis, iam in Vngariam progressus Turcarum Imperator, Ludouicum regem prælio superauerat, qui & in fuga perijt. Erant hoc in comitio Spiræ, principes electores omnes, præter Brandeburgicum. Hac æstate Cæsar in matrimonium ducit Isabellam, Lusitaniæ regis Emanuelis filiam: sororem Ioannis, qui patri successerat. Quo tempore conuentus erat ordinum Spiræ, duodecim Heluetiorum pagi, disputationē instituerant Badenæ. uenerunt eò primi nominis theologi pontificij, Faber, Eccius, Murnerus: legatos uerò mittebant Constantiensis, Basiliensis, Curiensis, Lausanus, episcopi, quorum illi sunt in ditione ecclesiastica. promulgata fuerunt ibi themata, quæ confidenter admodū defendebat Eccius, Verum Christi corpus atq; sanguinem adesse in cœna domini, pro uiuis etiam atq; mortuis uerè offerri: uirginē Mariam reliquosq; diuos pro intercessoribus esse inuocandos: diuorum imagines non esse tollendas post hanc uitā ignem esse purgatoriū. Oecolampadius et alij quidā hæc impugnabāt: Zuinglius aberat, & cur eò nō ueniret, datis ad Heluetios literis, explicabat, & Eccij dogmata scripto,

Ludouici Vngariæ regis mors.

Cæsar duxit uxorem.

Disputatio Badenæ.

pto confutabat Ioannes Faber, quem Constantiensis episcopus habe= 1526
bat in honore, cũ ualde Zuinglium odisset, impulit Heluetios ad hoc certamen, uti fertur, & primò quidem septem pagis persuadet: reliqui post etiam assentiuntur, præterquam Tigurini, quos deinde literis & internuncijs reliqui hortantur, ut ad constitutum diem & suos eò legatos, et Zuinglium inprimis, qui sit ex præcipuis unus, mittant, eiq; publica fide cauent: ille uerò, nonnullis adductis rationibus, & imprimis, quòd Lucernatibus, Vranis, Suitijs, Vnterualdijs & Tugianis uitam suam credere non posset: deinde, quòd à senatu prohiberetur illuc ire, locum disputationi designatum recusans, Tigurum uel Bernam uel Sangallum minimè repudiabat. Actionis hic erat exitus, ut in ea, quam hucusque seruassent, religione permaneant omnes, & concilij sequantur authoritatem, neque nouum ullum dogma suos intra fines admittant. fuit hoc sub finem Iunij. Constantiensis episcopus iam antea sacerdotem quendam, Ioannem Huglium, Mersburgi iusserat cremari, quòd pontificium dogma non per omnia probaret.

Dissidiũ Ferdinãdi cum Vayuoda.

Ludouico Pannoniæ rege miserabiliter extincto, Ferdinandus regnum sibi deberi pacto, contendebat: sed aduersarium habuit Ioannem Sepusium, Vayuodam, Transsyluanum. Quo quidem ex dissidio, cum nobilitas omnis & ordines diuiderentur, bellum fuit exortum, Germanis ac finitimis populis funestum & exitiale. nam Turcarum Imperator suam in fidem atque tutelam postea recepit Vayuodam, & tradita Buda regem constituit, beneficiarium atque clientem.

Fœdus Galli, Põtificis & Venetorum in Cæsarem

Galliæ rex, duobus filiolis, Francisco & Henrico datis obsidibus, domum ex Hispania reuersus, ut ante diximus, quas pactus erat pacis conditiones, iniquas esse dicebat, nec illis uoluit teneri. Missis igitur ultrò citrôque legatis, pontifex & Veneti fœdus cum eo faciunt. Eius hæc erant capita. ut ad tutandam Italiæ quietem alatur exercitus, peditũ millia triginta, grauis & leuis armaturæ circiter sex equitum millia: classis etiam comparetur triremium duodetriginta cum nauibus onerarijs: hoste per Insubriam & Italiam debellato, fiat impetus in regnum Neapolitanum, terra simul & mari: expugnatum maneat in ecclesiæ Romanæ potestate, sic tamen, ut Galliæ regi, qui ius in eo sibi uendicet, aureorum millia LXXV. annua soluantur: familiæ Mediceæ dignitas in republica Florentina conseruetur: Francisco

1526 *Sfortiæ, quem Cæsariani circumsessum in arce Mediolani coëgerant ad deditionem, Galliæ rex principatum Mediolanensem permittit, eique tam sua quàm Heluetiorum auxilia, sed & uxorem in Gallijs regia stirpe natam pollicetur, ea lege tamen, ut ille aureorum millia quinquaginta quotannis ipsi dependat, & fratrem Maximilianum in Gallijs captiuum, alat. Pauló pòst, Clemens pontifex, datis literis ad Cæsarem, sua in ipsum beneficia commemorat. quòd oblatas à Galliæ rege conditiones ualde luculentas, in ipsius gratiam repudiarit, quòd capto rege, centum aureorum millia, præfectis militum ipsius certa conditione dependerit, quòd aduersariorum consilia non semel ei patefecerit, quòd tunc, cum in arce Mediolani, Sfortia Franciscus ab ipsius ducibus obsideretur, & ad fœdus magni quidam se inuitarent, non illis auscultarit: pro his autem omnibus peßimam sibi gratiam referri: nam ab ipsius milite permagnam tum sibi tum ecclesiæ Romanæ contumeliam & calamitatem allatam esse: deinde, neque conditiones impleri, neque pecuniam eo nomine datam sibi restitui: quàm etiam alieno sit erga se animo, uel inde satis apparere, quòd quibus conditionibus cum Galliæ rege transegisset, occultum sibi esse uoluerit, quòd suas pro Sfortia deprecationes & intercessiones obstinatè reijciat, quòdque per Hispanias & Neapolim leges tulerit, ecclesiæ Romanæ libertati, suæq; dignitati planè contrarias: misso etiam ad obsidionem Maßiliæ Borbonio, nouum ab eo bellum per Italiam excitatum esse: his igitur de ca[illegible] necessariò se fœdus inijsse cum nonnullis, qui & Italiæ quietem & rempublicam ament: Quòd si pacem ipse quoque cupiat & amplecti uelit, rectè: sin autem, non sibi defuturas esse uires & arma, quibus & Italiam et Romanam quoq; rempublicam defendat. Compræhensus in hoc fœdere fuit Angliæ rex, et ut eius esset protector, magnis pollicitationibus inuitabatur. Ad hanc eius epistolam, Cæsar, Septembris die xviij. Granatæ respondens, sua in ipsum merita recenset. interceßione uidelicet & auxilio suo factum ipsum esse pontificē: cum esset renunciatus Cæsar, non se prius assensisse, quàm Leo decimus ratam haberet electionem, ac simul ius regni Neapolitani sibi permitteret: ipsum uerò pòst & Albertum Carporū principem, Leonis mandatu, uaria fuisse contra se molitos, & facto cum Gallis fœdere, totus hoc incubuisse, ut sibi*

Pont. ad Cęsarem literæ expostulatoriæ.

Nea=

Neapolim atq; Siciliam adimerent: facta deinde temporum commu- 1526
tatione, cum Galli Rhegium Lepidi, pontificiæ dignitatis oppidum, tentassent frustrà, se, copijs adiutum Leonis, bellum fecisse regi Galliæ: quo quidem in bello, Leonis ipse fuerit legatus, & muneris loco pensionem annuam ab se tum acceperit ex archiepiscopatus Toletani prouentibus, aureorum millia decem: profligatis ex Italia Gallis, ductore Borbonio, nõ se potuisse illi denegare, quò minus in Galliam arma ferret, ut ea, quæ rex ei propter defectionem ademerat, recuperaret: obsidione uerò soluta Maßiliensi, Gallum, ipsius impulsu, ut quidem plerią; confirment, bellum in Insubria renouasse: regnum Neapolitanum in ipsius quidem esse clientela, uerúntamen, si bellum, inquit, ijs locis fecisses, hoc eò pertinebat, ut ius eius omne amitteres: etenim, quibus de causis beneficium collatum, cliens, ijsdem planè de causis, patronus etiam dominum amittit. Ante quàm rex caperetur, de pace quidem intercessum abs te fuit, sed hoc agebatur, ut sub specie sequestri et depositi, Mediolanensem agrum occupares, ideóq; Veneti et Florentini, copias auxiliares, quas debebant ex fœdere, tuo nimirũ impulsu meis ducibus subtraxerunt. Nam & Galliæ rex profitetur palàm, quod abs te solicitatus, ante quàm ex Hispanijs domũ rediret, nouum fœdus inierit, & indicio cognoui, te soluisse illum à iurisiurandi uinculo, quo mihi tenetur: deinde, bellum intulisti prius, quàm literæ, quibus illud denũcias, mihi essent redditæ, et eo spectasti, quemadmodũ non solùm Italia tota me depelleres, uerumetiam ab Imperij dignitate deijceres: hæc enim Ferdinandi Dauali Piscarij literis docere possum, quem in hoc fœdus solicitasti, promisso regno Neapolitano. Principatum Mediolanensem nõ una de causa mihi possum uendicare, sed tamen Italiæ quietis causa, Sfortiæ poßeßionem eius permisi: cumq; grauiter ille decumberet ex morbo, Borbonium ei substituere uolui, quòd hoc tibi cæterisque per Italiam gratum esse uiderem. Cur autem in arce Mediolani circumsideretur Sfortia, causa fuit, quòd tecum inito fœdere, læsæ maiestatis crimen perpetrasset, quòd patefacta coniuratione, nec arcem Cremonæ, neq; Mediolani meis præfectis reddere, neque se purgare de criminibus, aut cognitioni sistere uellet. Tuum erat postulatum, ut prorsus ei condonarem omnia, sed id neque potui, neque certè debui, ne peßimo exemplo, beneficiarijs, in patronos

1526 delinquendi fenestram aperirem. Si milites mei commeatũ et reliqua necessaria sumpserunt à Parmensibus et Placentinis, mirum id uideri non debet, quoniam urbes illæ sunt ditionis Mediolanensis, & minimè omnium ad ecclesiam Romanam pertinent. De pace cum Galliæ rege facta tuos oratores nihil cælaui: conditiones enim eiusmodi sunt, ut occultas esse nolim. nam & ad publicam pacem & ad cohercendũ Christiani nominis hostes pertinent. Leges nonnullæ per Hispaniam latæ, solum eò spectant, ne iura patronatus, quæ mihi pontifex Adrianus concessit, Romæ supprimantur. Sed uide, quanta sit rei indignitas. Meis è regnis atq; prouincijs plus emolumenti & annuæ pecuniæ Romam defertur, quàm ex reliquis omnibus populis. Id demonstrari potest ex illis Germaniæ principũ postulatis, quando de curia Romana grauiter conquesti remedium adhiberi uolebant: ego autem, pro mea in ecclesiam Romanam obseruantia, querimoniam illorum tunc posthabui. Quod cũ ita sit, & quoniam offensionis causam tibi nullam dedi, uehemẽter abs te peto, discedas ab armis: idem ego faciã: et cum à Deo simus ambo constituti, ueluti luminaria duo magna, demus operam, ut per nos illustretur orbis terrarum, neque per nostrum dißidium oriatur eclipsis: cogitemus de uniuersa republica, de profligandis barbaris, de Lutheranorum sectis & erroribus comprimendis: hoc nimirum ad gloriam Dei pertinet, et hinc est faciendum initium: pòst aliæ tractentur & audiantur controuersiæ: me quidem ad hæc omnia paratißimùm habebis: quod si non impetrabo, & si bellator esse perges, ad concilium prouocare me testificor, ut in eo simultates definiantur, & primo quoque tempore illud conuocari postulo. Quod de luminaribus ait, in eo sequitur Innocentij Tertij pontificis uerba, qui Deum ait condidisse duo luminaria magna, quorum unum diei præesset, alterum nocti. pòst usus accommodatione, pontificiam & regiam dignitatẽ ait denotari per ista luminaria, sed illam, quæ res procurat diuinas multo esse digniorem altera, quæ politica solum tractat: & quantum sit discrimen inter solem atque lunam, tantundem esse inter munus pontificium atq; regium. Extat decretum hoc sub titulo, qui est de maioritate, sicut aiunt, et obedientia. Cum ad hunc modum Clementi Cæsar respondisset, cardinalium quoque senatui scribit Octobris die sexto. Magnum se dolorem animo percepisse, quando

do Clementem audiuit Galliæ regi confœderatum esse, bellum in se re 1526
dintegranti: literas illum ad se dedisse admodum hostiles: arbitrari autem, se, factum hoc esse communi ipsorum uoluntate atque consilio: quæ quidem res omnino sibi præter expectationem acciderit: nec enim ullum esse regem, qui maiori studio, quàm ipse, Romanam ecclesiam complectatur: documento esse Parmam atq; Placentiam, quas urbes, licet Imperij sint ditionis, & ab eo nuper auulsæ, restituerit ecclesiæ, cum tamen iure non teneretur: Germaniæ principes ac ordines omneis grauiter apud se questos Vuormaciæ, de multis iniurijs aulæ Romanæ, & satisfieri sibi tum postulasse, uerùm quod naturæ quadam propensione singulari, & uitæ quoq; instituto, Romanam ecclesiam amet, surdis auribus illorũ se præterijsse postulata: cúmq; maiores ex eo turbæ postea nascerentur, ac multa per Germaniam tumultuosè fierent, ideóq; principes alium designassent conuentũ, se, graui denunciata pœna, mandasse, ne conuenirent, eò quod ecclesiæ Rom. atq; pontifici dispendium allatura fuisset ea deliberatio: utq; tum illos demulceret, spem fecisse futuri concilij: maximam igitur iniuriam sibi à pontifice fieri, cuius in gratiam adeo multa fecerit, ut etiam Imperij proceres hoc ipso non parũ ab se alienauerit: his de rebus omnibus diligenter ei se scripsisse, ac monuisse, ut concilium publicum indicat: petere igitur, ut illum officij commonefaciant, et ad pacẽ potius quàm ab bellum hortentur: sin autem recusarit, uel diutius quàm æquũ sit, concilium extrahat, ut tum ipsi statim indicant: etenim si uel propter non conuocatum concilium, uel nimis longam interpositam moram, respub. Christiana detrimẽti quid accipiat, id sibi minimè tribui oportere. Spiræ nuper decretum fuit, uti diximus, legationem esse mittendam ad Cæsarem in Hispanias: cum autem non multo pòst, Vngaricæ cladis esset allatus nuncius, properandũ esse principes uidebant: & ut per compendium ad Cæsarem perueniri posset, à Galliæ rege petunt, uti per suos fines det iter tutum legatis: annuit ille, ac certum tempus definit, ut infra dicetur: simul per hanc occasionem ad illos scribit Octobris die sexto. Propter occupatam nuper à Turca Pannoniam, & Ludouicum regem extinctum, & propter Germaniæ periculum, magnum se dolorem animo percepisse: non minus etiam sibi dolere, quòd ciuili bello respublica pereat: per se quidem non stare, quo mi-

Galliæ rex scribit Germanis.

1526 nus orbi Christiano recuperetur ocium: Cæsaris uerò culpam hanc esse, qui pacis conditiones honestas & plenas æquitatis reijciat: et quoniam ille, neq; publicis calamitatibus, nec indignißima morte sui sororij Ludouici regis, neq; sororis germanæ, iam uiduæ miseranda sorte commoueatur, neq; cõsideret, quanto in discrimine uersetur Austria, rectè facturos ipsos et ex officio, siquidem illum ad pacis consilia flectant, et hortentur ut cum uicinis regibus amicitiam colat, & immensam istam cupiditatem refrenet: hoc enim ei multò futurũ esse gloriosius, quàm si pergat aliorum euertere fortunas, & unus omnia posidere uelit: suos maiores, Galliæ reges, multa sæpe bella geßisse cũ hostibus nominis Christiani: nunc idẽ posse fieri cõiunctis uiribus modò Cæsar uelit: hoc ergo si perficiant apud illum & impetrent, collaturum se in bellum Turcicum, omne suum robur, imò se ipsum: sin minus, non esse, quod sibi uitio detur, si quidem armis conetur ea, quæ beneuolentia non poßit, recuperare: nam illi sane potius quærendam esse pacem, qui Turcico periculo sit, multò, quàm ipse, propinquior.

Cæsar scribit ad principes.

De his literis ubi Cæsar cognouit, Nouembris die xxix. scribit ad principes, ac initiò cõmemorat, quàm clementer et benignè Galliæ regem captiuum tractarit, quomodo liberum dimiserit, quomodo sororem suam natu maximam, & in successionis gradu secundam, in matrimonium ei dederit: cum autẽ ipse nuper pacatis rebus, ut quidẽ putabat, in Italiam iter adornaret, ut in Christianæ religionis perpetuos hostes impetum omnem conuerteret, illum, uiolata fide & inito fœdere cum Clemente pontifice, cumq; alijs nonnullis, et diuiso iam inter ipsos atque spe quadam præoccupato regno Neapolitano, longè maximũ redintegrasse bellũ: itaq; factum esse, quò minus à furore Turcico liberarit Vngariã, quòd sui regni fines defendere cogeretur: quòd autẽ ille præ se ferat, quasi Ludouici regis interitus & Vngariæ calamitas ipsi doleat, esse planè simulatũ, & eò fieri, ut illis aliquo modo silentiũ imponat, qui cõstanter affirmant, interceptis literis, hortatu illius Turcã hoc suscepisse bellum: quo tempore captiuus fuit, & deinde, cum liber factus domum reuertisset, datis literis illum sibi confirmasse pactorum obseruationem: idem etiam sibi, cum discederet ex Hispanijs, coràm promisisse: uerùm, quòd in mediterraneis Europæ locis regnum obtineat, ocioso prorsus animo conturbare reipublicæ statum, & in

suis

suis triumphis etiam annumerare Turcuram in Pannonijs uictoriam: 1526
quò minus autem in Germaniam ipse ueniat, illius culpa fieri, uerúntamẽ se daturũ operam, ut primo quoquo tempore mittantur in Turcas auxilia: postremò, non se dubitare, quin Gallorũ artes habeant exploratas: nam hoc illis esse proprium et familiare, ut discordiarum semina paßim spargant, & aliorum simultates ad suum traducant emolumentum. Præter superius illud scriptum, publicè quoq; prodijt in regis defensionem apologia, causas explicans, quamobrem pacificationem Madriciam non seruet. Huic deinde scripto fuit opposita pro Cæsare ualde prolixa & copiosa responsio. Quoniam occupata Buda cum bona Vngariæ parte, et miserabiliter afflictis ibi populis, maximum à Turca periculum imminebat, delecti principes aliquot, Eslingæ, ubi tum erat Imperij senatus, conueniunt. Re deliberata, placuit, omissa legatione nuper decreta, per literas orandũ esse Cæsarem, ut propter periculi magnitudinem atq; præsentiam, reditum suum in Germaniam acceleret. His literis, ad xix. Decembris diem scriptis, cõmemorant, quemadmodũ legationem ad ipsum decreuerint: & quia per Galliam iter faciundum erat, orasse regẽ, ut illis publicè caueret: hoc quidem fecisse illum, sed in quatuor solum menses: iam autem unum ex ijs exijsse, & prius quàm legati conueniant, non multum esse futurum reliqui temporis: quapropter, ne periculum eis creetur, mutato consilio, statuisse legationem hanc in proximum Imperij conuentum reijcere: fieri enim posse, ut interea uel occasio mittendi commodior accidat, uel ipse de causis legationis aliunde cognoscat. His rebus ita constitutis, comitiũ indicant, Ratisbonæ, ad sequẽtis anni Calẽdas Apríleis, belli Turcici causa. Quanquam Cæsar ad eum modum, uti diximus, pontifici scripsit & collegio cardinalium, nihil tamen ea re profectum fuit, & confœderati, mißis ad eum legatis, uti conuenerat, petũt, ut discedat ab armis, quò publicæ pacis rationes iniri poßint: ut Franciscum Sfortiam, Mediolani principem restituat, ut accepta pecunia, regis Galliæ filiolos obsides dimittat, ut ab Angliæ rege mutuo sumptam pecuniam persoluat. Ad ea Cæsar, Februarij die xij. Valoleti respondet. Non se posse ab armis ad breue tempus aliquod discedere: nec recusare tamen, quò minus induciæ fiant in annos treis aut amplius eò: simul omnes utrinque copiæ mittantur in communem

Indictio comitij Ratis.

1527

1527 Christiani nominis hostem, & interea pacis actio tractetur: Sfortiam esse clientem Imperij, & accusari læsæ maiestatis: non ergo posse restitui, nisi cognitione prius habita: sistat sese iuri & respondeat accusationibus: ad eam rem daturum se iudices minimè suspectos: Vt regi filios reddat accepta pecunia: non se posse facere, ac esse contra fidem regis & iusiurandum: Quod Angliæ regi pecuniam debitam persolui petant, uideri sibi mirum, quandóquidem eius rei mandatum ab ipso nullum habeant: Etenim, amicitiam sibi cum Anglo esse tantam, ut propter rem nummariam minimè dissolui poßit: Cum igitur parum idonea sint postulata, petere, ut alia proferant: se quidem nihil obstinatè facturum, & reipublicæ multa condonaturum esse. Sic ergo discedentibus legatis, infecta re, bellum utrinque magnis uiribus instauratur. His ferè diebus, electoris Saxoniæ filius, Ioannes Fridericus, in matrimonium ducit Ioannis Ducis Cliuensis filiam, Sibyllam. Desponsa fuerat ei soror Cæsaris, Catharina, natu minima, confectis atque signatis ea de re literis: cum autem religionis hæc incidisset in Saxonia mutatio, discessum fuit à pactis, & Cæsaris legatus Haunartus, qui tunc per Germaniam erat, dicebat apertè, non esse fidem seruandam hæreticis, Constantiensis, opinor, concilij uestigia secutus, ut quidem in scripta quodam Saxoniæ dux postea commemorat. Erat inter Cæsaris præfectos ac belli duces, Borboniorum princeps, Carolus, qui superioribus annis à Galliæ rege defecerat, uti diximus. Is cum aliquot copijs Neapolim profecturus, urbem Romam, ex itinere, postridie quàm eò uenisset, oppugnatione capit ac diripit, Maij die sexto. Clemens pontifex & cardinales ac reliqui proceres, cum in Adriani molem uix ægrè profugissent, obsidionem aliquandiu tolerabant, undiq; circumuallati foßis: post septimum deinde mensem, mandatu Cæsaris liberati fuerunt. Quanta fuerit militum Germanorum ac Hispanorũ atrocitas & insolentia Romæ, uerbis explicari uix potest. Nam præter horrendas lanienas, direptiones, libidines, deuastationes, contumeliæ ac ludibrij genus nullũ in pontificem, cardinales, reliquamq; turbam, prætermissum fuit. Cæsar, factum hoc diligẽter excusans, nullo suo mandato accidisse dicebat: inprimis autem ad Angliæ regem, ea de re scribit: et quanquã istud certò credat iusto Dei iudicio contigisse, qui uim & iniuriam sibi factam

Ioannes Fride. elector uxorem ducit.

Roma expugnatur.

sit

sit ultus, tamen operam se daturum ait, ut hæc ipsa clades initium sit 1527
& occasio salutis reipublicæ. Cùm in Hispaniam esset allatus eius rei nuncius, ilicò cessare Cæsar iußit ludos atq; spectacula, quæ propter recens natum ei filium Philippum edebantur. Ad literas illas Cæsaris Anglus nihil respondit: & iam capto pontifice, cuius erat obseruantißimus, & augescente potentia Cæsaris, animum adiecit ad bellum, in Galliam misso legato, cardinali Eboracensi. Ad Ratisbonæ comitium nulli uenerunt principes, & legatis tantùm mißis eò, nihil actum fuit, nisi quòd scriptis ad Cæsarem literis, Maij die xviij. cur nihil actum sit, demonstrant, & è rep. futurum, si bella ciuilia componantur, ostendunt, & ipsius præsentiam inprimis esse necessariã dicunt. In hoc tempore uigebat nouum doctrinæ genus eorum, qui dicuntur anabaptistæ. paruulorum hi damnant baptismũ, & rebaptisantur ipsi, & bonorũ docent communionem. In hos & scripsit Lutherus, & Zuinglius & alij complures, & paßim animaduertit magistratus. Iactant etiam uisiones atq; somnia, & Sangalli, quidem, oppidò Heluetiorũ, quidã eius generis, fratri suo germano ceruices atq; caput abscidit, præsente patre atq; matre, quibus persuaserat, à Deo sibi esse iniunctũ ut id faceret: uerũ à magistratu cõprehensus eandẽ pœnam & ipse luit. Quomodo deinde creuerint, & quantum excitarint in Germania motum, infra docebimus. Hoc anno senatus Argentinensis decreuit, ne qui deinceps in urbe sepeliantur, & aliquot extra urbem loca mortuorum sepulturæ constituit. Galliæ rex, ubi de capta Roma cognouit, inito fœdere cum Angliæ rege, ualidũ mittit in Italiam exercitum, Lautrecho Aquitano duce, ut pontificẽ liberaret. Is cùm in Insubriã uenisset, adiutus à Venetis, Alexandriam, deinde Papiam, partim cõpositione, partim ui capit, & furente milite propter captum ibi regem, post ingentem oppidanorum stragem, diripit. Iulij die uigesimo septimo, Borboniæ dux Carolus, in oppugnatione Romæ nuper mortuus, Lutetiæ damnatur à senatu, læsæ maiestatis, deuouetur eius nomen atque memoria, reuelluntur insignia, publicantur bona. Sententiam tulit Antonius Pratensis, Cancellarius. Erat omninò Borbonius animo in regem infestißimo, & Maßiliam obsessurus, ut libro quarto diximus, quoniam id temporis Angliæ rex erat partium Cæsaris, literas dabat ad cardinalem Eboracensem, ac inter

Anabaptistarũ secta.

Decretũ senatus Argentinensis.

Galliæ rex bellũ instaurat.

Borbonius Lutetiæ damnatus.

1527 alia, nulli se labori suo uel periculo parciturum esse demonstrat, ut Henricum regem, in recuperando iure, quod in Galliam habeat, adiuuare poßit. Etenim Angli, ducentis ab hinc annis & amplius cò, Galliam omnem sibi deberi contendunt, imprimis uerò Normanniam & Aquitaniam repetunt: his ergò literis regem obliquè Borbonius extimulat, ut ius ibi suũ persequatur. Eas uerò literas Galliæ rex postea nactus, multò grauius in illum concepit odiũ. Erat in Bauaria tum Leonardus cognomento Cæsar, euangelij professor. Is Passauiensis episcopi mandatu captus, hæc doctrinæ capita defendebat. Solam fidem iustificare: duo tantum esse sacramenta, baptismum & cœnam Domini: Missam non esse sacrificium, neq; prodesse uiuis aut mortuis: confeßionem delictorum esse consilij non præcepti: solũ Christum satisfacere pro peccatis: uotũ castitatis non obligare: scripturam non loqui de purgatorio: nullum esse discrimen dierum: mortuòs non esse intercessores: in rebus diuinis non esse liberum hominis arbitrium. Productus in iudiciũ, uolebat hæc ad populũ explicare copiosius, sed prohibitus fuit. Erat in cõsessu reliquorũ Eccius: agebantur autẽ omnia latinè, ne populus intelligeret: ipse uerò lingua populari disserebat, nec ab eis impetrare potuit, ut idẽ facerent. Tandẽ episcopi uoce damnatus pro hæretico, mensis Augusti die xvi. crematus est, iubente Bauaro principe Gulielmo, cuius iurisdictioni traditus fuit à condemnatione. nam episcopus, ne sacra scilicet pollueret, uel prophanus, & ut aiunt, irregularis fieret, de uita illius atq; sanguine nõ pronunciabat. Cùm Ferdinandus, qui Cæsaris erat per imperium legatus, à morte Ludouici, creatus esset Bohemiæ rex, & cum Vayuoda Transsyluano de Pannoniæ principatu contenderet, excitato bello, Philippus Badensis ei summissus, Imperij conuentum nomine Cæsaris indicit, & ut religionis ac belli Turcici causa, Ratisbonam ueniant ad initiũ Martij, sequentis anni, iubet. Suprà dictum est de disputatione Badensi: Bernates autem, quorum est in Heluetijs præcipuum nomen atq; potentia, cùm & disputationis illius acta non essent ipsis communicata, licet flagitassent, & dißidia religionis augescerent, nec eadem esset ministrorum Ecclesiæ doctrina, disputationem aliam sua in urbe decernunt, edito scripto, Decembris die xvij, ad eamq; finitimos conuocant episcopos, Constantiensem, Basiliensem, Sedunũ, Lausanum,

Leonardi Cæsaris martyrium.

Disputatio Bernensis.

& ut ipsi ueniant, suosq; secum adducant theologos, monent: alioqui mulctum denunciant earum possessionum, quas in suis finibus haberent. Deinde suæ ditionis homines ecclesiasticos conscribunt, & ut in actione tota, ueteris ac noui testamenti scriptura sola pondus & authoritatem habeat, edicunt, & omnibus undecunque uenturis eò fide publica cauent: hanc quoq; legem statuunt, ut modestè sine conuicijs & iniurijs omnia fiant, & liberè suam quiq; sententiam dicant, et ita pronuncient, ut à scribis excipi poßint cuiusq; dicta: quicquid ibi decretum fuerit, ratum atq; firmum esse per suam ditionem omnem iubent. Et, ut quibus de rebus agendum esset, constaret, eóque uenirent omnes paratiores, themata promulgant, numero decem, quæ ipsorū Eclsiæ ministri, Franciscus Colbus, Bertholdus Hallerus profitebantur, & sacris literis confirmare se uelle dicebant. Ea uerò sunt eiusmodi. ueram Ecclesiam, cuius unicum sit caput Christus, ex Dei uerbo nasci, in eoq; permanere, neq; uocem alterius audire: hanc ipsam Ecclesiam nō condere ullas leges extra uerbum Dei: traditionibus igitur hominum, quæ titulum habeant Ecclesiæ, sic demùm obligari nos atque teneri, si cum uerbo Dei consentiant: solum Christum pro totius mundi peccatis fecisse satis: ergo, si quis aliam salutis uiam aut expiandi peccata rationem esse dicat, hunc abnegare Christum: corpus & sanguinem Christi reuera & corporaliter sumi, testimonio scripturæ probari non posse: Missæ ritum, ubi Christus patri cœlesti pro uiuis atq; mortuis repræsentatur & offertur, aduersari scripturæ, & contumeliam facere sacrificio, quod Christus pro nobis impendit: solum Christum, ut intercessorem & humani generis aduocatū ad patrem, inuocandū esse: quòd sit ullus ab hac uita locus, quo purgētur animæ, in sacris literis nō reperiri: precationes igitur & ceremonias illas omneis & exequias anniuersarias, quæ mortuis impēduntur, et cæreos atq; lampades & id genus alia, nihil omninò cōferre: statuam aut imaginem ullā proponi cultus causa, repugnare sacris literis: proinde, si quidē eo animo sint in tēplis erectæ, tollēdas esse: matrimoniū nō esse uetitum ulli hominū ordini, sed fornicationis uitandæ causa, mandari cuilibet atq; permitti sacris literis: cùm scortator omnis uerè sit & testimonio scripturæ separatus ab Ecclesiæ cōmunione, sacerdotū ordini minimè omniū conuenire cœlibatū impurū atq; turpem. Quum

1527

Themata dispu tationis.

his

his de rebus Bernates ad omneis Heluetios literas dedissent, hortati, ut & suos ipsi mitterent, & alijs qui per ipsorum fines iter essent facturi, publicè cauerēt, Lucernates, Vrani, Suitij, Vnteruald ij, Tugiani, Glareani, Friburgenses, Soloturnij, prolixo scripto grauißimisq́; uerbis hortantur, ut ab instituto desistant: commonefaciunt eos initi fœderis atq; pacti, repetunt quoque disputationem Badensem, cuius ipsi fuerint imprimis & authores ac laudatores: neq; licere ulli populo dicunt aut prouinciæ, formam religionis atq; doctrinæ mutare, sed hoc ad totius orbis pertinere concilium: orant, ne tantum in se facinus recipiant, nec à paucis aliquot externis, in errorem abduci sese patiantur, sed in ea religione permaneant, quam ipsi, quam ipsorum parentes atq; maiores obseruarint, in qua tantùm nominis gloriam adepti sint, in qua suos fines ad eum modum amplificarint, in qua toties fuerint uictores: æquum esse, ut hoc ab ipsis impetrent: sin minus, tum illud quod de tuto itinere petant, non se posse polliceri: sed ubi de personis cognouerint, iudicium atq; delectum esse facturos: illis quidem, qui nuper ad actionem Badensem, interposita fide uocati, non uenerint, & partim diffidentia, partim contemptu quodam emanserint, nolle se cauere deinceps: adhæc, neque se quenquam eò mittere, neque suis, ut eò proficiscantur, uelle concedere. nihil his omnibus commoti Bernates, pergunt, & ad diem præscriptum, qui septimus erat Ianuarij dies, actionem inchoant. Episcoporum, quos antè diximus, nemo uenit: Basilienses autem & Schafusiani & Tigurini & Abbecellenses & Sangallij & Mullusiani & Rhœti quoque finitimi suos mittebant: item Argentinenses, Vlmenses, Augustani, Lindauij, Constantienses, Isnenses. Ab ijs, quos dixi, Bernæ ciuitatis doctoribus factum fuit initium actionis: eorū themata defendebat Zuinglius, Oecolampadius, Bucerus, Capito, Blaurerus & alij complures: oppugnabat autem inter alios, primi nominis Conradus Tregerus Augustinianus. qui tandem cùm aliunde, quàm è sacris Biblijs, adiumenta sibi quæreret, neq; præfecti disputationis permitterent, eò quòd lege uetitum erat, loco deceßit. Exitus fuit disputationis ad XXVI. Ianuarij diem, & ea quæ diximus themata, communi plurimorum assensu fuerunt approbata, & deinde non Bernæ tantùm, sed in aliquot finitimis etiam locis à magistratu sancita, Mißis, aris atq; statuis ubiq; sublatis.

[Left margin, beside "nuarij dies": 1528]

[Left margin: In Bernensium finibus abrogatur Papatus.]

Constan-

Constantienses iam antè quædam mutauerant, & quum scortationē, adulterium et suspecta uel parum honesta cōtubernia lege uetuissent, irati discesserant ab eis, hi qui dicūtur canonici. Docebat ibi Ambrosius Blaurerus, honesta familia natus, qui monasticæ professionis antè fuerat Alperspaci: cum autem ingenio ualeret, lectis Lutheri libris, alium animum induit, & post multam simultatē relicto sodalitio reuertit ad parentes atq; propinquos. Collegium autem illud est in finibus agri Vuirtembergici, quem quidem principatum Ferdinandus Austriacus tùm possidebat. Abbas igitur per eius regionis præfectū interpellat senatum Constantiensem, ut illum ad ordinem suum redire cogant: Blaurerus autem edito scripto rem omnem actam commemorat, & conditiones proponit, quibus redire uellet, sed hæ tales erant, ut eas repudiante Abbate, Constantiæ deinceps ille permaneret. fuit hoc anno M. D. XXIII. Post disputationem uerò Bernensem, imagines & aræ cum ceremonijs atq; Missa Constantiæ fuerunt abolitæ. Geneuenses etiam Allobroges, in statuis remouendis atq; ceremonijs, Bernatū sequebantur uestigia, quapropter episcopus atq; clerus irati discesserunt ab urbe. Mutata religione, Bernates Galliæ regi fœdus renunciant, & mercenariam illam prohibent malitiam, ea cōtenti pecunia, sicut etiam Tigurini, quam pacis colendæ causa, singulis pagis rex dependit annuam. Abolitæ uerò religionis pontificiæ diem & annum, aureis literis in columnam inscribunt, ut testimonium apud posteros extaret sempiternum. De cardinali Eboracensi Anglo diximus, in Galliam profecto. Cùm inter eos iam conuenisset, legatos ambo reges ad Cæsarem mittunt: & Galliæ quidem rex, ut accepta pecunia sibi reddat filios obsides: Anglus uerò debitum sibi solui petit, & quidem triplex. primùm, ex mutuò, trecenta aureorum millia, deinde, quingenta millia propter non seruatum matrimonij pactum: postremò, quatuor annorum pensionem, quam ei Cæsar promiserat, ut libro tertio demonstrauimus. Cùm ad ea Cæsar, non ex ipsorum animi sententia responderet, bellum ei per præconem etiam Anglus denunciat, qui iam tùm agitabat cōsilia, quomodo relicta uxore Catharina, matertera Cæsaris, alteram duceret: quod postea fecit, ut suo loco dicetur. Cæsar, ob non seruatam sibi fidem, passim ad alios reges, grauissimis uerbis Gallum incusabat, Gallicis quoque legatis idem

subinde

1528

Ambrosius Blaurerus.

Geneuensium reformatio.

Galli & Angli ad Cæsarem legatio.

1528 subinde dixerat, Rex igitur Lutetia datis ad eum literis, xxviij. die Martij, per publicum præconem, heraldos uulgò nominant, ex eo sermone, quem ad meos, inquit, habuisti legatos intelligo te iactare nonnulla, quæ ad infamiam meam pertinent: quasi contra fidem datam è tuis manibus excesserim. Iam uerò, quanquam is, cui post transactionem ponuntur custodes, ab obligatione soluitur, & licet hac ratione satis etiā sim excusatus, tamē honoris mei tuendi causa, breuiter hæc ad te scribere uolui. si ergò uel hoc meū factū & abitionem criminaris, uel aliquid unquam à me gestū esse dicis, contra uiri principis officium, clarè dico te mentiri. nam honorem & existimationem meā ad extremum usq; spiritum defendere constitui. Non igitur opus est pluribus uerbis, & si quid in me requiris, non est quòd in posterum scribas, uerùm designato locū, ubi duello cōcertemus: etenim si congressum differas, atq; interim nō desinas me criminari, testificor, totius rei turpitudinē ad te pertinere. nam duello dirimetur controuersia.

Galli ad Cęsarem inuectiua.

De Ferdinandi regis & Vayuodæ Transsyluani contentione suprà diximus. Quum ea cruentum in bellum exijsset, ac Ferdinandus potentia superaret, Vayuoda, mense Aprili datis ad ordines Imperij literis, post miserabilem, inquit, Ludouici regis occasum, equidem communi uoluntate procerum electus & inauguratus fui rex Pannoniæ, tribus tantùm exceptis, quos & paupertas & odiū & spes melioris fortunæ transuersos egit, ut patriæ salutis obliti, Ferdinando Bohemiæ regi subscriberent. Cumq; totus in hoc essem, ut patriæ succurrerem, & amissa recuperarem, & ut uobis etiam hac ratione compararem ocium, ecce, regnum ille meum hostiliter inuadit, urbes nonnullas occupat, & per illos, de quibus dixi, suæ factionis homines, Posonij rex creatur. Mirabar certè non parum, & dolebat mihi uehementer, nationem hanc, satis iam antè miseram, affligi nunc ab eo, qui tueri cum primis illam debebat. facilè mihi tunc quidem erat, uim hostilem reprimere, sed nolebam quod ex tot naufragijs reliquū erat eius regni, temerè periclitari, & ad Clementem vij, Franciscum Galliæ, Henricum Angliæ, Sigismundum Poloniæ regem habui querimoniam. Et Sigismundus quidem, per legatos, me nescio, Ferdinādum solicitauit, ne tempore tam alieno, discordia ciuili, uiam hosti patefaceret, quam nec ipse nec quiuis alius deinde poßit obstruere, sed ut pacem mecum

Vayuodæ ad Germanos querimonia

coleret,

coleret, & coniunctis armis in publicum hostem prodiret. Cúmque 1528
Ferdinandus nihil ab se contra ius aut æquum fieri diceret, placuit, ut ad certum diem, controuersiæ minuendæ causa mitterentur homines idonei: Conditionem accepi, simul mißis ad uos legatis, & arbitrio uestro me submittēs, orabam, ne quid auxilij daretis aduersario: Cùm autem in Ferdinandi fines peruenissent, captiui facti contra ius gentium atq; detenti, mandata non potuerunt exequi. nam à uobis ad Cæsarem erant profecturi. Quanquam uerò grauis admodum hæc erat iniuria, tamen ad constitutum diem à Sigismundo, misi quosdam, pacis & sua sponte, & meo quoque mandatu, perquàm studiosos: sed Ferdinandicis iniquißima proponētibus, nulla re perfecta, discessum fuit. Dum hæc geruntur, nonnulli proceres, uarijs artibus à Ferdinando solicitati, fidē mihi datam uiolant. Et quoniam omnis est mihi præclusus ad uos aditus, equidem literis tandem aliquando uobis explicare uolui, quàm iniustum bellum gerat, fortaßis, ut amissam ætate superiori gloriam suorum maiorum, Friderici Cæsaris atque Maximiliani, recuperet. nam alterum iam planè triumphantem ac propè regem Vngariæ, patruus meus Emericus, totis finibus eiecit: utrunq; uerò parens meus Stephanus Sepusiensis, Mathia, rege, sic eiecit, ut Viennam nostris finibus adiungeret: sed & ego, nondum egressus adolescentiam, Maximilianum in nos parantem arma cohibui, facturus idem in hunc etiam hostem, nisi dolis & astu magis quàm uirtute mecum certaret & armis. Ad huc quidem, utcunque potui, patienter hanc iniuriam toleraui: sed cogitate in animis uestris, clarißimi principes, quàm sit acerbum, è summo dignitatis atque potentiæ gradu præcipitatum, in ordinem cogi. Vix ullum reperiri puto tam lenem atque patientem, qui tot iniurijs affectus, non circumspiceret omnia ubique præsidia. Cùm igitur inde à suscepta republica nullas recusauerim æquas conditiones, cùm ne nunc quidem illas reijciam, & quiduis facere, quàm bellum excitare malim ciuile, aduersarius autem obstinatè pergat, profiteor equidem, non debere mihi dari crimini, si muniendi mei quascunque rationes ineam: etenim, si quid ex eo fortè detrimenti respublica capiet, illud non mihi, qui pacis consilia tentaui, sed hosti meo tribuatur, qui regnum alienum per summam iniuriam inuadit. Aditus quidem ille diligenter omneis atq; uias

obsedit,

1528 *obsedit, ne quid ad uos perferatur: sed tamen audisse uos puto, quomodo sororium suum* Ludouicum *regem deseruit: nam sæpe solicitatus, & magnis quidem precibus, neq; copias, neq; tormenta, nec ullũ deniq; subsidium, aduersus irruentem hostem ei misit.* Quid ita? Iam ni*mirum ad regni successionem oculum & animum adiecerat: deinde, publicum* Imperij *subsidium,* Vngariæ *destinatum, fratri misit ad uexandam* Italiam. *cùm interim ego circiter tria militum millia, fratre meo ductore,* Ludouico *regi, meis ex facultatibus atq; copijs, auxilio mitterem, adfuturus ipse prælio, nisi mandatu regis in* Transsyl*uania mihi commorandum fuisset: frater quidẽ meus eo in prælio fortiter occubuit.* Iurauerat Ferdinandus, *nisi* Belgradum *& quasdam arces præterea recuperasset prius, non se regni gubernacula suscepturum. sed fides in eo desiderata fuit. nam* Turcæ *nostros in fines longißimè progreßi, & deuastatis agris onusti præda domũ reuerterunt, &* Boßnæ *munitißimam arcem* Iaijciam *occuparunt.* Hanc *arcem &* Mathias *rex magna suorum clade* Turcis *olim eripuit, & patruus meus* Emericus, *grauißimam deinde passus obsidionem, ab illis defendit, & maximo postea sumptu reges exædificarunt: sed hic noster* Im*perator, scilicet, qui tam gloriosè multa promiserat, hoc tam præclarum suæ uirtutis tyrocinium nobis edidit, & nunc inopia rerum omnium laborans, fidem opemq; uestrã, opinor, implorabit, quasi* Ger*maniæ salutis causa periclitetur: sed longè aliò spectant eius consilia.* Nec *enim in* Turcas *arma parat, quibus etiam tributum annuum dare nõ recusat, mißis eò nuper legatis, uerùm hoc agit, ut uestris copijs atq; pecunijs in* Italia *fratri succurrat, & me cõfecto,* Pannoniam *addicat seruituti.* Quòd *cùm ita sit, maiorem in modum à uobis peto, prouideatis, ne priuata hæc iniuria, quæ mihi nunc infertur, in reipublicæ detrimentum cedat.* Non multò pòst, in eandem propè sententiam scribit etiam ad Cæsarem hortatus, ut fratrem cohibeat. Hæc ille quidem ad suæ causæ defensionem edebat: Ferdinandus autem rex nitebatur transactione, quam Cæsar Maximilianus, anno M. CCCC. XCI. cum Vngaris & Ladislao rege fecerat. qua cautum fuit, quòd si Ladislaus absq; sobole mascula decederet, ut tum Maximilianus & ipsius hæredes recta linea descendentes, regnum illud obtinerẽt. Cùm ergo Ladislai filius Ludouicus esset extinctus, non relictis liberis, ut

Ferdinãdi ius in Vngaria

suprà

supra docuimus, Ferdinandus, qui & Maximiliani nepos esset è filio, & Austriæ princeps, & præterea Ludouici sororē haberet in matrimonio, iure sibi regnum illud deberi confirmabat. Hoc ipso tempore Lantgrauius Philippus & elector Saxoniæ, conscriptis copijs ad bellum spectabant: eius autem rei hæc erat causa. Iureconsultus quidam, Otto Paccius, nobili genere natus, ex primis Georgij Saxoniæ principis consiliarijs unus, per occasionem colloquij Lantgrauium admonuit, uti suis rebus prouideret: nuper enim Ferdinandum, Brandeburgicum, Georgium Saxonem, Gulielmum et Ludouicum Bauaros, Moguntinum, Salisburgensem, Bambergicum, Vuirciburgensem inijsse fœdus, ipsius & Saxoniæ principis, electoris, & opprimendæ causa religionis: fidei uerò faciendæ causa, confœderationis exemplū exhibet, archetypum quoq; pollicitus. Dum copias illi parant atq; bellum, intenti erant omnium animi, quorsum hoc exiret: nam causæ uulgò ferebantur uariæ, sicut fieri consueuit. Cùm uerò iam ab omnibus rebus essent instructi, tunc primùm dimissis in omneis partes literis atq; nuncijs, formulam ad se delati fœderis promulgant, & simul ijs, qui fœdus inijsse dicebantur, scribunt, missis legatis, ut quid sit ipsorū propositi, cognoscant: sed hi omnes, pro se quisq; separatim, sese purgant, euulgatis literis, & figmentū esse, neq; doceri posse confirmant. Et Georgius quidē Saxoniæ princeps, Lantgrauij socer, urgebat inprimis, ut authorem ederet: nisi faciat, ab ipso confictum esse, motus excitandi & turbandæ Germaniæ causa sese arbitraturū. Primus impetus erat futurus in episcopos uicinos: itaq; se comparabant illi, conductis, quas poterant in ea celeritate, copijs. Cùm autem archetypum Paccius exhibere non posset, uti promiserat, ibi Lantgrauius paulò cœpit agere cunctantius: intercessione demum Palatini ac Treuirensis Richardi discessum fuit ab armis, ea lege, ut in belli sumptum, aureorum millia centum dependerent episcopi Lantgrauio, Moguntinus quidem, xl. Vuirciburgicus, totidem, Bambergicus, uicena. Cùm deinde ad certum diem, legati principum, ad quos ea criminatio pertinebat, conuenissent, Paccius, quem Lantgrauius ibi sistebat, falsi fuit conuictus, & dimissus tandem à Lantgrauio cùm annis aliquot apud exteros oberrasset, Antuerpiæ pœnam capitis luit. Rebus ad hunc modum pacatis, ut dictum est, Sueuici confœderati, de quibus

1528

Lantg. & elect. Saxon. ad bellū se comparant.

1528 antè non semel dictum est, Lantgrauium incusabant, quòd socijs uim & iniuriam fecisset: cúmque nouus ex eo motus impendéret, sedata demùm res Vuormaciæ fuit, sub exitum Decembris, interuentu Palatini principis. Sunt qui putant non fuisse nihil, quod ille de confœderatione dixerat: eámque suspitionem augebat ille, qui quatuor annis antea fuerat Ratisbonæ, principum aliquot conuentus, ut libro quarto diximus. Itáque conceptum quidem aliquid eius generis, non autem ad finem deductum, neq; planè decretum fuisse putatur. quod tamen nolim pro uero ponere, ac suum cuique iudicium hic permitto. Diximus antea, comitium aliud Imperij fuisse Ratisbonæ designatum ad ueris initium: in hoc autem apparatu bellico nullum fuit, prolegato Cæsaris renunciante, ne uenirent. Quas Galliæ rex ad exitum Martij scripsit literas, ut antè docuimus, eas Iunij die septimo primùm Cæsar accepit, ac deinde misso præcone, xxiiij. die Iunij Montisone respondens, non eo te criminor, inquit, nec incuso, quòd sis domum profectus: nam hoc meo permissu factum est: uerùm, quòd non redieris in meam potestatem captiuus, quemadmodum fide data mihi promiseras te facturum, nisi conditiones pacis impleres, ut quidem literarum monumentis, tua manu scriptis, doceri potest. Hoc nimirum si fecisses, uiri boni fecisses ac laudati principis officium: nunc uerò quandò fidem in eo fefellisti, confirmo, & sine mendacio quidem, turpiter abs te factum esse ac scelerate. Et quoniam duello petis constitui locum, equidem accipio conditionem, & ad flumen illud, quod inter Fonterabiam labitur & Andæam, tibi locum designo. quem sanè minimè recusare debes. quia si tuam ac liberorum tuorum salutem ante biennium ei credidisti, quandò liber factus ac domum rediens, illos mihi dabas obsides, nunc etiam ei te potes tutò committere. Ne uerò longior interueniat mora, mittantur utrinque uiri nobiles, earum rerum periti, qui & locum idoneum ibi dispiciant, & de genere armorum, déque certo die statuant. Quòd si intrà diem quadragesimum, post hanc acceptam epistolam, mihi non responderis quid tui sit animi, dilationis in te culpa residebit atque turpitudo, & ad alterum illud non seruatæ fidei crimen, hoc etiam accedet. Has literas præconi Cæsar tradit, & ut in Galliam profectus, regi publicè recitet, aut si nolit audire, det ipsi legendas, mandat. Cùm tandem eò

Cæsaris ad Gall. regem responsio.

uenisset præco, rex pro concione sedens Lutetiæ, ac procerum turba 1528
stipatus, rogat, an duelli formulam adferat? Ille, & adferre, & habere se præterea quæ dicat, & iniunctum sibi, ut coràm recitet, aut ipsi tradat: petere igitur, ut hoc sibi liceat. Rex autem, qui non nesciret, quid in ipso Cæsar requireret, cùm ista publicè pronunciari nollet, commutatis aliquot uerbis cum præcone, consurgit, & neq; loquentem amplius audire, neq; literas ab eo recipere uoluit, ut quidem Cæsariani scriptis editis affirmant. Calendas Augusti mensis, Cæsar, datis Valoleti literis, imperij conuentum indicit Spiræ, ad initium Februarij, sequentis anni, religionis & Turcici belli causa: quò minus autem ipse ueniat, per occupationes excusat, simul constituit legatos, Ferdinandum fratrem, Fridericum Palatinũ, Gulielmum Bauarum, episcopum Tridentinum et Hildessemum. Lautrechus Gallus, post captam anno superiori Papiam & Alexandriam, uti diximus, Bononiæ substitit in hybernis, & sub primum deinde uer progressus, Neapolim obsedit, quam Alfonsus Daualus, Vgo Moncada, Ferdinandus Alarco, Philibertus Orengius, Ferrandus Gonzaga defendebant. Iulio autem mense, pestis admodum uehemens, magnam exercitus partem absumpsit, & ipsum etiam Lautrechum, postridie Idus Augusti mensis extinxit, quum paulò antè sublatus esset Vaudemontius, Antonij Lotharingiæ ducis frater Germanus, qui regi militabat, spe consequendi regni Neapolitani, quod Andegauensis familia, unde genus & originem habent Lotharingi, sibi deberi confirmat. Quemadmodum à disputatione Bernensi religio fuerit mutata multis in locis, dictum est. Proinde, cùm antea sæpe, tum hac etiam occasione, Argentinensis ecclesiæ ministri, inter alios doctrinæ pontificiæ errores, Missam quoque docebant esse cumprimis impiam, & ad summam nominis diuini contumeliam pertinere: quapropter & abrogandam, & rectum usum cœnæ Domini restituendum esse: nisi scripturæ sacræ testimonijs hæc demonstrent, nullam pœnam recusant. Cùm autem pontificij contra docerent, exarsit contentio quam senatus, facta collatione sententiarum, & aliqua disputatione finiri uolebat: & quum hoc impetrari non posset, edicit pontificijs, quoniam alteros improbent, ac impia docere dicant, neque tamen causæ cognitionem admittant, ne posthac docendi munus usurpent. Episcopus autem crebris

Conuentus Spirensis.

Galli Neapolim obsidens

1528 interea literis ac internuncijs monet & orat senatum, ut in ueteri maiorum religione persistant, neque doctoribus fidem habeant, et quanti sit res periculi, demonstrat. Senatus inuicem orat, quod etiam annis aliquot antè fecerat, det operam, ut quæ pertinent ad uerum Dei cultum, instituantur, cætera uerò tollantur & antiquentur: hoc enim ipsius proprium esse munus: ille uerò, tametsi cõuentum atq; diem aliquando condixerat eius rei causa, nihil tamen præstitit, & literis tantùm ab instituto deterrebat, & precibus nonnunquam intermiscebat comminationes. Cumq; iam propè desperaret, senatum Imperij, qui tùm erat Spiræ, de quo sæpe diximus, orat, ut suam authoritatem interponant. Hi missa legatione sub finem Decembris, admodum splendida, petunt, ne Missam abrogent: nam neq; Cæsaris nec ordinum esse, ueterem & à maioribus acceptam religionem immutare, nisi uel per generale, uel totius nationis concilium: quòd si nimis hoc esse longinquum uideatur, differant saltem usq; ad Imperij conuentum, iam breui futurum, atq; ibi sua postulata proponant: non se dubitare, quin æquum sint laturi responsum: legibus enim esse cautum, ne priuato Magistratui liceat rescindere, quæ communi totius orbis consensu decreta sunt: æquum igitur esse, ut hoc ab ipsis impetretur: quòd si uerò pergant, fore, quia uis in eo sit, ut & Cæsar, summus magistratus, & ipsius per Imperium legatus rex Ferdinandus, grauiter hoc et permolestè ferant: se quoq;, pro suo munere atque fide teneri, quicquid est eius rei, perscribere Cæsari, ac simul adhibere, quæ oportet, remedia. quod quidem inuiti admodum faciant. Itáque rogare, ut diligenter hæc secum expendant, & rectè monentibus auscultent: hoc & Cæsari fore longè gratißimum, & ad ipsorum quoq; laudem atq; salutem pertinere. Senatus ubi sui instituti rationem explicasset, legatos commodè ab se dimittit. Fuerat ibi paulo antè Hildessemus episcopus, et nomine Cæsaris idem postulauerat, hortatus, ut morem gererent, præsertim, cùm Cæsar etiam de nationis Germaniæ concilio cogitet: nam alioqui fore, ut consilium sibi Cæsar ac reliqui ordines capiant. Adhæc, episcopus Argentinensis aliquot senatores urbis, uiros nobiles, priuatim interpellat, suos beneficiarios, et mißis literis ad singulos, quandóquidem fide sint ipsi et iureiurando deuincti, grauiter monet, ut abrogationem Missæ totis uiribus impediant, neq; comprobent.

probent. Senatus interim, cum iam supra biennium ea res ageretur, & ecclesiæ ministri quotidianis concionibus uehementer instarent, ciues etiam supplicarent, cõuocatis omnibus ex more, qui rebus arduis adhiberi solent, numero trecenti, rem omnem ordine commemorant, & in utranq; partem multis in mediũ adductis, quòd si Missam aboleant, quid à Cæsare sit periculi, si non faciant, quantopere Deus offendetur, explicant, & cogitandi spacium ipsis largiuntur, & ut tributim collecti deliberent, petunt, quò deinde, cùm rursus conuenient, de communi uolũtate atq; consilio statuatur. Cùm ergò uenisset dies, eorum sententia, qui Missam oppugnabant, superior extitit. Itáq; fit decretum, Februarij die uigesimo, suspendi Missam oportere ac intermitti, donec aduersarij demonstrent esse cultum Deo gratum. Hoc decretum & in urbe ac foris, quàm latè patet ipsorum iurisdictio, senatus ualere iubet atq; seruari, & per literas deinde certiorem facit episcopum. qui non absq; gemitu maximoq; dolore se illud accepisse, & cogi patienter ferre, & quod sui sit in eo muneris, facturum se rescribit. Annis nunc aliquot, Basileæ quoque magnum erat religionis causa dissidium, & senatus quidem decreuit tandem, ut eadem esset per totam urbem doctrina, utq; de Missis, quæ locis adhuc aliquot supererant, certo die, palàm habita disputatione, per suffragia decerneretur, quid in eo fieri oporteret: pontificij autem nihilo secius urgebant suum institutum, & aliquantò etiam acerbius pro concione notabant aduersarios. Et quoniam hoc illis erat impunè, plæriq; sic accipiebant, quasi primores illud non improbarent. Itáq; delecti sunt è ciuibus qui senatui denuò supplicarent, & pacti memoriam renouarent. Hi post multam actionem petebant, ut ij senatores, quorum hortatu pontificij sic docerent, quoniam ea res nõ solùm ad decreti facti contemptum, sed ad turbam atq; seditionẽ etiam pertineret, loco submouerentur. Cùm id senatus omninò recusaret, ciues, huius anni mensis Februarij die viij. in æde Franciscanorum conueniunt, et re deliberata, rursus idem à senatu, sed non tam demissè, quàm antea, petunt: simul publica ciuitatis loca sibi capiunt et occupant, sine armis tamen. Sub eius diei uesperũ, senatus placere sibi respondet ut ij, quos loco remoueri postulent, deinceps, cùm de religione deliberabitur, nõ adsint, in cæteris uerò locũ & ordinem suũ retineant. Eo dato responso, cùm

1529

Missa abrogata Argentinæ.

Dissidiũ religionis Basileæ.

1529 appareret paucos aliquot usurpare sibi summã rei, magis offensi fuerunt animi ciuium: quamobrem palàm testificantur, uelle sibi capere consilium deinceps, nõ quidem religionis, uerùm sui iuris uindicandi causa. mox armati turres atq; portas occupant, & idonea loca praesidijs firmant, & excubias agunt, non secus atq; in castris, cum ab hoste uicino periculum est fieri solet. Postridie, senatus deliberandi spaciũ petit, & ad eos, qui nuper fuerant intercessores, causam reijcit. Ciues illud non recusant, sed ut rei sint interea priuati, suoq; sumptu litem prosequantur, uolunt: ipsi uerò, qui reipublicae causam et posteritatis agant, sumptu publico. senatus etiam alia quaedam leuiora illis largitur, quò sic offensionem mitigaret. Hoc ipso die, nõnulli ciues, quibus erat mandatum, ut per urbem circumirent, ac rebus omnibus prouiderent, in templũ primarium ascendũt. ex ijs quidam, hasta sua statuam alicuius Diui reuellit, sic ut in terram delapsa, cõfringeretur: hac autem occasione in plures deinde manus inijcitur: interuentu uerò sacrificorum, qui id aegrè ferebant, illi, ne mandati fines praeterirẽt, nullam mouent ampliorem rixam, et abeunt. Cum eius rei nuncius esset ad ciues in forum delatus, & plenior multò, quàm res ipsa ferebat, ad templum è uestigio mittuntur armati tercẽtum, ut illis opem ferrent: nam esse in angustijs atq; periculo dicebantur. Vbi uentũ est eô, iam illi discesserant: ne uerò frustrà illuc itum esset, idola seu statuas ibi repertas demoliuntur, & progreßi reliquis in templis idem faciunt. Ibi tum è senatu quidam accurrunt, sedandi motus causa: ciues autem ad illos, quod uos totũ iam triennium deliberatis, an fieri debeat, illud nos, inquiunt, una perficiemus hora, ne propter idola sit ullum posthac inter nos dißidiũm. Sic adeò senatus eis omnia permittit, & loco moti fuerunt senatores xij. absq; ignominia tamen. in his erant Henricus Meltingerus, tum consul, Lucius Zieglerus, tribuum praefectus. Decretũ etiam est factum, ut tam in urbe quàm foris per ipsorum fines aboleatur Missa cum idolis omnibus: adhaec, ut in ijs rebus deliberandis, quae ad gloriam Dei pertinent & ad reipublicae commodum, senatus in posterum adhibeat tribules, numero ad ducentos sexaginta, quorum utatur consilio. Iis factis decretis, laeti domum reuertuntur ciues, & in statuas tantùm omnis desijt iracundia. Tertio die, qui tum erat cinerum dies, ut pontificij uocant, statuae ligneae distributae fuerunt in homines

Missa Basileae abrogata.

hominès tenuiores, ut ijs ad ignem uterentur: cùm autem illi super diuidunda prædarixarentur, ac pugnis etiam rem agerent, placuit exurendas esse. Nouem ergò componuntur strues ante primariam ædem, & inflammatæ cremantur. Ita nimirum casus tulit, ut quo die pontificij solent frontibus hominum inuergere cinerem, quò sese puluerem atq; cinerem esse recordentur, ille ipse dies, propter idola in cinerem redacta, ciuitati fuerit lætus atq; iucundus. Februarij die xij. tribules illi, quos diximus, acta senatus comprobant: altera die, per singulas tribus denuò iuratur, & amicè disceditur. Tigurini, Bernates, Solodurnij, cùm de turba esset ad ipsos perlatum, illicò legatos mittunt intercessores: cum autem hi uenirent, iam sedata res erat. Paulò suprà diximus de conuentu Spirensi, quem ad initium Februarij Cæsar indixerat, sed non est ante idus Martij factum initium. Principes ac ordines aderant admodum frequentes: elector Saxoniæ Melanchthonem adduxerat. Principio cœptum est agi de religione, & post multam actionem factum est decretum, ut infrà dicemus. Pontificij autem eò spectabant, ut Saxonem aliósque principes à ciuitatibus dirimerent, ne qua esset inter ipsos consiliorum communicatio, neque uoluntatis consensio: & quoniam de cœna Domini non eadem erat omnium ciuitatum, quæ principum, sententia, spem illi conceperant, se posse, quod cupiebant, perficere, sed id frustrà fuit, ut postea docebitur. Ferdinandus etiam & collegæ, ciuitatum aliquot legatos, Aprilis die quinta seperatim euocant, & quòd præter Cæsaris edictum multa mutassent, grauiter incusant, ac demum hortantur, ut reliquorum ordinum sententiæ suam uoluntatem atque studium accommodent, ne per ipsorum secessionem comitia dissoluantur. Illi, mutationem factam, non ad Cæsaris iniuriam ullam pertinere, seque inprimis esse cupidos concordiæ, & omnia uelle Cæsaris causa, neque legitimi concilij se recusare iudicium demonstrant. Cùm Heluetiorum ciuitates duæ, longè potentißimæ, Tigurum atque Berna, consentirent in religione, sicut diximus, Lucernates, Vrani, Suitenses, Vnteruualdij, Tugiani, qui præ cæteris erant huic infesti doctrinæ, fœdus cum Ferdinando rege faciunt. Per Ioannem Thomasium Mirandulanum, Clemens pontifex, Aprilis die xiij. principes hortatur ad bellum Turcicum: Ac licet permagnam ipse calamitatem his

1529

Spirẽsis conuentus.

Fœdus Heluet Pontificiorũ cũ Ferdinando.

1529 proximis annis acceperit, auxilia tamen, & omnem operam promittit, ut Cæsare, Galliæq; rege pacatis, concilium mox inchoëtur, quò Germania rursus eandem cum alijs prouincijs religionem amplectatur. Is, quem suprà diximus, Imperij senatus, Eslinga fuerat ante menses aliquot euocatus Spiram. cumq; ciuitas Argentina suũ eò misisset legatum, Danielem Miegium, qui cum reliquis ibi cõsiliarijs negocia publica de more tractaret, repudiatus à consessu fuit, propter abrogatam nuper Missam, & non expectatum huius conuentus exitum. Eo cognito, reliquæ ciuitates, quoniam ad ipsas etiam exemplum pertineret, intercedunt, & Imperij morẽ seruari petunt: etiámsi fortè quid illi fecerunt ab ecclesiæ ceremonijs alienum atq; ritu, non idcircò tamen in suo iure interpellandos esse, donec legitimo concilio sit diremta controuersia: præsertim, cum adhuc nihil eiusmodi sit tentatum, neq; religionis causa cuiquã de suo iure quicquam sit in publicis conuentibus derogatum. Post hæc, Iacobus Sturmius, nomine ciuitatis in eò conuentu legatus, quòd si præter Imperij morem atque legem, ad hunc modum loco remoueantur, non esse, quòd ulla sumptuum ab ipsis expectetur deinceps communicatio, dicebat. Sed his omnibus nihil fuit profectum, & intercessoribus Ferdinandus ipse respondens, quamlibet aliam ciuitatẽ, quæ modò Cæsaris edicta seruet, in eius locum summitti iubebat. Post multam de religione disceptationem, superioris comitij Spirensis actio, paucis repetitur. In eo nimirum fuisse decretum, ut quantum ad Cæsaris edictum Vuormaciense pertinet, ita sese gerant omnes, quò sui facti rationem & Deo poßint & Cæsari quoq; reddere: sed multos eo prorsus abuti, & omnis ferè generis horrenda nouáq; dogmata, sub hoc ueluti prætextu nunc & defendi & excusari. Nouum igitur fit decretum in hanc sententiam. Qui Cæsaris edictum illud adhuc seruarunt, deinceps quoque seruent, ad concilium usque, de quo Cæsar iam propè certam spem faciat, & populum etiam huc astringant: qui uerò doctrinæ genus mutarunt, neque discedere iam ab eo possunt absque metu seditionis, ut hi sibi temperent in posterum, nec aliquid præterea innouent adusque concilij tempus: deinde, ne doctrina eorum, qui de cœna Domini secus quàm ecclesia, docent, recipiatur, néue abrogetur Missa: nec ijs in locis, ubi nouum est doctrinæ genus, impedimentum fiat, quò minus ad Mis-

Legatus Argentinensis in consessu repudiatur.

Decretũ conuentus Spirensis.

ſam, qui uolent, accedant: anabaptiſtis etiam, qui ſuum dogma pertinaciter defendunt, capitis pœna conſtituitur, & Eccleſiæ miniſtris iniungitur, ut iuxta probatam ab Eccleſia interpretationem doceant, alia uerò dogmata, de quibus fortè diſputari poßit, non attingant, ſed concilij decretum expectent: adhæc, ut pacem inter ſe colant omnes ordines, & religionis cauſa nec damnum inuicem dent, nec alter alterius ditioni ſubditos in ſuam fidem aut tutelam recipiant: qui ſecus fecerint, proſcriptorum numero iubentur eſſe. Huic decreto ſeſe opponunt elector Saxoniæ, Georgius Brandeburgicus, Erneſtius & Franciſcus Luneburgici, Lantgrauius, Anhaldius, & Aprilis die xix. palàm, cur non aſſentiantur, de ſcripto recitant. Et primò quidem ſuperioris conuentus decretum repetunt, quo ſua cuiq; religio permittitur aduſq; concilium: ab eo minimè diſcedendum, neq; eſſe uiolanda, quæ tunc pacis retinendæ cauſa post multam deliberationem pacta fuerunt, & ſignis atq; iureiurando confirmata: ſe quidem exemplo ſuorum maiorum uelle omnia Cæſaris cauſa: quantum etiam facultatibus atq; uiribus poßint, libenter ad eius uſum atq; dignitatem collaturos: præſentem uerò cauſam ad omnium ſalutē pertinere ſempiternam: quòd igitur ab ipſis in eo diſſentiant, orare, ne moleſtè ferant: ſicut enim ſuperius decretum de cōmuni omnium uoluntate factum ſit, ita quoq;, niſi pariter aſſentiantur omnes, reſcindi non poſſe nec irritum fieri: quò minus ipſi, quem uelint, religiōis formam, ſuos intra fines conſtituant, non ſe repugnare, ac rogare Deū, ut ſuæ cognitionis lumen in omnium mentibus accendat: annis nunc aliquot, multam eſſe, doctrinæ cauſa, diſſenſionem ac ſimultatem: eius autē quæ ſit origo, quis author, conuentu Noribergico fuiſſe quodammodo demonſtratū, & ipſiuſmet cōfeßione pontificis, & ipſorū quoq; principum ac ordinū poſtulatis, quæ numero ad lxxx. legato pontificio tradita ſint: quorū tamen nulla ſit adhuc facta emendatio: deliberationum autem omnium hunc ſemper fuiſſe finem, tollendis uidelicet controuerſijs et corrigēdis uitijs nullam eſſe uiam expeditiorē concilio: quòd autem eo prætermiſſo, nunc decreuerint, ut qui doctrinæ genus mutarunt, neq; ſine turba iam illud relinquere poſſunt, nihil amplius innouent, id nō ſe poſſe laudare neq; recipere, niſi uelint ei doctrinæ, quam, uti piam atq; ueram hucuſq; profitentur, fidem ipſi derogare,

1529.

Interceſſio principum contra decretū Spirenſe

1529 ac fateri, discedendum esse quidem ab ea doctrina, si modò sine tumultu atq; seditione fieri posset: quod ipsum quid esset aliud, quàm uerbū Dei, quod purum habeant ac impollutum abnegare? quo sanè nullum poßit admitti grauius peccatum: nec enim sermone tantum, sed ipsa quoque re confitendum esse: quantam hæc etiam abnegatio ruinam secum traheret, & quàm esset futura perniciosa multis euangelij cupidis, facilè posse cogitari: quòd ad Missam attinet, notum esse, quemadmodum suæ ditionis ecclesiæ ministri, pontificiam missam inuictis & firmis scripturæ testimonijs expugnauerint, in eiusq; locum instituerint cœnam Domini, iuxta præscriptum atq; mandatum Christi, iuxtaq; morem ab apostolis obseruatum: quare nec istam quoq; decreti particulam admittere se, neque suis, ut adsint Missæ iam abrogatæ, posse concedere: nam ut maximè syncerus atq; rectus esset usus Missæ pontificiæ, tamen, si duas ipsi Missas inter se contrarias in suis templis admittant, quàm id sit futurum mali exempli, & quantæ sint ex eo simultates orituræ, neminem esse qui non uideat: quod autem præscribant, quid suis ipsi populis mandare, & quas in suis ditionibus ferre debeant leges, ualdè se mirari, præsertim cùm ipsi minimè sint passuri, si quis hoc inuicem apud eos tentaret: quid de corporis atq; sanguinis Christi præsentia, suis in Ecclesijs doceatur, omnibus constare, neque longiori opus esse explicatione: sed tamen, quod antea sæpe dixerint, nunc etiam sibi uideri, nondum esse uidelicet in illos, qui secus doceant, eiusmodi faciundum decretum, eò quod Cæsaris diploma nullam eius rei mentionem faciat: deinde, quòd eius doctrinæ defensores neq; uocati sint nec auditi: quàm autem non sit decorum nec æquum, in rebus tam arduis aliquid ullo tempore statui, non auditis ijs, quorum interest, etiam atq; etiam esse considerādum: iam illud quod dicant, euangelium esse docendum iuxta receptas & ab Ecclesia probatas interpretationes, rectè quidem habere, sed in eo litem esse, quæ sit Ecclesia uera: cùm autem nulla sit doctrina certior, quàm uerbi diuini, cúmque præter illud nihil doceri debeat, & quæ uidentur obscuriora scripturæ loca non poßint rectius, quàm alijs eiusdem scripturæ locis illustrioribus explicari, idcirco se permansuros in eo uestigio, & daturos operam, ut ueteris atque noui testamenti scripta purè ac perspicuè doceantur: hanc enim unicam esse rationem pla-

nè cer-

ne certam & indubitatam: hominum uerò traditiones nullo niti firmo fundamento: postremi conuentus decretum, pacis atque concordiæ factum esse causa: uerùm, si præsens hoc ualere debeat, maximis turbis & offensionibus uiam patefieri: iam enim, licet adhuc quidem suspensum fuerit edictum illud Vuormaciense, principes quosdam eò spectare, ut priuatorum aliquot, suæ ditionis hominum fortunas auertant, & ad se transferant, ob non obseruatum edictum, ex eoq; facilè intelligi, quid sit futurum, si nunc edictum illud denuò sanciatur, & ex ipsis aliqui cōtra se uim expediant, & ad ea cogere uelint, quæ salua conscientia præstari nequeant: illud autem non rectè dici, postremi conuentus decretum, eiúsmodi uerbis esse conceptum, ut eo plærique abutantur, & interea dum concilium habeatur, licere sibi quid uis putent: hæc nimirum ab ijs potißimum spargi, qui supremi iudicij metu, cùm patefient omnia, parum afficiuntur: de se uerò quantum attinet, non recusare, quò minus ijs, qui uiolatum ab se dicant illud decretum, apud æquos iudices respondeant: quæ cùm ita sint, non se assentiri huic ipsorum decreto, suique facti rationem esse redituros & palàm omnibus, & ipsi quoque Cæsari: ac interea, dum inchoetur aut publicum totius orbis, aut prouinciæ Germaniæ concilium, nihil se facturos, quod iure poßit improbari: quod insuper de colenda pace, de non inuertendis aliorum bonis, de anabaptistis, déque typographis decretum sit, in eo quoque se, quid sui sit officij, non ignorare. Huic principum protestationi, communicato consilio, primi nominis ciuitates aliquot sese coniungunt, Argentina, Noriberga, Vlma, Constantia, Rutelinga, Vuinssemium, Meminga, Lindauia, Campodunum, Hailbrunum, Isna, Vuisseburgum, Norlinga, Sangallum. Et hæc quidem est origo nominis protestantium, quod non solum in Germania, sed apud exteras quoque gentes peruulgatum est atque celebre. Ferdinandus excesserat iam è concilio principum, antequam hi protestarentur, tametsi, ut paululùm modò differret, à Saxone fuerat rogatus atque socijs. Pòst, appellationis quoque formulam protestantes concipiunt & edunt, in eáq; rem omnem ordine commemorant, ac demum ab omni actione Spirensi & decreto ibi facto prouocant ad Cæsarem, ad futurum generale, uel Germanicæ nationis legitimum concilium, ad omnes denique non suspe-

1529

Origo nominis Protestantium

1529 suspectos iudices, ac simul legationē ad Cæsarem decernunt. Nō multò pòst, Tigurini & Bernates copias educūt in quinq; pagicos, uti uocant, ipsorū hostes, de quibus paulò suprà diximus. Et Tigurini quidem, edito scripto, causam, cur ita faciant, exponunt, & multas illorum recensent iniurias, in quibus etiam hæc est, quòd ipsorum ciues nonnullos, cùm pecuniam sibi debitam reposcerent, Suitenses uerberibus affecerint, quòd Vnterualdij, ipsorum atq; etiam Bernæ & Basileæ & Argentinæ ciuitatis insignia suspenderint ad patibulum: fœdus etiam ipsos omneis cum Ferdinando rege fecisse, ut religionē opprimant, in eoq́; pactum esse dicunt, ut quicquid ipsorū agricis Rhenum, auxilio Ferdinandi capietur, id illis omne cedat. Qua quidē ex re facile est, inquiunt, uidere, hoc ipsorum esse consilij, ut externis copijs adiuti, nos è finibus nostris eijciant. In quo sanè non modò ius naturæ, sed ipsa quoq; pacta uiolant, quando uidelicet in nostram perniciem cum illo coniurant hoste, quo non alium habet nostra natio uel antiquiorem uel infestiorem, in quo debellando, tot nunc annis à primordio nostri fœderis, tanta consensione, uires & robur omne simul communicauimus. Productis utrinq; copijs, & positis castris, interuentu finitimorum & Argentinæ quoq; ciuitatis composita res fuit, & discessum ab armis. A Ferdinando missa fuerunt illis auxilia, quæ ad Rhenum usq; peruenerāt. Inter alia pactum fuit, ne religionis causa bellum inter ipsos esset, utq́; deinceps à maledictis abstineretur, constituta graui pœna. Galliæ rex, cùm & liberorum suorū statu, quos in Hispaniam miserat obsides, afficeretur, & per Italiam infœliciter bellum gereret, amisso nuper exercitu atq; Imperatore Lautrecho, sicut diximus, amisso etiam Andræa Auria Genuate, rei maritimæ scientia clarißimo duce, qui sub idem ferè tempus, quo Lautrechus mortē obijt, ad Cæsarem defecerat, restituta patriæ libertate: ad pacē animum adiecit, Itaq́; Cameraci oppido Belgicæ, conueniunt Margarita, Cæsaris amita, & regis mater Aloisia, multiq́; alij proceres, ac in his cardinalis episcopus Leodiensis, Erardus Marchianus, & pacem Augusto mense faciunt, & illud, ante triennium in Hispania factum de Lutheranis decretum, ut suprà docuimus, repetunt, ac denuò cōfirmant. Reliquæ conditiones, partim fuerunt mutatæ. nam Burgundiam Cæsar Gallo permittit, si marem è sorore suscipiat; Rex uerò pro liberatione

Margin notes: Bellum ciuile inter Heluetios. — Pax fit inter Cæsarem & Gallum.

tione filiorum Cæsari dependit aureorum millia, uicies centena, et in his, debitum Anglicanum. Paulò pòst, ex Hispanijs Genuam Cæsar applicuit, eodemq; tempore Turcarum Imperator, Solimannus, à Ioanne Vayuoda solicitatus, per Hieronymum Lascum, Polonū, excellentis ingenij uirum, in numero cum exercitu per Vngariam tendit in Austriam, & primariam eius regionis urbem Viennam, ad Idus Septembris obsidet, & cuniculis rem agit, & qua parte mœnia subuertisset: manus acerrimè conserit: sed cùm milites præsidiarij Germani, quorum præcipuus dux erat Philippus Palatinus princeps, fortißimè stationē defenderent, postridie Idus Octobris, infecta re discedit, multis hominum millibus, in reditu, partim trucidatis, partim in miserabilem ac fœdam seruitutem abductis. Vayuodam autem abiens Budæ regem constituit. Nouum etiam morbi genus hoc anno Germaniam inuasit. Sudore pestifero correpti homines, intra uigesimam quartam horam aut exhalabant animam, aut, si uirus exudassent, ualetudinem paulatim recuperabant, &, priusquàm de remedio constaret, multa perierunt millia. Malum hoc, inde ab Oceano, per omnem propè Germaniam peruasit, breuißimo temporis spacio, & incredibili celeritate uelut incendium aliquod longè lateq; depascebat omnia. uulgò dicitur morbus Anglicus. nam Henrici septimi, Britanniæ regis anno primo, qui fuit annus humanæ salutis M.CCCC.LXXXVI. eadem lues Insulam illam inuasit, & quoniam in re noua remedium erat incognitum, ingentem hominū stragem edidit. Fuit insuper hoc tempore, frumenti ac uini tenuißimus prouentus: itaq; illa, quæ Deus iratus eiaculari consueuit in populum ingratum, tela, morbi contagio, bellum, inedia, simul uno eodemq; tempore in Germaniā incubuerunt. Captiui per id tempus tenebātur Coloniæ Agrippinæ, Petrus Flistedius, Adolphus Clarebachus, homines literati, quòd de cœna domini, deq; cæteris dogmatis diuersum à pontificijs sentirent. Senatus eius urbis habet ius, ut in carcerem ducat quos oportet: uitæ autē necisq; potestatem solus habet archiepiscopus: ac fieri potest, ut quos capitis damnauit senatus, archiepiscopi prætor absoluat. Illi uerò per sesquiannū & amplius eò, custodia detenti, nunc demùm ab utrisq; damnati fuerunt & exusti, magno cum gemitu plurimorum et cōmiseratione. Culpam eius rei plæriq; conferebant in theologos concionatores,

1529

Turcæ Viennā Austriæ obsidet.

Morbus Anglicus inuadit Germaniam.

Duo exusti Coloniæ.

qui

1529 qui supplicijs impiorũ placandã esse clamabant irã Dei, nouo morbi genere nos uerberantis. Adolfus erat forma liberali, facundus & eruditus: cumq; ducerẽtur ad supplicium, fidei suæ rationẽ explicabant, & scripturæ testimonijs inuicem sese confirmabant, ita quidem ut omnium oculi mentesq; in ijs hærerent defixi. Diximus antea de dißidio Lutheri & Zuinglij, super cœna domini: cùm illud iam supra triennium agitaretur, et grauis esset dimicatio, multi, quibus doleret hac una simultate consensionem impediri doctrinæ, remedium adhiberi cumprimis optabant. Lantgrauius ergo cum socijs re communicata, solicitatis etiam Heluetijs, diem constituit, quo die Marpurgi conuenirent utriusque partis uiri docti, deq; summa rei placidè conferrent. E Saxonia uenerũt Lutherus, Melanchthon, Ionas: ab Heluetijs, Oecolampadius, Zuinglius: Argentorato, Bucerus, Hedio: Noriberga, Osiander: multi aderant præterea uiri graues ac eruditi: solus autem Lutherus atq; Zuinglius causam disceptabant. Sed cùm illud, quod dixi, morbi genus eò iam peruenisset, abrupta demum actione iussu Lantgrauij, sic conuenit: quandoquidẽ in præcipuis omnibus dogmatis idem sentirent, abstinendum esse deinceps ab omni contentione, & Deum orandum, ut in hac etiam cõtrouersia lumen accendat, & concordiæ uiam ostendat. Et ita quidẽ amicè discessum fuit initio Octobris. Dictum est antè, quomodo Saxoniæ princeps et Lantgrauius, in conuentu, qui Spiræ fuit ante trienniũ, fœderis ineundi mentionẽ fecerint: ea res in deliberationem deinde nõ semel uenit, & iam potißimum, hoc facto decreto, cœptum est de illo cogitari uehementius, & finito conuentu, concepta quædam Norribergæ fuit eius rei formula, & pòst amplius tractata. Cùmque mense Octobri Schuabachum legati principum ac ciuitatum uenissent, Saxonis & Georgij Brandeburgici nomine propositum fuit, quoniam religionis ac ueræ doctrinæ defẽnsio, sit huius fundamentũ fœderis atque causa, primum oportere cõsentientes omnium in eo esse uoluntates. Itaq; recitata fuit doctrinæ summa, capitibus aliquot comprehensa, quam approbarẽt omnes: Argentinenses autẽ ac Vlmenses legati, neq; superiori conuẽtu Rotacensi factam eius rei mentionẽ esse, neq; se quicquam in mandatis habere dicebant. De cœna Domini non erat eadem omnium sententia sicut ante quoque diximus: & hic solus erat scrupulus. cùm ergò

Colloquium Lutheri & Zuinglij.

decerni

decerni propterea nihil posset, alter fuit Smalcaldiæ conuentus indictus ad Idus Decembris. 1529 Vbi iam Cæsar in Italiam uenisset, Erasmus Roterodamus, qui Basilea relicta, propter mutatã religionem, & uitandæ suspitionis causa, Friburgum sese receperat, Ferdinandi regis oppidum, Nouembri mense libellum edit, qui titulo quidem inscriptus est contra quosdam, qui sese falso iactant Euangelicos: reuera autem totum ordinem perstringit. nam inter alia multa, nullum se nouisse dicit ex illis, qui nòn seipso uideatur esse factus deterior. Huic deinde scripto respondent Argentinenses theologi, quoniam de ipsis potißimum & Basiliensibus ille tractauerat, inprimis autem de Bucero.

Erasmi liber contra Euangelicos.

Aduentante Bononiam Cæsare, Franciscus Sfortia, qui pontifici Galliæq; regi confœderatus ante fuerat, profectus ad eum, ubi suam causam ipse dixisset, intercesßione Clementis septimi, Mediolanensem principatum à Cæsare tandem recuperat, inter alia pactus ei dare aureorum millia nongenta: dimidiam quidem partem, hoc anno, reliquum autem intra decimum annum, æquis pensionibus: pignoris autem loco, Cæsar, Comum & arcem Mediolani sibi seruat, dum anni primi solutio fiat.

Sfortia principatum Mediolanensem recuperat.

LIBER VII.

DIXIMVS ANTEA, PROTESTANTES decreuisse legationem ad Cæsarem. Hi erant Ioannes Ehingerus, Alexius Frauentrutus, Michaël Cadenus Noribergensis, qui Genuam usque profecti, de Cæsaris ab Hispanijs aduentu cognoscunt, ac deinde Septembris die nono, Placentiæ, per Mercurinum Cattinarium, qui pridie factus erat cardinalis, per Henricum Naßouium, Alexandrum Schuesium, Alfonsum Valdesium Hispanum, uiam & aditum sibi faciunt. Cæsar xij Septembris diem eis constituit: monet tamen, ut sua postulata scripto cõplectantur, neq; sermone utantur prolixiori, propter uarias & grauißimas occupationes. Cùm ad diem uenissent, rursus per interpretem monet, ut paucis agant. Illi, sicut in mandatis habebant, ordine repetunt decretũ Imperij factũ ante annum tertium, quod nuper alio decreto sublatum sit: quod quidem si ualere debeat,

Protestantiũ legatio ad Cæsarem.

1529 maximæ sint ex eo turbæ nascituræ: Saxoniæ principem igitur electorem atque socios, & his adiunctas quoque ciuitates, palàm tunc esse professos, non se huic assentiri decreto: rogare autem, ne grauiter hoc ipse ferat aut molestè, sed necessitati tribuat. illos enim interea, dum cogitur concilium, nihil esse admissuros, quod non & Deo sperent & ipsi quoq; posse probari: deinde, maiorũ exemplo facturos esse quiduis pro salute ac dignitate tum ipsius tum Imperij, seu bellũ sit gerendum in Turcam, seu quoduis aliud sustinendum sit onus: obsecrare etiam, si fortè res ad ipsum aliter delata sit, ne credat, sed huic narrationi fidem habeat, nec ullam concipiat in eos offensionem, nisi prius ipsorum audita purgatione: præsertim, cùm hoc semper deferant, si scripturæ testimonio rectius edoceantur, nihil esse facturos obstinatè uel præter officium: itaq; petere, ut illos in suam tutelam atque patrocinium accipiat, & primo quoquo tẽpore, clementer ac benignè scripto respondeat: & quoniam sermone res tota non poßit explicari, quod etiam ipse iusserit, ideo se, quicquid omninò sit necessarium ad pleniorem cognitionem, scripto comprehensum ipsi tradere. Cæsar deinde, per interpretem, cuiusmodi sint ipsorũ postulata, se accepisse, quam etiam suorum principum nomine deferant obsequentiam, habere pergratam, & cõmunicato cum suis consilio, quod æquum uidebitur, responsurum se dicit. xiij demùm Octobris die responsum dedit scriptum, ut illi petierant. de actione tota Spirensi, deq; decreto facto, per fratrem Ferdinandum regem, eiusq; collegas ante se cognouisse, quàm ipsi aduenerint: & dißidium hoc quod multis incommodis atq; malis occasionem præbeat, uehementer sibi dolere: cúmque sui sit officij, hæc omnia præcauere, ne accidant, aut, cùm acciderint, emendare, ideo se diu multúmque & grauiter, de re tota cum suis familiaribus deliberasse, atq; ita reperire. decretum illud eò factum esse, ne quid deinceps innouetur, nec ulli sectæ sit in posterum locus, cuiusmodi iam inuectæ sint complures & admodum tetræ: deinde, ut pax & concordia per Imperium statuatur. ideoq; Saxoniæ principem atque socios meritò debuisse his omnibus assentiri: nam & sibi & reliquis principibus, animæ suæ salutem & conscientiæ tranquillitatem, non minus esse curæ, quàm illis, nec etiam minus optare se concilium, quàm illi, constituendæ reipublicæ causa: quod tamen conciliũ uideri

poßit

poßit non admodum esse necessarium, si modò, quæ communi uolun= tate decreta sunt atq; consensu, ualerent, si quoq; illud omnium ordi= num approbatione factum Vuormaciæ, superioribus annis, decretũ, & huic à se coniunctum edictum, seruaretur, sicut & ipsi fateantur eiusmodi decreta firma esse debere atq; fixa: quod cum ita se habeat, & quia moribus receptum sit, ut quod maior pars ordinum Imperij sanciuit, ne paucis quibusdam hoc rescindere liceat, ideo se datis lite= ris ad Saxonem atque socios, mandasse, ut decretum factum habeant ratum, neq; contra faciant, sed obtemperent, pro ea fide, qua sibi de= uincti sint & Imperio: nam alioqui fore, ut authoritatis & exempli causa, seuerè in ipsos animaduertat: existimare autem, hoc suum scri= ptum iam illis esse redditum, aut propediem redditum iri, & facturos quod iusserit: id sibi quidem fore longè gratißimum, præsertim in hoc tempore, cum certò nuncietur, Christiani nominis hostem, Turcam, progressum in Vngariam, cum omnibus copijs petere Germaniam: hac nimirum de causa uehementer opus esse cõcordia domestica: nam etiam ut in Turcicum bellum & in alios usus Imperij, pecuniam & opem illi conferant, tamen, nisi mutua sit animorum consensio, nisi pax inter omneis ordines atq; beneuolentia constet, non posse quic= quam aduersus tantum hostem utiliter suscipi uel administrari: nec e= nim agi de una tantùm et altera prouincia, sed totum hunc orbem rei= publicæ Christianæ, præsertim uerò Germaniam, neq; coniuges tan= tùm & uxores atque fortunas uniuscuiusque, sed fidem, religionem, leges omneis, & quicquid omnino charum esse potest, in præsentißi= mum periculum deuocari: resistendum igitur illi quamprimum, coni= unctis & animis & uiribus, aut hæc tam horrenda, tam funesta, tam tetra, indubitanter expectanda: quòd si nulla subesset alia, tamen hac præcipuè de causa, debere illos omne suum studium ad maioris partis ordinum Imperij uoluntatem aggregare: quæ cùm ita sint, petere se rursus atq; mandare, ut decreto facto morem gerant, uti reliqui ordi= nes, qui non minus, quàm ipsi, cupiant suam religionem atque uitam approbare Deo: contentione quoque omni deposita & dißidio, con= sulant in commune cum alijs atque decernant, quomodo fratri Fer= dinando regi subministrentur auxilia, quomodo uis Turcica reprimi poßit, ne longius euagetur: his etiam de rebus acturum se cum pon=

1529

1529 tifice, coràm, quò uidelicet & immanißimus hostis reijciatur, & religionis actio referatur omnis ad gloriam Dei, & ad communem omnium tranquillitatem: compositis quoque rebus per Italiam, quod fœlix atque faustum sit uniuersæ reipublicæ, primo quoq; tempore, uim omnem atq; uires in Turcam uelle se cõuertere: quamobrem sperare, illos, periculi considerata magnitudine facturos: quod alioquin ex officio debeant. Eo dato responso, legati, cum legissent, appellationem, sic, ut erat concepta, tradunt Alexandro Schueißio, testibus ad eam rem adhibitis, ut fieri consueuit: ille quidem initio recusat, sed tandem accipit, & ad Cæsarem defert, eodémque die post meridiem redit, & reliquo sermone confecto, Cæsarem iubere dicit, ne pedem moueant è diuersorio, ne quid suis perscribant, ne suorum quem aliquò mittant, donec aliud renunciet, capitis atque fortunarum denunciata pœna, si secus faciant. Dum hoc agitur, fortè aberat domo Michaël Cadenus, & è uestigio certior factus per famulum, rem omnem senatui Noribergico perscribit, & literas magna celeritate perferri curat: nec enim fide tenebatur deuinctus, ut collegæ. Penultimo demùm Octobris die, Parmæ, quò iußi erant sequi, Nicolaus Granuellanus, qui Mercurini partes obibat ægrotantis, nunciat eis, etsi delatam sibi prouocationem Cæsar ægrè ferat, tamen permittere, ut domum ad suos reuertantur: Cadenum uerò iubet manere, capitis pœnam comminatus, nisi pareat. cuius quidem rei hæc erat causa. Lantgrauius dederat abituro libellum eleganter adornatum, qui doctrinæ Christianæ summam paucis complectebatur, ut Cæsari daret: is per occasionem, cum ad sacrum iret Cæsar porrigit: Cæsar inuicem episcopo cuidam Hispano, ut quid rei esset, cognosceret. hic fortè in locum illum incidit, ubi Chrstus monet apostolos, ne principatum affectent: hoc enim ipsorum non esse profeßionis, & gentium reges usurpare sibi talem potestatem. Eum locũ author inter alia tractauerat, demonstrans, cuiusmodi sit officium ministrorum ecclesiæ: sed ille, cũ obiter legisset, percontanti Cæsari sic referebat, quasi magistratui Christiano ius gladij tolleret libellus, & gentibus duntaxat, alienis à religione Christiana permitteret. hac ergo de causa detinetur iste: hoc etiam Granuellanus addebat, uelle Cæsarem, ut idem scriptum exhibeat quoque pontifici: cum autem ipse factum purgaret,

neque satis commodum responsum ferret, & è sermone Granuellani 1529
periculum suum intelligeret, silentio conscendit equum, & celeriter Ferrariam, inde Venetias profectus, domum reuertit. Senatus Noribergicus, acceptis literis Cadeni, de quibus ante dictum est, Saxonem, Lantgrauium atq; socios ilico certiorem facit Octobris die xxiiij: re deliberata, placuit Smalcaldiæ fieri conuentum, sub finē Nouembris. Eò uenerunt ad diem Saxoniæ princeps, eiusq; filius, Ioannes Fridericus, Ernestus & Franciscus Luneburgici fratres, Lantgrauius Philippus Georgij Brandeburgensis consiliarij, ciuitates etiam, Argentoratum, Vlma, Noriberga, Heilprunum, Rutelinga, Constantia, Meminga, Campodunum, Lindauia. Sub idem tempus uenerunt ex Italia legati, cumq; legationem renunciassent, ut supra commemorauimus, uisum fuit agendum esse omnium primò de religione, cuius nuper erant proposita capita. Rogantur itáque Argentinenses ac Vlmenses, quid sit ipsorum in eo uoluntatis atq; propositi? respondent in eandem, ut nuper, sententiam. quo tempore primùm sit agi cœptum de fœdere, nullam eius rei mentionem esse factam: hoc unum modò in deliberationem uenisse, quomodo sint auxilia communicanda, si quem doctrina causa periclitari contingeret: quid aduersarij moliantur ac in animo habeant, esse non obscurum: inter illa uerò doctrinæ capita, quæ sunt in medium adducta, quædam posse disputari: quod si de ijs non cōueniat inter doctos, metum esse, ne dissidium oriatur, quod aduersarijs ualde sit opportunum atque commodum: itáque suum esse consilium, ut ad illud, quod initio fuit de fœdere faciundo propositū, omnis referatur deliberatio. Saxo, & huic adiuncti Luneburgici fratres, & Brandeburgicus, solicitabant eos per Noribergicos, ut assentirentur: Lantgrauius uerò medium sese gerens, conciliationi studebat: cum nihil proficeret, reliquarum etiam ciuitatum legati uocantur, & si quidem eam doctrinam per omnia probent, actionem fœderis institui posse cum ipsis, dicebatur: illi nullum habere se eius rei mandatum, respondent, & primam urgent actionem. Tandem ita disceditur, ut qui doctrinam hanc omnem profiteri uelint atque recipere, Noribergam ueniant ad sextum Ianuarij diem anni sequentis, deliberandi causa, quid deinceps agendum sit. Argentinenses interea, muniendi sui causa, quò uim iniustam à se suisque

Conuentus Smalcaldiæ.

Fœdus Argen-

tinensis cum Heluetijs. depellerent, cum Tigurinis, Bernatibus, Basiliensibus, qui & uicini erant, & dogmate magis conueniebant, fœdus faciunt in hunc modũ. Si doctrinæ causa uim patiantur, hæ, quas dixi, ciuitates auxilia mittant atque copias, quantas omnino res ipsa flagitabit, sic tamen, ut in mille pedites, aureos bis mille menstruos dent Argentinenses, loco subsidij: contrà, si uis ipsis inferatur, Argentina nullas quidem copias mittat, sed per belli tempus aureorum millia tria menstrua subministret: item, cuius in ciuitatis finibus, alterutrius partis hostes deprehendentur, non ferant impunè, sed eo loco sint atq; numero, sicut belli ius atque gentium præscribit. Si uis ulla fiat simul omnibus, tum singuli suo sumptu rem gerant, & hostem quàm longißimè depellant. Argentina, pulueris tormentarij libras decies mille, Tigurum, & frumenti modios totidem, Basileam, pacis tempore, cum erit opportunum, mittant: ex eo tamen nihil sumatur, nisi belli tempore, & urgente inedia: tunc illud in ciues liceat distribuere, facta æstimatione precij, quantum ex æquo uidebitur: uerúntamen, si auxilio proficiscantur Argentinensibus, puluere utantur, quantum erit opus, in communi autem bello dimidiam precij partem persoluant. Decretum fuit hoc fœdus

1530 in annos quindecim, Ianuarij die quinto. Senatus Imperij, cui tum

Senatus Imperij literæ ad Argent. præerat Fridericus Palatinus, ubi resciuit, datis literis ad exitum eius mensis, peruulgatum esse dicit de fœdere, quod cum Heluetiorum pagis aliquot fecisse dicantur: id sibi cumprimis esse mirum, eos uidelicet, qui sunt Imperio deuincti, sine consensu Cæsaris & ordinum Imperij, fœdus ullum inire cum aliquibus: & quanquam plæriq; omnes confirment, non tamen prius fidem habere se uoluisse, quàm ab ipsis

Protestãtium conuentus Noribergæ. rem omnem cognoscant: itáque petere, ut sibi, qui Cæsaris locum obtineant, clarè perscribant, quid rei sit, & quibus conditionibus pacti sint. Ad conuentum illum, à protestantibus designatum Norībergæ, uenerunt principum & perpaucorum ciuitatum legati: consilium erat, mittendam esse legationem ad Cæsarem atq; Ferdinandum, sed ab eo discessum fuit. Et quia Cæsar Imperij conuentum primo uere putabatur indicturus, placuit, interea deliberandum esse, quid in eo proponi debeat, & quod singulis uisum fuisset, intra tempus menstruum Saxoni renunciandum, ut per eum cæteri quoque cognoscant. itáque discessum fuit quarto Idus Ianuarij. Cæsar interea, qui Nouembris

die

die quinto Bononiam uenerat, Ianuarij die xxi. dimißis in Germaniam literis, conuentum indicit omnium ordinum Augustæ, ad diem octauum Aprilis, religionis potißimum & Turcici belli causa. Vigesimo quarto deinde Februarij die, maximo cum apparatu atq; splendore fuit inauguratus à pontifice, quum uerbis conceptis iurasset, pontificiæ dignitatis perpetuum se futurum esse defensorem. Ante quàm Bononiam ueniret, ad ipsos fines ditionis pontificiæ præstò fuerant ei tres cardinales, à pontifice mißi, fidem ab eo postulantes, ne quam ecclesiasticæ libertati uim unquam adferret: ille sic respondit, ut ostenderet, se nihil uelle sui iuris imminuere, Parmam atque Placentiam tacitè designans, Mediolani ditionis urbes, quas tum ecclesia Romana poßidebat. Bononia profectus, Fridericum Mantuanum ornat dignitate Ducali. fuit olim Mantua, Imperij libera ciuitas: pòst autem, uarijs agitati motibus atque ciuilibus malis, ad Ludouicum Gonzagam, propter eiectam Passerini tyrannidem, rei summam deferunt, anno salutis M. CCC. XXVII. huius abnepotem, Ioannem Franciscum, Sigismundus Cæsar, creuit Marchionem, anno M. CCCC. XXXIIII, altera die Septembris. Et in hoc quidem gradu constiterunt usque ad hoc tempus, uti diximus. Augustam primus omnium uenit elector Saxoniæ, cum Ioanne Friderico filio: in reliquo comitatu erant Philippus Melanchthon, Ioannes Islebius Agricola, Iustus Ionas, Georgius Spalatinus. Mittebant obuiam Cæsari gratulatum, Vlmenses: cum uix ægrè tandem essent admißi, Cæsar postulat, ut à superioris anni protestatione discedant, séque deinceps imperata facturos esse spondeant. Vrbis tuendæ causa, conscripserant Augustani ad octingentos pedites: hoc ubi Cæsar accepit, iubet eos dimitti, & alios ipse conscribit, inq; suam fidem adigit, & portam unam urbis tradi sibi postulat, diebus aliquot ante, quàm eò uenisset. Is, quem supra dixi, Cattinarius, nuper creatus cardinalis, mortem obijt Oeniponte, in eiusq; locum succeßit Granuellanus Vesontinus. Hoc ferè tempore uenit in Galliam, ab Hispanijs, Eleonora, cum regijs liberis, Francisco & Henrico, qui iam totum quadriennium ibi fuerant obsides, loco parentis. Non multò post inaugurationem Cæsaris, pontifex ad Ferdinandum regem mittit legatum Petrum Paulum Vergerium, iureconsultum, ampla cum potestate:

1530

Comitia Augustæ indicta.

Cęsar inauguratur à Põtifice.

Granuellanus succedit Cattinario.

Legatus Pont. Petrus Paulus Ver-

1530 sed inprimis ei dedit in mandatis, omnem operam nauaret, ne prouinciæ Germaniæ concilium fiat, útque Ferdinandus omnem impediat eius generis actionem. Ille sibi commissum munus diligenter exequitur, & quacunque ratione potest, Lutheranis incommodat, & in Ioannem Fabrum, Eccium, Cochlæum, Nauseam munificus erat, ut fortiter agerent: Eccium quoque Ratisbonæ creauit Canonicum, ut legatus pontificis, quo præsente solet cessare ius eligendi. Augustam Cæsar uenit idibus Iunij, sub uesperum: Iam aderant plærique principes, & obuiam omnes progreßi, perhumaniter excipiunt aduentantem. Erat in eius comitatu Campegius cardinalis, à pontifice missus cum plenis mandatis: hunc inter & Ferdinandum fratrem Cæsar cogitabat in urbem ingredi medius, sed quia præter morem hoc erat Imperij, Moguntinus & Coloniensis proximè antecedebant: ponè sequebantur Ferdinandus atque Campegius. Alter dies erat sacer, & corporis Christi memoriæ dicatus, ut uulgò dicunt: itáque Cæsar ad diuorum templa supplicationem faciebat, mißificante Moguntino. Principes aderant omnes maximo numero, præter Saxonem, Lantgrauium, Luneburgicos fratres, Georgium Brandeburgicum, Anhaldium. Cæsar quidem eis nunciauerat, ut & interessent, & suos abrogarent concionatores: illi autem neque uenerunt, & quia conuentus hic eò sit indictus, ut omnium audiantur sententiæ, non se posse suis imponere silentium ante cognitionem causæ, dicebant. Biduo pòst fuit edictum, ut utriusque partis concionatores desistant, donec de religione decidatur, Cæsar tamen aliquos constitueret, qui sine cuiusquam contumelia doceant: fuit hoc uoce præconis denunciatū, constituta pœna. Iunij die uigesimo factum est initium actionis, & Cæsar Missam aditurus de more, Saxonem adesse iubet, ac sibi præferre gladium. nam id Saxonicæ domus est officiū in eiusmodi pompis: ille, re deliberata, cum theologi dicerent licere adesse, quod ad suū officium esset euocatus, non ad Missam, uelut ad cultum diuinum, acceßit, Georgio Brandeburgico comitatus: reliquorū nemo uenit: à sacro uentum est in curiam. Ibi Fridericus Palatinus nonnulla præfatus, moram Cæsaris excusat, & simul causam indicti conuentus repetit. deinde recitata fuit oratio prolixa, de scripto, sicut fieri consueuit. scire ipsos, quemadmodum simul atque de communi consilio creatus esset Cæsar,

[Margin notes: ...geriusad Ferdinādum. — Saxonis electoris officium — Oratio nomine Cæsaris lecta in consessu Principū]

Cæsar, ordinum omnium conuentus egerit Vuormaciæ: sed illo ipso 1530
tempore illatum sibi fuisse bellum, ita quidem, ut, tametsi ualdè cuperet in Germania permanere, coactus fuerit in Hispaniam redire: quod tamen fecerit & de ipsorum uoluntate, & non prius, quàm Imperij res legitimè procurasset, constituto nimirum iudicio & senatu, & fratre Ferdinando, uelut altero se, legato sibi designato per suam absentiam: cúmque de illorum fide, diligentia, uirtute magnam haberet opinionem, tranquilliori animo deseruisse Germaniam: & illos quidem ita rempublicam administrasse, nihil ut amplius desiderari poßit. Interea uerò, dum in Hispanijs ageret, audisse, non solum magnas esse per Germaniam simultates atque dißidia religionis, uerum etiam Turcas in Vngariam & loca finitima uim atq; bellum inferre: & amisso Belgrado, multisque alijs propugnaculis et arcibus, Ludouicum regem atque proceres, mißis legatis, opem Imperij solicitare, qua freti confiderent non solùm uim omnem hostilem depellere, uerumetiam sua se posse recuperare, sin autem ea destituerentur, fore, ut quæ nunc ipsis incumberet calamitas, ea nō multo pòst ad reliquos omneis finitimos inundaret: his rebus cognitis, ualde se fuisse commotum, & idcirco, ut celeriter auxilia mitterentur, eam pecuniam, quam sibi Romam inaugurationis causa proficiscenti erant impensuri, iußisse omnem eò conuerti: sed cum tardius hoc administraretur, hostem, ubi Rhodum, uelut alteram arcem orbis Christiani, cepisset, in Vngariam longius progressum, prælio superasse regem Ludouicum, & quicquid est urbium atque locorum inter Sauum atque Drauum flumina, cepisse, diripuisse, incendisse, multis hominum millibus interfectis: impetum deinde fecisse in Illyricum, & cum supra modum omnem ibi grassatus esset cædibus, incendijs, rapinis, deuastationibus agrorum, abduxisse illinc supra XXX. hominum millia in miserabilem seruitutem, & eos, qui cum impedimentis fortè sequi non poterant, contrucidasse: deinde proximo superiori anno, in Austriam penetrasse cum innumerabili exercitu, & ijs locis urbem primariam obsedisse Viennam, & longè lateq; populatum esse agros, propè ad Lincium usque, nec ullum inhumanitatis genus prætermisisse, nulla nec ætatis neque sexus habita ratione, dissectis pueris infantibus, puellis atq; fœminis nefariè stupratis, & more pecudum

1530 abactis: itaq; planè tunc se constituisse, rebus omnibus alijs posthabitis, illò proficisci cum copiis, & omne suum robur eò conuertere: datis etiam literis tum ad Ferdinandum regem fratrem, tum ad proceres atque belli duces, Viennæ circumsessos, ut suum aduentum prorsus expectarent, ac fortiter agerent, hortatum esse: Cum autem ille pedem referret, mutasse consilium, & multis de causis optimum iudicasse, ut rebus per Italiam pacatis, cum pontifice de summa reipublicæ constituenda, déque religione consilia conferret, & conuentum hunc indiceret: potuisse quidem inaugurari Romæ, sine ullo impedimento, & inde Neapolim proficisci, quod eius regni status atque conditio tunc inprimis requirebat: sed tamen re priuata postposita, cogitationem omnem ad rempublicam contulisse, ut uidelicet primo quoque tempore huic adesset conuentui: Iam uerò, licet Viennam hostis capere non potuit, tamen ingens damnum esse datum toti prouinciæ, quod uix longo tempore sarciri poßit: & licet exercitum ille reduxerit, præsidia tamen atq; duces reliquisse ad fines, qui non Vngariam modo, sed Austriam quoque & Stiriam & loca finitima continenter ab eo tempore deuastarint: & quandóquidem fines nunc habeat multis in locis coniunctos nostris finibus, dubium nõ esse, quin ad proximam occasionem multò sit maiori cum manu reuersurus, ut ad internecionem omnia disperdat, in Germania præsertim: Atqui, post captam Cõstantinopolim, quàm multa nobis ademerit, quantũq; Christiani sanguinis hauserit, & quas in angustias orbem hunc nostrum redegerit, sic esse notum, ut deploratione potius & querimonia, quàm ulla sit opus explicatione prolixiori: sanè tot tantisq; malis omnium animos uehementer affici, rerúmque præteritarum exemplis debere commoueri, & certò statuere, quòd si iam rursus, ut antehac, remißè, lentè, cunctanter agetur, neque maioribus, quàm hucusque copijs atque uiribus, obuiam ibitur illius furori, non esse quod deinceps ullam salutem sibi polliceantur, sed fore, ut alia post aliam amissa prouincia, tandem, & breui quidem, in ipsius ditionem atq; potestatem redigantur omnes: his quidem de rebus, per suam absentiam crebros fuisse conuentus ordinum, quibus etiam optauerit ipse coràm interesse, uerùm id sibi per suos aduersarios atq; bella non fuisse integrum, sicut & literis & legationibus non semel demonstrarit: sed tamen suas priuatas iniu=

iniurias & offensiones, ubi primùm licuit, condonasse reipublicæ: ac 1530
pacem cum hoste fecisse, multaq; de suo iure largitum esse, publicæ pa
cis atq; concordiæ causa, neq; suum in Germaniam reditum uoluisse
longius differre, & relictis Hispaniarũ regnis florẽtißimis, non absq;
magno discrimine in Italiam traiecisse, & quod ibi reliquum erat ho
stium, atq; adeò totam Italiam pacasse: quæ quidem res impedimento
sibi fuerit, quò minus ad constitutum diem hic adesset: & quia subita-
rijs illis & intercisis auxilijs nihil adhuc profectum sit, opus esse no-
ua et ampliori deliberatione: cùm enim eò spectet immanißimus ho
stis, ut in suam seruitutem omneis redigat, imò, ut extra naturæ fines
exterminet, agendum esse nunc atque considerandum, quomodo per
petuentur auxilia, ne uidelicet ullo tempore desit pecunia, copiæ, ui-
res, ut non modò defendi, uerumetiam inferri bellum, nec amissa so-
lùm recuperari, sed illis etiam sua poßint eripi atque auferri: Pontifi-
cem maximum liberaliter sibi pollicitum atque prolixè: se quoq;, ta-
metsi pecuniam sibi promissam inaugurationis causa, totam in hunc
usum concesserit, licet sumptum in hac solenni coronatione solus o-
mnem fecerit, etsi multam præterea uim auri depẽderint, tamẽ in hoc
opere tam sancto tamq; necessario facturum esse, quod se suamq; per-
sonam deceat: idem expectandum esse à fratre Ferdinando rege, qui
iam sit orbis Christiani, Germaniæ præsertim, ueluti propugnaculũ
quoddam, obiectum furori Turcico: sed & alios reges atque princi-
pes externos non esse defuturos auxilio, quorum nonnullis iam eo no
mine scripserit, alios etiã sit interpellaturus. Ad religionẽ uerò quod
attinet, inde statim à suscepta Imperij administratione, magno sanè
cum animi dolore se audisse, dißidium hoc excitatum esse, ideóque, ut
in tempore medicinam faceret, habito Vuormaciæ conuentu, decre-
tum tunc fecisse, communi ipsorum omnium assensu atq; uoluntate,
cui si obtemperatum esset, non fuisse tot malis & incommodis pate-
factam uiam, quæ nunc aliquot annis Germaniam afflixerint: quo
quidem in numero popularis illa seditio & anabaptistarũ secta prin-
cipem locum obtineant: cúmq; uarijs actionibus hucusq; nihil effectũ
esse uideat, magni fore momenti suam præsentiam existimasse: conuen
tum igitur hũc indixisse, ut in eo, quod quisq; uellet, proponat in me-
dium, scripto comprehensum, quò nimirum tantò commodius atque

1530 celerius intelligi res poßit atq; diffiniri: se quidem & in hac, & in reliquis omnibus Imperij causis facturum esse, quod sui sit officij, pro sua erga remp. atq; patriam charitate, & ut pro se quisq;, consimilem huc uoluntatem atque studium adferant, postulare. Principes, habita deliberatione, iudicabant omnium primò agendum esse de religione.

Oratio Campegij cardinalis.

Quarto pòst die, Campegius, in consessu principum, Cæsare præsente, orationem habuit latinam, hortatus eos, ut in causa religionis morem gerant Cæsari, collaudata ipsius uirtute ac pietate: se quoq; pontificis nomine daturum operam, ut eandem fidẽ Profiteantur omnes, & reconciliatis animis bellum in Turcam suscipiatur. Ab eo, legati Austriaci, quantam acceperint à Turca calamitatem, exponunt, opemq; petunt.

Protestantiũ Augustana confeßio.

Posthæc, Saxoniæ princeps elector, Georgius Brandeburgicus, Luneburgensis, Lantgrauius, orant Cæsarem, ut suæ doctrinæ confeßionem, scripto comprehensam, audiat: ille iubet exhiberi scriptam atque deponi: rursus illi, quoniam ea res ad ipsorum existimationem, ad fortunas, ad sanguinem atq; uitam, & animæ salutem pertineat, & quia secus ei fortè delatum sit, quàm res habeat, instant, & audiri postulant. Cæsar, ut postridie domum suam ueniant, iubet, sed scriptum sibi iam tradi petit: illi denuò, quàm possunt uehementißimè urgent & obsecrant: neque putasse dicunt, hoc sibi denegatum iri, quum alios, multò se humiliores, in rebus etiam leuioribus audiat: cum autẽ ille de proposito nihil mutaret, petunt, ut scriptum sibi relinquat, donec sit recitatum. eo permisso, ueniunt altera die, atq; ibi in cœtu principum et omnium ordinum, auscultante Cæsare, recitant: postea latinè atque Germanicè conscriptum ei tradunt, &, si quid in ea desideretur, explicationem deferunt, &, si fortè iam definiri causa non poßit, non se recusare toties & promissum & decretum concilium, demonstrant. Cæsar, qui totam hyemem, inde à Nouembri usque in Martium mensem Bononiæ fuerat cum pontifice in eodem palatio, totus eò spectabat, quemadmodum religionis dißidium absque concilio pacaret. nam hoc esse Clementi longè gratißimum sciebat, cuius hic erat scopus, ut, si leniter sopiri causa non posset, opprimeretur armis. Itaq; Iunij die xxvi, ciuitatum omnium legatos domum suam conuocat, & per Fridericum Palatinum exponit, in postremo conuentu Spirensi factum esse decretum, cui plærique omnes

nes

omnes obtemperarint, idq; sibi esse pergratum: alios uerò quosdam il- 1530
lud repudiasse, quod sibi permolestè acciderit: itaq; postulare, ne secessionem à reliquis faciant, aut uerò facti sui rationem exponant, cur non obsequantur. Ad ea protestantium ciuitatum legati respondent. inofficiosè nihil ab se factum esse: nec enim se minus, quàm suos maiores, cupere ipsi omnem fidem ac obedientiam præstare: cùm uerò causam scire uelit non admißi decreti, spacium sese petere deliberandi. septimo deinde Iulij die, scripto respondent, in eam ferè sententiā, ut anno superiori fecerant, missa in Italiam ad ipsum legatione, sicut diximus: ad eam quoque legationem & causas tunc expositas sese reijciunt. Biduò pòst, Cæsar iubet à Saxone socijsque rogari, num quid præterea uelint exhibere? Illi nihil aliud, nisi quòd confeßionis iam traditæ summam paucis repetunt. ciuitatum deinde legatis, quandoquidem conscientiæ causa non se posse parère dicant decreto Spirensi, mandat, ut eorum, quibus grauari sese putent, capita, scripto complectantur: Saxonicam uerò confeßionē tradit reliquis principibus, ut cognoscant: hi deinde suis theologis, in quibus facilè erant primi, Ioannes Faber & Eccius. Ii contrarium scriptum & confutationem opponunt, quam ubi principes recitari audissent, nimis acrem esse nonnulli iudicabant, & deligendos putabant, qui partis utriusque scripta reuoluerent atque lenirent: sed uicit eorum sententia, qui sic reddendam esse Cæsari, ac rem omnem ei committendam dicerent. Interim Argentinenses, Constantienses, Memingi, Lindauij, doctrinæ suæ confeßionem, scriptam & ipsi tradunt Cæsari. de cœna Domini, non idem hi, quod Saxones atq; socij, sentiebant, ut suprà diximus. Re deliberata cum legato pontificio, Cæsar decreuit responsum ad scriptum Saxonicum, & principibus illud Calendis Augusti communicat. Exitus erat uehemens atq; durus, proposita nimirum pœna proscriptionis, ijs, qui non parérent: sed de principum consilio mitigatum hoc fuit. itaq; tertia die Augusti conuocat omneis ordines, ac per Fridericū Palatinum exponit, diu multumq; se deliberasse de doctrinæ confeßione Saxonica, mandasse quoque uiris aliquot honestis et eruditis, ut iudicium facerent, quid piè sit in ea, quid alienè dictum ab Ecclesiæ cōsensu: fecisse hoc illos, & sententiā suam alio scripto demonstrasse, quod & ipse probet. deinde recitata fuit

con-

1530 confeßionis confutatio, à theologis aduersarijs conscripta, cuius hic erat ordo. Scriptum Saxonicum in duas partes diuiserunt, prior habet xxi doctrinæ capita: ex ijs alia receperant, alia reiecerant, quædam partim fuerunt admissa, partim repudiata, multis patrũ & conciliorum adductis testimonijs. In reiectis hæc erant. opera bona nihil mereri: Iustificationem tribui soli fidei, non etiam operibus: ecclesiam esse congregationem piorum: non posse satisfieri pro peccatis: diuos non intercedere pro nobis. alia receperant cum modo, de ceremonijs nimirum, item, uerum corpus atque sanguinem Christi esse in sacramento, sic, ut sub qualibet specie sit Christus, & uinum atq; panis omninò mutētur: illud de confeßione sic admittebant, si populus astringeretur, ut quotannis ad pascha cõfiteantur, & delicta omnia diligenter enumerent, & cœnam Domini percipiant, & septem esse credant ecclesiæ sacramenta: cauebant etiam, ne quis erudiendo populo præficiatur, nisi de uoluntate & permissu episcoporum: adhæc, ut leges omnes & ecclesiæ præcepta seruentur, &, quibus in locis abrogatæ sint, restituãtur. Altera pars quinq; præcipuè complectitur: cõmunio cœnæ Domini sub utraq; specie, quod aiunt reijcitur, & petebat Cæsar, ut in eo totius orbis Christiani consensum atq; morem sequantur: de coniugio sacerdotum mirari se dicebat, hoc ab ipsis peti, cùm inde ab Apostolorum ætate non fuerit in usu: prorsus igitur concedi non posse: Missa recipitur ipsorum, modò cum ritu Ecclesiæ Romanæ conueniat, si uerò mutata sit, reijcitur, ac simul affirmatur, Missam esse sacrificium pro uiuis atque mortuis, neq; debere Missam priuatam abrogari: Danielem multò antè prænunciasse, fore, cùm antichristus uenerit, ut sacrificium aboleatur: hoc quidem nondum accidisse, uerúntamen ijs in locis, ubi Missa iacet, altaria destruuntur, exuruntur statuæ, quibus in templis nihil cantatur, nihil legitur, nulla lucent amplius luminaria, ibi nimirum illud iam repræsentari prophetæ uaticinium: itaq; cauendũ esse diligenter omnibus, ne causam præbeant aduentus antichristi: uota monastica niti tam noui quàm Testamenti ueteris authoritate, plectẽdos igitur, qui suæ profeßionis obliti deseruerunt ordinẽ: episcopos habere potestatẽ nõ docendi tantùm, sed et administrandi remp. nec in suo iure impediendos esse, quod liberalitate maiorum sint consecuti: non abstinere à carnibus, tempore prohibito,

Confeßionis Augustanæ confutatio.

non

non ieiunare per quadragesimæ tempus, non confiteri peccata, pro- 1530
teruiam esse, nō libertatē Christianam. His ita recitatis, fatentur non esse nulla, quæ requirant emendationem: ut etiā hæc sanentur, & Ecclesiæ status corrigatur, omnē suam operam Cæsar pollicetur, & omninò se sperare dicit, quandóquidē de multis inter ipsos conueniat, fore, ut ad Ecclesiæ sinum redeant protestantes, eiq; sese permittant: quod quidem si faciant, nihil esse quod ab ipso non debeant expectare: sin autem, tum sibi necessariò faciendum esse, ut Ecclesiæ tutorem ac defensorē deceat. Ad ea Saxoniæ princeps, & suo & sociorum nomine. quoniam professi sint initiò, si quidem de religionis agatur conciliatione, se facturos esse, quicquid omninò salua conscientia possint: deinde, si quis ipsorum error doctrinæ, testimonio scripturæ commonstretur, non repugnaturos: adhæc, si desideretur explicatio copiosior, daturos: & uerò, eius doctrinæ, quam obtulerint, capita quædam sint admissa, quædam repudiata, opus esse, ut amplius sua confirment atq; doceant: itáque orare, ut confutationis exemplum sibi detur. Biduo post, Cæsar, cùm diu deliberasset, ait daturum se quidem, uerùm ea lege, ne quid eius euulgent aut typis procudant: nolle etiam ampliorem ullam admittere disceptationem, & petere, ut ad suas partes aggregentur: illi autem hac lege non se posse recipere demonstrant. Postridie, qui sextus erat Augusti dies, Landgrauius, paucis aliquot comitatus, illinc discedit, relictis legatis. molestè hoc Cæsar tulit, & senatui mandat, ne quem omnium per locum secretiorem urbis, qui noctu solùm patefieri solet, emittant. & altera die cùm Saxonem atq; socios euocasset, offensionem minimè dissimulat, & petit ut ad exitus ipsi permaneant: se nimirum quod ad cōcordiam faciat, nihil esse prætermissurum. Illi purgant Lantgrauium, per uxoris ualetudinem, & legatos reliquisse docent, neque se discessuros aiunt: sed interim mirari, cur excubiæ sint atq; stationes ad portas dispositæ: nec enim in Imperij conuentibus ita fieri consueuisse. Cæsar excusat, propter cædē factam, & Germanorū ac Hispanorum dissidia: si quid turbæ deinceps accidat, nihil eiusmodi se facturum, nisi ipsum, qui sit Imperij Marescallus, antè præmoneat. Saxo respondet, si quid accidat, in quo suum officium requiratur, præsto se futurum, uti decet: itáque remotæ fuerunt à portis eodem die stationes. Circiter hoc tempus finem habuit

Lantgrauius discedit Augusta

bellum

1530 bellum Florentinum, de quo pauca quædam obiter sunt explicanda. Quo tempore Roma capta fuit atq; pontifex, ut suprà diximus, Florentini familiam Medicam eiecerant, et Gallis auxilia deinde submininistrarant, cùm Neapoli bellum gererent. Restitutus autem pontifex, ut se suosq; gentiles ulcisceretur, missa in Hispaniam legatione, fœdus cum Cæsare facit, Imperij supremam inaugurationē ei pollicitus inter alia, si quidem in Florentinos, pro eo ac meriti essent, animaduerteret. Conditionem Cæsar accipit, neque multò pòst Genuam applicat. eò uenerunt ad ipsum à Florentinis legati deprecatum: ijs Cæsar, ubi grauiter incusasset, respondet. etsi magnam pœnam meriti sint, condonari tamen posse factum, modò pontificem recipiant: præter hanc, nullam esse aliam pacis rationem. ubi cùm his mandatis domum redissent, diu multúmq; re disceptata, uicit unius & alterius sententia, qui libertatem totis uiribus propugnandam esse dicerent, illata mentione, non modò Clementem, sed & Cæsarem ipsum diuturnis exhaustum bellis, in magna esse rei nummariæ difficultate. Veruntamen, cùm Bononiam Cæsar uenisset, alteram mittunt legationem, sed ea non fuit admissa, pontifice nimirum ita suadente. Sic igitur à Cæsarianis atque pontificijs copijs obsessi, cùm per anni ferè tempus bellum duxissent, quarto Idus Augusti, certis conditionibus, cum Ferdinando Gonzaga Cæsaris legato transigunt. Cæsar deinde missis eò literis amplissimis, Alexandrum Medices, cui filiam suam Margaritam notham in matrimonium promiserat, principem eis constituit. Is deinde maximæ molis arcem ibi construxit, & hoc quidem est ipsorum seruitutis initium. Deditione recepta urbe, Clemens primarios aliquot senatores capite mulctauerat, & reipublicæ formam aliquam instituit, certus interim, fore, ut Alexander summæ rei præficeretur. hoc enim consilium Cæsari dedit ipse, cùm in Hispaniam ei mitteret legatos, uti dictum est. Nunc ad propositum reuertamur. Post multam actionem, Idibus Augusti delecti fuerunt utrinque septeni, qui concordiæ rationes inirent. Ex pontificijs erant, episcopus Augustanus, Henricus Brunsuicensis, iureconsulti duo, Coloniensis & Badensis, theologi tres, Vuimpinus, Eccius, Coclæus: è protestantibus erant, Georgius Brandeburgicus, Ioannes Fridericus Saxo, iureconsulti duo, theologi tres, Melanchthon, Ioannes Brentius, Erardus

Bellum Florentinum.

Delecti ad conciliandam religionem.

Schnepfius.

Schnepfius. Inter hos de nonnullis conuenit, sed de Missa, de coniugio 1530
sacerdotum, de cœna domini tota, de uotis monasticis, de iurisdictione episcoporum præcipua erat controuersia, maximè uerò de Missa, déque uotis nam in eo nihil remittebant pontificij: reliqua, licet etiam improbarent, tolerari tamen posse dicebant ad concilium usque: sacerdotibus quoque permittebant coniugium, ijs tantùm, qui iam haberent uxores, reliquis non item, & hæc quidem omnia maioris uitandi motus causa: quantùm ad illud pertinet de potestate & iurisdictione episcoporum, Saxones aliquantò plus erant largiti, sed neque Lantgrauiani neque Luneburgici neque Noribergenses probabant. Visum deinde fuit, hunc numerum esse arctandum. itáque terni sunt utrinque delecti, Melanchthon cum duobus iureconsultis, & Eccius cum totidem: sed Philippo fuit iniunctum, ne quid amplius concederet: cùm uerò sententijs non conuenirent, pontificij uolebant à pluribus rem denuò tractari, protestantes autem, cùm hoc agi uiderent, ut plures uiæ conciliationis reperirentur, actionem illam detrectabant, si uerò de rationibus agere placeret constituendæ pacis interea dum concilium fiat, non se recusare dicunt. Dum hæc ita geruntur, Cæsar Georgium Brandeburgicum solicitat per episcopum Moguntinum & alios eiusdem familiæ, Saxonem uerò per Fridericum Palatinum, per Nassouium, per Georgium Truccesium, ut ab incepto desistant. Saxonem quidem conatus est etiam ab alijs diuellere, tanquàm præcipuum, & petenti suæ ditionis inaugurationem, pro more Imperij, denegabat, nisi prius cum Ecclesia Romana in gratiam rediret: alteri uerò denunciabat, nisi paréret, fore, ut Alberti sui nepotis ex fratre Casimiro, tutela ipsi adimatur. Lantgrauio conati sunt persuadere, si Cæsari morem gerat, Vlrichum principem Vuirtembergicum iri restitutum, & quam haberet cum Nassouio de Chattis controuersiam, Cæsaris interuentu posse componi. Pontifex hoc in conuentu Ferdinando regi concesserat, ut totius Germaniæ templorum ornamenta & quicquid esset auri atque argenti sumeret in bellum Turcicum, ecclesiasticis quoque tributum imperaret: principes autem minimè assentiebantur, & Cæsarem, ut irritum faceret hoc decretum, interpellabant. Augusti mensis die decimo octauo, Erasmus Roterodamus Friburgo dat

literas

1530 literas ad Cardinalem Campegium. magnam quidem esse potentiam Cæsaris, sed hoc nomen ab omnibus non agnosci: Germanos illud sic agnoscere, ut imperent uerius quàm pareant: Lutheri doctrinam longè latéque per Germaniam esse disseminatam, ita quidem, ut inde ab Oceano, malorum ista cathena pertingat ad Heluetiorum usq; fines, quòd si pontificis arbitratu Cæsar facturum se profiteatur omnia, periculum esse, ne paucos habeat sui consilij approbatores: impendere quoque summum discrimen à Turca, cuius potentiæ uix totius Europæ uires conferri poßint: quid autem sit inuito milite belligerari, non uno posse demonstrari exemplo: Cæsarem quidem ad pacem hauddubiè spectare, sed tamen fato quodam ad bella pertrahi: plurimis nunc annis grauiter afflictam esse Galliam & Italiam: hoc autem bellū longè futurum esse nocentißimū, nisi caueatur: uulgò sic esse persuasum, quasi pontifice authore & consiliario hæc omnia fiant: metum esse, ne periculi pars magna redeat ad ipsum Cæsarem: qui sectas ament, dignos esse quidem animaduersione, sed tamen ad reipublicæ salutem potius respiciendum esse: calamitosum etiam olim fuisse statum Ecclesiæ, cùm Arriani, Pagani, Donatistæ, Manichæi, sua dogmata spargerent, & barbaræ quoque nationes bella gererent, & tamen ex his omnibus malis emersisse tandē: ipsum uidelicet tempus aliquando remedium adferre grauißimis etiā morbis: tolerari Bohemos, licet pontificem Romanū non agnoscant: si Lutheranis etiam idem concedatur, fore non inconsultum, sua quidem opinione: & licet graue sit hoc ipsum, bello tamen esse multò leuius malum. Septembris die septimo Cæsar omnes principes ac ordines pontificios domum suam conuocat circa meridiem: duabus deinde pòst horis, Saxonem atq; socios: & remotis omnibus alijs, adhibitoq; Ferdinando fratre, episcopo Constantiensi, Hispalensi, Granuellano, Truccesio, per Fridericum Palatinum in hanc sententiam uerba facit. Omninò sperasse futurū, ut tam amanter atq; benignè à se commonefacti post exhibitam confeßionē, ad suas partes transirent: et quanquam id frustrà sperarit, tamen, cùm intercederent principes, assensisse, ut ex omni numero quidam deligerentur, conciliationis causa, & rursus in nouam spem uenisse futuræ concordiæ: nunc autem nō sine graui molestia cognoscere, ipsos à reliquis dissentire in præcipuis dogmatis: quod planè sibi præter expectatio=

Erasmi literæ ad Campegium.

Cæsaris actio cū Protestā tibus.

ctationem acciderit: nec enim existimasse, fore, ut ipsi, qui sint numero 1530
pauci, res nouas introducerent contra uetustum & sacrosanctum totius ecclesiæ morem, aut singulare aliquod doctrinæ genus usurparent, à pontificis, à suo, à Ferdinandi regis, ab omnium Imperij principum & ordinum, à totius orbis regum atque maiorum instituto alienum: iam uerò, quia & concilium cogi, & decretum hic fieri pacificum petant, se, qui pacem inprimis optet, effecturũ apud pontificem & reliquos orbis Christiani principes, ut ubi primum conuenerit de loco, concilium denuncietur: hoc se recipere ipsis atque confirmare: uerùm ea lege tamen, ut interim eandem, quam ipse, quam alij quoq; principes, religionem sequantur: nam ut concilium cogat, & nihilo minus rem ita fluctuare sinat, neq; nouationem istam coherceat, quis non uideat, quam id sibi reliquisq; futurum sit graue? Illi, cùm deliberassent, nullam se nouam sectam instituisse, neq; secessionem ab ecclesia Christiana fecisse dicunt: quòd concilium non recuset, agere permagnas gratias, & petere, ut primo quoque tempore pium atque liberum in Germania cogatur, uti proximo & superiori conuentu Spiræ decretum sit: ut autem abolitos ecclesiæ Romanæ ritus atque dogmata recipiant, non se posse, bona cum conscientia. Cæsar à multa consultatione, per Truccesium, actionem omnem sibi lectam esse diligenter atq; perlustratam, & reperire ait, permultum ipsos ab ecclesia Christiana dißidere: mirari etiam delectorum lenitatẽ, qui tam multa concesserint, ipsorum uerò duritiem, qui non acceperint oblata: quòd autem ex decretis Imperij concilium petant, non habere locum, nec ipsis licere, qui postremum illud Spirense decretum repudiarint, contraq; sint protestati, & ab eo prouocarint: quam tamen appellationem habeat pro nulla: nam æquum esse, ut minor pars accommodet sese maiori: quantula uerò sint ipsi portio, si cum põtifice maximo, si secum, si cum reliquo principum cœtu componantur? itáque petere, ut exponant, num ampliorem actionem ferre poßint: nec enim ulli suo labori uel molestiæ se uelle parcere, quò tandem ad concordiam aditus fiat: quòd si autem recusent actionem, nec à proposito recedant, tum sibi faciundum esse, quemadmodum ecclesiæ protectorem deceat: & quia multus iam sit uesper: cogitandi spacium se ipsis largiri in diem crastinum. Postridie, cùm ordines omnes ad horam cõuenissent, per Pon-

1530 tantum iureconsultum Saxo socijq; respondent. si quidem Cæsar rem omnem, sic ut est acta, sciat, habiturum esse fidem suæ narrationi superiori: neque dubitare, quin sua doctrina, pij liberique concilij futuri testimonio, iudicetur esse consentanea uerbo Dei: quò minus etiam esse mirum, quod ea, quæ nuper oblata sint atque concessa, non receperint: appellationem illam, necessarijs de causis, ea solùm parte interuenisse, ubi decretum illud facit contra euangelij doctrinam & ueteris ecclesiæ morem: in reliquis enim obtemperare sese: deinde, statim in illius conuentus initio promissum fuisse concilium ab ipsius legatis, multò ante factum decretum: nec id modò, sed in omnibus etiam alijs Imperij conuentibus hanc fuisse unam & perpetuam omnium sententiam: cùm ergò ad ipsum pariter & ad liberum concilium prouocarint, sperare futurum, ut huic appellationi nihil deroget, donec legitimè sit pronunciatum: an uerò minor pars, hac quidem in controuersia, cedere debeat maiori, non esse huius loci disputare: sibi nimirum, hac potißimùm de causa, necessariò fuisse prouocandum, suique facti rationem, in concilio uelle prolixius demonstrare: cùm itaq; superiores conuentus omnes concilium decreuerint sine ulla conditione aut modo, petere uehementer, ne recindat ea decreta, sed uoluntatem suam reliquorum ordinum studijs accommodet: Iam, quòd ad ampliorem actionem, suum quoque laborem profiteatur, permagnas agere gratias: uerùm ex ijs quæ iam acta sint, facilè apparere, quemadmodum ad extremum sese demiserint: cúmque mirum ipsi uideatur de pontificijs, quòd adeò multa concesserint, non esse difficile ex eo colligere, quid sit ipsius iudicij: frustrà igitur ullam aliam actionem instituí. quoniam reliquis negocijs ea res impedimentum allatura sit atque moram: sed ut de pace per Imperium colenda usque ad concilij tempus, agatur, non se recusare, quod initiò quoque dixerint: interea nihil se facturos, quod non & Deo putent & legitimo quoq; concilio posse probari. Iußi diuertere, tandem reuocantur: & quoniam ardua sit deliberatio, consideraturum se dicit Cæsar, et à Saxone petit, quòd esset præcipuus, ne discedat: Georgius quidem Truccesius & Vehus iureconsultus Badensis, conciliationis uias aliquot de Missa déq; uotis, priuatim in medium adducebant, sed id frustrà fuit: itáque Cæsaris mandatu delecti sunt, qui de faciendo decreto deliberēt. Hi erant,

Mo=

Moguntinus, Brandeburgicus elector, Salisburgius, Argentinensis, Spirensis episcopi, Georgius Saxoniæ, Gulielmus Bauariæ princeps, Henricus Brunsuicensis. Cùm ad xviij. Septembris diem, Saxo domum cogitaret, Cæsar petit, ut quatriduum solùm expectet: Interea principes delecti, formulam decreti concipiunt, & xxij. Septembris die, Saxonem atq; socios, domum suam Cæsar euocat, inque pleno senatu principum illud, quod ad religionem pertinebat, recitari iubet. Saxonem uidelicet atque socios, doctrinæ suæ confeßionem exhibuisse, quæ postea sit sacræ scripturæ testimonijs confutata: multo deinde labore tam suo quàm reliquorum ordinum eò rem esse deductam, ut illi quædam ecclesiæ dogmata receperint, quædam repudiarint: quod cùm ita sit, ideò se, quò demonstret, quàm sit amans pacis, quàm nihil impotenter, aut cupidè faciat, singulari quadam benignitate ipsis largiri deliberandi spacium, ad xv. usque diem Aprilis, ut interea reputent secum atq; statuant, num in ijs dogmatis, quæ reliqua sunt, idem quod pontifex, quod ipse, quod uniuersus denique orbis Christianus, profiteri uelint: interea autem sese uelle, ut pacem per Imperium colant omnes, ne Saxo socijq; noui quid interea, de religione, suis in ditionibus procudi patiantur, ne quid etiam innouent, ne quem ad suam religionem pelliciant aut cogant: ne suæ ditionis homines, qui ueterē religionem sequuntur, quò minus id faciant, ulla ratione impediant: ne monasticis personis, quò minus & sacra sua peragant, & delictorum audiant confeßionem, et cœnam domini suo more administrent, ullum facessant negocium: ut unà secum & cùm alijs ordinibus deliberent, quomodo cohercendi sint anabaptistæ, & ij qui de cœna domini secus, quàm ecclesia, docent: postremò, quia multo iam tempore nullum sit habitum concilium, & uerò, tam in hoc ciuili, quàm in ecclesiastico statu multa requirant emendationem, se daturum operam apud pontificem aliósque reges, ut intra semestre tempus denuncietur concilium, & anno deinde pòst inchoetur. Ad ea Saxo socijque, re deliberata, per Pontanum respondent. quòd in decreto sit perscriptum, doctrinam suam, authoritate sacrarum literarum esse confutatam, non se fateri nec agnoscere: imò ita sentire, sic illam niti scripturæ sacræ cōsensu, ut quod impium sit, nihil in ea reperiri poßit: & si quidem lectæ confutationis exemplum impetrassent, liquidò se po-

1530

Decreti Augustani formula.

1530 tuisse hoc demonstrare: ne tamen silentio præteriretur confutatio, contrarium se scriptum inchoasse, statim ut audissent eam recitari, quantum quidem inter legendum memoria complecti potuerint: quod ipsum scriptum nunc tandem, post multas occupationes perfectum sit: & quanquam ad omnia responderi non posit propter enumeratam causam, tamen, si Cæsar hoc suum scriptum recognoscat, non dubitare, quin exhibitam confeßionem, firmam adhuc, nec ullis concussam machinis reperiat. Cùm hucusque peruentum esset, Pontanus apologiam Cæsari defert: eam ubi Fridericus Palatinus accepit, subnuente Cæsare, cui Ferdinandus aliquid ad aurem insusurrauerat, reddit. Pontanus deinde pergit. quod decretum sit, ne quid innouent interea, neque typis euulgent, in superiori conuentu se ita de eo respondisse, ut satis factum esse putent: eiusdem nunc quoq; se uoluntatis esse, neque facturos quod iure poßit exprobrari: nihil etiam sibi commune esse cum sectis: & licet uera sit, quam profiteantur, doctrina, se tamen neminem ad illam adegisse, neque deinceps uelle: ad anabaptistas uerò quod attinet, & eos qui sacramentum altaris contemnunt, suos intra fines nunquam se tolerasse id genus homines, uerùm contrarias illis cõciones opposuisse semper, in anabaptistas etiam uindicasse, ita quidem, ut eiusmodi sectæ non modò radices agere nullas, uerùm ne consistere quidem apud se, uel pedem figere poßint: cum autem grauißima sit ista causa, quæ nimirum ad animæ uel salutem uel dispendium & iacturam pertineat sempiternam & multam requirat deliberationem, absentium quoque sociorum legati necesse habeant ad suos omnia referre, uehemẽter orare, ut decreti sibi permittatur exemplum, quò considerent atque statuant interea de summa rei, quid ad diem sit respondendum. Postridie Cæsar per electorem Brandeburgicum refert. quòd adeò confidenter affirment, suam doctrinam esse piam atque synceram, non se mirari satis posse, cùm non solùm confutata iam sit authoritate scripturæ, uerumetiam superioribus omnibus conciliis, & ante multam ætatem, condemnata: quò magis etiam mirari, quòd sibi reliquisque principibus errorem & falsam religionem attribuant: etenim si uera sint quæ dicant, iam & suos & reliquorum etiam principum & ipsiusmet Saxonis parentes atque maiores, qui religionem illam seruarint & propagarint, habendos esse pro hæreticis:

ticis: itaq; sibi persuaderi non posse, nec etiam fateri se quod dicant, 1530
ipsorum uidelicet doctrinam insistere testimonio uerbi diuini: cùm autem singulari quadam clementia studioq; pacis, decretum iusserit ad hunc modum conscribi, in eoque plus æquo sese demiserit, idcircò postulare, ut sicut reliqui principes, ita ipsi quoq; illud recipiant, & secum perpendant, quantis malis occasionē sint præbituri, nisi faciant: cuius quidem rei culpam Deo sint aliquandò reddituri: nullis etiam scriptis hoc esse proditum, ut spoliare quem liceat, & postea sic excusare, quasi fas non sit, eum qui damno est affectus, restituere: quòd ad scriptum attinet, oppoßium confutationi, iam antea demonstrasse, nullam se disputationem ampliorem religionis uelle permittere, quandóquidem hoc neque liceat, neque sui sit officij: hac nimirum de causa illud repudiasse: nisi enim decretum hoc admittant & ratum habeant, capiendum sibi esse consilium ex tempore, et faciundum in eo, quod suam personam atq; munus deceat. Brandeburgicus hoc etiam addebat, scire ipsos quanta reliquorum principum & ordinum diligentia, fides ac solicitudo interuenerit, ut dißidium hoc placidè componeretur: nunc autem orare, secum expendant, quanti priuatim ipsorum intersit, quanti etiam reipublicæ ut Cæsari morem gerant & decretum admittant: nisi enim pareant, fore ut reliqui ordines omnia Cæsaris causa uelint atque faciant: iam enim data fide promisisse, fortunas omneis ei se communicaturos, & sanguinem ipsum atq; uitam, ut negocio finem imponat: illum inuicem omne robur atque potentiam huc esse collaturum, ac promisisse, non prius iturum extra fines Imperij, quàm ad exitum res deducta sit: & hæc quidem ita se ipsis denunciare principum atq; ordinum omnium mandatu. Illi contrà doctrinæ suæ confeßionem, cum uerbo Dei consentire, cui ne inferorum quidem portæ queant resistere: & hoc ipsum alio scripto, quod nuper oblatum sit, amplius doceri posse, quantùm quidem ex recitata confutatione retinere licuit: decretum uerò factum salua conscientia non se posse probare, ideóque petere, ut & totius actionis exemplum, & deliberandi spacium sibi detur, ad constitutum usque diem: nihil enim facturos obstinatè, sed quantū omninò permissu uerbi diuini poßint, largituros, & quid suæ sit mentis, liquido responsuros ad diem, in cæteris etiam rebus omnibus non recusare fortunas atque

1530 uitam, ipsius quidem causa profundere: quòd autem principes ac ordines ad hunc modum sese deuinxerint Cæsari, ualde sibi mirum uideri: nec enim eius rei causam ullam alicui unquam dedisse, & nihil esse, quod non & ipsi, maiorum exemplo, ipsius causa uelint, & cùm res ita poscet, non futuros in postremis: quod etiam dictum sit, neminem esse re sua spoliandum, idem se quoque fateri, sed & culpa omni uacare: quantum enim ad monachorum domicilia pertinet, non semel esse professos, ita se rem gesturos interea, dum fiat concilium, ut certò uideri poßit & intelligi, nullum à se priuatum emolumentum atque compendium captari. Cæsar ad hæc, post multam deliberationem, rursus per Brandeburgicum. non se fateri neque concedere, quod de sua religione iactant: se quoque de sua salute & conscientia solicitum esse, & à ueteri pérque manus tradita religione, multò minus, quàm ipsi, discessurum: in decreto autẽ iam facto nihil posse mutari: si quidem illud admittant, rectè, sin minus, causam sibi præberi, ut cum reliquis aliud faciat decretum, & rationem ineat, quemadmodum & hæ sectæ nuper natæ funditus extirpentur, & pax Germaniæ concilietur, & uetus ecclesiæ religio, fides atq; ritus ualeant: quæ quidem res ad suam curam officiúmque propriè pertineat: nisi enim obtemperent, nunciaturum se omnia pontifici maximo cæterisque regibus, & illorum in ea re usurum esse tum consilio tum adiumento: ad illud, quòd nemini se dedisse causam offensionis dicant, non esse nihil quod obijci poßit: nam & ipsorũ ecclesiæ ministros magnum attulisse momentum ad seditionem atq; bellum illud hòrribile rusticorum, quo propè ad centum hominum millia perierint, & in pontificis atq; sui & reliquorum ordinum contumeliam, ludibrium atq; contemptum, multa per ipsorum fines atque ditionem esse facta: non igitur ipsos tam uacare culpa, quàm præ se ferant: principes etiam & ordines, nulla priuata cupiditate, uerùm ex officio suam operam sibi deuouisse, præsertim, cùm ipsi nullam concordiæ uiam admittant: quàm autem hæc defectio sit honesta, quámque deceat illos, qui decretum Vuormaciense laudarunt olim & approbarunt, non esse obscurum: postremò, uelle etiam atq; mandare, ut Abbates, monachos & alios ordinis ecclesiastici, quos eiecerint, in integrum restituant: nam audire se quotidianos illorum gemitus, & de restitutione quotidie solicitari.

uitari. Post interpositam cogitationem illi respondent. quoniam decre 1530
ti exemplum, déque re tota deliberandi spacium impetrari nequeat, non esse quòd amplius interpellent: ideoq; se rem omnem Deo cõmittere, in quo primam spem salutis positam habeant: quod præterea sit adiectum de seditione rusticana, prorsus nullã in eo culpam sibi posse attribui, & optima se conscientia niti: quid enim tunc tẽporis præstiterint, quàm nulli suo uel periculo uel sumptui uel labori pepercerint, esse peruulgatũ ac manifestum: quæ fuerit etiam eius origo seditionis, quæ causa, demonstratum esse ante annos quatuor in conuentu Spirensi: tunc quoq; decretam fuisse legationẽ ad ipsum in Hispanias, ex qua res omnis ordine cognosci potuisset, nisi de mittendis legatis consilium fuisset immutatum: non rectè igitur inuidiam huius facti in se detorqueri, ac iniuriam sibi fieri: si quis etiam sit omnium, qui uel hac ipsa, uel quauis alia de causa, iure secum atq; legibus uelit experiri, non se recusare iudicium: itàque petere, ne grauiorem ullam in se concipiat offensionem, nec ad iracundiam aut odium sese patiatur accendi: sua enim omnia, non minus quàm reliquorum ordinum, ad ipsius usum atq; dignitatem esse destinata. Cùm hæc orassent, petita dimißione, discedunt, relictis ibi consiliarijs legatis. uerùm, antequàm abirent, Moguntinus & Treuirensis & Palatinus per internuncios exponunt apud Saxonem & Lantgrauianos, quod Brandeburgicus elector de subministrandis auxilijs & communicandis fortunis ad propugnationem religionis, esset locutus, iniussu suo factum: hoc etiam ad Cæsarem minimè se dißimulasse, et quàm habeant nullam aduersum ipsos inimicitiæ causam, ostendisse: quare, si quam de se conceperint opinionem minus commodam, orare, ut illam deponant. Purgationem Saxoniæ princeps accipit, & ab se uicißim beneuolentiam omnem expectari iubet. Postridie quàm abijssent, Cæssar omneis ordines conuocat, & primò ciuitatum legatis per Truccesium mandat, ne ante comitiorum exitum discedant: deinde, quid cum Saxone cúmque socijs actum esset, exponit: & quoniam Argentinenses, Constantienses, Memingi, Lindauij suum quoddam singulare scriptum exhibuissent, acturum se quoque cum ipsis, ostendit. Pòst, alia tractantur Imperij negocia, præcipuè, de bello Turcico. Romæ tunc temporis exundauit Tiberis, maximo cum terrore ciuitatis, reflantibus

Cataclysmus Romæ & apud Batauos.

1530 uentis, & fluminis decurrentis impetum, à mari retrò pellentibus. itáque plurimum fuit acceptum damni. Consimilis planè calamitas & atrocior multò peruasit Batauos, iisque finitimos populos, quum per aggeres, quibus constringitur iis locis, mare perrupisset, ac omnia secum longè latéque inuolueret. Decimotertio demum Octobris die, cùm omnes ordines, præterquàm protestantes, in curiam uocati uenissent, ciuitatum legatis recitatur decretum, & petentibus exemplar, denegatum fuit, repetita semel atque iterum prælectione. Cùm plerique omnes approbarent, Augustani, Vlmenses Francofurdij, Hallenses deliberandi tempus petunt. Octauo pòst die, Saxonis atque sociorum legati, Moguntino, cuius inter principes primæ sunt partes, demonstrant, quòd si religioni pax detur adusque concilium, se quoque pecuniam & opem in bellum Turcicum esse collaturos. Cùm ergo postridie in curiam essent uocati, recitata fuit formula pacis, in qua hi solum erant comprehensi, qui decretum factum approbassent, de quo cùm esset orta disceptatio, & legati, non ad se pertinere illud, aut si pertineat, clarioribus uerbis utendum esse dicerent, ne qua pòst incidat ambiguitas: illi se relaturos ad Cæsarem aiunt. Biduo pòst, Cæsar domum suam euocat Argentinenses atque socios, & in ordinum consessu recitari iubet ipsorum doctrinæ confutationem, scriptum ualde prolixum & acerbum, ea parte potissimũ, ubi de cœna Domini tractatur. Eius erant artifices Ioannes Faber & Eccius. nam quòd inuidiosum esset argumentum, criminationis nullum genus prætermiserant, ut Cæsarem atque principes accenderent. Exitus hic erat, quandóquidem in religione diuersam à reliquis omnibus opinionem profiteantur, & grauissimum illum errorem de sacramento eucharistiæ probent, statuas etiam è templis eiecerint, & Missam abrogarint, & collegia, Cæsarum atque regum liberalitate olim constructa subuerterint, & uarias quoque sectas foueant, inque uulgus per Germaniam disseminent, editis libellis, qui paßim circumferantur: idcircò ab ipsis denuò se postulare, ut ad sanitatem redeant, & priscam religionem recipiant, alioqui non se prætermissurum esse, quod sui muneris ratio postulet. Illi paulò pòst respondent, in hac confutatione multa recitari secus quàm ipsorum habeat scriptum: atrocibus etiam uerbis quædam exagitari, quæ sanè non reprehensionem modò

Confutatio doctrinę aliquot ciuitatum.

sed

sed & animaduersionem mereantur, uerùm ea sibi non rectè tribui: 1530
suis enim in ciuitatibus nihil eiusmodi fieri, neque fore cuiquam impunè, si quidē eò licentiæ quis progrederetur: cùm ergò benè sibi conscij sint, & uerò causa sit grauis, & scriptum bene longum, neque responderi poßit, nisi primùm ad suos referant, idcircò petere, primùm, ut exemplum sibi communicetur, deinde, ne fides habeatur huic criminationi, prius, quàm ipsorū audita sit atq; cognita purgatio: cæteris in rebus omnibus nihil non se facturos ipsius causa. Cæsar consideraturū se dicit, & quinto demùm pòst die per Brandeburgicū respondet. exemplar ipsis dari non posse: nam & Saxoniæ principi grauibus de causis hoc denegatum, & omnē de fide disputationem esse prohibitam: si uerò conciliationi studeant, & cum Ecclesia redire uelint in gratiam, non recusare, quò minus repetatur semel atq; iterum confutationis recitatio: mandare autem, ut idē doctrinæ genus, quod reliqui omnes principes ac ordines profiteantur, & aduersus Turcam auxilia conferant: nisi enim à sua proteruia desistant, acturum se de consilio pontificis & aliorum regum, ut se deceat. Impetrato deliberandi spacio, cùm adessent omnes ordines, habere se dicunt in mandatis, ut quòd ad suam fortè confeßionē obijcietur, eius exemplum petant, domumq; mittant: hoc autem fieri, sua quidem opinione, nō amplioris causa disputationis, uerùm, si fortè diuersæ partis uiri docti, suū scriptū, secus, quàm oportet, interpretentur, aut si quod ipsis crimen offeratur, ut sit in promptu quod responderi poßit & excusari: cùm autē ex recitatione confutationis intelligant, quantum quidem eius retineri potuit audiendo, suā confeßionē aliò trahi, præter suam suiq; magistratus mentē atq; sententiam, secus etiā interpretari, quàm ipsa uerba loquuntur: deinde, quoniam horrenda quædā enumerantur, quæ minimè omnium sibi poßint aßcribi, quod antea quoq; dixerint, idcircò rursus petere & obsecrare, ut confutationis exemplū sibi detur, quò dilui poßint obiecta: cùm etiam ad suæ cōfeßionis exitū orarint Cæsarem, ut dißidium hoc religionis legitimo Germaniæ concilio disceptari uelit, & cùm hæc ratio sola semper uisa sit omnibus longè cōmodißima, cumq; sui nullum errorem, scientes quidē, approbare uelint, nec aliquid proteruè facere cogitent, iterum atq; iterum orare, ut per conciliū piū atq; liberū causa definiatur: quod in eo de-

1530 cretum fuerit, et scripturæ sacræ testimonio comprobatum, non se recusaturos: interea, quantum et uiribus & facultatibus poßint, omnia Cæsaris causa facturos esse: de subsidio in bellum Turcicum & ope conferenda, proximis aliquot diebus, ad ciuitatum legatos, quid suæ sit uoluntatis, explicasse, nimirum, si pax cōmunis per Imperiū fiat, & securitas præstetur adusq; cōcilium, libenter collaturos, quantum ex æquo debeant: nā & anno superiori, liberaliter ac ferè plus quàm tenerentur contulisse: quòd cùm ita sit, & quia responsum adhuc nullum acceperint, orare iterum, & uehementer quidē, ut religioni pax detur: nam alioquin, etiámsi maximè uelint, non se posse quicquam contribuere. Brandeburgicus ait se renunciaturum Cæsari. post meri diem delecti quidam recitant ipsis formulam pacis, & in qua solum erant comprehensi, qui decretum reciperent, ut suprà de Saxone diximus atq; socijs. Hi respondent, neq; decreti sibi traditum esse exemplum, neq; se comprehendi etiam: itaq; non esse quod suorum nomine promittant. & cùm in dubio res adhuc sit, expectare se, quæ Cæsaris in eo sit uoluntas, quemadmodum electori quoq; Brandeburgico demonstrarint. Reipublicæ Argentinensis erant in hoc conuentu legati, Iacobus Sturmius, Mathias Pharrerus, & ille quidem, tam sui senatus, quàm sociorum nomine, causam apud Cæsarem atque principes orabat. Dum hæc aguntur, Vlmenses, Augustani, Francofurtenses, Hallenses decretum factum de religione declinant, & conciliū urgent: Faber autem & Eccius honorarium munus à principibus petunt & impetrant, ob scriptas confutationes: operā quoq; suam deinceps pontificiæ religionis defensioni pollicētur. Nā hi, sicut alij plærique, cogitabāt crescere de Luthero, et Faber quidē postea Viennensem episcopatū est adeptus à rege Ferdinando. Hinc illud Erasmi Roterodami facetū, quo dicere solebat, pauperem ac tenuem Lutherum locupletare multos. Interea Saxones atq; sociorum legati Cæsarem interpellant per libellum supplicem, et orant, ut pacem communem per Imperium constituat, néue religionis causa cuiquam ulla creetur uel molestia uel periculū. Cæsar undecimo deinde Nouembris die per Fridericum Palatinum respondet. quia decretum repudient, ideò se cum reliquis fecisse pactum, non quidem offendendi, sed muniendi sui causa, si qua fortè uis intentabitur ijs, qui una secum eandem profitentur

Faber & Eccius honorarium accipiunt.

reli=

religionem: quod autē petant, ne fisco liceat aduersum ipsos experiri, non esse æquum: hoc enim propriè ad suum pertinere munus, ut ius omnibus administretur, ideóque nolle sibi quicquam in eo præscribi uel derogari. Cùm aliud obtineri non posset, scribunt epistolam ad omneis ordines, & quid actum sit, paucis commemorant, ac petunt, ne sub exitum decreti, suorum principum nomina reliquis inserantur: & quoniam de pace frustrà solicitarint, ad auxilia belli Turcici nihil à se posse contribui docent: deinde, quia decreto cautum sit, ut ij solùm habeant locum in Imperij iudicio atque Camera, qui decretum factum admiserint, mutari hoc petunt atque corrigi: nam alioqui nihil se posse conferre sumptuum, quos Camera requirit. cum hæc ita denunciassent Nouembris die xij, postridie discedunt. Libro quinto diximus, quemadmodū Albertus Brandeburgicus in regis Poloniæ fidem & clientelam sese dedit. Solicitatus autem Cæsar à Vualthero Cronbergo, transactionem illam, uelut in detrimentum Imperij factam, rescindit, & nullius esse momēti, xiiij die Nouembris pronunciat. Quinto pòst die, præsente Cæsare, decretum recitatur in omnium ordinum cœtu, & post multam enumerationem totius actionis, Cæsar statuit. ne tolerentur, qui de cœna Domini, secus, quàm hucusq; seruatum sit, docent, ne quid in Missa uel communi uel priuata mutetur, ut chrismate pueri confirmentur, & ægrotantes oleo consecrato inungantur: imagines atque statuæ minimè remoueantur, & quibus in locis ablatæ sunt, ibi restituantur: eorum opinio, qui liberū esse negant hominis arbitrium, nequaquam recipiatur, quòd & pecuina sit & in Deum etiā cōtumeliosa: nihil omnino doceatur, quòd ulla ratione magistratus imminuere poßit dignitatē: dogma illud de sola fide iustificante, locū non habeat: ecclesiæ sacramenta sint eo loco & numero, quo antiquitus: ceremoniæ omnes Ecclesiæ, ritus, exequiæ mortuorum & id genus alia seruentur: sacerdotia quæ uacant, conferantur idoneis: qui ante hoc tempus facti sunt mariti, sacerdotes uel ecclesiastici, priuentur beneficijs, quæ statim ab hoc conuentu conferantur alijs: qui tamen relictis uxoribus, ad pristinū institutū redire & absolui cupiunt, eos, de uoluntate pōtificis, cùm hoc ei legatus nunciarit, episcopi restituāt: cæteri uerò nullū usquam habeant perfugiū, sed exulent aut etiam meritam pœnam luant: sacerdotum uita sit om

1530

Decretū Augustanum.

nis

1530 nis honesta, uestitus etiam decorus, & uitetur omnis offensio: si quibus in locis ecclesiastici redacti sint ad aliquam iniquam conditionem atq; pactum, si quid etiam bonorũ sacrorum iniqua ratione uenditũ sit aut in alium usum prophanũ applicatum, id omne sit irritũ: ad docendi munus nemo recipiatur, nisi qui doctrinæ simul et uitæ probatum habeat ab episcopo testimoniũ: in docendo sequãtur omnes hanc præsentem formulam, nec illud pro concione dicant, usitatum, quasi hoc nonnulli agant, ut opprimatur euangelij doctrina: temperent etiam à scommatis atq; contumelijs: hortẽtur populum, ut Missam audiat, ut diligenter oret, ut uirginem Mariam cæterosq́; diuos imploret, ut dies festos peragat, ut ieiunet, ut à cibis uetitis abstineat, ut subueniat egenis: monachis autem demonstrent, non licere professionem ac ordinem deserere: breuiter, in ijs quæ pertinent ad fidem atq; Dei cultum, nihil quicquam immutetur: qui contra fecerint, corporis atq; uitæ seu bonorum discrimen subeant: quicquid ablatum est ecclesiasticis, restituatur: quibus in locis domicilia monachorum & id genus alia ædificia sacra diruta sunt, reædificentur, in ijsq́; ceremoniæ fiant atque ritus usitati: qui sunt in aduersariæ partis finibus, antiquæ religionis atq; fidei sectatores, & hoc decretum approbant, in Imperij tutelam recipientur, eisq́; licebit, quo uolent, emigrare, nullo cum detrimento: de concilio pontifex appellabitur, ut intra sextum mensem illud ad locum aliquem idoneum indicat, ut deinde primo quoq; tempore, & ad summum intra spacium anni fiat eius initium: Hæc omnia rata sint atque firma: & si quæ sunt oppositæ uel opponentur etiam exceptiones aut appellationes, locum nullum habeant: ut uerò decretum hoc ualeat & seruetur, quantum quidem ad fidem atq; religionem pertinet, quicquid omninò uirium atq; facultatis conceßit Deus, id omne, uita etiam atq; sanguis huc impendetur: Si quis autem uim alicui intentet, Camera, simul ac interpellata fuerit, ei, qui uim uel arma parat, denunciet, ut ab incœpto desistat, & legibus agat. si non obtemperabit, fiscus litem in eum instituat, et proscriptionẽ urgeat, eaq́; promulgata, uicinos principes atque ciuitates moneat, ut ei, qui uim metuit, ilico succurrant: In Cameræ uerò iudicium nemo recipiatur, nisi qui decretũ hoc de religione factũ approbarit: alioqui remoueatur loco. Hoc durante comitio, Lutherus erat Coburgi, ad Franconiæ

fines

fines, mandatu sui principis, ut tantò uicinior esset Augustæ, si qua for tè res ipsius consiliũ postularet. Vt autẽ absens etiam aliquid in commune conferret, librum ad episcopos & id genus alios proceres in eo conuentu, conscribit, et cuiusmodi fuerit sub pontificatu Romano status Ecclesiæ, quàm densæ tenebræ, quàm impia doctrina, quàm fœdi errores, demonstrat, & ipsos officij cõmonefacit grauißimis uerbis, & crudelitatẽ animumq́; sanguinarium exprobrat, et ne iam sanandi mali prætermittant occasionem, hortatur, & suam doctrinam esse prophetarum ac apostolorum scriptis consentaneam, ostendit, & aduersus Deum frustrà iniri omnia cõsilia, docet. In hoc Cæsaris et pontificiorum fremitu atq; comminationibus, Melanchthon animo erat admodum solicito & anxio, non quidem sui, sed ipsius exitus & posteritatis causa, seq; mœrori, suspirijs atq; lachrymis totum dabat: Lutherus autem ubi cognouit, crebris literis illum erigit & consolatur: & quia non hominum, sed omnipotentis Dei sit hoc negocium, monet, ut omni deposita solicitudine ac grauiori cogitatione, totam molem in illum reijciat. Et cur, inquit, ad hunc modũ te crucias & affligis ipse? Si filium suum Deus pro nobis impendit, quid trepidamus, quid metuimus, quid angimur atq; tristamur? An sathanas est illo potentior? an qui tantum nobis beneficium contulit, in rebus leuioribus nos deseret? Cur mundum à Christo debellatum reformidamus? Si malam causam defendimus, cur non mutamus propositũ? si piam atque iustam, cur Dei promißis non confidimus? præter uitam certè nihil sathanas eripere nobis potest: at uiuit tamen & in sempiternum regnat Christus, in cuius tutela consistit ueritas. Is non desinet esse nobiscum ante consummationẽ sæculi. Si nobiscum non est, obsecro, ubi nam reperietur? si nos ad Ecclesiam non pertinemus, an pontificem & reliquos aduersarios pertinere putas? peccatores quidem sumus, non uno modo, sed tamen Christus idcirco non est mendax, cuius causam agimus. fremant reges atq; populi, quantum uolẽt: qui cœlos inhabitat, deridebit eos. Causam hanc Deus absq; consilio nostro gubernauit ad hoc usq; tempus & protexit: idem quoq; deinceps ad optatum finem perducet. De legibus & traditionibus hominum quod scribis, non est difficilis responsio. Nemini enim licet nouũ aliquod opus instituere uel deligere, tanquam cultũ Dei: nam & primum decalogi præceptũ

1530

Lutheri liber ad episcopos.

Lutherus solatur Melanchthonem.

1530 & omnes prophetæ damnant eiusmodi opera: corporis quidē exercitium esse possunt: sed si cultus accedat opinio, statim fiunt idolatrica. Quòd ad conciliationē attinet, frustrà speratur: nec enim nos pontificem loco deturbare possumus, neq; uera doctrina, saluo pontificatu, incolumis esse potest. Quod cœnam Domini uultis integrè communicari, nec aduersarijs in eo conceditis, qui contendunt esse indifferens, rectè pieq; facitis. nec enim est arbitrij nostri, statuere uel tolerare aliquid in Ecclesia, quod uerbo Dei defendi non potest. Clamant illi, totam Ecclesiam à nobis damnari: nos uerò dicimus, Ecclesiam inuitam fuisse captam & oppressam tyrannide dimidiatæ Eucharistiæ, atq; ideo excusandam esse, quemadmodū uniuersa synagoga fuit excusata, quod in Babylone captiua, legem Mosi cæterosq; ritus nō seruarit. etenim ui prohibita fuit, ne faceret. Episcopis uerò ne nimiam iurisdictionem tribuatis, etiam atq; etiam prouidete, ne maior ex eo pòst turba nascatur. Mihi quidem omnis hæc actio de doctrinæ concordia, displicet: nam frustrà labor hic sumitur, nisi regnum suum pontifex aboleri totum uelit, Si nostra damnant, quid conciliationem quærimus? si probant, cur ueteres retinentur errores? sed damnant apertè. fucus igitur est atque mendacium, quicquid agunt. De ceremonijs multum, ut uidetur, laborant: sed restituant antè fidei doctrinam & operum: permittant Ecclesiæ suos ministros, qui faciant officia necessaria, Monachos in possessionem reduci postulant: ipsi contra restituant nobis tot innocētes ac pios homines, ab se trucidatos, restituant tot animas, impia doctrina perditas, restituant amplissimas illas facultates, fraude partas atq; nequitia summa, restituant deniq; gloriā Dei, tot contumelijs affectam. de his rebus ubi satisfecerint, agemus cum ipsis, ad utros bonorum sacrorum possessio pertineat. Cùm de cœna domini potissimùm ac ferè solum, esset inter Lutherū & quosdam alios dimicatio, sicut suprà nō semel diximus, & cùm id pōtificijs esset pergratum, reliquis autē ualde doleret, Bucerus, de uoluntate Saxonis electoris et sui magistratus, Augusta proficiscitur ad Lutherū, conciliationis causa, & responsum tulit non incommodum, ita quidē, ut illinc ad Zuinglium & Heluetios iret, quo propius iungerentur animis atq; sententia. Quum hic esset rerum status, & offensionibus omnia paterent, Lantgrauius fœdere sex annorū sibi coniungit, Tigu-

Bucerus studet conciliationi.

rinos

rinos, Basilienses, Argentinenses, ut si cuiuis fiat religionis causa, mutuum præbeatur auxilium. Nouembri mense factum fuit hoc fœdus. Eodem tempore, Cæsar, datis literis, iubet Saxonem electorem adesse Coloniæ ad xxi. Decembris diem, propter ardua quædam reipublicæ negocia. cùm eas accepisset ille Nouembris die xxviij, uenerunt ad ipsum eodem die nuncij atq; literæ Moguntini, quibus hoc erat perscriptum: Cæsarem à se petijsse, ut principes electores conuocaret, creandi causa Romanorum regis: itaq; citabat illum, ut ad xxix Decembris diem adesset Coloniæ. nam Moguntini sunt in eo primæ partes, ut suprà quoq; dictum est. Ea re cognita, Saxo, dimißis ilico literis hucilluc, Lantgrauium reliquosq; principes ac ciuitates protestantes orat & hortatur, ut ad xxij Decembris diem Smalcaldiæ conueniant: sed interea filium suum Ioannem Fridericum & cum eo quosdam è suis familiaribus Coloniam celeriter dimittit, ut ad diem à Cæsare constitutum adsint, per eos demonstrat, citationem Moguntini non esse rectè nec ordine factam, & hac ipsa creatione regis, uiolari cumprimis Imperij ius atque libertatem, & illud Caroli quarti, Cæsaris, edictum, ideoq; non se ratam habere actionem hanc neque probare. Vbi Smalcaldiam omnes uenerunt, fœderis concipiunt formulam, non quidem offendendi quenquam, sed sui defendendi causa, subscripserunt huic continuò principes, item Albertus & Gebartus Mansfeldici, Magdeburgum etiam atque Brema: sed Argentoratum, Vlma, Constantia, Lindauia, Meminga, Campodunum, Heilbrunum, Rutelinga, Biberacum, Isna, sic recipiunt, ut ad suos referant, & intra sextam hebdomadam disertè nuncient, quid uelint: Georgium uerò Brandeburgicum, & Noribergam placuit per literas interpellari, quandoquidem ipsorum legati nullam habebant agendi super eò facultatem. fuit & hoc decretum, Daniæ regem & Pomeranum, item Megelburgium principem, Hamburgum, Embecum, Northemium, Francofurtum, Brunsuicum, Gotingam, Mindam, Hannobriam, Hildessemum, Lubecam, Stetinum aliásque ciuitates maritimas per legationem esse solicitandas. Pontifex, ubi quis comitiorum Imperij fuisset exitus, accepit, mißis tum ad alios, tum ad Poloniæ regem literis, omninò se sperasse dicit, fore, ut Cæsaris authoritas atq; præsentia Lutheranam hæresim uel extingueret uel ali-

qua

1530

Lantgrauij fœdus cum tribus ciuitatibus.

Saxo citatus à Moguntino.

Fœdus Smalcaldicum inter Protestantes

Pontificis ad Polonũ literæ.

1530 qua ratione sedaret: hanc enim spem sibi fuisse factam, quo primùm tempore Cæsar in Italiam uenit, eaq; de causa præcipuè Bononiam se uenisse, ut illum, tametsi sponte sua satis animatum, amplius urgeret: hoc enim si perfectum fuisset, & religioni, & plurimorum saluti, qui nunc per istam hæresim periclitentur, consuli, & aduersus Turcicum furorem inueniri potuisse remedia: cùm autem è Cæsaris atq; etiam legati sui literis intelligat, non solùm ad sanitatē illos adduci non posse, uerumetiam magis atque magis obfirmari, se, qui uoluntate Dei, nauiculam Petri tam turbulento tempore gubernet, ac solicitudinis omnis maximam partem sustineat, cum cardinalibus re communicata, nullum reperire tutius remedium, quàm illud, quo sint ipsius usi maiores, nempe concilium publicum: itáque monere, cùm deducta res eò fuerit, ut uel ipse coràm, uel per legatos causam adeò sanctā adiuuet: se nimirum, ubi primùm fieri poßit, ad aliquem Italiæ locum, qui sit commodus, illud indicturū esse. Datæ fuerunt hæ literæ calendis Decembris. Cōfœderati principes, quos dixi, Smalcaldia dant literas ad Cæsarem, die xxiiij Decembris. audire se, & peruulgatum esse, quasi fratrem suum Ferdinandum, qui ualde solicitet & ambiat, creari uelit Romanorū regem: iam uerò, quæ sit principum electorū in eo potestas, & quid iuris habeant ex formula legis Carolinæ, quum mortuo Cæsare, totius Imperij nomine creandus est alter, notū esse omnibus: uerùntamen, ipso incolumi atq; superstite, cùm in eum casum res nondum reciderit. à Moguntino Coloniam euocatos esse principes electores, ad exitū huius mensis, omnino contra præscriptū legis, contraq; morem Imperij: audire etiam, uenturos eò reliquos electores, ipsius rogatu, & fore, ut ambiente ac præhensante Ferdinando, uelut ex pacto & pollicitatione, res conficiatur: hanc enim famam longè lateq; iam èsse disseminatam: quòd cùm ita sit, uoluisse de quibusdam ipsum admonere: Et quanquam abstinere malint ab hoc genus oratione, tamen quòd & ipsum & patriam ament, eiusq; libertatem inprimis, inde à maioribus acceptam, deinde, quia nunc in hac mundi senectute multa captiosè fiant & astutè: non se posse aliter facere: primùm igitur, scire ipsum, quàm accuratè, quàm sancte, quibus uerbis atq; pactis Imperio se deuinxerit & obligarit, quomodo fide data per iusiurandū promiserit, seruare legem Carolinam, ex qua sanè libertas

Protestātium ad Cæsarem literæ.

Imperij

Imperij potißimum dependeat, quomodo spoponderit, neq; se quicquam esse contrà facturum, nec alijs etiam, ut faciant, permissurum: 1530
hæc nimirum pacta uiolari non posse neque rescindi aut mutari, nisi de communi omnium ordinum consilio ac uoluntate: nunc autem, si quidem ipso uiuo & superstite, Romanorum rex creetur, & quidem frater germanus, ambiens atq; rogans, uidere ipsum, quemadmodum id planè fiat contra legem, contra ius atque libertatem Imperij, contráque sponsionem atque pactum, & eam, qua sit reipublicæ deuinctus, fidem: quam etiam ipsi non sit commodum, quàm sibi quoq; futurum graue, totiq; Imperio, duos habere eodem tempore dominos, quibus sit obtemperandum: Et quia molestè sint laturi, si quidem aut ipsi tale quid, ob nō seruatam fidem, exprobretur, aut etiam sibi, propter socordiam & malè defensam rempublicam, obijciatur, ideò se petere maiorem in modum, ut hoc suum scriptum, & ipsius atq; patriæ charitati, & conditioni temporum attribuat, & res anteactas in memoriam reuocet, & eiusmodi creationem noui regis, pro suo munere & authoritate prohibeat, & secum diligenter expendat, quantis ea res malis & incommodis occasionem sit in posterum præbitura, nisi caueatur: his etiam de rebus dare se literas ad reliquos electores, atque sperare facturos esse, quod sit ex usu reipublicæ, & daturos operam ne qua fiat ordinum Imperij diuulsio: quod reliquum est, omnia se uelle ipsius causa, quantum facultatibus omnino poßint. Saxo deinde solus dat literas ad principes collegas: quandoquidem à Moguntino sit euocatus Coloniam, ideò se filium suum & consiliarios aliquot eò misisse, qui suo nomine, quod opus erit, proponant & agant: iámque, sua quidem opinione, ipsos partem aliquam ex illis audisse, reliquum etiam ad xxix Decembris diem audituros esse: rogare autem, ut ab instituto desistant, & secum perpendant, quantum hæc actio sit allatura præiudicij, quantum incommodi, tùm ipsis omnibus, tùm posteritati, propter uiolatum ius, decus atque libertatem Imperij: petere etiam, ut in ijs, quæ filius atque consiliarij sui cum ipsis agent, ita sese gerant, quò uideri poßit & intelligi, rempub. atq; patriam ipsis esse charam. Luneburgicus autem & Lantgrauius et Anhaldius & Mansfeldici prolixè scribunt eodem tempore, ad electores, in eandem sententiam, grauitérque monent ne tantam iniuriam legi-

Saxo scribit Electoribus

1530 bus atque patriæ faciant, & peruulgatum esse dicunt, pollicitationes atque largitiones interuenisse: quod quidem etiam apertè sit contra legem Carolinam. Pòst, ultima Decembris die, tam principes quàm ciuitates, quas ante memorauimus, communi nomine dant literas ad Cæsarem: in ijs repetunt actionem Augustanam, quomodo de pace diu multúmque solicitarint, quid ipse demum responderit, præsertim de Imperij fisco, cuiusmodi sit etiam postea factum decretum: & licet illud Brandeburgici electoris dictum ipse mitigarit, & non offendendi cuiusquam, sed muniendi sui atq; defendendi causa, pactum se fuisse dixerit cum reliquis principibus, tamen, si fisco permittatur ea potestas agendi, quam decretum habet, cui dubium esse poßit, quin ad offensionem atq; uim ea res pertineat? cum autem & maiorum suorum, & sua etiam extent optimæ uoluntatis et officiorum erga ipsum ipsiusq; maiores præclara testimonia, petere, ut quandoquidem illud Brandeburgicum uerbo mitigauit, hoc etiam fiscale re ipsa leniat atq; tollat, quo certi esse poßint, adusq; pij liberique concilij decretum & exitum, uim nullam sibi pertimescendam esse: & si quidem hoc impetrent, collaturos deinceps, ut antehac semper, facultates & auxilia tum in bellum Turcicum, tum in alios reipublicæ usus. Causas creandi Romanorum regis has in medium Cæsar adduxit in primo congressu principum electorum, Coloniæ. quia diuersis ipse regnis atque populis imperaret, neque posset continenter esse in Germania: quia turbulentus admodum esset & periculosus orbis Christiani, præcipuè uerò Germaniæ status propter dißidium religionis, propter uim atq; potentiam Turcarum, propter nuper excitatam seditionem atq; bellum rusticanum, & quia per Imperium multa inofficiosè fierent ac minus obsequenter: etenim, tametsi de ipsorum omnium uoluntate atq; consilio, senatus fuerit institutus Imperij, superioribus annis, tamen non fuisse præstitam illis, quæ debuit, obedientiam: itáq; sibi uideri prorsus necessarium & ex usu reipublicæ: ut secundum se creetur aliquis Romanorum rex, uelut alterum Imperij caput, per suam absentiam, qui sit & ingenio præditus, & uigilans, & industrius, & potens, & amans pacis atq; concordiæ, & rerum Imperij non imperitus, & omnino talis, cui fidere, & in quo poßit ipse totus acquiescere. Qui sit autem magis ad eam prouinciam idoneus fratre suo Ferdinando,

Causæ creandi Roma. regis.

nando, Bohemiæ Vngariæq; rege, nullum se nouisse alium: huius etiam fines atq; regna iam esse ueluti murum aliquem, pro salute totius Germaniæ oppositum immanitati Turcicæ Principes electores, à deliberatione, Cæsarem orant, ne Germaniam deserat, sed in ea sibi domicilium atq; sedem collocet: cum autem in sententia persisteret, collatis consilijs, quinta Ianuarij die Ferdinandum renunciant Romanorum regẽ, Saxo, quod unum poterat, creationem hanc esse uitiosam, explicatis causis, neq; sibi probari, per filium disertè protestatur. Multò antè, quàm Augusta discederetur, disseminatus erat rumor, fore, ut Ferdinandus eum consequeretur dignitatis gradum. Colonia pòst, omnes profecti sunt Aquas: ibi Ferdinandus inauguratus regno fuit, undecimo Ianuarij die, & continuò dimißis huc illuc in Germaniam literis, hoc ipsum denunciat: Cæsar etiam publicis literis edicit, ut ipsum pro Romanorum rege omnes agnoscant, & separatim ad protestantes hoc ipsum perscribit. Interea dum est Coloniæ Cæsar, redditæ sunt ei protestantium literæ, quibus ab actione fiscali sese liberari petunt, ut supra diximus. Ad eas, Aquis, per Fridericum Palatinum, Idibus Ianuarij respondet legatis. non esse, quod responsi causa longius progrediantur aut expectent: nondum enim deliberasse, & consideraturum suo tempore, quid sit renunciandum. Eo facto, Brabantiam, Galliæ Belgicæ prouinciam, petit.

1532 Ferdinãdus renunciatur Romanorũ rex.

LIBER VIII.

IN SVPERIORI CONVENTV SMALcaldiæ, hoc etiam inter alia placuit. quoniam aduersarij causam atq; profeßionem euangelij multis calumnijs grauarent, & paßim in summum odium adducerent, scribendum esse cumprimis & Galliæ & Angliæ regi, ne sibi persuaderi patiantur. Itaq; XVI. Februarij die, Saxo, Brandeburgicus, Luneburgensis, Lantgrauius, Argentoratũ, Noriberga, Magdeburgum, Vlma, tam suo, quàm sociorum principum atq; ciuitatũ nomine, dant literas ad utrunq;, separatim, eiusdem sententiæ. Scire ipsos hauddubiè, ueterem esse multorum querimoniam

Protestãtium ad Galliç & Angliæ reges literæ.

1531 de uitijs ecclesiasticis, quæ multi sæpe uiri præstantes, & recenti ferè memoria, per Galliam, Ioannes Gerson, per Angliam, Ioannes Coletus, grauiter notarint atque reprehenderint: idem his proximis annis accidisse Germaniæ: cùm enim expiationes illas, quæ uulgò dicuntur indulgentiæ, monachi quidam ibi circumferrent, & magna cum contumelia Christi, summoq; discrimine salutis hominum, illas celebrarent, et infamem ex ea re quæstum ubiq; facerent, admonitos fuisse leniter, à uiris aliquot eruditis atq; bonis, ne sic agerent: illos uerò non solùm non abstinuisse, uerumetiam atrociter damnasse monitores, ita quidem, ut hi ueritatis tutelam atq; patrocinium suscipere cogerentur: per eam occasionem alia multa necessariò fuisse reprehensa, uerùm aduersarios, qui causam dederant offensionis impudenti sua nundinatione, non prius conquieuisse, quàm hæc doctrina, ipsorum opposita nugis & imposturæ, sine legitima cognitione damnaretur ut impia: quoq; totam opprimerent, in summū odium adduxisse apud Cæsarem alióśq; reges: uerùntamen effulgescente ueritatis, tanquam solis, radio, cum essent in omnium aspectu multa, neque negari possent, quæ deprauatis iudicijs obrepserant in ecclesiam, ordines Imperij, in eo conuentu, quem primum Cæsar egit Vuormaciæ, plurima illi edidisse grauißimáque postulata, quorum emendationem dicerent esse necessariam: In alijs deinde conuentibus Imperij, quum diu multumq; res inter ordines ac Cæsaris legatos agitata fuisset, componendi dißidij nullam esse uiam expeditiorem aut meliorem, quàm per liberum orbis Christiani concilium una omnium uoce iudicatum fuisse: Cæsari quoque rationem hanc, ubi cognouit, placuisse, déque concilij tum loco tum tempore deinceps deliberatum esse: quemadmodum decretis tunc factis doceri poßit: cum autem ex Hispanijs Cæsar per Italiam uenisset in Germaniam, ad Augustæ comitia, totum in hoc fuisse, ut sine concilio res componeretur: quod quidem bono ipsum animo fecisse putent: itáque se doctrinæ suæ confeßionem in eo conuentu palàm tunc recitasse, & illi exhibuisse, & si maiori opus esset explicatione, detulisse: contrarium deinde scriptum suæ confeßioni, fuisse recitatum: eius ubi petijssent exemplum à Cæsare, non impetrasse, propter adiectam conditionem, quæ sibi periculo futura erat atque fraudi: pòst, ex omni numero quosdam esse delectos utrin=

trinque, uelut arbitros & conciliatores: uerùm ne sic quidem conue- 1531
nisse, licet ipsi profiterentur, quicquid omninò salua conscientia possent, sese facturos: Cæsarem deinde proposuisse nonnulla, quæ seruarent interea dum fiat concilium, sed eius generis, ut, si recepissent, & conscientiam suam ipsi læderent, & Deum grauißimè offenderent: cùm autem edictum posthac Cæsar faceret ualde durum, se necessariò prouocasse ad concilium pium atque liberum: & quanquam ita res habeat, licet iste sit rerum status, etsi nihil ipsi magis optent, quàm ut legitimè de causa cognoscatur, tamen audire, suos aduersarios in hoc esse totos, ut Cæsarem aliósque reges contra se uarijs calumnijs accendant: dogmata quædam circumferri, quæ sibi falsò tribuantur: nec enim esse tantum à sacris literis aliena, uerum etiam abhorrere à sensu communi: si quis etiam ad hunc modum suos intra fines doceret, non illi futurum impune: quantis autem ipsi uersentur in periculis, ob huius doctrinæ profeßionem, neminem esse qui non uideat: quæ sanè discrimina minimè subire uelint, nisi certò scirent, hanc ipsam doctrinam esse consentaneam uerbo Dei, & propter gloriam nominis diuini retinendam: illud etiam spargi ab aduersarijs apud exteros, quasi doctrinæ genus hoc receperint, non quidem ulla pietate, sed ut per eam occasionem inuaderent in bona sacra sed hanc calumniam & anteactis conuentibus esse refutatam, & fore, ut in totius orbis concilio magis confutetur: homines etiam prudentes atque iudicio præditos, comparatione facta periculorum atque commodorum, facilè uidere, non minus absurdam & ineptam hanc esse, quàm acerbam & odiosam criminationem: An enim ullæ suis in finibus tantæ queant esse facultates ecclesiarum, ut existimationem, famam, dignitatem, coniuges, liberos, denique fortunas omneis atque uitam ipsam, in præsentißimum periculum idcirco deuocare uelint? an ulla commoda sibi tam arridere, & chara esse poßint, ut non & Cæsaris, & ipsorum, laudatißimorum uidelicet regum, beneuolentiam atque gratiam, his omnibus longè præponant? suos nimirum maiores atq; parentes, quum ex ijs bonis nihil attingerent, & domi cum dignitate uixisse, & sumptus etiam publicos tolerasse, nec id modò, sed ecclesias etiam partim instituisse nouas, collatis eò magnis uectigalibus, partim locupletasse ueteres ac magis ex-

1531 ornasse: suæ quidem ditionis ecclesiarum opes esse mediocres, ac licet necessariæ sint ministris, qui populo præsunt erudiendo, quorum sanè prouentus annui sint admodum accisi, non se tamen recusare, quò minus in pios usus, arbitratu concilij conferantur: modò cõcilium illud, tale sit, in quo præiudicijs et affectui non sit locus. In calumnijs etiam hanc esse primam, & hoc nomine se deferri potißimum & accusari, quasi doctrina, quàm profiteantur, improbet magistratum & legum dignitatem eneruet: sed scriptum suum recitatũ & exhibitum Augustæ, respondere huic criminationi: hoc quoq; uerè posse dici, huius temporis uiros doctos ornasse magistratus atq; legum dignitatem, magis quàm ulla superior ætas fecerit: sic enim prorsus erudijsse mentes, ut & magistratus intelligat certoq; sciat, suum uitæ genus atq; statũ esse Deo pergratum, & populus inuicem agnoscat, honorem et obsequentiam se debere magistratui, propter mandatum Dei, qui potestatis ordinariæ contemptum non dimittat impunitum: præterea, cùm ipsi beneficio Dei præsint etiam alijs, cuius hoc esset dementiæ, tolerare doctrinam, quæ frena laxaret hominibus, & obedientiam dissolueret, & populum in se concitaret? Quid etiam de præfectis ecclesiarum sentiant, in suo illo scripto luculenter explicasse: nam & ecclesiastici status administrationem legitimam sibi probari, & ministerium uerbi seu potestatem clauium summo se studio uenerari: iam uerò, cùm hæc & id genus alia crimina in se conferri audiant, & uerò publicè multum referre putent, ut ipsi, tanta prudentia & authoritate reges, causam ordine & rectè intelligant, ideò se, purgandi sui causa, uoluisse hæc ad ipsos perscribere, & orare plurimùm, ne calumnijs illis fidem habeant, neq; sinistram ullam de se concipiant opinionem, sed integrũ seruent iudicium, donec publicè purgandi sui locus detur, quod imprimis cupiant: orare etiam, Cæsarem hortentur, ut propter causæ magnitudinem & ecclesiæ totius utilitatem, concilium pium atq; liberũ in Germania, primo quoq; tempore cogat, neq; grauius quid contra se statuat, donec legitimè disceptata res fuerit atq; definita: nam & hucusq; semper officium se præstitisse suum reipublicæ Imperij, & nunc doctrinam istam profiteri, eòq; nomine in discrimen uocari, nulla certè cupiditate uel proteruia, sed propter mandatum atq; gloriam Dei: quò magis etiam sperare, non ipsos esse defuturos suis precibus:

nam in summa laude ponendum, si quidem hoc authoritate sua perficiant & intercessione, ne ferro decidantur & armis hæ controuersiæ, sed rectum fiat iudicium, & sanentur morbi, & ecclesiæ concilientur, & uis nulla fiat hominum conscientijs: postremò si de ipsorum erga se uoluntate per literas cognoscant, longè id sibi fore gratissimū. Februario mense, Saxoniæ princeps elector, socios omnes conscribit, ut ad xxix. Martij diem adsint Smalcaldiæ, deliberaturi de suscipienda defensione contrà uim hostilem, si qua fortè fiat. Hi erant principes ac ciuitates, quas antea sæpe diximus: uerùntamen Saxo ualetudine detentus filium eò misit, Ioannem Fridericum. Superiori conuentu placuit, Daniæ regem Fridericum & Saxonicas maritimasq; ciuitates de fœdere solicitandas esse: nunc igitur, cùm denuò conuenissent, quid actum interea sit cum illis, & quid singuli responderint, commemoratur. Et Danus quidem, amare se doctrinam euangelij, sed multos esse per suum regnum episcopos ualde potentes tam opibus quàm clientelis & coniunctione nobilitatis, nec sibi integrum esse dicebat, fœdus hoc inire, tanquam regem: ad alias uerò suas prouincias quod attinet, quæ sint ditionis imperij, non recusare. Megelburgensis Henricus excusabat, quòd ipsius legati decreto subscripserant Augustano, uerùntamen nihil se facturum in ipsos inimicè. Pomeraniæ princeps Berninus, nō se quidem abhorrere, sed penes fratrem natu maiorem, summam rerum adhuc esse propè totam. Lubecenses non detrectabant, sed quòd magnos belli sumptus tolerassent, eius quoq; rationem haberi, & si fortè Daniæ rex Christiernus, regno pulsus, uim ipsis adferat, quid inuicem expectare debeant præsidij, scire cupiebant. Luneburgenses, quod ipsorum principi Ernesto placeret, idem se quoq; facturos esse prædicabant. Deliberatum deinde fuit de suffragijs exquirendis, de subitarijs auxilijs, de contribuenda pecunia, de perpetuandis auxilijs, de deligendis ducibus, de recipiendis illis, qui uelint huius esse fœderis, postea, de constituendis procuratoribus & aduocatis, qui suo nomine respondeant in iudicio, si fortè fiscus, aut mandatu Cæsaris, aut aliorum rogatu litem moueret. & huic quidem defensionis parti sese coniungunt Georgius Brandeburgicus, Norberga, Campodunum, Heilprunum. fœdus autem repudiabant. Decretum etiam fuit, manifesta flagitia seuerè per suam cuiq; ditionem esse

[Right margin: 1531 — Protestantium conuentus Smalcaldiæ.]

1531 *punienda.* Prius quàm fœdus iniretur, in consilium adhibiti fuerunt non iureconsulti modò, sed theologi quoque. Lutherus autem semper docuerat, magistratui non esse resistendum, & extabat eius hac de re libellus: cùm autem in hac deliberatione periti iuris docerent, legibus esse permissum, resistere nonnunquam, & nunc in eum casum, de quo leges inter alia mentionem faciant, rem esse deductam ostenderent,

Lutheri ingenua cõfessio. Lutherus ingenuè profitetur, se nesciuisse hoc licere: & quia leges politicas euangelium non impugnet aut aboleat, uti semper docuerit, deinde, quoniam hoc tempore tam dubio támque formidoloso multa poßint accidere, sic ut non modo ius ipsum, sed conscientiæ quoque uis atque neceßitas arma nobis porrigat, defensionis causa fœdus iniri posse dicit, siue Cæsar ipse, siue quis alius forte bellum eius nomine faciat. Edito quoque scripto primùm explicat, quàm fuerint in Augustæ comitijs obstinati pontificij, deinde monet in uniuersum omneis, ne magistratui ad eiusmodi bellum imperanti militiam, obtemperent. Doctrinæ uerò pontificiæ complures & grauißimos quidem recenset errores, quos ait ab illis propugnatum iri, qui se castris illis adiungunt. qua]quidem in re summum nefas inesse dicit: quanta sit etiam lux illata mentibus hominum hoc tempore, per euangelij cognitionem, demonstrat, & à tam impij belli societate temperandum esse docet. De Tigurinis, Bernatibus, Basiliensibus egerant aliquot ciuitates, quòd si indefinitè, sine ullius dogmatis exceptione reciperentur, non esse recusaturos fœdus: Ioannes autem Fridericus ad parentem sese relaturum dicebat. Quod de paranda defensione propositum fuit, ciuitates ita recipiunt, ut in proximo conuentu Francofurtensi planè respondeant, quid in eo uelint: de creatione Romanorum regis idem principes, quod antea, statuunt, neque se parituros esse dicunt: & quia Cæsar datis ad ipsos literis mandauerat, ut pro Romanorum rege Ferdinandum agnoscerent, placuit, ut Saxoniæ princeps interea formulam responsi concipiat, & Francofurti in medium proponat: ciuitates etiam, quid de Ferdinandi regis creatione statuant, tum explicent. Conuentui futuro dictus est dies Francofurti, ad quartum Iunij diem. Interea dum Smalcaldiæ sunt, allatæ fuerunt eis literæ Cæsaris, in quibus hoc erat perscriptum. ex omnibus locis nunciari de Turca, quemadmodum ingenti cum exercitu constituerit in

Ger-

Germaniam inuadere: mandabat igitur, ut sine exceptione conferret auxilia. Illi, maiorum exemplo nõ se recusare dicunt ullum onus aut officiũ, quod reipublicæ præstari debeat: sed scire ipsum, in quam sententiam Augustæ uerba fecerit elector Brandeburgicus, quod tamen ipse postea mitigarit, quid etiam de fisco decretum sit in eo conuentu: se quidem & tunc orasse plurimùm, ut actionem omnẽ fiscalem, quæ religionis nomine moueri poßit, authoritate sua tolleret, & cum nihil impetrassent, nuper ante menses aliquot, mißis literis atque legatis idem denuò flagitasse, nullũ uerò tulisse responsum, nisi quod ipsorum legatis Fridericus Palatinus demum dixit, non esse quòd longius progrediantur aut expectent: nam suo tempore ipsum, quid oporteat responderi, consideraturum: id sibi quidem omnino præter expectationem tunc accidisse, & nihilo minus putasse, fore, ut aliquando tandem responderetur aliquid. Cùm autem de conferendis in Turcam auxilijs nunc solicitentur, neque tamen pacem adhuc impetrent, facilè cogitari posse, quàm sit ipsis incommodum, quàm non consultum, ut in hoc dubio rerum suarum statu, cùm & proscriptiones & uim hostilem expectare coguntur, præsidia sibi detrahant, ac ueluti neruos incidant ipsi: nam si fisco permittatur aduersum se actio, religionis causa, cui dubium sit: quin ad uim ea res pertineat? quapropter iterum atq; iterum obsecrare, ut tandem aliquid statuat, & fisco actione omni interdicat adusq; concilij tempus, & pacem atq; securitatẽ sibi præstet: se facturos inuicem pro sua uirili parte, non in Turcico solùm bello, sed in omnibus alijs reipublicæ negocijs, quod sui sit officij: petere autem, ut per hos legatos, quid sit ipsius propositi, renunciet. 1531

Martio mense deceßit è uita Richardus, archiepiscopus Treuirensis: magna fuerat eius inter electores authoritas, propter usum rerum & studium libertatis, Veneni suspitio fuit, & ex domesticis quidam tormentis ideò subiectus, fortitudine & constantia sua periculum euasit. *Richardus Treuirensis moritur*

Cùm Vlmenses hoc ab Argentinensi senatu flagitassent, Bucerus eò profectus, ipsorum ditionis Ecclesias constituit, & religionis formulam conscribit, adiutus ab Oecolampadio & Ambrosio Blaurero. *Bucerus instituit ecclesias Vlmẽses.*

Sub hoc tempus in Belgium uenit Maria, soror germana Cæsaris, quæ Ludouicum Vngariæ regem habuit in matrimonio, sicut antè diximus. Hanc Cæsar, amitæ suæ Margaritæ, quæ nuper è uita decesserat,

1531 substituit, & regionibus illis omnibus praeficit. Clementi septimo lis erat cum Alfonso duce Ferrariensi, de Rhegio & Mutina: tandem facto compromisso, Caesarem deligunt arbitrum. Is, in Belgio cùm esset, per hos ferè dies, pro Ferrariensi pronunciat. Ad principum atq; ciuitatum literas, Galliae rex, Aprilis die xxi. respondet. nihil optare se uehementius, quàm totius Europae concordiã, & pergratũ esse, quòd ipsi etiam eò propendeant, quodq; concilium fieri cupiant: hoc enim sibi non utile modò, sed & necessarium uideri: & quoties de sananda republica sermo incidit, ita semper iudicare, nullum esse firmius fundamentum, quàm si ueri monstrator & almus ille spiritus, primas in ea re partes obtineat: quòd si caeteri etiam idem statuant, &, si concilio deligatur locus ab omni periculo uacuus atq; suspitione, quo quidem in loco suã cuiq; sententiã liberè pronunciare liceat, nec affectibus aliquid detur, tunc nimirum optimè sperandũ esse de summa rei. Quòd autem soliciti sint, ne criminationibus aduersariorum alienior sit factus ab ipsis, non esse quod uereantur: suo enim quodam instituto atque disciplina non se consueuisse, ne de inimicorum quidem fama temerè statuere: cùm uerò tanta sit, tamq; uetus inter Galliae reges ac Imperij principes necessitudo, cuiúsnam hoc esset inhumanitatis, de propinquis & amicis ullam sinistram concipere opinionem, indicta uidelicet causa? quantum enim ipse tribuat huic amicitiae iam olim initae, uel ex eo posse uideri, quòd etiam tunc, quando fortè bellum geritur cum Caesare, Germanis tamen & ciuibus Imperij tutus in Galliam accessus & exitus illinc pateat, ut non secus, quàm si domi essent, negociari ipsis ibi liceat, ita quidem, ut Germaniae principum atque ciuium domicilium, Gallia rectè nominari possit: Haec quidem esse nota & peruulgata, sed tamen non adeò magna, quin ipsorũ causa, quandocunque res ita dabit, multò sit facturus maiora, praesertim, si, quod profitentur, pij liberiq; concilij decreta non repudient: ut enim disceptatione potius, quàm ferro dirimatur controuersia, quod quidem ipsi petant, idem sibi quoque uideri, esse tum honestum magis, tum reipublicae salutare: quae tristissimam subitura sit fortunam, si res ad arma ueniat. Illud de Germaniae, Galliaeq; necessitudine quod dicit, sic habet. Francones Germani, Sueuis finitimi, facta quondam irruptione, & Treuiris, Menapijs, Morinis, Neruijs, Ambianis, Bellouacis,

Galliae regis ad Protestantes respõsio.

louacis, Sueßionibus oppreßis, in ea parte Galliæ consederunt, quæ nomen adhoc usque tempus ab illis retinet: & Francia dicitur, cuius 1531 quidem regionis caput est Lutetia Parisiorum. & quum ordine multi reges ipsorum ibi dominarentur, suósque fines amplificarent, tandem ad Pipinum etiam eiúsque filium Carolum, rei summa peruénit, qui pòst ob rerum gestarum amplitudinem dictus est magnus, & ubi quartò Romam uenisset, à Leone tertio pontifice, & ab omni populo salutatus est Imperator Augustus, & Germaniam, Italiam, atque Galliam possedit. huius deinde filius Ludouicus, et qui uenerunt ab eo nepotes, Galliæ reges fuerunt. Huc ergò suam originem rex Franciscus refert, & è Franconum stirpe procreatum sese dicit. Eodem fuit etiam usus adminiculo, superioribus annis, quum à morte Maximiliani Cæsaris, dignitatem affectaret Imperij. Quum enim exteris populis ad hunc gradum sciret esse lege iam inueterata præclusum aditum, uoluit demonstrare, se quoque Germanum esse. Verùm enimuerò, postremus è Caroli magni stirpe masculina Galliæ rex, fuit Ludouicus quintus, qui non relictis liberis uitam finijt, anno salutis nongentesimo, octogesimo octauo, quum in ea familia regni possesßio fuisset per annos ducentos, triginta octo. Post eius mortem, succeßio iure quidem ueniebat ad Carolum, Lotharingiæ ducem, Ludouici patruum: sed Hugo Capetus, Lutetiæ Comes, uti tradunt, cuius mater, ordine longißimo suum genus referebat ad Carolum magnum, profligato captóque Lotharingiæ duce, regnum inuasit, & ad filium Robertum transmisit, cuius deinde masculina progenies ad Franciscum usque regem continuata fuit. Sunt, qui Capetum obscuro humilique loco natum esse dicunt, sed annalium scriptores plærique negant, & hanc eius, quam dixi, recensent originem. Britanniæ rex, Henricus octauus, Maij die tertio rescribit. magna se cum uoluptate legisse, quod eò spectent, ut salua permanente religione, & inuiolata pace, morbi sanentur in Ecclesijs, & emendentur, quæ uel hominum nequitia uel ignoratione deprauata sint atque corrupta: quòd etiam suis literis totam actionem commemorent, ualde sibi esse iucundũ, excitatam quidem fuisse famam de ipsis non ualde commodam, quasi defenderent homines quosdam dementes, qui studeant omnia perturbare & summa miscere profundis:

Angli responsio ad Protestantes.

uerùm

1531 uerùm non se fidè habuisse, primùm, quòd Christiana charitas ita poscat, deinde, quòd id genus crimina iudicaret non posse cadere in tanti splendoris, nobilitatis atque prudentiæ uiros: Et quanquam eorum, quæ ferebãtur, nihil unquam crediturus erat prius, quàm certò comperisset, tamen quod ad hunc modum sese purgarint, perquàm sibi fuisse gratum, uel eò maximè, quod iudicio & opinione non aberrauerit: quòd igitur emendari uitia petant, in eo suam & omnium bonorum uoluntatem cum ipsorum studio planè congruere: nam rerum humanarum hanc esse conditionem, ut tanquam in corpore, sic etiam in republica & omni administratione, continentibus ferè sit opus remedijs: magnam igitur laudem mereri, qui medicinam faciunt, et uulnus atq; morbum ita curant, ut nihil exasperent: non dubitare autem, quin eò tendat etiam ipsorum conatus: cauendum esse tamen diligenter ab illo genere hominũ, qui res nouas appetunt, & ordinum æqualitatem prædicant, & magistratum efficiunt contemptibilem: eius enim sectæ quosdam intra sui regni fines aliquando fuisse, & inde ex Germania eò penetrasse: Et quoniam de reuerentia magistratus mentionem suis in literis faciant, ideò se paucis uoluisse commonefacere, ne cui licentiæ fenestram aperiant: hoc enim si caueant & emendationi studeant, optimam operam esse nauaturos reipublicæ: Concilium quidem publicum inprimis etiam optare se, Deumq; precari, ut principum animos in hanc curam accendat: de ipsis autem omnia se rectè sperare, nec esse quicquam, quod ipsorum causa non uelit: intercessurum etiam apud Cæsarem diligenter, ut concordiæ rationes inueniantur, in eoq; se facturum, quod ipsimet singulis temporibus optimum esse iudicabunt. Cùm ad diem uentum esset Francofurtum, legati ciuitatũ, sicut constitutũ erat, quid de Romanorum regis creatione sentirent, exponunt. post multam deliberationem ita se reperire, ut propter titulum Ferdinando regi tribuendum, litem ullam non necessariam subeant, aut periculum sibi creent ipsi, nõ uideri consultũ: quàndiu enim Cæsar aut uita supersit, aut sit intra fines Imperij, omnem esse penes ipsum potestatem: absente autem illo, rei summam ad Ferdinandum quidem uenire, sed tanquam nomine & loco Cæsaris: iam aliquoties omnia sua se detulisse Cæsari, quantùm quidem facultatibus omnino poßint: quòd si nunc autem creationi regis obsistant, fore,

Conuentus Protestantiũ Francofurti.

re, ut uanam fuisse pollicitationem illam plærique dicant, & idcircò fiant alieniores, & suam operam aduersum se multi profiteantur, qui quidem contra religionis atq; doctrinæ causam nihil erant alioqui facturi: metum etiam esse, ne fortè alij, qui sese aggregare huic fœderi cogitabant hoc ipso iam deterreantur: his igitur de causis non sibi esse integrum, in ea quidem re, Ferdinando resistere, sed electionem cuiusmodi sit, in medio sese relinquere: quòd si Ferdinandus autem aliquid mandet, uerbo Dei contrarium, non se parituros: quòd si uim faciat, tum facturos ex formula fœderis, & ad defensionem omnia sua collaturos esse. Principes autem ad Cæsarem & ad Ferdinandum scribunt: quòd contra morem ac libertatem sit actum Imperij, non se posse illud approbare, nec ipsi titulum tribuere Romanorum regis. Hoc etiam in literis ad Cæsarem addebat Saxo, quòd si legitimè res tractetur, non se dissimilem futurum à suis maioribus. De Heluetijs in fœdus recipiendis, quod ciuitates ualde cupiebant, Saxo per legatos respondet, quoniam de cœna Domini diuersum sequantur dogma, non sibi licere societatem cum ipsis ullam coire: quanti sit ipsorum coniunctio, propter uires atq; potentiam, non se quidem latere, sed eò sibi minimè respiciendum esse, ne tristis inde sequatur exitus, quod ijs accidisse scriptura testetur, qui muniendi sui causa, cuiusq; modi præsidijs usi fuissent. Eo durante conuentu, literæ fuerunt allatæ Saxonis atq; Lantgrauij, ad reliquorum principum atq; ciuitatum legatos, quibus hoc perscriptum erat. Moguntinum archiepiscopum & Palatinum principem Ludouicum, permissu Cæsaris, uelle intercedere de pace, & datis ad se literis, petere, ut idem ipsi quoq; permittant: tunc enim diem esse dicturos conuentui. re deliberata, legati placere sibi respondent. Cùm igitur Lantgrauius atq; Saxo renunciassent, actionem sibi non improbari, si modò fiscus interea quiescat: illi, cùm hoc impetrassent à Cæsare, diem constituũt, penultimam Augusti mensis diem. Legatos habebant hoc in conuentu ciuitates, Argentoratum, Vlma, Lubeca, Noriberga, Constantia, Rutelinga, Meminga, Lindauia, Biberacum, Isna, Campodunum, Heilprunum, Magdeburgum, Brema, Brunsuicum, Gotinga. Bambergensis episcopus Vuigandus, aliquot annis antè, querimoniam habuerat ad socios Sueuici fœderis, de Georgio Brandeburgico, quòd suum ille ius ecclesiasticum interpellaret,

1531

Lis Bambergẽsis episcopi cum Georgio Brandeburgico.

quòd

1531 quòd uectigalia sibi faceret deteriora, quòd facultates sacras aliò conferret, quòd sacerdotes ad nouum istud atque falsum doctrinæ genus cogeret, aut si non parérent, eijceret. & quoniam in eo Romani pontificis atque Cæsaris edicta, sed & leges & æquitatem ipsam uiolet, summamq; sibi faciat iniuriam, petebat, ut uel gratia & authoritate sua illum ad officium adducant, aut opem illam sibi præstent, quam ex fœdere debeant, quò sua deinceps tueri poßit, & amissa recuperare. Cùm autem post uariam disceptationem, eius rei causa dies esset dictus hoc anno, Norlingæ, mense Iulio, uenerunt eò, rogatu Brandeburgici, protestantium legati: cum Bambergensi erant Augustanus, Vuirciburgensis & Aistetensis episcopi, tanquam adiutores & consiliarij. proponit actor, & quantum acceperit iniuriæ, quantúmque damni, commemorat: & licet socij fœderis, proposita pœna, reo mandarint iam olim, ut ab incœpto desistat, ipsúmq; restituat in integrum, nihil tamen adhuc effectum esse docet, itaq; petit, ut iuxta formulam fœderis agatur reus, ea quidem parte, quæ propriè ad religionem & iurisdictionem ecclesiasticam pertinebat, interponit appellationem, & ab illorum edictis atq; iudicio prouocat ad concilium. Illi uerò diebus aliquot interiectis, quòd adhunc modum prouocarit, ualde se mirari dicunt: nam esse & inusitatum & contra præscriptum fœderis, quo cautum sit, ut actor & reus in omni controuersia sequantur arbitrium delectorum iudicum: adhæc, ita conuenisse, ut Ecclesiasticorum libertatem omnes defendant: huius ergò litis cognitionem ad se propriè pertinere: cùm etiam hucusque iudicium hoc agnouerit in hac ipsa causa, sine exceptione, non esse quod iam recuset: deinde concilium sibi præiudicare non posse, nec esse præferendũ hac quidem in parte: his itaq; de causis non se recipere prouocationem, sed edicta superiora cõfirmare: nisi autem obtemperetur, ex pacto sibi faciundum esse demonstrant. Reus contrà, quantum ad sacram iurisdictionẽ pertinet, in appellatione permanere, neque iam latam sententiam admittere sese protestatur. Causam hanc agebat Brandeburgicus tàm suo, quàm ex fratre Casimiro nepotis Alberti nomine, cuius erat tutor. Interea Cæsar, componendi dißidij religionis causa, conuentum indicit Imperij, Spiræ, ad idus Septembris: sed undecimo calẽdas Septembris ad Saxonem ueniunt Gulielmus Nassouius & Nuenarius, Comites,

Conuentus Spiræ indictus. Intercessores ad Saxonẽ missi.

magnæ,

magnæ propter uirtutem authoritatis uiri, ac permissu Cæsaris de conciliatione agunt, & quinque omninò proponunt. de cœna domini, de ritibus Ecclesiæ, de bonis sacris, de auxilijs in Turcam, de Ferdinandi regis electione. Cùm autē ex ipsorum uerbis appareret, Cæsari persuasum esse, quasi Zuinglij doctrinam et anabaptistarum, ipse probaret, respondet cuiusmodi sit doctrinæ suæ genus, et quid suæ ditionis Ecclesiæ ministri doceant, ex Augustana confeßione satis esse notum: sed & hoc constare, quum esset in comitijs Augustæ, nullum sibi fuisse cum ijs, qui Zuingliani uulgò putantur, commercium, sed ne postea quidem, donec sententiam illi suam explanassent: eiusdem se nunc etiam esse propositi, & quam sit Augustæ profeßus doctrinam, in ea se beneficio Dei permansurum esse, ad extremum usq; spiritum, & orare, ut ad Cæsarem hoc nomine sese purgent. Illi, iam antea se nouisse, rem ita habere, sed tamen explicaturos Cæsari dicebant, neq; dubitare: quin ei sit auditu futurum ualde iucundum atq; gratum: ad reliqua postulata quod attinet, placuit in proximum Imperij conuentum ea differri. petebant autem illi, ut ad eum conuentum aut ipse ueniret, aut filium eò suum mitteret. Ille, cupere se quidem omnibus modis gratificari Cæsari, sed ætate iam esse grauem, & ad profectiones inhabilem, & subesse dicebat causas non leues, cur nec ipse ueniat, nec filium quoque mittat: nam & Spiræ & Augustæ sibi quædam accidisse non boni exempli, sic quidem, ut nisi fide publica Cæsar sibi socijsque caueat, adesse non poßint: deinde, ubicunque sit futurus, non se posse carere doctrina & prædicatione uerbi diuini, nec etiam pati, ut ciborum & alimoniæ discrimen ullum sibi præscribatur: iam uerò, si de religione futura sit actio, rem ipsam postulare, ut Lutherum et alios eò secum adducat, quibus etiam idoneè cauendum sit: adhæc, sæpenumero se rogasse Cæsarem, de suæ ditionis inauguratione, pro more Imperij, déque rebus alijs, neque tamen quicquam impetrasse, licet magnæ pollicitationes interuenirent: imò Fridericum Palatinum in proximis Augustæ comitijs, ita sibi ad ea respondisse illius mandatu, ut facilè uideret, iratum sibi esse Cæsarem, tametsi nullo suo merito: his igitur de causis non sibi esse integrum, eò uenire: quòd si autem ipsorum intercesßione Cæsar ante conuentum ea sibi concedat, non esse defuturum. Cùm sub exitum Augusti mensis,

1531 Moguntini ac Palatini principis legati, Smalcaldiam uenissent, protestantium legatis exponunt de suorum principum erga rempublicam atq; patriam charitate: quum enim infecta re sit Augusta discessum, ipsos, considerata periculi magnitudine, quod ex eo dißidio sit oriturum, non prius conquieuisse, quàm Cæsar ipsis intercedendi, deque pace tractandi facultatem permitteret: optimum ergò sibi uideri, ut quæ conciliari non potuerunt Augustæ, nunc denuò tractentur, & qui tunc illius fuit exitus, idem sit huius initium actionis. Adhæc isti, suos ignorasse, quid proponeretur, ideoq; nullam certam aut definitam agendi rationem sibi dedisse, uerùm, ut postulata scripto comprehensa domum referant, mandasse: itaq; licere proponant quod uidebitur: se deinde quod in mandatis habeant, esse facturos. Rursus illi de præclara suorum principum erga patriam uoluntate prolixè commemorant: & cùm illud fiscale sit impetratum, existimasse, pleniorem ipsos agendi potestatem habituros esse, præsertim de illis, quæ decidi non potuerunt Augustæ: iam uerò, si quidem in eo permaneant, nec amplius proferant mandatum, fore, ut & Cæsari hoc & suis quoque permolestè accidat. Hi contrà non esse quòd incusentur eo nomine: nam intercessores nullum prodidisse genus actionis, uerùm in genere locutos esse de pace: non igitur alia sibi potuisse dari in mandatis: deinde, ad earum rerum tractationem opus esse theologis atq; uiris doctis, quorum hoc propriè sit munus: cùm igitur, cuiusmodi esset actio futura, nescinerint, orare, ne secus interpretentur, & ad Cæsarē quoque, si sit opus, excusent: ut etiam concordiæ rationes proponant admodum sese cupere. Tum illi, ex literis ad Saxonē atq; Lantgrauium datis, fuisse non difficile, futuram actionem colligere: deinde non hoc sui esse propositi, ut de dogmatis agant, sed quia pacem ipsi flagitent adusque concilij tempus, ideò se uoluisse conferre sermonem, quid interea de dogmatis illis, adhuc quidem indefinitis, statuendum sit: his nimirum de rebus habere se mandatum ut agant & inuestigent, quomodo uel pax coire poßit uel induciæ: sed id confici nō posse, nisi prius de rebus controuersis aliquid definiatur: quòd si per mandatum ipsis fortè non liceat ista tractare, demonstrent tamē, quæ potißimùm ratio componendi dißidij uideatur omnium esse commodißima. Respondent hi, nihil esse in literis, quod ullam conditionem actionis futuræ

Legati Moguntini & Palatini ad Protestantes.

turæ significet: quòd autem scire cupiant, quid interea, dum fiat con- 1531
cilium, de dogmatis nondū definitis agendum sit, non se uidere, quo-
modo statui aliquid in eo poßit, nisi scriptura duce planum fuit, quid
uerum sit atque pium, quid mendosum & impium: ut autē hoc fiat,
non esse huius loci: nam scriptum illud suum, exhibitum Augustæ, &
confutationem, huic oppositam, esse mediocriter magnam, & multa
complecti, & ad istam tractationem adhibendos esse uiros rerum sa-
crarum peritos: ut autem ipsi uiam conciliationis & rationem ali-
quam ostendant, non hoc sui esse muneris, qui litis alteram partem su
stineant: in comitijs Augustæ sepæ rogatum esse Cæsarem de pace, pòst
etiam, semel & iterum, per literas atq; legatos: idem nunc quoq; sese
flagitare. Referunt isti, rationem illam, de qua prius dixerint, sibi ui-
sam fuiße percommodam, sed quia mandatum eius rei nullam habe-
re sese dicant, nolle amplius urgere. Verùntamen, ut ad hunc modum
discedatur, non sibi uideri consultum, & quia Cæsar, interceßione
suorum principum inducias conceßit, existimare futurum non inutı-
le, si dies aliquis constituatur, quem ad diem ipsi principes & ciuita-
tum legati conueniant: cúmq; sit Imperij conuentus proximè futurus
Spiræ, quò Cæsar hauddubiè ac reliqui ordines accedent, constituen-
dum esse tempus, quo & ipsi prius eò ueniant: quod si fiat, sperare se
fore, ut in longius aliquod tempus induciæ proferantur: sed tamen o-
mninò uideri necesse, ut inprimis illud tractetur, quid unumquemq;
magistratum interea facere conueniat erga suos atq; etiam alienæ di-
tionis homines: quòd si autem, nisi fide data publica, recusent eò ue-
nire, licet nihil opus esse putent, tamen non dubitare, quin intercesso-
res facilè hoc apud Cæsarem perficiant. Hi, quid habeant in manda-
tis, iam antea se demonstrasse, nempe, ut postulata, quæcunque futura
sint, literis consignata domum referant: ideoq; nec de illis, quæ desi-
derent, agere, nec ullam aliam concordiæ uiam ostendere sibi licere di
cunt: suos nimirum principes & amare pacem, & omnia sua consilia
eò referre, quod superioris temporis actionibus facilè doceri poßit:
eiusdem se quoque uoluntatis esse, & quicquid ad salutarem reipu-
blicæ constitutionem pertineat, ut in eo elaborent, agnoscere, sui hoc
esse officij. Cùm aliud agi non posset, tandē placuit, Spiræ conuenien-
dum esse ad diem, qui uidebitur intercessoribus, ubi primùm de Sa-

1531 xonis atq; Lantgrauij uoluntate cognorint: qui nimirùm, quid suæ sit in eo mentis, primo quoq; tẽpore, suo sociorúmq; nomine renunciare debeant. Decretum hoc fuit altera die Septembris: initio autẽ mensis Octobris Moguntino ac Palatino principi Saxo & Lantgrauius rescribunt, & actione repetita superiori, de rebus propositis nihil agi posse cum fructu, sine theologis, demonstrant: se nimirùm in ea, quam sint Augustæ professi, religione, permanere: cúmq; in omnibus propè comitijs, & absente Cæsare, & nuper etiam præsente, conciliũ sit promissum, & ita quidem promissum, ut non multò post exitũ comitiorum indiceretur & inchoaretur, sperare se, futurum, ut Cæsar illud quàmprimũ in Germania procuret: in eo se uidelicet sociósq; doctrinam suã copiosius explicaturos, et quod ad piam cõciliationẽ faciat, nihil præterituros esse: uerùm ne quid interea tumultuose per Imperium fiat, orare se rursus, & uehementer quidem, efficiant apud Cæsarem, ut eos, qui doctrinam euangelij uel iam profitentur, uel in posterum etiã profiteri uolent, sinat uti pace, donec legitimi concilij decretum & authoritas interueniat: quòd si autem ipsis tractandum uidebitur & agendũ de formula pacis, eóq; nomine diem constituent, missuros eò se legatos: in doctrina uerò sua, quam exhibuerunt Augustæ, si quis errorem adhuc aliquem residere putet, idq; demonstrare uelit, aut si docere non poßit, sacræ scripturæ testimonio se submittat, pergratum id sibi socijsq; futurum: et, si Cæsar eo nomine diem præfiniat Spiræ, si sibi socijsq; & Luthero, quem eò secum adducturi sint inter alios ecclesiæ ministros, idoneè caueat, si liberas & publicas uerbi diuini conciones, & usum cœnæ Domini, iuxta mandatum Christi permittat, si ciborum discrimen nullum indicat, fore, ut uel ipsi ueniant eò, uel mittant legatos cum necessarijs mandatis, & sui dogmatis rationem omnibus explanent: quòd si tum in eo congressu, doctrinæ suæ confeßio, sacris literis refelli non poßit, sperare, Cæsarem nihil amplius moturum, quò minus in ea religione permaneant: & quoniam ad concilium legitimum prouocarint, neque repertum adhuc sit in sua doctrina, quod uerbo Dei repugnet, cùm etiam ex præscripto iuris atque legum, appellatione pendente, nihil in prouocatorem grauius decerni debeat, omninò se confidere, futurum, ut Cæsar, ipsorum quidem interuentu potißimùm, pacem in Germania componat. Diximus

Saxonis & Lantgrauij ad intercessores literæ.

ximus antea de conuentu Imperij futuro Spiræ ad Idus Septembris: 1531
Cæsar autem, cum de apparatu Turcico multorum literis atque nunciјs doceretur, in mensem Ianuarium anni sequentis, diem producit, et Ratisbonæ locum indicit, ut Austriæ tantò esset uicinior, ubi bellum esse futurum uidebat. Quomodo bellum illud, quod ante bienniū Tigurini et Bernates erant facturi quinquepagicis, aliarū ciuitatum interuentu pacatum fuerit, libro sexto docuimus: hoc autem anno recrudu it uulnus, & urbes illæ duæ, locis omnibus occupatis atq; claustris uiarum, ne quid ad illos deueheretur alimoniæ, prohibebant. fuit hoc ad solstitium æstiuum. Et cùm res ad magnum aliquem motum spectaret, Galliæ rex, item Glareani, Friburgij, Soloturnij, Appecellenses intercedunt, & à multa disceptatione has proponunt leges. ut conuiciorum aboleatur memoria, inq; posterum temperetur. & maledicis ignoscatur: ut exules religionis causa, restituantur: ut quinquepagici in religione quidem sua permaneant, sed tamen ueteris & noui testamenti lectione suis non interdicant: ut Tigurinorum & Bernatum socijs nulla molestia fiat: ut mutua subministrentur auxilia. Cùm hæc frustrà fierent, Tigurini & Bernates, euulgato scripto, quemadmodum maximis illorum & uarijs iniurijs coacti, commeatu ipsos intercluserint, exponunt: & quoniam pacis rationes ab intercessoribus propositas illi repudient, nec obscuram hostilis animi significationem ostendant, & superiorum annorum pacta uiolent, quando cautum fuit, ne religionis causa cuiquam sit fraudi, licere sibi dicunt illis denegare annonam: Si quis ergò nascetur ex eo motus, hoc illis, qui præter dissidia nihil expetant, tribui oportere. fuit hoc Septembris die nona. Quum autem quinquepagici maxima rerum necessariarū inopia premerentur, silentio conductis copijs, Octobris mensis die nono signa proferunt, & opinione citius ad Tigurinorum fines perueniunt. quibus in finibus erat iam antè dispositum à Tigurinis præsidium circiter mille militum & amplius. Et hi quidem suos monent, crebris in oppidum dimissis nuncijs, ut mox aduolent, sed tanta fuit hostium celeritas, ut hi uix ægrè subsidio uenire possent & cùm iam superassent montem, quà faciundum erat iter, laborare suos in proxima ualle, & in præsenti periculo uersari conspiciunt ibi tum ad uirtutem sese cohortati, promiscuè decurrunt ex monte, cuius hæc erat natura,

Dissidi inter Heluetios.

1531 ut singularibus eundum esset. ea res in causa fuit, quum uniuersi non possent in acie consistere, ut multitudine superati, plurimos è suis desiderarent, ac terga uerterent. fuit hoc undecimo die Octobris. In cæsorum numero fuit Zuinglius. Nam Tigurinorum ita fert consuetudo, cùm in hostē exitur, ut ecclesiæ minister primarius unà prodeat. Zuinglius etiam uir fortis alioquin & animosus, cùm secum reputaret, quòd si domi resideret, ac prælium fortè fieret aduersum, fore, ut magnam ipse sustineret inuidiam, quasi concionibus quidem accenderet hominum animos, in ipso autem discrimine remollesceret, uoluit omninò communē subire Martem. In corpus autem exanime ualde sæuitum fuit, & uix etiam illius morte potuit odij acerbitas exaturari. natus erat annos quadraginta quatuor, minor Luthero quatuor annis. Per totum ferè mensem Augustum, uisus antea fuerat cometa, & illis ipsis diebus mortem obijt Galliæ regis mater Ludouica, Sabaudiæ ducis Caroli soror consanguinea. Bernates, qui finitimis Vnderualdijs erant facturi bellum, ubi resciuerunt, iubent Tigurinos bono esse animo, & auxilia pollicentur, & suis omnibus cū copijs breui sese adfuturos nunciant, & hostis ulciscendi prouinciam sibi deposcūt. Vbi demum conuenissent omnes, quod fuit octauo circiter die post factum præliū, et Bernates aliquantò remissius agerent: Tigurini, quibus auxilia miserant Basilienses & Schafusiani & Sangallij, & Mullusiani, deligūt aliquot signa ex omni numero, qui de nocte profecti, quiescebant in monte, propè Mencingum, ut ad primum lunæ splendorem impetu facto, propinquum oppidum Tugium, ex improuiso caperent. Hostes uerò, qui non procul inde consederant, cùm id per indicium accepissent, celeriter arreptis armis ante lucem, procedunt, & illos quiescentes inuadunt Octobris die uigesima quarta, magno sublato clamore & ululatu, quò plus terroris inferrent. utrinq; multi ceciderunt: & quanquam superiores extiterunt quinquepagici, de religionis tamen studio nihil remittebāt Tigurini. Pace demum facta per intercessionem, hoc etiam fuit additum, quod nuper cum Argentinensibus atq; Lantgrauio fecissent fœdus Tigurini, Bernates, Basilienses, ut ab eò discedant: idem de Ferdinando faciant quinquepagici. itáq; redditis literis, quibus inuicem tenebantur, dissoluta fuit hæc utrobiq; confœderatio. Sub finem Nouembris Oecolampadius è uita decessit:

Zuinglius occūbit.

Galliæ regis mater Ludouica moritur.

Tigurini cęduntur.

Oecolampadij mors.

ex

ex interitu Zuinglij maximum animo perceperat dolorem, eáque res morbum etiam auxisse putatur, erant enim coniunctißimi. Natus fuit annos quadraginta nouē. Extant eius in prophetas aliquot, lucubrationes, quæ ualde probantur doctis. Ad xix. Decembris diē legati protestantium Francofurti rursus conueniunt, & quod reliquum erat de paranda defensione, statuunt. Hoc in conuentu Goslarienses & Embecenses in fœdus recepti sunt, paulò antè etiam Eslingenses. Aberant autem Georgius Brandeburgicus & Noribergenses & Campodunenses et Hailbrunnenses, nam hi licet doctrinam profitebantur eandem, sicut antè diximus, à fœdere tamen erant alieni. Cæsar initio mensis Ianuarij, relicto Belgio, Ratisbonam petebat, cōuentus agendi causa, sicut antè diximus. In itinere, cùm Moguntinam uenisset ad calendas Februarij, Moguntinus archiepiscopus & Palatinus princeps iterùm de pace intercedunt, & actionem permittente Cæsare, Saxonem atq; Lantgrauium monent, ut idem faciant. itáq; mißis ultrò citróq; literis, Schuinfurti, quod est ad Mœnum flumē, oppidum Imperij fit conuentus ad initium Aprilis. ibi cœptum est agi de pace ad concilium usque seruanda. principes intercessores ipsi aderant, & de præscripto Cæsaris hæc illis mandata proponunt. ut præter scriptum illud exhibitum Augustæ de religione, nihil innouent, nihil doceant, nihil euulgent, & intra hos fines permaneant adusq; concilij tempus, ita tamē, ut cum Zuinglianis & anabaptistis nihil habeant cōmune: ne per occasionem religionis, alterius ditionis homines ad se pertrahant aut in suam tutelam recipiant: ne quem suorum extra suæ ditionis fines docere patiantur: ut ab omni temperetur contumelia: ne iurisdictionē, ritus atq; ceremonias ecclesiasticis interpellent: ut opem aduersus Turcam ferant, & decretis obtemperent, quæ ad rempublicam & administrationem Imperij pertinent: ut Cæsari ac Romanorū regi pareant, & si quod fœdus contra Cæsarem, regē aut diuersæ religionis ordines fecerint, aboleant: hoc si faciant, sperare, se, fore, ut Cæsar atq; rex omnem superioris temporis offensionē deponant. Saxo filium eò miserat, Ioannē Fridericum, ipse ualetudine detentus: aderant etiam Franciscus Luneburgensis & Anhaldius, deinde reliquorum principū atque ciuitatum legati, quibus interim accesserant Nortusiani & Sueui Hallenses. Post multam disceptationem, intercessores, rem omnem ad

Protestantium conuentus Francofurti.

1532

Conuentus Schuinfurti.

1532 Cæsarem, qui cõuentus agebat Ratisbonæ perscribunt, ut quid ipsius esset uoluntatis, cognoscerent. Ad illud postulatum, quod erat, ut Saxo socijq; Romanorum regi pareant: illi, quid in eo desiderēt, & quid à Cæsare requirant, scripto consignant, & intercessoribus Aprilis die xvij. tradūt, & ut Ferdinandus rex ab instituto desistat, neq; pro Romanorum rege sese gerat, petunt: si uerò Cæsari uidebitur opus esse aliquo tanquam coadiutore, ut tum de uoluntate consilioq; principum electorum, legem Carolinā interpretetur, & edicto sanciat in perpetuum, ut quidem iure fieri debeat, in hunc modū. Ne uidelicet posthac unquam uiuo Cæsare creētur Romanorum rex, nisi primùm electores et his adiuncti sex alij principes Imperij iudicent ita fieri oportere: & cùm apparebit ex usu esse reipublicæ, ut tùm Moguntinus collegas & sex reliquos principes ad locum idoneum, amplius deliberandi causa, conscribat, & ubi rem omnem diligenter expenderint, tùm soli principes electores, & his adiunctus Bohemiæ rex, creandi regis potestatē habeant: Romanorum rex, uiuo Cæsare creatus, non suo, sed Cæsaris tantum nomine rempublicam administret, nec ullam sibi potestatem aut Imperium arroget: principes ac ordines Imperij non teneantur ei ulla fide uel iureiurando, nisi post mortem Cæsaris: cùm creabitur nouus rex, non aliter quàm ex formula legis Carolinæ iuretur, neq; sit in electorum potestate, formulam hanc immutare: qui contra iusiurandum illud fecisse conuictus fuerit, aut alioquin in grauem suspitionem uenerit, neq; se purgauerit, is omni iure electoratus in perpetuum careat: posthac ex eadem principum familia tres reges ordine non creentur, uitandæ causa præscriptionis: nullus creētur Romanorum rex, qui non sit ex aliqua Germaniæ principum familia progenitus: quæ lex Carolina sanciuit de creatione regis, ea neq; Cæsar neq; Romanorum rex mutet: quum electoribus apparebit creandum esse regem, necesse non habeant hoc antea denunciare Cæsari, neq; Cæsari in eo casu liceat episcopo Moguntino mandare, ut electores conuocet, sed quum iustis de causis uidebitur, quibus oportet, Cæsare superstite regem esse creandum, Moguntinus Francofurtum collegas ad certum diem conuocet, neq; sit in ipsius potestate conuentum alio in loco indicere, nisi collegæ grauibus de causis permittant: coronam, sceptrum & alia Imperij ornamenta Moguntinus à Noribergicis minimè petat, nisi assentiantur

Comitia Ratisbonæ.

Conditiones creandi Roman. regis.

tiantur collegæ: trimestre illud spacium, quod à denunciatione princi- 1532
pibus datur ut conueniant, non deminuat: Imperij enim et reipub. plurimum referre, si fortè unus & item alter, tempore exclusi, nõ adsint: interea dum Francofurti deliberant electores, omnes alij excludãtur: si quid harum rerum uioletur, tum electores non teneantur uel eò uenire, uel permanere, & quicquid actum ibi fuerit, irritum habeatur: neq; Cæsar neq; Romanorũ rex in Italia, Gallia, cæterisue locis electorum insignia præferri, nec officia sinat exerceri, nisi per electores aut ipsorum legatos: inaugurationẽ supremã Romanorũ rex nõ accipiat, nisi uel electores uel ipsorum adsint legati: neq; Cæsar neq; Romanorum rex impediat, quò minus exterorum regum atq; principũ legati ueniant ad Imperij conuentus, atq; ibi sua proponant: hoc enim & ad ius gentium pertinere, & alioqui plenum esse humanitatis & officij: nec Cæsar nec Romanorum rex, in causis principũ Imperij, singularem aliquam potestatem sibi sumat decernẽdi, sed legitimè sinat illas, quo loco oportet, iudicari: quæ ad principum & Imperij decus, honorem atq; salutem pertinent, quæq; data fide seruaturũ se promisit Cæsar, ea tueatur, & si quid contrà factũ sit, emendet, & lege caueat, ut quicunq; Romanorum rex erit, eadem seruet. Ad hunc modũ si Cæsar legem Carolinam explanet atq; confirmet, Saxoniæ principem non esse defuturum officio, cùm respublica deliberationem eiusmodi postulabit: sin autem hæc intercessores à Cæsare non impetrent, non se defugere legitimam cognitionem, sic tamen, ut rex Ferdinandus interea nullam sibi sumat aut usurpet administrationem rerũ Imperij, nec authoritatem in ipsos præsertim & Gulielmum atq; Ludouicũ, fratres Bauariæ principes: quòd si ne hoc quidem impetretur, petere, ut tùm Cæsar palàm ipsos in cœtu principum & reliquorum ordinum audiat. ibi se demonstraturos, quàm grauibus & iustis de causis hanc electionem nõ probent: Et uerò, cùm ob hanc recusationem intelligant se non solùm apud Cæsarem, sed apud exteros etiam reges atq; populos in suspitionẽ adduci rebellionis, idcircò rogare plurimùm, ne Cæsar molestè ferat, si per Germaniam & extra fines etiam Imperij, facti sui rationem hominibus demonstrent: hoc enim sibi necessario faciundum esse. Quod inter alia dicitur, ut electores iurent ex formula legis Carolinæ, sic habet. Cùm Francofurtum illi uenerunt, peracto sacro,

1532 procedunt ad aram, & librum, uti uocant, sacratum ibi manibus contingunt, & uerbis conceptis religiose iurant per eam, qua Deo sint et Imperio deuincti, fidem se creaturos esse reipublicæ Christianæ nouũ atq; summum magistratum, quem eo munere dignum & inprimis idoneum ac salutarem esse putent, quantum quidem iudicio poßint et ingenio consequi, nullo interueniente pacto, neq; largitione, neq; præmio, neq; pollicitaione. Quòd Bauaros principes fratres in suo numero ponunt, hanc rationẽ habet. Hi Ferdinandi regis electionem improbabant etiam, & communicatis consilijs, cum Saxone, cum Lantgrauio, Galliæq; rege fœdus inierant, Germaniæ libertatis tuendæ causa: & Galliæ quidem rex aureorum millia centena deposuit apud Bauaros, ut essent in promptu, si res ita ferret. Principes intercessores, ad illa, quæ recitauimus, Aprilis die xx. respõdent. pacis & concordiæ causa tractare se negociũ hoc, neq; putasse fore, ut hæc ab eis proponerentur: quòd autem Cæsare superstite Romanum regem crearint, habere se grauißimas causas, quæ tunc Ioanni Friderico parentis legato sint explicatæ, & si res ita postulet, copiosius explanari poßint: cùm autem non ad se tantùm, sed ad Cæsarem etiam atque regem cæteróśque principes collegas ea res pertineat, nolle se prolixius de eo disceptare, sed in medio relinquere, quò facilius ad reliquam conciliationem perueniri poßit, cuius quidem causa sit hic indictus conuentus: uerúntamen, si res eò spectet, & hoc agatur, ut sibi omninò sit atq; suis reddenda sui facti ratio, non se recusare iudiciũ, & ita suam causam esse probaturos, ut iure nihil exprobrari poßit: iam uerò, si quidẽ hæc ad Cæsarem deferantur, metuere se cumprimis, ut non modò nullum habeãt locum, sed reliquam etiam pacis tractationem impediant atq; tollant: ut igitur induciæ fiant & conciliatio tam religionis quàm electionis nomine, neq; separentur alterũ ab altero, plurimùm orare se tum patrem tum hæredem filium, Saxoniæ principes, ut ipsorum habeant in eo rationem, & à sententia desistant: sic enim sperare futurũ, ut Cæsar atq; rex idoneè & abunde caueant, electionẽ illam nec ipsis, nec hæredibus unquam fore detrimento: non dubitare etiam, quin offensionem omnem deponant, & mutuam ipsis omnibus beneuolentiã declarent, Saxoni præsertim in ijs, quæ solicitet, negocijs, & in ipsa quoq; religionis causa, quantum quidem omninò fieri poßit: nam ut religioni

Intercessorũ ad Protestantes responsio.

pax

pax detur, et electionis causa maneat indefinita, ualde se uereri, ut hoc 1532
poßit impetrari: se nimirum hæc amanter ita consulere, & orare, ut in eam partem accipiant, et ita sese gerant, ut suam commendationem habuisse pondus, & diligentiam bene collocatam esse uideant. Ioannes Fridericus princeps adhæc, quarto pòst die. Non se tale ab ipsis responsum expectasse: cùm enim inter alia nuper dixerint, pro salute ac dignitate Imperij creatum esse Romanorum regem, necessariò sibi respondendum ad hoc fuisse, tum sui parentis tum sociorum nomine, quibus hoc sit persuasum, electionem hanc esse uiciosam & minimè salutarem Imperio: cumq; iam ipsi personam sustineãt intercessorum, omninò se sperasse futurum, ut causam hanc non defenderent, sed ut dubiam atq; controuersam, in medio relinquerent: nam ea quæ prius ab se dicta sint, non ad ipsos, qui iam intercedunt, pertinere, sed ad illud tempus referri oportere, cùm hæc in communem deliberationem uenient: Coloniæ quidem, quando fratrem suum Ferdinandũ, ad Imperij societatem Cæsar cooptari petebat, propositas fuisse rationes, cur id fieret, uerùm eas non sibi uisas esse tantas, ut idcircò lex Carolina & Imperij ius atque libertas uiolaretur: se quoq; tunc & reliquos sui parentis legatos ipsis respondisse, quamobrem ita fieri non oporteret: Quod igitur postremò dictum sit, idem se nunc quoq; repetere, si uidelicet hæc sua postulata Cæsar non admittat, ut tum legitimo iudicio causa disceptetur, & suæ recusationis causæ cognoscãtur: cumq; ex æquo & bono agant, existimasse futurum, ut ipsi, qui de reliquis intercedunt, in hac etiam controuersia uiam aliquam & rationem honestam ac utilem Imperio, commonstrarent: sed cùm id non fiat, nolle amplius urgere: parentem uerò suum atq; socios hauddubiè demonstraturos esse, nullius tamen cum iniuria, quomodo sit in leges atq; libertatem Imperij commissum, & si quid ex eo nascetur incommodi, quam nihil ipsis culpæ sit attribuendũ: sperare etiã, quũ ad reipublicæ decus atq; salutẽ ista pertineant, fore, ut Cæsar nõ inclementer accipiat. In reliquis postulatis, illud, quod primum est, ea parte, quæ est de Zuinglianis, eò spectabat, ut principes à plærisq; ciuitatibus diuellerentur, & in disceptatione sic illud intercessores explanabant: quod si Zuingliani faterentur errorem atq; desisterent, comprehendi etiam in hac pace, sin minus, tum deserẽdos, nec auxilij quicquam eis com-

Saxo respondet intercessoribus.

1532 municandum, neq; fœdus ullum cum ipsis faciundum esse: uerùm anno superiori Smalcaldiæ conuenerat inter protestantes, & cum Argentinenses ac Sueuiæ ciuitates aliquot, dogma suum de cœna domini, propositum in comitijs Augustæ, copiosius tunc explicassent, recepta fuit à Saxonicis ipsorum interpretatio. Coniunctis igitur animis idem nunc respondent omnes, ad quæq; postulata, & has conciliandæ pacis rationes demum proponunt. Ipsi, qui doctrinæ confeßionem & eiusdem apologiam exhibuerunt Augustæ, quiue postea doctrinā hanc recipient, intra hos limites consistant, neq; præterea quid innouent, ad concilium usq;, toties promissum atq; decretum: ijs, qui de cœna domini déque baptismo secus docent, quàm ipsorum habet scriptum, exhibitum Augustæ, minimè se coniungant, quantum quidem ad doctrinam attinet: alienæ ditionis homines non pertrahant ad se, neque defendant, occasione religionis, uerùm, si, quibus, aut lege uel conditione liberum sit proficisci quò uelint, ut hi, quum suis dominis hoc antea denunciarint, aliò migrent, si uelint, atq; recipiantur: extra suos fines non emittant concionatores, qui doceant, nisi fortè magistratus eius loci cupiat uel permittat, cùm ibi conuentus aliquis erit, nam si recuset, tum domi faciant, licebit: quòd si autem intersint comitijs Imperij, uel si copias mittant aduersus Turcam, utantur suis doctoribus atq; etiam cœna Domini, iuxta mandatum Christi: temperetur à contumelijs, uerúntamen ecclesiæ ministri, pro suo munere moderatè reprehendant errores atque uitia, quodq́; rectum est, demonstrent: qui suæ sunt religionis, non excludantur ab Imperij camera: iurisdictio ecclesiastica maneat quo nunc est loco, neque liceat episcopis, ob huius doctrinæ profeßionem alicui creare periculum aut molestiam: sententiæ latæ de religione, de iurisdictione, de ceremonijs, de bonis sacris, quæ quidem in executionem nondum uenerunt, ad concilium usq; prorogentur: bonis ecclesiæ utantur fruantur ij, qui perm inserint ijs in locis, quo propriè bona illa pertinent, neque per uim cuiquam eripiatur aliquid, & annui prouentus ad ea loca, quò solent antiquitus, deferantur, donec concilium aliter statuat: in rebus omnibus politicis, quod sui est officij, quisq; faciat, & rempublicam omnes procurent, ac mutuam fidem beneuolentiamq́; præstent. Cùm utrinq; uentum esset ad extremū, neq; propius

Rationes conciliandæ pacis.

pius

pius coniungi possent, intercessores pergendum esse tamen in actione 1532.
ducebant, & quò celerius ad Cæsarem omnia perferrentur, Noriber- Cæsar
gæ conuentum alterum indicunt ad tertium Iunij diem. Ibi tandem, dat pacē
licet summa rei conciliari non posset, tamen, quod irruente in Au- Germa-
striam Turca, necesse erat omneis undecunq; uires contrahere, Cæ- niæ.
sar pacem publicam totius Germaniæ sancit, & ne religionis causa cuiquam ulla molestia creetur, edicit, adusque concilij tempus, aut si nullum fiat, tantisper, donec per ordines Imperij alia fuerit inuenta ratio dißidium hoc sanandi: qui contrà fecerint, ijs grauem constituit pœnam, & omnem operam se daturum ait, ut intra sextum mensem concilium denuncietur, & anno pòst inchoetur, aut, si hoc impetrari non poßit, ut tum in Imperij comitijs de summa rei tractetur: itáque mandat, ut interim actiones omnes forenses, religionis causa iam intentatæ, suspendantur, neq; posthac in protestantes ullæ moueantur, & si quid fortè contra fiet, irritum esse iubet. Protestantes inuicem, qui tum septem erant principes & ciuitates xxiiij. obsequentiam & officium illi deferunt, & auxilia pollicentur aduersus Turcam. Hanc pacis formulam intercessores decreuerunt Iulij die xxiij. Cæsar autem, quem per literas atq; nuncios interpellabant, Augusti mensis die secundo ratam habuit, & edicto publico deinde sanxit, & Cameræ cæterisq; iudicibus mandabat, uti parcant. Dum hæc geruntur, Cæ- Conuentus Ratisbonensis.
sar conuentus agit Ratisbonæ, sicut antè diximus, & inter alia commemorat, se iampridem de concilio misisse legationem ad pontificem & collegium cardinaliũ, ac responsum tulisse, quod postea cum Galliæ rege communicarit, qui necessarium quidem esse concilium iudicet: uerùm in eo, quod de modo, præcipuè uerò de concilij loco pontifex rescripsit, permagnam esse difficultatem, neque statui quicquam adhuc potuisse: sed tamen quum dißidium hoc religionis augescat in dies, & magnum ab eo sit periculum, se daturũ operam, ut intra constitutum antea tempus pontifex illud indicat ad locum idoneum, & sperare, non illum esse defuturum reipublicæ nec officio suo: sin minus, tum in alio Imperij conuentu, quem ideo sit indicturus, rationem ineundam esse remedij. In Augustæ conuentu decretum etiam fuerat, ut Cameræ, quam uocant, iudicium reformaretur. Ad eam rem Cæsar suo nomine binos attribuit, & insuper Moguntinum delegit

atq;

1532 atq; Palatinum, electores, item Spirensem episcopum, Ioannem Palatinum Simmerium, Gulielmum episcopum Argentinensem, Philippũ Marchionem Badensem. horum legati singuli, cùm ad calendas Martij postea Spiram uenissent, leges faciunt, quæ partim ad iudices, partim ad aduocatos, partim ad litigatores pertinent. Huius autem emendationis formulam illi hoc in conuentu Cæsari exhibent. qui cõmunicato cũ reliquis consilio, sibi placere illam affirmat, & paucula quædam adijcit. Hoc anno Christiernus Daniæ rex, in decimum nunc annum exul, ut suprà diximus, comparata classe, cogitabat amissa recuperare, sed captus mari, custodiæ traditus fuit, eodemq; ferè tempore filius eius adolescens, quẽ Cæsar auunculus educabat, mortem obijt. Libro superiori diximus, quomodo Cæsar transactionẽ Alberti Prussiæ ducis cum Poloniæ rege Sigismundo, rescidit: cùm autem Albertus in proposito maneret, proscriptus hoc tempore fuit à Camera, solicitante Vualthero Cronbergo. Qua re cognita, Poloniæ rex, per legatum hoc in conuentu docet Prußiam esse antiquitus in fide & clientela sui regni. petit igitur proscriptionẽ illam aboleri totam. Cronbergus autem oratione prolixa demonstrat Iunij die tertio, Prußiam esse ditionis Imperij, nec ad Poloniæ reges pertinere quicquam: & licet sui maiores, bello deuicti, fidẽ dare coacti sint Casimiro Sigismundi patri, tamẽ id omnino fuisse contra superioris tẽporis pacta: quod autem ita res habeat, id uel ipsius Alberti testimonio posse doceri, qui ante annum octauum, in comitijs Noribergæ sit illud professus. Itaq; petit, ut Poloniæ regis postulato repudiato, sententia in Albertum lata mãdetur executioni. Præcipua fuit in his comitijs belli Turcici deliberatio. cumq; literis quotidianis atq; nuncijs adferretur, Turcam præmisisse iam multas equitũ copias, propter Danubium, legati etiam Austriaci, & finitimarũ gentium, quanto ipsi essent in discrimine, docerent, decreta fuerunt auxilia, sic, ut omnes Imperij ordines, nõ pecuniam, sed militem in hoc bellũ subministrarent. intraq; xxvij. Iulij diem finẽ habuit hic conuentus, & ad bellum sese comparabant omnes. Ad Idus Augusti Saxoniæ princeps elector diẽ supremũ claudit: ei succedit Ioannes Fridericus filius. Cùm Solymannus Belgradũ uenisset, deflectit ad læuam, & Giuntium oppidum arcemq; frustrà tentat, fortiter illud propugnante Nicolao Iurixio, deinde prædatum

Christiernus Daniæ rex exul capitur.

Albertus Prussiæ dux proscriptus.

Ioannes Fridericus elector moritur.

emittit ad quindecim equitum millia, duce Casono. Is Lincium usque supra Viennam excurrit, & longè lateq; deuastatis agris, nullum immanitatis genus prætermittit: cùm uerò pedem referret, in nostros equites, qui fuerant emißi, ut rapinis ac populationibus illũ prohiberent, incidit, & diuersis locis ad internecionem propè concisus, tandem & ipse occumbit. Solymannus, magis atq; magis ad læuam tendens, Gratium petit, oppidum Stiriæ. Quo cognito, Cæsar, qui tum erat Lincij, deliberat quid facto sit opus. Tandem ea sententia uicit, ut castris omnibus ad Viennam positis, hostem expectaret. Sic tandẽ Solymannus, nulla re memorabili perfecta, discedit. Galliæ regem Cæsar de auxiliis appellauerat: uerùm is respondit, ut quidem Cæsar tum referebat, Germaniam esse potentem satis, quæ sola Turcæ resistat. Angliæ rex cunctanter etiã neq; satis apertè rescripsit: Clemens pontifex opem tulit, & summæ rerum præfecerat Hippolytum Medices cardinalem. Heluetij, licet à Cæsare solicitati, non se cõmouerunt. per Septembrem & Octobrem uisus hoc tempore Cometa fuit ante solis ortum. Cùm pedem Turca retulisset, Cæsar, eorum reiecta sententia, qui persequendũ hostem esse dicerent, exercitũ dimittit, quod hyems iam suberat, & Vienna contendit in Italiam. Mantuæ cùm esset, decima Nouembris die datis literis ad ordines Imperij, fratrem suum Romanorum regem ait per suam absentiam esse gubernaturum rempub. se, grauibus de causis è Germania profectum esse in Italiã, & ibi cum pontifice uelle agere de concilio, sicut Ratisbonæ decretum sit: pacem ergo colant omnes, quam nuper edicto sanxerit, & fratri non secus atq; sibi ipsi pareant. Inde Bononiam profectus, cum Clemente septimo uenit in colloquium, deq; religione & concilio inter alia deliberat. Fœdus etiam cum eo facit & cum cæteris Italiæ dynastis, aut potius renouat in sesquiannum, uerbo quidem, pro tuenda Italiæ pace, sed reuera, ne Gallis pateret aditus. Reclamabãt fortiter Galliæ regis legati: Clemens autẽ monebat, ut remißius agerent, tacitè significans, non fore diuturnum. Adduxerat enim Cæsar magnas Hispanorum copias, à quibus Italiam liberari pontifex cupiebat. itaq; fœdus hoc probabat, obsecutus tempori. Cæsar post in Hispaniam nauigat mense Martio: neq; multò pòst, legatũ pontifex in Germaniam mittit Hugonem Rangonum, episcopum Reginum: Is, ubi demum ad Saxonem uenit,

[Margin notes: 1532 — Turcæ impetus in Austriam. — Literæ Cæsaris ad ordines Imperij. — 1533 — Oratio legati pontificij ad Saxonem.]

1533 uenit, comitatus legato Cæsaris, in hanc sententiam uerba facit. Cùm ante menses aliquot pontifex atq; Cæsar, multis grauibusq; de rebus consilia Bononiæ conferrent, causam religionis etiam tractasse, uisum itáque tandem fuisse pontifici mittendam esse legationem in Germaniam: & quanquam rei magnitudo posceret aliquem maiori præditum ingenio & experientia, sibi tamen, quantumuis etiam deprecanti, munus hoc iniunctum fuisse: per hanc igitur occasionem ad ipsum quoque uenisse iam, ut quæ sit pontificis mens atq; uoluntas, proponat: Cæsaris autem hæc omnia fieri uoluntate & approbatione. Clementem ergo septimum, inde à sui pontificatus initio, cumprimis hoc optasse, ut nata per Germaniam dißidia religionis componerentur, quò uidelicet ecclesiam ipse ac rempublicā tranquillè posset administrare: hac etiā de causa multos non semel in Germaniam amandasse uiros eruditione præstantes, qui hoc perficerent, sed adhuc quidē frustrà sumptum esse laborem omnem: cùm autem ex Hispania demum Cæsar in Italiam uenisset, abiturus illinc in Germaniam, in maxima spe fuisse pontificem, fore, ut ille, pro sua gratia & authoritate, dißidium hoc facilè sedaret: & Cæsarem quidem, ut pristinæ religioni patriam restitueret, nihil ad summam diligentiam fecisse reliqui, & comitijs aliquot habitis nihil tamen potuisse perficere, præsertim, cùm Christiani nominis hostis, Turca pulcherrimos ipsius conatus impediret atq; tardaret: cùm uerò iam iterum in Italiam Cæsar uenisset, post multam pontificis cum eo collocutionem, uisum ei fuisse, remediū nullum adhiberi posse commodius uel efficacius, quàm per concilium publicum, cuius Germani quoq; principes uehemēter sint cupidi: rationem autem hanc placuisse quoq; pontifici, tum reipublicæ, tum etiam causa Cæsaris, cui gratificari cupiat: hanc nimirum suæ legationis esse causam, & habere se in mandatis, ut hoc ipsi nomine pontificis denunciet: sed quia res ipsa postulet, ut de concilij futuri modo, déque tempore & loco prius deliberetur, habere se capita quædam à pontifice notata, quæ formulā eius rei complectantur, quorū nonnulla pertineant ad modum & ordinem, nimirum, ut sit liberum atq; commune conciliū, & omninò tale, sicut patres habere consueuerūt, quorū mentes gubernarit haudubiè spiritus diuinus: deinde, qui sunt interfuturi cōcilio, ut illius decreta se seruaturos esse spondeant; nisi enim id ca

uceatur,

1533

tueatur, frustra sumi laborem omnem: quid enim prosit, cõdere leges, quas nemo seruet, quas impunè quisq; uiolare poßit? adhæc, qui coràm ipsi non poterunt adesse, ut suos eò mittant legatos: item, ut interim omnia suo loco maneant & ordine, nec ulla fiat ante concilij decretum innouatio: de loco diu multumq; cogitasse pontificem: nam inprimis eiusmodi locum esse deligendum, qui sit & fructuosus, et ad supportandũ cõmeatum idoneus, & salubris etiam: itaq; uideri pontifici Placentiam aut Bononiam fore nõ incõmodam, aut certè Mantuam, quæ sit Imperij ciuitas, & Germaniæ uicina, & pulcherrimo loco sita, & rebus necessarijs abundans: ut autem ex his tribus unam sibi deligant, licére: si qui uerò principes ad eiusmodi concilium fortè non uenient, nec legatos etiam mittent, pontificem nihilominus in actione progressurum esse: quòd si deinde concilij decretis parére aliqui recusent, & à pontifice deficiant, proximum esse, ut Cæsar alijq; reges atque principes ipsum & ecclesiam defendant, ne quid accipiant detrimenti: quò minus autem in hoc ipso tempore concilium denuncietur, hanc esse causam, quod circumstantias omneis diligenter prius considerare oporteat: & quum toties futuri concilij spem Cæsar fecerit, ipsi placuisse, ut Germaniæ principibus de uoluntate quoque pontificis nuncietur: iam uerò si quidem ad hæc postulata Romanorum rex & cæteri Germaniæ principes commodè respondeant, fore, ut pontifex, re deliberata cum alijs etiam regibus, intra sextum mensem concilium indicat, anno deinde pòst, inchoandum, ut interea uictus, & res necessariæ comportentur, & ad profectionem sese comparẽt omnes, præsertim longinquiores. Cùm hæc orasset, ea quæ diximus capita scripto comprehensa tradit electori. Postea Cæsaris legatus uerba facit. quia superioribus omnibus comitijs, & adhuc quidem frustrà sit tentata religionis compositio, & per concilium posse rem componi, iudicatum sit, Cæsarem illud nuper apud pontificem impetrasse, nempe, ut ad eum modum, eòque tempore & loco, sicut ipsius exposuit legatus, habeatur: Ideòque se missum à Cæsare, ut pontifici placere concilium testificetur: & quoniam de re tota sit abundè locutus, non esse quod ipse pluribus agat: petere autẽ, ut narrationi fidem habeat & beneuolè respondeat. Saxo, quia magni sit res momenti, consideraturum se dicit, & ut interim aliquam paruam

Saxo respondet legatis.

moram

1533 moram leniter ferant, petit. Adhæc legatus pontificius: rectè ipsum facere, quod deliberationē interponat, & meritò spacium hoc ei concedi: nam esse rem imprimis arduam. fuit hoc Vinariæ. paucis pòst diebus respōdet Saxo. Quod concilium Cæsar atq; pontifex decreuerint, uehementer sesè lætari: nam reipublicæ statum hoc inprimis flagitare, ut habeatur quale Cæsar sæpenumero Germanis promisit, in quo nimirum legitimè res tractetur, iuxta præscriptum uerbi diuini: quod si fiat, non se dubitare, quin rectè procedant omnia: se quidem & orare Deum, ut id largiatur, & suæ quoq; ditionis populū, ut idē faciat, moniturum esse: studium etiam suum eò se conferre totum, & socijs, ut eandem curam suscipiant, authorem esse uelle: cupere se quidem ipsis iam iam respondere, sed esse multos alios eiusdē religionis, qui cum parente suo Ioanne, doctrinā hanc in comitijs Augustæ professi sint apud Cæsarem: ut autem his inconsultis respondeat, neq; priuatim sibi licere, nec etiam utile esse causæ: multò enim præstare, ut idem communi nomine respondeatur: & quia Cæsar atque pontifex, hyeme superiori, datis Bononia literis ad ordines Imperij, legationis & concilij futuri spem fecerint, ideò se sociosq; diem constituisse, uigesimū quartū Iunij diem, quo conueniant Smalcaldiæ, de re tota deliberaturi: quapropter orare, ne procrastinationem hanc molestè ferant: simulac socij conuenerint ad diem, fore, ut communicatis consilijs, uel per legatos uel epistolam ipsis breui respondeatur: se quidem sic acturum esse, Dei beneficio, ut non solùm hæc ætas, uerumetiā posteri uideant, omnium rerum se nihil magis optasse, quàm ut pura doctrina religioq; & pax non Germaniæ tantùm, sed totius reipublicæ Christianæ floreat, & Cæsari, supremo magistratui, suus honos atq; dignitas constet. Cùm deinde socij uenissent, re deliberata, communi nomine per literas responsum fuit ultima die Iunij. permagnas agere se gratias Cæsari, qui pro gloria Dei & salute reipublicæ laborem hunc susceperit: nec enim dubitare, quin ex animo concilium optet: itaq; se precari Deum, ut ipsius mentem confirmet, eoq; dirigat, ut ueritas celebretur, & falsa doctrina, uitiosi cultus atq; ritus tollantur, & animis hominum eripiantur errores, & purus Dei cultus, aliæq; piæ uirtutes rursus excitētur: nā inprimis optare se conciliū, in quo, causa controuersa rectè & ordine definiatur: Cæsarē etiam eiusmodi con=

Communis protestantiū responsio ad legatos.

concilium iam olim promisisse, & in multis Imperij comitijs, à graui deliberatione decretum fuisse, ut in Germania cogeretur: hanc enim dissensionem ex eo fonte manasse, quod nimis impudenter quidam prædicarent eas, quas uulgo uocant indulgentias: quo sanè tempore magni quidam errores, qui dißimulari non poterant, patefacti sint atque demonstrati: & quanquam Leo pontifex doctrinam istam, quæ detexit errores, damnauit, se tamē condemnationem illam adhuc oppugnasse prophetarum & apostolorum testimonijs: itaq; summè necessarium semper uisum fuisse concilium, in quo rursus de causa cognosceretur, quò uidelicet planum fieri posset, quid uerum sit, quid falsum: & ita quidem non se modò, uerùmetiam reliquos omneis iudicasse principes ac ordines, quòd uiderent & faterentur, irrepsisse in religionem multa, quæ tolli debeant & emendari, quodq; scirent quid homines cuperent & quid respublica flagitaret: Cum uerò doctrinam hanc pontifex condemnasset, in conuentibus Imperij fuisse decretum, his uerbis, ut uel omnium populorum, uel prouinciæ Germaniæ concilium fieret liberum atq; Christianum: ideò nimirum his uerbis, nè uel illa sententia pontificis, uel cuiusuis alterius uis atq; potentia causæ præiudicaret: deinde, ne secundum leges pontificias & scholarum opiniones, uerùm iuxta sacram scripturam in hac tota causa iudiciū fieret: nam si cuius potentia plus ualere debeat, quàm sacræ literæ, quàm legitima cognitio, quis dubitet, aduersus pontificem frustra laborem omnem & actionem suscipi? satis enim esse notum, quid antè actis aliquot concilijs profectum sit: emendationem tunc quidem institutam, sed interpellatione pontificū fuisse totam sublatam: grauissimis igitur de causis decretum esse factum, ut in Germania fieret concilium: hoc etiam Cæsari sic placuisse, uerùm ista pontificis postulata pugnare omninò cum Imperij decretis, quæ principum atq; Cæsaris sint obsignata signis: etenim, etsi de libero concilio loquitur, tamen aliò ipsum hauddubiè spectare, quando uidelicet hoc agit, ut sibi reges atq; principes obstringat: nam si liberum esse uellet, quorsum attineret hæc obligatio? nunc uerò, cum huc totus incumbat, hoc nimirum ipsius esse propositi, ut nomine concilij suam dominationem atq; potentiam defendat, néue quis errores atq; uitia reprehendat, aut si quis hoc moliatur, non ferat impunè: quid alij facturi sint, non sibi 1533

1533 constare, sed hoc illius postulatum eius esse generis, & ita conscriptũ, ut à cõcilio magis absterreat, quàm ad illud inuitet: quis enim ad hunc modum sese deuinciat, præsertim, cum nondum appareat, qui sit concilij futurus ordo, qui modus, quæ forma, cum ignoretur, an suam ibi pontifex atq; suæ clientelæ præcipuam esse uelit atque summam autoritatem, utrum de controuersia cognosci uelit iuxta sacras literas, an uerò secundum traditiones atque leges, nullò scripturæ testimonio confirmatas? concilij quoq; libertatem impediri, dum ait, illud peragendũ esse more ueteri & iam olim recepto: se quidem superioris ætatis conciliorum decreta, sacris literis consentanea, minimè recusare, sed nostræ ac paulo uetustioris memoriæ concilia, quæ decretis hominum & pontifici plus æquo tribuerunt, à priscis illis plurimum differre: quod igitur illud futurum esse dicat iuxta ueterem morem, captiosè fieri, ne uidelicet ea sit sententiarum libertas, qualem ei ipsi petant, & causa quoque postulet, sed ut secundum ipsius leges atque potestatem, quam sibi sumit & arragat, iudicetur, sicut in postremis aliquot concilijs factum esse constet: eiusmodi autem actione non pacificari ecclesias, neq; dubias & afflictas cõscientias expediri, sed amplius inuolui tenebris, & maiori seruitute constringi: cum igitur postulato ac desiderio tum Cæsaris tum ordinum Imperij pontifex nondum satisfaciat, orare se plurimum, ut Cæsar, considerata causæ magnitudine, quæ uniuersam rempublicam & omneis nationes conplectitur, det operam, ut legitimè res agatur: nam hoc ipsius esse officium, eiq; licere legibus, quando uidelicet pontifex ueritatem impugnat: prouidendũ enim esse, ne sit & actor ille uel reus, & simul iudex: omneis uidelicet populos erectos esse in spem huius concilij, & summis uotis atq; precibus flagitare, ut tandem dubitatione & angore afflictæ conscientiæ liberentur, & uia salutis commonstretur: à multis enim seculis non fuisse talem de tantis rebus dimicationem, ut in hoc tempore: certamen autem istud esse natum ex uarijs erroribus atq; uitijs, quæ multo ante nostram ætatem inundarint: quòd si autem ea fallat expectatio, neque tale concilium, uti iam olim promissum est, habeatur, quantum ea res mœrorem atque cruciatum allatura sit mentibus hominum facilè posse cogitari: deinde, si legitimam cognitionem pontifex defugiat, metum esse, ne respublica & ecclesia maioribus agitentur fluctibus,

bus, quàm antehac unquam: sed cum Imperij ordines omnes, in omnibus conuentibus rectum concilium decreuerint, non dubitare se, quin in eo quoq; permaneant, & laqueum illum atq; uincula, quæ pontifex ipsis inducere cogitat, longißimè repudient: idem à cæteris quoq; sese regibus expectare: quam enim ille molitur obligationem, esse plenam captionis & insidiarum, neq; uerum posse fieri iudicium, nisi liberæ sint & expeditæ omnium mentes: si uerò pergat, & concilium habeat suo arbitratu, rem omnem se commissuros esse Deo, qui suam ipse causam atq; doctrinam hauddubiè sit uindicaturus: uerum enimuero, si res eò recidant, ut hoc pontifici permittatur, quod tamen minimè credant, consideraturos amplius, quid facto sit opus: & si fortè citentur atq; uideant se posse aliquid pro gloria nominis Dei facere, uenturos eò fide publica, cùm idoneè cautum fuerit, aut, mißis legatis, quicquid suæ causæ neceßitas ratioq; postulabit, in medium esse proposituros, ea lege tamen, ut interim illa pontificis postulata minimè recipiant, nec etiam ullum concilium, quod sit ab Imperij decretis alienum, admittant: etenim non uidere se, quomodo pontificis hoc institutum ad diuturnam ecclesiæ uel reipublicæ pacem pertinere poßit: ipsi quoq;, si modò ueri pastoris officium facere uelit, non esse decorum, ut ad hunc modum agat: nam proprium eius esse munus, ut hominibus consulat, ueræq; doctrinæ pabulum proponat: quod cum ita sit, orare se plurimum, ut hoc suum responsum ad Cæsarem atq; pontificem referant, neue Cæsar, quem, uti summum magistratum à Deo constitutum, reuerenter agnoscant, in malam partem istud accipiat, sed in hoc elaboret, ut secundum Imperij decreta concilium fiat, & per homines pios minimeq; suspectos controuersia tota disceptetur: hoc nimirum ad ipsius laudem atq; salutem pertinere, ut potentiam omnem & authoritatem ad ueræ doctrinæ conferant amplificationem, non ad confirmandam eorum crudelitatem, qui multis nunc annis in homines innocentes acerbè uindicant, ob euangelij solùm atq; doctrinæ salutaris profeßionem: quod reliquum est, omnia sua se deferre Cæsari, nec esse quicquam cæterarũ rerum, quod non ipsius causa uelint. Erat tum apud Ferdinandum regem pontificis legatus Petrus Paulus Vergerius, de quo superiori libro diximus. Et quia Rhegi nus episcopus ætate iam erat prouectus, & ualetudine minus firma,

1533

Petrus Paulus Vergerius.

1533 *Clemens Vergerio mandabat, si quidem illi quid accideret impedimenti, ut ipse legationem subiret: inprimis uerò monebat, ut in memoria semper habeat, quæ sua sit de concilio mens atq; uoluntas: mandatis igitur atq; formulæ præscriptæ diligenter insistat, neq; latum unguem ab ea discedat, nec in angustias ipsum atque necessitatem peragendi concilij coniiciat, etiamsi fortè rex* Ferdinandus *maximè urgeat & instet.*

LIBER IX.

VM AD HVNC MODVM RESPONdissent *facto decreto placuit, theologis & iureconsultis dandum esse negocium deliberandi de futura concilij actione, responsum quoque pontifici datum, euulgandum, & exteris regibus atq; populis communicandum esse, mittendos etiam legatos, ad iudices Cameræ, qui præter edictum Cæsaris litem nonnullis mouebant religionis causa, deinde, iudicium illorum esse recusandum, nisi desistant: ad* Moguntinum *simul et* Palatinum *principem, intercessores, mittendam legationem, & ad Cæsarem postea rem omnem perscribendam.* De Georgio Saxoniæ *principe non semel diximus, quomodo &* Lutherum *priuatim, & publicè totam ipsius doctrinam odisset: cùm autem è suis esse multos intelligeret, qui cœnam domini percipiendam esse dicerent iuxta Christi mandatum, ecclesiarum ministris iniunxit, ut ijs, qui tempore paschali, de more ueteri, peccata sua confiterentur, & cœnam* Domini *iuxta pontificum decreta sumerent, symbola quædam ac ueluti tesseras darent, quas illi pòst redderent senatui, quò sciri posset, quinam pontificium, qui uerò* Lutheri *dogma sequerentur. itaq;* Lipsiæ, *quod est eius regionis primarium oppidum, deprehensi fuerunt ad lxx. sine symbolis.* Hi Lutherum *antea consuluerant, quid facto esset opus: ille per epistolam respondit, ut qui certò crederent integram sumendam esse cœnam, nihil agant contra conscientiam, & capitis discrimen potius adeant. sic ergò confirmati perseuerant, & citati à principe cùm eis propè bimestre tempus concederetur ad deliberandum,*

Georgius Saxo in Lutheranos inquirit.

berandum, neq; propositum mutarent, tametsi priuatim singuli soli- 1533
citarentur, eiecti sunt oppido. Lutherus in ea, quam diximus, epistola, Georgium sathanæ uocabat apostolum: ea res magnam excitauit turbam, & Georgius quidem datis ad patruelem electorem Saxoniæ literis, accusabat illum, quod non modò conuicium sibi faceret & contumeliam, sed suæ quoque ditionis homines ad rebellionem inflammaret. Elector ea de re Luthero scribit, & inter alia, nisi de oblato crimine sese purget, necessario sibi in ipsum esse uindicandum ait. Hac igitur occasione Lutherus, edito libello criminationem illam refellit, & se consuluisse dicit illis, non ut principi resisterent impia mandanti, sed ut exilium paterentur potius: hoc autem ad nullam pertinere rebellionem: nam eos, qui uiribus & armis resistendum esse magistratui docent, hoc nomine censeri: quòd autem suæ ditionis populum Georgius iureiurando deuincit & astringit, ut doctrinam hanc persequantur, id quale sit, omnibus iudicio præditis æstimandum sese relinquere: sanè, si princeps elector tale quid aduersus ipsum à suis præstari uellet, non se dubitare, quin ille, quo est ingenio, statim, ut seditiosum sit interpretaturus: Atqui, dignitatem magistratus atque legum ita se scriptis illustrasse suis, ut amplius non poßit à quoquam: etenim sub pontificatu Romano iacuisse prorsus in magnis illis tenebris, hanc etiam de magistratu doctrinam, & uulgò persuasum fuisse, quasi uitæ genus illud non esset Deo gratum: eos autem qui sic docent, esse reuera seditiosos, & extare Petri apostoli de ipsis uaticinium: sed hoc esse proprium euangelij profeßionis, ut tanquam seditiosa condemnetur. Christum ipsum hoc nomine atque titulo raptum esse ad mortem omnium indignißimam, quasi Iudæorum rex esse uellet, & populum, ut à Cæsare deficerent, incitaret. Huic deinde libello subiunxit epistolam, qua ciues Lipsenses exules consolatur, & monet, præsentem fortunam moderatè ferant, & simul Deo gratias agant, qui uim istam mentis atque constantiam sit ipsis largitus: non fore perpetuum hoc neque solidum gaudium aduersarijs euangelij, sed omnium opinione citius interiturum, & adhuc quidem omneis illorum conatus irritos fuisse, ac singulari Dei beneficio concidisse demonstrat. Supra diximus de Cæsaris & Clementis septimi colloquio: cum autē in Hispaniam Cæsar re-

1533 disset, Clemens, rogatu Galliæ regis, per mare Ligusticum uenit Massiliam, autumni tempore, & arctioris neceßitudinis causa, neptem suam Catharinam Medices, in matrimonium dat Henrico regis filio, principi Aureliano, xv. annorum adolescenti. De familia Medicea, quoniam res ita fert, nonnihil hoc loco dicemus. In primis numerantur Syluester, Auerardus, Ioannes, qui patricij Florentini fuerunt: Cosmus uerò splendorem ei familiæ primus omnium dedit, non suæ tantùm ciuitatis, uerùm Italiæ quoque totius longè ditißimus. huius filius Petrus genuit Laurentium & Iulianum. huic natus est filius posthumus, Iulius, qui deinde fuit Clemens septimus, tametsi de natalibus eius non eadem est fama. Laurentio nati sunt Petrus, Iulianus, Ioannes. hic demum factus est pontifex, Leo decimus: Iulianus non reliquit liberos: Petrus, eiectus Florentia, & tempestate demum submersus in ostio Liris, filium habuit Laurentium. Is in matrimonium duxit, è familia Bolonica, Gallam, ex eaq; suscepit hanc, de qua loquimur, Catharinam. Commoratus Maßiliæ Clemens per mensem et amplius eò, prius, quàm domum rediret, in gratiam regis atq; procerum, quos regi charos esse uidebat, cardinales quatuor creauit, Gallos, Odetum Castilionæum, Philippum Bolonicum, Claudium Gifrium, Ioannem Venerium, Episcopum Lexouiensem. Quin ad status Italiæ mutationem hæc affinitas pertineret, nemo ferè dubitabat, & mirabantur plerique disparitatem coniugij: sed & Clementem subdubitasse, neq; prius credidisse ferunt rem agi seriò, quàm in complexus illi uenissent. Mensibus aliquot pòst, Lantgrauius ad Galliæ regem Franciscum proficiscitur. eius autem rei hæc causa fuit. Anno salutis decimo nono, supra mille, quingentos, Vlrichus princeps Vuirtembergicus ditione sua pulsus fuit & eiectus à Sueuici fœderis socijs, cùm Rutelingam, oppidum Imperij, confœderatum ipsis, nuper cepisset. Eam deinde prouinciam Cæsar, ab illis, pòst, Ferdinãdus frater à Cæsare, cum hæreditas diuideretur, est consecutus. In Augustæ uerò comitijs principes quidam intercedebant, ut Vlrichus, qui iam in undecimũ annum exulabat, restitueretur: sed id frustrà fuit, & Cæsar, repetitis ab initio causis, quamobrem fuisset profligatus, ornamenta solennia principatus fratri suo tum publicè conferebat. Lantgrauius ergo, qui magna neceßitudine & propinquitate coniunctus erat

Catalogus familiæ Mediceæ.

Clemens creat cardinales Gallos.

Lãtgra. molitur restitutionẽ Vlrichi. Vuirtemberg

erat Vlricho, cogitabat illo ipso tempore aliquid moliri, sed à nonnullis, qui suam operam erant polliciti, destitutus, ad commodiorem occasionem rem distulit: & nunc, per absentiam Cæsaris, cum etiam hoc ipso tempore, Sueuicum fœdus, in annos undecim antea factum, dissolueretur, Galliam petit, & agrum Mompelicartum, regi, pro certa pecuniæ summa, nomine Vlrichi principis, oppignorat, ea lege, nisi intra tertium annum ille luat, ut tum sit regni Galliæ hæreditarius: præter eam pecuniam rex quoque mutuo se daturum promisit alteram summam, facta spe, non repetitum iri. 1534

Mutatio per Angliam.

Hoc tempore, maxima rerum est facta per Angliam immutatio, quod sic accidit. Angliæ rex Henricus septimus, duos habuit filios, Arturum et Henricum. Arturus in matrimonium duxit Hispaniæ regis Ferdinandi filiam Catharinam, mortuus non relictis liberis. Henricus pater, qui cuperet necessitudinem hanc perpetuari cum Hispanis, Iulij Secundi, pōtificis permissu, Catharinam alteri filio tradi curat, quem deinde regni successorem habuit, mortuus anno salutis humanæ M. D. IX. Henricus igitur, eius nominis octauus, quum à morte parentis eam duxisset, post complures annos, in regno iam satis confirmatus, episcopis aliquot animi sui scrupulum proponit, & in deliberationem adducit, an legitimum sit cum ea, quæ fratris fuisset uxor, matrimonium, & multos menses à congressu uxoris abstinuisse dicitur. Episcopi priuatim agunt ipsius mandatu cum regina, & pontificis diploma non esse idoneum atq; syncerum dicunt. Illa, nunc serò cognosci de diplomate, respondet, quod olim approbarint. Cumq; res tenderet ad iurgium, imploratum est Romani pontificis Clementis auxilium. Abortierat aliquoties illa, neq; fœtum ullum edidit diu uitalem, præter unam puellam, Mariam. Pontifex causam delegat duobus cardinalibus, Campegio, quem in Angliam misit, et Eboracensi. Post multam disceptationem, cum regi facta spes esset ex urbe Roma, fore, ut secundū se iudicaretur, Campegius, in ipso propè uestigio futuræ iam iudicationis, monitu pōtificis, tergiuersari cœpit & procrastinare. cuius quidē rei causam fuisse dicunt, quod per interitū Lautrechi ducis & extincti circa Neapolim exercitus, & propter Andreæ Auriæ defectionem, quæ in illud tempus incidit, pontifex existimaret, Cæsarem, Catharinæ nepotem è sorore, cui per Italiam omnia fœliciter euenirent,

1534 non esse temere offendendum. Itáq; Campegius, nulla re perfecta, non sine maxima regis offensione tandem discedit. Rex autem, ne quid temerè uideretur agere, missis internuncijs, per Galliam, Italiam, Germaniam exquirit theologorum sententias, & Parisienses quidem uidebantur approbare, non sine largitionis opinione, sicut alij plerįq;. Cæterùm, erat in gynecæo reginæ uirgo quædam eximia pulchritudine, Anna Bolenia: hanc rex adamare cœpit, nec obscurè significabat se illam expetere sibi coniugem. Hoc ubi cardinalis Eboracensis animaduertit, regi familiarissimus, quem authorem fuisse diuortij dicunt, mutat propositum, & datis ad pontificem literis, monet, ne diuortium approbet: nam alioqui futurum, ut Catharinæ succedat altera, quæ Lutheri sit infecta dogmate. Quod ubi rex, per legatum suũ, qui tunc Romæ erat, accepit, magnopere fuit offensus, & aliquantò pòst, Eboracensi, qui & regni Cancellarius erat, & treis obtinebat episcopatus, primò magistratũ abrogabat, deinde binos episcopatus adimit, & tandem, cum ille priuatam uitam agens domi suæ, uoces quasdam emitteret insolentiores ac uindictæ studium præ se ferentes, mandat, ut dimissa familia, non magno cum comitatu ad se ueniat. Sic ille, cum aliter non posset, in uiam sese dat, sed in itinere, prius, quàm ad regem perueniret, cum ex animi ægritudine in morbum peracutum incidisset, uitam finit. Pontifex autem ut discedendi causam aliquam Campegius haberet, litem ad se reuocarat, & quod Annæ coniugium sibi perniciosum esse futurum uideret, regem subinde monet, ac minis etiam territat, ut ab instituto desistat: Cùm nihil proficeret, in gratiam Cæsaris, secundũ Catharinam pronunciat, huius anni mensis Martij die xxiij. quum rex ante annũ, Catharina repudiata, et Maria filia pronunciata illegitima, duxisset alteram. Vbi sententiam contra se latam esse cognouit, grauissimum odium in pontificem concipit, & continuò decretum facit, quo se, per Angliam, ecclesiæ caput, proximum à Christo, pronunciat, & pontificatum planè proijcit, & capitis pœnam constituit, si quis episcopo Romano supremam potestatem asscribat: tributum etiam annuum, Romani pontificis quæstori dari solitum, denegat, & ne qua pecunia Romam deinceps deferatur, grauissimis uerbis edicit, & hæc quidem omnia, de senatus ordinum regni, quod parlamentum uocant, assensu. Galliæ rex Franciscus,

Anglus põtificatũ proijcit.

ciscus, putatur non minimum attulisse momentū ad hoc diuortium, 1534.
ut sic illum ab amicitia Cæsaris totum auerteret. Quod de tributo diximus, sic habet. Inas, Britanniæ rex, ad annum salutis D.CC.XL. opinione religionis ac pietatis, regnum suū pontifici Romano uectigale fecit, ut quidem memoriæ proditum est, & in singulas domos imposuit singulos nummos argenteos. Itaq; pontifices deinde suos habebant ibi quæstores, qui stipendium hoc quotannis colligerent. uulgò uocabant diui Petri denariòs. Cumq; inde ab eo tempore, ad hanc ætatem usq;, Britannia Romanis episcopis eam pecuniam dependisset, Henricus, omnium primus inhibuit amplius eam persolui. Quomodo scriptis aduersarijs egerint Lutherus & Erasmus de libero arbitrio, dictum est libro quarto: sed hoc anno recruduit simultas, & Lutherus per occasionē epistolæ cuiusdam amici, grauiter incusat Erasmum, quasi religionem Christianam in dubium uocet, rideat & contemnat: adductis etiam aliquot ipsius lucubrationū locis, demonstrare illud conatur, & in scribendo flexiloquum esse docet, & eloquentia sua tyrānidem quandam exercere dicit, & quoniam in rebus diuinis ad eum modum ludat uerbis ambiguis, cùm apertius loqui poßit atq; debeat, aduersus ipsum interpretanda esse omnia contendit. Huic deinde scripto respondet Erasmus, & asperè quidem: nam omnium rerum maximè timebat, ne gratiam & authoritatem amitterent sua scripta. His ferè diebus monachi Franciscani cruentū ac funestum ediderunt ludū in Gallijs, Aureliæ, res uerò sic habet. Prætoris uxor eius urbis, testamēto cauerat, ut sine pompa sepeliretur atq; strepitu. Cùm enim è uita quis exceßit in Gallijs, præcones funebres, ad hoc conducti, per urbis loca frequentiora circumeunt, et cymbalis excitato sono multitudinem conuocant: deinde nomen eius qui deceßit atq; titulos, edunt, et hortati populū, ut pro mortuo Deum precentur, quando sit & ubì sepeliendus, pronunciant. Cùm autem funus defertur, adhiberi solent plærunq; monachi mendicantes, & multa præferuntur luminaria. certatim ista fiunt, & æmulatione quadam, & quo magnificentior est apparatus, eò maior est populi concursus & admiratio: sed ea, quam dixi, fœmina, nihil earum rerum sibi fieri uoluit. Maritus ergò, qui coniugis memoriam diligeret, morē ei geßit, & Franciscanis, quorum in templo sepulta fuit iuxta patrem & auum, muneris loco

Simultas interЮтherū & Erasmum.

Tragœdia excitata Aurelijs à Franciscanis.

1534 dabat sex tantùm aureos, cùm illi multò sperassent maiorem prædam. Et cùm deinde syluam cæderet atq; diuenderet, petentibus illis ligna sibi dari gratis, denegabat. Tulerunt hoc ualde grauiter, & cùm antea minus illum probarent, ulciscendi rationem hanc excogitabant, ut dicerent ipsius uxorem in sempiternum esse damnatam. Architecti erant huius tragœdiæ Colimannus & Stephanus Atrebatensis, ambo theologi doctores, & ille quidem erat exorcista, totumq; suum apparatum, in eiusmodi rebus adhiberi solitum, habebat in promptu: rem uerò sic administrant. Nouicium quendam adolescentem supra testudinem templi collocant: is intempesta nocte, cùm ad demurmurandas preces illi more consueto uenirent, magnum excitat strepitũ: adhibentur adiurationes & exorcismi: sed nihil ille proloquitur: iussus edere signum, quo declaret, num sit mutus spiritus, denuò tumultuatur & perstrepit: id erat loco signi. Eo iacto fundamento, ciues aliquot, & celebres quidem ac ipsorum studiosos adeunt: narrant sibi triste quiddam accidisse domi, neq; tamen quid rei sit, exponũt, sed rogant, ne grauentur adesse nocturnis precibus. Cùm hi uenissent, et precationum esset factum initium, ille de superiori loco turbam excitat. rogatus quid uellet, et quis esset, significat non sibi licere loqui: iubetur ergò per signa respondere ad interrogata. foramen autem erat factum, per quod, admotis auribus, exorcistæ uocẽ haurire poterat & intelligere: deinde tabulam habebat ad manum, quam interrogatus feriebat, sic ut infrà posset exaudiri. Primùm itaq; rogatur, num sit ex eorum numero, qui sint ibi sepulti? postea multis ordine recitatis nominatim, quorum erant ibi corpora condita, uenitur tandem ad uxorem prætoris: ibi dato signo, se spiritum eius esse demonstrat. An sit damnatus, et quónam suo merito seu delicto? num propter auaritiam, aut libidinem, aut superbiam, aut non præstitam charitatem, an uerò propter nuper natam hæresim & Lutheranismum? deinde, quid sibi uelit illo strepitu & inquietudine? num ut corpus, loco sacro sepultum effodiatur, alióq; transportetur? Ad hæc omnia, sicut iussus erat, per signa respondet, quibus aliquid uel affirmabat uel negabat, prout bis aut ter tabulam feriret. Cùm autem & suæ damnationis causam esse Lutheranam hæresim, & effodiendum esse corpus significaret, monachi petunt à ciuibus quos adhibuerant, ut ijs, quæ coràm uidissent,

ſent,dent teſtimoniū,et actis,quæ iam erant confecta ſuperioribus die bus,ſubſcribant. Hi,re deliberata,ne prætorem offenderēt, aut moleſtiam ſibi crearent,id facere recuſant:illi nihilominus panem azimū, quem uocant hoſtiam & corpus domini,cum reliquijs omnibus diuorum aliò transferunt,& Miſſas ibi ſuas peragunt. quod lege pōtificia fieri ſolet,cùm locus aliquis propter infamiam & prophanationem eſt expiandus.nam certa quædam eius rei capita ſunt ipſorum cōprehenſa libris. Epiſcopi autem uicarius iudex,officialem uocant, ea re cognita,ut propius omnia cognoſceret, uenit eò, comitatus honeſtis aliquot uiris,& exorciſmos fieri ſe præſente iubet,ac deligi nōnullos petit,qui ſupra teſtudinem aſcendant,& uideant, num ſpectrum aliquod appareat. Ibi Stephanus Atrebatenſis admodum repugnat, & ualde dehortatus ne fieret, aiebat non eſſe turbandum ſpiritum: Et quanquam is, quem dixi, uicarius multum inſtabat ut adiurationes fierent,tamen impetrare nihil potuit. Interea prætor,ubi reliquos iudices urbanos, quid fieri uellet, docuiſſet, ad regem profectus,rem omnem cōmemorat. Et quia ſuis priuilegijs ac immunitatibus freti,iudicium monachi declinabant,rex è ſenatu Pariſino deligit,qui de cauſa cognoſcant,ijſque plenam poteſtatem attribuit. facit idem cancellarius, Antonius Pratenſis, cardinalis & legatus per Galliam pontificius. itaq; cum nullam haberent exceptionem rei, traducti Lutetiam coacti ſunt reſpondere:ſed nulla potuit ab eis exprimi confeſſio,poſitæ ſingulis erant cuſtodiæ ſeparatim,& nouicius quidem tenebatur in ædibus Fumæi ſenatoris:ac ſæpe ſolicitatus nihil uoluit fateri,metuens,ne pòſt interficeretur ab illis, ob inuſtam ordini maculam & factam ignominiam:ſed cùm iudices & impunitatem ei promitterent, & fore dicerent ut in ipſorum poteſtatē minimè rediret,totam actionem ordine recenſet,& adductus ad illos,idem affirmat. Illi, quanquam erant conuicti,et in ipſo propè maleficio deprehenſi,recuſabāt tamen iudices,ac priuilegia ſua iactabant:uerùm id fruſtrà fuit,& de communi conſilio lata ſententia damnati ſunt,ut Aurelium reducti et in carcerem conditi,publicè deinde producerentur ad primariū templum,et ad eum urbis locum,ubi ſupplicia ſumuntur de maleficis,atque ibi ſuum ſcelus ipſi profiterentur. Sed his ipſis ferè diebus incidit in Lutheranos perſecutio, ſicut infrà dicemus. quæ res in cauſa fuit

quò

1534 quò minus ea sententia, licet admodum lenis pro tanto flagitio, ueniret in executionem. Nam quia Lutheranorum nomen erat odiosissimum, metus erat, ne si quid grauius fieret, nō tàm illis debita persoluta pœna, quàm ordini facta putaretur iniuria: & quicquid eis accideret: Lutheranis id iucundissimum fore spectaculum plæriq; iudicabant. Franciscanorum autem ordo magnam habet ad uulgus opinionem sanctimoniæ: & quum illi iam damnati Lutetia deportarentur Aureliam, fœminæ quædā, impulsæ misericordia, multis cum lachrymis atque suspirijs, ad portam eos usque sequebantur. Vbi uenissent Aureliam, in singulos carceres abducti, rursus immunitatem ac priuilegia sua iactabant, & tandem post diuturnam custodiam, nulla grauiori pœna mulctati, ac soluti uinculis euaserūt. Dum essent captiui, nihil eis deerat, & tam ad uictum, quàm ad comparandum patrocinium atq; gratiam, abundè subministratum eis fuit, à fœminis præsertim. Nisi persecutiones illæ, quas attigimus, & incendia rem impediuissent, constituerat rex, ut quidem ferebatur, ædificium illorum omne diruere ac æquare solo. Cæterùm, in regno pontificio creberrima solebant esse spectra. nam demortuorum spiritus, ut credebatur, tumultuantes à funere, quamobrem uel essent damnati, uel ad tempus, igni purgatorio, sicut uocant, affligerentur, exponebant, et proximos agnatos uel amicos, ut miseris opem ferrent, solicitabāt. Frequens autem erat, ut aut uota, quæ diuis fecissent, persolui, uel pro sui liberatione, Missarum aliquem certum numerum atq; sacrificia fieri postularent. Ea res & opinionem purgatorij mirabiliter auxit, & Missis authoritatem summam conciliauit, & sacrificis erat supra modum quæstuosa: sed postquam innotuit et aliquid roboris assumpsit Lutheri doctrina, paulatim euanuerunt eiusmodi spectra. Docet enim Lutherus è sacris literis, mortuorū animas quiescere, & iudicij diem supremum expectare: turbas autem illas atq; strepitus formidolosos & phantasmata, per Sathanam excitari dicit, qui nullam prætermittat occasionem, ut impios cultus & falsas opiniones in animis hominum confirmet, & Christi seruatoris nostri beneficium extinguat. Lantgrauius, ubi cum Galliæ rege pepigisset, primo uere copias conscribit, & tunc demùm datis ad Ferdinandum regem literis, quibus facti sui rationem explicabant ambo, cùm Ferdinandus interim ad iuris atq; legum

Spectra Pontificiorum.

Lantgrauij expeditio.

gum

gum disceptationem, causam reijceret, exercitum educunt, & Maij 1534
die decima tertia, cùm in copias hostiles, qui erant ad duodecim millia peditum incidissent, emissis tormentis, in fugam illos conijciunt, prope Laufenum oppidum agri Vuirtembergici. Ferdinandicis praeerat Philippus princeps Palatinus, qui machina uulneratus in eo conflictu, calcem pedis amisit. In fuga, quàmplurimi, cùm in Neccarũ flumen sese praecipitassent, perierunt. Eo facto, plæriq; omnes per agrũ Vuirtembergicum, in Vlrichi principis potestatẽ redeunt: Aspergum, altissimo & singulari monti superimpositum, item Vrachum, Tubinga, Nipha, loci natura munitæ arces, tandem & ipsæ deditionem faciunt. Calendis Maij Ferdinandus euulgato scripto mandauerat, ne quis illorum factioni sese coniungeret, sed ut omnes, pro sua quisque uirili resisterent, et protestantibus ea de re sigillatim scripserat: Cæsar etiam in eandem sententiam aliquot antè diebus edixerat, & publicè quidẽ nemo suppetias illis tulit, & erecti erant omnium animi, quorsum hic motus tandem exiret. Sub huius belli tempus, archiepiscopus Moguntinus & Saxoniæ princeps Georgius, Lantgrauij socer, agebant de reconciliatione Ferdinandi regis & Saxonis electoris, & Cadami demum, quod est oppidum Bohemiæ, Iunij die penultimo pacem faciunt his conditionibus. religionis causa uis nulla fiat, neq; lis ulla forensis moueatur, & ea pax, quam Cæsar fecit, seruetur: Ferdinandus efficiat loco Cæsaris, ut Cameræ iudicium ab omni supersedeat actione cõtra protestantes, in quibus tamen nec anabaptistæ, nec sacramentarij, nec id genus aliæ sectæ sint comprehẽsi: Saxoniæ princeps atq; socij Ferdinandum agnoscant pro Romanorum rege, titulumq; tribuant: Ferdinandus inuicem hoc apud Cæsarem & reliquos electores efficiat intra certum tempus, ut decretum eiusmodi fiat, cùm tempus olim incidet creandi Romanorum regis, uiuo Cæsare, ut tum principes electores antè conueniant, & deliberent num iustæ sint & idoneæ causæ, & si appareat, tum demum ex formula legis Carolinæ pergant: quod secus factum fuerit, irritum sit: hoc uerò decretum nisi fiat intra decimum mensem, Saxo socijq; non teneantur pacto: successionem quoque Saxonis in bonis paternis & auitis, intra tempus illud Cæsar cõfirmet: Ferdinandus etiam det operam, ut quæ Saxoni sunt cum principe Cliuensi pacta matrimonij, Cæsar approbet.

Reconciliatio Ferdinandi & Saxonis electoris.

1534 Dum his de rebus agunt, simul alteram quoque pacificationem tractant. & Saxo quidem Lantgrauij atq; Vuirtembergici nomine spondet, tanquam mandatarius, ratum habituros quicquid conuenisset. Post multam actionem, recuperato iam omni agro Vuirtembergico, sic pactum fuit. Vlrichus princeps & ipsius hæredes masculi, sint Ferdinandi regis, tanquam Austriæ principis, beneficiarij, & agri Vuirtembergici possessionem ei ferant acceptam: extincta fortè familia Vuirtembergica, nec extantibus masculis, Austriaci principes eam regionem obtineant, Imperij beneficio & authoritate, cui & hoc nomine teneantur: Vlrichus Ferdinandum agnoscat pro Romanorum rege, neque fœdus ullum aduersus eum faciat: occupata per hoc bellum bona, Lantgrauius & Vlrichus restituant dominis: ad mutandam religionem neminem cogant: ecclesiasticis liberam permittant bonorum possessionem: qui uel metu uel pudore cesserunt, ijs liceat redire domum: qui uolent, his liberum sit, saluis bonis, quò uelint, proficisci: tormenta bellica, quibus munitum fuit Aspergum, Ferdinando cædāt: æs alienum, quod Ferdinandus conflauit, & in rem suam uertit, persoluat ipse, quod ad regionis autem impensum est utilitatem, eo teneatur Vlrichus: in agro Vuirtembergico quæ bona dependent à Bohemiæ regum beneficio ac tutela, eorum nomine Vlrichus eiúsque hæredes, Ferdinando hæredibúsque Bohemiæ regibus teneantur: Philippus Palatinus reliquiq; captiui dimittantur absque precio: Lantgrauius & Vlrichus intra certum tempus ueniam petant à Ferdinando rege supplices aut ipsimet aut ipsorum legati: tunc quoque plenum ius possessionis à Ferdinando Vlrichus accipiat: Ferdinandus intercedat, ut etiam Cæsar ipsis condonet: pro sumptu belli nihil utrobique postuletur: ex ijs copijs quas habent Lantgrauius & Vlrichus, Ferdinando suppeditent equites quingentos, peditum uerò millia tria, qui sumptu ipsorum è uestigio ad Monasterij obsidionem profecti, Ferdinando fidem per iusiurandum præstent, & si fortè sit opus, in treis menses militent. Vlrichi coniunx Sabina, utatur fruatur ijs bonis, quæ nomine dotis ei constituta fuerunt: hanc uerò transactionem habeat ratam populus omnis atque nobilitas. Circumsessa fuit per id tempus Monasterium urbs Vuestphaliæ, quam occupauerant anabaptistæ, ut infrà suo loco dicemus. hanc igitur ad oppugnationem

Pacificatio Ferdinandi & Vuirtembergici.

Ferdi-

Ferdinandus auxilia petebat ab illis. Recuperata iam omni propè ditione Vuirtembergica, pecuniæ pars, quàm Galliæ rex pactus erat in pignus, allata demum fuit: id autem non culpa regis acciderat, uerùm administri seu quæstoris, qui cùm in literis obligationis aliquid desideraret, longiorem interposuerat moram. Facta uerò pace, ac dimißis iam copijs, altera quoq; pars allata fuit, quàm mutuò rex dare promisit: Vlrichus autem intra finem anni uertentis pecuniam rependit, & Mompelicarti posseßionem recuperat: mutuatam uerò pecuniam, cuius erat non exigua summa, rex ei dono dabat. Pacificationem hanc permolestè tulit pontificius legatus, Petrus Paulus Vergerius, & cum Ferdinando rege nomine Clementis expostulabat, quòd principes Lutheranos in amicitiam recepisset: Ille uerò, maioris uitandi motus atq; turbarum causa, temporibus hoc se tribuisse, respondit: Cùm Vlrichus pelleretur, filius eius Christophorus, erat circiter quatuor annorum puer, & initio quidem ab auunculo Bauariæ principe Gulielmo, tutore, fuit educatus, deinde traductus Oenipontem, Ferdinandicæ ditionis oppidum: cúmque Cæsar, domum reuertente Turca, sicut antè diximus, in Italiam rediret: ille, iam antè solicitatus et edoctus à suis propinquis atq; necessarijs, diuertit ex comitatu Cæsaris, inq; uicinam Bauariam peruenit. Nam, cùm solus esset hæres, hoc fuisse consilium putatur, ut ad exteros abductus, fieret ordinis ecclesiastici: sed restituto parente, profectus in Galliam, regis clientelæ sese dedit. Rebus pacatis, Lantgrauius XXI. die Iulij dat literas ad Cæsarem, in Hispaniam misso tabellario, & factæ pacis conditiones perscribit, & sibi atque Vlricho principi condonari petit, & omnem in posterum obsequentiam ipsi ac Ferdinando regi, tum suo, tum Vuirtembergici nomine pollicetur. Ad ea Cæsar calendis Septembris, Valentiæ, per epistolam respondet. de re tota se iam antè ex fratre Ferdinando cognouisse: quid etiam suæ sit mẽtis, ad illum scripsisse, & iam quoq; misso legato nunciare: futurum igitur, ut ex eo, de sua clementia studioq; pacis intelligat: deinde monet, ut quæ uerbis pollicetur, ipsa re declaret, & obsequentem sese præbeat, & à turbulentis omnibus abstineat consilijs. Bello durante Vuirtembergico, Mediolani princeps Franciscus Sfortia II. in matrimonium ducit Christinam, Daniæ regis Captiui Christierni filiam, Cæsaris è sorore neptem.

1534

Vlrichus Vuirtembergicus restitutus.

Christophorus Vuirtembergicus Vlrichi filius.

Lantgrauij literæ ad Cæsarem.

Francisci Sfortiæ nuptiæ.

Galliæ

1534 Galliæ rex bellum ei facturus erat: sed mors Clementis septimi, qui cum fœdus antè fecerat, uti diximus, moram & impedimentum intulisse putatur. nam is diuturno stomachi uitio sublatus, quum uictus rationem suasore medico Curtio mutasset iam senex, ad exitum ferè Septembris decessit, & successorem habuit Paulum tertium, Farnesium. qui non multò pòst, Alexandrū, ex filio notho Petro Aloisio, ualde adolescentē, & Ascaniū, ex filia notha Constantia nepotem, creat cardinales. Vergeriū deinde uocat ex Germania, deq; statu religionis cognoscit, & cum cardinalibus deliberat, quomodo sit impediendum nationis conciliū interea, dum occultis consilijs ad arma Cæsar alijq; reges excitentur. placuit tandem in Germaniam esse remittendū Vergerium, qui generale, sicuti uocant, concilium promitteret, idq; daret operam, ne quid astutè uel captiosè fieri putaretur, quod Clementi nimirum acciderat, útque profectus ad omneis principes, Mantuæ futurum concilium, ac ibi de conditionibus agendum esse diceret: inprimis autem attenderet, quam uellent actionis esse formam protestantes, ut ea perspecta, modum eis deinde præscriberet atque leges, quibus minimè uenturos esse sciret. Mandauerat etiam, ut principū animos in Angliæ regem accenderet, cuius ditionem omnem in prædam dare cogitabat occupanti: uideret præterea, num qua ratione possent Lutherus atque Melanchthon ab instituto dimoueri. Delecti quoque fuerunt cardinales aliquot & episcopi, numero ad nouem, qui formulam aliquam emendationis ecclesiasticæ conscriberent: ea tandem exijt in manus hominum, ut suo loco dicetur. Ferdinandus rex author fuerat Paulo, remittendi Vergerij, quòd eum inprimis idoneum esse diceret ad munus illud fœliciter obeundum. Erat hoc tempore Venetæ reipublicæ dux, Andreas Grittus, maximæ uir dignitatis, ob eximiam prudentiam usumq; rerum. Huic, quo tempore Bizantij uixit, natus est filius nothus, Ludouicus, qui teneris ab annis educatus ibi, quum ingenio ualeret, ac industria singulari summas parasset opes, & liberalitate sibi multos adiungeret, aulicis primùm, deinde per Ibraimum, uirum prætorium, qui tunc solus omnia poterat, Solymanno sic innotuit, ut ad priuatum etiam admitteretur colloquiū. Hac usus tempestate secunda, de uoluntate beneficioq; Solymanni, maximo cum apparatu atq; splendore uenit in Vngariam, ut Illyrici partem

Clementis pontificis mors.

Paulus tertius Pont.

Andreas Grittus dux Venetorū. Ludouicus Andreæ filius.

partem illam, quæ Venetorum est proxima finibus, teneret, Vngariæ uerò partem inferiorem, cuius est caput Belgradum, Turcarum Cæsari custodiret. Erat ei filius Antonius episcopus Quinquecclesiensis: eum Clemens pontifex, in patris aulicq; gratiam cogitabat adiungere numero cardinalium: sed ecce, dum regnum sibi Ludouicus pollicetur, et in summa est omnium expectatione, pater etiam hoc tanto filij successu plurimum gauderet, per occasionem simultatis atq; factionis in eum excitatæ, comprehensus ab aduersarijs & capite mulctatus fuit, eo ferè tempore quo Clementi successit Paulus. Interea per Galliam nouus oritur motus in eos, qui de Lutheranismo erant quoquo modo suspecti, cuius quidem rei hæc erat occasio. Luteliæ Parisiorum, & alijs quibusdam in locis & in ipso regis palatio, ferè eodem tempore, noctu, chartæ quædam fuerunt affixæ, in quibus de religione déque Missa cumprimis, multa erant perscripta: mox inquiri cœptum est ac inuestigari, & per indicium nonnulli, quidam uerò per suspitionem comprehensi, habita quæstione, uiui cremantur, horribili sanè spectaculo. Nam ad machinam alligati, & in altum sublati, deinde in ignem è sublimi demißi, & rursus adducti, carnifice demum abscindente funem, in subiectam flammam corruebant: ijs etiam, qui paulò uidebantur eruditiores, antequam producerentur, lingua resecta fuit, ne uel supplicij causam, uel suæ doctrinæ summam ad populum explicarent. Erat autem huius rei perquàm idoneus administer, Ioannes Morinus, proprætor. etenim, ut sagacißimè nouerat eos odorari & peruestigare, de quibus erat aliquid suspitionis, ita etiam, cùm deprehendisset, in irrogandis pœnis atq; supplicijs omnem propè sensum humanitatis exuebat. Prodijt nihil omnius hoc tempore libellus, authoris incerti, Gallica lingua conscriptus in pontificios mercatores atque caupones, facetus quidem, sed serius & grauitate conditus. Ac primò quidem, inquit ille, mercatura, uitæ genus est & exercitium, non illiberale nec inutile reipublicæ, modò fraus absit & auaritia. Nam Christus ab hoc hominum genere similitudinem sumpsit, quando iußit exerceri talentum acceptum, ut fieret fructuosum. qui quidem locus est intelligendus mysticè: pastores enim & ecclesiæ ministros nihil minus decet, quàm uel ulla suspitio sordidi quæstus. ueruntamen Deus, hominum sceleribus offensus, in ecclesiam suam in-

1534

Persecutio in Gallijs.

Libellus gallicus in pôtificios mercatores.

1534 uadere permisit atq; grassari, non solùm mercatores prædiuites & amplos, uerumetiam fures. Quis enim non furem esse dicat eum, qui uel alienam uel adulterinam mercem, pro sua, proq́; syncera diuendit? an non emptor pulchrè decipitur? Sed hoc nobis iam olim accidit: nam loco pastorum insinuarũt se lupi supra modum rapaces. & quanquam nullius ingenium aut lingua satis explicare poßit illorum artes omneis, tamen nonnullos attingam. Negociatores igitur hi, de quibus loquimur, callidi sunt suprà modum, suamq́; mercaturam sic amplificarunt, ut nullus omninò sit locus uel angulus, quem non suis repleuerint tabernis: & hæc quidem omnia, specie quadam simulatæ sanctimoniæ. Vestitu uerò differunt à reliquis, & sunt plærique raso uertice: nec enim ulli, qui nõ magnæ illius bestiæ characterem habeat & insigne, mercaturam exercere conceditur: hi soli uendunt, reuendunt, permutant, & quidem omni tempore. Nam cæteri mercatores, diebus festis præsertim celebrioribus, planè cessant: deinde plæriq; sectantur & exercent unum aliquod mercaturæ genus. Aut enim lanã, aut sericum, aut frumentum, aut uinum, aut pecora uel metalla distrahunt: hi uerò nullũ anni tempus intermittunt, & omnis generis merces tractant, nihilq́; est, quod ipsorum manus effugiat, non uiri, non mulieres, non infantes, tam nati, quàm nascituri. quæstum enim faciunt ex omnibus rebus in uniuersum: seruit ipsorum cupiditati cœlum, infernus, terra, tempus ipsum & omnes planè creaturæ, tum animatæ tum inanimes, uinum, panis, oleum, linum, lac, butyrũ, caseus, aqua, sal, ignis, fumigationes. Ex his inquam rebus omnibus norunt elicere aurum & argentum, incredibili sanè cum populi dispendio, tum fortunarum, tùm animæ cumprimis, uitiata nimirum & prorsus extincta uera de Deo doctrina. Quid? est ne subtilis cuiusdam artis, uendere aliquid, & carè quidem, unde nihil ad emptorem perueniat, præter solùm aspectum rei uenditæ? Mercatores alij, quandò suas merces exponunt, prouerbio dicere solent, exhibitæ rei conspectum esse gratuitum, & omnibus communem: hi uerò nostri longè secus faciunt. Decedit quispiam è uita: mox tibi præsto sunt, rogant, uelisne mortui corpus ad sepulturam deferri, stragula honestiori contectum, an sordidiore uel mediocri? uelisne crucem elegantem, an uerò minus pulchram antè ferri? nam prout delegeris, dandum erit preciũ.

Obse-

Obsecro te, quid habes, quid aufers præter intuitum? nam mercem o= 1534
stentatam reponunt, & postridie alteri tantidem uendunt. Eiusdem est artificij, quòd ex mercatoris etiam uestitu precium augetur: quam enim abbas decantat aut episcopus, multò constat maioris quàm alicuius monachi seu uicarij, Missa, qua quidē in re nihil differunt à meretricibus. nam hæ, quò sunt ornatiori cultu, eò carius turpitudinem suam uendunt. Huc pertinet, quòd eandem rem, eodem temporis puncto, pluribus diuendunt in solidū, et quidem inscijs emptoribus, præsertim, ijs locis, ubi maior est hominum frequentia. Venit ex nobilitate quispiam in ædem Dominicanorum, & Missam deposcit: annuit monachus: mox alius idem petit, & item tertius, eoq; plures. prodit tandem ille personatus, & Missa peracta, pecuniam à singulis accipit integram. Hoccine tu nihil esse putas? ingenio certè res ista non caret: ac ferè uideas, non illis ad faciendum quæstum aliqua maiori opus esse materia. nam uel ceræ particulam sibi fructuosam faciunt. Fortè in templum ingreditur muliercula quæpiam, & cereum ante diuum aliquem affigit: adest è uestigio meus hic uenditor: corripit cereum, extinguit, & compluribus deinde alijs ordine uendit. Ceram autem plæriq; omnes exercent, tenuiores quidem, sicut iam diximus, maiores autem in literis atque diplomatis, cuiusmodi sunt qui uulgò dicuntur officiales, copistæ, sigilliferi, datarij & id genus alij. Magnificus autē ille, qui cæteris omnibus præstat, & sanctißimi nomen sibi sumit, non quidem utitur cera, sed mirabili quodam artificio plumbum conuertit in aurum: deinde pileos maximo uendit, præsertim purpureos, quibus amplificati emptores, paßim in hominum cœtu sese ostentant, & alacres per omnia loca uolitant, regumq; ferè sectantur aulas, & maximis fruuntur prærogatiuis. Obtinent enim, quot libet, sacerdotia, & sine sumptu quidem atq; dispendio: deinde, sunt eius ordinis, unde proximus est ascensus ad summum dignitatis gradum atq; sedem. Horum exemplo, Sorbonistæ Lutetiani suos etiam pileos diuendūt theologiæ cādidatis eorumq; sumptu epulātur splēdidißimè. Sed hic scire uelim, quandòquidē Ioannem eius nominis octauū, fuisse fœminam, & tertio pontificatus anno filiū peperisse tradunt, scire inquā uelim, primùm, an spiritus sancti numine fuerit electa? deinde num eius acta debeant haberi rata, quādò uidelicet aut cardinalatus aut episcopatus

1534 aut abbatias uendidit? postremò, quid sentiendum sit de charactere sacerdotali, quo fuit insignitus? Sed ad institutum redeo, quod eò pertinet, ut ostendam, hoc negociatorum genere nihil esse magis astutum aut captiosum in orbe terrarum. An non uidemus, quemadmodũ imperia, regna, prouincias, urbes ac possessiones amplissimas ad se traduxerint? án non sæpe reges, principésq; uiros redegerunt in ordinem, et spoliatos rebus omnibus in summas coniecerunt angustias? Nunc autem eò potentiæ deuenerunt, ut hæc omnia ui possideant, & cœlum terræ misceri potius uelint, quàm pati sibi quicquam auferri. O lupos insatiabiles: quàm accurratè uos depinxerunt multis ante seculis, tum prophetæ, tum apostoli, Paulus inprimis atque Petrus. Negociatores reliqui neminem adigunt ad suarum mercium emptionem: hi uerò cogunt inuitos, ut emant, & si quis recuset, hæreticum esse clamitant. Moritur quispiam re ualde tenui, relictis liberis & uxore: lamentabilis nimirum casus, & uidua mulier liberalitate aliqua meritò subleuanda: quid autem isti? nõ modò non miserentur, sed mox ad prædam oculos adijciunt, et demurmuratis cantionibus atq; Missis, epulum ac pecuniam deposcunt. Quid autem est iniquius, quàm uendere rem non suam, imò uendere ijs, ad quos ea propriè pertinet, & quidẽ com pluribus rem unam? Cedo, campanas quis fieri curauit atq; conflari? solum & area templi ad quem, obsecro, pertinet? num illorum est patrimonium? minimè: cur igitur sonitum campanæ, cur solum alienum tam carè, támque sæpe diuendunt? Dicent, opinor, hoc esse ius ecclesiæ. fateor: sed non eius, quam Christus lauit, instituit, sanctificauit, uerùm eius, in qua uersantur ipsi, quæ furtis, rapinis & omnis generis est accumulata flagitijs. Nam Christus iubet hæc omnia conferri gratis. Periucundum est autem & elegans ualde spectaculum, uidere certantes inter se uultures cadauere. Cùm enim aliquis re lauta decessit è uiuis, mox illi conuolant, & in prædam pro se quisq; totis uiribus incumbunt, hi præcipuè, qui uulgò nomen habent à mendicitate, monachi. Nam Franciscani cum Dominicanis, Carmelitæ uerò cum Augustinensibus non rarò digladiantur, condendi corporis atq; sepulturæ causa: genus hominũ uidelicet ignauum, iners, & non inutile modò, sed etiam graue cumprimis, & meritò pellendum è republica. Hæc quæ dico, negari non possunt, & palàm conspiciuntur, &

tamen sic infatuati sunt miseri mortales, ut, quo ducantur illi spiritu, 1534
non intelligant. Cùm sacerdotiũ aliquod uacat aut præfectura, Deus bone, quæ solicitatio, qui concursus, quàm diligens inquisitio de prouentibus annuis, quid absenti, quid præsenti conducat: quantum ex infantiũ baptismis, ex matrimonijs, ex diuorum, quas uocant, reliquijs, ab anniuersarijs exequijs, è sepulturis, ex legatis atq; testamentis corradi possit, optimum uerò est aucupium ex diuis illis, qui propter opinionem alicuius potentiæ sunt formidabiles, et tanquam Veioues conciliantur donis atq; uotis. Quid ad ista tam nefaria & impia conniuetis uiri principes? cur tantam indignitatem, tam patienter, tam longo tempore dissimulatis? recusant illi quidem uestram cognitionem: sed tamen habetis in ipsos reuera, uelint, nolint, imperium: Vobis enim à Deo traditus est gladius & cohercendi potestas: quin eam exercetis igitur, & in raptorum genus hoc immanissimum uindicatis? Requirit hoc à uobis officium Deus, & neglectum non dimittet impunitum. Vtinã in eius celebranda gloria tam sitis uigilantes & excitati, quàm sunt hi suis in negocijs tractandis. nec enim ullam prætermittunt occasionem: stant in perpetuis excubijs uigiles & erecti, ne minus oculati, quàm Ianus pater aut Argus. Quòd si campanæ sonitus alicubi exauditur, mox illuc accurrunt: si quis locupletior ægrotet, ingerunt sese, neq; discedunt nisi ablata præda: si nuptiæ peragantur, adsunt, & super thoro geniali suas preces expediunt, casti scilicet homines ac inprimis temperantes, qui in turpissimo cœlibatu uiuunt, ut eò licentius in omni nequitia bacchentur. Cæterùm, quod de istis diximus, ad mercatrices quoque pertinet, quarum non unus est ordo: moniales & nonnæ uulgò dicuntur. Omnis autem ista colluuies, dici non potest, quantam & quàm fœdam inuexerit idolatriam. Exurge tandem Deus, & nominis tui gloriam, in cuius societatem nemo uenire debet, ipse uindica. Quum eius, quam dixi, lanienæ factum esset initium, Nouembri mense, Lutetiam rex Ianuario pòst uenit, & pla- 1535
candi numinis diuini causa, supplicationem facit ad templa diuorum, incredibili hominum studio atque concursu. Colitur Lutetiæ Geneuefa uirgo, propè supra omneis alios diuos: huius quoq; simulacrum in illa pompa gestatũ fuit. quod non nisi durissimo tempore fieri consueuit, cùm uel expiatur ultio diuina, uel summis copijs præliandum

Geneuefa, Parisiorũ tutelaris Dea.

1535 est,uel cùm sterilitas & inopia metuitur. tunc enim ad hanc,uelut ad supremam anchoram,& portum unicum salutis confugitur, & uulgò persuasum est,frustrà nunquam eius auxilium implorari. Gestatur autem à lanijs,ueteri consuetudine, qui dies aliquot antè,ieiunijs atque precibus ad eam rem sese comparant: & præsto sunt apparitores atque ministri publici, qui uix magno molimine uiam patefaciunt. nam summa religione concurritur ad simulachrum,quandò circumfertur,& bene secum agi putant,qui uel extremo digito,uel pileo,uel linteo possunt illud contingere. Peracta Missa,cùm in uicina episcopi domo rex prandisset, præsentibus liberis exterisque legatis, & omni circumfusa nobilitate,orationem habuit plenam affectibus, dolorem suum,quem ex impiorum hominum audacia cepisset & improbitate, tistificatus: deinde, cùm de sua in ecclesiam obseruantia prolixè disseruisset,hortabatur omneis,ut ab hac tam pestifera secta sibi cauerent:nec enim ulli fore impunè,si quid deprehendat: &,si quam sui corporis partem ista contagione sciret infectam,reuulsurum illam esse dicebat, ne longius serperet. Expiationis uerò causa producti fuerunt eo die sex,qui machinis illigati,sicut antè dictum est,diuersis locis,qua regi domum redeunti faciundum erat iter,exusti fuerunt,illo ipso temporis puncto, cùm rex præterueheretur, igni succenso, & ipsis misericordiam illius atque gratiam implorantibus. Galliæ fert consuetudo, ut post meridiem sumantur supplicia, de quibus oportet.ibi tum facto silentio,recitantur animaduersionis causæ: cùm autem ob Lutheranismum, sicut ipsi uocant, in aliquem uindicatur, si uidelicet de iustificatione fidei, non operum, de non inuocandis diuis, de Christo solo pontifice & aduocato generis humani, uerba quis fecit, aut si quis fortè diebus uetitis carnem edit, nihil eiusmodi pronunciatur,sed generatim & uniuersè maiestatem læsisse diuinam, & in Mariam uirginem reliquósque diuos fuisse contumeliosus, & ecclesiæ, communis omnium parentis, decreta uiolasse dicitur. itáq; uulgò creditur,id genus hominibus in orbe terrarum nihil esse nocentius,nihil scelerosius:& ferè fit,cùm iam flammis illi torrentur,ut populus etiam fremat,& in medijs cruciatibus,uelut impios & aspectu solis indignos,execretur. Cùm autem hoc ipso tempore Turcici legati essent in Gallijs, eoq; nomine rex in odium atque suspitionem uocari

sese

sese per Germaniam audiret, illa quoq; supplicia, quæ diximus, multos offenderent, Calendis Februarij dat literas ad Imperij principes omneis & ordines, ac illud de Turca primùm excusat, & tacito nomine, quosdam ait annis iam aliquot, ad Turcam subinde misisse legatos, & ab illo inuicem accepisse, non consultis ijs, quorum intererat scire, quid agerent: illos nimirum non recusasse stipendium atq; uectigal annuum dependere Turcæ, quò peruenirent ad eum, quem animo iampridem conceperunt, dominatum: sibi uerò, si quiescere uelit à bello, maximas à Turca proponi conditiones, uerùm eas adhuc quidem se repudiare semper, & uelle, ut cæteri quoq; reges atq; principes in ea pace comprehendantur: id autem quò minus fiat, in causa esse illorum ambitionem, de qua Turcarum Imperator compertum habeat, neque ferre poßit ipsorum sic augescere potentiam, quæ pòst ipsi futura sit inuidiosa: quòd si autem certus esse queat, suos intra fines quenque manere, nec aliena cum iniuria suam ditionem amplificare uelle, non dubium esse, quin ille remotis armis à nostris finibus, in diuersos & longinquiores populos impetum sit facturus omnem: in nobis igitur esse positum, ut tam potentem hostem sine cæde & sanguine remoueamus: & sibi quidem optimum hoc uideri consilium, ut pacis & induciarũ ineantur cum eo rationes, hoc præsertim tempore quandò multis & peruersis in religionem inuectis opinionibus, respublica ualde sit dilacerata: quòd si Clementi vij. Deus usuram lucis magis diuturnam dedisset, dißidiũ hoc omne religionis potuisse componi: multum enim sibi cum illo super ea re sermonem fuisse, nec aliud quicquam tunc obstitisse, quò minus conciliũ indiceretur, quàm quòd Cæsari promiserat, in Italia illud habere: cùm ipse contrà sentiret, & quandòquidem pacata non esset Italia, Cæsar etiam atq; ille copias ibi haberent, neq; dum sublata esset armorum causa, ut in Germania concilium cogeretur, contenderet: nam neq; sibi propter belli suspitionẽ, neq; Germanis omnibus propter diuersam religionis profeßionẽ, tutum esse in Italiam armatam accedere: uerùntamen, quod Clemente pontifice fieri non potuit, ut id Paulo iij. ductore bene succedat, optare se plurimùm. In huius deinde commendationẽ atq; laudem ingressus, ait nullum in ipsius creatione uitium, nullam interuenisse largitionem, nec esse cur ea metuat ille, quæ nonnullis metũ adferre solent, 1535 Galliæ regis literæ ad Germanos.

1535 quò minus legitimæ sese cognitioni sistant: & quanquam fuerit non difficile, suæ gentis aliquem eò promouere dignitatis, tamen suasisse cardinalibus, qui suam tunc sequebantur authoritatem, ut hunc deligerent: & cùm deinde creatus esset, rogasse per literas atq; legatos, ut loco tuto & idoneo concilium primo statim tempore conscriberet: ut itaq; bono sint animo, neque de conciliatione religionis animum despondeant, hortatur: nec enim ulli se labori suo parciturum esse: declarent ipsi modò, quid se uelint apud pontificem perficere. Pòst, alterum criminationis caput diluit, & uel contra suum institutum atque naturam seuerum se fuisse dicit in homines quosdam audaces atq; facinorosos, qui sub religionis prætextu, reipublicæ moliebantur excidium: itaq; ne longius hæc contagio serperet, grauiter in illos uindicasse more maiorum: iam uerò, si quis in eo numero fuisset deprehensus homo Germanus, eodem loco se habiturum fuisse illum, quo cæteros: etenim, si qui suæ ditionis atq; gentis in ipsorum finibus aliquid simile perpetrassent, non se recusare, quò minus in ipsos acerrimè uindicetur: sed neminem esse repertũ Germanicæ nationis, affinem huic impiæ societati, quod sibi periucundum acciderit: itaq; suum regnum atque domicilium ipsum patére Germanis, non minus quàm Gallis: huius autem obtrectationis authores id agere solùm, ut Galliam à Germania diuellant, astuto nimirum & insidioso consilio, ut per dissidium illud, & in his offensionibus, ad optatum ipsi finem perueniant, & utrisq; dominentur. Vere primo, Lantgrauius ad Ferdinandum regem proficiscitur, ut anno superiori conuenerat, integræ reconciliationis causa. Erat tum apud Ferdinandũ, Roma nuper à pontifice reuersus Petrus Paulus Vergerius, & per hanc occasionem mandata sua de concilio, sicut antè diximus, Lantgrauio exponit: ille, sumpto ad deliberandum spacio, nihil tum aliud respondit. Vergerius deinde, sicut iussus erat, ad reliquos principes profectus, negocium suum agebat. Aliquot uerò mensibus pòst Lantgrauium Vlrichus etiam princeps ad Ferdinandum regem ibat. Quod constitutum fuit, ut supplices ueniam ab ipso peterent, id Ferdinandus, cùm singuli diuerso tempore uenissent, remisit. Vlrichus autem, illud, quo cautum erat, ut esset Austriacæ domus beneficiarius, indignißimè ferebat, eòq; nomine tum Lantgrauio tum intercessori Saxoni grauiter erat offensus,

Lantgrauius adit Ferdinãdũ reconciliationis ergo.

&

& diu multumq́; deliberauerat, an factam pacem ratam haberet, an 1535
minus tandem persuasus ab amicis, ad Ferdinandū ex pacto sese contulit. Cæsar Aprili mense Barchinone soluit, & in Aphricam cū exercitu profectus, cum Tunetem urbem & arcem Goletam cepisset, regē eius loci Muleassem, Mahometanæ religionis, quem Turcicus legatus Barbarossa finibus eiecerat, restituit, sibiq́; uectigalem facit, arce communita ualido præsidio, pōst in Siciliam nauigat. Ad hoc bellum Paulus Pontifex ei misit auxilio triremes aliquot instructas, Virginio Vrsino ductore, simul, ut ordini ecclesiastico per Hispaniam imperaret decumas, permisit. Barbarossa, nostrorum incuria & errore dilapsus, Hipponam, inde Argieram confugit, classemq́; reparauit ac Byzantium discessit. Erant in Anglia Ioannes Fischerus, episcopus Roffensis, & Thomas Morus, uterq; celebris et eruditione clarus: et illius quidem multi sunt aduersus Lutherum editi libri, Morus etiam, dum regni fuit Cancellarius, qui præcipuus est ibi magistratus, in suspectos de Lutheranismo grauiter animaduerterat. Hi neq; diuortium regis probabant, & multò minus decretum illud, quo, pontificis abrogata dignitate, profitebatur se caput esse totius per Angliam ecclesiæ: capti igitur, cùm in sententia permanerent, huius anni mense Iulio, capite mulctati sunt. Captiuum Roffensem pontifex creauit cardinalem, eaq́; res odiū regis amplius accendisse creditur. Sub finem deinde mensis Octobris, Mediolani princeps Franciscus Sfortia decedit è uita, non relictis liberis. ea res noui belli dedit occasionem, ut infra dicemus. Interea Cæsar è Sicilia Neapolim uenit, & literis inde datis ultima die Nouembris, ad Protestantes, pacem Noribergicam seruaturum quidem, sed audire se dicit, ipsos inuadere & occupare pontificiorum bona, et cùm in iudicium idcirco uocentur, obducere pacem illam atq; transactionem Noribergæ factam, nec illos restituere: quod sibi & minus æquum uideatur, & non poßit non esse molestum atq; graue. Ad hoc ferè tempus elector Saxoniæ princeps ad Ferdinandum regem iuit in Austriam, & rebus ibi confectis, quarum rerum causa profectus erat, cùm Pragam uenisset, urbem Bohemiæ primariam, domum rediturus, interpellatus fuit à Petro Paulo Vergerio, quem pontifex Paulus cōcilij causa miserat in Germaniam, ut suprà docuimus. Is mandata sua refert, hoc nimirum esse tempus illud toties optatū fu

Cæsaris in Aphricam expeditio.

Roffensis & Morus capite mulctati.

Franciscus Sfortia moritur.

Saxo elector interpellatus à Vergerio.

1535 turi concilij: hunc enim pontificem, Cæsarem atq; regem Ferdinandum, ista cogitatione & solicitudine cumprimis affici, quemadmodũ ad Christi gloriam & ad hominum salutem omnia conferantur: eandem etiam cæterorum principum esse uoluntatem: pontificem quoq; suos huc illuc emittere iam legatos, non quidem ad speciem, sed seriò & reuera, nec illos imitari, qui magna sæpe polliciti, diuersum ab eo quod profiterentur, egerint: ipsius autem hoc esse præcipuum & unicum propè studium, ut ad rem & actionem quamprimum ueniatur, ut concilium sit pium, liberum, ad quod omnes populi conueniant: quod ad locum attinet, pontifici grauibus de causis Mantuam solam placere: de forma & modo futuræ actionis nõ esse iam, sed in ipso conuentu disputandum: ipsos iam antea semper desiderasse legitimũ concilium, & placere sibi quod ea de re scriptum ediderunt: eiusmodi uerò concilium à pontifice nunc repræsentari: Cæsarem etiam atq; regẽ nihil esse reliqui facturos ad summam in eo diligentiam: quod si iam ipse unus recuset, fore, ut plærique omnes putent ei nullam actionem placere: Clementem septimum aliquot proposuisse conditiones, hunc uerò, nullas: itáque pauciores nunc esse recusandi causas: quæ sit reliquorum principum in eo mens atque uoluntas, liquidò sibi constare: nam solicitasse omneis: pontificem sanè sic ardere totum, ut nisi perficiat, uita sit illi futura non iucunda: & sua quidem opinione iam esse in itinere nuncios ab illo, qui concilium indicant: nunc ergo tempus ipsum postulare, ut, quantopere gloriam nominis diuini & rempublicam amet, ostendat: si enim assentiatur, fore, ut tanto maiori cum fructu negocium tractetur: sin autem recuset, nihilo tamen secius concilium inchoatum iri: præsentem igitur occasionem minimè omnium esse negligendam, quam uix ullo deinde tempore sit recuperaturus: uerúntamen, etiamsi nihil agat ipse, neque concilium adiuuet, ipsum tamen Christum non esse defuturum: quod si ampliorem etiam desideret explicationem, non se recusare. Ad ea Saxo, re cum socijs communicata, se responsurum ait, simul reliquo sermone confecto, petit, ut quæ dixisset, literis complectatur, sibiq; tradat: ille igitur calendis Decembris exhibito scripto, quædam prolixius & aliter declarat: pontificẽ misisse diuersos legatos ad omneis reges, concilij causa, se ue-

Scriptũ Vergerii rò missum ad Romanorũ regẽ Ferdinandũ & ad Germaniæ princi-

pes

pes: & Cæsari quidem atq; regi placere concilij locum, Mantuã: nec 1535
in eo quicquam esse noui: nam & ante biennium ita fuisse uisum Cæsari, suamq; uoluntatem misso in Germaniam legato declarasse: nec esse cur sententiam mutet, imò, cur in ea permaneat, nõ unam subesse causam, hanc uerò potißimùm, quod sacramentarijs, anabaptistis & id genus alijs sectis Germania redundet, neq; sit tutum exteris nationibus eò proficisci: nam illos magna sui parte insanire, nec rationem ullam adhibere: quanti sit autem res periculi, eò uenire nullo cũ præsidio, & ipsorum ibi condemnare furorem & immanitatem, quis nõ uideat? eos uerò, qui põtificem existiment à suo iure, quod longo iam tempore sit confirmatum, uelle discedere, plurimùm falli: qui Cæsarẽ quoq; credant, inuito põtifice, prouinciæ Germaniæ conciliũ habiturum esse, frustrà sperare: nam ad concordiam non esse uiam aliam expeditiorem, quàm ut publicum fiat & omnium populorum commune concilium: quod quidem etiamsi nonnulli recusent, pontificem tamen esse progressurum, omni reiecta in Christum fiducia, cuius ibi negocium agat: neq; uerò defuturos illi reges atq; principes, de quorum erga tam pium opus uoluntate compertum habeat: & quia re cum socijs communicata se responsurum dixerit, orare, ut id quamprimùm faciat: se nunc ad Ferdinandum regem proficisci, atq; ibi responsum ab ipsis expectare uelle: quod etiam de cautione & fide publica rogarit, &, si forte sit in Italiam eundũ, non literis modò cauendũ, sed obsides quoq; dandos esse dixerit, non sibi causam apparere, cur ita fieri oporteat: nam esse Mantuam Imperij ditionis urbem, uicinam Germaniæ, propinquam & Cæsaris & Venetorũ finibus: itaq; nihil esse periculi: sed tamen petentibus neq; Cæsarẽ neq; sanè pontificẽ, quantum quidẽ ipse poßit atque soleat, hoc esse denegaturum. Paulò suprà diximus, quemadmodum à pontifice fuerit in Germaniam remissus Vergerius. Cùm in ea legatione Lutherum quoq; Vuittembergæ conuenisset, ac è Saxonia rediret ad Ferdinandum regem, in itinere Saxonem, ab illo reuertentem, offendit. Erat iam antea dies dictus, Decembris dies sextus, quo Smalcaldiæ conuenirent protestantes, alijs de causis: cùm autem hæc interim legatio superuenisset, habita deliberatione, Decembris die xxi. per literas respondent. quid Pragæ sit actum, ab electore principe se cognouisse: & licet nõ omnes habeant in mandatis,

Protestantium responsio ad Vergerium.

datis,

1535 datis, ut agant, nec enim omnibus denunciari potuisse tam breui tempore, suum tamen hoc esse ad ipsius postulata responsum, non quidem tam exactum, quàm res ipsa postulet, sed nudum & apertum, præcipuè, quum ipse quamprimùm sibi responderi cupiat. Et primo quidem, quid sit ipsorum de concilio uoluntatis, iam antea se declarasse non unis comitijs, & ante biennium, Cæsaris atq; Clementis vij. legatis exposuisse: nam se quoq; reipublicæ & communis omnium salutis causa, legitimum optare concilium & cum reliquis principibus hoc à Cæsare flagitasse, qui & ipse iudicarit hoc esse necessarium: non dubitare etiam, quin omnes pij tale concilium requirant, quod reipub. mederi poßit atq; prodesse: multis enim uiris bonis dolere plurimum, iniusta quorundam crudelitate ueram atq; salutarem doctrinam opprimi paßim, & ecclesiæ membra dilacerari, & manifesta uitia confirmari: talem uerò sæuitiam non illos decere, qui præfecti sint regendis ecclesijs: futurum etiam, nisi caueatur, ut hac agendi ratione prorsus deuastentur Ecclesiæ: quapropter, si unquam aliâs, nunc maximè opus esse concilio, ut & inueterata uitia tollantur, & iniusta uis atq; crudelitas cohereceatur, & in posterum Ecclesiæ rectè constituantur: non ergo se defuturos reipublicæ & libenter ad eiusmodi concilium esse uenturos, ut in Imperij comitijs non semel decretum sit: precari quoq; Deum, ut ad ipsius gloriam & ad hominum salutē omnes conferantur actiones: quòd uerò Mantuam pontifex delegit, omnino se sperare, Cæsarem in eo non esse discessurum ab Imperij decretis, nec à suis etiam promißis, quando cautū fuit, in Germania cogendum esse concilium: nam quod periculosum esse in Germaniam uenire, neq; liberè posse ibi pronunciari dixerit, hanc ipsam nimirum esse causam, cur inprimis ibi conueniri oporteat, quò uidelicet rectè & ordine disceptentur controuersiæ, & libera sint iudicia, neq; per uim aut factiones absterreantur uiri boni, quò minus liberè sententiam dicant: quid autem esse queat in Germania periculi, ubi principes omnes atq; ciuitates uni Cæsari parent? ubi ciuitates ita sunt constitutæ, ut exteros ab omni iniuria defendant & magno studio cōseruent? quod pontificem dicat, more consueto, & quantum ipse poßit, uenturis ad concilium esse prospecturum, ignorare se, quomodo sit hoc intelligendū, præsertim, cùm ad superioris ætatis facta respiciūt: rempublicā Chri-

stia-

stianam opus habere pio liberoq; concilio, seq; ad eiusmodi conuentum prouocasse: iam uerò cùm ipse dicat, non esse de modo seu forma tractandum actionis, nec obscurè præ se ferat, ad pontificis hoc pertinere potestatem, non se uidere, quæ sit ibi futura libertas: ante bienniũ à Clemēte septimo promissum fuisse conciliũ, adhibitis conditionibus ualde captiosis: nunc autem id quód præcipuum est, quod concilij libertatem & cognitionis modum atq; formam complectitur, partim insidiosè prætermitti, partim ad põtificem referri, cuius esse dicat denunciare & peragere cõcilia: pontificem uerò, qui doctrinam ipsorũ atq; religionem toties damnarit, esse manifestum aduersarium: at si iudicium permittatur aduersario, iam sanè conciliũ non posse esse liberum, in quo uidelicet de uoluntate Cæsaris, regum atq; principum, ex omni numero deligendi sint homines idonei, qui iuxta uerbũ Dei causam cognoscant atq; definiant: concilia enim esse nõ pontificis modò, sed aliorum etiam ordinum Ecclesiæ tribunal atq; iudicium: nam & sacris literis & ueteris ecclesiæ demonstrari posse exemplis, adhibitos fuisse concilijs atq; cognitioni uiros principes olim & alios ordines: quod autē Ecclesiæ totius authoritati, pontificis nonnulli præferant potestatem: iniquum esse & tyrannidis plenum: Cæsaris enim esse & reliquorum ordinum, interponere suum ius in concilijs, & deligere uiros peritos, præsertim in hisce causis, ubi errores impugnantur pontificij, falsa doctrina nimirum & impius cultus: hoc enim & iuris pontificij licere testimonio: cumq; sit communis hæc omniũ causa, & ad uniuersam rempublicam pertineat, Cæsaris atq; principum esse prouidere, ut rectum fiat iudicium: nam & quosdam episcopos, à suis populis, & pontifices, à Cæsare simul & Ecclesia, propter errores atq; pertinaciam olim fuisse condemnatos: hac autē ætate de multis & arduis rebus acrem esse dimicationem, quas pontifex nõ uerbo tantùm, sed impijs etiam & crudelibus edictis defendat, & in eos, qui non obtemperant, acerbissimè uindicet: cùm ergò sit aduersarius & alteram litis partē sustineat, rem ipsam flagitare, ut Ecclesia tota, Cæsar alijq; reges interueniant, & actionis futuræ modum præfiniant: quod igitur adhuc semper fecerint, idem nunc etiam orare, ut instituatur actio syncera: nam & æquũ, & sacris literis atq; etiã Ecclesiæ ueteris hoc esse consentaneũ exemplis: & si res ad eum modum agatur,

non

1535 non se defuturos, ac sperare, fore ut & ueritas patefiat, & gloria Christi celebretur, & ecclesiæ sua restituatur tranquillitas: quod si secus fiat, non dubium esse, quin multò sint orituri grauiores motus: se quidem non esse neglecturos ullo tempore communem rempublicam, & sicut à uera doctrina recedere non poßint, ita etiam alijs in rebus omnia facturos esse concordiæ causa. Galliæ rex, qui iam planè constituerat in Italia belligerari, legatum misit Gulielmum Bellaïum Langæum ad hunc Smalcaldiæ conuentum. Is xix. die Decembris orationem habuit, & primò de supplicijs regem excusat. illum animaduertisse quidem in suæ ditionis quosdam: sed hoc ad ipsorum iniuriam nullam pertinere, tametsi maleuoli dicant, quum illos è medio sustulit, ipsorum quoque causam ueluti præiudicio quodam condemnasse: rogat autem, ne tam ineptis calumnijs moueantur, & rem omnem diligenter secum expendant: etenim in Germania multos ab ipsorũ doctrina prorsus abhorrere, quosdam non omninò subscribere, sed & ipsos, qui sint eiusdem doctrinæ, non semper idem sensisse: quod nunc autẽ idem profiteantur, pergratum esse regi: non se dubitare, tantam ipsorum esse modestiam & humanitatẽ, ut nemini uelint præscribere, neq; hoc sibi sumant aut arrogent, ut ad suam religionem etiam inuitos adigant: regem solere de ipsis amanter & perhumaniter loqui, & ab ipsis agnoscere quædam esse sanctißimè declarata, sed moderatius quædam fieri uoluisse: uidere quidem illum, & longinquitate temporis, & hominum indiligentia, & superstitione, ceremonias in Ecclesiam obrepsisse quasdam inutiles atq; superfluas, uerùm ut omnes idcirco promiscuè tollantur, absq; decreto publico, minus ei placere: ceremonias enim esse uelut adiutrices atq; pedissequas religionis, & singulis fuisse temporibus, et in eos, qui uiolassent, grauiter atq; seuerè semper esse uindicatum: & cùm rusticorum seditionem ipsi totis uiribus oppresserint, cùm anabaptistas coherceant, cùm sine causa nihil facere uideri uelint, cur non idem de rege amico statuant? cur non cogitent, graues omninò fuisse causas & summam neceßitatem, quamobrem in suos animaduertit, etiamsi fortè quidam minus fuerint nocentes? cuiusmodi enim sint illorum flagitia, nõ esse huius loci cõmemorare: quædam enim plærunq; fieri, quæ, ne cum facta quidẽ sunt, scire ab omnibus expediat, cur ita facta sint, & pro temporis condi-

Legati Gallici oratio Smalcal.

tione

tione remitti, nonnunquam etiam augeri pœnam: ipsi quidem regi, 1535
cuius tam latè pateat imperium, non ad præsens modò tempus, sed ad futurum etiam respiciendum, & prouidendum fuisse, ne sua lenitate plurimorũ improbitati fenestram patefaceret: cúmq; natura sit & educatione mansuetus & perhumanus, neceßitate coactum, uicisse naturam, & aliam ad tempus induisse personam: & sicut disserentes de quaq; re libenter audiat, sic etiam illis offendi, qui temerè quid moliuntur, nec ad eos referunt, quorum est definiendi potestas: illos uerò, de quibus pœnam sumpsit, nõ idẽ quod ipsi, uerùm longè sensisse diuersa: Iam, quod ad ipsorum attinet doctrinã, regem existimari, quicquid eius rei fecerint, cõmuni factum esse cõsilio: cuiusmodi uerò sint ipsorum dogmata, in medio relinquere: nam in rebus tam arduis nolle sibi iudicis personam præ cæteris arrogare, et utrobiq; esse aliquid, quod & probari poßit & improbari: nimirum sic esse comparatum, si penes eundem sit & asseuerandi & iudicandi potestas, ut falli quis & errare poßit. Beneuolentiam deinde captat, & illos refellit, qui Germanis dicebant esse cauendũ ab exteris legationibus: nam ad ipsorum hoc pertinere detrimentum atq; seruitutem demonstrat: etenim nullius populi tantas esse uires, ut diu stare poßit atq; florere, nisi finitimorum sit amicitia munitus & societate: sed perantiquam esse Galliæ regum et Imperij principum coniunctionẽ, & utriusq; gentis eandem esse stirpem & originem, & propter situm atq; propinquitatẽ, non usui tantùm atq; præsidio, sed ornamento inuicem esse posse: Regem igitur, quum Germanis inter se minus cõuenire, audit, dolere plurimum, & quantum quidem ipse poßit, conciliationi studere: non semel etiam esse ueritum, ne dißidium hoc religionis, luctuosum aliquẽ haberet exitum: & quia conuenisse iam ipsos, tuendæ suæ dignitatis causa, nec etiam eos, qui sint diuersæ religionis, ab ipsorum acceperit excludi contubernio, spem habere illum permagnam, fore, ut ea res ad opinionum atq; doctrinæ conciliationem, aditum faciat: his itaq; de rebus admonitum, uoluisse per legationem, quid sui sit consilij, demonstrare: nimirum, quia temporum hic sit status, ut commune liberúmque concilium adhuc quidem cogi non poßit, optimũ regi uideri, si Germani conueniant interim omnes, & collatis sententijs rationẽ ineant concordiæ, quæ facilè sarciri poßit, modò nihil obstinatè

fiat,

1535 fiat, & errore deprehenso non pigeat mutare sententiam, & cedere meliora docenti: si quidem hoc fiat, regem ipsis in eo futurum esse socium & adiutorem: nam & Paulum tertium pontificem interpellatum à rege super eo, fateri, non sic esse traditionibus humanis insistendum, ut non pro conditione temporis, et publicæ quietis causa mutari poßint, &, si rectè atq; ordine omnia fiant, profiteri, multa se temporibus, multa communi concordiæ permissurum esse: quod si ipsis etiam placeat, ut delecti aliquot Galliæ uiri docti & periti rerum sacrarum intersint huic actioni, uel, si quos ipsi de suis in Galliam mittere uelint ea de causa, longè hoc illi fore gratißimum, & ipsorũ hoc arbitrio totum permittere: quod superest, hortari, ut pacem inter se colant, seseq; muniant coniunctis animis: id enim ad externam quoq; pacem pertinere, & regem quidem ipsorũ hostibus unquam nec ope neq; consilio adfuturum esse, modò, quòd adhuc fecerunt, in eadem erga illum uoluntate permaneant. Initio huius libri diximus de Cameræ iudicibus, qui præter edictum Cæsaris, litem protestantibus mouebant. sic autem res habet. Hi, quos dixi, iudices, erant plæriq; omnes religionis pontificiæ, & cùm post bellum Austriacum in Italiam Cæsar redisset, ab ecclesiasticis interpellati, qui de protestantibus querimoniam haberent, in ius illos uocabant. & licet protestantes exciperent, affinem esse religioni controuersiam, edictoq; Cæsaris comprehendi testificarentur, qui litem omnem & actionem ex religione natam suspenderat, illi tamen, his omnibus reiectis, pergebant nihilo minus. itaq; protestantes datis in Italiam ad Cæsarem literis, de sua molestia queruntur, & alterum impetrant ab eo mandatum: illi uerò Cæsari rescribũt, nescire se, quemadmodum agi debeat, aut quomodo sit ipsius parendum mandatis: litigatores enim inter se nõ rarò disceptare, quæ sint religionis causæ, quæ minus: quid igitur ipsius in eo sit uoluntatis, renunciari sibi petunt. Ad ea Cæsar respondet, ijsq; potestatem facit, ut, cuiusmodi sint causæ, cognoscant, utrum ad religionem, an aliò pertineant. hanc adepti facultatem, pergunt alacriter, non solùm in mixtis, uerumetiam in merè religiosis causis, & non modò, si quid ablatum esset ecclesiasticis, reddi, uerumetiam Missas & omnẽ alium ritum atq; cultum pontificium restitui iubent. Cùm autem elector Saxoniæ princeps, alijs de causis Cadamum uenisset per id tem-

Cameraleis negocium facessunt Protestãtibus

pus

pus ad Ferdinandum regem, queritur, quid sibi, quid socijs accidat. et cùm de cæteris rebus inter ipsos conuenisset, ut suprà diximus, Ferdinandus edictum Cæsaris confirmat, & factam pacem obtinere iubet, & Cameræ mandat, ut ab omni supersedeant actione: sed illi nihil eo commoti, procedunt. protestantes igitur explicatis causis, illos, uti suspectos & aduersarios, more solenni recusant, & arbitros designant, Henricum Megelburgium, Robertum Bauarum, Christiernum Holsatiæ principem, Georgium Vuirtembergicum, Augustanū atq; Vuormaciensem senatum, aut quosuis alios, homines æquos, qui de causis recusationis cognoscant, utrū legitimæ sint, an minus. Nam ipsorum procuratores, offensionibus atq; metu deterriti, mussabant, neq; causam, ut erat necesse defendere audebant. Illi autem, interposito decreto, recusationem hanc, ut iuri scripto & legibus Imperij contrariam, reijciunt, & irritam pronunciant. Venit deinde Saxo Viennam, ad Ferdinandum regem, ut antè diximus, & nouum rursus mandatum impetrat. sed & hoc frustrà fuit, ut infrà dicetur. Et quia pacem Cæsar adusq; concilij tempus modò, largitus erat, aut ad proximum usq; conuentum Imperij, Saxo rogauerat Ferdinandum, ut posterius hoc omitteretur: deinde, petierat, qui non essent pacis Noribergicæ socij, & tamen eandem cū ipsis doctrinā celebrarent, ut eiusdem essent conditionis, qua reliqui, neq; lis ulla forensis in ipsos moueretur. Adhæc Ferdinandus, nisi de uoluntate Cæsaris, nihil in eo se mutare posse respondet. Saxo contrà, periniquum esse dicebat, aduersarijs licere, quo uelint tempore, à pace discedere, sibi uerò socijsq; facultatē hanc eripi: nec enim suis rebus esse consultum, ut obscura spe & cæca expectatione suspensi pendeant et incerti: futurū etiā, ubi primùm denunciabitur Imperij conuentus, ut hoc ueluti signum non seruandæ pacis, et claßicum esse putetur futuri motus: qua quidē ex re multū oriri posfit incōmodi: quod si etiam doctrinæ socij non habeant pacis illius beneficium, et fortè proscribantur aut alioqui grauentur, sibi reliquisq; durum esse futurum, ad ea conniuere, & deserere periclitantes. Eo sermone nihil amplius profecit: hoc solum addebat ex primis Ferdinandi cōsiliarijs quidam, longū adhuc superesse tempus ad Imperij cōuentum, nisi fortè grauior incidat aliqua deliberatio: cumq; in eum casum res adducetur, ut sint habenda comitia, fore, ut de ipsius atq; etiam de

1535

Protestātes Cameram recusant

Saxo agit cum Ferdinando.

1535 Lantgrauij consilio fiat. sic ergo quieuit ille. Cum pacis confirmationem peteret, Ferdinandus respondit. se quidem anno superiori, sicut Cadami pactum erat, Cameræ iudicibus mandasse, ut desisterent: illos uerò dicere, causis religionis admisceri quasdam alias & merè prophanas actiones atq; ciuiles, quæ sint omnino ipsorum iurisdictionis: nec enim ad fidem seu religionem eas pertinere, sed ad uectigalia & prouentus annuos. Huic Saxo respondet. has esse illas ipsas actiones atq; causas, quamobrem inducias atq; pacem tantopere flagitarint: & licet ad bona pertineant siue possessiones, manare tamen illas ex religione: per intercessores etiam principes, Moguntinum atq; Palatinum posse doceri, de huius generis causis, cùm ageretur de pace, mentionem esse factam: cæteras enim causas, quæ propriè ad fidem atq; conscientiam pertinent, nullo unquam tempore fuisse iurisdictionis Cameræ, neq; sibi socijsq; fuisse necesse interpellare Cæsarem, ut hoc nomine silentium illis imponeret: deinde, Cameram multò ante pacificationem Cadamicam contendisse, causas eiusmodi non esse affines religioni, atq; idcirco tunc inter alia Cadami fuisse cautum, ut ipsius regis interueniret authoritas. His ita tractatis, rex tandem assensit atque promisit, effecturum se, ut in omnibus causis, quas ipse atq; socij pacis Noribergicæ, tanquam religionis causas defendant, supersedeatur. Ad ea, quæ legatus Gallicus dixerat, ut suprà recitauimus, responsum fuit etsi de supplicijs illis uarij sint rumores, tamen, quia seditionem illos excitare uoluisse dicat, non esse, quòd regis institutum ipsi reprehēdant, qui neq; suis in finibus id genus homines patiantur: uerùntamen, cum de receptis dogmatis atq; ritibus non idem omnes ubiq; sentiant, orare se regem, det operam, ne promiscuè sæuiatur in omneis, & ut illi seruentur, qui demonstratis erroribus atq; uitijs, puram euangelij doctrinam, quam in Augustæ comitijs ipsi professi sint, amplectuntur: negari enim nullo modo posse, multas in ecclesiam opiniones falsas & impias inuasisse, quas homines indocti atq; maleuoli magna credulitate defendant, quæstus atque potentiæ retinendæ causa: nimirum hos ipsos artificio quodam singulari multa sæpe crimina confingere in homines innocentes atq; pios, ut regum animos exacuant: sed cum propriè sit hoc regum atque principum munus, ut gloriam Dei quærant, ut ecclesiam ab erroribus repurgent, ut

Protestātium responsio ad legatum Gallicum.

iniustam

iniustam crudelitatem reprimant, orare se uehementer, ut in istam cu= 1535
ram potentißimus rex totus incumbat: hoc enim si faciat, existimatu=ros amico ipsum atq; beneuolo in se esse animo, quod tum sibi, tum ecclesiæ fœlix atq; faustum esse cupiant: de uetsta Galliæ regum atque perpetua cum Imperij principibus amicitia, periucundum sibi sermonem ipsius omnem fuisse: daturos quoq; operam, ut ista neceßitudo mutuaq; beneuolentia deinceps confirmetur: quòd regem de nonnullis rebus purgatum esse uelit, facilè hoc ab se impetrari, & cupere inprimis, ut concordiam publicam Deus largiatur, & multo sanguine partam olim Germaniæ libertatem tueatur atq; propugnet: illud uerò, quod de conciliatione dogmatum dixerit, paucis uerbis explicari non posse: Regem tamen pro sua prudentia facilè uidere atq; intelligere, dißidium hoc omne natum esse ex aduersariorum obstinatione, qui doctrinam hanc omnem acerbißimè condemnarint: se quidem plurimis nunc annis nihil aliud flagitare, quàm ut de re tota legitimo concilio disceptetur, sed pontificem eiúsq; clientelam totis uiribus hoc impedire: futuri concilij conditiones aliquot à Clemente septimo fuisse propositas, uerum eius generis, ut satis appareret, eum non posse fiere liberam cognitionem: hunc uerò pontificem, etsi concilium promittat, tamen de forma, deq; modo nolle tractari: deinde, indicere illud extra fines Imperij: qua quidem ex re facilè uideri poßit, dolum subesse ac imposturam, & hoc solum agi, ut sub nomine concilij uera doctrina deleatur: cum autem non sit solius episcopi Romani, denunciare concilium, sed ad reges etiam atque principes ea res æquè pertineat, obsecrare se regem, efficiat, ne uiolentum aliquod cogatur concilium in loco suspecto & periculoso, uerùm, ut de rebus tam arduis, quæ totius ecclesiæ salutem atq; pacem continent, quæq; priuatim ad singulos pertinent, liberè cognoscatur: hoc uidelicet nomine, nō hanc ætatem modò, sed omnem quoque posteritatem ei plurimum deuinctam fore, & gratias habituram immortales ob tantum acceptum beneficium: quod autem de communicatione doctorum hominum in medium adduxerit, opus habere magna deliberatione: plærosq; etiam, ut in re improuisa, nullum à suis habere eius rei mandatum: ubi primum ergo constitutum aliquid in eo fuerit, per epistolam esse renũciaturos regi: nihil enim desiderare magis, quàm ut doctrina salutaris

1535 quàm longißimè propagetur: postremũ illud ubi regẽ nihil opis in ipsos laturũ esse dixit, magna se cũ uoluptate audisse: quamobrẽ se quoque in ijs rebus omnibus, quæ ad Cæsarem et Imperium nihil attinẽt, nulli daturos in ipsum auxilia. Legatus idem egerat priuatim cũ Pontano, cum Melanchthone, cum Lantgrauianis & Iacobo Sturmio, de multis dogmatis, & quæ regis esset de singulis opinio, quæ theologorum sententia per Galliam, Lutetiæ præsertim, explicabat, de primatu pontificis, de cœna Domini, de Missa, de mortuorũ inuocatione, de statuis, de libero arbitrio, de purgatorio, de iustificatione, de uotis monasticis, de cœlibatu sacerdotũ. In plærisq; dicebat regem esse non alienum à libro Philippi, quo locos ille tractat communes theologicos: de pontifice uerò placere dicebat regi, non esse primum neque præcipuũ iure diuino, sed humano, sicut Philippus affirmet: sed Angliæ regem, utrunque negare: & sanè pontificem arrogare sibi nimiam potestatem, dum reges atq; Cæsares in ordinem pro suo arbitratu redigit. quod quidem exemplum nunc etiam in Britanniæ regem statuere cogitet, quantumuis & rex & plæriq; cardinales intercedant: theologos quidem affirmare, caput illum esse ecclesiæ, iure diuino, sed tamen poscenti regi non illud potuisse demonstrare: uulgatam quoque de purgatorio igni opinionem ab eis defendi: nam ex eo fonte manare Missam, exequias anniuersarias, legata, et quicquid est nũdinationis: Missa uerò sublata, rationem ipsis omnem auferri tuendæ potentiæ suæ, ac ueluti neruos incidi sanguinis atque uitæ: cúmq; rex illis aliquot esset largitus menses, intra quos de purgatorio sententiam scriptura docerent, hoc demum respondisse, aduersarijs non esse porrigenda tela, quæ pòst retorqueant: Ad uota monastica quod attinet, regem putare, posse hoc à pontifice impetrari, ne qui iuuenes ante maturam ætatẽ illi uitæ generi deuinciantur, utq; liceat illis, cum uidebitur, ab eo discedere et contrahere matrimonium: ut autẽ eiusmodi collegia diruantur, regi nõ uideri consultũ, sed educandam esse potius ibi iuuentutẽ ad literas atq; pietatẽ: theologos etiam urgere cœlibatũ sacerdotũ, sed regẽ hanc ueluti mediam inuenisse uiã, ut qui iam sunt in matrimonio, permaneant, reliquis autẽ non liceat uxorem ducere, uel, si duxerint, abstineãt ab ecclesiæ ministerio: nam ad illud, quod de Paphnutio solet adferri, qui patribus concilij Niceni sacerdotum persuasit

Gal. regis opinio de cõtrouersis dogmatis.

suasit

suasit matrimoniũ, theologos ita respondere, probari non posse, ullo 1535
tempore sacerdotes contraxisse matrimoniũ, sed, antè quàm in ordinẽ sacerdotum allegerentur, uxores habuisse, non ipsos diffiteri: de cœna Domini integra percipiẽda, uel, quod aiunt, sub utraq; specie, sermonem fuisse regi cum Clemẽte vij. sperare etiam ab hoc impetrari posse pontifice, ut facto decreto liberum permittat usum eius rei, pro cuiusque cõscientia: Regem hoc præterea dicere, patrum memoria distributam fuisse per Galliam quibuslibet integram cœnam, nõ quidẽ in medio templo, sed in sacellis: hoc illum à nonnullis accepisse grandi ætate, qui ritum istum in Gallijs fuisse confirment ante centum & uiginti annos: deinde Galliæ regibus administrari totam: & cum inter disputandum, theologis hoc ipsum rex obijcit, illos respondere, unctos esse reges æquè ac sacerdotes, & scripturam loqui de sacerdotio regali: quod autem regibus liceat, non item esse permittendum alijs: In precationibus etiam illis quotidianis & familiaribus ordini sacerdotum, agnoscere regem, multa posse resecari, quædã etiam esse prorsus tollenda: Clementem quoq; vij, eius rei curã demandasse cardinali Cruceio, Hispano, cuius nunc extet liber, quem theologi Parisienses, ut hæreticum damnarint: nam esse genus hominum, quod non modò Germanos, ut impios & malè sentientes de religione condemnet, sed ipsos quoq; cardinales atq; pontificem, si res ita ferat: cum uerò negocium hoc omne sit cumprimis arduum, regem in hoc esse totum, ut ecclesiæ pax & concordia restituatur: se quoq; cum Bauariæ principibus ea de re sermonem contulisse, qui sibi multò sint uisi duriores theologis Parisinis, tametsi quidam illorum consiliarius postea dixerit, factos esse mitiores, quod ipsum etiam Iulius Pflugius de Georgio Saxoniæ principe, deq; Moguntino sibi confirmarit: regem itaq; sic existimare conferenda esse omnino consilia: pergratum autem ei futurum, si prius quàm conueniatur, aliquot è præcipuis ipsorum theologis, pauci tamen, in Galliam mittantur, qui cum Lutecianis conferant: ad eiusmodi colloquium regem esse delecturum aliquot præfractos & acres, & his additurum esse quosdam non alienos à puriori doctrina, quo per hanc rationem ueritas patefieri poßit & elici. Eo finito sermone, hortabatur, ne quem concilij locum protestantes recipiant, nisi de sui atque etiam Angliæ regis consilio, qui sint inuicem idem fa-

1535 *cturi: Ludouicum Galliæ regem superioribus annis contendisse, Iulio pontifici non licere concilium indicere, nisi de uoluntate Cæsaris atq; regum: huius quoq; sententiæ tum fuisse regem Nauarræ, cumq; Iulius utrunq; proscriberet, Ferdinandum Hispaniæ regē hoc titulo Nauarram occupasse: regem etiam huius esse mentis atq; sententiæ, neq; probare concilium ullum, nisi loco tuto fiat, minimeq; suspecto, uel ad iniuriam opportuno, quo quidem in loco liberè pronunciare quiduis liceat. Præter ea quæ diximus, magno studio solicitabat illos de fœdere cum rege ineundo, & hæc quidem erat potißima legationis causa: cū autem ipsi Cæsarem exciperent, aduersus quem nihil sibi faciundum esse demonstrabant, infecta re discesßit, & priuatim ad quosdam, mirari se, quod tantum regem negligerent, & tempus aliquando fore dicebat, quum illius coniunctionem magno redemptam cuperent.* Angliæ quoq; rex, Henricus octauus, legationē eò misit, cuius erat princeps, Eduardus Foxus episcopus Herfurtensis. Hic initiò commemorat. quum magna sit inter Britanniæ reges & Saxoniæ principes agnatio, sanguinisq; propinquitas, regem optimè erga ipsum atq; socios affectum esse, præsertim, cū hoc eos inprimis agere uideat, ut pura dei cognitio propagetur etiam ad alios: Et quanquā multæ sint ipsis hoc nomine factæ contumeliæ, tamē idcirco nihil eum abhorrere, neq; de ipsis aliter sentire, quàm de uiris bonis, qui præter officiū ac sine ratione nihil facturi sint, & hoc solum spectent, ut per uerā Euangelij prædicationem gloria Dei celebretur: idem quoq; regis esse studiū, idq; satis declarare illam, quæ iam sit per Angliam facta, mutationem: etenim regis mandatu iam abolitam esse magnam partem errorum, & de communi omnium assensu, pontificatum Romanum ac illius imposturas omneis è regni finibus exterminatas esse, non secus atq; per Saxoniam: cunq; sit idem utrobiq; studium atq; uoluntas, regem singulari quadam in ipsos accendi beneuolentia, & rogare, ut ita pergant, & eandem planè doctrinam profiteantur omnes: hoc enim esse perpetuæ pacis firmamentum: & quanti sint exorti motus ex opinionum uarietate, regē habere compertū, et anabaptistas exemplo suo demonstrasse: præ se ferre nunc pontificem, quasi de concilio cogitet: ac sanè, si qua sit adhuc reliqua dissensio, neq; de dogmatis omnibus conueniat, incommodum hoc ipsis futurum, ubi uentum fuerit ad cōcilium: qua

Anglica legatio ad Protestantes.

tamen in re theologis minimè culpam attribuat: nec enim unquam ec clesiæ statũ ita fuisse tranquillũ, ut non aliquod fuerit aliquando dißidium: hoc etiam Petri & Barnabæ atq; Pauli demonstrare posse exemplo: cogitandum igitur esse de pace, quæ firmo scripturæ fundamento nitatur: pontificem autẽ hoc agere totis uiribus, ut eiusmodi pacẽ atq; concordiam impediat & euertat: itaq; regem sic existimare, quoad illius imperium, tyrannis atq; sæuitia durabit, ad conciliationem perueniri nõ posse: propter eiectam nuper ex Anglia seruitutẽ omnium fœdißimam, & recuperatam à rege libertatem, idolum illud & antichristum planè furere, & quum apertè nihil poßit, moliri fraudem et insidias, & falsis criminationibus concitare reges: nam etsi potentiæ suæ retinendæ causa quiduis faciat, tamẽ hoc etiam eius esse consilij, ut inflammatis animis utrinq;, bellum exardescat: hæc autem ideò regẽ ipsis exponi uoluisse, non quod pontificem metuat: sic enim esse paratũ à rebus omnibus, ut neq; de illo, nec de ipsius omni cliẽtela sit solicitus, uerũ, ut ipsi, quid moliatur antichristus, liquidò perspiciant, hoc præsertim tempore, quando concilium ille se procurare simulat, cum interim longè diuersum habeat in animo: regem agnoscere quidẽ atq; fateri legitimam disceptationem fore cumprimis utilem & reipublicæ salutarem: sed tamẽ, ne concilium fiat, in quo de stabilienda solùm dominatione pontificis tractetur, omnibus modis prouidendum: itaq; petere & admonere, ne quod concilium approbent prius, quàm publica pax orbis christiani constituta sit: cupere etiam, ut uerus Dei cultus restituatur, ad eamq; rem perficiendam et tuendam, non recusare, sese ipsis coniungere: & hæc quidem esse quæ habeant in mandatis: rogare autem, ut in posterum sibi liceat amplius de his rebus, priuatim cum delectis aliquot conferre: sic enim affectum esse regem erga religionem et ipsos, ut suas fortunas omneis atq; se ipsum eò sit impensurus. Adhæc illi respondent, & collaudata regis uoluntate, cupere se demonstrant inprimis, ut longè lateq; disseminetur euangelij doctrina: quicquid etiam eius rei faciant, ex officio fieri: & quanquam summis eo nomine sint affecti cõtumelijs & iniurijs, tametsi grauißimas in se concitarint offensiones, licet fremitum atq; minas plurimorum sæpe sint experti, non tamen idcirco remisisse studium rei sanctißimæ propagandæ: huius autem odij tam uehementis & acerbi hanc

1535

Protestãtes respõdent legato Anglico.

1535 solam esse causam, quòd impios errores et falsa dogmata repudiarint: iam, quòd suam operã in eo rex amplißimis uerbis polliceatur, quod etiam è suis finibus episcopi Romani tyrannidem, è quo sanè tanquã à fonte dimanarit quicquid est impij falsiq; cultus, proiecerit & eliminarit, id sibi periucundum auditu fuisse, deúmq; precari, uti pergat: quod etiam moneat, cauendum esse, ne quid incommodi pariat dissensio doctrinæ, permagnam habere se gratiam: sed nihil esse reuera dißidij, & in ea se permansuros esse doctrina, quam sint Augustæ testificati: nam ad anabaptistas quod attinet, uindicare se grauiter in eos, nisi ad sanitatem redeant: illos etiam ibi potißimùm regnare, quibus in locis prohibita sit euangelij doctrina: de concilio deq; pontificis astu sermonem illum omnem sibi pergratum etiam esse: iam autem in Germania uersari legatum pontificis, & polliceri concilium, Mantuæ cogendum: egisse quoq; de hac re cum electore Saxone: quid autem ipsi, communicatis consilijs, ad illius postulata responderint, scripto comprehensum esse, quod ei sint daturi, perferendum ad regem, ut quid suæ sit in eo mentis, intelligat: legatum illum pontificium præ se ferre, quasi solius sit pontificis indicere & habere concilia: se uerò existimare, cæteros reges & ordines reipublicæ non hoc ei concessuros, ut ipsis inconsultis ita faciat, in hac præsertim religionis atq; fidei causa, quæ legitimam disceptationem postulet. Iam de coniunctione regis quod dixerit, agere summas ei gratias: ut etiam hæc tam salutaris doctrina cursum suum retineat, nulli se labori suo uel periculo parcituros esse, neq; dubitare, quin Deus hanc omnem actionem regat, quantumuis etiam inuitis & reluctantibus aduersarijs: & quia priuatim cupiat de hisce rebus conferre prolixius, delectos esse quosdam ad eam rem, quibuscum sua communicet: rogare autem, ut regi ista renunciet, suumq; studium illi commendet. Cùm ad xij. Decembris diem à Ferdinando rege Smalcaldiam Saxo uenisset, pridie Natalis Christi facto decreto, fœdus, quod annum adhuc unum durabat, renouatur in annos decem, & de reliquo apparatu constituitur, & recipiendos esse placet in hoc fœdus, qui uelint atq; cupiant, modò doctrinam Augustæ propositam in comitijs, profiteantur, & sortem communem subeant. In his erant Pomeraniæ principes, Vlrichus Vuirtẽbergicus, Robertus Bauarus Bipontinus, Augusta, Francofurtum,

Fœdus Smalcaldicum renouatur.

Cam-

Campodunum, Hamburgum, Hannobria, quorum nonnulli iam tum petebant admitti, reliqui spem faciebant. De Camera sic uisum fuit: quandoquidem pacis, quam Cæsar fecit, confirmationem, rex Ferdinandus in se recepisset, eo singulis utendum esse præsidio, quos Camera forte citabit: quòd si nihilominus illi pergant, & proscriptionibus agant, & sententiam exequi uelint, tum euulgato scripto communi rogandos atq; monendos esse Imperij ordines, ne moueantur hac illorum iniustitia, sed ut Cæsaris atque regis iudicium sequantur, et eiusmodi sententias habeant pro nullis, neq; uim ullam faciant: nam alioqui rationem sibi ineundam esse, quomodo iniuriam depellant, & se suósque tueantur: deinde, cùm in pace Noribergica sit cautum, ne cui suæ facultates eripiantur, hoc quoq; diligenter esse præstandum, sed tamen in iurisdictione ecclesiastica, in ceremonijs & id genus alijs emendandum esse quicquid sit uitij, placuit. Eodem tempore Gulielmus Comes Nassouius in fœdus fuit admissus: & quànquam Lantgrauius, propter cōtrouersiam inter ipsos, de ditione Chattorũ non assentiebatur, tamen, si qua uis illi fieret ob euangelij professionem, non se defuturum dicebat auxilia petenti. Hoc etiam anno senatus Augustanus, omni demum sublata dissensione, doctrinam euangelij recipit, & datis ad Lutherum literis orat, ut fideles ecclesiæ ministros, & in his, Vrbanum Regium, mittat.

1534

Augustani doctrinã euangelij recipiunt.

LIBER X.

VNC AD OBSIDIONEM MONASTERij, quæ est primi nominis urbs Vuestphaliæ, ueniendum: sed paulò sunt quædam altius repetenda, inde ab initio, usq; ad illud tempus, quo capta demum urbe, de authoribus fuit sumptum supplicium. De Thoma Muncero diximus libro quinto, quemadmodum seditionem multitudinis concitarit, cuiusmodi fuerit ipsius doctrina, quis etiam uitæ finis: ex huius officina prodijt genus hominum, qui propter actionem & ipsum dogma uocantur anabaptistæ, de quibus etiam suprà nonnihil dictum est. nam & paruulos arcent à baptismo, & rebaptisan-

Monasteriũ urbs Vuestphaliæ.

Anabaptistæ eorũmq; doctrina

1535 tur ipsi, & ita faciundum esse omnibus, affirmant, & uim omnem priori baptisationi detrahunt. Sanctimoniam quandam externam præ se ferunt, docent non licere Christianis in foro contendere, non gerere magistratum, non iusiurandum dicere, non habere quid proprium, sed omnia debere omnibus esse communia. Et hæc quidē illi principio, sed multò deinde grauiora proposuerunt, ut postea sum dicturus. Cumq; per Germaniam longè lateq; serperent, Lutherus autem et plæriq; omnes uiri docti reclamarēt, magistratus etiam animaduerteret, ita quidem, ut maiori aliquo numero uix possent coalescere, tandem in ea quàm diximus urbe, ualde quidem munita, locum atq; sedē occuparunt. Id autem sic accidit. Est non procul ab urbe Monasterio, diui Mauricij templum: in eo docebat euangelium anno salutis nostræ M. D. XXXII. Bernardus Rotmannus, frequenti ciuium auditorio: cumq; de illo in urbem recipiendo cogitarent: pontificij, ut hoc impedirent, mediocrem pecuniæ summam ei dant, quò scilicet exercendi sui causa proficiscatur aliò: Discedit ille, & locis aliquot perlustratis, ubi fructum aliquem et culturam ingenij percipere posset, redit post aliquot menses. illi uerò, qui reditum ipsius molestè ferrent, conantur eum à concionibus remouere: sed id frustrà fuit, applaudente nimirum populo. Mox quidem è ciuibus præstantiores, in urbem hominem recipiunt: cumq; à templis excluderetur, foris in porticu suggestum ei collocant: augescente uerò indies numero ciuium et auditorum, postulatur à pontificijs, ut templum ei patefaciant, sin minus ui patefactum iri. Non multò pòst, ille, de consilio delectorum populi, mißis literis in uicinam Heßiam, Lantgrauianæ ditionis, petit uiros aliquot bonos atq; doctos ad se mitti, qui unà secum euangelij sementem ibi faciant. itaq; Marpurgo bini mittuntur. Cùm eò uentū est, deliberant numero sex, quomodo pontificatum inde primo quoq; tempore profligent, ut euangelium maiori cum fructu doceri poßit. Ad eam rem hæc est uisa ratio commodißima: pontificios errores conscribunt, & in xxx. circiter capita referunt, eaq; senatui tradunt, sic interim animo parati, ut nisi demonstrent è sacris literis, hæc omnia cum uerbo Dei pugnare, nullam pœnam recusent. Senatus in curiam uenire iubet pontificios, & ea quæ diximus errorū capita proponit: & quia semper præ se tulissent, doctrinam suam esse puram & niti

Rotmannus euāgelij præco.

uerbo

uerbo diuino, concionatores autem hoc ipsum pernegent, idq; demon 1535
strare uelint etiam sui capitis periculo: rogat ex illis, an ea quæ obijciantur, sacris literis cōfutare uelint, Ad hunc modum interpellati, cùm magnopere senatui rem esse cordi uiderent, paucis respondent, nihil habere se quo sua defendant: quòd autem hucusque dixerint, suum institutum esse probum atq; rectum, id opinione esse factum & ignoratione. Tùm senatus, quandoquidem erroris & falsæ doctrinæ conuicti, nihil habeant quod opponant, & suā ipsi nequitiam agnoscant: iubet, ut in posterum à docendi munere abstineant, nouis autē doctoribus, qui detexissent ipsorum imposturas, locum in templis omnibus permittant. Pòst, de uoluntate senatus atq; populi, templa singulis attribuuntur, ubi doceant: eam rem perquam molestè tulerunt pontificij, sed inprimis ij, qui primarium templum obtinent, plæriq; omnes genere nobiles. Hi, cùm aliud non possent, irati discedunt, & ad eius urbis episcopum abeunt, & inito consilio statuunt, occupandas esse uias omneis & aditus, ne quid in urbem importari poßit annonæ. Aliquantò pòst, omnibus iam undiq; uijs obseßis, episcopus, et ij quos diximus, amplioris ineundi consilij causa, Telgetum ueniunt, quod est ab urbe oppidulum, ad milliare unum: illinc tabellarius ad senatū mittitur cum literis, in hæc uerba. desistant ab instituto, pristinumq; statum restituant, sin minus, hostium numero futuros. Episcopus erat, Comes Franciscus Vualdeccus, proximè antè ipsum fuerat archiepiscopi Coloniensis frater germanus, Fridericus: uerùm is, uel quòd ijs locis parum uteretur firma ualetudine, uel quòd aliquid esset odoratus, non ita pridem sponte loco decesserat, & priuata uita contentus in patriam reuerterat. Monasterienses, re deliberata, nunciū detinent, & de nocte profecti, quæ diem natalem Christi præcedit, circiter nongenti, cùm ex improuiso uenissent, oppidulum capiunt, & occupatis portis, ne quis euaderet, omneis comprehendunt: episcopus fortè pridie discesserat, mox in urbem captiuos adducunt. in his erant primi nominis pontificij, & ex reliqua nobilitate nonnulli. Rogat ex ijs senatus, quid sit ipsorum uoluntatis, & an euangelij prædicationē cogitent posthac impedire? Liberaliter illi respondent, se daturos operā, ut ea doctrina uigeat: itaq; fit pactio, cuius exemplū senatus Lantgrauio mittit, & simul orat, ut euangelij ac reipublicæ causa uelit non

deesse

1535 deesse negocio. mittit ille quosdam de suis: istorum interuentu pactum fuit, ut reconciliatis animis & offensione sublata, pacem utrinq; colant: in sex templis euangelium doceatur: quicquid sit impiæ religionis & superstitiosæ, tollatur: in primario templo nihil mutetur: neq; ciuitas illud quicquam ad se pertinere putet. hæc pacis formula fuit obsignata Lantgrauij & episcopi et ipsius clientelæ & nobilitatis & totius populi signis, Februarij die decimo quarto, salutis anno M. D. XXXIII. Hunc ad modum rebus pacatis, uenit Monasterium sarcinator quispiam Hollandus, Ioannes Leidensis, anabaptista uehemẽs. Is priuatim rogat ex euangelij doctoribus initiò, cùm in eorũ sermonem se familiariter insinuasset, num arbitrentur paruulos rectè baptisari? cùm affirmarent, ille, qui totus esset deditus opinioni contrariæ, cœpit ridere & contemnere. Qua re intellecta, Bernardus Rotmannus, de quo suprà diximus, pro concione populum hortatur ad precationem, ut puram ipsis doctrinam seruare liceat, & à fanaticis hominibus incorruptam defendere, inprimis autem ab anabaptistis, qui nunc etiam latenter apud ipsos obrepant, & hominum cœtibus aggregentur, quorum opinio si uincat, miserum esse futurum, non reipublicæ modò statum, sed & religionis. Eodem ferè tempore uenit eò Hermannus Stapreda, qui Rotmanni factus collega, publicè in paruulorum baptismum inuehebatur. præceptorem iste habuit Henricũ Rollium, de quo Traiectenses paulò antè supplicium sumpserant ob anabaptismum. Et hic quidẽ fuit alter ueluti gradus ad nouum istud doctrinæ genus, iamq; res eò processit, ut de anabaptistis plurimus esset per urbem sermo, tametsi priuatim adhuc & occultè res ageretur. nemo enim qui non esset ipsorum sectæ, admittebatur: deinde, non profitebantur ista palàm authores, neque docebant nisi de nocte, & quando somnum reliqui caperent: tunc demum sua peragebant mysteria. sed re patefacta, cùm plæriq; ciues fremerent, & indignum esse clamarent, nouum dogma clanculum & noctu disseminari: fit senatusconsultũ, quo iubentur authores ab urbe proficisci, uerùm egreßi, redibant alia uia, & mandatum à Deo sibi iactabant, uti permanerent, causamq; suam grauiter & seriò perficerent. Mouit ea res senatum, & nonnihil etiam perculit admiratione quadam: itaq; maioris uitandi motus & periculi causa, iubentur in curiam uenire tam anabaptismi

Ioannes Leidensis sarcinator, anabaptista.

Hermannus Stapreda, anabaptista.

baptismi

baptiſmi quàm euangelij doctores, & cum his aliquot homines eruditi. Tùm Rotmannus, quod eouſq; occultauerat, ingeniũ ſuum prodit, & paruulorum baptiſmum, ut impium & execrandum damnat: ſed Hermannus Buſchius inprimis, ita coram ſenatu diuerſam ſententiam defendit, ut illi decreto publico iuberentur urbe quamprimùm excedere. Cùm autem per epiſcopi fines non ſibi licere tutò proficiſci dicerent, ſenatus & fidem eis publicam impetrabat, & uiaticum unà dabat: ipſi uerò, qui multò antè cõſtituiſſent nuſquam aliò proficiſci, clàm ad ſuæ doctrinæ ſectatores digreßi, latitabant aliquándiu. Senatus interea, priuſquam è ſuis illi latibulis denuò prodirent, omnia templa claudit, uno ſolùm aperto. nam metus erat, ne anabaptiſtæ, quorũ indies augeſcebat numerus, comitati ſuis doctoribus, euangelij præcones è templis exturbarent. Menſe deinde Nouembri, Lantgrauius rogatu ſenatus mittit eò duos, docendi cauſa, Theodoricum Fabritium, Ioannem Melſingerum: & hic quidem cognita rerum perturbatione, periculo etiam commotus, domum redit: alter autem ſtrenuè monebat ciues, ut ab anabaptiſtica doctrina diligenter cauerent: & in hoc quidem ſtadio decurrit atque permanſit, donec anabaptiſtæ ſuperiores facti, reliquos urbe pellerent, ut poſtea recitabitur. Et ne quid omninò deſiderari poſſet, certam doctrinæ & adminiſtrationis Eccleſiaſticæ formulam conſcribit, ſenatu populóque comprobante. permiſſu deinde ſenatus, incipit rurſus docere Petrus Vuirtemius: ſed uix paucis habitis concionibus, impulſu Rotmanni ab anabaptiſtis eijcitur, qui iam ferociores facti, Fabritium & alios ad diſputationem prouocabant: aſſentiente ſenatu, placuit, ut è ſacris tantùm literis alijsq; ſcriptis horum ſimilibus res ageretur, adhibitis aliquot uiris literatis atque bonis, uelut arbitris, qui partis utriuſque ſententijs & argumentis probè cognitis & inueſtigatis decernerent: quod ij ſtatuiſſent, ratum fore, quò ſublatis tandem dißidijs, pax reſtitueretur eccleſiæ: ſed conditionem hanc Rotmãnus atq; ſocij repudiabant. Cùm ergò cognitionem ſubter fugerent, cœperunt uulgò còtemni: hanc uerò maculam ut eluerent, aliam rationem inueniunt magis compendioſam. Ex ipſis quidam uelut afflatus numine, per urbem diſcurrit, &, pœnitentiam, inquit, agite, & rebaptiſamini: ſin minus, iam ira Dei uos obruet. hic cœptum eſt uulgò tumultuari, & quicunque rebapti=

1535

Anabaptiſtæ Monaſterio pulſi.

1535 baptisarentur, eadem quæ ille, eodémque modo declamabant: multi, quòd iram Dei metuerent, quam isti tantopere iactabant, simplicitate circumuenti, homines alioqui non mali, morem ijs gerebant: alij etiā, quò suas fortunas conseruarent: aduersarios enim anabaptistæ malè mulctatos, possessionibus deijciebant: fuit hoc ad exitum Decembris. et iam illi rursum è suis latebris exierant, de quibus antea diximus, et ad forum facto concursu, clamorem tollunt, et omneis non baptisatos iubent interfici, tanquam paganos & impios: deinde tormenta publica & curiam inuadunt, & multis uim faciunt. Alij autem, ut se suósque ab iniuria defenderent, alium quendam urbis locum natura munitum occupant, & complures ex ipsis capiunt. ea dimicatio in anabaptistas qui forum tenebant & undequaq; munierant, eousq; durauit, donec utrinq; datis obsidibus uentum est ad compositionē, qua cautum fuit, ut suam quisq; religionem sequerentur, ut domum redeant & pacem colant. Rotmannus interim & Bernardus Cnipperdolingus, facilè primus eius factionis, etsi compositionem hanc laudarant, tamen occultè missis literis in oppida uicina, sui generis monebant, uti fortunis omnibus relictis, ad se quàmprimum aduolarēt: quicquid reliquissent, fore, ut cum usura decupli recipiant. his tam magnificis & amplis excitati promissis, maximo numero comigrant, uiri pariter ac mulieres, & certissima spe consequendi maiora, præsertim tenuiores, & qui domi stare non poterant, Monasterium petunt. Oppidani autem, ij præsertim, qui erant re lauta, cùm uiderent externis hominibus urbem compleri, subducunt se quàm possunt commodissimè, relictis anabaptistis & promiscua plebe. fuit hoc sub Bacchanalia, mense Februario, M.D.XXXIIII. Ad hunc modum debilitatis alterius partis uiribus, anabaptistæ nouum deligunt senatum, suæ factionis omneis, creant quoq; consules & in his Cnipperdolingum, pauló q; pòst, ædem diui Mauricij, sub urbem, inuadunt, & cum uicinis omnibus ædificijs incendunt, deinde tēpla omnia diripiunt, & primariam ædem intus labefactant. mox per omneis uias confertim discurrunt, & primò quidem, pœnitentiam, inquiunt, agite: mox uerò, migratè hinc è uestigio impij, nisi uitæ discrimen subire, uobis propositum est. simul, armati concurrunt, & quicunque non essent ipsorum sectæ, statim ex urbe propellunt, nulla nec ætatis habita ratione, neq; se=

Bellum ciuile inter Monasterienses.

sexus, ita quidem, ut in his turbis atq; fuga præcipiti, fœminæ ali= 1535
quot grauidæ abortum facerent. continuò pòst, eorum, quos eiecis-
sent, bona occupant. Et quanquam istud accidit pridie, quàm urbem
episcopus obsideret, tamen cùm ex ista profugientium turba, quidam
in episcopi manus incidissent, habiti sunt hostium loco, ex ijsq; non-
nulli capitis adierunt discrimen, & in his unus & alter euangelij do=
ctor. Ille, de quo suprà diximus, Petrus Vuirtemius, cùm & ipse peri= **Petrus Vuirtemius.**
clitaretur, interuentu Lantgrauij seruatus est. ea re permoti reliqui
oppidani, homines boni, qui uidelicet, etiámsi urbem desererent, præ
sens tamen imminere sibi foris periculum uidebant, coacti propemo=
dum et inuiti remanserunt. Ad hoc tempus, primi nominis apud ipsos
propheta, nam hoc sibi nomen usurpant: Ioannes Matthæus, manda= **Io. Matthæus anabaptista communionem bonorum edicit.**
bat, ut quod quisq; haberet auri, argēti, rei mobilis, id omne deferret
in medium, capitis proposita pœna, & in hunc usum publica fuit con
stituta domus. Hac edicti seueritate populus ualde attonitus, obtempe
rabat: nec integrum erat cuiquam fallere aut partem aliquam defrau
dare: nam puellæ quædam duæ uaticinantes, quod commissum esset
fraudis, denunciabant. neq; uerò sua tantùm illi conferebant, sed eo=
rum etiam, quos eiecerant, facultates, in suos usus assumebant. Post=
hæc idem propheta mandabat, ne quis ullum deinceps librum habe=
ret aut sibi seruaret, præter sacra Biblia: reliquos omneis in publicum
deferri iußit & aboleri: hoc se mandatum diuinitus accepisse dicebat.
itaq; magno numero libri cōportati, flamma fuerunt omnes absum=
pti. Fortè per id tempus Faber quispiam, Hubertus Trutelingus, ridi=
culum quid in eos dixerat, qui se prophetas ipsi uocabant. eo cognito,
multitudinē illi conuocant, & armatos iubent adesse: mox hominem
accusant capitisq; damnant: perculit ea res populum uehementer: pri
mus autem ex ijs propheta, quem suprà nominauimus, corripit mise=
rum, & humi prostrato impingit hastam, absq; uulnere mortifero ta
men, utcunq; magno prosilijsset in eum impetu: pòst, illinc amotum
aliò transportari iubet: tùm arrepta, quam uicinus adolescens gere=
bat, machina, iacentem pila transuerberat: ne sic quidem illo statim
extincto, cœlitus patefactum sibi dicebat, nondum uenisse tempus,
quo mori ipsum oporteret, ac Deum suam ei gratiam impertiuisse: ue
rùm ille paucis pòst diebus uitam finijt: ea re cognita, prælongam
hastam

1535 hastam corripit propheta, & incitato impetu per urbem procurrens, Deum patrem sibi mandasse clamabat, ut hostem ab urbe reijceret: ubi propius ad castra uenit, exceptus à milite quopiam, confoditur. Et quanquam ipsius prædictionum detectus iam iterum fuit error, tamē socij prophetæ sic homines infatuauerāt, & rem sic ornabant ad uulgus, ut etiam magnum eius desiderium excitarent, & calamitatem ipsis aliquam impendére dicerent, uiro tàm præstanti sublato: proximus autem ab illo uates, Ioannes Leidensis, iubet eos esse animo præsenti: multò enim antè sibi reuelatum, illum esse talem habiturum uitæ finem, & quam reliquisset uxorem, eam in matrimonium se ducturum. Biduo ante Pascha decurrunt in templa, & simul omneis ubiq; campanas impellunt: aliquot pòst diebus uaticinatur Cnipperdolingus, fore, ut in summo gradu collocati, deturbentur, alij autem è sordibus, & infimis emergant subsellijs: deinde iubet omnia templa destrui, grauiter asseuerans, à Deo profectum hoc esse mandatū. Itaq; mos ei geritur, & quod è cœlo uenisse dicebat edictum, magno studio perficitur. His ipsis ferè diebus, Ioannes Leidensis gladiū tradit Cnipperdolingo, carnificemq; eum constituit: sic enim uisum esse Deo, ut qui summum antea magistratum gesserit & consul fuerit, nunc infimum locum obtineat, & sit carnifex: ille minimè recusans, gratum etiam habuit delatum munus. Cùm iam episcopus, aliquot mensibus, omnem belli sumptum solus fecisset: Coloniensis archiepiscopus, Hermannus, & Cliuensis princeps, Ioannes, auxilio miserunt pecuniam, tormenta, peditum & equitum cohortes aliquot: Coloniensis etiam in castra fuit profectus, communicandi causa consilij, neque multò pòst urbs fuit aliquot locis oppugnata: cùm autem eius per uim capiundæ spes nulla superesset, septem fuerunt extructa circùm castella seu propugnacula, tollendi causa commeatus, cum singulis peditum signis & cohortibus aliquot equitum, qui ibi essent in hybernis. continuandæ uerò causa obsessionis atq; belli, quod ad omneis æquè pertineret, Monasteriensis episcopus, ab ijs principibus atque ciuitatibus, quæ sunt Rhenanæ prouinciæ, tanquam à uicinioribus, auxilia petit. Eius rei gratia cōuentus indicitur Confluentiæ, ad xiij. Decembris diem M.D.XXXIIII. Germania est enim omnis in sex descripta prouincias, in Franconiā, Bauariam, Sueuiā, Saxoniā, Rheni tractum,

Vaticinia anabaptistarum.

Germaniæ diuisio.

ctum, & Burgundiam. His finibus omnes ubiq; principes ac ciuitates, 1535
in Imperij comitijs, antiquo more censentur: hodie uerò Saxonia diuiditur in superiorem ac inferiorem, deinde adijcitur inferior Germania & Vuestphalia, & Austria. itaq; decem regionibus Imperiũ nunc circumscribitur. Post frustrà tentatam oppugnationem, Ioannes Leidensis ad quietem sese componit, & totum triduum somniat: expergefactus, nullum uerbum facit, sed chartam poscit, in eaq; duodecim uiros describit, & in his aliquot nobili genere natos, qui summæ rerũ præessent, & tanquam in Israële, cuncta gubernarent: hanc enim patris cœlestis uoluntatem esse dicebat. Cumq; hac ratione per duodecim uiros, ad regnum uia parata iam esset, dogmata iam quædam proponit concionatoribus, eaq; postulat scripturæ testimonio sibi confutari: quod si non poßint, ad multitudinem se relaturum, ut approbentur & sanciantur. eorum hæc erat summa. uirum non esse deuinctum uni coniugi, & licere quantumuis multas in matrimoniũ ducere: sed cùm sententiam hanc doctores impugnarent, conuocat eos in curiam, adhibitis duodecim uiris. eò cùm uenissent omnes, pallium sibi detrahit, & in terram abijcit, unà cum libro noui testamenti per ea ueluti symbola testatur et iurat, quod promulgasset dogma, cœlitus esse patefactum sibi: grauißimis itaq; uerbis comminatur eis, quasi Deũ non sint habituri propitium, nisi consentiant. tandẽ opinionibus conueniunt, & de matrimonio totum triduum doctores pro concione loquuntur. Mox ille ternas ducit uxores, quarum una fuerat eius, de quo diximus antea, magni prophetæ, Ioannis Matthæi, coniunx. hoc deinde exemplum alij quoq; sequuntur, ita quidem, ut etiam in laude poneretur frequens matrimonij repetitio. Ciues autem nonnulli, quibus hoc institutũ ualde displiceret, dato signo per urbem, eos omneis, qui doctrinam euangelij amarent, in forum conuocant, deinde prophetam & Cnipperdolingum & doctores omneis comprehendunt. quod ubi uulgus accepit, ad arma procurrunt, captiuos illis extorquent, et ad quinquaginta circiter magno cum cruciatu interficiunt. nam religatos ad arbores atq; palos tormentis traijciebant, acclamante propheta primario, ut qui rem gratam Deo facere uellent, primum telum emitterent: alij alio modo necabantur. Ad octauum calendas Iulias oritur propheta nouus, aurifex. Is conuocata in forum multitudine, comme-

1535 *morat patris cœlestis hoc esse mandatum et uoluntatem, ut imperium totius orbis terrarum Ioannes Leidensis obtineat, ut cum ualidißimis copijs egressus, reges atq; principes omneis promiscuè interficiat, & multitudini solùm parcat, his uidelicet, qui iustitiam ament, útque sedem patris sui Dauid poßideat, donec regnum pater ab ipso repetat: oppreßis enim impijs, regnaturos esse pios in hac ipsa uita. His rebus palàm pronunciatis continuò Ioannes Leidensis in genua procumbit, & sublatis ad cœlum manibus, per multos, inquit, dies hæc mihi res comperta fuit, uiri fratres: neque tamen eam diuulgare uolui: nam fidei faciendæ causa pater alio est usus administro. Sic ergò rex factus, illicò xij. uiros abrogat, & pro consuetudine regum deligit sibi proceres, coronas etiam duas & uaginam & torquem & sceptrum & alia id genus ornamenta sibi parari iubet ex auro lectißimo: deinde certos constituit dies, quibus palàm audiret omneis qui quaque de re uellent ad ipsum aliquid deferre. Quoties in publicum prodiret, comitatus erat suis officiarijs & proceribus domesticis: proximè eum sequebantur adolescentuli bini, equites, dexter coronam & Biblia gestabat, alter euaginatum ensem. eadem erat pompa primariæ uxoris. nam plures habebat eodem tempore. In foro paratum erat ei solium sublime, panno uestitum aureo: quæ deferebantur ad ipsum actiones & querimoniæ, plærunq; ad coniuges pertinebant atq; diuortia, quibus nihil erat frequentius, ita quidem ut nonnulli, qui per multam ætatem unà uixissent, tunc primum dirimerentur. Accidit autem, cùm in foro staret populus, audiendi causa, condensatus & arctus, ecce Cnipperdolingus exilit, & manibus pedibúsque reptans per homines confertim stantes, in sublimi discurrit, & in os illis inhalans pater, inquit ad singulos, te sanctificauit accipe spiritum sanctum. Alio quodam die choream ducens coram rege, sic solebam, ait, aliquandò cum mea meretricula: nunc autem pater mandauit, ut in aspectu regis ita faciam: cúmque nimius esset neq; desisteret, rex offensus abit: tum ille conscendit in solium, & pro rege se gerebat: interueniens autem rex deturbat hominem perq; triduum in carcere detinet. Durante obsidione, librum conscribunt & edunt, Restitutionem ipsi uocant: hoc in libro tradunt inter alia, regnum Christi futurum esse eiusmodi ante supremum iudicij diem, ut pij & electi regnent, impijs omninò deletis ubique:*

Leidensis denunciatur Rex Anabaptistarū

Liber Anabaptistarū de Restitutione.

tradunt

tradunt etiam licere populo, magistratum abrogare: item, etsi nullum 1535 *habuerunt Apostoli mandatum usurpandæ iurisdictionis, tamen eos, qui nunc sint, ecclesiæ ministros, debere sibi sumere ius gladij, perque uim constituere nouam rempublicam: adhæc, neminem, qui non reuera sit Christianus, in ecclesia tolerandum esse: tum & illud, non posse quenquam fieri saluum nisi facultates omneis in commune deferat, nihilq; proprium poßideat: Lutherum etiam & pontificem Romanum aiunt esse falsos prophetas, Lutherum tamen altero deteriorem: sed & matrimonium eorum, qui uera fide non sunt illustrati, pollutum & impurum, ac pro scortatione uel adulterio potius habendum esse dicunt. Hæc illorum dogmata cumprimis oppugnabant Melanchthon, Iustus Menius, Vrbanus Regius, quorum extant ea de re scripta, ualde luculenta & copiosa. Paucis deinde pòst hebdomadis, propheta nouus, quem antea diximus, tuba canit per omneis uias, & edicit, ut ad primarij templi uestibulum armati cõueniant: nam ab urbe profligandum esse hostem. cùm eò uentum est, cœnam reperiũt paratam, iußi discumbunt ad millia quatuor: deinde cœnant etiam ij qui interea fuerant in excubijs, circiter mille: rex & regina cum suis domesticis ministrant. sumpto cibo, iamq; ferè peracta cœna, rex ipse panem singulis porrigit, his uerbis, accipite, comedite, annunciate mortem domini: Regina uerò poculum porrigens, bibite, inquit, & annunciate mortem domini. pòst, ille, quem diximus, propheta, conscendit in suggestum, & rogat an uerbo Dei uelint obtemperare? cùm affirmarent omnes: patris, inquit, mandatum est, doctores uerbi esse emittendos, circiter xxviij. qui ad quatuor mundi plagas profecti, doctrinam, quæ hac in urbe celebratur, denuncient. nominatim deinde recenset eos, & quemq; proficisci oporteret, demonstrat. Osenburgum itaq; mißi fuerunt, vi. Vuarendorfum totidem. Susatum viij. Cosfeldiam totidem. Postea rex & regina cœnant cum reliquis ministris & illis, ad profectionem designatis. Inter cœnandum rex consurgit, ait sibi quidpiam esse negocij, quod pater mandarit. fortè captus erat miles quidam: hunc proditionis, ut alterum Iudam, rex insimulat, & decollat ipse, pòst redit ad cœnam, & facinus illud suum facetè commemorat. Cœnati dimittuntur ij, quos diximus xxviij. sub noctem, & præter uiaticum singulis datur nummus aureus, quem ijs in locis, quæ do-*

Cœna Anabaptistarũ.

Apostoli Anabaptistarũ.

1535 ctrinam ipsorum non admittant, relinquere iubentur, testimonium scilicet futuri ipsorum interitus & exitij sempiterni, ob repudiatam pacem & doctrinam adeò salutarem. Hi, cùm egreßi ad locum quisq; suum uenissent, excitato per oppida clamore, ut pœnitentiam agant homines, alioqui perituros breui, coram magistratu uestem humi tendunt, & quos acceperant nummos aureos superinijciunt, & se missos à patre confirmant, ut pacem ipsis deferant: eam si recipiant, iubent omneis fortunas communicare: sin autem repudient, tum hac uelut arra sese contestari hoc ipsorum facinus & ingratitudinem: hoc enim esse tempus, quod prænunciarint omnes prophetæ, quo tempore per uniuersum orbem terrarum Deus uelit coli iustitiam: & quum officio suo rex perfunctus eò rem deduxerit, ut ubiq; iustitia regnet, tum fore, ut patri suo Christus regnum tradat. Sic locuti, capiuntur, & primùm amicè, deinde per tormenta rogati de sua fide atq; uita, deq; urbis munitione, respondent, se solos habere ueram doctrinam, idq; sui capitis periculo uelle contestari: nam inde ab apostolorum ætate, neq; rectè denunciatum uerbum Dei, nec ullam fuisse iustitiam: esse quatuor omninò prophetas, quorum duo sint iusti, Dauid & Ioannes Leidensis, duo autem iniusti, pontifex atq; Lutherus, et hic quidem illo deterior. Interrogati, cur homines innocentes præter fidem datam ex urbe profligarint, ipsorum occupatis bonis, uxoribus atq; liberis, & quo scripturæ loco suam hanc iustitiam probare uelint atq; defendere? iam tempus illud adesse dicunt, quo fore Christus dixerit, ut mites terram poßideant: sic Aegyptiorum bona Deum Israëlitis olim dedisse. Postea de copijs & annona ciuitatis locuti, plerosq; dicunt habere supra quinq; uxores: adhæc, expectari copias è Frisia & Hollandia: simul ac isti uenerint, regem omni cum exercitu prodituruм, ut mundum sibi subijciat, interfectis regibus ob non administratam iustitiam. Post habitam quæstionem, cùm in proposito manerent, nec ullum agnoscerent magistratum, præter suum regem, capitis pœna mulctati sunt: ex ijs tamen unus euasit. Iam autem erat urbs adeò grauiter & angustè circumsessa, nullus ut cuiquam pateret exitus: itaq; ciues inediam ueriti, deq; suo periculo soliciti, cogitabant comprehendere regem, & uinctum tradere episcopo: Rex autem, qui per indicium rem cognouisset, ex omni multitudine deligit sibi duodecim, quos maximè

fideles

fideles sibi esse putabat, eósque uocabat duces, & singulis attribuit 1535
partem aliquam urbis tuendam, & satellites, ut ne quis populi motus exoriri posset: deinde, toti multitudini promittit, fore, ut ad Pascha liberentur ab obsidione simul & inopia: quos uerò delegerat duces, ijs ampliora multò pollicetur, & rerum dominos ait futuros: nominatim etiam, quam cuiq; prouinciam, quas arces atq; prædia daturus esset, exponit: uni tantum Lantgrauio parcendum esse dicebat, quòd hunc suarum partium aliquando futurum esse speraret. Suprà diximus, conuentum fuisse indictum Confluentiæ, ad mensem Decembrem, eorum ordinum, qui sunt prouinciæ Rhenanæ: his etiam Saxoniæ princeps elector, Ioannes Fridericus, ultrò se coniunxit. Eo in conuentu re deliberata, decernuntur episcopo auxilia subitaria, equites CCC. peditum millia tria, in sex menses: his copijs totiq; bello præficitur Vuirichus Comes Oberstenus: hoc etiam decernitur, reliquos omneis ordines Imperij solicitandos de auxilijs, &, quoniam Cæsar esset in Hispanijs, Ferdinandum regem orandum, ut in Aprilem mensem, eius rei causa conuentum publicum indicat. Mißis deinde literis, grauiter monent obsessos, ut à proposito desistant, quod adeò sit inhonestum & impium, ut nihil suprà: nisi pareant, seseq; legitimo suo magistratui dedant, profitentur, episcopo, qui nunc ipsos obsideat, non esse defutura Imperij totius auxilia. fuit hoc sub finem Decembris. Illi rescribunt idibus Ianuarij, anno salutis M.D XXXV. multis quidem uerbis, uerùm alienè, sic tamen, ut institutum suum laudarent atq; defenderent: ad illud uerò, quod ipsis obiectum erat de creato rege, nihil quicquam respondent: sed in literis priuatim ad Lantgrauium scriptis conantur excusare, multa locuti de clade & internecione omnium impiorum, de liberatione et regno piorum in hac uita. simul ei mittunt eum, de quo suprà diximus, librum de restitutione, & monent ut resipiscat, neque reliquorum principum more, qui sunt impij, bellum ipsis inferat, hominibus innoxijs & populo Dei. Lantgrauius, lectis illorum literis atq; libro, quid in eo uituperaret, annotat, suisq; mandat, uti respondeant. Et quoniam illi, paucißimis uerbis atq; subobscuris, regem, non tam ab ipsis quàm à Deo constitutum esse scripserant, rogat, cur non ea scripturæ loca, quibus id sibi licuisse putent, euulgarint, & signis atq; prodigijs antea cõprobarint?

Conuentus Principũ Cõfluentiæ.

Lantgrauius respondet scripto Monasteriensium

1535 nam de Christi aduentu Deum per prophetas omneis multò antè prænunciasse, ita quidem euidenter, ut non solùm de familia seu stirpe, sed etiam quando nasciturus esset & ubi, certò constaret. Causæ quoq; fieri cognitionem illi postulauerant: ad hoc Lantgrauius. nō istud iam habere locum, quandóquidem & gladij potestatem sibi sumpserint, & tantæ calamitatis extiterint authores: nam omneis uidere, quorsum exeant, nimirum, ut leges omneis atq; respublicas euertant: & sicut ipsorum institutum planè sit impium atq; sceleratum, sic etiam, quòd nunc de causa cognosci petant, fictum esse ac simulatum: se quidem ipsis ecclesiæ ministros misisse fideles, à quibus hauddubiè rectè sint instituti: quòd autem eorum proiecta doctrina, deficiant à magistratu, quòd aliorū facultates occupent, quòd plures habeant uxores, quòd nouum sibi regem delegerint, quòd ex Maria uirgine Christum negent assumpsisse naturam humanam, quòd liberum esse dicant hominis arbitrium, quòd ad bonorum communicationem homines adigant, quòd lapso peccatori denegent absolutionē, hæc omnia tum sacris tum humanis etiam legibus aduersari. Cùm hoc ad eos esset allatum responsum, denuò scribunt, & librum unà mittunt, lingua populari compositū de scripturæ mysterijs. per epistolam denuò suam causam exornant & dogmata defendunt: in libro autem, quem diximus, totius mundi tempus atq; cursum omnem in treis partes diuidunt. & primum quidem mundum, inde ab Adamo usq; ad Noham inundatione perijsse, alterum, in quo nos hodie uersamur, igni periturum, tertiū planè nouum esse futurum dicunt, in quo iustitia regnet: prius uerò, quàm hic postremus illucescat, eum, qui nunc sit, oportere per ignem expurgari, sed id non antè futurum, quàm sit reuelatus antichristus, & illius oppressa planè potentia: tunc demum fore, ut collapsa sedes Dauidis erigatur, & Christus regnum suum in terris obtineat, & prophetarum omnia scripta compleantur: præsentem uerò mundum esse uelut ætatem Esau: nam & in eo silere iustitiam, & pios affligi: sed, ut à captiuitate Babylonica, sic etiam nunc à tantis ærumnis adesse tempus liberationis ac restitutionis, & futurū, ut impijs cumulatè rependantur ipsorum scelera sicut in apocalypsi denunciatum sit: hanc autem restitutionem antecedere futurum seculum, ut impijs omnibus oppressis, iustitiæ ueluti domicilium atq; sedes adornetur. Eo perlecto libro,

Anabaptistarū liber de Scripturæ mysterijs.

libro, Lantgrauius negocium dat suis aliquot ecclesiæ ministris, ut contrarium scriptum opponant. Decretum illud Vuormaciæ factum, ciuitates, quædam perpaucæ, quæ tùm interfuerāt, minimè con probant, ac domum se renunciaturos dicunt. Postea, reliquæ omnes Imperij ciuitates conueniunt Eslingæ, & ibi demum statuunt, eos qui Confluentiæ conuenissent antea, non habere ius, ullum onus ipsis imponendi: nam in eo Cæsaris & omnium ordinum debere consensum & authoritatem interuenire. decretum itaq; factum repudiant, & inuicem auxilia promittunt, si quem hoc nomine periclitari contingat: quod autem in publicis Imperij conuentibus, legitimè, pro republica fuerit decretum, in eo se facturos officium, demonstrant. Ingrauescente uerò annona per urbem, Februario mense, sic ut nonnullis etiam, fame ac rerum inopia pereundum esset: quæpiam ex reginis miserata uicem populi fortè ad alias dixit, non putare se Deum hoc uelle, ut ad hunc modum homines inedia consumantur. Rex, qui penum haberet instructum domi non ad usum modò necessarium, sed ad luxum etiam, ubi resciuit, in forum illam producit, & unà reliquas omneis, & in genua considére iussam, capite plecti & mortuam ignominia notat, uti scortum. eo facto, reliquæ concinunt, & patri cœlesti gratias agunt: deinde choream rex ducit: multitudinem etiam, cui præter panem atq; salem nihil iam erat reliqui, ad saltationem atq; lætitiam cohortatur. Cum uenisset Pascha, neque liberatio appareret ulla, rex, qui magnificè promiserat, ut ad excusationem aliquid inueniret, per sex dies ægritudinem simulat: pòst in forum prodit, & asino cæco se insedisse, totiúsque multitudinis peccata sibi patrem imposuisse dicebat: nunc igitur ipsos planè esse mundos, & ab omni piaculo solutos: hanc illam esse, quam promiserit, liberationem, qua quidem debeant esse contenti. Lutherus, inter alia, quæ populari sermone per hoc tempus emisit, ah, quid, inquit, aut quomodo querar, ac perditos illos homines deplorem? ipsa nimirum res loquitur, cacodæmones ibi confertim habitare: sed tamen immensam Dei misericordiam celebrare nos meritò decet. Nam etsi propter euangelij contemptū ac nominis diuini contumeliam, & piorum hominum profusum cruorem, digna sit Germania, quam grauiter Deus affligit, sathanæ tamen impetum adhuc et uiolentiā cohercet, neq; laxis habenis illum grassari permittit,

1535

Rex reginam in media obtruncat.

Lutheri scriptum de Monasteriensibus.

1535 sed clementer nos admonet, et per tragœdiam hanc Monasteriensem, minime artificiosam, ad uitæ uocat emendationem. Etenim, nisi Deus illum frenaret atq; retraheret, nihil dubito, quin subtilißimus ille spiritus & tantus artifex, longè secus rē fuerit acturus: nunc uerò, quandò securim ei Deus iniecit, non quantum cupit atq; uult, sed quantū ei permittitur, furit & tumultuatur. Nam qui fidem Christianam conatur euertere genius malus, non hanc uiam ingreditur, ut polygamiam introducat: cum enim nefas & rei turpitudo sit in omniū aspectu, satis intelligit homines abhorrere. Politia quidem & ciuilis gubernatio potest hac ratione turbari, sed Christi regnum alijs est oppugnandum telis atq; machinis. Qui uult in fraudem homines ac insidias pellicere, non est quòd regnum aut dominatum affectet, ac tyrannum agat: hoc enim omnes improbant, & quò tendant illius consilia, uident: sed occultis rationibus, tanquam semitis, eò perueniendum est. obsoletè ac inusitatè uestiri, uultū ad austeritatem componere, caput in terram deijcere, ieiunare, non attingere pecuniam, non uesci carnibus, abhorrere à matrimonio, functionem ciuilem seu magistratum habere pro re prophana, recusare dominatum, ac animi demißionem singularem profiteri: hæc inquam est methodus atq; ratio, quæ sapientes etiam circumuenire poßit, quæq; dißimulanter & occultè uiam ad regnum aditumq; patefacit. uerùm, impudentia summa regnum sibi uendicare, proq; libidine quot libet uxores ducere, non hæc est alicuius exercitati, sed rudis etiamnum cacodæmonis techna, uel si est exercitati, iam sanè Deus illum ita reuinxit cathenis, ut subtilius insidiari non poßit. quòd eò facit hauddubiè, ut ipsius numen reuereamur, & ad pœnitentiam excitemur, prius, quàm frena laxet illi perito, qui certè multò nos acrius est adoriturus. Nam si tantam turbam grammatistes ille potest excitare, quid futurum est, ubi plenis uelis in nos inuehetur ille maiori præditus cognitione sathanas, leguleius nimirum atque theologus: itaq; nihil ab hoc tam inuenusto genio magnopere metuendum est: opinor etiam non omnibus in urbe ludum hunc atque fabulam probari, sed plærisque uehementer dolere, qui non absque suspirijs ac lachrymis à Deo liberationem expectent, ut superioribus annis in seditione quoq; rusticorum accidit. Atq; utinam nullus in orbe terrarum sit diabolus astutior hoc Monasteriensi: modò

uerbum

uerbum suum Deus non eripat nobis, equidem perpaucos fore credi- 1535
derim, qui tam crasso magistro minimeq; sobrio sint habituri fidem. Quanquam sanè, cùm exardescit ira Dei, nullus est error tam absurdus et inconditus, quem non sathanas persuadeat, ut in Mahometi dogmate uidemus accidisse. nam etsi totum est ineptum, tamen extincta luce uerbi diuini, robur assumpsit, & in tantam sese diffudit amplitudinem atq; potentiam, uti uidemus. quod nisi Munceri consilium & conatum repreßisset Deus, idem erat in Germania futurũ: quantumuis enim exiguam scintillam, permittẽte Deo, sathanas in immensum inflammare potest, nec incendij melior est uia restinguendi, quàm per uerbum Dei: cum enim hostis armatura sit omnis incorporea, non potest aut equitum turmis aut machinis ullis debellari. Nostri uerò principes ac episcopi diuersum agunt: euangelij doctrinam impediũt, qua sola mentes hominum atque corda sanari possunt: interim supplicijs grassantur, ut corpus eripiant Diabolo, sed potiorem hominis partẽ, cor ipsum & animam ei relinquunt. Ea res nimirum illis ita cedet, ut Iudæis olim, qui cruce uolebant atq; supplicio Christum extinguere. Iam uerò, quantum ad ea pertinet, quæ de Monasteriensibus diuulgata sunt atq; scribuntur, equidẽ sic rem habere puto, fidemq; mihi facit illud nuper ab ipsis editum scriptum, quo suum ipsi furorem pulchrè depingunt. Primum enim, de fide uehementer absurda docent, deq; Christo, quasi non sit ex Maria satus, ut ipsi loquũtur, tametsi de semine Dauidis uenisse fatentur. sed non satis rem explicant, & sathanas hauddubiè monstri aliquid alit: hoc quidem non obscurè significat & innuit, Mariæ semen aut carnem nõ posse nos liberare. sed frustrà nititur: nam ex Maria uirgine natum esse Christum scriptura dicit. quæ quidem uox in omnibus linguis ad fœtum refertur, qui de carne matris ac sanguine conceptus atq; formatus in lucem editur. Deinde, quod baptismum superioris temporis, uti prophanum damnant, inscienter quoq; faciunt: nec enim illum, ueluti rem institutam à Deo, sed tanquam opus humanum, censent, & æstimant. Quòd si autẽ planè cõtemni debet atq; proijci, quicquid impij dant aut habent, miror sanè, cur aurum, argentum, ac cæteras facultates, ereptas impijs, non aspernentur, & nouam materiam fingant: nam ut ista, sic etiam baptismus est opus & creatura Dei. Cùm impius iurat, abutitur uero no

1535 mine Dei: si non sit ei uerum Dei nomen, non delinquit: qui latrocinatur, furatur aut prædam facit, mandatum Dei uiolat: si non sit ei uerum Dei mandatum, nihil peccat: sic etiam, si prior baptismus nihil sit, iam illi, qui sunt eo tincti, nihil errarunt. Cur igitur eiusmodi baptismũ execrantur isti, uelut rem impiam, cùm tamen nihil sit, ut ipsi confirmant? Si matrimonia superioris ætatis habenda sunt pro scortatione ac adulterio, sicut ipsi dicunt, quandoquidem ab ijs contracta sunt, qui fide carebant, ut aiunt, quæso, nónne meretricum sese filios esse fatêtur? Iam, si spurij sunt et illegitimi, cedo, cur suæ ciuitatis atq; maiorũ possessiones obtinent? æquum erat profectò quoniam eiusmodi sunt, ne quam hæreditatem adirent, sed in hoc sub nouo matrimonij genere sibi nouas compararent facultates ac opes, quæ titulum haberent honestiorem: nec enim istos tam sanctos & religiosos uideli cet homines decet, ut meretricijs illis ac illegitimis bonis uitam tolerent, aut alijs illa per uim & latrocinium adimant. Ad ipsorum illud ridiculũ regnum quod attinet adeò multa sunt et aperta quidẽ in hac una re flagitia, nihil ut sermone prolixiori sit opus: ac sanè hæc ipsa quæ dicimus, & nimis multa, neq; magnopere uideri possunt necessaria, præsertim, cùm ab alijs abundè satis tractata sint & explicata.

Conuentus Imperij Vuormaciæ. In Imperij conuentu, quem rex Ferdinandus, rogatu principũ, Aprili mẽse, Vuormaciæ per legatos agebat, ciuitates quæ nihil adhuc dederant pecuniæ, protestantur initiò, se ad eũ diem adesse, non propter decretum Confluentiæ factũ, sed ut Cæsari ac Ferdinando regi morẽ gerant. Pòst magna fuit ipsis, de contributione, cũ principibus altercatio. Tandẽ fuit decretũ auxilium in menses quinq;, nempe ad uiginti aureorũ millia menstrua: item, ut expugnata uel capta urbe, parceretur innocenti turbæ, & ut uiris bonis, qui uel essent obsessi, uel aliò migrassent, bona restituerẽtur. Eo facto decreto, Monasteriensis episcopus exercitũ tradit Obersteinio: sed cùm negligenter admodum & propè serò cõficeretur pecunia publica, nihil potuit præclarè admini strari: tùm & ipsi duces, ob difficultatem rei nummariæ, non semel in magno fuerũt uitæ discrimine, tumultuante milite. Cùm intra urbem iam res eò cum esset deducta casum, ut fame cõplures quotidie morerentur multi etiã aliò discederent, ac foras prodirent adeò tenues & afflicti, ut etiam hostis uteretur in eos misericordia: belli duces mo-

uebant

nebant oppidanos, quòd si regem & paucos præterea quosdam tra= 1535
derent, ipsis nihil futurũ esse fraudi. Ciues, etsi uehementer optabãt, seueritate tamen & uigilantia regis deterriti, nihil audebant. tam e=nim erat rex obstinatus, ut quandiu superesset, quod ipse cum paucis ederet, non esset facturus deditionem. Itaq; duces rescribunt, & iu=bent, ne posthac ullos emittant, ne pueros quidem aut mulieres. fuit hoc calendis Iunij: postridie respondent illi. queruntur non admitti ad cognitionem legitimam, & præter omne suum meritum grauißi=mè affligi: quòd si quis errorem ipsis demonstret, non se defuturos of=ficio: deinde, locum quendã Danielis explicant, de quarta bestia, lon=gè omniũ sæuißima: exitus erat literarum, se beneficio Dei in hac ue=ritatis confeßione perseueraturos. hæc autem omnia de uoluntate re=gis ita scripta fuerunt. Rebus autẽ ad extremum in urbe adductis, duo quidam profugiunt. ex ijs unus capitur à militibus, alter, interposita fide, ad episcopũ uenit: & uterq; potiundæ urbis rationem ostendit. Oberstenius & episcopus, audito perfugarum sermone, & re delibe=rata, Iunij die uigesima secunda monent per colloquium oppidanos, ut sese dedant, & multitudinem conseruent, quæ fame cõtabescat: Illi, præsente rege, per Rotmannum respondent, sic tamen ut à proposi=to nollent discedere. Biduo pòst, noctu sub horam undecimam, copiæ silentio ad urbem accedunt, & industria perfugæ, milites aliquot de=lecti, per fossam in uallum perueniunt, interfectis excubitoribus: hos alij subsecuti portam minorem offendunt patentem, & circiter quin=genti cum ducibus aliquot atq; signis in urbem inuadunt. Ibi tum op=pidani facto concursu, reliquos conãtes irrũpere morantur, atq; uix tandẽ reijciunt, & occlusa porta, mox in eos, qui fuerant ingreßi, fa=cto impetu, multos interficiunt: cumq; per unã & alterã horam esset acriter dimicatũ, qui erant inclusi milites, proximã portam, quæ mi=nimo tenebatur præsidio, ui refringunt, & socijs aditum faciunt, qui statim ingenti agmine sese inferunt, cumq; initiò resisterent oppidani, & occupato fore sese cõmuniuissent, re desperata, multisq; cæsis im=petu primo, misericordiã implorant & impetrant. Rex autẽ & Cnip perdolingus in hoc ipso tẽpore capiuntur: Rotmannus, abiecta spe sa lutis, cùm in confertam hostiũ turbam incurrisset, cõfoditur, ne uiuus in illorũ ueniret potestatẽ. Vrbe capta, episcopus dimidiam prædã &

Monasterium expugnatur.

tor=

1535 tormēta sibi sumpsit, postea dimißis copijs, duo tantùm signa sibi ser
Alter conuentus Vuormaciæ. uat præsidij causa. Secutus est deinde alter Imperij conuentus, Vuormaciæ, ad Idus Iulias. In eo Ferdinandus rex per legatos proponit & rogat, occupata nunc urbe, num præterea sit agendum de delendis in uniuersum, anabaptistis: monet etiam, ut pontificem Romanum de concilio principes interpellent. Illi, quid de anabaptistis fieri conueniat, esse iam antea cautum aliquot edictis: de concilio pontificem esse non semel solicitatum à Cæsare: neq; se posse aliquid præterea dicebant. Eodē in conuentu, Monasteriensis episcopus petit impensas atq; damnum sibi sarciri, & pactam pecuniam nondum esse persolutam queritur. Cùm nihil amplius decerni posset, perpauci etiam ordines adessent, indictus est alter ibi conuentus, ad Calendas Nouembris, in quo de rationibus & sumptu belli cognosceretur, &, quæ reipublicæ forma sit instituenda posthac Monasterij, dicerneretur. Vbi uenisset dies, Ferdinandi regis lagatus paucis repetit causas indicti conuentus, ut uidelicet inter alia deliberetur etiam, quomodo ciuitas nuper occupata, deinceps in ueteri permaneat religione. Posthæc, episcopi legatus exponit, quantos ille toto belli tēpore sumptus fecerit, quàm magnum æs alienum conflauerit, quomodo capta urbe, motus & periculi uitandi causa, necesse habuerit bina extruere in urbe Castella, præsidijsq; munire. quarum rerum omnium rationē haberi petebat. Ad ea responsum est, episcopum & prædæ maiorē partem & tormenta omnia, & ciuium etiam bona cepisse, quæ quidem omnia sint reipublicæ Imperij: æquum esse, ut æstimatione facta, cum sumptibus hæc communicentur: quod amplius desideratum fuerit, eius quoq; rationem habendam esse. Postea decernitur, ut episcopatus Monasteriensis Imperio subsit, pro more antiquo, nobilitas omnis restituatur & ciues etiam qui migrarint aliò, modò ne sint anabaptistæ: de religione agat episcopus secundū Imperij decreta. primo uere sequentis anni, principū legati Monasteriū profecti, de statu ciuium cognoscant, innoxios cōseruent, munitiones omneis ab anabaptistis excitatas, demoliantur, & episcopus etiam ab se ædificata castella in urbe, diruat, regem autē & Cnipperdolingum & Crechtingum captiuos, primo quoque tempore, pro ipsorum merito, plectat, neque amplius detineat. Ad illud quod de religione decretum esse diximus, palàm testati

sunt,

ſunt, non ſe aſſentiri, Saxo, Lantgrauius, Vuirtembergicus et Anhaldius: idem profitebantur etiam ciuitates, ſed neq; ueteres urbis muniones dirui uolebãt: de nouis non repugnabant. Rex & ſocij duo captiui, ducebantur huc illuc ad principes, ſpectaculi & ludibrij cauſa. Per hanc occaſionem, Lantgrauiani concionatores cũ rege ſermonem conferunt, & diſputationem ineunt de his potiſsimùm dogmatis, de regno Chriſti, de magiſtratu, de iuſtificatione, de baptiſmo, de cœna Domini, de incarnatione Chriſti, de coniugio, & ſcripturæ teſtimonijs eò proficiunt, ut illum, quantumuis reluctantẽ ſuaq; defendentẽ, etſi non mutarent totũ, flecterẽt tamen atq; labefactarent, ſic ut plæraq; tandẽ cõcederet. quod tamẽ uitæ ſeruandæ cauſa feciſſe putatur. Cùm enim ſecundò rediſſent ad ipſum, promittebat, impunitate propoſita, ſe facturũ, ut qui per Hollandiam, Brabantiam, Angliam, Friſiam eſſent maximo numero anabaptiſtæ, ſilerent, & per omnia magiſtratui obtemperarent. Cùm ipſius deinde ſocijs ijdem & coràm & ſcripto diſputarunt, de mortificatione, de baptiſmo paruulorum, de communione bonorum, de regno Chriſti. Cùm eſſent adducti Telgetum, rex ab epiſcopo rogatus, qua fretus authoritate, tantam ſibi licentiam arrogaſſet in ſuam ciuitatẽ atq; populũ? rogat inuicem, quis ipſi ius & imperium in eam ciuitatẽ dediſſet? cumq; reſponderet epiſcopus, de collegij populiq; uoluntate ſibi ditionẽ hanc obueniſſe: refert ille, & ſe diuinitus eò uocatũ. xiij. deinde calendas Februarij, Monaſterium reducuntur, & ſingulis attribuitur cuſtodia ſeparatim: eodem etiam die uenit illuc epiſcopus, & cum eo Colonienſis archiepiſcopi & principis Cliuenſis legati. Quod ſecutum eſt biduum, pijs admonitionibus datũ eſt, ut ab errore deducerẽtur: et rex quidẽ agnouit peccatum, ac precibus ad Chriſtũ confugit: reliqui duo nec ullũ fatebantur delictũ, & obſtinatè ſua defendebant. Poſtridie rex in locum editiorem productus, alligatur palo: aderant bini carnifices ac forcipes igniti: ad treis primos morſus conticuit, deinde miſericordiam Dei cõtinenter implorans, cùm horam & amplius ad hunc modũ laceratus eſſet, tranſacto demum per pectus mucrone, deceſsit: idem ſupplicium & ſocios eius perculit. Et extincti, caueis ferreis illigantur ſinguli, & ad ſummam turrim urbis exponuntur penſiles, rex quidem, medius eſt, &, quanta eſt hominis ſtatura, ſublimius illis. Huius anni menſe

1535

Rex Monaſterienſis ſpectaculi cauſa circumducitur.

1536

Supplicium regis Anabaptiſtarũ.

1535 mense Ianuario mortem obijt Catharina, quam ante annum tertium Henricus Angliæ rex, repudiauerat, ut suprà docuimus. Libro quarto diximus, quomodo Holsatiæ dux Fridericus ope Lubecensium fuit creatus Daniæ rex: cùm is mortem obijsset, natū est bellum inter eius filium, Christianum, regni successorem, & Lubecenses, admodum graue: sed cùm Saxo, Lantgrauius, Ernestus Luneburgius, Bremenses, Hamburgij, Magdeburgici, Brunsuigij, Luneburgenses & Hildesse=mij intercederent, huius demum anni mense Februario pacificatum fuit. Bellū tunc Geneuensibus aliquandiu fecerat Sabaudiæ princeps Carolus, adiutus ab eius urbis episcopo, uel potius instigatus, partim, ob euangelij professionem, partim alijs de causis. Erant autem Gene=uenses Bernatum Heluetiorum socij, & tandē ab illis adiuti summis copijs, uim hostilem reijciunt. & Bernates progreßi, quicquid ipso=rum finibus erat opportunum, occupant, ad Lemanum usq; lacum. faciebant idem etiam reliqui Heluetij, quorū ad fines Allobroges pertingunt. Dum hæc geruntur, Galliæ rex, qui multò antè constituerat in Italia belligerari, maximè uerò post mortem Francisci Sfortiæ, de quo diximus, uere primo conscriptis copijs, bellum & ipse principi Sabaudiæ facit, auunculo suo, propter controuersiam hæreditatis, quam sibi deberi dicebat, ab illo possessam & occupatam. Sabaudus iam antea debilitatus, ut dictum est, & impar hosti tam ualido, breui tempore, ferè totis finibus eiectus fuit. Rex enim superatis alpibus, Pedemontanam quoque regionem inuadit, & inter alia præcipuum ijs locis oppidū Taurinum capit, & opere præsidioq; munit, ductore Philippo Schaboto Amiralio. Habebat in matrimonio Sabaudus E=manuelis Lusitaniæ regis filiam, Beatricem, Cæsar autem huius sororem, Isabelam, & superioribus quidem annis neutri sese dederat ille: cùm autē nunc ad Cæsarem inclinare uideretur, regem è sorore con=sanguinea Ludouica nepotē in se concitauit. Sunt qui dicant, Clementem pōtificem, quo tempore Maßiliæ fuit, ut superiori libro diximus, regi consiliū hoc dedisse, ut si Mediolanū aliquādo recuperare uellet, uicinam Sabaudiam atq; Taurinos primum occuparet. Vtcunq; sit, rex, anno sequenti, noua quadam cōsuetudine, per sui regni prouincias instituit milites legionarios, ad quadraginta circiter millia, qui sese armis exercerent, & cùm tempus ita posceret, essent expediti.

Bellum Daniæ cum Lubecensibus.

Bellum Sabaudi cum Geneuensibus.

Galliæ rex bellū mouet Sabaudo.

Cùm

Cum enim antiquitus Galliæ reges plurimum ualeant equitatu, quem alunt perpetuum, iste peditatū etiam uoluit habere delectū, ne semper opus esset externo milite. Erat autē propositū regis, producere exercitum & bellum in Insubria uicina facere quo principatū Mediolanensem recuperaret, quem antea toto sexennio possessum, ad se suosq; liberos pertinere contēdebat, per Valentinam, Philippi Vicecomitis, postremi Mediolani principis ex ea familia, sororē, proauiam suam. Ita res autem habet. Vicecomitū familia per Insubriam illustre nomē obtinet. In ijs primo loco refertur Otho, Mediolanensis archiepiscopus, qui Rodulpho, Cæsare, Turrianos, nobilem et insignē familiam, eiecit. Hunc sequitur ex fratre Theobaldo nepos Matthæus, inde Galeacius, Actius, Luchinus, Ioannes, Matthæus II. Galeacius II. Barnabas, Ioannes Galeacius, quem Vuenceslaus Cæsar primum Mediolani ducem creauit. Huic erant filij duo, Ioannes, Philippus, qui sine liberis decesserūt & Valentina. Philippi filiam notham, Franciscus Sfortia, uir militaris, Iacobi filius nothus, in matrimonium ducit, & per eam occasionē principatū Mediolanensem inuadit, exclusa Valentina, Philippi sorore, quam in matrimonio habebat Caroli sexti Galliæ regis frater Ludouicus, dux Aureliæ. Sfortiæ nati sunt liberi, Galeacius, Ludouicus, Ascanius: ex iis Ludouicus dominatum inuasit, & filios procreauit Maximilianū Franciscum. Ex Valentina liberos habuit Aureliæ dux, Carolum, Philippum, Ioannem. Carolus, pater fuit Ludouici ducis Aureliæ, qui pòst factus est Galliæ rex eius nominis duodecimus. Philippus absq; sobole deceßit. Ioannes Engolismorum princeps filium suscepit Carolum, patrem Francisci regis, qui Maximiliano Sfortia capto, suam in potestatem redegit Insubriam: sed Leo decimus & Cæsar, ipso profligato, Franciscū Sfortiam exulē restituerunt, quo nunc demum extincto, rex Franciscus, repetendi sui iuris, ut ait, & uindicandi causa, bellū denuò mouet, quia post interitū Sfortiæ, Cæsar Insubriam suæ ditionis fecerat per Antoniū Læuam, quem nauigaturus in Aphricam, ut suprà diximus, legatū & custodē ibi reliquerat. Vbi primùm ergò de conatu regis intellexit, ilicò per Germaniam, alijsq; in locis, quantum omnino potest, conscribit exercitum, & in Italiam euocat: & quum Neapoli Romam uenisset, initio mensis Aprilis, aliquot pòst diebus, senatum sibi dari petit, & in frequenti

1536

Familia Vicecomitum Mediolanensium.

Oratio Cæsaris in Gallū.

1536 quenti cœtu cardinalium, præsente pontifice & exterorum regum legatis, orationem habet grauem ac uehementem in Galliæ regem, qui rupto fœdere & inueterato quodã odio, pulcherrimos ipsius & sanctißimos conatus impediret ac euerteret. Exitus orationis erat, ut diceret se paratũ esse cum illo dimicare singulari certamine, quò uidelicet alterutrius priuato potius, quàm publico totius orbis incõmodo, belli finis aliquando fiat. Prius quàm Neapoli discederet, fœdus cum eo Veneti fecerunt in Turcã, eoq; magis, quòd fore sperarent, ut Mediolani posseßionem alicui traderet. Nam cum reliqui per Italiam dynastæ, tum inprimis ipsi, neq; Gallos neq; Cæsarem uolebant amplissimo principatu locupletari, & superioribus annis eò sæpe conspirauerant, nunc in Gallum, nunc in Cæsarem, ut Franciscus Sfortia restitueretur, quòd ab eo sibi minus esse periculi putarent. Etenim, eius fœderis, quod ante annum decimum Clemens atq; Veneti contra Cæsarem inierant, hæc fuit causa, quòd illum, profligato Sfortia, totam Insubriam uelle sibi putarent uendicare, quod quidem certißimo suo cũ detrimento coniunctũ esse iudicabant: et quum ante annũ sextum, Clemens pontificis interuentu, Sfortiam Bononiæ restitueret, incredibilem sibi cõciliauit beneuolentiam. Neapoli quoq; Cæsar nuptias peregit filiæ suæ nothæ cum Alexandro Medices, quem Florentiæ ducem constituerat, ut libro septimo diximus. Alexander hic erat filius nothus Laurentij Medices, qui patrem habuit Petrum, quem superiori libro diximus in ostio Liris obrutum fluctibus interijsse. De Vergerio dictũ est libro superiori, quare fuerit amandatus in Germaniam: cùm autem Cæsar Neapolim ueniret, pontifex illum reuocat: ubi magna celeritate Romam uenisset, legationẽ renunciat: protestantes concilium postulare, liberum & Christianum, & quidem intra fines Imperij, loco opportuno, quod Cæsar sit ipsis pollicitus: de Luthero cæterisq; nullam esse spem, nisi opprimantur: ad illud de rege Britanniæ protestantes minimè assentiri, cæteros uerò principes admodũ frigere: Georgium autem Saxoniæ ducem affirmare, maximum esse periculum à Lutheranis, quod sanè non alia ratione depelli poßit aut euitari, quàm si bellum Cæsar illis atq; pontifex quamprimum faciant. Ea re cognita, Vergerium pontifex, ut Neapolim celeriter ad Cæsarẽ transcurrat, & hæc illi cõmemoret, præsertim illud de capiendis armis

Fœdus Venetorum cũ Cæsare.

Vergerius ad Cæsarem amandatur.

mis in Lutheranos, dimittit. Cum deinde Romam Cæsar uenisset, 1536
quod fuit Aprili mense, sicut antè docuimus, indictionem concilij mul
tum urgebat, eiusq; rei diploma secum asportare cupiebat: pontifex
autem, non quidem recusare, sed aliquam urbem Italiæ deligere, &
conditiones uelle se præscribere dicebat, ecclesiæ Romanæ necessarias.
Tum Cæsar, modò peragere illud uellet, non se reliqua morari: nam
Germaniæ potißimam partem, ut in eo ipsum sequantur, adductu-
rum. Sic ergo nouem ex eo numero deligit pontifex, qui diploma con
scribant. Hi erant Campegius, Cesius, Simoneta, Ginutius, Contare-
nus, Polus, cardinales: archiepiscopus Brundusinus, episcopus Rhe-
giensis, Vergerius, tum primùm factus episcopus Modrusiensis, ac
non multo pòst, Iustinopolitanus: hi simul omnes, primùm, pontifice
præsente, postea separatim formulam indictionis conscribunt, ut infrà
dicetur. Suprà dictum est de legatione Britannica: cùm ijs actum fuit Capita fœderis inter Anglum & Protest.
Smalcaldiæ certis conditionibus. ut puram euangelij doctrinam, Au-
gustæ propositam, & pòst explicatam, rex propaget, & in legitimo
concilio, si quod erit, unà cum ipsis defendat: ne concilij uel indictio-
nem uel locum alteri recipiant, nisi de communi uoluntate: quòd si ta
men certis & indubitatis argumentis appareat, eiusmodi futurum es-
se concilium, quale pontificio legato Paulo Petro Vergerio sit demon
stratum, ne repudietur: quòd si pontifex nihil ominus pergat, ut tum
eius institutum impediatur, & testificatione publica recusetur: sicut i-
psorum doctrinæ sese rex adiunxit, ita quoq; fœderi coniungat, eiúsq;
dicatur patronus atq; defensor: Illa uulgaris de primatu pontificis o-
pinio, reijciatur in sempiterum: si quod bellum nomine religionis aut
quauis alia de causa fiat in alterutros, ne quid auxilij detur ei qui uim
facit: ad fœderis defensionem rex dependat aureorum millia centena,
cuius quidem pecuniæ partem dimidiam confœderati, cum opus erit,
impendant, reliquum uerò sumptum ex ea, quam ipsi contribuerunt,
pecunia, faciant: quòd si autem diuturnum sit bellum, & uis hostilis
ita cogat, tum ad ducenta millia rex annumeret, quandóquidem ipsi,
cùm in eum casum rex deuenerit, non facultates modò, sed uitam e-
tiam atq; sanguinem profundere pacto teneantur: eius quoq; summæ
sit eadem ratio quæ superioris, nec in alium usum quàm ad defen-
sionem erogetur, & quod reliquum erit confecto bello reddatur: hæc

1536 ad regem legati perscribant, et cùm de ipsius mente cognorint, Saxoni, Lantgrauioq; renuncient, quo communis deinde mittatur ad illum legatio. Cùm ad regẽ hæc postulata legati misissent, Vuittembergam profecti, reliquam hyemem ibi transigunt, & interea cum theologis ibi disserunt de dogmatis, & potißima erat eis controuersia de cœlibatu sacerdotum, de cœna Domini, de missa pontificia, de uotis monasticis: inprimis autem solicitabant, ut diuortium regis, theologi probarent: sed hi nõ se posse per scripturam dicebant: cumq́; illi multa deinde persuadendi causa in medium adducerent, hoc inprimis, Clementem pontificem sententijs uariasse, & ad Galliæ regem, colloquio priuato, quid sentiret, explicasse: theologi respõdebant, si quidem ita sit, magnas regem habuisse causas: urgentibus autẽ illis, ut iustißimas fuisse causas dicerent, denegabant. Cum autem ex Anglia uenissent iam literæ, quibus animum suum rex atq; sententiam explanabat, legati certiorem de eo faciunt electorem, & xij. die Martij, de regis optima uoluntate prolixè locuti Vuittembergæ, quò tum princeps uenerat, postulata pleraq; illi placere demonstrant, si pauca quædã emendentur. & quanquam omnia sint per Britanniam pacata, neq; subsit causa, quamobrem ab ullo sibi rex metuat, &, si qua fortè causa fuit, ea nũc uxoris repudiatæ sit interitu sublata, recuperandæ tamẽ atq; retinendæ ueræ doctrinæ gratia, non illum recusare, quàm flagitent, pecuniæ summã depẽdere, si fœdus coëat: hac etiam de re uelle prolixius agere coràm cum ipsorũ legatis: quòd autẽ honorẽ hunc ei deferant, ut sit fœderis defensor atq; patronus, permagnam habere gratiam, et ipsorum agnoscere beneuolentiam: ac licet intelligat, quanta sit hoc cum inuidia coniunctum & offensione, reipublicæ tamen causa non detrectare, si de primo atq; secundo postulato conuenerit: nisi enim doctrinæ sit cõcordia, putare, prouinciam hanc nõ satis honorificã sibi futurã: cupere autẽ inprimis, ut suæ atq; ipsorũ ditionis uiri docti prorsus idẽ sentiant: et cũ id fieri nõ posse uideat, nisi quædam ipsorum doctrinæ, confeßionis & apologiæ loca, priuatis colloquijs præmolliantur. ideò rogare plurimùm, ut legatos mittant, & in his aliquem insigniter doctũ, qui cũ suis, de doctrina tota, deq́; ceremonijs conferant atq; statuant: cumq́; tam liberalem sese præbeat, inuicem ab ipsis petere, primũ, si quis ei bellũ faciat, ut aut quingentos equites aut naues decẽ instru=

Legati Anglici Vuittembergæ hyemãt.

Angli ad Protest. literæ.

instructas & ornatas, suppeditent in menses quatuor, deinde, ut sumptu ipsius, equitum millia duo, peditum uerò quinq; procurent: postremò, quam sententiam de diuortio facto theologi Vittembergici pronunciassent, ut eam ipsi quoq; laudent, & in futuro concilio propugnent. Saxo, quoniam ad socios ea res omnis pertineat, cõmunicaturum se cõsilia respondet. Aprilis deinde dies xxiiij. constituitur, quo die Francofurti conueniant omnes, cũ hac ipsa tum alijs de rebus. Cũ eò uentum est, legatis responsum fuit. etsi iam primùm in fœdus nonnulli sint recepti, quidam etiam propter itineris interuallum, quod ad suos referre non poßint, definiendi mandatum nullum habeant, fore tamen, ut in hoc ipso conuentu, quemadmodum sit ad regem mittẽda legatio, statuatur, & qui iam statuere non possunt, intra mensem unũ Saxoni Lantgrauioq; suam uoluntatem declarent, quod ipsis ilicò pòst, eo, quem designauerint, loco, renuncietur, neq; dubitare, quin & hi maioris partis, quæ iam legationẽ approbarit, sententiam probent. Concepta deinde fuit actionis instituendæ formula, quam in Angliam mittendi legati sequantur. in ea cautum fuit inter alia, quum eò uenerint, & de fœdere fortè decreuerint, ut in rebus omnibus Imperiũ atque Cæsarem, cui fide sint atq; iureiurando deuincti, claris uerbis excipiant. Ciuitatum nomine fuit ad legationem designatus Iacobus Sturmius: theologi uerò Melanchthon, Bucerus, Georgius Draco. Recepti sunt in fœdus, hoc in conuentu, Vuirtembergicus princeps Vlrichus, Berninus & Philippus fratres, Pomeraniæ principes, Georgius et Ioachimus Anhaldij, fratres, item Augusta, Francofurtum, Campodunum, Hamburgum, Hannobria: de cæteris quoq; rebus, ad fœdus atq; defensionem pertinentibus deq; iudicio Cameræ tractatum fuit: hoc etiam decretum, mittendos ad Cæsarem esse nuncios atq; literas, quibus ad ipsius epistolam, Neapoli datam, ut superiori libro diximus, respondeatur. De Georgio Saxoniæ principe iam sæpe diximus, quomodo Lutheri doctrinam inde ab initio uehementer odisset: cùm ergo per hanc occasionem uariæ lites inter ipsum atq; Saxonem electorem patruelem, huius parentem, nascerẽtur, ita demum transacta res fuit, ne quod religionis causa dißidium sit, uerùm in eo sese gerant uterq; quemadmodum id putent Deo se posse probare, deinde, ut & alterutrius & utriusq; pariter beneficiarij seu clientes, cuiuslibet religionis,

1536

Conuentus Protestantiũ Francofurti.

Transactio electoris cũ Georgio Saxone.

1536 eodem sint iure quo prius. nam habent uterq; princeps permixta dominia: quod quidē pacis retinendæ gratia consultò maiores ita constituerunt, ut uter eorum uellet mouere bellum, suis ipse finibus atq; populis damnū dare cogeretur. Georgius autē, ea postposita transactione, quibusdam ecclesiasticis ditionis electoris, annuos prouentus, quos in ipsius agris haberent, non multò pòst, eò quòd Lutheri doctrinam sequerentur, denegabat: eadem etiam de causa, communes utriusq; clientes, ab usitato moribusq; recepto possessionis beneficio repudiabat. Mortuo uerò Saxone, Ioannes Fridericus filius cœpit per legatos & per literas eum admonere pacti, sed ille minus amicè demùm rescribens, ueluti per contumeliam obiecit inter alia defectionem ab ecclesia & à pontifice atq; Cæsare: cumq; post multam actionem, hoc demum anno frustrà rursum esset tentata conciliatio, per legatos elector hoc in conuentu rem omnem socijs ordine commemorat, & ope consilioq; iuuari sese petit, si quam ille fortè cum suis uim paret. Ad decimum deinde Maij diem dimittitur conuentus. Initio autem Iunij mensis, Angliæ rex coniugem suam Annam Boleniam, adulterij damnatam & incestus, capite plectit, quum filiam ex ea procreasset Isabelā. ea res legationem, de qua diximus, Anglicanam sustulit. Inflammato iam bello Cæsaris cum Galliæ rege, Paulus III. Iunij die secundo scriptum edit. posteaquam ad hanc dignitatē beneficio Dei peruenit, nihil magis optasse, quàm ut ecclesia, quæ suæ curæ sit à Deo commissa, sancti spiritus auxilio suaq; uigilantia repurgetur ab hæresibus & erroribus, qui iam pridem in ea nati sint & aucti, tum etiam, ut emendatis moribus atq; disciplina, restituatur in pristinum statum: nam & ciuilibus bellis & impiorum etiam machinis illam dilacerari: quod sibi cumprimis doleat: cogitanti uerò magna cū solicitudine, quemadmodum hisce malis remedium adhiberet, nullam occurrisse uiam commodiorē, quàm illā ipsam, qua consimilibus in rebus ecclesia semper sit usa, concilium uidelicet publicum: hanc nimirū rationem & antea sibi semper esse probatam, & nunc etiam, simul atq; peruenit ad hunc dignitatis gradum, probari, de eoq; literas ad Cæsarem aliósque reges dedisse non semel, & iam planè rem constituisse, & omnino sperare, futurum, ut per hanc ueluti medicinam, non solùm ex agro domini reuellantur hæreses, uerumetiam ut compositis regum dißidijs, & con-

Anna Bolenia Angliæ regina capite plexa.

Diploma indictionis concilij.

confirmata pace, bellum inferatur hostibus fidei, quò scilicet nostra re 1536
cuperentur, & ex ergastulis illis atq; miserabili seruitute captiui li=
berentur, & homines prophani nostræ fiant religionis, & in unum
uelut ouile congregentur omnes: quod cum ita sit, pro ea, quam obti=
neat potestate, deq́; fratrum suorum cardinalium assensu, concilium
indicere se totius orbis Christiani publicum, ut ad uigesimum tertium
Maij diem anni sequentis, Mantuam ueniant omnes, locum fructuo=
sum & opportunum, quò concilij tunc fiat initium. Itaq́; mandare
in uniuersum omnibus ecclesiæ præfectis, ubicunq; terrarum uiuant,
ut per eam, qua sint deuincti, fidem, illò ueniant ipsi: nisi pœnam legi
bus constitutam subire uelint: Cæsarem autem, reges, principes & a=
lios, quibus uel iure uel consuetudine licet interesse concilijs, monere
atq; rogare per Christum, ut ipsi quoq; reipublicæ causa ueniant, aut
si non poßint, legationes eò mittant honorificas & amplas: Cumq́;
ad omnium ordinum salutem hoc pertineat, ut ipsimet coràm inter=
sint, sperare se, Cæsarem inprimis atq; Galliæ regem non esse defutu=
ros: & Cæsarem quidem, religionis amore, tum suo tum Ferdinandi
fratris & Imperij principum nomine, non semel de concilio solicitas=
se Clementem septimum: quia uerò bellis & alijs incommodis, maxi=
mè uerò Clementis morte res impedita sit, ab initio statim sui pontifi
catus, quid suæ uoluntatis esset, Cæsari sese nunciasse, cui pergratum
etiam illud fuerit: scripsisse quoq; Gallorum regi, qui liberaliter & a=
micè responderit, cum antea quoq; datis ad Clementem atq; senatum
cardinalium literis admodum pijs, mentem atq; sententiam ille suam
ea de re demonstrasset: uerúntamen, si fortè non ueniant ipsi, rogare
tamē, ut suæ ditionis homines, quibus interesse licet, eò uenire iubeāt
ipsos, aut si iustis illi de causis non poßint, cuius quidē rei fidem face=
re debeant, legatos mittant, qui ad exitum usq; Mantuæ permaneant,
ut uidelicet in eo conuentu decreta fiant, quomodo et ecclesia refor=
metur, pristinumq́; splendorem recuperet, & funditus tollantur hære
ses, & in hostes religionis bellum moueatur: Et uerò quia scriptū hoc
ad quosdam pertineat, quibus absq; periculo res denunciari non pos=
sit, deinde, ne quis ignorantiæ causam aliquam obducat, placere, ut
in æde diui Petri & Lateranensi palàm recitetur illud, & pòst in
urbe, quibus oportet atque fieri consueuit locis, affigatur. subscri=

1536 pſerunt huic diplomati cardinales uiginti ſex. Ad ſeptimum Iunij diem, Ferdinandus rex, Oeniponte miſſo legato ad Heluetios, Iacobo Sturcelio, iureconſulto, Galliæ regem ſolicitaſſe uos, inquit, de auxilijs, neq; tamen impetraſſe quicquam audio: quod quidem ſumma cum uoluptate accepi, & ad Cæſarem perſcripſi: nam certè per ſe æquum eſt, ut ita fiat. Etenim huius belli cauſam Cæſar nullam dedit, et omnino conſtituerat hac æſtate cum barbaris & noſtræ religionis hoſtibus dimicare. Gallus autem ilicò poſt Franciſci Sfortiæ, Mediolani ducis interitum, etſi nihil in eo principatu iuris habet, quanquam ſuperioribus annis de re tota tranſegerat, cœpit inire belli conſilia, & uiolatis pactis Inſubriam ſibi reſtitui poſtulabat, addita comminatione, niſi impetraret: ſimulq; eodem tempore conductis undiq; copijs tranſcendit alpes, & Sabaudiæ ducem, Imperij principem aggreſſus eſt, eo uidelicet conſilio, ut illa patefacta uia & ſubiugata prouincia, longius progrederetur. Itaq; Cæſar, ut regionem illam defenderet, neceſſe habuit exercitum & ipſe conſcribere. Et quanquam non ſolùm inde ab initio, ſed pòſt etiam, cùm iam ſui muniendi atq; tuendi cauſa maximos feciſſet ſumptus, pacem uehementer expetiuit, neque detrectauit quò minus Inſubriam ille certis conditionibus acciperet, ut quidem & pontifici coràm & cardinalium ſenatui, & multorum regum legatis Romæ nuper ipſe demonſtrauit. Gallus tamen, ijs omnibus repudiatis, in ſententia permanſit. Nunc autem ad me defertur, illum rurſus inſtare continenter apud uos & urgere auxilia, et præ ſe ferre, tanquam ex lege fœderis illa ſibi debeantur, eò quòd in ſuis ipſe finibus bello petatur, et Cæſar ipſum retrò cedentē ultrò perſequatur. Longè uerò res aliter habet. Nam ut ſuprà dictum eſt, non Cæſar, ſed ille huius belli fecit initium, & Cæſarem inuitum ad arma pertraxit. Ac licet nunc propter oppoſitam Cæſaris aciem retrò cedat, & Cæſar inſtet diſcedenti, non propterea belli Cæſar eſt dicendus author, ſed rectè facere uideri debet, qui conſectatur hoſtem, ut & de damno dato ſibi ſatisfiat, & ocium publicum recuperetur. Non habet ergo locum, illud, quod tantopere iactat & urget, confœderationis caput. Quod cùm ita ſit, & quoniam uiolata fide bellū rurſus excitauit, peto, ut ne quas ad illum copias tranſire patiamini. hoc & Cæſari mihiq; pergratum erit, & ad reipublicæ ueſtræ tranquillitatem imprimis

Ferdinādi legatus ad Heluetios.

mis pertinebit. Interea protestantes legationem mittunt ad Cæsarem in Italiam, & illud, de occupatis ecclesiasticorum bonis, qua quidem de re Cæsar cum ipsis per literas expostulauerat, ut superiori libro diximus, excusant, & de Cameræ iudicio queruntur: sed antequam legati peruenissent eò, Cæsar, Iulij die septimo, Sauilia oppido literas dederat ad protestantes. Etsi frequenter antehac tum literis tum per legatos ipsis nunciarit, eò se spectare totum, ut pacem in Germania constituat, & quicquid est dißidiorum, præsertim uerò religionis, placidè cōponat, nec eo nomine cuiquam fiat ulla molestia, licet ipsa quoq; re præstiterit adhuc quod scripsit, tamē, quia Galliæ rex, cui nunc obuiam ire cum exercitu cogatur iniqua molienti, falsò suggerat ipsis, quasi nactus occasionem, sit uiolaturus inducias atq; pacē, ideo se rursum his literis ipsos uoluisse commonefacere, ne quid eius rei credant, sed hoc certò persuasum habeant, seruaturum se pacta, neq; religionis causa cuiquam facturum bellum, nec ullum in Germania motum excitaturum esse: nam hunc apparatum bellicum fieri totum, iuris et authoritatis uindicandæ suæ causa: sint igitur animo tranquillo, nec ad ullum motum excitari sese patiantur: hoc & sibi pergratum, & ipsis quoq; futurum esse perutile. Collectis iam uiribus, & per mediam Italiam facto itinere, ualido cum exercitu Cæsar in prouinciam Galliā inuadit. Rex ad Auenionem castra posuit, inter Rhodanū & Druentiam flumina, et deuastatis agris, qua parte Cæsarem esse descensurum uidebat, cum pugnandi potestatem non faceret, in summas illum difficultates coniecit. nam inopia rerum omnium Cæsar adductus, & multis hominum millibus ex inedia & contagione desideratis, Antonio quoq; Læua sublato, cùm reliquas copias dimisisset, Genuam redit. Alter eius exercitus, per eam æstatem, in Veromanduis bellum faciens, oppidum Peronam obsedit, Henrico Nassouio ductore, uerùm infecta re, per idem ferè tempus, quo Cæsar ex prouincia discessit, & utriusq; rei nuncius allatus Lutetiam eodem die, magna lætitia ciuitatem affecit. nam ualde trepidatum fuit, et graues habebantur ad populum in Cæsarem conciones, & uallis atq; foßis urbē munire cœperant legati regis, & ad portas erant dispositæ stationes. Militabat hoc in bello Galliæ regi, Gulielmus Furstembergius Germanus. Sub huius initium belli uitam finijt Galliæ regis filius natu maximus,

1536
Protest. legatio ad Cæsarem.
Cæs. litere ad Protestantes
Cæsaris bellū cū Gallo.
Peronæ obsidio.

1536 Franciscus Galliæ Delphinus moritur.

Franciscus, octodecim annorū adolescens. Veneno perijsse fama fuit, & Italus quidam Sebastianus Moncucullanus in suspitionē uocatus, habita quæstione, diuersis equis Lugduni fuit distractus, & rex datis postea literis ad Germaniæ principes, inter alia grauē ea de re querimoniam habuit, in Antonium Læuam et Ferrandum Gonzagam, Cæsaris administros, omnem inuidiam facti cōferens.

Conciliū prouinciæ Coloniæ Agrippinę

Archiepiscopus Coloniensis Hermannus, cum iam olim emendationē ecclesiæ cogitaret, hortatu suorū, prouinciæ suæ conciliū cogit in hoc tempore, uocatis eò reliquis, uti fieri solet, suæ ditionis episcopis, Leodino, Traiectēsi, Monasteriensi, Osnaburgensi, Mindensi. facta sunt ibi decreta de ceremonijs atq; doctrina: pòst etiam eius rei liber fuit editus, quē Ioannes Gropperus, iuris pontificij professor, composuit, in quo pleraq; omnia dogmata pōtificia, nouis interpretationibus et ueluti coloribus uestiuntur. Hoc ipsum uerò scriptum, neq; tum satisfaciebat, licet ederetur, & aliquot pòst annis, episcopo minus placuit, ut suo loco dicemus.

Erasmus Rotero. moritur.

Ad hoc etiam tempus, Iulio mense, deceßit è uita Erasmus Roterodamus, septuaginta circiter annorum senex, Basileæ sepultus, quo remigrauerat Friburgo relicto. Quantus & quàm eloquens uir fuerit, quantumq; ei res omnis literaria debeat, testificantur ipsius monumenta.

Seditio in Anglia.

Per occasionem profligati pontificatus, & repudiatæ filiæ Mariæ, quam uulgò diligebant, et suppliciorum, quibus nonnulli fuerunt affecti, quod regijs edictis non obtemperassent, nata fuit grauis per Angliam seditio: quæ breui tempore sic exarsit, ut rex conductis copijs obuiam illis procederet: cùm autem castris utrinq; positis in colloquium esset uentum, demulsis quorundam animis, reliqua turba disceßit ab armis: & cùm iam æstus ille deferbuisset, capite pleriq; mulctati fuerunt, eius motus authores.

Protest. Cæsari respondent.

Quas Iulio mense Cæsar dedit literas, ut dictum est, ijs protestantes nona die septembris respondent, & quòd adeò benignè liberaliterq; scripserit, permagnam animo cepisse uoluptatem atq; lætitiam ostendunt: nam licet ipsius uerbis atq; promißis fidem haberent, tamen, quòd essent ad se uarij rumores allati de ipsius offensione, deinde, quòd Cameræ & pleriq; alij iudices, non habita ratione pacis, contra se multis modis experirentur, causam sibi dubitationis atq; solicitudinis iniectam fuisse: nunc uerò, postquam rursus adeò beneuolè & apertè scripserit, nihil

am=

amplius dubitare, quin & illa præstet, & maleuolorum calumnias excludat: idem se facturos inuicem, nec ijs, qui secus de ipso persuadere uelint, habituros esse fidem, in cæteris etiam rebus omnibus acturos quod sui sit officij: Et quanquam nunc diuulgatũ sit de concilio, quod ipso solicitante, ut quidem scriptũ habet, pontifex ad uigesimũ tertium Maij diem anni sequentis, Mantuam conuocarit, ex quò sanè scripto, cuiusmodi sit futura conditio, qui modus concilij, uideri non poßit, tamen, cùm & ipsi pium liberumq́; concilium in Germania cogendum, semper flagitarint, cùm & Imperij comitijs & pacificatione quoq; Noribergica sic decretum sit, & cùm ante annum tertium ipsius atq; etiam Clementis pontificis legato, claris uerbis hoc ipsum & abundè satis demonstrarint, omninò confidere, futurum, ut legitimè rem instituat. Hoc ipso mense pontifex aliud scriptum euulgat, & interea dum fiat concilium, uelle se dicit sanctam ciuitatem Romam, totius orbis Christiani caput, & doctrinæ, morum atq; disciplinæ magistram, emendare, & ab omnibus eluere sordibus atq; uitijs, ut sua nimirum domo rectè purgata, reliquas eò facilius etiam purgare liceat: & uerò, quia sit imbecillis hominũ natura, nec ipse rem tantam obire solus, & simul alia quoque reipublicæ negocia procurare poßit, ideò se cardinales aliquot delegisse, quos sibi Deus immortalis, officij sui, & solicitudinis tanquam adiutores atq; socios adiunxerit, qui rem istam adeò necessariam atq; salutarem administrent, Ostiensem, Sanseuerinum, Ginutium, Simonetam, & cum his episcopum Cassanensem, Nuuosicum, Aquensem. His iubet omneis parère, graui constituta pœna, qui secus fecerint. Cæsar Octobri mense Genua soluit, & in Hispaniam redit. Galliæ rex Lutetiam deinde uenit, & calendis Ianuarij filiam natu maximam Magdalenam, in matrimoniũ ibi dat Iacobo quinto Scotiæ regi, qui superiori autumno uenerat in Galliam. Ad hoc ipsum ferè tempus, Laurentius Medices, gentilem & propinquum suum, Alexandrum Medices Florentinum principẽ, noctu per insidias interficit, cùm in suas ædes eum traduxisset, iniecta spe potiundæ cuiusdam matronæ nobilis, uicinæ suæ, quæ forma & pudicitiæ laude cæteris anteibat. Eo sublato, summa rei peruenit ad Cosmum Medices, qui de uoluntate Cæsaris in matrimonium postea duxit Petri Toletani proregis Neapolitani filiam Eleonoram. Idibus

1536

Pontificis scriptum de emendatione ciuitatis Romæ.

Scoti matrimonium

1537

Florentinus dux trucidatus.

1537 deinde Ianuarij, Galliæ rex, Lutetiæ Parisiorum uenit in curiam forensem, quod rarò fieri consueuit, & frequenti admodũ senatu, grauem habet de Cæsare querimoniam, & causas explicat, cur Flandria & Artesia prouinciæ, quas regum Gallorum beneficio atq; tutela Cæsar teneat, sicut ipsius etiam maiores, ad Galliæ patrimonium reuocari debeant. uerba faciebat aduocatus regius Capellus, neque Cæsarem, sed Carolum Austriacum appellabat. Interim Tigurini, Bernates, Basilienses, Argentinenses, ad Galliæ regem intercedũt pro ijs, qui propter religionem erant in uinculis, & ut exules restituerentur, orabant. rex iam antea redeundi facultatem dederat profugis, & libertatem concesserat captiuis, ea lege, si quidem ad episcopos eorumq; uicarios crimen intentatum abiurarent, & in posterum rectè cauerent: hanc uerò conditionem legati cupiebant omninò remitti, & rex nonnihil quidem laxauit, sed desiderio tamen illorum non satisfecit, & die xxiiij. Februarij, per Annam Momorancium, curiæ magistrũ respondit: de quo suspitio deinde fuit, quòd ipsius impulsu rex minus liberaliter egisset. usi fuerunt opera reginæ Nauarræ legati, quæ soror erat germana regis, lectißima mulier, & ueræ doctrinæ perquàm studiosa. Conscriptis interea copijs, rex, initio Martij progressus in Atrebates, oppidum & arcem Hesdinum ualde munitam obsidet, ac intra mensem deditione capit. Ad hoc ipsum tempus uenit ad regem legatus à pontifice, Reginaldus Polus Anglus, nuper factus cardinalis, amplißimo genere natus. Legationis causa fuisse putatur, ut aduersus Angliæ regem aliquid cuderetur. Sub illud tempus, quo Galliæ regis filiã Scotiæ rex ducebat, pontifex ei dono miserat ensem fabrefactum, multiq; precij, & in Angliæ regem, ipsum excitabat. Solent autem pontifices, in nocte natalis Christi, certis quibusdã ceremonijs, ut alia multa, sic etiam ensem consecrare, sicuti uocant, quem deinde honoris & beneuolentiæ causa tradunt aut etiam absenti mittunt, cui uidetur. Sixtus quartus hunc morem inprimis usurpasse dicitur, ut quidem ipsorum habet ceremoniarum liber. Polus librum postea conscripsit, cui titulum dedit, pro ecclesiasticæ unitatis defensione. Regem autem Henricum affatur, grauiterq; reprehendit, quòd sese caput Ecclesiæ constituat: nam ad solum pontificem Romanum id munus pertinere, qui sit Christi uicarius & successor Petri, quem Christus apostolorum prin=

[Margin notes: Galliæ rex Cæsarem incusat. — Polus legatus ad Gallum. — Poli cardinalis liber in Angliæ regem.]

principem designarit: hunc enim esse, qui solus responderit, Christum 1537
esse filium Dei: super hunc, ueluti petram, Christum ædificasse Ecclesiam suam: pro eius fide Christum orasse, ut ipse conuersus fratres quoque suos conuerteret: Ioannem, à morte Christi semper obsecutum esse Petro, cumq; ad sepulchrum Christi simul ambo properarent, noluisse priorem ingredi, sed honorem hunc illi detulisse: curam pascendi oues, illi fuisse demandatam à Christo præcipuè: sed & rete plenum piscibus, quod à multis trahi non poterat, ab uno Petro fuisse pertractum in littus. Ad causam diuortij pòst accedit: regem non conscientiæ terrore neq; metu numinis diuini, sicut præ se ferat, sed libidine & cæco quodam amore concitatum, deseruisse Catharinam uxorem, quam Arturus frater, xiiij. annorum adolescens, & imbecillus, uirginem reliquisset: Annam Boleniam non ei licuisse ducere, cuius antea sororem habuerit concubinam: uirginem autē fuisse Catharinam, ipsúmmet esse professum tum alijs, tum Cæsari. Vehementer etiam exagitat, quòd dimißis literis ad omneis academias, de primo suo matrimonio rex consilium exquisierit, & sua sit ipse lætatus turpitudine, quum illud incestum fuisse nonnulli pronunciarent: ualde autem esse pudendum, quòd scorti filiam, legitimæ filiæ, & probatißimæ quidem uirgini, præferat. Pòst, de supplicio Roffensis episcopi & Thomæ Mori multum sermonem habet, detestatus crudelitatem. Adhæc, quomodo rex omneis ordines afflixerit, in quantam miseriam florentißimum regnum adduxerit, quantum ei periculum immineat à Cæsare, propter repudiatam materteram ac profligatam religionem, & quàm nullum poßit aut debeat à suis uel etiam externis auxilium expectare, qui tam sit malè meritus de republica, demonstrat, & ad Cæsarem oratione conuersa, plurimis eum uerbis, ut familiæ suæ contumeliam tam insignem ulciscatur, exacuit, & Turcicum semen per Angliam atque Germaniam dißipatum esse dicit, doctrinam, pontifici contrariam, designans. Post multam deinde criminationem & acerrimam reprehensionem, ad pœnitentiam inuitat, nec ullum superesse dicit aliud remedium, quàm ut ad Ecclesiæ gremium reuertatur, quā aliquando libris editis defenderit, gloriosißimo nimirū exemplo. Scriptum hoc excusum Romæ, non addito tempore, diu latuit, et pòst multos demùm annos, ad unum et alterum in Germaniam emanauit.

Scri-

1537 Scribendi uerò causam hanc esse dicit, quòd rex id aliquando petierit: et quanquam nonnulli per Angliam uiri docti, qui idem fecissent, uitam perfuderunt, se tamen, qui plurimùm ipsi debeat, quid sui sit consilij, non potuisse dißimulare: neq; uerò maledicentiæ tribuendum istud esse: natura enim & uitæ quodam instituto, plurimùm ab eo morbo sese abhorrere: sed quoniam adulatorum uocibus deceptum, et toto cœlo, quod dici solet, errantem, in uiam reuocet, maximum ei sese dare beneficium. Henricus rex in literis eum institui curauit, adolescentem, et benignè multa in eum fecit: cùm autem ea, quam diximus, mutatio per Angliam fieret, nec ille probaret, Paulus tertius, monitu & commendatione Contarenti, cardinalem ipsum creat & Romam accersit. Qui familiariter hominem norunt, euangelij doctrinam ei probè cognitam esse dicunt: quòd autem in Henricum regem ita scripserit, causam esse putant, ut suspitionem euitaret Lutheranismi. Librum uerò sumptu suo curauit Romæ procudi, sicuti ferunt, & ad se receptis omnibus exemplis, pontifici tantùm atq; cardinalibus & intimis amicis legendum dabat. nam & illis probare sese uolebat, & simul uerebatur, ut est credibile, ne si uulgò legeretur, in eorum reprehensionẽ incurreret, qui longè diuersum ab ipso nõ semel audiuissent.

LIBER XI.

DE AVGVSTANIS LOCVTI SVMVS libro nono. cùm hi demùm religionem mutassent, & ecclesiastici plæriq; genere nobiles, hanc ob causam irati deseruissent urbem, senatus ad Cæsarem, Ferdinandum regem & omneis Imperij ordines edito scripto, facti sui rationem explicat, et quàm amicè cum illis egerit, quàm multa pertulerit, quàm autem illi sese gesserint odiosè, & quomodo seditionem aliquoties in urbe conati sint excitare, cõmemorat. Huic deinde scripto, non multò pòst, tum suo, tum suorum nomine respondet episcopus Christophorus, & à multa criminatione Cæsarem atq; principes hortatur, quandoquidem ad ipsos non minus quàm ad se periculum pertineat, ut in medium consulant. De legatione prote-

Augustani scriptum edunt in Ecclesiast.

stantium

ſtantium in Italiam ad Cæſarem miſſa, dictum eſt libro ſuperiori. Hi erant Ioachimus Pappenhemus, Ludouicus Bambachus, Claudius Peutingerus iureconſultus, et tria potiſsimùm habebant in mandatis, de quibus agerent: ut famam illam excitatam, quaſi cum Galliæ & Angliæ rege fœdus ipſi feciſſent, refutarent, ut Cameræ iudicium Cæſar cohiberet, ut qui poſt pacificationem Noribergicam in fœdus ueniſſent, eius quoque pacis beneficio fruerentur. Ea poſtulata Cæſar audiuit quidem, ſed rebus bellicis occupatus, in Germaniam ſe miſſurum eſſe legatum ait, qui reſpondeat: cùm ergò Genua rediturus eſſet in Hiſpaniam, ut antè diximus, Mathiam Heldum procancellarium in Germaniam amandat. proteſtantes, cùm id ex legatis domum reuerſis audiſſent, ſeptimum Februarij diem conſtituunt, quo die Smalcaldiæ conueniant omnes: & quia concilij dies inſtabat, neq; dubium erat, quin Cæſaris orator ea de re quoque dicturus eſſet, placuit, theologos etiam. & primi quidem nominis, adduci opportere. ueniunt igitur ad conſtitutũ diem, præter principes atq; ciuitatum legatos, Lutherus, Melanchthon, Bucerus, Oſiander, alijq; multi. Heldus, Ianuario menſe Vienna digreſſus à Ferdinando Romanorum rege, & in itinere certior factus per Saxonem atq; Lantgrauium de ipſorum conuentu, cùm Smalcaldiam ueniſſet, Februarij die xv. in omnium conſeſſu uerba facit. Iniunctum ſibi eſſe à Cæſare, ut Saxoni tantum atq; Lantgrauio ſua mandata referat, ſed quoniam hi putarint ſocijs eſſe communicanda quoq;, uoluiſſe morem eis gerere: non ſibi quidẽ eſſe notos confœderatorum legatos omneis, ideoq;, ſi qui ſint in eo numero, ad quos reſponſum hoc Cæſaris nihil pertineat, non eſſe, quòd hi ſecum aliquid actum arbitrentur, in primis autem Auguſtani, qui & in Italia Cæſarem & in Hiſpania priuatim de religione ſæpe ſolicitarint, & nuper etiam Genuæ per legatum, cui tum Cæſar dixerit, fore ut per aliquem è ſuis, in Germania det ipſis reſponſum: illos autẽ aduentu ſuo minimè expectato, mutaſſe ſtatum religionis, non abſque Cæſaris et contemptu & ludibrio: itáque ſe mutata neceſſariò conſilij ſui ratione. cùm Auguſtam ueniſſet, nihil quicquam egiſſe cum illis, & rem omnem ad Cæſarem bona fide ſcripſiſſe. Cùm deinde ſuæ legationis exhibuiſſet teſtimonium, pergit, & Cæſaris nomine dicta ſalute, quòd de fœdere Gallico & Britannico tam diligenter ſeſe purgarint,

1537

Proteſtantiũ conuentus Smalcaldiæ.

Heldi oratio Smalcaldiæ.

1537 garint, auditu fuisse pergratum Cæsari, qui & fidem ipsis habeat, & uirtutem quoq; collaudet, quòd à Gallicis artibus, insidiarum plenis, prudenter sibi caueant: pòst, de bello Sabaudico, deq; Galliæ rege multa locutus, illum non Cæsari modò impedimentum inferre, quò minus omne robur in Turcam expediat, sed consilia quoq; communicare cum Turcis, & illos in rempublicam Christianam excitare dicebat: hoc etiam eius esse perpetuum studium, ut diuulsis & exacerbatis animis, bellū ciuile per Germaniam accendat, & in hoc nunc esse totum, ut ipsis persuadeatur, quasi pacta Cæsar non sit seruaturus: petere autem, ne tam fraudulentis consilijs fidem habeant: Cæsarem enim ea esse uirtute, ut à pactis minimè sit discessurus, & eius quidem rei non unum ipsos habere documentum: Ad illud de Iudicio Cameræ quod attinet, mandasse Cæsarem, ut à causis religionis abstinerent: illos autem, datis postea literis ad Cæsarem, exposuisse, controuersiam oriri sæpenumero, quæ sint religionis causæ, quæ minus: itaq; iußisse Cæsarem, ut quas causas à religione separatas esse putarent, de ijs indifferenter cognoscerent: perquàm enim illi fuisse graue, iuris administrationem retardari: quanta etiam in eo fuerit difficultas, in actione Noribergica satis potuisse uideri: sed ab eo tempore multas incidisse causas, de quibus cùm Cameræ iudices agere uellēt, ab ipsis & recusati sint, & asperioribus etiam uerbis cōpellati, & eius rei querimonias ad Cæsarem esse delatas à litigatoribus, qui suum iure consequi non se posse dicant: quæ sanè res permolesta sit Cæsari, præsertim, cùm plerique omnes iudices delecti sint ex Imperij prouincijs, nec in suspitionem temerè uocari poßint: Cæsarem ipsum quoq;, re tota diligenter peruestigata, quas ad religionem ipsi causas aliquot referibant, existimare, non eò referri oportere, uerùm ita sentire, cùm lis oritur, quo in numero collocari causa debeat, à iudicibus petendū hoc esse, non ab ipsis litigatoribus: nam ut à causis religiosis abstineatur, satis ipsis esse debere: quòd si uerò iudices præter Cæsaris edictum egerint, non laturos impunè, et fore, ut iuxta legem Ratisbonæ latam mulctentur: sed Cæsarem ipsos inuicem monere, ne priuatim à nonnullis instigati, temerè quid faciant, néue Cameræ præscribant: hoc enim neque licere, & esse turbulentum, & ad Cæsareæ iurisdictionis contemptum pertinere cumprimis, & in ipsos quoq; iudices contu-

meliosum

meliosum esse, qui sint partim illustribus nati familijs, partim erudi= 1537
tione & uirtute præstantes: petere igitur, ne ius ipsum impediant. Quod est è postulatis tertium, ut etiam illi, qui pace Noribergica nõ sunt comprehensi, fruantur eius pacis commodo: Cæsarem, quo tempore, ipsorum essent in castris legati, per occupationes bellicas ea de re non potuisse cognoscere: & licet religionem à nonnullis mutatam intellexerit, tamen, quòd in fœdus præterea recepti sint alij, nihil audisse: quòd si iam ea sit ipsorum mens atq; postulatũ, ut reliquis omnibus per Imperium, qui longè secus antehac promiserunt, qui decreta comitiorum laudarunt, qui pactis etiam antiquæ religioni sese deuinxerunt, liceat, posthabitis promißis, pactis & obligationibus, à ueteri religione deficere, & suo arbitratu nouam constituere, séque ipsis adiungere, quàm id Cæsari non sit integrum, & quantopere conscientiam eius grauet, per se uoluisse testificari: quod si etiam Cæsar concedat, aut si sponte sua reliqui ordines faciant, & Cæsar habeat ratũ, uidere tamen ipsos, quàm id non sit pacificationi Noribergicæ congruum: etenim si cuilibet à promisso discedere, & quam uelit religionem sequi liceat, quid aliud inde sit expectandum, quàm, ut fundamentum actionis Noribergicæ, nimirum pax ipsa, uioletur? Cæsarem ergò, cùm de reliquorum instituto certius cognouerit, facturum esse, quod æquum uidebitur, sed interim postulare, ut & inducias ipsi seruent, & ne uiolentur ab alijs, dent operam: quod quidem ipsos planè facturos esse confidat, præsertim, cùm iam concilij tempus appropinquet, quo controuersias omneis compositũ iri sperare liceat: ipsos nimirum ad Cæsarem de concilio quoq; scripsisse, & quartũ hoc esse caput, de quo mandatum habeat cum ipsis agendi, ut uidelicet cognita Cæsaris in eo uoluntate, facilius decernant. Et primò quidem, scire ipsos, quemadmodum Cæsar & præsens, & absens, per legatos, multis in Imperij comitijs, de cõponenda religione, diu multumq; deliberarit, facto demùm decreto, concilium esse peragendum: non prius autem conquieuisse Cæsarem, quàm illud indiceretur, & hoc eius fuisse propositi, ut ex Aphrica reuersus, intra fines Imperij maneret, donec interuentu concilij dißidium esset omne sublatum: quòd autem hyeme superiori nauigandũ fuit in Hispanias, non paruam ei molestiam attulisse: uerùntamen constituisse iam uere primo in Italiam redire

1537 atque interesse concilio, nec in eo quicquam ei fore impedimento, nisi maior aliqua belli tempestas oriatur, cui sit totis uiribus resistendum: & ut impediatur bello, quò minus ipse coràm adsit, daturum esse tamen operā, ne quid hac in parte desiderari ab ipso poßit: ac licet Galliæ rex, omni uiolata fide, gerendi belli neceßitatem ipsi imposuerit, tamen, quò minus pax cum eo fiat, nihil esse, quod æquum sit, præter missurum: & cùm ipsi concordiæ semper sint uisi per quàm esse cupidi, nec alia quàm per concilium appareat uia commodior, ad quod etiam ipsi prouocarint, putare Cæsarem, non esse defuturos reipublicæ, nec aliorum persuasu mutaturos propositum, aut maiori dißipationi causam daturos esse, præsertim, cùm aliæ quoq; gentes huc suas cogitationes atq; studia referant, & spes magna sit, fore, ut non modò dißidia tollantur, uerumetiam Ecclesiæ rectè constituantur & emendentur: Quid autē ipsorum in eo sit uoluntatis, cupere Cæsarem clarè cognoscere: nam si recusent & excipiant & procrastinent, arbitrari Cæsarem, futurum, ut & res pulcherrima, tanquam in medio cursu tardetur, et exteri quoque suspitionem de ipsis concipiant, quasi perturbationem reipublicæ magis quàm pacem & ocium ament: cúmq; Cæsar eò solùm spectet, ut gloria Dei celebretur & hominum saluti consulatur, hortari atq; petere uehementer, ut & ipsius & reipublicæ desiderio satisfaciant: habere quoque se in mandatis, si quid incidet hac in re disceptationis, ut id omne diluat & componat: suum igitur in eo paratum esse studium atq; uoluntatem: si quid etiam sui sermonis amplius ab se uelint explicari, non se recusare. Postridie, quàm hæc dixisset, priuatim egit cum electore Saxoniæ principe. Cæsarem ei cumprimis optimè uelle: quò minus autem illud adhuc quidem declararit, impedimento fuisse dißidium religionis: Cùm uerò spes magna sit, indicto iam concilio, rem omnem posse componi, flagitare, ut adsit concilio, suósque mittat legatos, quò nimirū omni sublata discordia, suam ei beneuolentiam demonstrare poßit: nam si recuset & exceptionibus utatur, quid ex eo sit nasciturum incommodi, facilè ipsum uidere: deinde, quia maximos hoc tempore Turca faciat apparatus bellicos, ut Germaniam inuadat, petere, ut auxilia decreta Ratisbonæ, contra uim Turcicam, mittat, aut si fortè Turca non promoueat castra, neque Germaniam adoriatur, ut tum eadem auxilia

sub=

subministret aduersus Galliæ regem, qui prouinciam Imperij Sabaudiam occuparit: postremò, quia per tempus iam aliquod Cæsar in Cameræ iudicium solus omnem sumptum fecerit, et uerò maximam uim auri bellis absumpserit, postulare, ut pro ueteri more Imperij, pecuniam eò contribuat, quod principes etiam reliqui promiserint. Saxo, quoniam non ad se tantùm hæc, sed ad socios quoq; pertineant, deliberaturum sese dicit. Vigesimo quarto deinde Februarij die respondent simul omnes confœderati, & multam inuicem precati salutem Cæsari, quantùm ad Augustanos attinet, rem omnem ex ipsorum audisse legatis, nec illos ab se posse dicunt segregare: de bello Cæsaris cum Galliæ rege, dolere sibi non mediocriter, quòd hostibus Imperij Turcis peropportunum id esse uideant: quòd ipsorum Cæsar satisfactionem acceperit, & factam Noribergæ pacem seruare cogitet, lætari plurimùm, & agere gratias: de Cameræ iudicio quod dixerit, & quàm fuerit graue Cæsari, iuris administrationem retardari: difficultatem quidem in eo fuisse docent, quo tempore Moguntinus atq; Palatinus intercedebant, sed tamen à multa deliberatione, nullam apparuisse firmiorem uiam constituendæ reipublicæ, quàm si religioni, & omnibus in uniuersum causis religioni coniunctis pax daretur, adúsque uel publicum Europæ, uel Germaniæ prouinciæ concilium: nisi enim ita fieret, &, nisi quæcunq; profluunt à religione causæ comprehenderentur unà, quàm facili momento turbis esset futurus locus, & tunc fuisse animaduersum, & nunc etiam intelligi posse: uerba quoq; Cæsaris edicti, quod tunc ea de re proposuit, satis hoc demonstrare: sui uerò consilij fuisse nunquam, ut ullam aliam, quàm religionis causam obducerent, neq; Cameræ iudices, opinione quidem sua, contrarium posse docere: Iam uerò, quòd Cæsarem dicat, illis, ut de qualitate causarum cognoscerent, potestatem fecisse: perquàm hoc sibi molestum esse: nam omneis illas actiones habere se pro religiosis, & esse reuera tales, quæ uidelicet decidi non possint, nisi controuersia primùm religionis legitimo sit definita concilio: quod ipsum et Cæsari et Ferdinando regi subinde per literas atq; legatos nunciarint: hanc enim de religione quæstionem, esse præiudicialem, et concilio debere definiri prius, quàm de reliquis, quæ dependent ab ea, cognoscatur: cùm autem propter meritum & officium conferantur be-

1537

Protestantium ad Heldum responsio.

1537 neficia, non se posse illis, qui per suam ditionem, diuersum à sua doctrina religionem sequuntur, permittere, ut ecclesiæ bonis utantur fruantur, quæ nullo ipsis iure debeantur, quandoquidem officium præstare uel nolunt uel nesciunt: & quoniam ad animi conscientiam ea res pertineat, nullum esse locum iuri possessionis aut restitutionis: cùm etiam Noribergæ transigeretur, se nominatim consignasse lites omneis atq; causas, quæ tum in Camera & passim in alijs iudicijs pendebant, eásque tanquam causas religionis, intercessoribus repræsentasse, qui tum receperint se daturos operam, ut Cæsar eas omneis iudicijs eximeret: idem quoque Ferdinandum regem in conuentu Cadamico recepisse: & illis edicti uerbis, ubi Cæsar omnem actionem rescindit, facultatem de statu causarum cognoscendi, Cameræ iudicibus omnem ablatam atque præcisam esse: & quanquam in illos nihil grauius dicere uelint, multos tamen, quòd alacritatem in ipsis quandam contra se decernendi uiderent, esse factos audentiores, ut lites mouerent: idq; non una re posse demonstrari: suos enim homines, cùm quid in iudicio petunt, non modò non admitti, sed contumeliosis etiam uerbis repudiari: nuper etiam Hamburgenses ab illis esse iussos, ut suæ ciuitatis ecclesiasticos, non facultatibus tantùm atque bonis, uerumetiam religioni pristinæ & omni iurisdictioni restituant, & cùm id facere bona conscientia non possent, in magnam auri uim esse condemnatos: quid sit igitur ipsorum mentis atque popositi, Cæsarem ex hoc uno facto posse uidere: nam aut hanc esse religionis causam, aut certè nullam aliam: si uerò liceat ad hunc modum agere, iam sanè frustrà fuisse pactas inducias: &, si quidem hac ratione ceremoniæ ritúsq; mutati restitui debeant, nihil opus fore concilio, cuius tamen ad cognitionem hæc omnia Cæsar ipse pertinere dicat: iustis ergò & necessarijs de causis illud se recusasse iudicium, quum uarijs exceptionibus nihil proficerēt: Iam uerò, quantum ad personas Cameræ pertinet, uix unum & alterum, suæ religionis, in eo reperiri consessu: cuiusmodi sit etiam Ratisbonæ factum decretum, esse non ignotum: etenim quò quisque uehementius ipsorum doctrinam oppugnet, hoc esse gratiorem ibi: sed & ipso etiam ex uultu, quomodo sint animati, quandò causas tractant, posse non obscurè prespici: quod cùm ita sit, sperare, Cæsarem, illis, ut omninò desistant, mandaturum esse: de mulcta deq; lege la-

ta Ratisbonæ quod dixerit, ad nullum suum pertinere compendium: 1537
has enim causas, non item ut ciuiles atque forenses uel æstimari posse uel sarciri: quòd si autem Cæsar ullam aliam ab se causam prophanam admisceri putet, non se recusare, quò minus de eo cognoscatur, sic tamen, ut interim Cameræ iudicium quiescat: Iam, ad eos, qui post pacificationem Noribergicam ad suam religionem accesserunt, quod attinet: superioribus annis, intercessores quidem hoc ab se Schuinfurti contendisse, ne quem in suum præterea numerum atq; fœdus reciperent: se uerò tùm illud recusasse, & cùm Noribergam deinde uentum esset, in eadem sententia perseuerasse: quòd autem interuenisse multorum pollicitationes affirmet atque pacta, ne religionem mutarent, hos ita respondere. quosdam ex ipsis nihil promisisse, quosdam priuatis transactionibus, ut hoc sibi liceret, excepisse, quosdam uerò promisisse quidem, sed ea fiducia, quòd Cæsar spem faceret, intra sextum mensem indictum iri concilium, anno pòst inchoandum: & uerò, cùm longior in eo mora interueniret, atque ipsi interea beneficio Dei, ueram doctrinam rectius intelligerent, non potuisse differre longius, & sui muneris existimasse, quod uerum atque pium esse scirent, profiteri: nam & ius pontificium ita docere, si quis etiam iuratus astrinxerit se facturum aliquid, quod impium sit, nullo uinculo teneri: deinde, sicut aduersarij non sint repudiaturi, si quis è suo numero transeat ad ipsos, ita quoque sibi non licere, cùm quis ab ipsis in sua castra transit, impedire, quò minus id faciat: orare itáque uehementer, ut Cæsar & iudices reprimat, & non se tantùm, sed alios etiam, qui pòst accesserũt, eius pacis beneficio sinat uti frui: nam si secus fiat, & si quauis intentetur, non se posse uel fœderis, uel etiam doctrinæ socios in ea necessitate deserere: quod ipsum Viennæ sit etiam Ferdinando regi demonstratum: nam illorum causam, non minus atque suam, ad concilij notionem pertinere: quam si Camerales anteuertant & ad se rapiant, quis dubitet, quin uis in eo sit & iniustitia, contra quam ipsi, iure naturæ, sese defendere cogantur: in eo uerò quantum sit incommodi, quis etiam eius rei futurus exitus, Cæsarem pro sua prudentia uidere: se quidem exoptare pacem, & cupere modis omnibus gratificari Cæsari, sic tamen, ut ad ueram doctrinam aditus pateat omnibus: &, si quidem hoc obtineant, paratiores in eo se futuros, quod de

1537 Turca deq; Camera Cæsar atq; Ferdinandus rex flagitarint: Ad concilium quod attinet, quò Cæsar ipsos inuitet: quas ea de re literas Paulus tertius euulgauit, earum se legisse exemplum, & deprehēdere non eandem illius esse, quæ Cæsaris, mentem atq; sententiam: etenim, etsi Adrianus sextus, in comitijs Noribergæ, per legatum suum profiteretur, plæraq; omnia Romæ esse uehementer corrupta, polliceretur etiam operam suam, ut inprimis emendarentur hæc omnia, successorem tamen illius, Clementem septimum, biennio pòst, in Germaniam ad altera comitia misso legato, longè diuersam instituisse rationem, ita quidem, ut Cæsaris tum legati cæteriq; principes, facto ibi decreto, concilium liberum in Germania cogendum esse statuerent, quo nimirum in concilio, quicquid in ecclesiam erroris atq; uitij sese insinuasset, tolleretur: hoc postea decretum à Cæsare fuisse probatum, intercessoribus Moguntino, ac Palatino principe: Clementem uerò pontificem, anno pòst, concilium proposuisse longè diuersum ab Imperij decretis, & locum in Italia designasse, quod tùm ipsi recusarint: idem postea fecisse Paulum tertium, misso legato, cui responderint etiam, eadem secuti uestigia, quæ prius: nunc autem illo suo diplomate pontificem idem moliri, licet occultè, quod Clemens aliquando claris uerbis præ se tulerit: iam enim illum præiudicio quodam condemnare doctrinam, quam ipsi profiteantur, dum de nuper natis loquitur hæresibus: quod enim de hac doctrina sentiat, eamq; conetur extirpare funditus, id testificari pœnas atq; supplicia, quibus homines innocentes afficit propter huius doctrinæ profeßionem: atque interim tamen illum, impudenti quadam simulatione præ se ferre, tanquam ecclesiæ suæ tetros illos errores atq; uitia, de quibus, per tot annos, tam multi uiri boni & docti grauißimam habent querimoniam, emendare cogitet: & Cæsarem hoc illius astu persuasum, ipsos ad concilium euocare, quod minimè sit facturus, si fraudem illius & insidias haberet exploratas: his etiam artibus illum uti, quandò per legatos solicitat reges atque principes, tùm ipsos quoque ut concilium admittant, quò uidelicet impij sui propositi laudatores habeat atque defensores, & ut approbatione concilij suam ipsi doctrinam condemnent: qua quidem arte Iulianus olim apostata milites Christianos circumuenerit: Ac licet aduersarij personam ponti-

fex

fex gerat, arrogare tamen sibi potestatem iudicis, omninò præter fas 1537
& æquum, in eòque consentientes habere reliquos omneis, qui iureiurando sint ipsi multísque modis deuincti: quàm id autem non liceat, aut, quàm eis concedi non poßit, Cæsarem hauddubiè, cæterósque reges, opinione quidem sua, posse iudicare: quòd enim errores in ecclesiam pontifex, & doctrinam, non solum uerbo Dei, sed uetustis etiam concilijs atque doctoribus contrariam, inuexerit atque defendat, quòd leges etiam tulerit quàm plurimas, præter mandatum Dei, quibus uera cognitio sit oppressa penitus & obscurata, illud nimirum suos theologos abundè beneficio Dei demonstrasse, ideòque se cogitare, de his tantis rebus, in legitimo quouis conuentu, pontificem atque socios & accusare, & intentati quoque criminis conuincere: quemadmodum etiam malis artibus & inhonestis rationibus, per uim atque dolum, ad eiusmodi præfecturas perueniant, quàm turpem uitam agant, quàm illaudatis exemplis præluceant, quàm nihil sui muneris faciant, quomodò suæ fidei commissos homines negligant, & in omni uitæ nequitia bacchentur, id uulgò sic esse notum atque testatum, ut explicatione prolixiori nihil sit opus: his etiam de causis pontifici non licere, uel suimet iuris testimonio, indicere concilium, multò minus in eo præsidere: sed neque socijs illius iuratis licere, iudicis personam usurpare, quum legitimi concilij ne pars quidem esse poßint: ad hæc, in Italia constitutam esse concilij sedem, planè contra Cæsaris & ordinum Imperij decreta, quæ contemptim ille negligat: nondum etiam sibi constare, an cæteri orbis Christiani principes eum locum approbent, & subesse graues causas, quamobrem eò uenire sibi suísque sit periculosum: nam etiámsi rectè caueatur, tamen, quia suas ibi paßim clientelas habeat pontifex, qui doctrinam hanc oderint acerbißimè, magnum esse discrimen ab insidijs & occultis consilijs, quæ locis illis magnopere sint metuenda: deinde, cùm hæc sit omnium longè grauißima causa, nec alia sub hoc sole poßit oriri maior, quæ nimirum ad sempiternam uel salutem uel condemnationem pertineat, & cùm rei magnitudo postulet, ut ipsi magno numero cum suis ecclesiæ ministris atque doctoribus intersint, neque solis legatis rem tantam aut procuratoribus committant. perquàm sibi graue futurum, excedere finibus Imperij, & in Italiam

1537 abire, suósque fines atque populos, in hac animorum offensione per Germaniam, sine præsidio, & ecclesias absque ministris aliquantò diutius relinquere: quapropter orare etiam atq; etiam, ut hæc omnia Cæsar diligenter secum expendat, & cum sit præcipuus magistratus, ad quem inprimis ueræ doctrinæ propugnatio pertineat, totus in hoc incumbat, ut uera Dei cognitio legitimè propagetur & augescat: nec enim ullum se doctrinæ genus impium amplecti, nec aliud quàm nominis diuini gloriam spectare. Hoc de concilio responsum approbabant etiam Georgij Brandeburgensis & Noribergensium & Hallensium & Hailbrunensium legati: reliquis non se admiscebant, quia non erant confœderati. Cùm ad hunc modum essent locuti protestantes, Heldus è uestigio respondet, & de præclara Cæsaris uoluntate, deq; Galliæ rege, qui cum Turcis in reipublicæ perniciem conspirarit, multa denuò locutus, ad illud de Cameræ iudicio uenit, & religionis quidem causis pacem esse datam, nec id quenquam negare, sed in eo uersari litem dicebat, quæ debeant hoc nomine censeri, quæ minus: & cùm ipsi pro religiosis habeant causis, quas alij ciuiles atque prophanas dicant, periniquum esse, nolle rem disceptari, nec alterius partis rationes & argumenta cognosci: Noribergæ quidem ipsos intercessoribus fortè nominasse causas aliquot, quas in eum ordinem referrent, Cæsarem uerò non ita recepisse, quod non planè sciret earum conditionem: & posse fieri, ut ne ipsi quidem principes tunc exactè sciuerint, aut nunc etiam sciant, cuiusmodi sint causæ, nisi quantum ij commemorant, ad quos ea res pertinet, qui suum hauddubiè sequantur in eo compendium: Atqui legibus & æquitati & sacris literis esse congruum, ut in omni controuersia, litigatores ambo, quantum satis est, audiantur, neque secundum alterutrius narrationem, etiàmsi uera sit, quicquam pronuncietur: Cæsarem ergò, qui litem hanc ad tribunal atq; iudices reiecerit, omninò, quod sui sit officij, facere, & sic existimare, quò grauiores ipsi propositi sui rationes habeant, eò magis in lucem illas proferre debere: sic enim liquidò posse constare, quæ sint præiudiciales, & ad concilium referendæ causæ, quæ minus: item, an illi, quibus ademptæ sunt facultates atq; bona, sint restituendi, néc ne: putare quoq; Cæsarem, iudices in eo nihil esse facturos præter officium & datam fidem: illos etiam ita confirmare Cæsari

Heldi ad Protestãtes respõsio.

per

per literas, quasi nullam religionis causam attigerint: idem ad se quo- 1537
que perscribere, et nominatim de Hamburgēsibus hoc dicere, inde ab
initio litis, quam cum ecclesiasticis habent, ad exitum usq;, ne uerbulo
quidem illos meminisse religionis, lata uerò sententia, cùm iam ad exe
cutionem res tenderet, tunc primùm eius intulisse mentionem: iudices
præterea sui facti paratos esse rationē reddere, quod quidem satis esse
debeat ipsis, præsertim, cùm ex se nuper etiā audierint, quomodo satis
facere Cæsar ipsis cogitet, si quid illos deliquisse constabit: etenim, nō
dispendium modò sarcire, sed causas illas omneis, de quibus illegitimè
pronunciatum esse parebit, in pristinum statum restituere, & actionē
omnem præteritā uelle rescindere irritamq; facere: sibi profectò, quid
Cæsar amplius præstare poßit aut debeat, non apparere: quod autem
dicant, eos qui religionē ipsorum proijciunt, nō oportere restitui bo-
nis, id minus æquum sibi uideri: nam absq; legitima cognitione, & nisi
litigatoribus auditis, nihil esse pronunciandum: scire enim ipsos, nul-
lo iure licere, quenquam religionis, uel alia quauis de causa spoliare:
itaq; non se posse rationem hanc atq; modū agendi, in ullo, quicunq;
sit, probare: nam, ut ne quid eiusmodi fieret, idcircò Noribergæ trans
actum fuisse certis conditionibus, & edicto deinde Cæsaris denuncia-
tam atq; sancitam esse publicam per Imperium pacem: ac sanè, de re-
ligione multò posse facilius conuenire, sua quidē opinione, si non oc-
cupandis bonis ad eum modum incumberetur: quæ quidem bona non
tanti esse debeant in hoc toto negocio, præsertim, cū euangelij doctri-
na longè diuersam uiam nobis commonstret, & ut cogitationes no-
stras atq; studium aliò referamus, hortetur: Quod Hamburgensem il-
lam causam ad religionem pertinere dicant, aut nullam aliam, mirari
se plurimùm: nam esse multas alias, de quibus ex præscripto legum &
eius edicti, quod Cæsar Vuormaciæ fecit, Camera iure poßit cognosce
re, uerùm eas omneis, quadā singulari Cæsaris benignitate suspensas
manere: cùm ergò Cæsar aduersus pacta nihil sit facturus, & idem ab
ipsis expectet, petere sibi claris uerbis de eo renunciari: personas au-
tem Cameræ, quod nuper etiam dixerit, ex medijs Imperij prouincijs
esse desumptas: & quanquam ipsorum societatis pauci admodū fortè
sint in eo consessu, tamen non esse probabile, rem idcircò minus æquè
administrari, quandòquidem illi non suo quodam arbitratu, uerùm,

1537 ex legitimis rationibus, iuxtaq; leges & secundum Imperij consuetudinem pronunciare, fide data teneantur: hanc sanè rationem, quo tempore iudicum ipse fuit in numero, diligenter obseruatam fuisse: uerùm, utcunq; se res habeat, si quod illorum sit delictum, non futurum impunè, neq; se defendendam illorum suscipere causam uel excusandam: illos etiam hoc ab se non requirere, & quò minus de re tota cognoscatur, non recusare: Nunc autem ad illos quod attinet, qui pòst, ad doctrinæ fœderisq; societatem accesserunt: nuper se commemorasse, quemadmodũ ad Cæsarem eius rei nihil exactè delatũ sit hucusq;, & Cæsarem sic arbitrari, qui pace Noribergica non sunt comprehẽsi nominatim, eos omneis teneri publicis Imperij decretis, & authoritatem debere concilij expectare: quòd uerò dicant, quosdam nihil promisisse, quosdam priuatis transactionibus hanc sibi facultatem integram seruasse, quosdam promisisse quidẽ, sed fiducia futuri breui tempore concilij: quicquid eius rei sit, in medio sese relinquere: sed tamen, quantùm ad eos pertinet, qui priuatas obijciunt transactiones, non se detrectare, si quod eius rei documentum proferatur, Cæsaris nomine respondere: nam quòd Cæsaris interuenerit ulla priuata cũ aliquo super ea re transactio, præter illam Noribergicam, non se posse credere: sibi etiam utile uideri, qui sui facti causam hanc adducũt, ut exhibeant documenta, quæ sit ilicò missurus ad Cæsarem, aut ipse forsan delaturus: Et quia Cæsaris animus ad quietem atq; concordiam omninò tendat, petere rursus, ut in bellum Turcicum, & ad Cameræ necesitates, opem atq; pecuniam conferant: quorum utrunq; pertineat inprimis ad reipublicæ Germaniæ salutem: &, si fortè Turca non se commoueat, ut tum in menses aliquot idem subsidium dent Cæsari cõtra Galliæ regem: id si faciant, fore, ut huius officij minimè ipsos pœniteat: cupere autem, quid ipsorum sit in eo uolũtatis, cognoscere, quò mox ad Cæsarẽ perscribat: De concilio scire ipsos, quantus labor atq; solicitudo Cæsaris interuenerit, ut id aliquando cogeretur: hoc autẽ eius esse mentis, ut in eo dißidium religionis placidè componatur, et reipublicæ status, ad gloriam Dei, hominumq; salutem emendetur: cumq; nunc eò sit deducta res tandem, ut ad concilij diem non ita longum sit interuallum, minimè omnium putasse Cæsarẽ, fore, ut ipsi contrà exciperent: & si quidem in eo proposito maneant, longè futurum hoc ei

gra-

grauißimum:& cùm sit maximi res momenti, habere se in mandatis, 1537
ut hoc apud ipsos planè conficiat. itaq; uehementer obsecrare, ut Cæsari gratificentur, neq; secessionem ab aliis faciant: nec enim unquam fuisse propositi Cæsaris, ut ullam rem impiam, & uerbo Dei contrariam, & turpem, quæq; mali sit exempli, uel contra bonos mores, in concilio defendat uel excuset, se curaturum inprimis, ne quid ulli tribuatur affectui. cumq; sit æquitati consentaneū, ut sacræ literæ & receptæ scripturarum explanationes primum obtineant locum, non uidere Cæsarem, quid obstet, quò minus ad concilium aut ipsi ueniant, aut suos mittant legatos: nam exclusis malis artibus atq; dolo, quod quidē Cæsar in se recipiat, conciliū sanè pro suspecto haberi nō posse: quas igitur adduxerint causas, non satis esse graues, & posse nō apud Cæsarem modò, sed apud reliquas etiam gentes in suspitionē uenire: Quæ uerò de pontificis animo dixerint, acrioribus paulò uerbis, ea profectò, si quidem uera sint, à nemine posse laudari: Cæsarem planè de eo nihil quicquam scire, sed ne suspicari quidem, imò non dubitare, quin pontifex, ut præcipuum ordinis ecclesiastici caput, pro sui muneris ratione, christianè sese gerat: uerùntamē, si quas habeant aduersus illum et reliquos eius ordinis querimonias, licere proferant eas in concilio, & sine odio atq; inuidia modestè tractēt: De forma etiam & modo concilij, & quicquid est cæterarū rerū quod desiderent, licere ut ibi proponant: nam ut cæteris ipsi populis, modū, quo res quæq; tractanda sit & expedienda, præscribant, id sanè minus æquum esse, nec etiam laudari posse. nam ne Cæsari quidem ipsi & reliquis ordinibus hoc licere, neq; paucorum esse, de rebus illis decernere, sed uniuersi cœtus: uenturos enim eò plurimos eruditione & uirtute præstantes uiros: neque sic putandum esse, tanquam ipsorum modò theologi sint afflati numine diuino: & rerū sacrarum periti: nam & alibi reperiri, in quibus nec doctrina nec uitæ sanctimonia desiderari poßit. Iam ad concilij sedem Mantuam quod attinet, Imperij quidem principes, & ipsos inprimis, flagitasse locum in Germania constitui, neq; Cæsarem id impediuisse, quò minus fieret: sed cogitandum esse tamen interim, quid reliquis etiam nationibus commodum sit & opportunum, & cur eam urbem pontifex præ cæteris delegerit, nempe, suo quidem iudicio, propterea, quod sit Germaniæ uicina, & copiosa, &

1537 eo loco posita, quo commeatus facilè supportari poßit, deinde, salubritate cœli commendata, & ditionis Imperij, sic, ut nullum ibi pontifex compendium habere poßit: nam eius urbis principem esse beneficiarium atq; clientem Imperij: sed tamen, si fortasse minus fidant & discrimen ullum subesse putent, Cæsarem, qui maximè sit cupidus concilij, curaturum, ut ipsis idoneè caueatur: itaq;, si opus esse putent, licere ut ea de re ipsum interpellent: non se dubitare, quin æquißimum ferant responsum: petere autem, ut amplius super eo deliberent, et clarè de sua uoluntate respondeant, ac Cæsari morem gerant, quod ipsis & utile cumprimis & honestum sit futurum, & Deo quoq; gratißimum. Cùm sic orasset, petebat eorum nomina sibi dari, qui post pacificationem Noribergicam accesserant, in eo perscriptum erat, Georgium Brādeburgicum, Noribergam, Vueissenburgum, Hailbrunum, Vuinsemium, Halam, esse quidem eiusdem religionis, non autem fœderis. rogabat igitur sibi nomine Cæsaris explicari, cuiusmodi esset ipsorum fœdus, & quibus initum conditionibus. Eodem, quo sunt hæc acta, die, uenit eò legatus pontificius, episcopus Aquensis, cum literis ad electorem Saxoniæ, quibus eum pontifex ad concilium hortabatur. Cùm enim anno superiori Vergerius legationē Germanicam renunciasset, ut libro præcedenti diximus: pontifex, cui minimè illa placerent, Aquensem in Germaniam emittit, ut nouus uidelicet legatus aliquid impetraret. Sed & iste lusit operam, neq; magna fuit eius habita ratio: & certo die, cùm Lantgrauij colloquium expetiuisset, ille non sibi uacare dixit, & eodem ferè momento Lutherum inuisit, grauiter ex calculo tunc ibi decumbentem. quod quidem è suo diuersorio legatus uidere poterat. Aquensem, Vergerius, abiturum, Germaniæ statum, & quomodo quisq; prensandus esset & appellandus, mandatu pontificis docuerat. Quartò pòst die, qui fuit ultimus Februarij dies, respondent Heldo protestantes. De Cæsare nunquam se dubitasse, quin pacem factam seruaret, quod quidem literis tam publicis quàm priuatis nō semel promiserit: sed & Cameram, & ipsum iam oratione sua talem affingere interpretationem, ut non in dubium modò uocetur ea pax, uerumetiam planè uideatur tolli, nec ullius esse usus: nam ipsius sermonem eò spectare, quasi pro causis religionis habeat illas modò, quæ profluunt ex edicto Vuormaciensi & alijs quibusdam

Legatus pontificis ad Saxonem.

Protest. ad Heldū respōsio.

busdam Imperij decretis, nō etiam illas, quæ postea natæ sunt, & quæ 1537
priuatas ad personas pertinent, de quibus nominatim sit actum Noribergæ cum intercessoribus: longe uerò aliam huius tractationis caussam fuisse. Nam etsi Leonis decimi pontificis impulsu, Cæsar edictū illud Vuormaciense fortè promulgauit, tunc, cùm ueram doctrinā per pauci adhuc intelligerent, postea tamen illud alijs Imperij decretis, quantum ad se quidem attinet, suspensum fuisse, præsertim in comitio Spirensi, ante annum undecimum, ubi controuersiam omnē placuit ad concilium referri, & hoc insuper additum fuit, ut interea magistratus omnes, in sua quisq; ditione, rem ita gerant, quò factum suum & Deo possint & Cæsari quoq; probare, nimirum ex eo satis intelligi, suspensum illud edictum, neq; sibi Noribergæ opus fuisse, de noua solicitare suspensione: Cur enim ad legitimum concilium delata sit omnis actio, si Vuormaciense ualere semper oportuit edictum, aut si ipsorum habita semper est religio pro condemnata? multum uidelicet inter se differre illud edictum & pacē Noribergicam: illud enim ad executionē spectasse tantùm, & hoc solùm in quæstionē uenisse tunc tēporis, an quis edictum uiolasset? eo cognito, licuisse tum fortè Cameræ, nisi Comitij Spirēsis decretū interuenisset, iurisdictionē exercere, tanquam in re ciuili: Verùm eas causas, propter quas Noribergæ conuentum & transactū fuit, ad fidē atq; religionem pertinere, quod claris etiam uerbis in suo diplomate Cæsar testificetur: nam etsi Cameræ non licebat alioqui de hisce rebus cognoscere, tamen motus uitandi causa, Noribergæ fuisse cautum amplius, ut ab ijs abstineretur: ex diplomatis quoq; Cæsarei uerbis liquidò constare, cautum ibi fuisse non de ijs modò controuersijs, quæ tota sui natura sunt religionis, uerùm de illis etiam, quæ propter mutationē rituū atq; ceremoniarum & id genus alia nascuntur: deinde, pactiones omneis intelligendas esse pro qualitate rei siue causæ, propter quam nata lis fuit atq; controuersia: Iam uerò, inde post illud Spirense decretum ad pacem usq; Noribergicam, è suis nemini, quod quidē ipsi sciant, ullam fuisse litem motam à fisco uel factam molestiam: Cameram quidem usurpasse sibi cognoscendi potestatē, & in iudiciū uocasse nonnullos, propter mutatā religionem, ceremonias, ritus, & propter facultates atq; bona: cumq; de his rebus esset dißidium, se nominatim illas intercessoribus detulisse:

transa

1537 transactionem igitur illam non de ijs tantùm rebus, quæ descendunt ab edicto Vuormaciẽsi, uerùm de illis etiam intelligi debere, quæ tunc temporis, quando conuentum fuit, erant controuersæ: nam cur alioqui tantum laboris et molestiæ sumpsißẽt, cur sumptus fecissent in re, quæ iamdudum esset Imperij sublata decreto, & unde nihil erat metuendum incommodi? cùm autem metus esset, ne Camera suis actionibus turbam excitaret, de inducijs fuisse pactum, quæ sanè non aliò referri poßint, quàm ad eas causas, de quibus tunc potißimùm lis erat, & quæ tunc intercessoribus explicatæ fuerunt: quod autem ignorasse Cæsarem ait, quò propriè pertinerent illæ causæ, non uideri probabile, cùm propter eas & indictus esset ille conuentus, &, nisi componerentur, motus impenderet: neq; uerò credibile esse, uel intercessores ad Cæsarem hæc non scripsisse, uel Cæsarem, si quid improbasset, dissimulare uoluisse: quin etiam ista Cæsari pro sua potestate liceant, pacis retinendæ causa, nullum esse dubium: & quàm pax consistere non posset, nisi hæ causæ comprehenderentur, nuper se docuisse: cumq; lege sit cautum Imperij, ne quis alteri suum eripiat, se tum intercessoribus explicasse Noribergæ suam sententiam, &, si quidem Camera sibi litem moueret, propter adempta suis monachis atq; sacrificulis bona, qui ueram religionẽ atq; cultum reijcerent, habituros illud se pro ui & iniuria, declarasse: quòd autem iniquum esse putet, nolle pati, ut Camera cognoscat quæ sint causæ religionis, quæ minus, quòd etiã dicat, quò plures habeant sui propositi rationes, eò magis in publicũ illas esse proferendas: ad ea satis iam esse responsum, neq; putasse futurum, ut hoc obijceretur: nam, etsi minimè lucem defugiant, imò uehementer cupiant coram æquo iudicio causam omnẽ disceptari, tamen, ut ab ea formula, quam Cæsar interposuit, discedant, non sibi esse integrum: nec enim ad Cameram sese reiectos, uerùm actionem omnem interdicto sublatam, & illud insuper additum esse, si quid contrà fiat, ut ad Cæsarem hoc ipsiúsue legatum renuncietur: Nam de Camera facilè sibi fuisse respondere, cur eam non admitterent, ideò nimirum, quòd in eo consessu plæriq; sint omnes religionis pontificiæ, & iureiurando teneantur, nõ minus ex præscripto iuris pontificij, quàm ex legibus Imperatorum iudicare, quodq; non sibi tantùm, sed multis alijs per Germaniam notæ sint ipsorũ rationes & modus agendi: quòd

autem

autem iureiurando sint astricti, non illos idcircò suspitione liberari: 1537
nihilominus enim recusari posse, quod sibi quoq; necessariò faciundũ fuerit: quid enim ab ijs expectent, qui contrariam profitẽtur religionem, quiq; suam doctrinam ut impiam condemnant? nihil etiam ad rem facere, quòd nomine Cæsaris perpauci, complures autem ex Imperij prouincijs in eo sint cõsessu: uim enim totã in hoc esse positam, cui sint addicti religioni: quales autem eos esse oporteat, ex decreto comitij Ratisbonensis apparere: plærosq; etiam omneis ab episcopis & id genus alijs eò destinari: cumq; suas ipsi causas ecclesiastici, quæ ad cæremonias atq; ritus, ad docendi munus atq; bona pertinent, religiosas nominent, cur non ad hunc numerum eas omneis Cameræ rescribat, quæ sunt eiusdẽ generis? uerum igitur esse quod prius quoq; dixerint, si quidem Cameræ se iudicio submittant, nihil opus fore concilio, cuius ad cognitionem illa propriè pertineant: nam illos indifferenter, quæcunq; sint adhuc ad ipsos delatæ causæ, iudicare, & nõ bona tantùm, sed impias quoq; ceremonias uoluisse restitui: quod ipsum si ualere debeat, omnem suam doctrinam iri condemnatum: procuratores quoq; suos non audere metu periculi causas defendere, multo minus recusare iudices: illos enim, etiámsi recusentur, pergere nihilominus, & remisisse nuper Hamburgensibus literas recusationis: De monachis & id genus alijs ideò se illud exemplum posuisse, ut ostenderent, non ad eos, uerùm ad ecclesiæ ministros & alios pios usus ea pertinere bona: quod igitur de bonis occupatis, deq; spoliatione dixerit, ad iniuriam suam pertinere, neq; sibi tale quid, non solùm ab ullo suæ conditionis, uerùm ne à Cæsare quidem obiectum adhuc esse: mirari autẽ, cur uim esse dicat in eo, quod monachis atq; sacrificis, qui ueram religionem aspernantur, & manifestos errores obstinatè defendunt, ecclesiæ facultates adimant: illos enim in his ipsis bonis, quæ sui maiores magna ex parte contulerint, aliud nihil habere iuris, quàm quod ecclesiæ fuerunt aliquando suis in ditionibus ministri: postea uerò, quàm illuxit ueræ doctrinæ cognitio, deprehensos errores non se potuisse bona consciẽtia tolerare diutius, uerùm necessariò sustulisse, & illis, qui religionis emendationem præfractè recusarent, bonorum usum fructũ minimè permisisse: Quod si qui fortè putẽt, illos nihilominus in sua religione tolerandos fuisse, non rectè sentire: nam id sibi

1537 nõ licere, ne culpæ fiant affines, nõ uerbis enim tantùm, sed ipso quoque facto Christum atq; ueritatẽ abnegari: criminationẽ igitur hanc sibi præter meritũ offerri: cuius enim hoc esset imprudentiæ, propter tantula bona, tam inuidiosa, in discrimen uocare fortunas omneis, existimationẽ, uitam ipsam, coniuges, liberos, & quicquid omninò charum esse potest? Aliena bona, quæq; suæ nõ sint ditionis, nõ affectare sese: iure quoq; pontificio demonstrari posse, non illis ea bona competere, qui falsam doctrinam proponunt atq; defendunt: nec enim emolumentũ hic spectari, sed hoc solùm, & inprimis agi, ne qua fiat per ipsorum ditionem nomini diuino cõtumelia: nam illis, qui sanam doctrinam amplectuntur, nihil auferri quicquã: neq; dubitare, quin de hisce bonis multò sint ipsi meliorem Deo reddituri rationem, quàm illi, qui titulũ ecclesiæ sibi sumunt, eaq; bona nullo iure poßident atq; profundunt: Etsi fortè ius possessionis in medium adducant, nihil ad rem facere: cùm enim ueritas illucescit, omnẽ & possessionẽ & præscriptionem & consuetudinem euanescere, uelut umbram, etiam iuris põtificij testimonio: non ergo pugnare cũ legibus aut æquitate suũ hoc institutum, sed esse tum honestum tum pium & sacris literis consentaneum: Illud etiam, quod ait non se probare, quandò per uim aliquis à bonis deijcitur, in aduersarios rectè quadrare, quorum ex grege si quis ad ueram doctrinam sese conuertit, huic non facultates eripi tantùm, sed uitam quoq;: scire enim ipsum, quanta sæuitia, quantum sanguinis profusum sit, hanc unam ob causam: exilium quidem & totius familiæ calamitatẽ illis esse mitißimam pœnam: Quod præterea dicat, facilem fore concordiæ uiam, nisi de bonis ageretur: uerum esse quidem, ad aduersarios quantum attinet: nisi enim hi suas opes, honores, delitias, mollem illam & uoluptariam & turpem uitam longè præferrent studio ueritatis, nulla difficultate posse rem omnem transigi: licet enim sciant iniquam hanc esse profusionem, tamen emendationem eos ferre non posse, quæ cumprimis necessaria sit: Iam quod Camerales dicant, nihil se præter officium fecisse: quàm id sibi cõstet, è superioribus intelligi posse: nam & cognitionẽ legitimam exoptare se uehementer, & iam olim petijsse, quò de causis recusationis arbitri decernerent: Vt autem in integrum restituantur à Cæsare causæ, de quibus Camera nõ rectè pronũciarit, admodũ fore difficile, nec acto-

res etiam, secundum quos latæ fuerunt sententiæ, permissuros: Quòd 1537
igitur scire cupiat, quid ipsorum sit in eo uoluntatis: & pace nihil sibi antiquius esse, & contra pacis rationes nihil fecisse, & causas, cur illos recusent iudices, explanasse: iam uerò, si quidem illi præter hæc omnia suo more pergant, nō se parére decretis, & si qua uis fiat, iure naturæ, quòd defensionē omnibus permittat, socios periclitantes deserere non posse, cùm sciant, illis oppreßis, eundem casum sibi quoq; breui subeundum esse: Quantum ad reliquos attinet, qui pòst ad fœdus atq; doctrinam accesserunt, dolere sibi, Cæsarem de eo nihil habere comperti: se quidem suis in Italiam legatis eorum nomina dedisse perscripta, ut, si rogarentur, exhiberent: quod autē pacto licere quibusdam dixerint, liberam habere religionem, id de transactione Cadamica intelligendum esse, deq; principe Vuirtèbergico, cui sit hoc permissum: & quoniam id Cæsari cōstare poßit, non opus esse documento: reliquos autē, agnita ueritate, dum longius extraheretur conciliū, iudicasse consciētiam obligationi ciuili longè præferendā esse: Quòd de Cæsaris animo dixerit, non dubitare se, quin ita res habeat: uerùntamen, audire se, longè aliud aduersarios moliri, & Cæsarem in se concitare: cuius quidē rei fidē inter alia faciant Camerales: itaq; rogare, ut & sui ratio habeatur, & ea pax detur, in qua poßint acquiescere: quod si fiat, nō se defuturos eius postulatis de Turca deq; Camera: postremum illud de fœdere, mirari se cur petat: nam Cæsarē id non ignorare, & per intercessores ab se contēdisse Noribergæ, ut ab eo discederent: se uerò tum ita respondisse, ut nihil amplius urgeret: ab aduersarijs autem huius rei causam sibi datam esse: cuiusmodi enim hi consilia multis nunc annis tractent atq; cudāt, esse nō ignotū: hoc uerò suū fœdus, nō ad uim, sed ad defensionē esse comparatū, & ijs cōditionibus initū: ut si sit opus, nō Cæsari tantùm, sed omnibus etiā indifferenter exhiberi poßit absq; pudore: De cōcilio, deq; Cæsaris erga rempublicā animo quæ dixerit, periucunda sibi fuisse: credere etiam, incognitum esse Cæsari pontificis animū, & hac de causa conciliū tantopere solicitare: qualē uerò de pontifice habeat opinionem Cæsar, in medio sese relinquere: sed cùm eius diploma sit planè diuersum à uoluntate Cæsaris, & omninò captiosum, nō se posse, quid de eo sentiāt, dißimulare: nam antequam cōcilij fiat initiū, doctrinam suā ab illo iam esse,

non

1537 *non uerbo tantùm, sed ipsa re quoq; cõdemnatam: notum etiam esse, quemadmodum in omnibus conuentibus, ubi de religione tractatur, etiámsi scripturam illi sacram uideant contra se facere, ius definiendi sibi sumant & arrogent ipsi:* Et *quanquam sui sit propositi, pontificem atq; socios, in legitimo conuentu, falsæ doctrinæ & hæreseos & impietatis accusare, non dubium esse tamen, quin ille suo more cognitor esse uelit simul & iudex: quod enim eò spectet, ipsum testificari diploma, quod si semel approbent, ne quicquã postea de actionis modo uerba se facturos esse:* An *autem hoc sit eiusmodi concilium, quale* Cæsar *& ordines* Imperij *non unis comitijs decreuerunt, cuiusuis nõ iniqui iudicis arbitrio sese relinquere: nam illa uerba, liberũ &* Christianum *concilium, prudenter & consultò semper addita fuisse, & illud quidem non sic accipiendũ esse, ut suam cuiq; sententiam ibi proferre tantùm liceat, sed, ne pontifex etiam atq; socij, qui fide sint inuicem & uinculis astricti, de suis ipsi causis pronuncient: alterum uerò non ita interpretari oportere, quasi* Turcis *& id genus alijs in concilio non sit locus, uerùm, ut iuxta sacras literas, doctrinæ partes omnes explorentur & definiantur: Scire etiam se, non una solùm regione, sed paßim per orbem terrarum esse dispersos homines pios atq; doctos, & hanc ipsam cogitationem sibi perquàm esse iucundam, quòd speret, si pontificis hæc immoderata potestas refringeretur, nec ab unius* Imperio *simul omnia penderent, futurũ, ut non sui tantùm theologi, uerùm alij cõplures è diuersis nationibus, uiri boni, qui nunc illius oppreßi tyrannide mussant atq; latent, ad ecclesiarũ emendationem omne studium & operam conferrent: iam, ad concilij sedẽ quod attinet, non uidere se, quis potior locus, quàm* Germania, *sit deligendus: nam licet ad alias quoq; gentes conciliũ pertineat, tamen ad* Germanos *& ad se cumprimis illud spectare, quibus eò sit ipsis ueniendum unà cum ecclesiæ ministris, cùm interim alij reges atq; principes externi per legatos rem obire poßint atq; conficere, pro uetusto & iam olim recepto more: cuiusmodi sit etiam urbis* Mantuæ *situs & opportunitas, nolle se disputare: sed esse iam in* Italia *bellũ, & ut nullũ sit, tamẽ, cur sibi locus ille suspectus esse debeat, nuper explicasse:* Mantuæ *dux quomodo sit affectus, nõ se disputare, sed ipsius fratrem germanum esse primi nominis cardinalem, quod ipsum ad augen-*

dam

dam quoq; suspitionē faciat: Itaq; si reliquæ gentes de suis rationibus audiant, quamobrem & locum recusent & agendi modum, nō dubitare se, quin & probent, & si secus fieret, tunc demùm sinistram de se concepturi sint opinionem: Cæsarem quoq; scire, per Germaniam esse multas ciuitates nō minus, quàm est Mantua, cōmodas, et, quod præcipuum haberi debet, æquitatis & iustitiæ nomine commēdatas: nam illa clandestina & occulta consilia tollendi homines è medio, non sic esse nota nec usitata Germaniæ, sicut alijs quibusdam locis: Quod autem Imperij decretis ad hunc modum insistant, nec ab illis diuelli sese patiantur, non debere Cæsari uideri mirum neq; nouum: nam olim etiam Liberium episcopum Romanum, Athanasij fautorem et amicū, à Constantino Cæsare petijsse, ut conciliū indiceret Alexandriæ, ubi reus & actores habitarent: & licet illis, qui sunt ad solem occidentē, locus ille minus erat cōmodus, etsi totius orbis iudicio condemnatū Athanasium, eiusq; socijs igni & aqua interdictum esse Cæsar diceret, quanquam Liberium esse unum ex omnibus contenderet, qui publicam pacē perturbaret, nihil tamen hunc de suo studio remisisse, cumq; deinde Cæsar id pernegaret, longo pòst tempore, errorem illum Arrij regnasse, tandem uerò uictricem Athanasij fuisse doctrinam, & in sempiternum ualere: quis autē enumerare posit, quàm multum, eius dogmatis causa sit profusum sanguinis? eandem quoq; suæ religionis futuram esse conditionem, siue locus detur idoneus, siue non: consimili de causa, qui concilio interfuerunt Basiliēsi, recusasse Ferrariam, quò pontifex Eugenius aliud indixerat concilium: Henrico septimo Cæsari grauem fuisse cum Roberto Siciliæ rege controuersiam, & citasse illum Pisas: id autem iniquum fuisse uisum Clementi V. pontifici, qui et regem tuebatur, &, quamobrem eò uenire non teneretur, causas explicabat, multò sanè leuiores, quā sint hæ suæ: quod igitur eiusmodi concilium recusent, non sibi sed pontifici culpam eius rei tribui debere: quoties enim ad concilium ipsi causam suam reiecerūt, de tali sensisse concilio, quale Cæsar & ordines Imperij decreuerant. nec enim ignorasse, quod si pontificibus permitteretur summa rei, futurum, ut ad suum illi referrent omnia compendium, & oppressa uera doctrina suam impietatem confirmarent: Atq; interim tamen Paulum III. ita rem ornare uerbis ad Cæsarem, quasi candide prorsus agat & syncerè, 1537

1537 cùm longè diuersum cogitet: adhæc, cuiusmodi concilium ipsi requirant, non Clementis modò, sed ipsius etiam Pauli tertij legato Petro Paulo Vergerio sese declarasse scripto: cumq; Cæsaris hanc esse mentem ipse dicat, ut emendentur errores atq; uitia, ne minimã quidẽ eius rei significationem in pontificis apparere diplomate: nam si ueram et necessariam cogitaret emendationem, non fuisse condemnaturum ipsorum doctrinam, indicta causa: Et quanquã de Cæsaris æquitate nihil dubitent, eóq; magis doleant, quòd ei gratificari non poßint, tamẽ hac illius beneuolentia & sedulitate minimè sibi consultum iri: nam etiámsi concilio Cæsar intersit ipse, notum esse tamen, quantulum facultatis uel ei uel cæteris etiam regibus, in eiusmodi causis pontifices concedant: etenim, ut multum largiantur, adhibere quidem illos fortè deliberationibus, decernendi uerò potestatem nullam facere, sed eam sibi seruare solis, ut, si fortè Cæsar & ciuilis magistratus aliquanto longius progrediantur, eo tanquã retinaculo atq; freno ipsos cohibeant, & pro suo demum statuant arbitratu: quod igitur has pontificis insidias declinent, orare, ne Cæsar molestè ferat: brutis enim animantibus hoc insitum esse natura, ut quo loco positum sibi sciunt esse laqueum, eum locum uti fugiant: Quid etiam in concilio Constantiensi cum Sigismundo Cæsare sit actum, esse peruulgatũ: nam licet is Ioanni Husso fide publica rectè cauerat, patres tamẽ eius imminuisse potestatem, cùm dicerent nec ipsi nec alij cuiquam licere in eo sibi præscribere: uictum itaq; Cæsarem, illorum authoritati, quam sibi uendicabant, cessisse, non absq; gemitu, sua quidem opinione, sed tamen miserabili cũ interitu illius, qui fidem publicam secutus, in eam deuenerat calamitatem: Qua quidem ex re liquidò uideri, quantum Cæsar, etiámsi maximè cupiat, & uelit, subuenire poßit ijs, quos illi semel induerint laqueis, & uelut in caueam incluserint: prouidè ergò sibi agendum, atque interim tamen, ne quid sibi tribuatur, nõ paratos esse modò iustã subire cognitionem, sed orare quoq; Cæsarem uehementer, ut has tam graues causas diligenter expendat, & legitimum in Germania concilium indicat, in quo iudicandi partes ad pontificem atq; socios minimè pertineant. Quòd si autem pontifex in ea re Cæsarem impediat, et syncerum in Germania conciliũ cogi nolit, testificari se palàm, per se non stetisse, quò minus initæ sint concordiæ rationes: quicquid etiam

ex eo natum fuerit incommodi, totum hoc esse tribuendum pontifici: 1537
quod reliquum est, orare, ut hæc ad Cæsarem ita referat, suumq; studium ei commendet. Quum ad hunc modum esset inter ipsos actum, & Heldus omnia se renunciaturũ Cæsari dixisset, protestantes de cæteris etiã rebus decernunt, de alendis ecclesiæ ministris, de ludis literarũ aperiendis, ut ecclesiæ simul & reipublicæ semper suppetant homines idonei, postea de ijs quæ ad fœdus atq; defensionẽ pertinent. De Turca responsum Heldo fuit, ut suprà diximus, & alioqui rumor increbuit, Ferdinandũ regem parare bellum aduersus Ioannem Vayuodam, ideoq; solicitare de auxilijs. In hac autẽ dubitatione, ne fortè reipublicæ deessent, decretũ fuit absente iam Heldo, ut dimißis nuncijs communi sumptu, Saxo & Lantgrauius, quid rerũ agatur, cognoscant, et si Germaniam fortè Turca petat, ut tũ rursus cõueniant deliberaturi, quid ex officio quemq; facere oporteat. Adhæc, ut omnibus facti sui ratio, causaq; recusati concilij constaret, placuit scripto rem omnem esse complectendam. Id pòst euulgant, typis excusum, & exteros reges atq; populos in hanc sententiam affati, Paulus tertius, inquiunt, diploma nuper edidit, quo concilium indicit Mantuæ, iam ad Maij diem xxiij. inchoandum, additis aliquot eius rei causis: legatos præterea dimisit ad reges atq; principes tum Germanos tum alios, qui concilium denuncient, & hortentur, ut eò uel ipsi ueniant, uel suos mittant: cumq; nos etiam hac de re per legatum interpellauerit, & Cæsar idem fecerit, res ipsa postulat, ut demonstremus, ad quantum periculum atq; detrimentum pertineat non modò nostrum, sed etiam totius reipublicæ Christianæ, si quidem illi mos in eo geratur. Et quanquam iusta sit causa nostri propositi, non dubium est tamen quin aduersarij, quo sunt ingenio, criminentur factum, & in peßimam partem interpretentur. nam ut nos totamq; causam in odium adducant, affirmabunt hauddubiè nullam pati nos posse cognitionem, nullumq; iudicem, & reliquas contemnere nationes, è quibus multi sæpe uiri præstantes eruditione prodierint: hoc, etiam dicent, impium esse, concilij recusare decreta, quod sit Ecclesiæ supremũ tribunal, cui iure teneantur omnes parere. fingent præterea, quasi nos iam huius doctrinæ pudeat, quasi lucem defugiamus, aut alioqui dißidia captemus, nõ necessaria, neq; publicum ocium ferre poßimus. Iam sanè, si quidem

Protestãtium Smalcaldię decreta.

Scriptũ Protest. de recusato concilio.

1537 uerè de nobis hoc diceretur, esset non impium modò, sed auditu etiam horrendum: itaq; necessariò nobis est explicanda facti nostri ratio, & speramus futurum, ut quicunq; sunt uiri boni per Germaniam, & alijs in locis, non modò nihil tale de nobis credant, uerumetiam in hoc incumbant, ut hæc omnium grauißima causa rectè tractetur, neque pontifici liceat sub ficto & adumbrato nomine concilij, manifestam ueritatem tyrannide quadam opprimere. Docebimus enim, non modò puram nos profiteri doctrinam, sed etiam aliud spectare nihil quàm gloriam Dei & reipublicæ salutem, nec ullam nobis aut pertinaciam aut morositatem obijci posse. Et primò quidem, quàm aliarum nationum & ecclesiæ iudicium non aspernemur, ex eo satis apparet, quod hoc agimus, ne pontifex atq; socij iudicandi prouinciam sibi sumant, uerùm ut per homines idoneos minimeq; suspectos omnia tractentur. quod ipsum à pijs omnibus desiderari nihil dubitamus. Cùm enim nonnullis in prouincijs extent uetusta quædam scripta & querimoniæ de falsa doctrina, de uitijs & impio cultu, quæ tùm in ecclesiam obrepserant, non dubitamus, quin ijs ipsis in locis, hodierno quoq; die sint aliqui uiri pij & eruditi, qui sanam doctrinam intelligunt, etiámsi tyrannide pontificis oppreßi tacere coguntur. hi sanè meritò debent adhiberi concilijs, ut liberè dicant. nec enim pro legitimo debet haberi concilio, quod pontifex atq; socij regunt, qui falsa dogmata per uim atque potentiam defendunt, & pro ueteri consuetudine decreta faciunt uerbo Dei contraria. Christus enim, quando summum tribunal constituit, iußit ad ecclesiam referri quicquid emendationem requireret. quibus ipsis uerbis tyrannidem omnem atq; dominatum excludit & infringit. Calumniosum etiam est, quod fortè dicunt, nos defugere publicum aspectum, neque posse ferre lucem. nam in Augustæ comitijs, doctrinam nostram sumus profeßi palàm, in Cæsaris & omnium ordinum Imperij consessu: deinde, celebratur hæc ipsa doctrina publicè, nostris in ditionibus, & extant ea de re nostrorũ hominum libri, qui testificantur eam, & ex aduersarijs multi fatentur, plæraq; dogmata nostrorum scriptis in lucem esse reuocata, quæ densißimis antea tenebris oppressa iacebant. nunc enim uera doctrina denuò lucet, de pœnitentia, de fide in Christum, de remißione peccatorum, de bonis operibus, de uero cultu, de sacramen-

mentorum usu, de potestate clauium, de magistratu, de traditionibus 1537
hominum, & id genus alijs rebus. Neq; uerò nos euangelij pudet, ut ait Paulus, sed inprimis optamus, ut in omnium aspectu liceat de ijs rebus explicare sententiam. Quod etiam nostris obijcitur, quasi damnatas iam olim hæreses rursus excitarint, neq; sit opus idcircò disputatione uel ampliori cognitione, falsum est, & ad eos, qui nostræ doctrinæ confeßionẽ eiq; cõiunctam legerunt defensionem, facilè potest excusari. quam enim profitemur, non est noua doctrina, sed planè ueteris ecclesiæ consensus, ut liquidò demonstrari potest nec ullam hæresim admisimus aut impium dogma, sed ueterum doctrinam multis locis nostri homines reuocarunt, oppressam à pontificibus atq; monachis Falsum est etiam, quod de nobis dicitur, quasi dißidijs lætemur: nam ex animo nobis dolet, ita diuidi rempublicam Christianam, & concordiæ causa iustũ flagitamus concilium. Quia uerò pontifex atq; socij ueram et necessariam doctrinam condemnant, eiusq; professores affligunt & persequũtur, et alios, ut idẽ faciant, hortantur, non possumus non hanc illorum reprehendere crudelitatem & audaciam. confeßione enim uult celebrari Deus, & impium est, associare se tyrannidi pontificis ita sæuientis. Deinde, cõstat nos omnia reipublicæ munera subire, et onera sustinere, sicut reliqui faciunt ordines. ex quo uideri potest, in religione quoq; nos libenter esse consensuros alijs, modò liceret. Intelligimus præterea, quantum ex eo nobis immineat periculi. pontifices enim multis nunc annis nõ obscurè præ se ferunt, quid moliantur, & quomodo regum animos in nos incendant. hæc tanta discrimina subire sine causa, & tantos in eam rem sumptus facere, an non extremæ esset dementiæ? sed scimus officium hoc debere nos Deo, nec quicquam esse, quod non eius mandato postponi debeat, & testamur Deum, nihil à nobis aliud captari. Confutatis iam illorum criminationibus, ad alterum ueniemus. Apud exteros plæriq; fortè putant, nos aliqua curiositate leuiora quædam impugnasse uitia, quæ pacis retinendæ causa dißimulari poterant. præsertim, cum ea sit humanarum rerum conditio, ut in republica semper aliqua sint atq; remaneant, ad quæ conniuere oporteat. Sed longè res aliter habet. nam primò quidem, errores atq; falsa dogmata non sunt dißimulanda. iubet enim Christus à falsis doctoribus cauere: deinde, certamen est non

1537 de leuibus erratis, uerùm de doctrina fidei, deq; uera Dei cognitione, quod est uitæ Christianæ & synceri cultus præcipuum caput, quod silentio præteriri non debet, sed purè conseruandum est, & diligenter in ecclesia docendum. Negari autem non potest, extinctum hoc omnino dogma fuisse, nouamq; doctrinam inuectam, magna certe cũ Christi contumelia. Multos præterea reprehendimus errores, impiosq; cultus, quos etiam alij quidem multò ante hanc ætatem uiderunt, eoq; concilium desiderarunt, ut emendatis uitijs, concordia retineretur: hac autem ætate multò magis est opus concilio, quandóquidem et plurimis in locis eadem uitia manent, & nata sunt dißidia, & in uitæ discrimen idcircò multi uocantur, homines innocentes. his ergo de causis tam arduis, non modò nos, uerumetiam Cæsar & cæteri ordines et episcopi decreuerunt ecclesiæ cumprimis esse necessarium concilium, in quo pura doctrina conseruetur. nisi enim tale fieret, maiorem dißipationem excitatum iri uidebant: sed ecce, dum eiusmodi concilium expectamus, prodit diploma pontificis, Imperij decretis planè contrarium. Et quia non nostra solùm refert, sed totius etiam interest reipublicæ Christianæ, necesse putauimus hoc publico scripto testificari, & demonstrare, quamobrem cõcilium istud improbemus. Nam iudicandi potestas non ad solum pontificem & episcopos, uerùm ad ecclesiam pertinet, quo quidẽ in numero sunt etiã reges ac cæteri ordines. Quapropter, etiámsi pontifex in hac causa non sustineret alteram partẽ litis, tamen nõ sit ei concedendum, ut solus ipse cum suis iudicaret, exclusis alijs ecclesiæ ministris: cùm autem manifestè sit ex litigatoribus alter, multò minus id ei cõcedi oportet, quia cum iure diuino & naturali pugnat. Accusamus uerò pontificẽ non leuibus de causis, nec de illius dominatione tantũ disputamus atq; luxu, sed ipsius et doctrinam & leges & impiũ cultum reprehendimus, hoc est, reũ agimus illũ de idolatria & hæresi. quæ quidẽ crimina cùm obijciuntur, non pontificem, sed ecclesiam oportet iudiciũ interponere, sicut ueteres pontificiũ leges ipsæ testantur. Adhæc, pontifex non solùm est alter litigatorum, sed quia doctrinam nostram multò antè cõdemnauit, hoc ipso maiorẽ in se cumulauit suspitionẽ: quod cũ ita sit, quis dubitet, cuiusmodi sit in ipsius concilio futurũ de nostra doctrina iudiciũ? Nec enim putandum est, fore, ut definiendi potestatem ulli permittat contra uetus institu=

stitu=

ſtitutum: et cùm de modo tractationis nihil in eo diplomate dicat, me= 1537
ritò ſuſpecta ſunt nobis omnia. Nam eos tantùm euocat et conſcribit, qui ſunt ipſi multis modis obligati, & de quorum uoluntate compertum habet. indicti quoq; cõcilij cauſam hanc eſſe profitetur, ut nuper natæ hæreſes extirpentur. Et quanquam id latè patet, tamen dubium nullum eſt, quin de noſtra ſentiat doctrina. nec enim de ſuis ipſum erroribus loqui, credibile eſt. imò pòſt aliud emiſit diploma de Romanæ curiæ reformatione, in quo claris uerbis profitetur, eò cõuocari cõcilium, ut hæreſis peſtifera Lutherana tollatur. itaq; principio quidẽ animum ſuum callidè texit, ut aliquam haberet ſpeciem diploma, ſed pòſt aperuit. Dubium ergo non eſt, eò ſolum ſpectare illum, ut doctrinam noſtram excindat. cuius autem eſſet inſaniæ, inſtitutum hoc illius approbare? hoc enim agit, ut qui diploma recipiunt, doctrinam noſtram fateantur impiam & hæreticam eſſe, deinde, ut reges atq; principes, eo recepto, teneantur ſtudium & opem conferre. Cùm igitur interſit reipublicæ, rogamus, ut hunc illius aſtum & inſidias diligenter omnes conſiderent. nam licet mirari, cur his uerbis diploma conceperit: & dubium eſt, utrum eò fecerit, ut nos à concilio deterreat, an ut approbatione diplomatis irretitos habeat. Apud nos profectò dubium nullum eſt, Cæſaris hanc eſſe mentem, ut reipublicæ conſulatur, neq; formam hanc diplomatis ei probari putamus: pontifex autem nõ tam concilium indixit, quàm ſententiam aduerſum nos promulgauit. Neque uerò permittet, ut ſcripturis res agatur, ſed uolet è ſuis legibus & conſuetudine & recentioribus aliquot concilijs pronunciari. Verùm hoc inprimis nos contendimus & affirmamus, hominum traditiones uerbo Dei contrarias, eſſe repudiandas. nam Eccleſiæ doctrinam recipimus, pontificis autem errores atq; tyrannidem nõ oportet eccleſiæ titulo exornare. Vetus eccleſia neq; recepit ullam legem aduerſariam ſcripturæ, nec immenſam illam poteſtatem attribuit pontifici, quam nunc ſibi ſumit ipſe. deinde cœtus ille hominum, qui doctrinam euangelij damnant & affligunt, non ſunt eccleſia, ſed parricidæ, Caini progenies atq; poſteritas. Et priſcis quidem temporibus, pij epiſcopi ſæpe recuſarunt concilia, quum non ueritatis propugnandæ, ſed uel impiæ doctrinæ uel aliquorum potentiæ conſtituendæ cauſa uiderent illa conuocari. Cæſar Conſtantinus indixerat concilium Antiochiæ:

1537 Maximus autem episcopus Hierosolymitanus, tametsi non longum esset interuallum, eò non uenit propterea quòd & Cæsaris animũ, & quid Arriani molirentur episcopi, sciret. Athanasius, etsi Tyrum uenit in concilium, tamen non diu substitit, quòd primores concilij uideret accusandi simul & iudicandi partes usurpare, & quòd summissos contra se quosdam intelligeret esse accusatores. Sirmij, oppido Pannoniæ, magnum fuit olim cõcilium aduersus Photinum, res enim erat ardua: & quanquam Cæsar episcopis, ut eò uenirent, mandabat, occidentales tamen non obtemperarunt, cùm Arrianorum turbam ibi creuisse animaduerterent, & fore suspicarentur, ut falsum ibi dogma decerneretur: Erat tunc magni nominis, Osius, episcopus Cordubensis: hunc Cæsar, Arrianorum hortatu, iußit ex Hispanijs eò quoq; uenire: cùm uenisset, ratum habuit captiosum illud symbolũ Sirmense, quod ingentem pòst ecclesiæ dißipationẽ excitauit, & reprehenditur Osius hanc ob causam, ab Hilario, qui non interfuit. Cyrillus episcopus Hierosolymitanus, ad eorũ conuentus, qui Christũ eiusdẽ esse cũ patre substantiæ negabant, nunquam uenit, & fertur omniũ primus à cõcilijs appellasse scripto. Mediolani fuit inchoatũ conciliũ, eóq; cõuocati per Cæsarẽ episcopi: cùm uerò Paulinus episcopus Treuirensis & alij quidam pauci uiderẽt Auxentiũ episcopũ Mediolanensem atq; socios moliri quædam sinistra, discessione facta concilium illud dißiparũt. Hunc igitur ad modũ magni illi uiri conuentus omneis defugerunt suspectos, ne culpæ fierent affines. Cùm uerò pontifex nõ obscurè significet, conciliũ hoc cõfirmandæ potentiæ suæ causa institutũ esse, rogamus omneis, ne crimini nobis dent hanc nostram recusationem. Sed & concilij locus grauibus de causis non probatur nobis: est enim opportunus ad iniuriam, & omnino talis, qui dicendi libertatẽ impediat: deinde, magna sunt excitata cõtra nos odia plurimorũ apud exteros calumnijs aduersariorũ, quasi profligata sit apud nos religio & uitæ honestas omnis: hæc autẽ persuasio, cùm sic præoccupati sunt hominũ animi, magnum in se periculum habet. Esset igitur uel eò solùm inprimis utile, conciliũ in Germania peragi, quò uidelicet exteri, nostrarum ecclesiarum atq; ciuitatum uiderent instituta moremq;, nec impediti calumnijs ueram doctrinam odissent. Causæ quoq; magnitudo poscit, ut ex nobis plæriq; ueniant ad cõciliũ ipsi, uerùm, ut nostros

ſtros fines deſeramus, planè nobis eſt incommodum: & quia grauißimus de cauſis in Imperij comitijs decretum eſt, in Germania cogendũ eſſe concilium, non uidemus, quamobrem ab eo ſit diſcedẽdum. Cùm igitur ad totius orbis Chriſtiani ſalutem hæc cauſa pertineat, obſecramus omneis reges atq; principes, ne noſtris aduerſarijs fidem habeant, ſed in hoc potius incumbant, ut uera Dei cognitio recuperetur: hoc enim glorioſius nihil facere poſſunt. Pontifex quidem eò tendit, ut ad iniuſtam crudelitatem ipſos impellat: ſed ab ea debent inprimis abhorrere. nam ideò ſunt in iſto conſtituti gradu dignitatis, ut nomen Dei celebrent, & exemplo ſuo reliquis præluceant, & homines innocentes ab iniuria defendant. Quòd ſi ullo unquam tempore legitimũ erit concilium, tunc ita cauſam noſtram ibi tuebimur, ut omnes intelligant, ſtudia noſtra cum ſalute reipublicæ ſemper fuiſſe coniuncta. 1537

Fuerunt hoc in conuentu Saxo, Erneſtus & Franciſcus Luneburgici, fratres, Vlrichus Vuirtembergicus, Lantgrauius, Philippus Pomeraniæ princeps, Anhaldij tres, & Albertus Mansfeldicus. deinde, ciuitatum nomine legati quamplurimi cum amplißimis mandatis. nam erant præmoniti quibus de rebus agendum eſſet. Prius quàm diſcederent, quod fuit Martij die ſexto. literas dant ad Galliæ regem. ijs primùm excuſant, quòd ipſius legato, ſuperiori conuentu non ſatisfecerint: cauſam etiam addunt, cur ne nunc quidem legationẽ ei mittant: deinde rogant, ut in amicitia permaneat, & cùm ad concordiam religionis omnes ipſi patefaciant aditus, nec tamẽ quicquam proficiant, ut hoc ſuum ſtudium fauore ac beneuolentia proſequatur: poſtremò quæ ſit ipſorum de concilio uoluntas, exponunt, & quid ipſe conſtituerit in eo ſcire cupiunt. Rex deinde decimo calendas Iunij reſpondet, & ſatisfactionem accipit, & de ſua erga ipſos perpetua amicitia prolixè pollicetur, & ſuorum aduerſariorum calumnias, edito ſcripto, quod unà mittebat, refellit, & de concilio ſuam eſſe, quæ fuit antea ſemper, hanc dicit ſententiam, ut, niſi legitimum ſit, & in loco tuto, nunquam ſit illud approbaturus: neq; dubiũ eſſe, quin Scotiæ rex, gener, in ipſius quoq; ſit futurus poteſtate. Is paucis antè diebus, ad initium Maij, cum uxore domum reuerterat, quæ deinde circa ſolſtitium æſtiuum uitam ibi finijt. Pontifex interea concilium ad calendas uſq; Nouembris producit, eiuſq; rei cauſam eſſe dicit, quòd Mantuæ

Proteſtantiũ literæ ad Galliæ regem.

Põtifex producit conciliũ.

1537 princeps Fridericus militum præsidio muniri urbem, & sumptus in eam rem fieri uelit: quod sibi præter expectationem euenerit, & uereri plurimùm, ne iam plærique suum edictum secuti, Mantuam uenerint, & exclusi fortè domum redire sint coacti: dolere sibi quidē istud magnopere, sed tamen eò moderatius ferre, quòd nulla sua, sed aliena culpa interueniat. Non multò pòst, Angliæ rex, & suo & regni procerum nomine scriptum euulgat. Concilium à pontifice conuocatum esse, cuius ille rei potestatem non habeat, & conuocatū esse, quo tempore bellum ardeat Cæsaris cum rege Galliæ, & Mantuæ designatum esse locum, quò non omnibus uenire tutum sit neque commodum: se quidem ex animo cupere concilium Christianum, sed ad pontificium minimè uenturum esse, neque legatos etiam missurum: nam hoc illis esse proprium, ut sui emolumenti causa, Christum & ueritatem in eiusmodi conuentibus opprimant: nihil uerò sibi cū episcopo Romano esse commune, nec illius edicta magis ad se pertinere, quàm cuiusuis alterius episcopi: de Cæsaris atque regum authoritate conuocari solita esse concilia: hunc sanè morem esse recuperandum, hoc præsertim tempore, quando tam graues habeat accusatores pontifex, neque tamen absque uitæ periculo reprehendi poßit & accusari coràm, nisi legitimum habeatur concilium: non etiam sibi suisque cautum esse fide publica, & ut cautum sit, tamen obstare manifesta pericula, cur non ueniat: etenim ut fidem fallant, & innocentum cruore sese respergant atque polluant, nō esse pontificibus inusitatum, & ut alijs eò uenire sit integrum, sibi tamen grauißimis de causis non esse, cui pontifex tendat insidias, quem oderit acerbißimè, & in summum odium apud alios reges adducere conetur, non alia profectò de causa, quàm quòd ipsius profligata sit è suo regno tyrannis, & annui cēsus ablati: quam sanè rem indignißimè ferat, eoque magis, quòd metuat, ne cæteri reges exemplo suo moniti, idem aliquando faciant: Nunc etiam ad calendas usque Nouembreis prorogatum scilicet esse concilium, neque tamen asscribi, quo loco sit habendum, & in Mantuæ principem conferri culpam: an non hoc sit orbem terrarum ludificare? Mantuanum certè nihil peccare, qui suam urbem tantæ hominum multitudini nolit absque præsidio committere, sed in ipsum unum esse reijciendam omnem culpam, qui nihil agat syncerè, sed omnia fraudulenter & captiose:

Angliæ regis scriptum in concilium Pontificium.

ptiose: quòd si iam aliam fortè concilij sedem constituet, futurum, ut 1537
aut alicuius principis, qui sit ipsi deuinctus, aut suæ ditionis urbem aliquam designet: peramplam enim habere ditionem, & tenere pulcherrimas urbes, quas & ipsius maiores per uim atq; dolum occuparint, & ipse mala fide poßideat: cùm autem de uero concilio plæriq; omnes iudicio præditi desperent, optimum sibi uideri, si quidem in suo quisq; populo magistratus religionem emendet: quòd si consuetudinem fortè pontifex obijciat, id nullum habere locum: nam & Cypriani testimonio consuetudinem, quæ ueritate nulla nititur, aliud nihil esse quàm errorem inueteratum: suum igitur hoc esse consilium, ut antea dixerit, eamq; sibi uidere commodißimam rationem, qua si quis aliam habeat meliorem, non se recusaturum. Cæsar totum hunc annum in Hispania permansit: exercitus autem eius Belgicus, Floro Burensi ductore, Sanpaulum oppidum & arcem in Atrebatibus, Iunio mense ui capit, præsidiarijs omnibus necatis: inde profectus in Morinos, Terouennam oppidum obsidet, frustrà tamen. Ibi demùm induciæ factæ sunt decẽ mensium, in ea solùm regione: Nam in Gallia subAlpina seu Redemontio uigebat bellum nihilo secius, & Cherium oppidum ui receptum fuit à Cæsarianis, & ingens edita strages militum atq; ciuium. Et cùm deinde Taurini premerentur inopia milites, obsesßis omnibus uijs & intercluso commeatu, Galliæ rex, autumni tempore conscriptis copijs, filium natu maiorẽ Henricum & Annam Momorancium eò mittit, qui ferro patefacta uia præsentem inediam subleuarunt. Octobri mense, Ferdinandi regis exercitus, in quo & Saxones erant equites, & Misnij, & Francones & Austriaci & Carinthij & Bohemi & Pannonij, quos Germani uocant Hussaros, Exechium oppidum ad Drauum flumen obsidebat, quod ualido tenebatur à Turcis præsidio: cumq; tempus tererent, & inedia coacti discederent, intercepti fuerunt ab hoste circumfuso, qui syluas & aditus omneis præoccuparant. In his angustijs, aliquot, primùm cẽturiones militumq; præfecti & Pannonij, pòst etiam regis ipse legatus Cacianerus profugit: reliqui uerò, qui fugæ turpitudinem hanc detestabantur, ad uirtutẽ sese cohortati, præsertim equites Germani, impetũ hostilem sustinuerunt, sed multitudine superati, magna ex parte concisi fuerunt omnes, & è ducibus multi in hostium potestatem uenerunt, ab-

Cæsariani Sanpaulum expugnant.

Ferdinandici à Turca cæduntur.

1537 abducti Byzantium in miseram seruitutem. Quarto Idus Octobris Angliæ regi natus est filius Eduardus, ex Ioanna Semera, quam ab Anna Bolenia duxerat in matrimonium. Interea pontifex, quia per Belgium erant induciæ, totus in hoc erat, ut per Italiam & reliquis etiam in locis belli conquiesceret administratio, quò per hanc occasionem de summa rei transigi posset. Itaq; primùm in aliquod tempus, id cùm exiisset, in aliud deinde producta res fuit, donec componeretur, ut postea sum dicturus. Pontificis concilium fuisse dicitur, ut illos iam pacatos, aduersus Britanniæ regem, cui erat infestissimus, atq; Lutheranos excitaret. Ad hoc etiam tempus Christina Danica, Cæsaris è sorore neptis, uidua Mediolanensis, Italia relicta, per Germaniam reuertit in Belgium, & agebatur de ipsius atq; Gulielmi principis Cliuensis matrimonio, sed frustrà. Per Geldriam quoq; populus tunc cœpit rebellare suo principi Carolo Egmondano, qui per omnem uitam fuerat partium Gallicarum, Burgundionibus admodum infestus, & tunc eò spectare dicebatur, ut Gallorum ditionis, prouinciam suam faceret. Exclusus autem à populo passim tumultuante, uix unum aut alterum retinuit oppidum, quò perfugeret. Doctrinā pontificiam magno semper studio defendit, nec à suppliciis abstinuit etiam. Paulus tertius, initio sui pontificatus in cardinalium numerum allegerat suos nepotes, uti suprà diximus: cùm autem hoc nomine minus benè audiret, alios quosdam nobilitate ac doctrina præstantes uiros hoc etiā est honore dignatus, partim, ut inuidiam & offensionem leniret, partim, ut idoneos haberet propugnatores, qui scriptis & eloquētia ualerēt. In his erat Caspar Contarenus, Reginaldus Polus, Ioannes Bellaius, Fridericus Fregosus, quibus deinde per interualla temporis adiunxit Sadoletum, Aleandrum, Bembū. Sed & de Erasmo cogitauit, ut quidē in epistola quadam ad amicum Erasmus ipse refert. Extant etiam Sadoleti quædam ad Erasmum literæ, ubi de pontificis egregia uoluntate multa locutus, fore dicit, & breui quidē, ut ipsum ad summam dignitatem perducat. Contarenus erat patricius & senator Venetus, magni nominis, propter doctrinam, & præter omnem expectationem dicitur, cùm nihil ambiuisset, ad hunc fuisse gradum euectus.

Eduardus sextus Angliæ rex nascitur

Geldri principi suo rebellant.

Cardinales creatiā Pontifice.

LIBER

E CONCILIO, IN CALENDAS VSque Nouembreis prorogato, suprà diximus, uerùm id frustrà fuit: pontifex tamē, ut hominum spem aleret, ac aliquid facere uideretur, ex omni suorum numero iam ante quosdam delegerat, iisq; grauiter mandarat, ut Ecclesiæ morbos & accuratè circumspicerent, & adulatione omni remota sibi demonstrarent: simul iusiurandum ipsis remiserat, ut liberè pronunciarent, & ut magno silentio rem omnem agerent, iusserat. Delecti fuerunt, Caspar Contarenus, Petrus Theatinus, Iacobus Sadoletus, Reginaldus Polus, cardinales: Fridericus archiepiscopus Salernitanus, Hieronymus Aleander archiepiscopus Brundusinus, Ioannes Matthæus episcopus Veronensis, Gregorius Venetus abbas, & Thomas Palatij sacri magister. Hi demùm, habita deliberatione, scripto rem omnem complectuntur, & ad ipsum oratione conuersa, magnis eum laudibus extollunt ob studium ueritatis, cui clausæ fuerint ante hac quorundam pontificum aures, adulatorum maximè culpa, qui nimiam illis potestatē attribuerint. quandò ipsos & omniū planè rerum esse dominos, & quiduis agendi potestatem habere confirmarunt: ex hoc enim fonte, tanquam ex equo Troiano, tam multa in Ecclesiam inundasse mala, quibus nunc illa grauißimè sit afflicta: magnam igitur ipsius esse prudentiam atq; uirtutem, qui remedium illinc petendum esse uideat, unde morbi sit profectum initium atq; causa, qui diui Pauli doctrinam secutus, minister esse uelit & œconomus, nō dominus: & quia munus hoc ipsis demandarit, uoluisse morem gerere, & pro ingenij sui mediocritate collegisse certa quædam capita rerum, quæ propriè ad ipsum & ad episcopos & Ecclesiam pertineant: Cùm enim duplicem ipse personam sustineat, & sit non modò totius Ecclesiæ Christianæ episcopus, uerumetiam multarum regionum atq; ciuitatum princeps, ea solùm attingere se, quæ sunt administrationis ecclesiasticæ: ciuilem enim rempublicam ab eo summa cum laude & sapientia gubernari. Et primò quidem, inquiunt, sanctißime pater, sicut Aristoteles præcipit, non temerè leges oportere mutari, sic nobis quoq; uidetur, leges ecclesiasticas diligēter omni-

Scriptū Pontificiorum de reformatione Ecclesiæ.

1537 no seruandas neq; remittendas esse, nisi grauissima de causa: nec enim ulla maior pestis in rempublicam inuadere potest, quàm cùm legum soluitur & eneruatur potestas, quàm propè diuinam & sacrosanctam esse maiores nostri uoluerunt. Huic proximum est, ne pontifex Romanus, Christi uicarius, quum pro sua potestate quam habet à Christo, largitur aliquid & indulget, pecuniam aut precium ullum accipiat: quum enim gratis hæc omnia sint collata, Christus quoque gratis ea uult alijs communicari. Hoc ueluti fundamento posito, prouidendum est, ut quàm plurimos habeas Ecclesiæ ministros idoneos, qui præsint hominum saluti, quo quidem in numero primum obtinent locum episcopi: sed hic ualde peccatur, quòd promiscuè & nullo ferè discrimine recipiuntur in hunc ordinem quilibet, nulla nec eruditione nec honestate uitæ cõmendati, plæriq; etiam multùm adolescentes. Hinc multæ nascuntur offensiones, hinc ille sacrorum contemptus & irreuerentia. Consultum ergò nobis uidetur, ut primùm in urbe Roma quosdam constituas, habendi causa delectus eorum, qui sacris inaugurari petunt, deinde ut episcopis per suam cuiq; ditionem idem præcipias, neq; sinas ullum recipi, nisi de consensu delectorũ aut episcopi: præficiatur etiam iuuentuti iam destinatæ sacris, magister aliquis, & literarum atq; morum formator. In conferendis autem sacerdotijs & præfecturis ecclesiasticis multùm peccatur, in ijs præsertim, quæ ad salutis hominum procurationem spectant. nam hoc propè solum agitur, ut soli beneficiario bene sit, gregis omni postposita cura. Cùm ergò tale munus confertur, inprimis autem episcopale, danda est opera, ut sint uiri boni & eruditi, qui poßint atq; uelint ecclesijs ipsi præesse, ut iure tenentur. non est ergò dandum Italo sacerdotium in Hispania uel Britannia, nec Hispanis aut Britannis in Italia. Multum est etiam in eo fraudis, quum à sacerdotio quis decedit alijq; tradit, & annuam pensionem, nonnunquam etiam totum usum fructum ex eo sibi reseruat. nec enim ulla pensio retineri potest, nisi ad pauperum & id genus alios usus uerè pios, quia sacerdotio sunt annexi fructus, neq; separari debent ab eo, non magis, quàm corpus ab anima, quique illud tenet, debet ijs facultatibus uti frui honestè, & quantùm satis est, reliquum uerò totum est in eos, ut dictum est, usus erogandum. pontifici tamen interim licebit, si fortè res ita poscat, imponere

ponere beneficiario seruitutem hanc, ut certum quid annuum depen- 1537
dat alicui egeno, maximè autem ecclesiastico, ut uitam eò poßit honestius atq; commodius tolerare. Vitiosum igitur est, cùm quis integrum usum fructũ sibi seruat, aut quum annua pensio datur illis, qui non opus habent. In permutationibus quoq; ualde peccatur: nam ad quæstum referuntur omnia: & quanquam testamento beneficia dare non licet, inuenta est tamen ab hominibus ingeniosis ratio quædam subtilis, qua legi fraudem faciunt, & beneficia cedunt alteri, sic tamẽ, ut ad illa regressum habeant cum pleno usu fructu & omni administratione. Itaq; fit, ut episcopi nomen gerat ille qui nihil habet iuris aut potestatis, ille autem, qui reuera & ipsa ditione est episcopus, nomen ipsum non habeat: hoc uerò quid aliud est, quàm hæredem sibi facere? Eiusdem generis est, quòd episcopi sibi coadiutores flagitant atq; sumunt, & persæpe quidem, multò minus, quàm ipsi sunt, idoneos. Clemens pontifex legem illam antiquam renouauit, qua cauetur, ne sacerdotum filij, parentum obtineant beneficia: sed tamen hîc etiam indulgetur, malo certè exemplo: negari enim non potest, magnam offensionum partem ex eo manasse, quòd Ecclesiæ facultates ad hunc modum in priuatos usus auertuntur. adhuc quidem eius rei emendationem plæriq; expectarunt, nunc autem planè desperant, & peßimè de nobis loquuntur atq; sentiunt. Huc accedit et illa ratio, cùm in spem & futurum euentum beneficia conferuntur: qua quidem in re certè uotum est & expectatio mortis alienæ: deinde alijs, qui fortè magis id merentur, uia præcluditur & aditus, & multarum litium præbetur ueluti materia. Quid uerò dicemus de ijs beneficijs, quæ, quoniam in una persona consistere non possunt, incompatibilia uulgò dicuntur? qua quidem uoce nos admouerunt maiores, non esse uni alicui simul conferenda: sed & hîc uetus disciplina iacet, & plures etiam episcopatus uni permittuntur. quod omninò corrigendum nobis esse uidetur. Huc pertinent illæ quæ dicuntur uniones, quum plura simul beneficia, tanquam partes atque membra, coagmentantur, ut unum modò corpus repræsentent. quid? ánnon hoc est ludificare leges? Iam et ille morbus inualuit, quòd cardinalibus dantur etiã episcopatus, & plures quidẽ uni. quod sanè magni momenti nobis esse uidetur, et inprimis emendandũ. Nam distincta sunt & diuersa cardinaliũ

&

1537 & episcoporum officia, nec in unam personam cadunt: etenim cardinales eò sunt instituti, ut tecum sint sanctissime pater, nec à latere tuo discedant, & uniuersam ecclesiam unà tecum gubernent: ad episcopos autem pertinet, ut gregem sibi commissum à Deo pascant. quod quidem fieri non potest, nisi coràm illis adsint, ut pastores adesse uidemus ouibus. Deinde nocet hæc ipsa res exemplo suo. nam qua fronte, quo tandem ore sanabimus aliorum uitia, quæ nostro in cœtu maximè omnium apparent & conspiciuntur? Neq; uerò, quia dignitatis hunc gradum obtinent, ideò sibi plus licere putent, imò sciant moderationē ab ipsis maximè requiri, quoniam uita moribusq; debent alijs prælucere: nec enim sunt imitandi Pharisæi, qui leges ferebant, quarum ipsi nullam seruabant, uerùm Christus, qui sermone simul & opere pollebat. hæc etiam indulgentia magnū adfert impedimentum rectis consilijs, quando cupiditate & auaritia præoccupatus est animus. Adhæc, cardinales plæriq; sectantur curias regum, ut episcopatus consequantur, eiusq; rei gratia sic illis addicti sunt, ut liberè pronunciare nihil ausint. Atq; utinam inhiberetur ista ratio, & cardinalibus aliunde prospiceretur, ut honestè se suamq; familiam alerent, & æqualitas in eo seruaretur, ut pares omnium essent prouentus annui. quod quidem factu nobis uidetur non difficile, si quidem omni abdicata cupiditate, Christi uestigia sequeremur. His emendatis uitijs, & constitutis ecclesiæ ministris idoneis, uidendum est inprimis, ut episcopi & id genus alij suis ipsi populis cohabitent: sunt enim ecclesiæ sponsi. Quod uerò spectaculum tristius exhiberi poßit, quam uidere paßim ecclesias derelictas, & greges à pastoribus desertos in manibus esse mercede conductorū? Grauiter itaq; mulctandi sunt, qui suos ita destituunt, neq; censuris tantum & proscriptionibus agendum est, uerum annui quoq; fructus & pensiones adimendæ sunt illis, nisi fortè ueniam abs te, modicum ad tempus, impetrarint. Cautum est enim legibus antiquis, ne supra treis hebdomadas episcopo liceat ab ecclesia suoq; abesse populo. Videmus etiā cardinales plurimos abesse Roma, nec eorū quicquam facere, quæ propriè sunt ipsorum officij. fatemur quidem, esse non inconsultum, ut ex ipsis nonnulli suis in prouincijs habitent: per ipsos enim ueluti per arborum radices atq; ramos, longè lateq; diffusos in orbem Christianum, retinentur homines in officio

ficio et huius nostræ reipublicæ obseruantia: sed tamen præstaret maiorem partem huius ordinis abs te reuocari Romam: sic enim & illi suum facerent munus, & esset eorum præsentia curiæ Romanæ tùm honorifica tùm utilis. In irrogandis etiam pœnis atq; mulctis magna desideratur disciplinæ seueritas. nam qui deliquerunt & pœnam meriti sunt, rationem inueniunt, qua se iurisdictioni sui uel episcopi uel præsidis ordinarij subducunt: aut si hoc nõ licet, ad pœnitentiæ præfectum confugiunt, ab eoq; nummis impunitatem redimunt. Id autem inprimis faciunt inaugurati sacris. quæ sanè res ad multorum pertinet offensionem. Itaq; per sanguinem Christi, quo suam ecclesiam redemit, lauit & sanctificauit, obsecramus, ut hæc tanta licentia prorsus abrogetur. Cùm enim respublica nulla diu consistere possit, nisi coherceantur maleficia, quantò magis id nobis in ecclesia cauendum erit? Vitæ quoque monasticæ plurima sunt & illaudata exempla. quamobrem abolenda nobis uidentur eorum, qui conuentuales appellantur, collegia, non subitò quidem neq; ui, sed ita, ne quis in eum ordinem posthac recipiatur: sic enim paulatim interibunt, & alios deinde licebit honestiores illis submittere. sed in præsentia quidem putamus adolescentes omneis, qui facto uoto nondum religionem sunt professi, statim illinc submouendos esse. Curandum est etiam, ut sint idonei, qui confessionibus audiendis præficiuntur, in eoq; debet episcoporum interuenire uigilantia, cumprimis uerò, ne quid pecuniæ causa fiat. Quod enim suprà diximus de gratuita communicatione, non ad te modò pertinet, sed ad omneis alios tuæ ditionis beneficiarios. In uirginum quoque sacrarum & mulierum collegijs, quæ reguntur à monachis, multa committuntur & manifesta quidem flagitia, turpissimo sanè cum exemplo: uidendum est igitur, ut à monachis ablata procuratio transferatur ad alios, unde periculi uel suspitionis nihil esse possit. Iam, quòd multis in locis, & per Italiam inprimis, impia quædam dogmata disputantur, non in academijs tantum, sed in templis etiam, magnam meretur uituperationem. Episcopis ergò mandandum esse uidetur, ut quibus in locis gymnasia sunt & ludi literarij, doctores moneant, ne quid earum rerũ amplius proponant, sed iuuentutem ad pietatem atq; metum diuini numinis instituant & assuefaciant, neq; de rebus theologicis palàm, sed intra parietes priuà 1537

1537 tim inter se conferant. Eadem est adhibenda cura, quantum ad typographos atq; librarios attinet, et monendi principes atq; magistratus, ne cuiusq; modi libros exire patiantur. Vulgò receptus est in scholas, & iuuentuti prælegitur colloquiorum Erasmi Rotherodami liber, in quo sanè permulta sunt, quæ teneris & imperitis animis impietatem inculcare, quæq; lubricam ætatem & incertam deprauare possint. hic igitur & id genus alij libri longè sunt à scholis arcendi. Quod etiam monachis indulgetur, uoto religionem professis, ut uestitum ipsis peculiarem exuant aliumq; sumant, non rectè nobis fieri uidetur. uestis enim est ueluti symbolum uoti monastici: quod si deserant, à beneficijs & administratione submoueantur ecclesiastica. Sed & illi, qui diui Antonij circumferunt idq; genus alias reliquias, abrogandi nobis esse uidentur. Innumeris enim superstitionibus imperitum uulgus in errorem abducunt & planè circumueniunt. Permittitur quoq; sæpe matrimonium ijs, qui iam sunt inaugurati sacris: hoc autem nemini prorsus concedi debet, nisi grauibus de causis, quum uidelicet in uno aliquo stirps tota & regionis tutela recumbit: & quia Lutherani permitti coniugium sine discrimine omnibus uolunt, eò fortius hic nobis est reluctandum. Inter eos autem, qui sanguinis propinquitate uel affinitate sunt in altero gradu coniuncti, non est indulgendum connubium, nisi grauissimæ subsint causæ: qui uerò sunt paulò remotiores, laxius haberi debent, & hæc quidem omnia sine precio, nisi fortè iam in complexum uenerint coniuges. tunc enim illos mulctare licebit, imperata pecunia, quæ statim in bonos usus conuerti debet. Iam, illud uitium, quod à Simone magno nomen habet, sic obtinuit, & in ecclesia planè dominatur, ut plærosq; nihil pudeat: nam & audacissimè peccant, & data pecunia quærunt expiationem, & quæ per scelus acquisiuerunt beneficia, retinēt nihilominus. Non negamus equidem, quin tibi liceat pœnam illis condonare, quam sunt meriti, sed, ut peccandi tollatur occasio, seuerè putamus agendum, neq; remittendam esse pœnam: quid enim turpius, quid perniciosius hac ipsa nundinatione? Cauendum est, ne quid ecclesiastici bonorum ecclesiæ cuiquam dent testamento, nisi magnis de causis, ne cum dispendio pauperum alijs fortè suppetat, unde ad uoluptatem atq; luxum ædificent. Datur etiam facultas deligendi, quem quisq; uelit sacrificum, & peragendi sacri in

ædibus

ædibus priuatis: hoc autem non temerè concedi debet, ne in contem= 1537
ptum sacra ueniant, maximè uerò, præcipuum omnium sacramentū. Illæ, quæ dicuntur indulgentiæ, seu delictorum condonationes, non frequēter, sed semel tantùm, anni tempore, magnis in ciuitatibus com municandæ sunt. Vota non sunt leuiter mutanda, nec in aliud opus uertenda, nisi quod uoto respondeat. Mutari solet aliquandò suprema testatorum uoluntas, qui fortè pijs usibus aliquam pecuniæ summam legarūt, idq; fieri solet ob inopiam hæredum uel legatariorum: sed adhibenda erit cautio, neq; permittēdum, nisi paupertas inciderit à morte testatoris, ita quidē, ut uerisimile sit ipsum, si uita superesset, uoluntatem esse mutaturum. nam alioquin impiū est, illud, quod quis omnium postremò uoluit, immutare. Explicatis iam illis, quæ ad uniuersam ecclesiam pertinent, quantum quidem in mentem nobis uenire potuit, adijciemus nonnulla, quæ ad pontificē & episcopū Romanum propriè spectant. Quum hæc urbs et ecclesia Romana sit omniū ecclesiarum parens atq; magistra, decet inprimis, ut religione cæteris antecellat & honestate uitæ: sed uersantur in æde diui Petri cōplures indocti & sordidi sacerdotes, adeò uilibus induti uestimentis, tam suis quàm sacris, ut etiam in obsoletis & priuatis domibus ita cōspici, ual deesset indecorū: atq; ita uestiti sacra peragunt, magna certè cū offensione spectatorū. Archipresbytero mandandum est igitur uel pœnitentiario, ut in hac urbe primùm, pòst alijs etiam in locis, eiusmodi sordes ab hominū oculis amoueant. Quid autē dicemus de mulieribus impudicis atq; scortis, quæ uestitu et omni apparatu nihil in hac urbe differunt à reliquis matronis, & uectæ mulis per mediam urbē, sectatores habent, etiā media luce, primi nominis cardinaliū familiares & id genus alios? Eiusmodi certè luxum & intemperantiā nulla uidimus alia in urbe, quàm in ea, quæ totius orbis terrarum ueluti speculū & exemplar esse debebat. Magnificas etiā illæ domus inhabitant, maximo sanè cum probro. Sunt in hac urbe quoq; paßim magnæ simultates atq; factiones: tuum est autem hæc omnia sanare, & rectè erit, si cardinalibus aliquot idoneis negocium des, ut compositis offensionibus animi ciuium reconcilientur. Pauperum etiam & uiduarum procuratio peculiariter ad te pertinet. Et hæc quidē sunt, sanctißime pater, quæ putauimus emendanda: & licet huic prouinciæ simus impares, tamen

quod in nobis fuit, præstitimus, & recti conscientia nitimur, & in maximam spem ingredimur, fore, ut sub te principe puram & elegantem & tranquillam conspiciamus ecclesiam, cum perpetua tui nominis et immortali gloria. Sumpsisti tibi nomen Pauli: *speramus itaq; futurum, ut illius exemplo, uehementi quodam ardore complectaris ecclesiam.* Paulum Deus *ad hoc elegit, uelut singulare quoddam instrumentum, ut regnum cœleste gentibus annunciaret : sic etiam te speramus esse delectum, ut Christi nomen, à gentibus obscuratum, in lucem reuoces, & publicis morbis medicinam facias, & Christi gregem in unum ouile reducas, & iram* Dei, *quæ nostris flagitijs debita, iam nobis incumbit, auertas.* Emendatio *hæc, uerbis quidem concepta, sed repræsentata minimè fuit, nec in publicum educta.* Pontifex *demùm*

Pōtifex producit conciliū. *à calendis* Nouembris, *ad calendas usq; Maias anni sequentis concilium extrahit, & Vicentiæ locum designat, quæ Venetorum ditionis est urbs ampla & copiosa, eoq; treis mittit cardinales, Campegium, Simonetam, Brundusinum, qui & initium facerent actionis, & aduenientes exciperent.* Volebat *pontifex negocium reformationis esse arcanum, sicut antè dictum est, uerùm non diu latuit: & cùm in Ger-*

1 5 3 8 *maniam emanasset ex urbe* Roma, *Lutherus, lingua populari,* Ioan*nes Sturmius autem latinè respondet, ad emendatores ipsos oratione conuersa.*

Lutheri liber aduersus reformationem Pontificiorum. Lutheri *libello præfixa pictura statim denotat argumentum. nam pontificem in sublimi solio sedentem circumsistunt aliquot cardinales, qui caudis uulpinis, ad longurios alligatis, ueluti scopis, omnia sursum deorsum repurgant.* Erat *in cardinalium cœtu,* Nico*laus archiepiscopus Capuanus, omnis emendationis impatiens. hic à Paulo summissus, ut certò creditur, magna contentione reclamabat, ne quid omninò reformaretur, ac inter alia dicebat, fore alioquin, ut Lutherani iactent, quasi ab ipsis propemodum adacti illud fecerint.* Itaq; *sibi sunt passi persuaderi patres atq; pontifex, ne quid mutaretur.* Et *tamen hic ipse, qui impediuit, clanculum in Germaniam ad amicum quendam emisisse libellum dicitur, quod plæriq; sic accipiunt, quasi pontificem uoluerit atq; reformatores illos præbere deridendos:* Alij *putant, non nescio pontifice, exijsse libellum, ut sic ipsius, aliquod studium appareret emendationis, et id homines intelligerent aliunde, tanquam ipse fuerit daturus grauiora, si quidē aliquid eiusmodi*

modi putasset euulgandum. Porrò, de colloquijs Erasmi, quod dicũt, sic habet. Inter alias complures lucubrationes, quibus literarum studia mirificè promouit Erasmus, libellum quoque iuuentuti confecit ex dialogis, eumq́; subinde locupletauit, cùm auidißimè legeretur. Et ut erat ingenij præstantißimi, summæq́; uir eloquentiæ, uarijs in eo lusit argumentis, ex media rerum natura desumptis, hominumq́; uita, & mirabili quadam dexteritate, suauißimoq́; dicendi genere, morum ac pietatis præcepta tradit, & simul errores inueteratos atq; uitia per occasionem demonstrat. Hinc illa de ipso querimonia. Februario mense, Galliæ rex Annam Momorancium, curiæ præfectum, creat magistrum equitum, ipsi Connestablium uocant, qui summus est ibi gradus honoris. Vacauerat autem hoc munus inde à Carolo Borboniorum duce, per annos ferè quindecim. nam huius defectione rex uehementer offensus, nemini illud ad hoc usq; tempus communicauerat. & non uni magistratus hic infœliciter alioqui cessit, quandò summa potestate abusi, uel reges ipsos uel optimates in se concitarunt. Interea Protestantes ad exitum ferè Martij conueniunt Brunsuici, & de rebus ad fœdus pertinentibus agunt, & Daniæ regem Christianum in fœdus accipiunt. Is erat Friderici filius, & euangelij doctrinam receperat, & instituendis ecclesijs Ioannem Pomeranum, Vuittemberga uocatum, præfecerat, ab eoq́; fuit inauguratus regno. Ioannes etiam Marchio Brandeburgicus, electoris Ioachimi frater, ut in fœdus admitteretur, per Saxoniæ principem petebat: huic itaq; fuit iniunctum, ut certis cum eo conditionibus ageret, domum reuersus, & communi nomine reciperet. Petebat idem Prußiæ princeps Albertus. hunc ante sextum annum Camera proscripserat: eaq́; causa fuit potißima, cur in hanc societatem non reciperetur: fauorem tamen atq; beneuolentiam ei promittebant omnes. Hunc ad conuentum proficiscenti Saxoni, Lantgrauio, socijsq́; Brunsuicensis Henricus cauere fide publica recusabat, cum per ipsius fines eundem esset. Iam enim agitabat belli consilia, sicut postea dicemus. In comitatu Saxonis erat Mauricius, Georgij Saxoniæ principis, ex Henrico fratre, nepos, septemdecim annorũ adolescens. Henricus erat religionis protestantium, ideoq́; Saxo filium eius Mauricium, propinquum suum ad se receperat. Daniæ quoq; rex Brunsuicum ipse uenit. Libro nono

1538

Erasmi Colloquiorum liber.

Momorancius creatur Connestablius.

Protestãtium conuentus Brunsuici.

1538 diximus de persecutionibus Lutheranismi per Galliam: longum esset autem omnia referre, sed hoc anno, sub Idus Aprileis, qui tùm nonus erat dies ante pascha, Tolosanus quidam adolescens nobilis, & literarum studiosus, uiginti circiter annorum, Lutetiæ fuit exustus propter esum carnis, non uiuus quidem, sed ita tamen, ut laqueo fracta gula, pendulus ignē succensum persentisceret. quod pro loci consuetudine, magni beneficij loco datum ei fuit, eò quòd in carcere, prius quàm educeretur, aßidentis atq; minitantis iudicis Morini uoce perterritus, impiè se fecisse testificatus erat & irreligiosè. Nam pœnitentiæ quidem hactenus tantùm est ibi locus, ut minori cum cruciatu tollantur: in eos uerò, qui constantes permanent, seuerißimè uindicatur, ut suprà demonstrauimus. Consimili erant in periculo tres quidam Germani Belgæ, propter eandem causam, sed admoniti per senatorem quendam, uirum inprimis doctum & acri iudicio præditum, fuga sibi salutem quærebant. Maio mense pontifex Niceam proficiscitur, oppidum Liguriæ maritimum: eò Cæsar & Galliæ rex etiam uenerunt, ipsius rogatu potißimùm, ille quidem classe profectus ab Hispanijs, hic autem per loca mediterranea, comitatus inter alios, Germanorū copijs, quibus præerat Gulielmus Furstembergius. Post multam actionem, etsi de summa rei nō conueniret, induciæ tamen factæ fuerunt Iunio mense, in annos decem. pontificis autem è filio nepoti, Octauio, pacta fuit hic in matrimoniū Cæsaris filia notha, Margaritha, quam Florentiæ princeps Cosmus ambiuerat post necem Alexandri Medicei. Reges hoc in loco non fuerunt ipsi congreßi, quantùmuis id pontifex optaret: sed aliquot pòst diebus, quàm ille discesserat, ad Aquas mortuas conuenerunt, quod est Galliæ Narbonensis oppidum, ad ostiū Rhodani: fossam Marianam ueteres appellant, eò Cæsar, in Hispaniam rediturus, ad Idus Iulij cum classe descendit. Rex obuiam ei miserat Veliū legatum, et triremes quæ deducerent: cùm autē Aquis appropinquaret Cæsar, aderat Galliæ Connestablius, orans, ut classem in portum subduceret: fore, ut rex intra secundam horam adsit, et ad ipsum in triremem ueniat. Cæsar, ubi reliquæ naues, quæ per superioris diei nebulam aberrauerant, conuenissent, in portum inuehitur: neque multò pòst uenit etiam rex, & comitatus inter alios Antonio Lotharingiæ duce, eiusq; fratre cardinali, contendit ad classem. Cæsar ad scalam

Lutetiæ Tolosanus nobilis exuritur.

Cęsar & Gallus conueniunt ad aquas mortuas

lam usq; triremis obuiam progressus, eum excipit. Dici uerò non potest, qui fuerint ibi complexus, quæ gratulationes: ubi consedissent in puppi, qui cum Cæsare tum erant proceres, demissè regem & officiosè admodũ salutant. Ibi Cæsar, Andream Auriam, classis præfectum, principem Melphitanum, qui ante annum decimum à rege defecerat, uti libro sexto dictum est, per Granuellanum accersit, salutandi causa regis: ubi uenit, rex, quia Cæsaris, inquit, es familiaris & administer, Andrea princeps, eiq; uisum est, ut te conueniam, gratificari sanè ipsi uolui, quem loco fratris habeo. Collocuti deinde familiariter & amicè per horam circiter, rex discedit. Postridie, prima luce Cæsar per omneis triremes uoce præconis denunciat, ne quis in continentem exeat: ipse uerò stipatus aliquot optimatibus enauigat, cum rege pransurus. Vbi terram tetigit, rex atq; regina cum duobus filijs illum humanißimè complectuntur, & in palatium abducunt. Sub uesperum, Andreæ Auriæ, qui ad classem remanserat, Cæsar nunciat, rogatu regis atq; reginæ sororis in oppido sese pernoctaturum & altera luce post prandium esse rediturum ad triremem. hoc autem eò faciebat, ne quid illi sinistræ suspitionis in mentem ueniret. Itaq; postridie Cæsar à rege totaq; procerum turba deductus redit ad mare: cumq; rursus in ipsa puppi compotatum esset, amicißimè disceditur. Ea re cognita Lutetiæ ac reliquis in locis, factæ sunt ad templa diuorum, uti fieri consueuit, supplicationes, & publicè excitati ignes. Pontifex ab ijs Niceæ contenderat, ut facta iam pace, Vicentiam ipsi uenirent ad concilium, & quos haberent in suo comitatu proceres ecclesiasticos, eò mitterēt, absentes etiam euocarent: cùm autem illi de utroq; sese excusassent, & qui Vicentiam erant ab eo missi cardinales legati, nunciarēt magnam esse ibi solitudinem, concilij diem rursus ad pascha producit anni sequentis, diuulgatis ea de re literis, quarto calendas Iulij, quum esset Genuæ, domum rediturus. In primo congressu rex ei dextrum pedem osculatus fuit, in cathedra sedenti, pòst etiam reliqui proceres: uerùntamen erant in comitatu regis, qui, licet admoneret Connestablius, id facere recusabant, Christophorus dux Vuirtembergicus, Gulielmus Comes Furstenbergius, Germani, Marescalius Marchianus, Gallus, & Daniæ regis legatus, Georgius Gluchius. In hoc ipso tempore decessit è uita Carolus Egmondanus, Geldriæ princeps: quemadmodum

1538

Andreas Auria.

Põtifex producit conciliũ.

Carolus Egmondanus moritur

1538 finibus propè totis eiectus fuerit, libro superiori diximus: in his autem angustijs positus, cùm iam ægrotus decumberet, egit cum Gulielmo principe Cliuensi, propinquo suo, qui de ipsius & nobilitatis atq; populi uoluntate, rei summam totam ad se deinde transtulit, maxima cum Cæsaris offensione, sicut suo loco dicetur. Mortuus etiam fuit paulò antè Erardus Marchianus, cardinalis, episcopus Leodinus, quo uix alius doctrinæ causa plures afflixit. Sepulchrum iste sibi multis annis antè fieri curauerat, in æde primaria Leodina, sumptuosissimum, & exequias anniuersarias, non secus atq; mortuis pōtificij solent. etenim uiuo magis profutura sibi iudicabat hæc sacrificorū opera, quibus ipsi meritū attribuunt, & æternæ uitæ præmium deberi putant. Qui propius hominē nouerant ostentatione quadam eum facere dicebant, quòd esset gloriæ cupidissimus, & uoluptatē ex ea pompa quæreret. Excudebantur hoc tempore Lutetiæ biblia, sermone Anglico, ut per Britanniam distribuerentur in templa, iussu regis: sed ubi rescitum est, interdictum fuit, nec erat in nullo discrimine typographus. In Gallijs uulgò nō extat lingua populari scriptura sacra: neq; suspitione caret, si quis fortè nouum testamentū aut simile quid Gallicè legat: sed neq; sacras literas tractare licet, nisi professione theologis ac id genus alijs: promiscua uerò multitudo nihil prorsus nouit, & mulieres urbanæ, Missam audituræ, libellos in templa deferunt, qui latinas habent precationes: eas utcumq; demurmurant, cùm planè nihil intelligant, & persuasum est eis, multò gratius esse Deo, quàm si patrio utantur sermone. hoc nimirum agunt sacrifici, quibus est hominum ignorantia quæstuosa. Domum reuertentem pontificem, quod fuit Augusti mensis initio, Romani maximo triumpho & honore suscipiunt, tensis & adornatis ubiq; uijs, & passim descriptis elogijs, quibus eū, ob restitutam orbi pacem, & conciliatos monarchas, mirificè celebrabant. Hoc anno collegium est institutum Argentorati, seu schola iuuētutis, authore potissimùm Iacobo Sturmio, senatore primario: & breui tempore sic effloruit diligentia doctorū, ut non solùm extremi Germani, sed exteræ quoq; nationes eò confluerent. Instituendæ uerò iuuentutis, et tanquam in classes distribuendæ rationē, ac uniuersam docendi uiā, Ioannes Sturmius, et senatui primus ostēdit, & post, edito libro copiosius, explicauit. Et quū religionis atq; doctrinæ causa multis

Erardi Marchiani obitus.

Schola Argētoratensis.

esset

esset emigrandum e Gallijs atq; Belgio, senatus Argentinensis templũ illis aperuit, ut ecclesiam constituerent. huic primis aliquot annis præfuit Ioannes Caluinus, Nouiodunẽsis, deinde Petrus Brulius, de cuius exitu sum infra dicturus. Cæterùm, fuit apud Britannos aliquot seculis in summa ueneratione, Thomas Cantuariensis, eiusq; corpus inclusum erat thecæ, gemmis & auro supramodum exornatæ: rex autem Henricus illum exemit hoc anno, reliquiasq; corporis incendit. Thomas hic, cognomento Bequetus, fuit olim archiepiscopus Cantuariensis: & cùm ordinis ecclesiastici immunitatem acrius defenderet, Henricum Angliæ regem eius nominis secundum grauiter offendit, & exulare iussus confugit ad Alexandrum iij pontificem, qui tunc, ob inimicitiam Friderici Barbarossæ, Cæsaris, in Gallijs erat. Huius demum atq; etiam Ludouici vij. Galliæ regis intercessione, reconciliatus, domum redijt, exilij anno septimo. Quum autem episcopis nonnullis, qui regis erant secuti partes, molestiam deinde faceret, ac sacris interdiceret, rex iterum offensus, miserum sese clamabat, cui per unicum sacerdotem non liceret uiuere pacato: deplorabat etiam è suis esse neminem, qui se liberaret ab ea molestia. Qua quidem uoce nonnulli concitati, &, cum putarent non ingratum regi fore, Cantuariam profecti, Thomam interficiunt, direptis illius fortunis. Rex autẽ magnum præ se tulit dolorem, et mißis Romam legatis, purgandi sui causa, tandem exorauit pontificem, ut cognitores, qui de facta cæde quæstionem haberent, in Angliam mitteret. Cumq; tandem duo essent à põtifice mißi cardinales, neq; de causa cædis liquidò constaret, rex iureiurando sese purgat: & quia propter anteactum odium ac emissas uoces nonnihil in eo suspitionis atq; culpæ residebat, hac tandẽ lege reconciliatus est, ut & ecclesiasticis omnem deinceps beneuolentiam præstaret, & intra tertium annum contra Saracenos ipse militaret, inq; Syriam proficisceretur. Fuit hæc facta cædes anno salutis humanæ M.C.LXXI. neq; multò pòst inclaruit memoria Thomæ, per miracula, quæ diceba tur edere. qua de re cùm audisset pontifex, renunciantibus legatis, retulit eum in numerum diuorum. Quo tempore Niceæ conuentum est, Ioachimus Brãdeburgicus princeps elector, Ioachimi filius, Iunij mensis initio legatum mittit Eustachium Schlebium, ad Saxonem electorem, cum his mandatis. Poloniæ regẽ Sigismundum, & Ioannẽ Vay-

1538

Thomas Bequetus archiepiscop. Cantuariensis.

Brandeburgici electoris legatus ad Saxonem.

1538 Quodam Vngariæ regem sibi nunciasse: quemadmodum Turca maximos faciat apparatus, ut occupata Buda, præsidióque & opere munita, Germaniam rursus inuadat: & ipsum adeò Turcarum Cæsarem hoc significasse Vayuodæ: cum autem suo parenti publicè mandatum aliquando sit in Imperij comitijs, ut quicquid de rebus Turcicis cognouisset, reliquos ordines de eo commonefaceret, ideò se quoq; non posse non munus hoc reipublicæ præstare, & uehementer quidem eo nuncio commoueri, propter communis patriæ sortem & calamitatem: itaq; tum hac tum alijs de causis nuper ad Ferdinandum regem in Lusatiam fuisse profectum: hunc uerò de ijsdem rebus, & ante suum aduentum, & tunc, cum ibi esset, accepisse literas atq; nuncios: Quòd si iam illius impetus non tardetur, dubium non esse, quin ipsi, qui sint planè finitimi, suos intra limites breui sint conspecturi crudelißimum hostem: nam inde à Buda, per omnem illum tractum, ad suos usque terminos, nullam arcem, nullum esse oppidum munitum, quod quidem uim tantam sustinere poßit, nullum flumen, nullum iter montuosum, angustias nullas aut uiarum claustra, quæ cursum illius impediant, una tantum excepta urbe Vratislauia & oppido Lignicio: cuiusmodi enim sit Morauiæ situs atque Silesiæ, & quàm sit patens atque fructuosa regio, scire ipsum, nec opus esse commemorare: Et quanquam petenti regi Ferdinando promiserit auxilia, propter commune periculum, tamen uidere se, quàm id genus auxilijs nihil effici poßit: nam rei magnitudinem postulare totius Imperij coniunctas uires & opem: sed quoniam id obtineri fortè non poßit, nisi publicis in comitijs, et nisi tota pacata Germania, & uerò periculi præsentia longiorem moram non ferat, ideò se per colloquiũ solicitasse regem, eò totus incumbat, ut de firma pace rectè caueatur: Ad ea Ferdinandum regem, qui sanè & rempublicam amet, & ab ipso nõ sit alienus, respondisse liberaliter, & operam suam promisisse, & causam uelle cõmendare Cæsari, modò sciat, quid amplius ipse atq; socij desiderẽt: Quod cùm ita sit, orare, ut huc animum adijciat, & rationes pacis, de quibus agendum esse putet, bona fide sibi patefaciat: se curaturum, & suo quidem nomine, ut Ferdinandus ad Cæsarem intercedat, & omnino sperare, futurum, ut hæc actio sit reipublicæ salutaris: hoc etiam tempore multò esse facilius

quàm

quàm anteà, reprimere Turcarum impetus, quandoquidem Ferdinando sit reconciliatus Vayuoda, quod ipse rex arcanè sibi dixerit: nolle enim hanc dißipari famam, ne Turca resciscat: anteactis annis, & huc usq; magnam Vngariæ partem ab orbe Christiano fuisse diuulsam bello ciuili, placatis autem animis & offensione iam sublata, pulcherrimam rei gerendæ datam occasionem esse: maiorem igitur in modum rursus obsecrare, ut communem reipublicæ causam adiuuet. Habebat Ioachimus in matrimonio Sigismundi Poloniæ regis filiã, & Vayuodæ Ioannis è sorore neptem. hinc illa neceßitudo inter ipsos & familiaritas. Religionem quoq; Saxonicam ille iam susceperat, eiusq; rei librum emisit, à fœdere autem abstinuit, & Cæsari atq; Ferdinando regi totus erat alioquin addictus, & plusculum retinuit ceremoniarum, & offensionibus mederi studebat. Saxo, datis ad Lantgrauium literis, rem omnem exponit, & xij. deinde Iunij die simul ad Brandeburgicũ scribunt. Etsi magni sit res momenti, & omnino talis, quam socijs oporteat communicari, tamen uidere se dicunt, quid incommodi secum trahat mora, præsertim, cùm & Turca de suo ardore nihil remittat, &, quemadmodum Germania pacata, totis illi uiribus obuiam eatur, nimis iam diu deliberetur. Etenim, quod sibi per legatum nunciarit de suscipienda in crudelißimum hostem defensione, uerum esse, & fateri, rempublicam id flagitare, uerùm suas inuicem rationes esse tales, ut inprimis opus habeant pace, quæ sit honesta, uera, firma, & minimè ambigua: nam ut facultates suas in bellum Turcicum impendant, atque interim uicinos habeant implacatos, uidere ipsum, quàm id sibi non sit integrum neque consultum: se quidem pacis esse percupidos, eam uerò si impetrare non poßint, ideòque suspectis rebus, de suis ipsi copijs nihil detrahant, atque interim detrimenti quid accipiat respublica, nullam sanè culpam eius rei sibi posse tribui, sed illis omnino, qui pacis consilia repudiarint: Adhæc, sibi uideri, Ferdinandi regis & aliorum, qui sunt finitimi Turcis, rationes postulare, ut hæc ad omneis referantur ordines: Quòd etiam hucusque nulla sint Imperij comitia, non esse ex usu reipublicæ: nam ut fortè tempus non patiatur subitarium aliquod auxilium publicè decerni, & sit necesse priuatim aliquos de subsidijs implorare, Turcæ tamen eam esse potentiam, ut in multos etiam annos continuare

bellum

1538

Saxonis & Lantgrauij ad Brandeburgicum literæ.

1538 bellum poßit, neq; finem prius faciat, quàm aut uoti sit factus compos, aut accepta clade, belli cogatur administrationem intermittere: conuentum igitur Imperij planè sibi uideri necessarium, ut in eo & pax Germaniæ constituatur, & de bello Turcico deliberetur: Et hoc quidem posterius tanti esse momenti, ut, etiámsi pacata essent omnia per Germaniam, nihilo tamen secius publico sit opus conuentu: Neq; uerò referre, si fortè regi Ferdinando non liceat adesse nomine Cæsaris, modò legati mittantur idonei cum plenis mandatis: quod quidem si perficere ipse poßit, futurum id & Cæsari & uniuersæ Germaniæ perquàm salutare: uerúntamen, ne qua parte, reipublicæ desint, aut illius ipsi cõmoda retardent, uelle se, quantum pro sua uirili parte contribuere solent atq; debent in hunc usum, habere in promptu, cùm opus erit: neq; dubitare, quin socij sint idẽ facturi, sed ea lege, ut rex Ferdinandus è uestigio pacem ipsis apud Cæsarem impetret, firmam & indubitatam, & quam reliqui principes Imperij, religionis pontificiæ, ratam habeant: eo facto, & sublatis actionibus Cameræ, sua mox parata fore subsidia: Quòd si uerò Cæsar exclusus tempore non poßit huc omneis principes permouere, saltem hos in suam sententiã adducat, Gulielmum & Ludouicum Bauaros, Georgium Saxonẽ, Moguntinum, Coloniensem, Treuirensem, Salisburgensem, Magdeburgicum, Bremensem, Bambergicũ, Vuirciburgensem, Monasteriensem, Augustanum & Aistetensem episcopos: Quòd si ne his quidem persuaderi poßit, ut tum Cæsar & Ferdinandus, pro se suæq; ditionis uniuersæ populo eam pacem confirment, & operam se daturos promittant, ut etiam reliqui principes assentiantur: & si fortè recusent, ipsi tamen à pacto nunquam discedant, & primo quoq; tẽpore, tum hac tum alijs de causis, Imperij conuentum habeant; quod si fiat, sperare se, socios quoq; collaturos esse auxilia, sicut ipsi quidem facere constituerint, si modò socijs idem uideatur, &, si pacis beneficio frui liceat tam illis, qui post transactionẽ Noribergicam accesserunt, quàm qui posthac sese uolent aggregare: deinde, si non ad Imperij solùm principes, uerùm ad Daniæ quoque regem ea pax pertineat. Et, quò suũ studium appareat ac desiderium pacis, quandoquidẽ Imperij comitia non tam subitò cogi poßint, conuentum se uelle decernere sociorum, ut ad xxiiij. Iulij diem præsto sint Isenaci, cum amplißimis mandatis:

rectè facturum igitur, si quidem id operam det, ut Cæsar & rex Ferdinandus, ipse quoq; & Palatinus princeps eò suos mittant legatos. Cùm ad hunc modum respondissent, datis literis ad socios, ut ad eum diem, Isenaci, quod est oppidum Turingiæ, conueniant, hortantur. Brandeburgicus per legatum renunciauerat, quòd si placeret ipsis actio, se curaturum, ut Palatinus elector, qui rempublicā etiam amet, operam in eò suam communicet. Cum literis ad Brandeburgicū unà mittebant omnem, quæ cum Heldo fuit, actionem, ut causam liquidò perspiceret. Eo accepto responso, Brandeburgicus Ferdinandū orat, ut ilicò rem istam curet apud Cæsarem, prius quàm ex Italia redeat in Hispaniam: deinde Palatinum rogat, ut unà secum actionem hanc suscipiat. Is respondet, etsi de eo non sit à protestantibus interpellatus, non defugere tamen, sed abijsse iam suos homines, quorū opera sit aliâs usus in eadē causa: monet autē, ut suos ipse mittat omnino consiliarios: quòd si deinde sua sit opus præsentia, nō se defuturū. Cùm ergò uenisset dies, Brandeburgicus hæc omnia, Saxoni primùm, deinde Lantgrauio per legatos exponit, pòst etiā reliquis omnibus, Isenaci. nam principes non eò uenerant ipsi. Petebat autē, ut Palatinum rogarent, quò laborē hunc subeat, & ut alius designetur dies, quo rursus conueniant: interea rem apud Cæsarē posse confici, ut ipsius etiā interueniat assensus atq; mandatum. Adhæc, rogabat, ut sese commodos præbeant, & quantum omnino salua conscientia fieri poßit, concedant: Ferdinandum enim nihil esse prætermissurum diligentiæ, neq; dubitare, quin ad pacem Cæsar etiam uehementer inclinet. Ad ea protestantes Isenaci quinto die Augusti respondent. ut de concordiæ rationibus agatur, admodum sese cupere, sic tamen, ut Cæsaris in eo mandatū interueniat: deinde, tametsi nihil opus esse putent ab se rogari Palatinum, qui et eò sua sponte propendeat, &, si Cæsar iubeat, minimè sit recusaturus, literas tamē se daturos ad illum, & quum Cæsaris erit allatū mandatū, diem se dicturos esse de consilio Palatini & Brandeburgici, quem ad diem omnes conueniant, actionis futuræ causa. Hoc in cōuentu recepta fuit in fœdus Lantgrauij soror Elisabetha, uidua: petebant etiam admitti Hallenses & Hailbrunenses, eaq; res Augustanis & Vlmensibus demandata fuit. Cognitū etiam est ibi de cuiusq; querimonijs, maximè uerò de Goslariensiū causa, quos Henricus

1538

Conuentus Isenaci.

1538 ricus Brunſuicenſis ualde premebat. itaq; decretum fuit, Brandeburgicum eſſe rogandum, ut inter alia, Cæſaris quoq; mandatũ in eo rex Ferdinandus impetret, quò uidelicet Brunſuicenſis actioni ſiſtere ſeſe cogatur: nam alioqui talem eſſe tánque duram & iniquam Goslarienſium conditionem, ut eos in his anguſtijs deſerere non poßint. De pacificatione Cæſaris & Galliæ regis huc etiam allatum fuit. finem habuit hic conuentus Auguſti menſis die nono. Hoc anno ſecta prodijt eorum, qui dicuntur Antinomi. hi pœnitentiam ex decalogo non eſſe docendam dicunt, & illos impugnant, qui docent, non eſſe prædicandum euangelium, niſi primùm quaſſatis animis atq; fractis per explicationẽ Legis: ipſi uerò ſtatuunt, quæcunq; tandem ſit hominis uita, & quantúmuis impura, iuſtificari tamen eum, ſi modò promißionibus euangelij credat. In his erat facilè primus, Ioannes Islebius Agricola, Lutherus autem iſta copioſè refutat, & docet, legem non eò datam eſſe, ut iuſtificet, ſed ut peccatum oſtendat, & conſcientiam territet, ideóq; primum omnium eſſe docendã, deinde euangeliũ, quòd nobis filiũ Dei propiciatorẽ & aduocatũ humani generis demonſtret. Islebius tandem à Luthero cõmonefactus priuatim, & facta ſcripturæ collatione, rectius inſtitutus, in ſententiam eius accedit, idq́; publico deinde ſcripto teſtatur, cõfeſſus errorẽ. Superiori libro diximus de Heldo, quẽ Cæſar miſerat legatũ in Germaniam. Cùm is non tuliſſet à proteſtantibus quale uoluit reſponſum, adijt plærosq; omneis principes, & obducta criminatione, quaſi proteſtantes nullum ius atq; cognitionem ferre poſſent, & æquißimas pacis conditiones ab ſe propoſitas repudiarẽt, cœpit eos de fœdere ſolicitare, cuius & Cæſarem & Ferdinandum regẽ profitebatur authores, nec prius cõquieuit, quàm id apud quoſdam perficeret. Hi erant, Moguntinus & Salisburgenſis, archiepiſcopi, Gulielmus & Ludouicus Bauari, Saxo Georgius, Ericus, & Henricus Brunſuicenſes. Huius rei cauſa conuentum eſt Noribergæ, & hoc titulo fuit initum fœdus, ut ſi religionis pontificiæ cauſa, quam ueterem ipſi uocant, ulla fieret alicui moleſtia, paratum eſſet auxilium. Itáque ſanctum uocabant, quaſi pro gloria Dei ſuſceptum & eccleſiæ tutela. Decretum uerò fuit ad annos xi. Galliæ rex, Nicea domum reuerſus, in colloquium uenit cum ſorore Cæſaris Maria, Compendij, quod eſt in Sueßionibus oppidum.

Secta Antinomorum.

Fœdus ſanctum Pontificiorum.

Hoc

Hoc ab illa fuisse captatum aliqui putabant, ut per occasionem fa- 1538
ctæ nuper pacis & amicæ congreßionis ad Aquas mortuas, à princi-
pe Cliuensi Gulielmo, qui Geldriam tenebat, animum regis auerte-
ret, & amicitiæ regis opinione terrorem illi atque metum adferret.
De Cameræ iudicio sæpe diximus: Hi perpetuò sui similes, de con- Minda proscripta à Cameralib.
suetis actionibus nihil remittebant, & ciuitatem Mindensem nuper
in omnium aspectu, sub aperto cœlo, sicut ipsorum habet ceremo-
nia, proscripserant, ob litem, quæ illis erat cum suæ urbis ecclesiasti-
cis. Ea re cognita, Saxo & Lantgrauius, tum suo tum sociorum
nomine, scriptum euulgant ad Idus Nouembris. In eo rem omnem
ordine commemorant, quid cum Camera sit actum aliquot nunc an-
nis, uti locis aliquot suprà demonstrauimus. Et uerò quia sint quie-
tis impatientes, & iustißimis de causis recusati, nihilosecius obstina-
tè pergant, & confœderatos Mindenses ad hunc modum proscripse-
rint, monent atque rogant omneis principes & ordines, ut senten-
tiam latam habeant pro iniusta, neque se patiantur ad uim ullam ex-
citari: nam si secus fiat, & si qua sententiæ illius futura sit execu-
tio, non se posse sociorum iniurias negligere. Cæsar interea per
Ferdinandum regem interpellatus, ut suprà dictum est, mißis in Ger-
maniam literis, de sua in rempublicam uoluntate, & quomodo reli-
gionis hoc dißidium pacare cupiat, exponit: consimile quoque Gal-
liæ regis dicit esse studium: nam egisse nuper cum eo de tota republi-
ca: Et quia paucis antè diebus ad se delatum sit, protestantes etiam à
pacis consilijs non abhorrere, & actionem flagitare, modò suum in
eo mandatum & consensus interueniat, ideò, se, cui publica tranquil-
litate nihil sit antiquius, hanc ipsam rationem comprobare, & archi
episcopum Londensem atq; Matthiam Heldum constituere sibi le-
gatos, aut ex ijs alterum, ijsq; plenam facere potestatem, ut unà cum
sui fratris Ferdinandi regis consiliarijs & alijs principibus intercesso
ribus rem istam omnem tractent atque decernant: quicquid egerint,
ratum habiturum esse. Datæ fuerunt hæ literæ Toleti, Nouembris die
xxv. & cùm in Germania deinde redditæ essent, constitutus fuit Fe-
bruarij dies xij. quem ad diem Francofurti conuenirēt omnes. Dixi-
mus antea de fœdere facto Noribergæ: huius erant primi duces Ludo-
uicus Bauarus, Henricus Brunsuicensis, qui totus ad rumpendū ociū

publi-

1538 publicum spectabat, & in hoc incumbebat, ut belli fieret initium aduersus protestantes. Et quum illis ferè diebus literas accepisset ab archiepiscopo Moguntino, postridie natalis Christi paucis ei respondet, cætera scribæ cõmittit, Stephano Fabro, quem ad ipsum mittebat cũ mandatis. Accidit autem penultima die Decembris, non procul ab oppido Cassello, cùm ad uenatum fortè Lantgrauius iret, ut in hunc incideret, comitatum adolescente Moguntino, qui literas pertulerat. Ibi Lantgrauius, pro more Germaniæ, rogat ab adolescente, qui consultò prior occurrebat, ecquis esset? sum, inquit ille, Brandeburgici electoris famulus: ecquis alter? & ille quoque. Cùm iam Stephanus appropinquaret, ex ipsomet rogat, qui sit? respondet ut ille: quonam tendat? Spiram: ecquid princeps ualeat? rectè: postea rogatus, num hæc ita bona fide confirmet? maximè ait, itaq; dimittitur. paululum deinde progresso Lantgrauio, quidam ex famulis renunciat, esse scribam Henrici Brunsuicensis. quod cùm ab alio deinde qui scire potuit, cõfirmaretur, Lantgrauius mittit, qui retrahant hominẽ, et Casseltum abducãt, dum à uenatu redeat ipse Stephanus interea, dum est in hypocausto, sacculũ coriaceum è sinu depromit, & quasdam ex eo literas corripit, & foras ire properat: animaduertit hoc quispiam ex famulis domesticis, & curiæ præfectum, qui fortè tum aderat, & in subiectam aream ex hypocausti fenestra dispiciebat, submonet: Rogatus igitur ille de literis, educit eas è sinu: præfectus ad se recipit & reuerso Lantgrauio tradit. Erant autem binæ literæ, unæ ad Moguntinum, alteræ ad Matthiam Heldum scriptæ: ijs erant adiunctæ tabulæ seu commentarij, in quibus capita rerum perscripserat, de quibus habebat in mãdatis. Cùm ergò res per se uehemẽter esset suspecta, magis etiam hæc augeretur suspitio propterea, quæ in tabulis erant annotata, Lantguauius utranq; resignat epistolã. Eius, quæ fuit ad Moguntinum, hæc erat sententia. sibi redditas ipsius esse literas: lætari uerò plurimùm, quod sui memoriam cõstantem retineat: se quidẽ ipsi totũ esse deuinctum, & mittere Stephanũ scribam, hominẽ fidelẽ, ut ex eo rem omnẽ, & quid è Bauaria sit allatũ, cognoscat: orare ut ei fidem habeat. postea sibi socijsq; bene precatur, aduersarios autẽ sathanæ cõmendat. Eodẽ ferè exemplo scripserat Heldo, mittere, e denuò Stephanum cum mandatis, & orare ut beneuolè audiat, neq; minus ei cre=

Lantgrauius intercipit literas Brunsuicensis.

ei credat, quàm si coràm ipse loqueretur: quoad uixerit, partium se 1538
futurum esse Cæsaris, quocunque tandem res euadat: neque dubitare, quin rectè Cæsar omnia sit procuraturus. In tabulis ad Moguntinum hoc erat. Lantgrauium esse prorsus irrequietum, neque somnum capere, & sic addictum esse uenationibus, ut ad amentiam propè spectet: hoc magis opportunè rem posse geri, & iam partem aliquam eius esse confectam: quòd autem Lantgrauius moliatur, Bauaris esse non ignotum & certò confirmari, uel ipsi uel sibi facturum esse bellum: itaq; socijs collegij persuadendum esse, ut in fœdus accedant: ipsum quoq; rectè facturum, si totus huic fœderi sese tradat, nec ad illos respiciat, à quibus aliquandò desertus, magnam acceperit calamitatem: fore, ut Bauarus & ipse coloquantur, & communicatis consilijs aliquid statuant: Sueuicos etiam ordines de fœdere solicitari; & iam propè rem esse perductam ad exitum. In ijs ad Heldum hæc inerant. Sperare se, Cæsarem ab Hispanijs uenturum esse breui, qui si constans in proposito maneat, rectè omnia processura: tunc enim alios quoque reges, qui nondum sese declararint, spe quidem & opinione sua, non futuros alienos ab hoc instituto: quod si confœderati omnes ea sint uoluntate ac studio, quo ipse, nihil esse desiderandum: sed utcunque sese gerant illi, se quidem & constantem esse futurum, & Cæsari semper obsequentem: uideri autem sibi consultum, ut Camera Lantgrauio mandet, quòd discedat ab armis: interea se quoq; & Bauarum fore expeditos: & si quidem ille non pareat, ut tum Camera sibi & Bauaro mandet, dent operam, ne quid accipiatur detrimenti, simul alijs quoque principibus iniungat, ut ex formula decreti publici conferant auxilia. His rebus ita cognitis, quia maximum suberat periculum, & belli quærebatur ab illis occasio, Lantgrauius è uestigio dat literas ad socerum suum Georgium Saxonem, & explicata re tota, sicut acta fuit, iniuriam sibi fieri, nec ullum parare sese bellum demonstrat. Ad hoc ipsum tempus Matthias Heldus magna celeritate per Galliam in Hispaniam ad Cæsarem contendit. Lantgrauius deinde ad Ferdinandum regem eiúsque sororem Mariam, Belgij præfectam, ad principes electores atque Bauaros, eodem modo, sicut ad socerum Georgium, scribit, seseque purgat. Brunsuicensis, ubi rem
esse patefactam, & de Lantgrauij scriptis cognouit, respondet, & 1539

1539 non ab illo tantum, capto iam scriba, sed à Saxone quoq; sibi factam esse dicit iniuriam, anno superiori. quum iussu Ferdinandi regis, nomine uerò Cæsaris, ad Georgium Saxonem esset profectus, deinde, cùm Noribergæ facto fœdere domum rediret: nam illum sibi tunc esse insidiatum. Ad ea Saxo respondet. quandòquidem ille sibi socijsq; , cùm irent Brunsuicum, fidem publicam denegarit, contra legem atq; morem Imperij, non aliter de ipso, quàm de inimico sentire potuisse: sæpe quidem illum antea, paucis comitatum, et ueste famulari, ne agnosceretur, per suos atq; sui fratris fines clàm esse profectum, nec à se tamen, qui sciret ista, fuisse interpellatum. postea uerò, quàm sibi socijsq; uoluit aditum esse præclusum, cur plus licere sibi putet in alios, quàm illis ipse concesserit? Per hanc igitur occasionem cœptum est agi scriptis aduersarijs, quæ non multò post in omnium acerbißimas inuectiuas desierunt. cuius quidem rei factum fuit initium à Brunsuicensi, qui nouo quodam inter uiros principes exemplo, nullum prætermisit criminationis aut contumeliæ genus, ut libri typis excusi demonstrant. Dum hæc geruntur, Ioannes princeps Cliuensis moritur, Gulielmo filio hærede relicto, quem ab ineunte ætate Conradus Heresbachius bonis literis atq; moribus informauerat. Quum Februario mense uentum esset Francofurtum, ut erat constitutum, post multam uariamq; disceptationem & acrem, Aprilis die xix. demum transactum est his conditionibus. Cæsar, ut colloquium haberi poßit doctorum, de religione, largitur socijs Augustanæ confeßionis, qui nunc in eo sunt numero, xv. mensium inducias, & ne quid eis interea, religionis causa, molestiæ fiat, edicet: pacificatio Noribergensis & Cæsaris edictum Ratisbonense, iubentur interim esse rata: Quòd si per tempus induciarum, de religione non conueniat, pax tamen illa ualebit, adusq; proximum Imperij conuentum: Et si fortè ante finem induciarum conuentus fiat, obtinebit nihilominus ea pax usq; ad altera comitia: forenses omneis actiones, intentatas protestantibus, & Mindensem quoq; proscriptionem, Cæsar, interea, dum erant induciæ, suspendit, & si quid contra fiat, irritum esse iubet: Quod ipsis obijci solet, quasi propter hanc religionis profeßionem in iudicio consistere non poßint, amplius locum non habebit, sed ius & æquum illis communicabitur sine exceptione: protestan-

Scripta aduersaria Brunsuicensis & Saxo.

Conuentus Francofurtensis.

testantes inuicem nullam interea molestiam ulli facient, & dum indu= 1539
ciæ sunt, in fœdus neminem admittent, sic tamen, ut ipsorum religio=nis causa nemini uis fiat: nequis etiam in aduersarium fœdus interea recipiatur, Cæsar efficiet: ecclesiasticis, ubicunq; demum habitent, census annuos, quos illi adhuc obtinent, protestantes permittent: de uoluntate Cæsaris constituetur dies, calendæ Augusti mensis, quem ad diem Noribergæ conueniant pontificij & protestantes, uiri boni cupidiq; pacis & minimè contentiosi uel pertinaces. Hi certum numerum deligent theologorum, qui placidè & amicè de religione conferant: ijs etiam alij quidam erunt adiuncti, non quidem professione theologi, sed tamen homines periti atq; sedati: Cæsar etiam & rex Ferdinandus in hoc colloquio suos adhibebunt, si uelint, legatos: & quicquid ibi decretum fuerit utrobiq;, refertur ad ordines absentes, quibus approbantibus, orator quoq; Cæsaris ratum habebit, aut uerò Cæsar in proximis Imperij comitijs, ubi confirmauerit, fixum et inuiolatum esse iubebit: utrinq; discedetur ab apparatu bellico, & qui uidebitur aliquid moliri, quamobrem id faciat, causam dicere cogetur, sic tamen, ut defensio necessaria, nulli denegetur: in cæteris rebus omnibus, Imperij ius utrobique seruabitur: In his inducijs non comprehenduntur anabaptistæ, nec alij, qui diuersam ab Augustana confeßione doctrinam profitentur: auxilia in bellum Turcicum protestantes habebunt in promptu, ne qua sit mora: quumq; electores & alij quidam præcipui principes atq; ordines, mandatu Cæsaris Vuormaciam suos mittent legatos, ad xviij. Maij diem, protestantes quoq; suos mittent, ut de subitarijs auxilijs in Turcam deliberetur, & quicquid ibi de maioris partis consensu decretum fuerit, huic ipsi quoq; subscribent: &, si dum induciæ durant, bellum fortè Turca faciat, unà cum reliquis eum oppugnabunt: & hæc quidem omnia sic erunt rata, si Cæsar intra sextum mensem ea comprobet, à Calendis Maijs initio facto, & interea, quod pactum est de inducijs, deq; non amplificando fœdere, ualebit: si uerò Cæsar animum suum intra tempus illud non declaret, ualebit tamen pacificatio Noribergica deinceps, ut antea. Cæsaris erat hic legatus Ioannes archiepiscopus Londensis. nam Heldus in Hispaniam abierat, ut suprà diximus. Ferdinandus quoq; rex eò suos miserat: protestantes aderant

1539 frequentes, & Saxo quidem ipse atq; Lantgrauius, adductis aliquot theologis Palatinus & Brandeburgicus intercedebant. Hoc etiam inter alia Saxo tum testificabatur, nō se tribuere Ferdinando titulum regis Romanorum, sed stare pactis Cadamicis & Viennensibus. Is, quē dixi, Londensis archiepiscopus, erat patria Germanus, & Christierni Daniæ regis consiliarius, eoq; fugato, factus exul et amissa ditione, rediit in Germaniam, & ad Cæsarem applicuit, postea factus episcopus Constantiensis. Interea dum de conciliatione Francofurti agitur, copiæ aliquot militum per Saxoniam confluunt, & in agrū reipub. Bremensis, Luneburgici principis et aliorū eius religionis, ire iubentur à præfectis, & expectare, dum castra moueantur. Cuius id fieret auspicio, ualde quidem initio fuit occultū, sed tandem certò cognitum est, ab Henrico Brunsuicensi & eius fratre Christophoro archiepiscopo Bremensi esse conscriptos. Cameram quidē interpellabant ii, quibus damnum illi dabant, sed id frustrà fuit. protestantes autem easdem deinde copias, ne plus damni darēt, industria quadam ad se traduxerūt, quibus tamen ad nullius iniuriam utebantur. Intercessorum principū rogatu, Stephanus Faber, de quo dictū est, dimissus à Lantgrauio fuit, cum idoneè cauisset: ultrò dixerat nō se rediturum ad suū principem, quod ei non amplius fideret, sed liberatus, rectà contendit ad ipsum. Hoc in conuentu Gulielmus princeps Cliuensis per legatos exhibuit scriptum protestantibus, in quo explicabat, quo iure Geldriam possideret. simul orabat, ut ad Cæsarem intercederent, causam quoq; suam Cæsaris ibi legato commendarent. Galliæ rex, Vlricho duci Vuirtembergico, per legatum nunciauerat, audire se, ipsum, impulsu confœderatorum decreuisse bellum facere nonnullis per Germaniam episcopis: hoc uerò consilium non se probare, proq; sua in ipsum beneuolentia monere, ne faciat: nam alioqui futurum, ut Cæsarem ac Ferdinandum regem, quibuscum superioribus annis transegerit, offendat, suasq; fortunas omneis in magnum discrimen adducat. Vlrichus princeps, actis gratiis propter commonitionem, iniuriam sibi fieri, seq; putare dicit, profectum hoc esse à Bauariæ ducibus, qui consimilem de se rumorem, per Germaniam falsò disseminarint: orare, ne fidem habeat: nam neque sui neq; sociorum esse propositi, ullam excitare turbam, aut armis aliquid tentare, nisi cogantur: non dubitare

Gallicus legatus ad Vuirtembergicum.

etiam,

etiam, quin illi, cum audierint, sese purgent. Cùm ergò Francofurtum 1539 socijs hæc enunciasset, Saxo & Lantgrauius, Aprilis die xix. communi nomine dant literas ad regem, & quid sit delatum ad ipsum, ex Vlricho principe se cognouisse dicunt: sed esse columniam, ab aduersarijs atq; maleuolis excogitatam: nec enim ullum ab se parari bellum, & quantopere pacem expetant, testificare posse principes intercessores: Nam etsi non uno modo sint lacessiti, quanquam socia ciuitas proscripta sit, & initum fœdus à nonnullis, ut iniusta decreta defendantur, licet conductæ sint ab illis copiæ magno & inusitato stipendio, quæ nunc in sociorum agris hostiliter agant, se tamen interea quiescere, neq; mouere quicquam: amare enim patriam, & iniurias omneis condonare reipublicæ: uerùm aduersarios impotenti quodam odio ferri, nec ulla sequi moderata cōsilia, neq; legitimam admittere disceptationem, sed eò solùm spectare, ut ciuili sanguine Germania redundet: quod cùm ita sit, rogare, ne falsis criminationibus fidem habeat, sed operam det, ut pijs rationibus consulatur ecclesiæ: nam hoc propriè regum esse officium, ut ueritati præsidio sint & innocentiæ: quòd causam religionis tueantur, id nulla fieri praua cupiditate, sed pio quodam officio: nec enim dubitare, quin ea, quam profiteantur, doctrina, cum Dei uerbo consentiat, quod omnino deserere non poßint. Ad exitum huius conuentus, Aprilis die xxiiij. moritur Saxoniæ princeps Georgius, non relictis liberis. nam eius filij duo iam antè decesserant absq; sobole, cùm ex ijs unus Lantgrauij sororem Elisabetham, alter Mansfeldicam in matrimonio habuisset. Georgius itaq; fratrem Henricum, eiusq; filios Mauricium & Augustum testamento facit hæredes, ea lege, ne formam religionis mutent: nisi pareant, Cæsari & Ferdinando regi ditionem omnem attribuit, donec aut ille, uel filij, uel ex ea familia proximus agnatus, conditionem impleant. hoc suum testamentum ita confectum, nobilitati prius et populo communicat, senex iam & ualetudine minus firma, petitq; ut ratum habeant, & dato fide iurent, ab eo sese non decessuros. Illi uerò, quòd metuerent, ne bellū ea res inter agnatos excitaret, orant, ut patiatur ad Henricum fratrem mitti legationem; sperare enim, illum assensurum, ut in religione nihil immutetur. Itaq; mißi legati, quum uarijs uterentur argumentis, persuadendi causa, præcipuè autem hoc dicerent, multum esse paratæ

Saxonis & Lant. literæ ad regem.

Georgij Saxonis obitus.

1539 pecuniæ, multum exquisitæ supellectilis & argenti plurimũ, quæ sit consecuturus omnia, modò uoluntati fratris morem gerat: ille mox è uestigio, sanè uestra hæc, inquit, legatio planè mihi repræsentat illud, de quo proditum est in sacris literis, quum sathanas Christo pollicere tur totius mundi regna, modò procumbens ad pedes, ipsum adoraret. An uerò tanti esse apud me putatis ullas opes, ut earũ causa uelim ab agnita ueritate puraq́; religione discedere? multum certè uos expectatio uestra fallit. Quum igitur hoc accepto responso, nullaq́; re perfecta illi discederent, antequam domum redissent, iam è uita decesserat Georgius. Henricus frater ilicò Dresdam & ad reliqua profectus oppida, suam in fidem populum adigit. hoc autem eò procliuius erat, quòd fœdere nitebatur Smalcaldico. Saxoniæ quoq; dux elector, cum de testamento Georgij cæterisq; consilijs illius non nesciret, ubi de eius morte in itinere cognouit, domum è uestigio properat, ut si opus esset, Henrico subueniret. Hac tanta spe pontificij principes deiecti, tantaq; iam ad protestantes accessione facta, ualde doluerunt, Moguntinus præsertim, & Henricus Brunsuicensis, ut postea dicemus. Itaq; successorem habuit Georgius & hæredem, omninò præter uoluntatem suam. & is, quem omnium hominum acerbissimè per omnem uitam oderat, nimirum Lutherus, Lipsiam accersitus à nouo principe, conciones aliquot habuit & religionis fecit initium. Apparuit hoc tempore, quod erat Maio mense, cometa, & illis ipsis ferè diebus moritur Caroli Cæsaris uxor, Isabela, cui deinde Galliæ rex, ubi primum audiuit, Lutetiæ facit exequias atq; funus, quæ regum est consuetudo. Suprà diximus de concilio Vicentino, quod pontifex adusq; pascha huius anni prorogarat: quum autem ne tunc quidem ulli uenirent, ille, decimo die Iunij literis euulgatis, concilium non quidem amplius producit, sed ad suum atq; senatus cardinalium arbitrium suspendit. Angliæ rex, aliquot antè mensibus alterum euulgarat scriptum de Synodo Vicentina, & quomodo pontifex orbi terrarum illudat, exponit. Quod enim per Mantuæ principem sese purget, esse ridiculum: etenim cùm tantam sibi potestatem arroget, cur non illum cogat? si non possit, cur ad locum incertum, & quem in sua potestate non habet, homines uenire iubeat? nunc, etsi Vicentiam delegerit ad eam rem, non dubium esse tamen, quin Veneti, tanta pru-

Luth. docet Lipsiæ

Isabela Cæs. uxor moritur.

Angli scriptum in conciliũ pontificis.

ta prudentia uiri, non magis, quàm Mantuanus, urbem ſuam tanta 1539
hominum multitudine uelint abſq; militum præſidio compleri, & fu-
turum, ut eadem ſit ibi, quæ Mantuæ, ſolitudo: ludibrium igitur eſſe
quicquid agit, neq; tam effrenem licentiam ei diutius concedendam:
legitimis quidem concilijs nihil eſſe melius, nihil ſalutare magis: cum
autem ad priuatum emolumentum atq; commodum, ad confirmatio-
nem aliquorum potentiæ referuntur, incredibilem illa reipublicæ ca-
lamitatem adferre. Cùm tam frequens eſſet in omnium ore conci-
lij nomen & eccleſiæ, Lutherus de utroq; librum edit lingua popu-
lari, & primo quidem tractat de conuentu apoſtolorum, Hieroſoly-
mæ, cuius mentio fit actorum capite XV. contrarias deinde doctorum
ſententias, Auguſtini præſertim & Cypriani, de baptiſmo, recenſet,
& per eam occaſionem meminit earum legum, quæ uulgò dicuntur
apoſtolorum canones, & indubitatis argumentis demonſtrat, adul-
terinas eſſe, quiq; talem eis titulum affingunt, rei capitalis eſſe dam-
nandos. ordine poſtea recitat quatuor illa concilia, quorum præcipua
eſt authoritas, Nicenum, Conſtantinopolitanum, Epheſinum, Chal-
cedonenſe, & quibus de cauſis conuentum ibi ſit, quidq; decretum,
explicat. pòſt, ad primariam quæſtionem uenit, & quæ ſit concilij po-
teſtas, oſtendit. itaq; non licere concilio dicit ullum nouum dogma
condere, nec nouum aliquod opus mandare, nec ceremonijs nouis ho-
minum mentes alligare, neq; ciuili gubernationi ſeſe immiſcere, ne-
que decreta facere, quæ paucorum potentiæ conducant: ſed illius eſſe
officium, ut noua dogmata ſcripturæ ſacræ diſſentanea, nouasq; ce-
remonias uel ſuperſtitioſas uel inutiles eccleſiæ tollat & condemnet,
& quæ ueniunt in controuerſiam, ex præſcripto uerbi diuini cogno-
ſcat & dijudicet. Eccleſiam deinde definit, & quibus ex notis ea debe-
at cognoſci, demonſtrat, & collatione facta, quid Chriſtus & apoſto-
li doceant, pontificem, qui longè diuerſam doctrinam in eccleſiam in-
uexerit, & orbem terrarum nefarijs rationibus expilarit, condemnan-
dum, & ad reſtitutionem eſſe cogendum dicit. Inter alia multa, quibus
oſtendit in eo libro, quàm denſæ fuerint ſub pontificatu Romano tene-
bræ, quàm impura fœdaq; religio, huc fuiſſe deuentũ ait, ut etiam ue-
ſtis monachorum ad æternam ſalutem non parum conferre putaretur,
& plæriq;, non modò mediocres, uerumetiam optimates ita ſepeliri

Luth. liber de cõcilijs.

1539 uellent. id quidem posteritas fortè non credet, sed tamen uerum est, & in Italia potißimùm fieri solebat, & nostra memoria, Mantuæ Marchio Franciscus, eius nominis secundus, testamento cauit, ut in ordinis Franciscani, uel ut uocant, seraphici ueste sepeliretur: fecit idem Albertus pius, Carporum princeps, Lutetiæ, & Christophorus Longolius, Belga, Patauij sepultus, uir cumprimis eruditus, & Ciceronis admirator uehemens, cuius etiam extat in Lutheranos oratio, sicut Alberti quædam, in Erasmum Roterodamum. A morte Georgij Saxonis, Henricus Brunsuicensis ilicò per Galliam ad Cæsarem in Hispaniam contendit. His ferè diebus ordinum regni conuentus agit Britanniæ rex Henricus, & inter alia, de religione decreta facit, sub forma panis atque uini, uerum esse & naturale corpus atq; sanguinem Christi, & à consecratione non amplius manere substantiam panis atque uini: perceptionem integræ cœnæ domini non esse necessariam ad salutem, & sub utralibet specie contineri totum Christum: sacerdotibus non licere contrahere matrimonium: uota castitatis esse præstanda: Missas priuatas retinendas: auricularem & arcanam confeßionem delictorum esse utilem & necessariam. ijs qui contrà docerent, atque facerent, pœnam constituit ut hæreticis. Et hoc ipso tempore in matrimonium petebat principis Cliuensis Gulielmi sororem Annam, eleganti forma uirginem, quæ cùm esset ei pacta, mensibus aliquot pòst, in Angliam traiecit. Vt de dogmatis illis ita rex statueret, nonnulli dicebant ab episcopis impulsum fuisse, quò per eam occasionem, Thomæ Cranmero archiepiscopo Cantuariensi, & Thomæ Cromelio, qui religionis erant cupidi, detraheretur omnis authoritas. Huius anni mense Augusto, Turcicus legatus Barbarossa, Castelnouum, Illyrici oppidum, in sinu Ambracio, capit obsidione, & præsidiarijs omnibus interfectis, in seruitutem nonnullos abducit. Ante annum, Octobri mense, Cæsar & Veneti confœderati ceperant illud, & Cæsar quidem tunc præsidium imposuit, ad quatuor Hispanorum millia, duce Francisco Sarmiento. Venetis hoc præter opinionem accidit, quòd in illa ora positum oppidum, sibi potius deberi dicerent. Itaq; non multò pòst, cum eam societatem minus probarent, ac sibi cumprimis fore periculosam uiderent, inducias à Turca petunt & impetrant. Orta fuit, hoc ipso ferè tempore,

Conuentus ordinum Angliæ.

Turca Castelnouũ capit.

Gan-

Gandaui seditio. uiribus & authoritate plurimùm ea ciuitas ualet ijs locis, & pro libertate uehementer sæpe dimicauit cum Flandriæ dominis, quorum est in ditione. Cæsar, eo cognito, cùm per Italiam prius cogitasset in Germaniam uenire, mutato consilio, per Galliam iter facere constituit, cùm rex illud ab eo uehementer contenderet, ac liberaliter omnia promitteret. Palatinus interim & Brandeburgensis, intercessores, mißis ad Cæsarem literis de pacificatione Francofurtensi, rogauerant, ut colloquium doctorum Noribergæ permitteret: ille uerò, quò minus ijs rebus uacare posset, morte suæ coniugis & alijs quibusdam de causis fieri dicebat. Cùm earum literarū exemplum intercessores ad Saxonem atque Lantgrauium misissent, neq; tamen significarent, an illas xv. mensium inducias Cæsar approbasset, conuentus indicitur ad xix Nouembris diem, Arnsteti, quod est oppidum Turingiæ. Hic deliberatum fuit de augendo fœdere, déque defensione necessaria, si fortè Cæsar transactionem Francofurticam non admittat, de rectè dispensandis bonis ecclesiasticis, de mittenda in Angliam legatione, propter decreta religionis nuper facta, deq; mitigando regis animo, de solicitando Galliæ rege, ne doctrinæ causa homines innocentes affligantur, de mittendis etiam ad Cæsarem legatis, ubi primùm in Belgium aduenisse constiterit. nam eius rei fama tunc increbuit. Et quoniam ex confœderatis quidam aberant, alij uerò quidam de rebus aliquot decernendi mandatum nō habebant, alter fuit Smalcaldiæ constitutus dies, ad calendas Martias, quò de reliquis etiam decerneretur. In fœdus hic recepti fuerunt Rigenses, Liuoniæ ciuitas, quibus cum archiepiscopo suo lis erat, ut plærisq; alijs per Germaniam. nec alia lege recepti fuerunt, quàm ut per communes procuratores in Camera defenderentur, eóque nomine confœderatis dependebant aureos mille quingentos. Saxoniæ princeps Henricus, Georgij frater, ante biennium fuerat cum filio Mauritio receptus in fœdus, nullo cū onere, quia tenuioris erat fortunæ, sed ea lege tamen, si quandò locupletior fieret, ut eandem cum reliquis conditionem subiret: quum igitur hæreditate loculētißima iam esset auctus, hoc in conuentu super ea re cum ipso fuit actum, qui quidē conuentus finem habuit ad decimum Decembris diem. Principes non intererant ipsi, uerùm miserant legatos. & Saxo quidem Ioannem Dulcium, Franciscum

1539

Seditio Gandauensis.

Conuentus Arnsteti.

Burcartum procancellarium mittebat in Britanniam, mense Nouembri, qui suo nomine nuptijs adessent regis & Annæ Cliuensis. nam huius ille sororem Sibillam habebat in matrimonio, sicut libro sexto docuimus. Itáque per hanc ipsam occasionem iniunctum eis Arnsteti fuit, ut confœderatorum nomine agerent cum rege, sicut pauló suprà diximus. Cæsar, accepta fide publica, paruo cum comitatu ingressus iter, mense Nouembri, cùm ad Galliæ fines Hispaniæ propinquos uenisset, regis filios duos Henricum atque Carolum, qui dispositis equis eò contenderant, & Connestablium, qui multò antè, magna cum nobilitate præcesserat, offendit: ab ijs receptus, ac deinde per mediam Galliam & amplißimas urbes deductus, cùm Locham, in Biturigibus, uenisset, obuium habuit regem ipsum, ex recenti morbo tunc uix

Cæsar uenit in Galliam.

1540 recreatum. facto deinde per Aureliam itinere, calendis Ianuarij Lutetiam est ingressus, medius inter regios liberos, gladium prægestante Connestablio. Nec enim ullum aut festæ lætitiæ genus aut honoris, quo mens hominis capi poßit, prætermissum fuit. Legatus autem eò uenit à pontifice, Alexander Farnesius cardinalis, & unà cum cardinali Bellaio, ciuitatis episcopo, in æde primaria Lutetiæ Cæsarem excipit. Commoratus ibi Cæsar in septimum usq; diem, discedit, comitante rege in Veromanduos, filijs autem Valencenam usq; deducentibus, oppidum Hannoniæ. Rex in magnam ac propè certam spem uenerat, recuperãdi Mediolani, sed longè secus accidit, ut infrà dicemus. Quo tempore Cæsar erat cum rege Galliæ, splendidißimam miserunt ambo legationem ad Venetos, Cæsar quidem, Alfonsum Daualum, Insubriæ, Gallus uerò, Claudium Hannebaldum, Pedemontij præfectũ. Hi multo sermone patres monebant, ut in hac potentißimorum regum amicitia, suum quoq; studium adiungerent, & ad Turcarum oppugnationem omnia conferrent. Illi uerò, quum legatos demum honorificè dimisissent, re tota diligentius exquisita, Turcam, qui cum inducias habebant, omnino sibi reconciliãdum esse iudicabant. Itáq;, transactione demùm facta, cùm Naupliam & Epidaurum ei tradidissent, pacem ab eo redimunt. Sunt qui dicant, Gallos, etsi palàm eos hortati fuerant in eam sententiam, uti Cæsaris legatus fecerat, occultè tamen eis insusurrasse, ut suis rebus prospicerent, neque tantùm in se periculum, cui essent ipsi cumprimis expositi, reciperent: ipse quidẽ rex,

rex, in quadam deinde contra Cæsarem apologia, rempublicam Venetorum, ab illo perditam, opera sua subleuatam, & intercessione recuperatam esse dicit. Venetorum legatus, Aloisius Baduarius, de pace missus ad Turcam, omneis alias conditiones deferre prius, & duas illas urbes ad extremam necessitatem reseruare iussus erat: sed Turca, qui decretum senatus iam antè per indicium acceperat, expostulans cum eo, quòd mandata sua non satis explicaret, non, nisi traditis illis locis, pacisci uoluit: Obstupefactus ille, cùm arcana reipublicæ prodita esse uideret, illud, quod alioqui tandē facturus erat, quantúmuis inuitus atq; dolens permittit. Vbi domum reuersus rem omnem exposuisset, attoniti patres, post diligentißimam peruestigationem quosdam comprehendunt, & criminis conuictos capite plectunt. Ex ijs quidam in Gallici legati, episcopi Monspessulani diuersorium, uelut in asylum perfugerat: mittuntur ergò satellites, qui totam domū perquirant: sed quum aditu prohiberentur, senatus ex armamentario iubet educi machinas ad euertendam domum: itaq; Galli, cùm periculū suum uiderent, illum exhibent. Senatus deinde, quamobrem ita fecisset, ad regem perscribit, ne legato factam putaret iniuriam. Aduentante Cæsare in Belgium, Ferdinandus rex ab Austria profectus, eò quoq; uenit: deinde, protestantium legati, sicut Arnsteti conuenerat. Hi multam initiò precati salutem Cæsari, & ob reditum in Germaniam gratulati, de criminationibus aduersariorum audire sese dicunt, qui pertinaciam, & supremi magistratus odium, & inquietudinem animi studiúmque turbandæ reipublicæ sibi tribuant: sæpe quidem optasse de his rebus, coràm sese purgare, & nunc propter oblatam occasionem gaudere plurimùm. Ac primò quidem, quum hoc tempore Deus euangelij sui cognitionem excitarit, non se potuisse non illam complecti, non quidē uel ipsius uel ullius mortalium offendendi, sed salutis & perpetuæ fœlicitatis consequendæ causa: nam cæteris in rebus omnibus obedientiam ipsi præstitisse, & nunc eiusdem esse uoluntatis, idq; Francofordiana posse doceri actione postrema: quum autē ante annū & amplius eò, scriba Henrici Brunsuicensis, prope Casselum in Lantgrauiū incidisset, & ob grauē suspitionem esset detentus, patefacta fuisse quorundā consilia, qui nimirùm eò spectabāt, ut, quū alijs persuasissent, à protestantibus parari bellum, ad arma quoq; illos inflam

1540

Veneti Turcæ reconciliantur.

Legati Protestantium ad Cæsarem.

1540 inflammarent: hæc etiam ad ipsum hauddubiè delata, causam dedisse, cur fœdus aduersarium fieri permiserit: post initum etiam fœdus, conscriptum ab illis fuisse militem, & ab se quoq; postea, defendendi sui causa, & magni rem periculi fuisse, nisi scribam intercipi contigisset, & nisi Palatini principis atque Brandeburgici summa fides atq; studium interuenisset: quum uerò eius rei crimen & inuidia præter omne meritum in se conferatur, & editis libellis eiusmodi calumniæ sint abundè refutatæ, putare se, non ipsum in eius fœderis, de quo nunc increbuit, societatem fuisse uenturum, si quidem de re tota uerè compertum habuisset: itaq; rogare plurimùm, ne delationibus illis fidem habeat, & si quid in posterum deferetur, ut sibi renunciet, quo respondere poßint: orare etiam, ut de consilijs & actionibus Henrici Brunsuicensis inquirat, operamq́; det, ne quid eiusmodi posthac sibi sit metuendum: quòd etiam ipsis tribuatur, quasi de religione & recta emendatione minimè sint soliciti, calumniam esse: nam & hanc suam esse præcipuam curam, nec unquam defugisse ueram cognitionem: quod quidem plurimis documentis, & actione ultima Francofurtensi, & Lantgrauij literis, ad Ferdinandum regem à conuentu Francofurtico scriptis, demonstrari poßit: ijs literis eum rogari, ut doctorum hominum curet institui colloquium: idem nunc etiam orare se plurimùm, & petere, ne secus de se statuat, quàm de ijs, qui & religionis concordiam & reipublicæ salutem uehementer expetant, & ipsius quoq; causa, quantum fas et æquum sit, omnia uelint: Ante annum quartum uidelicet, ipsum ab Italia mißis literis, ad componenda dissidia religionis, non uim & arma, sed rationem atq; ueritatem adhibiturum se nunciasse: nuper etiam eiusdem sententiæ literas ab Hispanijs ad Palatinum et Brandeburgicum dedisse, causis, quamobrem negocio religionis uacare tunc non posset, explicatis: quod sibi quidem auditu fuerit pergratum, & precari Deum, ut hanc ipsi mentem confirmet. Francofurti uerò transactum esse de multis rebus, & pactas inducias, ea lege, si quidem intra sextum mensem eas ipse probaret: Id quidem nondum esse factum, & iampridem exisse tempus illud semestre, & Cameræ iudices aduersum se pronunciare in causis merè religiosis, & proscriptionem etiam urgere Mindensium, planè contra ipsius atq; etiam Ferdinandi regis mandatũ: quantò autem istud

fiat

fiat Imperij dispendio, ipsum intelligere atque uidere: quapropter o- 1540
rare, ut authoritatem suam interponat: nam alioqui nec deliberatio-
nem de bello Turcico nec illud doctorum hominum toties optatum
colloquium institui posse: nam ut respublica rectè constituatur, inpri-
mis opus esse firma & perpetua pace, quàm omnes ordines Imperij
probent: hoc & ad ipsius pertinere gloriam, qui iam pacifici Cæsaris
nomen sit consecutus, & Germaniæ futurum esse perquàm salutare.
Cùm ad xxiiij. Februarij diem Cæsar ipsos audisset Gandaui, præsen-
te Granuellano, re deliberata se responsurum dixit. Eodem ferè tem-
pore, quo legationem ad Cæsarem mittebant, Galliæ quoq; regi scri-
pserunt. Annis aliquot proximis, eum & literis & legatis multam i-
psis declarasse beneuolentiam, & de concilio quoq; rectè sensisse, ue-
ritate nimirum ac ratione potius agendum esse, quàm armis atq; ma-
nu, periucundam certè uoluntatē hanc ipsius atq; iudicium sibi fuis-
se, quòd æquitatis ab eo studium atq; tutelam suscipi uiderent: itaq;
se uicißim, quantum omnino facere licuit, operam dedisse, ne parum
esse grati uiderentur atq; ciuiles: quamobrem putare, quæ fuit ipsius
antehac, eandem nunc etiam esse mentem & affectum: porrò, quòd
ipsorum magistratui summo, Cæsari sit amicitia coniunctus, lætari
sese plurimùm, et reipublicæ gratulari, cùm alijs de causis, tùm eò ma
ximè, quòd ad pacandam ecclesiam sperent maximi futurum hoc esse
momenti: morte coniugis tardatum adhuc fuisse Cæsarem & impe-
ditum, quò minus, quod anno superiori decretum Francofurti fuit,
repræsentaret: in hac autem animorum consensione facilè rem posse,
iudicio quidem suo, promoueri, si quidem ipse conatum in eo Cæsaris
adiuuet, ac ueluti manū porrigat: quòd inprimis eum facere cupiant,
ut uidelicet ea ratione, quæ Francofurti fuit inita, consulatur eccle-
siæ: de Cæsaris quidem egregia uoluntate nihil se dubitare, legationē
quoque ad illum misisse, de qua benè sperent: sed aduersarios excogi-
tare subinde noua consilia, quibus institutum hoc impediant & euer-
tant: cùm enim causæ diffidant, non eos posse rectam ullam atque ue-
ram disceptationem ferre: quòd autem illam expetant ipsi, nullo cer-
tè fieri metu, quasi potentiam illorum extimescant, si quandò fortè
coacti uim iniustam ab se iustis armis depellent: sicut enim nemini no
cere cogitent, ita etiam, si qua uis intentabitur & iniuria, satis habere

Protestantium literę ad Galliæ regem.

se

1540 se uirium atque neruorum, Dei beneficio, ut se suaq; defendant: deinde, præsidium & opem ab eo sese expectare, cuius nomine periclitentur: causam enim hanc tam esse piam & honestam, ut nullum sit recusandum discrimen: sed moueri se reipublicæ periculo: nam etsi digni sint quos Deus uerberet, tamen, quia sit incredibilis oritura Germaniæ uastitas, bello ciuili, nihil optare se uehementius, quàm ut placidè res tota componatur, utq; suæ uoluntatis atque consilij testimonium illustre supersit ad omnem posteritatem: aduersarios autem ingenti quodam odio flagrare, nec ad æquitatem adduci posse, nec alium huius conflictationis apparere finem aut exitum, quàm ut Imperij uires, quibus erat oppugnandus publicus omnium hostis, Turca, mutuis lanienis atterantur & omnino concidant: Id uerò minimè sibi oportere tribui: & quocunq; tandem modo res cadat, fore tamen, ut quæ nunc illi pertinaciter recusant, aliquando recipere cogātur, Deo nimirum sui nominis gloriam uindicante. Ad calendas Martias, principum & ciuitatum protestantium legati Smalcaldiam ueniunt, ut erat constitutum: unà quoque uenerunt theologi, Ionas, Pomeranus, Melanchthon, Cruciger, Bucerus, eisq; fuit iniunctum, ut formulam conscriberent, qua putarent cum aduersarijs agendum esse de conciliatione doctrinæ. Hoc in conuentu deliberatum fuit de ijs rebus, quæ nuper indefinitæ remanserant Arnsteti, sicut suprà dictum est. Interea Dulcius & Burcartus, quos in Angliam iuisse diximus, redierant, & septimo die Martij, Smalcaldiæ referunt de statu religionis per Angliam. propter anni superioris decreta, non quidem admodum animaduerti, sed tamen Hugonem Latimerum & Salisberiensem episcopos, religionis causa captiuos, nondum esse dimissos, & Cromelium, qui summo sit loco, inflectere regis animū atq; mitigare, sed & regem ipsum in familiari colloquio suam aperuisse mentem, & sic existimare: Protestantium theologos non rectè sentire de coniugio sacerdotū, de cœnæ domini, quam uocant, utraq; specie, deq; missa priuata, & petere, ut de his alijsq; rebus necessarijs ad se copiosè scribant, suæq; sententiæ causas adducant: se curaturum inuicem, ut sui regni uiri docti rescribant, quò sic ad ueri cognitionē aditus fiat: Cromelio etiam & alijs nonnullis uideri consultum, ut splendida mittatur ad regem legatio, & cum his unà Melanchthon: nam si mediocris aliqua fieri

Conuentus Smalcaldiæ.

posset

possit doctrinæ conciliatio, regem esse magnam uim pecuniæ collatu- 1540 rum in fœdus, quod cum ipsis facere cogitet, nō de religione tantùm, sed in uniuersum: ualde enim regem mirari, cur religionis tantùm nomine sint confœderati: futurum enim, ut bellum ipsis inferatur, longè alio titulo. Paucis interiectis diebus, theologi scriptū exhibent, cuius hæc erat summa. non esse discedendum à uestigijs Augustanæ confessionis, & huic adiunctæ pòst apologiæ. sententiam hanc omnes alij theologi absentes deinde comprobarunt, missis eò literis. Ad hoc tempus Henricus Brunsuicensis Gandauum uenit. Pridie Idus Martij, Cæsar protestantium legatis per Cornelium Scepperum respondet, benignè quidem sic satis, uerùm ita tamen, ut, an pacem præstare uellet, intelligi non posset. Legati ergò permissu Cæsaris paululum diuertunt: mox redeunt, & ut actione interdicat Cameræ, pacemq; concedat, orant. Ad ea Cæsar, quod in hoc tempore respondeat, nihil habere se præterea dicit, deliberaturum autem amplius. hoc responsum Smalcaldiæ recitatum fuit decimo pòst die. Postridie deinde paschatis, qui tum erat Martij dies xxix. uenerunt eò principes ipsi. Gliscebat id temporis inter Granuellanum & Heldum æmulatio quædam atq; simultas, quæ tandē hunc exitum habuit, ut Heldus loco summotus curia decederet, ac uitam priuatam ageret. nam ille præstabat authoritate, & Heldum in crimen odiumq; uocabat, quòd in consilijs & actione nimium esset uehemens, quòd Cæsarem nihil tale cogitantem & inuitum propemodum in bellum pertraxisset. Cumq; non obscuram suæ uoluntatis daret significationē Granuellanus, quasi concordiam & ocium publicum amaret, interpellatus à protestantibus, ad pacis consilia Cæsarem inflexit. Et ipse quidem initio, tanquam suo nomine, Smalcaldiam mittit intercessores atq; legatos, Theodoricum Manderscittum, Gulielmum Nuenarium, Comites, magni consilij ac dignitatis uiros, quanquàm ille graui ualetudine detentus in uia restitit. Postulata quidem erant satis moderata, sed tamen illud significabant, propè persuasum esse Cæsari, quasi religionem minimè spectent, neq; pacem ex animo petant, sed bonis & facultatibus ecclesiarum ad se transferendis tantúm incumbant, & dissidijs lætentur, & auersa sint ab eo uoluntate, magisq; propendeant in partes eorū, qui simultates cum ipso manifestas et inimicitias exercerent. Hæc autē ad

Cæsar respōdet legatis Protestantium

Heldus curia eiectus.

Legati pacificatores Smalcaldiam missi.

Cæsa-

1540 Cæsarem delata fuerunt, partim ab aduersarijs, partim à Gallis, ut quidem pro certo dicitur. Nam quo tempore per Galliam Cæsar ibat, & ad summam arctißimamq; necessitudinem omnia spectare uidebantur, patefacta quædam ei fuisse dicuntur, & exhibitæ Smalcaldicorum ad regem literæ. Quidam hoc ipsi regi tribuunt, alij autem Connestablio, cuius erat præcipua tunc authoritas, et summum in pacificandis regibus studium, & non optimus in protestantes, ob religionem, animus.

LIBER XIII.

Protestãtes respõdent legatis.

D EA PROTESTANTES APRILIS die undecimo prolixè respondent. Et primò quidem permagnas, inquiunt, gratias agimus Granuellano, qui Cæsari semper author fuit, ut ratione causam hãc explicaret. Quæ sanè uirtus maximam laudem meretur: Deum quoq; precamur, ut hanc tam præstantem uoluntatem in eo confirmet. Quid enim gloriosius, quàm publicas offensiones moderatis consilijs & prudentia componere, sine cæde & sanguine? Rogamus autem in uniuersum, ne quis arbitretur nos delectari simultatibus & dissensionibus ecclesiarum, aut emolumentum aliquod captare priuatũ, aut proteruia quadam, à cæteris gentibus, contra multorum sæculorum inueteratam consuetudinem, defecisse. Tantum enim & tam acerbum odium aduersariorum, tantos labores atq; molestias, tantos sumptus atq; dispendia, tot tantáq; multorum annorum pericula, nõ imprudentes, nec inconsultò, neque temerè suscepimus, uerùm, ubi de doctrina fuit in Ecclesijs nata dissensio, quod olim non semel accidit, non licuit nobis, hominũ gratiæ consequendæ causa, ueritati resistere, multò minus illorum facta probare, qui magna crudelitate grassantur in homines innocentes. His nimirùm tantis & tam grauibus de causis, tãq; pijs & ueris, cogimur nos illis opponere, & secessionem facere: Notum est enim atq; manifestum, magnos et intollerabiles errores, ab eis non uerbo solùm, sed etiam armata uiolentia propugnari: magistratus est autẽ officium, ut ab iniusta ui suos defendat. Et quoniam in crimen atque suspitionem uocari nos audimus,

mus, quasi non gloriam Dei nec emendationem ecclesiæ, sed commoda solùm nostra spectemus, Granuellanũ oramus, ut de eo nos ad Cæsarem purget. scimus equidem id genus calumnias ab aduersarijs longè lateq; disseminari, quò ueram religionem & nos in odiũ adducant: sed in senatu Cæsaris, quem in hoc tam sublimi fastigio Deus collocauit, indagari ueritas & locum habere sola debet, falsis omnibus exclusis delationibus. Nam quia causam illi tuentur iniustam & infirmam, quia suos errores paßim ab omnibus impugnari uident, ac reprehendi, quia doctrinam euangelij refutare non possunt, ideo sibi aliunde colorem adsciscunt, & ista nos criminatione premunt ac uulgò traducunt. Sed præter officium est & ualde indecorũ episcopis, quòd de bonis ita Cæsarem solicitant & urgent, quasi in eo summa sit posita reipublicæ Christianæ, nec interim de tollendis tot tantisq; uitijs & erroribus, quos ne ipsi quidem dißimulare possunt, uerbum ullũ faciunt. prima sanè cura debebat illis esse de religione deq; pura doctrina conseruanda in ecclesijs: nunc autem eò tendunt ipsorum cogitationes omnes, quomodo suas opes, potentiam, luxũ atq; splendorẽ defendant. Sciunt ipsi, non de bonis ecclesiarum esse litem, sciunt etiam illa non à nobis expeti, sed suis impijs consilijs & oppugnationi ueritatis, hoc uelut umbraculũ et tegumentum obducunt, ut in huius doctrinæ perniciem animos regũ incendant. Nostri enim ordinis nemo quicquam occupauit bonorum ecclesiæ, quod sit alieni iuris atq; ditionis, nemo quicquam ademit ulli episcopo: sed ipsimet episcopi iurisdictionem suam proiecerunt, postquam illa cœpit minus esse quæstuosa. sed neq; ritè norunt illam administrare: deinde quæ dicuntur canonicorũ collegia, planè suum adhuc obtinent: ipsi uerò contrà, multas ecclesiarũ nostrarum facultates occuparunt, & suis interdicunt, ne census annuos nobis persoluant: & quum olim de suis facultatibus decidere quid annuũ & conferre soliti sint in ecclesiæ ministros ac ludimagistros, nunc adeò nihil cõtribuunt, ut ciuitatibus in hunc usum sumptus sit omnis faciendus. Quæ quidem ciuitates, cùm & onera multa subeant, & in magnis uersentur periculis, uerisimile profectò non est, auaritia quadam impulsos causam hanc tueri: sed inimici nostri, præsertim ij, qui præfecturas uenantur ecclesiarũ, odiose nos apud Cæsarẽ ita deferunt. Nobis autem esset optabile cumprimis, ut de cœnobijs rem omnem 1546

Dd

1540 Cæsar exactè cognosceret, et causam sciret mutati status monastici, & quemadmodũ ea bona, partim in ecclesiæ ministros populiq; docto= res, partim alios consimiles in usus pios erogantur. Intelligere quoq; Cæsarem uellemus, quomodo aduersarij rapiunt ad se quicquid est bo norum, quomodo nõ cœnobia tantùm, sed alias etiam ecclesias planè spoliant & exuunt, ita quidem, ut intra fines ipsorũ, ecclesiæ complu res & desertæ iaceant, et in paganismum prorsus degenerent. prius ue rò, quàm plura de eo dicamus, obtestamur Granuellanum, ut pro inge nij sui præstantia secum ista perpendat. Nam etiámsi nostrum hic esset aliquod compendium, facilè tamen cogitari potest, non hanc, sed lon= gè aliam & multò grauiorem esse controuersiæ causam, neq; nos pro pter tam exigua bona uelle tantam acerbitatem odij, tantum laborẽ, curam atq; periculum subire: deinde, si periculis omnibus omißis, con ferantur sumptus quotidiani, quos in hanc causam facimus, cum illis cœnobiorũ prouentibus, mox apparebit, quantò sint hi minores illis. & hos quidem sumptus iam supra XV. annum sustinemus, et crescunt indies cum sumptibus pericula. Cùm etiam ad conatus & indefessum odium aduersariorũ respicitur, quis est omnium principum tam im= prudens, tam incogitans, qui suas fortunas omneis in tantũ discrimen, ob tantula bona deuocare uelit? itaq; Cæsarẽ obsecramus, ne quid tale suspicetur. Ipsius enim amicitiam, & ocium reip. longè præferimus re bus omnibus humanis. Ex aduersarijs etiam ij, qui nostræ ditionis & rerum statum habent exploratũ, hac suspitione dubio procul ipsi nos liberant. nam ex ijs bonis minimum quid ad nos redire sciunt. Quòd autem tanto cum onere et discrimine doctrinam hanc profitemur, una solùm est & præcipua causa, nimirum, quia Deus hoc à nobis requi= rit, ut filij sui nomẽ et euangelium profiteamur. Iubet enim, ut falsum & impium cultum defugiamus, & grauißimè uetat, ne sæuitiam illo= rum probemus, qui ueram doctrinam persequũtur. Nunc de cœnobio rum posseßionibus loquemur, & aduersariorum querimonijs respon debimus, & cur mutata sint collegia monachorũ, explicabimus. Exor ta per Germaniam, euangelij luce, uitijsq; detectis et reprehensis, mul ti, præsertim doctiores, uitæ genus illud pharisaicũ sua sponte deserue runt, & ex ijs nonnulli, quò literarũ studijs operam darent, et aliud ui tæ genus non impium sectarentur, pecuniarium aliquod subsidiũ fla=

gita=

gitabant: Cùm igitur non solùm in nostris, uerùm in aduersariorum 1540
quoq; cœnobijs hæc incidisset mutatio, paßim ijs in locis, ubi monachi supererant, uiros bonos cõstituimus, qui falsam doctrinam atq; cultum reprehẽderent: ijs etiam, qui mallent ibi manere quàm emigrare, satis de uictu necessario prospeximus, inprimis autem & diligẽter cauimus, ne, qui uel ætate uel ualetudine essent affecta, rem ullam desiderarent: & huiusmodi quidẽ cœnobia sunt etiam hodie nõnulla nostris in finibus. Fuit hoc sanè nostri officij, tanquam magistratus, agnita ueritate falsam religionem abolere, & prouidere, ne dißiparentur ea bona, præsertim cùm & monachi paßim dilaberentur, & ex ipsis nonnulli cogitarẽt ea priuatos in usus auertere: deinde nulli erant in cœnobijs ad procurandam uel agriculturam uel rem domesticam idonei: sic igitur mutatus est illorũ status. Nec enim aliunde uoluimus accersere monachos, & illis summittere, ne ecclesiæ nostræ turbarentur, ideoq; bonam prouentuum partem, ad ecclesiæ ministeria conuertimus, & in usus eorum, qui uel egestate uel aduersa ualetudine premuntur, & in ludos quoq; literarum. Et his quidem rationibus annui cœnobiorum census nonnihil sunt accisi: quicquid autem ex ijs bonis reliquum est, asseruatur, ut sit quod in tenuiores ecclesias, in sacerdotes egenos, & adolescentes rei literariæ deditos erogari poßit. Nam is nunc est temporum status, ut cogitandum sit omninò de rationibus alendæ iuuentutis, quò suppetant ecclesijs olim et reipublicæ homines idonei. Quæ uerò sunt reliqua bona, non recusamus ad pios & salutares usus reipublicæ concedere, pro legitimi concilij, si quod erit, aut Imperij conuentus arbitrio. huc enim propriè pertinẽt ecclesiæ facultates, ut et sacræ literæ testantur & ueteres leges atq; concilia. Quod cùm ita sit, petimus inuicem, ut aduersarij quoq; sinant illa bona consimiles in usus applicari. Iam enim in plærisq; ciuitatibus nulli propè sunt aut admodum exigui parœciarum census: atq; interim tamen episcopi cæteriq; proceres, qui poßeßiones illas tenent, nullũ munus aut in templis aut in scholis obeunt. itaq; literarum ludi maximo cum reipublicæ detrimento paulatim intereunt. sunt igitur, ut antè diximus, inueniẽdæ rationes uulnus hoc sanandi. Deus enim ideò genus humanum condidit, & magistratum in hoc constituit, ut in eiusmodi cœtibus ueram ipsius cognitionẽ homines addiscerent: Ideoq; regum est atq; princi-

1540 pum, prouidere, ut hæc officia tam necessaria cumprimis administrentur. Nos quidem etiam parati sumus, idoneè cauere de legitimo usu possessionum illarum, nostris in finibus, modò idem faciant aduersarij. uidemus enim palàm homines parũ frugi, parumq́; temperantes, & reipublicæ prorsus inutiles, imò graues, in istis bonis belluari totos. Atq; utiuam Cæsar de nostris aduersarijs rem omnem sciat. ijs nimirum locis ipsorum ditionis, ubi census habent annuos ecclesiæ nostræ, illi sibi sumunt eos atq; seruant: cumq́; nos nostra repetimus, & quos ipsorum ecclesiæ nostris in finibus habent prouentus, illis, ut inuicem tollant, permittimus, ecce conditionẽ repudiant, ad eamq́; rem Camera facem admouet. Aequalitas, ut prouerbio dicitur, est altrix et nutricia pacis: quòd si iam illis ocium & Germaniæ tranquillitas esset cordi, sanè non ad hunc modum agerent. uerùm ne suis quidẽ ipsi parcunt ecclesijs, & nouam subinde pecuniam atq; stipendium illis imperant, & quoniam pios doctores finibus eijciunt, desertæ manent & solitariæ complures parœciæ, & dißipantur bona, deinde cœnobia sic prorsus exugunt, ut quibusdam in locis monachi prouerbio dicant, præter campanarum sonitum & chori cantũ nihil ipsis omninò relinqui. hoc ipsum uerò magnam uulgò licentiam facit & periculum est, ne religioni summam adferat aliquandò perniciem. Esset profectò nobis ualde gratum, si de re tota Cæsar diligenter inuestigaret, & percũctaretur, quibus in locis ecclesiæ ministri benignius & honestius tractentur, ecclesiæ et ludi literarum melius constituantur, ecclesiæ ministeria decentius peragantur, utrũ nostris in ditionibus, an apud aduersarios? Hunc laborem si Cæsar & cogitationem susciperet, non foret opus ullo nostro sermone uel defensione facti: nimirũ res ipsa pro nobis uerba faceret, eumq́; permoueret ad instituendam ueram emendationem status ecclesiæ. Nunc uerò, quandò crudelitas exercetur, cùm sacerdotes innoxij necantur, cùm sæuitiæ nullus adhibetur modus, futurum est, ut sublatis hominibus idoneis, magna sequatur, & ad posteritatem propagetur barbaries. Clarum est igitur, nullam interuenire nostram cupiditatem, quandò sanè præter molestiam et pericula nihil ad nos redit. cùm interim aduersarij, minimè soliciti de pontifice, quẽ tantopere iactare solent, quantam omninò lubet, prædam agant ex ecclesiæ possessionibus, & præterea magnis remunerentur præmijs atq;

bene-

beneficijs,ut ueram doctrinā obstinatè persequantur. Quòd etiam ar 1540
bitrio cōcilij reliqua bona summittimus,ut antè dictū est,id speramus bonis omnibus ad nostri defensionem satis futurum esse. Quòd autem aduersarij nobis attribuunt,quasi fictū sit & simulatū quoties de con ciliatione uerba facimus,et quasi eò solùm hoc tendat, ut Cæsaris con silia demoremur,causamq; trahamus,& legitimā impediamus cogni tionē:id sanè perquàm nobis est auditu graue atq; molestū. quid enim turpius,quid magis impiū,quàm in re sacra & religiosa fucū hunc et speciem simulatā obducere? Petimus igitur,quia grauis admodum est ista criminatio,ut Cæsar ea,quæ purgandi nostri causa dicturi sumus, patienter & attentè cognoscat. Cùm ante annum decimū, in Augusta nis comitijs,aduersarij nostri multam haberent ad Cæsarem querimo niam de nostris ecclesijs,et nobis iniunctū esset,ut nostræ doctrinæ,re ligionis atq; ceremoniarū rationem explicaremus,nihil egimus astu- tè,nihil occultè,sed doctrinā nostram omnē claris uerbis palàm pro- fessi sumus,ut omnibus constare posset,illam esse consentientē aposto- lorum doctrinæ: neq; dubitamus,quin multos ea res nostræ religioni conciliarit. quandò uidelicet nihil cōtra ueteris ecclesiæ formulā doce re,sed errores,qui se in ecclesiam insinuassent,demōstrare nos atq; pa tefacere,uiderunt. Negari enim non potest,obrepsisse plurimos et gra uißimos errores:de pœnitentia docebatur frigidè & perplexè: de gra tia per Christū accepta, de condonatione peccatorū,ne uerbum qui- dem: cœna Domini prorsus erat & horrendū in modum per Missam pontificiam contaminata. Notum est enim, Missam priuatam esse rem nouam,& inuectā partim ignoratione,partim auaritia:propter abla tum sacerdotibus coniugiū redundabant omnia turpißimis exemplis. doctrina de clauibus & ecclesiæ potestate tota iacebat,eamq; sibi po- testatē pontifex ad sui tantùm dominatus confirmationē uendicabat, & infinitis propè legibus atq; præceptis hominum mentes onerabat, idq; subinde uiri docti et iudicio præditi deplorabant:ut autem eccle- sijs præficerentur homines idonei,nulla prorsus erat cura. De his tan- tis tanq; necessarijs rebus, quæ esset nostra sententia, corā Cæsare te- stificati sumus Augustæ,& extant in publica luce nostrorū hominum ea de re libri. complures etiam aliarū nationum uiri docti fatentur,ex his ipsis libris puram se doctrinam hausisse. non ergò defugimus lucē.

1540 Et cùm Augustæ tentaretur conciliatio, nihil egimus insidiosè, nihil callidè, sed concordiæ nos esse cupidos, & si quidem aduersarij præcipua dogmata reciperent, de rebus medijs non admodum nos fore contentiosos, demonstrauimus. Et quanquam moderatæ fuerunt à nobis tunc propositæ rationes, minus amicè tamē & æquè nobiscum agebatur. atq; utinam Cæsari constet, quomodo tum sese gesserint aduersarij delecti. Nimirum frequēter ad initium actionis hoc dicebant, nolle se uel tantillum de sua opinione & doctrina decedere, sed quicquid facerent, eò fieri, ut in suam sententiam nos adducerent. Itaq; cœperunt loqui de dogmatis, de diuorum inuocatione, de Missa priuata, de satisfactione, & nihil in his erroris inesse dicebant. Non igitur colloquium istud erat, in quo solidis argumentis & scripturæ testimonijs, quid uerū esset, inuestigaretur, sed erat fastuosa quædā actio, quæ manifestos errores confirmaret. Et quoniam ipsis tunc non fuimus assensi, nunc illud sic interpretantur, quasi tantùm ad speciem sit à nobis actum de conciliatione, nō syncerè neq; reuera, sed distinendi Cæsaris & eludendæ cognitionis causa. nam conciliationis uerbum sic accipiunt, ut deserta ueritate, causam ipsorum approbemus. Ab Augustano autē conuentu nulla fuit de his rebus instituta disputatio, quod tamen per nos minimè stetit. inprimis enim optamus, ut uiris bonis atq; doctis liceat de his rebus omnibus conferre & liberè pronunciare. Quapropter oramus, ne quis huic illorum criminationi fidem habeat. nam si defugeremus lucem, uel si nos puderet causæ, non esset difficile ab ea discedere, & magnam apud illos inire gratiam: sed cùm certò sciamus, omniū hanc esse maximè piam & inprimis necessariam causam, ideò laborem hunc & dispendia & pericula subimus, et Christi doctrinam profitemur, eamq; cupimus & retinere & propagare, & ecclesiæ tum emendationē tum pacem atq; concordiam optamus, & quod Francofurti sumus ante annum contestati, nunc etiam profitemur, nō defuturos esse nos colloquio & actioni conciliationis. Quam quidē uocem, ne quis erret, sic accipimus, ut uidelicet scriptura duce, quid uerū sit, exquiratur, & errores antiquentur, & uera doctrina locum in ecclesijs obtineat. nam alioqui frustrà sumitur omnis labor. Christus Dei filius, è sinu patris, uoluntatem suam atq; doctrinam nobis patefecit: hic audiendus est, et pro iudice solus agnosci debet. Quòd autem rectè

nego-

negocium hoc et ordine disceptari debeat, Cæsaris etiam literæ omnes 1540
atq; scripta satis ostendunt: & quomodo res acta sit ab aduersarijs, in Augustæ comitijs, non ei patefactũ esse putamus. Iam uerò quid sit nostræ uoluntatis, & quibus insistamus uestigijs, exhibita palàm, et dein de typis excusa, doctrinæ nostræ confeßio, demonstrat. quã sacris literis consentire certò scimus, ideoq; deserere nõ possumus. Præter hanc ipsam doctrinam, quæ prima & præcipua est atq; summè necessaria, sunt aliæ res quædam ueluti mediæ, de ceremonijs, de sacerdotũ ordinatione, de iurisdictione, de uisitatoribus, de bonis ecclesiarũ, de causis matrimonij. quicquid in his est controuersum, conciliari, nostra quidem opinione, poterit, si prius de necessarijs illis dogmatis conueniat. nam quoad præcipuas res impugnant aduersarij, & crudeliter agunt, dißidium tolli non potest. Quòd uerò Cæsari nonnulli persuadere conantur, permixtam esse doctrinæ nostræ multã hæresim et errores, iniuriam nobis faciunt. si quid autẽ est quod nobis opponant, licebit id publicè faciant: ferent à nobis responsum. in apologia quoq; nostra si quid fortè dictum sit uel breuius uel minus apertè, explicabimus. deinde, si quid editum sit & typis euulgatũ, quod mutari conueniat, nihil agetur obstinatè, cùm detectum erit uitiũ. Scimus etiam imperitiores & infirmos offendi, quòd nõ eædem sint in ecclesijs nostris ubiq; leges. Et quanquam nihil opus est, eandẽ ubiq; formam retineri, modò de doctrina conueniat, tamen, quò minus hoc etiam in aliquo conuentu tractetur, non recusamus. Cùm ergò, quid sit consilij nostri, patefecimus, obsecramus Granuellanum, Cæsari sit author atq; suasor emendationis atq; pacis ecclesiæ. Nam etiámsi manifesta uitia & errores ui defendantur atq; potentia, semper tamen excitabit Deus, qui illos impugnent ac reprehendant. quàm etiam sit iniquum, & contra ius naturæ, ueram doctrinam uelle ui & armis opprimere, et quàm id politiæ Christianæ nõ conueniat, facilè potest intelligi. Cæsar Constantinus bis uoluit Donatistas audire palàm, etsi manifestè falsa docerẽt: tertiæ uerò cognitioni interfuit ipsemet, ne quod in illos decretũ antè fieret, quàm exactè rem omnem percepisset. pulcherrimo nimirùm exemplo, quod nos moderationis & mansuetudinis commonefacit. Et quoniã hoc quoq; tẽpore de multis grauißimis rebus est cõtrouersia, Cæsarem speramus indicta causa nihil esse tentaturũ armis ideoq; pe

1540 timus,ut quòd Francofurti nobis per suum legatum promisit, colloquium instituat. Nam ad ipsius hoc propriè pertinet officiũ,ut hominum saluti consulat, præsertim cùm pontifices inflammati sint acerbißimo quodam odio,nec aliò spectent, quam ut accensis regum animis,homines innocentes ad lanienam rapiantur. Magnam etiam laudem Cæsar meretur,quam posteri quoq; celebrabunt, quòd sanguinarijs illis consilijs hucusq; non assenserit. Vult enim Deus,& mandat, ecclesiæ suæ ministris beneuolentiam omnem & patrocinium præstari. Iam illud,quod spargitur,inclinare nos ad hostes Cæsaris,eiusdem est generis,quo calumniæ superiores. Nam probari potest,belli tempore, Cæsareis ducibus nos & artifices & puluerem tormentarium subministrasse, & nostros, ut quacunq; ratione possent, illis gratificarentur,monuisse. Conditiones quidem oblatæ nobis fuerunt id temporis, nec mediocres, nec incommodæ: sed eas repudiauimus omneis, nulla certè alia de causa, quàm ut Cæsari fidem atq; studium nostrum approbaremus: quòd si quis etiam nominatim hac de re sit delatus,& id palàm fiat,eius purgatione Cæsarem fore contentum arbitramur. Hæc autem omnia petimus, ut Granuellanus & secum expendat, & Cæsari recitet, nostrumq; studium & operam & publicam ei conciliationem commendet. Nisi enim ab illa cessetur persecutione piorum hominum & immensa crudelitate, sequetur dubio procul horrenda quædam omnium ecclesiarum uastitas. Pontifices enim & episcopi malint omnem religionem aboleri potius, quàm emendationem admittere. Petimus etiam,ut querimoniam nostram de Camera, Cæsari commemoret. nam plæriq; socij nostri premuntur ab illis iniquißimè, contra leges & Cæsaris edicta, & minimis de causis excitãtur ab illis grauißimæ lites,ut ex actione Mindensi liquidò constat. Lis enim est de lx. solùm aureis,quos in usus parœciæ senatus applicauit,quò reuera pertinent, & antiquitùs conferri solebant: sed aduersarij malunt hos ipsos prouentus ab hominibus ociosißimis turpiter consumi. Et quanquam eius urbis ecclesiastici diuitijs abundant,tamen hoc tantulũ pecuniæ sibi auferri,& ad ueræ ecclesiæ ministeriũ impendi nolunt. Et hæc tam leui de causa Camerales ad extremum persecuti sunt Mindenses,eosq; proscripserunt. Hanc uerò tantam illorum insolentiam petimus in uniuersum cohiberi,& lites illas

omneis

omneis aboleri, sicut Francofurti cum intercessoribus actum est. hoc enim inprimis est necesse ut fiat, si modò Cæsar pacatam uult uidere Germaniam. Nam illorum sententiæ & condemnationes eiusmodi, quid aliud sunt quàm claßica, quibus bellum nobis denunciatur? cui quidem ut resistamus, ipsa naturæ lex nobis commonstrat. Etenim, si fortè Cæsar eos non reprimat, & interim alij fortè copias conducant, quid aliud existimemus, quàm eas aduersum nos comparari? qua quidem occasione facilè poßit oriri magnum incendium, nobis etiam inuitißimis. Granuellanum ergò precamur, nostro nomine Cæsarem oret, ut illam toties à nobis quæsitam & flagitatam pacem concedat. Cùm ita respondissent, Idibus Aprilis finem actioni faciunt, & theologis iniungunt, ut argumenta regis Angliæ de dogmatis illis quæ diximus, confutent, & is deinde libellus eò mittatur, cui si fortè respondeant Anglicani theologi, & spes aliqua sit futuræ consensionis, placuit non esse recusandum colloquium: ut autem fœdus cum eo fieret extra causam religionis, nemini uisum fuit. Vt etiam pro ijs ad regem intercedatur, qui doctrinæ causa per Galliam paterentur, decretum fuit: sed ita, ut de statu Galliæ prius cognoscatur, deq; uoluntate regis, & an locum habitura putetur intercesio. postea de bonis ecclesiasticis & de singulorum querimonijs decreta fiunt, & Heilbrunensibus consulitur, ut Missam pontificiam è certis templis, quod nondum fecerant, exterminent, promißis auxilijs ad eam rem, si quid fortè periculi contingat. Postremò, quid sit opus facto, constituunt, si fortè Cæsar aut pacem repudiet, aut ambiguè respondeat, aut Camera suo more pergat, aut copiæ cõscribantur occultè. Dum hæc geruntur, Cæsar animaduertit in Gandauenses, & seditionis authores capite plectit, et ablatis armis, quum priuilegia & beneficia omnia ipsis ademisset, arcem ibi construit, & præsidium in capite ac ceruicibus illorum collocat. Frequens autem est ei ciuitati, suis ut principibus resistat, ut suprà quoq; diximus. fecit hoc in Carolo Burgundo, Cæsaris proauo, in Philippo abauo, in Ludouico, Flandriæ Comite, Philippi proauo materno. quos omneis hìc Cæsar ultus esse uidetur. nec enim unquam ita repreßi fuerunt, ut in hoc tempore. Decimo octauo deinde Aprilis die, Cæsar dat literas ad Saxonem atq; Lantgrauiũ. Cum Ferdinando fratre, Romanorũ rege, se collocutũ esse inter alia de statu Germaniæ,

1540

Cæsar animaduertit in Gandauenses.

Cæsaris ad Saxonem & Lantg. literæ.

1540 maximè uerò de dißidio religionis, quod compositum esse cupiat: Etenim, sicut antehac nihil in eo prætermiserit, ita nunc etiam eiusdem esse uoluntatis, modò suum hoc studium ipsi agnoscant, nec eo abutantur, & quod uerbis atque promißis iam olim præ se ferunt, pacis desiderium, re ipsa nunc tandem repræsentent: multas quidem suas interuenisse plurimis nunc annis & lenes admodum actiones, uerùm iis nihil adhuc esse profectum, & eò nunc omnia spectare, ut nisi quamprimùm succurratur, ingens quædam futura sit reipublicæ dißipatio, maximiq; motus omnium ordinum. Ac licet ita sit, tamen pro sua benignitate, se rursum ipsis alium indicere conuentum, ut ad sextum Iunij diem Spiræ sint, aut si fortè lues & morbi contagio nō permittat, eo loco, quem frater Ferdinandus constituerit, agendi causa uidelicet de rationibus, quemadmodum hoc tantum periculum, quod Germaniæ prorsus incumbat, auerti poßit atque tolli: sperare autem, hanc suam lenitatem ipsis atque socijs aliquanto plus futuram esse cordi, quàm adhuc quidē fuerit, & fore, ut ita se gerant in actione, quò tum ipse tum Ferdinandus frater & reliqui principes obsequentes, apertè uideant, magis ipsos ad pacem & ocium, quàm ad discordiam atq; turbam inclinare: ueniant igitur ipsimet ad eum locum, die constituto, nec impediri se patiantur ulla re, nisi ualetudine, suosq; tum mittant intimos consiliarios, qui sint & pacis amantes & ad agendū idonei, & ipsorum uoluntatis planè conscij: denuncient hoc idem socijs, quò et illi ad diem adsint: uenturū autē eò fratrem Ferdinandum, qui de sua mente atque uoluntate, deq; ipsorum ad se missa legatione, copiosius exponat: sic igitur se comparēt, tum suæ ipsorum, tum patriæ salutis causa, ut dissensionis omni sublata materia, de reliquis Imperij negocijs tantò rectius deliberari poßit: non esse autē, quod ullum uereantur periculum. nam fidē se interponere suam, & pacis Noribergicæ beneficium ipsis largiri, neque passurum, ut contrà quis faciat. sic tamen, ut inuicem ipsi neminem offendant. Ad eas literas illi nona die Maij respondent. quòd pacis consilia sequatur, magnā se gratiam habere: quòd autē moneat, ut suum hoc studiū agnoscant nec abutantur eo, nō esse dicunt, quod aliud de se socijsq; cogitet: nihil enim sibi charius esse pace: quò minus autè hucúsq; res conciliata sit, non sibi, sed causæ magnitudini & aduersarijs oportere tribui, qui dogmatis

Saxo & Lantgrauius respondēt Cæsari.

nullam admiserint explicationem: iam uerò, quòd ad constitutū diem 1540
ipsos adesse uelit, libenter quidem obtemperaturos, sed quia regē frustrà defatigari nolint, quid suæ sit sententiæ, uelle perscribere: nempe, scire ipsum, inde ab initio huius dißidij, post multam deliberationem, in comitijs Imperij, hanc solam rationē idoneam fuisse uisam omnibus, ut legitimum haberetur concilium, aut prouinciæ Germaniæ conuentus: quum autem alijs ob temporis angustiam ea ratio deinde parū commoda uideretur, Francofurti sermonem habitum fuisse de forma futuri colloquij, de eoq; factum esse decretum: cùm autem arduum sit negocium hoc, & in quo salus hominū consistat, non posse breui tempore explicari, si modò cum fructu aliquo sit agendū, ideoq; tum Ferdinando regi, tum sibi socijsq; & alijs graue futurum, non habito colloquio, nec aditu prius facto, his rebus ipsos operam dare: quod igitur Francofurti placuit omnibus, idem nunc sibi quoq; uideri commodißimum, ut, si Germaniæ conuentus haberi non poßit, colloquium instituatur: existimare enim se, nullam inueniri posse uiam ista meliorem: quod ipsum nuper etiā Comiti Nuenario demonstrarint: ut autē ipsi non consultis nec assentientibus socijs eò ueniant, non sibi licere: deinde sic esse breue temporis interuallum, ad illū usq; diem, ut conuocari socij, deq; responso deliberari uix poßit: longinquiores quidem, ut ad diem adsint, uix ægrè posse fieri: hæc eò se nunciare, ut de sua uoluntate cognoscat: Et licet ita sit, tamen quia Ferdinandū regem uenturum esse dicat, missuros eò se legatos, et socijs, ut idem faciant, scripturos, ea lege tamē, si fortè nihil actum fuerit, ut tum aliæ, de quibus antè dictum sit, agendi rationes, integræ sibi maneant: nec enim ab illis, nisi de sociorum assensu, posse discedere: daturos etiam suis hoc in mandatis, ut ad conciliationē omnia sua consilia conferant, quantum quidem propitio Deo & salua conscientia poßint, & integræ concordiæ uiam aditumq; faciant: sperare autem futurum, ut ipsius mandatu scriptura sacra summum & præcipuum locum in actione obtineat, & quum ab ea discedent aruersarij, reuocentur in uiam: cùm autem ad actionem uentū fuerit, & spes aliqua dabitur ullius fructus, non se defuturos esse conuētui: quam uerò promisit fidē publicam, orare, ut eam non legatis tantùm, sed theologis etiam cōmunicet. quandóquidem illorū primæ sint partes in hac tota causa. quid in eo decreuerit,

renun-

1540 renunciari sibi petunt. De cardinali Farnesio suprà diximus. Is Lutetia Parisiorũ profectus cum Cæsare fuit in Belgium, adolescentiæ uix egressus annos, & Cæsarem indignè tulisse ferunt, quod non aliquem ætate consilioq; grauẽ pontifex misisset. Cùm igitur de religione deq; bello Turcico incidisset deliberatio, & Granuellanus uerba fecisset, Farnesius tandem, præsente Cæsare atq; Ferdinando rege, sententiam dicit. pontificem ualde cupere pacem & consensionem Germaniæ, sed talem quæ Deo sit non ingrata: cupere etiam, ut omne robur expediatur in Turcam: sed ad religionem & protestantes quod attinet, non semel cum illis actum esse de concordia, præsertim in Augustæ comitijs, & exhibitam ab illis tum fuisse doctrinæ suæ confeßionem: quod sanè scriptum, licet multos habeat errores, ab ipsis tamen interea sit uiolatum: itaq; cum nihil certi sequantur atq; statuant, & sint tanquam anguillæ lubricæ, nihil cum ipsis agendum esse præterea: superiori etiam anno, regem, hortatu Brandeburgici principis, alteram instituisse cum ipsis actionem, sed in ipso limine, quod dici solet, illos impegisse, nec obscurè demonstrasse, quàm sint animo à concordia prorsus alieno: cùm enim ab officio semel & à disciplina recesserint, eò nunc esse progressos, ut pontificem non emendatum, sed extinctũ, & uitia non sublata, sed ipsam apostolicam sedem uelint extirpatam, ut omnis deinde iurisdictio corruat ecclesiastica: cumq; id ausi fuerint ante annum proximum, Europæ statu paulò tranquilliori, quid nunc credibile sit eos esse facturos, pace nondum constituta cum Galliæ rege, & Turca rursum imminente Pannonijs? nimirum, in hac temporum calamitate multò futuros esse proteruiores: nec esse quòd putentur ab instituto posse dimoueri: nec enim pauca quædam in controuersiam uenire, sed de plurimis dogmatis disceptari: deinde, propè incertum esse, cuiusmodi sit ineunda cõcordia, cùm inter se dißideant ipsi, nam aliam esse Lutheri, aliam uerò Zuinglij doctrinam, ne quid interim de reliquis dicatur sectis: & ut concordiæ spes aliqua sit, illos tamen non esse parituros ecclesiæ Romanæ, nisi multa ipsis inuicem permittantur, nimirum, integra cœnæ domini perceptio, coniugium sacerdotum, & id genus alia: quæ quidem sine publico decreto non sint immutanda: Iam, si quis dicat, hæc illis ocij communis & tranquillitatis causa concedi, & consensum pòst impetrari posse uel summi pon-

Farnesij sententia de religione.

mi pontificis uel etiam concilij: non malè quidem istud dici, sed fore, ut illi mox eam facultatē arripiant, nō expectata cōfirmatione publica: quod si fiat, omnem eos esse proiecturos concilij curam: qua quidē ex re magna sit oritura diuisio per orbem Christianum, quando uidelicet à Germaniæ ritibus Gallia & Hispania et Italia et reliquæ prouinciæ planè dißidebunt: quòd si deinde concilium fortè mutationem factam & ad tempus concessam improbet, & contrarium quoq; statuat, nullam fore spem amplius in uiam reuocandæ Germaniæ, suis opinionibus iam confirmatæ, & periculum esse, ne protestantes, quod unum inprimis moliantur, reliquos etiam ordines ad defectionem impellant: Cæsarem ipsum non ignorare, quemadmodum anteactis annis, illi, de cogendo concilio decretum fecerint in Imperij comitijs, authoritate sua quadam, ipso non consulto: ne quid ergo simile posthac fiat, esse prouidendum: hæc autē ideò sese referre, quò uideant uterq;, quid sperandum sit ex priuatis illis actionibus atq; colloquis: de pace cum illis actum esse Schuinfurti, & pòst, Noribergæ fuisse pactas inducias, constituta pœna: sed illos, non habita ratione tanti beneficij, uiolasse pacta, suumq; fœdus auxisse nouis multarum ciuitatum atq; principum acceßionibus, inprimis autem Daniæ regis & Vuirtembergici, multisq; in locis formam religionis immutasse, præter fidem & iusiurandū: facilè igitur apparere, quæ sit reliqua spes de illis, qui uarijs rationibus, & partim gratia, partim ui sua in castra homines traducant: deferbuisse enim & planè tepefactam esse religionē, & homines alioquin in hoc esse procliues, ut seueriori deserta disciplina, sese tradant molliori magisq; liberæ: Sed ne his quidē finibus illos contineri, neq; satis illis esse, quod homines in errorem abducant, nisi etiā sacra diripiant, episcopos eijciant, & religionem omnē prophanent, & impunè quidē: imò nunc eò licentiæ progressos, ut etiam integerrimum Cameræ iudiciū subuertant, quò nimirum eo sublato, Cæsaris in Germania ruat authoritas, & ipsi, nullo prohibente, in omnium facultates atq; uitam, pro sua libidine grassari poßint: ex priuatis igitur illis actionibus nullam esse sperandam aut firmam aut diuturnam pacem: & si qua fortè fiat, non dubium esse, quin ea dignitatē omnem sedis apostolicæ & politiam ecclesiasticam eneruet: posse quidem alia multa referri hoc loco, sed ea se breuitatis causa prætermittere: nunc 1540

autem

1540 autem esse proximum, ut quomodò salua religione sit bello Turcicô prouidendũ, inuestigetur: Commodißimam quidem esse rationem, si protestantes simul & reliqui ordines auxilia contribuant: sed quoniam id obtineri fortè non poßit, nisi pacata religione, & uerò tractatio religionis nõ ad singulares conuentus, uerùm ad concilium publicum pertineat, rectè futurum, si concilium habeatur primo quoque tempore, & ad illud causa tota religionis reijciatur: sic enim fore, ut & reliquis omnibus satisfiat, & protestantibus inferatur metus atque terror: qui cùm seriò rem agi uidebunt, multò futuri sint obsequentiores, magisq́; tractabiles, quod ad sanitatem sibi reuertendum esse, & id nunc agi uideant, ne diutius in Germania tolerentur hæreses: Etenim, cùm ad omneis homines in uniuersum religio Christiana pertineat, nihil in ea mutandum aut emendandum esse, nisi de communi omnium consilio: nec ad unam modò Germaniã, sed ad Galliam & Hispaniam & Italiam & reliquos etiam populos respiciendũ esse: nam si quid his inconsultis in Germania mutetur, futurũ, ut id in plurimorum cadat reprehensionem, & perniciosum præbeat exemplũ: monstri quoq; simile futurum, si quidem ecclesiæ membra non omnino respondeant suo corpori: uetustum etiam esse morem, & inde ab apostolis memoriæ proditum, ut authoritate cõcilij controuersiæ omnes finiantur: & quoniam omnes pij continuis precibus atque uotis concilium expetant, nuper etiã Poloniæ rex Sigismundus, ea de re misso legato pontificem interpellarit, fore non difficile, illud inchoare, præsertim, cùm ipsi quoque nuper inito fœdere per iusiurandum promiserint, operam se daturos omnem, ut concilium habeatur: ipsum uidelicet tempus hoc esse cumprimis opportunum, quando cum Galliæ rege sit actio de pace, & mutuæ beneuolentiæ non unum signum appareat, & ipsorum ditionis episcopis hac ratione tutò liceat eò proficisci: deinde, pertinere hoc etiam ad ipsorum tranquillitatem animi, si cuncta referantur ad concilium, neq; priuatis actionibus decreta fiant, quibus offendatur Deus: sic enim nullam ipsis præstandam esse culpam: Adhæc, utile quoq; futurum ipsis, quandoquidem in concilium omni reiecta cura, cæteris rebus, quæ uidebuntur, liberè uacare poterunt, & fœdus interim amplificare. quod eò conducet, ut protestantes aut decreto concilij se summittant, aut à confœderatis catholicis

licis ad officium adducantur: & hæc quidem hactenus: Iam, ad Turcam quod attinet. hortari se cumprimis & orare, quod antea quoque sæpe fecerit, ut pax fiat cum Galliæ rege: nam eam pacem esse reipublicæ Christianæ salutarem, & nisi coeat, dubium esse, an potentiæ Turcarum resisti poßit: quanta uerò sint eius pacis commoda, non semel antea se demonstrasse, nec opus esse nunc illa repetere: cæteros etiam ordines Imperij de auxilijs interea posse solicitari: & si quidem aucto fœdere & inchoato concilio, protestantibus persuaderi posset, idonea præstita cautione, ut ad concilium ueniant, fore non difficile, ab ipsis etiam impetrare contra Turcam auxilia: quod si autem non nisi malis & religioni perniciosis conditionibus id obtineri poßit, uidendum esse, ex duobus malis utrum sit eligendum, & an præstet, religione prodita, Deum offendere, an uerò unius prouinciæ carere subsidijs aduersus Turcam: etenim non facilè posse discerni: utri magis Christum oppugnent, protestantes an Turcæ: nam hos quidem in corpora tantùm sæuire, sed ab illis etiam animas in sempiternum exitium trahi: concilium ergo sibi uideri quamprimum esse conuocandum, eiusq; faciundum initium hoc anno, nec in Germaniæ conuentibus de religione tractandum aliquid, sed augendum esse fœdus, ut uel hac ratione protestantes ad concordiam magis inuitentur: pacem quoq; faciendam cum Galliæ rege, & interim undecunq; colligenda subsidia contra uim Turcicam, ut anno sequenti totis uiribus in illum fiat impetus. Erat attributus Farnesio Marcellus Ceruinus, episcopus Nicastri, consiliorum ipsius moderator, in hac ipsa legatione factus cardinalis. Hoc Farnesij consilium, ubi mensibus aliquot pòst emanasset, Ioannes Caluinus excusum typis commentariolo uestiuit, ne quis illud secus quàm oportet, acciperet. Ad hoc tempus, Cliuiæ princeps, Geldriæ possessor, ad Cæsarem uenit, transactionis causa, uerùm id frustrà fuit, & domum reuersus, cum Galliæ rege cœpit communicare consilia. Nam is, quum recuperandi Mediolani spe tota decidisset, oblatis à Cæsare conditionibus, quas minimè putarat, animum ab eius amicitia totum auertit, licet dißimulanter, seq; falsum esse querebatur, & à Connestablio, qui transitus Cæsaris author fuisset, & ipsum ingenti spe totum impleßet, alienior esse cœpit, cùm antea nihil ei non tribuisset. Cùm igitur & ipse rationes omneis occultè circum-

1540

Galliæ regis tacita offensio.

cum-

1540 cumspiceret, quomodo Cæsari molestiam exhiberet, & Cliuensis tantam litem ac offensionem sustinere solus non posset, cœptum est cogitari de mutuis amicitiæ uinculis. Erat Galliæ regi, è sorore Margaritha, regina Nauarræ, neptis Ioanna, circiter undecim annorũ puella, longè omnium totius Galliæ ditißima, & forma cumprimis eleganti, & optimis formata moribus: ut autem hæc in matrimonium Cliuensi daretur, ilicò parentes & inprimis reginam sororẽ rex solicitabat, ac demùm perfecit, ut suo loco sum dicturus. Bellum hoc tẽpore pontifex faciebat Perusinis, cùm illi salis & aliarum rerum uectigal, auctum ab illo, pendere recusarent. ciuitatem uerò suæ ditionis fecit, & Ascanium Columnam, uirum præpotentem, consimili de causa, finibus omnibus eiecit. Cardinalis Farnesius, expositis mandatis, quum de pace Cæsaris & Galliæ regis non succederet: dies etiam esset, clam ipso, cõstitutus Haganoæ protestantibus ad futuram actionem, discedit, & sub Idus Maias Lutetiã uenit, & Antonio, cardinali Medonio, Stampianæ dominæ, quam rex in delitijs habebat, auunculo, galerum purpureum, Roma nuper allatum, in urbis æde primaria, die pentecostes, imponit, inaugurationis causa, & in itinere salutato rege, celeriter Romam cõtendit. Ferdinandus deinde rex, Belgio relicto, in uiam sese dabat, conuentus Haganoici causa, nam propter morbi contagionem Spiræ non licuit. Ad eum conuentum Galliæ quoq; rex legatum mittebat, Lazarum Bayfium, monitu Cæsaris. nam offensionẽ dißimulabant uterq;, & blandis adhuc uerbis res agebatur, et calendis Iunij rex edictum proposuit admodũ graue cõtra disseminatores hæresis & falsæ doctrinæ Lutheri atq; sociorũ. Id Lutetiæ duodecimo pòst die fuit euulgatum & typis excusum, uti fieri solet. His ferè diebus, Angliæ rex Thomam Cromelium, quem ex infimo loco perduxerat ad summam dignitatem capite plectit, & Annam Cliuensem repudiat, & Catharinam Hauardam, Norfolciæ ducis è fratre neptem, in matrimonium ducit. Cromelius fuerat suasor cõnubij Cliuensis: cùm autem rex Hauardam pòst adamaret, impulsus ab ea fuisse putatur, ut Cromelius, quem suis illa rebus obstare iudicabat, è medio tolleretur. nobilitati quoq; non multum erat acceptus, & in suspitionem uenerat, quasi pontificijs moliretur exitiũ. Henricus Brunsuicensis interea tum reliquos protestantes tum Henricũ Saxoniæ principẽ grauiter

Bellum Pontificis cum Perusinis.

Lazarus Bayfius.

Thomas Cromelius capite plexus

uiter

niter ad Cæsarem accusabat, quòd præter uoluntatem Georgij fratris, & conditionem asscriptam in testamento, religionem mutasset, quòd episcopi Mersburgensis atq; Miseni iurisdictionem interpellaret, quòd pecuniam in usum fœderis à fratre relictam, aureorum millia lx. sibi seruaret. Monebat itaq; Cæsarem, ut illum ad officium adducat, & recusantem à successione fratris depellat, iuxta formulam testamenti. Non solus autem hoc agebat, tametsi præcipuè, sed ex confœderatis etiam alij quidam. Nunc de conuentu Haganoæ dicam. Huius factum est initium xxv. die Iunij, quum Ferdinandus rex ante mensem eò uenisset. Protestantes, aliquot diebus ante actionem, interpellauerant electorem Palatinum, Coloniensem, Treuericum, Ericum Brunsuicensem, episcopũ Augustanum et Spirensem, domi suæ quemque priuatim, ut pacis essent consiliarij. Ferdinandus igitur, eo quem diximus die, protestantibus, ad se uocatis, causam indicti conuentus exponit: & quia principes non uenerint ipsi, quòd Cæsar omnino facturos putarit, exhiberi sibi petit ab ipsis mandatum & agendi facultatem. Deinde nominat intercessores, Ludouicum Palatinum, Ioannem archiepiscopum, Treuericum, Ludouicum Bauarum, Gulielmum episcopum Argentinensem. Quum hos illi recepissent, cœptum est agi. uenerunt etiam eò theologi protestantium, magno numero, Iustus Menius, Pistorius, Vrbanus Regius, Buccerus, Brentius, Blaurerus, Osiander, Schnepfius, & alij multi. Melanchthon graui ualetudine detentus in itinere substitit. Hi, domi quisq; suæ, conciones habebant ad suos, uti fieri consueuit, tunc inprimis, quum deliberandi causa simul omnes conuenissent legati: Ferdinandus autem ubi resciuit, interdixit: legati contrà, non publicè, sed priuatim doceri tantùm demonstrant, nec esse quod ægrè ferat. Inchoato colloquio, uenturus erat Lantgrauius atque Saxo, iamq; suos ad fines expectabant, ut eius rei accepto nuncio, mox essent expediti. Intercessores deinde petunt à protestantibus, ut capita doctrinæ controuersa, paucis comprehensa sibi tradant. Illi, exhibitam esse ante annum decimum, Augustæ, doctrinæ suæ confessionem & apologiam dicunt, in qua prorsus acquiescant, parati rationem reddere, si quis aliquid in ea desideret: & quoniam ignorent, quid in eo libro potissimùm reprehendant aduersarij, non habere se quod exhibeant, sed ab illis hoc potius exquiren-

1540

Conuentus Haganoicus.

1540 dum, ut demonstrent, quæ dogmata putent esse uerbo Dei contraria: quod si faciant & ad colloquium res deueniat, ut quidem Francofurti uisum fuit, non se defuturos concordiæ. Referunt hi post aliquot dies. quoniam in confeßione exhibita permaneant, interea se libellum illum & actionem omnem Augustanam legisse, & reperire quædam ibi dogmata fuisse conciliata, quædam uerò minus: ut autem hæc etiam concilientur, omnem se daturos operam, & rogare, ut suam in eo mentem aperiant. Ad hæc illi. sermonem quidem fuisse de dogmatis aliquot, Augustæ, sed nihil definitum, nec ullam ibi factam esse conciliationem. Ad hunc modum ultrò citroq; re disceptata, cùm protestantes colloquium urgerent, illi uerò sibi mandatum à Cæsare atq; rege dicerent, ut ad modum actionis Augustanæ pergerent: Ferdinandus rex Iulij die XVI. conuocatis omnibus, quandóquidem ita se res habeat, ut iam definiri nihil poßit, inprimis autem propter absentiam Saxonis atq; Lantgrauij, constituendum dicit alterum esse diem, quo die utriusq; partis legati & uiri docti, pari numero conueniant, & de dogmatis Augustanæ confeßionis inter se conferant, sic tamen, ut Augustano Imperij decreto nihil idcircò decedat, & pontifici quoque sit integrum, si uelit, suos eò mittere legatos: deinde, cùm nonnulli querantur, sibi facultates suas à protestantibus eripi, rationi sanè congruum esse, ut interea, dum de religione lis pendet, spoliati uel restituantur bonis ecclesiæ, uel iure suum repetant: Adhæc, uitandi motus causa, paciscendas esse longiores inducias, in quibus hi modò sint comprehensi, qui fuerint Augustanæ confeßionis, ante transactionem Noribergicam, ita quidem, ut eos, qui pòst accesserint, nihil ad se pertinere putent protestantes, nec alios quoq; deinceps recipiant. Quinto pòst die, protestantes, quid in eo postulato requirant, ostendunt. colloquium sibi ualde probari, & cupere, ipsum quoque Cæsarem, non etiam illius tantùm legatos, interesse: uerùm, ut pontifex quoque suos mittat, non se quidem in eo posse Cæsari legem ullam præscribere, sed tamen primatum ei nullum uel authoritatem hoc ipso tribuere. De restitutione bonorum ecclesiæ, deq; iudicio Cameræ prolixè respondent, ut suprà non semel commemorauimus, & doctrinæ controuersiam inprimis definiendam esse dicunt: ut autem illos excludant, qui post pacem Noribergicam sese ipsis aggregarunt, néue deinceps

ceps alios recipiant, non sibi esse integrum, nec etiam eius rei manda- 1540
tum habere Ferdinandus & intercessores contrà bonorum restitutionem urgêt, aut saltem, ut ad definitionem usq; litis ea bona sequestrentur: ut autem plures in suam societatem perducant, non se posse concedere Ferdinandus ait, ideoq; monebat, ut ad suas conditiones accederent: nam etiámsi recusent, se tamen nihilominus mandatu Cæsaris decretum esse facturum. simul proximo conuentui locum designat Vuormaciam ad xxviij. diem Octobris. Illi, collocutionis diem atq; locũ sibi placere, sed neminem ab se spoliatum, et hanc ipsam quæstionem ad colloquium & futuram actionem pertinere, nec sequestrationem fieri posse dicunt, absq; magnæ suæ ditionis ecclesiasticæ politiæ dißipatione, scholarum etiam atq; pauperum incommodo: et quia non longum sit tempus ad colloquij diem, ut eo res omnis differatur, petunt: ibi se demonstraturos, quanto plus laborent atq; soliciti sint de gloria Dei, deq; ecclesiarum emendatione, quàm de possessionibus atq; bonis: Ac licet docere iam poßint, quomodo nonnulli diuersæ partis, id genus facultates ad sese rapiant, uelle tamen eousq; differre: cumq; tunc eius rei sermo fiet, liquidum esse futurum, utri possessiones illas in suum emolumentum priuatum magis, quàm ad honorem Dei conuertant, et quid obstet, quò minus in meliores usus applicentur. De socijs idem quod antea respondent, & ad futurum etiam colloquium ista reijci petunt, & ut interea pax seruetur, orant. Ferdinandus ergo Iullij die xxviij. decretum facit, & actione tota commemorata, Vuormaciæ diem colloquio dicit, ut supra docuimus, ea lege, si quidem Cæsari placeat. Principes electores, item Magdeburgicus, Salisburgensis & Argentinensis episcopi, Gulielmus et Ludouicus Bauari, & Cliuensis iubentur eò suos mittere consiliarios, & protestantes quoq;, suos, ita ut utrinq; sint undeni: scribas etiam adesse, pari numero, qui singula diligenter excipiant, & de dogmatis Augustæ propositis collocutionem fieri, placuit, & rogandum Cæsarem, ut Imperij conuentum indicat. Interea uerò pacem ab omnibus coli, & à ui iubet abstineri, graui denunciata pœna, mandatu Cæsaris: quod autem protestantes affirment, Cameræ iudicio non licere de pace Noribergica pronunciare, hoc ad Cæsaris notionem sese referre dicit. Eo recitato decreto, protestantes exemplum sibi communicari petunt: & quia Cæsar, datis

Decretũ Haganoẽ cum.

1540 ad se literis Bruxella, Idibus Iunij, quid de Camera sentiat, ipsum dicat explicaturum, scire cupiant quid rei sit: quoniam in decreto nullum sit factum ea de re uerbum, ita quidem, ut nesciant, an actione sit Cameralibus interdictum, an minus. Ad ea Ferdinandus, habere se quidem à Cæsare in mandatis, ut sententiam eius ipsis exponat, sed ea conditione, si quidem bona sacra restituantur aut sequestro permittantur: tunc enim actionem omnem sublatum iri: cùm autem utrunq; recusent, non habere se quod dicat aliud, & rem omnem Cæsari uelle renunciare. præter eos quos dixi principes, aderat etiam episcopus Tridentinus, Christophorus Madrucius, & Henricus Brunsuicensis, uerùm is ante finem conuentus abijt, domum profectus. Ad pacem non paruum attulerunt hic momentum Coloniensis & Palatinus, electores, Augustanus etiam episcopus: reliqui uerò longè diuersa cudebant consilia, & decretum Augustanum urgebant, neq; disceptandum colloquio, sed quomodo protestantium infringi posset conatus atq; cohiberi, deliberandum esse dicebant. Eo durante conuentu, mortuus est Ioannes Vayuoda, rex Vngariæ, relicto filiolo Stephano, quem recens ei peperit Isabela, Sigismundi Poloniæ regis filia. fuit hæc etiam causa, cur Ferdinandus rex, quum id suorum literis cognouisset, domum properaret. Sub hoc quoque tempus orta sunt uarijs in locis incendia per Saxoniam & loca finitima, ditionis ferè protestantium, exustis aliquot oppidis atq; uicis. Hoc tantum scelus, authore Brunsuicensi factum esse ferebatur, ut infrà dicetur. Secundo Calendas Iulij crematus est Londini Robertus Barnus, doctus theologus. Hic aliquándiu profugus ex Anglia, propter euangelij doctrinam, quum regem Henricum intelligeret animum adijcere ad pietatem & ueri cognitionem, domum reuertit, ac deinde fuit in ea legatione, quæ Vuitembergæ cum theologis egit inter alia de diuortio regis, ut libro decimo docuimus. Cùm autem à proposito rex discederet, & in plærisq; omnibus doctrinam pontificiam retineret, iste, qui constantiam præstabat, eo quem diximus die raptus est ad necem, posteaquàm fidem suam esset palàm in loco supplicij professus. fuerunt simul exusti duo quidam alij, eiusdem religionis: deinde cremati sunt eodem die tres, qui & Romani pontificis primatum, & Catharinæ Hispanæ coniugium approbabant. Augusto mense uitam finijt Lutetiæ, Gulielmus Budæus,

Vayuoda Vngariæ rex moritur.

Robertus Barnus exustus Londini.

Gulielm. Budæus moritur

Budæus,

Budæus, libellorũ supplicum magister, summæ uir eruditionis, & merito celebrandus ad omnem posteritatem, uel eò solùm, quòd unà cum cardinali Bellaio, episcopo Parisino facti longè pulcherrimi Francisco regi fuit author & consiliarius, nimirum, ut Lutetiæ linguarum professoribus & artium honesta constituerentur præmia. nam ex hoc fonte nemo credat, quàm uberes & copiosi fluuij non solùm in Galliam, sed in alias quoque prouincias exundarint. Voluit autem absq; pompa sepeliri Budæus. Hic annus ob grauißimum æstum atque siccitates fuit memorabilis: uinum quoque tunc prouenit longè præstantissimum. Galliæ rex interea, sub autumni tempus dimißis huc illuc literis ad episcopos, iubet supplicationes ad templa deorum fieri: nam etsi pacem cum Cæsare colat, neque temerè uelit ab ea discedere, uereri tamen plurimum, ne uetus ille generis humani hostis, & osor pacis, materiam belli per homines idoneos paulatim accendat. Cæsar, Ferdinandi fratris & intercessorum literis edoctus de re tota, confirmat decretum Haganoicum, & datis Vtricæ literis, Idibus Augusti protestantes hortatur, ut ad constitutum diem suos habeant Vuormaciæ legatos atq; theologos. ijs etiam omnibus publica fide cauet. Et quia per occupationes non sibi liceat interesse, missurum eò se dicit è suis aliquem præcipui nominis: non etiam dubitare, quin pontifex eò mittat, componendi causa dißidij. Conuentum quoq; pollicetur Imperij, quò sit uenturus ipse, quem ad conuentum etiam referri debeat huius colloquij summa. Sub Idus deinde Octobris, alijs literis Bruxellæ datis, Granuellano potestatem facit agendi, sibiq; legatum instituit illum ad futurum colloquium. Erat id temporis Vesontione, Granuellanus, quod est in Sequanis oppidum, unde genus & originem ducebat, quumq; distentus occupationibus, ad diem adesse non posset, scriptis literis ad Moguntinum reliquosq; principes colloquio designatos, altera die Nouembris Ioannem Nauium Lucemburgium præmittit, qui moram excuset, & desiderium ipsis leniat. Postquam enim nata simultate, sicut antè diximus, Matthiam Heldum eliserat, hunc, uelut magis obsequentẽ suis moribus, asciuit, in eiusq; locum substituit. Interea Cæsar Imperij conuentũ indicit, ut Ianuario mense Ratisbonæ præsto sint omnes. Cùm deinde Vuormaciã Granuellanus ipse uenisset, Atrebatensi episcopo, filio comitatus, et theologis Hispanis, Muscosa, Mal

1540

Cæs. confirmat decretũ Haganoicum.

Grãuel. oratio in cõuentu

1540 Vuormaciensi. uenda, Carobello, exhibitis in consessu mandatis & epistola Cæsaris, orationem habet XXV. die Nouembris, & excusans, cur neque Cæsar neque rex Ferdinandus adessent, præclarum Cæsaris erga rempublicam & uerè paternum animum exponit, qui nihil ardentius optet, quàm ut diuturnum istud & inueteratum dissidium tollatur, quo non ecclesia tantùm, sed & respublica ualde sit afflicta: nec enim dubitare se, quin & præsentem calamitatem ipsimet uideant, & ecclesiarum emendationem esse necessariam iudicent: nihil ergo magis ad ipsorum officium pertinere, quàm ut pijs consilijs occurratur huic malo, ne longius euagetur: etenim, sicut incendio fortè nato, ciuium sit, illud restinguere, sic etiam ipsis omnino faciundum hic esse, quo pax et concordia recuperentur: cogitent porrò secum ipsi, & ponant ob oculos, quantum ex hac dissensione malorum in Germaniam inundarit: ut cædes atq; funera mittantur, profligatam esse religionem, extinctam in animis hominum charitatem, ueteris atq; catholicæ ecclesiæ decus omne sublatum, deniq; nullius eloquentia satis explicari posse calamitatis magnitudinem: floruisse Germaniam olim & studio religionis & omni uirtutum genere, nunc autem degenerasse plurimum, & incommodorum totius reipublicæ caput & authorem haberi: nisi autem medicina fiat huic morbo, futurum, ut in peius omnia ruant: Et quia Cæsar hoc instituerit colloquium, ut & ueritas inuestigetur, & gloria Dei celebretur, animum huc afferendum esse non ambitiosum, non cupidum, sed pium & moderatum, inq; solum Christum esse respiciendum, qui nunc diductis brachijs hoc ipsum ab omnibus petat: hoc etiam summi pontificis & augustissimi Cæsaris & Ferdinandi regis præcipuum esse uotum: itaq; per mortem Christi, perq; omnia sacra uehementer obtestari, ut tunicam Domini, nulla non parte laceram atq; dissutam resarciant, memores uidelicet nominis Christiani, quod in sacrosancto baptismo sint consecuti, memores etiam inclytæ prouinciæ Germaniæ, communis omnium parentis: nisi enim reconcilientur, ipsis attribuendum esse, quicquid in posterum nascetur malorum ex ista mentis obstinatione: si uerò modestè atq; sobriè rem tantã tractabunt, & Deo futurum hoc longè gratissimum, & Cæsarem id etiam uel maximi beneficij loco habiturum esse: qui daturus deinde sit operam, ut in proximis Imperij comitijs res tota perficiatur. A morte

morte Vayuodæ, tutores reliquiq; proceres, legatione missa, puerum 1540
Turcæ commendabant: ille patrocinium ei pollicetur, & simul dona mittit. Ferdinandus etiam, ubi cognouit, Hieronymum Lascum, qui superioribus annis à Vayuoda desciuerat, Haganoa mittit Byzantium, ut per hominem idoneum sibi Turcam placaret. Domum deinde reuersus, bellum sibi gerendum iudicabat prius, quàm regina uidua & tutores infantis essent instructi. Quo cognito, Solymannus in uincula conijcit Lascum, quasi consiliorum Ferdinandi maximè conscium, simul auxilia mittit, quæ tamen impedita hyeme, paulò serius aduenerunt. Postridie, quàm Granuellanus orasset, cœptum est agi de notarijs atque scribis, & utrinq; delecti sunt bini, qui singula diligenter exciperent atq; seruarent. à protestantibus designati sunt Casparus Cruciger, Vuolfgangus Musculus, theologi. Octaua deinde Decembris die, Thomas Campegius, episcopus Feltrensis, legatus pontificius, orationem habet, ac de pace nonnulla præfatus, quæ tantopere sit nobis à Christo commendata, Germaniæ quoque uicem miseratus, pontifices nunc aliquot & Paulum tertium inprimis, nihil non fecisse dicit, quò calamitatem hanc ab ea depelleret, ideoq; nuper concilium indixisse Vicentiæ: quum autem exactis aliquot mensibus nemo ueniret, in aliud tempus necessariò reiecisse: Cæsarem uerò, qui sit ecclesiæ Romanæ primogenitus & obsequens filius, protector etiam et aduocatus, hoc instituisse colloquiũ, ut esset ueluti præludiũ quoddam actionis futuri conuentus Ratisbonensis: de illius autem uoluntate & assensu, deq; pontificis mandatu sese adesse, & rogare uehementer, ut ad concordiam omnia consilia referant: pontificem in eo sanè facturum esse, quicquid omnino salua pietate possit. Huius conuentus præsides hanc legem initiò ferebant, ne cui, nisi qui sit ad congressum designatus, communicentur acta colloquij, nec euulgẽtur etiam, nisi prius ad Cæsarem sint omnia relata: deinde petebant, ut protestantes ea doctirinæ capita, quibus omnino decreuissent immorari, scripto complecterentur & exhiberent. His de rebus atq; etiam de formula iurisiurandi, deq; numero collocutorum, & suffragiorũ modo, prolixa fuit inter eos altercatio. Cùm enim pontificij animaduerterent, Palatini et Brandeburgensis electoris atq; etiã ducis Cliuẽsis consiliarios in protestantiũ partes inclinare, ueriti, ne suffragijs uincerentur, cõsultò

Ferdinãdus Vngariã parat inuadere.

Oratio legati põtificij.

Colloquium Vuormaciense.

diem ex die ducunt, donec aliud à Cæsare nunciaretur. ut postea dice-
1541 mus. Et altera quidem Ianuarij die, nouas & alienas cōditiones pro-
ponunt. nimirum, ut ex omni numero deligantur duo theologi, qui de
causa disserant: ut hæc à scribis excepta deferantur ad præsides: ne mi
nor pars teneatur maioris partis opinionem sequi, nisi ita faciundum
esse Cæsar & ordines Imperij decreuerint: ne collocutorum sermones
omnes, uerùm nudæ sententiæ, siue conciliatæ siue controuersæ, de-
scribantur à notarijs: Augustanū et id genus alia decreta nihilominus
ualeant. Protestantes uerò cōtrà, cum utrinq; sint ad colloquium desi-
gnati xxij, petūt, ut singulis pronunciare liceat, neq; nudæ solùm sen-
tentiæ, uerùm argumenta etiam & rationes & harū explicationes li
teris mandentur: iniquū etiam esse demonstrant, in hac omnium san-
ctißima causa, partis ullius opinionem, et nō potius uerbi diuini præ-
scriptum sequi, aut quenquam, ut contrà sentiat & profiteatur, uelle
cogere. Dum ad hunc modum tempus extrahitur, protestantes de eo
sæpe queruntur, & ut in medium proposita doctrinæ confeßione, Au
gustæ exhibita, secundum Haganoici decreti formulam, actio quàm-
primùm inchoetur, petunt, præsertim, cùm sit amicum & minimè ca
ptiosum futurum colloquium, quo tanquam aditus quidam fiat ad cō
cordiam. flagitabant idem etiam theologi, qui frequentes aderant, Me
lanchthon, Capito, Bucerus, Osiander, Brētius, Caluinus, Alesius Sco
tus, à Brandeburgico missus, & alij complures, ac his adiuncti, Simon
Grynæus, Ioannes Sturmius. Sub Idus demū Ianuarij mensis, pontifi-
cij deligunt Ioannem Eccium, alteri uerò, Philippum Melanchthonem,
qui disserant, Et primo quidem, ut ordine fieret progressus, de pecca-
to, quod uocant, originis, uerba faciunt, alternis, in consessu publico:
sed ecce post tertium colloquij diem, Cæsaris adferuntur ad Granuella
num literæ, cæterosq; legatos, quibus literis & actionem omnē ad Ra
tisbonæ comitia reijcit, & protestantes inprimis eò uenire iubet, &
Granuellanū ad se quàmprimū reuocat. Is recitatis literis in consessu,
quod fuit XV. Ianuarij die, Granuellanus hortatur, ut Cæsari morem
gerant, & Ratisbonam ueniant: nam illum esse percupidū pacis: & si
quid ipse per occasionē colloquij durius fortè dixerit, ut ne malè acci-
piant, deprecatur, & studiū suum erga rempublicā pollicetur. Ad ea
protestantes. dolere sibi plurimū, quod nō multò antè fuerit inchoatū
collo-

colloquium, & quòd ne nunc quidem in eo progredi liceat, sed quia 1541
Cæsar ita iubeat parendum esse: nunc itaq; domum sese redituros, ut suis omnia renuncient, neq; dubitare, quin illi sint gratificaturi Cæsari: uerúntamen, si fortè paulò tardius eò ueniant, legatósue mittant, id propter temporis angustiam excusari oportere. Erat etiam hoc in conuentu Petrus Paulus Vergerius, episcopus Iustinopolitanus, uerbo quidem, tanquam Galliæ regis causa, sed reuera missus à pontifice, qui suis rebus illum inseruire magis posse putabat, si quidem alieno nomine ibi uersaretur. Orationē hic de unitate & pace ecclesiæ composuit, & typis procusam ibi distribuit, in qua potißimùm id agit, ut doceat non esse de nationis concilio cogitandum. etenim conuentus ille speciem aliquam eius rei præ se ferebat, & uiam præmunire uidebatur: pontifex autem nihil minus ferre poterat, eiusq; sensum probè callebat Vergerius. Per hunc igitur & id genus alios illius ministros impedita res fuit & dissoluta tandem. ducendo enim tempus, & nectendo moram, diuerticula sibi quærunt & effugia. Cæsar, initio mensis Ianuarij, profectus è Belgio, Metim uenit, Mediomatricum urbem primariam, inde per Spiram contendit Ratisbonam, & ex itinere, quas dixi literas, ad Granuellanum mittebat. Noriberga tunc iter fecit, quam urbem antea non uiderat, & magnificentißimo fuit exceptus apparatu. Februarij mensis die undecima Philippus Schabotus, Galliæ, quem uocant, Amiralius, uir summæ dignitatis, in suspitionē uocatus apud regem, ob non bene administratū bellum Sabaudicum, de quo suprà diximus, quum diu multumq; esset in ipsius uitam inquisitum, damnatus fuit repetundarum & læsæ maiestatis, & priuatus honoribus, quos habebat amplißimos, ablata quoque spe restitutionis, in carcerem ductus est Vincennium, nō procul à Lutetia. Tulit hanc sententiam, Meloduni, Gulielmus Poietus, Galliæ cancellarius, euocatis ad hoc iudicium, totius Galliæ uiris primarijs & senatoribus iureconsultis. Et quanquam firmißimæ solent esse, quæ sic feruntur sententiæ, & prorsus inuiolabiles, tamen authoritate regis non multò pòst fuit absolutus, ut sum infrà dicturus. Ad hoc etiā tempus, Henrici Saxoniæ principis filius Mauritius, in matrimonium ducit Agnetem, Lantgrauij filiam. Mense Martio plæriq; principes ac ordines Ratisbonam ueniunt, cùm aliquándiu Cæsar eos expectasset. ue

Oratio Vergerij de unitate ecclesiæ.

Amiralius Galliæ damnatus.

Conuentus Ra

1541 nit etiam Lantgrauius, prope sub exitum Martij, magno cum comitatu, & postridie satellitio stipatus ad Cæsarem iuit, à quo fuit acceptus perhumaniter. Saxo legationem eò misit amplissimam atq; theologos & in his, Melanchthonem. A pontifice quoq; uenit Caspar Contarenus, magni nominis cardinalis. Aderant autem Brandeburgicus elector, Fridericus & Otto Henricus, Palatini, Gulielmus & Ludouicus Bauari, Henricus Brunsuicensis, Carolus Sabaudiæ princeps, Georgius Brandeburgicus, Philippus Pomeraniæ dux, item, Moguntinus, Salisburgicus, Bremensis, Bambergicus, Spirensis, Augustanus, Eistetensis, Constantiensis, Hildessemius, Brixiensis, Passauiensis, episcopi. Sub hoc tempus exijt & Ratisbonam allatus est Martini Lutheri liber admodum uehemens, lingua populari scriptus in Henricum Brunsuicensem. Libro superiori de scriptis Henrici diximus inuectiuis in Saxonem atq; Lantgrauium: quúmq; nuper emisso libello Saxonem ille nominasset hæreticum, seditiosum, Cainum, monstrum, Aesopum, nulla nec corporis nec animi uirtute præditũ, quem ipse quoq; Lutherus, licet eius idolum ac uelut alter Deus, rideret atque contemneret: Lutherus, qui suam ad existimationem hoc pertinere ducebat, acerrimè respondet, & calumniam esse dicit. Et quoniam ecclesiæ titulum aduersarij sibi uendicent, plurimis adductis argumentis, ab ecclesia uera demonstrat eos defecisse, & facta collatione, pontificatum Romanum, qui puram de Christo doctrinam omnino defœdarit atq; corrupit, antichristum esse docet, quem tot antè sæculis & Daniel & apostoli prænunciarint: quod cùm ita sit, non ipsorum esse facultates ecclesiæ, & restitutionem ab ipsis improbè postulari confirmat. deinde obijcit, quòd lucem defugiant. Et, cur, inquit, concilium modò flagitatis, modò promittitis, modò suspenditis, modò recusatis? quòd si sancta est ecclesia uestra, quid ita sibi metuit à concilio? quid opus habet emendatione? quòd si opus habet, quomodò sanctam dicitis? num sanctimoniam quoq; uestram uultis emendari? Nos quidem, ut ecclesiæ nostræ reformentur, nunquam postulauimus concilium: nam uerbo suo Deus iampridem sanctificauit eas, & sordes omneis pontificias expurgauit, & ueram doctrinam nobis restituit: uita quidẽ huic professioni nostræ non respondet, neq; tantum re præstamus ipsa, quantum & debemus & optamus: sed & prophetarum

Ratisbonensis.

Lutheri liber in Henricũ Brunsuicensem.

tarum & apostolorum hæc etiam fuit, dum uiuerent, querimonia, & 1541
ea fœlicitas tunc demùm nobis continget, cùm ab hoc uitioso corpore tanquam è carcere liberati, parem cum angelis conditionem obtinebimus. Conciliū autem eò petimus, ut ecclesiæ nostræ palàm audiantur, & ut doctrina uestra, Christi doctrinæ contraria, damnetur, & ab ea reuocati homines, uerū Dei cultum cognoscant atq; sequantur. Iam, quòd seditionis & inobedientiæ crimen nobis obijcitis, falsum est, uel ipsorū ordinū Imperij testimonio. Principes enim nostri, & obsequentes omnino Cæsari, & ad Imperij conuentus aut ad militiam uocati, præstò semper fuerunt. Si uerò conuiciū hoc eò nobis facitis, quòd Cæsaris edictis, quæ doctrinam nostrā damnant, non obtemperamus: lætamur etiam & Deo gratias agimus, ob non præstitam obedientiam. quod enim soli Deo debetur, non est largiendū Cæsari, qui Dei beneficiarius esse debet. prouincijs quidem atq; regnis præfecit eum Deus, ecclesiam uerò solus ipse uult regere suo uerbo, nec in istius honoris societatem ullū admittit. Quod agat, satis habet superq;, Cæsar, administrationem uidelicet reipublicæ, nimirū, hoc ei præscripsit officium Deus, & hos ueluti limites posuit. quòd si autē ille tēdat ulterius, iam in Dei iurisdictionē inuadit. Scripserat inter alia Brunsuicensis Henricus in suis inuectiuis, Lutherum excitasse tragœdiam hanc religionis, impulsu Friderici principis, qui Magdeburgensem episcopatum inuidisset Alberto Moguntino. Lutherus igitur ad hoc respondens. hanc, ait, calumniam Henrico suggeßit Moguntinus, & quia scire dißimulat quod optimè nouit, causam & originem huius motus exponam. Anno salutis decimo septimo supra millesimum quingentesimum, Ioannes Tecelius Dominicanus indulgentias circumferebat uenales per Germaniam. hunc uerò Tecelium Cæsar Maximilianus aliquando damnauerat capitis, et Oeniponte iusserat in flumen præcipitari, sed Friderici ducis interceßione, qui tum ijs fortè locis erat, periculum euasit. Is inquam inter alia docebat, se tantam habere potestatem à pontifice, ut etiam si quis uirginem matrem uitiasset ac grauidam fecisset, cōdonare crimen ipse posset, interuentu pecuniæ: deinde, non modò iam cōmissa, uerumetiam futura peccata condonabat, neq; multò pòst, exijt libellus cū insignibus Alberti episcopi, quo mandabatur quæstoribus, ut uim indulgentiarū populo diligentißimè cōmendarent.

Origo restituti euangelij.

1541 darent. itaq; cognitum fuit, Tecelium esse ad eiusmodi declamationes ab Alberto conductum. Nam Moguntiæ creatus nuper erat archiepiscopus, Albertus, ea lege, ut suo sumptu Romæ palliũ redimeret. Tres enim eius urbis episcopi, non ita longo decesserant temporis interuallo, Bertoldus, Iacobus, Vrielus, & graue tum erat collegio, tantos facere sumptus, & toties. pallium enim illud constare dicitur triginta ferè millibus aureorũ, antequàm domum perfertur. tanti scilicet noluit pontifex uendere suum linum: pecuniam hanc autem mercatores Augustani dependerant: ut igitur solueret eis Albertus, rationẽ hanc quæstus excogitauit, eámque pontifex ei permisit, sic tamen, ut dimidium perferretur Romam ad extructionem basilicæ diui Petri. Sed hæc omnia tum temporis ignorabam: itaq; scripsi Moguntino demisse admodũ hortatus, ut præcones illos cohiberet: ipse uerò nihil quicquam respondit. Brandeburgicus etiam interpellatus episcopus, monebat ut desisterem, neque periculum mihi crearem ipse. Pòst, emisi themata quædam, Tecelianis contraria, quæ paucos intra dies Germaniam omnem percurrebant, & auidè legebantur à plærisq;: nam communis erat omnium querimonia de indulgentijs, maximè uerò de ijs quæ Tecelius docebat. Et quoniam ex episcopis nemo erat, neq; ex doctoribus etiam qui resisteret, eò quòd Tecelius metum atq; terrorem pontificij fulminis adferebat, cœptum est nomen meum celebrari, tandem uidelicet inuentum esse aliquem in orbe terrarum, qui sese opponeret: sed ea gloriola mihi sanè minus erat grata, nec enim satis tum intelligebam, quid sibi uellet indulgentiarum nomen. Hæc est origo prima causáq; motus, quem non Fridericus princeps, uerùm Moguntinus per suum emissarium & peculatorem Tecelium excitauit: quapropter, si quid est, quod nunc ipsum mordeat, sibi totum hoc ascribat. Alteram turbæ causam dedit sanctißimus pater, Leo decimus, cùm me deuoueret atq; proscriberet, & multi paßim de me triumphare uellent, nec esset quisquam tam indoctus, qui nõ in meũ caput atq; famam, stylum acueret. Ego certè principiò fore putabam, ut me pontifex absolueret, Teceliũ uerò condemnaret, eò quòd ius pontificium pro me faceret, quod clarè docet, indulgẽtijs animas è purgatorio nõ liberari: sed ecce, dum sententiã ex urbe lætam expecto, fulmine percutior, & uelut omnium hominum maximè nefarius, damnor. Ibi

Pallium archiepiscopale.

tum

tùm cœpi mea defendere, multis editis libris, ita quidem, ut ad Imperij comitia res deinde fuerit introducta. Sic adeò litis causam præbuit filum lineum, unde pallium constat, & illud quidem ita nunc est condensatum, ac tale robur assumpsit, ut ab eo periculum sit pontifici, ne stranguletur. Quod cùm ita sit, sibi culpam attribuant ipsi, qui tam impudenter & immodestè rem egerint: ego quidem in sinum rideo. nam perculit eos qui cœlum inhabitat, neque tantam uoluit grassari diutius impietatem, et populum suum è tenebris illis Aegyptijs in clarißimam lucem ac solis aspectum iucundißimum eduxit. Atqui, pallium istud, de quo semel & iterum est facta mentio, tribuitur tantùm archiepiscopis, & singulari quodam beneficio, paucis aliquot episcopis, ac in his Bambergensi, Germano. Sic autem conficitur, ut ipsorũ habet ceremonia. In die Agnetis uirginis, qui est Ianuarij dies xxi. in templo diuæ Agnetis Romæ, cùm in Missa imploratur agnus Dei, super altare ponuntur agni duo candidi, postea traduntur basilicæ diui Petri subdiaconis: hi mittunt illos in pascua, suóq; tempore tondent, ex eáque lana, permixta reliquæ lanæ, cùm in filum diducta fuerit, parantur pallia. latitudine sunt ad treis digitos, ab humeris propendent in pectus atque renes: ad extremum sunt laminæ plumbeæ tenues, eiusdem latitudinis: ad hunc modum contexta deferuntur ad corpora diui Petri atq; Pauli, ac certis ibi precibus expeditis, relinquuntur per noctem unam: altera die subdiaconi recipiunt, & honesto loco diligenter asseruant, donec qui opus habet archiepiscopus, aut eius procurator, sibi dari petit. Traditur autem multis cum ceremonijs, & deferentibus mandatur, ne super noctem unam, si modò fieri posset, in eodem loco subsistant aut commorentur. Hanc adeò nec operosam neque sanè preciosam mercem archiepiscopi maxima ui pecuniæ redimunt à pontifice. Neq; uerò licet antecessoris uti pallio, sed quisque sibi tenetur illud Romæ comparare: deinde, qui fortè uel permutatione, uel quauis alia ratione fit alterius ecclesiæ patriarcha seu metropolitanus, licet antea sibi parauit illud, necesse tamen habet, ut iterum emat. De hoc genus expilationibus permagnæ sæpe fuerunt in omnibus populis querimoniæ, sicut libro quarto dictum est, inprimis uero per Germaniam: & quum anno salutis M.D.XVIII Leo pontifex, in comitijs Augustæ, per Cardinalem Caietanum hortaretur 1541

1541 Maximilianum atque principes ad bellum Turcicum, & id ageret, ut omnes ordines contribuerent, & ecclesiastici quidem decumas, responsum ei fuit, ut ab ordine sacerdotum illud impetretur, uix posse sperari: nam curiæ Romanæ uarijs ac subinde nouis artificijs, illorum facultates atq; iura uehementer impediri: populum uerò, si quid imperetur, clamare, toties iam hoc nomine datam esse pecuniam & demirari, quomodo sit profusa, quóue census ille peruenerit, è solis annatis per Germaniam collectus. Diximus antea de uarijs incendijs, per Saxoniam excitatis: è maleficis autem deprehēsi complures atq; capti, diuersis locis, habita quæstione, plæriq; testificabantur ad extremum usq; spiritū, à præfectis & familiaribus Henrici Brunsuicensis, accepta pecunia, se fuisse conductos atq; summissos, ut id facerent. Hoc igitur nomine, sed & alijs de rebus, Lantgrauius & legati Saxonici, Ratisbonæ, Brunsuicensem apud Cæsarem accusant, & quid incendiarij singuli profiterentur, scripto comprehensum exhibent. His coniunxerat se Gulielmus Brunsuicensis, qui & ipse fratrem germanum Henricum, à quo multis annis fuerat detentus in carcere, grauiter accusabat. Cùm iam plæriq; conuenissent omnes, inchoatur actio, die quinta mensis Aprilis, & nomine Cæsaris de more proponitur. Ipsis constare, quātum interuenerit semper studium suum atq; labor, ut respublica bene constitueretur: cùm autem ex dissidio religionis maximam imperij fieri diuulsionem, & per hanc occasionem in nostra propè uiscera iam penetrasse Turcam animaduerteret, maximum animo se concepisse dolorem, & multis nunc annis, de ipsorum quidem uoluntate, rationem tentasse pacificationis, & longè commodissimam semper esse uisam omnibus, concilij publici medicinam: hoc etiam in postremis Ratisbonæ comitijs ita placuisse: sed cùm per id ipsum tempus in Vngariam & in Austriam deinde Turca totis uiribus irrueret, Germaniā deinceps adoriturus, exercitū illi sese tum suum tum Ferdinandi fratris & Imperij totius opposuisse: nec id modò, sed & classem non mediocrē in illū tunc emisisse, quæ uersus Constantinopolim prouecta longius, aditus illi quosdam & oppida & arces ademerit, ut sic illius refringeretur impetus: ubi uerò pedem ille retulit, domum reuersus, in Italiam sese profectum egisse magna diligentia cum Clemente pontifice, de concilio, & Italiam pacasse, ne quid esset

Cæsaris actio Ratisbonæ.

esset impedimenti: pòst, in Hispaniam redisse, quò constitutis etiam 1541
ibi rebus necessarijs, interesset ipse concilio: cur autem non successerit de concilio, quod anno pòst inchoandum pontifex promiserat, non ipsos latere, sua quidem opinione: quia uerò non multò pòst, legatum suum Barbarossam, in Africam Turca misisset, Tunetano rege profligato, se, depellendi publici periculi causa, in Africam traiecisse, Deiq; beneficio parta uictoria, totis illū finibus expulisse: pòst, in Siciliam, & Neapolim, inde quoq; Romam uenisse, & cum Paulo tertio pontifice de concilio tractasse. qui quidem totus huc inclinarit: tunc nimirum sui fuisse propositi, propius ad Germaniam accedere, procurandæ reipublicæ causa, uerùm illo ipso tempore, affini suo & Imperij beneficiario Sabaudiæ principi bellum fuisse factum, & magnam ditionis partem armis ablatam: ideóque se, tanquam ex officio, defensionem illius tunc suscepisse: cumq; bellum istud ad hyemem usq; duceretur, neq; concilij spes magna superesset, in Hispaniam sese reuersum, aliquot ad pacem idoneas conditiones proposuisse: pòst in Liguriam reuertisse, quò pontifex etiam atq; Galliæ rex accesserit: atq; ibi factis inducijs, cum classe profectum ad Aquas Mortuas, collocutum esse cum Galliæ rege, sicut etiam antè cum pontifice, de sananda republica, deq; bello Turcico: cùm autem in Hispaniam inde redisset, diu multumq; de pacanda religione, déque impedimentis concilij cogitasse, ac deinde cùm per Italiam constituisset in Germaniam redire, solicitatum atq; rogatum à rege, per Galliam iter fecisse, confirmandæ prorsus amicitiæ causa: uenisse pòst in Belgium, atq; ibi statum regionis offendisse turbulentum, cui tamē incommodo medicinam ipse adhibuerit: & quanquam sibi tum per occupationes non liceret in Germaniam proficisci, conuentum tamen ad Haganoam indixisse, cui Ferdinandus frater interfuerit: quid autem in eo congressu, pòst etiam Vuormaciæ sit effectum, in recenti omnium esse memoria: & hæc quidem eò sese commemorare, quò suum erga rempublicam studium atque uoluntatem perspiciant, & causas etiam, cur citius in Germaniam nō uenerit, intelligant: quanto autem labore et molestia, quantisq; sumptibus, Imperij tutela sibi constet, id suo tēpore ita se demonstraturum, ut omnes uideant, Germaniæ salute nihil sibi quicquam esse charius: quantas etiā faciat impēsas quotidianas in classem,

1541 ad reprimendum arma Turcarum, nolle iam se commemorare: uenisse autem, & festinanter quidem, ad hæc comitia, tametsi ualetudine & nonnullis alijs rebus impediretur: adhæc, solicitasse pontificem, ut iuxta decretum Haganoicum, legatum huc mitteret, & uenisse quidem ab illo Casparum Contarenum cardinalem, magnæ uirtutis uirum, & pacis amantem: cùm ergò religionis constituendæ causa potißimùm sit hic indictus conuentus, & adhuc quidem indefinita res permanserit, & magnum subsit periculum, nisi pacificetur, ideò cupere se maiorem in modum, ut conciliatio fiat: quicquid eò poßit ipse conferre, libenter esse facturum: idem quoq; studium ab ipsis expectare: quamobrem petere atq; flagitare, ut de ratione componendæ controuersiæ, & quomodo sit agendū, deliberent: & quò uideant, quantòpere concordiam amet, sui esse consilij, si modò nullam ipsi uiam expeditiorem habeant, ut ex omni numero pauci quidam uiri boni et docti pacisq; cupidi, homines Germani, deligantur, qui de rebus controuersis amicè conferant, & quemadmodum conciliari poßit, ad se suosq; ordines referant, ut inter ipsos deinde re deliberata, & cum legato pontificio communicata, decerni poßit: hanc enim rationem & Augustæ quondam, & nuper etiam Vuormaciæ uisam fuisse commodißimam, sic tamen, ne quid Augustano decreto decedat. Ad ea protestantes Aprilis die nono respondent, & ipsius collaudata uirtute, colloquium Vuormaciense continuari petunt, quod illinc huc translatum sit: quòd autem nunc deligendos esse quosdam dicat, ad hoc se responsuros aiunt, ubi de personis ex ipso cognouerint. Cæteri uerò principes ac ordines, dato responso die Aprilis duodecimo, consilium illius per omnia probant, & inprimis illud cauent, ut integra sit Augustani decreti authoritas. posthæc Cæsar ab utrisque petit, inprimis autem à protestantibus, ut deligendi personas facultatem sibi permittant, in eoq; sibi confidant, qui nihil sit facturus, quòd non ad patriæ salutem pertineat. Id cùm obtinuisset, Aprilis die decimo tertio, per Fridericū Palatinum principem ad colloquium designat Iuliū Pflugium, Ioannem Eccium, Ioannem Gropperum, Philippum Melanchthonem, Martinum Bucerum, Ioannem Pistorium, ut dogmata controuersa tractent, & post ad se principesq; referant. Vigesimo secundo deinde Aprilis die, uocat eos ad se, multisq; uerbis grauiter monet,

Delecti ad concilium.

ut

ut in huius causæ tractatione nihil tribuant affectibus, uerùm ad gloriam Dei solùm respiciant. Illi uerecundè sese excusant, & ut alij magis idonei constituantur, petunt omnes, præter Eccium: is enim paratum sese dicebat & instructum: sed cùm Cæsar urgeret, accipiunt illi conditionem, & simul orant, ut quosdam adiungat, qui partim actioni præsideant, partim, ut testes, & auscultatores, adsint. Itaq; Fridericum Palatinum & Granuellanum præsidere iubet: Theodorium uerò Comitem Manderschittum, Eberhartum Rudenum, Henricum Hasium, Franciscum Burcartum, Ioannem Figium, Iacobum Sturmium, testimonij causa uoluit adesse. Cùm autem Aprilis die xxvij. conuenissent omnes, Fridericus Palatinus uerba facit, & collocutores monet, ut seriò rem aggrediantur & amicè conferant: Granuellanus deinde librum descriptum illis exhibet, quem Cæsari dicebat esse traditum à quibusdam uiris bonis atque doctis, uelut idoneum ad futuram conciliationem: uelle itaq; Cæsarem, quo uidelicet legitimum argumentum habeant, ac ueluti agendi materiam, ut eum librum pariter euoluant & expendant, & quod in eo simul omnibus probabitur, laudent, quod uerò minus, id corrigant. Liber iste doctrinæ capita hæc continebat. de creatione hominis, & ante lapsum, naturæ integritate, de libero arbitrio, de causa peccati, de originali peccato, de iustificatione hominis, de ecclesia & illius signis & authoritate, de nota uerbi, de pœnitentia post lapsum, de authoritate ecclesiæ in discernenda & interpretanda scriptura, de sacramentis, de ordine, baptismo, confirmatione, cœna domini, pœnitentia & absolutione, matrimonio, unctione. de uinculo charitatis, de ecclesiæ ordine hierarchico, & in constituenda politia, authoritate, de statuis, de missa, de administratione sacramentorum, de disciplina ecclesiæ, ministrorum, & populi. Maio mense, protestantium ordines, ad Franciæ regem missis Ratisbonæ literis, pro ijs, qui per prouinciam Galliam, ob doctrinæ professionem partim erant in uinculis, partim in exilio, partim in latibulis ærumnosam uitam agebant, intercedunt. Et quia nonnulli recipiebantur in gratiam, si doctrinam abiurarent, hanc eis conditionem remitti petunt, & quàm graue sit, uulnerare conscientiam, ostendunt. Huic persecutioni causam dedit, in Merindolanos, prouinciæ uicũ, anno superiori lata sententia, præside Bartholomæo Chassaneo iureconsulto.

1541

Protest. ad Gall. regem literæ.

1541 quæ cùm esset horrenda supra modum & atrox, ingentem terrorem attulit miseris hominibus: uerúntamen eius executio plena in aliud tempus dilata fuit, & huius anni persecutio, ludus est præ illa, quæ quarto pòst anno secuta fuit, ut suo loco dicetur. Dum hæc Ratisbonæ geruntur, Gulielmus princeps Cliuensis, quum implacatum haberet Cæsarem, ob Geldriæ possessionem, sicut diximus, clàm in Galliam proficiscitur, & ijs, quos unà secum esse uoluit, locum atque diem constituit, quò, diuersis uijs profecti ad ipsum tandem uenirent. Quum igitur sub exitum Aprilis Lutetiam parisiorum uenisset, exceptus à regijs ministris, & per Aureliam deductus, Maij die sexta uenit ad regem, qui tùm erat Ambosæ, quod est ad Ligerim flumen, in Turonibus oppidum. Is non secus atq; filium parens complexus, ilicò regi Nauarræ & sorori suæ nunciat, ut adducta filia quàmprimum ad se ueniant. nam erant id temporis in Aquitania. Cùm deinde uenissent, cœptum est agi de coniugio: Et quanquam parentes tunc non admodum probabant, licet etiam alienior esset puella, non tam suo quodam iudicio, uel illius contemptu, quàm susurrationibus & impulsu quorundam, qui Germaniam, ut agrestem atq; duram, præ Galliæ delitijs & amœnitate summa despiciebant, tamen uicti regis authoritate, qui sibi percommodam esse iudicabat hanc affinitatem, cesserunt. Itaq; sub idus Iunij mensis peraguntur nuptiæ, rege sponsam è sorore neptem, in templum deducente, Tornonio autem cardinale, missificante. Rex epulum dabat splendidissimum: aderant pontificius, Anglicus, Lusitanus, Venetus, & Saxonicus legati: nam Cæsareus excusauerat. Aliquot pòst diebus, domum Cliuensis redijt, in Gallijs relicta coniuge sponsa, quam apud se remanere mater uoluit, donec esset tempestiua uiro. Prius, quàm in Galliam ueniret Cliuensis, Amiralium, de quo suprà diximus, rex liberari, domumq; proficisci, Maio deinde mense iubet ad se uenire, & perhumaniter acceptum pristinæ dignitati restituit, & tanquam ab inferis in lucem reuocauit, & nouo prorsus ac inaudito propemodum exemplo, sententiam, à lectissimis latam & summis quidem iudicibus, irritam fecit, partim odio Connestablij, sicut creditur, partim intercessione Stampianæ dominæ, quæ recenti fuit Amiralio coniuncta necessitudine per affinitatem. Connestablius ergò Momorancius, qui & Amiralium non amabat, æqualem

Cliuẽsis actio cũ Gallo.

Amiralius restitutus.

suum,

suum, & regem habebat minus propitium, ob transitum Cæsaris, ut antea dictum est, cùm alioqui totus iacéret, & despiceretur, domum sese recepit, & incerta conditione priuatam uitam egit, cùm totum antea regem solus possedisset. 1541.

LIBER XIIII.

VB FINEM APRILIS INCHOAtum fuit colloquium, ut suprà demonstrauimus. Eccius autem erat impatiens atq; morosus. nam & librum fastidiebat, & socios collegas minimè probabat, & aliquantò pòst in febrim incidit, ita quidem ut interesse non posset: adibant eum tamen socij, deq; rebus omnibus conferebant. Exhibiti uerò libri loca quædam, de communi consensu per colloquium fuerunt emendata, de quibusdam conuenire non potuit, de ecclesia eiusq; potestate, de sacramento corporis & sanguinis Christi, de peccatorum enumeratione, de satisfactione, de unitate & ordine ministrorum ecclesiæ, de sanctis, de Missa, de usu integri sacramenti, de cœlibatu. Redditus itaq; Cæsari fuit liber, sic, ut erat, emendatus, & simul protestantium theologorum sententia, scripta super ijs, quæ iam enumerata sunt, dogmatis controuersis. fuit hoc ultima die Maij. Cæsar & studium illorum laudat & gratum habet, & si fortè res deinceps ita poscat, ut consimilem diligentiam atque uoluntatem adferant, hortatur. Octaua deinde Iunij die, in consessu principum & ordinum refert, quid actum, & quousque facta sit progreßio: collocutores egisse rem diligenter, & conciliasse multa, nec illa quidem leuia doctrinæ capita: de cæteris uerò, quæ nondum conciliata sint, protestantium theologos, quid sentiant, aperuisse. Pòst, utrunq; scriptum illis exhibet, & ut quamprimùm deliberent, mentemq; suam in utroq; demonstrent, adhæc, ut despiciant, quomodo status reipublicæ tam ciuilis quàm ecclesiasticus emendari debeat, petit: se quidem nihil in eo præteriturum, neq; dubitare, quin legatus etiam pontificius eò propendeat. Senatus principum magna sui parte constat ex episcopis: itaq; uicit eorũ numerus, qui & librum à Cæsare propositum, &

Acta colloquij Ratisbonensis.

1541 actionem omnem colloquij reijciebant, eiusq; rei sententia scripto comprehensa fuit, aliquantò durius: cùm autem electores & alij nonnulli principes, reipublicæ studiosi, non assentirentur, conceptum fuit aliud scriptum, et altera die Iulij oblatum Cæsari, quem in eo monent, ut tanquam aduocatus atq; defensor ecclesiæ, rem omnem cum legato pontificio communicet, iuxta decretum Haganoicum, illa præsertim capita, de quibus inter collocutores conuenisset: utq; diligenter expendatur, an in ijs aliquid sit, quod uel sententia uel uerbis pugnet cum doctrina sanctorum interpretum, aut etiam cum ecclesiæ consuetudine: deinde, si quid obscurius dictum sit, ut explicetur, utq; suam postea mentē, & quid consilij sui sit, ad ordines ipse referat, & cum protestantibus agat, ut in reliquis dogmatis controuersis erudiri sese patiantur, uel si hoc impetrari non poßit, ut tum uel publici, uel prouinciæ Germaniæ concilij authoritas interueniat. Erant inter ordines, qui religionis emendationem impedirent: & his quidem impulsoribus factum esse putatur, ut ad legatum pontificium referretur omnis actio. Cæsar ad ea Iulij die septima respondet. putasse futurum, ut suam opinionem aliquantò clarius et copiosius explicarent, præsertim, quum per multos dies liber in ipsorum manibus fuerit: sed quoniam in eo persistant, facturum se quod suaserint, & quæ sit legati pontificij mens de re tota, uelle cognoscere, ne quid negligat uidelicet, quòd quidem sui sit officij. Protestantes etiam, quid ipsi sentiant, exhibito scripto, Cæsari demonstrant, & cōciliata dogmata plenius explicant, & quàm non sit difficile, reliqua etiam conciliare, docent, & Augustanæ confeßioni sese immorari dicunt. deinde, quod est tertium in postulatis Cæsaris, de politico reipublicæ statu emendando, leges illas ante annum undecimum Augustæ latas, in usum aiunt esse reuocandas: ad sacram uerò politiam quod attinet: eam posse restitui docent, si purè doceatur euangelium: si iuxta leges antiquas deligantur ecclesiarum ministri, de consensu populi: si ciuilem administrationem episcopi retineant, &, quoniam ipsi more iam inueterato neque uolunt neque poßunt, alios constituant ad obeundum munus ecclesiasticum, & è suis facultatibus alant: si ministris ecclesiæ liberū permittatur coniugiū, si turpis illa nūdinatio, quæ multiplex est, & à Simone magno nomen habet, omnino tollatur: si facultates distribuantur, ita ut leges

Protestātiū scriptū Cæsari exhibitum.

iam

iam olim proditæ commonstrant: si puerilis ætas ad pietatem erudiatur, & primis annis doctrinæ Christianæ fundamenta percipiat: si manifestè facinorosi pellantur ab ecclesiæ communione, donec ad sanitatem redeant, in eoq́; magistratus officium suum faciat, & falsum Dei cultum aboleat, si iudicia fiant ecclesiastica, & ueluti censores constituantur, qui de ministris, de plebe, deq́; morbis atq; uitijs quorumq; diligenter inquirant. Cæsar, ut suprà diximus, cum legato pontificio rem omnem communicat, & ut reipublicæ status, inprimis autem ecclesiæ, reformetur, instat. Legatus ad ea respondet. quandóquidē protestantes in dogmatis aliquot à communis ecclesiæ cōsensu discedant, & tamen spes interea sit, futurum, ut in uiam aliquando redeant, sibi post diligentem totius causæ peruestigationem uideri consultum, ne de cæteris rebus omnibus quicquam decernatur amplius, uerùm ut ad pontificem omnis referatur actio, qui sanè per concilium publicum uel quamuis aliam rationem tempori accommodatam, sit facturus in hac controuersia, quod toti reipublicæ, cumprimis autem Germaniæ prosit. Deinde, quò reformationis etiam uideretur cupidus, episcopos omneis ad se domum euocat, & ita se comparent, hortatur, ne uel minimam suspitionem ullius cupiditatis aut ambitionis præbeant, ut omnem luxum quicquid omnino mali sit exempli, defugiant, ut familiam bene regant, et ad modestiam atq; temperantiam assuefaciant, ut populi sibi commißi curam gerant, & habitent locis frequentioribus, & prouideant, ne morbus ille, qui iam per Germaniam grassatur, sensim obrepat, seseq́; insinuet, utq́; nascenti fortè malo medicinam faciant: utile quoq; fore dicit, si, quibus in locis episcopi non habitant ipsi, fideles habeant ibi ministros & emissarios, è quibus omnia cognoscant, & si fortè sathanas alicubi conetur irrumpere, mox illi resistant & occurrant: monet etiam, ut suam quisq; prouinciam, subinde perlustrent atq; reuisant, belli duces imitati, cùm locus aliquis ab hoste circumsidetur aut alioqui premitur: Adhæc, ut cultum diuinum rectè peragant, & beneficia cōferant uiris idoneis: ecclesiæ quoque facultates in pauperum usus ait esse distribuendas, non in luxum aliquem atq; superfluum & immoderatum splendorem: item præficiendos esse populo docendo uiros bonos atq; doctos, qui & minimè sint contentiosi, & aduersarios ita reprehendant, ut non odisse, uerùm

1541

Legati pōtificij oratio ad episcopos.

1541 ſalutis ipſorũ uideantur eſſe cupidi: nam illos aſperitate nimia criminationum fieri multò pertinaciores: operam etiam eſſe dandam, ut linguis & bonis artibus rectè iuuentus erudiatur. qua quidem in re protestantes nihil prætermittant diligentiæ. nam in hoc eſſe totos, ut ſuis in gymnaſijs uiri doceant eruditione præſtantes, atq; ita fieri, ut adoleſcentes plæriq; omnes ad ipſos concurrant, imprimis autem genere nobiles, qui cùm literis unà religionem etiam illorum imbibant, eaq; corrupti cæteros deinde contagione ſua lædant atq; contaminent. Inſtituendos igitur eſſe ludos literarum, & honeſtis præmijs inuitandos doctores bene de religione ſentientes: epiſcoporum etiam eſſe, commonefacere parentes, ne ſuos liberos diſcendi gratia mittant illuc, ubi periculum ſit ab impia doctrina: nimirum hæc eſſe, quæ ſibi pontifex dederit in mandatis, ut ipſis explicaret. Hanc orationem poſtea ſcripto comprehenſam petentibus epiſcopis dedit, atque etiam Cæſari. qui duodecimo deinde Iulij die refert ad omneis ordines, & quid ille reſponderit, exponit. Et quia nihil amplius hoc in comitio ſtatui poſſe de religione uideatur, deinde, quia Turca maximos iam terra mariq; faciat apparatus, ut rempublicam Chriſtianam inuadat, ſibi neceſſe uideri cumprimis, ut ad exitum actio ducatur, & de religione deq; pace & ſubitarijs atq; continuis auxilijs in Turcam decreta fiant: optaſſe quidem, ut de his omnibus conſilium ſuum patefacerent: cùm uerò nihil adhuc reſponderint, neque tamen res longiorem moram ferat, & defenſione ſit interim opus aduerſus Turcarum impetus, hanc ſibi rationem, ut idoneam ſummæ deliberationis, in mentem ueniſſe, quam ad ipſos referat: itaq; rogare, putent ne eſſe conſultum, ut ea, de quibus inter collocutores conuenit, recipiantur aduſq; generale concilium, aut alterum Imperij conuentum, quò uidelicet controuerſia religionis, propter quam tot nunc annis tantopere ſudatum eſt, aliqua ſui parte minuatur, & reliqua nondum conciliata, deinceps eò facilius tractentur? nam ad pontificem rectà ſe profecturum eſſe, quò certò cognoſcat, quid ſperandum ſit, ac deinde quàmprimum licebit, in Germaniam eſſe rediturum, ut rempublicam curet: & hæc quidem omnia ſic accipi oportere, nequid interim decreto decedat Auguſtano. Theologi proteſtantes, ubi Contareni ſcripta duo, quæ ſuprà recitauimus, legerunt, de communi conſilio reſpondent, & in-

Theologorum Proteſt.

iuriam

iuriam sibi fieri docent, & propter eruditionem hominis longè meliora sibi de illo promisisse dicunt: quòd etiam ad animaduersionē atq; sæuitiam principes hortetur, ualde in ipso reprehendunt, nec esse demonstrant, quod putet futurū, ut quos nunc damnant errores, unquā ipsi probēt, aut ad ecclesiam illam, quæ tam manifesta uitia defendit, aliquando reuertantur. Contarenus interea, cùm responsum illud suum de quo dictum est, audiret accipi nō uno modo, suasu quorundam tertium scriptum mittit ad ordines, & ut dogmata quædam pro conciliatis recipiantur, & ad concilium usq; tolerentur, minimè se assentiri, sed ad summum pontificem omnia promiscuè referre dicit. Postri die idus Iulij, principes electores, ad illud, de quo Cæsar consuluit, respondent, & ut quæ conciliata sunt, ad concilij tempus usq; recipiantur, placere sibi dicunt. nam hoc & ad uitandam deinceps maiorem offensionem, & ad ampliorem conciliationē inprimis conferre: quòd si etiam spes aliqua sit, reliqua posse iam hoc in comitio conciliari, petunt, ut in eo sese beneuolū exhibeat: si uerò temporis ratio non ferat, ut tum, quod ultrò quidem iam promiserit, agat cum pontifice, cæterisq; regibus, ut in Germania, loco idoneo, quàmprimum inchoetur publicum, aut pontificis permissu cogatur nationis concilium, eoq; suum ille mittat legatum: & si ne hoc quidèm impetrari posit, quod minimè sperent, ut in Germaniam ipse redeat, eamq; fidem, quam hucusq; præstitit, in posterum quoq; patriæ declaret, & pacem constituat. Protestantes uerò Cæsarem orant, ut definita iam doctrinæ capita sanciat & doceri iubeat: sic enim magis atq; magis patefactum iri ueritatem, & hunc uelut aditum esse futurum ad sanandos ecclesiæ morbos: decretum etiam Augustanum, uelut ad concordiam inutile tollat & aboleat, aut saltem in suspenso relinquat: de concilio quid sentiant, & cuiusmodi esse debeat, & quomodo iudicandi potestatem neque pontifici nec ipsius clientelæ tribuant, demonstrasse iampridem, & in ea sese permanere sententia: quòd si forte concilium eiusmodi non posit cogi, & conuentus aliquis ordinum, ipsius mandatu, per Germaniam fiat, in eo se doctrinam suam explicaturos esse. Cæteri postea principes, in quibus facilè primum locum obtinebant episcopi, & his adiuncti Bauari fratres, & Henricus Brunsuicensis, quid ipsorum sit consilij, Cæsari separatim ostendunt. nimirum,

1541

adCōtarenum responsio.

Electorū ad Cæsarem responsio.

Protestātium responsio.

Pontificiorum Principū sententia.

1541 adeò multa uitia, sectas, hæreses atq; dißidia, non modò per Germaniam, sed alijs etiam in locis, & propè per totum orbem Christianum inundasse, ut nisi per concilium tolli uel emendari non poßint: ut autem iam ulla fiat mutatio religionis atq; rituum, qui tot seculis ualuerunt, aut olim instituti sunt, non sibi licere assentiri, præsertim, cùm & per legatum suum pontifex concilium promittat, & ipse quoq; sit coràm solicitaturus pontificem; orare autem uehementer, ut in eam curam pontifex incumbat, quò tandem extirpatis erroribus, ira Dei mitigetur, & hominum saluti consulatur: quòd si generale non poßit obtineri, ad nationis, aut ordinum Imperij conuentum esse confugiendum: se uerò constituisse, insistere ueteri religioni, concilijs, doctrinæ patrum, inde ab apostolis ad hanc ætatem usq; deductæ, mandatis etiam atq; decretis Imperij, præcipuè autem Augustano: sperare quoque futurum, ut illi, qui decretum Augustæ factum laudarunt, minimè ab illo discedant, præsertim, cùm & nuper Haganoæ conuenerit, deliberandum esse de defensione, si quid contrà fieret, & ipse quoque semper illud ab omnibus actionibus exceperit: ut autem conciliata dogmata recipiantur ad tempus, non sibi probari. nam ex ijs quædam esse superflua, neque controuersa, primùm uidelicet, secundum atque tertium, & illud, de peccato originis, Vuormaciæ tractatum esse diuerso modo: deinde, rem ipsam postulare, ut nouum instituatur colloquium: nam in scriptis usurpata quædam esse uerba, præter communem usum ecclesiæ atque patrum, sententias etiam esse quasdam admixtas, quæ mitigari debeant atq; corrigi: postremò, quæ conciliata sunt, esse non ita magni momenti: sed quia de præcipuis rebus non conuenerit, de cœna domini, de sacri panis adoratione, de transsubstantiatione, de missa, de coniugio sacerdotum, de utraque sacramenti specie, de confeßione, pœnitentia, satisfactione, & id genus alijs, eaq; sic protestantes oppugnent, ut concordiæ spes nulla sit. ad hæc, quia collocutores catholici paulò sint progreßi longius, & ipsorum sententiæ censura quadã opus habeant: deinde, quoniam ad pontificis, ad ipsius et reliquorum ordinum contemptum istud pertineat, his de causis uideri sibi consultißimum, ut actio tota religionis ad concilium differatur, præsertim, cùm legatus pontificius idem sentiat. Reliquæ ciuitates, quæ non erant de numero protestantium, Colonia,

Metia,

Metia, Spira, Vuormacia, Tullum, Haganoa, Ratisbona, Schuinfurtum, Colmaria, Gemunda, Roteburgum & aliæ multæ, cùm excluderentur à deliberatione, neq; principes illis exemplum responsi cõmunicarent, queruntur ad Cæsarem ea de re, sicut antea non semel, & ne suo in iure impediantur, orant, & quò minus conciliata recipiantur, ex ipsis pleræq; non recusant. Cæsar, auditis omnium sententijs, iterum proponit, & ordine cõmemoratis omnibus, quia definiri causa tota non poßit, & uerò præsens immineat à Turca periculum nõ uno loco, multumq; iam tempus elapsum sit, actionem ad concilium uelle se referre dicit: de quo & legatus pontificius indubitatam spem sibi fecerit, & ipse quoq; sit pontificem interpellaturus: reditum quoq; suum in Germaniam pollicetur, & à protestantibus petit, ut interim nihil tentent præter ea, quæ sint à theologis cõciliata. deinde monet episcopos & proceres ecclesiasticos, ut rationes ineant, quibus ecclesiam quisq; suam reforment, quò uidelicet aditus fiat ad publicam emendationem. Hanc Cæsaris mentem laudant plæriq; omnes, & ut episcopi suas emendent ecclesias atq; repurgent, legatum quoq; pontificium ipsis debere grauiter ac seriò mandare, censent. Protestantes autem, ad conciliata & ad reliqua omnia quod attinet, in eo se facturos, quod sui sit officij, dicunt, & ut cæteris principibus liberum sit, conciliata dogmata suis in ecclesiis proponere, petunt. Quemadmodum Eccius & librum exhibitum à Cæsare, & collocutores etiam fastidiret, suprà diximus: cùm ergo post colloquium liber esset redditus Cæsari, sicut docuimus, & in concilio principum res disceptaretur, ille, febri detentus, epistolam mittit ad principes, in hanc sententiam. sibi nunquam placuisse librum illum insulsum, in quo tam multos deprehendisset errores; itaq; non esse recipiendum: nam omissa patrum & ecclesiæ consuetudine, Melanchthonis in eo uestigia modumq; loquendi paßim animaduerti: deinde, non sibi uisum esse dicit librum, à collegis emendatum, & postea Cæsari redditum, sed dogmata quædam Lutheranorum sibi decumbenti fuisse tantùm recitata: multò minus approbasse scriptum illud, quod Cæsari sit oblatum unà cum libro, neq; enim illud unquã uidisse. Eo cognito, Iulius Pflugius et Ioannes Groppperus, qui suam ad existimationem hoc pertinere iudicabãt, colloquij præsides & auscultatores orant, uelut totius actionis testes, ut hono-

1541

Reformatio Ecclesiasticis iniuncta.

Eccij epistola ad Principes.

1541 rem suum aduersus Eccij calumnias defendant. Hi de re tota Cæsarem docent. qui deinde publico scripto præclarum & honorificum utrique testimonium dat, & quod uiros bonos deceat, fecisse dicit. Antea diximus, religionis causam esse reiectam ad generale uel prouinciæ Germaniæ concilium: Contarenus autem ubi cognouit, xxvi. Iulij die mittit epistolam ad omneis ordines, & illud posterius induci petit & obliterari: nam religionis controuersiam per eiusmodi concilia non debere definiri, & ad uniuersam ecclesiam istud pertinere: quicquid etiam ab uno aliquo populo priuatim in eiusmodi rebus decernitur, nullius esse momenti: rem ergò facturos esse ualde gratam pontifici, qui sit ecclesiæ caput & conciliorum, si quidem illud omittant: permolestum autem ei futurum, atque graue, nisi morem gerant: etenim multò maiores offensiones ex eo nasci turas esse tum in alijs prouincijs, tum in Germania præsertim: & hoc quidē esse, de quo uelit ipsos admonere & mandatu pontificis, & pro sui quoq; muneris ratione. Principes eodem die respondent, ut ne quid offensionis atq; turbæ nascatur, pontificem posse cauere, si concilium indicat, tot nunc annis promissum: quod si fortè non coëat, & primo quidem tempore, iam eum esse Germaniæ statum, ut omninò sit opus aliam rationem inire sanandæ reipublicæ, quæ sanè in hoc nimium inueterato iam dißidio, salua diutius esse non poßit: itaq; rogare plurimùm, ut remediū pontifex adhibeat, & ipse quoq; pro suo candore & prudentia rem adiuuet. Theologi quoq; protestantes illas Contareni literas atq; rationes prolixo scripto refutant, & ad singulas prouincias pertinere demonstrant, instituere uerum Dei cultum atq; religionem. His rebus actis, Cæsar decretum facit ac recitari iubet Iulij die uigesimo octauo. Colloquium doctorum & actionem omnem refert ad concilium, ad conuentum uel Germaniæ totius, uel ordinum Imperij: sua in profectione per Italiam, de cōcilio promittit acturū se diligenter cum pontifice: & si neq; generale, neq; prouinciale poßit obtineri, conuentum Imperij se denunciaturum ait intra xviij. mensem, religionis componendæ causa, & daturum operam, ut eo quoq; pontifex legatum aliquē mittat: protestantibus mandat, ne quid præter conciliata dogmata noui suscipiant, episcopis autem, ut suas ecclesias à uitijs repurgēt. Erant in decreto, capita quædam alia, de nō diruendis monachorum templis,

Contareni epistola ad ordines.

Decretū conuentus Ratisbonensis.

templis, de non interuertendis bonis sacris, de non solicitandis alijs ad diuersam religionem, de iurisdictione & personis Cameræ: cùm autē protestantes ea minus probarent, Cæsar eis priuato quodam scripto, quid suæ mentis esset in eo, separatim declarat. in dogmatis nondum conciliatis nullum se modum ipsis præscribere: monachorum collegia non diruenda quidem, sed tamen illos ad piam emendationem esse reuocandos: ecclesiasticis utrobique prouentus cuique suos annuos esse permittendos, non habita ratione diuersæ religionis: neminē alterius ditionis ad ipsorum religionem oportere pellici, multò minus hoc nomine defendi, sed tamen licere, ut recipiant, si quis ultrò uelit ad ipsos transire: præterea, decretum Augustanum, quod ad religionem pertinet, & lites omneis, de quibus ambigitur, an sint religionis, nec ne, sed & proscriptiones, nominatim uerò Goslariensem, publicæ quietis causa, donec aliquo uel concilio uel conuentu res cognoscatur, suspendit, & à Camera neminem repudiari propter diuersam religionem, & æquabile ius omnibus reddi iubet. Cùm sic ipsis cautum esset literis atq; signo Cæsaris, auxilia promittunt aduersus Turcam, de cuius aduentu iam indies magis atq; magis percrebuit, & aderant tum Vngari tum Austriaci legati, qui magnis precibus opem implorabant. Itaq; subitarium auxilium Germanorum mittitur in Vngariam, ductore Friderico Furstembergio. Hoc in conuentu, Cæsar, in omnium ordinum consessu, tertia Iulij die grauem habet querimoniam de Gulielmo principe Cliuensi, propter occupatam Geldriam. simul librum eis exhibet, quo suum ius in eam prouinciam docet, & illū quidē huc ab se uocatū, sed longè diuersum iter ingressum dicit, tacitè designans Galliam, ut antè diximus. Aderant legati Cliuenses, qui principē excusabant, & cùm in suo iure explicando pergerent, Cæsar cōsurgit & abit. Iulij die xxi. principes ac ordines omnes ad Cæsarem ueniunt, & pro Cliuensi deprecantur, & ut eum in Imperij tutelam accipiat, & amicæ tractationi litem permittat, petunt, in eoq; suam operam profitentur, & si fortè cōponi nō poßit, ut iure suū repetat, obtestantur. Cæsar ad ea per Ioannem Nauium, quum sit hic indictus conuentus reipublicæ causa, quò sublatis nimirum dißidijs, Germaniæ pax restituatur, in eoq; plurimum sit consumptum temporis, neq; statui tamen aliquid poßit, ob animorum diuulsionē magna quidem sua cum

1541

Cæsaris querimonia in Cliuensem.

mo=

1541 molestia, neq; sine dispendio rerum suarum: ualde sibi mirum uideri dicit, quod in hac una causa, quae propriè sua sit, ita consentiant. Sic illos dimittit, nō sine offensione. Postridie, Galliae regis legatus, Raymundus, oratione prolixa, de scripto recitat causam eliminati Sabaudiae principis, Caroli, qui superioribus aliquot diebus, ad Caesarem et ordines, regem accusauerat. Galliae rex, hoc durante conuentu, Caesarem Fregosum Genuatem, Antonium Rinconem Hispanum, exulem, mittit ad Turcarum Imperatorem: hi cùm Padum nauigarent, ituri Venetias, capti sunt & trucidati, sub calendas Iunij mensis. Erat tum in Pedementio, regis legatus, Gulielmus Bellaius Langaeus, qui certior ea de re factus, ut erat mirae sagacitatis & industriae, continuò regi nunciat, & simul Alfonso Daualo Marchioni, Caesaris per Insubriam praefecto, quinta Iulij die, Taurino scribit, det operā, ut captiui regis legati restituantur, quos ab ipsius hominibus interceptos esse constaret: nam aliò qui pactas ante triennium inducias intercessione pontificis, hoc ipso uiolatum iri. Petebat autem eos restitui, quod initio uel nesciret uel scire se dissimularet, quid illis accidisset. Marchio suspitionem omnem ab se longissimè remouet, tanquam ignarus omnium rerum, & purgandi sui causa legatum mittit ad regem Comitem Franciscū Ladronium. Langaeus in epistola, quam xi. Iulij die dabat ad Alfonsum, equidem in totius orbis concilio non dubitarem, inquit, loqui de rebus diuinis, et herclè non minus aptè, quàm tuus olim propinquus atq; gentilis, Thomas Aquinas, modò rei theologicae tantum scirem, quātum de facta caede familiares tui quidam sciunt. Nam Alfonsi paternus auus, Indicus, Rodorico patre natus Hispano, praediuitem quandam ex Aquinatum familia duxit in matrimonium. Erat autem Alfonsus, Ferdinandi Dauali Piscarij, praestantissimi ducis, patruelis. Rex, xx. Iulij die, Linerij, oppido Biturigum, respondet Alfonso per literas, & ut honoris atq; famae rationem habeat, monet, & iniuriam suorum, nisi restituantur, non se posse negligere, demonstrat. Multis inter Langaeum & Marchionem literis Gallicis, magna celeritate transmissis ultrò citroq;, nihil est actum praeterea, cùm Daualus à diligenti peruestigatione, nihil se potuisse reperire diceret, in eoque permaneret. Per legatum quoque suum Ratisbonae rex ad Caesarem queritur, cumq; non ferret quale uoluit responsum, satis prae se tulit, bel=

Legati Gallici trucidati

bellum ex eo nasciturum esse. Fortè ueniebat tum ex Hispanijs Georgius Austriacus, Maximiliani Cæsaris filius nothus, archiepiscopus Valentinus, in Belgium rediturus: is Lugduni comprehensus, in carcerem abducitur, uindicandi Rinconis & Fregosi causa. His ferè diebus, Antonij Lotharingiæ principis filius Franciscus, in matrimoniū ducit Daniæ regis Christierni filiam Christinam, uiduam. Tulit hoc molestè Galliæ rex, eoq; magis, quòd anno superiori filia Lotharingi nupserat Auraicæ principi Renato, qui totus à Cæsare pēdebat. Quo tempore Cæsar conuentus agebat Ratisbonæ, Ferdinandus rex Budā obsidet & oppugnat, in qua tum erat Vayuodæ Ioannis uxor uidua cum filiolo Stephano. Tutores autem infantis & regni proceres Turcicum auxilium implorauerant: legatum ergò Turca mittit cum copijs, quæ mense Iulio Budam uenerunt: ipse deinde cum reliquo exercitu nō multò pòst eò uenit. Itáque Ferdinandici reiecti, Germani, Bohemi, Morauí, relicta obsidione, & ingenti accepta clade, Pesto etiam amisso, quòd est oppidum contra Budam, reliqui fuga salutē sibi quærunt. Turca sub exitum Augusti munera mittit infanti Stephano, uestes auro textas & equos ualdè speciosos, ac matri nunciat cupere se puerum uidere, petit ut in castra sibi mittat. Mulier perterrefacta, cū aliud non posset, hortatu procerum mittit unà cum nutrice, comitatū turba nobilium. Ille perhumaniter excipit, ac deinde per suos, reginæ consiliarijs ostendit, uelle sibi Budam tradi: nam ipsos nòn illam posse ab hoste defendere, & sibi subinde redeundum huc esse cum exercitu: quod ualde sit & molestum & sumptuosum: itaq; multò præstare, ut ipse teneat. Hi de suo periculo soliciti, mussant. è uestigio Ianizarorū præfecto negocium datur urbis occupandæ, neq; prius ad matrem reginam missus est filius, quàm re perfecta. Cùm iam urbem tenerent & ciues omneis exarmassent, arcem quoq; sibi tradi postulāt, in qua regina tum erat. eam Turca iubet interim per internuncios animo esse præsenti, & Transsyluaniam ei atq; filiolo concedit. Quum igitur omni conquisita supellectile, tumultuariè abijsset, à præfectis et à milite barbaro deducta, Budam Turca cū duobus filijs uenit, Septembris die secundo, & templum ingressus expiatum, actisq; gratijs deo suo, propter rem bene gestam, in castra reuertit, & relictis Budæ Pestique præsidijs, reliquum exercitum domum reducit, & in itinere Lascum

1541

Georg. Austriacus captus.

Francis. Lotharingi nuptiæ.

Ferdinādus Budam obsidet.

1541 dimittit, quem propter Fregosum & Rinconem interceptos, Belgradi captiuũ reliquerat, Budam proficiscens. nam Galliæ rex, uehementer irritatus eo facto, per Polinũ, Solymanno rem omnẽ enunciauerat. Peractis Ratisbonæ comitijs, Cæsar mox in Italiam contendit, & Lucæ cum pontifice colloquitur interea dũ in naues imponitur exercitus, quem ex Germanis, Italis, Hispanis iam antè collegerat. Quia uerò iam suberat hyems, deterrebat eum pontifex à nauigatione: sed ipse, licet de clade Pannonica iam acceperat, quò Turcas in diuersa parte distineret, omninò sibi proficiscendum esse duxit, & sublatis anchoris soluit è portu Veneris, & per Corsicam atq; Baleares Insulas facto itinere, ad xxiij. Octobris diem, Argieram appulit, urbẽ Aphricæ maritimam. Peditatus erat omnis ad xxij. millia, equites paulò supra mille. primam aciẽ Hispanorum ducebat Ferrandus Gonzaga, Siciliæ prorex: alteram, Germanorũ, Cæsar: tertiam, Italorũ & equitũ Rhodiorũ, Camillus Columna. Quo die classem Cæsar applicuit & postridie, cœlum erat serenũ, & placidũ mare: tertio uerò die coorta uehementior tempestas & imbres effusißimi, cùm nõ remitterẽt, administrationem belli totam impediuerunt, ita quidem, ut Cæsar amissis quàm plurimis nauibus, & tormentis & reliquo ómni apparatu, & millibus aliquot militũ desideratis, infecta re discedere cogeretur, in Hispaniã demum reuersus, quod fuit mense Nouembri. Sic adeò res nostræ terra mariq;, tam in Aphrica quàm in Europa calamitosum habuerunt exitũ. Hic etiam annus Germaniæ funestus fuit contagione morbi, præsertim ad Rheni tractum: extincti sunt inter alios, Argentinæ quidẽ, Capito, Basileæ uerò Simon Gryneus, uterq; summæ uir eruditionis, ille, profeßione theologus, hic uerò philosophus, & simul rerũ sacrarũ studiosißimus. Cæsar è Germania discedens, Friderico Palatino negocium dabat, ut per principes electores ageret cum Cliuensi de restituenda Geldria. Mittunt hi legatos, eumq; tum sui priuati periculi, tum publicæ perturbationis admonent: ille, & legitimũ hæredẽ, & absq; uitio posseßionẽ esse nactũ, & causam totam disceptationi iuris permittere sese dicit, & ne uim sibi fieri patiantur, sed ad æquitatem Cæsaris animũ inflectant, obtestatur. Ex Italia Cæsar proficiscens, Granuellanũ ibi reliquit, ut & pontificem de concilio sollicitaret, & Senensem rempublicam æstuantem seditionibus componeret.

Cæsaris in Aphricam expeditio.

Capito & Simon Gryneus moriuntur.

neret. Cladis Aphricanæ nuncius in Galliam delatus mense Decembri, non obscuram excitauit lætitiam. fremebant enim plæriq; propter casum Rinconis atq; Fregosi, iamq́; tempus adesse dicebant illos ulciscendi. Rebus malè gestis, & amissa Buda, Ferdinandus rex ordinum suorũ agit conuentus, Pragæ, Bohemorũ urbe præcipua. Ibi demum inter alia, proceres Austriaci, Decembris die xiij. supplicem libellum regi tradunt. Initio captant beneuolentiam, suaq́; omnia pro ipsius & dignitate & salute tuenda deferunt. Pòst, infelicẽ reipublicæ statũ, & suam propriè conditionẽ deplorant, qui tam uicinum habeant crudelißimum hostem Turcam, & eum quidem uictorem: itaq́; de remedijs cogitandũ esse dicũt, inprimis autẽ, ut ira Dei mitigetur, qui peccatis hominũ offensus, hanc totam calamitatẽ immittat: nam in toto reipublicæ corpore, nihil esse puri, nihil sani: proiectam esse disciplinam omnem & publicam & priuatam: hunc nimirum esse fontem omnis mali, sed tamen uerbi diuini contemptum, præcipuam esse causam, cur ita nos Deus uerberet & affligat. Etenim, & sacris, inquiunt, & prophanis historijs doceri potest, non propter illa leuiora nobisq́; congenita uitia, sed propter falsum cultum & contemptũ sui uerbi, Deum grauiter sæpenumero mulctasse florentißima regna: populus Iudaicus in Assyriam & Babylonem abductus fuit propter contemptos prophetas, & nouam religionem atq; cultum, quem sibi finxerant ipsi: tandem ad internecionem fuit deletus, excisa Hierosolyma, propter crucifixum Dei filiũ: illa mundi florentißima quondam Imperia, Babylonicum, Persicum, Græcum, à Turcis oppressa, religionem, leges, rempublicam & dignitatem omnem sic amiserunt eisdem de causis, nullum ut propè supersit hodie uestigium: & quum Dei beneficia partim repudiarent, partim fastidirent, in horribiles inciderunt: tenebras & seruitutem longè fœdißimam: Neq; uerò subita fuit hæc mutatio: nam sexcentis annis et amplius eò, bella Turcæ gesserunt, antè quàm Græciam perdomarent. quod tunc demum accidit, quum illi toties inuitati & admoniti, nihilo fierent meliores, & peccata peccatis accumularent. Iam, si quis illa regna, quorum tanta fuit potentia, tantusq́; splendor, in quibus tam præclara fulserunt ingenia, conferat cum ista Turcarum planè barbara & beluina republica, comperiet inde ab orbis diluuio nullam accidisse cladẽ grauiorem:

1541

Austriacorum supplicatio pro doctrina Euangelij.

Quod

1541 Quod si autem illi tam potentes populi, tam infirmæ genti, qualis initio fuit Turcica, resistere nõ potuerunt, Deo sic ulciscente peccata populi, quid nobis expectandum est, qui sumus quidem in eadem culpa, sed ideò longè deteriori conditione, quia rem habemus cum hoste supra modum potente? Videmus, ut nos Deus affligat, his præsertim locis, bello, inedia, pestilentia: sedem regni, Budam urbem, sæuissimus hostis nuper occupauit: per Bohemiam grassata sunt incendia, & quid non malorum totos iam sedecim annos patimur? quantũ est effusum sanguinis? quàm multa hominum millia in tristissimam seruitutem abducta? Nimirum eò nunc Turcarum potentia creuit, ut supra cæteros omneis reges caput exerat. Et quia continentes propè uictorias contra nos obtinet, intelligit se flagellum esse Dei, nec ultioni suæ quenquam eripi posse. Cùm ergò grauissima sint delicta nostra, quid nobis pollicebimur, aut quomòdo nos aduersus eum tuebimur? Vnicum certè remedium est. in manu Dei posita sunt omnia: Deus est qui dat & adimit Imperia, qui uerberat & sanat, qui nos in pœnitentiam inuitat, oblata sui uerbi cognitione. quod quidẽ semper facit prius, quàm affligit: Sic Niniuitis antè misit Ionam prophetam & condonauit ob pœnitentiam: sic Assyriorum regem Nabuchodonosor benignè respexit, obtemperantem Danieli. Sanè rationẽ aliam aut medicinam nullam nouimus potentissime rex, quàm ut uerbum Dei purè doceatur, & ad emendationem uitæ, populus incitetur, ut hac fiducia pleni uim Turcicam à se depellant. Est enim in eo posita salus, ut rectè Deum colamus. Complures autem obrebserunt, & negari non potest, in ecclesiam errores, qui nostro hoc tempore patefacti magnum excitarunt dissidium: Sed nuper in Imperij comitijs plæraq; doctrinæ capita conciliata sunt, & ad certum usq; tempus pax est data religioni: deinde mandatum est episcopis, ut ecclesiarum uitia corrigant. Quòd si iam ea conciliatio nobis denegetur, aut si quis ea doctrinæ capita, de quibus conuenit, sequatur, eoq; periclitetur, quàm id sit futurum graue, non est difficile cogitare. Quapropter obsecramus, ut tuo mandatu doceatur euangelium, imprimis autem illud doctrinæ caput, quod est de Iustificatione, nempè, quòd peccata nobis cõdonantur propter solum Christum: deinde, ut ad præstandam charitatem homines excitentur, & ad opera bona, qui sunt tanquam ueri fructus & indices

fidei:

fidei: deterreantur à peccatis, & Deo gratias agere consuescant, quòd 1541
ipsius misericordia, per Christũ filium liberati sumus à peccato, morte, inferno, & facti cohæredes regni cœlestis: item, ut ijs, qui cupiunt, cœna Domini detur iuxta ueteris ecclesiæ morem: episcopis etiam mandetur, ut iuxta decretum Imperij nuper factum, ecclesiæ morbos emendent atq; tollant, ut erudiendo populo præficiant idoneos ministros, neq; sanos doctores eijciant, ut antehac semper. Et quanquam hæc reformatio, propter inueteratum morbum, non ita subitò fieri potest, locum tamen habere debet in ecclesijs, doctrina & sacramentorũ administratio pura, quoniam in eo salus nostra uertitur, & ita fieri necesse est, ut populus nimirum, qui nulla iam disciplina continetur, & uix tenuem Dei notitiam habet, ad sanitatem redeat. Sunt enim ecclesiæ complures omnino desertæ: quo fit, ut uulgus hominum prorsus degeneret in paganismum, ita quidẽ, ut uix ægrè cohiberi poßit. quod sanè maximo cum animi dolore commemoramus, ideoq; precamur, ut in re tam pia tamq; necessaria nobis deesse nolis. Neq; uerò putes hoc à nobis ideò solicitari, quò maiorem aliquam libertatem nobis captemus, aut res nouas moliamur: nam salutem nostram omnẽ in uno Christo positam agnoscimus, & euangelij cognitionem ornandam esse pietate uitæ, & tibi fatemur obedientiam omnem esse præstandam, quantum & facultatibus & ipsa uita possumus. Quod cùm ita sit, obtestamur, ut decreti nuper facti beneficiũ nobis permittatur, & ut ijs, qui formam religionis à nobis antè recitatam, sequentur, nulla fiat molestia. Sic enim & ecclesijs inuenientur ministri & maioribus animis in hostẽ atrocißimum arma sumentur, cui propter nostram ingratitudinem & impietatẽ, tot uictorias Deus atq; triumphos huc usq; largitur. Qui ad hunc modum supplicarunt, Austriacæ nobilitatis & ordinum nomine, fuerunt ad xxiiij. proceres, ciuitates autem x. et in his, Vienna, deinde finitimi Stirij & Carni. Ferdinandus ad ea respondet, dolere sibi uehementer quas recitauerint calamitates, neq; dubitare quin delictorũ ac scelerum hæ sint pœnæ, atq; ideò ministris ecclesiæ non semel mandasse, ut ad emendationem uitæ populũ diligenter incitarent: quòd autem adeò tenui cum fructu factum sit istud, augere sibi dolorem: itaq; nuper antè quàm Lincio discederet, eadem mandata renouasse, quod quidem ipsis cõstet: nunquam etiam se repugnasse, quò

Ferd. ad Austriacos responsio.

1541 minus uerbum Dei rectè doceretur iuxta traditionem apostolorum et interpretum, quos ecclesia recepit & approbauit: eiusdem nunc etiam esse mentis: nec in ullum uindicasse, quod quidem sibi constet, qui formulam hanc sit secutus: nunc etiam ecclesiasticis uelle se mandare, ut iuxta postremum Imperij decretum, sublatis uitijs, ecclesias reforment, & populo præficiant doctores idoneos: uidelicet scire ipsos, quantus labor suus atq; studium interuenerit, ut religionis hoc dißidium tolleretur: idem nunc etiam optare se cumprimis, & omnino sperare futurum, ut uel publico totius orbis, uel nationis Germaniæ concilio, uel Imperij conuentu res tota definiatur: quamobrem ita sibi de ipsis inuicem polliceri, fore ut conciliationem istam publicam obedienter expectent, nec aliquid mutent aut innouent, sed in religione colenda cæterisq; præstandis officijs, patrum suorum sequantur uestigia, neq; decretum Ratisbonense quicquam ad se pertinere putent, cuius nimirum ea sit sententia tantùm, ut catholici quidem in ueteri, protestantes autem in ea religione, quam conciliationis illius tempore sequebantur, permaneant usq; ad alterutrũ conciliũ, aut Imperij conuentum, intra XVIIJ. menses indicendum: quod cùm ita sit, non sibi licere, suis, ut contrà quid agant, permittere. Illi rursus in eandem propè sententiam, paucis tamen supplicant, & ut purus Dei cultus instituatur, neq; ueris ecclesiæ ministris periculum creetur, orant: nam alióqui non esse, quod ullam sibi de Turca uictoriam aut fortunam polliceantur. Paulò sub hoc tempus mortem obijt episcopus Numburgicus, in eiusq; locum à collegio fuit cooptatus Iulius Pflugius, de quo diximus: elector autem Saxoniæ princeps, non hoc licere collegio, nisi de suo consensu, contendebat, & reiecto Pflugio, Nicolaum Amstorffium, ex nobilitate theologum Vuittembergicum instituit, inau-

Iulius Pflugius repudiatus.

1542 gurante Luthero, mense Ianuario, qui post eius rei librum edit lingua populari, & Pflugio, tanquam hosti puræ doctrinæ, gregem Domini minimè committendum esse docet. Pflugius ad hunc modum repudiatus, emißis libellis ad ordines Imperij, ius suum demonstrat, & de iniuria queritur: princeps inuicẽ respõdet, et prolixè de suo Saxonicæq; domus iure locutus, et multis ex uetustate repetitis, inter alias causas, cur eum ferre non poßit episcopum, hanc etiam adducit, quòd Augustanæ confeßioni palàm aduersetur. Accepta per Vngariam clade, sicut

cut diximus, conuentum Cæsar indicit ordinum, Spiræ, per Ferdinandum regem, et initium fieri mense Ianuario, et Ferdinandum fratrem suo loco præsidere iubet, eiq; Hugonem Monfortum, Ioannem Nauium attribuit. Principes aderant, elector Brandeburgicus, Fridericus Palatinus, Albertus Megelburgius, Ernestus Badensis, Moguntinus, Vuormaciensis, Spirensis, Constantiensis, Hildessemensis, episcopi: reliqui miserant legatos. Vbi conuentum est, quod fuit die nona mensis Februarij, Ferdinandus rex de more proponit. Quanta fuerit hucusque diligentia Cæsaris, ut & religio componeretur, & reliquæ partes reipublicæ constituerentur, omnibus cōstare: cum uerò dißidium hoc, superiori conuentu non posset integrè conciliari, grauißimis de causis è Germania Cæsarem esse profectum in Italiam, & de concilio, deq; Turcico bello cum pontifice collocutum, eò rem deduxisse tandem, ut pontifex ad hunc Imperij cōuentum legationem se missurum diceret: in Aphricam esse deinde cum classe profectum, ut Argiera urbe capta, quam hostes tenebant, & unde plurimum impendebat Hispaniæ cæterisq; prouincijs incommodi, iustum auxilium posset à suis, aduersus Turcam, sublato periculo nimirum, & ora maritima pacata, cōsequi: sed quum tempestate detentus, quod uoluit, perficere non posset, in Hispaniam reuertisse, ut ad bellum Turcicum, terra mariq; gerendum, denuò sese compararet: Et quia primariam urbē Pannoniæ, Budam, & huic oppositum oppidum Pestum Turca nuper occuparit, præsidijsq; muniuerit, hunc indixisse conuentum, ut de summa rei deliberetur: Turcam enim ijs locis omnia reliquisse tormenta, quæ uel adduxerat ipse, uel nostris ademerat: neq; dubium esse, quin per æstatem sit rediturus, ut nō solùm quod in Vngaria reliquum est, capiat, uerumetiam ut Germaniæ finitimas prouincias omneis inuadat: etenim capta Buda, cæterisq; uiarum claustris patefactis, nihil esse iam quod ipsum remoretur aut distineat: his igitur tantis tamq; necessarijs de rebus conferenda nunc esse consilia, quibus ipse quidem Cæsar interesse uellet, cùm autē exclusus tempore non poßit, munus hoc sibi delegasse: & licet suæ regionis status præsentiam suam inprimis requirat, noluisse tamen deesse reipublicæ. His ita commemoratis, quid Austriaci, quid Vngari, quid Bohemi et ijs adiūcti populi, quid etiā suæ ditionis ecclesiastici collaturi sint in hoc bellū, exponit, & ut idē ipsi faciant,

1542

Conuentus ordinum Spiræ.

1542 hortatur atq; petit. nam in omnium oculis uersari periculum, & eam nunc esse rerum conditionem, ut aut reijciendus & ex Vngaria sit expellendus hostis, aut extrema sit omnibus expectanda, pauloq; pòst subeunda calamitas. A` conuentu Ratisbonensi, Ioannes Gropperus, archiepiscopi Coloniensis legatus, domum reuersus, Bucerum mirificè commendabat, & inter omneis idoneum esse dicebat, cui religionis emendatio rectè committi posset: nam esse cumprimis doctum, & pacis amantem, & integræ uitæ. Episcopus ergo, qui iam antè nouisset Bucerum, & ipsius opera cogitaret uti, significat cupere se cum ipso loqui. profectus eò Bucerus, huius anni mense Februario, perhumaniter fuit exceptus, inprimis à Groppero, qui precibus ab eo contenderat, ut Bonna, Coloniam ad se ueniret. Itaq;, tum ita dimittitur ab episcopo, ut suo tempore uocatus, eò rediret, uti pòst dicetur. His etiam diebus, Angliæ rex, uxorem Catharinam Hauardam, capite plectit, quòd cùm eam pro uirgine duxisset, antea fuisse corruptam atq; uitiatam comperisset. Qui uitiarat, in Hiberniam abierat, ibiq; publici quid muneris habebat: reuocatus autem ab illa, iam regina, & in familiam asscriptus, capite mulctatus fuit post eam, ut alij quidam, partim ob idem flagitium, partim ob reticentiam. Ea sublata, sextam rex ducit, Catharinam Parram. Ad Spiræ conuentū, legationem Galliæ rex misit, cuius erat princeps Franciscus Oliuerius, cancellarius Alenconius. Is in omnium ordinum consessu, cùm de bello Turcico deliberaretur, Februarij die decimoquarto uerba facit. Beneuolentiam nolle se captare solicitè, quòd regis animum in Germaniæ commoda propensissimum satis agnoscant omnes: eam etiam esse causæ magnitudinem, ut hauddubiè libenter sint regis consilium & sententiam audituri: nimirum, quo tempore de religionis componendo dissidio, Ratisbonæ conuentus agebatur, allatum fuisse nuncium in Galliam, maximis copijs Turcam aduentare in Vngariam: regem igitur legatos ad illum è uestigio misisse, quò bellum ab Vngaria, propter uicinam Germaniam, auerteret, si posset: uerùm in Italia legatos fuisse captos à Cæsariano milite, neq; satis adhuc esse compertū, necati sint an uerò supersint: qua quidem re uiolatæ sint non induciæ modò, sed & ius gentium: quòd autem eam ob causam amandati fuerint, id regem ipsis literis declaraturum atq; notulis, quas etiam Cæsariani tum intercepe-

Groppe. Bucerū commendat.

Ang^ræ regina capite plexa.

Gallici legati oratio Spiræ.

ceperint: falsò deinde iactatum à maleuolis rumorem, quasi Turcam 1542
rex euocarit, cùm tamen publicè constet, eos, qui Budæ premebantur obsidione, Turcicum auxilium implorasse: non multò pòst captos legatos increbuisse famam de clade Vngarica. quo quidem nuncio ualde rex fuerit perturbatus, & cùm accepisset in his comitijs deliberandum esse de subsidijs in Vngariam mittendis, & reprimendo furore Turcico, non potuisse nō animi sui sensum in hac tanta re declarare: quamobrē, si fortè prolixior sit sermo futurus, orare, patienter audiant: nec enim posse breuius rem omnem, quæ uenit in hanc causam, quantumuis eloquenti & docta oratione, comprehēdi: Et primum quidem deliberationis esse caput, an utile sit non Germaniæ tantū, sed etiam reipublicæ, ut bello Turcam lacessant: hoc autem ut melius intelligi possit, explicaturum se rationes eorum, qui bellum suadent: illos uidelicet hæc ferè dicere: Germanos & semper fuisse & habitos esse strenuos non suæ tantum, sed et uicinorum suorum libertatis propugnatores: itaq; non esse ferendum, ut Turca, crudelis & barbarus & nominis Christiani communis idemq; perpetuus hostis, dulci ebrius fortuna, uicinum regnum, & illud quidem florentißimum, Vngariam, Germaniæ propugnaculum, teneat, sed magnis uiribus & animis mouendum ei bellū, neq; dubitandum de uictoria, quòd summo scelere et turpitudine, non etiā legitima succeßione uel iure peruenerit ad hanc tantam Imperij molem: & licet amplißimè regnet, tamen expugnari posse, nec esse tam inuictum, ut plæriq; putēt: idq; satis apparere tum ex ijs, quæ fœliciter in ipsum gesserint, & Ioannes Huniades, & Matthias Vngariæ rex, & Scanderbegus Epeiri dominus, & Tamberlanes Scytharum Imperator, tum etiam ex ijs, quæ proximis annis ipsimet gesserint, quo tempore Viennam ab eo defenderunt: alias enim esse Turcarum, alias Germanorum in bello rationes: nam illos & latrocinari, & fugiendo uastare agros, quacunq; uadant, Germanos autem fortiter præliando uel hostem profligare, uel per honesta uulnera mortē oppetere: cùm ergò sit iam hostis in ipso Germaniæ limine, bellum necessariò suscipiendum, neq; diutius differendum esse. Hæc quidem & id genus alia quædam ab ijs adferri, qui bellum suadeant: sed eos non satis expendere, qui sit Germaniæ status, & ita loqui, totaq; de re disserere, quasi pacata sit Germania, cùm interim simultatibus

1542 & odijs omnia flagrent, quasi nullæ sint principum inimicitiæ, nulla dißidia: Considerandum autem esse Germaniæ, quantum ferre poßit, quantum sit hoc futurum bellum, & quàm periculi plenum, aduersus eum hostem, quo non sit alius in orbe terrarum potētior, nec rebus omnibus bellicis instructior: etenim nō uno uel altero prælio posse finiri bellum hoc, sed nouo semper & recenti milite opus fore, & perpetuis maximisq; sumptibus: ingentes quidem esse Germaniæ uires & robur quoddam incredibile, sed non temerè profundēdas eiusmodi facultates atq; copias, quin potius meliorem expectandam occasionem, & differendum, quoad orbis Christiani potentia, reconciliatis principum animis amplificata sit & maioribus firmata præsidijs: ne quid etiam imprudenter suscipiatur, documento nobis esse debere prælium illud Sigismundi Cæsaris ad Nicopolim, & alias deinde clades, ad hoc usq; tempus acceptas: nullum enim bellum, quo quidem bello sit ille laceßitus, fœliciter adhuc accidisse: Budam atq; Pestam sic esse dubio procul rebus omnibus munitas necessarijs, ut nisi fame deditionem facere cogantur milites præsidiarij, uix ulla sit spes ea recuperādi: hanc ipsam uerò spem esse incertam, deinde, Turcam posse nouum semper exercitum & copias recentes adducere, quibus militem Germanum, longa fessum & debilitatum obsidione, magis fatiget atq; frangat, & annonam obseßis inferat: quod si iam prælio & summis copijs decernatur, & ille superior euadat, maximam fore Germanis difficultatem restaurandi exercitus, neq; tam subito hoc posse fieri, quin iam in interiorem Germaniam ille penetrarit, & omnia pro suo gerat arbitratu: Germaniam quoq; crebris bellis exhaustam milite, cumprimis habere opus ocio, sui reficiendi causa: quantum uerò sit tribuendum Vngaris, neminem esse qui nesciat: quid enim illis inconstantius atq; leuius? qui subinde dominos mutent, & in Germanos adeò sint infestis animis, ut Turcicum imperium longè præferant: multò igitur præstare, ut quæ sunt inter Vngariam & Austriam arces & oppida, tum opere tum præsidijs continuò muniantur: idem apud Bohemos & ubicunq; sit opus, fieri debere: satius enim hoc esse, quàm nullo satis ualido post tergum relicto præsidio, bellum inferre, & conari quas Turca tenet urbes & arces, illi eripere: qua quidē in re quod minimum posſit esse peccatum, maximo sit futurum exitio reipublicæ Christianæ:

sin

sin autem ille Germaniæ bellum faciat, iam explicandas esse uires o= mneis: hanc enim esse ueterem & propriam Germanorum laudem, ut sicut aliena cum iniuria suos fines minimè solent amplificare, sic etiã fortiter depellant periculum, et pro libertate pugnent acerrimè: hanc omnino laudem esse transmittendam ad posteros, & animose resisten= dum hosti bellum inferenti, neq; temerè credendum ei, si fortè, post= quam belli signum dederit, pacis offerat conditiones: hanc enim esse naturam eorũ, qui dominatum sibi propositum habent, ut ambitioni modum statuere nesciant: cùm ergo uidebitur ad uim spectare, diligen ter esse cõparanda, quæ sunt ad defensionem necessaria: Sic enim futu rũ, ut aut abstineat, aut si pergat, intelligere poßit incõmodo suo, quã tò sit & honestius & facilius, libertatẽ suam tueri, quàm alienam di= tionẽ cum iniuria uelle sibi uendicare: quia uerò difficile sit ipsis, tan= tùm sustinere hostem, siue bellũ inferant, siue defendant, rem ipsam fla gitare, ut ciuiles Germaniæ simultates atq; dißidia componantur: Nu per adeò Ratisbonæ ipsis conuenisse de primis dogmatis, de iustifica= tione, de fide & operibus: ea nimirum esse præcipua religionis capita: sequendam igitur hanc esse doctrinam, & amicè uiuendũ, nec ulla de= inceps mouenda iurgia: relictum esse nobis ab apostolis, & pòst à con cilio Niceno, fideĩ symbolum, quod omnes profiteantur: & cũ ita sit, non oportere locum esse dissensionibus, nec alterũ ab altero debere uel contemni uel conuicijs affici; nec enim omnibus idem à Deo datum es= se donum: Absq; concordia certè res Imperij non posse firmas esse uel diuturnas, præsertim imminente Turca: Romanos euasisse dominos rerum, non tam uiribus & armis, quàm astu quodam & calliditate, quando id operam dabant, ut quam gentẽ imperio suo subijcere cogi= tabant, eam ciuili dißidio & offensione diuiderent, & alterius factio nis partes ad tempus defenderent, donec simul utrosq; opprimerent: hac ratione circumuentos fuisse Carthaginenses, & Asiaticos, & Gal los, & Græciam natura facilem atq; mobilem: sic etiam ludificatos à Tyberio fuisse Germanos, quo tempore bellum in Italia moliebantur: solam Britanniam euitasse iugum hoc, quòd artes illorum intellige= rent, & odium omne domesticum, in communi periculo in hostem ef= funderent: hac ipsa ratione concidisse tandem Romanos: Philippum quoq; Macedonum regem hac arte Græciam expugnasse, commißis 1542

1542 Atheniensibus, Corinthijs, Thessalis: Ottomannum, huius Turcicæ gentis primum Imperatorem, cepisse Bythiniam, dißidentibus inter se Christiani nominis principibus: ea tandem occasione Turcam penetrasse in Europam, expugnasse Thraciam, Græciam omnem & Peloponesum: imò Turcas trecentis ab hinc annis rerum esse potitos, nostra uel discordia uel proditione: Quo tempore Byzantium urbs capta fuit, seditionibus omnem Italiam redundasse, dum hi Guelphi, illi uerò Gibellini dicerentur, Cæsareæ & pontificiæ factionis nomina: quid Rhodo nuper acciderit, quid Vngariæ, et per quam occasionem, non opus esse recitare: sic adeò Turcas, tenuem, obscuram & barbaram nationem, è Scythiæ latebris prorepentem, nostris creuisse dißidijs, et hanc imperij molem exædificasse, dum uel Græci patefacerent eis portam Europæ, uel Genuates, fide Ligustica per Hellespontū eos traijcerent, uel fratres Peloponesi principes: accensi mutuis odijs, eos accerserent, alter in alterius perniciem, uel Epeirotæ subsidium eis ferrent, uel Mysij sua cū ipsis consilia cōmunicarent, uel Pannonij sponte ipsos inuitarent: Communis ergo libertatis uindicandæ causa, rationes ineundas esse concordiæ, neq; cogitandum, fore, ut ipsis uel cessantibus uel factione diuisis, exteræ nationes in hanc curam incumbant: hanc regis esse mentem atq; consilium, & rogare, ut in optimam partem accipiant, et ab ipso firmam amicitiam atq; coniunctionem expectent. Pontifex legatum eò miserat Ioannem Moronum, episcopum Mutinensem: is de sententia pontificis rogatus à Ferdinando rege Cæsarisq; legatis, uigesimo tertio die Martij uerba facit. Cæsarem, anno superiori, cum in Aphricam iret, facto per Italiam itinere, tractasse cum pontifice de bello Turcico, deq; concilio: sed cùm & ardua res esset atq; grauis, & Cæsar festinaret, nihil fuisse decretum, & remansisse in Italia Granuellanum, quicum amplius deinde sit actum negocium: ac pontificem quidem semper optasse bellum Turcicum, eiusq; rei causa dedisse operam, ut pacem omnes colerent: nunc etiam in hoc esse totum, ut quæ ipsius potißimùm intercessione pactæ sunt inter Cæsarem & Galliæ regem induciæ, seruentur: cùm autem uaria de apparatu Turcico disseminentur, neque certò constare posit, quorsum euadat, suppeditaturum esse millia quinque peditum, si Cæsar ipse militiæ præsit, sin autem, eius summæ dimidium, atque

Pōtificij legati oratio Spiræ.

que ita quidem egisse cum Granuellano, nisi fortè rerum priuatarum status in eas redigatur angustias, ut ab ipsis auxilium ei sit implorandum: nam alioqui facturum esse quantum omninò poßit, in hunc enim usum omnia sua destinasse: De concilio, quæ semper antè fuit, eandem illius esse mentem atq; sententiam, ut aliquando peragatur: adhuc quidem illud suspendisse de Cæsaris & Ferdinandi quoque regis assensu, quòd ad concordiã aditus aliquis in Germania patefieri posse interea crederetur: cùm autem id frustrà susceptum sit, ad prius institutum redire: sed ut in Germania cogatur, nec ipsius ætatem ferre, qui uelit & debeat interesse, uiæ quoq; longinquitatem obstare, cœliq; mutationem: deinde, nõ omnibus populis Germaniam uideri commodam, & metum esse, ne turbulenta sit actio futura: magis igitur ei probari Mantuam, aut Ferrariam, aut Bononiam, aut Placentiam, quæ sint omnes amplæ ciuitates ac peropportunæ: uerùntamen, si minus hæ placeant, non illũ recusare, quin Tridenti fiat, quod sit ad Germaniæ fines oppidum: uoluisse quidem initium fieri ad pentecosten, sed propter angustiam temporis, ad Idus Augusti producere, et orare, ut depositis offensionibus in hanc curam omnes incumbant. Ferdinandus rex & cæteri principes pontificij & legati Cæsaris agunt gratias, & si quidem locus in Germania magis idoneus haberi non posit, Ratisbona scilicet aut Colonia, placere sibi Tridentum affirmant. Protestantes uerò, neq; concilium pontificis, neq; locum, neque quòd in decreto sit eius facta mentio, probant, & palàm contrà sentiunt. Galliæ regis legati, cùm nihil proficerent, & ordines in bellum Turcicum inclinarent, suamq; præsentiam & ingratam esse uiderent atq; suspectam Cæsarianis, ante finem comitiorũ abeunt subirati. Tridentum est in alpibus, ad Athesim flumen, Ferdinandicæ ditionis oppidũ, à Venetijs iter tridui, Verona, non bidui. Vbi domum reuertisset Alenconius, rex ilicò belli suscepit consilium: & quanquam ipsa re iam antè restituerat Amiralium, sibiq; familiarem habebat, ut suprà diximus: tamen, ne quid ei uel ipsius liberis aliquando fraudi esset, scripto rem omnem comprehendi iubet, & bonis, honoribus atque famæ ipsum restituit, neque uel læsæ maiestatis uel proditionis crimen ab eo commissum esse profitetur, eiq; mulctam, aureorum ad septingenta millia, remittit atq; largitur, & has literas, tum Lutetiæ, tum alijs

1542

Tridentum.

Gallus se comparat ad bellum.

1542 in locis, in acta publica referri iubet. fuit hoc Martij die xij. Quum hoc tempore circa Lutetiam esset Galliæ rex in arce Vincennia, nuncius ei noctu uenit de subito tumultu, quasi Veromandorum finibus in Picardia iam imminerent hostes, è ditione Cæsaris. itaq; subitò, qui tum aderant fortè principes, eò mittuntur, Vendomius, Guisius, Aumalius, Niuernus & alij complures maxima cũ nobilitate. postquàm eò uentum est: mera solitudo, merum silentium. Hunc autẽ rumorem eò fuisse nonnulli dicebant excitatum, ut populo persuaderetur, à Cæsarianis captari bellum, cuius ipse rex nolebat author uideri, cùm iam prorsus illud decreuisset, ut infrà dicetur. Quoniam is erat Germaniæ status, ut suprà docuimus, auxilia decreta fuerunt, & exercitus cõparari iussus, qui Ferdinandicis copijs adiutus & auctus, uim Turcicam sustinere posset ac amissa recuperare. Summæ rerum præficitur de cõmuni cõsilio, deq; Cæsaris etiam uoluntate, Ioachimus Brandeburgicus, elector, qui Spira statim profectus, ad uiam sese parat. Huius autẽ belli causa, uiritim fuit collecta pecunia per omnem Germaniam, & magistratui permissum, ut suis hoc nomine tributum imperarent: solicitandos etiam Heluetios, aliosq; reges, Danum inprimis & Italos, de auxilijs, placuit: adhæc, ut pacem omnes colant, nec ullũ intra fines Imperij motum excitent, decretum fuit. Finem habuit conuentus Aprilis die undecimo. Ad idem ferè tempus, orta fuit magna per Saxoniam simultas, inter electorem principẽ & Mauricium, qui patri nuper mortuo successerat Henrico. Lis erat de finibus & oppido quodam: & Pflugij causam non obscurè probabat etiam Mauricius, commendantibus eum propinquis. Ad ciuile bellum res omnino spectabat: nam ad arma conuocabant uterq; suos: uerùm interuentu Lantgrauij composita quieuit. Initiũ fuit hoc offensionis inter ipsos, quæ pòst aucta tempore, grauißimum Germaniæ uulnus inflixit, ut suo loco dicetur. Et Mauricium quidem multi mirabantur eò uehementiæ grogressum, ut, cui tum ipse tum parens omnem propè fortunam deberent, in eum tam acerba cogitaret. huic autẽ nõ parum attulisse momenti putantur ex consiliarijs nonnulli, qui cũ Georgio principi fuissent admodum familiares, nec religionẽ amabant, nec electorem etiam. Decreto iam bello, cùm arma pararent omnes, Lutherus lingua populari libellũ emittit, concionem militarem seu castrensem.

Expeditio in Turcam

Dissidiũ electoris & Mauricij.

Lutheri concio castrensis.

paulò

paulò rem autem repetemus altius. Primis annis inter alia scripserat, 1542
belligerari cum Turca, nihil aliud esse, quàm repugnare Deo, qui nos eo tanquam flagello uerberet. hoc eius thema, Leo decimus unà cum reliquis damnabat: aduersarij etiam reliqui clamabant eum dissuadere bellum Turcicum. Itaq; postea tum sua sponte, tum aliorũ hortatu tractandũ hoc suscepit argumentũ, & anno salutis M. D. XXVIII. edito libello, quẽ inscripsit Lantgrauio Philippo, sui thematis rationem, et quamobrem tunc temporis ita scripserit, exponit. Nam tunc, inquit, in illis doctrinæ tenebris, nemo de ciuili magistratu rectè docebat, quam haberet originem, aut quod eius esset officium. Plæriq; omnes, & docti quidem etiam, habebant functionẽ illam, uti prophanam, & conscientiæ quoq; periculosam: hoc ipsis adeò regibus atq; principibus erat persuasum à sacrificis atq; monachis, ideóq; salutis noua subsidia sibi comparabant, in quibus facilè primum ac potißimum hoc erat, ut Missas non solùm audirent, uerumetiam largitionibus in perpetuum stabilirent. Cùm enim suum uitæ genus Deo minus gratum esse putarent, ista quærebant adminicula: testificari possunt hoc ipsum, qui tunc uixerũt principes. etenim, ut alios omittam, cùm esset editus à me libellus de magistratu, Fridericus princeps ualde fuit exhilaratus, & in delitijs illum habuit, quòd de suo statu certi aliquid ex eo cognosceret. Solus enim pontifex cum suis regnum ubique tenebat, eratq; ueluti numen aliquod in terris: magistratus autem iacebat in tenebris neglectus, & quàm haberet illustre testimonium atque promissum Dei, prorsus erat ignotum. Volebat haberi pro Christiano pontifex, & interim suadebat bellum Turcicum: ibi tum nata fuit inter nos controuersia. nam ego totus in hoc eram, ut cuiusmodi esset hominis Christiani officium, docerem. Et quia de functione ciuili nihil erat à me tum adhuc proditum literis, adulari me pontificij clamabant magistratui: nunc uerò, postquàm illud etiam argumentum explicaui, seditiosum esse iactant, cùm tamen eam rem, inde ab apostolorum ætate, præter unũ Augustinum fortasse, nemo uel perspicuè magis uel copiose tractarit. Inter alia uerò, quæ tum docebam, illud etiam Christi dictum, quod est de tunica relinquenda cum pallio, déque perferendis iniurijs, explicabam. quem quidem locum pontifex ac ipsius tota schola planè deprauarant, & consilij, esse non præcepti,

uulgo

1542 uulgò persuaserant, errore nimirum longè pessimo. Cùm ergò Christianum cognomen sibi sumerent, et quidem inprimis, ac nihilo secius in Turcam præliari uellent, omnis impatientes iniuriæ, ego contrà nitebar, & illud Christi dictum secutus, hominem Christianum nõ resistere malo, sed omnia pati debere, demonstrabam, & illud, quòd à Leone diximus esse damnatum, thema, tunc inter alia prodebam, eoq́; magis id faciebam, ut Romanæ curiæ nequitiam atq; dolos detegerẽ. Nec enim seriò pontifices agebant de bello, sed hoc utebantur colore, quoties pecunia uellent exhaurire Germaniam. itaq; meum illud thema damnabant, non eò quòd bellum dissuaderet, sed quòd nummis nostris & opibus, ne Romam perferrentur, uiam intercluderet. Deinde, nec illud tunc probabam, quòd nostros illi principes ad bellum semper extimulabant, cùm interim nulla uitæ apud nos appareret emendatio, potissimùm uerò, quòd militiam hanc uocabant Christianam, tanquam in Turcas, ut in Christi aduersarios, nostri pugnarent. quod ipsum tamen à Christi tum doctrina tum nomine discrepat. à doctrina quidem, eò quòd ille nos resistere malo, uel iniuriam ulcisci uetat: à nomine uerò, quòd in tantis copijs uix quinq; fortasse reperire liceat uerè Christianos, & quòd Turcis plæriq; sint deteriores, cùm tamen interim sibi nomen illud omnes usurpent: quæ sanè res ad iniuriam Christi pertinet, quando nimirum ipsius nomen ad hunc modum deformatur. quod tunc inprimis fieret, si bello pontifex etiam interesset & episcopi. Cùm enim ipsorum sit peculiare munus, uerbo Dei sathanam & precationibus oppugnare, minimè decet, ut ea neglecta statione, machinis & armis rem gerant. Ad ciuilem uerò magistratum ea cura pertinet, & distincta sunt officia: sed iam olim pontifices illa conturbarunt, tametsi legibus maiorũ prohibeantur. Quàm infœliciter autem adhuc sint administrata bella, propter falso usurpatum nomen Christi, res ipsa docet. amissa Rhodo, & Vngariæ parte potissima, uicinum planè Turcam habemus: quàm sit etiam infausta pontificiorum in bello societas, pugna Varnensis demonstrat, & Ladislai regis calamitas, cui Iulianus cardinalis committendi prælij fuerat author: docet etiam recens, & ante secundum annum accepta clades, quando Ludouicus rex miserabiliter interijt. Ista præfatus, ad rem ipsam uenit, & Deum inprimis reconciliandum esse dicit, &

eccle-

ecclesiæ ministris, ut ad pœnitentiam homines hortentur, præscri- 1542
bit. postea Turcarum religionem ac impietatem explicat, & Cæsaris propriè munus esse dicit, in illum belligerari, nō quidem uindicta, uel gloriæ, uel emolumenti causa, uerùm ex officio, nimirum, ut ab iniuria suos defendat. Neq; uerò Cæsarem his uerbis ad bellum excitandū esse, tanquam sit orbis Christiani caput, ecclesiæ protector, fideiq; defensor: nam eiusmodi titulos esse falsos atque uentosos, & ad iniuriā Christi pertinere, qui solus ecclesiam suam defendat: eoq; maiorem hanc esse iniuriam, quod plærique reges ac principes, ueræ doctrinæ sint hostes acerbißimi: non ergò propter diuersam religionē, sed quia latrocinijs grassatur, & iniustißimum bellum gerit, & turpißima uitæ secum inuehit exempla, Turcam oppugnandum esse, uimq; propulsandam. Collatione deinde facta, pontificatum Romanum nihilo meliorem esse Turca, demonstrat, & ut ille per suum Alcoranum, ita pontificem per suas decretales, euangelij doctrinam extinxisse: quod ille per uim, hoc pontificem agere per suam illam excommunicationem: utrumq; uerò contumeliam facere matrimonio, & contemptæ legis diuinæ, quæ coniugium instituit, dare pœnas dicit, quando prorsus à Deo reiecti, fœdißimis amoribus exardescunt, & ordinem naturæ sceleratißimè perturbant. postremò, de Turcarum potentia locutus, monet, ne securè bellum gerant, sed cum hoste sibi rem esse sciant omniū acerrimo. Hæc inquam et id genus alia tractat in eo, quem diximus, libro: nunc autem, quando Cæsaris & Ferdinandi regis hortatu, bellum ordines Imperij decreuerunt, alterum scriptum edit, militarem, sicut dixi, concionem, ut, qui castra sequebantur ecclesiæ ministri, sicuti fieri solet, formulam aliquam haberēt & docendi & exhortandi. Primum est igitur, inquit, ut homines intelligant, quid de Turca sentiendum sit. nam scriptura uaticinatur de duobus immanibus tyrannis, qui Christianum orbem uastaturi sint ante supremū iudicij diem, unus quidem falsa doctrina, de quo Daniel, & post eum, Paulus: hic nimirum est pontificatus Romanus: alter uerò, copijs & armis, Turca uidelicet, de quo Daniel capite septimo. Qui uolent igitur esse Christiani, confirment animos, nec ullam pacē aut iucundiorem uitam & ocium in posterum expectent. nam tempus illud ærumnosum, quod ille pronunciauit, iam adest. Consolemur autem nos ad-
uentu

1542 uentu Christi, & futura liberatione, quæ statim post afflictiones illas apparebit, & certo sciamus omnem rabiem ac iracundiam sathanæ per Turcam in nos effundi totis uiribus: nec enim ullus unquam tyrannus ad hunc modum sæuijt, ut iste. Danielis deinde caput septimũ, quod est de quatuor bestijs, è mari prodeuntibus, explicat, & Turcicum regnum ibi describi demonstrat. nam hoc esse paruulũ illud cornu, quod inter illa decem cornua quartæ bestiæ natum sit: ac licet in immensum creuerit, fieri tamen non posse, ut ad Imperij Romani potentiam accedat: prophetam enim designare quatuor solùm Imperia. quæ sint ordine successura: postremum ex ijs esse Romanum: itaq; nullum esse futurum aliud, quod sua magnitudine Romano comparari poßit. Et quoniã tria tantùm cornua Daniel ei tribuat, quæ sit ex illis decem reuulsurus, non esse longius aliquó deinceps progressurum ipsius impetum: hæc enim tria cornua iampridem esse reuulsa, Græciam, Asiam, Aegyptum: quas quidem Imperij prouincias longè maximas Turca poßideat: hos intra fines atq; cancellos eũ includi à propheta: spem igitur esse, futurum, ut Imperij prouinciam nullam deinceps occupet. Quòd uerò per Pannoniam tumultuetur, et Germaniæ nunc etiam immineat, postremum hunc actum fore tragœdiæ: fieri quidem posse, ut in eas regiones impreßionẽ faciat, sed ut pacatas habeat et tranquillè poßideat, sicut Asiam, Græciam, Aegyptum, nõ sese putare: nam uaticinium illud esse clarum ac perspicuum. Posthæc, reliquas partes omneis tractat, & ad pœnitentiam inprimis inuitat, & ut magistratui militiam aduersus Turcam imperanti, præsto sint omnes, ac non modò fortunas, uerumetiam se ipsos impendant, hortatur: captiuos etiam, qui uel iam sunt in Turcarum potestate, uel in seruitutem ab illis rapientur olim, multis argumentis consolatur, & ut à speciosa illa Turcarum atque fucata religione sibi diligenter caueant, cõmonefacit: nam audire se, multos Christianæ profeßionis homines ultrò deficere ad ipsorum religionem, eò quòd probitatis atq; sanctimoniæ speciem aliquam habeat: patienter autem ferant seruitutem, suisq; dominis, licet prophanis & impijs, fideliter inseruiant, nec ab illis profugiant, aut se ipsos interficiant, impatientia tædioq; conditionis, uerùm illud, quod Petrus atq; Paulus de seruorum officio scribunt, in memoria semper habeant: cùm autem aduersum Christianos

bellum

bellum mouetur, uitæ periculum potius adeant, quàm illis militent: 1542
nam esse latrones, ac bellum facere sanctis, ut Daniel inquit, & sanguinem innoxium profundere: cauendum igitur inprimis à tanti sceleris atque flagitij societate. Huic scripto subiungit rationem precandi contra furorē Turcicum, & sub finem expatiatus in nostri temporis uitia, quæ per omneis ordines regnent, Germaniam, quæ tam sit corrupta prorsus et impura, nō posse diuturnam nec incolumem esse, docet. precationis uerò formulam hanc præscribit. Aeterne pater, nos quidem meriti sumus, ut affligamur, sed tu nos ipse plecte, pro tua, nō offensione & ira, sed misericordia: multò nobis enim præstat, in tuas incidere, quàm in hominum hostiumq; manus: tua enim est immensa et infinita misericordia: tibi certè peccauimus, tuaq; sumus transgressi mandata, sed nosti pater cœlestis, diabolum, pontificē atq; Turcam, ut nos affligant, nullum habere ius atq; causam: nihil enim in eos commisimus: tu autem illis, ueluti flagello quodam uteris in nos, qui te nō uno modo per omnem uitam aduersum nos excitauimus: illi inquam, cōtra nos causam nullam habent, sed uellent potius, ut ipsorum exemplo grauißimè te semper offenderemus, ut impio cultu, falsaq; doctrina, mendacijs, imposturis, latrocinijs, furtis, rapinis, adulterijs, fornicatione, ueneficijs, tui nominis maiestatem læderemus: hoc illis esset optatißimum: quòd autem te Deum patrem, tuumq; filium Iesum Christum, dominum nostrum & spiritum sanctum, unicum ac sempiternum Deum profitemur & celebramus, hoc illud est flagitium nostrum atq; scelus, propter quod ita nos oderunt & persequuntur. Si fidem hanc proijceremus, facta defectione, tum nihil esset ab ijs expectandum incommodi. Respice nos igitur Deus pater, & remedium adhibe: sunt enim tui magis aduersarij quàm nostri: cùm nos uerberant, te ipsum uerberant: quam enim annunciamus, tua est non nostra doctrina: sathanas autem hanc ferre non potest, & tuo loco uult adorari, tuoq; remoto uerbo mendacia nobis conatur obtrudere: sed & in filij tui Iesu Christi locum Turca suum uult collocare Mahometū. Iam, si peccatum est illud, quòd te patrem, tuumq; filium ac spiritum sanctum profitemur esse uerum & unicum Deum, certè tu es ipse peccator, qui nos ita doces, & hoc à nobis officium requiris: & illi, quum hac de causa nos persequuntur, te ipsum oderunt & affligunt.

Precatio contra furorem Turcicū

Ex-

1542 Expergiſcere ergo mi Deus, & nomen tuum ſacroſanctum, quod illi polluunt atq; deformant, ipſe uindica, nec iniuriam hanc ab illis patere, qui non delicta uitiaq; noſtra plectunt, ſed uerbum tuum in nobis delere conantur, eoq; tendunt, ne tu regnes omninò, neue populũ ullum habeas, qui te colat & reuereatur. Porrò de Turcarum origine & incremento, quia multi ſcripſerũt, nihil attinet hic aliquid annotare: creuerunt à paruis initijs in immenſum. primus autẽ illorum Imperator ponitur Othomannus, ad annum ſalutis humanæ circiter milleſimum trecenteſimum: huic deinde ſuccedit Orchanes, Amurathes, qui primus per Helleſpontum in Europam copias tranſmiſit, & Thraciam inuaſit, Baiazethes, Cyriſcelebes, Moſes, Mahomethes, Amurathes, Mahomethes, Baiazethes, Selymus, Solymannus. Per hos ferè dies, Alfonſus Daualus, de quo dictum eſt, ad Germaniæ principes emiſſo libello, Galliæ regem incuſat, qui reipublicæ tẽpore tàm afflicto res nouas moliatur, ut Cæſaris & ordinum omnium honeſtiſsimos conatus impediat: cauſam uerò leuem atque futilem obducere, propter Antonium Rinconem & Cæſarem Fregoſum ſcilicet interceptos: quibus ſanè quid acciderit, non ſe potuiſſe, licet diligentiæ nihil prætermiſerit, inueſtigare. Galliæ rex, eo cognito, longè maximam ſibi factam iniuriam eſſe demonſtrat, uiolatis magna cum atrocitate legatis: ea de re non ſemel queſtum eſſe grauiter ad pontificem atque Cæſarem, & ut ſibi ſatisfieret poſtulaſſe, uerùm fruſtrà: cùm autem rei tanta ſit indignitas, non ſe poſſe illam, niſi maxima cum turpitudine & nominis infamia, negligere. Maij deinde menſis die ſecunda, literis datis ad ſenatum Pariſienſem, ut corda noſtra, ſuo numine Deus, inquit, illuſtret, ac fidei conſtantiam largiatur, & errantes in uiam ſalutis reducat, ſi qui ſunt, & pacem nobis tribuat, per ſatisfactionem iniuriarum, que mihi propter occupatum ius noſtrum & uiolatos nuncios atque legatos factæ ſunt, aut, ſi pace deſperata mihi ſit ad arma uenire neceſſe, uictoriam concedat: equidem peto, ut ad templa deorum ſupplicationes fiant, & per concionatorem idoneum huius rei cauſa populo recitetur: deinde, ſi quis fortè minus rectè de fide deque religione noſtra ſentiat, nec emendationem promittat, ut ſui delicti publicè det pœnas, mando. Non multò pòſt ad principem Cliuenſem mittit Longeuallum, qui ſub æſtatem collectis ibi copijs, ductore

Turcarũ Imperatores.

Longeuallus.

Mar-

Martino Rossemo, rei gerendæ occasionem expectabat. Interea pontifex calendis Iunij concilium indicit, & quemadmodum non semel indictum ab se concilium postremò suspenderit ad idoneum usq; tempus, prolixè commemorat. itaq; culpam omnem à se remouet: & licet nunc quoq; sit anceps reipublicæ status, noluisse tamen ait differre longius. Indicit autem illud, Tridenti, ad calend. Nouembris, eoq; uenire iubet patriarchas, episcopos, abbates, & id genus alios, quibus iure uel priuilegio concilijs interesse licet, ac sententiam dicere permissum est. Cæsarem etiam & Galliæ regem inprimis hortatur, ut aut ipsi ueniant, aut legatos mittant, & suis episcopis eò proficisci mandent: Germanos autem episcopos ante omneis inuitat, ideò quòd ipsorum causa potißimùm & rogatu labor hic suscipiatur omnis. Iulio mense Galliæ rex atrocißimis uerbis bellum Cæsari denunciat, & edito libello, suis liberum facit, ut quacunq; ratione poßint, terra mariq; prouincias illius deuastent. Paulò antè Longeuallus & Rossemus in Brabantiam inuaserant, magnumq; terrorem inferebant imparatis, & proximum erat, ut Antuerpiam caperent atq; Louanium, sed destituti rebus ad tormenta necessarijs, non poterant oppugnare, & progreßi, quacunq; uaderent, omnia populantur, & pecuniam extorquent, & ui patefacta uia, filio regis, Aureliano principi Carolo, qui Lucemburgicæ regioni bellum tunc faciebat, mense Augusto sese coniungunt. In his copijs erant à Daniæ rege mißi equites, ad CCCC. præter Danuillerum, Virtonum, Iuœum, capta fuit etiam urbs primaria, Luceburgum. Rex ipse diuersa parte bellum mouet, & ualido cum exercitu profectus, Parpinianum, quod est ad Pyrenæos montes oppidum agri Ruscinonensis, obsidet: sed & per Pedemontium arma iubet expediri, ductore Gulielmo Langæo, & in Atrebates atq; Morinos impetum facit, Vendomio principe rem administrante. Sic adeò quinq; diuersis locis hostem inuadit, & multorum iudicio præstabat, unam aliquam prouinciam summis copijs oppugnare, quod exitus etiam docuit. Nam & Parpinianum frustrà tentauit, & Aureliano domum reuerso, Cæsariani, præter Iuœum, plæraq; recuperant. per hanc occasionem Antuerpia cœpta fuit muniri, quæ prius facilem habebat aditum. Bellum rex facturus, Polinum remisit ad Turcam, oratum, ut in prouinciam Galliam sibi clas-

1542

Martinus Rossemus.

Concilij indictio Tridenti

Gallus Cæsari bellum edicit.

1542 sem mitteret: cùm autem serius aliquantò Polinus aduenisset, Solymannus rem in annum sequentem reijcit. Eo flagrante bello, rex edicta proponit in Lutheranos: Parisiensis etiam senatus, parlamentum uocant, graui constituta pœna denunciat librarijs, ne quos libros damnatos atq; suspectos excudant, diuendant, & nominatim Ioannis Caluini librum, qui est de institutione religionis Christianæ. Deinde, rogatu inquisitoris fidei, quem uocant, septimo Iulij die decernit, ut pro concione populus admoneatur, officium suum ecclesiæ præstent, & si quem Lutheranum, aut de religione malè sentientem norint, deferant: hoc enim esse Deo gratißimum opus. Ecclesiæ uerò ministris præscripta fuit formula, quam in explorando sequerentur: iubebantur enim à delatoribus percontari, num aliquem nouissent, qui dicat non esse purgatorium: hominem extinctum, aut saluum esse iam aut damnatum: obseruatione mandatorum Dei, hominem non iustificari: solum Deum implorandum esse non diuos: uenerationem imaginum esse idolatricam: sanctos nõ edere miracula, ceremonias ecclesiæ nihil prodesse: leges ecclesiæ non obligare quenquam: omnibus promiscuè necessariam esse cognitionem euãgelij: sacram scripturam lingua populari legendam esse omnibus: ineptum esse, uulgus hominum precari Deum sermone latino: sacerdotem non condonare peccata per sacramentum pœnitentiæ, sed esse ministrum, & beneficium Dei condonantis peccata denunciare tantùm: ecclesiæ non licere quenquam astringere peccato mortali: licere quouis tempore uesci carnibus. Hæc formula perquirendi data fuit priuatim atq; mandata, sicut diximus, ecclesiæ ministris: publicè uerò propositum fuit edictum, quo deferri iubentur & accusari, qui ritus atq; leges ecclesiæ negligunt, qui libros habent alienos à fide Christiana, uel eos alijs dant legendos, aut sponte per uias abijciunt inter eundum, ut spargantur, qui priuatis in ædibus & hortis conueniunt, & consilia cudunt aduersa legibus ecclesiæ, qui suas in domos & hortos id genus homines recipiunt. qui sint harum rerum conscij, iubentur intra sextum diem deferre theologis doctoribus, ab inquisitore delectis, Henrico Geruasio, Nicolao Clerico, Petro Richardo, Roberto Buccino, Ioanni Benoto, Francisco Picardo, Ioanni Morino: nisi faciant, excommunicantur. Librarijs etiam mandatur, si quid habeant excusum aut manu scriptum, quod

Formula inquirẽdi in Lutheranos.

aliquo

aliquo modo suspectum sit, aut ab ecclesiæ consuetudine alienum, ut intra sextum diem ad illos deferant: pòst, non fore purgationi locum. Quo die diuulgatum est hoc edictum, supplicatio facta fuit ad templa diuorum, & regni salutis, & conseruandæ causa religionis, et circumgestata fuit Geneuefa, tutelaris ipsorum Dea, sicut libro nono diximus, & his ipsis ferè diebus exusti quidam fuerunt, propter dogma. Docebat per id tempus Lutetiæ populum, in æde sanctæ Crucis, Franciscus Landrus, & purè quidem. neque missificabat, quòd uinum non biberet: naturáne uel instituto, me latet. in hunc ordo theologorum ingens odium concepit: cumq; per emissarios quædam illius dicta notassent, hæc demum capita doctrinæ proponunt. sacrificium Missæ institutum esse à Christo, & prodesse tum uiuis tum mortuis: orandos esse diuos, ut sint nobis ad Christum intercessores & aduocati: panis atque uini substantiam in consecratione mutari: sacerdotibus tantùm licere consecrare panem & uinum, & ad eos modò pertinere cœnam domini totam: uota monastica seruanda: confirmatione & unctione, sacramentis, conferri spiritum sanctum: oratione, ieiunio & bonis operibus animas è purgatorio liberari: leges ecclesiæ de ieiunio & ciborum delectu obligare conscientiam: unum esse summum ecclesiæ præsulem atq; pontificem, cui iure diuino teneantur omnes obedire: multa esse credenda & necessariò recipienda, quæ non sunt prodita scripturis: indulgentijs pontificijs condonari pœnam purgatorij: sacerdotes, etiam impuros & uitiosos, consecrare corpus domini: peccata omnia mortalia esse reuelanda sacerdoti, & sacramentalem absolutionem ab eo recipiendam: homini esse liberum arbitrium, quo poßit agere bene uel male, & resurgere à peccato per pœnitentiam: non sola fide, sed per charitatem & ueram pœnitentiam acquiri peccatorum remißionem: ecclesiam & concilia legitimè congregata non posse errare, & eis esse parendum: ad ecclesiam pertinere iudicium & interpretationem scripturæ, si quid sit controuersum. Hæc eum approbare, & sigillo suo confirmare uolebant: ille, diebus aliquot interiectis, generatim respondet. pium & sanctum esse, quicquid de his rebus ecclesia sancta & catholica tradat: sed eo responso minimè contenti, grauiora in ipsum moliebantur, ut infrà dicemus. In hoc etiam

1543

Francis. Lādrus concionator.

Capita doctrinę Sorbonicæ.

1542 tempore Meti docebant euangelium, unus & alter ordinis Dominicani: cumq́; sacerdotum turba non obscurum odium præ se ferret, plerıq; ciues uehementer orabant senatum, ne docentes impediret, omnem obsequentiam professi. uenit etiam eò Gulielmus Farellus, qui primò quidem in urbe, priuatim, pòst, in castello quodam, foris, docebat. Cùm autem Cæsaris essent ad senatum allatæ literæ, quibus mandabat, ne quid in religione mutarent, & ut in sontes uindicarent, interdictum ciuibus fuit, ne cuius interessent concioni, qui non episcopi & tredecim uirorum mandatu doceret. Hac æstate, locustarum infinita turba Germaniam & Italiam citeriorem uolando peruasit. erant autem inusitata magnitudine, & ubicunq; sese demitterent, agros depascebant. De Henrico Brunsuicensi, de grauißimis illius in Saxonem atque Lantgrauium inuectiuis, deq́; incendijs excitatis non semel diximus: Cùm autem Imperij ciuitates, Goslariam & Brunsuicum, Smalcaldici fœderis, perpetuis excursionibus atq; rapinis uexaret, neq; Cæsaris & Ferdinandi regis paréret edictis, qui rogatu protestantium, ut ab omni ui temperaret, mandauerant, bellum ei Saxo faciunt & Lantgrauius, communi sociorum nomine, & breui tempore suam in ditionem, ipsius agrum omnem perducunt, & arcem, non procul ab urbe Brunsuico positam, Vuolsebutelum, in qua spem omnem collocauerat, deditione capiunt. Ipse, non diu commoratus, aduentante iam hoste, fuga sibi salutem petit, et ad Bauaros cum natu maximo filio, Carolo Victore, contendit. In ea quàm diximus arce complures repertæ sunt literæ, quibus liquidò doceri potest, quid ipse, quid Bauari, quid Moguntinus, quid Heldus & alij nonnulli conati sint. Id autem suo loco pòst referemus. Protestantes, edito scripto, sui facti causas prolixè commemorant, & non intulisse, uerùm necessario defendisse bellum socijs illatum, demonstrant. In superiori conuentu Spirensi, Ferdinandum regem solicitauerant, ut & Cæsaris & suo nomine iuberet eum à Goslariensibus abstinere. Geßit morem Ferdinandus, qui tum aduersus Turcam ipsorum haberet opus auxilijs, & mißis legatis acriter hominem monebat: sed ille contemptim & fastuosè respondit, neq; destitit. eoq́; subsecuta fuit illa, quam dixi, defensio. nam Spiræ Ferdinando regi demonstrauerant, nisi ille paréret edictis, non se neglecturos sociorum iniurias.

Meti docetur Euangeliũ

Hẽricus Brunsui. pulsus sua ditione.

Ad Idus Iulias fuit alter Imperij conuentus, Noribergæ. sic enim decretum fuerat Spiræ, propter bellum Vngaricum. Aderat rex Ferdinandus, legati uerò Cæsaris erant, Fridericus Palatinus, episcopus Augustanus, Fridericus Furstembergius, Hugo Monfortus, Ioannes Nauius. proponit Ferdinandus. Quod exercitum in Vngariam miserint, pergratum esse Cæsari, qui & ipse decreuerit adesse huic bello cum suis copijs, eoq; conuentus ordinum indixerit per Hispaniam: sed in ea deliberatione in grauem incidisse ualetudinem, & conuentus illos in aliud tempus necessariò reiecisse: cumq; iam de summa rei, deq; præmittendis ab Italia & Burgundia copijs omninò statuisset, tunc primùm ipsius hostium conatus erupisse, ita quidem, ut non in Italia solùm, sed in Belgio quoq; periculum ipsi metuendum esset: cuius tamen rei causam ipse nullam dederit, qui publicam tranquillitatem inprimis amet: scire autem ipsos, quemadmodum hostes, inde à conuentu Spirensi nihil non tentarint, ut Heluetijs & Germanis militibus ad se traductis, belli fieret initium: sic adeò Cæsarem, omninò præter animi sententiam impeditum & retardatum esse, quò minus aut ipse ueniret, aut etiam auxilia mitteret, quibus ad sui defensionem opus habeat: uerùntamen in hoc totum esse futurum, ut antè finem anni uertentis in Germaniam redeat, & animo destinatum bellum perficiat: classem etiam habiturum esse mari plenam & instructam, ut Turca duplici bello distentus, non possit uires omneis in Vngariam conuertere: cùm in Germaniam quoque uenerit, nihil esse præteriturum, quod ad piam & tolerabilem religionis conciliationem pertineat: Cæterùm, incommodo reipublicæ maximo fieri, quòd postremi conuentus decreto non omnes pareant: quosdam enim ordines nullum misisse militem, alios misisse quidem, sed non plenè: rursus esse qui miserint, sed absque pecunia: machinas etiam desiderari cum instrumento, quas nonnulli dare promiserint: hanc nimirum esse causam, cur belli administratio consistat, & exercitus omnis, non sine summo Imperij detrimento quiescat: belli duces ea de re grauem habere querimoniam, & se ipsum hæc omnia uidisse coràm, & quia res magni sit periculi, uenisse hunc ad conuentum, non absque graui suo dispendio: petere igitur maiorem in modum, ne tempore tam necessario, reipublicæ desint. Prius, quàm Vienna discederet Ferdi-

1542 Comitia Noribergæ.

1542 nandus, Noribergam iturus ad conuentum, de bello Brunsuicensi certior factus, per internuncium fuerat dehortatus illos ab instituto: nunc autem, ubi Noribergam uenisset, de communi consilio mißi fuerunt legati, quorum hæc erat orationis summa. ne copijs & armis rem gerant, hoc præsertim tempore: nam alióqui metum esse, ne Turcicum bellum impediatur, & ciuile per Germaniam excitetur. Ad ea Saxo & Lantgrauius, Augusti die undecimo respondent è castris antè Vuolfebutelum arcem, & susceptæ defensionis causas prolixè commemorant, nec alia uia rem potuisse geri demonstrant: & quanquam necessariò bellum istud gerant, magnosq; sumptus faciant, tamen in Turcicum bellum bona fide se subministrasse nihilominus quæ debebant auxilia, neq; deinceps etiã esse defuturos: quòd si cæteri omnes idem facerent, non esse quòd dißipationem exercitus aliquis uereatur: sed quid in plærisq; desideretur, id multorum literis atq; nuncijs perferri: quod cùm ita sit, & quia Brunsuigius alia ratione coherceri non poßit, aspernatus uidelicet tum Cæsaris, tum Ferdinandi regis edicta, Imperijq; decreta, orare, ne secus hoc suum factum interpretentur: nam illum unum hoc bello peti, neq; se recusare, pacatis rebus, omneis copias ad Vngariæ subsidium traducere, quantum quidem ipsi possint. Exitus comitij fuit ad XXVI. Augusti diem. pœna decernitur in eos, qui comitij Spirensis decreto non obtemperant, simul alia quædam gerendo bello necessaria statuuntur. Principes nulli aderant, præterquam Prußiæ magister Vualtherus, Bambergensis, Eistetensis, & Tridentinus, episcopi, tum illi, quos dixi, Cæsaris uicarij. Dictum est antea de cardinali Contareno: is legatione sua non bonam gratiam inijt apud pontificem atque collegium, quasi non satis acriter sese Lutheranis opposuisset, & quasi rempublicam Romanam propè in discrimen adduxisset. Cùm absentem plærique grauiter incusarent, ab uno Fregoso cardinali fuit defensus. In Italiam reuersus è Germania, Lucam uenit, ubi tum Cæsarem pontifex Paulus expectabat, iturum in Aphricam. Romam deinde cum Paulo profectus, non multò pòst creatus est legatus Bononiæ, ubi demum hoc anno, sub exitum Augusti mortuus est, non sine ueneni suspitione, cùm paulò antè Fregosus quoque mortem obijsset. Qui familiariter illum nouerunt, de iustificatione hominis rectè sensisse dicunt. Fuit uir cumprimis

Legati ad Saxonem & Lantg.

Decretũ conuentus Noribergici.

Contarenus & Fregosus Cardin. moriuntur.

primis doctus, & extat eius, de magistratibus atque republica Venetorum, liber. Hoc ipso mense, Galliæ cancellarius, Gulielmus Poietus, mandatu regis, qui tum Parpinianum ibat, captus de nocte, dum cubaret, in carcerem ducitur. Cùm ea fama Lutetiam uenisset, incredibilis fuit omnium lætitia: nam quatuor illis annis, quibus hoc munus administrauit, offenderat omneis ordines, & è gynecæo regis hæc illi nata fuit calamitas: inuidiam auxit etiam Amiralij condemnatio, sicut antè dictum est. Magnam uerò spem ac propè certam animo conceperat, consequendi cardinalatus, ideoq; mensibus aliquot antè, sacris inaugurari uoluit, quod tamen qlærique factum ab eo dicebant, ut, quoniam in odio plurimorum erat, sustinere se posset, ac uitæ periculo subducere, si quandò æstus ille prorumperet ac efferuesceret. Tertium hoc erat fortunæ ludibrium, in Gallijs, paucos intra menses exhibitum. cùm enim summum dignitatis gradum obtinerent hi, quos diximus, Amiralius, Connestablius, Cancellarius, mutuis inuidiæ conflagrarunt incendijs, & quàm sint fallaces, incertæ, lubricæque res humanæ, suo demonstrarunt exemplo. Ad hoc tempus Otto Henricus Palatinus euangelij doctrinam amplectitur: idem faciunt Hildessemenses. De concilio suprà diximus. pontifex eius rei literas atque diploma statim ad Cæsarem in Hispaniam mittit. Cæsar ad ea XXV. die Augusti respondet. Initiò laudat eius conatum atque studium erga rempublicam, sed Galliæ regem sibi conferri, dolet: hunc enim prodigum esse filium, se uerò, qui nunquàm ab officio deflexerit, multò arctius complectendum esse dicit: nullum enim laborem, nullum se recusasse periculum atque sumptum, ut aliquando concilium haberetur, ut republica tota pacata, uires omnes in Turcam expedirentur: Illum contrà, longè semper aliò spectasse: non ergò nihil esse, quod in ipsius literis desideret: consueuisse illum iactare, quasi cardinales habeat in sua manu: quapropter dubitare se, num uerum illud sit: Sed utcunq; res habeat, niti sese conscientia recti, & actiones utriusq; notas esse publicè: nimium sanè ipsum esse lenem in illum, nimiumq; indulgere: nam frustrà multis nunc annis omnem suscipi laborem: admonitum esse frequenter officij, remissas illi sæpe grauissimas iniurias, renouata subinde cum eo fœdera, sed his omnibus factum esse deteriorē, et sua lenitate atq; patientia prorsus abuti:

1542

Poietus in uincula coniectus.

Otto Palatinus Euangelium amplectitur

Cæsaris respōsio ad pontificem.

1542 quis belli causam dederit, quis pacta uiolarit, explicatum ab se fuisse Romæ: quid acciderit interea, nunc etiam dicturum: nempè, quàm fuerit amans ipse cupidusq; pacis, ex eo facilè posse demonstrari, quòd pòst inducias Nicenas, cum illo uenerit in colloquium ad Aquas mortuas, eiq; sese permiserit, & anno sequenti per Galliam iter fecerit, magna cum hominum admiratione, neq; sine reprehensione multorum: etenim cum non semel fidem ille uiolarit, & sit in consilijs omnibus ualde mobilis ac inconstans, magni certè rem fuisse periculi, quòd eius fidei sese committeret: compertum etiam habere se, deliberatum fuisse tunc de se retinendo: quòd autem nonnulli dicant, propter motum Gandauensem necessariò sibi fuisse faciundum illac iter, id nihil esse: nam eum modum à paucis quibusdam, & quidem infimi generis hominibus, excitatum, & prouinciam omnem in fide permansisse, & sororem suam reginam ijs rebus potuisse mederi: consilij uerò sui tunc fuisse, per Italiam reuerti in Germaniam, sed illius precibus adductum mutasse propositum, perq; Galliam iter suscepisse: quòd quidem & illius & liberorum eius, & procerum quoq; literis docere poßit: etenim illum hoc ita uehementer ab se flagitasse, ut honorem suum lædi putaret, si quidem aliò, quàm per Galliam, iter fieret: cumq; iam esset in Gallijs, illum non semel affirmasse, pactas inducias uelle seruare: postea uerò cœpisse queri, non sibi reddi Mediolanum ex promisso, cùm tamen ei promisso hæc fuisset adiuncta conditio, si quidem Sabaudiæ principem auunculum suum restitueret, & alia quædam faceret: Ab eo uidelicet tempore, diuersis locis illum contra se machinatum esse, per Germaniam, per Italiam, apud Turcam, apud Vayuodam Ioannem, eiusq; coniugem uiduam, & quosdam Vngariæ proceres, quorum opera Budam Turca sit consecutus: Et tamen interea pulchrè dißimulasse maleuolentiam & multa sibi prolixè de amicitia confirmasse, captiosè nimirum, ut tempus duceret, & inopinantem adoriretur: occasionem autem arripuisse tunc primùm, quandò Fregosus atq; Rinconus fuerunt amißi: qua quidem de re quomodo illi satisfacere uoluerit, ipsum esse testem, qui fuerit arbiter delectus atq; disceptator: hanc igitur illum obduxisse causam noui motus & perturbationis reipublicæ, cùm tamen multò antè id facere cogitasset: quid uerò conati sint Fregosus atq; Rinconus, illius mand[illegible]u, per Italiã atq;

Tur-

Turciam, & quam operam ei sæpe præstiterint, satis esse notum: uo= 1542
luisse enim rempublicam Christianam proditione in summum addu=
cere discrimen: non ergo pacis Nicenæ beneficio potuisse frui, qui pa=
cem publicam ipsi uiolassent: deinde, furtim & occultè transcurris=
se per Insubriam, cum exulum comitatu, quod ipsum capitale sit, eius
regionis consuetudine: Marchionem Daualum ab eo grauiter insimu
lari, sed hunc sistere se noluisse iudicio: cur autem illud recusarit, & a=
lias etiam repudiarit satisfactiones, non esse obscurum: se quidē, cùm
illi satisfactum iri crederet, traiecisse in Aphricam, & misso legato
publicam ei commendasse pacem: at licet amplè promitteret, uaria ta
men aduersum se tentasse per Germaniam & Daniam, alijsq; in lo=
cis: cogitasse etiam inuadere Nauarram: in comitijs deinde Spiræ to=
tum in hoc fuisse per legatos, ut dißidium religionis aleret, dum utris=
que separatim amicitiam atque fauorem promitteret: conatum esse
Imperij ordines à bello Turcico deterrere, solicitasse Turcam, in Ita=
liam misisse copias, per Martinum Rossemum in Germania inferiori,
per Aurelianum uerò principem, filium, in agro Lucemburgico sibi
bellum intulisse, prius, quàm illud denunciasset: reliquas deinde uires
omneis ad Hispaniæ fines conuertisse: hunc scilicet esse fructum ipsi=
us diligentiæ, qui tantum illi sit largitus, & toties ad pacem adhor=
tatus: quòd etiam archiepiscopum Valentinum ab eo detineri capti=
uum, & Hispanis aliquot nobilibus atrocem iniuriam, à Gallis, A=
uenione fieri sit passus, nimiam herclè tolerantiam esse: Nunc ergo
defensionem sibi necessariò subeundam, quo tempore minimum ab il
lo sibi metuerit, propter amplißima illius promissa, quo tempore e=
tiam in bellum Turcicum sese compararit, & in Germaniam idcircò
redire constituerit: Iniuriam quidem esse magnam, & cladē non me=
diocrem, quam ille sibi suisq; finibus intulit, sed his omnibus non
tam moueri, quàm reipublicæ calamitate: nam ad sua priuata quan=
tum attinet, quoniam ille subinde discedit à pactis, multò sibi præ=
stare, bellum apertum gerere, quàm inducijs aut conditionibus insi=
stere, quas ad primam quanque occasionem ille rescindat: pacem e=
nim insidiosam esse plærunque: nam illum interea struere noua con=
silia, perniciosa reipublicæ, alere factiones, & in hoc uersari totum,
ut dispendijs atque sumptibus defatigato sibi difficultatem obijciat

1542 resistendi Turcis: & quum eo sit ingenio præditus, liberos etiam ad eandem disciplinam instituere: Iam autem eius ambitionẽ & immensam cupiditatem ita creuisse, ut occultari non poßit: illius maiores occupasse prouinciam Galliam, quæ sit ditionis Imperij: sic illum tenere nunc Sabaudiam & Pedemontij partem, atq; ita communire, ut facilè appareat, non constituisse reddere: fuisse autem illius propositi, nõ Insubriam modò, sed Parmam quoque & Placentiam, ac deinde Lucam atq; Senas, pòst etiam ecclesiæ Romanæ ditionem inuolare, quò sic patefactum haberet iter ad Neapolim atque Siciliam: quin eò tendat, non esse dubium, & ex ijs, quæ per Italiam molitur atq; tentat, facilè posse deprehendi: Breuiter, cupiditatem eius nõ certis ullis finibus contineri, sed esse uagam & infinitam: neque uerò esse, quod pacta seruaturus unquam putetur, quándiu supererit quod alijs eripiat & ad se transferat: hoc enim animi morbo, uitioq; mentis, uelut æstu quodam, ita rapi transuersum, ut omnis etiam pietatis atq; religionis oblitus, cum Turca fœdus inierit, & cum hoste reipublicæ non consilia modò, sed fortunas etiam communicet, & nunc quoq; magnificè iactet, fore, ut nostros in fines Barbarossa cum classe ueniat: an hæc ad sanandam rempublicam, ad inchoandũ concilium faciant, ipsum debere pro sua prudentia cogitare: semper illum hoc egisse, ne quando coiret cõcilium, quòd ita suis priuatis rebus utile esse arbitretur: ideò se, quum hoc animaduertisset, aliam instituisse rationem conciliandi per Germaniam dißidij religionis, in eoq; solùm spectasse gloriã Dei & ecclesiæ dignitatem: quò minus ergò concilium habeatur, illi tribuendum esse, qui semper impediuit, non sibi, qui tantum eo nomine susceperit laboris atque molestiæ: quod si igitur afflictam rempublicam iuuare uelit, debere ipsum ex officio se profiteri illius hostem, qui totius perturbationis & calamitatis est author, qui Turcam in rempublicam Christianam inuitat & elicit, qui nihil intentatum relinquit, ut ambitionem & animum uindictæ cupidißimum exatiare poßit: cùm enim ad ipsum orbis Christiani præcipua cura pertineat: ex officio pastorali, rem ipsam profectò postulare, ne diutius illum ita tumultuari permittat, sed inimicum ei sese declaret: Quod si faciat, & bonis omnibus longè gratißimum, & ad cæteros quoq; reges in officio continendos, futurum id esse perutile: nam cogendi concilij, &

recupe=

recuperandæ pacis, & reipublicæ constituendæ hanc unam esse uiam: 1542
qua quidem in re si suum ipse faciat officium: non etiam se defuturum esse.

LIBER XV.

VM IAM VNDIQVE BELLVM FERueret, pontifex, Augusti die xxvi. legatos mittit cardinales pacificatores, Michaëlem Visensem Lusitanum, ad Cæsarem, Iacobum Sadoletum, ad Galliæ regem, orans, ut priuatas iniurias, reipublicæ condonent, & ad pacis consilia sese referant. legatos quoque Tridentum mittit in synodum, cardinales, Parisium, Polum, Moronum. Cæsar et legato Visensi respondet, & pontifici scribit in eandem propè sententiam, ut superioribus literis demonstrauimus. frustrà pacē fieri cum eo, qui pacta non seruet: itaq; rursus monet, ut illius hostem sese profiteatur: nam sæpe confirmasse, grauiter in eum esse uindicaturum, qui uiolasset inducias, aut fœdus cum Turca fecisset: hanc unam modò rationem esse firmam & idoneam ad cōstituendam rempublicam. Cum his literis legatum dimittit ad xviij. diem Octobris. Quia Longeuallus & Martinus Rossemus, per ditionem ducis Cliuensis exercitum collegerant, ut suprà dictum est, Cæsariani, ductore principe Auraico, Iuliacensem agrum inuadunt, & incendijs longè latéque uastant, & Duram, ijs locis præcipuum oppidum, deditione capiunt: nam ad Cliuensem Iuliacus & Montensis etiam principatus à matre peruenerant. Hoc quoq; tempore exercitus Imperij, nulla re per Vngariam perfecta, cùm Pestam oppidum frustrà tentasset oppugnatione, domū redit, & è contagione multa hominum millia desiderata sunt. Saxoniæ dux Mauricius hoc in bello uoluntariè militabat, circiter xxi. annorum iuuenis, & è castris quodam die progressus, uno solùm comitante satellite, cùm in Turcas aliquot incidisset, manus conserit, & equo confosso in terram effunditur. Ibi famulus, quem dixi, genere nobilis, corpore toto superincumbens, iacentem protegit, & tantisper illos demoratur atq; sustinet, donec equites superueniunt, qui principē

Pacificatores cardinales missi ad Principes.

Dura deditione capta.

Mauricij periculum.

eri-

1542 eriperent. itaq; uitam ei seruauit, ipse uerò, multis acceptis uulneribus, in castra relatus, non multò pòst interijt. Hunc finem habuit bellum Pannonium. pontifex ad tria millia peditum auxilio miserat, Alexandro Vitellio ductore. Exarsit & hoc tempore bellum inter Anglos atq; Scotos, cuius hæc fuerat ante annum occasio, quòd Scotus, quum ad auunculum Angliæ regem, transigendi de finibus causa, uenturum se constituisset Eboracum, dehortante matre & multis ex nobilitate, non uenit. Accidit autem, ut Scoti sub initium Decembris, hoc anno, prælium aduersum facerent. eo in prælio capti fuerunt complures genere nobiles, ac sponte quidem, quod ducem contemnerent, humili loco natum, & illum sibi præpositum esse, grauiter molestéq; ferrent. Eo facto uehementer indoluit rex, domumq; reuersus, paulò pòst mortem obijt. fuit hoc pridie Iduum Decembris, quum ante diem octauum uxor ei filiam peperisset Mariam: quæ res dolorem etiam auxit, quũ hærede masculo careret. nam anno superiori filiolos duos intra xxiiij. horas, diuersis locis amiserat. Vxorem autem habebat Mariam, Claudij Guisi principis, è familia Lotharingica, filiam. Laborantibus ad hunc modum Scotis, Galliæ rex auxilio mittit pecuniã & tormenta. Mortuo rege, summa rei permissa fuit Arrianæ Comiti Iacobo Hameltonio, qui regis erat consobrinus magnus. proximum ab eo locum tenebat cardinalis Andreanus, Galliæ regi deditißimus. Diximus antea de Saxoniæ principe Henrico, qui pro se filioq; Mauricio, fœderi protestantium nomen dederat: ab eius uerò morte solicitatus Mauricius, non se teneri uinculo patris, nec ab illo potuisse obligari, dicebat. Profligatus, ut suprà dictum est, Henricus Brunsuicensis, accusat Saxonem, Lantgrauium atq; socios ad Cameram, qui deinde citati, tribunal illud atq; iudicium in omnibus planè causis, mense Decẽbri, recusant, & mißis eò legatis, hoc eis denunciant, ac simul testificantur, non se quidem recusare legitimam aut ordinariam iurisdictionem, sed ipsos repudiare iudices, qui sint diuersæ religionis, qui decretum Augustanũ, factũ ante annum xij laudent, & data fide comprobent, qui propter hoc ipsum grauiter ab se dißideant, & magnum odium circumferant, qui se pro hæreticis habeant, neq; sibi ius communicandum esse putent, qui multis non obscuris præiudicijs hoc suum odium sæpe prodiderint. In conuentu Ratisbonæ decretum erat, ut

Bellum inter Scotos & Anglos.

Scotiæ regis mors.

Protestantes Camerã recusant

ut huius anni mense Ianuario Camera reformaretur: hoc protestantes 1542
ita ratum habebant, si modò suæ quoq; religionis homines in eũ consessum admitterentur. itaq; Cæsar hoc eis tribuit, ut suprà diximus, et Ferdinandus quoque pòst in comitio Spirensi renouauit, & Iunium mensem huic emendationi constituit, & hac ratione subsidium ab illis in bellum Turcicum impetrauit. etenim si secus fieret, palàm tunc illi fuerant professi non modò sumptum nullum se facturos esse deinceps in Cameram, sed ipsorum etiam edictis nolle obtemperare. Quũ igitur hucusq; nihil esset præstitum, illi, sicut dictum est, missis legatis, iudicium recusant: Camerales autem edito postea scripto recusationẽ hanc reijciunt. Nuper in Comitio Noribergico placuit, ut belli Turcici causa rursus ibi conuenirent ordines ad decimum quartum Nouembris diem, sed dilata res fuit: & brumæ tempore asperrimo, dux Cliuensis Duram circumsidet ac recipit. Cùm Parpinianũ Galliæ rex obsideret, seditio fuit nata Rupellæ, quod est in Xanthonibus oppidum maritimũ, celebre cumprimis & opportuno loco positum. Ab Anglis aliquando possessum fuit, sed ad Galliæ ditionem redijt, Carolo quinto, rege, qui patri Ioanni successerat. Causa motus fuit propter impositum ab rege præsidium, ductore Iarnaco, Amiralij cognato: uicinis etiam in locis tumultuosè res agebatur, ob salinarũ uectigal, regijs administris & quæstoribus, qui eò uenerant, repulsis. Vbi primùm rex accepit, nouum eò præsidium mittit equitũ atq; peditũ: Iarnacus etiam tormenta illis omnia tollit & arma, & occupatis portis, excubias atq; stationes ibi collocat. Vltima deinde Decembris die rex eò uenit, & postridie, pro tribunali sedens, cùm & oppidani & uicini, supplices, adq; pedes ipsius proiecti, misericordiam imploras- 1543
sent: Etsi, quo tempore grauissimis, inquit, eram distentus & occupatus negocijs unà cum liberis meis, pro regni totius & uestra omnium tutela, immemores officij, quod mihi debetis, rebellionem fecistis, excitata turba, sic quidẽ, ut optimo iure in uos animaduertere possem, ac pro meæ personæ conditione, proq; delicti uestri magnitudine, satisfactionẽ exigere: tamen, quod in suum populũ uti misericordia, nõ minus pulchrũ & decorũ esse putem uiro principi, quàm ipsi populo est honestum, in officio permanere, deinde, quòd præsens hoc uestrũ studium & animi promptitudinem seueritati iuris anteponã,

Cliuensis Durã recipit.
Seditio Rupellæ.

equi-

1543 equidem constitui obliuisci iniuriæ, quam mihi fecistis, & rationem habere non tam erroris factiq; uestri, quàm consuetæ meæ facilitatis: ea fiducia nimirum, ne quid eiusmodi designetis in posterum: nam alioqui clementis & benigni principis loco sitis habituri seuerum iustitiæ uindicem, idque moribus ac uestra sanè culpa, quæ profectò non debet haberi minor quàm ea, quæ proximis annis grauiter uindicata fuit in Gandauensibus, quando non supplicijs tantùm affecti fuerunt, sed libertatem etiam in perpetuum amiserunt. Quod quidem exemplum licet absque reprehensione poteram imitari, quia nec minorem iniuriam accepi, nec ulla re sum inferior illo, qui sic dolorem suum ultus est, tamen, quoniam amore, fidelitate, beneuolentiaq; meorum crescere magis cogito, quàm bonis illorum atq; facultatibus locupletari, planè uobis condono factum & priori uos conditioni restituo: quæ tamen uestra sponte mihi liberaliter donastis, ea retineo: quicquid etiã est ablatum uobis per hunc tumultum, ut uobis restituatur, uolo. Cùm hanc regis orationem secutus esset auditorum applausus & admurmuratio, statim audita fuit symphonia cantorũ suauißima, qui in turri primarij templi Bartholomeani, lætitiam publicam significabant. Regi deinde cœnam splendidißimã senatus dedit. Altera die, rex, iam abiturus, ad populi delectos, Equidẽ in diuersam, ait, regni mei partẽ nunc discedo, defensurus eam ab hoste: uos hanc defendite, quemadmodum uobis planè confido: si quid est etiam, quod ad ciuitatis ornamentum ac utilitatem pertineat, non sum petentibus denegaturus.

Comitia Noribergæ. Ianuarij die decimo septimo, Ferdinandus rex cum duobus filijs Noribergam uenit comitij causa: post octauum deinde diem uenit etiam eò Granuellanus, ab Hispanijs, qui per Tridentum iter faciens cum episcopo Atrebatensi filio, legatos pontificios ad progreßionem fuerat hortatus. Hoc in conuentu Cæsar sibi legauerat Fridericum Palatinum, episcopum Augustanum, Ioannem Nauium. Secundo calendas Februarij rex Ferdinandus proponit, &, quia superioribus aliquot comitijs decreta sint aduersus Turcam auxilia continua, monet ac petit, ut in eam cogitationem omnes iam incumbant, ne quid rei necessariæ desideretur: nunciari enim ab omnibus, illum hoc anno maximis uiribus in Vngariam esse rediturum, & ut ita faciat, à nonnullis incitari Christiani nominis principibus: ac licet exhaustæ sint

Acta conuentus Noribergici.

prouin-

prouinciæ suæ continentibus propè bellis, tamen non etiam se defutu 1543
rum esse: quanti uerò sit momenti, defendere Vngariam & Austriam & Morauiam, & finitima loca, neminem esse ferè qui nesciat. Persuadendi causa recitatæ fuerunt uariæ literæ, diuersis locis ad Ferdinandum regē aliosq; scriptæ, quæ propè omnes hoc nunciabant. Turcam instruere nouum exercitum atq; classem, ut terra mariq; bellum gerat. Aderant etiam reginæ Mariæ, quæ pro Cæsare Belgium gubernabat, legati, Vuirichus Criechingus, Viglius Zuichemus iureconsultus. hi principem Cliuensem oratione prolixa grauiter accusabant, quòd ipsius ope, consilioq;, rex Galliæ, Martino Rossemo ductore, bellum ijs locis fecisset. itaq; petebant, ut illum ad officium adducerent. quò uidelicet à Geldriæ possessione decedat, & damnum datum resarciat. Quinta deinde Februarij die, Granuellanus, quid in mandatis haberet, exponit. quæ sit Cæsaris erga rempublicam uoluntas, non opus esse commemorare: permagnam autem eius fuisse lætitiam, anno superiori, quum ipsos coniunctis uiribus in Turcam ire nunciaretur: uoluisse quidem & ipsum interesse bello, & ad profectionem tunc omnia comparasse, uerùm ex improuiso bellum ei fuisse motum à Galliæ rege & duce Cliuensi: quæ sanè res omnē eius cogitationem antè susceptam euerterit: quas enim uires explicaturus fuerat in Christiani nominis hostem perpetuum, eas tunc fuisse coactum ad sui defensionem accommodare. præsertim cùm etiā de Turcica classe multa iactarent hostes, in eaq; magnum sibi dicerent esse paratum subsidium: sed tamen illum in ea, quam semper præ se tulit & ostendit, uoluntate permanere, & non facultates modò, sed & uitam ipsam atque sanguinem in bellum Turcicum impendere decreuisse, modò ipsi uicißim ei ferant opem in oppugnando Galliæ rege ac duce Cliuensi: quàm sanè rem & illius in rempub. propensa uoluntas, & temporum quoq; status ipsis persuadere debeat: Quomodò Sabaudiæ ducem Galliæ rex finibus eiecerit, omnibus esse notum: idem de cæteris illum etiam cogitare, modò tempus & occasio detur: & quia Cæsar illius impetum atq; conatus refringat, hanc istius odij uehementis causam esse: nuper ipsos audisse, recitatis literis, quid ille moliatur apud Turcam, quid etiam in Germania, & quomodo bellum Turcicum impedire studeat: quia uerò dux Cliuensis fœdere sit illi coniunctus,

1543 & conatus quoq; Cæsaris honestissimos retardet, & Germaniæ salutem impediat, decernenda esse in utrunq; auxilia, ut eorum insolentia reprimatur atque temeritas. Protestantes interea Ferdinando regi Cæsarisq; legatis libellum supplicem tradunt. in eo prolixè commemorant, quid multis nunc annis actum sit in religione, quomodo pax data Noribergæ, quomodo Camerales etiam infregerint, quomodo Cæsar ante biennium ipsis rectè cauerit, suamq; mentem explicarit Ratisbonæ, quomodo sit ibi factum decretum de emendatione Cameræ, & rectè constituendo iudicio: quid etiam ipsi tum sint contestati palàm, nisi decreto satisfieret: cùm autē hucusq; nihil sit emendatum, & uerò Camerales pergant more suo esse molesti, primùm, ob defensionem in Brunsuicensem Henricum susceptam, deinde, propter non soluta stipendia Cameræ, recusasse propterea se iurisdictionem illorum omnem: quod quidem se facturos esse iam antè palàm in comitio sint professi: nunc ergo, si fortè res aliter sit ad ipsos delata, petunt, ne fidē habeant: necessitate enim coactos ita fecisse, et usos remedio legitimo, quod & ius ipsum & æquitas unicuiq; permittat: nam si pergant ad eum modū, & iudicandi potestatē usurpent, et proscriptiones aliasq; pœnas contra se decernant, futurū hoc non sibi tantùm, sed & reipublicæ perniciosum: excitatis enim inter ordines offensionibus, & exacerbatis animis, quum in ciuile bellum erunt facultates omnes profusæ, quàm id sit futurum utile Turcis, quàm opportunum, quis omniū dubitet aut ignoret? quàm enim sit difficilè, postquàm exasperata sunt odia, rem componere, multis exemplis posse doceri: sibi quidē nihil esse magis in uotis, quàm ut firma pax, et æquabile ius, et ocium in Germania constituantur: nimirum, à dissidio religionis omnē hanc simultatem atq; diffidentiam oriri: dissidium autem illud ex eo fonte manare, quòd euangelij doctrina & purus Dei cultus impediuntur, quòd errores ac manifesta uitia non modò non tolluntur & emendantur, sed ambitionis & emolumenti causa, defenduntur etiam: hac igitur ingratitudine Deum offensum ac irritatum, affligere nos magnis calamitatibus, neq; facturum esse finem, quoad in eo permanebimus: orare igitur, ut huc suas cogitationes referant, & saltem in hoc elaborent, ut religionis causa nihil turbæ moueatur, & ius omnibus ex æquo communicetur: sed quoniam id fieri non possit, ut quidem nunc

Protestantium libellus supplex.

est

est Cameræ status, rogare, ut iuxta ueteres imperij leges, & Cæsaris de- 1543
clarationem, iudicium illud emendetur, & alij constituantur iudices, & lites omnes eo loco sint, quo fuerunt ante recusationem, & iudicibus mandetur, ut emendationis futuræ formulam exactè seruent, & contra superiorum annorum pacificationes nihil moueant: nisi enim ita res instituatur, & idoneè sibi de pace caueatur, non se posse Turcici belli consilium ullum habere, quum alioqui pro republica nihil nõ facere cupiant. Re diu multumq; disceptata, cùm et Ferdinandus rex, & Cæsaris legati, iam indictum esse Tridenti concilium, & Cæsarem quoq; uenturum, & absq; causæ cognitione non posse remoueri Cameræ iudices, & eius emendationem iam esse decretam, & propediem institutum iri, & Henrico Brunsuicensi, qui sit eiectus, repetenti sua, non posse ius denegari, neq; sibi licere plura largiri dicerent: protestantes, neq; concilium illud approbare se, neq; uenturos eò, neq; de cæteris etiam rebus sibi satisfieri, nec idoneè caueri, nec deliberationem ullam aliam habere se posse demonstrant. Ferdinandus autem & reliqui ordines decretum nihilominus faciunt de muniendis locis finitimis Turcarum ditioni, de contribuendis in eam rem sumptibus, & emendationi Cameræ Iulij mensis diem tertium designant, & corrigendam esse statuunt iuxta formulam Ratisbonæ præscriptam ante annum undecimum: eos etiam qui recusarint auxilia conferre, fiscali iurisdictioni subijciunt. Protestantes uerò contrà profitentur, non se assentiri huic decreto, quia factum sit non communicato cum ipsis consilio, quia de pace ac iure nihil certi constitutum sit, & quia contributionis magna sit inæqualitas. Quum propter Cæsaris aduentum, ad multò grauius bellum res tenderet inter ipsum atque Cliuensem: principes electores & alij ordines per legatos intercedunt, & uix demum inducias impetrant à Granuellano, non quidem certas ac definitas, uerùm tales, ut esset in arbitrio Cæsaris, ubi primùm Germaniam tetigisset, illas uel habere ratas, uel repudiare, atque interim oppidum Sittardum, quod est ad fines agri Iuliacensis ualde munitum, in potestate Cæsaris futurum erat, donec ille, quid suæ mentis esset, explicaret. Intercessores hoc etiam promittebant, obuiam se missuros legationem ad Cæsarem, deprecandi causa: & Granuellanus quidem magnam spem faciebat, fore ut benignũ ab eo responsum ferrent.

Decretũ Noribergicum.

1543 Pactionem hanc, legati Cliuenses, quorum erat primus Ioannes Vlatenus, genere nobilis & uir doctus, probabant, & intercessoribus agebant gratias ob nauatam operam: sed interea fuit commissum prælium, ad oppidum Sittardum, Martij die uigesimo quarto: cumq; superior esset in eo Cliuensis, partim ob hanc uictoriam, partim impulsu Galliæ regis pecuniam subministrantis animum obfirmabat, repudiatis inducijs, quum legati domum redijssent. Prælij secundi nuncius, magna celeritate perlatus in Galliam, excitauit ingentem lætitiam, & iussu regis decreta fuit Lutetiæ supplicatio. Bauari fratres in comitio per legatos intercedunt apud protestantes, et inter alias, hanc etiam proponunt conditionem, ut Henrici Brunsuicensis ager omnis, interea dum causæ fiat cognitio, Cæsaris aut aliquot Germaniæ principum fidei permittatur: sed de eo nihil tum potuit decerni. Hoc in conuentu mortuus est apoplexia Christophorus Augustanus episcopus, cùm in posterum diem instituisset conuiuium. Erat è familia Stadionum, homo literatus, & à studio pacis non alienus. ei successit Otto Truccesius. Decretum hic factum, neq; relatum fuit in commentarios, uti fieri consueuit, nec authoritatem habuit. Galliæ rex aliquanto serius accepit literas Cæsaris, ad pontificem datas, de quibus libro superiori diximus, ideoq; nunc tandem scripto ualde prolixo respondet. quod sibi præferri Cæsar uelit, quasi de ecclesia Romana præclarè sit meritus, esse ridiculum atq; leue: nam nec illius maiores, cum suis, nec ipsum etiam debere secum, hac quidem in parte, componi: scilicet egregium esse filium, & prima laude dignum, cuius exercitus patrem familiâs Clementem septimum, obsedit, uexauit, cepit, & primam orbis terrarum urbem diripuit, & templa deorum immortalium non uno modo polluit, nec ullum ibi flagitij genus atq; libidinis & crudelitatis prætermisit, qui ludibrium etiam adiunxit ipse huic tantæ immanitati, quando uota nuncupauit in Hispanijs, & supplicationes decreuit pro liberatione parentis, quem ipse domi captum arctißimè detineret: suos uerò maiores, Galliæ reges, inde à Carolis, Martellis, Pipinis, Ludouicis, omnia semper fecisse, tum amplificandi causa tum ornandi pontifices Romanos: Multis uerbis illum prædicare suam diligentiam atq; studium erga rempublicam, sed longè rem aliter habere, si rectè iudicetur: nam illius auspicijs atq; du-

Augustanus episcopus moritur.

Galli ad Cæsaris literas responsio.

ctu ma-

ctu maximas copias esse concisas à barbaris non ita pridem, in Vnga- 1543
ria semel & iterum, in sinu Ambracio ad castellumnouum, in Aphrica pòst, ad Argieram. quo sibi necessariò tum proficiscendum esse dixerit, quum reuera fugeret, ac Germaniam hosti iam aduentanti relinqueret. Illius culpa, Vayuodæ Ioannis filium infantem, & fratrem ipsum Ferdinandum, & Vngariam in hanc incidisse calamitatem: iactare illum, quasi confirmandæ causa pacis, ad Aquas mortuas uenerit: in eo autem si quid esse potest laudis, hoc sibi potius deberi, qui prior ad ipsum in triremem ascenderit, ac liberos quoq; suos eò postea miserit, quum sanè magnum esset periculum, & ab eo, qui nihil cuiquam fidat, & ab Auria, classis præfecto, uersipellis ingenij uiro, pòst, iter illum fecisse per Galliam, rogatu quidem suo, sed, cùm prius ipse per legatum & literis & internuncijs hoc ab se petijsset, & Mediolanum offerret: obducere quidem illum nunc alias causas, uerùm necessitate coactum propter motum Gandauensem, illac transisse: quòd deliberatum fuisse dicat, ut retineretur, falsum esse, nec in mentem sibi uenisse unquam: Sabaudiæ duci nullam ab se factam iniuriam, sed cum ille & dotem & hæreditatem maternam sibi denegaret, & Niceam à se redimi non pateretur, & legatos militesq; suos uiolaret, armis atq; ui sese repetiuisse, quæ iure consequi non posset, præsertim, cùm ille plæraq; omnia Cæsaris impulsu faceret, cui nimirum hoc sit familiare atque proprium, ut ad defectionem homines alienæ ditionis impellat, & pòst in calamitatem adducat: exemplo esse Borbonium, & Sabaudum, & Salaßiorum principem, & Brunsuicensem Henricum: sed & propinquis & agnatis illum esse grauem atque damnosum, Christierno regi Daniæ, & Ferdinando fratri, & sibi cumprimis, qui sororem eius habeat in matrimonio natu maximam: Quòd Vngariam Turca nuper inuaserit, occupata urbe primaria, non sibi sed illi atque fratri tribuendum esse, qui Vayuodæ, filiolo hæredi sint insidiati, bellumq; fecerint: In comitio Ratisbonæ solicitatos fuisse omnes ordines, ut conferrent auxilia, uerbo quidem, in Turcam, sed reuera in miserum infantem, quem illi fortunis omnibus euertere cogitabant: Quoties in Germaniam legatos misit, nihil se fecisse callidè, nihil insidiosè: falsò etiam sibi tribui, quasi factiones alat, et utriq; religioni se fauere simulet: nam Germaniæ salute & concordia suam

1543 quoque salutem contineri: quæ sua sit etiam religio, neminem latere: misisse uerò nuper eò legatos, & grauißimis de causis bellum Turcicum dissuasisse: quàm autem salutare suum fuerit consilium, eius belli iam hoc testificari longè calamitosißimum euentum: illius autem eò spectare omnia consilia, ut Germaniam in perpetua dissensione distineat, quò magis opportuna sit & idonea seruituti: Iam uerò, quanta sibi sit ab illo facta iniuria, uiolatis Rincone & Fregoso legatis, notum esse omnibus: & tamē facinus hoc ab illo sic defendi, ut iure quoque cæsos affirmet: Quæ fuerit ipsorum causa legationis, demonstrari posse tabulis interceptis: reipublicæ nimirum, præcipuè uerò Pannoniæ & Germaniæ salutis causa fuisse amandatos ad Turcam: nam illum ab se crebrò solicitari, ut cum Christianis pacem colat: ipsum uerò semper ad ea respondere, non sibi cum gente Christiana, sed cum Carolo & Ferdinando rem esse, à quibus iniuria sit affectus, & quorum infinitam cupiditatem ferre non poßit: cùm ergò proditionem illis intentat Cæsar, iniuriam conduplicari, de qua nunquam sibi satisfacere cogitarit, & per ludibriū ferè semper responderit: itaq; se nunquam dißimulasse cōceptam offensionem, & satis præ se tulisse, ni sibi satisfieret, non se neglecturum esse contumeliam: Prius autem omnia se tentasse, quàm ad arma ueniret, & archiepiscopum Valentinum eò retinuisse, ut uel hac ratione suos recuperaret, quos tū adhuc uiuere putasset: frustrà uerò consumptis omnibus consilijs, ad extremum uenisse remediū, & bellum, cuius ille fuisset author, defendisse: Turcarum societatem ab illo sibi dari crimini, quam ipse, cùm sæpius ambiret, consequi non potuerit, &, ut consequeretur, annuū illi dare stipendiū non recusarit: suam autem istam cum Turcis amicitiam, non ad ullum reipublicæ detrimentū, sed ad utilitatem summam spectare, si modò non obstaret summa illius ambitio: suis nempè maioribus hoc esse tributū cognomē, ut Christianißimi dicantur: in eo quoq; uestigio se permansurum esse, Dei beneficio, neq; commissurum ullo tempore, quò minus ea dignus appellatione uideatur: atrocem igitur esse iniuriam, dum in omnes populos hanc de se calumniam ille spargit: cuius enim hoc esset, non dementiæ, sed furoris, adiuuare conatus illius, & augere potentiam, qui paulò pòst sibi sit exitium allaturus ipsi? Tridentinum etiam concilium ab se minimè tardari uel impediri: nul

lum

tum enim ex eo compendium ad se redire, & à suorum maiorũ exem 1543
plis atq; more hoc esse perquam alienum, qui concilijs omnem & operam & fidem sæpe præstiterint: illum uerò sic rapi transuersum odio sui, ut nullum non criminationis genus attingat: hoc etiam eius esse ingenium, ut & imperare uelit omnibus & eripere libertatem: atq; interim tamen hanc suam cupiditatem sic illũ occultare uerbis ad speciem compositis, ut etiam pietatis primam laudem sibi deberi putet: Quæ cùm ita sint, orare, ne calumnijs fidem habeat, & ita de se statuat, nihil esse, quod non reipublicæ, & ipsius, & ecclesiæ Romanæ causa uelit. Paulò ante hoc tempus, mortẽ obijt Gulielmus Bellaius, Langæus, de quo non semel est facta mentio, summæ uir dignitatis atq; uirtutis, & præcipuum Gallicæ nobilitatis ornamentum, ob insignẽ doctrinam, eloquentiam, usum rerum, & singularem in omni functione dexteritatem: longè nimirũ dißimilis à plærisq; regum sectatoribus, qui suas modò facultates amplificare student: ipse autem, ingenio præditus heroico, solùm eò spectabat, ut solida uirtute sibi ueram gloriam compararet, & fidelem operam, suo principi, uel cum rerum suarum dispendio, nauaret. Suprà dictum est de concionatore Parisino, Francisco Landro. cũ is ad doctrinæ capita proposita responderet ambiguè, & docendo pergeret, diebus aliquot ante pascha iussus est in carcerem ire. theologorum hoc fuit factum impulsu, qui illum ad proprætorem accusarant. Diebus aliquot postea rex uenit Sangermanum, quod est infra Lutetiam quinque milliaribus, oppidulum & arx, ad Sequanam, & certior factus de re tota, Landrum euocat. Ille, quum eò uenisset, perterrefactus quorundam uocibus, qui regem uehementer exacerbatum esse dicerent, non præstitit eam constantiam, quam ab eo complures expectabant, & redire iussus Lutetiam, Aprilis die uigesimo nono, cogitur ea quæ prius docuisset, detestari sua uoce. nam eo die conuenerunt in æde primaria senatores, qui parlamenti nomine censentur, item magistratus omnis, & prætor urbanus, & theologi, maximo numero: deinde templum fuit occlusum, & septum apparitoribus armatis, qui populum illinc arcerent. Vbi consederunt omnes, recitantur ipsius dogmata, & rogatus de singulis quid sentiat, ex illorum arbitrio respondet, & erratam ab se fuisse pronunciat, & obsequentiam in posterum pollicetur, & ea doctrinæ capita, quæ

G. Bellaij Langæj obitus.

Francisci Lãdri palinodia.

1543 primum theologi, pòst etiam consiliarij regis, ipsi proposuerant, pro ueris atq; pijs agnoscit. Eodem modo fuit actum paulò pòst, licet non ita solenniter, cum altero quodam populi doctore, Depensio: qui cum primò nõ usq; adeò clarè sua retractasset, alio quodam die coactus est in concione ad populum explicare singula distinctè & apertè, donec theologis, qui aderant, satisfactum esset. Vixit in Gallijs Clemens Marotus, qui non superioris modò, quæ paulò fuit incultior, uerùm suæ etiam ætatis poëtas omneis, populari sermone longè superabat. Latinæ quidem linguæ non ita magnum habebat usum, sed doctorum hominum consuetudine multum profecit: nec erat ferè quicquam in poëtarum libris, quod ipsum fugeret, ita quidem, ut ex illorũ scriptis pleraq; traduceret ad suum institutum. sic ex Tibullo, Propertio, Nasone quædam transtulit in suas elegias, dißimulanter tamen: ex Catullo autem epithalamium sumpsit Herculis Ferrariæ ducis & Renatæ Armoricæ, Ludouici xij, Galliarum regis filiæ: uertit etiam primum Metamorphoseon Ouidij librum elegantißimè. Postremis autem annis hanc scribendi facultatem ad sacras literas contulit, eiusq; consilij fuit, rhythmo Gallico psalterium omne Dauidis exprimere, sed morbo sublatus, ad quinquaginta tantùm psalmos absoluit, qui nunc extant, & non sine summi ingenij admiratione leguntur. nihil enim est illius oratione suauius, nihil purius, nihil illustrius, nihil magis proprium & concinnum. Edidit autem illos hoc anno Geneuæ, quò sese receperat, cùm in Gallijs propter Lutheranismi suspitionem parum esset tutus. triginta quidem psalmos ediderat ante biennium, Lutetiæ, sed magna cum molestia: nec enim prius hoc ei licuit, quàm theologi Sorbonistæ pronunciassent, nihil in eo contineri libello, fidei Christianæ contrarium. Istud fortasse non usq; adeò nostrum ad institutum pertinet, sed tam excellentis artificis nomen exteris etiam populis commendandum esse putaui. nam in Gallijs uiuit ad omnem posteritatem, & pleriq; sic iudicant, non temerè futurum, qui uirtutes illius in hoc genere poßit adæquare, & quod de C. Cæsare dicit Tullius, à scribendo sanos homines deterret. tractarunt idem argumentum alij, & quidem illo doctiores, uerùm ad eam uenustatem minimè accedunt.

[Margin: Depensij palinodia.] *[Margin: Clemens Marotus.]*

Libro decimo dictum est de archiepiscopo Coloniensi, quomodo suã ecclesiã cuperet emendari, neq; suæ prouinciæ synodũ illam probaret, utcun-

[Margin: Coloniẽsis archiep-]

utcunq; liber ipsius nomine hac de re prodijsset: cùm autem in comi- tio Ratisbonæ decretum esset factum, & iniunctum episcopis, tum à Cæsare, tum à legato pontificis, ut in suis quisq; finibus piam emendationem instituerent, ille suorum ordinum agit conuentus. hi sunt, clerus primarij templi, Comites, nobilitas, & ciuitatum legati. Re deliberata, placuit omnibus, inchoandum esse tam pium opus atq; salutare. negocium ergò dat quibusdam, ut rationem aliquam futuræ reformationis scripto concipiant, & de uiris bonis ecclesiæ ministris circumspiciant. Scriptum illud theologis Coloniensibus mittit, & ut è sacris literis iudicium faciant, sententiamq; suam ostendant, petit: sed quum eius desiderio non satisfieret, nec essent quos populo rectè præficeret, Martinum Bucerum ad se uocat Argentorato, quem & Ioannes Gropperus magnopere semper ei commendauerat, & ipse quoq; per colloquia satis exploratum habebat. Is quum anni superioris mense Decembri uenisset: huius anni principio, mandatu principis, Bonnæ cœpit docere, quod est ad Rhenum, circiter quinq; suprà Coloniam milliaribus, oppidum. Ad Idus deinde Martij nouos agit conuentus ordinum episcopus, Bonnæ, et ut de pia reformatione deliberetur, petit: cùm autem clerus neminem ad hoc designaret, reliqui ordines ab archiepiscopo contendunt, ut pro suo iudicio deligat homines ad eam rem idoneos. Bucero munus hoc igitur committit, ut doctrinæ Christianæ capita conscribat, & quò rectius omnia fierent, Saxoniæ principem electorem orat, ut Philippum Melanchthonem adiungat. cùm is uenisset, & à Lantgrauio, Ioannes Pistorius, ac perfectum esset opus, archiepiscopus illud primarij templi Coloniensis ecclesiasticis mittit, qui sunt omnes illustribus nati familijs, & ut eius libri dogmata diligenter expendant, petit. Deinde ad xxij. Iunij diem, alterum indicit conuentum, & reformationis librum illis exhibens, orat, ut singuli ordines deligant nonnullos, qui cum suis eum librum euoluant, quò tolerabilis aliqua fieri demũ poßit & pia cõciliatio: sed hi, quos diximus, ecclesiastici, pertinaciter hoc urgebant, ut Bucerus inprimis et alij quidã nuper instituti doctores populi, loco submoueantur: pòst, amplius deliberandi spaciũ de libro, postulant, & cum reliquis conferre consilia recusant. Ille, quanquam uidebat, quo consilio moram interponerent, tamen, ne quid desiderarent, deliberandi tẽpus concedit:

1543

Pia reformatio.

Bucerus Bonnæ docet.

1543 quod autem de Bucero submouendo dixerant, eiusq; collegis, non recusabat, si uel falsæ doctrinæ, uel impuræ uitæ quispiam eos conuinceret: eiusq; rei probandæ facultatem eis non semel detulit, paratus illos exhibere legitimæ cognitioni. Cùm igitur in eo res permaneret, illi librum aduersarium parant, & antididagma uocant. in eius libri præfatione, post magnam uim cõuiciorum in Lutheranos, claris uerbis affirmant, sub imperio Turcarum malle sese uiuere, quàm sub magistratu, qui reformationem illam sequatur atq; defendat. huius autem libri fuit author, ut aiunt, & architectus, Gropperus. Nam is, etsi Bucero fuerat admodum familiaris ante biennium in comitio Ratisbonæ, quanquam inde domum reuersus, uehementer eum non archiepiscopo tantùm, sed paßim apud omneis prædicauerat, licet crebras ad eum dedisset & amicißimas literas, tamen, cùm res in eum esset deducta casum, ab eius amicitia se totũ auertit, & principe relicto, cui fortunam omnem debebat, in aduersariorum castra transijt: idem fecit Bernardus Hagius, Cancellarius, ambo sacerdotijs multis opimi. Bucerum uehementer oppugnabant theologi Colonienses, & grauißimis lacerabant conuicijs: ille uerò disceptationem fieri petebat, & doctrinam hanc uelle se contra ipsos tueri profitebatur in omnibus conuentibus. Ad eius quoq; defensionem Melanchthon libellum tunc emisit, & ad modestiam illos hortatus atq; studium ueritatis, quàm tetros defendant errores, ostendit. Saxoniæ dux Mauricius leges aliquot cõdit ad hoc tempus, quæ per ipsius ditionem seruentur: ac initiò quidẽ populi doctores & ecclesiæ ministros hortatur, ut officium diligenter faciant, purè doceant euangeliũ, præluceant honestis uitæ exemplis, hortentur homines ad precationem ac mutuam charitatem, uitia reprehendant acriter, & præfractos ab ecclesiæ communione separent, assentiente magistratu, donec resipiscant; eos uerò, qui ne sic quidem emendantur, magistratui deferant. Deinde, quoniam iuuentus est uelu ti seminariũ tam ecclesiæ, quàm reipublicæ, treis literarũ ludos instituit, Misenæ, Merseburgi, Portæ: singulisq; locis certum numerum attribuit adolescentum. his omnibus uictum præbet atq; uestitum, magistris etiam annua stipendia soluit, & in hunc usum applicat eorũ collegiorũ prouentus, in quibus aliquandò monachi uixerant & id genus alij: studiosis concedit sex annos, ut ibi doceantur: Ex ijsdem quoq;

Leges à Mauricio latæ.

bonis Academiam Lipsensem auget & amplificat duobus aureorum 1543 millibus annuis & modijs aliquot frumenti: mendicationem quoque prohibet, & ut subueniatur familijs egenis, pecuniam annuam certis locis designat. Posthæc, ijs qui puellas deuirginant, nec in matrimonium ducunt, hanc pœnam statuit, ut, etiámsi pòst illas elocent ac nuptui tradant, in carcerem tamen ducantur: adulteros autem gladio feriri iubet: uiros nobiles, qui ducunt uxores, illas, quibuscũ antea consueuerunt, ita mulctat, ut ipsorum liberis, qui nati sunt ante nuptias, bonorum, quæ pendent ab ipsius beneficio, possessionem atq; fruitionem adimat. Cæsar interim ab Hispanijs cum classe Genuam appellit, & Maij die xxvi. datis illinc literis ad Saxonem, Lantgrauium atq; socios: quoniam ipsis de pace publica sit iam antea satis cautum suis edictis, deinde quia breui futura sit etiam emendatio Cameræ, hortatur, ne recusent aduersus Turcam auxilia conferre, de cuius nõ solùm apparatu longè maximo, sed aduentu quoq;, certis literis atq; nuncijs constet. Ex nauio, qui profectus ad eum fuit, rem omnem de comitijs acceperat. eodem etiam tempore conuentum indicit Imperij ad ultimum Nouembris diem, Spiræ. Genua deinde profectus, in colloquiũ uenit cum pontifice, Busseti, quod est inter Placentiam atq; Cremonam, ad Tari fluminis ripam, oppidũ. Ibi rursus ab eo petit, sicut antè per literas, ut Galliæ regi se profiteatur inimicum: sed ille non hoc expedire reipublicæ docebat, in eoq; permansit. Filio suo Petro Aloisio pontifex nuper attribuerat Parmam atq; Placentiam, quas à Cardinalium senatu, facta permutatione, consecutus erat: & quia ducum Mediolani fuerunt hæ ciuitates aliquando, petebat, ut Cæsar authoritate sua filio possessionem confirmaret, & insignia principatus more solenni conferret: id uerò Cæsar, qui Mediolanum obtineret, ac sui iuris nihil imminuere uellet, recusabat. Pontificis etiam hoc fuisse consilium aiunt, ut Cæsar, accepta pecunia, nepotem Octauium crearet Mediolani ducem. Cæsar, abrupto colloquio, ne diutius impediretur, quum Florentiæ duci Cosmo Mediceo, Florentinam arcem atque Liburni, quas ad hoc usq; tempus habebat in sua potestate, tradidisset, acceptis ab eo ducentis aureorum millibus, & amplius eò progreditur. Prius autem, quàm ex Hispanijs decederet, filium Philippum designauit regem, & in matrimonium ei dedit Ioannis Lusitaniæ regis filiã,

Cæsaris literę ad Protestantes.

Colloquium Cæsaris & Pontificis.

1543 Mariam. Hoc etiam anno, Sigismundus, Poloniæ regis Sigismundi filius, in matrimonium ducit Ferdinandi Romanorum regis filiam Elisabetham. Henricus Brunsuicensis, ad Cæsarem in Italiam profectus, Cremonæ grauiter accusat protestantes. Aduentante iam ex Italia Cæsare cum copijs, protestantes, qui literas eius, Genuæ datas, nuper acceperant, ad xxiiij. Iunij diem, Smalcaldiæ conueniunt, & de legatione ad illum mittenda, de rebus ad agri Brunsuicensis tutelam atque fœdus pertinentibus, de Mauricio principe solicitando, de Sueciæ rege, de Ottone Henrico, de Vuolfgango principe Bipontino, de Monasteriensi episcopo, qui quidem omnes cupiebant in fœdus recipi, deliberant. finem habuit hic conuentus xxi. die Iulij. Paulò sub hoc tempus, Cæsar & Angliæ rex fœdus faciunt aduersus Galliæ regem, qui Scotis opem ferebat, ut suprà dictum est. hanc uerò societatem grauiter tulit pontifex, ideóque Gallicam amicitiam sibi ducebat esse necessariam. Cùm sub exitum Iulij, Spiram Cæsar uenisset, protestantes eò mittunt legatos, Franciscum Burcartum, Georgiũ Bemelbergum, Christophorum Veningerum, Iacobum Sturmium. Admißi die secunda mensis Augusti, propè in eandem sententiam uerba faciunt, ut ad Ferdinandum regem suprà fecisse, demonstrauimus. exitus orationis erat, ut dicerent, si quidem idoneè sibi caueatur de pace, si Cameræ iudicium emendetur, uti Ratisbonæ nuper decretum sit, si contributionum tollatur inæqualitas, non se defuturos esse publicis neceßitatibus: quod ad Henricum Brunsuicensem attinet, senatum sibi dari, causamq́; cognosci petunt, & illum, qui prior uim fecisset Goslariensibus & Brunsuicis, iure pulsum ac profligatum esse, liquidò se demonstraturos aiunt. Cæsar ad ea, per Nauium, præsente Granuellano, biduo pòst. nõ esse quòd amplius requirant: satis enim ipsis esse de pace cautum superioribus decretis: Cameræ iudices, indicta causa remoueri non posse: iam Octobri mense futurum, ut de ipsis inquiratur, nec impunè fore, si quid in eis culpæ residebit: contributionum moderationem, nisi de communi omnium ordinum uoluntate ac consilio, fieri non posse: respiciant ad præsentem reipublicæ statum, & quia maximi sit res periculi, nisi subueniatur quamprimùm, auxilia conferant aduersus Turcam, reliquorum ordinũ exemplo: sibi nunc esse totis uiribus eundum in Galliæ regem ac ducem Cliuensem, quò suos

Fœdus Cæsaris & Angli in Gallũ.

Protestantiũ legati ad Cæsarẽ.

suos ab iniuria defendat: Henricum Brunsuicensem uehementer ur= 1543
gere restitutionem: itáq;, quid in eo sit ipsorum uoluntatis, ostendant. Illi responsum hoc in literas referri, sibiq; dari petunt, ut diligentius expendant: annuit Cæsar, & postridie Spira profectus Moguntiam contēdit. Eousq; secuti legati, cùm scriptum illud accepissent, à Granuellano simul & Nauio referunt, quamobrem sibi de pace non sit satisfactum, & Cæsaris declarationem Ratisbonensem, de qua superiori libro diximus, urgent, & prorsus eadem petunt, &, quia de causa Brunsuicensi cupiant audiri, nullum amplius habere se mandatum in eo, demonstrant. Illi uerò, Cæsarem aliter facere non posse dicunt, & superiora repetunt, & Brunsuicensem, nisi restituatur, ipsum haud dubiè rationes initurum esse docent, quomodo sua recuperet: cùm igitur in eo permaneretur, legati discedunt, ut suis renuncient. Spiram uenit ad Cæsarem, archiepiscopus Coloniensis, & pro Cliuensi intercedit, sed id frustrà fuit: nisi enim à Geldriæ possessione prius ille disce deret, nullam pacis mentionem Cæsar audiebat. Et quum Saxonicus legatus, mandatu sui principis, Granuellanū, Moguntiæ, pro Cliuensi deprecaretur, ac persuadendi causa, reipublicæ diceret priuatam iniuriam esse condonandam, præsertim iam imminente Turca: non esse discessurum à proposito Cæsarem, ille respondet, quæcunq; tandem sit futura Turcarū impreßio. Diximus antea, quemadmodū Hildesemenses, proiecta religione pontificia, uenerint in fœdus protestantium: episcopus autē eius ciuitatis, Valentinus, grauiter eos & ad Cameram & ad Ferdinandū regem, & nunc etiam ad Cæsarem accusabat, quòd ueterem religionem & ecclesiæ ritus mutassent, quòd nouos instituissent populi doctores, quòd Missam abrogassent, quòd antiquæ religionis sectatores mulctarent, quòd non aras tantùm & baptisteria, sed templa quoq; diruerent, quòd ecclesiasticorū bona mobilia, supellectilem omnem & ornamenta partim amouissent, partim ad se receptis clauibus detinerēt, quòd nuper etiam editis ludis, uirginem Mariam reliquosq; diuos, per ludibriū uulgò traduxerint, quòd ipsius iurisdictioni se subtrahere cogitarent, quòd in protestantium fœdus atq; clientelā sese dedissent, quòd monachos & id genus alios, ad suæ religionis obseruationē, ui cogerent, & eos, qui non essent obsecuti, palàm afficerent contumelijs, & finibus etiam exterminarent.

Hildesemenses ad Cæsarem accusati.

Hac

1543 Hac audita criminatione, Cæsar, Augusti die sexto, Vuormacia dat literas ad illos, & grauißimè cominatus mandat, ut & religionem & quæcunq; alia in pristinum statum restituant, donec publicè decretum aliquid fuerit. Triduo pòst, Moguntia dat literas ad senatum Coloniensem, audire se, concionatores quosdam in hoc esse totos, ut ipsos ab antiqua religione dimoueant, quibus tamen ipsi fortiter adhuc restiterint: id autē permagnæ sibi uoluptati esse, & monere, ut in eo permaneant, & ciues in officio contineant: hoc sibi longè fore gratißimum, & ipsa quoque re, suo tempore declaraturum. In eandem proprè sententiam pontifex quoq; tum senatui scripserat. itaq; conuocato populo senatus mandat, ut his edictis pareant. Calendis Iunij pontifex collegis primarij templi Coloniæ, scribit. in hac animi solicitudine & dolore, quē percipiat ex archiepiscopi uesania, ualdè se recreari fortitudine ipsorum atq; pietate, quæ non ipsis tantùm, sed & uicinis omnibus perquàm sit salutaris: quòd enim & amplißima ciuitas & prouincia tota sit incolumis, post Deum immortalem ipsis acceptum esse ferendum: itaq; permagnas ipsis agere gratias, ob tam strenuè nauatam operam, eiusq; rei perpetuam apud se futurā esse memoriam: licet enim officium fecerint, tamen propter rem & exemplum, fateri, plurimum se ipsis debere: uerùntamen opus esse constantia, uel eò maximè, ne, si relanguescant, archiepiscopus, cùm fortè superior euadet, grauiter in ipsos uindicet: sint ergò fortes in defensione nominis diuini & catholicæ religionis, & suæ ipsorū libertatis atq; salutis, quam impius hæresiarcha studeat euertere totam & labefactare: non quidem ipsis opus esse monitore, sed tamen hoc etiam ueluti calcar addere se uoluisse currentibus, & rogare plurimùm, dent operam, ne ille, qui sit indignus nomine archiepiscopi, nobilißimam ciuitatem contagione sua lædat: neque pro pastore illum habeant sed pro hoste: se quidem neq; consilio nec ipsa re defuturū ipsis. Has literas Ioannes Poggius, pontificis apud Cæsarem legatus, Moguntia mittebat illis Augusti mensis die XXV. Paulò ante hoc tempus, Galliæ rex in Veromanduos cum exercitu profectus, oppidulum Landresium Cæsari adimit, & opere præsidioq; munit. His ipsis quoq; diebus, Barbarossa Turcicus legatus, ductore Polino Gallo, magna cum classe Tollonum applicuit, quod est prouinciæ Galliæ oppidum atque portus inter Massiliam

Cæsaris literę ad Colonienses.

Pontificis ad eosdem.

Gallus Landresium capit.

siliam

filiam atq; Niceam. eius de aduentu rex ubi cognouit, Angianũ Vendomensem cum copijs & triremibus illi mittit auxilio. postea simul ambo Niceam uersus contendunt, & cùm oppidum atq; portum, Augusti mensis die uigesimo cepissent, arcem obsident. Alter Turcarum exercitus in Pannoniam irruit, Quinqueecclesiam oppidum, & urbem arcemq; Strigoniam capit, Albam autem regalem expugnat. Miserat auxilia pontifex, Baptista Sabello, Iulio Vrsino, ducibus: uerùm ij paulò serius aduenerunt. Theologi Parisienses, ubi de Landro & Depensio triumphassent ad eum modum, sicut diximus, doctrinæ capita promulgant, illa nimirum, quæ suprà docuimus concionatori Landro fuisse priuatim ab illis proposita. sunt autem numero ad XXV. Res acta fuit Lutetiæ Calendis Augusti, & per præconem tuba conuocato de more populo, recitata fuerunt dogmata, post etiam typis excusa, mandatu regis, qui & illa sanciebat, & graui denunciata pœna, ne quis omnium contrà faceret aut doceret, edixit, addito etiam decreto de peruestigandis Lutheranis. Theologi præterea, nouicijs ipsorum professionis, & ijs qui nomen habent à lauri bacca, cæterisq; mandãt, ut hanc formulam sequantur. alioqui contubernio ipsis interdicunt. His illorum dogmatis aduersarium deinde scriptum edit Caluinus, & antidotum uocat, eosq; multo sale perfricat, & eodem ferè tempore libellum emittit, lingua Gallica scriptum, de sanctorum reliquijs, ut & hæc ætas & posteritas uideat, quò fuerit delapsa religio: sed ea solùm, quæ sunt ipsi nota, recenset, & optat in alijs quoq; prouincijs idẽ fieri. Sunt autem in eo numero, præsepe, cunæ, lintea, præputium, sanguis Christi, partim purus, partim aqua dilutus, hydriæ nuptiarum in cana Galileæ, uinum, quod tunc ex aqua Christus fecit, suppellex ultimæ cœnæ, quam habuit cum apostolis, manna populi Israëlitici: crux, calamus, claui, spongia, lancea, corona spinea, uestis, calcei, sudarium, lachrymæ Christi: lac, interula, capilli, cingulum, crepida, pectines, annulus Mariæ uirginis, pugio & clypeus archangeli Michaëlis: occiput, mandibula, cerebrum, digitus Ioannis Baptistæ: cathedra, pedum, missaria uestis, cerebellum Petri: deinde, corpora diuorum, & quidem uarijs in locis eadem. Ostendit autem, quanta ueneratione populus hæc omnia sit prosecutus, cùm ea sacrifici non sine precio illis exhiberent, & è longinquo spectanda propone-

1543

Turcarum impetus in Vngariã

Antidotum Ioannis Caluini. Eiusdem libellus de reliquijs.

1543 ponerent, rem uidelicet nihili, friuolam, ab ipsis propter quæstum ex cogitatam, & quæ propius inspecta, nihil habeat præter fucum & umbram. Cæterum in Belgica duæ sunt urbes potißimùm, hoc nomine celebres, Treuirensis & Aquensis. huc enim, uisendi causa reliquias, ut aiunt, confluere solebant homines, etiam ex Pannonijs & Illyrico, quum septimo quoque anno, ut maior esset authoritas & admiratio, suas merces negociatores illi proferrent. Cæsar Moguntia Bonnam uenit secundo flumine: docebat ibi tum Bucerus, ut antè diximus, & Caspar Hedio quoq;, Argentina nuper accersitus ab archiepiscopo, uir & ingenij ualde sedati, & ad docendum populum inprimis idoneus. Erant uterq; non in nullo discrimine, maximè, præsentibus Hispanis: Cæsar etiam, ut eos dimitteret, ab archiepiscopo per legatos contendit: Melanchthon iam antè discesserat: illi etiam nõ multò pòst, impetrata dimißione & constitutis ecclesijs atque ministris, domum reuerterunt. Inde Duram Cæsar petit, & quum ad Augusti diem uigesimum secundum eò uenisset, postridie misso præcone, deditionem sibi fieri postulat: nisi faciant, bellum denunciat. Milites præsidiarij contemptim respondent, neque sibi periculum esse dicunt ab illo, qui iampridem sit factus esca piscium. nam rumor increbuerat, Cæsarem, quum post cladem Argieranam, ex Aphrica domum rediret, facto naufragio, perijsse: & hæc opinio sic insederat animis populi Cliuensis, ut etiam illis, qui se non uidisse modò Cæsarem, sed conuenisse quoque dicebant, uix crederent. principi quoque fuit idem persuasum, fatali quadam crudelitate. huius autem figmenti putantur authores fuisse Galli, ne Cliuenses remollescerent, ac Cæsaris potentiam ueriti, paciscerentur. Eo dato responso, Cæsar, communitis castris, & rebus omnibus instructis, Augusti die uigesimo quarto, prima luce, tormentis oppidum oppugnat, postea militem immittit, Hispanos maximè, quorum erat ingens alacritas. ij sæpe repulsi, quum plurimos è suis desiderassent, non prius conquieuerunt, quàm ui caperent. oppidanorum ea fortuna fuit, quæ solet esse, quum ferro uia fit & aditus. Porrò, caput hic ostentari solebat Annæ, quæ mater fuit Mariæ uirginis, eòque ueniebat quotannis magna hominum multitudo, ad uigesimum sextum Iulij diem, qui consecratus est illi diuæ: sed Hispani uictores, caput illud, inclusum auro, magna cum

Cæsaris expeditio in Cliuensem.

pompa

pompa religiosè deferebant in ædem Franciscanorum, ne in illa rui- 1543
na & templi conflagratione periret. Oppido direpto & incenso, Cæsar progressus, Iuliacum, ac deinde Ruremundam, quod est ad Ruræ fluminis & Mosæ confluentem, oppidum Geldriæ munitum, deditione capit. nam Duræ calamitas inopinata, magnam omnibus trepidationem atque terrorem attulit. Ruremunda Venlonum petit. eò tandem ad ipsum in castra uenit, dux Cliuensis, Comitatus Henrico Brunsuicensi, & legatis archiepiscopi Coloniensis Hermanni: cumq; supplex deprecaretur, Brunsuicensis etiam & legati uehementer intercederent, Cæsar tandem consurgit, & Auraicæ principi ac Granuellano dat negocium, ut leges illi præscribant. His ergò conditionibus, in gratiam, Septembris die septimo, receptus est. ab ecclesiæ catholicæ religione non discedat: si quid mutauit, restituat: fidem & obedientiam Cæsari, Ferdinando regi & Imperio promittat: fœderi Gallico & Danico renunciet: fœdus nullum faciat, in quo non & Cæsar & Ferdinandus & ipsorum excipiantur hæredes: à totius Geldriæ possessione decedat, & iusiurandum populo remittat: ad recuperandam Geldriam, si quæ fortè loca deditionem facere recusent, auxilia Cæsari subministret: Cæsar inuicem illi prouinciam Iuliacensem bello nuper acquisitam reddit, duobus exceptis oppidis, Hensbergo & Sittardo. quæ sibi retinet ad tempus, donec de ipsius fide compertum habeat & obseruantia. Dum in Cliuensem Cæsar uadit, Galliæ rex, per Campaniam petit agrum Luceburgicum, & sororis filiam Ioannam, Cliuensi desponsam & publicè traditam ante biennium, uti suprà diximus, accersit, traducturus eam ad maritum. Ibat illa quidem inuitissima, sicut antè quoque demonstrauimus, uerúntamen auunculo regi morem gerebat. Additus autem ei fuit à rege cardinalis Bellaius, episcopus Parisiensis, tanquam unus omnium maximè idoneus, qui & animum ipsius flecteret, & totius itineris esset comes. Cúmque iam peruenisset in Suessiones, inde petitura regem, ecce nuncius adfertur de subiugato Cliuensi. qua quidem re uehementer exhilarata, non sibi uerendum amplius, & quorsum ea res pertineret, satis uidebat. nec aberrauit: nam eo cognito, rex admodum fuit perturbatus, itáque domum illa reuertit. Ipse uerò progressus nihilo secius, Luceburgum urbem rursus occupat sub finem

Cliuēsis reconciliatus.

Septem-

1543 Septembris, & habita deliberatione, munit. Hoc etiam tempore, Britanniæ rex Henricus, fœdere nuper associatus Cæsari, copias aliquot militum transmittit in Belgium, qui Cæsarianis coniuncti, Landresium obsident. Interea uenit Metim, initio mensis Octobris, missu Cæsaris, Carolus Bosetus iureconsultus, et primis aliquot diebus, communicato cum senatu, cum monachis & ecclesiasticis consilio, quum ex concionatoribus alterum ad se uocatum, acriter obiurgasset, mandat, ut ante triduum excedat urbe, neq; sermonem deinceps cum ullo ciue conferat, capitis denunciata pœna, si secus faciat. pòst, ad idus Octobris recitatur edictum Cæsaris, quo senatui mandat, ne quid noui dogmatis admittant, et in sontes animaduertant. itaq; senatus edicit ciuibus, ut antiquam religionem colant, ut suspectos & improbatos libros intra septimum diem proferant in medium, ut ecclesiæ legibus pareant, ut diebus uetitis ab esu carnium abstineant, ut ordinis ecclesiastici uiros reuerenter habeant, ut qui propter diuersam religionem sese dederunt in clientelam atque fidem protestantium, intra certum tempus ei renuncient: qui secus fecerint, ijs & mulctam & exilium & alias pœnas, pro cuiusq; merito, constituit. Barbarossa cùm arcem Nicenam frustrà circumsideret, copiæ etiam Cæsaris ex Insubria superuenirent, Daualo ductore, maturius paulò, quàm tempus anni postulabat, exercitum in Hyberna, Tollonum deduxit. hoc enim oppidum ei rex attribuerat, iußis illinc emigrare ciuibus & incolis. Vigebant hoc anno seditiones atq; turbæ per Scotiam, diuisis procerum animis. nobiles enim illi, quos in Anglia captos fuisse diximus, liberaliter à rege dimißi, rebus eius uehementer studebant: cardinalis autē Scotus, qui magnos haberet in Gallia census annuos è sacerdotijs, & regina Guisij filia, regis Galliæ partes tuebantur. A morte Scotiæ regis, Henricus octauus in hoc erat totus, ut Eduardo filio suo regin la Scotiæ nuper nata desponderetur. in ea re bonam operam nobiles illi, quos diximus, ei nauauerant: & quum Iacobo Hameltonio gubernatori persuasissent, cardinalem Andreanum capiunt, & reginam in arce quadam obsident, & confectis literis, matrimonium illud ratum habent. Cùm autem Galliæ rex consilium hoc turbaret, nobilitas etiam reginæ sortem indignè ferret, & Hameltonius in alteram partem transiret, discessum fuit à pactis: itáque bellum rursus incruduit

Landresij obsidio.

Cæsaris legatus ad Metenses.

Seditio per Scotiam.

inter

inter ipsos, & Anglos, ut infrà dicetur. Bellum etiam erat Daniæ regi cum Cæsarianis Belgis, propter Christiernum regem captiuum. & ille quidem protestantes de auxilijs interpellabat, sed hi causam hanc ad fœdus nihil pertinere dicunt. nam cautum erat si religionis nomine bellum ei fieret, ut tunc communibus auxilijs defenderetur. Cliuensis, facta cum Cæsare pace, legatum mittit ad Galliæ regem, eiusq; fœderi renunciat, & uxorem sibi mitti petit, pro cuius transitu fidem publicam Cæsaris impetrasset. Rex legato respondet. quò minus ei sit & uxor tradita, & missus etiam exercitus, per se non stetisse, uerùm ipsius factum esse culpa, qui nunciarit, neque patere uiam per ea loca, nec alimoniam subministrari posse: quicquid promiserit, liberaliter se præstitisse, & aliquantò plus etiam quàm deberet: ipsum uerò minus rectè fecisse, qui sui generis & conditionis oblitus, in talem seruitutem sese coniecerit: ad neptem quod attinet, licere ut de parentum atq; etiam illius uoluntate cognoscat: se quidem ipsi nulla re deuinctum amplius esse. Cæsar, compositis rebus per Geldriam, Octobri mense Landresium uenit, ingenti cum exercitu. uenit etiam eò Galliæ rex, totis uiribus, & omninò res ad prælium spectabat: sed quum annonam intulissent Galli, silentio noctis illinc discedunt, nec deprehensum hoc ab hoste fuit prius, quàm illuxisset. tunc demum insecuti, postremum agmen morantur, & complures interficiant. Et quia iam suberat hyems, Cæsar nihil amplius tentandum existimans, cùm ad obsidionem Luceburgi copias aliquot misisset, reliquum exercitum dimittit. Landresij militabat Cæsari uoluntariè Mauricius, qua quidem re magnam sibi beneuolentiam & aditum ad illius amicitiam comparauit. Per hyemen, Lotharingiæ dux & alij quidam de pace intercedunt, sed id frustrà fuit. Cæsar Landresio domum reuersus, Ferrandum Gonzagam, proregem Siciliæ mittit ad Angliæ regem, ut eum aduersus Gallum amplius excitaret. De Gulielmo Furstembergio diximus non semel: is factus alienior à rege Galliæ, per Granuellanum sibi uiam facit ad Cæsaris gratiam: utq; fidem suam approbaret, collectis in agro suo copijs aliquot peditum, media bruma Luceburgum petit, & Cæsaris copijs sese coniungit: sed cùm Galli, ductore Longeuallo, commeatum intulissent, nulla re perfecta discedit, multis ex frigore desideratis et inedia. Suprà dictum est, imperij

1543

Cliuēsis fœderi Gallico renūciat.

G Furstembergius defi cit ad Cęsarem.

Protestā. conuentus. Frācofurti. conuentum à Cæsare fuisse indictum ad ultimum Nouembris diem: protestantes ergò Francofurti prius conueniunt, & de rebus ab se tractandis in comitio, deliberant. & cùm propter bellum Gallicum res extraheretur, Saxo & Lantgrauius, datis ad Cæsarē Nouembri mense literis, ad comitia se uenturos dicunt, si quidem ipse ueniat, & sibi socijsq; publica fide caueat. Cæsar ad ea, Bruxellæ, Decembris die decimo, sese uenturum, & Ianuario quidem mense, respondet, ac simul cautionis formulam mittit: illos uerò, qui suis hostibus fide uel pactione sint addicti, excludit, Galliæ regis designans emissarios occultos.

1544 Comitia Spiræ. Initio deinde Ianuarij mensis è Belgio profectus, Spiram uenit. huius mensis die xxiiij. fuit magna solis eclipsis, interdiu, sic ut ab omnibus non sine admiratione conspiceretur: Lunæ quoq; tres hoc anno fuerunt eclipses plenæ. res nimirum prodigiosa, & quam à Caroli magni tempore non accidisse physici dicunt. Cardinalis Farnesius, Alexander, itinere facto per Galliam, Cæsarem euntem ad comitia conuenit, ab eoq; Vuormaciæ dimittitur. legationis causa fuisse putatur, intercessio de pace. Frequens admodum fuit hic Spiræ conuentus. nam & Ferdinandus rex & electores omnes, quod rarò fieri solet, & plæriq; omnes principes aderant, & in his etiam Cliuensis. Aduenienti Saxoni, quod fuit xviij. die Februarij mensis, obuiam profecti sunt Lantgrauius, archiepiscopus Coloniensis, Fridericus Palatinus, & Siciliæ prorex. biduo pòst fit initium, & proponit Cæsar. Quibus de causis,

Actio Cęsaris. Hispania relicta, rursus in Germaniam iter susceperit, & conuentum hunc indixerit, literis suis Genuæ datis explicasse: nec opus esse repetere seu commemorare, quantopere salutem reipublicæ semper amarit, quò uidelicet domi compositis rebus omnibus, in Christiani nominis hostem arma sumerentur: ideoq; superiori comitio Ratisbonæ diligenter egisse de comparandis copijs & auxilijs: & quum anno sequenti bellum aduersus illum susceptum, minus fœlicem haberet exitum, in postremis deliberationibus placuisse, finitima loca præsidijs tantùm & opere, hoc quidem in tempore, esse communienda: iam, licet ipse tum uehementer optarit adesse bello, pro sui muneris ratione, tamen, quibus rebus, èt per quem sit impeditus adhuc atq; retardatus, notum esse publicè: nam impulsu stipendioq; Galliæ regis, anno superiori, Turcicam uenisse classem in mare Ligusticū, & in Sabaudiæ ducis, Impe-

rij

rij principis agrum inuasisse, et capta Nicea cum portu, magnis uiribus arcem ijs locis obsedisse, & tromentis acriter oppugnasse: ac licet suis copijs aduentantibus obsidionem soluere coacti sint, tamē in alia tum Imperij, tum Hispaniæ ditionis loca circumtulisse bellum, & in hoc nunc esse totos, ut omnia disperdant: in summum ergò periculum & extremum ferè casum rem esse deductam, ac nisi coniunctis animis & uiribus occurratur, futurum, ut serò nimis calamitatem suam Germania deploret & agnoscat: se quidem ijs malis optasse nō semel mederi, sed inferente sibi bellum Galliæ rege, diuersis locis, nec in Germaniam redire, neq; sua cum ipsis auxilia coniungere potuisse: cur autē Germaniam Turca tam confidenter petat atq; tentet, cur etiam in illum suscepta bella tam infœliciter adhuc administrata sint, hanc esse causam, primùm, quòd de dißidio religionis, de publicis & priuatis ordinum offensionibus, de statu rerum & ijs quæ geruntur in Imperio, singulis temporibus, per Galliæ regem ille cognoscat, ad quem ista perferantur: deinde, quòd in Galliæ rege fauorem & auxilia sibi parata esse uideat, ut proximis comitijs explicatum testimonijs atq; literis, nunc etiam ipsa re demonstratum sit: & quanquam utile reipublicæ fuisset, hos Galliæ regis conatus opprimere statim & resecare, ne longius uagarentur, tamen placere sibi, quod in proximo Noribergæ conuentu responsum ea de re dederunt: quia uerò ille communem omnium & immanißimum hostem in rempublicam Christianam excitat & armat, existimare se, fore ut hoc bellum, quod ipse iam in illum necessariò suscipit, non secus habeant, quàm si in Turcam ipsum suscipiatur: fore etiam, ut non solùm actiones illius atque consilia damnent, sed opem quoque sibi ferant, quò nimirum ab hoste domestico liberatus, uim omnem aduersus Turcam explicare poßit: cæterùm, audire se, non absq; molestia, quæ decreta sint auxilia comitijs anteactis, non esse collata sicut oportuit, & serius multò, quàm expediat reipublicæ: cùm enim in ijs Ferdinandus rex frater spem ferè totam collocasset, & superiorum annorum sumptibus exhaustus non ita multum ipse præstare posset, Turcā hoc anno proximo rursus alia quædam ademisse nobis oppida & arces, quæ sanè clades potuisset euitari, si quidem auxilia decreta, suo tempore subministrata fuissent: quum is ergò sit rerum status, cùm in hoc Turca totus elaboret, ut ex- 1544

1544 pugnata Vngaria, tanquam propugnaculo, & multis iam patefactis uijs, Germaniam debellet, quum res ipsa postulet, ut Pannonij liberentur, ne uidelicet destituti Turcicum imperium subire cogantur, & ex amicis fiant hostes, petere, ut de re tanta deq; perpetuis & continentibus auxilijs deliberent, non defendendi tantùm sed & inferendi belli causa. quò uidelicet ab uxoribus & liberis & à communi patria, pestis hæc omnium nocentißima profligetur: Ad illa uerò quod attinet, quæ magnum hucusq; publicis actionibus impedimentum intulerunt, cupere se, quantum omninò poßit, remedium adhibere: & de religione quidem scire ipsos, quantus labor suus interuenerit & solicitudo, multis abhinc annis, ac nuper etiam Ratisbonæ: sed cùm ibi non posset iniri concordia, reiectam fuisse causam ad concilium aliósque conuentus: ac deinde solicitatum ab se pontificem, concilium indixisse, cui sanè decreuerit ipsemet interesse, nisi Galliæ rex bellum sibi mouisset: Interea quid actum sit, è suis hoc ipsos legatis hauddubiè cognouisse: nunc uerò, cùm idem adhuc maneat dißidium, reipublicæ sanè uehementer incommodum, petere dispiceant ac secum ipsi cogitent, qua potißimùm uia tolli poßit & emendari, sibiq; rationem illam, quæ uidebitur ipsis optima, demonstrent: ut etiam Cameræ iudicium, publicæ pacis uinculum & firmamentum, legitimè constituatur, & iam antea se prouidisse, & deinceps quoq; nihil in eo prætermissurum. Eodem die Ferdinandus rex, per legatos, de Turcarum excursionibus multa locutus, auxilia petit. Statim posthæc, Saxo, Lantgrauius atq; socij, ad Cæsarem oratione conuersa, scis, inquiunt, inuictißime Cæsar, quemadmodum inde ab initio testificati sumus, uelle nos in hoc amplißimo consessu causam explicare susceptæ defensionis aduersus Henricum Brunsuicensem: eiusdem nunc quoq; sumus uoluntatis atque consilij: neq; dubitamus, quin audita re tota, causæ uobis apparebunt graues atq; iustæ, quamobrem & ea defensio nobis necessariò suscipienda fuerit, & illi non liceat interesse concilio principum: sed quia uidemus illum ingerere seipsum huic consessui, nobis minimè comprobantibus: quod unum possumus atq; licet, ne uidelicet deliberationes publicæ tradentur aut impediantur, profitemur nos illum non habere nec agnoscere pro principe Imperij, nec etiam uelle ius aliquod nostrum, per ipsius præsentiam nobis deminui.

Actio Ferdinandi.

Actio Protestãtium.

minui. Brunsuicensis ad ea, mox è uestigio, per cancellarium, Saxo, inquit, Lantgrauius atq; socij, uiolato iure diuino & humano, perruptis Imperij legibus & fracta fide publica, per uim & summam iniustitiam, prouincia mea me spoliarunt. quo quidē nomine ipsos ad Cameræ tribunal accusaui: quod cùm ita sit, nec locum in Imperij senatu habere possunt, &, si quem habuerunt, eum hoc admisso facinore, iam amiserunt, & digni sunt, quorum consuetudinem omnes defugiant: si uerò res ita ferat, ut in publicis deliberationibus mihi sit ipsis aßidēdum, profiteor, me nec hunc eis locum tribuere, nec actioni meæ quicquam uelle propterea derogatum esse. Protestantes iam tum cupiebant facti sui rationem, & rem omnem commemorare de scripto, ne uidelicet illius criminatio uera putaretur, aut in animis hominum defixa maneret: sed per Fridericum Palatinum atq; Nauium Cæsar petebat ab ijs, quia multus iam esset dies, ut differrent. simul affirmabat se uelle diem ipsis designare, quo sua proponant. itaq; morem illi gerunt. Et quoniam in consessu principum, Lantgrauius tunc fortè proximum habebat à Brunsuicensi locum, Ioannes Palatinus princeps, Simmerius, uitandæ simultatis causa consurgit, & medius inter utrunq; sedet, professus antea, ne sibi suæq; familiæ fraudi sit istud aut præiudicet. monitu Cæsaris id fecisse putatur. pridie Saxo & Lantgrauius Fridericum Palatinum atq; Nauium orauerant, efficerent per Cæsarem, ne Brunsuicensis in communem cœtum ueniret: id autem impetrari non potuit, cùm Cæsar illum excludi non posse diceret, nisi causis primùm explicatis. Galliæ rex, qui facilè poterat scire, Cæsarem de se grauem habiturum querimoniam ad principes, legationem decernit amplißimam, Ioannē Bellaium Cardinalem, Franciscum Oliuerium Alenconium, Africanū Malleium, prætorem Diuionensem. Hi quum Ianuario mense uenissent Nanceium, oppidum Lotharingiæ, subsistunt, & cautionem Cæsaris expectant. fecialem enim rex præmiserat Spiram, eius rei causa, cum literis ad Cæsarem, & priuatim etiam ad principes electores, quibus literis petebat suis legatis publica fide caueri. Cùm autem ferè sub exitum Februarij, fecialis eò uenisset, indutus ueste solenni, sicut fieri consueuit, sistitur à Granuellano, cui & literas reddit sui regis ad Cæsarem scriptas, cùm aliter non posset, & sui causam aduentus explicat, & legatis, qui non ita procul

1544

Legatio Galli ad Comitia Spirēsia.

1544 absint, iure gentium caueri petit. Iussus manere domi, & diligenter obseruatus, ne quis ad ipsum colloquendi causa ueniret, quarto pòst die dimittitur, asperrimis uerbis. Imprudenter ipsum fecisse, & magnum adijsse capitis periculum, qui sit ausus eò uenire: nam regem, qui sit hostis Germaniæ, non habere quod agat intra fines Imperij, neque ius gentium illi communicandum esse: redeat ergò domum, & hæc regi suo renunciet: non esse uerò quod posthac aut ipse uel quiuis alius accedat: & nunc quidem ipsi condonari factum atque remitti, clementia quadam Cæsaris, magis, quàm pro ipsius merito, sed caueat in posterum: alioqui non laturum impunè: nam fecisse contra leges feciales, nec in Cæsaris domicilium ei licuisse uenire, nisi de illius permissu: quod ad literas attinet, quas habere se dicat, ita regem esse de republica Christiana & inprimis de Germania meritum, ut in hoc rerum statu Cæsar neque uelit neque debeat eas recipere, ne per illius usitatum scribendi genus atque promissa, uel ipse uel etiam alij decipiantur. Hoc responsum gallicè perscriptum ei datur. Sic ergò remittitur cum literis regis ad Cæsarem scriptis atque principes, & additi fuerunt equites nonnulli, qui Nanceium usque perducerent. huius autem rei nihil fuit communicatum principibus, ac plærisq; uidebatur hoc ab Imperij consuetudine esse alienum. Ea re cognita, legati magnis erant in angustijs, ualde soliciti, quomodo sine periculo domum redirent: collato autem consilio cum Lotharingiæ principe Antonio, noctu clanculum discedunt, inque Galliam propinquam reuertuntur. Dum adhuc Nancei commorantur, uenit Spiram principis Antonij nurus, ut, quod ipse nõ potuit, nec alij quidam, hoc ista, quæ Cæsaris esset è sorore neptis, & precibus & lachrymis & commendatione quadam sexus impetraret. sed & hoc frustrà fuit. Cæsar enim animo prorsus obfirmato bellum cogitabat, & ita faciundum dicebant consiliarij, retinendæ causa dignitatis & existimationis. Lotharingiæ uerò dux, etsi neutri erat addictus, & quanquam iam olim cum utroque pactus erat, ut id sibi liceret, tamen, cùm ad suos fines bellum esse gerendum, nec id sine graui suo dispendio fieri posse uideret, de pace multùm erat solicitus. Februario die nono, principes quidam, hortatu Cæsaris, Spira dant literas ad pontificem Romanum. quũ anno superiori audissent, Cæsaris copijs & ipsius etiam

Principum literæ ad Põtificem.

auxilijs,

auxilijs, Turcas atque socios, ab arcis Nicenæ obsidione depulsos, fu- 1544
ga sibi salutem quæsiuisse, magnam animo se percepisse uoluptatem atque lætitiam, eoq; magis, quòd intelligerent, illo capto propugnaculo, non ecclesiæ modò Romanæ prouincijs, uerùm & Italiæ & uniuersæ reipublicæ magnum imminere discrimen: sed quum in hoc tempore ex fide dignis audiant, illos restaurare Tolloni classem atque copias, ut arcem illam in suam potestatem redigant, angi non mediocriter, ob commune non periculum modò, sed dedecus etiam: & hanc esse causam, quamobrem pro sua in ipsum obseruantia & amore scribant ad ipsum, qui sit reipublicæ parens. itaq; rogare plurimùm, ut Sabaudiæ principi Carolo suum & consilium & opem communicet, & pro singulari sua prudentia secum ipse cogitet, quantò satius & reipublicæ sit utilius, primo statim uestigio depellere hostem, quàm differre longius, & pòst amissam arcem omnium opportunißimam, ad arma uelle concurrere: rationem etiam ineat, quomodo tam barbarus hostis, non ab ea tantùm arce, uerùm ab ijs etiam locis, ubi portum atq; receptum habet profligetur: nam si Turcam atq; socios ducat hostium loco, quod quidem omninò facturum putent, pro ipsius in remp. charitate, & summi quoque pastoris officio, si uires huc omneis & ecclesiæ facultates impendat, non dubitare se, quin populum suum Deus è manibus inimicorum eripiat: & quum in arce illa magnum salutis momentum esse collocatum uideat, obsecrare iterum, det operam, ne ueniat in alienam ditionem: hoc & Deo longè gratissimum, & toti reipublicæ futurum esse perquam salutare. Pontifex ad ea XXVI. Februarij die respondet. ut arx Nicena consistat, daturum se deinceps operam, sic ut adhuc quidem fecerit: pergratam sibi esse ipsorum erga se beneuolentiam, & sperare, quemadmodum de Nicea soliciti sint, futurum, ut pro republica non minorem quoq; curam suscipiant: hoc enim ipsos inprimis decere: quo semper ipse fuerit animo in communem hostem, inde à suæ administrationis initio, palàm esse notum: etenim aduersus illum auxilia se perpetuò tulisse, bellíq; subministrasse duces atq; classem, in Pannonijs, & in Aphrica: nihil deniq; non fecisse, quò tam sæuum & importunum hostem ab orbis Christiani ceruice depelleret: itaq; continentibus ac propè quotidianis impensis exhaustum esse per hoc decennium, quo reipublicæ præ-

Põtificis respõsio ad literas Principum.

1544 sit: & hos quidem sumptus fecisse in maximis angustijs ærarij, quandò uidelicet defectione multorum ualde sint illius accisæ facultates & imminutæ; quid? an ullum suum desiderari posit officium, qui non modò crebras miserit legationes, uerùm ipse quoq; profectiones multas reipublicæ causa susceperit? ante biennium ab se fuisse indictum concilium, Tridenti, Germanicæ ditionis oppido, nimirum ut pax Germaniæ restitueretur, emendarentur uitia, componerentur dißidia regum, & belli Turcici rationes inirentur: sed nihil adhuc labore & solicitudine sua profectum esse: nam remanere communis morbi causam, & rempublicam ueluti tabe quadam indies magis atque magis interire: quòd autem arcis Nicenæ tuitionem sibi tantopere commendent, esse pergratum, & omni ratione deinceps curaturum, ut non uni tantùm loco bene sit, uerùm, ne cæteras quoque prouincias contagiò lædat, & ut à Turcis ac id genus impijs hominibus respublica liberetur: sui enim esse muneris, in uniuersum prouidere membris omnibus, & languenti corpori medicinam facere: sicut ergo Niceam sibi commendent, ita se uicißim reipublicæ salutem ipsis commendare, quæ ualde sit afflicta & debilitata: sanandi uerò rationem esse primam & unicam, ut regum animi concilientur: nam ab eo fonte manare quicquid sit incommodi: dißidijs autem illis sublatis, pristinum nitorem esse rediturum: etenim ante simultatem hanc & offensionem, nec hæreses in Germania, neq; per Pannonias aut Italiã extitisse Turcas: ubi primùm uerò discordiæ ciuili patefactus fuit aditus, è uestigio natas esse hæreses & factiones & odia tum publica tum priuata, sed & concilium, quò minus cogeretur, impeditum adhuc atq; tardatum esse: stabiliendam igitur pacem, quæ prius fuit, & medicorum imitatione tollendum esse morbi principium: nam pace fugari bellum atq; Turcam: concilio autem, quod pace recuperata peragi posit, hæreses omneis, & quicquid est uitiosum, profligatum iri: si secus fiat, non esse, quòd uel Niceam ab hoste defendi, uel ullam orbis Christiani partẽ à periculo uacuã esse posse putent, imò futurum, ut omneis eadẽ inuoluat calamitas atq; ruina. Martio mense deceßit è uita Ludouicus Palatinus elector, eiq; succedit Fridericus frater. Electores ac reliqui ordines omnes, monitu Cæsaris, Aprilis die secundo dant literas ad Heluetios. Qua de causa bellũ decreuerint aduersus Turcã ante biennium,

Ordinũ Imperij literæ ad Heluetios.

id ipsos tunc ex Ferdinandi regis atq; etiam è suis accepisse legatis,& 1544
dolere sibi,quòd nõ liberalius tunc ad ea responderint: Cæsarem tunc quidem constituisse huic interesse bello,sed impeditum à Galliæ rege fuisse,qui non modò diuersis locis bellum ei fecerit, sed Turcarum etiam auxilia solicitarit: & anno proximo, Turcicam classem, illius auspicio atq; ductu,ingressam in mare Ligusticum,intulisse bellũ Sabaudiæ principi,capta Nicea:classem autem istam habere nunc quoque suam adhuc stationem in Gallijs,& in hoc intentam esse, quomodo rebus Imperij Cæsarisq; quamplurimùm noceant:hoc sanè facinus regis,tam horrendum & inauditum, eò magis esse detestandũ, quòd ad impiæ gentis amplificationem,ad reipublicæ uerò periculùm longè maximũ pertineat: Itaq; sibi cumprimis uideri mirum, quòd ipsi, quibus non minus quàm cæteris Germanis, à Turca sit metuendum, Galliæ regi copias in illud bellum auxilio miserint, qui Turcam habeat socium et adiutorem:nam sine ipsorum auxilijs nõ temerè illum fuisse bellum hoc ciuile suscepturum: nunc etiam ad se deferri, denuò solicitari ipsos de nouis mittendis copijs:cùm autem ad omneis æquè pertineat,non modò Turcicam uim reprimere,sed illorum quoq; socijs auxilia quæcunq; detrahere,seruandæ causa reipublicæ, orare se plurimùm,ne Galliæ regi, qui propter impium fœdus haberi debeat pro communi hoste,suos deinceps militare patiantur, & eos qui iam fortè profecti sint,reuocent,& ita se gerant,ut publicam salutẽ ipsos noluisse negligere,uideri poßit. Dũ de rebus à Cæsare propositis deliberatur, Saxo,Lantgrauius atq; socij,Brunsuicensem Henricũ, Aprilis die quinta,coram Cæsare,Ferdinando rege,& totius Imperij consessu,de scripto, grauißimorum criminum accusant, & ordine commemorant etiam,quid damni dederit Brunsuico ciuitati et Goslariæ, socijs & confœderatis, quorum salutis defendendæ causa,coacti sint ipsi uim illam iniustam propulsare. Postea recitant, quemadmodum annis nunc aliquot totus in hoc fuerit,ut bellum ipsis per occasionem inferret: idque literarum testimonijs demonstrant, quas, illo finibus eiecto,et arce primaria capta,repertas fuisse,suprà diximus. ijs in literis,quas propè omneis ad Moguntinũ,ad Bauarũ & ad Heldum scripserat prius,quàm eijceretur, Cæsaris aduentũ ab Hispanijs, frequenter optat,& cùm aliquid esset spei,iactat & minatur:& ubi iam Cæ

Protest. Brunsuicensem accusant

Kk v

1544 sar uenisset, ac lentius ageret, de illius cunctatione queritur atq; mora, neq; sibi socijsq; satisfieri, et fœdus Norībergæ factum negligi deplorat, & in Granuellanum, qui sit pecunia corruptus à protestantibus, omnem huius rei culpam confert, eique conuicium facit, & mortem ignominiosam, pro ipsius merito, precatur, & Cæsarem dormire, nec excitari posse, & illius nomen obducere se frequenter ait, ad speciem solùm atq; terrorem, sicut aucupes aliquãdo soleant ostentare mortuum accipitrem, territandi causa. hæ & id genus aliæ multæ literæ, quibus affectum & uoluntatem suam prodit, recitatæ fuerunt. In eandem ferè sententiam & Bauarus & Heldus ad ipsum inuicem scripserant. Et quia Georgij Saxonis frater Henricus, ad protestantium fœdus accesserat, mutata, sicut diximus, religione, literis & internuncijs Cæsarem, ut illi facultates omneis adimeret, solicitauerat Brunsuicensis, fore sperans, ut in eius regionis possessionem ipse mitteretur. huius quoq; rei literæ sunt recitatæ. Posthæc, impium esse, ac pontificiam quoq; religionem, cuius defensor uideri uelit, ab eo contemni & ludificari, dicunt, idq́; testimonio luculentissimo docent. Habebat Brunsuicensis in matrimonio, Vuirtembergici ducis Vlrichi sororem, Mariam. huius erat in gynecæo puella quædam eleganti forma, genere nobilis, Eua Trottina. cœpit hanc ille deperire, & cùm persuasisset, proles aliquot ex ea procreauit: deinde, quò minus res deprehenderetur, & ut eius frueretur consuetudine diutius, consilium ei dat, ut domum ad parentes uelle redire simulet. currũ, equos, et quicquid esset ad profectionem necessarium, ipse subministrat. Abit illa, cumq́; domum ire putaretur, in quandam illius arcem abducitur. huius arcis præfectus iam antè doctus erat ab eo, quid fieri oporteret: adhibentur etiam una et altera muliercula, quibus ipse maximè fideret. Eua, paucis pòst diebus, quum eò uenisset, in lectulum sese componit, et morbum simulat. ille iam antè curauerat fieri simulachrum ligneum, quod hominis mortui caput, ceruicem atq; pectus repræsentaret: reliquæ corporis partes erant expressæ linteo quodã. id effarciebant mulierculæ cinere uel terra, sic ut solidum uideretur. pòst, ligneũ caput atq; pectus ei linteo sic effarcto superimponunt & accõmodant: linteum uerò sic erat formatum, ut etiam obduceretur capiti. Compositum ergò corpus ad hunc modum & obuolutum, humi reponitur, ut in

Festiua de Brunsuicensi & ipsius amasia narratio

ut in mortuis fieri consueuit. statim ex mulierculis altera uenit antè 1544
cœnaculum præfecti, nunciat Euam esse mortuam: mox ille iubet parari thecam ad reponendũ corpus: deterrendi uerò causa, ne quis propius accederet fingunt interijsse pestilentia, & iuniperi granis alijsq; rebus odoratis faciunt suffitum: postea funus effertur, & cum pompa deducitur ad Franciscanos. ij, quum humo conditum esset honorificè suis usitatis precibus atq; sacrificijs illud prosequuntur & Deo commendant, & totum annum deinceps pro concione populum hortantur, ut pro mortua Deum deprecentur. Mandatũ quoq; Brunsuicensis funus ei fit in eius arcis, ubi mortua esse ferebatur, sacello, conuocatis illuc ex agro uicino sacrificis: idem fit in arce primaria, Vuolfebutelo, quæ non procul abest urbe Brunsuico. nam & huc ille mortem eius nunciauerat. his autem exequijs aderat ipsius uxor cum pedissequis & cœtu uirginũ, omnes cultu lugubri. Venerant eò uocati multi sacrifici, quibus deinde datũ fuit epulum, et singulis aliquid loco mercedis, pro ueteri & inter põtificios usitata cõsuetudine. Interim Eua, cuius mortem adeò multi deplorauerant, rectè ualet in arce Stauffẽburgo, ubi subinde reuisit ipsam Henricus, ab eoq; tempore proles ex ea sustulit ad VII. uxori quoq; persuadet, ut Euæ parentibus atq; propinquis mortem illius nunciet. Cùm autem illã superesse, & Stauffẽburgi detineri fama deinde spargeretur, uxor, ad quam etiam istud emanauit, uehementẽ suspitionem cõcipit, & è seruulis, quid esset rei, percunctatur: sed ille, ne quis omnium ad ipsam ueniret, ex quo posset aliquid cognosci, uetebat. hanc uerò suspitionem, illa, quoad uiueret, in animo defixam habuit, et subinde datis ad eum literis, miseriã suam deplorabat. Hoc eius factum inter alia fuit etiam in eo consessu recitatum, ut quid de sua sentiret ipse religione, notum fieret omnibus. Accusationis hic erat exitus, ut docerent, quàm iustis de causis et necessarijs arma sumpserint in illum, qui contemptis & Cæsaris & Ferdinandi regis edictis pacem publicam turbasset, ac nihil non iniuriarũ socijs fecisset atq; confœderatis. Huic actioni Brunsuicensis non aderat, ita uolente Cæsare: nam protestantes optabant illũ adesse coràm, de eoq; Cæsarẽ interpellauerant. Postridie paschæ, qui tum erat Aprilis dies xiiij. Cæsariani milites, Alphonso Daualo ductore, confligunt in Pedemontio cũ Gallis, ad Carignanũ oppidũ, et superantur. multis Gallorũ ad Carignanum uictoria.

milli-

1544 millibus desideratis. Gallorum dux erat Angianus Vendomensis, de quo suprà diximus. ea nunciata clade, Cæsarem multi putabant non recusaturum actionem pacis, uerùm obfirmatè bellum parabat. Brunsuicensis, accusationi protestantium, Aprilis die xxiij. respondet, & uim magnam conuiciorum paßim effundit, & coniurationem, rebellionem, perfidiam, rapinam, Gallicam & Turcicam societatem illis obijcit, & de literis in arce repertis, utcunq; potest, excusat, et, si quidem ipsorum excutiantur arculæ, multò posse reperiri deteriora dicit: illud autē, quod de Eua diximus, nō multis attingit. Huic recriminationi protestantes iterum respondēt: & cùm publicè nihil amplius in eo Cæsar fieri uellet, scriptum exhibent. idem postea facit Brunsuicensis. Aprilis die xxvij. Sabaudiæ dux, Carolus, Galliæ regem in senatu principum, per legatos iterum accusat, & præter superiorū annorum uim ac iniuriam, excitatum ab eo dicit Turcicū legatum Barbarossam, qui Gallorum copijs adiutus, Niceam oppidum suum deditione ceperit, contraq; fidem datam diripuerit, & plurimis in seruitutem abductis, incenderit. Petit igitur, ut sibi uehementer afflicto subueniant, præsertim, cùm ad arcis obsidionē omnino redituri uideantur hostes: pontificem ab se rogatum de auxilijs, illud solum uectigal sibi largitum esse, quod ei quotannis depēndere soleant ecclesiastici: sed illud esse uehementer exiguum in hac sua tenuitate, quando uix decimam suæ ditionis partem obtineat: quò minus etiam ad comitiū ipse uenerit, per ætatem, & interuallum itineris, & imminens ab hoste periculum excusat. sed neq; sumptū tolerare se posse dicit, qui uix habeat, quo se, filium atque familiam alat. Sub finem Aprilis, Heluetij, qui tunc Badenæ conuentus agebant, ordinum Imperij, literis respondent. Suos duces ac militum præfectos ab se rogatos, affirmare, nullum se uidisse Turcicum auxilium in castris Gallorum, nec de eo quicquam audisse: nam alioqui non fuisse militaturos: Galliæ quoq; regem ab ipsis interpellatum, queri, quum hyeme superiori legationē misisset, repudiatam esse: quæ si fuisset audita, calumniam illam facilè potuisse refutari: quod si pacem Cæsar non abnuat, illum & Bohemis, qui Februario mēse scripserint etiam, et Germanis aduersus Turcam auxilia sua polliceri: Iam, ad ipsos quod attinet, quosdam esse deuinctos Galliæ regi, & pacto teneri, ut militent: alios uerò quosdam

Sabaudi in Gal. accusatio.

Heluetiorum ad principes responsio.

multis ab hinc annis amicitiam cum eo colere, quorum ex ditione si 1544
qui transcurrant in Galliam, ipsis & inuitis et nescientibus hoc fieri, sicut etiam alijs in locis per Germaniam accidat: sibi autē uideri consultum, ut regis audiantur legati, & pax constituatur. qua quidem in re si quid ipsi poßint adferre momenti, perlibenter esse facturos. Ad hoc tempus, Angliæ rex ingentem classem mittit in Scotiam. hi secundam nacti tempestatem, quum appulissent, Letham, nobilem portū, pòst, Edimburgum, primariam urbem Scotiæ, capiunt, & quum arx ibi defenderetur, neq; capi posset, incendunt. fuit hoc initio Maij mensis. Hoc in comitio Cæsar, Vuolfgangum, Prußiæ magistrum, ceremonia solenni, palàm inaugurabat, eiq; Prußiæ magistratus insignia conferebat, in quo multis iam annis erat Albertus Brandeburgicus, Casimiri & Georgij frater, & uxore ducta sibi illū usurpabat, eoq; nomine proscriptus fuit à Camera, ante annū xij. ut suprà docuimus: Poloniæ autē rex Sigismundus, ueluti beneficiarium suum atque clientem defendebat: & iam, quum alter esset inauguratus, uti diximus, regis legatus palàm profitebatur hanc inaugurationem esse uitiosam, neq; suo regi, cuius in fide ac tutela contineretur Prußia, derogari quicquam posse. Legati Vngari, quum superioris anni cladem recitassent, opem implorabant Imperij: iam enim ad extremū casum rem esse deductam, &, si destituantur, facturos omnino se, quod rebus desperatis fieri soleat, & quod à nemine reprehendi poßit: subituros esse quantumuis iniquas conditiones & seruitutem ipsam potius, quàm, ut reliquis ociosis & inspectantibus, in exitiū uoluntariū ruant. Quemadmodum regis Galliæ fecialis infecta re dimissus fuerit Spira, diximus antè: cùm ergò domum redijssent legati, quam habituri fuerant in consessu omnium ordinum orationem, eam typis excusam emittunt. Initio captant beneuolentiam, & utriusq; gentis eandem originem esse, neq; Germaniæ quicquam accidere posse dicunt, quod non ad Galliā quoq; pertineat: deinde, criminationes aduersariorum, quasi rex altero iam bello rempublicam perturbet, & fœdus cum Turca fecerit, diluunt, usi præfatione quadam, deliniendi Cæsaris causa. & prius quidē bellum excitatum esse docent, quòd à Sabaudiæ duce rex hæreditatem maternam consequi non posset: hoc uerò posterius, propter trucidatos contra ius gentium, regis legatos: cum Turca nullum esse

Angli expeditio in Scotiam.

Oratio legatorū Galliæ.

regi

1544 regi fœdus, nullam societatem, nisi commerciorum, & quietis publicæ causa, cuiusmodi sit Venetis, Polonis, & alijs nonnullis: quanquã, si fœdus ullum esset, nõ posse in crimen uocari, propterea quod idem aliquando fecerint & Abrahamus & Dauid, & Solomon, & Phineas, & liberi Tobiæ, et Machabæi duces, pòst etiam, Honorius, Constantinus, Theodosius iunior, Iustinianus II, Palæologus, Leo, Fridericus I. & II. Cæsares, usi diuersæ religionis gentium auxilijs: & Fridericum quidem II. Saracenorum humeris in Italiam, unde pontifices ipsum eiecerant, esse reportatum: scire ipsos, quantas copias & auxilia non semel in bellum Turcicum rex promiserit: eius quoq; rei pontificem esse & senatum cardinalium, testes locupletißimos: in Vngariam uerò Turcam irruisse, cùm esset ibi natum dißidium de principatu, magis deinde fuisse laceßitum bello Aphricano, post captam Tunetem: quòd in mare Ligusticum Turcica claßis nuper uenerit, nõ esse tribuendum regi: nec ad rem facere, quod in ea classe fuerit regius minister Polinus: etenim Barbarossæ fuisse consilium, ut Andream Auriã inuestigaret & opprimeret: cùm id non posset, arcem obsedisse Nicenam, idq; sua sponte: regem uidelicet inducias habere cũ Turca, quòd alias etiam ipsis nunciarit, honestas, & nemini perniciosas: id autem ei non posse dari crimini, quum eas maximi sæpe uiri non adeò nuper expetiuerint etiam: afflictum esse reipublicæ statum, idq; regi uehementer dolere: pacem autem hac una ratione posse recuperari, si quidem ea, quæ sunt regis, optimo iure, Cæsar ei restituat: hoc si poßint efficere, futurum, ut ad uim omnem externam à Germania depellendam, rex nulli suo uel labori uel sumptui uel periculo parcat. Superioribus libris diximus, quomodo Saxoniæ dux, pro Romanorum rege Ferdinandum non agnosceret: hoc autem in conuentu, Maio mense transacta res fuit, & obseruantiam Saxo promisit. Cæsar inuicem pactionem dotalem Saxonis atque Cliuensis confirmat, quod antehac perpetuò recusauerat, &, si Cliuensem mori contingat absq; liberis masculis, ut ei Saxo sororius liberiq; mares omninò succedant, permittit, ea tamen conditione, si quidem ante hunc casum de religione conuenerit. Arctioris etiam uinculi causa, Ferdinandus, approbante Cæsare, filiam suam Eleonoram, Saxonis filio natu maximo despondet, si conciliatio fiat religionis, antè, quàm illa sit matura uiro, poste=

Transactio inter Cęsarem. Ferdinandum, & Saxonẽ.

posterius hoc ualde fuit arcanum, & magno silentio tegebatur utrin- 1544
que sic, ut ne Lantgrauius quidem atq; socij quicquam de eo scirent. nam acta res fuit à paucis consiliarijs, & Cæsar Granuellanum, Ferdinandus Hosmannum, Saxo Pontanum atque Burcartum adhibuit. Daniæ quoq; rex, missis legatis, omninò transegit cum Cæsare, quum ad illud usq; tempus, per totam hyemem, copias militum aluisset in futurum euentum. à Galliæ regis amicitia uidebatur discedere, propter societatis Turcicæ famam. nam hoc propè significabant legati, cùm familiarius ad socios loquerentur. Nunc ad postulata Cæsaris atq; Ferdinandi reuertemur. diu multumq; re deliberata, Iunij mensis die decimo finem habuit conuentus. Ordines Imperij, licet ipsis esset graue duplicatum auxilium dare, tamen, quia fœlicius multò bellum Turcicum geri posse putabant, si domesticus primum hostis ad officium esset adductus, pecuniam Cæsari decernunt semestrem, aduersus Galliæ regem, in equitum millia, quatuor, peditum xxiiij. eius uerò pecuniæ partem aliquam Cæsar communicat Ferdinando fratri, quò loca finitima Turcis muniat: in futurum bellum Turcicum colligi placet pecuniam, uiritim, per omnem Germaniam, pro cuiusq; facultatibus atq; censu, nec immunitas ulli datur: ne quis exteris militet, Galliæ regi præsertim, grauissimis pœnis edicitur, & magistratui permittitur, ut in eos uindicet, qui deprehensi fuerint. quia dissidium religionis in his bellicis occupationibus tractari non potuit, ad proximum conuentum, inq; mensem Decembrem reijcitur: interea Cæsar negociũ se daturum ait uiris bonis atq; doctis, qui piam aliquã emendationis formulam conscribant: ut idem quoq; principes faciant, hortatur, quò pòst in futuris comitijs, facta collatione, de cõmuni consensu statuatur aliquid, quod ad publicum orbis concilium usq; seruetur, in Germania peragendum, aut ad conuentum usq; nationis Germaniæ: pacem interea colant omnes, neq; turbæ quicquam ob diuersam religionem excitetur, & ecclesiæ, cuiuscunq; sint religionis, utrobiq; facultates suas obtineant, ex ijsq; bonis decidatur ecclesiæ ministris, scholis & egestate pressis: Cameræ iudices locũ suũ retineant, usq; ad tempus eis præfixum: cùm id exierit, tunc in eum consessum recipiantur omnes promiscuè, nõ habita ratione religionis: edictũ Augustanũ & lites omnes motæ protestantibus, doctrinæ & professionis causa,

Decreta conuentus Spirensis.

Gosla-

1544 Goslariensis etiã & Mindensis proscriptio, suspensa maneat ad proximè futuram usq; transactionem: anabaptistæ pœnam subeant iam olim decretam: magistratus tamen uiros doctos atque pios adhibeat, qui commonstrato errore ad sanitatem ipsos reuocent. Decretum hoc minimè laudabant pontificij, totisq; uiribus impugnabant: sed quum Coloniensis & Monasteriensis episcopi starent à protestantibus, Cliuensis etiã & Badensis arbitrio Cæsaris omnia permitterẽt, qui uiam hanc, ueluti mediam & utrisq; tolerabilẽ, post multam disceptationem, ostenderat: illi, bona sui parte diminuti, non se quidem assentiri, sed neq; Cæsari modum in eo præscribere, nec ipsius derogare potestati, sed tolerare uelle dicunt. Palatinus elector Fridericus & Brandeburgicus intercesserant, ut ita decerneretur. Litem quoq; Brunsuicensem in eo decreto comprehendi petebant Smalcaldici, sed hoc impetrari non potuit, & urgebat Cæsar, ut aut eum restituerent, aut captã prouinciam sibi per sequestrum permitterent, donec de causa liqueret. hac de re cum Lantgrauio & Saxone, quum adessent, & post eorum discessum, diu multumq; cum legatis egerat. Auxilia belli Gallici ciuitates initiò recusabant, propter mercaturam & commeatum: sed cùm principes assensissent, & plena esset odij, Galliæ regis causa, subscripserunt & ipsæ, quantúmuis inuitæ, præsertim hæ, quæ sunt Galliæ uiciniores. Luneburgenses & Vuirtembergici legati recusabant etiam, sed admoniti priuatim sunt & uerbis castigati, ne reliquorum uoluntatem soli tardarent. Quum Lantgrauius domum rediturus ad Cæsarem uenisset, salutandi causa, perbenignè fuit acceptus: & Cæsar quò minus iam ipsius uteretur opera contra Galliæ regem, consultò fieri dicebat, ne grauaret ipsum odio: sed eo confecto bello, profecturum se statim in Turcam, & ipsum uelle sibi legare, totiq; administrationi bellicæ præficere: cumq; ille uerecundè se excusaret atque demitteret uelut impar tantæ prouinciæ: Cæsar, tibi, inquit, & alijs aliquando rectè belligeratus es: nõ dubito, quin & mihi bonam operam præstare posis. atq; his uerbis amicissimè dimittit. Ille, spe bona plenus, & hilaris, qui tam haberet propitium Cæsarẽ, quum hoc ipsum nonnullis familiariter exposuisset, domum reuertit. De sequestri ratione, post uariam & multam actionẽ, ita demum placuit, ut Cæsari tanquã summo magistratui permittatur omnis ager Brunsuicẽsis, do-

nec uel amicè, uel iure ac legibus disceptata lis fuerit, atque definita: 1544
prouinciæ uero administrationem Cæsar committat, uel Palatino, uel electori Brandeburgico, item Mauricio uel Cliuensi principi: pœnam uiolatæ pacis publicè luant, qui non parebunt: Henrico Brunsuicensi denunciet Cæsar, ut pareat, sin minus, legibus in ipsum uindicet. has demum conditiones Cæsar proposuit, in eoq; permansit: eas deinde ratas habuerunt protestantes, ut infrà dicemus. Finito conuentu, Cæsar Spira proficiscitur Metim. Iam omnis illius exercitus ad Galliæ fines in Lotharingia conuenerat, & sub finem Maij, Luceburgum urbem deditione recuperat. Militabant Cæsari Saxoniæ dux Mauricius, Albertus Brandeburgicus, cum singulis equitum millibus, item Guilielmus Furstembergius, peditum præfectus, & Sebastianus Schertelinus, protestantium religionis omnes. Dum Cæsar est Meti, captus in Lotharingia fuit Hubertus Comes Bichlingus, Germanus, qui Galliæ regi merebat. adductus Metim, damnatur capitis. uxor, cùm eò uenisset, ad pedes protecta Cæsaris, nihil egit, & iam erant ad supplicium instructa omnia. tandem summittitur Ferdinandi filius Maximilianus, quem Cæsar ad se nuper receperat, is demum exorat, & uitam ei seruat. Interim Barbarossa, uel quòd res ipsius ita ferrent, uel persuasus à rege, uel quòd metueret, ne Galliæ rex cum Cæsare pacificaret, domum redit & quæcunq; loca maritima uel Cæsaris essent uel Imperij, uexat incursionibus: à pontificis autem ditione temperat, Galliæ regis, ut est credibile, commendatione. Cæsaris exercitus progressus, Linæum oppidum & arcem, tribus à Barra milliaribus, capit: inde Sandesirium petit, quod est Gallicæ ditionis oppidum, ad Matronam flumen. tenebatur autem firmo præsidio militum, quibus præerat Landræus, ille qui Landresium à Cæsare & ab Anglis ante annum fortiter defenderat. Dum hæc ita geruntur, mortem obit Antonius Lotharingiæ dux, non tam ætate grauis, quàm solicitudine confectus, ob uicinum ac penè domesticum bellum. ei succedit filius Franciscus, qui Cæsaris è sorore neptem habebat in matrimonio, sicut antè diximus. Ad hoc tempus Angliæ rex ingenti cum exercitu traiecto mari, Caletum uenit: pòst obsidet Monstrelum, eiq; de uoluntate Cæsaris militabat Burensis Comes Maximilianus. illinc Boloniam profectus, oppidum maritimum, obsidet. ei rex præfecerat quendam

Cæs. expeditio in Galliã.

Cæs. Galliam inuadit.

Antonij Loth. obitus.

Bolonia obsessa ab Anglo.

1544 genere nobilem Veruinū. Sandesirium Cæsar, ubi circumsedit, oppugnat, immisso milite, ad Idus Iulij, sed desideratis circiter quingentis, quum oppidani fortißimè sese defenderēt, nihil actum est, & secundo demū mense, cùm & Landræus ruina domus oppressus interijsset, & puluis tormentarius deesset, deditione capitur. Ea durante obsidione, Renatus Auraicæ princeps, tormento percussus, altero pòst die, quum Gulielmi Nassouij filium, patruelem suum fecisset hæredem, uitam finit, non sine mœrore Cæsaris. Erant tunc in Lotharingia legati protestantium, ut sequestrationis pacta, nuper à Cæsare proposita confirmarent. Meti primùm, postea Tulli subsiterunt, & datis frequenter literis ad Cæsarem atq; Granuellanum, quamobrem uenissent, explicabant: Cæsar uerò tandem per occupationes bellicas excusans, domum ipsos redire iubet, & rem omnem ad proximum Imperij conuentum, aut in aliud tempus commodius reijcit. Capto Sandesirio, Cæsar Augusti die uigesimo quinto pergit, & Catalano relicto, quod est oppidum Campaniæ, castra ponit ad Mátronam, cuius ad fluminis alteram ripam excubabant aliquot equitum Gallorum cohortes. Ibi Guilielmus Furstembergius, qui Galliæ situm & aditus omneis nouisset, uno tantùm seruulo comitatus, de nocte procedit è castris, ut quo loco flumen uado transiri posset & exercitus traduci, cognosceret. ubi iam ductore quodam homine rustico uadū reperit, & in alteram ripam euasit, interceptus ab equitibus Gallis, & in castra perductus magno cum ludibrio, nec sine conuicijs, quòd ipsorum partes antea secutus, magnam auri uim è Gallijs exportasset, Lutetiam pertrahitur. ea res omninò Cæsari præter expectationem accidit, & suspensum aliquándiu tenuit. Galliæ rex, quod Heluetij nondum aduenerant, prælium declinabat: & Cæsar promotis castris, iuxta flumen Mátronam progreditur. Est ijs locis oppidum Epernæum: ibi multum erat alimoniæ & supellectilis militaris: ea ne ueniret in hostium manus, flumine secundo tumultuariè deuehitur: quod auferri non potuit, igni corrumpitur, ipsismet oppidum incendentibus Gallis. itaq; Cæsar, nemine resistente, Castroteræum uenit, castellum Theodorici uulgo uocant, ad idem flumen, ab urbe Lutetia, non bidui uia positum oppidum. Et quanquam erant in castris Cæsaris, legati regis Galliæ, de pace missi, Cæsar tamen progrediebatur nihilominus, & quum iam

Renati Auraicæ principis mors

G. Furstemb. à Gallis interceptus.

iam hucusque peruenisset, incredibilis fuit orta Lutetiæ trepidatio. fugiebant omnes, qui paulò essent lautiori fortuna, nec regis edictis fugam prohibentis contineri poterant, & fex modò hominum manebat. itaq; periculum erat, ne ab his ipsis urbs omnium longè maxima & inprimis opulenta diriperetur. eorum qui dant operam literis, ingens est ibi numerus, ex omni ferè Europa: hi quoque fugiebant, & alioqui rex edixerat, ut omnes externi confestim discederent, capitis denunciata pœna. fuit hoc initio Septembris. Aliquot pòst diebus, Boloniam Angliæ rex, tormentis ualide concussam, deditione capit. quod nec ipsius parens, nec superioris ætatis reges potuerunt. Vigesima quarta demum Septembris die, Cæsar cum Galliæ rege pacem facit, quũ Castroteræo uenisset in Suessiones. pacificatores erant legati, Cæsaris quidem nomine, Gonzaga Siciliæ prorex, & Granuellanus: regis autem loco, Claudius Annebaldus Amiralius, Carolus Nullæus, Gilbertus Baiardus. hæ uerò sunt conditiones. Quicquid ab inducijs Nicenis utrinque captum est, redditur: Astenæum oppidum, Galliæ rex, Lotharingiæ duci, quoniam est in clientela Luceburgicæ prouinciæ, restituit: ut uetus religio restituatur & ecclesiæ concordia, mutuam operam & auxilium alter alteri præstabunt, eoq; totis uiribus incumbent: Galliæ rex in bellum Turcicum pollicetur equites cataphractos sexcentos & peditũ millia decem: renunciat iuri & petitioni Arragonicæ, Neapolitanæ, Flandricæ, Atrebatensi, Geldricæ: Cæsar inuicem renunciat ditioni Boloniensi, Peronæ, & alijs ad Somiam flumen positis oppidis: adhæc, Burgundiæ inferiori & agro Matisconensi: deinde, filio regis Aureliano duci, Carolo, filiam suam natu maiorem, Mariam, aut uerò Ferdinandi fratris filiam, in matrimonium spondet, & utram dare uelit, intra quartum mensem exponet: si filiam dederit, Brabantiam, Geldriam, Luceburgum, Limburgum, Flandriam, Batauiam, Hannoniam, Atrebates, Namurcum, Frisiam, Vtricam & quicquid est ibi regionum, item Burgundiam superiorem in dotem promittit, ut ab ipsius morte utantur fruantur. hoc si fiat, rex iuri Mediolanensi pro se suisq; renunciat liberis: quod si non relictis liberis filia Cæsaris decedat è uita, iam Aurelianus ab omni illa possessione discedit, & integrum ei manet ius Mediolanense, Cæsari uerò Burgundicum: si Ferdinandi filiam dederit, principa-

1544. Lutetiæ trepidatur. Bolonia capta ab anglis. Pax Cæsaris cũ Gallo. Conditiones pacis.

1544 tum Mediolanensem in dotem largitur. utrumcunq; erit matrimonium, intra spacium anni perficietur, & Sabaudiæ ducem rex integrè restituet: Hesdinum regi permittitur: ut inter Galliæ regem & Anglum pax quoq; fiat, Cæsar omnem operam pollicetur: ad ducem Cliuensem quod attinet, quæ rex atq; regina Nauarræ confirmabant, filiam suam in matrimonio nunquam assensisse, imò contrà testificatam esse more solenni atq; recepto, Galliæ rex eam testificationem intra sextam hebdomadam Cæsari mittet, ut aliquid statui possit. Hac in pace comprehenduntur, pontifex, Ferdinandus rex, Lusitanus, Polonus, Danus, Veneti, Heluetij, Sabaudus, Lotharingus, Genua, Florentia, Ferrariensis, Mantuanus, Vrbinas, Luca, Senæ, principes electores ac ordines omnes Imperij, qui sunt obsequentes Cæsari. Ea facta pace, Cæsar è Suessionibus domum redit, dimissis copijs. Accidit ea pacificatio plerisq; omnibus præter opinionem. nam qui Cæsari familiares erant, certissimam sibi promiserant uictoriam, priusquam in bellum iretur, & intra menses aliquot, ipsorum ditionis Galliam futuram, aut regem imperata facturum esse iactabant, cui potentissimi tres hostes imminerent, Cæsar, Imperium, Britannus.

LIBER XVI.

Pontificis ad Cæsarem literæ.

RDENTE BELLO, PONTIFEX, Octauo calendas Septembris dat literas ad Cæsarem. cuiusmodi decreta Spiræ nuper fecerit, ad se relatum esse: quid uerò de illis sentiat, non se posse pro suo munere & charitate in ipsum, dissimulare, & ut ita faciat, exemplo moueri sacerdotis Heli, quem Deus grauissimè mulctarit, ob nimiam erga filios indulgentiam: ad eundem planè modum, quandóquidem ea decreta pertineant ad ipsius animæ periculum, & ad maximam ecclesiæ perturbationem, necessariò sibi ipsum esse commonefaciendum: primum igitur hoc esse, ne ab ecclesiæ consensu uel consuetudine maiorum discedat, sed eandem disciplinam, ordinē, instituta sequatur & obseruet: hunc autem ordinem esse talem, ut, quoties de religione disceptatur, iudicium omne referri debeat ad ecclesi

am

am Romanam: ipsum verò nuper, quando de generali et nationis con 1544
cilio & Imperij conuentu statuit, nullam habuisse rationem eius, qui solus iure diuino & humano, cogendi concilia, & decernendi de rebus sacris potestatem obtineat: neq; uerò hoc solum in reprehensionē uenire, sed illud etiam, quòd non idiotis modò sed & damnatarū hæresum assertoribus permittat, de religione iudicare, quòd de bonis sacris, eorumq; controuersijs decernat, quòd eos, qui sunt extra communionē ecclesiæ, & ipsiusmet edictis iam olim damnati pristinis honoribus atq; loco restituat, non assentientibus iis, qui ueterē & religiosam obedientiam præstant: an hæc cum sacris legibus & institutis conueniant? án non omnem disciplinam & ordinem tollant? Existimare uerò se, non ex ipsius hæc esse profecta sinu, sed maleuolorum esse consilio factum, qui pro suo in ecclesiam Romanam odio, solicitauerint ipsum, ut aliquam abalienati animi significationem daret: quòd autē illis acquieuerit & morem gesserit, eò sibi uehementius dolere, quo maiori uideat hoc esse cū ipsius & ecclesiæ detrimento coniunctum, nisi resipiscat: hunc etiam metum sibi crescere & augeri consideranti, quibuscum amicitiam inierit: prauis nimirum colloquijs corrumpi bonos mores: sic etiam magnum esse periculum, quandò cum prauis & uitiosis hominibus fœdera fiunt: non dubitare se, quin honestos illi titulos obducant: nullū enim esse propè tam malum consilium, quod non aliquo specioso nomine commendetur: sed reuera, perscrutanti scripturam occurrere multa & illustria exempla, quibus ira Dei docetur in eos & uindicta, qui summi sacerdotis munera sibi uendicarunt: ab aduersarijs in odium atque crimen uocari sacerdotum negligentiam, & hoc eos uti, tanquam stimulo, dum ad procurationem religionis principes uiros exhortantur: hoc quidem & pulchrum & laude dignum uideri, sed nulla ratione subsistere: priuatis in ædibus patremfamiliâs unicuique distribuere quod agat, neq; pati, si quis alienum opus faciat, ne conturbetur ordo: sic etiam in ecclesia, quæ sit domus Dei, suum cuiq; munus esse distributum, quod obeat, neq; decere, ut superiorum officijs fungantur inferiores, idq; tanto magis obseruandum esse, quantò sit ecclesia maior et illustrior quauis alia domo: quum ergo supremum ecclesiæ munus commendatum sit à Deo sacerdotibus, magnam esse iniuriam, quū horum partes et honorē ipse sibi

1544 sumit: notum esse quid acciderit Ozæ, sustinenti currum, quo uehebatur arca Dei, iam propensum ad ruinam: neminem quidem esse, cui non rectè fecisse uideatur ille, quod absentibus Leuitis, cùm ruinæ periculum impenderet, admota manu currum inclinatum subleuarit: sed tamen illum, ulciscente Deo, sublatum è uita, documento nobis esse, quàm non oporteat alienum officium usurpare: caueat igitur, ne persuasus ab illis, qui emendationem ecclesiæ semper habent in ore, temerè manus admoueat ijs rebus, quæ peculiariter ad sacerdotes pertineant: similem etiam & atrociorem exitum fuisse Dathan, Abironis & Core, quum authoritatem uellent Mosi & Aaròni fratribus derogare: præclarum fuisse regem Oziam, & tamen, quòd incensum ad altare uellet adolere, factum esse leprosum, arrogationem alieni muneris ulciscente Deo: procurationem ecclesiarum officium esse quidem Deo gratißimum, sed ad ipsum non pertinere, uerùm ad sacerdotes, et inprimis ad se, cui ligandi potestatem atque soluendi Deus fecerit: neque uerò ad rem pertinere, quòd dicat has leges non esse perpetuas, uerùm temporarias, & ad concilium modò duraturas: nam etiámsi pium esset, tamen ratione personæ impium fieri: Deum esse, qui sit rationem postulaturus à malis sacerdotibus: in illo conquiescendum esse, nec aliquid præterea tentandum: etenim eos, qui principem ecclesiarum, sedem Romanam adiutarunt, qui fidem & amorem ordini sacerdotum præstiterunt, maximis à Deo semper amplificatos esse beneficijs atque donis, ut in Constantino magno, in Theodosijs, in Carolo magno uidere liceat: eos uerò, qui contrà fecissent, grauißimis pœnis afflictos: neque iam de Nerone, Domiciano & id genus alijs, qui nascentem ecclesiam conati sint extinguere, sed de ijs uelle se loqui, qui confirmata Petri cathedra, cùm adultior esset facta, restiterunt: in hoc esse numero Anastasium primum, Cæsarem, deinde Mauricium, Constantem secundum, Philippum, Leonem & alios complures, qui rebus atqui fortunis omnibus dispoliati, turpiter & ignominiosè uitam finierint: Henricum quartum, quòd indignè tractaret eum, quem loco parentis uereri debebat, à filio suo captum Leodij, dignas luisse pœnas: Fridericum secundum, ecclesiæ Romanæ grauem aduersarium, à filio suo trucidatum occubuisse: neque tamen semper affligi rebelles, & aliquandò in summa rerum copia florere:

quòd

quod nimirum eò fieri patres dicant, ne, si omnes hic impij plecteren- 1544
tur, nullum aliud superesse tribunal Dei putetur: peccatum quidem nullum impunitum dimitti, sed hanc omnium esse grauißimam iram Dei, cùm, qui peccant, impunè se id facere arbitrantur: hos enim esse deploratos ac uerè miseros, quòd peccata semper accumulent: ad hunc uerò modum, non singulos tantùm homines, uerùm prouincias etiam mulctari, quæ uel Christum ab se repudiant, uel eius parére uicario recusant: duos autem esse populos inprimis, qui sua calamitate nobis id clarè demonstrent, Iudæos atque Græcos, quorum illi, Christum Dei filium occiderint, hi uicarium eius non uno modo sint aspernati: Iam, si Deus iram suam in illos declarauit propter eiusmodi conatus atque scelera, multò sanè plus ipsi esse uerendum, si quid tale designet, cuius origo sit ab ijs Imperatoribus, qui nō plus honoris ecclesiæ Romanæ detulerint, quàm ab ea receperint: hæc autem non eò spectare, quòd tale quid ipsum cogitare putet, aut quòd controuersiam non maximè cupiat ipse componi, sed quòd de ipsius periculo sit solicitus: Constantino magno sacerdotes olim detulisse cognitionem suarum litium, sed illum reiecisse, neque de ijs iudicare uoluisse, qui de cunctis iudicandi potestatem haberent: huius nimirum esse uestigia sequenda: quòd res controuersas conciliari, quòd ecclesiæ fieri cupiat emendationem, inprimis esse laudandum: petere etiam, ut in eo suam operam sibi præbeat, cui ministerium hoc atque curam Deus commiserit: adiutorem se quidem ipsum posse ferre, sed rectorem atque caput, non posse: percupidum sese publicæ reformationis esse, quod non semel declararit indictis concilijs, quandocunq; uel minima spes affulsit, ea posse coire: ac licet frustrà quidem adhuc istud egerit, tamen, quod suarum esset partium, nihil uoluisse præterire: concilium enim optare se, tum reipublicæ tum Germaniæ causa potißimùm, quæ uariè sit lacerata dissensionibus: dolere autem sibi quòd eorum utatur consilijs, qui iam olim damnati sint, etiam ipsius uoce: nec eò dolere tamen, quòd ab ipsius amicitia semper eos uelit esse remotos, uerùm, quòd hac ipsius indulgentia fiant insolentiores & magis temerarij: quum autem unica sit ratio curandi mali, concilium uidelicet, ideò ad illud esse confugiendum: sternat igitur uiam, ut cogi poßit, & tantopere desideratam pacē populo Christi reddat, aut saltem arma cohibeat

1544 interim, dum de republica deliberabitur: nam disceptatione potius utendum esse, quàm ui & armis: ijs depositis, omnia rectè casura: iampridem enim denunciatum esse concilium, etsi bellorum causa dilatũ sit in commodius tempus: ut idem cæteri quoq; principes faciant, daturum se operam, inprimis autem apud eum, quicum ipse iam bellum gerat: obtemperet ergò suis monitis & quum sit primogeniti filij loco, parentem salutaria consulentem amplectatur, & maiorum suorum uestigijs insistat, nec à uia regia deflectat, nec in sacris tractandis ullum ius uel authoritatem sibi uendicet, et disceptationes omneis religionis, ab Imperij conuentibus excludat, & ad suum reijciat tribunal: de bonis etiam ecclesiasticis nihil statuat, sed positis armis paci studeat, aut, si pax aliter coire non posit, controuersiam omnem & belli causas concilij disceptationi submittat: postremò, quæ nimia quadam lenitudine, rebellibus illis atq; Romanæ sedis aduersarijs concesit, ea rescindat & omninò tollat: nam alioqui futurum, ut, nisi muneri suo deesse uelit, maximo quidem ecclesiæ cum detrimento, seuerius agere cum ipso cogatur, quàm uel consuetudo sua, uel natura, uel etiam uoluntas ferat: ut autem officium suum neglexisse uideri posit, non se commissurum: nam oculis obuersari semper illud diuinæ seueritatis in Heli sacerdotem, exemplum: adhuc quidem se clementia patris usum esse, uerùm, si nihil iam proficiat, aliam sibi rationem incundam: consideret ergo, quid ipsum deceat, & utrum ipsius tum honori tum rebus magis conducat, an, ut in recuperanda ecclesiæ tranquillitate, senectuti suæ manum præbeat adiutricem, an, ut illis faueat potius, qui nihil aliud quàm ecclesiæ dilacerationem quærunt. Vt ad hunc modum ei scriberet, Galliæ quoq; regis impulsu fiduciaq; factum esse putatur. nam is, ut est credibile, fœdus Anglicanum odiosè admodum exagitabat, ut pontificem acueret. hinc illud, quod de malorum hominum societate scribitur, ut dictum est. Amicitiam enim illius uterq; solicitè per legatos atque literas ambire solent, belli præsertim tempore, & pro se quisque dant operam, ut ei sint quàm gratisimi. Stephanus, Vintoniensis episcopus, Britannus, libellum ad hoc tempus emisit in Bucerum, ualde contumeliosum et acerbum, eoq́; cœlibatum inter alia defendit. Cardinales hoc anno creauit pontifex, Christophorum Madrucium, Tridentinum, Ottonem Truccesium, episcopum

Vinton, epis. liber in Bucerum.

Cardinales creati

Augu-

Augustanum, Germanos: Georgium Arminiacum, Iacobum Annebal 1544
dum, Amiralij cognatum, Gallos: Franciscum Mendozam, Bartholo mæum Cueuam Hispanos, niminum in Cæsaris, Ferdinandi, Galliæq; regis gratiam. Eodem quoq; tempore, concilium, quod bellis antehac impeditum fuit, rursus denunciat ad Idus Martias anni sequentis: & quia pacati iam erant Cæsar Galliæq; rex, magnam præ se fert lætitiam, & diplomatis, quo concilium restaurat, initium facit ab eo scripturæ loco, Lætare Ierusalem. prodijt etiam hisce diebus Lutheri libellus de cœna Domini, quo ueterem controuersiam renouat, & in Zuinglium eiusq; doctrinæ socios multa dicit. ei postea respondent Tigurini, & quidem acriter. De clero & academia Coloniensi suprà diximus, quomodo totis uiribus, archiepiscopo, propter institutam reformationem restiterint: cùm autem ipse pergeret, illi, missis iterum legatis atq; literis, actionem superiorem repetunt, & duo se flagitasse pridem ab ipso dicunt. primùm, ut ab instituto desisteret & concilij decretum expectaret, deinde, ut nouos cõcionatores abrogaret: ipsum uerò progredi, neq; suis precibus acquiescere, quod sanè toti prouinciæ futurum sit ualde calamitosum: itaq; per omnia sacra rursus obsecrare, ut sui muneris fideiq; memor, qua sit ecclesiæ Coloniensi, pontifici Romano, Cæsariq; deuinctus, cõcionatores illos remoueat, & rem omnem ad publicam usq; notionem differat: nisi enim faciat, implorandum sibi esse magistratum superiorem, & inuenienda remedia, quomodo & cõscientiæ suæ consulant, & iram Dei procul auertant: inuitos quidem eò descendere, sed tamen si pergat, omninò faciundum esse. Cùm ne sic quidem aliquid efficerent, Octobris die nona conueniunt in æde primaria Coloniæ, & de scripto recitant inter alia, quid ante annum xxiij sit actum Vuormaciæ, quando Lutherus de consensu principum omnium damnatus fuit à Cæsare, quid Augustæ, quid Ratisbonæ, quid Spiræ nuper decretum: his autem omnibus neglectis, archiepiscopum Hermannum inijsse dicunt nouam rationem, & euocasse Bucerum, hominem monasticæ professionis desertorem, & bis incestis nuptijs pollutum, & doctrinæ sacramentariæ defensorem, eiq; munus ecclesiasticum demandasse, & nouos instituisse passim populi doctores, homines profligatos atq; perditos: illis etiam authoribus conscriptam esse reformationis formulam, & mandatu

Lutheri liber de cœna domini.

Coloniensi. cleri Actio cũ Archiepiscopo.

1544 principis editam: se reclamasse quidem his omnibus uehementer, & archiepiscopum, ut concilij tempus expectaret, aut saltem ad Imperij conuentum usq; differret, sæpe quidem, sed frustrà tamen orasse: cùm autem sit lamentabilis prouinciæ status, & ad summam perturbationem omnia spectent, nec ille sese flecti patiatur, necessariò sese confugere ad extremum remedium, & prouocare ad pontificē maximum, & ad Cæsarem: ecclesiæ Dei summum aduocatum, & protectorem, eorumq; tutelæ se suáque omnia committere. Præsidebat huic cœtui Georgius Brunsuicensis, Henrici frater, eius collegij præpositus. Ea re cognita, archiepiscopus, edito scripto, nullam esse causam ait appellationis: nihil enim ab se factum esse præter officium: itáque se reijcere prouocationem, atque spem habere, futurum, ut ab incœpto illi desistant: sin autem, progressurum se nihilominus in ijs quæ ad gloriam Dei & ad ecclesiarum emendationem pertineant. Alio deinde scripto criminationes eorum refutat: neq; cum Luthero neq; cum Bucero sibi quicquam esse negocij priuati, sed eorum doctrinam, quæ sacris literis consentiat, habere se pro uerè apostolica, & planè digna doctrina, quam omnes recipiant: damnatum quidem esse Lutherum ab ecclesia Romana, sed indicta causa, uiolenter & tyrannicè: de edicto Vuormaciensi, quo Lutherum fuisse condemnatum dicant, nihil unquam sibi fuisse compertū, prius, quàm in uulgus exijsset, typis excusum: quòd ergò de consensu principum esse factum affirment, ad se minimè pertinere, cui nihil unquam eius rei fuerit communicatum: decretum Augustanum de religione factum, sibi nunquam placuisse: cumq; nonnulli principes multa Cæsari tum pollicerentur, & pro religione pontificia tuenda fortunas omneis deferrent, se mandasse tum suis consiliarijs, ne quid eiusmodi promitterent, imò, ut claris uerbis contrà testificarentur: illos autem non hoc fecisse quod habebant in mandatis, & reticentiæ causam nōnullis esse notam, qui nunc inter aduersarios primum locum obtineant: quòd cùm ita sit, edicto illo minimè se obligari, atque, ut deuinctus aliquando fuerit, tamen agnita ueritate, nō amplius teneri: nullum enim pactum aut iusiurandum, quo Dei uioletur honos, uim ullam habere: Ratisbonensi autem decreto, sibi & quibusuis alijs episcopis non modò permissum, sed iniunctum etiam esse munus emendationis ecclesiasticæ, quòd Bucerum ad hoc opus accersiuerit,

Scriptū Archiepisc. Coloniēsis.

ſtuerit, factum eſſe cumprimis impulſu Gropperi, qui ſibi uehementer illum prædicarit & coràm & per literas, ut doceri poßit: ſe quidem in Bucero nihil deprehendiſſe, quod ſit alienum uel indignum uiro bono: permagni etiam eſſe momenti, quòd Ratisbonēſi colloquio Cæſar illum, ut hominem pium, doctum, & pacis amantem adhibuit: idem ſuum eſſe iudicium de cæteris etiam eccleſiæ miniſtris, ab ſe conſtitutis. Ad xviij. deinde Nouembris diem, clerus Colonienſis reliquos ordines in urbem euocat, & ut appellationi ſubſcribant, petit: idem etiam à reliquis per totam prouinciam eccleſijs & epiſcopis & academijs aliquot, etiam externis, contendunt, & è ſuis, qui recuſarent, loco ſubmouent, & archiepiſcopum ad Cæſarem atq; pontificem grauiter accuſant, ut poſtea dicemus. A pacificatione Sueßionenſi, Cæſar Atrebatenſem epiſcopum, Granuellani filium, Galliæ rex, cardinalem Bellaium ad Angliæ regem unà mittunt, tranſactionis cauſa, uerùm id fruſtrà fuit, Anglo recuſante Boloniæ reſtitutionem. Per hos etiam dies, princeps Aurelianus & cardinalis Tornonius, & gynæceum regis ad Cæſarem in Belgium proficiſcuntur, mutuæ congratulationis cauſa. Cæſar Hiſpanorum copias in Lotharingiam & agrum uicinum mittit in hyberna. Per Cæſaris prouincias & per Belgium multi paßim erant ualde cupidi cognitionis euangelij, ſed occultè, propter edicta Cæſaris atq; ſupplicia. Eſt autem ijs locis oppidum Tornacum, facilè primum in Neruijs. eò uocatus fuit ab iſtis, Argentorato, concionator quidā Gallus, Petrus Brulius, de quo diximus libro xij. quum eò ueniſſet, quod fuit menſe Septembri, perhumaniter acceptus ab ijs, qui uocauerant, cœpit eos erudire priuatim: & pòſt, Inſulas profectus eadem de cauſa, quod eſt oppidū Flandriæ, ſub exitum Octobris redijt Tornacū: ſed iam enunciata res fuit, & cœptum eſt inquiri de illo, per totam urbem, occluſis portis. Cùm ergò præſens ei periculum immineret, nec occultari poſſet amplius, altera Nouembris die, nocturno tempore, per urbis mœnia, fune demittitur ab amicis: ubi terram tetigit, et humi cōſedit, quidam ex eis qui demiſerant, procumbens ex muro, ſalutem ei ſummiſſa uoce precatur, & dum ſic innititur, ſaxū, quod fortè reſoluta calce non benè cohærebat, impellit: impulſum illi aduoluitur, & ſedenti crus perfringit. itaq; partim dolore caſus, partim frigore affligatur, miſeriam & infortuniū ſuum que-

1544

Legatio ad Anglum.

Petrus Brulius exuſtus.

querulis uocibus & lamentando deplorat. id exaudiunt uigiles, & suspicati quod erat, accurrunt, & cõprehensum in carcerem cõdunt. Eius rei fama cùm in Germaniam uenisset, senatus Argentinẽsis missis literis intercedit, pòst etiam legati protestantium, qui tum erant Vuormaciæ, sed id fuit aliquantò serius, & priusquam hæ literæ perferrentur, Saxonis atq; Lantgrauij nomine missæ, iam erat sublatus
1545 è medio. fuit hoc ad XIX. Februarij diem. Supplicij genus erat uehemens. nam igni non magno fuit exustus, ut tantò maior esset cruciatus. doctrinam suam constanter ad extremum usq; spiritum profitebatur: & discipulos, qui paßim erant in catenas coniecti, per literas consolatus è uinculis ad constantiam hortabatur. Lata sententia fuit, eò sumi de ipso supplicium, quòd in Cæsaris mandata peccasset. nam inde à multis annis, edicta grauißima Cæsar, per inferiorem Germaniam atq; Belgium suæ ditionis, proposuerat in Lutheranos, & quotannis ea bis recitantur ijs locis, ut ne quis ignorantiæ causam obducat.

Brulij respõsio ad interrogata monachorum.

Quum ex uinculis causam ille diceret, theologi monachi rogãt ex eo, præsente magistratu, quid sentiat de sacramẽto, quod uocant, altaris, de Missa, de consecratione, de adoratione hostiæ, de loco purgatorio, de sanctorum ueneratione, de libero arbitrio, de bonis operibus, de iustificatione, de statuis, de baptismo, de uotis, de peccatorum confeßione, de uirginitate Mariæ matris. Ad hæc ille. uerum ibi corpus et sanguinem Christi sumi, non quidem ore, sed spiritu per fidem, neq; panis atq; uini substantiam mutari: sed cùm ex instituto Christi cœna distribuitur ecclesiæ, sermone populari, sic ut omnes usum atq; fructum eius intelligant, tunc uerè consecrari illa, nimirum ex uerbis Christi: nam tacitum illud & summissum murmur, quo sacrifici panem atque uinum tractant & affantur, ad sortilegos & ueneficos magis, quàm ad Christianos pertinere: Missam põtificiam nihil habere commune cum cœna Domini, sed esse cultum ab hominibus inuentum ad contumeliam & iniuriam Christi: adorationem consecrati panis esse idolatricam: nam creaturam ibi loco creatoris adorari: purgatorium se nullum aliud scire, nec etiam inuestigare, præter sanguinem Christi, qui non culpam modò, sed & pœnam peccatis debitam nobis condonet: itaq; Missam & alias precationes, quæ mortuis impenduntur, esse non solùm nullius usus, uerumetiam impias, quòd præter uerbum

Dei

Dei sint institutæ: diuos non posse rectius coli, quam si fidem & uirtutes ipsorum imitemur: si quid accedat præterea, esse impium, et ipsos, dum uiuerent, longè ab se repudiasse cultum omnem: non igitur esse implorandos pro intercessoribus, quòd ad solum Christum hæc gloria pertineat: per peccatum Adæ, naturam hominis esse prorsus corruptam, & arbitrium impeditum, sic ut absque gratia Dei nihil boni præstare poßit: hominem autem regeneratum, impulsore Deo, uelut bonam arborem, bonos proferre fructus: fidem esse, quæ salutem nobis adferat, nempe, quando promißionibus diuinis confidimus, & propter Christum filium certò statuimus, condonari nobis peccata: traditiones, quibus alligantur mentes, non esse recipiendas: ut imagines atque statuæ sint in templis, periculi plenum esse, propter idolatriam: Baptismum esse signum fœderis, quod nobiscum fecit Deus, quo testatur se nobis condonare peccata: esse quoque signum perpetuæ mortificationis & nouæ uitæ, quæ baptismum comitari debeat: hoc sacramentum esse omnibus percipiendum, nec arcendos ab eo paruulos, qui sint & ipsi promißionis diuinæ participes: uotum nullum esse faciendum, quod sit uel extra uerbum Dei, uel ab homine præstari non poßit: debere quenq; sua delicta confiteri Deo quotidie, eiúsq; misericordiam implorare: si quis etiam scrupulus conscientiam urgeat, consulendum esse ministrum Ecclesiæ, consolationis percipiendæ causa: uerùm auricularem illam peccatorum enumerationem, neque testimonium habere scripturæ, neq; posse præstari, sed esse carnificinam mentis ualde periculosam: de perpetua Mariæ matris uirginitate nullum sibi dubium esse. De his rebus omnibus, aliquot diebus antè, quàm produceretur, ad uxorem suam & reliquos amicos, qui hoc ab eo flagitarant, scripsit, usus ministerio sororis: et damnatus capitis, alteris literis, uxori, quo genere supplicij uitam esset postridie finiturus, exponit, ac simul illam consolatur, demonstrans, non oportere discipuli potiorem esse, quam ipsius magistri, conditionem. uitæ quoq; præcepta quædam et tradit. Theologi Parisini decreta religionis fecerant ante biennium, uti diximus: hoc autem tempore, iussu regis, Meloduni conueniunt, quod est decem supra Luteciam milliaribus oppidum, in insula Sequanæ positũ. Rex erat in arce uicina Fontemblica, et illos conuenire iusserat, ut, quia pace iam facta concilium

1545

Conuentus theologorum Parisiensium.

1545 esset futurum, habita deliberatione statuerent omnino de dogmatis, ecclesiæ necessarijs, quæ putarent in concilio, & publico totius orbis Christiani theatro posse defendi. Huius deliberationis hic fuit exitus, ut, licet multum esset inter eos altercationis, tamen in ijs, quæ iam antè promulgauerant Lutetiæ, sicut dictum est, nihil mutarent. Parisiensium exemplo theologi quoque Louanienses dogmata conscribunt, & pòst, de uoluntate Cæsaris edunt. sunt autem ad xxxij. prorsus eiusdem generis, ut Lutetiana, quæ suprà recitauimus. ea Cæsar edicto confirmat & sancit, euulgatis literis pridie Idus Martias. theologi scribunt, eò se libentius hunc subijsse laborem, quòd id Cæsari pergratum esse certò cognoscerent, qui iam olim aliquid eiusmodi flagitarit. In pacificatione Sueßionensi conuenit, ut ueterem, sicut ipsi uocant, religionem, Cæsar atque rex, pro sua uirili recuperarent, sicut diximus: hæc autem, quæ iam commemorauimus, eò spectare uidentur, & cardinalis Tornonius, qui cum Aureliano fuerat in Belgio, non paruum ad eam rem attulisse momentum putatur. Lutherus autem per contraria themata Louaniensibus respondet, & hæreticos atque sanguinarios appellat, qui cùm impia docent, & ratione, sua non poßint atq; scriptura defendere, uim adhibeant, & igni grassentur atque ferro. nam illi, sicut etiam Parisienses, nuda solùm axiomata proponunt, & quid sequendum sit, præscribunt, locum uerò nullum è sacris literis adducunt, & magistratum ad animaduersionẽ inflammant. Erat tum Imperij conuentus Vuormaciæ: Cæsar, quum sæpe constituisset, impeditus articulari morbo, serius eò uenit. legatos habebat ibi cardinalem Augustanum, Fridericum Furstembergium. xxiiij. die Martij Ferdinandus rex, per absentiam Cæsaris proponit. Quamobrem hic sit indictus conuentus, notum ipsis esse, nimirum constituendæ religionis & iuris & pacis, & Turcici belli causa: Cæsarem optasse quidem his actionibus interesse, ut Spiræ decretum sit, & ad diem constitutum huc uenire, sed detentum ualetudine non potuisse, ideoq; rem omnem, primum, ad alteram Ianuarij diem, pòst, ad calendas Februarias reiecisse: cùm autem expectatione diuturnior esset morbus, mutasse consilium, &, ne deliberationes publicas longius impediret, Turcicam inprimis, ab se contendisse, ut prouinciam hanc subiret: quod quidem ipse, in reipublicæ gratiam, nõ sine magno

Louaniẽsium dogmata.

Lutheri themata cõtraria Louaniensibus.

Imperij conuentus Vuormaciæ.

suo dispendio fecerit: deliberandum igitur esse de rebus communibus 1545 ut, quum Cæsar ipse uenerit, decerni aliquid atq; statui poßit: etenim de ipsius ualetudine non mala, quotidianis literis atq; nuncijs iam adferri, neq; dubium esse, quin breui sit uenturus, ut reipublicæ consulat: hac etiam de causa pacem cum Galliæ rege fecisse, affini suo, in eoque rempublicam suis priuatis commodis anteposuisse, quò uidelicet rebus undiq; pacatis, religio componi poßit & emendari, & pòst, omne robur atq; studium in Turcam expediri: huius autem pacis beneficium, ad uniuersam Germaniam, et inprimis ad ordines Imperij pertinere: Galliæ quoq; regem auxilia in bellum Turcicum promisisse, et per legatos, qui cum plenis mandatis in Belgio fuerint, approbasse concilium Tridentinum, & eò constituisse ipsum uenire, uel amplißimam mittere legationem: apud pontificem quoq; Cæsarem id effecisse, ut, quod antea prorogauerat concilium, rursus denunciaret: itáque diem illi designatum esse ad Idus Martias iam præteritas, & missos à Cæsare iam eò legatos, & ab se quoq;: solicitatum etiam à Cæsare pontificem, ut pro sui loci & ordinis dignitate conferret in Turcã auxilia, respondisse, quid in eo facere uelit, in his comitijs per legatũ esse declaraturum: quantus etiam labor Cæsaris interuenerit, ut concilium haberetur, ipsos non ignorare: nam ea de re cum Clemēte VII Bononiæ, postea cum Paulo III. Romæ, Genuæ, Niceæ, Lucæ, nuper etiam Busseti diligenter ipsum egisse: & quanquam à postremo conuentu Spirensi Cæsar maximis rebus fuerit distentus, non neglexisse tamen, quod Spiræ decretum fuit, & uiris aliquot bonis atq; doctis negocium dedisse conscribendæ reformationis, quam etiam ab ijs acceperit: cùm autem hæc ipsa causa ualde sit grauis, multamq; deliberationem requirat, & uerò concilium iam proximè sit inchoandum, & propter irruentem Turcam non sit huius temporis hac de reformatione deliberatio, uideri Cæsari consultum, ut ea nunc omissa, qui sit concilij futurus progressus, expectetur: & si quidem appareat nullum esse futurum, ut tum ante finem huius comitij, nouus designetur Imperij conuentus hac ipsa de causa: quod ad pacem atq; ius attinet, existimare Cæsarem, non esse, quod quisquam in decretis publicis ea de re factis aliquid desideret: arbitrari quoq;, si cui uis aliqua fiat, à Camera petendũ esse remediũ: orare etiã, ut & de cõtribuendis in Ca

meram

1545 meram stipendijs, & de constituendis ibi iudicibus quamprimùm aliquid statuant: & si fortè de hoc posteriori nõ conueniat, ut tum ipsius fidei munus hoc committant, ne, si nulla sit iurisdictio, respublica detrimẽtum accipiat: de bello Turcico Cæsarem perpetuò cogitare, nec ullum ætate nostra fuisse bellum cum ea gente, cui non optarit ipse interesse: nimirum in Aphricam semel & iterum traiecisse, & Viennam usq; gerendi belli causa, superioribus annis uenisse: quod etiam Spiræ promisit in hoc bellum, pro tutela Germaniæ non recusare, modò ipsi uicißim auxilia decreta cõferant: Itaq; petere, ut in eam cogitationem prorsus incumbant, & quia non ita multum supersit idonei temporis, decernant: crebris enim literis atque nuncijs adferri, Turcam ipsum, maioribus, quàm unquam antea uiribus, in Vngariam aduentare, quò Germaniam pòst inuadat: deliberent igitur atque statuant, an inferendum ei sit bellum, an uerò defendendũ, & quid ipsorum sit sententiæ, Cæsari renuncient, qui pontificem etiam & Galliæ regem, ad huius belli societatem perduxerit, & alios quoq; non defuturos arbitretur: & si fortè propter temporis angustiam & anni sterilitatem non esse inferendum ei bellum hoc anno putabunt, de defensione statuant, & pecuniam contribuant, ut & illi maturè poßit occurri, & Cæsar, ipsorum alacritate commotus atq; studio, bellum hoc ipse gerat, quod quidem iam olim se facturum promiserit: de inferendo autem bello, ut scilicet amissa recuperentur, déque religione, proximis in comitijs agi oportere: uerùm in præsenti deliberatione opus esse celeritate: nam si longius differatur, futurum, ut, cùm per Vngariam & alijs in locis, fines & aditus omneis hostis occuparit, disiectis atque dißipatis equitibus leuis armaturæ, quorum maxima sit exercitatio per Vngariam, & intercluso cõmeatu, populus in extremam desperationem adductus, à nobis deficiat, inq; ditionem illorum perueniat: qua quidem in re quantum insit periculi, quantum dispendij, quantus etiam faciendus deinde sumptus, ut ea recuperentur, neminem esse qui non uideat. Ad ea protestantes & his adiuncti Coloniensis archiepiscopus & Palatinus elector, Aprilis die tertio respondent. hunc indictum esse conuentum, religionis causa potißimùm: superioribus aliquot colloquijs aditum esse factum ad conciliationem, eóque magis nunc esse sperandum de rei summa: pergratum ergò sibi

Protestantes respondent Ferdinando

futurum,

futurum, si quidem hoc omnium primò tractetur: Germaniæ quidem interesse plurimùm, ut ita fiat, &, si metus diuini numinis accedat, non se dubitare de successu: quòd si autem uel rei magnitudo, uel breuitas temporis, uel imminens à Turca periculum non ferat, opus esse tamen, ut illud decreti caput, quod est de pace, declaretur amplius: religioni datam quidem esse pacem adusq; concilium, se uerò non agnoscere concilium hoc Tridentinum pro legitimo, quale sit in Imperij comitijs promissum: & cur non agnoscant, iam antea sæpe demonstrasse: pacem igitur sibi necessariam esse, quæ non sit astricta concilio pontificio, sed quæ locum habeat, donec de re tota piè fuerit & Christianè transactum: & quia pax uel constitui uel esse firma nō possit, nisi iuris administratio sit æquabilis, & uerò Spirensi conuentu proximo decretum sit, quid in eo fieri oporteat, non se defuturos, quò minus ei decreto satisfiat: hæc ergò duo capita si decidantur, nō se recusare belli Turcici deliberationem. Reliqui principes ac ordines, & in his Moguntinus atq; Treuirensis archiepiscopi, statuunt, religionis causam ad concilium iam indictum referri, & Cameram ex antiquis Imperij legibus constitui, & secundum ius scriptum iudicari, & ex omni numero deligi oportere, qui de bello Turcico consilia conferant. stipendiorum Cameræ partem dimidiam pollicentur in annum sextum, & ut reliquum Cæsar persoluat, petunt. Ad illud protestantium, Ferdinandus rex, Cæsarisq; legati respondent. decretum Spiræ factum de pace, placuisse tum ipsis, nec ullam interuenisse aliam cautionem uel exceptionem, cùm & antè fuisset indictum concilium, & aliquantò pòst iterum denunciaretur: in Cameræ quoque consessum fore ut recipiantur homines idonei, iuxta decretum Spiræ factum: quòd cùm ità sit, æquum esse, ne quid amplius in eo requirant, & cum reliquis de bello Turcarum statuant. Ad hæc illi. quoniam ob temporis angustiam & imminentem hostem, religionis causa minimè tractari iam poßit, & à concilio pontificio nihil boni sit expectandum, orare, ut ante finem huius comitij, Cæsar alterum conuentum indicat, ubi conciliationis uiæ peruestigentur amicè: decretum esse Spiræ, primùm, ne quid moueatur turbæ propter religionem, deinde, ut pia & amica disceptatione, dißidium hoc omninò concilietur: huic nempè fundamento, Germaniæ pacem insistere, neq; se fuisse quicquam deside-

1545

Pontificiorū deliberatiō

1545 raturos amplius, modò res in eo permansisset: nunc uerò, quandò pontifex, ut conciliationem hanc disturbet & impediat, concilium indixit, in quo solus ipse cum suis definiendi potestatem obtineat, cuius etiam decreto pacificationem superiorem finiri plærique omnes dicant, necessariam sibi esse cautionem ampliorem: neque uerò nouum esse quod requirant, sed illud ipsum, quod Spirensi decreto continetur: cur enim pontificis cognitionem atque concilia recusent, editis libellis iam pridem se demonstrasse, & ante annum tertium, quandò pontifex, misso Spiram legato, concilium promittebat, contrà testificatos esse, ut publicis commentarijs doceri poßit: breuiter, quoties concilij pontificij facta sit mentio, semper illud repudiasse, & solenniter quidem, in omnium ordinum consessu: Iam, etiam ut Spiræ nihil ea de re sit exceptum, tamen, si bellum sit gerendum in Turcam, opus esse, ut prius pacata sint omnia domi: nam in bellum istud pecuniam imperari populo: sed quo iure uel qua fronte pecuniam quis exigat à suis, nisi certam spem illis faciat, fore, ut in sua religione cum liberis & uxoribus tutò permaneant? nimirum eò suscipi bellum in Turcam, ut & cuiusque facultates, & respublica & uera religio conseruentur: belligerari uerò cum Turca, & interim domi expositum esse periculo, quantulum hæc inter se differant? grauem igitur subesse causam, cur amplius caueri sibi petant: de Camera placere sibi quod dicant, ex præscripto decreti Spirensis constituendam esse: de stipendijs autem eò conferendis, uelle se cum reliquis deliberare. His de rebus, per totum mensem Aprilem, ad septimum usq; diem Maij disceptatum fuit: tunc demum, quandòquidem Cæsar iam erat in uia, Ferdinandus ad illius aduentum ea differri iubet, ac simul ab ijs petit, ut interea cum cæteris Turcicum negocium agant. Principes nō aderant ipsi, ne pontificij quidem, præter unum Augustanum. Galliæ rex legatum eò misit Grinianum, prouinciæ Galliæ præfectum. per huius absentiam orta fuit ijs locis ingens persecutio. Sunt in prouincia Gallia qui dicuntur Valdenses: hi uetusta consuetudine neq; pontificem Romanum agnoscunt, & aliquantò puriorem habuere semper doctrinam, & postquam Lutherus innotuit, ampliorem cognitionem auidè sibi compararunt. Ad regem uerò sæpe fuerant hoc nomine delati, quasi magistratum contemnerent ac rebellionem facerent. hac enim

Persecutio in Valdenses.

crimi-

criminatione plæriq; nunc utuntur, inuidiosa magis quàm uera. Continentur autem aliquot oppidis atque uicis, inter quos est Merindolum. in hos ante annum quintum lata sententia fuerat Aquis, quod est prouinciæ summum tribunal, ut opprimerentur omnes promiscuè, ut dirutis ædificijs æquaretur uicus ille solo, resecarentur etiam arbores omnes, & locus redderetur desertus omninò, sicut libro decimo tertio attigimus. Porrò, quanquam sic erat pronunciatum, non tamen ea uis tunc adhibita fuit, regem admonentibus nonnullis, & in his, Gulielmo Bellaio Langæo, qui tum prorex erat in Taurinis, ut de causa tota prius cognosceret: sed hoc demum anno, iudicij atq; senatus Aquensis præfectus, Ioannes Minerius, Aprilis die duodecimo, senatu conuocato, recitat literas regis, quibus executio mandabatur latæ sententiæ. has autem literas, Tornonij cardinalis commendatione dicitur impetrasse Minerius, per idoneum solicitatorem, Philippum Cortinum. Cùm igitur eas mense Ianuario accepisset, non statim protulit, sed in tempus rei gerendæ commodum seruabat. ijs recitatis literis, delecti sunt è senatu, qui rem exequantur: his adiutorem sese profitebatur Minerius, eò quòd absente Griniano prouinciæ præfecto, rempublicam gerebat. Iam antè uerò mandatu regis paßim conduxerat copias, Anglici belli causa, uerùm his ad suum hoc institutum est usus: adhæc, Maßiliæ, Aquis, Arelatæ, cæterisq; in locis frequentioribus militiam omnibus imperauerat, qui possent arma ferre, graui denunciata pœna: deinde ex Auenionensis agri finibus, ditionis pontificiæ, missa quoque fuerunt auxilia. primus igitur impetus factus est, non in Merindolanos, uerùm in agrum oppido Pertusio uicinum. Idibus autem Aprilis, Minerius, turba procerum atque ducum stipatus, Cadenetum uenit: sed interea centuriones aliquot, in unum & alterum uicum, ad Druentiam flumen, irruunt, & cædibus, direptionibus, incendijs graßati, magnam uim pecoris abigunt: idem fit alijs etiam in locis, eodem tempore. Merindolani, cùm ardere omnia circùm aspicerent, relictis sedibus in syluas confugiunt, & ad uicum Sansalesum maxima cum formidine pernoctant. huius autem loci incolæ iam & ipsi fugam parabant. Cauallonensis enim episcopus, pontificij legati uicarius, negocium dederat nonnullis ducibus, ipsos contrucidandi. Postridie, paulò progrediuntur

1545

Merindolum.

Minerius præfectus Aquẽsis.

Copiæ in Valdéses

1545 longius, tecti syluis. nam undique periculum erat, & Minerius, capite sanxerat, ne quis eos ulla re iuuaret, sed ut promiscuè cæderentur omnes, quocunq; loco deprehensi. ualebat idem edictum in locis finitimis pontificiæ ditionis, & episcopi quidem eius regionis ferebantur alere magnam copiarum partem. Ibant ergò difficili & molesto itinere, gestantes pueros in humeris & brachijs, inq; cunis, & quidem mulieres aliquot grauidæ: cumq; ad constitutum locum uenirent, iam eò confluxerant multi, qui rebus perditis fuga salutem quæsiuerãt. Non multò pòst nunciatur, Minerium aggregare simul omneis copias, ut ipsos inuadat. fuit hoc sub uesperum: itaq; re deliberata, consilium ex tempore capiunt: & quoniam iter faciundum erat per loca impedita & aspera, mulieres, puellas & infantes ibi relinquunt, paucis quibusdam adhibitis, & in his, ecclesiæ ministro: cæteri sicut constitutum erat, Mußium oppidum petunt. hoc autem ea spe faciebant, fore, ut hostis in imbellem turbam & omni præsidio destitutam uteretur misericordia. quis ibi fuerit excitatus gemitus, qui complexus, quæ lamentatio facilè quiuis intelligit. Vbi totam noctem iuissent, superato monte Leberone, multos ardere uicos atque prædia conspiciunt: Minerius deinde bipartito agmine rem aggreditur: & quia per indicium acceperat, in quam partem Merindolani sese recepissent, ipse Merindolum petit, reliquas uerò copias ad illos inuestigãdos mittit. Antè quàm hi peruenirent in syluam, ex militibus quidam, impulsus commiseratione, præcurrit, & è summo cacumine rupis, qua parte suspicabatur profugos consedisse, duo saxa deijcit, deinde per interuallum ijs acclamat, licet eos non conspiceret, ut fuga sibi statim consulant. & in hoc ipso temporis puncto, ex ijs, qui Mußium iuerant, duo quidam interueniunt, & hostium aduentu nunciato, ministrum ecclesiæ, cæterosque custodes, qui pauci numero fœminis erant relicti, sicut diximus, abire cogunt, uia quadam ardua commonstrata per syluam, qua fugientes, periculum euaderent. Vix hi discesserant, cùm ecce milites adsunt, pleni furoris, & eductis gladijs ad cædem omnia poscunt, magno cum ululatu: uerùntamen à cæde tum sibi temperant, & cùm insolenter multa fecissent, omni argento & alimonia spoliatas abducunt. erat ipsorum propositi, fœdius illas tractare, sed à centurione quodam equite interpellati, qui fortè superueniens pœnam eis minabatur,

batur, & ad Minerium rectà contendere iubebat, ab incœpto desi- 1545
stunt, ijsque relictis, prædam & pecus abigunt. erant mulieres numero circiter quingentæ. Minerius interim uenit Merindolum, & cùm uacuum habitatoribus reperisset, diripit ac incendit, edito prius exemplo ualde crudeli. nam adolescentem unicum ibi nactus, religari iubet ad oleam, & tormentis occidi: pòst, Cabrieram oppidum petit, & machinis concutit, & administrante Polino duce, persuadet oppidanis, ut portam patefaciant, pollicitus impunitatem: uerùm intromisso milite post aliquam moram, concisi fuerunt omnes, neque uel ætatis uel sexus ulla fuit habita ratio. Multi ad ædem sacram, alij aliò, quidam in cellam uinariam arcis confugerant, sed producti foras in pratum, uestibusq; nudati trucidantur ad unum ferè omnes, non uiri tantùm sed & mulieres, pleræq; grauidæ. Minerius etiam ad quadraginta circiter fœminas in horreum straminis atque fœni plenum includit, pòst ignem subijcit & incendit: cumq; illæ uestibus exutis conarentur flammam nascentem restinguere, neque possent, ad maiorem fenestram, qua fœnum recondi solet in horreum, aduolant, ut sese eijciant: sed ibi repulsæ telis & hastis, conflagrarunt omnes. fuit hoc Aprilis die xx. Posthæc, Minerius partem copiarum mittit, qui Costam oppidum oppugnent: ijs iam ingressis iter, deprehenduntur illi, quos paulò antè in cellam uinariam arcis confugisse diximus, excitato igitur clamore, quasi laterent insidiæ, reuocantur milites, & ad internecionem illos interficiunt. Cæsorum numerus repertus est tam in oppido quàm foris, numero ad octingentos. qui superstites erant infantes ab eo furore, plerique rebaptisati fuerunt ab hoste. Rebus ad Cabrieram expeditis, copiæ mittuntur Costam: eius oppidi dominus iam antè cum ciuibus egerat, ut in arcem arma sua conferrent, & quatuor diuersis locis murum disijcerent: id si facerent, se pro sua gratia facilè perfecturum apud Minerium pollicebatur, ut à maleficio temperetur. persuasi morem gerunt, pòst ille discedit, quasi deprecaturus, & non longè progressus obuium habet militem: hi quum nihilosecius procederent, & impetu primo nihil efficerent, altera luce uehementius oppugnant, & incensis circum ædificijs omnibus suburbanis, facili manu capiunt, eò quòd superiori nocte plæriq; deserto statione profugerant, delapsi funibus. Pòst editam ergò cædem & oppidum di-

Minerij crudelitas.

1545 reptum, decurrunt in hortum castello uicinum, & mulieres atq; puellas, quæ trepidantes eò confugerant, promiscuè constuprant, & quum diem unum atque noctem inclusas detinuissent, adeò tractarunt inhumaniter, ut illæ quæ gerebant uterum, & natu minores puellæ, non multò pòst extinguerentur. Interea Merindolani & his adiuncti complures alij, qui per syluas atque rupes oberrabant, intercepti, uel ad triremes mittebantur, uel confodiebantur, multi etiam inedia perierunt: deinde, non procul ab oppido Mußio quod antè diximus, quidam ingreßi cauernam sub rupe latitabant, numero ad uiginti quinque, sed proditi, fumo fuerunt omnes & igni enecati. sic adeò nullum sæuitiæ genus fuit prætermissum: nonnulli tamen, qui lanienam hanc effugerant, Geneuam & ad loca uicina peruenerunt. Huius ergò rei fama cùm in Germaniam emanasset, plurimorum animos offendit: & Heluetij quidem, qui non sunt pontificiæ religionis, intercedebant ad regem, ut in eos, qui profugissent, uteretur misericordia: rex autem, & iustas esse causas, cur ita fecerit, & quid suis in finibus agat, aut quomodò in sontes animaduertat, non magis illos oportere solicitos esse de eo dicit, quàm sit ipse de illorum negocijs.

Valdensium doctrinę cōfeßio. Anno superiori miserant Valdenses regi doctrinæ suæ confeßionem, scripto comprehensam, quo suam docerent innocentiam. eius doctrinæ capita sunt, de Deo patre, creatore omnium rerum, de filio intercessore & aduocato generis humani, de spiritu sancto, consolatore & commonstratore ueritatis, de ecclesia, quam aiunt esse cœtum omnium electorum, & caput habere Iesum Christum: de ministris ecclesiæ, quos loco remouendos esse dicunt, nisi faciant officium, de magistratu, quem institutum à Deo fatentur, ut bonos defendat, sontes uerò puniat: deinde non honorem modò, sed tributum etiam illis & uectigalia deberi, nec ullum ordinem hic excipi oportere, nimirum exemplo Christi, qui uectigal ipse soluit: de baptismo, quem signum esse uisibile dicunt & externum, quod nobis & renouationem spiritus & mortificationem membrorum repræsentet: de cœna domini, quam aiunt esse gratiarum actionem, & beneficij per Christum accepti commemorationem: de matrimonio, quod cùm sanctum sit, & institutum à Deo, nemini prohibendum esse iudicant: de bonis operibus, quæ nobis esse colenda docent & exercenda, sicut sacræ literæ demon

strent:

ſtrent: de falſis dogmatis, quæ quoniam à uero cultu nos abducunt, uitanda eſſe pronunciant. In ſumma, fidei ſuæ normam & regulam eſſe dicunt, uetus & nouum teſtamentum, ſeq; credere profitentur ijs omnibus, quæ in apoſtolorum ſymbolo continentur. poſtremo, regem orant, ut narrationi fidem habeat: etenim, ſi quid fortè ſit delatum aliter, id falſum eſſe, uelle ſe demonſtrare dicunt, ſi modò audiantur. Bello tum rex erat implicatus, itaq; conquieuit actio, : ſed facta pace recruduit, & inſtigantibus nonnullis, in hanc tantam exarſit immanitatem. De Hiſpanis, quos per Lotharingiam Cæſar in hyberna collocauerat, antè dictum eſt: hi, cùm plurimùm damni dediſſent ijs locis, mandatu Cæſaris Aprili menſe diſcedunt, & proximè ad Argentoratum facto itinere, quum Rhenum ibi tranſiſſent, per Sueuiam proficiſcuntur in Auſtriam, ad tria circiter millia peditum. Ad hoc tempus è uita deceßit Ludouicus Bauarus, Gulielmi frater, non relictis liberis. nam ita conuenerat, ne duceret uxorem, hæreditatis coagmentandæ cauſa. Magnus ei fuit uſus & amicitia cum Henrico Brunſuicenſi: nam & fœderis contra proteſtantes initi, duces erant, ut diximus, & Brunſuicenſis ditione ſua pulſus, ad hunc inprimis confugit. Vuormaciam deinde Cæſar uenit Maij die XVI. poſtridie, cardinalis Farneſius. Huius quæ fuerit aduentus cauſa, non quidem affirmare poſſum, ſed excitandi belli cauſa in Lutheranos ueniſſe, certò putatur: publicè quidem nihil egit, neq; per fines Vuirtembergici principis iuit, Roma ueniens, ſed Dillingæ commoratus aliquándiu, quod eſt ad Danubium, Auguſtani cardinalis oppidum, aliò deflexit. Ferdinandus rex Vuirtembergico ſcripſerat, ut in ſui gratiam ei tutum iter daret, & beneuolentiam præſtaret: ille, quoduis aliud iter ſuſciperet, malle ſe reſpondet, uerúntamen ſi per ſuos fines tranſire uelit, ipſius quidem gratia, non ſe recuſare. ſed ille, ſicut diximus, diuertit, & altero poſt Cæſarem die Vuormaciam peruenit. Cæſar, facta pace cum Galliæ rege, ſolicitabat etiam reliquos dynaſtas, ut concilium indictum adiuuarent: & per hanc occaſionem ad Poloniæ regem miſſus ab eo legatus, demonſtrat, Cæſarē plurimis nunc ànnis hoc unum agere cumprimis, ut totius orbis Chriſtiani commune bellum ſuſcipiatur in Turcam, & omnium propè uoluntates iam huc inclinare, ſed ſolam religionis controuerſiam illi eſſe impedimento: hæc autē ut com-

1545

Ludouici Bauari mors.

Cæſar Vuormaciā uenit.

Cæſaris ad Polonum legatio.

1545 ponatur, & ut protestantium desiderio satisfiat, qui concilium semper postulent, maximo Cæsaris labore & industria, Tridenti iam indictum esse concilium: itaq; rogare, suos ut eò mittat legatos, qui & sua præsentia solennem illam actionem condecorent, & quæ fient ibi de rebus sacris decreta, confirment: quia uerò Cæsar existimet, protestantes, qui semper fuerint contumaces, nec ab Augustana confeßione discessuros, nec publicis etiam decretis obtemperaturos esse, rem ipsam postulare, ut reges atque principes interueniant, & in illos, nisi pareant, tanquam in reip. & sacrorum omnium perturbatores uindicent: cùm autem ipse pij & Christiani regis laudem inter alios obtineat, orare Cæsarem, ut & de Turcico bello cogitet, & concilio Tridentino subscribat, &, si protestantes ad sanitatem non redeant, ope consilioq; ipsum adiuuet, quod alij quoq; reges promiserint. Polonus ad ea. percupere se diem illum uidere, quo reges ac principes Christiani, positis armis, & sedato bello ciuili, robur omne simul in Turcam conuertant: nec enim se futurum in postremis: ad concilium & protestantes quod attinet, omnia se facturum, quæcunque & reipublicæ & ecclesiæ tranquillitati conducent, neq;, si sit opus, in summo periculo defuturum esse Cæsari amico & affini. Perscriptum id temporis Roma fuit, pontificem, etsi concilium indixerat, suosq; iam Tridentum miserat legatos, adeò tamen belli fuisse Lutherani cupidum, ut auxilia promitteret, peditum millia duodecim, equites quingentos: clàm etiam ab eo fuisse cõductos centuriones atq; duces: quum autem ei renunciatũ esset, non ita multùm idonei superesse temporis ad rem gerendam, & aliam expectandam occasionem, continuò ducibus illud cõmunicasse, & anni futuri spem fecisse. Altera pòst pentecosten die, monachus quidam Franciscanus, Italus, concionem habet ad Cæsarem, Ferdinandũ regem, cardinalem Farnesium, episcopum Augustanum, Granuellanum, & sermone digressus ad Lutheranos, cùm atrociter in eos multa dixisset, tẽpus est, inquit potentißime Cæsar, ut tandem officiũ tuum facias: nimis herclè diu cessatum est: iampridem oportuit rem esse confectã: ornauit te Deus ingentibus beneficijs, teq; constituit ecclesiæ defensorem: quapropter exere uires tuas, & pestiferum illud genus hominũ tollas è medio: nefas enim est, eos diutius intueri solem, qui sic omnia polluunt atq; confundunt: neq; uerò dicas

Põtifex belli cupidißimus

Franciscani cõcio ad Cæsarem.

te

te facturum: iam enim, iam inquam fieri debet, nec interponi moram 1545.
ullam oportet. Quot autem hominum millia de salute perpetua periclitari quotidie putas, per istorum uesaniam, quos omneis abs te sanè Deus reposcet, nisi remediũ adhibeas? Eo clasico fertur offensus fuisse Granuellanus, uel quòd ita simularet, uel quòd protestantibus hoc esse uideret cautionis loco. Non multis ab ea concione diebus, Farnesius, de nocte, clanculum discedit, & Romam magna celeritate reuolat. His ferè diebus prodijt Lutheri liber, populari lingua scriptus, cui titulus est, Aduersus pontificatum Romanum, à Sathana cõstitutum. eo libro primùm respondet epistolæ pontificis, qua Cæsarem grauibus uerbis dehortatur à procuranda religione, sicut antè docuimus: pòst, ea scripturæ loca, quæ pontifex usurpat ad sui primatus confirmationem, copiosissimè refutat, & in ipsum retorquet. Libro picturam præfixit, quæ statim indicat argumenti summam. sedet in sublimi cathedra pontifex, iunctis & protensis manibus, ornatu solenni, sed aures habet asininas: circà uerò plurimi sunt cacodæmones, uarijs figuris, quorum alij superimponunt eius capiti diadema triplex, oleto fastigiatum: alij funibus eum demittunt in medium infernum, horribili specie subiectum: alij titiones & ligna cõportant: alij, tanquam officiosi, pedes ei subleuant, ut rectà molliterq; descendat. Non multò pòst, themata quædam eius prodierunt, quæ disputauerat aliquando, de tribus hierarchijs, ecclesiastica, politica, œconomica. quas Deum ait instituisse contra furorem diaboli: pontificem uerò prorsus ab ijs omnibus excludit, quòd euangeliũ damnet & opprimat, quòd leges omneis iusq; ciuile sibi subijciat, quòd matrimonium prohibeat quibus ipsi uidetur. itaq; belluam illam esse dicit, quæ per Germaniam ab urso simul & lupo nomen habet. Ea nihil est, inquit, efferatius, nihil truculentius: quapropter, ubi signũ datur, aut rumor increbuit, mox omnes ad arma discurrunt, ut illam conficiant: quòd si fortè cauea uel septo teneretur inclusa, loci uerò præfectus aut iudex eam eximeret uel etiam defenderet, esset persequenda nihilominus, & qui persequentes impedirent, impunè uiolari possent: eodem planè modò, pontifici, si uim & arma paret, si bellum faciat, resistendum est, tanquam immani rabidæq; belluæ, quibuscunque sit tandem munitus auxilijs. nam qui latroni militãt aut opẽ ferunt, expectare debent eius rei præ-

Lutheri liber aduersus Pontificatũ Romanum.

Lutheri themata de tribus hierarchijs.

1545 mium quod merentur. Alteram quoq; tunc emisit, ridiculam quidem, sed futuri prænunciam picturam. Sui pontifex insidet ornatus, amplæ & mammosæ, quam calcaribus fodit: dextræ digitis duobus, pollici proximis, de more protensis, bene precatur ijs, qui fortè occurrunt: sinistra tenet oletum recens atque fumans: ad eius nidorem porca suspicit, et rictu naribusq; prædam captat: ille uerò per ludibrium, & acerbè bestiam increpans, ut me sessorem, inquit, habeas, & calcaria mea perferas, oportet, quantùmuis id inuita facias: de concilio mihi satis iam diu molestiam exhibes, quo me traducas, & liberè criminari poßis: en illud, quod tantopere petis, concilium. Per porcam designat Germaniam. hæc illius ludicra plæriq; taxabant, ut parũ ipso digna, neq; satis uerecunda, sed suas ipse rationes habebat, quamobrẽ ita faceret, et longius prospicere credebatur, & extant alioquin in illius libris paßim uaticinia multa, de rebus grauißimis, quorum nonnulla iam comprobauit euentus, reliqua sunt adhuc in manu Dei posita. Cæsar interea per Granuellanum & Nauium, de concilio, déque Turcarum bello cum protestantibus agit. Hi Franciscum Burcartum, Gunterotum cancellarium Heßicum, Christophorum Veningerum, Iacobum Sturmium ad eam rem deligunt. qui superiorẽ actionem omnem paucis repetũt, & ita sibi de pace caueri petunt, ne decreto concilij tollatur: adhæc, ut iuxta Spirense decretum Camera constituatur: id si fiat, de republica se cum reliquis deliberaturos. Tum illi. postulata hæc à Cæsare præstari non posse, uidelicet ut ipsos eximat concilij decretis, & eiusmodi pacẽ tribuat, ne teneantur parére concilio, cuius authoritati subiecti sint omnes: quomodo enim ad cæteros reges atque principes hoc Cæsar excuset? aut quem in usum habeatur concilium, si quidem soli Germaniæ, cuius causa potißimùm sit indictũ, liceat illi parére, uel minus? Legati contrà, quibus de causis illud non habeant pro legitimo, docent: extare quoque suas ea de re testificationes publicas: quòd si contribuenda sint aduersus Turcam auxilia, opus esse cautione, quò certi esse poßint, nullam sibi uim factum iri, quæcunque tandem futura sint concilij decreta. Rursus illi. ueniant in concilium, & causas, cur suspectum habeant, demonstrent: fore ut & audiantur, neque pontifici potestas omnis tribuatur: quòd si tum iniqua uidebitur actio, posse recusari: sed nunc ipsos loqui de rebus futuris,

Actio Cæsaris cum Protestantibus.

futuris, & iudicium facere de ijs, quæ nondum apparent: id sanè præ- 1545
properè nimium ab ipsis fieri. Ad ea legati, pontificem ac ipsius clientelam omnem iam olim & damnasse religionem hanc, & in eius professores acerbè uindicare: quamobrem non esse quod eò ipsi ueniant, aut ibi recusationis causas explicent: pacari uerò Germaniam hac sola posse ratione, si placidè collatis sententijs & amicè, ueritas inuestigetur: nam à concilio, quod pontifex regat, nihil non incommodorum expectandum esse. Galliæ regis legatus, Grinianus, quòd latinæ linguæ nullum haberet usum, mandata sua scripto complexus, per interpretem in medium exponit, Iunij die uigesimo. rediisse regem, beneficio Dei, cum Cæsare in gratiam, & factam esse pacē, quæ toti reipublicæ futura sit utilis: regi uerò, pro sua in Germaniam charitate & antiquo fœdere pergratum fore, si quidem ipsis etiam de religione conueniat: nam ex ea dissensione multum calamitatis in orbem Christianū inundasse, & indies magis atq; magis augescere: cùm autem hæc omnia sanandi nulla sit ratio melior, quàm per concilium, & illud iam sit indictum ac inchoatum ferè, Tridenti, Cæsarem atq; regem decreuisse operā dare, ut legitimè ac ordine peragantur omnia, & sublatis offensionibus concordia recuperetur, & optatum ocium Germaniæ restituatur: itáque regem obsecrare, ut & ipsi concilium approbent, cæterorum regum atque principum exemplo: hoc enim ad ipsorum omnium salutem pertinere. Grinianus erat necessitudine coniunctus cardinali Tornonio, qui et huius legationis author fuisse putatur. nam in Belgio fuerat, ut suprà diximus, déque rebus ad concilium pertinentibus egerat: ac tum ita conuenerat, regem quoq;, misso legato, debere illos ad conciliū hortari, quod Cæsar & ipse iam approbassent: hoc enim ad terrorem protestantibus inferendum pertinere putabatur. Ad hoc tempus moritur Lotharingiæ dux Franciscus, relicto filiolo Carolo, duorum annorum puero. Erat ei frater, Nicolaus, episcopus Metensis. hunc inter & pueri matrem Christinam, Cæsaris neptem, orta fuit contentio de tutela: nobilitas omnis in illum magis inclinabat, imperium muliebre fastidiens, uerùm intercessione Cæsaris, administrationi præfecti sunt ambo, sic tamen, ut matris esset authoritas præcipua. Moritur etiam per hosce dies, Ferdinandi regis filia, quam Sigismundi Poloniæ regis filius

Griniani Gallici legati actio.

Francisci Lotharingiæ ducis obitus.

1545 ante biennium in matrimonium duxerat. Ex Hispanijs autem lætus fuit allatus nuncius, de Carolo nepote nato Cæsari, ex filio Philippo, cuius quidem rei gratia, magna fuit ab Hispanis excitata Vuormaciæ lætitia: sed interiectis aliquot diebus, nunciatum est de morte nurus Cæsaris. Vuormaciam uenit ad Cæsarem Alfonsus Daualus, adductis aliquot primi nominis ex urbe Mediolano. putatur constituisse tum Cæsar in matrimonium dare principi Aureliano, Ferdinandi regis filiam, & hos ideò uocasse, quò de statu rerum per Insubriam cognosceret, quam in dotem illi pactus erat, ut suprà diximus. Dum Cæsar hos conuentus agit, Brunsuicensis ad Galliæ regem proficiscitur. Colligebat tum copias peditum, ad Saxoniæ fines, pro rege Britanniæ, Fridericus Rifebergus: eam speculatus occasionem Brunsuicensis, regi promittit ac persuadet, si pecunia subministretur, facilè se dißipaturum illos. itaq; aureorum aliquot millia consequitur ab eo: sed neq; Rifebergum impediuit, & acceptam pecuniam in bellum aduersus protestantes deinde conuertit, ut infrà dicemus. Ad conuentum istum principes nulli uenerunt, ut antè dictum est, ne pontificij quidem, præter Augustanũ: sed cùm Cæsar iam adesset, uenit etiam Palatinus elector, & rogatu protestantium, intercedit. Cùm autem in bellum Turcicum nihil ab eis contribui Cæsar uideret, nisi illud de concilio & Camera impetrarent, legatum mittit ad Turcam, de inducijs, Gerardum Veltuuichum, hominem cumprimis doctum, & linguarũ ualde peritum. Hoc durante conuentu, senatus Metensis inquirit in eos, qui pro consuetudine pontificiorũ, nuper ad pascha nõ percepissent cœnam Domini: deprehensos iubet urbe excedere. Suprà diximus, quomodo clerus & academia Coloniensis ad Cæsarem atque pontificem prouocarint, ut hac ratione conatus archiepiscopi tardarent: cùm autem ille pergeret, neq; ministros ecclesiæ remoueret, quod ipsi cumprimis uolebant, Cæsarem rursus implorant, graui de ipso habita querimonia. Sub finem igitur Iunij, diuulgatis Vuormaciæ literis, in patrocinium suum Cæsar eos recipit, & proscriptionis denunciata pœna, mandat, ne quis omnium illos uel in religione sua, uel in poßeßione bonorũ et uectigalibus & iure impediat. Alteris deinde literis archiepiscopum citat, ut intra diem trigesimum ad se ueniat, aut mittat procuratorẽ, & accusationibus respondeat: interim uerò iubet, ne quid moueat aut innouet,

Cæsaris nepos ex filio nascitur.

Induciæ Cæsaris cum Turca.

Archiepiscopus Coloniensis citatus à Cæsare & Pontifice.

innouet, & si quid innouatum sit, pristino loco restituat. Idem etiam 1543
mandat oppidanis Andernaci, Bonnæ, Lincij, Campenæ: nam ijs in locis archiepiscopus cõstituerat inprimis qui populũ docerent. Iulij deinde die xviij. Paulus III. illum eodem modo citat, ut intra diem sexagesimum Romæ sibi præstò sit: citat etiam Henricum Stolbergum, primarij templi Coloniensis decanum, eiusq; collegas, omneis illustri genere natos, Iacobum Ringrauium, Fridericum Vuendensem, Christophorum Oldeburgum, Richardũ Bauarum, Philippũ Oberstenũ. hi enim & archiepiscopum amabant, neq; reliquorum actionem probabant. Erat omnino pontifex ab aliquot annis malè in archiepiscopum animatus. quam quidem ad rem non paruum attulerat momentum Vergerius episcopus Iustinopolitanus. qui cùm legationē obiens in Germania, sicut antè non semel diximus, Coloniam uenisset, ac illũ audiret ad ecclesiæ suæ reformationē spectare: grauiter eum & acerbè, tum literis, tum oratione, domũ reuersus incusarat. Quum de concilio, de pace, de Camera, deq; bello Turcico diu multumq; disceptatum esset, uti suprà docuimus, Cæsar Augusti die quarto finem actioni facit, & quòd pleraq;, nisi principes adessent ipsi, potuisse tractari, deinde, quòd legatos aliquot non habuisse in omnibus agendi plena mandata diceret, comitium & actionem omnem in mensem Ianuarium anni sequentis prorogat, & Ratisbonam principes omneis uenire iubet, nisi ualetudine detineantur: se quoq; uenturũ eò dicit: religionis pacificationem optare se quidē inprimis, uerùm ipsis omnibus ait constare, cur hoc in conuentu nihil in eo suscipi potuerit: ut autem aliquando cõcilietur dißidiũ, aliud doctorum hominum colloquium, & utrinq; quaternos instituit collocutores, & binos auditores, eosq; sub calendas Decembreis adesse Ratisbonæ, & ante comitia rem inchoare iubet. deinde superiorum annorũ edicta pacis renouat & confirmat, & ne quid contrà fiat, edicit. Pecuniam in bellum Turcarum, ex anni superioris decreto collectam, asseruari, donec de suscipiendo bello deliberatum fuerit, & quibus in locis nondum collecta sit, conferri statim iubet et aggregari: Cameræ reformationem in proximum conuentum reijcit. interea iurisdictionem illis permittit atq; prorogat. Huius decreti caput illud, quod est de colloquio doctorum, pontificij recusant, nec in eo Cæsari uolunt assentiri: cætera nõ impugnant.

Prote=

1545 Protestantes uerò superiorem actionem repetunt, & per se non stetisse dicunt, quò minus tractatum de religione sit, & quod suprà de concilij recusatione dixerunt atq; Cameræ, rursus adducunt, & Spirense decretum anni superioris urgent, neq; Cæsaris hoc decretũ, quibus locis ab illo dißidet, admittere se profitentur. Quomodo protestantium legati, propter sequestrũ secuti sint castra Cæsaris ante annum, & quomodo Cæsar actionem in aliud tempus reiecerit, suprà diximus: hoc igitur in conuentu definita res omnino fuit, & ijs conditionibus, quas antè recitauimus, Brunsuicensis ager omnis Cæsari permittitur, qui confestim Henrico mandat, ut legibus rem agat, & ab armis abstineat. Ille uerò minimè assentitur, de eóque protestatur, & cùm Cæsar ei denuò grauißimis uerbis ac proscriptionis denunciata pœna mandaret, uti paréret, non modò non obtemperat, uerumetiam acerbè rescribit eiusq; consiliarios, Granuellanum inprimis atq; Nauium, odiosè criminatur: nec eo contentus, occultè cœpit cogere manus, ut amissa recuperaret, sicut pauló pòst dicemus. Vuormacia Cæsar secundo flumine Rheno Coloniam uenit, inde domum redit. Coloniensis episcopus, quia citatus erat, ut ubicunq; Cæsar esset, eò ueniret, aut mitteret intra xxx. diem, etsi pro ueteri Germaniæ consuetudine, & electorũ priuilegio nõ tenebatur esse præstò Cæsari, extra fines Imperij: tamen procuratorem eò misit qui se defenderet. Ardebat tunc bellum Galliæ regis cum Anglo, & gerebatur res tam mari quàm terra, & arcem Galliæ rex in littore maris prope Boloniam nuper amissam ædificabat, ut commeatu illos intercluderet: & ne quod impedimentum ei structuræ fieret, néue Britanni longius euagarentur, exercitum habebat in propinquo. Dolebat autem protestantibus, hos reges ad eum modum inter se conflictari, qui tot annis pacem coluissent. itaq;, cùm id utriq; non ingratũ fore cognoscerent, legatos de pace mittunt, in Galliam quidem, Christophorum Veningerum, Ioannem Brunonem, Nidepontanum, Ioannẽ Sturmium: In Angliam, Ludouicum Bambachum, Ioannem Sleidanũ. Hi quum Septembris die decimo uenissent Ambianũ, de morte ducis Aureliani, qui pridie decesserat, cognoscunt. Is erat Cæsari futurus aut gener aut affinis, ut suprà docuimus, & perpetuæ amicitiæ ueluti firmißimũ quoddam uinculum: sed ecce, quo ferè tempore nuptiæ erant peragendæ, paucorũ

H. Brunsuic. proteruia.

Bellum Galli cũ Anglo.

Protest. legati ad reges.

dierum

dierum morbo perit, circiter xxiij. annorum iuuenis. In hoc ipso tem pore, Henricus Brunsuicensis, instructus auro Gallico, sicut diximus, militum manus sibi conducit, quàm potest, occultißimè. quæ cùm in agro Verdensi conuenissent, equites circiter mille quingenti, pedites ad octo millia, Roteburgum, agri Bremensis oppidum petit, ut sui fratris archiepiscopi Bremensis tormenta bellica suis coniungeret, uerùm id frustrà fuit. Bremensis enim senatus eò præmiserat qui locum defenderent. Itaq; facto itinere per agrum Luneburgensem, non sine maleficio, suam in prouinciam ingreditur, & Stenbruccũ arcem deditione capit, postea in agris multum damni dat, incensis ædificijs: & uicinis ciuitatibus, Brunsuico, Honobriæ, Mindæ, Bremæ, Hamburgo denunciat, ut sibi de iniurijs satisfaciant, & à coniuratione Smalcaldica, sic enim uocabat, discedant, sin autem, dira minatur. Aliæ quædam illius copiæ, circiter octingenti equites, & peditum millia tria, quum Dechelburgio Comiti, socio protestantium, incendijs atque rapinis multum damni dedissent, Visurgim flumen transmittunt, & illi sese coniungunt. itáque primariam suæ ditionis arcem, Vuolsebutelum obsidet, & paßim in suam fidem iureiurando populum adigit. Interim Lantgrauius, mandatu sociorum, cogit in suis finibus ad septem hominum millia, & tria signa peditum, & equites circiter mille sexcentos. cum ea manu, & xxiij. tormentis Northemum proficiscitur. Eò uenit ad ipsum Ernestus Brunsuicensis, Philippi filius, missus ab electore Saxoniæ cum equitibus mille, tribus millibus peditum, & sex millibus eorum, qui per ipsius fines & agrum erant collecti, cúmque tormentis xij. Venit etiam auxilio, Lantgrauij gener, Mauricius, adductis equitibus ad mille, & circiter quinque millibus peditum & tormentis aliquot. Ea re cognita, Brunsuicensis, arcis obsidione relicta, quam præsidiarij milites fortiter defendebant, aliò deflectit, & collecta, quam potuit, pecunia, militi iam dilabenti soluit, ac deinde progressus, propè Calfeldũ castra facit, qui uicus à Lantgrauij castris aberat milliare unum. In hoc rerũ statu, Ericus Brunsuicensis, eiúsque mater uidua, Ioannes Brandeburgicus, Henrici gener, & alij quidam intercedunt de pace: Lantgrauius autem atq; Saxones nihil in eo sibi licere dicunt, nisi de sociorũ uoluntate. Mauriciũ igitur illi summittunt, & orant, ut Lantgrauio socero persuadeat. gerit ille

1545

H. Brunsuicensis grassatur.

Lantgrauij expeditio in Brunsuicensem.

1545 morem, & cùm in castra uenisset, quod fuit Octobris die XVI. rem omnem exponit, & actionem sibi permitti petit, Lantgrauius autem eodem modo, sicut antè diximus, excusat. postridie, Brunsuicensis equitum cohortes aliquot propius ad Northemum accedunt, & cum Lantgrauianis dimicant, sed repulsi tormentis redeunt in castra. Sub uesperum eius diei, Mauricius iterum urget Lantgrauium: et quia suam hanc operam Henrico illiusq; necessarijs promiserit, petit proponi conditiones, ut si recuset Henricus, commodè ipse poßit ab actione recedere. fert conditiones Lantgrauius, & eius quidem generis, ut dubium non esset, eas repudiatum iri. Mauricius ad eam rem legat Christophorum Eblebum, Comerstatum iureconsultum, qui ad illum referant. Interea nunciatur aduentare Brunsuicensis cum omnibus copijs, ut montem Lantgrauij castris uicinum occupet. Lantgrauius autem prior eò peruenit, & tribus equitum turmis ac signis aliquot peditum relictis defensioni castrorum, exercitum omnem in eum montem perducit: nō multò pòst cœptū est utrinq; leuibus prælijs decertari. Dum hæc geruntur, redeunt legati Mauriciani, nunciant Henricū respondisse liberaliter, seq; totum permittere Mauricio, neq; deinceps uelle religionem oppugnare. Cōmutatis ultrò citroq; uerbis, quum Mauricius admodū instaret, Lantgrauius hanc unam esse pacis rationem dicit, ut de religione caueat, in Mauricij potestatē sese dedat, prouinciam suam omnem ipsi tradat, & quod de belli sumptu, de damno dato, deq; controuersia Goslariensi pronunciatū à Mauricio fuerit, ratū habeat. Has cōditiones ut ipse uelut intercessor proponat, Mauricio Lantgrauius permittit, & si quidē eas ille recipiat, communicato prius cum Saxone & uicinis ciuitatibus consilio, statuendum esse dicit. Cum his mandatis Mauricius iterum legatos mittit. hi quum redijssent, aiunt bonam esse spem, uerùm in hoc strepitu militari, dum utrinque res armis geritur, nihil rectè posse fieri, & opus esse inducijs ad eam actionem. Iam nox suberat. itáque fiunt induciæ, permittente Lantgrauio, in eum diem & in sequentis diei uesperum. Mauricius interim in colloquiū cum Henrico uenit, ut persuadeat: ille uerò propositas conditiones omneis reijcit, & alias adfert longè diuersas ab illis, & per colloquium, ad quosdam Mauricij cōsiliarios, intra tertiā, inquit, horam apparebit, utrum Lantgrauius, an ego sim orbis dominus,

nus, ut ad Scipionem Hannibal dicebat: sed & pactas inducias Henricus uiolauit, facto impetu in pabulatores Lantgrauicos. Vbi ergò de conditionibus ab Henrico propositis Lantgrauius cognouit, actionẽ omnem abrumpit, & Mauricio de intercessione gratias agit. Octobris die xx. Henricus per suos consiliarios rursus tentat Mauricium, & ut idoneo loco inter utraque castra conueniatur, petit: sed Lantgrauius abnuit. itaq; Mauricius quoq; bellum Henrico denunciat, quod facturum se, nisi de pace conueniret, ei prædixerat, Mullusio missis ad eum literis. Intempesta deinde nocte, Lantgrauius octo cohortes equitum, & peditum millia circiter xij. cum tormentis, ductore Conrado Hanstæno præmittit: ipse cum reliquis copijs, cum Mauricio & Ernesto subsequitur. Albescente die, primum agmen, ad aditum quendam editiori loco positum, non longè ab Henrici castris peruénit, pòst etiam Lantgrauius cum reliquo exercitu. Hic acriter pugnatum est, & propter angustiam loci, quia solum una parte transiri poterat, anceps fuit aliquándiu dimicatio: sed in eo temporis uestigio, Lantgrauius emissis tormentis hostem repellit. pòst, re deliberata, quum iam alijs in locis per eum aditum esset patefacta uia, Lantgrauius aliquã exercitus partem traducit, & maioribus tormentis in hostem eiaculatur. Ibi Brunsuicensis mittit præconem ad Mauricium & colloquium petit: Lantgrauius autem nihil respondens, omnem prius exercitum traducit, & aciem instruit, & tormentis in illos fulminat. Tunc rursus ab Henrico ueniunt internuncij duo, & idem flagitant: ad eos Lantgrauius, non est, inquit, alia pacis conditio, quàm ut Henricus eiusq; natu maximus filius in potestatem meam sese dedant: hoc si faciant, rectè habet, sin autem, experiar quid possim: hoc illi renunciate, & paucis decernite. Hic iterum Mauricius ad socerum, exercitus, ait, est traductus omnis: quid autem spei de pace? tum ille, uolo, inquit, ut Henricus eiusq; filius meæ potestati sese permittant: si recusent, prælio decernam. Eo dato responso, Mauricius Henricum adit & colloquitur. Lantgrauius autem nihilo secius bellum administrat, emissis tormentis, & propius ad hostem accedit, & circiter quingentos ab eo passus cõsistit, & Mauricio per Conradum Hanstænum nunciat, non se posse quiescere, quòd metuat, ne per occasionem colloquij, Henricus euadat. Mauricius ait expectandum esse donec cum illo sit collocutus, & rogat ut tantisper 1545

1545 abstineat. paulò pòst redit, & Henricum, magna ui lachrymarum pro fusa, miseriam suam deplorare, & uelle sese dedere cum filio, renunciat, &, ne uerbis in eum sit asperior, orat. Vbi iam Henricus uenit cum filio Carolo Victore, Lantgrauius, quòd si tuæ potestatis, inquit, essem factus, non diu mihi lucis usuram concederes: ego uerò tecum agam liberalius, quàm pro tuo merito: quid autẽ in mentem tibi uenit, quòd Cæsari nõ obtemperasti, repudiata sequestratione? nimirum hac uia tibi tuisq; rectè consuluisses. Ad hunc modum locutus, custodias utriq; ponit. sed interim exercitus Lantgrauij propè manus conferebat cum hoste, et nisi Lantgrauius atq; Mauricius magna celeritate interuenissent, ingens fuisset edita strages. Henrici copiæ cogitabant uno agmine discedere, sed quia periculum erat, ne rursus per occasionẽ aliquid mouerent, Lantgrauius eos consequitur, & in planicie quadam deprehensos cogit, ut signis direptis fidem darent, intra sextum mensem non se militaturos in ipsum atq; socios. Machinas deinde bellicas omneis ipsis adimit, ad xviij cum omni instrumento, et progressus arcem Stenbruccum recuperat, & populum in suam fidem rursus adigit & gratias agere iubet Deo, pro uictoria, & Ioannem Schamburgum, Ottonem Ritbergum, Comites, quòd ei subministrassent auxilia, mulctat, inde, copijs dimissis, domum redit. In hoc tempore moritur Albertus cardinalis Moguntinus, ei succedit Sebastianus Husestenus. Magdeburgensem autem episcopatum adeptus est Ioannes Albertus patruelis, qui coadiutor ei fuerat attributus antea. De Mauricio fuit pòst dissipata fama, quasi captiosis et fraudulentis uerbis Henricum in eas angustias perduxisset. eo cognito, scriptum ille diuulgat, & quamobrem à Saxone atque Lantgrauio rogatus, deesse ipsis non potuerit, ostendit, & rem omnem ordine commemorat, & iniuriam sibi fieri demonstrat, & nihilo secius, ut ille liberetur, intercedit. Lutherus autem edito libello principes hortatur, ne captiuũ dimittant: uictoriam enim istam minimè cruentam, diuinitus contigisse. His ferè diebus, Gulielmus Furstembergius, quum hucusq; Lutetiæ captiuus fuisset, depensis aureorum millibus triginta, dimittitur, & per Belgium profectus, ubi Cæsari suum infortunium exposuit, domum redit. Cæsar, ut rationes circumspiciat, quibus damnũ acceptum resarciri possit, hortatur, in eoq; multam ei beneuolentiam promittit. Henrico

H. Brunsuicensis dedit se cum filio

Alberti Moguntini obitus.

G. Furstembergius liberatus.

Brunsuicensi, filioq; capto, statim Cæsari rem omnem perscribunt Saxo atq; Lantgrauius: & quoniam ille, contemptis omnibus edictis, nouo bello Germaniam turbasset, petunt, ut tum ipse, tum socij, propter uiolatam pacem publicam, proscribantur, iuxta formulam & sequestri conditiones iam antè pactas. Vltima deinde Octobris die, Cæsari Lantgrauius, Ritbergum oppugnans, denuò scribit, & superioris epistolæ facta mentione, cum idem petijsset, profligato Brunsuicensi, captoq;, sese uarias literas, & quidē grauißimis de rebus atq; technis occultis, in castris illius reperisse dicit, quæ satis ostendant, eum aliquid magni fuisse molitum aduersus ipsum aut Ferdinandum regem: nam inter alias, epistolam unam esse, qua princeps quidam elector ei rescribat, non se posse ijs conditionibus in eam societatem atq; fœdus uenire, sed sui magis esse officij, ut consilium eiusmodi patefaciat: quod nisi silentij fidem ei promisisset, omnino se facturum illud fuisse: nō interpellet ergo posthac, alioqui non fore tacitum: hæc & id genus alia quædam esse in manibus: quod si iam sua interesse aliquid putet, licere, ut è suis familiaribus aliquem mittat: ei se literas illas exhibiturum, & ut exemplum etiam ex archetypo describat, permissurum esse. Cæsar, qui tum Brugis erat, urbe Flandriæ, Nouembris die sexta Nicolaum Conricium ad Lantgrauium mittit cum his mandatis. Audire se, quemadmodum Henricus Brunsuigius cum filio in ipsius potestatem uenerit: & quanquam uellet eum sequestri conditionem accepisse, tamen, cùm in eum statum res deuenerit, existimare, non esse opus, ut illi uiolatæ pacis publicæ pœna iam irrogetur: confidere etiam, ipsum ita moderatè usurum esse hac uictoria, ut nemini sit ab eo uis ulla metuenda: monere autem, ut pro ueteri principum consuetudine, captiuos liberaliter ac honestè tractet, nec ad ullam iniquam aut ipsis indignam cōditionem adigat, sed amicæ uel legitimæ disceptationi rem permittat. qua quidem in re nihil sit ipse, pro suo munere atq; loco prætermissurus: & quia nullum sit ei uel socijs metuendum amplius periculum, petere, ut copias dimittat pacemq; colat, et si quam habeat de ullo querimoniam ob belli societatem aut subministratum auxilium, legibus experiatur: se quidem in eo facturum quod æquum fuerit. Cum ista Nouembris die decimo octauo Conricius exposuisset, Lantgrauius, eodē die, Casselij respondet. quia Cæsaris Imperijq; mandata

1545

Lantgr. literæ ad Cæsarē.

Cæsaris legatus ad Lantgrauiū.

non uno modo Brunsuicensis uiolarit atq; socij, sperare se, futurum, ut Cæsar apertè demonstret, quàm grauiter molesteq; factum illud ferat: inter socios illius primo loco esse Otthonem comitem Ritbergum, clientem ac beneficiariũ suum, quem hoc nomine mulctarit: esse quosdam etiam alios, in quos meritò uindicari posset. uerùm, ut Cæsar & omnes planè uideant, quantopere sint à turbis ipse atq; socij alieni, nõ se quicquam in illos mouisse ac militẽ exauthorasse: quod cùm ita sit, & quia necessariam defensionem susceperint, orare plurimùm, ut & Henricum Cæsar & socios proscribat: nam etsi captus ille sit, tamen auxiliares nihilo secius esse plectendos, à quibus etiam nihil nisi hostile sit expectandum: captiuos haberi sic satis liberaliter: de cæteris ad

Pacistractario inter Galliũ & Anglum. Saxonem sociosq; relaturum. Legati, quos suprà diximus in Galliam atq; Britanniam esse missos à protestantibus, mandata quidem sua peragunt, sed eodem tempore, Cæsar etiam pacificationi studebat, & Brugis, diẽ constituit utriusq; regis legatis, à Gallo missus eò fuit Claudius Annebaldus Amiralius, ab Anglo, Stephanus Vintoniẽsis episcopus: uerùm infecta re disceditur. interim uerò protestantium legatorũ opera factum fuit, ut ampliorem actionem ambo reges minimè recusarent. Itaq; legatos mittunt, Gallus quidem, Ardeam, Anglus uerò, Caletũ & Guinã. hi medijs in campis, æquo ferè spatio, inter utrumq; oppidũ, Nouembris die xxvi. sub tabernaculis conueniunt: & quũ a legatis protestantium essent pacis propositæ quędã rationes, diu multumq; rem inter sed disceptant. Galli Boloniæ restitutionem, & ut Scoti comprehenderentur, inprimis urgebant: id autem Angli planè recusabant. internuncijs deinde atq; literis res agebatur apud utrumq; regem, sed post multam actionem nihil effectum fuit. Itaq; Ianuarij die

1546 sexto, regum atq; protestantium legati discedunt, domumq; reuertuntur. Postridie annonam Galli inferebant in arcem, quam in littore maris rex ædificarat, ut suprà diximus: id cùm Angli prohibere uellent, dimicatum est, ac multis utrinque desideratis, illata fuit alimonia. Cùm essent in Anglia hi quos dixi, protestantium legati rex per occasionem colloquij dicebat, imminere ipsis longè grauißimum bellum: id sibi certò constare: monebat etiam, ut ad suos perscriberent. Ex ipsius autem consiliarijs quidam præcipuæ tunc authoritatis, alteri legato pòst idem explicabat, nominatis aliquot excursoribus et emissarijs,

rijs, quorum id opera potißimùm fieret. quòd etiam cum Galliæ re= 1546
ge pacem anno superiori Cæsar fecisset, molestè rex ferre uidebatur, eoq; magis, quò illius impulsu bellum se fecisse diceret Galliæ, propter societatem Turcicam. Ianuario mense conuentus erat protestantium Francofurti: deliberatum ibi fuit de concilio Tridentino, de prorogando fœdere, de sumptibus belli Brunsuicensis, de non deserendo Coloniensi, de solicitando Cæsare in comitijs, ut pacem religioni det, & Cameram rectè constituat. Hoc in cõuentu archiepiscopi Coloniensis legati queruntur de iniurijs cleri, deq; mandatis & citationibus tũ Cæsaris tum pontificis. Interea Palatinus elector instituit paßim ecclesiæ ministros & euangelij doctores, integram quoq; cœnam domini et coniugiũ sacerdotum permittit, & decimo die Ianuarij, loco Missæ pontificiæ, peractum fuit in primario templo Hedelbergæ sacrum, lingua populari. Protestantes igitur, missa legatione, gratulantur ei, & gratias agunt, quod Coloniensis archiepiscopi legatis liberaliter responderit hortantur etiam ut pergat, & Augustanæ confeßionis doctrinam profiteatur, & in proximis Ratisbonæ comitijs operam det, ut pax & ius constituantur. Adhæc ille, pacis perpetuò se fuisse studiosum, & fore etiam, quoad uixerit: de Coloniensi dolere sibi plurimũ, quòd ad hunc modum exagitetur in hac præsertim ætate: cùm igitur ipsi mittent ad Cæsarem & ad clerum atq; senatum Coloniensem, deprecandi causa, se quoque suos unà missurum; in religione se multis nunc annis conciliationem aliquam sperasse: quia uerò differri periculosè rem uideat: neq; spes magna subsit, nõ se potuisse populi sui uotum & expectationem remorari diutius: itaq; doctrinæ & rituum instituisse emendationem, quam & urgere deinceps cogitet, & profiteri palàm. Ad decimum septimum Ianuarij diem, Vesaliæ conueniebant electorum legati, eorum, qui Rhenani dicuntur, hi sunt Moguntinus, Coloniensis, Treuericus, Palatinus. nam eorũ ditiones ad Rhenum pertingunt. Palatinus urgebat hic Moguntinum & Treuirensem, ut unà secum & cum Brandeburgico, mißis legatis, intercederent pro Coloniensi: sed illi, quòd offensionem metuerent, recusabant. Hoc tempore cœpit spargi rumor, Cæsarem occultè moliri bellum: Lantgrauius igitur datis ad Granuellanum literis, Ianuarij die xxiiij. non ex Germania tantùm, sed ex Italia quoq; nunciari dicit, alijsque

Protestãtiũ conuentus Francofurti.

Palatinus euangelij doctores instituit.

Fama belli in Protestantes

1546 locis, Cæsarem atq; pontificem parare bellum in Lutheranos, & uelle tueri concilium, & primo uere facturos initium, & fore, ut in Coloniensem archiepiscopum, ex inferiori Germania, in Saxoniam autem, ex Bohemia, & in superiorem Germaniam ab Italia fiat impetus: habiturum quoque Cæsarem ad decem millia peditum, & equitum cohortes aliquot, custodiæ loco, qui Ratisbonam ipsum deducant: hunc rumorem non uulgò tantùm spargi, sed ab ipsis quoq; tribunis & centurionibus ac belli ducibus, quorum nonnulli iactent, à Cæsare sibi iam esse numeratam pecuniam: quum autem Galliæ regem Cæsar habeat pacatum, inducias quoq; sit pactus cum Turca, sicut plæriq; confirment, mirum uideri multis, in quem usum copias conducat: sibi quidem atq; socijs, dum ad pacificationem, primum Noribergæ factam, postea Ratisbonæ, Spiræ & alijs in locis confirmatam respiciunt, non facilè posse persuaderi, ut id credant esse uerum, præsertim, quum & Cæsari & Ferdinando regi contra Turcam & alios etiam hostes bonam operam nauarint: uerùntamen hæc ipsi uoluisse familiariter explicare, quæ crebris literis atq; nuncijs ad se sociosq; perferantur: posse enim fieri, ut ad Cæsarem, de se socijsq; consimilia dicantur à maleuolis, quæ causam diffidentiæ motumq; suscitent, & utrisq; sumptum augeant: non dubitare autem, quin sibi sit ad ea responsurus: & quia pacis consiliarius adhuc quidem fuit, orare, ut deinceps quoque Cæsarem eò flectat. Granuellanus ad hæc Februarij die septimo rescribit.

Grãuell. ad Lantgrauium rẽponsio.

Cæsarem, neq; pactum ullum habere cum pontifice, neq; militem conscribere, nec ulli duci pecuniam numerasse: quanqum si manum aliquam militum cogeret, non id cuiquam debere uideri mirum in hoc tempore, tamq; dubio rerum statu, quandò uicini circùm reges atque principes copias conscribunt: quis enim hoc in illo reprehendat, si det operam, ne quid prouinciæ suæ detrimenti accipiant? mirari uerò se, tam impudentes homines reperiri, qui talia de Cæsare spargant, cuius animus quàm sit pacis & ocij cupidus, nemini non perspectum esse poßit: ipsum adeò scire, quantopere semper elaborauerit, ut firma pace frueretur Germania: hoc etiam nunc ipsius esse uoluntatis atque propositi, eaq; de causa colloquium esse Ratisbonæ institutum: illud de decem millibus peditum, quos Ratisbonam sit adducturus ad comitia, nimis esse uanum: quanquam, si faceret, neque exemplo carere,

quòd

quòd Augustam Vindelicorum olim ita uenerit, nec etiam ratione, 1546
quandóquidem ad ipsum uaria de rebus atque statu Germaniæ nuncientur: sed esse falsum rumorem: iam enim Cæsarem esse paratum ad iter in Germaniam, & minimo cum comitatu proficisci, quòd existimet, animum suum esse perspectum omnibus, & fore, ut nemo causam ipsi det, cur secus faciat: archiepiscopum Coloniensem ipsum esse testem, quàm benignè Cæsar & clementer egerit, quàm amanter ipsum in uiam reuocarit: licet enim grauiter sit accusatus, nihil tamen Cæsarem in ipsum statuisse, quantum quidem salua licuit existimatione: nuper etiam per Nauium admonuisse, ut desistat & comitij Ratisbonensis decretum expectet: nam certè nec æquum esse illius instituum, neque Cæsarem decere, ut hæc in eo ferat, de quibus ipsum humanißimè iam commonefecerit: se quidem uniuersæ reipublicæ, sed inprimis Germaniæ, salua & prospera omnia precari. Sub exitum Ianuarij mensis Francofurti conueniunt Lantgrauius & Palatinus elector Fridericus. Augustani, multis ex locis, de Cæsaris & pontificis apparatu bellico certiores facti, Sebastianum Schertelinum, hominem militarem & ipsis addictum, miserant ad Palatinum atq; Lantgrauium, qui de his rebus ipsos arcanè doceret. is igitur, cùm utrunque separatim conuenisset, efficit, ut deliberandi causa huc uenirent ambo, & Palatinus quidem, Ottone Henrico patruele comitatus. Paucis diebus pòst, ueniunt etiam eò legati protestantium ex Gallia & Britannia, & Lantgrauio socijsq; legationem renunciant. postridie, qui fuit quartus Februarij dies, Lantgrauius discedit, & ad archiepiscopum Moguntinum, nuper creatum, qui milliare unum illinc aberat, proficiscitur, & inter alia rogat, ut in comitio Ratisbonensi consilia sua referat ad Germaniæ tranquillitatem. Non multò pòst dimittitur Francofurti conuentus, et facto decreto, protestantes, mißis legatis ad Cæsarem & ad clerum Coloniensem, intercedunt pro archiepiscopo. Saxoniæ dux Mauricius, etsi non erat eius fœderis, legatum habebat Francofurti, Christophorum Carlebicium, ex nobilitate uirum egregiè doctum, qui, dimisso conuentu, statim ad Cæsarem proficiscitur. Erat tum in Geldria Cæsar, ad eumq; delatum antea fuerat, quasi Smalcaldici aduersus ipsum Francofurti coniurassent: neque deerant, qui, sicut dici solet, oleum adderent camino, & hos ordinum

1546 principumq́; conuentus ad ipsius contemptum pertinere dicerent. Nauius à Cæsare missus fuit ad Coloniensem episcopum, uti dictum est: inde ad Moguntinum atq; Palatinum uenit, & in itinere cum Renardo comite Solmensi, homine militari & industrio, fortè loquitur de præsenti rerum statu, deq́; rebus ad Cæsarem delatis. Et cùm Solmensis inuicem diceret, cuiusmodi de Cæsare fama per Germaniam spargeretur: ille pernegat, neq; Cæsari unquam in mentem uenisse dicit: sic enim esse pacis amantem, ut etiam suis postpositis rebus, ad Imperij conuentum iam sit iturus: neq; se dubitare, quòd si Lantgrauius ad ipsum ueniat, quin amicè tractetur, & omninò sibi uideri consultum, ut ueniat, sic enim fore, quia fortè Ratisbonam non sit iturus, ut se suosq́; purget, & de Cæsaris animo coràm cognoscat, & de republica sermonem conferat: futurum etiam, ut omnis & suspitio tollatur & diffidentia, quæ nata sit ex delationibus utrinq;: quòd si colloquium expetat, rectè facturum: si paucis comitatus, bona fide ueniat, & hoc ipso declaret, quantum Cæsari tribuat atq; fidat. Vbi Lantgrauius hæc è Solmensi cognouit, uigesimo Februarij die dat literas ad Nauium, & auertendæ suspitionis causa, quid Francofurti sit actum, partim exponit, deinde famam dicit excitatam fuisse de Cæsare, quasi bellum pararet, & inter alios duces Alberto Marchioni Brandeburgico mandarit, ut circiter equites mille conducat: Solmensem autem, ipsius relatu, confirmare, uanum esse rumorem hunc: & quia Granuellanus etiam idem scribat, ipsis habiturum se potius fidem, quàm ijs, quæ uulgò disseminentur: etenim se sociosq́; sperare, futurum, ut à pactis & à decreto Spirensi Cæsar minimè recedat, præsertim, quum causa quam obrem aliter faciat, nulla subsit: ad colloquium quod attinet, de quo Solmensis etiam ipsius uerbis dixerit, non se recusare, sed cum socijs rem esse prius communicandam, è quibus etiam nonnullos adesse uelit, perpaucos tamen. Antè diximus, quomodò Cæsar colloquium doctorũ instituerit Ratisbonæ, & sub initium Decembris omneis adesse iusserit: diem autem hunc pòst in idus Decembris prorogauit. à Cæsare missi uenerunt Petrus Maluenda, Hispanus, Eberardus Billicus carmelita, Ioannes Hofmesterus Augustinensis, Ioannes Cochlæus, theologi: Georgius Loxanus, Caspar Calentalus, Georgius Ilsingerus, Bartholomæus Latomus, auditores. quorum Cæsar auxerat numerum, nam

[Margin: Lantgr. ad Nauium literę]

[Margin: Colloquiũ doctorum Ratisbonæ.]

nam antea bini tantùm erant designati, sicut diximus. A protestanti- 1546
bus uenerunt, Bucerus, Brentius, Georgius Maior, Erardus Schnepfius, theologi: Volratus comes Vualdeccus, Balthasar Gultlingus, Laurentius Zochus iureconsultus, Georgius Volchæmerus, auditores. Ambrosius Pelargus Dominicanus aderat pontificijs extra ordinem, Ioannes Pistorius autem & Martinus Frechtus & Vitus Theodorus, protestantibus. Ad calendas Ianuarij uenit alter colloquij præses, à Cæsare constitutus, Mauricius episcopus Eistetensis, & aliquot pòst diebus, Fridericus comes Furstembergius, collega. Vigesimo septimo demum Ianuarij die fit initium, & præsides nonnulla præfati de suis personis, de onere sibi imposito, déque mora, theologos hortantur, ut in re tam graui, tamq; sancta, nihil affectibus tribuāt, sed agant syncerè, Deumq; uereantur & concordiā spectent. suā deinde pollicentur operam, fidem & æquitatem. postea recitant Cæsaris esse mandatum, ut protestantium Augustæ quondam exhibita confeßio, tractetur hoc in colloquio, tribus primis omißis dogmatis, de Trinitate, de uerbi incarnatione, de peccato originis: nam illa duo non habere controuersiam, hoc uerò postremùm iam antè satis esse disceptatum: reliqua uerò doctrinæ capita tractentur ordine, de iustificatione, de remißione peccatorum, de legis impletione, de fide, de bonis operibus, de merito, de sacramentis, de purgatorio, de suffragijs mortuorum, de ueneratione & inuocatione diuorū, de reliquijs, de statuis, de uotis monasticis, de cœlibatu sacerdotum, de delectu ciborum, de ferijs, de traditionibus ecclesiasticis, de ecclesia, de potestate clauium. de ordine hierarchico, de Romani pontificis, episcoporum et conciliorum authoritate. His rebus expositis, protestantes, qui uiderent quibuscum aduersarijs essent commißi, collocutionem omnem & acta describi petunt à tabellionibus, ut Cæsar atque principes rem totam, & cuiusque partis argumenta & probationes intelligant. præsides contra. nimis id fore prolixum, & satis esse, modò capita rerum annotentur præcipua: deinde, nihil eorum quæ agerentur, efferendum esse dicunt, & tempus antemeridianum colloquio designant. A multa disceptatione conuenit, ut utrinq; bini sermonem omnem scripto mandent, ut acta reponantur in cistam, nec ulli communicentur, nisi reliquis præsentibus, & silentio tegantur. hæc ita præsides permittunt,

1546 modò Cæsari placeat, à quo nullum eius rei mandatum habere se dicebant. Protestantes etiam eadem conditione recipiunt, sic tamen, ut ad suos principes renunciare sibi liceat, quæ scire, ipsorum intersit, et quæ sibi perscribi illi postularint. Eo constituto, Petrus Maluenda, theologus Parisiensis incipit, & die quinto Februarij mensis multa præfatus in laudem Cæsaris, doctrinæ caput, quod est de iustificatione, prolixè admodum & more scholastico tractat. Bucerus autem interpellans dicebat id esse contra colloquij legem, & Cæsaris præscriptum, in medio positam esse doctrinæ ipsorum confeßionem Augustanam: sumat ex eo libro caput de iustificatione, et si quid habeat, ordine refutet aut obijciat, ille nihilominus pergit, & ita concludit, ut & libero arbitrio plurimùm tribueret, & non fide tantùm, sed & spe & charitate quoque diceret hominem iustificari. Postridie Bucerus, ante annum quintum, in colloquio, Ratisbonæ, dogma de iustificatione conciliatũ fuisse demonstrat, & quid Cæsar, quid reliqui principes ac ordines de eo tum statuerint, exponit, et hoc ipsum in acta referri petit. deinde secutus ordinem à Cæsare præscriptũ, idem dogma repetit, & in quatuor capita diuidit: hominem non iustificari coràm Deo, suis operibus aut meritis, gratis uerò iustificari propter Christũ, per fidem, cùm & in gratiam se recipi, & peccata propter Christum sibi remitti credit: Christum sua morte pro peccatis nostris satisfecisse: Deum imputare fidem pro iustitia. hæc scripturæ testimonijs confirmat & explicat, & quid sibi cum Maluenda conueniat, quid minus, ostendit, & illius argumenta refellit. Maluendæ succeßit Carmelita Billicus, & quum alia quædam à Bucero dicta, tum illud de iustificatione refutat, & conciliatum aliquando fuisse, negat. Decimo tertio Februarij die, Maluenda Bucero respondet, & hæc tria concludit. opera disponere ac præparare ad iustificationẽ: charitatem esse formam iustitiæ: iustificatorum opera consummare iustificationẽ, & mereri uitam æternam. Cùm de his rebus ageretur, ecce decimo quinto Februarij die Cæsaris adferuntur literæ. ijs mandat, ut inter præsides recipiatur Iulius Pflugius, episcopus Numburgicus, ut ne collocutorum & auditorum numerus augeatur extraordinarijs, ut non alij, quàm quos præsides delegißent, tabelliones, acta describãt, ut omnes iureiurando silentium promittant, nec ulli mortalium aliquid enunacient

Maluenda tractat caput de iustificatione.

Buceri responsio.

cient de rebus colloquij, prius, quàm ad Cæsarem & ordines Imperij relatum sit, ut ea, de quibus conuenit, subscribantur ab utrisque, controuersa uerò, paucißimis uerbis, et summis tantùm sententijs utriusque partis recitatis, annotentur, & tabellionibus tradita seruentur. His ita commemoratis, protestantes deliberandi spacium postulant, & altera die Martij, dato responso, de tertio præside non sibi displicere dicunt, modò sui principes etiam probent: deinde, sua responsa nondum absoluta, sibi licere prosequi, & illud de conciliatione Ratisbonensi superiori, in commentarios referri, & Ioannem Pistorium pro tabellione manere, et non multas quæstiones, inter disputandum, uno tempore confundi, sed aliam post aliam ordine tractari petunt: illud autem de silentio tam arcto non se posse præstare dicunt, quòd in mandatis habeant, ut suos de statu colloquij, subinde certiores faciant. Hisce de rebus diu multúmque disceptatum fuit, cùm & Cæsaris mandata sibi sequenda præsides, & à suorum principum iußis non se posse discedere, protestantes inuicem dicerent. Itaq; præsides, quid illi peterent, ad Cæsarem tandem perscribunt. Interim uerò Saxoniæ dux, qui conditiones colloquij non probaret, postquam de illis accepit, reuocat suos, ut rem omnem cognoscat. Illis ergò discedentibus, Bucerus etiam, ut acta Lantgrauio referret, die uigesimo Martij mensis abit. Tulerunt hoc impatienter admodum præsides, & quum antea præsentes monuissent, uti manerent, iam, nõnullis profectis, reliquos, qui supererant, per epistolam, ut Cæsaris rescriptũ expectent, grauißimis uerbis hortantur: sed hi, quoniã collegæ præcipui discesserint, non esse quòd maneant, &, si continuandum sit colloquium, non se defuturos in posterum esse docent. Pontificij pòst, editis libellis, acerbè criminantur eos, hanc ob causam, uerùm ijs copiose postea Bucerus respondet, & simul, quicquid de iustificatione hominis dici potest, amplißimè tractat. Protestantibus, deprecandi causa pro archiepiscopo Coloniensi mißis ad Cæsarem, adiunxerant se Palatini principis & Brandeburgensis electoris legati. petitionis hæc erat summa, ut ad cæteras religionis causas, hanc etiam Cæsar referat, & institutã à clero actionẽ rescindat: etenim, si qua uis ei fiat, non se posse illũ negligere, significabãt. Quũ XXVI. die Februarij Cæsar eos audisset Traiecti, per Nauiũ altera die Martij respondet. omnem se beneuolentiam

1546

Colloquium dissoluitur.

Protestãtium legati ad Cæsarẽ pro Coloniensi

ad

1546 ad hoc usq; tempus illi declarasse, & coràm, deinde per legatos etiam admonuisse, ut erga clerũ & reliquos ordines archiepiscopatus commodè sese gereret ac tolerabiliter: hoc enim alióquin ipsius esse officij: sed illum, etsi spem magnam faceret ac liberaliter promitteret, his omnibus neglectis, ita rem gessisse uiolenter, ut et totius prouinciæ tuendæ, & suæ etiam existimationis retinendæ causa, necessariò sibi fuerit adhibendum remedium, lene quidem illud atque legitimum, quo non sit usus etiam, nisi tunc, quum frustrà consumptis omnibus alijs consilijs, ille, ne ad futurum quidem proximè conuentum usq; Ratisbonensem differre uellet, sed suis posthabitis mandatis, contemptim pergeret, fretus appellatione quadam friuola, quæ neque sit à quoquam admissa, neq; locũ ullum habere posit: etenim si huius adminiculo uelit uti, æquum esse, ut interea quiescat, & suam atq; ordinum Imperij cognitionẽ expectet: cùm autem id facere recusarit, occurrendum fuisse, & cur ita fecerit, causas habere se graues atq; iustas: & si rem omnem sciant, nõ dubitare, quin idem sentiant, præsertim, quum ipsis constet, quàm leniter atque mansuetè semper egerit in cõmunibus Imperij causis, & quanta sua interuenerit pro republica solicitudo: uerúntamèn, boni sese consulere legationem hanc, quòd ad pacem atq; conciliationem religionis eam pertinere putet: itáque si desistat archiepiscopus, & suis pareat mandatis, nõ esse quòd in se quisquam requirat, & proximis comitijs usurum in eo se principum & ordinum consilio: petere autem ut principes eò ueniant, omni remota excusatione: se quoq; iam ad iter esse paratum, & licet impediatur ualetudine, tamen, ut finis aliquando controuersiarũ fiat, nullum recusare laborem atq; molestiam. Per hos ferè dies mortem obijt Alfonsus Daualus, Cæsaris per Insubriam præfectus, in eiúsq; locũ succedit Ferdinandus Gonzaga, Mantuanus qui Siciliæ prorex antea fuerat. Concilium suprà diximus ad Idus Martias anni superioris indictum fuisse, Tridenti. Legatos eò pontifex misit Ioannem Mariam Montanũ, Marcellum Ceruinum, Reginaldum Polum Britannum, cardinales. Venit etiam eò, sed non ad constitutum diem, missus à Cæsare, Iacobus Mendoza, Hispanus, & cùm in laudem Cæsaris, déque illius erga concilium & ecclesiam Romanam præclara uoluntate multa dixisset, absentiam illius excusat. & operam suam atque studium ipsius no=

Legati pontificij missi Tridentum.

nomine profitetur, & quòd ab Hispanis nondum uenerint episco= 1546
pi, quos Cæsar euocarit, itineris tum interuallo tum difficultati tribuendum esse dicit. fuit hoc durante comitio Vuormaciensi, de quo diximus. Legati cardinales ad hæc respondent. etsi de pietate Cæsaris nunquam dubitarint, pergratam sibi fuisse tamen ipsius orationem: & quum pontifex uerus Christi uicarius, & apostolorum principis Petri successor, communicata re cum Cæsare, concilium hoc indixerit, sanandæ causa reipublicæ, Germaniæ præsertim, sperare se, Cæsarem daturum operam, nequid Vuormaciæ statuatur de religione, sed ut ad concilium omnia referantur: hoc enim ad ipsius gloriam et conscientiæ quoq; tranquillitatem inprimis pertinere: si uerò secus fiat, non ecclesiæ modò consuetudinem uetustam, sed ius quoq; diuinum & humanum uiolari: peßimum etiam exemplum introduci, & concilij dignitatem conuelli totam: quòd ad ipsum pertineat, gratam eius esse præsentiam atq; personã. Cùm ergò serius plæriq; uenirent, nihil eo fuit actum anno, nisi quòd mense Decembri, quem uulgò dicunt aduentum, eò quòd Christi diem natalem antecedit, monachi quidam orationes habebant ad patres, uti fieri consueuit. pontifex etiam euulgato diplomate, bullam uocant indulgentiarum, ad Idus Decembris, eam huius esse temporis calamitatem dicit, propter inundantes hæreses, & quantúmuis etiam operæ, laboris atq; solicitudinis pro republica sumat, uix tamen sibi satisfaciat ipse: concilium ergò se denunciasse, ut ecclesiæ uulnera sanentur, ab impijs hæreticis inflicta: quia uerò salus omnium in eo posita sit, deinde, ut concilij patres, aliorum precibus adiuti, Deo sint commendatiores, hortatur in uniuersum omneis, ut è uestigio sese comparent ad pœnitentiam, delicta sua sacerdoti confiteantur, ternis per hebdomadam diebus, ieiunio corpus macerẽt, & iisdẽ diebus adsint sacris supplicationibus aut si per ualetudinem non poßint, in pauperes aliquid erogent, tenuiores autem precationem Dominicam subinde recitent, ac deinde cœnã Domini percipiant. obtemperantibus, peccatorum ueniam ac remißionem largitur, & episcopis omnibus ut hæc populo denuncient, mandat. Septima deinde Ianuarij die huius anni, cùm auctior esset episcoporum numerus, fit initium concilij: cúmque in primarium templum uenissent omnes peracto sacro, legati cardinales, quos diximus, orationem ha=

Initium concilij Tridentini.

1546 habent de scripto ad patres, & tribus de causis agi concilium dicunt, ut hæreses extirpentur, ut ecclesiæ disciplina restituatur, ut pax recuperetur: præsentis autem calamitatis culpam in ordinem ecclesiasticũ debere transferri dicunt: neminem enim esse, qui suũ faciat officium, & qui agrum domini colat: itaq; natas esse hæreses, tanquam uepres: ac licet nullam ipsi hæresim excitarint, tamen, quòd non excoluerint agrum, quòd non semina iecerint, quòd enascentem zizaniam non euulserint, in eadem esse culpa: circumspiciant ipsi, & suam quisq; conscientiam consulat, an munus suum fecerit: certè, quòd proiecta sit omnis ecclesiæ disciplina, totum ipsis tribui oportere: tertium malum esse, bellum: hanc uerò plagam à Deo suscitari & immitti propter neglectam religionẽ & disciplinam: armis autem affligi rempublicam & ecclesiam, non modò Turcicis & externis, uerumetiam ciuilibus atq; domesticis, dum uel ipsi reges belligerantur, uel illi, qui ab obedientia suorũ pastorum defecerunt, ordinem omnem perturbant, & ecclesiæ bona diripiunt: his autem malis occasionem sese dedisse, quando per auaritiam & ambitionem, peßima uitæ exempla introduxerunt: iustum igitur esse Dei iudiciũ, qui nunc ipsos ad hunc modũ uerberet, sed tamen multò mitiorem esse pœnam, quàm pro merito suo: beatos quidẽ esse, qui propter iustitiã patiuntur, se uerò nihil eiusmodi posse prædicare, qui multò sint digni grauiori uindicta: suum ergò quisq; delictũ agnoscant, & iram Dei mitigare studeant: nisi enim agnoscant, emendationi nullum esse locũ, & frustrà concilium haberi, frustrà quoq; sancti spiritus gratiam implorari: magnũ uidelicet esse Dei beneficium, quòd occasionem dedit inchoandi concilij, quò, sicut olim Hierosolyma, post diuturnam captiuitatem, sic ecclesia, post longum & uehemens naufragium, in portũ delata, restauretur: Esdram, Nehemiam, cæterosq; duces, ubi domum reuertissent, grauiter admonuisse populum Israëliticum, ut sua suorumq; maiorum peccata professi, misericordiam Dei solicitarent: hoc etiam ipsis imitandum esse exemplum: extitisse tum temporis, qui restaurantes Hierosolymam Iudæos impedirent ac deriderent: hac etiam ætate non defuturos, qui conentur idem atq; faciant: sed constanter esse pergendũ, fiducia Christi, cuius mandatũ & opus hic agant: & quia iudicis personam sustineant, prouidendũ esse, ne quid dent affectibus, uerùm, ut ab ira, odio,

amicitia

amicitia uacui sint: nec in ullius hominis gratiam aliquid decernant, nullius etiam auribus atq; cupiditati seruiant, sed soli Deo gloriam omnem asscribant: omneis enim ordines à uia deflexisse, nec esse quenquam ex omnibus, qui rectè faciat: Deum ipsum & angelos intueri hunc cœtum, nec ullius cogitationem occultam esse posse: agant ergò syncerè, & qui sunt à regibus atq; principibus missi episcopi, mandata quidem illorum procurent, sed tamen Deum inprimis reuereantur, nec odio uel fauori quicquam tribuant: cùm enim pacis causa conuentum sit, omnem oportere contentionem atq; factionem abesse procul. Post hanc orationem recitatur decretum synodi, per Ioannem Fonssecam, episcopum Castrimarinũ, Hispanum. eo monentur omnes Christiani nominis, ut uitam emendent, Deum metuant, sæpe confiteantur delicta, frequenter adeant templa diuorum, & de pace publica Deũ orent: episcopi autem & reliqui sacerdotes intenti sint precibus, & saltẽ septimo quoq; die, qui Domino sacratus est, Missam peragant, & preces effundant pro pontifice, pro Cæsare, totaq; republica, ieiunent etiam, et egenis benefaciant: in primario templo sacrum fiat singulis hebdomadis, die Iouis, in honorem sancti Spiritus, & sacrificij tempore sint omnes in sacerdotem intenti, & à confabulationibus abstineant: sobriè quoq; uiuant episcopi, neq; luxum ullum mensis adhibeant & sermones omneis ociosos atq; leues defugiant, et ad eandem disciplinam suos assuefaciant, ut et sermone & uestitu & omni actione præ se ferant honestatem: & quia synodus hoc potissimùm spectet, ut depulsis errorũ tenebris & hæresum, quæ tot annos iam terris incubuerunt, ueritatis lumen effulgeat, monentur omnes, docti cumprimis, ut diligenter secum ipsi considerent, qua potissimùm uia possit istud confici: in dicendis autem sententijs decretum concilij Toletani sequantur, agant modestè, nõ clamose, nõ sint cõtentiosi nec obstinati, sed suauiter omnia & sedatè pronuncient. Alter consessus fuit die quarto Februarij mensis. nihil hic actũ est, nisi quòd symbolum fidei profitentur, & tertio cõsessui dies dicitur, ad octauũ Aprilis diẽ. nam plures aduentare, et esse iam in uia dicebantur: eos ergò putabant expectandos, ut tantò maior esset decretorũ authoritas. Dum hæc Tridenti geruntur, Lutherus ad Comites Mansfeldios proficiscitur, uocatus ab ijs, cõponẽdi causa dissidij, quod inter ipsos erat de finibus et 1546

Secũdus cõsessus Tridenti

Lutherus pacificator delectus

hære-

1546 hæreditate.non ſolebat ille quidem eiuſmodi negocia tractare, & per omnem uitam ſuis tantùm ſtudijs uacauerat:ſed quia natus erat Islebij,quod eſt Mansfeldiorum ditionis oppidum, non potuit hunc laborem & operam illis atq; patriæ nõ præſtare. Prius quàm Islebium perueniret,quod erat ſub exitum Ianuarij, ualetudine utebatur tenuiori:ſed tamen & cauſam agebat,propter quam erat uocatus, & aliquoties in templo docebat,percepta quoq; cœna Domini. Decimo septimo uerò Februarij die cœpit ægrotare grauius ex pectore. erant cum eo filij tres,Ioannes, Martinus,Paulus, & alij quidam familiares, in his etiam Iuſtus Ionas, Hallenſis eccleſiæ miniſter: & quanquam erat imbecillior, prandit tamen cum reliquis atque cœnauit. inter cœnandum uarijs de rebus locutus, hoc etiam inter alia rogabat, num in illa ſempiterna uita ſimus alter alterum recognituri? cumq; illi auerẽt ex ipſo ſcire: quid,inquit,accidit Adamo? nunquam ille uiderat Euam,ſed quum eam formaret Deus, altißima quiete ſopitus dormiebat:expergefactus autem,cùm illam uideret, non rogat, quæ ſit,aut unde ueniat, ſed carnem eſſe de ſua carne dicit, & os de ſuis oßibus. Qui uerò faciebat iſtud? nimirum ſpiritu ſancto plenus,et uera Dei cognitione præditus,ita pronunciabat:ad eundem modum, nos etiam in altera uita renouabimur per Chriſtum,& parentes,uxores,liberos,& quicquid eſt,multò perfectius agnoſcemus, quàm tunc Euam Adamus cognouit. A cœna,quum diuertiſſet precandi cauſa, ſicuti conſueuit, cœpit augeri dolor pectoris. Ibi monitu quorundam uſus eſt cornu monocerotis, ex uino,poſt,in minori lectulo hypocauſti per unam et alteram horam ſuauiter dormit. cùm euigilaſſet, in cubiculum ingreditur,& ad quietem iterum ſeſe componit,& ſalutatis amicis,qui aderant,orate,inquit,Deum, ut euangelij doctrinam nobis conſeruet:pontifex enim & concilium Tridentinum dira moliuntur. Hæc,ubi dixit,facto ſilentio dormit aliquándiu, ſed urgente ui morbi,poſt mediam noctem excitatus,queritur de pectoris anguſtia, & præſentiens iam inſtare uitæ finem, his omninò uerbis Deum implorat. Pater mi cœleſtis, Deus, & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, Deus omnis conſolationis,ago tibi gratias,quòd filium tuum Ieſum Chriſtum mihi reuelaſti, cui credidi, quem ſum profeſſus, quem amaui,quem celebraui, quem pontifex Romanus & reliqua impiorum

Lutherus ægrotat.

Lutheri obitus.

turba

turba persequitur & afficit contumelia: rogo te mi domine Iesu Christe, suscipe animulam meam: mi pater cœlestis, etiámsi diuellor ex hac uita, licet corpus hoc mihi sit iam deponendum, certò tamen scio, me tecum esse permansurum in sempiternum, neq; posse me tuis ex manibus à quoquam auelli. Non multò post eam precationem, ubi spiritum suum in manus Dei semel & iterum commendasset, tanquam dormiturus, paulatim è uita decedit, nullo cum corporis, qui quidem animaduerti posset, cruciatu. Sic ergò mortuus est in patria sua, quam à multis annis nõ uiderat, Februarij die xviij. maximo cum gemitu plurimorum. Mansfeldij quidem cupiebant illum suis in finibus, quòd illinc originem haberet, sepeliri, sed iussu principis electoris, Vuittembergam honorificè delatus, quinto pòst die reconditur. erat annorum circiter lxiij. natus enim fuit anno salutis millesimo quadringentesimo, octuagesimo tertio, Nouembris die decimo, parentibus honestis atq; laudatis, Ioanne & Margarita: domi primas literas didicit, inde Magdeburgum missus & Isenacum, æquales omneis facilè superabat. pòst Erfordiam uenit, totumq; se dialecticæ dabat atq; philosophiæ: et cùm ibi fuisset aliquándiu, non conscijs parentibus atq; propinquis, in Augustinense collegium sese dedit, & omne studium ad sacras literas applicabat, iuris atq; legum relicta tractatione, quam antè susceperat. Porrò, Vuittembergæ recens erat instituta academia: Stupicius, igitur, de quo libro primo diximus, cùm eius rei curam haberet, Lutherum eò traducit, ut theologica doceret. Romam deinde missus fuit Lutherus, à sui ordinis sodalitio, ut litem, quæ tum ibi dependebat, procuraret. fuit hoc anno salutis M. D. X. domum reuersus, impulsu amicorum, insignia doctoratus accepit, subministrante sumptum Friderico duce. Quanta fuerit in eo uis & copia dicendi, testantur librorum monumenta. Germanicam certè linguam & exornauit plurimùm, et locupletauit, & primam in ea laudem obtinet, et ea uertit è latino sermone, quæ uerti non posse putabantur, & significantißimis utitur uerbis, maximeq; proprijs, & unica uoce rem nonnunquam ob oculos ponit. De pontifice quodam in loco scribit, quemadmodũ cœnam domini prophanauerit, & Missam applicari iusserit etiam pro mortuis: ait eum penetrasse cum sua Missa, non modò per omneis angulos totius orbis Christiani, uerumetiam in purgatorium ipsum: sed utitur

1546

Lutheri natales.

Lutheri facundia Germanica.

1546 *uoce Germanica, quæ tibi strepitũ illum repræsentat, qualis excitari possct, si mortuorum ossa, certis locis & distinctè composita, subitò quis et magna ui concutiat ac impellat, aut globum in illa contorqueat. Animo fuit prorsus inuicto. quo primùm tempore cœpit docere de indulgentijs, ignorabat, quò res ea pertineret, ut ipsemet fatetur, & hoc unum agebat, ideoq; demißè tum admodum ad pontificem alíosq; scribebat: cùm autem in scripturæ cognitionem magis indies magisq; proficeret, suamq; doctrinam cum uerbo Dei congruere iudicaret, omnem aduersariorum impetum & totius orbis odium fortißimo pectore sustinuit, & tanquam murus aheneus constitit immotus, omni contempto periculo. Cùm à Clemente Cæsar inauguratus, Vindelicorum Augustæ conuentus ageret, horrenda quædam uidebatur immineretempestas, ut libro septimo demonstrauimus: ipse autem & amicos priuatim & publicè consolabatur omneis, & psalmum xlvi. huc accommodans, firma nobis est, inquit, arx & propugnaculum, Deus: ille uetus humani generis hostis, rem totis nunc uiribus agit, & omnis generis machinas adhibet: nostra quidem est exigua potentia, neq; tantum impetum diu sustinere poßimus: atqui pro nobis arma sumpsit & præliatur heros ille, quem sibi Deus ipse delegit: si rogas, quis ille sit, scias esse Christum Iesum, penes quem ut uictoria sit atq; triumphus, oportet: quòd etiámsi Diabolis hæc tota mundi fabrica redundaret, tamen non expauescimus, & certißima fiducia lætum expectamus exitum: quamlibet enim fremat & grassetur satanas, nihil tamẽ in nos efficiet: nam iudicatus est, ac solo uerbo concidit omnis illius armatura: uerbum hoc aduersarij nobis non eripient, sed quantúmuis inuiti relinquent: uersatur enim in castris acieq; nostra Deus, qui suo spiritu nos atq; donis protegit: si uitam, si bona, si liberos & uxorem auferant, patienter feras: nam ipsis propterea nihil accedit, nobis autem est regnum paratum immortale. Psalmum hunc, ad tempus illud, mœroris & angustiæ plenum accommodans, ut dixi, quum sermone populari uertisset, inflexa nonnihil sententia, numeros etiam addidit & modulos, argumento ualde conuenientes, & ad excitandum animum idoneos. Itaq; nunc ab eo tempore frequens inter alios etiam psalmos ille decantatur. Quòd autem eiusmodi factum sit Augustæ decretum, eius rei culpam omnem, edito postea libro, transfert in Clementem septimum,*

ptimum, eiusq; legatum Campegium: Cæsaris autem honorificam facit & præclaram mentionem, cuius illi nomen & authoritatem obducant, ac innocentiam ei tribuit. 1546

LIBER XVII.

DE COLLOQVIO RATISBONENSI paulò suprà dictum est. Profectus eò fuit cum Bucero, permissu senatus Argentinensis, Ioannes Diazius, Hispanus. Is multis annis, Lutetiæ Parisiorum dederat operam literis & theologiæ Sorbonicæ: quum autem Lutheri libros & aliorum legisset, & indefesso studio sacram scripturam euolueret, cœpit ei doctrina illa sordere magis atq; magis: & tandem, ut maiori cum fructu rem ageret, relicta Lutetia, uenit Geneuam, ubi Caluinus erat ecclesiæ minister. Ibi commoratus aliquàndiu, petit Argentinam: & quia magnam in eo doctrinam ac studium indefatigatũ Bucerus animaduertit, aliquot pòst mensibus, colloquij causa Ratisbonam iturus, author senatui fuit, ut eum sibi comitem darent sociumq; laboris. Vbi Ratisbonam ergò mense Decembri uenit, Petrũ Maluendam, de quo diximus, quem Lutetiæ nouerat, adit. Is, uelut obstupefactus, deplorat & queritur, quòd ijs locis ipsum uideret, & quidem in comitatu protestantium, qui de uno Hispano, in ipsorum sententiam adducto magis sint triumphaturi, quàm de millibus aliquot Germanorum. Itaq; cœpit admonere, ut sui nominis rationem habeat, neq; tam fœdam maculam sibi suæq; genti & familiæ inurat. Diazius ad hæc modestè respondet, commendata protestantium doctrina, & tunc quidem ita discedit. cumq; post aliquot dies redijsset, uti conuenerat, Maluenda machinas omneis admouet, ut eum absterreat: deq; pontificis Romani potestate multa locutus, quàm sit res grauis, illius excommunicatio, prolixè commemorat: deinde, quia Cæsar breui sit uenturus, monet, ne illius expectet aduentum, qui fortè sit ei futurus periculosus, uerùm obuiam proficiscatur, & ad sacrifici Cæsarei pedes proiectus, ueniam admißi criminis petat: in eo se fore ipsi adiutorem profitetur. Ad hæc Diazius masculè et copiosè respondet, & doctrinam protestantium esse prophetarum ac apostolorum

Ioannis Diazij colloquium cum Maluenda.

1546 doctrinæ consentaneam dicit, et Hispaniæ patriæ suæ miseriam deplorat, quæ tantis in tenebris uersetur, & ipsum Maluendam atq; socios, qui manifestam ueritatem oppugnent, & Cæsari malorum consiliorum sint authores, reprehendit, grauiterq; monet, ut desistat, et ipsius consilium repudiat, & salutarem hanc doctrinam professurum se, beneficio Dei, neq; capitis ullum recusare periculum, demonstrat: Maluenda, ubi confirmatum uidit, huc, inquit, frustrà uenisti. nihil enim hic statuetur: quòd si publicè prodesse uolebas, ut quidem iactas, Tridentum ire oportuit. post hunc cõgressum Diazius in posterum ab illo abstinet. Maluenda interim datis literis ad sacrificum Cæsaris, rem omnem exponit, & grauißimis uerbis monet, ut nascenti malo statim occurrat. cùm hæ literæ redderentur, aderat Hispanus quidam, Marquina, qui Roma nuper uenerat. is intellecta criminatione cœpit excusare Diaziũ, quem familiariter nouisset. paucis deinde pòst diebus domum redit, & Diazij fratri, Alfonso, iureconsulto, Romæ, quid è sacrifico Cæsaris audisset, recitat. Interim Diazius Ratisbona proficiscitur Nuburgum, quod est Ottonis Henrici Palatini principis oppidum, ad Danubium, xij. supra Ratisbonam milliaribus. causa profectionis erat, ut cuiusdam libri, quem typographo Nuburgensi miserat excudendum Bucerus, emendationi præesset. Alfonsus frater, excitatus oratione Marquinæ, fortè etiam literis quorundam, statim accingitur ad iter, & celeri cursu, primùm Augustam, deinde Ratisbonam uenit, &, ubi, quibus locis esset Diazius, cognouit, eò contendit, & admiranti causam aduentus tam subiti tamq; insperati commemorat. pòst, eisdem propè rationibus & argumentis utitur, quibus antè Maluenda, quẽ Ratisbonæ conuenerat. Cùm id frustrà faceret, pollicetur annuos census è sacerdotijs, modò secum eat Romam. cùm ne id quidem succederet, interpositis aliquot diebus, uictum se fatetur, et amare doctrinam euangelij simulat, & illum, ut relicta Germania, quæ uiris doctis abundet, & ipsius opera non indigeat, secũ in Italiam proficiscatur, ibi multis prodesse queat, hortatur: uẽturos primò Tridentum: ibi multos esse magna eruditione uiros & iudicio præditos, quibus gratißima sit ipsius futura consuetudo: pòst, ituros Romã, Neapolim, atq; ita fore, cùm ab ipso paßim per Italiã multi rectius erunt instituti, per eam occasionem hæc doctrina in Hispaniam quoq; propagetur.

Alfonsi cum Ioãne Diazio fratre actio

getur. itaq; rogat & obtestatur, ut in eo sibi morē gerat: sumptum omnem & quicquid sit necessariū, ipse pollicetur. Diazius, magna perfusus lætitia, tum sibi tum illi gratulatur, & missis Ratisbonam literis ad Bucerum & alios, consilium illorum exquirit. ij rescribunt, & ne comitetur eum, monent. Alfonsus ergò deiectus ea spe, rogat, ut saltem Augustam usq; Vindelicorū secum eat. Dum hoc agitur, uenit Nuburgum Bucerus, domum rediturus, ut suprà diximus, & ne pedem illinc efferat, hortatur. neque prius illinc ipse discedit, quàm Alfonsus abijsset, quod fuit Martij die XXV. Sed pridie, quàm abiret Alfonsus, fratrē humanißimè compellat, hortatur ad constantiam, & se beatum esse prædicat, qui paucis diebus, ex ipsius colloquio tantum profecerit in uera Dei cognitione: rogat, ut subinde sibi scribat, beneuolentiam omnem promittit, & recusanti, xiiij. aureos obtrudit, atq; ita, profusis utrinque lachrymis, discedit, & curru uectus, Augustam uenit, sex à Nuburgo milliaribus. Postridie, blandis uerbis & largitione remoratus aurigam, ut ipsum anteuerteret, idem iter, unde uenerat, ingreditur, & in itinere cōparata securi, quam à fabro lignario fortè emerat, xxvij. die Martij, prima luce Nuburgum uenit, & equis ante portam relictis apud nuncium Augustanum, quem secum adduxerat, in oppidum ingreditur, famulo sicario comitatus, & ad diuersorium fratris accedit. Famulus, ne statim agnosceretur, tabellarij uestem pileumq; sumserat, & præcedens ostium pulsat, deq; Diazio rogat, ad quem literas habeat: intromissus, ascendit, Alfonsus autem ad infimos gradus manet, obseruans, ne quis conatū impediret. Diazius expergefactus, quum à fratre nuncius adesse diceretur, prosilit è cubili, & pallio solùm tectus atq; pileo nocturno, in proximum cœnaculum egreditur. mox adest ille cum literis, easq; reddit. uix dum illuxerat: literarum hæc erat sententia. ualde se solicitum esse de ipsius periculo: caueat sibi diligenter à Maluenda & id genus alijs hostibus euangelij. Dum ista legit Diazius, carnifex à tergo stans, occultatam sub ueste securim totis uiribus illi in capitis partem dexteram infligit adusq; manubrium, sic, ut ille, subitò perruptis omnibus organis cerebri, nullam ederet uocem. Percussor securim in uulnere defixam relinquit, et ilicò descendens, cū hero parricida statim ex oppido properat. Ibi conscensis equis ante portam, quum incredibili celeritate Bothmæum uenis=

1546

Io. Diazius trucidatur.

1546 sent, quod est inter Nuburgum & Augustam, medio ferè itinere, oppidulum, acceptis equis recentibus, quos ibi reliquerat, Augustam petunt. Cubabat in eodem cubiculo, cum Diazio, Claudius Senarclæus, adolescens nobilis, Sabaudus. Cædes autem adeò fuit tacitè facta, ut is nihil sentiret, nisi tunc primùm, quandò sicarius per gradus descendens edebat strepitum calcaribus. Ibi consurgens ille, quum in cœnaculum uenisset, miserum & acerbum offendit spectaculum. Huius tam horrendi sceleris & inauditi fama statim Nuburgi diuulgata fuit, & ex aulicis ministris nonnulli, qui Diazium amauerant, arreptis equis, illos insequuntur: & cùm Augustam uenissent, neq; reperirent, domum redire statuunt, re desperata: sed ex ipsis quidam, ætate uiribusq; præstantior, Michaël Herfferus, maxima celeritate pergit, & quum illi quodam in uico somnum caperent, ex itinere defatigati, præuertit, ac citius quàm ipsi, uenit Oenipontem, & rem omnem magistratui recitat: cumq; non multò pòst etiam illi uenissent, comprehensos cædis atque parricidij accusat, & ad principem suum Ottonem Henricum datis literis, omnia perscribit. princeps, ea re cognita, binos è suis consiliarios Nuburgo iubet Oenipontem ire, qui causam agant. Hi calendis Aprilis eò ueniunt, usi celeribus equis, & ne quis esset dubitationi locus, pileum nocturnum Diazij, securim adhuc cruentam ac sanguine respersam, & literas ad eum fratris adferunt. Sed prius quàm hi uenissent, concessum Alfonso fuerat, ut nonnullis de suo statu scriberet. Aprilis die secundo, legati Nuburgici, cùm adijssent magistratum, & rem omnem docuissent, ut supplicium sumatur de illis, aut, si factum negent, ut subijciantur quæstioni, petunt. Ab his reijciuntur ad alios iudices. quum eò uentum est, reis dantur aduocati: per hos de die in diem res ducitur: tandem actores iubentur accusationem exhibere Latinè & Hispanicè: postea Cæsaris dicuntur superuenisse literæ, Ratisbonam euntis, quibus mandatum sit, ut ab actione desistant: nam in comitijs uelle ipsum, quid rei sit, cum fratre cognoscere. Cùm aliud impetrari non posset, Otto Henricus & Palatinus elector ab senatu Oenipontano postulant, ut reos Nuburgum certa cautione mittant, ubi sit admissum parricidium: illi uerò per literas Cæsaris excusant. Quo tempore cædes facta fuit, Cæsar Spiram uenit, Ratisbonam iturus, cùm in itinere Bipontij fuisset, quod est Vuolfgangi Palatini

Claudius Senarclæus.

tini

tini principis oppidum: eius uxor, Lantgrauij filia, tum erat puerpe- 1546
ra: Cæsar autem inuisit, & benignißimè collocutus, in gynæceum il- Cæsar
lius dona distribuit: ipsi uerò dominæ, quòd ea dignum munus non ha- inuisit
beret ad manum, Spira deinde mittit, quò sub exitum Martij uenerat. Lantgrauij filiã.
Lantgrauius erat monitus, uti suprà diximus, per Nauium, ut in uia, cum Cæsare, Ratisbonam eunte, congrederetur: idem ei Granuellanus, Februario mense nunciauerat, cùm esset Traiecti Cæsar ad Mosam. Acceptis ergò fidei publicæ literis à Cæsare, uenit Spiram: uenit etiam Palatinus elector, & Vuirtembergici principis legatus, Gulielmus Masbachus. fuit hoc Martij die xxviij. Lantgrauius itaq; Cæsarem adit, & priuatim cum eo per suum cancellariũ locutus, ubi sui causam aduentus & occasionem exposuit, non ex uno loco, nec è Germania tantùm, sed ab exteris etiam nunciatur, ait, potentißime Cæsar, te, impulsu pontificis, in socios Augustanæ confeßionis malè animatum esse. rumor etiam spargitur, quasi Galliæ regi persuaseris in actione pacis, ut in ijs mulctandis opem tibi ferat: adhæc, Turcam abs te solicitari de inducijs, ut eò commodius, quod propositum habes, perficias, ideoq; concilium indictum & inchoatum à pontifice dicunt, ut factis ilico decretis, executioni res mandetur: huic autem famæ propè fidem facit, & nos uehementer mouet instituta lis aduersus episcopum Colo niensem, et mandatum illud graue, solicitantibus aduersarijs in ipsum editũ. Et sanè, quoniam in Galliæ regem atq; Turcam auxilia tibi tam liberaliter dedimus, maiora quoq; facturi, sicut Spiræ demonstratum fuit, quia plus etiam contulimus, quàm maiores nostri facere consueuerunt, quia de pace, deq; iure, tum Ratisbonæ, tum Spiræ, prolixè nobis cauisti, omninò præter expectationem ista nobis accidunt. Speramus tamen, fore, priusquam ex Imperij finibus excedas, ut religionem ex uerbi diuini præscripto, per nationis Germaniæ concilium definiri facias, & si fortè componi dißidiũ non poßit, tamen, quæ Spiræ promissa nobis pax fuit, ut eã integrè seruari iubeas, ita quidẽ, ut nullius uel cõcilij uel Imperij conuentus decreto mutari poßit aut etiam tolli.

(Margin: Lantgrauius uenit ad Cæsarem.)

Cæsar ad ea, per Nauium. uarios quidẽ ad se rumores allatos de ipsis, quasi molirentur aliquid, sed non habuisse fidẽ, præsertim, cùm ipsius ad Nauiũ literas audißet recitari: multò minus nunc etiam illud credere: quod de Galliæ rege dixerit: eius nullũ adferri posse documentum:

(Margin: Cæsar respõdet Lantgrauio.)

1546 pacem intercedere sibi cum illo tantùm, nec aliud quicquam: esse morem illius gentis, ut temerè multa sæpe iactent: de inducijs Turcam ab se interpellatum, Germaniæ causa potissimùm: cùm enim in plerisq; comitijs de sumptus magnitudine querantur & populi tenuitate, uiam hanc sibi uisam esse cumprimis idoneam, ut per tempus induciarum, de belli ratione in illum suscipiendi, deq; religionis compositione tractari posit: nihil tamen adhuc esse definitum, & fore, ut cum fratre sermonem de eo conferat: concilium, quod multis nunc annis ab se flagitarint, maximo suo labore iam esse congregatum: quicquid eius rei fecerit, optimo in rempublicam animo fecisse: quòd autem secus nonnulli forsan illud interpretentur, non rectè fieri: Coloniensem amanter ab se tractatum esse, uerùm ne minimam quidem moram actioni suæ uoluisse interponere: qui suis sit apparatus aut cogitatio belli, coràm ipsum uidere: præter familiares atq; domesticos in suo neminem esse comitatu, nullas etiam ab se cogi manus: cur ipsum autem accersiuerit, causam esse, quòd pacis eum esse studiosum existimet: ideoq; petere, ut quomodo religionem pacari, uel quid à socijs obtineri posse putet, ostendat: quòd si iam in præsentia nolit, daturum se consiliarios, quibuscum ea de re colloquatur. Ibi Lantgrauius ipse uerba faciens, ad Germaniæ salutem, inquit, & ad retinendam inter te, Cæsar, ac ordines omneis amicitiam, si quid conferre possem, nulli certè labori meo sim parciturus, & hac inprimis de causa huc ueni: cuperem sanè plures adesse socios, uerùm id propter temporis angustiam fieri nõ potuit: Saxoniæ quidẽ elector longius abest, & Iacobus Sturmius ualetudine impeditur. credo equidem uaria tibi esse delata, sed profectò sic res habet, ut ad Nauiũ scripsi. Nullum enim est à nobis Francofurti contra te susceptum consilium, & id solùm egimus, quomodo & in religione nostra permanere, & uim iniustam depellere posimus: de Galliæ rege delatum ad nos fuit, quasi per Aureliani ducis affinitatem auxilia tibi rex aduersum nos promiserit: quòd de inducijs Turcã sollicitares, mirati sunt homines prudentes, neq; leuẽ subesse causam putabant, præsertim, cùm Galliæ regem haberes pacatũ: nunc uerò, quia reipublicæ causa istud fieri dicis, equidem non habeo quod opponam: iam pridẽ enim opus habet, ut à sumptibus Germania recreetur: concilium flagitauimus quidem, sed liberum, pium, inq; Germania: cur autem

Lantgrauij oratio ad Cæsarem.

autem Tridentinum istud eo loco non habeamus, Vuormaciæ tibi de- 1546
monstrauimus abundè: nam exclusis idiotis, uti nos omneis uocant, episcopi & alij, qui sunt pontifici iureiurando deuincti, decernendi potestatem ibi soli obtinent: ut religionis componendæ rationem aliquam ostendam, mihi sanè non est integrum, absq; sociorum interuentu, & utrinq; malam mihi gratiam esse paratam uideo: quò minus autem inter tuos atq; me sermocinatio aliqua fiat, sine præiudicio tamē, non recuso. Equidem in concilio nō multum habeo positum spei, sed prouinciæ Germaniæ conuentum arbitror futurū non inutilem: nam sententijs atq; dogmate nimium adhuc à nobis reliqui populi dißidēt: in Germania uerò sic est comparatū, eoq́; res deuenit, ut mutari non poßit: nihil ergò potius est aut præstabilius, quàm ut liberam permittas in ea religionem, sic tamen, ut pacem omnes colant. Colloquium opinor optimo consilio institutum abs te Ratisbonæ. sed ab ijs qui interfuerūt, accipio, monachos ibi quosdam esse uirulētos, qui dogmata superioribus annis eodem loco conciliata rursus in disputationem adducant, & uita quoq; tam sint impuri, prorsus ut nihil ab ijs expectari poßit. Coloniensis archiepiscopus, hauddubiè uir bonus est, & quicquid huius rei facit, ex officio sese facere arbitratur, præsertim, cùm Ratisbonensis comitij decretū, ecclesiæ reformationē ei mandet: eam uerò, quàm fieri potuit, moderatißimè conscribi iußit, & necessaria tantùm sustulit, & in sacris bonis minimum immutauit. Liber autem ille cum sacra scriptura congruit, & habet ueterum doctorum testimonia, Tertulliani, Augustini, Ambrosij, & aliorum, qui proximiores ætati fuerunt apostolorū: si qua uis igitur ei propter hanc causam intentetùr, id cautionis loco futurū sit alijs, qui multò plura mutarunt. Tum Cæsar, actionē Francofurtensem suo se loco relinquere: nō se fidē ijs habuisse quæ delata sint, neq; sanè causam dedisse, quamobrem ita fiat: nunc ipsius etiam sermone sibi amplius satisfieri: concilium eò se procurasse, ut & reipublicæ prodesset, & qui sunt ibi patres, ultrò sese reformarent ipsi: neq; sui esse propositi, ut si quid ibi decretū sit, confeßionis Augustanæ socijs idcircò uis ulla fiat: hac etiā ipsa de causa Ratisbonæ colloquium institutum esse, cuius initiū quidem fuerit egregium, modò esset facta progreßio: Coloniensem, etsi promiserat uelle supersedere atq; differre, progredi nihilominus, &

Responsio Cæsaris ad Lantgrauium

1546 cogere homines ad suum institutum: Ratisbonæ factum esse decretum, ut suas ecclesias episcopi reforment, non autem illis permissum, ut nouam fidem atq; religionem introducant: deinde et hoc additum, ut emendationis formulam concipiant, & post in altero Imperij conuentu cognoscendam exhibeant: illum etiam ecclesiæ ministris atque pastoribus ordinarijs remotis, instituisse nouos: adhæc, impedire Canonicorum facultates atq; uectigalia, sibiq; partem aliquam ex ijs uelle decidi, & acerbis edictis rem agere, sic quidem, ut patrocinium & opem suam implorante clero, necesse habuerit, pro suo munere, quod gerat, contrarijs mandatis illum cohercere: ut autem colloquium inter ipsum atq; consiliarios, minimè sit captiosum, sibi placere. Lantgrauius ad ea. quòd ita sis in Germaniam meosq; socios affectus, periucundum inquit, est mihi, Cæsar amplissime, Deumq; precor, ut in eo perseueres. Ac sanè, si, qua uales ingenij præstantia, rem omnem bene consideres, ac tecum perpendas ipse, quantas tibi tuisq; regnis atque prouincijs commoditates adferat Germania, reperies nihil esse potius, quàm ut te, suo præcipuo magistratu lætentur omnes ordines, & tu uicißim illis utare beneuolis & officiosis. Nam certè, si Germaniā debilitari contingat, tuo sit hoc inprimis incommodo maximo futurum: quæ tua sit etiam de concilij decretis mens atq; uoluntas, percupidè audiui: sed ut illi sua reforment ipsi, uereor, ut id sperari poßit: etenim & pontifici deuincti sunt, & soli decernunt, & quanquam emendatione cumprimis opus habent, tamen illam sibi minus utilem, & prouentibus annuis detrimentosam esse uident: in colloquio Ratisbonæ uereor ut rectè ac ordine res geratur: nam & actionis exempla denegantur, & initiò nō fuerunt permißi nostris tabelliones atq; scribæ. De Coloniensi res habet, ut antè dixi: quia pastor est, cupit bonum atq; salutare pabulū suis ouibus proponi: putat hoc sui esse officij: cōscribi iußit igitur eius rei formulam: & qui nunc sunt eius aduersarij, fuerunt initiò reformationis auidi, Gropperus inprimis: nunc, postquam eò uentū est, recusant & tergiuersantur. Hic Cæsar interpellans, ah, quid reformet, inquit, bonus ille uir: latina uix tenuiter attigit: per omnē uitā treis tantùm Missas peregit, quarū ipse duas audiuit: non tenet initia. Sed diligenter euoluit libros Germanicos, ait ille, &, quod certò noui, religionē intelligit. Cæsar inuicem: reformare,

non

non est aliā inuehere fidē aut religionē. Nec ille fatetur, ait Lantgra= 1546
uius, nouam ab se religionē esse receptā, sed ueterē illam, à Christo nobis relictam & apostolis, redintegrari: quòd nonnullis ecclesiæ pastoribus remotis, præfecit alios, ad ipsius curam istud pertinet. nam si minister sit uel impuræ uitæ uel indoctus, episcopi certè est, illi summittere qui sit idoneus: paßim in ditionibus episcoporū multæ uacant ecclesiæ, quod possum affirmare, destitutæ pastoribus, ubi populus nulla neq; doctrina pascitur, neq; regitur disciplina, sed pecudū more uitā agit & barbaram & dissolutā. quòd cleri facultates interpellat, hanc rationē habet, quoniam in bellū Turcicum et Gallicum auri uim maximam impendit. est autē Imperij moris, ut magistratus hoc nomine suis pecuniam imperent: nullam ergò reprehensionem istud meretur: quod autem religionis hoc eum causa facere uulgò fertur, id ad ipsius inuidiam excogitarunt aduersarij. Postridie, apud Palatinum electorē coueniunt Lantgrauius, Granuellanus, Nauius, Masbachus. ibi Nauius initium sermonis facit, & hesterni colloquij cum Cæsare partē aliquam recitat, & quamobrē iam conuentum sit, exponit, & quàm sit cōcordiæ Cæsar cupidus, ostendit, et quum eo nomine colloquium esset institutum Ratisbonæ, theologos illinc abijsse dicit. Tum Lantgrauius, de illorū abitione sibi nihil adhuc cōstare: sed ad Saxonem atq; se perscriptū esse, quàm incōmodæ sint ipsis propositæ conditiones, quando nec initiò scribas adesse, nec actionis exemplum exhiberi, neq; domum aliquid enunciari præsides uoluerunt: audire etiam, quàm agant immodestè monachi collocutores, qui & dogmata pridē ibi conciliata rescindant, & concordiæ spem omnē adimant, & illaudatis uitæ exemplis homines offendāt: an idcircò sui discesserint, re desperata, nondum sibi esse compertū: se quidē illos non reuocasse. Hunc sermonem Granuellanus excipit, & de Cæsaris præclara uoluntate studioq; pacis nonnulla præfatus, illud de colloquij cōditionibus partim excusat: quòd autē uetiti sint domum aliquid nunciare, Cæsaris iniussu factum esse dicit. Ibi Lantgrauius, ut ijs omißis ad rem præsentem ueniatur, hortatus, illud, ante annū secundum Spiræ factū de pace, deq; iure dicundo decretum, laudat, & pacificandæ religioni, prouinciæ Germaniæ concilium inprimis aptū esse docet, & quoniā Itali, Hispani, Galli, tantopere à Germanorū dogmate dißideant, gene=

Principum aliquot colloquiū.

1546 generalis,uel,ut uocant,œcumenici concilij non magnum usum esse futurum censet:uerùm utcunq; res cadat,& ut conciliatio nulla fieri poßit,colendam tamen esse pacem,& Spirense decretum minimè tolli oportere demonstrat:religionis enim eum nunc esse statum per Germaniam,ut si quis eam opprimere conetur,infinita sint hominũ trucidanda millia.quod & maximo cum Cæsaris detrimento, quem Germaniæ uires auxerint, & aliarum gentium,quæ nobis infestæ sunt, Turcarum inprimis,lætitia summa futurum sit atq; compendio.Spirense decretum,tempori fuit accommodatum,ait Granuellanus,neq; per Cæsarem stetit,quo minus ualeret:quis autem contrà fecerit, non est obscurum:in priuatis nationũ concilijs uitiorum est facta semper atq; morum emendatio tantùm,de fide autem atq; religione,uerbum nullum:iam uerò plena sunt omnia dißidijs atq; sectis,quando de fide nõ idem sentiunt omnes:ad disceptationem igitur hanc non Germani tantùm,sed reliqui etiam omnes populi Christiani nominis pertinent: theologi plærique sunt homines morosi,difficiles,obstinati,quibuscum expediri causa non poßit: adhibendi sunt igitur uiri principes & optimates,& media quædam est dogmatum inuenienda ratio: ne uos quidem ipsi liberam permittitis religionẽ: nam qui diuersum sentiunt à uobis,carcere mulctantur atque pecunia:cùm uerò concordiam Cæsar inprimis expetat,non ei licet, quod impium sit, largiri: nam si promiscuæ multitudini permittantur omnia, ne magistratus quidẽ in tuto sit futurus.Imprudenter facio,quod de tantis rebus,ait Lantgrauius,absentibus socijs uerba facio:uerùntamen, quia res non agitur captiose,pergam. bono equidem animo Spiræ factum illud à Cæsare decretũ arbitror,& cùm aduersarij uelle se tolerare illud tunc promiserint,non est quod iam reclament: deinde, quia Cæsari firma dedimus in Galliæ regem auxilia,fore speramus,ut quod tunc et comprobatũ fuit & sigillis obsignatum,minimè uioletur:porrò nationis concilium nihil est quod remorari debeat:nam eandẽ,quàm apostoli, quam concilium Nicenum,quam Athanasius, fidem profitemur, & de summis atq; præcipuis dogmatis conuenit nostris theologis: de cœna domini fuit quidem inter eos contentio,uerùm ea nunc est cõsopita:nemo enim est,qui nõ fateatur ibi corpus atq; sanguinẽ Christi uerè percipi:sunt anabaptistæ,sunt Dauidici et nescio qui præterea, sed

in hos animaduertimus:non igitur opus est,ut exteræ gentes etiã ad= 1546
sint,cùm hæc definientur. quanquam,si ueritatis cognitioni sese da=
rent, optabile cumprimis esset:ut media quædã dogmata statuantur,
& quidem à magnatibus,non admodum repugno, sed absq; theolo=
gis illud uix posse fieri puto:quòd si pura euangelij prædicatio, & in
tegra cœna Domini,& ministris ecclesiæ permittatur coniugium,ut
Baphnutius olim in concilio suasit, stabiliri posse concordiam arbi=
tror: ad religionem nostram ubi ui cogantur homines,locum nullum
scio: diuersam quidem aut uariam in eodem loco doctrinam non pati
mur,uim autem nemini facimus,nec occidimus quenquam,neq; spo=
liamus bonis:quod si uestris in finibus nostræ religionis homines es=
sent inuiolati, suaq; templa separatim haberent, ego sanè, ut pro me
tantùm loquar,idem uestris per meam ditionem atq; fines permitte=
rem:sed quoniam id à uobis minimè conceditur, nos etiam æquabilẽ
et eandem esse cupimus ubique doctrinam: quod ergò de Spirensi de=
creto,deq; Germaniæ concilio dixi prius,idẽ nunc etiam optimũ esse
duco. Si quis omnium est,inquit Granuellanus,qui religionem amet,
is profectò Cæsar est, inq; gratiam pontificis ne tantillum quidem ab
æquitatæ deflectet: Spirense quoq; decretũ, magna cum alterius par=
tis,nec sine pontificis etiam offensione seruauit:sed & Nauius & ego
non mediocrem hoc nomine sustinemus inuidiam: in concilio natio=
nis equidem nescio qui sit futurus iudex:nec enim eodem modo scri=
pturam intelligunt omnes: & quoniam in colloquio parum uidetur
esse spei,rationes aliæ profectò sunt inueniendæ: conciliata quidẽ ali=
qua sunt dogmata,sed rursus multa sunt adhuc controuersa: deinde,
conciliata plenius & amplius interpretatur Bucerus, quàm res ipsa
patitur: quòd si iam in eo permaneatur, qui sit tandem Imperij status
futurus,facilè iudicari potest. Pergratũ est,ait Lantgrauius,quòd Cæ
sarem à pontifice minimè pendere dicis: atque utinam ille pontificem
ad officium adducat:episcopi Romani Cæsarem olim pro magistratu
summo colebant, nunc autem illis iureiurando sunt deuincti Cæsares:
in omni disceptatione, iudicij summa meritò defertur uerbo Dei,
quòd minimè est obscurum, modò sese mens hominum accommodet.
nam & peccatũ nobis ostendit, & ad pœnitentiam uitæq; nos emen=
dationem inuitat,& Christum nobis proponit, qui mundi peccata su
stulit,

1546 stulit, in cuius etiam nomine Deus est inuocandus, ut spiritum suum sanctum nobis largiatur: hæc nimirum fides atque doctrina semper extitit, & in ecclesia Dei permansit, uti precatio Dominica, & symbolum apostolorum, & multæ præterea cantiones, in ecclesijs usitatæ, de beneficio Christi, demonstrant: neq; uerò considerandum hic est, quid maxima pars opinetur, sed quid uerum sit. nam & Hierosolymæ, cùm ex apostolis atque discipulis plæriq; uellent gentes prophanas, quibus erat annunciatum euangelium, circumcidi, Petrus tantùm, & Paulus, & Iacobus atque Barnabas, contrà senserunt, & errore commonstrato, iugum illud legis abrogarunt. quo quidem tempore, maxima pars eius conuentus, paucorum iudicio, quod rectum erat, ceßit & obtemperauit. Nos quidem alijs populis minimè præscribimus, uerùm id modò cupimus, ut Germanis inter se conueniat. De medijs rationibus ut agatur, ferre quidem possum, sic tamē, ut à Spirensi decreto non recedatur, quantum ad pacis atq; iuris constitutionem pertinet: in cæteris autem uidendum est, quid per uerbum Dei statuere liceat, quid non. sed Palatinum etiam uelim, propinquum & necessarium meum, quoniam is & plurimis interfuit comitijs, & res anteactas nouit, in medium aliquid adferre. Tum ille, de Cæsaris optima uoluntate locutus, Ratisbonæ colloquiū rectè fuisse inchoatum, &, si repetatur, quæq; conciliata sunt dogmata, non disputentur amplius, putare se dicit de reliquis posse tolerabiliter conuenire. Cōcordiam, inquit Granuellanus, ualde Cæsar expetit, ut antea non semel dictum est: ea nisi constituatur, incommodo certè reipublicæ fiet: & quanquam ex Imperio ne tantillum quidē habet emolumenti Cæsar, etsi ualetudine quoq; sit minus firma, tamen Germaniæ causa, profectionem hanc suscepit: cum Galliæ rege uel cum alijs nihil habet occulti consilij, neque uenit auxilia petiturus, uerùm ut in commune consulat omnibus. Cogunt manus atque copias tum Gallus tum Britannus, quod ualde suspectū est: deinde, propter mortem nurus habet quod in Hispanijs agat Cæsar: uerùm his omnibus postpositis, ad comitia tendit. quod si nulli ueniant eò principes, quid solus efficiat? clamatur subinde & imploratur eius interceßio, neque tamen ad locum deliberationi constitutum, uenitur: rectè igitur erit, si tu Palatine, tuq; Lantgrauie, qui facilè estis primi, uos eò conferatis.

Etiámsi

Etiámsi fortè non ita multum, ait Lantgrauius, ad Cæsarem ex Impe= 1546
rio redit, tamen, quod & in Turcam & Galliæ regem & in alios ei dantur auxilia, quòd Imperij dignitas hæc authoritatē ei summam ad cæteros reges conciliat, quòd copias perpetuò conscribere, et exercitus maximos in Germania conficere potest, quum id cæteris nō liceat, quanti id esse putabitur? Aduersarij multò magis quàm nos, clamant, neq; tamen sanis consilijs acquiescunt. nos enim & decretum Spirense probauimus, & ante annum quintū Ratisbonæ conciliata dogmata postulauimus in acta referri, colloquij etiam postremi rationes omneis æquas admisimus: illi contrà, nihil horū receperunt, nec ad ullas conditiones accedunt: imò, Vuormaciæ, publica testificatione colloquium recusarunt. Iam, ut ego Ratisbonam me conferam, fieri certè non potest, propter sumptuum magnitudinē: est etiam litis aliquid electori Saxoniæ cū Mauricio: quod cùm ab utriusq; consiliarijs componi nō poßit, ad me reiectum est, et ut componatur, permagni refert: legatos tamen ad comitium amplis cum mandatis mittam. Sic dimisso conuentu, Nauius, aliquot post horis redit ad Lantgrauiū: ait Cæsari placere colloquiū hodiernum, & ut Ratisbonam ipse ueniat, iterum urget, simul exquirit, an Cæsarem eo die sub uesperū denuò conuenire uelit? non abnuit ille, cumq; uenisset, per Nauium Cæsar ei gratias agit, primùm, quòd eò uenerit, deinde, quòd ipsum atq; Palatinū uideat esse cupidos concordiæ: cæterùm, collocutores existimare se Ratisbonam esse redituros: id si non fiat, se rursum illos uelle conscribere: sed interim petere, ut ad comitium ipse ueniat, si non initiò, saltem ad exitum: se uidelicet rebus omnibus posthabitis, in Germania totū nunc uersari trienniū, ut eam pacare poßit. Ad ea Lantgrauius, de collocutorū abitu nihil sibi constitisse prius, & hodie primùm audisse, causas etiā, cur id factū esse putet, recitasse: quòd si iam ipse petat, suisq; socijs uisum fuerit, ut diuersæ partis ijdē theologi reuertantur, suos etiam non emansuros: ut autē ipse contendat eò, non sibi esse integrum, quòd magnos in Brunsuicensi bello sumptus fecerit, quòd filiam nuper elocarit, quòd inter Saxoniæ duces arbiter esse debeat, quòd nō nisi magno cum comitatu sibi proficiscendū sit, quòd à Brunsuicensis captiui socijs periculū suis finibus, per suam absentiam incumbat. Tum Cæsar. sui minimè consilij, ut ipsum ullo non necessario sum-

Cæsar Lantgrauiū monet, ut ad comitia ueniat.

1546 sumptu grauet, sed petere inprimis ut ueniat, quòd ipsius præsentiam actioni toti ualde profuturã, & fore putet, ut et Saxones & alij sic excitentur: neq; uerò esse quod ab Henrici socijs aliquid metuat: nec enim tantas illorum esse uires, & ut aliquid conentur: se tamen interuenturum, nec ut quietem publicam & ociũ aliquis interturbet, permissurum esse. Lantgrauius, repetitis iterum causis nihil se polliceri posse, legatos tamen ait missurum, qui paci studeant: quòd si autẽ per omnia morem ei gerere uel gratificari non poßint, orare, ne molestè ferat, sed cogitet nulla id obstinatione uel malicia fieri, uerùm metu numinis diuini: nam & perbreuem ac incertam esse huius lucis usurã, & de perpetuitate cogitandum esse. Cæsar iterum de suo studio locutus, negocium illud Saxonicum differri posse: ueniat igitur, nec ulla re sese patiatur impediri, fore, ut præsens ipse consultor sit & author socijs, quo sese tractabiles præbeant, & ut cõmodum fiat actionis initium. Posthæc, Lantgrauius conquestus de nonnullis, quorum opera sit usus Henricus Brunsuicensis, rem omnem actam, & quomodo sit ille captus, breuiter exponit, & ab illis iniuriam sibi fieri Mauricioq; dicit: esse uidelicet homines leues, & natos excitãdis turbis: in his Fridericum Spedium heri sibi nunciasse, quod si uellet audire, patefacturum quæ nunc agitentur occulta quædam & artificiosa consilia: sed quòd homini minimè fidat, eius repudiato colloquio, nunciasse, ut quæ coràm esset dicturus, per scripta sibi mittat. Cùm hoc Lantgrauius diceret, admodum Spedio Cæsar succensuit: his ergò commutatis inter eos uerbis, Lantgrauius peramicè dimissus à Cæsare, discedit, Hedelbergam profectus, inde domũ. Cæsar autem rectà contendit Ratisbonam: & illis ipsis ferè diebus, nimirum ad calendas Aprileis legati protestantiũ Vuormaciæ conueniunt, de summa rei consulturi: quia uerò benignè Cæsar Lantgrauiũ ab se dimiserat, illi, acceptis à Lantgrauio literis, qui rem actam interea cum Saxone communicauerat, Aprilis die xxiij. discedunt, ut Ratisbonæ, quo proficiscendum erat alioquin ad comitia, de his ipsis rebus deliberent. Hoc in conuentu Rauesburgenses in protestantium fœdus uenerunt. Aprilis die octauo, tertius fit Tridenti confessus patrũ. ibi ueteris atq; noui testamẽti libri recitantur, & sacrosancti esse iubentur, nulla ipsorũ omissa particula: uetus autẽ & illa uulgata Bibliorum uersio sola iubetur in templis

Cæsar uenit Ratisbonã.

Tertius cõsessus Tridẽti.

plis atq; scholis obtinere locũ: statuitur etiam, ne quis ad suum captũ 1546
atq; sensum interpretetur sacram scripturam, sed ut ecclesiæ consensum atq; patrum in eo sequantur omnes: adhæc, librarijs, ne quid excudant aut distrahant, nisi de consensu præsulis ordinarij, mandatur: deinde, ne quis ad ludicra, fabulosa, uana, uel ad superstitionem atque ueneficia seu famosos etiam libellos utatur sacræ scripturæ sententijs atq; locis, edicitur, & futuro consessui dies ad decimum septimum Iunij diem designatur. Aderat tum Cæsaris legatus, Franciscus Toletanus, et cùm in Cæsaris laudem multa dixisset, explicasset etiam, quàm fuerit iucundus ille dies Cæsari, quo conciliũ pontifex inchoauit, Didaco Mendociæ, qui febri correptus Venetias ad pristinam legationẽ redierit, se datum esse collegam, demonstrat, & operam suam professus, Deum esse rogandũ dicit, ut hanc pontificis atq; Cæsaris cõsensionem, tam piam, tamq́; salutarem reipublicæ perpetuam esse uelit, quò uidelicet emendatis uitijs, et noxijs herbis reuulsis, pristinã suam culturam ager domini recipiat. Ad undecimũ Aprilis diem, pontifex, per Hieronymũ Franchũ, quem tunc in Heluetios remittebat, dat literas ad Sedunensem & Curiensem episcopos, & quosdã ijs locis abbates. totius orbis Christiani proceres ecclesiasticos, ad concilium generale Tridentinũ ab se uocatos: æquũ autem esse, ut ipsi, qui ecclesiam Helueticam repræsentant, inprimis eò ueniant, nam eius nationis populũ ualde sibi præ cæteris esse charum, quòd sint tanquam peculiares filij sedis apostolicæ, & libertatis ecclesiasticæ defensores: uenisse iam Tridentũ ualde frequentes episcopos ex Italia, Galijs, Hispania, & augescere quotidie numerum: itaq́; non esse decorum, ipsis qui sint uicini, longinquiores præuertisse: gentem ipsorum esse non parua sui parte contaminatam hæresibus, eoq; magis indigere concilio: tarditatẽ igitur istam diligentia nunc resarciant, et mox eò se cõferant, omni postposita mora, nisi pœnam, legibus præscriptam, & neglecti officij neq; præstitæ obedientiæ crimen incurrere uelint, quam quidem obedientiam per iusiurandũ sibi promiserint: cætera dicturũ esse legatum, & orare ut ei fidem habeant. Clerus et academia Coloniensis litem suam aduersus archiepiscopum magno studio Romæ exercebant. Itaq́; pontifex, Aprilis die decimo sexto, lata sententia, illum, quòd suæ salutis immemor, contra regulas & doctrinam ecclesiasticam, & apostolo-

Cæsaris legatus in concilio.

Põtificis literæ ad episc. Helueticos.

Archiep. Coloniẽ. à Papa excõmunicatus.

1546 rum traditiones, contra Christianæ religionis consuetos in ecclesia ritus atq; ceremonias, contra Leonis decimi censuram, aduersus Lutherum atq; socios editam, non uno modo peccarit, ab ecclesiæ communione submouet, et archiepiscopatu cæterisq; sacerdotijs omnibus & priuilegijs & facultatibus priuat, & ipsius ditionis populo mandat, in uniuersum, ne deinceps ei pareant, iusiurandum etiam, quo sint ei deuincti, remittit, eiq; silentium imponit, & ut sumptum litis aduersæ parti restituat, edicit. Erant adiuncti Coloniensibus, Leodinus & Vtricensis episcopus, & academia Louaniensis. ea sententia Romæ pòst excusa fuit typis, Augusto mense. Cæsar, ubi Ratisbonam uenit, & è præsidum colloquij sermone cognouit de re tota, molestißimè tulit theologorum abitionem, & dimißis in Germaniam literis, admodum de eo queritur, & principes, ut ipsi ueniant, grauißimis uerbis hortatur. À protestantibus legati solùm uenerunt: aderant autẽ Mauricius, Ericus Brunsuicensis, Ioannes & Albertus Brandeburgici, Tridentinus, Augustanus, Bambergicus, Vuirciburgensis, Passauiensis, Hildessemius, episcopi. sub exitum Maij Ferdinandus quoq; rex eò uenit. Altera die Iunij protestantes adeunt Cæsarem, queruntur de cæde Diazij, & de parricida supplicium sumi postulant. Cæsar cum fratre deliberaturum sese: Ferdinandus etiam interpellatus, eodem modo respondet. protestantibus aderant Palatini, Colonienses, Monasterienses, Noribergici, Ratisbonenses ac Norlingenses legati. Tertio pòst die, Cæsar conuocat omneis ordines, & indicti causam conuentus exponit. ipsis constare, quemadmodum Imperij causæ, longè sanè grauißimæ, comitio superiori Vuormaciæ, propter plurimorũ absentiam expediri non potuerint: ad hunc itaq; conuentum rem fuisse dilatam: quò minus autem ad constitutum diem, nonas Ianuarij mensis, ipse uenerit, factum esse, partim ob infirmam ualetudinẽ, partim, quòd colloquium esset inchoatum opinione tardius: habuisse quoq; rationem temporis & hyemis asperrimæ, nec ipsos ullo non necessario sumptu uoluisse grauare: & quanquam domi satis esset quod ageret, tamẽ ingressum iter, omnium primum huc uenisse: quod sanè præter expectationẽ sibi prorsus acciderit: nam exemplo suo debuisse reliquos etiam priuatis negocijs antetulisse rempublicam: confidere autem fore, ut qui ualetudine nõ sunt impediti, ueniant etiamnum, reliqui uerò legatos

Cæsaris actio Ratisbonæ.

gatos

gatos mittant cum plenis mandatis: porrò, Vuormaciæ fuisse designa- 1546
tum colloquium doctorum, cuius quidē sit factum initium, & omninò putasse, futurum, ut postquam ipse cæteriq; principes huc uenissent, & collocutores reperirent huic rei uacantes, & quid inter ipsos actum esset, cognoscerent: nunc autem scire ipsos atque uidere, quemadmodum absq; fructu sit dissolutum & abruptum colloquium: cùm autem ipse uehementer cupiat pacare Germaniam, dissidio sublato religionis, petere, ut quid amplius in eo faciundum esse putent, sibi communicent, ut pro suo munere officioq; statuere demum aliquid utiliter possit: adhæc, quoniam Imperij summa necessitas postulet, ut Cameræ iudicium restituatur, et uerò, quemadmodum id fieri debeat, legibus iam antea cautum sit, postulare, ut qui eius rei ius habent, exhibeant ac repræsentent assessores, et impensam omnem faciant, neq; se, qui maximum Imperij causa sumptū sustineat, præterea grauent: nam ut legibus atq; iudicio careat Germania, rem esse et illaudati exempli nec ullo modo posse excusari: deliberationē etiam de inferendo Turcis bello, in hoc tempus esse reiectam, sed anno superiori Galliæ regem sibi nunciasse, de inducijs impetrandis esse spem, ad eamq; rem procurandam suum studium & operam esse pollicitū: & quia non ita pridē auxilia sibi dederint ordines, annona quoq; multis in locis nō respondeat expectationi, uisum sibi fuisse Germaniam esse nonnihil recreandam, ut, cum opus erit, tolerare sumptum possit: itaq; per intercessionem Galliæ regis egisse cum Turca, et unius anni pactas esse inducias: cùm autem illæ iam ad finem Octobris exeant, & alioqui nō uno modo uiolentur, sicut à Ferdinando rege fratre accipiat, & qui sit futurus euentus, non constet, omninò se arbitrari, futurum, ut cū res ita poscet, illud, quod de auxilijs antea polliciti sunt, præstent: se uicissim, quod ad tutandum Imperiū pertineat, nihil non esse collaturū & opis & consilij. Solent electores communicare consilia: sed hoc tempore Moguntini et Treuirenses legati secessionem faciunt à Coloniensibus, Palatinis, Saxonicis, Brandeburgicis, & ad pontificios transeunt, &, re deliberata, conciliū Tridentinum approbant, & Cæsarem, ut illud tueatur, & protestantibus persuadeat, hortantur, quò nimirum & eò ueniant, & synodi decretis atq; cognitioni se submittant. Protestantes uerò Cæsarem orant, ut firmam pacem & æquabile ius constituat,

Diuisio inter Electores.

1546 ut religionem legitimo Germaniæ concilio uel Imperij conuentui, uel colloquio doctorum, certis legibus instituendo, permittat: Tridentinum etiam hoc concilium non illud esse, quod in Imperij conuentibus decretum sit atq; promissum, demonstrant. Dum his de rebus deliberatur, ecce fama spargitur, à Cæsare & Ferdinando & pontifice maximos fieri bellicos apparatus. Nam quia pacem Galliæ rex cum Cæsare colebat, et inducias in hunc annum Turca largitus erat, idoneum hoc uidebatur esse rei gerendæ tempus. Episcopi quidam & sacrificus Cæsaris magnum inter alios huc attulisse momentum dicuntur, à pontifice nimirum subornati. Cùm ergo belligerari Cæsar omninò constituisset, nona die Iunij Tridentinum cardinalem celerrimo cursu Romam mittit cum mandatis ad pontificem, auxilia promissa conquirendi causa. Biduo pòst, centuriones omneis, tribunos atque duces cum pecunia dimittit, ut è uestigio delectus habeant. Burensi Comiti Maximiliano iam antè mandauerat, ut quantas omninò posset equitum peditumq; copias, per inferiorem Germaniam conduceret. Albertum etiam & Ioannem Brandeburgicum & ordinis Germanici magistrum, Vuolfgangum iubet conscribere equitatum: nam duo illi, quanquam erant religionis, & Ioannes quidem etiam fœderis protestantium, tamen, quòd Cæsar, non propter religionem, sed quorundam rebellionis ulciscendæ causa bellum suscipi diceret, suam illi operam addixerant: et erat Ioannes, Henrici Brunsuicensis captiui gener, ut sæpe diximus. His rebus commoti, deq; communi Germaniæ periculo soliciti, protestantium legati, reliquos Imperij ordines, ut Cæsarem unà secum adeant, belli deprecandi causa, rogant: uerùm id frustrà fuit: inprimis autem Moguntini recusabant, & Treuirenses. Lantgrauius, qui diligentißimè peruestigaret omnia, subinde mißis Ratisbonam literis, quid comperisset, & quid diuersis ex locis ad se delatũ esset, nunciabat, & ut equitum cohortes aliquot, iam ante propter belli suspitionem conductæ, retinerentur amplius, & nouæ conscriberentur, monebat. Illi uerò, quòd Cæsaris postulata, nihil hostile, sed summam lenitatem studiumq; pacis præ se ferrent, nullum eo quidem anno, bellum esse futurum putabant: cùm autem ipsa res declararet, non esse uanum rumorem, cùm iam non in Germania tantùm, sed per Italiam quoque manus cogerentur, Hispanorum etiam aduentarent copiæ,

Fama belli in Protestãtes.

Lantgrauij sagacitas.

piæ, Iunij die xvi. Cæsarem adeunt, & quia sint plena omnia motibus 1546
bellicis, num ipsius hæc fiant imperio, sciscitantur: cũ enim nec in Turcam, nec in externum ullum principẽ aliquid ipsum moliri fama sit, mirari, quorsum iste pertineat apparatus. Aderant eis Colonienses ac Palatini legati. Cæsar ad ea per Nauium. qua charitate sit Germaniã complexus, inde ab inito magistratu, et quàm fuerit perpetuò studiosus pacis, nihil opus esse recitare: nunc etiam eiusdem se uoluntatis esse, nec aliud habere sibi propositum, quàm ut concilientur ordines, & pax atq; ius per Imperium ualeant. in eo qui sibi paruerint, eos omnè ab se beneuolentiam expectare iubet, qui secus facient, in hos pro iure & authoritate sua sibi agendum esse dicit. Postridie, datis literis ad plerasq; ciuitates fœderis protestantium, inprimis ad Argentinenses, Noribergicos, Augustanos, Vlmenses, non dubito, quin uobis, inquit, abundè constet, quàm chara mihi semper fuerit Germania, communis omnium patria, quantos etiam subierim labores, & sumptus fecerim, non absq; regnorum meorum maximo dispendio, ut graue illud & periculosum religionis dißidium componeretur. qua quidem in re nullum meum captaui priuatum emolumentum, sed id semper operam dedi, ut sublatis offensionibus, pace Germania frueretur: hoc enim decreta testificãtur, à me subinde renouata. tametsi quidam secus hæc interpretantur, & falsò mihi diuersum attribuunt. In hac etiam mea reipublicæ administratione, ciuitatum salus mihi semper curæ fuit, ne uidelicet à quibusdam opprimerentur, qui datam occasionem atque facultatem eius rei perficiendæ, non erant neglecturi, quod etiam uos, ex rebus anteactis, pro uestra prudentia non semel animaduertisse puto: iam, licet à quibusdam uaria sæpe tentata sint in uestrum & reliquorum ordinum & meum quoq; detrimentum, tamen, quod ea sine maiori aliquo motu corrigere non possem, toleraui, spe quadam bona fore, ut huius meæ lenitudinis fructum aliquandò perciperem, utilem reipublicæ: quod sanè futurũ erat, nisi quidam occultis et miris artibus conciliationẽ impediuissent, non eò certè, quòd religionẽ ament aut gloriam Dei spectẽt, sed ut obducta quadã specie pietatis, qua suã nequitiã tegũt, reliquos ordines opprimãt, eorumq; facultates in suã potestatem redigant: nam & quorundam bona iam occuparunt, & per uim adhuc detinẽt, magna certè cum iniuria plurimorũ. Et quum

Cæsaris literę ad ciuitates Protest.

1546 eò rem deduxerunt, ut sublatis iudicijs, nihil amplius metuant, nūc etiam hunc meum, quo fungor, magistratum non uno modo petunt & temerariè conuellunt, eo consilio nimirum, ut ordines Imperij, maximè uerò ciuitates, partim ui, partim insidiosis rationibus subigant. Cuius quidem rei fidem mihi faciunt sermones ipsorum, quando iactant, ut quidem ad me defertur à fide dignis, et minantur etiam, se mihi uim facturos atq; bellum. Testantur idem tot illorū ficti, seditiosi, famosi libelli atq; picturæ, quas edunt, ut turbas excitent, & in me populum accendant. itaq; spem nullam habere possum, fore, ut patientia & lenitate mea uicti redeant ad sanitatem aliquando, & ab insolentia sua desistant. Nam adhuc quidem adeò nihil hac ratione profeci, tot nunc annis, ut non solùm non facti sint meliores, uerumetiam se ipsis deteriores, et obstinati magis, magisq; rebelles ac temerarij. Quæ sanè res ad interitum reipublicæ pertinet, ac nisi remediū adhibeatur, futurū est, ut è sua prisca libertate Germania grauißimam in seruitutē atq; tyrannidē adducatur: id uerò tolerare diutius atq; pati nec mihi licet, nec ullo modo, si ferrē, excusari posset: ut ergò dignitas mihi mea cōseruetur, ut pax atq; ius in suo gradu consistant, ut imminēs periculum, ab Imperio depellatur et à uestro capite, reipublicæ perturbatores illos ad officiū adducere, et Germaniam suo nitori atq; libertati restituere cōstitui. Quod quidem institutum meum uobis putaui denunciandum, ut ne fidē habeatis ijs, qui fortè spargēt aliud esse mei cōsilij. nā sanctè uobis confirmo, nō aliud me spectare quàm hoc ipsum, quod iam exposui. quapropter etiam cōfido uos mihi non esse defuturos, ut & illorum reprimatur audacia, & uestra uobis dignitas recuperetur. Id si feceritis, omnem à me beneuolentiam uos expectare iubeo, quod quidem amplius declarabo, si quis à uobis ad me ueniat eius rei legatus. In eādem ferè sententiam ad Vuirtembergicum quoq; principem scripsit. Eodem die, quo fuerunt hæc perscripta, Granuellanus atq; Nauius ad se uocant earum, quas dixi, ciuitatum legatos, & ad singulos separatim in eundum propè modum locuti, bellum hoc non aduersum ciuitates, uerùm in quosdam parari dicunt, rebelles, qui læsæ maiestatis crimē admiserint, qui Cæsaris authoritatē uiolarint, qui principum aliquot & episcoporum facultates occuparint, qui per occasionem ne ciuitatibus quidem sint parcituri: fidem igitur & officium

Cæsari

Cæsari præstent, nec aduersarijs opem ferant, ut ne Cæsar causam ha= 1546
beat offensionis in ipsos, quibus bene uelit: scribant autem hæc suis quàm primum, & hortentur, ut in officio permaneant: Cæsarem quoque scripturum illis & missurum etiam legatos. Eodem die, Tridenti, statuitur, ut in eorum, qui uulgo canonici dicuntur, & monachorum collegijs theologica prælectio cuipiam demandetur, ad eamq; rem, sacerdotium aliquod loco stipendij designetur: ad legendi uerò munus nemo recipiatur, nisi de cuius eruditione, moribus atq; uita compertum habeat episcopus aut abbas: et quoniam euangelij prædicatio nō minus necessaria sit, quàm ipsa lectio, iubentur episcopi & quicunq; alij proceres ecclesiarum docere populum, aut, si legitimè impediantur, substituere qui faciant: archipresbyteris etiam atq; populi pastoribus mandatur, ut saltem septimo quoq; die, qui Domino sacratus est, denuncient hominibus quæ cognitu necessaria sunt ad salutē, hortentur eos ad uirtutem & à uitijs deterreant: negligentibus constituitur pœna: simul admonentur episcopi, diligenter cognoscant, quid quisque doceat, & si fortè disseminentur hæreses ac opiniones absurdæ, remedium, legibus præscriptum, adhibeant. Pòst fiunt decreta de peccato quod uocant, orginis, & culpam eius omnem tolli dicunt per baptismum. manere quidem in baptisatis fomitem peccati, seu concupiscentiam: & licet hanc Paulus aliquando peccatum uocet, hoc tamen eò fieri, non quòd reuera sit et propriè peccatū, sed quòd ad peccatum inclinet: hoc autem decreto non comprehendi uirginem Mariam, et obseruandum esse, quod in eo quondam statuit Sixtus pontifex eius nominis quartus. proximo deinde consessui dies dicitur ad xxix. Iulij diem. Porrò, Sixtus quartus anno sui pontificatus xiij. decretum fecit, quo sacris interdicit illis, tanquam hæreticis, qui uirginē Mariam in peccato fuisse conceptam originali, quod uocant, & eius cōceptionis memoriæ consecratum diem ab ecclesia Romana, nō esse celebrandum docent. Decretum hoc extat in ea iuris pontificij parte, quam dicunt extrauagantem. In hoc, quem diximus, consessu, Galliæ regis legatus Petrus Danesius, orationem habet, & de Galliæ regum in ecclesiam Romanam meritis atq; pietate, multa locutus, inde à Clodoueo rege ducto initio, Franciscum regē ab his maioribus profectū, nullo genere officij inferiorem illis esse docet, qui perpetua quadam

Decretū Synodi Trident.

P. Danesij oratio in concilio.

1545 *amicitia coniunctus fuerit* Leoni, Adriano, Clementi, *& iam* Paulo III. *pontifici Maximo, qui in ista religionis iactatione atq; tempestate diligenter cauerit, ne qua fieret suos intra fines mutatio, propterea quòd penes ecclesiam, totius rei iudiciũ esse uellet.* Etenim, *etsi natura sit clementißimus, tamẽ grauißimas pœnas ijs denunciasse, qui priuata quadam temeritate, statum auderent ecclesiæ conuellere: qua quidem diligentia & seueritate sit hoc consecutus, ut* Galliam *totam ipsis iam tradat pacatam: nihil enim in ea nouum esse, nihil alienum, nihil, quod non ex ueteri more ac disciplina sit introductum: & cùm inprimis utile reipublicæ semper existimarit, esse unum in ecclesia, pontificem* Romanum, *ut* Petri *successorem, ad quem cæteri: uelut ad caput, omnia sua referant, semper illi fuisse curæ, ut hic magistratus principem locum obtineret:* Ac *licet magnis sæpe propositis conditionibus solicitatus sit, ut diuersum ageret, & editum ab altero quodam exemplũ sequeretur, nunquam tamen ab instituto potuisse dimoueri, et indicto nuper concilio, quum patres aliquot eò conuenisse audiret, ilicò suis aliquot delectis episcopis, ut huc cõtenderent, mandasse, cúnque deinde conseßibus aliquot habitis, decreta quædam essent facta, inq́; Galliam perlata, sibi & collegis dedisse negociũ ut huc profecti, quid sit ipsius uoluntatis, exponerent: primũ igitur hoc esse postulatum, ut semel in uniuersum constituant, quid in religione, sequendũ sit atq; credendum, deinde ut personis ecclesiasticis uitæ morumq́; disciplinam acerrimam præscribant: quicquid decreuerint, fore, ut illius mandatu per omnẽ* Galliam *obseruetur:* Adhæc, *quia* Galliæ *regũ maxima sint in ecclesiam* Romanam *merita, ne patiantur quicquam eorum imminui uel mutari, quorũ poßeßionẽ* Galliæ *reges habuerunt, inde à* Ludouico *pio* Caroli *magni filio: postremò, ut* Gallicanis *omnibus ecclesijs, quarũ ipse tutelam habeat, à maioribus relictam atq; cõmendatam, sua iura omnia, priuilegia & immunitates confirment.*

Cum ijs literis, quas paulò suprà recitauimus, & amplioribus mandatis, Argentoratum *uenit à* Cæsare, Lazarus Schuendius, Iunij *die xxiiij, cùm ex itinere cæteros, de quibus antè dixi, cõuenisset.*

Argentinensium ad Cæsarem responsio.

Senatus autem, eo dimisso, Cæsari *non multò pòst rescribit, & quod* Lazaro *non statim responderint, factum esse dicunt rei propositæ difficultate, quæ non ad se tantum, sed ad alios quoque pertineat: iam, quod de sua*

in

in Germaniam uoluntate dicat, habere se permagnam gratiam, & o- 1546
rare, ut in ea permaneat, nec ad ciuile bellũ incitari se patiatur: quòd
præterea queratur de nonnullis, qui suum non faciunt officium, neq;
fidem & obedientiam præstant, magno se cum dolore legisse: sperare
tamen, suæ religionis neminem esse tanti criminis affinem: neq; enim
per nos, inquiunt, stetit, quò minus conciliata sit religio: & ante an-
num quintum, in comitio Ratisbonæ, quum de quibusdam dogmatis
conuenisset, tuq;, Cæsar, ad ordines retulisses, placerétne decretum
fieri de recipiendis illis atq; sanciendis, meministi quemadmodum &
nos & alij complures tum assensi fuimus. quod sanè conciliationis
optimum erat futurum initium: sed & alij quidam, monitu atq; suasu
pontificis recusarunt, & Romam omnia reiecerunt: in alijs deinde co
mitijs nihilo plus actum est, impedientibus aduersarijs, qui quidem et
ante annum, Vuormaciæ, non modò non approbarunt colloquium
abs te institutum, sed singula quoq; uerba decreti, quæ huc pertinerẽt,
dispunxerunt: impediti uerò postremi colloquij causam, nostramq; si
mul excusationem, è scriptis nostris, hoc in conuentu exhibitis, cogno
uisse te putamus: quam etiam fuerint concordiæ cupidi, quos tu consti
tueras, collocutores, uel ex eo satis apparet, quòd dogma iustificatio-
nis, abhinc annos quinque conciliatum, magnis uiribus impugnarunt
neq; pro conciliato haberi uoluerunt. Quæ nostra sint uota, & quan
topere cõcordiam optemus, nouit Deus, quem nostris in templis, hoc
nomine quotidianis precibus solicitamus: aduersarij autem, à superio
ri conuentu Ratisbonensi, nullam admiserunt actionem, & ad ponti-
ficem, cuius in clientela sunt, atq; concilium, rem omnem reiecerunt:
Atqui, graues illos errores, de quibus in ecclesia natum est hoc dissi-
dium, pontifex ui quadam atq; potentia retinere cogitat, & prorsus
ita rem gerit, ut eius iudicio committere causam nõ possimus: ex quo
satis intelligi potest, iniuriam nobis fieri, si quis non compositi dissi-
dij culpam in nos confert: quòd autẽ illis tribuitur, quasi conentur ec
clesiarum facultates ad se transferre, sub nomine religionis, parũ hoc
fit amicè: cur enim huius professionis socij, monasticam illam uitam,
quæ nimium herclè degenerauerat, in suis ditionibus ferre diutius nõ
potuerint, & simul, cur illa ipsa bona in meliores usus conuerterint,
nosti, Cæsar, è superiorum annorum actionibus, & causam non semel

1546 audisti: sed aduersarij, quum ecclesiæ bonis fruantur, ita nullam habēt eius curam, ut multis in locis ipsorum ditionis, aut nulli sint ministri, uel qui sunt, nullam ad rem sint minus idonei, siue quis eruditionem, siue uitam atq; mores inspiciat: quomodo etiam literarum ludos procurent, quomodo prospiciant egenis, notum est. Adhæc, quibus rationibus diuersas ecclesiarum facultates ad se pertrahant, & in unum ueluti corpus redigant, ne quid ad omnem luxum eis desit, nihil attinet commemorare. Quapropter, etiámsi fortè nostræ professionis aliqui non rectè per omnia dispensent ecclesiæ bona, tamen id nullo modo conferri poßit cum ijs, quæ multis iam sæculis illi committunt, itaq; res ipsa poscit remedium, uidelicet, ut ex præscripto sacrarum literarum, & secundū ueteris ecclesiæ decreta distribuantur ea bona. quam quidem ad rem perlibenter sumus operam nostram communicaturi: deinde, & Ratisbonæ, & nuper Spiræ decreta fecisti, quemadmodum ocij publici causa, de ijs bonis agere oporteat: iam si quis est omnium, qui modum in eo non seruauit, non dubitamus, quin idem, si cognitioni sistatur, & inuicem audiatur, æquum iudicium subire, neq; causam dare uelit, ut propterea bello Germania uastetur. Obijcitur nostris, quasi iuris administrationem euerterint: sed non te latet, maxime Cæsar, quamobrem de personis Cameræ questi sint, & quantopere emendationem iudicij flagitarint, quæ licet sæpe sit promissa, tamē in rem præsentem nunquā uenit. Itaq;, pacis conseruandæ causa, Spiræ nuper illos exauthorasti, & quemadmodum deinceps institui Camera debeat, modū præfinijsti. Quam quidem formulam ipsi probauimus, & in altero conuentu Vuormaciæ, iurisdictioni nos illorum uelle parere, demonstrauimus, aduersarij uerò, quod tibi sanè constat, perpetuò recusarunt, ac potius nullum esse iudicium uoluerūt: in hos nimirum eius rei culpa est omnis conferenda: quòd si uel nunc etiam res ad eum modū, ut tu præscripseras, institueretur, id quod inprimis optamus, & de quo nostris in hoc Ratisbonæ conuentu legatis mandata dedimus, non dubium est, quin illi, qui nostros in Ratisbonense ac Spirense decretum deliquisse putant, iure suum consequi possent. eam ad rem operam nostram profitemur: nec enim ullū, qui sit inofficiosus, fauore uel auxilio prosequi uelimus. Nunquam etiam deprehendimus aliquem ex nostris affectare magistratum hunc tuum, aut

aliorum oppreßionem moliri, uel iactare minas, quasi uim facere co= 1546.
gitet. Ac sanè credimus, à pontifice & ipsius administris hæc tibi frequenter decantari, pro eo, quod in religionem circumferunt, odio: studium autem erga te nostrum putamus te non semel ex ijs bellis quæ geßisti cum exteris, deprehendisse: atq; utinam ille, qui te iam aduersum nos accendit, eo semper in te fuisset, quo nos sumus, animo: quædam certè bella uel omnino non suscepta, uel multò citius pacata fuissent. Iam, in seditionibus illis atq; bellis, quæ per Germaniam, te Cæsare, nata sunt, quomodo sese gesserint erga te, deinde, quàm liberaliter aduersus Turcam sua subsidia nostri contribuerint, publicè notũ est, inprimis uerò tuis Austriacis prouincijs. Cùm ergò nõ dubitemus hos ordines ab ijs criminibus, quæ tibi delata sunt, esse alienos, & si cognitioni sistantur, posse tibi, Cæsar, & quibusuis alijs innocentiam suam approbare, uehementer etiam atq; etiam te rogamus, mitißimũ Cæsarem, & patriæ parentem, ac per omnia sacra perq; Germaniæ salutem obsecramus, ut hunc tantum apparatũ deponas, & illos, qui tam grauiter tibi delati sunt, iudicio sistas, more nimirum à tuis maioribus usurpato, quem neq; te prætermissurũ speramus. Id si facias, fore confidimus, ut et iniuriam illis factam, & præclaram ipsorum esse uoluntatẽ erga te cognoscas. In hac uerò deliberatione respicias, quæsumus, Germaniæ statum, miserabilem certè, tum propter diuturnam rerum omnium caritatem, tum propter formidabilem & perpetuũ hostem Imperij, Turcam: consideres, quam fidem horum ordinum parentes tuis maioribus, quam ipsi tibi ac Ferdinando fratri semper præstiterint, quando et in Turcam et in alios uestri nominis hostes, auxilia uobis, amplius etiam quàm reliqui, subministrarunt, quæ ne nunc quidẽ recusant etiam: expendas tecum atq; reputes, quàm sit hoc futurũ bellum exitiosum, quantũ calamitatis atq; malorum ex eo redũdabit ad innoxiam multitudinem, pueros, infantes, mulieres et id genus alios: neque illorum impulsu, qui sui dominatus atque potentiæ retinendæ causa, nostris aduersantur, eò rem deducas, ut inclyta Germania, uel pars eius aliqua, certè tibi deuotißima, suis exhausta uiribus, et prorsus afflicta, uim Turcicam sustinere amplius & demorari nõ poßit. ut ergo nostris precibus acquiescas, maiorẽ in modũ oramus: habebimus id summi loco beneficij, et si quis erit, qui post factam cognitionẽ, tibi

paré=

1546 parere, præter ius & æquum recusarit, eum non modò non probabimus, uerùm etiam tibi, summo principi ac magistratui, diuinitus dato, quantum in nobis erit, auxiliabimur, ac fidē omnem semper præstabimus. Mauricius, qui uigesimo quinto die Maij Ratisbonam uenerat, Iunij die uigesimo discedit, ubi Cæsar priuatim cum eo diu multumq; sermocinatus fuit. eius uerò quæ fuerit summa colloquij, res ipsa pòst declarabit. Protestantium legati, cùm ad uim & arma spectarent omnia, neq; sine periculo de rebus necessarijs uel deliberare possent, uel ad suos etiam perscribere, discedunt alij post alios, domumq; redeunt. Ad Idus Iunij Cæsar legatum mittit ad Heluetios, Ioannem Muschetum, superioris Burgundiæ quæstorem, & initio præfatus de sua in ipsos beneuolentia, de charitate erga rempublicam: maximè uerò Germaniam, studióque pacis, Germaniæ quosdam ait esse principes, qui sub euangelij prætextu multa seditiosè faciant, leges omneis euertant, ut sublatis iudicijs nihil sit amplius quod metuant: eorum audaciam eò nunc progressam, ut contra suum honorē & magistratum nitantur, & uim atq; bella minentur, nec obscurè præ se ferant, quasi per suam absentiam, inuadere cogitent & opprimere communem patriam: his ergò rebus coactum, arma sumere, ut pro sui muneris atq; loci dignitate, periculū à republica depellat, & illos cohereceat: neq; dubitare, quin hunc suū conatum Deus approbet: existimare etiam, fore, ut cæteri ordines, quorum hic salus uertitur, ope, consilioq; sese iuuent: rogare igitur, ne ab aduersarijs, qui odiosè multa & acerbè contra se spargant, aliud sibi persuaderi patiantur, nec ab illis impulsi aliquid faciant, aut in suis finibus permittant, quo suum hoc institutū tardari poßit aut impediri: bellum enim hoc pro totius Germaniæ salute suscipi, nec ullam aliam subesse causam: acquiescant igitur in ueteri amicitia & fœdere, quod sit inter ipsos: nihil enim se facturum contrà, neq; suis permissurum, uti faciant, & per occasionem præstiturum ipsis esse fidem omnem & amorem, ut adhuc quidem fecerit: id cum ex rebus alijs multis, tum ex eo potißimùm intelligi posse, quòd cùm alijs regibus atq; dynastis ullam unquam pacem fecerit, in qua non & ipsi comprehenderentur. Superioris Germaniæ ciuitates & dux Vuirtembergicus, audito Cæsaris responso, quod per Nauium dedit, ut suprà docuimus, continuò datis literis ad Saxonē atq;

Margin notes: Mauricij priuatum cū Cæsare colloquium. — Cæsaris legatio ad Heluetios. — Vuirtemberg & ciuitates superiores in armis.

Lantgra-

Lantgrauium, fœderis duces, quid agatur, ostendunt, & omnẽ fidem 1546
opemq; polliciti, quantas omnino poßint, peditum copias conscribunt, & omnino primi fuerunt in armis. Exercitus autem erat bipartitus: unum agmen erat Vlrichi principis, ad uiginti quatuor signa peditum, & in his ex nobilitate complures: alterum erat à ciuitatibus conductum. Hi cùm Vlmæ conuenissent omnes, Iunij die xxi. Gunspergum petunt, & altera luce producti, dispartiti consistunt. duces erant Ioannes Hedeccus, Schertelinus, Balthasar Gultlingus, Sebastianus Bessererus, Matthæus Langemantelus, Ioannes Harderus, Iudocus Rosebergus. Hi ciuitatum copias primùm, certis conditionibus, per iusiurandum, ut fieri solet, astringunt, & ut Schertelino pareant, ac dicto sint audientes, mandant, donec principes ipsi fœderis duces, uenerint. pòst ad Vuirtembergicos digreßi, cùm idem egissent, Hedeccum illis eadem ratione ducẽ constituunt. eo facto, Balthasar Gultlingus, genere nobilis, & Vuirtembergici ducis consiliarius, de reliquorum uoluntate uerba faciens ad sui principis militem, Sathanæ uicarius, inquit, pontifex Romanus, incendium excitare denuò cogitat, commilitones charißimi, quo Germania, quæ nobis ortum dedit omnibus, conflagret, & funditus intereat. huc nimirum impellit eum, & illud, quo ueram religionem persequitur, odium acerbißimum, & uindictæ quoq; studium, ob acceptam superioribus annis calamitatem à Germanis, quando Roma capta fuit atq; direpta. Carolũ itaq; Cæsarem potentißimũ excitauit, ut in principes nostros & ordines, qui pio fœdere coniuncti sunt, arma sumat, fore sperans, ut per uim et summam crudelitatem illos cogat ad impiæ suæ religionis ac diabolicæ cultum & obseruantiam. Etenim pro certo nunciatur, superbum illud & nefarium sathanæ mancipium, habere iam coactas tam equitum quàm peditum lectißimorũ copias nõ mediocres, quas ad Cæsarem mittat. de Hispanis quoq; iam increbuit aduentantibus: quid uerò malorũ, ab externo milite, cõmuni patriæ, quantaq; pestis incumbat, nemo nõ intelligit: nostri principes igitur ac ordines, quia sui muneris esse sciunt, ut non modò uim omnem & iniuriam à suæ ditionis populo depellant, uerumetiam elaborent et prouideant, ne falsa religione decipiantur, & salutis æternæ discrimen adeant, omnino constituerunt bellũ istud, quod præter omnẽ expectationem, imò præter

Balthasaris oratio ad milites.

1546 pactum atq; promissum ipsis infertur, beneficio Dei defendere. ideoque uos & uestri ordinis alios, quantum quidem in hac celeritate fieri potuit, conduxerunt. quia uerò fœderis duces adhuc absunt, uenturi tamen paucos intra dies, illustrißimus princeps Vuirtembergicus, Vlrichus, ut interea res omnis ordine administretur, nec hosti præbeatur ulla nocendi nobis facultas, loco sui, ducem uobis constituit amplo & illustri loco natum Ioannem Hedeccum. huic ergò fide data parebitis, & ita uos geretis in uniuersum, ut nomen illud præclarum & illustre, quod maiores nostri, uarijs olim gestis bellis cum exteris nationibus atq; populis, uirtute summa multoq; sanguine sibi compararunt, ad nepotes etiam nostros propagetur. Cætera Deo cōmittemus omnipotenti: qui sine dubio rationes expediet in hac tam iusta causa, piáque defensione, pro ut ipsius maiestati uidebitur, nobis esse commodum atq; salutare. De Smalcaldicorum legatis antea dictum est, quemadmodum Ratisbona discesserint, quum deliberationi nullus esset ibi locus: conductis autem copijs, ut iam demonstrauimus, Vlmæ congregantur, ut in commune consulant. Itaq; Iunij die uigesimo primo, duci ac senatui Veneto scribunt, & de pontificis iniuria questi, rogant, ne illius copijs dent iter per suos fines, &, si pontificis uires augeantur, quid ipsis & alijs per Italiam populis expectandum sit, superioris ætatis exemplis demonstrant. scribunt etiam paßim ad nobilitatem Germaniæ, ac monent, ne militem ad se proficiscentem impediant. deinde, quia Rhœtos atq; Tirolenses acceperant multum angi propter externi militis aduentū, ultima die Iunij per literas hortantur, ut transitu illos prohibeant, ad eamq; rem auxilia pollicētur. à Noribergicis quoq; petunt opem, sed illi nō se posse dicunt: quòd ad suorum finium defensionem uix ipsi satis habeant. adhæc, Schertelino secunda die Iulij mandant, ut hostes, qui propè radices alpium delectus habendi causa confluebant, inuadat. simul ad Heluetios legationem decernunt. De Cardinali Tridentino diximus antè, qui Romam celeriter transcurrit, missu Cæsaris. illo igitur solicitante, fœdus, quod iam antea conceptū erat & informatū, Iunij die uigesimo sexto decernitur his pactis. Quoniā per multos nūc annos, in magnis perseuerauit erroribus Germania, sic ut ingens ex eo sit metuendū periculum, cuius quidē auertendi causa sit indictum Tridenti conciliū, & mense

Protestantium ad Venetos literæ.

Fœdus Cæsaris cū Pontifice.

Decembri

Decembri anni superioris inchoatum: & uerò Smalcaldici repudient 1546 illud, nec ad se pertinere dicant, ideò pontificem atq; Cæsarē, pro gloria Dei, & pro Reipublicæ, maximè uerò Germaniæ salute, certis legibus inter se transegisse: & primò quidē, ut Cæsar exercitū & quicquid est ad bellum necessarium proximo mense Iunio comparet, et sit rebus omnibus instructus, & eos, qui concilium recusant, & errores illos defendunt, uiribus & armis ad priscam religionem et sanctæ sedis obedientiam reducat: sed interim omnem operam det, & experiatur an sine bello poßit hoc perficere: pacem aut transactionem nullam cum ijs faciat, quæ sit ecclesiæ et religioni noxia: pontifex, præter illa centum aureorum millia, quæ iam deposuit, tantundē Venetijs quoq; deponat, quæ pòst ipsius legati nullum in alium, quàm in belli usum expendant: & si nullum erit bellum, eam pecuniam ad se recipiat: ad hæc, subministret in hoc bellum & alat peditū Italorum millia duodecim, & leuis armaturæ equites quingentos, per semestre tempus, & his copijs præficiat legatum, duces atq; centuriones: quod si bellū ante sextum mensem finiatur, ipsius hoc fiat commodo: Cæsari liceat hoc anno, permißu pontificis dimidiam partem bonorū ecclesiæ, per Hispaniam sumere, liceat quoq; ex annuis prouentibus monasteriorū Hispaniæ diuendere, donec ad aureorum millia quingenta confecerit, & hæc quidem omnia belli tantùm huius gerendi gratia, uerùm ea lege tamen, ut de suis bonis tantundē illis inuicem oppignoret: &, quia res noui sit exempli, ex arbitrio pontificis, hoc nomine rectè caueat: si quis hoc ipsorum institutum impedire uelit, coniunctis uiribus ei resistant, & auxilium alter alteri ferant, idq; facere teneantur ambo, quándiu bellum durabit, & sex præterea mensibus à finito bello: integrum sit cuiq; sese adiungere huic fœderi, & partē subire tum oneris tum emolumenti: pactionem hanc confirmet etiam senatus cardinalium, & quod de Iunio dictum est, accipiatur de huius anni mense Iunio, quo fœderi iam antè concepto subscripserint uterq;. Huius confœderationis exemplum, legatus pontificis, Hieronymus Franchus, Heluetijs pòst exhibuit, ut infrà dicetur. Ad hoc ferè tempus pacem Galliæ rex facit cum Anglo, & Boloniam ei permittit, donec pecuniā debitā persoluat: & quum his ipsis diebus Galliæ regis filio Hērico nata esset filia Isabela, rex Angliæ cōfirmandæ amicitiæ causa rogatur, ut

Pax Galliæ regis cum Anglo.

1546 ut in sacro baptismate pro illa fideiubeat. Tunc etiam Scotiæ cardinalis Andræanus in sua quadam arce, sub prandij tempus confoditur à nobili quodam, cuius ille fratrem ob Lutheranismum durius tractauerat. facta cæde, percussor in Angliam profugit. Iulij die tertia pontifex dat literas ad Heluetios, & captata beneuolentia, propter suam & suorum antecessorum cum ipsis coniunctionem, deplorat, quosdam ex ipsis, per insidias diaboli, et perturbatores legum, auulsos esse ab apostolica religione, & ab se, tanquam charißimos filios è sinu & complexu amantißimi parentis: uerúntamen, magnum esse Dei beneficium, quòd ex ipsis multi permanserint cõstantes in fide erga Deũ & ecclesiam, quò uidelicet alij, qui sermonibus improborum decepti sunt, exemplum habeant positum ob oculos, & ad maiorum suorum religionem aliquando reuertantur: nam diuinæ bonitatis magnum hoc esse argumentum: quòd in isto dißidio religionis, pacem inter se colant, quum alijs in locis per hanc occasionem grauißimi sint excitati motus: quos ut componeret, nullum non adhibuisse remedium statim ab initio sui pontificatus, & magna semper usum esse lenitate: nuper etiam ad extremum confugisse, denunciato concilio generali, cui locum atque sedem delegerit Tridenti, oppido Germaniæ, cuius intra fines hæc hæreticorũ uitiosa seges maximè creuerit: quod quidem ad oppidum tutò uenire possent, & suas ibi partes tueri, si uellent: sperasse enim, in tam augusto conuentu, cui semper Christiani reges atq; populi plurimùm detulissent, & in cœtu tot episcoporum, qui spiritu sancto ductore religionem tractarent, neminem fore tam impium, qui non tantæ se submitteret authoritati, qui nõ impijs continuò dogmatis reiectis, ecclesiæ catholicæ iudiciũ amplecteretur: hanc etiam nunc opinionem retinere se de ipsis, & propter concordiam domesticam sperare, futurum, ut ex ipsis, qui fideles atq; constantes permanserunt obtemperent concilio, cæteri uerò, qui non consultò, sed quadam credulitate in errorem adducti sunt authoritatem synodi non aspernentur: quod ut faciant, & ad concilium ueniant, tanquam ad cœlestem aliquem senatum, cui Deus ipse præsit, hortari se plurimùm, ut ante quoq; fecerit: magno autem dolori sibi fuisse, quòd in Germania non pauci sint, etiam de numero eorum, qui principes habentur, qui concilium non modò superbè & insolenter contemnunt, sed maledictis

Pontificis literę ad Heluetios.

ledictis etiam & conuicijs insectantur, neq; se decretis illius parituros 1546
esse dicunt: ideò uerò doluisse cumprimis, quòd ista perditorum homi num contumacia & obstinatione, necessitatē sibi uideret imponi, rem armis tentandi: nam neq; tot animarum iacturam, quæ per hæreses quotidie perirent, neq; Christiani nominis oppressionem hanc diutius perferre se potuisse, quorum illud ad pastorale suum officium, hoc autem ad sui gradus atq; loci dignitatem pertineat: dumq; de remedio sæpe cogitaret, ac Deum precaretur, ut uiam ostenderet, peropportunè accidisse, ut Cæsar, maximæ pietatis princeps, eisdē ferè, quibus ipse, sceleribus impiorum offensus, armis uindicandam sibi religionem iudicaret: cùm enim ipsius intercessione & opera, Germaniæ datū esset ab se concilium, uisum ei fuisse, quòd qui illud recusarent atq; contemnerent, ipsius quoq; factum & authoritatem despicerent: hanc igitur occasionē diuinitus oblatam se libenter arripuisse, et præclaram istam Cæsaris uoluntatem adiuuare constituisse omnibus tam suis quàm ecclesiæ Romanæ facultatibus: etenim si secus faciat, si negligenter agat & remißè, non dubium esse, quin tot filiorum animas, hæreticorum perfidia corruptas, ab se Deus, tanquam à parente requirat: hoc autē suum consilium atq; mentem ideò se patefacere ipsis, ut et qua prematur solicitudine, uideant, & sua uota secum, hoc est cum Deo & religione coniungant: multa quidem ipsorum extitere præclara facta, sed nullum esse præclarius, quàm hoc, si cum Deo ueterē amicitiam exemplo maiorū, colant, si ecclesiæ Romanæ, quæ semper ipsis benefecerit, pristinam fidem & amorē præstent, si iam in hac tam pia causa subministrent auxilia: quod ut faciant, orare plurimùm. Protestantiū superioris Germaniæ legati, quinta die Iulij Badenā Vlma ueniunt ad conuentus Heluetiorū, & expositis mandatis, in mensem Augustum reijciuntur. postulata erant, ne militi externo dent iter per suos fines, & ut suos militare ipsis permittant, si res ita postulet. his etiam diebus, Brunsuicenses, Goslarienses, Hildeßemij, Hanobrij, mandatu Saxonis atq; Lantgrauij, demoliuntur, Henrici Brunsuigij primariam arcem, Vuolffebutelum, quam ad hoc usq; tempus, imposito præsidio muniuerant. Palatinus elector, in his motibus interpellat Cæsarem, Ratisbonæ, per legatum Vuolffium Affēstenum, equitem, & quæ sit belli causa, in quem fiat apparatus, scire cupit: deprecatur etiam, &, ut sibi li-

Protestātiū legati ad Heluetios.

Palatinus belli causam sciscitatur.

1546 ceat intercedere, obsecrat. Diebus aliquot interiectis, per Granuellanū atq; Nauium Cæsar respondet. non illi esse difficile, utrunq; scire, & quæ sit causa, & qui petantur bello. pòst, eadem ferè, quæ suprà in literis ad ciuitates, criminatur, quòd sibi non obtemperent, quòd non in Germania tantùm, sed apud exteros etiam multa sint aduersum se quidam machinati, specie religionis, quòd nullis legibus uelint astringi, quòd alienas possessiones inuaserint, sacras inprimis, easq; pro sua dispensent tyrannide, non alio certè cōsilio, quàm ut in suos liberos atq; nepotes, hæreditario quodam iure, transferant episcopatus & id genus alias præfecturas: an credibile sit, eos, qui talia committunt, ferre posse legitimam ullam cognitionem, ac non potius eò spectare, quemadmodum excitatis turbis atq; dißidijs, iudicium & censuram defugiant? emendationis quidem nullam esse spem, & scire ipsum, quàm leniter egerit, quàm multas offensiones illis condonarit. qua tamen re nihil sit consecutus aliud, quàm quòd insolentiores facti, reliquos etiā ordines pertentent, & ad rebellionem solicitent: quibus artibus id fiat non sibi constare: quàm autem sit indignum, et meritò sibi dolendum, facilè quemuis intelligere: cùm etiam ipsi, iure omni sublato, tyrannicè & uiolenter agant, et Imperij decreta proijciant, non esse, quòd alia uia, quàm ea, quæ sit ipsis usitata & familiaris, hoc est, armata manu, res tentetur: itaq; sui esse propositi, ut hoc bello non religionē modò, sed & reliquas offensiones componat, & Germaniæ pacem atque libertatem restituat, & eos, qui facient officium, patrocinio suo defendat, in perturbatores autem ocij communis & oppressores libertatis, pro eo ac meriti sunt, grauiter atque seuerè uindicet. Hoc Cæsaris responsum, Palatinus, Iulij die decimo, quum pridie esset allatum, Saxoni, Lantgrauio & Vuirtembergico mittit, & explicato communi periculo, quod incumbat Germaniæ, præsertim ab externo milite, si bellum incrudescat, obtestatur, ut quantum omninò poßint, largiantur atq; concedant: etenim, licet tristis & aspera sit rerum facies, tamē existimare se, quòd si erga Cæsarem se submittant, & nonnullis in rebus morem ei gerant, fore, ut ad conciliationem ea res maximum adferat momentum: hæc autem esse, quibus mitigari posse Cæsarem intelligat, primùm, si condonari sibi petant offensionem, deinde, si quid minus æquè factum sit ab aliquo, corrigatur, postremò, si quid alieni possideant,

sideant, ut id Cæsari uel cuipiam alij, prout uidebitur, permittant: in 1546
eo si quid ipse poßit amplius, fidem operamq; suam pollicetur. Saxo interim atq; Lantgrauius, quibus omninò præter expectationem hic tam repentinus motus accidit, præsertim, quòd amicißimè Cæsar Spira nuper discesserat, certiores facti de re tota, magno studio copias & ipsi conducunt, & ad socios datis literis, ut idem faciant, nèue callidis quorundam consilijs diuelli sese patiantur, monent. Et quum delibe- randi causa conuenissent, Iulij die quarto datis ad Cæsarem literis, è legatis, inquiunt, nostris, tuo mandatu Ratisbonam mißis, clementißime Cæsar, accepimus, quomodò, cùm de belli audissent apparatu, nostræ confeßionis atq; fœderis socij, diligenter te solicitarint, dares operam, ne quid acciperet Germania detrimenti: & quanquam tum ita respondebas, ut iure nobis oboriri suspitio posset, tamen in bona quadam spe fuimus, eo bello neq; nos nec ullum Imperij ordinem peti, propterea, quòd ad conuentū illum abs te uocati, legatos eò misimus cum plenis mandatis, qui & de postulatis tuis deliberarunt, & quid sui esset consilij, demonstrarūt, ita quidem, ut nullius offensionis in mentē nobis uenerit: deinde, responsum illud tuum non ad præterita, sed ad futura pertinet, dum ais uelle te constituere rempublicā, & in eos, qui non sint dicto audientes, pro tua authoritate uindicare: quamobrē minimè cogitandū nobis erat, fore, ut prius, quàm & postulata tua promulgares, et à nobis responsum esset, bellum parares: ubi uerò tandem ex multis coniecturis, inprimis autem ex tuis ad principes aliquot atque ciuitates literis, tum etiam ex Granuellani uerbis atq; Nauij sermone cognouimus, tui esse propositi, principes quosdam minus obedientes mulctare, iamq; rumor ubiq; percrebuit, in nos belli molem omnem conuerti, molestè sanè grauiterq;, pro eo ac decet, istud tulimus, & hanc ad te mittendā epistolam duximus, purgandi nostri causa. Et primo quidem, uerè possumus hoc affirmare, nos atq; socios onera publica nobis imposita subijsse semper præ cæteris, cum nonnullis etiam daretur immunitas: deinde, quæ in proximo conuentu Spiræ petebas auxilia, dedimus operam ut impetrares, & nos illa contulimus ipsi: quòd autem nunc ijs omnibus exhibitis officijs in crimen uocāmur non præstitæ obedientiæ, non modò nobis dolet, sed uehementer etiam est molestum & acerbum: fuisset autem optabile nobis,

Protestātiū literę ad Cæsarem.

1546 & quidem æquum erat etiam, accusari nos, & audiri prius, quàm ad arma ueniretur, & hæc nostri criminatio spargeretur: sic enim & nostram eramus innocentiam facilè probaturi, & eorũ refutaturi calumniam, qui nos tibi ad hunc modũ detulerunt: quàm amanter cum utroq; transegeris et Spiræ nuper, & ante annum quintum Ratisbonæ, notum est, ita quidem, ut nulla nobis obijci poßit uel rebellio uel facinus illaudatum: ut interim omittamus, quòd agri Brunsuicensis possessionem, tuo rogatu, sequestro permisimus ante annum, & in summum ferè discrimen fortunarum omniũ idcircò deuenimus: non te latet etiam, quomodò tunc, quum Francofurti creatus fuisti Cæsar, Imperio te deuinxeris, quid per sanctißimum iusiurandum promiseris, & quomodò sit ex Imperij legibus agendũ, quandò crimen eiusmodi, quale tu nobis iam obijcis, aliquis commisisse dicitur: quòd autem indicta causa uim nobis adferre cogitas, id Deo commẽdabimus, & ubi, quibus de rebus nos incusas, acceperimus, ita respondebimus, ut quiuis intelligat, & iniuriam nobis fieri, & te, Romani antichristi ac impij concilij Tridentini impulsu, bellum hoc suscipere, ut & euangelij doctrina & Germaniæ libertas opprimatur, nec ullam aliam subesse causam docebimus: rerum nostrarum status, ut hoc ita tibi nũciemus, postulat: in hanc ergò partem accipies. nam multò nobis esset iucundius, tibi gratificari, studiumq; nostrum approbare. Cæsar, Iulij die septimo, datis ad archiepiscopum Coloniensem literis, Germaniæ salutis, inquit, causa, nimirum, ut ocium publicum & ius & æquum, & huius nostri loci dignitas, Imperijq; libertas recuperentur, quæ quidem omnia seditiosi quidam ex republica propemodum sustulerunt, &, nisi coherceantur, tollent omninò, cogor arma sumere, ut illos ad officium adducam: & quoniam in hoc esse totos accipio, ut te simul et alios in societatem suam pertrahant, mando, primùm, ut per omnem tuam prouinciã edicas, & des operam, ne quis militet, nisi mihi meisque ducibus, qui mandatum habebunt, eiusq; rei fidem facient: deinde, ut eos, qui fortè iam in militiã profecti sunt, ilicò reuoces, & domi manere iubeas, & nostrum expectare iussum: in eos uerò, qui non parebunt, seuerè uindices, atq; ita te geras, ut intelligere poßim, Germaniæ quietẽ tibi esse charam: ni facias, magno tuo cũ periculo & bonorum omnium dispendio futurum scias. Eas literas archiepiscopus, ut acce=

Cæsaris literæ ad archiepi. Coloniẽsem.

accepit, paßim promulgat, & edicit ut pareatur: deinde preces fieri iubet in ecclesijs, ut imminens Germaniæ periculū Deus auertat. Eodem ferè tempore, protestantes ad Galliæ & Angliæ regem, nuper reconciliatos, ut dictum est mittunt legatos, qui de auxilijs utrunq; solicitent. Cùm Saxo & Lantgrauius ad Cæsarem priuatim ita scripsissent, uti diximus, publicum etiam scriptum edunt idibus Iulij, quo demonstrant, religionis causa bellum hoc suscipi, & hoc esse consilij Cæsaris, ut obducta specie quadam rebellionis, et tanquam in paucos aliquot uindicare uelit, socios fœderis diuellat, alios ab alijs, & tantò facilius paulatim pòst omneis euertat. Eius rei probationes multas adducunt, & quid Ferdinandus rex, quid Granuellanus, quid Nauius et alij quidam Ratisbonæ priuatim dixerint, referunt, nimirum, concilij contemptum, huius esse causam belli: Rauesburgijs etiam, qui nuper euangelij doctrinam admiserint, mandasse Cæsarem aiunt missis literis, ut paucos intra dies ab instituto discederent, alioqui futurum, ut se ctionem urbis & agri militibus permitteret: sed ex itinere cum literis reuocatum esse nuncium, ut ne pàlàm fieret, hoc bello religionem peti: quòd etiam archiepiscopum Coloniensem, pōtifex, ob emendationem doctrinæ, lata sententia, loco & dignitate sua priuauit, quòd idem propè Cæsar facit atque minatur, an belli causam id non satis declaret? Rumorem enim esse non obscurum, id agi, ut cardinalis Augustanus, qui facē his turbis admoueat, per uim illi surrogetur: hoc etiam spargi, fore, ut ipsis oppreßis, militum copiæ paßim per Germaniam distribuantur, qui concilij decreta de religione facta, Cæsaris nomine defendant & exequantur: adhæc, multorum literis perscribi, Toletanum archiepiscopum inprimis, & reliquos id genus Hispaniæ proceres, ingentem pecuniæ uim in hoc bellum conferre. quod quidem minimè sint facturi, si prophana esset belli causa: notum esse præterea, cuiusmodi sit factum Augustæ decretum ante annum XVI. quandò Cæsar profitebatur, non se posse ferre sectam hanc atq; doctrinam Lutheri, sed ut eam funditus extirpet, omne suum robur, uitam etiam atque sanguinem uelle cum suis impendere: Si quidem ipsi opprimantur, quod Deus auertat, tunc statim apparituru͂, an huic religioni parcant, ac non potius ecclesiæ ministris trucidatis, & ipsorum stupratis uxoribus atq; liberis, monachos & id genus reliquam colluuiem resti

1546

Saxonis & Lantgrauij scriptum publicū.

1546 tuant: Cæsari uerò non licere uim ullam facere ulli ordini, nec indicta causa proscribere quenquam, neq; militem externũ intra Germaniæ fines adducere, uel ius aliquod hæreditarium atq; successionẽ Imperij sibi uendicare: nimirum his legibus eum esse deuinctum, et eas per iusiurandũ approbasse. nam si fas ei sit secus agere, non posse diuturnum esse reipublicæ statum: quam autem habeat offensionis causam, non se uidere: nam ad me quod attinet, ait Saxoniæ Dux, quicquid inter illum, Ferdinandum fratrem, atq; me fuit dissidij, totum est abolitum, ante biennium, Spiræ, & arctioris necessitudinis causa, Ferdinandi filia Eleonora, filio meo natu maximo desponsa fuit ultrò, si modò de religione conueniret. Id Cæsar tum probauit, et cùm domum illinc essem è comitijs rediturus, in diuersorium meum misit Granuellanũ atque Nauium, & amplissimis uerbis omnem beneuolentiã mihi meisq; liberis ac toti prouinciæ deferebat. Ab eo tempore quodnam tantum scelus commisi, quamobrem in me tam dira moliatur? Sed reuera sic res habet, ut antè diximus: quia concilium pontificium recusamus, in odium incurrimus: æquum autem erat, illum non sic agere, nec aduersus familiam Saxonicam ista cogitare: nouit enim, quomodo patruus meus Fridericus, post Maximiliani mortem, hanc Imperij dignitatem sibi delatã, ad ipsum uoce atq; suffragio suo detulerit, ut interim omittam alia multa Saxonicæ domus in Austriacam familiã collata beneficia. Quòd si fortè propter submotum ab episcopatu Numburgico Iulium Pflugium offensus est: equidem & ius meum editis libellis explicaui, & si Cæsar arbitros non suspectos daret, eorum cognitioni rem permisi. Iam, quod ad me pertinet, inquit Lantgrauius, ante annum quintum planè fui reconciliatus ei Ratisbonæ: et quòd annis aliquot superioribus bellũ in episcopos mouere constitui, quòd deinde propinquo meo duci Vuirtembergico suppetias tuli, quò sua recuperaret, totum hoc, & si quid etiam contra ius scriptum & Imperatorum leges, palàm aut occultè fecissem, condonatum mihi fuit, conscriptis ea de re literis atq; signatis: quæ sit igitur alienationis causa, planè nõ possum recordari: deinde, quum nuper ipsum Spiræ conuenirẽ, adeò fuit erga me benignus & uultu & sermone, ut uestigiũ nullum offensionis deprehenderem. Ratisbonæ cõuenerat ante annum quintum, si quid aduersus Cliuensem ipse tentaret aliquandò, ne me prorsus immiscerem:

mouit

mouit illi postea bellum, & quod promiseram, seruaui: cumq; deinde 1546
Cliuensem in gratiam reciperet, quod fuit ante Venlonum, omnibus, qui militassent ei uel opem tulissent, ignouit. Atqui, si fortè nostram absentiam, & quòd Ratisbonam ipsi non uenimus, ægrè fert: excusauimus uterq;, Saxo quidem, per legatos, ego uerò coràm in colloquio, Spiræ. Sed quænam sit ista Germaniæ libertas, aut reipublicæ forma, si propterea bellum suscipi debeat, cùm & in superioribus aliquot, et in his ipsis Ratisbonæ comitijs, alij multi principes absint? Bellum uerò Brunsuicense non potest nobis dari crimini: nam, ut uim ab se depellat, cuiq; permissum est. Rogauimus frequèter in comitijs et obtestati sumus, ut illius comprimeretur audacia: præter literas autem atq; uerba nihil consecuti sumus: & tamen ijs literis, quas Ferdinandus rex ad Henricum ea de re publicè dedit nostro rogatu, priuatim erant aliæ adiunctæ literæ, è quibus facilè uidebat Henricus, non sibi obtemperandum esse. Hæ literæ Vuolffebuteli repertæ sunt, subscriptæ manu regis, & in medium adferri possunt, si sit opus. quòd si ea seueritate fuisset actum in Brunsuicensem, ut iam Cæsar in nos, licet immerentes, agit, nullum erat futurum bellum: sed quia nos, qui propter euangelij professionem odia maxima sustinemus, oppugnabat, conniuebatur ad ipsius omnia facinora. Nouit autem Cæsar, quomodo & captam prouinciam sequestro permisimus, & propter susceptam in illum defensionem, coram arbitris ab ipso datis, iuri nos sistere uoluimus: hanc rationem si secutus ille fuisset, neq; repudiata sequestratione & posthabitis Cæsaris edictis, nouum excitasset motum, sed iure nobiscum & legibus contendisset, facilis erat uia. Nam si iudicio uicti non paruissemus, iam exequendi iuris causam Cæsar habiturus erat grauem atque legitimam. nunc uerò, cur ita rem gerat, nullam habet. Adde, quòd à quo tempore captus est Henricus cum filio, Cæsar nihil unquam à nobis eo nomine postulauit: non est igitur, quòd officij neglecti possimus incusari. Si fortè nobis impingitur, quasi iurisdictionem impediamus: iniuria nobis fit longè maxima: nam quòd multis iam annis in Cameræ tribunal atque consessum ij solùm reciperentur, qui nostram religionem oderunt acerbißimè, quòd hi ipsi, posthabitis transactionibus, contra nos atque socios in causis religionis pronunciarent, quòd in causis etiam ciuilibus nullum ius nobis

1546 communicarent, fecimus, quod iure nobis facere licebat, eosq; legitimè & necessariò recusauimus, uti suspectos & aduersarios, professi recusationis causas amplius nos uelle demonstrare coràm delectis arbitris. Nihil igitur hic nobis obijci potest: deinde Spiræ decretũ fuit ante annos duos, ut æquabiliter Camera constitueretur: quò minus autem id factum sit, nobis atq; socijs tribui non potest: & nouit Cæsar, ante annum in conuentu Vuormaciensi, neminem huic ipsius decreto fortius reclamasse, quàm illos ipsos, qui uolunt obsequentes & officiosi uideri principes, eò nimirum, ut quum sint aduersarij, iudices etiam esse poßint. Audimus insuper, hoc quoq; ueluti crimen intentari, quòd ex nobilitate quosdam ad nos conamur traducere: sed mirum est, cur hoc in nobis reprehendatur: nam ex rerum Imperij commentarijs doceri potest, hunc morẽ etiam patrum memoria semper extitisse, ut suæ ditionis non nobiles tantùm sed episcopos etiam sibi coniungerent: et ut aliquid sit in eo culpæ, num ideo bellum indicta causa nobis mouere licet? Iam, etsi in illo fœdere hæreditario, quod est inter Saxonicam, Brandeburgicam & Heßicam domũ, Cæsar exceptus est, tamen hoc sic accipi debet, modò potestate sua non abutatur. Albertus igitur & Ioannes Brandeburgici, cognati, qui suam operam Cæsari contra nos addixerunt, diligenter secum expendant, quid agant, & sint memores iurisiurandi, quo tenentur: hoc ipsis denunciatum uolumus, & ijs etiam, qui, cùm sint beneficiarij nostri, stipendia sub ipsis merent hoc in bello. Neq; uerò excusantur, si fortè dicant Cæsarem habere in animo mulctare quosdam principes, ob nõ præstitam obedientiam: sciunt enim ipsi, nihil eiusmodi iure nobis obicij posse. Quòd si de crimine Cæsar nos accusasset, ut æquũ erat, neq; nos illud refellere potuissemus, nihil opus fuisset his artibus uti, & ad defectionem solicitare socios. nam demonstrato crimine, sponte sua plæriq; nos deseruissent, & in causa non bona pauci nobiscum erant commune subituri periculum. Adhæc, ante annum secundum, quandò contra Galliæ regem auxilia Cæsari decreuimus cum alijs, promittebat, eo finito bello se profecturum esse ipsum in Vngariam aduersus Turcam: nunc autem in Vngariam & loca finitima, Turcæ maximis cum copijs irruunt, ut quidem à multis nunciatur, & sunt alioquin ijs locis Budæ atque Pestæ magna Turcarum præsidia: sed postponitur miserorum homi=

hominum salus eius regionis, qui nunc hosti crudelißimo uelut in præ 1546
dam obijciuntur, & hoc agitur interim, ut in Germania cædes fiat, & eorum, qui Christum profitentur, cruore omnia redundent. Quod cũ ita sit, fore speramus, ut hanc nostram uicem plæriq; omnes doleant & misereantur, et aduersarijs, qui solum eò tendunt, ut apud nos extincta euangelij doctrina, sicut alijs in locis ipsorum ditionis fieri uidemus, extrema seruitus nobis imponatur, minimè sese coniungant, sed tolerabili stipendio nostra potius, quàm illa castra sequantur, in quibus uersatur antichristus Romanus & ipsius clientes, quorum hoc est præcipuum studium, ut, uel cum internecione Germaniæ, doctrinam suam & impiam & impuram denuò stabiliant atque confirment. Et quia post multam belli deprecationem, nullius adhuc criminis conuicti, cogimur uim iniustam à nobis depellere, confidimus adfuturum esse Deum ueritati contra mendacium, & in hac sua causa, belli summum Imperatorem atq; signiferum esse futurũ aduersus nefaria consilia pontificis. Et uidelicet rem omnem commendamus, &, ut sanguinariorum consilia retundat, ac nominis sui maiestatem, magis atq; magis illustrem faciat, precamur. Eodẽ die scribunt ad Ioannem Marchionem Brandeburgicum: &, quia sit fœderis protestantium, ut quidem ipsius literis doceri poßit, deinde, quia priuatim sit iam olim ipsorum cõfœderatus, monent, ne ferat arma contra se, uerùm ut ex pactis & pro ratione fœderis agat: nam alioqui fore, ut rem omnẽ euulgent, & quàm nõ suum faciat officium, publicè demonstrent. Ad hæc ille. se militare Cæsari, neq; negare, quandoquidem sibi cauerit, non peti religionem: se quidem esse fœderis Smalcaldici, uerùm Augustanæ tantùm cõfeßionis ratione: quod ad priuatum fœdus attinet, in eo Cæsarẽ excipi claris uerbis: id cùm ita sit, non esse, cur hanc suam militiam ægrè ferant, aut aliquid ab se contra fidem datam factum esse dicant. Eo dato responso, illi publicum scriptum edunt, & inter alia, quod de Augustana confeßione dixerat, refutant, & ipsius literis docent, eum sibi socijsq; teneri opem ferre, si res in eum casum deueniat, & si quis aliam contra se belli causam obducat atq; simulet, uti nunc Cæsar facit. Itaq; diligenter monent omneis, præsertim tribunos, centuriones atq; milites, ne suam operam illi, qui fidem uiolarit, addicãt. Idibus Iulij, põtifex, euulgato scripto, multa locutus de sua solicitudi-

Literæ protestr. ad Ioan. Brandeburgicũ.

1546 ne & affectu erga rempublicam, hominumq; salutem, de concilio iam inchoato, de pertinacia hæreticorum, qui contemnant illud atq; recusent, & pijs omnibus nefarium bellum indixerint, hortatur in uniuersum omneis, ut ieiunijs atq; precibus Deum solicitent, delicta sua confiteantur, & sacerdotem sibi quisque deligat quem uelit, deinde cœnam Domini percipiant. quò uidelicet Deus exoratus benè uertat hoc bellum, quod Cæsar & ipse necessariò susceperint ad extirpandum hæreses & restituendam ecclesiæ pacem. Porrò, quanquam Cæsaris hoc erat consilium, ut conductis undique copijs, quàm posset occultißimè, Smalcaldicos adoriretur prius, quàm essent instructi, tanta tamen erat illorum diligentia, tantus hominum ardor & ad defendendum hoc bellum alacritas, ut ad XVI. Iulij diem Lantgrauius suas copias educeret in hostem, tametsi per inferiorem Germaniam Burensis Maximilianus exercitum iam propè totum haberet instructũ, nec in quem primùm esset facturus impetum, constaret. Filium natu maximum Gulielmum, ad XVI. annorum adolescentem, Lantgrauius, antequam è suis finibus exiret, Argentoratum misit, urbem præ cæteris ualde munitam. Abituro nunciabat Henricus Brunsuicensis è carcere, si quidem audire uellet, patefacturum se ipsi, quo tempore, & cuiusmodi essent huius belli fabricata consilia: Lantgrauius autem, qui callidè hoc ab ipso fieri putaret, offensionis minuendæ, uel consequendæ causa libertatis, respuit colloquium: at ille, nemini præter quam ipsi uni, rem uolebat explicare. Primus impetus, à superioribus Germanis, qui iam erant expediti, factus est in hostem, ex Vindelicis. Cùm enim crebris nuncijs adferretur, pontificis copias, iam superatis ferè alpibus, imminere Germaniæ, præuertendum illis esse iudicabant. sic autem res habet. Ex Italia uenientibus, per Tridentum est iter Oenipontem, Ferdinandi ditionis oppidũ. Inde duabus omnino uijs in Bauariam itur, ubi tum Cæsar erat, uel secundo flumine Oeno, per Copstænum, uel ad læuam per medias alpes. Propè ad exitum alpium habet arcem Erebergum, editißimo loco positam, rex Ferdinandus, & ea est natura loci, propter angustias & crepidines uiarum, & præcipitem despectum, ut qui hunc aditum teneat, quantúmuis magnas copias transitu prohibere poßit. Contendit igitur eò cum mediocri manu, Iulio mense, Sebastianus Schertelinus, mandatu

Pōtificis scriptũ in Protestantes.

Protest. primus impetus.

legatorum, qui Vlmæ conuenerant, ut antè diximus. & ex itinere capta Fiessa, oppido episcopi Augustani, quod est ad Læchum flumen, aditum etiam illum & arcem, decima die Iulij, deditione facta per milites præsidiarios, occupat. Erat eius consilii, cõtinuato itinere per alpes, Oenipontem etiam capere, & firmo præsidio munire: sic enim utramq; tenuisset uiam, qua uenitur in Germaniam ex Italia, & milite Cæsarem atq; cõmeatu, ijs quidem locis, interclusisset: sed in hoc tumultu, quum iussu Ferdinãdi repente ad arma uocati essent omnes per agrum Tirolensem, magnæ manus conueniunt Oenipontem, ductore Francisco Castelalto, Tridenti præfecto, & ad oppidi defensionem relicto præsidio, uias & aditus occupant. Itaq; Schertelinus imposito in arcem Erebergum, & oppidũ Fiessam milite, retrocedit, & cùm suis deinde copijs ad eum exercitum, qui per superiorem Germaniam collectus, ad Danubium erat, proficiscitur. Hic exercitus, cui præerat Hedeccus, Dillingam, episcopi Augustaui oppidum & arcẽ, deditione capit, & in fidem suam adigit, Iulij die xxiij. Sub idem tempus, Eistetensis episcopus Mauricius legatos mittit ad belli duces, & ut sibi suisq; parcant, orat: iter etiam per suos fines & cõmeatum pacto pollicetur. Infra Dillingam est oppidũ Donauerda. hi de deditione solicitati, recusarant: mißis autẽ eò copijs, quum uis adhiberetur, in Smalcaldicorum potestatẽ ueniunt. Interim Saxo & Lantgrauius cum suis copijs procedunt, & per Franconiam profecti, cùm Vuircíburgensis episcopus ipsis idoneè de nõ impediendo commeatu cauisset, ad socios cõtendunt. Erat tum in ipsorũ castris, electoris Brandeburgensis, & Mauricij ducis legati, de permittenda intercessione missi: cùm autem illi rem ad socios reijcerent, nihil actum fuit. Qui commorantur Augustæ, prædiuites quidam, collectis rebus, urbe iampridem excesserant: & quia rumor erat, eos mutuò dare pecuniam Cæsari, hi qui tum erant Vlmæ legati, datis ad senatũ Augustanũ literis & mißis internuncijs, quàm hoc sit indignũ, demonstrant, grauiterq; monent, dent operam, ne quid in posterũ tale fiat. Senatus, illos iam antè, suo more, pecuniam fortè mutuò dedisse respondet, ne esset ociosa, quòd belli cõsilia nescirent: nunc autem existimare, neminẽ esse qui id faciat: nec enim impunè cuiquam futurũ, si rescíscant. Erat id temporis Ratisbonæ, Cæsar, & præter Hispanos, ad millia tria, peditum

1546

Donauerda capta

Cæsaris copię Ratisbonę.

Ger=

1546 Germanorum millia circiter quinq;, & ad septingentos equites, nullæ adhuc ad ipsum copiæ tunc conuenerant. Hispanos ex Pannonijs euocauerat: & erant illi, quos à pacificatione Sueßionensi, in Lotharingia hyemasse, ac deinde propè Argentinam facto itinere, ante annū in Vngariam iuisse, libro superiori diximus. Facta nuper pace inter Galliæ regem & Anglū, opportunè protestantibus accidit, quòd milites Germani, quorum opera Galliæ rex usus fuerat, dimißi, transierunt ad ipsos, ductore Bichlingo Comite, & Georgio Recrodo, qui Lantgrauij erat beneficiarius. Saxonem atq; Lantgrauium, Cæsar, xx. die Iulij, publicis literis proscribit. Initio ualde prolixè cōmemorat, quantos hucusq; sumpserit labores, ut Germaniam in uniuersum pacaret, cuiusmodi fecerit eius rei decreta, quibus cautum sit, ne qua uis cuiquam fiat, quacunq; de causa, uerùm ut legibus atque moribus agatur: deinde, quo modo sibi deuincti sint, & quam fidem præstare debeant ordines Imperij, docet. sed his, inquit, omnibus neglectis, Ioannes Fridericus elector Saxoniæ & Philippus Heßiæ Lantgrauius, temerario quodam ausu, studium atq; laborem nostrum omnem, pro republica susceptum, singulis temporibus, quantū in ipsis fuit, impediuerunt, neq; dicto fuerunt audientes, & non modò sese mihi opposuerunt, sed alios etiam ordines, ut idem facerent, et illicitas cum ipsis inirent coniurationes, impulerunt. Et Lantgrauius quidem, superioribus aliquot annis, obducta qua nescio causa, bellū instituit in quosdam primi nominis Imperij ordines, & in ipsorum fines progressus, pecuniæ uim magnam extorsit. deinde, ambo simul, quendam Imperij principem, indicta causa, bello petitum, finibus expulerunt, occupata prouincia. Sed et episcopatus aliquot et præfecturas tam sacras quàm ciuiles, quarum domini ueteri consuetudine sunt ditionis Imperij, & onera publica sustinent, et in ordinū consessu locum obtinent, in suam ditionem perduxerunt, & adhuc quidem illos, cum sæpe meam fidem in comitijs implorarint, in ea seruitute detinent. Multos quoque suis facultatibus atque prouentibus annuis spoliarunt, & alienæ ditionis homines in suam cliētelam receperunt. nuper etiam audacia quadam singulari solicitarunt quosdam ordines, ne ad ista uenirent comitia, uidelicet ut actionem omnem impedirēt, meiq; cōtemptionem excitarent. Et hæc quidem omnia tantò faciunt securius atq; licentius, quòd iudi-

Saxo & Lantgrauius à Cæsare proscripti.

iudicia contemnunt, nec magistratum agnoscunt aut uerentur. Nam 1546
ipsorum culpa summum Imperij tribunal est sublatum: tacent leges, & multo iam tempore ius nullũ dicitur, magno sanè cum dispendio plurimorum, & nouo prorsus atq; inaudito exemplo. quodq; omniũ est grauißimum, agunt hæc omnia specioso illo & dulci nomine religionis, pacis atq; libertatis: his enim utuntur tanquam pallijs atque uestibus, ut suas illas tegant actiones, quum interim nihil minus quàm religionis conciliationem aut Germaniæ pacem atq; libertatem expectant. Certè, nullo scripturæ loco docere possunt, ipsis licere, ut summo magistratui sese quocunq; modo pertinaciter opponant: diuersum uerò doceri potest tum sacris literis tum probatis historijs, nempe, priscos illos doctrinæ Christianæ professores, qui suam fidem non uerbis tantùm sed factis etiam atq; morte comprobarunt, prophanis quoq; regibus obtemperasse. Quò certè minus licet istis, officium mihi suũ denegare, specie religionis: & cùm denegant, apertè declarant, ipsorum esse consilij, ut diadema, sceptrum atq; potestatem omnem mihi adimant, & sibi usurpent, & conturbatis omnibus, religionem, ius, pacem atque libertatem opprimant, & amplificati nouis honoribus atq; facultatibus, in suam tyrannidem omneis cogant. Hoc enim ipsorum uerba testantur, plena minarũ, libelli etiam atq; picturæ famosæ, disseminatæ paßim & in uulgus emissæ, magno cum nostri nominis ludibrio atq; contemptu. Præterea, non solùm fœdera pacti sunt aduersum me, suis illis in conuenticulis, uerumetiam exteros reges in odium mei concitarunt, & clanculum ope consilioq; iuuerunt. Non desunt etiam, qui recitare poßint, quid moliti sint, ut Turcam in Germaniam excitarent. quod eò magis credi potest, quoniam ad ipsorum institutum ea res perquàm fuisset opportuna. His ergò factis, et fidem datam uiolant, qua mihi deuincti sunt, & muneris nostri dignitatem conuellunt, & decreta omnia labefactant, quæ certè non secus accipiunt, quàm si ideò facta sint, ut alijs uim ab se depellere non liceat, ipsis uerò solis permissum sit, uim cuiq; facere. Quamobrem in grauißimũ illud læsæ maiestatis crimen, & in pœnas eo crimine dignas, legibusq; præscriptas, inciderunt: & quia nota sunt ipsorũ facinora, nihil attinet ea demonstrare. Cæterùm, etsi pro authoritate, qua fungor, multò antè mihi licuit in eos, pro merito ipsorũ uindicare, tamẽ,

1546 studio pacis, & motus uitandi causa, plurimùm illis indulsi, multa sæpe conceßi, magis etiam quàm deceret, in eoq; et conscientiam meam non semel ipse læsi, & authoritatem mihi minui, & alijs parum bene consului. Sic ante annum quintũ, Ratisbonæ, cum Lantgrauio, ante biennium uerò, Spiræ, cum Saxone egi clemẽtißimè, nimirum ea spe, futurum, ut hac immodica mea lenitate uicti & tolerantia, desisterẽt tandem aliquando à suis illis illaudatis consilijs, nec opus esset uiolentius aliquod remedium adhibere: cùm autem ipsa re, nihil esse profectum, & illos uerba mihi solum dedisse, comperiam, eò quòd meis & Imperij decretis contemptis, & uiolatis pactis, obstinatè pergant, & effreni quadam dominandi cupiditate facultates aliorum diripiunt, neq; legibus teneri uolunt, sed eò tendunt, ut omnem reipublicæ statum euertant: & uerò, nisi coherceantur, non modò non religio conciliari, sed nec reliquæ etiam reipublicæ partes cõstitui poßint atq; sanari, cogor aduersus ipsos uti ea, qua sum præditus, potestate. Et quia de rebellione constat, ita quidẽ ut ipsi negare nõ poßint, deinde, quia uiolenter agunt, neq; iudicium ullum subire uolunt, equidem illos, uti perfidos, rebelles, seditiosos, læsæ maiestatis reos, et cõmunis ocij perturbatores, proscribo, & statutũ habeo in illos, ut meriti sunt, animaduertere, quò per ipsos mihi deinde liceat rempublicam constituere, & ea facere, quæ propriè sunt mei muneris. Itaq; mando, ne quis opem illis ferat quocunq; modo, neque se causæ ipsorum adiungat: qui secus fecerint, & fortunarũ et uitæ discrimen adibunt, quiq; iam fortè profecti sunt, ut illis militent, redeant quamprimùm: mihi uerò subministrent omnes auxilia, neq; fœdere uel pactionibus priuatis impediri se patiantur. nam hæc omnia rescindo. Deinde nobilitati atq; populo ditionis ipsorum, fidem atq; iusiurandum, quo sunt eis deuincti, remitto, & publica fide caueo, si morem gerant: qui recusant, eodem modo, quo illi, plectentur. Iulij die uigesimo secundo, Gerardus Veldeuuichus, Ratisbona remittitur Constantinopolim, quum nuper inde uenisset. Cæsar, quum hic nihil decerni posset, in calendas Februarias anni sequentis, Imperij conuentum transfert. De literis pontificis, mißis ad Heluetios, antea diximus: has ubi legatus pontificius, Hieronymus Franchus accepit, Luceria transmittit, & simul ipse uigesimo quinto Iulij die scribit. ante triduum sibi redditas esse pontificis et se-

H. Franchi ad Heluetios literæ

natus cardinalium literas: & quanquam eiusdem propè sint senten- 1546
tiæ cùm superioribus aliquot illius epistolis, tamen, quòd aliquid ha-
beant præterea, celeriter ad ipsos mittere iam exemplum, & in proxi
mo conuentu uelle archetypum exhibere: ac quoniam in eo fœdere,
quod nuper ad exitum Iunij pontifex atq; Cæsar inierunt, locus etiã
sit relictus alijs, qui uelint in eam societatem uenire, deinde, quia con-
uenit, ut Cæsar prius experiatur, num absq; bello poßint ipsius et Ro
manæ sedis aduersarij ad sanitatem & officium reduci, põtificem ad-
modũ ab ipsis flagitare, ut claris uerbis pronuncient, an huius esse fœ-
deris, & an Tridentini concilij decretis obtẽperare uelint: cumq; diẽ
sibi constituerint, ad proximum Badenæ conuentũ, quo die ad supe-
riora postulata sibi respondeant, ideò se, nunc etiam hæc ad ipsos per-
scribere, ut interea deliberent: orare igitur, per sanguinem Christi ser-
uatoris, ut diligenter secum expendant, quàm sit hoc futurũ glorio-
sum, quàm salutare tum ipsis tum ipsorum liberis, si & incendiũ hoc
per Germaniam unà restinguant, et cõcilij decreta laudent. Quòd fœ
deris causam pontifex enunciarit, callidè factum esse nõnulli putant,
ut hac ratione Cæsarem summis difficultatibus obijceret: molestè qui
dem ipsum tulisse, quòd Cæsar aliam belli causam præ se ferret, certũ
est, ut infrà dicetur. In hoc tẽpore, Bauariæ ducis filius Albertus, Fer- Bauari & Cliuensis nuptiæ.
dinandi regis filiam, Annam, alteram uerò, Mariam, Gulielmus dux
Cliuensis, in matrimonium ducit. Cùm enim Nauarricam Cliuen-
sis frustrà speraret ex Gallijs, ut antè diximus, indultu pontificis, ut
aliam duceret, permissum ei fuit. hanc ergò duxit, & fuerunt utriusq;
nuptiæ peractæ Ratisbonæ, medijs in turbis atq; motibus bellorum.
Vtrunq; matrimonium ad nouum neceßitudinis uinculũ pertinebat.
Consessui patrum, Tridenti dictus fuit dies, ut suprà docuimus, ad exi
tum Iulij, sed dilata res fuit in anni sequentis initium, ut suo loco di-
cetur. Erant autem Tridenti, præter cardinales, pontificis legatos,
& Tridentinum atq; Pachecum Hispanum, archiepiscopi quatuor, Numerus patrum cõcilij Tridentini.
episcopi triginta tres, & in his duo Galli, quinq; Hispani, Illyricus
unus, reliqui omnes Itali. Theologi doctores, monachi, XXXV. ex alijs
uerò non monasticæ profeßionis, duodecim, plæriq; omnes Hispani.
Cæterùm, in quatuor illis archiepiscopis erant duo, ueluti personati,
Olaus Magnus, Vpsalensis, Robertus Venantius, Scotus. id autem
sic

1546 *sic accidit. Cùm Sueciæ rex Gustauus, Daniæ finitimus, religionem mutaret, quod fuit anno circiter* M. D. XXXVII, *Ioannes Magnus, archiepiscopus Vpsalensis, qui mutationem illam improbaret relicta patria, Romam confugit, eóq; uenit mediocri cum comitatu. Venetias profectus deinde, factus est eius ciuitatis patriarchæ uicarius, & ut uulgò dicunt, suffraganeus. Eam uerò conditionem postea pertæsus, Romam reuertit, & in angustias redactus, quum diuenditis equis familiam ferè totam dimisisset, à Paulo pontifice collocatur in hospitali domo, quam uocant, sancti spiritus, in eáq; tenuis atq; pauper uitam finijt. erat cum eo frater Olaus: huic pontifex archiepiscopatum illum Gothicum, licet extra commercium ecclesiæ Romanæ positũ, confert, et concilio interesse iubet, & ad uictum quotidianum aureos dat menstruos quindecim. Alter ille, Scotus, cùm archiepiscopatum Armacanensem esse in Hibernia pontifici demonstrasset, titulum eius fuit ab illo consecutus. erat autem cæcus, et tamen non solùm mißificabat, uerumetiam per celeres equos currebat: hos ergò duos pontifex in cœtu patrum esse uoluit, ostentationis causa tantùm, quasi duo isti populi tam longinqui, Gothi & Hiberni, potestatẽ ipsius agnoscerent, cùm illi reuera, præter umbram & nudum titulũ, nihil haberẽt. De Mauricio suprà diximus quemadmodũ post priuatũ cum Cæsare colloquium, Ratisbona discesserit: ubi domum reuertit, subsequente paulò pòst Ferdinando rege, Pragam ad illum proficiscitur. Augusti deinde mensis die primo, Cæsar proscriptionis, quam suprà diximus exemplum Mauricio Ratisbona mittit, & datis ad ipsum atq; populum cõmunibus literis, eadem ferè, quæ proscriptionis tabula continentur, commemorat: & quia proscriptis agnatione sit & neceßitudine coniunctus, ita quidem, ut in illorum poßeßiones atq; bona, ius aliquod sibi fortè uindicare poßit, grauißimis uerbis mandat, ut sibi in occupandis illorũ prouincijs adsit totis uiribus, imò, ut ipse quamprimùm occupet omnia, & sui iuris tuendi causa detineat: nam alioqui fore, ut occupantis omnia fiant, quicunq; sit ille, nec quicquam ei prosit ius agnationis atq; pactorũ: deinde, propter contemptum imperium eandem subiturũ esse pœnam, quam illi. nobilitati autẽ atq; populo mandat, ut edicto pareant, et fidelẽ operam principi nauent, eadẽ cõstituta pœna. Quas Mauricio scripsit, Augusto etiã fratri cõmunes*

Cæsaris literæ ad Mauricium.

nes

nes erant literæ. Smalcaldicorum exercitus iam omnis ad Danubium peruenerat. ibi Saxo, Lantgrauius atq; belli consiliarij dant literas ad Gulielmum Bauariæ ducem, Augusti die tertio, ut de Cæsaris apparatu bellico multa dicant, nihil opus esse: scire enim ipsum rem omnem: & quanquam nullum officij genus erga Cæsarem prætermiserint, nec offensionis ullam subesse causam existimarint, tamen ex illius responso & aliorum sermone multò antè accepisse, illum cogitare sibi facere bellum, quasi minus fuerint obedientes, cùm interim neque sint ullius conuicti criminis, neq; uim cuipiam fecerint: & ut maximè uerum sit quod ille crimen intentat, non tamen ei licere, nisi cognita prius causa, rem armis experiri: sed hoc illius institutum esse contra ius & leges Imperij, contra pactionem, contraq; morem superioris ætatis: nam si quid haberent Cæsares aduersus aliquem ordinem, id semper ad publicam cognitionem deferre consueuisse: scire ipsum, à multis nunc annis inita fuisse uaria cõsilia, quò Germaniæ sua libertas eriperetur: neque dubium esse, quin hoc etiam bellum eò spectet: iam uerò, licet studium retinendæ communis libertatis, adhuc quidem semper in ipso animaduerterint, & quanquam nuper admodum de sua erga ipsos uoluntate multa pollicitus, nunciarit non se permissurum iter externo militi, tamen ad se deferri, iam ipsum & dedisse iter, & alimoniam etiam atque tormenta subministrasse, et hostium copias in oppida sua recepisse: id sanè dolere sibi non mediocriter, & existimare, falsis criminationibus ei persuasum esse, ut ita faciat: quum autem suis libellis nuper editis abundè demonstretur, quàm iniquè Cæsar agat, & quàm multæ pactiones tum publicæ tum priuatæ hac una re uiolentur, confidere se, tuendæ causa libertatis, ipsum ope consilióque sibi non defuturum, præsertim, quum eius rei spem nuper fecerit per internuncium: Cæsaris ergò milites è suis oppidis Ræno & Ingolstadio migrare iubeat, aut si tantundem præsidium ijs locis inponere permittat: det iter tutum per suos fines atque commeatum, de eóque sibi caueat per literas: & licet non denegaturum putent, petere tamen, ut intra diem quintum respondeat: etenim si secus faciat, capiendum sibi esse consilium ex tempore. Ad septimum Augusti diem, Mechliniæ, quod est Cæsaris ditionis oppidum Brabantiæ pulcherrimũ, puluis tormentarius in turri quadã in mœnibus dispositus, à fulmine correptus et in

1546

Protest. ad Bauarum literæ.

Clades Mechliniæ.

1546 census, ipsam turrim primùm à fundamentis euertit, proxima deinde ædificia, intra & extra urbem, ad quingentos amplius passus in circuitu inuasit, ex ijs pleraq; incendit, plurima euertit, diruit ac disiecit, nõ nulla concußit ac disrupit, atq; ex his lapides ingentes correptos, plærosq; ad sexcentos passus longè abiecit, atq; ita corruptis tectis ac denudatis, uitreis fenestris per omneis uias concußis atq; fractis, totam propemodũ urbem deformauit, arbores radicitus euertit & ambußit. perierunt in ea calamitate homines plus minus ducenti, partim incendio absumpti, partim ruinis ædificiorũ ac lapidibus & tegulis obruti, præter eos, qui grauiter uulnerati mortẽ effugerant, quorũ ingẽs erat numerus. ex his complures biduo ac triduo, nõnulli quatriduo pòst, è cellis subterraneis, in quas confugerant, plæriq; mortui, qui uel fame uel spiritu præcluso extincti erant, pars uiui, qui penu ibi condito, inuento uitam tolerauerant, reperti atq; extracti sunt. præterea ingens numerus iumentorum atq; pecorum, cum stabulis deflagrauit. murus autem, qua parte turris steterat, ad ducentos amplius passus dirutus

Heluetiorum ad Protest. respõsio. ac solo fuit æquatus. Heluetij, ad nonum Augusti diem, iterum Badenæ conueniunt et protestantium legatis, quos tunc adesse iusserant, ut suprà diximus, quarto pòst die respondent, non quidem omnes, uerùm illi, qui sunt religionis pontificiæ. dolere sibi plurimùm istud inter ipsos atq; Cæsarem excitatum bellum, neq; esse, quod potius uelint aut magis optent quàm pacem: ideoq; nolle prorsus immiscere se huic bello, nec in alterutram inclinare partem, sed arcere à suis finibus militem externum, & transitu prohibere, & suos continere domi, quantùm quidem poßint: ideoq; iam edixisse grauiter, ne quis militet, sed ut omnes imperium magistratus expectent, & ad patriæ defensionem intenti sint: nihilo tamen secius abijsse multos in militiam, quos ipsi conduxerint: id sibi esse permolestum: itaq; rogare, ut & illos dimittant, & domum redire patiantur. Præter superiora, protestantes hoc etiam tunc postulauerant ab illis, ne uenirẽt in fœdus illud Cæsaris atq; pontificis, néue militẽ ullum eis auxilio mitterent, quod pontifex inprimis solicitabat, sed ut sibi, qui bellum iniustum defendere, & ab se propulsare cogantur, opem ferrent. Et multa locuti de pontificis iniquitate, qui & præsidere concilio, & simul iudex esse uelit, & illud habeat in loco ad iniuriam opportuno, per occasionem

resti-

referunt de nece Ioannis Diazij, & facinus illud tam horrendum non modò non uindicari in hunc usq; diem, sed etiam à multis ita laudari, quasi præmio dignum sit, ostendunt: eam rem esse indicio, quàm non sit ipsis consultum atque tutum ad ea loca uenire, ubi summam rerum obtinent aduersarij, & in his episcopus Tridentinus, nuper factus cardinalis, & pontifici non uno modo deuinctus. Quia protestantes iam cum omnibus copijs erant ad Danubium, sicut diximus, Cæsar, qui nondum esset instructus, Augusti mensis initio, relicta Ratisbona cum præsidio, Landishutum petit, Bauariæ ducis oppidum, ad Isaram flumen, & pro mœnibus castra ponit. Donauerda, Saxo, Lantgrauius atq; socij, mißis literis, Augusti die undecima, quo sint in ipsum animo, iuxta belli morem atq; legem denunciant, & superiori, inquiunt, mense, per epistolā nos apud te purgauimus, Carole Cæsar, de ijs, quorum incusamur: ac licet æquum erat, ut aut bellicum apparatū intermitteres, aut saltem belli causam explicares, et nobis inuicem auditis, pro more Imperij, proq; data fide abs te per iusiurandum, ageres, tamen, quia nihilominus pergis, coacti sumus & ipsi uenire ad arma, uim istam iniustam, tuaq; persona indignam depellendi causa: quòd enim euangelij doctrinam simul & Imperij libertatē petas, uarijs tuis actionibus demonstrari potest. Scis enim ipse, cuiusmodi consilia multis nunc annis, cum antichristo Romano & cum exteris regibus tractaris, ut eos uel tibi coniungeres, uel in nos excitares. Deinde, nō consulto senatu principum & ordinum, inducias fecisti cum Turca, planè contra promissum. etenim cùm auxilia tibi daret in Galliæ regē, ante annum secundum, Germania, cōfirmabas, eo finito bello, te ipsum esse cum exercitu profecturum aduersus Turcam: sed nunc pactus es cū illo, nimirum, ut eò commodius, quod constitueras, aduersum nos perficeres. Et iam in his Ratisbonæ comitijs, nouum huic rei colorem atq; speciem induxisti, prolixè multa locutus de tuo erga Germaniam & communem patriam studio atq; uoluntate, deq; contumacia quorundam, quod eò uidelicet faciebas, ut nos, qui religionis nomine confœderati sumus, alios ab alijs diuelleres. Nam neglecti à nobis officij crimen nullum docere potes, et causæ diffidens, non citasti reos, ut sese cognitioni senatus Imperij sisterent, imò ne nominasti quidem illos: atq; interim tamen datis literis ad diuersos principes atq; ciuitates, callidè

1546

Protestātes bellū Cæsari denunciant.

1546 simulabas, quasi non religionis, sed contumaces quosdam cohercendi causa, bellum parares: religionem autem abs te peti, uel ex eo satis apparet, quòd concilium apud pontificem solicitasti, in quo præter clientes atque beneficiarios illius nemo locum habet. fuerunt in eo consessu pauci quidam, aliquantò liberiores in dicendo, sed inuenta ratio fuit, ut ijs reuocatis atque submotis alij summitterentur nequiores. Cuiusmodi etiam decreta Tridentini patres, aliquot iam consessibus fecerint, notum est omnibus: non est igitur hoc illud concilium, toties promissum in comitijs, ut ante annum Vuormaciæ tibi demonstrauimus: & quæ tunc à nobis dicta fuerunt, iam repetita uolumus: quòd etiam tui sit propositi, cogere nos, ut concilium approbemus, doceri potest literis pontificis nuper missis ad Heluetios, quibus ualde queritur de multis per Germaniam, qui concilij dignitatem proijciant, & hanc dicit esse causam, cur armis rem experiri uelit: & quoniam eadem de causa tu quoq; belligerari constituisses, peropportunè sibi dicit hoc accidisse, atque ideò uelle tum suas tum ecclesiæ Romanæ uires omnes atque facultates huc impendere. Cùm ergò propositum illud tuum, quod alia quæsita specie tegere uolebas, pontifex patefecerit, quis amplius dubitet, religionem peti? Nos quidem nullius facti nobis conscij sumus, quod uel publicè cognosci recusemus, uel non possimus excusare: sed erat tui muneris, exemplo maiorum, sistere nos senatui principum, & rationes nostras inuicem audire: neque decebat, ut ad hunc modum nobiscum ageres, uocares ad comitia, proponeres de republica, consilium nostrum exquireres, atque interim belli rationes contra nos inires. Quid enim hoc rei est, dimisso Turca, belli furorem omnem in nos conuertere, quasi multò simus illo deteriores? atqui confidimus omninò fore, ut hoc tam indignum facinus impediat Deus atque retardet: etenim, si qua fuit inter te, Ferdinandum fratrem atque nos offensio uel simultas, ea fuit tota sublata Cadami, Viennæ, Ratisbonæ, Spiræ: pingas ergò licet & ornes, quantum uoles, hoc tamen certò scimus, nullam aliam subesse causam, nisi ut oppressa uera doctrina, libertatem amittat Germania. Scribis tu quidem ad diuersos, & conaris persuadere, quasi ualde cupias euangelij doctrinam propagari, sed academiæ Louaniensis dogmata, tuo iudicio confirmata, deinde piorum hominum supplicia, tuis in ditionibus,

nibus, & ista cum antichristo Romano facta confœderatio, demon- 1546
strant satis atq; loquuntur, quid tui sit animi, nimirum hoc ipsum, ut uniuersum pontificatum recuperes atq; confirmes, extincta uera doctrina, quam sumus Augustæ professi. Quòd cùm ita sit, & quia fœdus eò fecimus, ut in hac religione permanere nobis liceat, & ut eam coniunctis animis tueamur, etiámsi quis aliam offensionis causam aduersus aliquem ex nobis obducat, necessariò nobis hæc suscipienda fuit defensio, quam & diuinum & naturæ quoq; ius nobis concedit atque tribuit. Et quanquam propter hoc tuum institutum nullo tibi sumus astricti uinculo, nec opus idcircò fuit, ut quid nostræ sit uoluntatis, tibi denunciaremus, tamen amplioris cautionis loco renunciamus eam tibi, qua deuincti fuimus, fidem & officium, non quidem ut Imperij ius atq; commoda diminuamus, uerùm ut ea conseruemus potius. hoc ergò profitemur palàm & more solenni, sic animo parati, ut tuum hoc atq; sociorum bellum à nobis depellere cogitemus. etenim in causa tam pia, tamq; honesta, nullum debemus recusare periculum. Hanc epistolam per adolescentem quendam nobilem atq; tibicinẽ, uti fieri solet, ad Cæsarem mittunt in castra propè Landishutum: ille autem non modò non accipit, uerumetiam iubet capitis denunciata pœna, ut eam suis referant. hoc insuper addit, si quis in posterum ab illis ad se ueniat, fore, ut loco muneris atq; torquis aurei, laqueum ab se ferat: deinde proscriptionis tabulam, de qua dictum est, illis tradit, & grauißimis uerbis mandat, ut suis eam reddant. Prius quàm hanc epistolam mitterent, disputatum fuit, quomodo Cæsar esset affandus: & Saxo quidem non ei tribuendum esse Cæsaris cognomen, alióqui cum eo belligerari non licere: Lantgrauius uerò contrà sentiebat: & habebant uterq; sui dicti comprobatores: tandem hæc fuit inuenta ratio media, ut illum appellarent uelut eum, qui sese pro Cæsare gerat. Postea, quo sit eundum, deliberatur: erant qui Landishutum dicerent, ubi Cæsar erat: cùm autem periti regionis docerent interesse paludes, ita quidem, ut angustis admodum uijs, per unum & alterum subinde milliare singulis eundum esset equitibus, mutato consilio, Ratisbonam ire statuunt, ubi Cæsar & præsidium reliquisset & tormenta: nam & castris ibi deligi locum idoneum, &, si Cæsar obseßis opem ferat, de summa rei posse cum eo dimicari. Promotis ergò castris, pergunt, sed lentè

1546 Pōtificis copiæ ueniunt ad Cæsarē.

admodum: et sub illud ferè tempus, quod fuit ad idus Augusti, Landishutum ueniunt Itali seu pontificij milites, maxima cum Cæsaris expectatione, qui de Smalcaldicorū progressu certior factus, dimissis nuncijs, illos, ut accelerarēt, hortatus fuerat. Peditum erant millia decem, equites leuis armaturæ, quingenti. His omnibus copijs, nepotem ex filio, Octauium Farnesium, pontifex præfecerat. ei militabant magni nominis duces, Alexander Vitellius, Ioannes Baptista Sabellus, Sfortia Palauicinus, Fridericus Sabellus, Paulus Vitellius, Iulius Vrsinus, Alexius Lascaris, Hieronymus Pisanus, Ioannes Maria Paduanus, Nicolaus Plumbinus, Nicolaus Petilianus. Cum hac manu, Florentiæ dux Cosmus Medices unà mittebat equites ducentos, Rudolpho Balione, & Ferrariæ dux Hercules, centum, Alfonso fratre notho, ductore. Octauio pontifex fratrem adiunxerat cardinalem Farnesium Alexandrum, uelut inspectorem consiliorum Cæsaris, et impulsorem atq; flabellum etiam. Discedens ex Italia Farnesius, dixisse fertur, se tantam esse daturum stragem per Germaniam, ut in Lutheranorū cruore uel natare possit ipsius equus. Non multò pòst, aduenerunt etiam Hispani, quos ab Insubria & Neapoli Cæsar euocauerat, circiter millia sex, ueterani omnes. His præerant Philippus Lanoius, princeps Sulmonensis, Aluarus Sandæus, Alfonsus Viues, Iacobus Arzius. Cæsaris erat legatus Ferdinandus Toletanus, dux Albæ: post hunc proximum locum habebat Ioannes Baptista Castaldus. Cardinali Augustano demandata fuit annonæ præfectura. Militabant etiam Cæsari Maximilianus Austriacus, Emanuel Philibertus, Sabaudiæ ducis filius, Ericus dux Brunsuicensis, & Henrici captiui filius Philippus, Georgius dux Megelburgius, Georgius dux Brunsuicensis, Henrici frater, uir ordinis ecclesiastici, Fridericus Furstembergius, Renardus Solmensis, & alij complures. In protestantium castris erant Ioannes Ernestus, electoris Saxoniæ frater, Ioannes Fridericus, electoris filius, Philippus dux Brunsuicensis cum quatuor filijs, Ernesto, Alberto, Ioanne, Vuolfgango, Franciscus dux Luneburgensis, Vuolfgangus princeps Anhaldius: Christophorus Hennebergius, Georgius Vuirtembergicus Albertus Mansfeldius cum duobus filijs Ioanne & Volrato, Ludouicus Octingensis, cum filio, eiusdem nominis, Gulielmus Furstembergius, Christophorus Oldēburgius, Hubertus Bicblingus, Hedeccus, Comites omnes:

Duces exercitus Cæsarei.

Duces Protestātium.

nes:

nes: Recrodus, Risebergius, item Heluetiorum octo signa. Cùm igitur omnes iam conuenissent copiæ, præterquam eæ, quas ab inferiori Germania Burensis ducebat: Cæsar, illinc profectus, Ratisbonam petit. eo cognito, statim oborta fuit suspitio nonnullis, quasi in Misniam atque Saxoniam cogitaret: confectis ergò pontibus, in alteram Danubij ripam Smalcaldicorum transportatur exercitus. progreßis aliquantulùm uersus Norgouiam, nuncium adfertur, Ratisbona Cæsarem contendere Ingolstadium: ibi conuersa ratione, per loca salebrosa & aspera, Danubium repetunt, ne Nuburgum, quod est supra Ingolstadium tribus milliaribus, & Donauerdam Cæsar occuparet, inq; Vuirtembergicum agrum iter haberet expeditum. Vbi Nassefelsum uenissent, Lantgrauius postridie non magno cum comitatu progreditur, ut Ingolstadium contemplaretur, ignarus ibi Cæsaris esse copias: nam de paucis tantùm Hispanis ibi præsidiarijs acceperat, eosq; uolebat ad pugnam prolectare: sed dum pergit, Sulmonensis principis equites aliquot prodeunt: impetu facto, desiderati sunt utrinq; nõnulli, uulnerati uerò plures: è captiuis cognitum est, Cæsarem eo die castra facturũ esse ad Ingolstadium. Lantgrauij factum hoc elector Saxoniæ molestè grauiterq; tulit, & si quid eiusmodi posthac ipso faciat inconsulto, discessurum se profitetur. Copijs deinde productis omnibus in aciem & instructis, quasi prælio dimicandum esset, in castra militem reducunt. Nocte sequenti, per primam quietẽ, in Hedecci castra qui Saxoni fuerat attributus, irruunt Hispani, & pedites ad centum interficiunt: ex ipsis quoq; nonnulli desiderati sunt. itaq; magna fuit in omnibus castris excitata turba, quæ tenebris etiam augebatur. Postridie, qui uigesimus nonus erat Augusti dies, aliquot emittuntur centuriones atq; duces, qui situm castrorum hostilium cognoscant. in hos eruptionem ex improuiso faciunt equites Itali: cumq; multi cecidissent utrinq;, illi, nulla re perfecta, redeũt in castra. Lantgrauius igitur altera luce, paucis aliquot comitatus, ex omni numero delectis, ut aliquid certi cognosceret, exit, et uado reperto, quod nullũ esse dixerãt ante ipsum emißi speculatores equites, redit ad Saxonẽ, et equitatũ traduci posse renunciat. Pridie calendarũ igitur Septembris, prima luce pergendũ, et occupandũ locum editiorem, ubi specula fuit Ingolstadiorum aliquando, & tormentis agendum esse placuit, si fortè Cæsar ad præliũ elici pos-

1546

Hispanorũ in castra Protestantiũ irruptio.

1546 *set. Multa iam nocte, Saxo, per interuallum, bis Lantgrauio nunciat, abijsse Cæsarem, & fumare castra: sed ille, cùm fidem ei rumori non haberet, quinque cohortes equitum suorum emittit, ductore Gulielmo Schachto, qui uadum occupent, & traducendis tormentis atque peditatui pontes efficiant: aliquantò pòst, ipse cum reliquis copijs omnibus atque tormentis magna celeritate sequitur. Vbi uentum est ad flumen, Schachtus ei nunciat, Cæsarem non se commouisse loco: cùm id ad Saxonem deferri curasset, progressus, collem illum, de quo dictum est, occupat, & tormentorum ibi partem collocat: copias etiam ad læuam atque dexteram distribuit: idem deinde Saxo facit, ubi cum suis eò uenisset.*

LIBER XVIII.

Burensis ad Cæsarem cum copijs tēdit.

E Maximiliano Burensi dictum est antea: is omni confecto exercitu, qui erant, equitum, ad quatuor, peditum ad decem millia, & in his aliquot Hispanorum atq; Italorum cohortes, qui Britanniæ regi contra Gallum militauerant, Augusto mense progressus è Belgio, supra & infra Moguntiam, & ubicunq; nauium esset facultas, Rhenum transmittit, licet ad alteram ripam essent à Smalcaldicis copiæ dispositæ, Christophoro Oldeburgo et Rifibergo ductoribus, qui transitu illos prohiberent. Archiepiscopus Moguntinus non minimum huc attulisse momentum putatur. Vbi iam Smalcaldicorum exercitus omnis conuenisset eo, quem diximus, loco, cœptum est omnibus tormentis in castra Cæsaris fulminari, & uehementißimè quidem. Ibi tum Lantgrauius, conuocatis ad Saxonem belli consiliarijs atq; ducibus, quòd si penes me solum, inquit, esset administratio, sicut tunc erat, quandò Vuirtembergicum restitui, duabus equidem cum legionibus hostem adoriri primò uelim, & fossoribus adductis, munitiones illorum disturbarem, & summis deinde copijs impreßionem facerem. Variantibus ibi sententijs, cùm alij dissuaderent, ut rem summi discriminis: alij non improbarent quidem, modò ut ab Ingostadijs, qui tormentis abundabant, nihil periculi sit metuendum, et equitatus

etiam adhibeatur statim initio pugnæ:nihil actum fuit. Quòd quidē 1546
ita reprehenditur à multis, ut hic error, & ipsorum calamitatis, & uictoriæ Cæsaris initium atque causa fuisse putetur. Nam & equitatu longè superabant, & humili tantùm fossa, Cæsaris tum erant munita castra: cùm autem eius diei fulmen & impetum Cæsar sustinuisset, nocte sequenti castra sic cōmuniuit, ut maiori deinde fiducia rem ageret, ac tempestatem omnem multò commodius ferret. Incredibilem uerò Cæsaris aiunt fuisse fortitudinem in hoc tanto discrimine, quum non modò timoris nullam daret significationem, sed suis etiam animum adderet, eandem subire paratus, quam illi, fortunam. Quomodò Cæsar, per suum in Burgūdia quæstorem solicitarit Heluetios, libro superiori diximus: ad ea postulata responsum fuit in eo conuentu, quem Augusto mense Badenæ fuisse docuimus. non se discessuros ab eo fœdere, quod sit ipsis cum Austriaca & Burgundica domo: deinde, qui sint ex ipsis iam in militiā profecti, reuocare, ac nisi pareāt, uelle mulctare pro eo ac decet. Hunc ad modum responderunt nouem pagi, qui pontificiæ sunt, uti diximus, religionis: Tigurini uerò & Bernates & Basilienses & Schafusiani, quia literæ Cæsaris atq; pontificis non eandē belli causam referant, deinde, quia Cæsaris atq; pontificis confœderationis exemplum, ipsis à legato pontificis exhibitū, clarè dicat, religionis protestantium extirpandæ causa bellum susceptum esse, legato Cæsaris dicebāt, uelle se deliberare quid respōdeant, & expectare, donec à Cæsare fiant certiores, an religionem ipsis integram & saluam permittat. Hoc ubi Cæsar accepit, Augusti die uigesimo septimo dat literas ad eos, è castris ante Ingolstadium. quòd non idem cum alijs responderint, non uidere se causam, & aduersariorum dolis hoc esse factum, existimare: nam audire se, quemadmodum in superiori conuentu Badenæ conati sint ipsis persuadere, quasi nō mulctandi causa principes rebelles, uerùm aduersus aliquot ciuitates bellum hoc susceptum sit, quò scilicet ope pontificis, euangelij doctrina simul & Germaniæ libertas opprimantur: audire etiam, quomodò solicitauerint ipsos, non solùm de auxilijs contra se, uerùm etiam de fœdere, cuius & spem esse factam intelligat, & fore, ut eis in proximo conuentu planè respondeatur: iam uerò, quæ sit causa belli, quoniam hoc suis è literis, & priuatis ad eos scriptis, & palam editis in=

Heluetiorum ad Cæsarē responsio.

Cæsaris ad Heluetios Euāgelicos literæ.

1546 tellexerint,nō esse quòd hic repetat:quòd enim religionis nomine molestiam ulli fecerit,aut rebellionis causam dederit,nō posse doceri: sed statim ab initio quum bellum pararet,amanter egisse atque benignè cùm plærisq;,magis etiam,quàm uel suam personam, uel illorum conditionem atq; gradum deceret:nec esse, quòd rebellionem suam purgent, eò quòd pontifex opem sibi ferat: etenim non Italiæ modò, sed Germaniæ quoq; principes aliquot,& ex nobilitate complures,honestißimis familijs procreatos,et quidem in ijs nonnullos, Augustanæ confeßioni coniunctos, auxilia sibi dare, & uitam atque sanguinem in hoc bellū impendere: quòd certè minimè sint facturi, si quidem res ad hunc modum haberet,ut seditiosi falsò dicant:quòd autem illi semper eò spectarint,ut religionis obducta specie, supremum magistratū conuellant,& oppressa religione ac libertate Germaniæ reliquos ordines in seruitutem redigant,id plurimis ipsorum actionibus ita iam esse notum, ut ampliori demonstratione nihil sit opus: nimirùm, sub dulci nomine religionis,in suum fœdus pellexisse potißimas Germaniæ ciuitates,& earum copijs atque facultatibus instructos, aliorum occupasse ditiones atque bona: quomodo etiam nunc grassentur, & alienæ ditionis homines in suas partes cogant,& multos in sua religione impediant, & ad aliud uitæ genus cogant, in carcerem etiam & uincula conijciant,& grauißimè comminentur,& templa dispolient,rem ipsam loqui:hanc uidelicet esse causam,cur ipsos de fœdere solicitent,ut hac ratione amplificati,cōmodius, quod animo destinatum habent, perficiant: non autem dubitare se,quin & hæc ipsi uideant,et quid commodi uel incommodi sit ab illorum expectandum societate,satis intelligant:quòd cùm ita sit, & quoniam de sua uoluntate,deq; belli causis compertū habeant,confidere se,futurum,ut & fœdus illorū repudient,& militē domi contineant, & eos, qui iam in militiam abierunt,denunciata pœna domū reuocent,& in antiqua fœdera nihil committant,sed reliquorum exemplo, pacē & amicitiam colant:hoc & ad ipsorū pertinere laudem,& sibi quoq; futurum esse pergratum. Ad eas literas illi eodē ferè modo,ut supra legato respondisse diximus, rescribunt, & ut interpositam moram boni consulat, orant:& quia neq; religionem neq; patriæ libertatem hoc bello peti confirmet,se quoq; dicunt inuicem facturos quod se deceat:etenim, si

qui

qui suis è finibus in militiam abierunt, id nullo suo permissu factum, 1546
sed clanculum illos esse profectos, ut antea non semel: suæ autem esse consuetudinis, non quidem illos reuocare, qui se nescientibus et inuitis abierunt, sed, ubi domũ reuerterint, mulctare. Sicut Heluetios, ita quoq; Bohemos Lantgrauius atque Saxo solicitabant: hi uerò sic respondebant, ut facilè appareret, ipsorũ animos esse iam criminatione Ferdinandi regis præoccupatos. Id cùm ex eorum literis illi cognouissent, sub exitum Augusti rescribunt, & religionẽ hoc bello peti demonstrant, & libellos ab se nuper editos ea de re, mittunt, & ne quid hostile contra se faciant, petunt, & quid sit ipsorum uoluntatis, nunciari sibi flagitant. Sub idem etiam tempus edunt scriptum, & à fide dignis ad se deferri dicunt, pontificem, antichristum Romanum, organum sathanæ, huius authorem belli, qui superioribus aliquot annis, per incendiarios conductis, igni Saxoniã grauiter afflixerit, nunc emisisse ueneficos, qui puteos & aquas stagnantes corrumpant, ut quod ferro supererit & armis, hoc isti ueneno perdant. Itaq; monent in uniuersum omneis, præsertim suæ ditionis homines, dent operam, ut emissarij illi comprehendantur, & subiecti tormentis, quum de scelere constabit, pœnam luant. Aliquot deinde pòst diebus, electoris filius, Ioannes Gulielmus, euulgatis literis, monet suos, ut sibi diligenter caueant. nuper enim nõ procul à Vinaria, oppido Turingiæ, comprehensum esse quendã ex suspitione, Italũ, qui sibi & nonnullis alijs Romæ datam esse pecuniam fateatur nomine pontificis, ut incendijs atq; ueneno, quantum omnino possent, per Germaniam damni darẽt. De proscriptione, & quomodo Cæsar eius formulam siue tabulas ad Saxonẽ atq; Lantgrauium miserit, suprà diximus: hanc igitur ut acceperunt, è castris ad Ingolstadiũ, altera die Septembris, honoris et existimationis tuendæ causa respondent, edito scripto ualde prolixo. Quòd suum ille studium atq; uoluntatẽ erga Germaniam tantópere cõmendet, simulatũ esse: nam inde ab inito magistratu semper eò spectasse, quomodo illam in seruitutẽ adduceret: hanc nimirum esse causam, cur Hispania cæterisq; relictis prouincijs, in Germaniã sæpe redierit, tantosq; sumptus fecerit: eiusdẽ esse generis, quod de religione dicat: hoc enim semper eius fuisse consilij, ut nactus occasionem temporis, purã doctrinam opprimeret: quoties enim, inquiũt, pacẽ nobis

Protestantes ad Bohemos.

Incendiarij & uenefici à Papa emissi.

Protestãtium responsio ad proscriptionem Cæsaris.

atque

1546 atque religioni dedit: hoc astutè fecit, solùm ad tempus, donec in publicos usus atque necessitates Imperij, pecunia esset à nobis contributa: pòst, in dubium atq; quæstionem decreta facta uocauit, & in suspenso rem tenuit, ut interim cum Galliæ rege, pacem, cum Turca uerò faceret inducias, & speculati tempus idoneum, ipse atque pontifex, Tridentinum illud cōcilium indicerent, ac fœdus inirent. Eius autem rei quædam adferemus documenta. Ratisbonæ ante annum quintum, de religione statuit: & quum nobis decretum illud in plærisq; nō probaretur, mentem suam declarauit amplius, concepta formula, qua nobis rectè cauebat: eam pòst in alteris comitijs, ipsius legati & Ferdinandus rex confirmarunt: sed ante annū secundum, in conuentu Spirensi, cùm eius rei mentio fieret, non sibi uenire in mentem aiebat eius declarationis. In superioris anni conuentu Vuormaciæ, Hildessemensis episcopus, palàm in consessu principum, pontificijs illum promisisse dicebat, decretū Spirense non habiturū esse locum à bello Gallico. Paucos ante menses, quū Ratisbonam iret ad comitia, Granuellanus mihi dicebat, inquit Lantgrauius, præsente Palatino, meisq; cōsiliarijs et legato Vuirtembergico, decretum illud Spirense, tempori fuisse accommodatum: nunc uerò, Cæsarē illud ad reliquos ordines non posse tueri. Ante annum sextum, in conuentu Haganoæ, Ferdinandus rex quum ad pontificios ordines mandata sua referret, nulla dicebat nobis esse decreta seruanda: nam illa metu belli Turcici fuisse facta, quū nostris esset opus auxilijs. Quid? pulchráne uidetur hæc esse causa circumueniendi nos atque socios? fatentur ipsi technam, qua pecuniam à nobis emunxerunt. Planum igitur est, quòd religionis excidium semper sit molitus, ut quidem fœdus nuper initum demonstrat, & quòd tempus solúm ad eam rem opportunum captauit. Vt autem legitimè res agi uideretur, semper à nobis contendit, ut concilio nos pontificio summitteremus: id uerò cur nobis facere nō esset integrum, satis abundè scriptis in lucem emißis, demonstrauimus. Fuit autem eius propositi, decreta concilij tueri & exequi, ad eamq; rem perficiendam, multò ante principes aliquot exteros solicitauit: sed quū metus esset, ne hac ratione aduersum se cōcitaret omneis religiōi cōiunctos, aliam obduxit causam et rebellionē finxit, ut socios diuelleret, et præcipuis oppreßis, reliquos deinde cogeret imperata facere. Et quanquam

quam ipse atque frater hoc suum tam uafrum & insidiosum consilium magno studio tegere cogitabant, singulari tamen Dei beneficio factum est, ut indies magis atque magis patefieret. nam & belli causam & fœderis exemplum pontifex ipse per legatum Heluetijs exposuit, ex quo perspicuum est, non sibi tantùm, sed & omnibus, qui doctrinam hanc profitentur, imminere discrimen, & hoc agi, ut pontificatus omninò restituatur. Iudicent igitur omnes, quàm pulchrè sit actum ab illis, quando nuper in conuentu Ratisbonæ conati sunt persuadere, quando confirmarunt, ad componendam religionem uelle se legitimis & tranquillis uti remedijs. Nuper, ait Lantgrauius, Spiræ mihi dicebat ipse, nullum sibi esse fœdus cum pontifice: dicebat idem Granuellanus: hic est scilicet ille paternus animus, hoc studium illud & amor pacis, de quo toties & tam multa prædicant. Ecquis unquā eiusmodi quid audiuit, uelle persuadere principibus diuersum ab eo, quod iam olim in animo defixum fuit? Quid Cæsari debeant principes, quid inuicem ipse præstare debeat, abundè nobis constat: ut nos illi, sic ipse uicißim nobis est obligatus: quòd autem indicta causa nos proscribit & poßeßionibus omnibus deijcere conatur, in eo iuris uinculum dissoluit, quo clienti seu beneficiario deuinctus est inuicem patronus. Iam, quòd rebellionem nobis obijcit, nihil est, & scit ipse, nobis iniuriam fieri. nam mihi nuper, inquit Lantgrauius, hoc nomine gratias egit Spiræ, quòd ad componendam religionem nihil diligentiæ præterijssem. Quòd autem parasse bellum, & pecunia quosdam ordines mulctasse me dicit, non diffiteor equidem, & causæ fuerunt graues, cur apparatum facerem: sed publicè constat, Ludouici Palatini principis & Richardi Treuirensis interceßione rem omnem fuisse consopitam: ipse quoq; datis literis, etsi factum hoc indignè tulisset, tamen, quòd arma deposuissem, nihil amplius desiderare se nunciabat: deinde, quum annis ab hinc sexdecim Augustam uenisset, & hoc nomine me compellaret, equidem, Ferdinando rege, Friderico Palatino, & nonnullis alijs præsentibus, ita me purgabam, ut ei satisfieret. non est igitur, quòd ex eo causam aliquam assumat ad hoc bellum. Quòd Vlricho Vuirtembergico principi meam operam præstiti, eo nomine, quum Saxoniæ dux Georgius et Moguntinus intercederent, reconciliatus fui per transactionem, quam ipse ratam habuit: & postea

1546 sita Ratisbonæ, quicquid esset offensionis, interposita fide & cautione sustulit totum & aboleuit. Nunc etiam de bello Brunsuicensi loquitur: eius uerò causam edito scripto demonstrauimus, & ante biennium in frequentissimo Imperij consessu, præsente ipso, copiosius explicauimus. Respondit tunc quidem Henricus, uerùm nostras refutationes audire Cæsar recusabat. cur autem non exactè rem omnem cognouit, & de consilio reliquorũ principum in eo statuit? nimirùm, quia in bellum Gallicum atq; Turcicum auxilia petebat, cõsultò rem suppreßit, & sequestrum introduxit, in eoq; illi Vuormaciæ sumus assensi, tametsi non teneremur, et utrinq; placuit, ut captam prouinciam Fridericus Palatinus & eius patruelis Ioannes Simmerius tenerent & administrarent, donec de causa legitimè pronunciatum esset. Eo facto, nobis cõfirmabat, fore, ut Brunsuicensis etiam assentiretur, ad eumq; mißis literis, grauiter mandabat, uti pareret: ille uerò contemptis ijs mandatis bellum in nos excitauit, in eoq; captus est, ut ex meo & Mauricij scripto constat, Hoc igitur in bello nihil egimus inofficiosè, nihil aduersum leges, & ad æquum iudicium prouocamus. Verùm ex hoc ipso, quæ sit eius in religionem uoluntas, uideri potest. nam licet illius mandata contempserit Henricus audacißimè, quanquam, cùm de sequestratione nunciaretur ei, grauißimis uerbis ipsum atq; cõtumelijs affecit, tamen, quòd nostræ religionis esset acerrimus osor, impunè omnia fecit. Quòd à nobis ait quosdam esse perductos in nostram ditionem, longè secus habet, & iam antè non semel ad ea respondimus. hoc autem de ipso uerè dici potest, qui nonnullas Imperij prouincias & episcopatus in suam ditionem redegit, & sub huius belli tempus nobilium conuentus paßim habuit, ut illos in nostram perniciem ad se traduceret. hoc quidem fatemur, nos in fidẽ nostram atq; clientelam recepisse nonnullos, ut si propter euangelij doctrinam periclitarentur, illos tueremur: id autẽ officij nostri esse putamus: nam subuenire Deus iubet afflictis. defensione autẽ, multis nunc annis, & hoc tempore potißimùm, nulli magis òpus habent, quàm hi, qui pro Lutheranis habentur: in cæteris autem rebus, extra religionẽ positis, nullum eis patrociniũ dedimus, imò sumus hortati semper, ut ius suũ magistratui tribuant. Obijcit nobis etiã, quasi dehortati simus alios, ne ad comitia uenirẽt: id autem ualde est absurdum: etenim, quum nu

per

per ad calendas Aprilis nostri legati Vuormaciæ conuenissent, et ipse Ratisbonam peteret, iussimus, ut rebus omnibus omissis, ad eum conuentum & ipsi proficiscerentur: ad reliquos omneis Imperij conuentus aut ipsi uenimus, aut semper legatos eò nostros misimus. De Camera quod dicit & perturbato iudicio, iam antè sæpe refutatum est. Mentionem quoq; facit Ethnici magistratus, ut ostendat non licere sibi resisti. atqui non officium modò nostrum fecimus, uerùm amplius etiam, quàm uel oportebat, uel maiores nostri facere consueuerunt, ei præstitimus, non sine maximo nostro dispendio: & quàm nullam habeat querimoniæ causam, ex eo uidere licet quod dicemus. Quidam Galliæ regis legatus nuper ad eum missus, per occasionem incidit in huius belli mentionem: ait permagnũ esse quod moliatur: cogitet secum ipse, quanta sit Germaniæ potentia, & quanti res periculi: quòd si unus & alter forte deliquerint, iniri posse rationem, quomodo sine bello res componatur. Ad ea fertur ille respondisse. nihil opus esse compositione: uelle se domare Germaniam, aut de fortunis omnibus periclitari: nam illius uires non posse iam esse tantas, ut sibi magnopere sint extimescendæ: iam enim amplius annos uiginti fundamenta se iecisse huic rei: sæpe illos auxilia sibi tulisse, multis bellis, nuper etiam contra regẽ ipsum: fecisse maximos sumptus in crebris comitijs: militum etiam manus atq; robur amisisse diuersis bellis: & hæc quidẽ eò se fecisse, ut uiribus Germania destitueretur: hoc igitur esse peridoneũ rei gerendæ tẽpus. Qui hũc eius sermonẽ ex ore legati accepit, uir honestus ac fide dignus, nobis recitauit. cur ergò belli causam in nos deriuat, quũ illud tam longo ante tẽpore sit molitus? quando nos et priuati uiximus et eramus adhuc in religionis pontificiæ sentina demersi? Quòd si pactis stetisset atq; decretis, nos etiã nostrũ eramus officiũ facturi: sed quoniã ea uiolauit, et uerò præcipua Deo debetur obediẽtia, sibi culpã ipse tribuat. Etenim quia religioni molitur exitium atq; libertati, causam præbet, cur ipsum oppugnemus bona cõscientia. Cùm enim in eũ casum res deuénit, licet resistere, sicut et sacris et prophanis historijs demõstrari potest. nã iniusta uis minime Deũ habet authorẽ, nec alia ratione sumus ei deuincti, quàm si cõditiones, quibus est creatus Cæsar, impleat. Priuatim se transegisse nobiscũ fatetur: id nobis est auditu sane pergratũ: cur igitur ob eas causas, de qbus bona fide semel 1546

trans-

1546 transactum est, bellum exuscitat? nam rebellionem ullam nos fecisse, uel ante, uel post eas transactiones, doceri non potest, sed ita res habet. Ante annos XXV. decretum Vuormaciæ fecit, & edictum promulgauit aduersus Lutherum & eius doctrinæ sectatores, grauißimasq; pœnas constituit: edictum autem illud hoc nimirum bello iam exequi cogitat. Sceptrum illius atq; diadema nunquam appetiuimus: facultatibus enim nostris contenti sumus, Deumq; precamur, ut piè nobis eas conseruare liceat. Si uerum est quod dicit, cur illi toties auxilia dedimus, etiam nupér ante annum secundũ, aduersus Galliæ regem? cuius quidẽ beneficij ac meriti causa deponere debebat quicquid erat offensionis, etiámsi nulla fuisset antè facta transactio. Intemperanter in eum nihil unquam diximus, imò, propter opinionem uirtutis ualde semper prædicauimus. Libelli famosi & picturæ in ipsum contumeliosæ, nulla sunt à nostris theologis aut alijs etiam editæ: imò theologi nostri ac uiri docti semper illum magnis laudibus celebrarunt, & pro concione populum hortati sunt, ut idem facerent, ac Deum pro salute ipsius deprecarentur. ediderunt fortè quædam in pontificatum: id uerò cur illis inhiberemus, causa nulla fuit. Quàm petulanter autem & ignominiosè nos, nostrosq; socios & theologos infectati sint Cochlæus, Hadamarus, Carmelita Coloniensis, etiam tunc, quum Ratisbonæ dißidij componendi causa conuentum esset, satis est apertum. Conspirationes & conuenticula nobis obijcit, in eoq; permagnam facit iniuriam, ut in cæteris omnibus. nati enim sumus & editi sanguine Germano, remoti & alieni plurimùm ab eiusmodi technis, cuiusmodi plurimis abhinc annis in nos fabricatæ nunc primùm sese produnt. ut autem nos contra uim iniustam tueamur, fœdus iniuimus, neq; diffitemur, idq; fecimus, muniendi solùm, non autem cuiusquam offendendi causa, et quamobrem fecerimus, iam altero scripto demonstrauimus. Et ante annum quintum, in comitio Ratisbonæ, quando cum Cæsare, inquit Lantgrauius, transegi, Granuellanus mihi meoq; tum Cancellario confirmabat, illum eo fœdere minimè offendi, imò posse ferre, ut quàm plurimos in nostram partem traduceremus. Posthæc, obscuris uerbis aliquid dicit, quasi Turca sit per nos in Germaniam excitatus: hoc autem ipsa re confutari potest. nam & auxilia semper dedimus in bellum Turcicum, amplius etiam quàm nostri maio=

maiores, & dedimus, quum id minimè teneremur facere, propter non 1546
impletas conditiones, & quum alij nonnulli, qui dare promiserant, nihil præstarent: sed iampridem auditum est, quomodò ipse & frater hoc egerint apud Turcam, ut impetu facto nos tantùm atq; socios opprimeret. Decreto publico nuper data sunt ei contra Galliæ regem auxilia: promisit tunc, eo finito bello, se mox iturũ in Turcam: fecit deinde pacem cum hoste, non consultis ijs, quorum pecunia bellum gesserat, & ecce nunc omnem impetum in nos conuertit. Est'ne pulchrum spectaculum, ex Austria subuehi tormenta in hoc bellum, atq; interim ab hoste truculentißimo uicinam Pannoniam deuastari? Quæ nobis impingit crimina, seditiones, coniurationes, læsæ maiestatis, nulla sunt, nec est alia belli causa, quàm ea, de qua sæpe diximus. Ait se plura nobis esse largitum, quàm se deceat, & ad multa conniuisse, non sine conscientiæ animiq; dolore: simulatum etiam hoc est. iampridem enim concupiuit, sed temporibus impeditus non potuit nobis inferre bellum, & hucusq; necessariò distulit, donec Cliuensem principem & Galliæ regem & Turcam haberet pacatos. Quid enim eius fuerit uoluntatis, declarant grauißima illa, per ipsius prouincias, piorũ & innocentium hominũ supplicia. Quòd etiam antehac nobiscum transegit, nunc primùm uidemus eò fuisse factum, ut interea reliquis negocijs expeditus, unum hoc bellum administraret. de quo suspicari profectò nihil equidẽ potui, inquit Lantgrauius, propter summam illam, qua Spiræ nuper usus est in me, beneuolentiam & humanitatem. quo quidem tempore Nauius hoc etiam apud Cancellarium meum egit, ut colloquium istud silentio tegeretur. Scopus autem illius criminationis hic est, ut socios à nobis disiungat. itaq; tyrannidem & rapinam & ordinis politici conturbationem nobis obijcit, sed immeritò, nam in rapinas & latrocinia nostris in finibus acerbè uindicamus, & hoc nomine non parum odij nobis conflauimus. Atqui, nefario, & post natos homines inaudito latrocinio sublatus est nuper è medio & trucidatus uir innocentißimus, Ioannes Diazius: comprehensus frater parricida & accusatus: principes obtestati sunt, ut tam immane scelus uindicaretur: quid autem consecutum sit, res ipsa loquitur. Offensionum atq; turbarum causam in nos transfert, sed ipsius edictum illud Vuormaciense motus omneis excitauit, nam sæpe ac uehementer à nobis so

1546 licitatus, nunquam illud antiquare uoluit, eiq; tanquam firmamento semper incubuerunt aduersarij, & inprimis Henricus Brunsuicensis, qui fœdus iniјt cum nonnullis ante conuentũ Augustanum: cuius quidem conuentus qui fuerit exitus, quale decretum, publicè notum est. illa sanè uerborum atrocitas tunc pronunciata, causam nobis dedit ineundæ postea societatis atq; fœderis hodierni. Paßim in omnibus comitijs molesti nobis fuerunt pontificij, & ad delectum ciborum atq; ferias ab ipsis excogitatas cogere nos uoluerunt. Augustæ etiam Cæsari permisimus, cùm amplè polliceretur, ut populi doctores constitueret: sed notum est, quàm impios & imperitos homines ei rei præfecerit. Vetus est Imperij consuetudo, quum princeps aliquis ex comitijs domum redire cogitat, ut id pace Cæsaris ei liceat: meus autem parẽs, inquit Saxo, quum esset Augustæ, dimißionem ab illo impetrare non potuit, & non semel per indicium accepit, fore, si pararet abitionem, ut retineretur inuitus. Et quanquam præclarè meritus est de illo patruus meus Fridericus, tamen parenti meo, quoad uixit, principatus insignia conferre recusauit, edicti solùm Vuormaciensis & religionis causa: deinde, cum cæteris principibus tractauit Augustæ consilia de substituendo fratre Ferdinando in Imperiũ, patre meo summoto prorsus ab ea deliberatione. quod sanè factum, quia uehementer erat indignum, & ad summam familiæ nostræ spectabat iniuriam, minimè potuit à nobis dißimulari. Et quanquam iustis de causis integrum nobis erat, abesse deinceps à publicis conuentibus, præsertim illis, in quibus Ferdinandus pro Romanorum rege sese gerebat, tamẽ, ne reipublicæ defuisse uideremur, aut semper ipsi uenimus, aut legatos eò misimus. Quum ergò de belli causa constet, obtestamur omneis, ne diuersæ narrationi fidem habeant, & communem patriam unà nobiscum defendant. de populo quidem & beneficiarijs nostris, quibus ille fidem, qua nobis tenentur, remittit, non dubitamus, quin officium suum nobis illi præstabunt. Dimissa pugnandi occasione ad Ingolstadium, sicut dixi, per triduum adhuc ibi commorati Smalcaldici, cùm Cæsar interea

Protestã tes castra mouent. sese diligenter uallis atq; foßis muniјsset, quarto Septembris die discedunt, ut Burensem transitu prohibeant: licet hoc aliqui dissuaderent, neq; longius quærendum hostem esse dicerent, qui sub ipsorum oculis & aspectu uersaretur. Secundis castris, Nuburgũ, quod iam antè præ-

sidio

sidio firmauerant, biduo pòst, Donauerdam ueniunt. Decima Septembris die, prope Vendingam, Oetingici Comitis oppidum, castra ponunt, emißis exploratoribus, qui de Burensi cognoscant: id Cæsarem non latuit, & ab illo certior factus Burensis, ab itinere deflectit, et Noriberga Ratisbonam profectus, ad Ingolstadium Cæsari sese coniungit incolumis. hac igitur expectatione illi deiecti, Donauerdam tertio pòst die redeunt. huc ad ipsos ueniũt Christophorus Oldeburgius, Fridericus Rifebergus cum duabus legionibus, et Comes Bichlingus, cum quinq; signis peditum. Interea Cæsar, promotis castris, Nuburgum petit: & cùm nulla uenirent auxilia, præsidiarij deditionem faciunt. ijs omnibus Cæsar ignouit, accepta fide, ne posthac in ipsum arma ferrent. Fama deinde fuit, Cæsarem cogitare Augustam: itaq; Smalcaldici Danubium transmittunt, ut eius iter impedirent: cùm autem disposito Nuburgi præsidio, Marxæmum peteret: illi priora in castra reuertuntur. In Galliam atq; Britanniam legatos ab illis fuisse missos de auxilijs antè diximus, uerùm id frustrà fuit. Et Galliæ quidem rex, eò quòd pace cum Cæsare facta, nõ sibi licere diceret, excusabat: uerùm tamen, quòd illius augeri potentiam nollet, Petrum Strozam Florentinum, hominem militarem atq; prædiuitem, hortatus fuit, ut illis ad trecenta aureorum millia mutuò daret, & quò cõmodius id fieret, magnam pecuniæ summam, quam ei debebat, persoluit. Non recusat ille, quoniam Argentinenses, Augustani & Vlmenses fidẽ interponebant, & ad principes in castra, quæ tum erãt Donauerdæ proficiscitur cum Ioanne Sturmio, qui missus in Galliam fuerat. Quũ eò uenit, magnificè fuit exceptus: & sic discedit, quasi certò depensurus pecuniam: ubi uerò tempus uenit, quo id fieri oporteret, nusquam in Gallijs comparet. Id autem astu cardinalis Tornonij factum fuisse, multi putant. nam is, odio religionis, aduersa quæq; Smalcaldicis optabat, & erat præcipuæ tum apud regẽ authoritatis. Sub finem Septembris, denuò Smalcaldici scribunt ad Tigurinos, Bernates, Basilienses, Schafusianos, & quid in animo Cæsar habeat, & quid ipsis ab eo sit periculi, si rerum potiatur, ostendunt, et considerare iubent, sit ne consultum rebus ipsorũ, ut Cæsari atq; pontifici sese profiteantur hostes, ac deinde Cæsarem in finitimis locis adoriantur: quod si faciant fidem omnem & auxilium ipsis pollicentur. Ad hæc illi pòst respondent. non sibi

[Margin: 1546]

[Margin: Nuburgum Cæsari dedĩtur.]

[Margin: Protestãtes ad Heluetios Euangelicos.]

1546 tantùm, sed & reliquis Heluetijs hæreditarium esse fœdus cum Austriaca simul & Burgundica domo: quæ quidem regiones ipsis omnibus & uinum & frumenta subministrent: itaq;, si temerè fœdus illud ipsi rescindant, fore, ut socij Heluetij, qui sunt diuersæ religionis, & commeatum sibi nolunt intercludi, causam habeant, cur Cæsari atq; Ferdinando ferant opem, & in alpibus claustra uiarum, magno suo labore conclusa, patefaciant, & in illorum societatem ueniant: deinde, subesse iam hyemem, sic, ut etiámsi maximè uelint, nihil tamen magnopere poßint: &, si finibus egrediantur, periculum esse, ne alij locum interim occupent: multò igitur præstare, ut domi maneant: sic enim fore, ut & socij non se commoueant: optimo se quidem in ipsos esse animo, & fausta omnia precari, quod etiam ipsa re iam antè declararint: sed ut tantum in se discrimen recipiant, minimè sibi consultum uideri: quapropter orare, ut in bonam partem interpretentur. Cæsar, Marxemo Donauerdam contendit: sed cùm castris idoneum locum non reperiret, deflectit ad dextram, & Octobris die tertia Monhæmum petit Erat tùm fortè nebula, & à Smalcaldicis emißi speculatores, qui de illius itinere cognoscerent, non idem renunciabant: ubi tandem Comes Oetingensis Ludouicus, illum magna cum exercitus parte iam transisse Vuernizam flumen, adferret, continuò sequuntur, duabus circiter horis post meridiem, & sub noctem, à Cæsare non supra dimidium miliare castra ponunt. huc ad ipsos uenerunt à Norlingensibus internuncij, qui in ea propinquitate Cæsaris auxilia petebant. ijs liberaliter responsum fuit. postridie, rursus est oborta nebula. primam aciem, Saxo, mediam Lantgrauius, postremam Georgius Malspurgus & Risebergus ducebant. Saxo progressus cum quinq; legionibus & multis equitum turmis, ad hostem propius accedit, & excursionibus utrinq; factis res agitur. Dißipata nebula, Cæsar, cùm primum agmen uia Norlingica procedere uideret, postremum uerò nondum apparéret, omnem educit exercitum, quasi collaturus signa: Lantgrauius ergò, qui medius erat, cùm ad ipsum acies hostilis obuerteretur, consilium exquirit: erant qui Saxonem insequendum esse dicerent: quia uerò postremum agmen longius adhuc àberat, quòd suo discessu, præsenti uidebat expositum iri periculo, non sibi discedendum esse putabat, uerùm dimißis nuncijs, qui & illos properare

iube=

iuberent, & Saxonem reuocarent, constitit immotus in ijs quos occu= 1546
pauerat collibus. Erat medius inter utrunq; exercitum Egra fluuius, tenuis quidem, sed difficili transitu, Cæsari præsertim, si prælio decertare uellet: hoc ad flumen usq; Burensis iam cum suis copijs peruenerat: & cùm ad prælium res omninò spectare uideretur, Cæsar illum reuocat, & grauiter, ne longius progrediatur, edicit. sic utrinq; reditum est in castra, & Smalcaldici quidem propè Norlingam. Altera luce, Cæsaris aliquot cohortes propius ad hostem adequitant, & manus acerrimè conserunt. hoc in conflictu per aduersum os uulneratur Albertus Brunsuicensis, Philippi filius, cùm à compotatione tumultuariè prodijsset: Norlingam relatus, nõ multò pòst interijt. Cæsar ibi per dies aliquot commoratus, Octauium Farnesium interea mittit, adiuncto peditatu Germano cum tormentis, ut Donauerdam occupet. probauit hominis consilium fortuna: cumq; de nocte profectus, eò prima luce uenisset, admotis scalis, oppidani sese dedunt: præsidiarij fuga sibi salutem quærunt. eò facto, Cæsar Donauerdam petit. Smalcaldicorum fuerat consilium, illius adoriri castra, uerùm discessu mutata res fuit, & per indicium illud Cæsar accepisse putatur. His ipsis diebus, Lantgrauio nunciabat dux Albanus, quid ita montes atq; colles insideat? cur non in planiciem descendat & prælio contendat? Lantgrauius inuicem, se sociosq; fuisse per dies quinq; medijs in campis ante Ingolstadium, & expetiuisse prælium: cur non conflixerit? cur idem iam ad Norlingam non fecerit, ubi totum ipse diem substiterit? Dum hæc in Sueuia geruntur, magna fit rerum per Saxoniam immutatio. Quemadmodum Cæsar, cum Mauricio duce, Ratisbonæ, Ferdinandus autem Pragæ consilia tractarint, quomodò deinde Cæsar ei mandarit, ut Ioannis Friderici atq; Lantgrauij prouincias occuparet, suprà diximus. Porrò, Mauricius, principio belli Ratisbona domum reuersus, suæ ditionis ordines omneis conuocat, et Chemnici, quid facto sit opus, consultat. Illi suadent, ut è Cæsare planè cognoscat, an religionem uelit esse saluam, deinde, ut ipse & Brandeburgicus elector intercedant: quòd si religioni caueatur, & intercessio locũ non habeat, hortantur, quandòquidẽ extra causam religionis teneatur in omnibus parére Cæsari, ut quiescat, & ad prouinciæ defensionem copias conducat: ad eam rem auxilia promittunt, simul ex omni numero sex illi at=

Albertus Brunsuicensis uulneratur.

Donauerda deditur.

Mutatio per Saxoniam.

1546 tribuunt, quorum utatur in rebus omnibus consilio. Cùm autē ea quæ diximus, ad ipsum essent allata Cæsaris mandata, Ferdinandus etiam ex Vngaria militem euocaret, et in Bohemia manus cogeret: Fribergū rursus conuocat ordines, Octobris die octauo. Repetit actionem superiorem, deq; ipsorum consilio se unà cum Brandeburgico solicitasse dicit Saxonem atq; Lantgrauiū, ut intercessionem sibi permittant, grauiter etiā illos, ut quanti sit res periculi, secum expendant, cōmonuisse: uerùm adhuc nullum esse datū ab ijs responsum idoneum, & editis libellis ad arma rem deuenisse, & leuioribus aliquot prælijs iam esse dimicatum: & quanquam illi non semel ab se flagitarint opem, tamen quia Cæsar de religione sibi rectè cauerit, ideò se, quemadmodum ipsi suaserint, nihil mouisse, uerùm ad suæ regionis tutelam, in hoc usque tempus aluisse militem & cum delectis communicasse consilia: nunc uerò tam dubium & periculosum esse statum temporis, ut delecti non se posse tantum sustinere onus, dicant: illorum ergò rogatu cōuentum hunc esse indictum: etenim Cæsaris ad se peruenisse mandata, quæ sit ipsis exhibiturus, grauia quidem illa, maximiq; momenti, & eius generis, ut si negligantur, toti prouinciæ summum ex eo periculum immineat: adhæc, Bohemos, eorumq; socios parare bellum, & iam exijsse finibus, ut Ioannis Friderici prouinciam inuadant: & licet per literas primùm, deinde, missis legatis, pòst ipse quoq; suscepto itinere, Ferdinandum regem sit deprecatus, tamen nihil impetrasse: cùm etiā Cæsaris hoc mandatu fieri putet, non sibi licere, neq; sanè in sua esse potestate, ut resistat: optare se quidem uehementer, ut composito bello ciuili, Turcarum impetus tardetur: sed scire ipsos, quæ sit utriusq; ditionis necessitudo & successionis expectatio, & quomodo argentifodinas habeat cum electore patruele communes: pati autem hæc omnia diuelli à domo Saxonica, & in alienas deuenire manus, id sibi fore longè grauissimum: deinde, totam regionem sic esse permixtam inuicem, ut si patruelis agrum externi milites inuadant, periculum sit, ne sua quoque prouincia maximam calamitatem accipiat: uidere etiam ipsos, quàm non sit consultum, peregrinas nationes ijs locis inueterascere: quod cùm ita sit, petere tam suo, quàm Augusti fratris nomine, ut rem omnem diligenter expendant, & ope consilioq; iuuent: se uicissim, quod sui sit in ipsos officij, nihil esse prætermissurum. Recon-

sulta-

sultata, Saxoni & Lantgrauio nunciandum esse placuit continuò, de Cæsaris mandatis, atq; Ferdinandi regis apparatu, & utrunq; rogandum, ut cladis uitandæ causa, suas prouincias à Mauricio patiantur occupari: hoc enim & ad honestatem & ad cautionem uideri satis. Octobris igitur die undecimo scribunt ad utrunq;, separatim rem omnē enumerant, de consilio, quod sub initium belli dederint, de mandatis Cæsaris, de Bohemorum & Ferdinandi regis apparatu, de Mauricij apud Ferdinandum intercessione: & quia nunc ad Saxoniæ fines externi milites peruenerint, in maximo rem esse discrimine: uehementer quidem sibi dolere casum, sed quia Cæsaris hæc omnia fieri mandatu intelligant, qui de religione ipsis cauerit, non esse quod ei resistant, qui sit præcipuus omnium magistratus: cùm uerò tanta sit inter ipsos coniunctio, nullum ut dari damnum uni poßit, quod non & alteri noceat, ideò post multam cogitationem, nullam apparere sibi uiam expeditiorem, quàm si Mauricio suas posseßiones permittant: sic enim fore, ut et bellū externū à finibus remoueatur, & religio conseruetur, et rebus aliquandò pacatis, multò sit facilius, ab eo rursus illa consequi, quàm ab alijs: ponderēt ergò secū rem omnē, & huic consilio acquiescant, quo non aliud inueniri poßit, hoc quidem in tempore, magis salutare. Lantgrauium in literis orabant etiam, ut rationē hanc electori persuaderet. Mauricius unà quoq; scribit ad socerū Lantgrauium, in eandem propè sententiam: & quia miles externus iam instet, necessariò sibi prouidendum esse dicit, ne Saxonia deuastetur: multam deinde beneuolentiam ei pollicetur, nec ipsius quicquam appetere se, demonstrat. Poloniæ quoq; regem ait uelle ad Cæsarem intercedere, idq; sibi per legatū nunciasse: gerat ergò morem, neq; se patiatur ullis uerbis exasperari, & Saxoni idē persuadeat, neq; recuset demittere se erga Cæsarem: hunc enim propè solum esse aditum ad reconciliationē, neq; se defuturum etiam studio pacis. Ad Fribergi conuentum, Saxonis electoris filius, Ioannes Gulielmus, quum de Ferdinandi regis audisset apparatu missis legatis, à Mauricio petit, ut pro ratione fœderis hæreditarij coniungat arma, & à communi patria periculū depellat. Mauricius, nulli se labori suo pepercisse, quò res cōponeretur: cùm autem id frustrà fecerit, & nunc sint in armis uicini, non sibi licere quicquam facere contra summum magistratum, ait, quem fœdus etiā illud

1546

Mauricianorum ad Protestantes literæ.

I. Gulielmi ad Mauricium legati.

1546 antiquum exceperit. De Cæsaris profectione, Donauerdam euntis, ut dictum est antè, serò tandem acceperunt Smalcaldici. postridie, Laugingam, quod est oppidum supra Donauerdam tribus milliaribus, ad Danubium, ire constituunt, & de nocte quidem: cùm autem incertum esse, num sit progressus Cæsar, &, si Laugingam ipsi petant, ac Cæsar interim sit à tergo, periculum esse nonnulli dicerent, ne Norlingam occupet, ac deinde per uallem Remisiam in agrum Vuirtembergicum inuadat, mutato consilio, diem unum ibi subsistunt. Tulit hoc molestè Schertelinus, ut alia quædam, & Augustam proficiscens, à qua ciuitate missus fuerat in bellum, quod erat Laugingæ præsidium, abducit, neq; pòst in castra rediit. Cæsar interim Donauerda progressus, Dillingam & Hochstætum, pauloq; post, Laugingam, & Gundelfingam, ad Brentam flumen, deditione capit. itaq; Danubij possessionem adeptus, permagnas habebat rei gerendæ commoditates, et Laugingæ relicto præsidio, cùm Brentam traiecisset, propè Sonthæmum uicum, castra statuit, Vlmam petiturus, tribus ab eo loco milliaribus. Octobris die xiij. Smalcaldici, promotis demum castris, cùm allatum esset, Cæsarem tenere iter Vlmense, Giengam postridie ueniunt, quod est ad idem flumen, oppidum, non longè supra Sonthæmum sic ut inter utrunq; exercitum medius laberetur amnis. Cùm ibi consisterent, nondum tensis tabernaculis, equites aliquot in monte uicino conspiciunt. in his erat Cæsar ipse, qui cum Albano processerat speculandi causa. Ducebat eo die primũ agmen, Saxo, celeriterq; contendit ad hostem, & Lantgrauio, ut confestim sequatur, nunciat: cùm uerò pedem referrent hostes, cunctanter agit, & in monte Lantgrauium operitur. Amissa tunc fuisse putatur pulcherrima rei bene gerendæ occasio. nam neq; uado transiri flumen poterat, & unus modò pons erat ijs locis, et ut fortè per eum Cæsar euasisset, præcipui tamẽ duces in magnis erant angustijs futuri, quod ipsimet postea feruntur nõ dissimulasse. Cæsar, Vlmensi intermissa profectione, ne, post tergum hoste relicto, Danubij commeatum amitteret, aliam rationem iniit, & idibus Octobris in propinquam syluam collocat insidias, ad tria tormẽtariorum millia: cunq; Sulmonẽsis princeps armatura leui proluderet, & facto concursu fugam simulans ad syluã eos pellexisset, illi mox irruunt ex insidijs & urgent. id cõspicatus Lantgrauius, ilicò suis laborantibus, qui erãt equi-

Schertelinus discedit è castris.

Cæsar Danubiũ occupat.

Occasio elapsa Protestãtibus.

equitum cohortes quatuor, auxilio uenit. itaq; dimicatum est acriter adusq; noctem, et maioribus etiam tormentis acta res fuit. Saxo interim ad exercitum mansit, ut si fortè Cæsar in his turbis castra uellet atque munitiones adoriri, propulsaret impetum. Cum hoc non succederet, nocturnas insidias instituit Cæsar, & ex omni numero deligit pedites Germanos & Hispanos, & lineas interulas iubet superinducere armis: equitatũ etiam addit, & Albano duce, prima uigilia noctis emittit, ut silentio profecti ad hostem contendant. ipse cum reliquis copijs expeditis, ilicò subsequitur. Cùm eò propè uentũ est, Albanus & excubitorum numerum auctum, & in armis illos esse cognoscit. itaq; frustrà fuit hic conatus, quum illi paucis horis antè, rem per indicium accepissent. Propter pabuli autem & commeatus inopiam, & anni tempus, & aßiduos imbres, contagio et lues inuasit Castra Cæsaris: et ad hoc ferè tempus domum ex castris proficiscitur cardinalis Farnesius, & Italorum aliquot cum eo cohortes. Cæsar etiam eadem de causa mutare locum, & in uetera propè Laugingam castra reuerti coactus est, pridie calendarum Nouembris. Ad nobilitatis et ordinũ Mauricij literas, Fribergo missas Octobris die xi. sicut diximus, Lantgrauius, eiusdẽ mensis die uigesimo respõdet. dolere sibi uehementer, bellum ijs regionibus inferri, multò magis autem, in communi periculo non consociari arma, more & exemplo maiorum: quòd autem non animaduertant hoc bello peti religionem, id sibi cumprimis uideri mirabile, quum & pontificis ad Heluetios literæ, & fœdus inter ipsum atq; Cæsarẽ initum, & mandatu pontificis exhibitũ Heluetijs, apertè hoc testificentur & planum faciant: etenim, post initum fœdus, à pontifice, magnas ad Cæsarem uenisse copias, et ex Italis qui fortè capiuntur, omnes hoc affirmare, ideò se missos, ut bellũ Lutheranis facerent: deinde, socios religionis ualde crudeliter hoc bello præ cæteris affligi direptionibus, incẽdijs, latrocinijs: fœminas atq; uirgines nefariè constuprari, pueris ipsis & infantibus resecari manus atq; pedes, nimirum odio doctrinæ: quòd Cæsar ipsis de religione cauerit, id esse fictũ: nam si rogetur ex eo, uelitne religionẽ, quæ Lutherana dicitur, concilij põtificij decretis et authoritati subijci, nõ dubium esse, quin techna statim deprehendatur: nõ esse igitur, quòd illi promisso fidant: adhæc, quòd Cæsaris illa proscriptione moueantur, ualde se mirari, quum

1546

Lues in castris Cęsaris.

Lantgrauius respondet Mauricianis.

1546 sciant,non hoc ei licere,nisi primùm rei citati sint & iudicio conuicti:sed dolendum esse cumprimis, nobilißimam familiam & populum Saxonicum ita diuidi: nam si uires coniungerent, & eadem esset omnium uoluntas in defendenda patria, periculum hoc omne, quod nunc metuitur, facilè posse profligari: se quidem contulisse consilia cum electore,sed illum ab ea ratione, quam ipsi demonstrent, prorsus alienum esse:nam si quid ipse tale,commutata fortuna,peteret à Mauricio,non dubitare,quin & ille recuset, & ipsi quoque dissuadeant: quod cùm ita sit,non sibi consilium ipsorũ probari,eóq; magis,quòd Mauricius non ita pridem datis ad utrunq; literis,dolere sibi ualde diceret quorundam sermones,qui iactarent ipsum captare prouinciam sui patruelis: nam iniuriam sibi fieri,& orare, ne fidem habeant: ijs redditis literis, excusationem se illius accepisse, neque solicitos fuisse amplius:quòd si nunc autem illius agrum occupet, uidere ipsos, quæ sint hominum futura iudicia:petere igitur,ut impediant,ne fiat: nam alioqui non externum modò sed & ciuile bellum ex eo nasciturum: cùm enim propter euulgatam proscriptionem uis ei fiat, neq; se neq; socios ei posse,qui sint in eadem causa,deesse: quis autem eius rei sit futurus exitus,non esse difficile prouidere:dent igitur operam,ne Saxonica domus & Heßica diuellantur, sed ut Mauricius opem sibi socijsq; ferat: hoc illi fore cumprimis & gloriosum & salutare. In eandem ferè sententiam,eodem die scribit ad Mauricium, & monet, ne Cæsaris edictis atque proscriptione moueatur,sed in memoriam reuocet electoris atq; sua in ipsum & parentem ipsius merita: cùm enim Georgius patruus testamento cauisset,ut suam prouinciã omnem Cæsar teneret, donec frater à protestantium religione discederet, scire ipsum,quid tum acceperit ab utroq; beneficij:deinde, quum annuam pecuniam,ipsius parenti Georgius daret,ac metus esset,ne odio religionis eam denegaret,protestantes ei tum promisisse,quòd si res in eũ casum deueniret, se liberaliter ei tantundẽ annuè daturos: desistat igitur ab incepto,nec inuito Saxone quicquã in illius prouincia tentet:nam alioqui non ei defutura sociorũ auxilia: Polonicam legationem fuisse quidẽ in castris apud Cæsarẽ,& quid egerint,ad Saxonem atq; se scripsisse:conditiones autẽ eius esse generis,ut ad pacem minimè faciant. Ad eundẽ propè modũ belli consiliarij scribunt ad Mauricium

uicium & ipsius ordines, ac si uis ulla fiat Saxoni, non se neglecturos illius iniuriam profitentur: ipse quidem elector nihil tum illis respondit, ut infrà dicetur amplius. Eodē die Lantgrauius & consiliarij scribunt etiam ad Magdeburgicos, Brunsuicenses, Bremenses, Hamburgios, Goslarienses, Hildessemios, Gotingenses, Hanobrios, Embecenses, Mindenses, ad Pomeraniæ ducem, ad Luneburgios, & Anhaldiū: docent, quantum immineat Saxoniæ periculum, inprimis autē electori, cuius ad fines iam hostis peruenerit: initium esse factū ab rege Ferdinando, qui Bohemos ad hoc bellum pertraxerit: deinde, Mauriciū illi sese coniungere, & causam obduci, quòd Cæsar eum proscripserit: se uerò nunciasse Mauricio, desistat ab armis, alioqui nō defutura Saxoni auxilia: cùm autem in præsenti discrimine omnis illa regio posita sit, & elector opem ab se flagitet, non se posse non illum adiuuare: & fuisse quidem suæ uoluntatis, illi tradere partem exercitus, quem habeant, sed quia non procul ab se consederit hostis, & spes bona sit, fore, ut breui summis copijs decertetur: qua quidē in re posita sit ipsorum omnium salus, nō esse consultum, ut in hoc tempore sese debilitēt aut infirmiores reddant ipsi: nam hoc ab hoste captari, ut alijs in locis bello distenti, non poßint omne robur in ipsum expedire: quod cùm ita sit, petere, ut communi nomine copias peditum ei subsidio quamprimùm mittāt Vuittembergam & Vinariam, ac simul quod reliquū ex fœdere debent pecuniæ, totum hoc electoris filio & cōsiliarijs persoluant: nam agi communem omnium causam, & socijs afflictis, futurum, ut ad ipsos idem casus recidat. De Bohemis antè diximus: hi militabant quidem Ferdinando regi, sed admodum inuiti, propter antiquum fœdus, quo domui Saxonicæ coniuncti sunt: deinde, quòd non necessarium bellum esse dicerent, & quod electori plæriq; putarent iniuriam fieri. Ferdinandus autem peruicit, & ex Pannonijs atq; Silesia militem euocauit, ut illos uel nolentes cogeret. equites Pannonij uulgò dicuntur Hussari, genus hominum ualde rapax & immite. Conductis ergò copijs, quū iam finibus egrederentur, Sebastianus Vueittemullus, ductor exercitus, ad xx. Octobris diem, mißis literis, bellum Saxoniæ ducis populò denunciat, quòd superioribus annis ipsorum princeps collegium Dobrilugum occuparit, quòd Cæsari nuper atq; socijs fidem renunciarit, uiolato fœdere, quod cum domo Saxonica

1546

Protestantium ad ciuitates literæ.

Hussari.

Ferdinādi legatus bellū indicit Saxonicis.

Bohe=

1546 Bohemis intercedat: & quanquam nihil opus fuerit ulla denūciatione, propterea quòd ille sit à Cæsare proscriptus, tamen, ne quid prætermissum esse uideatur, uoluisse hoc pro sui muneris ratione significare. Per hosce dies legati Smalcaldicorū Vlmæ conueniūt, ut in commune consulerent: cùm autem è Saxonia crebri uenirent nuncij de statu rerum, elector, datis literis xxvij. die Octobris, mandat suis, qui erant Vlmæ, rem omnem socijs exponant, & sui rationē haberi postulent, quoniam ipse nulli suo periculo atq; labori pepercerit, ut à Germania superiore tempestatem hanc profligaret: belli consiliarios, paucis antè diebus nunciasse quidē ciuitatibus & alijs per Saxoniam, ut sibi ferant opem: sed incertum esse, quid illi sint facturi, & ut faciant, tamē uereri se plurimùm, ne sint impares tantæ multitudini hostium, et periculum esse, ne, prius quàm sint instructi, iam hostis in suū agrū inuaserit: hæc igitur petant à sociorum legatis, primùm, quia sibi graue sit & incommodum in hac rerum asperitate, coniugem, liberos & populum deserere diutius, ut sibi dent in eo consilium: deinde, ut ampliora sibi decernant auxilia, cuius quidem rei spem Lantgrauius & belli consiliarij iam fecerint: postremò, ne cùm hoste pacē faciant, nisi prius ipse recuperarit amissa. Legati liberaliter ad ea respondent, & inprimis orant, ut ad exercitum maneat, donec in hyberna Cæsar militem deduxerit, & quanti sit res periculi, si discedat, ostendunt: quòd si Ferdinandus atq; Mauricius ullam uim ei faciant, auxilia pollicentur, neq; dubium esse dicunt, quin socij principes ac ordines omnem ei fidem ex fœdere præstent, neq; pacem antè faciant, quam ipse sua recuperarit: si quidē ipsi uideatur, se quoq; sicut Lantgrauius & belli consiliarij fecerint, hoc ipsum uelle denunciare Mauricio: confidere etiam omnino, fore, ut qui sunt per Saxoniam ordines confœderati, suum in eo faciant officium. Eo, quem diximus, Octobris die xxvij. Mauricius Dresda dat literas ad electorem, quid Cæsar sibi mandarit, & quanto sit res in discrimine, nuper ipsum è suæ ditionis ordinum literis accepisse: iam uerò, quum sibi suoq; populo Cæsar de religione cauerit, ideò se, de consilio suorū, constituisse, quò uidelicet Cæsari satisfiat, & suum quoq; ius integrū sibi permaneat, inire rationem, ne ipsius ager atq; prouincia in alienas manus deueniant, atq; istud quidem ita se, tum suo, tum fratris Augusti nomine, ipsi denunciare: quòd si tem-

Saxonis postulata à socijs.

Mauricij ad electorem literæ.

ſi tempus olim erit, quo Cæſari ac regi Ferdinando reconciliabitur, 1546
non ſe recuſare, ſi quidem illi patiantur, quò minus ſuæ ditionis ordines, inter utrunq; de ſumma rei tractent. In eadem planè uerba ſcribit electoris filio Ioanni Gulielmo, & ut literas ad parentem ſcriptas curet perferri, monet. Bohemi interea et Huſſari, in finitimum electoris agrum, Vœtlandiam, irruunt: cædibus, direptionibus, incendijs atque libidinibus graſſantur: ſed non diu cõmorati Bohemi, quoniam inuiti, ſicut diximus, militabant, ad xi. Nouembris diẽ diſcedunt à ſignis, & dilapſi domum recurrunt. Vngari uerò, & quos mercede Ferdinandus conduxerat, Mauricio ſeſe coniungunt, qui Zuiccauiam deinde & Schnebergum & Aldeburgũ, & plæraq; omnia electoris oppida deditione capit, inq; ſuam fidẽ illos adigit, præter Gotham, Iſenacum, Vuittembergam. Eius rei nuncius in caſtra Cæſaris perlatus, magnam excitauit lætitiam, quam & tormentorum tonitru Cæſar ſignificabat, uti fieri conſueuit. Hiſce ferè diebus Cæſar iterum caſtra mutat, eadem de cauſa, qua prius, & locũ magis commodũ atq; ſiccum deligit, ut militem uehementer afflictum reficeret, & cõmeatus difficultatem ſubleuaret. plæriq; omnes in hyberna ducendũ eſſe militem ſuaſerant: ſed unus ipſe, qui loca prius explorauerat, continendum eſſe ſtatuit exercitum, & alendum bellum. Mauricij factum plæriq; omnes admodum reprehendebant, quòd illi, quem loco parentis colere debebat, qui fortunarum ipſius omnium propè ſolus author erat, tam indignam referret gratiam. & prodibant in illius inuidiam atq; uituperium libelli & carmina multùm amarulenta, quæ & uiolatæ fidei, & proditæ religionis, & ſummæ ingratitudinis ipſum inſimulabant, eoq; magis, quòd nec uxoris neq; ſoceri precibus quicquã in eo tribuiſſet. Ea re cognita, ſcriptũ edit, purgandi ſui cauſa, & cuiuſmodi ſit in ſuis finibus religio, quid ipſe populo promiſerit, et quo modo iuuandæ religionis cauſa, literarum ludos inſtituerit, oſtendit. Poſtea, Cæſarẽ, ſibi, ſuoq; populo, nec ſibi tantùm, ſed alijs etiam principibus cauiſſe dicit de religione, deq; libertate Germaniæ conſeruanda, nec illius eſſe uoluntatis, ut uiolenter aliquid in eo fiat, ſed ut legitimè cauſa componatur ex multis iam factis Imperij decretis: itaq; ſe fidẽ illius habere promiſsis atq; literis, eorum principũ exemplo, qui nunc ei militent, & non domi tantùm, ſed in caſtris etiam, & militiæ,

Irruptio in Saxoniam.

Mauricius male audit.

Mauricij excuſatio.

1546 religionem hanc profiteantur: hos enim, qui sint ei familiares, & in ipsius aspectu quotidie uersentur, animum eius facile posse perspicere, & si quid eiusmodi deprehenderent, dubio procul non esse cum eo permãsuros: quòd autem Cæsari pontifex opem ferat, id eo fieri, quòd bellum ijs infertur, quos erroribus atq; potentiæ suæ uidet inprimis aduersari: sed considerandum esse, non quid illum moueat, sed quæ sit Cæsaris, qui bellum administrat, uoluntas: quòd etiam suis in prouincijs religionem pontificiam Cæsar retineat, non augere suspitionem: hoc enim in illius esse positum arbitrio, neque modum ei posse in eo præscribi: neq; certè ullum esse principem aut magistratum, qui sibi aliquid in eo præfiniri ab alijs patiatur: quum ergò religioni cautum sit, nullam se uidere causam, cur in cæteris omnibus Cæsari non obtemperet: Christi enim esse mandatum, ut Deo pariter atq; Cæsari, quod suum est, cuiq; tribuatur: quæ sua solicitudo, qui labor interuenerit, ut hoc tantum incendium restingueretur, hoc & Cæsari & Ferdinando regi & multis alijs esse non ignotum: neque sanè per se stetisse, quò minus ad compositionem uentum sit: etenim, ut nulla fuerit alia causa, tamen hanc unam sibi fuisse præcipuam, cur pacem optaret, quòd bello ciuili, Turcæ potentia simul & animus augescat, cuius rei uel sola Græcia documentum esse poßit: quum uerò sublata mentione pacis, grauißima Cæsaris ad se perferrentur edicta, de Ioannis Friderici bonis occupandis, Ferdinandus etiam illius iam immineret finibus, non Bohemis tantùm, sed Austriacis etiam & Vngaris ad hoc bellum excitatis, non sibi fuisse integrum, resistere magistratui, quem omnia fœdera semper excipiant: quòd autem de se nonnulli dicant, quasi sui patruelis agrum omnem appetat, iniuriam sibi fieri: seque iampridem illud ad socerum Lantgrauium atque Saxonem per literas excusasse: atque utinam ille sit rerum status, qui tunc erat, quũ ea scriberet, nec essent, qui possessiones illius ad se transferre conentur: cùm autem nunc longè sit alia conditio temporis, & Ferdinandus flecti non poßit, & exercitum immittat, & iam argentifodinas aliquot, sibi cum patruele communes, occuparint illius ex Bohemiæ profectæ copiæ, necessariò sibi prouidendum fuisse, ne reliquas etiam inuaderent, neue longius progrederentur: quid autem sui esset consilij, & Lantgrauio & patrueli eiusq; filio prius denunciasse: quod

cùm

cùm ita sit, orare, ne quis aliorsum istud accipiat, nec ijs, quæ de se fortè spargentur, fides habeatur: nam & in tuenda religione se fore constantem, & non aliò spectare, quàm ne Saxonicæ domus facultates et ornamenta in peregrinas manus deueniant. Per hoc tempus recruduerunt in Gallijs persecutiones. Est ijs locis Melda, decem à Parisiorum Lutetia milliaribus. eius oppidi superioribus annis fuerat episcopus, Gulielmus Brissonnetus: qui cùm doctrinæ purioris admodũ esset studiosus, idoneos etiam doctores populo præfecit, exclusis monachis. cùm autem hoc nomine periculum ei crearent theologi Sorbonistæ, non præstitit constantiam, & ab incepto destitit: uerúntamen remanserunt in animis multorum, eius doctrinæ reliquiæ, & hoc demùm anno, circiter sexaginta oppidani, re deliberata, uerbi ministrũ sibi deligunt, & in ædibus priuatis collecti, finita cõcione, certis diebus, cœnam domini, iuxta præscriptum euangelij & institutũ Christi percipiunt. Ea res non diu potuit esse occulta, præsertim, cùm ex agris etiam nonnulli sese coniungerent. itaq; capti, cùm simul essent omnes, in carcerem conduntur, & habita quæstione, carris impositi, Lutetiam pertrahuntur. ibi damnati capitis domúmque reportati, quatuordecim ex illis, alligati singulis palis, eodem tempore uiui cremantur, reliqui partim uirgis & fustuario, partim exilio fuerunt mulctati. Quum Lutecia domum reducerentur, in uia quidam illis occurrit è proximo uico, & ad perseuerantiam hortatur. itaq; comprehensus, idem quod illi, supplicium adijt. Antequam cremarentur, subiecti fuerunt tormentis, ut doctrinæ socios atque sectatores proderent, uerùm nihil ab eis potuit extorqueri. Nonnulli consultò istud fieri putabant, impulsu quorundam, ad disturbandam Smalcaldicorum cum rege coniunctionem, de qua tunc agebatur. Mauricij literæ, quibus amicitiam Saxoni renunciabat, redditæ fuerunt in castris ad sextum Nouembris diem. Libro superiori diximus, quomodo pontifex lata sententia, mensis Aprilis die xvi Coloniensem archiepiscopum proscripserit: cùm hoc ille, quarta die Nouembris primum certò accepisset, ut ipse commemorat, aliquot pòst diebus edito scripto, & causis explicatis, quamobrem pro iudice pontificem non agnoscat, qui sit iampridem & hæresis accusatus & idolatriæ, prouocat ab ea sententia ad legitimũ Germaniæ conciliũ, & ubi primũ id in=

1546

Meldensis persecutio.

Coloniensis archiepisc. prorogat ad cõcilium.

1546 id inchoatum fuerit, prosecuturum se litem contra pontificem, affirmat. Smalcaldicorum legati, quos sub exitum Octobris Vlmæ conuenisse diximus, quum sententijs nō conuenirent, mense Nouembri Giengam ad castra profecti fuerunt, ut facilior esset deliberatio. Ibi proponitur. quia socij religionis nulla dent auxilia, & ex confœderatis Luneburgenses et Pomerani & alij quidam, nihil omnino, reliqui uerò per Saxoniam ordines atq; ciuitates non ita multum conferant, & ex Gallijs nihil adferatur, & dilabente quotidie milite propter anni tempus & alia incommoda, diminuatur exercitus, è tribus unum esse deligendum, ut aut prælio contendant, aut discedant, præsidijs in hyberna dispositis, aut pacē induciasq; faciant. re deliberata, pacis mentionem posse fieri, placuit, et adhibetur Adamus Trottus, qui per causam electoris Brandeburgensis, aditum habebat ad eius fratrem Ioannem Marchionē: cùm autē Cæsar, qui rationes illorum omneis & incommoda per indicium ex propinquo cognouit, & nuper è Saxonia lætum acceperat nuncium, duras admodum conditiones proponeret, decernitur, ut reliquis omnibus abductis copijs in Saxoniam, equites mille, & ad octo millia peditū relinquantur in hybernis, ad eamq; rē sumptum faciant dux Vuirtembergicus, & Germaniæ superioris ciuitates. Ad xxiij deinde Nouembris diem, discedunt, facto prius decreto, ut in Galliam & Angliam altera legatio mittatur, & ad duodecimum Ianuarij diem Francofurti denuò cōueniatur. Sic ergò parùm fœliciter fuit administratū bellum. cuius quidem mali præcipua fuisse causa putatur, quòd non ex unius arbitrio res ageretur. cùm enim æquali essent potestate præditi Saxo & Lantgrauius, nō semel accidit, ut in disceptando peropportunæ delaberentur occasiones. quod etiā de distribuendo præsidio decretum fuerat, non succeßit, cùm nonnulli contribuere quid amplius recusarent. Vbi de illorum discessu Cæsar comperit, equites continuò dimittit, qui de itinere cognoscant. paulò pòst, Albanum et Burensem sequi iubet, sed & ipse deinde cū equitatu Germanico procedit, peditatu relicto & iusso expectare. Smalcaldici iam erant in castris plæriq;, ubi pernoctandū erat: Lantgrauius autē, & si primum agmen eo die ducebat, substitit tamen apud Saxonem, & habebant uterq; decem equitum uexilla tantùm ac tormentarios circiter quingentos, cùm his in monte consistunt, adductis, quas reli=

Exitus belli protestantium.

reliquas habebant, machinis: atq; ita commorati, cùm sub noctem Cæsar suos reuocasset, ipsi quoq; silentio progreßi ueniunt in castra prope Heidenæmum, quod est Vuirtembergicæ ditionis, periculo uitato præsentißimo. nam si Cæsar impetum fecisset, illi, qui numero longè superabantur, aut capti fuissent omnes, aut interfecti. quod nec ipsi postea dißimularunt. Cæsar autē, qui de copijs ipsorum nesciret, ac multò crederet esse maiores, agebat remißius, & eadem nocte peditatum progredi, seq; subsequi iubet, eo consilio nimirùm, ut postridie illos inuaderet: uerùm illi, sicut diximus, de nocte profecti, iam erant ad exercitum. itaq; Cæsar in castra reuertit, in ijsq; biduo permansit, militis reficiendi causa. deinde, quòd illos per Franconiam hyemare uelle putaret, copiosam & locupletem prouinciam, anteuertendum esse statuit. Cum Bophingam igitur, Norlingam, Oetingensem agrum & Dingelspulum deditione cepisset: Roteburgum, quod est ad Duberum flumen, oppidum Imperij, magna celeritate contendit. Lantgrauius ad Vuirtembergicum profectus, quum Saxoni suos attribuisset, domum repetit, & calendis Decembris Francofurtum uenit. Saxoniæ uerò dux, etsi neruo belli destitutus erat, tamen ingressus iter cum copijs, Gemundam, oppidum Sueuiæ, tormentis oppugnat, deditione capit, à senatu deinde pecuniam exigit, quæ uiritim collecta fuit: pòst, duodecimo Decembris die Francofurtum uenit, ab ijsq; nouem aureorum millia consequitur: Moguntino autem, ad quadraginta millia imperat: progressus deinde, Fuldensem abbatem prædiuitem & alios quosdam pontificiæ religionis, eodem modo tractat. Lantgrauius, domum reuersus, dat literas ad Mauricium generum, seq; uenturum scribit ad ipsum, modò sibi publica fide caueatur. nam de pace inter illum atq; Saxonem agere uolebat. Mauricius cauet illi quidem, eiusq; rei literas mittit, sed conditiones erant asscriptæ complures, & eius generis, ut ille, non sibi proficiscendum ratus, mitteret legatos, Hermannum Hundelsusium, Henricum Lersnerum, ac licet hi diligenter solicitarent, nihil tamen confici potuit. cùm & Mauricius non sibi licere, nisi de Cæsaris uoluntate, pacisci diceret, & Saxo, qui copias haberet instructas, quò minus ei bellum faceret, moram nullam uelle interponere. Desperata igitur pace, Lantgrauiani milites domum redeunt: Recrodus autem, qui peditatum Germanicum è Gallijs adduxerat,

1546

Periculũ Protestãtium.

Saxo Põtificios mulctat.

1546 ut suprà docuimus, cum Saxone permansit. Roteburgi Cæsar cùm esset, Burensem ab se dimittit, & ut rationem ineat occupandi Francofurti, mandat. postea, sub idus Decembris datis illinc literis ad Vuirtēbergicum principem Vlrichum, etsi propter bellū, inquit, abs te susceptum atq; Lantgrauio, superioribus annis, in fratrē Ferdinandum regem, & occupatū agrum Vuirtembergensem, æquum erat, ut grauius in illum atq; te statuerem exemplum, tamen iniuriam omnem & pœnam tibi condonaui, & beneuolentiam omnem exhibui: et nuper, sub initium huius belli, tametsi longè aliter esses meritus: eò quòd tyrannidem non in populum modò, sed in uicinos etiam Imperij ordines atq; ciuitates exerces, neq; legibus aut iudicio uis ullo teneri, quendam genere nobilem ad te misi legatum, qui suscepti belli causam tibi demonstraret, ac simul peteret, uti quiesceres, ac omnem de me beneuolentiam expectares: uerùm his omnibus neglectis, nec habita ratione fidei, qua mihi deuinctus es, coniunxisti te proscriptis eorumq; socijs, et in idem, quod illi, crimen incidisti, rebellionis, ac primùm Ferdinandi fratris & aliorum ordinum, pòst etiam aliquot meæ ditionis & Imperij oppida, ex improuiso, cum tuæ factionis hominibus occupasti: nec eo contentus, quum hæc perpetrasses, bellum mihi scilicet denunciasti, singulari quadam audacia, meamq; famam & existimationem grauißimis uerbis læsisti, & hunc dignitatis gradum atq; splendorem mihi detrahere conatus es, & fidem mihi renunciasti, & è uestigio cùm tuis coniuratis exercitum ausus es educere, mihiq; opponere, uiolatis quamplurimis & Ferdinandi fratris & meis beneficiarijs. itaq; in pœnam, quæ perfidiosis & proscriptis, & læsæ maiestatis condemnatis debetur, incidisti. Quod cùm ita sit, & licet causam habeo grauem atq; iustam, ut in te pro tuo merito seuerißimè uindicem, tamen, pro mea clemētia, et ut misera multitudo cōseruetur, edico, ut statim, his redditis literis, te tuasq; fortunas omneis, totamq; prouinciam, & quicquid omninò tuum est, sine conditione mihi dedas, ut pro meo arbitratu statuam: nisi enim pareas, te simul & tuos igni ferroq; persequar. Etenim, quas ante diem quartū, purgandi tui causa dedisti ad me literas, eæ mihi nō satis faciunt, neq; sunt idoneæ, quæ tuū hoc facinus excusent atq; subleuēt. Earum literarū exemplum ad eius ditionis populum unà mittit, et ne deinceps ei pareant, edicit, sed mißis ad se legatis

Cæsaris literæ ad Vuirtēb.

tis audiant, quid imperet: fidem etiam & iusiurandum, quo sint ei deuincti, remittit: id si faciant, curaturum se dicit, ut æquiore conditione postea uiuant: sin autẽ, eandem quam illi, pœnam ipsis comminatur. Quũ hæc Cæsar scriberet, iam ipsius copiæ, Albano duce, erãt ad fines agri Vuirtembergensis: Vlrichus uerò princeps, in arcem Tuelam, extra regionem, altißimo & prærupto monte positam, sese recipit, & ex itinere, quum Cæsaris ei redditæ essent literæ, uigesimo die Decembris illi suppliciter et demissè admodum scribit, quòd in tantum sit odium eius adductus, uehemẽtißimè sibi dolere, nec enim grauius quicquam sibi potuisse accidere: cùm autem pro se quidam intercessermt, ipse quoq; culpam sibi condonari flagitarit, bonam se spem habuisse, mitigatum iri offensionem: eam uerò spem sese adhuc retinere, quòd ipsius habeat exploratam clementiam, qua soleat in supplices uti: nimirum eius rei non unũ extare documentum, & quidem ante paucos annos editũ in quosdam ex ordine principũ, qui fortè nõ paulò maiorem, quàm ipse, causam offensionis ei præbuerint: quòd si suos etiam audisset legatos, non se dubitare, quin lenius multò fuerit scripturus: itaq; se misericordiam eius implorare, ac petere, ut propter Christum sibi condonet, neq; grauius quid in se, miserum sanè principem, suosq; statuat. Per hosce dies uenerunt ad Cæsarem equites cataphracti Neapolitani, circiter quingenti, Ioanne Baptista Spinello, ductore. Posthæc, Cæsar Halam, oppidum Sueuiæ, nuper ei reconciliatum, proficiscitur. eò uenit ad ipsum elector Palatinus Fridericus. Is quadringentos equites auxilio miserat Smalcaldicis, quũ essent ad Ingolstadium. itaq; Cæsarem adit, & non ipsius oppugnandi causa, uerùm, quòd ex fœdere priuato teneretur Vuirtembergico duci, factum hoc esse demonstrat. Cæsar eum acribus uerbis excipit, & enumeratis, quæ contulisset in ipsum, beneficijs, grauiter incusat: uerúntamen ignoscit, & ut errorem hunc atq; culpam, in posterum, accuratiore fide compenset, hortatur. Sub initium belli, Palatinus, quum de constituendis ecclesijs cogitaret, Paulum Fagium, hominem facundum atque doctum, Argentorato uocauerat Hedelbergam, ut euangelij doctrina cæteris præiret ac uiam commonstraret: in hac autem Cæsaris fortuna, quod inchoatum ibi fuit, totum intercidit. Aliquot pòst diebus, ueniunt ad Cæsarem legati Vlmenses, & cùm supplices facti culpam agnoscerent

1546

Vuirtembergici ad Cæsarem literæ.

Frid. Palatinus reconciliatur Cæsari.

Vlmẽses Cæsari

1546 ac deprecarentur, recõciliati fuerunt. huius ciuitatis præcipua est per Sueuiam authoritas atq; potentia. permagni erat igitur hæc ipsorum à socijs diuulsio: sed illi datis ad amicos literis sub exitum Decembris, cur ita fecerint, causam esse docent, quòd Cæsar iam iam erat urbẽ circumsessurus, ipsi uerò miserè essent à socijs deserti, nec ullum appareret humanũ præsidium, quo se contra tantam potentiam defenderent: deinde, quòd ex socijs nõnulli primi ordinis, Cæsarem priuatim de reconciliatione solicitarent. Cæsar eos mulctat centum millibus aureorum, tormentis xij. & decem signa peditum illis imponit. Burensis interea Lantgrauij ditionẽ, quæ supra Francofurtum est, ingressus, oppidum Darmstatum, partim ui, partim deditione capit, arcem incendit, & multitudini parcit. defendebant enim illud ciues tantùm & ex agris collecta turba. pòst, præter Francofurtum tendit: & quum eius per uim capiundi, præsertim, malè affecto milite, & eo anni tempore spem nullam haberet, copiarum partem Rhenum transmittit, & ad Moguntiam se iubet expectare. cunq; nihi minus ipse cogitaret, & domum iam esset rediturus, ecce, Francofurtenses, mißis legatis, deditionem faciunt, & imperata se facturos demonstrant. Ille, nihil cunctatus, iter arripit, & cum exercitu oppidum ingressus, in Cæsaris potestatem illos redigit: & ut erat ingenij aperti, quum epulum ei senatus daret, iocatus in illos esse dicitur ob tam leuiter atq; timidè factam deditionem: Darmstatanos nimirùm esse dignos, qui Francofurtum inhabitent, ipsos uerò Darmstatum esse deducendos. est enim oppidum illud, si cum Francofurto componatur, propè uicus. Cur autem ita facerent, causa fuit inter alia, quòd Vlmenses & Vuirtembergicũ uiderent iam reconciliatum iri: deinde, quòd metuerent, ne mercatus ab ipsis aliò transferretur. nam facultas est omnis ipsorũ in eo collocata: neq; nesciebant Moguntinũ et Vuormacienses, pro se quemq; interpellare Cæsarẽ, ut id obtinerent. legatis deinde mißis ad Cæsarẽ, in gratiã recipiuntur, depensis aureorum millibus octoginta. Saxoniæ dux, ubi iam ad suos fines cum exercitu peruenit, Decembris die uigesimo secundo, mißis literis ad ordines Mauricianos, quòd ad uestrã, inquit, epistolam, undecimo die Octobris ad me datam, nihil rescripsi, consultò feci, & euentum expectare uolui: quid autem interea sit actum, publicè constat. Atqui, pro ea, quæ est inter nos, agnatione & neceßitudine

Margin notes: reconciliantur. — Darmstatũ expugnatur. — Frãcofurtum Burẽsi se dedit. — Saxonis literæ ad Mauricianos ordines.

tudine & confœderatione, proq; meis in principem uestrum meritis, 1546
nihil equidem tale uel ab illo uel à uobis etiam expectabam: nec unquam mihi uenit in mentem, fore, ut ad hunc modũ ille in me meumq; populum ageret: multò minus, ut eius consilij, quod ad totius regionis & ad uestrum etiam detrimentum pertineret, uos illi essetis authores atq; duces. Verùm hoc uobis esse puto uisum tempus idoneũ, quo sese proderent insidiosa quorundam uestri ordinis, & multis nunc annis fabricata, sed à Deo semper repressa consilia: nam expendite uobiscũ ipsi, quale fuerit hoc uestrum factum, quandò Georgio duci fuistis consultores, ut fratrem suum & fratris filios exhæredaret propter diuersam religionem, & hæredes institueret Cæsarem atq; Ferdinandum regem, nisi pontificiam illi religionẽ profiterentur ac restituerent. quòd autem eius testamenti nulla habita ratione, ad Henricum fratrem hæreditas omnis delata fuit, & euangelij doctrina retenta, id sanè mea et sociorum opera cumprimis factum est. Et quanquam ille nostram religionem professus in fœdus etiam uenit, confectis ea de re literis & obsignatis, tam suo, quàm filiorum nomine, uos tamen, quoniam spes illa prior uobis excidit, illum, ut à pacto discederet, impulistis: cunq; mortem obijsset, filij quoq; parentis uestigia secuti sunt, hauddubie uestro consilio. Et sicut bonorum illa possessio, uobis inuitis, ad Henricum eiusq; filios peruenit, ita etiam illa, quæ mihi cum Henrico fuit, amicitia, non mediocriter uobis doluit, & ut ea dissueretur, non semel estis moliti: neq; sanè frustrà fuit omninò conatus uester, & quod illo uiuo perficere non potuistis, id apud filios tandem estis consecuti, præsertim apud Mauricium, de quo maximam uirtutis & coniunctionis opinionem atq; spem in animo conceperam: etenim ante annum ferè quintum, non multò pòst quàm magistratum inijsset, illum aduersum me, nihil tale meritum, excitastis, & ita quidem, ut magni res esset periculi. Et quanquam tempestas illa tum intercessore Lantgrauio sedata fuit, & addita cautio, ne quid in posterum tale fieret, sed ut ex antiquo fœdere res ageretur utrinq; uos tamen illi & Augusto fratri consilium dedistis, ut absente me, prouinciam meam occuparet. quæ sanè res eò magis mihi dolet, quòd ille per amicis ad me datis & inuicẽ acceptis literis, nihil eiusmodi significauit: deinde, quòd Lantgrauij & sociorum deprecationi nihil in eo tribuit. Mouet me & ue=

1546 hementer quidem, innoxiæ multitudinis meiq; populi calamitas, quem ille peregrino & crudeli & barbaro milite adducto, rapinis, latrocinijs, direptionibus afflixit: mouet etiam, quòd eiecti sunt & profligati paßim ecclesiæ ministri, uiolatæ uirgines atque matronæ: cuius quidem atrocitatis Deum aliquandò fore uindicem, nihil dubito: sed multò me uehementius mouet atque perturbat illius actio tam insida, tam hostilis & inopinata, uobis authoribus proculdubiò suscepta, qui precio & largitione, Iudæ proditoris exemplo, estis ad hoc comparati. Cur in meas ille poßeßiones inuadat, obducitur causa, quòd Carolus ita iusserit, & Ferdinandus urgeat: sed horum edictis longè debebat præferri propinquitas & sanguinis coniunctio, & ipsum denique fœdus atque pacta, quæ sunt utrique familiæ communia: de rebus enim omnibus, extra religionem positis, iampridem inter Carolum, Ferdinandum atque me conuénit, & quæ nobis tribuuntur crimina, falsa sunt, & religionis causa tantùm affligimur. Si uós commouit illius mandatum, cur non magis commouit ipsa rei indignitas? cur non expendistis, an mandatum tam iniquum & nulla ratione munitum principi uestro liceret exequi? Sed in consilium attulistis animum iam olim affectibus deprauatum atque corruptum, & uobis principiq; uestro magis adlibuit prouincia mea, quàm æquitas ipsa, quàm uerum iudicium. nam alioqui ratio uobis commonstrasset, quoniam indicta causa condemnati sumus, proscriptionem ipsam pugnare cum legibus, cum pactis atque iure, quibus ille tenetur Imperio deuinctus: Mauricius quoque facilè uidisset, non sibi licere, tam impio & uiolento parére mandato, & patriæ salutem potius spectasset: uerùm maluit insistere uestigijs nefarij Doëgi, & ficta quadam officij neceßitate facinus illud suum tegit atque circumuestit. Neque uerò ad rem facit, quòd illum nihil tale fuisse facturum dicitis, nisi Ferdinandus cum copijs in meos fines aduentasset. nam longè secus res habet, & à fide dignis ad me defertur, primùm, uos ipsos atque Mauricium hæc omnia callidis & occultis consilijs apud Cæsarem atq; Ferdinandum, Ratisbonæ simul & Pragæ solicitasse, ut ipsum tempus olim patefaciet: deinde, non omnium hoc esse factum assensu, uerùm à paucis aliquot ex omni numero delectis hoc tam sceleratum facinus fuisse conflatum. Nunc ergò, postea quàm meos fi-

os fines, Dei beneficio rursus attigi cū exercitu, planè constitui uestro principi parem referre gratiam, & ea omnia tentare, quæ sunt ad defensionem & ad prouinciæ meæ recuperationem necessaria. qua quidem in re uos etiam, præsertim authores tam flagitiosi consilij, pro scelere eorum sic ulciscar, ut quàm sit atrox, quæ mihi facta est iniuria, prorsus intelligant. Dolet mihi quidem, eò rem esse deductam, & communis patriæ moueor incommodis: sed quum à uobis factum sit initium, & res ipsa postulet, ut uim & iniuriam à meis depellam, profiteor, quicquid ex eo deinceps nascetur malorum, non esse mihi tribuendum. Si qui uestrum etiam sunt ab hoc facinore alieni, qui suam innocentiam mihi uelint probare, licebit ut id faciant: humaniter eos accipiam atq; benignè. Daniæ rex, etsi confœderatus erat, tamen nullam opem Smalcaldicis tulit. Cæsar Hala profectus Hailbrunum, & oppidanis in gratiam receptis, Albanum immittit in agrum Vuirtembergicum, ut suprà diximus. is deditione captis aliquot locis, multū damni dabat. Solicitante uerò Palatino principe, Vuirtembergicus Ianuarij die tertio reconciliatur his conditionibus. Quoniam ipse per ualetudinem non poßit, mittat legatos, qui supplices facti, Cæsaris misericordiam implorent: idem ipse faciat intra sextam hebdomadam, decreta Cæsaris de republica seruet: Saxoni & Hesso nulla det auxilia, sed Cæsari ferat opem, ut in executionem ueniat aduersum ipsos euulgata proscriptio: nulla suis in finibus commercia permittat Cæsaris aduersarijs: nullum fœdus omninò faciat, in quo non & Cæsar & Ferdinandus & Austriaca domus comprehendantur: si qui suæ ditionis aduersus Cæsarem, Ferdinandum regem, Austriacamq; domum militabunt, in eos grauißimè uindicet: nobilitatē etiam, ne quis ex ipsis militet, per iusiurandum adigat: Cæsari, quoties uisum fuerit, det iter per suos fines, & aditum ad omnia patefaciat: tormenta sociorum, relicta suis in finibus, cum omni instrumento tradat: in sumptum belli dependat aureorum millia trecenta, dimidiam quidem partem, è uestigio, reliquum autem, intra diem xxv: cautionis loco tradat Aspergum, Kirchenum, Schorendorffum, ut ijs præsidia Cæsar imponat pro suo arbitratu: cum ijs, quibus hoc in bello damnum dedit, transigat, si non poßit, stet iudicio Cæsaris: consuetudinem fori Burgundiæ superioris sequatur tum ipse tum filius, quum ijs locis iudicio conten-

1547 Vuirtembergicus Cæsari reconciliatur.

1547 dent: in suæ ditionis homines, qui Cæsari deditionem fecerint, minimè uindicet: Ferdinando regi suum ius integrum maneat: intra sextam hebdomadam filius eius Christophorus & populus ista confirment, & habeant rata: frater eius Georgius huius pacis beneficio minimè fruatur. Quum hæc Ianuarij die tertio, sicut diximus, essent concepta literis, Vlrichi principis legati, Balthasar Gultlingus, Ludouicus Frauenburgus, Ioannes Feslerus iureconsultus, quinto pòst die ueniunt Hailbrunum, & ad Cæsaris proiecti pedes, principem, quò minus ipse ueniat, impediri ualetudine, & sibi negocium dedisse dicunt, ut excusent: illum uerò culpam profiteri palàm, & dolere uehementer ob admissum facinus, & orare per omnia sacra, ut in gratiam recipiatur, & ne quid in se suumq; populum statuatur acerbius: nam & ratas habere pacis conditiones, &, ubi primum per ualetudinem licebit, ipsum deprecandi causa uenturum, neq; tanti beneficij memoriam unquam esse depositurum. Ad ea Cæsar per Nauium. quod delictum agnoscat & deprecetur, accipere se satisfactionē, & pro sua clementia uelle conseruare multitudinem, ait, & illi ignoscere, modò pacta seruet, & in posterum, quod sui sit officij, non prætermittat. Post eos ueniunt Memingi, Bibraci, Rauesburgij, Campodunenses, Isnenses legati, suppliceſq; facti pœnam deprecantur, & quòd in ipsum deliquerint, partim errore suo, partim aliorū culpa factum esse dicunt: se uerò confugere nunc ad ipsum, uelut ad fontem misericordiæ, & obsecrare ut ignoscat & pristino loco restituat, neq; de suis priuilegijs et immunitatibus quicquam diminuat. Cæsar deinde per iusiurandum eos adigit, ut sibi sint in posterum fideles, ut ijsdem teneantur legibus, quibus reliqui ordines, ut à fœdere Saxonis atque Lantgrauij discedant, nec ulla re ipsos adiuuent, neq; fœdus ullum contra se deinceps faciant. pòst, recipit eos in gratiam & Memingenses quidem mulctat aureorum millibus quinquaginta. Prius quàm in Cæsaris conspectum uenirēt, de nō mutanda religione sibi caueri petebant. Nauius autem, quo Cæsar tū utebatur his in rebus interprete præcipuo, solicitè monebat, ne quā eius rei mentionē facerent. nā alioqui futurū, ut Cæsar hoc ipsorū erga se diffidentiæ tribueret: etenim initio belli satis illū declarasse uoluntatē in eo suam: acquiescant igitur, nec amplius sibi caueri postulent. hoc autē eò factū esse creditur, ne, si denegatum esset, aliud

Ciuitates Protestātes reconciliantur Cæsari.

agi

agi putaretur, quàm quòd Cæsar euulgatis literis erat professus: quòd 1547
si autem claris uerbis concederetur, ad pontificis hoc offensionem pertineret, cuius hic erat scopus, ut isto bello, protestantium extingueretur omninò doctrina. Per hosce dies Genuæ fuit nata seditio, in familiam Auriensem, cuius tum erat princeps, Andreas, rei naualis peritia longè omnium clarißimus, eiusq; reipublicæ facilè primus, beneficio Cæsaris. huius uerò turbæ dux erat et signifer Comes Fliscanus, in eáque fuit trucidatus inter alios Andreæ gentilis atq; propinquus, Ioannin us Auria, uir magnæ uirtutis. quòd nisi Fliscanus fortè dilapsus in mare perijsset, in maximo discrimine res futura fuisse creditur: sed illo sublato, socij facinoris diffugiunt, eámque tempestatem ilicò secuta fuit magna tranquillitas. Authores huius consilij Cæsar fuisse dicit Farnesios, inprimis Petrum Aloisium, Placentiæ ducem, ut infrà suo loco dicetur.

Seditio Genuæ.

Qui sub exitum Iulij, superioris anni, futurus erat Tridenti patrum consessus, in hoc usq; tempus fuit prorogatus, & Ianuarij die xiij. quum in primarium templũ patres de more conuenissent, statuitur de iustificatione hominis, & damnantur, qui post peccatum Adæ, non esse liberum hominis arbitrium, qui sola fide & imputatione iustitiæ Christi, hominem iustificari, qui iustificationem nihil aliud esse, quàm fiduciam diuinæ misericordiæ, peccata remittentis per Christum, qui necessarium esse, ut certò quis credat, neq; dubitet sibi remitti peccata, seq; esse ex numero prædestinatorum, qui præcepta Dei non posse ab homine etiam iustificato, præstari, qui iustitiam acceptam non conseruari atq; etiam augeri per bona opera, qui post baptismum amissam iustitiam recuperari sola fide, sine sacramento pœnitentiæ, qui peccatori pœnitenti culpam omnino remitti, neq; pœnam ullam restare luendam uel in hac uel in futura uita, per purgatorium, qui decreta ista gloriæ Dei & merito Christi derogare, dicunt.

Decretũ concilij de iustificatione.

Aduentante cum exercitu Saxoniæ duce, Mauricius Lipsiam præsidio munit, & suburbia incendit. eodem tempore ueniunt illuc equites Pannonij suprà mille. Ianuarij die xiij fit oppugnationis initium, sed oppidanis fortißimè sese defendentibus, infecta re disceditur sub eius mensis exitum. Crebris autem tormentorum ictibus ac ueluti grandine quadam, oppidum uehementer dilaceratum fuit & planè deformatum. Illinc Saxo profectus, non solùm amissa deinde recuperat per

Lipsiæ obsidio.

1547 Turingiam & Misniam, sed Mauricium quoq; suis oppidis exuit, incolumi tantùm Lipsia & Dresda: Magdeburgicum etiam & Halberstatensem episcopatum ad se traducit, facta cum episcopo Ioanne Alberto, transactione. Pridie, quàm Lipsiam oppugnaret, Ferdinandus rex Bohemis mandat, ut sumptis armis auxilio proficiscantur Mauricio: parebant quidē illi, sed iniußi postea domū redierunt: itaq; Ferdinandus ad finem Ianuarij rursus idem mandat. Ibi populus Pragensis, cuius est ijs locis authoritas præcipua, senatū rogat, dent operam, ut rex mandatum aboleat, quod cum ipsorum libertate pugnet, et cui non poßint honestè parére: nullam enim subesse causam, cur in Saxonem electorem arma ferant, & multis in rebus eandem ipsorum esse religionem, quæ sit illius: egregiam quoq; semper fuisse uoluntatem ipsius atq; studium in reprimendis Turcarum armis. Ad ea Ferdinandus inter alia non ei religionis causa bellum inferri, sed rebellionis: & quod de collatis in Turcam auxilijs dicant, longè rem aliter habere: nam illum, mißis internuncijs ante menses aliquot, solicitasse Turcam ait, ut Vngariæ atq; Bohemiæ bellum faceret, nec ampliores inducias largiretur, & quas pepigisset, rescinderet: & ut commodè res agere tur, se non defuturum, & ex diuersa parte facturū esse impetum. Vbi de statu Saxoniæ Cæsar cognouit, & crebris Mauricij literis solicitaretur, equitum peditúmque copias ei mittit auxilio, Alberto Brandeburgico ductore, ac deinde subsequi iubet Hispanorum et Italorum manus, Sandæo & Marignano ducibus. Albertus, Ianuarij die nono, cum sua manu discedit Hailbruno. Cæsar, illinc etiam profectus, Vlmam petit: in itinere Lindauienses & Eslingenses ei reconciliantur. De pontifice dictum est antea, quemadmodum lata sententia Coloniensem archiepiscopatu priuarit & omni functione: cùm id faceret, omne ius & authoritatem simul attribuit Adolfo Schauenburgo Comiti, quem superioribus aliquot annis archiepiscopus inter omneis unum sibi delegerat coadiutorem. itáque, misso diplomate pontifex monet totius regionis ordines, ut eum pro suo præsule recipiant & agnoscant: adhæc, Cæsarem urget, ut sententiam exequatur. Cùm autem admonitus aliquoties archiepiscopus, ut ab incepto desistat, non sibi licere pacata conscientia, diceret, Cæsar, iam propè uictor, legatos Coloniam mittit Philippum Lalængum, Geldriæ præfectum,

Mauricius suis oppidis exuitur.

Albertus Brandeburg. auxilio missus Mauricio.

Adolfus Schauenburgus Coloniensi archiepisc. suffectus

& Viglium Zuichemum iureconsultum. Per eos interpellat prouinciæ totius ordines, quos ad certum diem eò uenire iusserat, ut archiepiscopo relicto Hermanno transeant ad eum, qui coadiutor antè fuisset, eiq; fidem omnem & obsequentiam, ut antistiti suo, præstent. Ab ecclesiasticis quidem difficile non erat istud impetrare: nam huius ipsi motus erant authores: uerùm nobilitas, & in his complures illustri loco nati, deinde ciuitatum legati, non sibi esse integrum demonstrant, ab eo, cui tam longo tempore paruissent, quo sint usi tot annis nō pœnitendo principe, cui fide sint per iusiurandum astricti deficere. Hac obiecta difficultate, dux Cliuensis, planè finitimus, grauioris turbæ uitandæ causa, consiliarios eò mittit intercessores. qui post multam & diligentem actionem ab ecclesiasticis obtinent, ut quiescant, interea dum cæteri ordines archiepiscopo rem omnem exponant. Mißi fuerunt ergò Theodoricus Manderschittus, Gulielmus Nuenarius, Comites, totius nobilitatis facilè primi. hi pro sua dexteritate atque gratia persuadent illi, ut misericordia populi, ne bello uastetur tota prouincia, cedat. Cùm fidem igitur & iusiurandum remisisset omnibus: ille, quem diximus, coadiutor, quem fratris loco semper dilexerat, succedit. fuit hoc Ianuarij die XXV. Erat archiepiscopi frater, Fridericus, quem episcopum fuisse Monasteriensem libro decimo diximus, ecclesiæ Bonnensis præpositus, uti uocant: priuatus autem ea præfectura fuit, eiusq; tulit exuuias Gropperus. idem accidit Stolbergio Comiti, Coloniensis ecclesiæ decano, qui constanter archiepiscopum defenderat. Mox per totam regionem, archiepiscopi noui mandatu, religionis facta fuit immutatio, & quicquid Bucerus instituisset, aboletur.

1547

Hermannus cedit archiepiscopatu Coloniensi.

Smalcaldicorum legati, quum Galliæ regem adijssent, Britanniam petunt, ut idem apud utrunq; perficerent. Sed iam tum grauiter rex Henricus ægrotabat, & inualescente morbo, sui regni anno XXXVIIJ. sub finem Ianuarij decedit è uita, quum testamento filium Eduardum, nouem annorum adolescentem, fecisset hæredem, eiq; filiam Mariam, ex prima, & Isabelam, ex altera coniuge substituisset. Verùm antequam mortem obiret, Thomam ducem Norfolciū, cuius magna semper fuerat authoritas, perpetuis uinculis addicit: eius uerò filium, Comitem Surriæ, capite plectit, ob emissas aliquot uoces nimium suspectas ægrotanti. Eius interitum secuta fuit deinde religionis immutatio,

Henrici Angliæ regis obitus.

1547 tatio, sicut infrà dicemus. nam etsi pontificis authoritatem omnem suis è finibus eiecerat, licet esse capitale, si quis illũ, ut præcipuũ ecclesiæ caput cognosceret, quanquam in publicis ecclesiæ precibus, illum, uti pestem & antichristum, auersabatur, tamen doctrinam retinebat pontificiam, ut suprà demonstratum est. Filium ab ineunte ætate rectè curauerat erudiri, et moriturus ei constituit tutores, ad XVI. & in his, Eduardum Comitem Herfordensem, adolescentis auunculum. Huic deinde, quòd maximè fidelis ei futurus crederetur, præcipua pars tutelæ demandata fuit à contutoribus, & attributum cognomen honorificum, ut regis atque regni protector diceretur. Accesit etiam ducis cognomen, quum ei Somersetensem principatum rex tribuisset. Is & euangelij doctrinam amabat, & ut ea reciperetur, operam dabat, & eius amplectendæ regi alumno suo fuit author, in eoq; socium & adiutorem habebat inprimis Thomam Cranmerum, archiepiscopum Cantuariensem, insigni doctrina præditũ, & Angliæ primatẽ. Moritur etiam hisce diebus Ferdinandi regis uxor, Anna, multorum liberorum mater. ei Cæsar funus facit Vlmæ. Interim Augustani, sociorũ exemplo & suo periculo commoti, quum idoneos haberent intercessores, & in his Antonium Fuggerum, redeunt cum Cæsare in gratiã, mulctati centum qinquaginta millibus aureorum, tormentis xij. instructis, & præsidio militũ, signis decem. Erat in urbe Schertelinus, & multis nunc annis illorum stipendijs merebat. hunc Cæsar & Ferdinandus rex inprimis oderant, ob occupatam arcem Erebergũ: itaq; tametsi uehementer senatus deprecaretur, tamen, quum Cæsar obstinatè recusaret, nec aliter pacisci uellet, uertere solum coactus fuit, & cum omni familia Cõstantiam sese recepit, quod est proximè ad Heluetiorum fines, oppidum. Lipsiæ durante obsidione, Brandeburgicus elector intercedit, & misis ad utrunq; legatis, actionem sibi permitti flagitat. Elector quidem non abnuit: Mauricius autem grauiter incusans illum, quòd tam acerbum bellum gereret, sexto demum die, paulò respondet alienius, quum frustrà uideret oppidum oppugnari. Brandeburgicus igitur hoc statim Lantgrauio perscribit, orans, ut Mauricio persuadeat: & quia bellum hoc ciuile per Saxoniam componi uix posit, nisi publicũ illud Cæsaris compositũ sit etiã, rogat, ut animum huc adijciat. persuadendi uerò causa, quanto uersetur in periculo, demon-

Thomas Crãmerus Angliæ primas.

Augustani transigunt cum Cæsare.

Brandeburgicus elector intercedit de pace.

monstrat: socios enim ferè omneis iam esse Cæsari reconciliatos, & Vuirtembergicum grauißimis transegisse conditionibus: Cæsarẽ nouas parare copias: & quoniam tantæ potentiæ solus ipse diu resistere non poßit, monet, ne grauentur sese demittere, & ijs pacisci legibus, quas ipse cõceperit, & per legatos unà mittat: etenim, quia multis de causis ualde sit exacerbatus Cæsaris animus, rem ipsam postulare, ut supplici quadam demißione sibi condonari petat: respiciat ergò se suósque liberos & promiscuam multitudinem, nec in extremum periculum rem deducat. In eandem sententiam electori quoq; scribit. Cæsar, paulò antè, quàm Smalcaldici mense Nouembri discederent, negocium dedit quibusdam, ut ilicò nouis conscriptis copijs, bellum in finitimis Saxoniæ locis facerent, ne, qui sunt ijs locis ordines atq; ciuitates, Lantgrauio uel Saxoni possent opem ullam ferre. His copijs omnibus, quæ erant peditum signa xx. equites mille ducenti, præficit Iudocum Gruningum, Selandiæ præsidem. Hi Conradum Comitem Deckelburgium, Smalcaldici fœderis socium, & Osnabrugũ, et Mindam oppidum, & Comitem Lippensem et alios quosdam ijs locis, imperata facere cogunt, & Ritbergum arcem occupant, inde Bremam petunt. fuit hoc mense Februario. Militabant hic Cæsari Philippus Eberstenius Comes, Christophorus Vrisbergus, Fridericus Spedius. Elector Saxoniæ, quum de successu Cæsaris audisset, datis ad senatum Argentinensem literis, Februarij die xiij, quomodo sua recuperarit, & Mauricio plæraq; per Turingiam & Misniam ademerit, eiusq; nobilitatem in suam fidem adegerit, & Magdeburgensem episcopatum sibi coniunxerit, exponit: quòd autem Vlrichus Vuirtembergicus, & plæræq; omnes Germaniæ superioris ciuitates, iniquißimis conditionibus transegerint, & religionis omissa mentione, contra se reliquosq; socios auxilia Cæsari promiserint, id sibi planè præter expectationem accidisse, & omninò fieri contra rationes fœderis: de ipsis audire se, quòd constanter agant: id sibi fuisse periucundum: pergant igitur, neq; remollescant, & faciant uti fœderatos decet, ac si res ita postulet, Heluetiorum atque Galliæ regis auxilio sese tueantur atque sustentent: se quidem cupere ipsis omnem fidem & amorem præstare, sed impediri bello domestico, cui si Deus finem fecerit, suo commodo, nõ se defuturum ipsis: Magdeburgi conuenisse iam Saxonicorum

1547

Nouæ Cæsaris copiæ in Saxones

Saxonis literę ad Argentinenses.

ordi-

1547 ordinum atq; ciuitatum legatos: cùm his agere se de ijs rebus, propter quas Francofurti fuerat indictus conuentus, & sperare, futurum, ut officium præstent, ciuitates inprimis, nec à societate sese diuelli patiantur. Ad idus Februarij uenit Argentoratum à Galliæ rege Mendoza, Hispanus, exul, & prolixè pollicetur: sed iam tum senatus mittendam esse legationem ad Cæsarem de pace, decreuerat. sic ille re nulla perfecta discedit. Legati ad Cæsarem erant Iacobus Sturmius, Matthias Pharrerus, Marcus Hagius. legationis causa fuit, ut Vlmam profecti, quibus conditionibus Cæsar omnino pacisci uellet, cognoscerent. Habebat tum in consilio Cæsar Atrebatensem episcopum Antoniũ: Granuellanus enim pater Vesontionem erat profectus, & Nauius hoc ipso tempore uitam morte cõmutauit. cuius in locum deinde successit Georgius Seldus iureconsultus, eiq; fuerunt adiuncti propter multitudinem negociorum Germaniæ, Ioannes Marquardus Badensis, & Henricus Hasius, qui Palatini fuerat antè, & nuper admodum Bipontini principis consiliarius, rerum Germaniæ ualde peritus. Ferdinandus rex, ut Bohemos excitaret, detrectantes militiam, sicut diximus, Februarij die sexto, cum filio Ferdinando progreditur, et Lætmericiam uenit, quod est ad Bohemiæ fines oppidum. Ibi quum unum & alterum diem regni proceres ac ordines expectasset, prolixam habet orationem: & quia Mauricius fidem suam imploret, hortatur, ut arma capiant, tum propter fœdus antiquum utriusq; gentis, tùm quòd sint beneficiarij Cæsaris: & quoniam hoc ipso nonnulli dicant libertatem suam imminui, cautionem promittit, ne quid ipsis in posterũ sit fraudi. Qui tunc aderant ordines, nõ sibi licere dicunt statuere, nisi de reliquorum assensu. petunt igitur, ut quamprimùm agat conuentus: alij quidam obsequium & operam suam profitentur. hi erant oppidorum præfecti, quibus deinde gratias rex agit, illis uerò prolixè demonstrat, non hoc esse quæstionis tempus, & rem ipsam flagitare præsens auxilium aduersus hostem: ea confecta militia, nõ se recusare conuentum, neq; uelle quicquam ipsorũ adimere libertati: gerant igitur morem & secum pergant. Illi tandem offensionem ueriti, quum rex paulò acrius esset locutus, assentiuntur, &, nisi militẽt ipsi, stipendia promittunt. Sub Idus Februarij, nobilitas & Pragenses, missis ad regem literis, orant, quia mandatis insistat, nouo quodam exemplo, ut ad xx

Gallicus legatus ad Argentinenses.

Nauij mors.

Ferdinãdi postulata ad Bohemos.

Martij

Martij diem, ordines omneis iubeat adesse Pragæ: quòd si non poßit, 1547
& ipsi tum fortè conueniant atq; decernant, petunt ne molestè ferat. ille, quid Lætmericiæ sit actum, exponit, & ad xviij. Aprilis diem conuentum promittit, & ne quid interim ipsi tentent, néue congregentur, uetat. quarto pòst die, quàm illa scripserant, fœdus faciunt, tuendæ libertatis causa. Postea quàm in Saxoniam Albertus Marchio peruenit, Mauricius oppidum Rochliciam illi attribuit. cuius usum fructum habebat Lantgrauij soror uidua, Georgij Saxoniæ ducis nurus. Eo cognito, Ioannes Fridericus elector, qui tum Aldeburgi erat, tribus ab illo milliaribus, calendis Martijs Ernestum Luneburgicum, Volratum Mansfeldium cum aliquot equitum turmis, ac deinde Recrodum cum sua legione peditum de nocte præmittit: ipse cum reliquis copijs subsequitur. Postridie, antè quàm luceret, pauci quidam equites præmißi, excubitores inuadunt. ex ijs nonnulli capti fuerunt, reliqui fuga petunt oppidum. Erant in suburbio signa peditum quatuor. his comitati aliquot equites Albertini, & prima luce egreßi, manus conserunt: repulsi in suburbium sese referũt. Cùm autem elector, qui secundam aciem ducebat, uenisset, et ex monte uicino, tormentis in oppidũ fulminaret, pedites etiam impetu facto suburbiũ incenderent: illa, quæ diximus, peditum signa quatuor, per pontem, equites uerò per Muldam flumen, in fugam abeunt. pedites ergò, qui iam suburbium tenebant, magnis animis grogreßi, oppidum inuadunt, diripiunt & hosti tormenta tollunt. Dum hæc ita geruntur, Albertus fugam circumspicit & flumen petit, sed ab Ernesto Luneburgico interceptus ad electorem deducitur. In oppido præsidiũ erat, peditum signa sex. hi sese consociant cum reliquis equitibus, & defensionem parant, sed uicti multitudine deditionẽ faciunt omnes, & armis exuti, non se militaturos in Saxonẽ atq; socios intra sextũ mensem pollicentur, atq; ita dimittuntur. Equites cõsectati quatuor illa signa peditũ, quos trans pontẽ fugisse diximus, magnam eorum partẽ cõcidunt. In ijs erant complures Itali & Hispani Habebat Albertus tam à Ferdinando rege, quàm à Cæsare circiter mille quingentos equites, peditum signa decem, machinas uerò bellicas xiiij. A prima luce pugnatũ est usq; ad meridiem. Elector non multos è suis desiderauit, & in his, magnæ uirtutis uirum, Vuolffium Theodoricum Phirtensem, qui tormento percussus,

Fœdus Bohemorum.

Rochliciæ expugnatio.

Albertus capitur.

ali-

1547 aliquot pòst diebus è uita migrauit. Cæsorum numerus in oppido repertus fuit ad mille, foris autem, & in ipso flumine, trecenti. Post conflictum, elector cum Alberto captiuo redit Aldeburgũ, ac deinde rem omnem in Bohemiam enunciat, neq; se contra fœdus facturũ aliquid esse demonstrat, & eos, qui in suæ ditionis homines igni grassati sint atq; ferro, mulctari petit. Vuirtembergicus princeps erat pactus, ubi primùm per ualetudinem liceret, supplicem se futurum Cæsari. Venit igitur Vlmam, mense Martio, quantúmuis affecto corpore, & sedens in sella, permissu Cæsaris, quoniam sese commouere non poterat uel inflectere, per consiliarios supplices condonari sibi factum petit, omnem obsequentiam in posterum pollicitus. Vbi liberaliter ad ea Cæsar respondit, è uestigio discedit, & belli Saxonici causa Norlingam contendit. Dum Vuirtembergicus ad hunc modum deprecatur, hominum erat ingens circumfusa corona, qui præmoniti ad spectaculum confluxerant. In tribus illis locis, quæ suprà diximus, agri Vuirtembergici, Cæsar iam antè præsidia collocauerat, Hispanos potißimùm.

Vuirtembergicus supplex Cæsari.

LIBER XIX.

ARTII DIE TERTIO, TRIDENTI fit septimus patrum consessus. in eo damnantur, qui uel pauciora quàm septem ecclesiæ sacramenta, uel non omnia dicunt à Christo instituta, qui negant aliud alio esse dignius, qui signa quædam illa solùm externa dicunt esse gratiæ uel iustitiæ per Christum atq; fidem acceptæ, qui negant eorum perceptione conferri gratiam, qui baptismo, confirmatione & ordine non inprimi characterem in anima, uel signum spirituale & indelebile, qui administrandi ea potestatem omnibus esse communem, qui receptos ecclesiæ ritus, in eorum administratione prætermitti, uel mutari posse, qui ecclesiæ Romanæ, parentis omnium atque magistræ doctrinam de baptismo, non esse synceram, qui facta post baptismum uota, nullius esse momenti, & derogare fidei quam sint profeßi, qui cõfirmationem, ociosam esse ceremoniam, & olim aliud nihil, quàm adolescentulorum institutionem fuisse dicunt,

Septimus consessus concilij.

cunt, qui spiritus sancti uirtutem & afflatum, adesse confirmationi ne- 1547
gant, qui non solis episcopis, uerùm cuiuis sacerdoti promiscuè confir
mationis ministerium tribuunt. Posthæc, decreta faciunt de benefi-
cijs ecclesiasticis. ut episcopi cæteriq; proceres ecclesiarum sint legiti-
mè procreati, sint & ætate & moribus & eruditione spectabiles: ne
quis omnium plures episcopatus quocunq; titulo poßideat, & ut illi,
qui plures poßident, ex ijs retineant quem uelint, reliquos intra an-
num abdicēt: quibus est populi pascēdi demandata cura, sint ipsi præ
sentes, nec alios in locum substituant, nisi ad tempus, & ita, si, cur abes
se non poßint, causam docuerint, & id episcopo probatum fuerit, cui-
us erit prouidere, ne populus negligatur, & ut sacerdotum delicta pu-
niantur, & quæ sunt apud ipsos uitiosa, corrigantur. alteri deinde
consessui dies dicitur xxi. Aprilis. Ferdinandus rex, ubi Dresdam per
uénit ad Mauricium, octauo die Martij scribit Bohemis: Ioannem
Fridericum constituisse ipsos inuadere: prouideant ergò suis rebus, &
Sebastiano Vueittemullo, quem sibi per absentiam suam legauerit, ob
temperent. Argentinenses legati, quos Vlmæ fuisse diximus, domum
reuersi, quum à Cæsare præscriptas conditiones, senatus non impro-
baret, denuò mittuntur, ut omninò transigant. Ingreßi iter, Cæsarem
Norlingæ reperiunt, ex podagra male tunc affectum, & uigesimo pri
mo Martij die deprecati, reconciliantur. Conditiones erant tolera-
biles. nam neque præsidium Cæsar illis imposuit, & aureorum milli-
bus triginta fuit contentus, neque supra duodecim exegit tormenta.
Brandeburgicus elector solcitè quidem agebat pro Lantgrauio, & ad
Ferdinandum quoque rem detulit: sed durißimæ ferebantur condi-
tiones. hæ erant, ut futura decreta senatus Imperij, sine omni exce-
ptione probet: ut è suis filijs alterum det obsidem: ut Henricum Brun-
suicensem atque filium dimittat, & Cæsaris cognitionem in eo sube-
at: ut aduersus electorem Saxonem atque socios auxilio Cæsari mit-
tat equitum centurias aliquot, octo signa peditum, in eosq; per tem-
pus semestre sumptum ipse faciat: ut Cæsari supplex fiat, & crimina
sua palàm profiteatur. has uerò conditiones ille respuit, &, nisi mitti-
gentur, quoniam illis honestè non poßit assentiri, quamuis fortunam
sibi subeundam potius, datis ad amicos literis, ostendit. Cæsar, quo die
cum Argentinensibus transegit, Norlinga discedit Noribergam uer-

Argentinēses reconciliātur Cæsari.

Cōditiones Lantgrauio propositæ.

1547 *sus: & postridie missis ex itinere literis ad ordines Mauricianos, quoniam Ioannes Fridericus, ait, proscriptus ille, ex fuga domum reuersus, non solùm ea recuperauit, quæ Mauricius princeps elector illi meo mandatu ademerat, sed illa etiam, quæ Ferdinandus frater ijs locis occupauerat, quòd essent sub clientela Bohemiæ: equidem ad reprimendam illius audaciam atque rebellionem sum ingressus iter. quamobrem à uobis postulo, primùm, detis operam, ut ijs locis, qua sum transiturus cum exercitu, nihil desit rerum necessariarum, & ut benignè milites accipiantur: deinde, ut contemptis illius comminationibus, principi uestro fidem omnem præstetis & amorem, ut adhuc quidem fecistis. nam eò militiam hanc suscepi, ut illius oppressa ferocia, pax & ocium uobis recuperetur.* Eodem etiam die Pragæ consiliarijs scribit atque præfectis. *In Ioannem Fridericum se constituisse pro ipsius merito uindicare: prouideant igitur, ut in sua castra sit commeatus ex ipsorum agro.* Martij die uigesimo quarto, Bohemiæ proceres atque ciuitates, illi, qui fœdus nuper fecerant, uti diximus, ubi Pragæ conuenissent, sicut antè constituerant, leges condunt militares, & ad gerendum bellum, si res ita poscat, necessarias, & summæ rerum præficiunt Casparum Phlugium. Sub hoc tempus rex Ferdinandus & Mauricius & Augustus frater cum suis copijs Pricciam ueniunt. tulerunt id grauiter Bohemi, quòd in suos fines illi iam essent ingreßi: per literas itaq; Ferdinandum orant, *ne patiatur exteras nationes introduci: nam & noui & periculosi rem esse exempli.* sed & ipsi Mauricio & Augusto fratri scribunt, *ut è suis finibus quamprimùm excedant absq; maleficio: nam alioqui se consilium esse capturos ex tempore.* Ferdinandus ad ea rescribit uigesimo sexto Martij die. *non esse quod uereantur: nam eò solùm ad hæc loca uenisse, ut Cæsari iam appropinquanti sese coniungant.* Pragensibus deinde scribit, *ne sumptum ullum non necessarium faciant: Saxonem enim cessisse retrò.* Legatum Saxo miserat in Bohemiam, Nicolaum Minquitium, renouandi causa fœderis antiqui: sed is ualetudine detentus in uia, quum Pragam uenire non posset, datis literis petebat, ut quosdam ad se mitterent homines fideles, quibuscum rem transigat. ijs acceptis literis, Praga Saxoni scribunt proceres uigesimo octauo die Martij, & quid Minquitius flagitarit, exponunt: *cupere se quidem*

Cæsaris literæ ad Mauricianos.

Legatus Saxonis ad Bohemos.

Bohemi ad Saxonem.

dem uehementer ei gratificari, & agnoscere æquum esse, ut ita fiat: 1547
sed impediri difficultate temporis & præsentibus turbis: Mauricium enim atque fratrem, conductis copijs, conari damnum dare finibus ipsorum, idq; Ferdinandi regis impulsu: rogare autem, ne sic istud accipiat, quasi fœdus renouare nolint: etenim uelle se illud seruare & in ueteri amicitia persistere, non minus quàm si iam renouatum esset: daturos etiam operam, ut primo quoque tempore denuò confirmetur: nam ideò cogi manus, & uim contra se parari, quòd à fœdere non discedant, & ipsi bellum facere recusent: petere igitur, si fortè Mauricius ita pergat, ut opem ipsis ferat: id si faciat, nullum esse tantum discrimen, quod non pro ipsius salute subire uelint: Ferdinandum nunc esse Pricciæ, & inde cum copijs profecturum in uallem Ioachimicam, ut quidem fama ferat: hoc si fiat, se constituisse paucis pòst diebus mouere castra, & cum exercitu omni progredi in eam partem, ubi necesse uidebitur, & res ipsa feret. Penultima die Martij scribunt ad Morauiæ proceres, hortati, ut pro mutui fœderis ratione, sumptis armis, quamprimùm ad se ueniant ut ab impio illo & Sodomitico genere hominum, Hispanis & Hussaris, quos Cæsar & Ferdinandus adducant, communis patria defendi poßit. Galliæ rex Franciscus, quum regnasset annis triginta duobus, Ramboleti, quod abest Lutetia iter diei, uitam finit ultima die Martij. successorem habuit Henricum filium, circiter xxviij. annorum iuuenem. Is è uestigio Connestablium, Annam Momorancium, qui iam totos ferè sex annos priuatus uiuebat, ut suprà docuimus, reuocat, & loco pristino restituit, & in summo honore habet. deinde, qui præcipuo loco fuerant antè, partim uilescunt, partim submouentur, & in uincula conijciuntur. hi erant cardinalis Tornonius, Anebaldus Amiralius, Grinianus prouinciæ Galliæ præfectus, Longeuallus, Bayardus, Polinus, & inprimis illa, quam in delitijs rex habuerat, Stampiana. Francisci regis interitus ualde incommodè accidit uiris literatis atque studiosis. nam artes omneis liberales nemo uehementius amauit, aut liberalius est prosecutus. Multa iam consuetudine uariam sibi cognitionem comparauerat. nam prandens atque cœnans ferè loquebatur de literis, & auidißimè quidem, usus ad eam rem per multos annos Iacobo Colino, homine docto, & in lingua

Francisci Galliæ regis obitus.

1547 populari mirabiliter facundo. post hunc subijt Petrus Castellanus. Ab ijs, quicquid est in poëtarum, historicorum, cosmographorum libris, hauserat: quicquid de plantis, herbis, animalibus, metallis, gemmis prodiderunt Aristoteles, Theophrastus, Plinius, & id genus alij, multo, sicut dictum est, usu, & quotidiana recitatione cognitum habebat & exploratum. de mathematicis etiam & rebus diuinis frequens erat collocutio. Circumsistebant mensam omnis ordinis uiri magnifici: & quoniam de uarijs argumentis infrebatur sermo, uix erat, ut non ex ijs aliqui semper in medium aliquid adducerent: & id quidem unicuique licebat, qui modò esset paulò notior. exemplum etiam istud studiumq; regis, multos, ut cum laude coram eo disserere possent, ad maiorem diligentiam exacuit. In sua lingua semper habitus est inprimis eloquens atque grauis. Per Italiam atque Græciam habebat, qui ueterum authorum scripta conquirerent atque describerent: & bibliothecam instituit amplissimam, quæ libros aliquot insignes postea dedit. eius erat custos Castellanus. Paulò antè quàm è uita decederet, Saxoni atque Lantgrauio miserat in subsidium belli, singulis aureorum millia centena, & tunc, cùm obiret mortem, uix dum erat ea perlata pecunia. Sub idem quoque tempus è Britannia redeunt in Galliam legati protestantium, ut reliqua conficerent: & sicut ibi regem Henricum, postea quàm eò uenissent, ita nunc Franciscum, simulac eò reuerterant, extremè ægrotantem offendunt. Itaq; hoc etiam ad reliquam Cæsaris fortunam accessit, quòd reges duo potentissimi, quibus nec opportunitas, nec, ut plærique tum putabant, uoluntas etiam deerat illius & impediendi & retardandi consilia, mortui sunt eodem propè tempore. Cæsaris illæ copiæ, quas nobilibus aliquot oppreßis, & capta Minda, Bremam iuisse diximus, ad exitum huius mensis, mediocrem cladem acceperunt, amisso belli duce præcipuo, Selandiæ præfecto, Groningo. Cumq; Bremensium uires creuissent acceßione Hamburgensium, Vrisbergerus, ad quem illius morte summa rerum peruenerat, mutatis castris, & longa facta circuitione, propter interiectas paludes, urbem alio loco cœpit obsidere. Non multò post, eò uenit etiam Ericus Brunsuicensis, quem Cæsar ad idus Martij, Norlingæ ab se dimiserat, ut nouum equitatum ac peditatum conscriberet, in eaq; loca deduceret. Cæsar

Francisci regis bibliotheca.

sar Norlinga profectus Noribergam, inde petit Egram, proximè ad Bohemorum fines, oppidum ditionis Ferdinandicæ. Mandauerat rex Pragensibus aliquoties, ut discederent ab armis: per eos reliqui ordines facti certiores, quarta die Aprilis illi rescribunt. quòd arma sumpserint & cum copijs progreßi sint, eò fieri, ut ab se suisq; finibus uim iniustam depellant, præsertim per ipsius absentiam: rogare autem, ut ad Cæsarem intercedat, ne Saxoni bellum faciat, sed amicæ disceptationi rem permittat: conuentum etiam haberi petunt, uti promiserit. Hisce ferè diebus Egram Cæsar uenit: & Aprilis die vij. cùm pridie Ferdinandus & Mauricius eò uenissent, scribit ad omneis ordines Bohemiæ, & paucis repetit quæ superiori mense scripserat, uti diximus, & Saxonem tantùm ab se peti demonstrat: commeatum igitur expediant, & annonam subministrent, & domum reuertantur: nam alióqui futurum, ut id sibi & Ferdinando fratri grauiter accidat: de religione non esse quod uereantur: nam toto hoc bello nemini se religionis causa fuisse grauem. Eodem tempore, delecti, qui Pragæ erant, rursum dimißis literis in omnes partes, monent ordines grauißimis uerbis, ut arreptis armis quamprimùm accelerent, patriæ tuendæ causa: nam ad extremum discrimen rem esse deductam. Ferdinandus illorũ postremis literis, xi. die Aprilis, Egra respondet, in eandem propè sententiam, uti Cæsar: desistant igitur ab incœpto, nisi faciant, initurum rationem, quò temeritas ista coherceatur: quòd pro Saxone intercedant, uideri sibi cumprimis mirum: nam neq; de Cæsare, neq; de se, neq; certè de Bohemia sic illum esse meritum: de conuentu quod petant, facturum in eo se quod deceat. Interea Saxo progressus, Fribergum & Misenum oppidum ad Albim, Mauricio adimit. Et sub hoc tempus, qui Tridenti erant patres. Bononiam eunt, neq; post illũ consessum, in quo de sacramentis egerunt, sicut antè diximus, ulla fecerunt decreta. Discedendi causa ferebatur, quòd aër huius loci minus esset salubris, ita dictante Hieronymo Fracastorio Veronensi, qui patrum concilij medicus erat, & à pontifice menstruos habebat aureos ad sexaginta, tulit hoc indignißimè Cæsar, & suæ ditionis episcopis atq; theologis mandabat, ne pedem illinc mouerent. itaq; concilij pars Tridẽti, pars altera Bononiæ fuit. Cùm Norlinga Cæsar Noribergam peteret, Burensis Maximilianus, qui cum peditum signis duodecim,

1547

Cesar ad ordines Bohemię

Tridentini cõcilij pars Bononiam migrat.

1547 equitibus autem circiter quadringentis Francofurtum tenebat, eò uenit, accersitus: & quum deinde Francofurtũ rediisset, Aprilis die duodecimo supplicium sumit de duobus, quorum unus, Gulielmus Verdensis, erat oppidanus, alter uerò Ioannes Gellusius, ditionis Lantgrauij. Causa supplicij fuit, quòd à Lantgrauio summißi dicebantur, ut unius portæ claues à fabro compararent, ut quatuor diuersis locis oppidum incenderent, ut infixis clauis ferreis, tormentorum usum adimerent, ut excitatis incendijs, Burensem eiusq; familiares & consulem atq; senatum auxilio sociorum trucidarent, ut puteos oppidi ueneno corrumperent, illum inprimis, qui culinæ Burensis aquam dabat, & alterum qui est in ipsa curia. pòst exijt scriptum, quod coniurationem hanc illos esse confessos in carcere, & cùm ad supplicium ducerentur in eo perstitisse dicit. Lantgrauius autem sese purgat, & à quo tempore Francofurtum in Cæsaris potestatem uenit, nihil ab se tentatum esse confirmat, & obiecta crimina multis grauibusq; uerbis amolitur: Ioanni Gellusio se mandasse quidem aliquoties, ut quà Cæsar atq; Burensis iter facerent cum copijs, cognosceret, & id quidem solùm: quòd si autem acerbitate quæstionis & doloris magnitudine uicti, falsa dixerunt, & non alijs tantùm sed sibi quoq; iniuriam ipsi fecerunt, orare, ne suam hoc ad inuidiam & odium transferatur: torturam enim omnem & quæstionem, quæ modum excedat, esse rem incertam & periculi plenam: eius rei documentum esse, quòd hi ipsi, quos antea socios coniurationis nominauerant, eos deinde, cùm ad pœnam raperentur, innocentes pronunciarunt. Aprilis die decimo tertio, delecti Pragenses denuò scribunt ad ordines regni, grauiterq; monent, ut fœderi, quod sit ipsis cum domo Saxonica, satisfaciant: queruntur etiam à nonnullis iam illud esse uiolatum: itaq; mandant, ne quis deinceps in illud committat. eodemq; die dant literas ad Ferdinandum, & ne militiam hanc suam ægrè ferat uel ipse uel Cæsar: adhæc, ne Saxonem electorem oppugnet, orant, primùm, propter fœdus, deinde, quòd ille de causa cognosci cupiat. Hoc ipso die, Ferdinandus Ioannem episcopum Olmucensem & quosdam alios consiliarios Pragam mittit ad conuentum, qui ad xviij. Aprilis diem institutus erat per eos, quò minus ipse uenerit, excusat: deinde, ut fœdus nuper initum rescindant, & discedant ab armis, petit: nam aliòqui non posse libe-

Supplicitũ Francofurti sumptũ de duobus.

Ferdinãdi legati ad conuẽtus Bohemorum.

se liberum agi conuentum, id si denegetur, iam in mandatis habebant legati, ne quid agerent præterea: si uerò mos geratur, ut tum agant ex præscripto, nihil autem decernant, sed ad ipsum referant omnia. Cæsar eodem die discedit Egra cum omni exercitu, comitatus Ferdinando fratre, qui grauis armaturæ equites habebat DC. Hussaros autem ad mille, & peditum signa decem. Aderant quoq; Mauricius & Augustus frater cum totidem copijs. decimo tandem die, quum continenter iuisset, prope Misenum, ubi Saxo tum erat, Aprilis die xxij. peruenit. eo cognito, Ioannes Fridericus, oppido relicto, quum pontem sublicium incendisset, prope Mulbergum ad Albim, castra ponit. Cæsar autem ueritus, ne Vuittembergam se reciperet, opere præsidioq; munitum, & primarium eius ditionis oppidum, accelerandum sibi uidebat. Iußis ergò progredi copijs, quum diem unum quieuissent, Aprilis die xxiiij. manè uenit ad Albim. erant ad alteram ripam dispositæ stationes à Saxone cum tormentis, ut Cæsarem impedirent, quò minus aut effecto ponte, uel uado reperto flumen transmitteret, tũ etiam, ut eum pontem, quem è scaphis atq; lintribus ipsi confectum habebant, defenderent. cùm autem adesse Cæsarem omni cum exercitu uiderent, & Hispanorum agmen unum, circiter mille, magno impetu prorue rent in flumen, sic ut brachijs tantùm extarent, & confertim eiacularentur, illi flammam in scaphis conijciunt, quæ partim exustæ fuerunt, & à ripis paulatim discedunt. Ibi pedites aliquot Hispani, nudi & gladios transuersos ore deferentes in flumen sese conijciunt, & quũ natando peruenissent in ulteriorem ripam, nauigia illa, quæ secundo flumine deuecta, Saxones à reliqua parte pontis auulserant, sistunt, et licet multis peterentur telis, abducunt. Ex ijs nauigijs & illis, quæ Cæsar plaustris adduxerat, effecto ponte, fluuius deinde fuit constratus ut pedites & impedimenta transirent. In hoc rerum statu, Saxo, qui tunc sacram concionem audiebat, præmißis impedimentis, ipse postea subsequitur, et Vuittembergam iter habet. Cæsar aũt, qui in celeritate momentum omne positum esse uideret, uado reperto, primùm Hussaros & leuiorem omnem equitatum transire flumen iubet. pòst ipse quoq; cum grauiori armatura transit incolumis, neq; cunctandum ratus, donec impedimenta simul et peditatus adessent, progreditur, & tribus trans Albim milliaribus, ad syluam Lochanam, Saxonem

1547

Cæsaris expeditio in Saxonem.

1547 offendit. ibi suos ad uirtutem cohortatus, initium prælij facit. Exercitus omnis equestris erat bipartitus. in prima acie erant Albanus, Lanoius, Antonius Toletanus, Baptista Spinellus, Mauricius: alterum agmen Cæsar & Ferdinandus cum duobus filijs & Sabaudiæ ducis filio ducebant. Poterat Saxo uim tantam sustinere & fortè profligare etiam, si quidem exercitum omnem habuisset coniunctum: nam & Vuittembergæ & paßim erant in præsidio relictæ magnæ manus, & Gulielmus Thumsernus cum suis copijs aberat, nec in tanta celeritate Cæsaris conduci potuerunt omnes. Itaq; numero uictus & multitudine, quum ad noctem usq; pugnatum esset: ipse, per sinistram maxillam accepto uulnere aduerso, cùm fortiter sese defenderet, capitur, & ad Albanum abductus, Cæsari deinde sistitur. In cuius aspectum ubi uenit, equidem me tibi captiuum, inquit, statuo, clementißime Cæsar, & ut custodiam mihi ponas principe dignam, oro. Tum ille: nunc ergò sum tibi Cæsar? ait: accipiam te pro meritò. Ferdinandus paulò acrius illum adortus est uerbis, & quòd ipsum atq; liberos omnibus fortunis euertere tentasset, incusat. Captus cum eo fuit Ernestus Brunsuicensis, Philippi filius: natu uerò maximus filius electoris, accepto uulnere Vuittembergam peruenit. captiuorum ingens erat numerus: qui ex fuga superstites fuerunt, circiter cccc, Vuittembergam contendunt. in his erant Bichlingus & Recrodus. equites consectati fugientes magnam faciunt prædam, & tormenta omnia, quæ Saxo præmiserat, uti diximus, intercipiunt. Albanus deinde Saxonem & Ernestum Alfonso Viui custodiendum tradit. Quo tempore Cæsar prope Misenum acceßit, quod fuit Aprilis die uigesimo secundo, deinde, postridie, & eo die, quo flumine transmisso pugnauit, & aliquot pòst diebus, solis aspectus ualde fuit tristis, obscurus, pallidus, & ueluti caligine quadam circumdatus, ita quidem, ut plærique longißimè à Saxonia remoti, & ignari quid ageretur, iudicarent magni aliquid portendi. nec enim in Germania solum, sed per Galliam etiam & Britanniam id fuit obseruatum, & ita rem habere multa hominum millia testificari possunt. De regis Ferdinandi legatis, Pragam mißis ad conuentum, antè diximus: regni proceres, auditis eorum postulatis, quòd fœdus fecerint & arma sumpserint, nec iniquum, neque contra Bohemiæ consuetudinem esse dicunt.

Saxo elector captus.

Prodigium solis.

deinde

deinde legationem ad Ferdinandum inuicem decernunt, qui eadem ex 1547
ponant, & simul illum orent, uti pro Saxone ad Cæsarem intercedat. sed prius quàm hi dimitterētur legati, nuncius à Ferdinando uenit de uictoria Cæsaris & capto Saxone. Ibi commutata sententia, commeatum & annonam pollicentur, & Ferdinandum orant, det operam apud Cæsarem, ut exercitus ille omnis in Vngariam deducatur aduersus Turcam, de cuius aduentu nunc crebrò nuncietur: alij quoq; reges ad huius belli societatem inuitentur: quòd si fiat, non se futuros in postremis. Capto Saxone, Cæsar Vuittembergam petit, eoq; cū exercitu, Maij die quarta peruenit, & triduò pòst, Ioannem Fridericū ob rebellionem, ut ait, capitis damnat: ille uerò, cùm audisset, animi consternati significationem nullam dedit, sed existimare se respondit, Cæsarem non ita secum acturum: uerúntamen, si fixum hoc ei sit atque decretum, petere ut certò sibi renuncietur, quò de rebus ad uxorem atque liberos pertinentibus constituat. Brandeburgicus autem elector, ubi de facto prælio cognouit, statim iter arripit, & ad Maij diem sextum in castra uenit, & Cæsaris animum mitigat, ut Saxone conseruato sententiam mutaret. Conditiones ergò Cæsar proponit, quas ubi Saxo ratas habuit Maij die decimo octauo, uitam redemit. Inter alias hæc etiam perscripta fuerat, ut quicquid concilium aut Cæsar de religione decernerent, approbaret: cùm autem ille minimè assentiretur, in eoq; permaneret; nec ullius periculi rationē in eo haberet, Cæsar eam particulam induci iußit & obliterari. Cæteræ uerò conditiones sunt eiusmodi. dignitati septemuirali, tam suo quàm liberorum nomine renunciat, & Cæsari, ut pro suo statuat arbitratu, permittit: Vuittembergam & Gotham, alterum regionis propugnaculum, Cæsari tradit, sic tamen, ut suppellectilem omnem & annonam auferat, præterquàm tormenta & tertiam alimoniæ partem: militi præsidiario Cæsar abitionem permittit, absq; signis tamen: Albertum Brandeburgicum Saxo liberum sine mulcta dimittit, & ablata illi restituit: Cæsar inuicem dimittit Ernestum Brunsuicensem, accepta prius ab eo fide: quæ Mansfeldijs & Prußiæ magistro & Solmensibus per hoc bellū adempta sunt, Saxo reddit: iuri Magdeburgico, Halberstatensi, Hallensi renunciat: Cameræ Imperij, quam Cæsar constituet, parere, & sumptus in eam subministrare promittit: ut Henricus Brunsuicensis

Saxo capitis damnatus à Cęsare

Conditiones Saxoni propositæ à Cęsare.

1547 atq; filius liberi fiant, assentitur, nec ullam in eos actionē mouebit: discedit ab omni fœdere contra Cæsarem atq; Ferdinandum regem inito, nec ullum deinceps faciet, in quo non ipsi cum suis prouincijs atq; socijs comprehēdantur: bona illius omnia Cæsar publicat, eaq; donat Ferdinando fratri et Mauricio, sic tamen, ut ei liberisq; aureorū millia quinquaginta annua Mauricius dependat: si Cæsari uidebitur, Saxo, permittente Mauricio, Gotham oppidum et arcem retinebit cum omni fructu, uerúntamen arcis munitionem demolietur, nec oppidū firmabit: quia magnā uim æris alieni Saxo conflauit, Mauricius, ut ea debita, quæ contracta sunt ante fœdus Smalcaldicum, persoluantur, subsidio dabit illius liberis ad centum aureorū millia: deinde, reliqua debita, quæ publicatis, & ipsi à Cæsare donatis bonis inhærent, persoluet, eaq; ratione quæ sunt inter utrosq; lites & controuersiæ, finē habebunt: in illos, qui Cæsari militarunt, nihil Saxo mouebit, sed nec in Daniæ regem: decreta Cæsaris & ordinum Imperij seruabit: quia supplicium & pœna corporis ei remittitur, erit deinceps in custodia Cæsaris aut ipsius filij, Hispaniarū principis: ijs bonis, ut suprà dictū est, utentur fruentur ipsius liberi, modò pacis conditiones habeant ratas ipsi pariter atq; populus. Ab hac pace excludūtur Albertus Mansfeldius, eiusq; liberi, Bichlingus, Ringrauius, Recrodus, Thumsernus. quanquam hic, si copias intra mensem dimittat, comprehendetur. Antequam hæc constituerentur, Cæsar è castris ante Vuittembergam sexta die Maij conscribit ordines Imperij, ut sub Idus Iunij Vlmæ conueniant fœderis ineundi causa: legatos eò mittit cardinalem Augustanum, Ioannem Brandeburgicum, Liranum, Henricum Hasium. Idem facit rex Ferdinandus. Ad illud, quod delecti Pragenses nuper dixerāt de facto fœdere, quasi nihil in eo noui uel cōtra morem regionis fecissent, Ferdinandus, è castris ante Vuittembérgam, Idibus Maij respondet. prorsus esse noui rem exempli, quæq; ad suam iniuriā pertineat: deinde, quid per suam absentiam fecerint, quàm multis modis rebellarint, ostendit, & plurimis coaceruatis argumentis hoc agit, ut fœdus illud in Cæsarē atq; se factum esse demonstret: ut igitur illud aboleant & rescindant, & sigillum cuiq; suum reddant, & fœderis formulam suis tradant legatis, mandat: nisi pareant: capturum sibi esse consilium. Etsi cum Saxone Cæsar transegerat, uti diximus, tamen qui

Comitia Vlmę.

Ferdinādi literæ ad Bohemos.

Vuittem-

Vuittembergam defendebant milites præsidiarij, ad tria circiter millia, & ciues etiam recusabant facere deditionem, nisi princeps ipse mandaret. Oppidanos enim terrebat inprimis licentia militaris, quū ex ipsis propè mœnibus atq; uallis conspicerent, quantum damni darent per agros, Hispani præsertim et Vngari. Saxo igitur Maij die uigesimo primo, quum frater et filius & consiliarij quidam prodissent ex oppido, militiæ sacramentū eis remittit, &, ut ante diem tertiū illinc discedant, iubet. eo accepto mandato, Cæsarem oppidani rogant, ne militē peregrinū introducat. promisit ille & seruauit, eisq; potestatem fecit, ut eos omneis, qui non suo mandatu sese ingererent, eiusq; rei fidē facerent, repellant. Facta deditione, Saxonis uxor, Sibylla Cliuensis, egressa cum filio et fratre mariti uenit in castra, & supplex facta, Cæsarē multis cum lachrymis deprecatur pro coniuge: Cæsar eā perhumaniter accipit & confirmat, deinde Saxoni permittit, ut oppidum ingressus per dies octo cum uxore & liberis cōmoretur. Quo die milites egreßi fuerunt, mandatu Saxonis, quod erat uigesimo tertio die Maij, Cæsar pedites Germanos immittit, Nicolao Madrucio ductore. biduo pòst, rex Ferdinandus cum filijs, cum electore Brandeburgico & Mauricio uenit in oppidum, spectandi solùm causa, neq; diu moratus redit in castra. post meridiem Cæsar etiam ingreditur, & cùm in arcem uenisset, uxorem Saxonis captiui salutat, & iterum cōsolatus, bono esse animo iubet. De Francisco rege Galliæ mortuo suprà diximus. is xxiiij primùm die Maij sepultus fuit in æde diui Dionysij, consecrata regibus, & unà cum eo filij duo, Franciscus & Carolus, quorum ille, ante annum undecimum, hic autem ante bienniū è uita decesserat. nam ad hoc usq; tempus extabant. Interea dum Francisco regi funus paratur, effigies illius per dies aliquot exornata pulcherrimis uestibus, diademate, sceptro et reliquis insignibus, lecto superimponitur, ad eamq; certis horis prandiū atq; cœna defertur, ijsdē planè ceremonijs, ut uiuo fieri consueuit: ijs deinde remotis uestibus, lugubres inducūtur: aderant perpetuò monachi quadraginta octo, ex ijs qui uulgò dicuntur mendicantes: hi cōtinenter decantabant Missas et uarij generis preces: circa corpus exanime positi erant cærei magni quatuordecim, & è regione, altaria duo, in quibus inde à prima luce sacra fiebant ad meridiē usq;: sacellum etiam erat in propinquo, cum insi-

1547

Vuittembergæ deditio.

Francisci regis exequiæ.

1547 infinitis cæreis atq; luminaribus: circa currum, in quo corpus ferebatur, erant monachi uiginti quatuor cum totidem cæreis: antecedebant autem homines egeni, quingenti, lugubri ueste, cum singulis facibus. Inter alios proceres aderant cardinales undecim. orationē funebrem habuit Petrus Castellanus, episcopus Matisconensis, de quo suprà diximus. Hic inter alia multa regem constituisse prædicat exædificare collegium, in quo docerentur omnes artes atq; linguæ, & ad studia literarum alerentur sexcenti, ad eamq́; rem designasse dicit aureorum millia quinquaginta annua. De Erico Brunsuicensi diximus antea: is, ut agrum suum ab iniuria defenderet, Maij die xxij discedit ab obsidione Bremæ: idem facit Vrisbergerus, qui alteram exercitus partem ducebat, & inter eos de loco conuenit, ubi suas copias iterum coniungerent. Ericus autem incidit in hostem. hi erant Hamburgenses, qui Bremensibus auxilio uenerant: pugnatum est acriter in ipsam usq; noctem, & Ericus tandem profligatus, ac in Visurgim flumen compulsus cum equitatu, multos è suis desiderauit: ipse tamen tormentis omnibus amißis euasit incolumis, & pòst ad Cæsarem profectus, culpā omnem in Vrisbergum contulit, qui sibi non tulisset opem. Erant cū Bremensibus, eorumq́; socijs Albertus Mansfeldius, Hedeccus, Thumseraus, Conradus Phenningus, & alij complures: ubi uerò cum Cæsare Saxo transegisset, dilapsæ fuerunt omnes istæ copiæ. Dum hæc geruntur, Mauricius & Brandeburgicus pro Lantgrauio diligenter intercedunt: & quò commodius res ageretur, Lipsiam illum euocant: sed cùm Cæsar omnino uellet, ut absq; conditione sese dederet, arces etiam omneis atq; tormenta traderet, infecta re domum redit, eoq́; die Vueissefelsum usq; proficiscitur, quatuor à Lipsia milliaribus. Postridie, cùm inter equitandū, de propositis conditionibus, deq́; sua fortuna sermonē cum Christophoro Eblebo conferret: quod si scirem, inquit, fore, ut Cæsar exorari sese, meq́; domum redire patiatur, & ex propugnaculis unum mihi permittat, instructum tormētis, equidem, publicæ pacis causa, reliquas arces demoliri, & tormenta omnia tradere, nō recusarem. Tum Eblebus, hunc, ait, sermonem ad Mauriciū referam: paucos intra dies uel rursus adero, uel certi quid renunciabo per epistolam, & ut interim ab alijs consilijs quiescas, oro. profectus igitur ad Mauricium, nō multò pòst, redit, & literas ad illum à Mauricio,

Ericus Brunsui. profligatus.

Intercessio pro Lantgrauio.

Mauricij literæ ad Lantgrauiū.

ricio, simul & Brandeburgico perfert, quarta Iunij die scriptas in 1547
hanc sententiam, è castris ante Vuittembergam. simulac de ipsius uoluntate per Eblebum, amplius accepissent, ad Cæsarem denuò se rem detulisse: quid autem impetrarint, hoc ipsam docere formulam, et capita pacis, quæ nunc Eblebus ei ferat: & quia sint conditiones tolerabiles, non dubitare se, quin sit eas admissurus, præsertim, quum uideat quanto uersetur in discrimine: non recuset igitur illas, et Cæsari sese permittat absq; conditione: nec enim esse, quod uereatur, ne grauiora Cæsar imponat, aut ipsum detineat captiuum: eius rei nomine fidē se suam interponere, &, si quid ipsi præter eam formulam, quam nūc per Eblebum sit accepturus, accidat, aut si detineatur, non se recusare, quin eandem subeant fortunam, et ab ipsius interpellati filijs, ad satisfaciendum sese sistant: de religione futurum, ut ipsi caueatur eodem modo, quo sibi iam cautum sit & Ioanni fratri. quod cùm ita sit: & quoniam ista transactio nō ipsi modò priuatim, sed reipublicæ quoq; sit utilis futura, petere se maiorem in modum, ut quamprimùm accedat, & Henricum Brunsuicensem atq; filium adducat, ut conditiones recipiat, suamq; fidē sequatur: nec esse quòd metuat, ne fortè per uim ipsi Brunsuicensis eripiatur in uia: periculū enim omne sese uelle præstare, & cùm erit ingressus iter, fore, ut obuios habeat equites, qui ipsum deducant incolumem. Formula pacis hæc erat: ut se suamq; prouinciam Cæsari nulla conditione dedat: ad Cæsarem ipse ueniat, & supplex cōdonari sibi petat: erga Cæsarem obsequenter sese deinceps gerat & officiosè: quæ Cæsar pro salute reipublicæ faciet decreta, seruet: Cameræ iudicio, quod Cæsar constituet, pareat, & sumptum pro uirili parte sustineat: aduersus Turcam auxilia, singulis temporibus, ut cæteri principes, conferat: ab omni fœdere, maximè autē Smalcaldico discedat, & eius generis literas omneis Cæsari tradat: nullum fœdus unquam faciat in quo non Cæsar & Ferdinandus rex cōprehendantur: hostibus Cæsaris omni sua prouincia interdicat: si quem Cæsar mulctare uelit, eum minimè defendendū suscipiat: Cæsari det iter per suos fines, quum res ita feret: in suæ ditionis homines, qui contra Cæsarē aut Ferdinandū militabunt, grauiter animaduertat: eos uerò qui iam militant, reuocet, ut intra diem xiiij discedant à signis, et nisi pareant, bonis omnibus mulctet, quæ Cæsari deinde cedāt: in sumptū belli

Formula pacis cū Lantgrauio.

1547 belli Cæsari dependat intra quartum mensem aureorũ millia centum quinquaginta: quas habet arces atq; propugnacula, præter Zegenhemum aut Cassellum, ad solum usq; demoliatur, & quos in ea disponet præsidiarios atq; duces, in Cæsaris fidem adigat: nihil in posterũ, nisi de Cæsaris uoluntate, muniat: machinas omneis bellicas cũ omni instrumento Cæsari statim tradat: ex ijs uerò Cæsar ei largiatur, quantum satis esse uidebitur ad eius loci, quem ei cõcedet, tutelam: Henricum Brunsuicensem, eiusq; filium, liberos dimittat, & Henrico suam prouinciam reddat, eiusq; ditionis populo iusiurandũ remittat, deq; damno dato cũ illo trãsigat: quæ Prussiæ Magistro cæterisq; per uim eripuit, restituat: in Daniæ regẽ uel quosuis alios nihil moueat, quod uel opem ei non tulerint, uel quòd Cæsaris secuti sint partes: captiuos omneis, qui Cæsari militarunt, absq; mulcta dimittat: ijs qui iure cum ipso quaq; de re uolent experiri, sese sistat: has leges ipsius liberi ratas habeant: idem faciant nobilitas atq; populus, & si quidem ille pacta nõ seruet, Cõprehensum Cæsari tradant: pro his rebus omnibus Brandeburgicus & Mauricius & Vuolfgangus Palatinus generi fideiubent, &, nisi pareat, uires omneis in ipsum expedire spondent, ut ad seruanda pacta cogant: Hæc ubi fuissent allata, de cõmuni suorũ ordinum consilio & assensu Lantgrauius ea recipit, sic tamen, ut amplius nonnulla, sibi peteret declarari. Sexta die Iunij Cæsar iam moturus castra, milites præsidiarios, Vuittemberga rursus euocat: cõfestim Mauricius suos immittit, & quum eodẽ die cõsules atq; senatũ uocasset in arcem, de priuilegijs ipsorũ atq; libertate nihil se uelle diminuere dicit, ac simul in suam fidem illos per iusiurandũ adigit. Est enim Vuittemberga, septemuiralis ditionis oppidũ primariũ, qua Cæsar Mauricium nuper donauerat, publicatis Ioannis Friderici bonis, uti diximus. Oppidani pòst et nobilitas orant Mauricium, uti scholam in hoc tumultu bellico dilapsam restauret: hoc ille promittit, & simul homines rusticanos, qui profugerant, reuocari iubet, et ad ædificandũ, materiam, ad sementem uerò faciendã & tolerandam uitã, frumentũ illis dare pollicetur, tenuioribus quidẽ, gratis, alijs autẽ mutuò. deinde Iuliũ Pflugiũ mittit in possessionẽ episcopatus Numburgensis, et Nicolaum Amstorffiũ institutũ à Ioanne Friderico, sicut libro decimo quarto diximus, deijcit. A Cæsare quoq; missus fuit Lazarus Schuendius

Vuittemberga Mauricio cedit.

cum

cum præsidio militum, ut & Gotham arcem dirueret, & Albertum Brandeburgicum ibi captiuũ liberaret. Hyeme superiori, Magdeburgicus archiepiscopus cũ Ioanne Friderico transegerat, sicut diximus, eiq; ditionem cesserat: cõmutata uerò fortuna, quum & Cæsar et clerus hoc ipsum indignè ferrent, coadiutor ei datus est electoris Brandeburgici filius Fridericus. E castris Vuittembergicis in Bohemiam reuersus Ferdinandus rex, Lætmericiæ, quod est ad fines oppidum, subsistit: illinc initio Iunij dat literas ad omneis ordines Bohemiæ, queritur denuò de fœdere, & illud contra se factum esse dicit: itaq; mandat, ut ab eo discedant, & singuli, quid suæ sit in eo uoluntatis, nominatim sibi perscribant: scire enim se, multos esse lapsos per imprudentiam, quibus ignoscere uelit, neq; moturum esse quicquam, nisi tantum in eos, qui suum istum magistratum uiolarint. Quum Vlmam uenissent ordines: legati Cæsaris, quos diximus, prolixè cõmemorant, quantòpere Cæsar & Ferdinandus paci Germaniæ semper consuluerint tam in publicis quàm priuatis actionibus: uerùm eius rei nulla habita ratione, Saxonem & Hessum, non ipsos modò rebellasse, uerùm alios etiam, ut idem facerent, impulisse, & uiolatis legibus atq; iure, omnia conturbasse per Germaniam: itaq; Cæsarem, pro sui magistratus dignitate arma necessariò sumpsisse, maximo & uitæ cũ periculo et fortunarum dispendio: quid autem damni dederint rebelles illi atq; proscripti per hoc bellum, ditioni Moguntinæ, Magdeburgicæ, Halberstatensi, Eistetensi, Augustanæ, Fuldensi, Stolbergijs, Mansfeldijs & Gemundæ ciuitati, satis hoc esse notum: & quia Cæsaris cogitationes omnes eò tendant, ut Germania pace fruatur, inprimis ei uideri consultum, ut fœdus aliquod eius rei causa fiat, eiusdem quoq; sententiæ Ferdinandum regem esse, & utrunq; in eam societatẽ esse uenturum, ut & præsens hic tumultus, & si quis alius nascetur aliquando, facili momento coherceri poßit: nam ut cõmuni patriæ bene sit, nihil esse reliqui facturos ad summã diligentiam atq; fidẽ: idẽ inuicẽ ab ipsis illos expectare. Hanc ipsorum deliberationem pestilentiæ uis interpellauit: Augustam ergò sese tandẽ recipiunt, quo in loco Cæsar magnos Imperij conuentus agere instituit, ut infrà dicemus. Cæsar deinde rebus ad Vuittembergam constitutis, Halam Saxoniæ proficiscitur, quod est ad Salam flumen, oppidum, inde petiturus Heßiam, nisi

1547

Ferdinãdi literæ ad Bohemos.

Acta cõuentus Vlmensis.

Lant=

1547 Lantgrauius transigeret. Cùm autem in his esset angustijs Lantgrauius, nec aliter posset, Mauricij fidem atq; Brandeburgici secutus, iter ingreditur, & decimo octauo die Iunij Halam uenit sub uesperum, medius inter Mauricium & Brandeburgicũ, qui obuiam ei Numburgum usq; processerant. horam unam pòst, uenit etiam eò Brunsuicensis Henricus cum filio Carolo Victore, qui captiuus fuerat, & altero filio Philippo, et Erico Brunsuicẽsi, qui nuper post aduersum factum prælium, uti diximus, eò uenerat. Postero die, manè, Christophorus Carlebicius ad Lantgrauiũ ueniens, pacis formulam exhibet, uti subscribat. in ea fuit additum Cæsaris esse interpretari singula eius capita. Lantgrauius ergò, quoniam id in illa, quã Brandeburgicus et Mauricius antè miserant, perscriptum non erat, episcopo Atrebatensi renunciat, non sibi esse integrum subscribere. is per scribam esse neglectum ait, & rursus idem urget. sic ille morem gerit. Amplius deinde petit Atrebatensis, quia de religione sibi uelit caueri, sicut Mauricio cautum sit atq; Brandeburgico, ut ipse uicißim caueat & Cæsari promittat uelle parére concilij Tridentini decretis. Ille contrà, nec antea quenquam apud se, nec pacis quoq; formulam eius rei meminisse: cariturum potius illa cautione Cæsaris, ut ipsi quoq; nõ sit necesse cauere: cumq; diu super eo disceptatum esset, minæ quoq; fuerunt adhibitæ: consedisse iam in aula Cæsarẽ, & ipsum operiri, molesteq; ferre dilationem: mutaret ergò, ne quid ille fortasse grauius in ipsum statuat. Tandem in hæc uerba subscribit Lantgrauius. liberi, pij & generalis concilij decretis, quo quidẽ in cõcilio nõ minus reformetur caput, quàm reliqua membra, uelle se parére, sicut Mauricius & Brandeburgicus facerent. hi enim ab Augustana confeßione nõ se discessuros, ei promiserant. Eo facto, sub horam quintam, post meridiem, ubi Cæsar in solio, domi suæ consedit, electores duo, quos dixi, Lantgrauium adducunt, qui cùm ad Cæsarem propius uenisset, in genua subsedit, & proxime illũ Cancellarius Guntherodus, qui de scripto recitans, quòd Lantgrauius, inquit, anteacto bello, grauiter te offendit, potentißime Cæsar, sic ut iure in eũ uindicare poßis, hoc ei summopere dolet, eoq;, sicut antè promisit, tuæ uoluntati sese permittit, ac simul per omnia sacra rogat, ut & pro tua clementia factũ ignoscas, & proscriptionẽ, quam cõmisit, aboleas, & pristino loco ipsum restituas, &

Lantgrauius Halam uenit ad Cæsarẽ.

Lantgrauius fit Cæsari supplex.

in tuam fidem ipsius omnia recipias: hoc ille summi beneficij loco ha= 1547
bebit, ac deinceps omnem tibi fidem, obsequium & obedientiam præ=
stabit. Cæsar ad ea, per Georgiũ Seldum, ubi deliberasset: etsi grauißi=
mam pœnam sit meritus, ut & publicè constet, & ipse fateatur, se ta=
men ait & pro sua liberalitate, & quoniam principes aliquot inter=
cesserint, nõ recusare, quin et à proscriptione liberetur, & neq; suppli
cio, quod sit commeritus, neq; carcere perpetuo, neq; bonis etiam mul
ctetur amplius, quàm sit in formula pacis definitum: ipsius etiam no=
bilitati atq; populo sese ignoscere, modò pacta seruent, & suũ hoc tan
tum beneficium deinceps agnoscant. Huius actionis erant spectatores,
Maximilianus Austriacus, Philibertus Sabaudus, Albanus, Prußiæ
magister, Atrebatensis, Numburgicus, Hildessemius episcopi, Henri=
cus, Ericus, Carolus & Philippus Brunsuicenses, Romani pontificis,
Bohemi, Daniæ regis, Cliuenses, & maritimarum aliquot ciuitatum
legati, deinde ex nobilitate complures. Lantgrauius, qui salua putaret
omnia, Cæsari gratias agit, et cùm diutius eum Cæsar insidere genibus
pateretur, iniussus consurgit. pòst aliquantò Brandeburgicus accedit,
& ipsum atq; Mauricium unà secũ apud Albanum ducem esse cœna=
turos dicit: ille ne tum quidem aliquid odorari potuit. cum ad Albanũ
uenissent, cœnatur: à cœna Mauricius & Brandeburgicus cum Alba= Lantgrauij captiuitas.
no & Atrebatensi colloquuntur: interim fallẽdi temporis causa Lant
grauius ludit alea. Multa iam nocte, Mauricius & Brandeburgicus il
lum ad se uocant, & per Eustachium Schlebium ostendunt, se per o=
mnem uitã, ut uiros principes deceat, egisse fideliter, & si quid essent
polliciti, seruasse diligenter: eandem fidẽ ab alijs etiã expectasse: nunc
uerò ducem Albanũ et Atrebatensem dicere, ipsi pernoctandũ ibi esse,
custodibus admotis: ea re nihil unquam sibi grauius accidisse nec acer
bius: uelle autem cum ipso Cæsare colloqui, & sperare non detentum
iri. tum ille, se quiduis potius expectasse, quàm ut id fieret: ipsorum
fidem secutum eò uenisse: scire ipsos, quomodò sibi liberisq; deuincti
sint: satisfaciant igitur ei promisso & obligationi. Cùm uero manen=
dum esset, Mauricius, & ex Brandeburgici consiliarijs nonnulli cum
eo per noctem illam commorantur. postridie Cæsarem adeunt, & gra
uem habent querimoniam, et quanti existimationis ipsorum intersit,
demonstrant: etenim, si qua fuisset eius rei uel minima suspitio, nec

1547 illi sese consulturos, ut eò ueniret, nec illum, ubi libertatem esset amissurus, unquam fuisse uenturum: habeat igitur ipsorum, qui intercesserint, rationem, eumq́; missum faciat, quod quidem ipsi per interpositam fidem ei promiserint. Cæsar, cauisse quidem illi dicit, non quòd omninò nõ esset detinendus, sed quòd non perpetuò, nec aliud suæ fuisse uoluntatis, ostendit. Ad consiliarios deinde transeunt, inprimis ad Atrebatensem .ij, post multam & acrem disceptationem, Lantgrauio nunciant, licere uti discedat: ille, perlibenter, ait, modò ut incolumis domum deducar. hic iterum duo illi intercedũt, sed frustrà. biduo pòst, ei nunciatur, ut Cæsarem comitetur, hoc ille recusat omninò, neq; se profecturum dicit, nisi ui pertrahatur. Ibi tum Mauricius & Brandeburgicus multum orant et obtestantur, ne recuset: quoq́; magis faciat, dextra data, præsentibus aliquot ex nobilitate, non se decessuros promittunt ab aula Cæsaris antè, quàm sit liberatus. Profecti cũ eo Numburgum, ad Cæsarem pòst abeunt, ut ipsius causam agant. triduo pòst, quod erat Iunij die uigesimo sexto, Carlebicium ei mittunt, & quòd Cæsarem non sequantur longius, orant ne molestè ferat: nam illum omninò uetuisse, ne faciant: alioqui futurum, ut in Hispaniam ablegetur: uerùntamen, si centum illa & quinquaginta aureorum millia persoluat, si de reliquis etiam seruandis conditionibus fidem faciat, intelligere se, futurum, ut intra decimum quartum diem postea liberetur: Augustam sese profecturos esse breui ad comitia, nec ullum studium, fidem atq; diligentiam prætermissuros. Ille, qui casum hunc immoderatissimè ferret, de pecunia, deq́; diruẽdis arcibus uelle se curare dicit, & confidere, cuius rei spem faciant, fore ut ea præstetur. Postea Turingiæ finibus egressus cum Hispanis, ubi Greuetallum uenisset, Albano fidei publicæ literas & obligationis formulam exhibet: is nihil, nisi de perpetuò carcere promisisse Cæsarem ait intercessoribus. Et quis igitur eius captiuitatis, ait Lantgrauius, erit modus aut terminus, quoue temporis interuallo circumscribetur? etiámsi per xiiij aut eò plures annos, inquit Albanus, te detineat, nihil tamen contra promissum Cæsar fecerit. Ille, quò libertatem quamprimùm recuperaret, pecuniam non multò pòst omnem dependit, arces demolitur, & machinas tradit. Porrò, tormentorum, quæ partim ab illo, partim à Saxone & Vuirtembergico & à ciuitatibus est consecutus Cæsar, ingens erat numerus,

Tormenta protestãtibus erepta.

&

1547

&, ut aiunt, ad quingenta: quorum deinde nonnulla, Mediolanum, alia, Neapolim, alia in Hispaniam misit, reliqua per Belgiū distribuit, tanquam uictoriæ trophæa & monumenta. Lantgrauij captiuitatem acerbißimè tulit is, quem internuncium fuisse diximus, Eblebus, genere nobilis, et aliquantò pòst è uita deceßit, dum eius rei cogitatione uehementius afficeretur, ut plæriq; putant. Cæsar constituerat bellum facere Magdeburgicis, qui sunt infra Vuittembergam ad Albim, iter bidui: nam hi propè soli minus ei satisfaciebant: sed in hoc ipso tempore Galliæ rex Henricus militem in Germania conducit per Sebastianum Vogelsbergium, ad signa decem. id erat Cæsari suspectum: itaq; tum propter hanc causam, uti creditur, tum, quòd illos alia uia posse coherceri putaret, Hala profectus, iter suum in Germaniam superiorem conuertit, & Iulij die uigesimo septimo Marchionem Marignanum Ferdinando fratri mittit auxilio cum signis octo peditum Germanorum. Erat tum Ferdinandus Lætmericiæ, occasionem expectans rei gerendæ: quumq; de successu Cæsaris audisset, & capto Lantgrauio, calendis Iulij mißis literis ad Pragenses, mandat, ut ad sextum Iulij diem sibi præstò sint in arce Pragensi, seseq; cognitioni sistant. postea quam eò uenit cum copijs, in publico consessu rem omnem anteactam, & quot modis in ipsum deliquissent, exponit, & læsæ maiestatis crimen admisisse dicit, & ut ad singula respondeant, iubet. Ibi tum illi facti supplices, ipsius uoluntati sese permittunt, & ne iure secum experiatur, flagitant: itaq; rex, quum & Ferdinandus filius & Augustus Mauricij frater & alij quidam proceres intercederent, has eis conditiones decima die Iulij proponit. in proximo cōuentu fœdus initum prorsus aboleant, conuulsis omnibus sigillis: libertatis & priuilegiorum suorum literas omneis atq; documenta sibi tradant, quò nonnulla corrigat, & quæ uidebuntur, ipsis denuò largiatur & confirmet: tradant etiam literas omneis, quibus iura tribuum atq; societatum continentur, eò quòd ex ijs nonnulla turbis occasionē atq; materiā subministrent: arces quoq; tradant & iurisdictionem omnē atq; uectigalia, deinde literas omneis fœderis, & eius quod cum cæteris ipsi fecerunt, et quod initum est cum Ioanne Friderico: ceruisiæ uectigal illud promissum in annos treis, perpetuò dependant: tormenta & bellicum instrumentū omne deducant in arcē, et quæ priuatim quisq;

Ferdinādus cum copijs Pragam uenit.

Bohemi à Ferdinando mulctati

1547 habet arma conferant in curiam. hæc si faciant, multitudinem se conseruaturum ait, exceptis nonnullis, quos ad pœnam, ut meriti sint, & in commodum reipublicæ captiuos detinere uelit. Ad populum re delata, quum ex captiuis ad quinquaginta dimisisset, transactum est. ex nobilitate quidam citati, quum ad diem non uenissent, lata sententia, famam, fortunas omneis atq; uitam commisisse pronunciantur: aliæ quædam ciuitates atq; nobiles, ad eum modum, uti Pragenses, absq; conditione sese dedunt. Caspar uerò Pflugius, quem rei summæ confœderati præfecerant, uti diximus, læsæ maiestatis damnatur, & in eius caput præmium constituitur, aureorum millia quinq;. In comitijs deinde, quum abolito fœdere sigilla conscidissent, rex ea quæ postulauerat, omnia propemodum ab illis impetrauit. Dum in Germania Cæsar triumphat, grauis orta fuit Neapoli seditio, cuius hæc erat causa, quòd prorex, Petrus Toletanus, pro more Hispaniæ uellet de cuiusq; fide & religione inquirere. tulerunt hoc impatienter ciues, alioquin etiam pertæsi Hispanorum imperium, & post multas utrinq; lanienas in urbe, Hispani superiores extiterunt, ut qui propugnacula tenerent & arces. itaq; mulctatis aliquot, reliqui iubentur exulare. Cæterùm, inquisitio Hispanica, quæ tam est hodie celebris, instituta fuit olim ijs locis, à Ferdinando & Elisabetha, regibus, in Iudæos, qui post baptismum suos ritus atq; leges retinerent. nunc autem, quandò Lutheri nomen est inuulgatum, in omneis promiscuè, qui uel minimum suspecti sunt, exercetur, & asperè quidem atq; subitò. His ipsis diebus, Galliæ cardinales ad septem, regis mandatu Romam petunt, & ibi commorari iubentur, donec aliud nuncietur. id eò factum esse putatur, ut & horum opera pontifex omninò se ad regis amicitiam applicaret, &, si mortem obiret, quia iam ætatis annum octogesimum agebat, ut alius crearetur non alienus à rege. neq; uerò deerant, qui Connestablij factum hoc esse consilio dicerent, ut per illorum absentiam solus ipse regem possideret. nam illi propè omnes, regem, quocunq; iret, sectabantur. Legatum pontifex paulò antè miserat in Galliam Hieronymum Romanum, cardinalem, cum amplissima potestate largiendi multa, quæ sunt & legibus & concilij quoq; decretis interdicta. cardinalem etiam hoc tempore creauit Carolum Guisium, Claudij filium, archiepiscopum Rhemorum, quem regi periucundũ esse sciebat. Galliæ rex contrà,

Seditio Neapoli.

Cardinales Galli Romam amandati.

contrà, filiolam suam, notham, circiter nouem annorum puellam, Oracio Farnesio, pontificis ex filio nepoti spondet, maioris necessitudinis ineundæ causa. Cæsar, Hala digressus, Bambergam uenit, ut in ea propinquitate magis terreret Bohemos, & fratri tanquam neruos adderet. hîc quum esset, tertia Iulij die conuentum denunciat Imperij, et ut ad calendas Septembris Augustæ conueniant omnes, principes quidem ipsi, reliqui uerò legati, cũ plenis mandatis, edicit, seq; bellis fuisse tardatum ait, quò minus ad anteactas Februarij calendas egerit conuentus, uti Ratisbonæ decreuisset: turbis uerò sedatis, et quia motuum authores in sua nunc habeat potestate, non amplius differre se uoluisse, quò nimirùm reipublicæ partes uitiosæ sanari possint: deliberationem autem fore de ijs rebus, quæ Vuormaciæ, & ante annum Ratisbonæ tractari debebant. Vlmæ futurus erat hic conuentus, uerùm ob pestilentiæ contagionè mutatus est locus, ut suprà quoq; diximus. Bamberga deinde petit Noribergam: ibi cùm esset, aliquot Saxoniæ ciuitates in gratiam recipit, & decimo sexto Iulij die literis euulgatis, quid cum Lantgrauio sit actum, & quibus ei pactis ignouerit, exponit: & quoniam ille sit solicitus, ne fortè plæriq; per imprudentiam, ipsius bonis atq; populo uim faciant, ideò se, rogatu illius mandare, ut omnes abstineant, & si quam habent in eum actionem, ut legibus experiantur. Hoc ipso tempore Mauricius, Melanchthonẽ, Pomeranum, Crucigerum, theologos Vuittembergicos, perhumaniter accipit Lipsiæ, quò illos euocauerat, et de sua in religionem uoluntate multa locutus, ecclesiæ simul & scholæ ministerium illis commendat, &, ut pro sua consuetudine pergant, hortatur, & stipendia constituit, ut ipsimet scribunt, donis ornatos dimittit. nam edito pòst libello, Pomeranus hanc illius humanitatem & munificentiam prædicat. Galliæ rex, qui calendis Aprillis parenti successerat, Iulij die xxv, post meridiem, ad urbem Rhemorum uenit, inaugurationis causa, et ante primariam ædem sacram exceptus à tribus cardinalibus, deducitur ad aram, et osculatus ibi diuorũ reliquias, auro inclusas, & reliquis peractis precibus, ad cœnam abit: cœnatus redit, & denuò precatus, cùm sua delicta sacrifico recitasset, ad quietem sese confert. postridie mittit quosdam ex nobilitate, qui diui Remigij abbatem orent, ut pixidem olei sacri, quam cœlitus uenisse dicunt, adferat. pòst in templo conueniunt hi qui

1547

Conuentus Augustæ.

Maurici liberalitas in Ministros.

Inaugurãdi Galliæ regis ratio.

1547 dicũtur pares Franciæ, numero duodecim, Rhemensis, Laudunensis, Lingonẽsis, Bellouacus, Nouiodunus, Catalanus, episcopi: deinde, rex Nauarræ, Vendomẽsis, Guisius, Niuernus, Mompenserius, Aumalius. hi repræsentabant Burgundiæ, Normanniæ, Aquitaniæ duces, itẽ, Tolosæ, Flandriæ et Campaniæ comites. Ex episcopis delecti fuerũt, Lingonensis & Bellouacus, item cardinales duo, qui regem adducerent: quum in cubiculũ hi uenissent, recitatis aliquot precibus, regem lecto decumbentem, uti fert ceremonia, subleuant, & comitati reliqua turba sacrificorum, deducunt in ædem sacram, prægestante districtum ensem Connestablio. Rex, quum ad aram esset precatus, ab episcopis in suam sedem deducitur, & interea dum pyxis illa uenit, archiepiscopus Rhemensis, ubi preces, quæ libro ceremoniarũ continentur, absoluit, aqua consecrata regem & cæteros omneis aspergit. cumq; iam pyxis aduentare diceretur, quam absentis abbatis uicarius monachus ferebat, insidens equo gradario albo, & sui ordinis monachis comitatus atq; nobilibus illis, quos antè diximus à rege fuisse missos, archiepiscopus obuiam ei procedit cũ episcopis aliquot, usq; ad uestibulũ templi, præeunte crucigero, atq; ibi pyxidem ab illo recipit, interposita cautione de restituendo: & cum rursus ad aram ueniret, rex è sede consurgens, honorem ei defert. pòst in sacrarium templi sese confert archiepiscopus, atq; ibi more solenni uestitus egreditur, & iusiurandum ab eo petit atq; fidem, qua pro ueteri consuetudine reges dicuntur esse deuincti ecclesiæ. ab episcopis deinde duobus rex ad aram adducitur: ibi sumptis alijs uestibus, in genua procumbit, & gladio, quem ille multis precibus consecrauit, ut aiunt, cingitur. Pòst hæc archiepiscopus oleum ritè parat, & interea dum reliqui sacrifici suas cantiones expediunt, tacitè cum rege præcatur, uterque pronus in terram: deinde caput regis & pectus & utrunq; humerum, & utriusq; brachij iuncturam inungit, additis precationibus usitatis. Eo facto, rex nouis uestibus, tanquam ecclesiæ minister, induitur, & in utriusq; manus palmam inungitur: manus deinde componit ad pectus, & chirothecis induit consecratis, uti uocant. archiepiscopus uerò annulum ei in digitum inserit, & dextræ sceptrum tradit, & in hoc ipso momento Cancellarius euocat eos, qui dicuntur pares. ijs præsentibus, archiepiscopus ab altari sumit Caroli magni coronam, et quũ eam tetigerunt pares,

res, capiti regis imponit, & in solium editiori loco constructum, regē deducit, comitante procerum turba, & finitis ibi precibus, osculatur. Idem faciunt proceres, & acclamatione facta, multam ei salutem precantur omnes, & clangore tubarum excitatur publica congratulatio: pòst in promiscuam multitudinem dispergitur aurum & argentum. inde Missam archiepiscopus orditur, & decantatus euangelij uerbis, rex nummos aliquot aureos & panem argenteum & uinum ad aram defert, et peracto sacro, cœnam domini more ipsorum percipit. postea prandetur. In hunc usum, et ne qua res hunc actum interturbaret, rex nolebat uideri militem cōduxisse Germanum, ductore Vogelsbergio, sicut antè diximus. Interea Cæsar reliquos Imperij ordines pecuniam poscit, ob sumptus belli, quod ipsorum causa potißimùm, & pro salute Germaniæ susceptum esse dicebat. nobilitas etiam omnis, & ij qui Smalcaldicis militauerāt, tota paßim Germania mulctantur. Eius uerò pecuniæ, quam à principibus atq; ciuitatibus tum pontificijs tum Lutheranis consecutus est Cæsar, summa censetur supra decies sexies centena aureorum millia, ut quidē ex rationibus editis apparet. quosdam etiam Cæsar, uti rebelles, à sua gratia planè repudiabat: in his erant Georgius Vuirtembergicus, Albertus Mansfeldius, Ioannes Hedeccus, Ludouicus Comes Oetingensis, pater atq; filius. hunc enim sic mulctabat, ut ipsius possessiones omneis, alteris filijs, quorum erga se fidem atq; studium probabat, Friderico & Vuolfgango, prorsus attribueret. itaq; ille cum uxore cæterisq; liberis profugus, & omni fortuna dispoliatus, Argentoratum uenit, ac deinde multis annis paßim oberrauit, donec temporis facta cōmutatione, Cæsar illis ignosceret, ut infrà dicemus. Magdeburgicos etiam Cæsar euulgatis literis proscribit: sed & Ferdinandus rex, propter suis finibus illatum bellum, à Smalcaldicis, præsertim à ciuitatibus pecuniam exigit, & ab Augustanis quidem ac Vlmensibus ingentem summam consequitur: deinde Vlricho Vuirtembergico, quasi fidem & superiorum annorum pacta uiolasset, litem de tota prouincia facit: neq; quicquam illi profuit, quòd grauißimis conditionibus nuper à Cæsare pacē redemerat. Adhæc, cardinalis Augustanus maximā auri uim à ciuitate etiam extorquet: sed & Tridentinus pecuniam eos poposcit, quòd Ferdinando regi militē auxilio se misisse diceret, ad recuperandū in alpibus aditum

1547

Cæsar mulctat Ordines Imperij pecunia.

Magdeburgici proscripti.

1547 illum, à Schertelino, sicut diximus, occupatum. Heluetios quoq; Cæsar de nouo fœdere solicitat: Basileam tamen & Tigurum & Schafusium & quosdam alios eximit, quòd ad imperium eos pertinere diceret. Illi, de communi consilio respondent, cum Austriaca, cumq; Burgundica domo, sibi fœdus esse, cui firmiter insistant, nec esse quòd aliam societatem ineant: idem se uicißim ab ipso etiam expectare. Sub finem Iulij mensis, Augustam Cæsar uenit cùm Saxone captiuo: Lantgrauium uerò Donauerdæ reliquit, custodibus Hispanis, qui multa quotidie in eius contemptum atq; ludibrium faciebant. Armata fuerunt hæc comitia. nam præsidium erat in urbe iam antè, decem signa peditum: in agris uerò circùm erant Hispanorum & Italorum copiæ: à quibus ut essent immunes Memingenses, triginta, Campodunenses autem uiginti aureorum millia pendebant: adhæc, ab inferiori Germania uenerunt equites circiter sexcenti, quos per agrum uicinum Cæsar distribuit. Hispanorum signa duodecim, cùm apud Biberacum aliquándiu hyemassent, in oram illam, quæ est ad lacum Brigantinum, deducti fuerunt: Vuisseburgi, oppido Nortgouiæ, erant in hybernis equites Neapolitani septingenti. Gerardus Veltuichus, quem ad Turcam iuisse libro xvij. diximus, Augusti mensis die xij. redit ad Cæsarem, pactis inducijs in annos quinq;. Augustam Cæsar ubi uenit, primarium templum & alia quædam sibi sumit: reliqua senatui permittit atq; populo: sacrifici uerò prius quàm aliquid in suis templis agerent, adhibitis ceremonijs, illa, tanquam Lutheranismo polluta, repurgant & expiant. Docendi muneri Cæsar in primo templo Michaëlem Sidonium præficit, Moguntini uicarium episcopum. Is inter alia multas habuit de sacrificio Missæ, quod uocant, conciones, quæ postea fuerunt ab ipso typis euulgatæ. cùm autem in ipsorum templis magna esset ciuiũ solitudo, pontificij, paßim oblata pecunia, tenuiores, ut interesse uellent, solicitasse dicuntur. Frequentißimus fuit hic cõuentus: aderant electores omnes, & in his Adolfus Coloniensis, & Mauricius. uenit etiam eò rex Ferdinãdus & cardinalis Tridentinus, et Henricus Brunsuicensis, et Cliuẽsis, et soror Cæsaris Maria, et neptis, Lotharingiæ uidua. Calendis Septembris fit initium. ibi cùm Maximilianus Austriacus, nomine Cæsaris pauca quædam esset præfatus: de scripto Cæsar, per scribã, uti fieri solet, proponit, & de sua in communẽ patriam uolun=

Margin notes: Heluetios Cæsar de fœdere solicitat. — Templorum expiatio. — Initium conuentus Augustani.

uoluntate locutus, ante bienniũ se conuentus egisse dicit Vuormaciæ, ut simultatem omnem componeret: cùm uerò pauci quidam adessent, actionem omnem transtulisse Ratisbonam, quò & ipse primus omnium uenerit, licet ualetudine tum uteretur admodum tenui: cumq; cæterorum aduentum expectaret, quibus ea de re scripsisset, uix paucos tamen sibi præstò fuisse, quorũ nonnulli deinde se minimè conscio discesserint: eo cognito, se reliquis etiam abeundi fecisse potestatem: sic adeò conuentum illum fuisse, nullo cum fructu, neq; sine ludibrio, dissolutum: & quum astu quorundam atque detrectationibus id factum esse cognosceret, necessariò sibi adhibendum fuisse remedium: ideoq; mißis literis, quid sui esset propositi, & quomodo religionis hoc dissidium legitimè componi uellet, multò antè significasse: postea uerò, quàm felicem euentum sui consilij Deus dedit, comitia se denunciasse statim, ut de communi ipsorum uoluntate atque suffragio decernat quod sit ex usu reipublicæ: sed quia dißidium religionis, causa sit omnis perturbationis Germaniæ, &, nisi cõponatur, pax omninò constitui non poßit: et uerò sua potißimùm opera, quum id sæpe ab se flagitassent, indictum sit & inchoatum Tridenti concilium, ideò se primam & potißimam uelle huius rei deliberationem esse: quemadmodum uerò pacem omnes colere debeant, id esse iam antè decretum. uerúntamen si quid in eo putent esse corrigendum aut amplius declarandum, libenter auditurum rationes ipsorum: ut etiam ius administretur, inprimis esse curandum: nam ad infamiam et detrimentum Germaniæ pertinere, quod iam per aliquod tempus nullũ ius dicitur: decretum quidem antè fuisse, quomodo sit cõstituenda Camera, sed quò minus id factum sit, incidisse quædam: nuper autem principes aliquot atque ciuitates fidem dedisse, iudicio, quod ipse daret, se parituros esse, & sumptum etiam in eo facturos: itaq; petere, ut huius rei procurationem suæ fidei permittant, et sumptum, pro sua quisq; uirili parte, conferant: daturum enim operam, ut in eum consessum homines idonei recipiantur, qui data fide per iusiurandum, æquabile ius omnibus dicant: & quia propter intermissum aliquándiu iudicium, causarum & litium numerus ualdè sit auctus, uideri sibi consultum, ut loco supplementi decem præterea iudices, ad consuetum numerum extra ordinem adijciantur: de querimonijs autem ecclesiasticorum, pro= 1547

1547 pter ereptam ipsis iurisdictionem atque bona, uelle se cognoscere, & offensionem omnem tollere, si poßit: de Turcicis auxilijs placere sibi actionem differri, donec Ferdinandus rex Frater uenerit, qui et de pactis inducijs, & quid in posterum fieri oporteat, sit explicaturus: postremò, priuatas quorundam deliberationes atque congressus non sibi probari: nam ijs impediri publicas actiones, ac sæpe fieri, ut persuasionibus à sententia concepta multi reuocentur: id autem in publicis Imperij conuentibus non esse decorum neque ferendum: quid enim quisq; sentiat, palàm debere in consessu & liberè pronunciari: hæc esse, de quibus ad ipsos referre uoluerit, & petere, ut de ijs quamprimùm agant, & quid sit ipsorum uoluntatis demonstrent. Huius mensis die decimo, Petrus Aloisius, Pauli tertij filius, Placentiæ, domi suæ confoditur, & paulò pòst, Ferdinandus Gonzaga, Cæsaris per Insubriam præfectus, urbem occupat. eius rei nuncius intra paucos dies peruenit Augustam, & ex eo, quod Cæsari nunciatum esse dicebant, cõmunicata principibus fuit rei gestæ historia, scripto comprehensa. narratio tota pertinet ad infamiam & uituperationem Petri Aloisij: sic autem res habet, ut quidē in eo scripto recitatur. Quum facta permutatione factus esset Placentiæ dux atque Parmæ, Petrus Aloisius, multa fecit contra ius et æquum, et asperitate sua nullum nõ ordinem offendit, & inter alios, Hieronymum Palauicinum spoliauit bonis: & quum is uitandi periculi causa, Cremam sese recepisset, Venetorum ditionis oppidum, uxorem eius atque liberos in carcerem coniecit. Quum ea res ad maiorem aliquem motū spectaret, cardinalis Tridentinus, qui Farnesiorū familiæ bene uellet, datis literis intercedit, sed Aloisius alienè respondet. uenit postea Tridentum Octauius è castris Cæsaris, domum rediturus: ei cardinalis rem omnem exponit, rogat, ut ad patrem intercedat. gerit ille morē, & postea renunciat, fore, ut Hieronymus in gratiam recipiatur, modò ueniat ipse, & supplex condonari sibi petat. Cùm autem esset metus, ne uiolata fide grauius quid in eum fieret, cardinalis nõ magno cum comitatu Cremam proficiscitur, & Hieronymum accersit: is ueritus insidias, non prius accessit, quàm de cardinali certò sciret. ubi sermonē et cõsilia contulissent, & suam operam cardinalis prolixè deferret, iter ambo suscipiunt. Cardinalis autem è suis unum & alterum præmittit ad Aloisium, qui de

Petrus Aloisius trucidatus.

Hieronymus Palauicinus.

de suo & Hieronymi aduentu docerent: ibi tum ille diuersum ab eo, 1547
quod Octauius filius antè significauerat, renunciat, neque se posse illum restituere, demonstrat. Et quanquam legati, uiri graues atq; prudentes, multa dicerent hominis mitigandi causa, ille tamen in eo perstitit. Itaq; Tridentinus, ubi Palauicinum Cremam reduxisset, domū reuertit. Iam antea uerò quidam ex nobilitate, qui Aloisium etiam oderant, in ipsius caput atq; uitam coniurarant. hi conductis aliquot sicarijs, occasionem expectant, & eo stipati satellitio subinde prodeunt separatim in publicum, &, pro se quisque, propter inimicitias priuatas istud fieri, præ se ferunt: atque interim è suis priuatim singuli percontantur, an in ulciscenda iniuria fidelem operam ipsis nauare uelint, quam ab aulæ præfecto Aloisij sibi factam esse dicebant: illi suam operam non in eo tantùm, sed in ipso quoque domino trucidando pollicentur. Sub hoc ipsum tempus Aloisio scribit Paulus tertius pater, ut à decima Septembris die sibi caueat: astra enim ei prænunciare cladem aliquam insignem. erat enim Paulus pontifex non astrologiæ modò, sed & necromantiæ, sicuti pro certo confirmatur, admodum studiosus. ijs acceptis literis, Aloisius erat in metu & solicitudine: cumq; dies ille uenisset, magno cum comitatu lectica deportatus, arcem egreditur, ut urbis munitionem, quam instituerat, uideret. aderant etiam coniurati: sed cùm ibi non possent, quod uellent, exequi, subsistunt, & quum ille domum rediret, comitantur, et tanquam officij causa, præcedunt, numero xxxvi. & ubi iam in arcem cum lectica peruenisset, è uestigio pontem pensilem ad se reducunt, ne quis præterea subsequi posset. ibi continuò strictis mucronibus illum petunt, & acerbè tyrannum increpantes, in lectica confodiunt, & unà sacrificum quendam & stabuli præfectum & satellites quinq; Germanos trucidant. postea per arcem discurrunt & omnia diripiunt, maxima ui pecuniæ reperta, quam ille munitioni urbis designauerat. Interea fit ciuium concursus ad arcem, & quid rei sit, quæritur, cum fremitus atq; clamor intus exaudiretur: illi de sublimi respondent, se occidisse tyrannum, & ciuitati pristinam recuperasse libertatem, cùm autem eius rei uix ægrè fidem facerent, interposita cautione ciuium, & impunitate promissa, corpus exanime, cathena religatum ex muro suspendunt, & agitatum aliquándiu præcipitant in fossam. Accurrit

Coniuratio in Petrum Aloisiū.

1547 currit popoulus, & pugionibus atq; pedibus illum petunt. tanta erat acerbitas odij, pòst, re deliberata, per celeres equos, Ferdinando Gonzagæ, quid actum sit, enunciant, & Cæsaris clientelæ sese dedunt, & auxilia sibi quàmprimum mitti postulant. Ille statim præsidium eò mittit, & occupata urbe, in Cæsaris fidem per iusiurandum illos adigit. pòst, ad Cæsarem omnia perscribit, & quid sit ipsius uoluntatis, rogat. Parmenses etiam, ut Cæsari sese permitterent, solicitati fuerũt: sed hi, mißis ad pontificem literis, in eius fide uelle permanere, neq; se recusare dicunt, quò minus interfecto parente, filium Octauium pro principe agnoscant. Hæc est eorum summa, quæ Cæsari nunciata fuisse dicebant ipsius familiares, et quæ spargebant inter ordines: alij uerò longè secus commemorant, & consultò rem actam esse, & paucissimis horis à facta cæde, Gonzagam ad portas urbis adfuisse cum præsidio dicunt: sed affirmare nihil possum. Vtcunque sit, impium et sceleratum inprimis hominem fuisse Petrum Aloisium, fatentur omnes: & extant Italorum libelli, qui nefarias illius libidines enumerant, in quibus hoc est omnium inprimis memorabile, quòd Cosmum Cherium, episcopum Fanensem, per uim stuprasse dicitur, usus opera suorum, qui illum destinerent. quod quidem facinus misero illi sic doluisse ferunt, ut præ mœrore & indignitate rei postea sit extinctus. neq; desunt, qui uenenum ei datum ab illo fuisse putant, ne flagitium illud ad Cæsarem deferret. Paulus nihilo secius impense filium amabat, & ad ipsius amplificationem omne studium conuertit, & quum de flagitijs nonnunquam audiret, non admodum ægrè tulisse, & hoc solùm fertur consueuisse dicere, hæc illum uitia non se commonstratore didicisse. Quomodò concilij patres, Tridento relicto Bononiam migrarint, suprà diximus: illud uerò Cæsar grauißimè tulit, et iam cum Augustam uenisset, author senatui principum fuit, ut de eo pontificẽ interpellarent. Itáque decimo quarto die Septembris, episcopi datis ad eum literis, Germaniæ statum atque periculum exponunt, & illud auerti potuisse dicunt, si maturè fuisset adhibitum nascenti morbo remedium, concilium uidelicet publicum, de quo Cæsarem non semel interpellarint, ut intra Germaniæ fines illud procuraret. quò nimirùm eius regionis episcopi, quorum inprimis intersit, adesse possent: cùm enim ipsorum sit ampla iurisdictio, non esse cõmodum, hoc præsertim

Impietas nefanda Aloisij.

Episcoporum Germaniæ literæ ad Põtificem.

ſertim tempore, longius à ſuis abeſſe finibus: diligentia tandem Cæſa- 1547
ris, quum Mantuam & Vicentiam nemo ueniſſet, indictum quidem eſſe concilium & inchoatum, ſed extra fines Germaniæ: Tridenti ſcilicet, quod ad Italiam magis pertineat: hac etiam de cauſa perpaucos eò ueniſſe Germanos: neq; ſanè potuiſſe, præſertim belli tempore, omnibus undique uijs obſeſsis & intercluſis: nunc autẽ ea depulſa tempeſtate, quum in ipſum ferè portum eſſet peruentum, & bona quædam ſpes animos omnium teneret, præter omnem expectationem aliò transferri, uel diuidi potius concilium, in quo ſalus fuiſſet tota collocata reipublicæ: uehementer hoc ſibi dolere propter impendens periculum: iam enim totos xxvij annos conflictari Germaniam cum nouis & pernicioſis dogmatis atq; ſectis, & epiſcoporum authoritatem propè omnem iacere, & in hac uaſtitate rerum atq; confuſione infinita hominum millia de ſalute periclitari: breuiter, hoc tam peſtilenti malo uitiatum & corruptum eſſe, quicquid antea ſyncerum fuit, & diuulſos inuicem ordines Imperij, nullam inter ſe colere amicitiam: in his tot tantisq; malis unicum habere ſe perfugium ad eccleſiam apoſtolicam: orare igitur maiorem in modum, & per Germaniæ ſalutem, ut concilium reſtituat: id ſi faciat, nihil eſſe, quod non ab ipſis debeat expectare: ſin autem, non ſibi apparére, unde petant auxilium: nam undique uentos atq; procellas imminére, quibus depellendis eccleſiam Romanam Deus conſtituerit, ueluti propugnaculum aliquod & rupem firmiſsimam: habeat igitur eorum, quæ poſtulẽt, rationem, & cogitet poſſe fieri, niſi prouideat, ut aliæ rationes ineantur atque conſilia, cauſam hanc expediendi: quod ſupereſt, orare, ut hæc boni conſulat: nam ut ita ſcribant, et officio & temporis cõditione ſeſe cogi. His etiam diebus Angli maximo prælio Scotos deuincunt, ducto- Anglorũ in Scotos uictoria.
re Somerſeto regis auunculo. Belli cauſa fuit eadem quæ prius, Henrico rege, nempe, quòd Scoti pactam Eduardo regi ſponſam non darent. poſt eam uictoriã Angli progreſsi, multa per Scotiam occupant & ſuos fines longinquè proferunt. De poſtulatis Cæſaris nõ idem ſentiebant omnes. nam è ſeptemuiris, qui ſunt eccleſiaſtici, cõcilium Tridentinum urgebant ſine omni conditione: Palatinus autem & Mauricius, & Brandeburgenſes legati nõ illud recuſabant, modò liberum eſſet atque pium, in quo pontifex minimè præſideat, & epiſcopis re-

mittat

1547 mittat iusiurandum, & ipsorum quoq; theologi decidendi facultatem habeant, & decreta iam facta retractentur: cæteri uerò principes ac ordines instabant, ut concilium continuetur, ut protestantes accepta fide publica, audiantur & decretis parêre cogantur. Eorũ omniũ sententijs cognitis, Cæsar Octobris die decimo octauo respondet, & ut omnes concilio se submittant, petit, et cum Palatino atq; Mauricio priuatim agit, ut assentiantur. Et Palatinus quidem territatus fuit etiam, nisi morem gereret, ob recentem anni superioris offensionem, uti diximus, cùm uix ea cicatrix coaluisset: Mauricius, qui et socerum Lantgrauium cuperet liberari, & nuper admodum esset auctus à Cæsare, faciundum aliquid sibi uidebat. Itáque cùm Cæsar eis prolixè de sua uoluntate per internuncios promitteret, & ut ipsius fidei rem permitterent, flagitaret, illi demùm Octobris die uigesimo quarto assentiuntur. Reliquæ solùm erant ciuitates, quæ magni rem esse periculi uidebant, submittere se concilij decretis indifferenter. cùm ijs Granuellanus & Hasius diu multumq; agebant: atq; interim fama per urbem diuulgata fuit, illos esse præfractos, qui recusarent id quod iam principes omnes comprobassent: auditæ quoq; fuerunt comminationes, futurum, ut acrius multò, quàm nuper, plectantur. Tandem fuit inuenta ratio, & ut Cæsari satisfieret, et ipsis etiam esset cautum. etenim uocati ad Cæsarem: ut ipsi responsa principum corrigant, non suum esse dicunt, & simul scriptum ei tradunt, quo testificantur, quibus ipsi conditionibus concilium probent. Cæsar, eorũ audito sermone per Seldum respondet, sibi pergratum esse, quod reliquorũ exemplo rem sibi permittant, & cæteris consentiant. Ita plus eis tribuebat, quàm ipsi uellent: nec enim cõsenserant alijs, uerùm inuidiæ declinandæ causa nolebant principũ sententiam conuellere, & tamen, ne quid in posterum esset fraudi, quomodo conciliũ ipsis placeret, scripto explicabant, ut aliquando suæ uoluntatis extaret documentum. fuit hoc sub exitum Octobris, & eodem tempore Ferdinandus rex, pòst etiam Brandeburgicus elector eò uenit. Cæsar ergò mox cardinalem Tridentinum, initio Nouembris Romam celeriter mittit, ut pontificem, de synodo reuocanda Tridentum, interpellaret. Nouembri mense, uxor Lantgrauij, Christina, & filij, & delecti quidam consiliarij, missis literis, ad omneis principes ac ordines Imperij, qua ratione sit ille captus

Protestãtes soliciitantur ut concilio subscribant.

Literæ ad ordines pro Lantgrauio.

ptus

ptus, quum fide publica uenisset Halam, exponunt: & quia conditio- 1547
nes omnes à Cæsare præscriptæ, quæ quidem præstari iam poßint atque debeant, sint impletæ, depensa pecunia, liberatus Henricus Brunsuicensis cum filio, confœderatorum literæ omnes exhibitæ, iusiurandum nobilitatis & fideiussorum interposita cautio, tormenta omnia tradita, diruta propugnacula: deinde, quia parati sint neq; recusent ipsimet esse obsides, donec reliquis etiam satisfiat, magno se cum animi dolore & cruciatu hanc illius tam indignam sortem & captiuitatem aspicere: nam prius quàm Halam iret, non sic afflictas fuisse res ipsius, quin ad tempus potuerit arces contra uim hostilem defendere: hoc etiam Cæsaris legatos, qui pòst ijs locis fuerunt, posse testificari: uerùm misericordia populi, bello pacē antetulisse: quapropter orare uehementer, intercedant apud Cæsarē, et omne studiū eò conuertant, ut quamprimùm libertati restitutus, domū redeat: nam si diutius detineatur, futurum id ipsius maximo cum ualetudinis detrimento. Rei uerò conficiendæ causa, Lantgrauij coniunx uenit Augustam, & tum ipsa, tum per Mauriciū & Brandeburgicū solicitat principes, ut interueniant. Eo cognito, Cæsar, prius quàm intercederetur, Nouembris die xxv. refert ad ordines. audire se, quibus de rebus ad ipsos delatum sit: & quia uarij sint hominū sermones, uelle se rem omnē recitare simpliciter. Et primò quidem, inquit, anno superiori, cū Smalcaldici propè Giengam castra posuissent, Lantgrauius, per Adamum Trottum, interueniente Ioanne Marchione Brandeburgico, pacem solicitabat: sed responsum à me tulit, hanc solam esse conditionem, ut se mihi sisteret, ac sine pactione omni dederet. domum deinde reuersus ab illa fuga, subinde per Mauricium ducem, diuersis locis, Hailbrunæ, Vlmæ, Norlingæ, Egræ, pro se tantùm idem egit, nulla neq; Ioannis Friderici, neq; sociorum facta mentione: sed et quum in Saxoniam irem, id ipsum urgere nō destitit. Ad ea respondi Mauricio, quòd tam grauiter & toties in me deliquisset Lantgrauius, nulla cautione mihi satisfieri posse, nisi se mihi sisteret, et arces omnes meæ potestati permitteret. Capto autē Saxone, quū uideret omnē belli molem in se conuersum iri, Lipsiam uenit, et incōmodas aliquot cōditiones proponit. Intercedebāt Mauricius et Brādeburgicus, neq; recusabāt se mihi sistere pro illo, donec implesset cōditiōes: ego uerò, qui iudicarē ualde esse

Cæsaris excusatio ad Ordines

indi-

1547 indignum & iniquum, ut ij, quorum esset in me spectata fides atq; uoluntas, alienum periculum in se reciperēt, sponsionem illam reieci, & ipsum unum poscebam. Non multò pòst, bello confecto Saxonico, & dedita Vuittemberga, quum transmisso rursus Albi, tenerem iter in Heßiam: ille, digressus Lipsia, quendam ex nobilitate misit in castra, & per Mauricium atq; Brandeburgicum has leges proponit. uelle sese mihi dedere, sine conditione, demoliri arces, et tormenta omnia tradere: solùm petebat, ut ex propugnaculis alterum sibi permitteretur, Zegenhemum aut Cassellum: deinde, ex tormentis etiam, quantum ad unius loci præsidium satis esset. Ibi Mauricius & Brandeburgicus quærebant scire, si quidem ita sese dederet, quonam illud pertineret, & quousque esset accipiendum? Responsum illis bona fide fuit, fore, ut neq; corporis pœnam ullam lueret, neq; perpetuo carcere detineretur, neq; bonis mulctaretur amplius, quam pacis formula præscriberet: hoc etiam adiectum fuit, non oportere huius rei conscium esse Lantgrauium. Et hæc quidem ratio, præsentibus illis, comprehensa scripto, nec ulla spes alia fuit ostensa, quod ipsos etiam puto posse testificari. Sic igitur Halam uenit, & quum supplex mihi factus esset, Brandeburgicus rogabat, uellémne affari illum, et præbere dextram, sicut alijs, quos in gratiam antè recepissem? respondi, uix esse decorũ ut id facerem prius, quàm sit omnino factus liber. Albano duci postea mandabam, ut in arcem deduceret, & custodias ei poneret. Is Mauricio & Brandeburgico & Lantgrauio dat cœnam, & quum illum deinde sisteret, orta fuit disceptatio, & uarij iactati sermones. qua re cognita, primam eius rei quæstionem esse uolui, iuréne uiderer an iniuria detinere captiuum? hoc etiam clarè dicebam, potius quam in suspitionem aliquam uenire dicta mea patiar, concessurum esse, ut actione omni resciſſa, domum redeat Lantgrauius, quo mihi meum institutum persequi liceret. Tum Mauricius atque Brandeburgicus fatebantur ipsi, nihil à me factum esse iniquè, & ad omneis uelle excusare, si qui fortè secus loquantur: hoc solùm rogabant & deprecabantur, ne diuturnior eius esset captiuitas. huic ipsorum postulato respondi, uelle me considerare prius & uidere, ecquid ille pactis atque promißis satisfaciat. Iam uerò, licet fore putabam, ut conditiones impleret, tamē non est nihil quod in eo requirā. nam neq; literas et arca-

na

na Smalcaldici fœderis exhibuit, uti promiserat, nec arces etiam est demolitus, ut oportuit, & non ita pridem solicitauit custodes, ut præter datam mihi fidem, ei morem gererent. Hæc uobis explicare uolui nudè & simpliciter, ut res tota & æquitas causæ uobis planè constaret. Hanc Cæsaris narrationem ordines eodem die Mauricio & Brandeburgico renunciant: hi postridie respondent. Et antea semper, & nunc etiam sese fateri, non esse, quòd Cæsarem hac in re criminentur aut incusent: uerúntamen & cum Ferdinando rege, priusquam è castris ante Vuittembergam domum rediret, et cum Cæsaris consiliarijs, paucis quidem illis, uariam & arcanam actionem sibi fuisse: ac fieri posse ut ex imperitia linguæ sit aliquid admissum erroris, neq; se multum super eo uelle disceptare: nam utcunq; res habeat, se quidem, ut et innoxiæ multitudini parceretur, & Germaniæ restitueretur optatum ocium, authores fuisse Lantgrauio, quum de captiuitate & custodia nihil suspicarentur, ut Halam profectus, ueniam exposceret, & pacis conditiones non repudiaret: quòd autem amissa libertate, captiuus adhuc quidem detineatur, non sine magno ualetudinis periculo, quàm hoc sit cum honoris & existimationis ipsorum dispendio cõiunctum, neminem esse qui non uideat: itaq; petere maiorem in modum, ut unà secum ad Cæsarem intercedant, & deprecentur, ut ipsorum, qui fidelem operam Imperio nauarint, potius, quàm Lantgrauij rationem habeat, neque sibi grauius aliquid accidere patiatur, sed illum libertati restituat, præsertim, quum & conditiones ferè sint omnes impletæ, & amplißimis cautionibus in omnem partem Cæsari sit prospectum. Sic ergò communi nomine interceditur: & Lantgrauij quidem uxor, Mariam sororem Cæsaris adhibuit adiutricem: sed nihil profectum fuit. Et quia Mauricius atq; Brandeburgicus, Lantgrauij filijs per interpositam fidem sese dicebant obligatos esse, quàndiu ille detineretur, Ioannem Liranum Cæsar mittit ad Lantgrauium, qui tum erat Norlingæ, nuper eò traductus ab Hispanis. per eum literas omneis repetit, etiam illas, quibus ei publicè cauerant. ipse, non ab se, uerùm à filijs eas asseruari dicit atque consiliarijs: etiámsi scribat, frustrà tamen id fieri: nam abeunti dixisse, non se reddituros, nisi prius ipso liberato: uerúntamẽ, si de suæ liberationis tempore certi quid à Cæsare cognoscat, omnem operam esse daturũ, ut reddant. Eo responso minimè

1547

Mauricij et Brãdeburgici pro Lantgrauio responsum

1547 Cæsar contentus, paulò pòst, remotis ab eo familiaribus, unum & alterum ei tantùm relinquit. Sub exitum Nouembris, Petrus Martyr, Florentinus, Argentorato, ubi iam per annos quinq; magna cum laude docuerat, permittente senatu, proficiscitur in Angliam, uocatus ab archiepiscopo Cantuariensi, de uoluntate regis, et sacris literis interpretandis, Oxoniæ præficitur. erat ei socius itineris Bernardinus Ochinus Senensis: qui, cùm summæ fuisset apud Italos authoritatis ob eloquentiam & opinionem uirtutis, relicto uitæ genere monastico, ad puriorem doctrinam sese conuerterat, & principio, Geneuam, inde profectus Augustam conciones aliquot suas euulgauerat. Adhoc ferè tempus, Henrici regis, de religione decreta, de quibus libro duodecimo diximus, edicto publico per Angliam abolentur, & è templis remouentur imagines atque statuæ. fuit hoc ecclesiarum emendationis initium. Cardinalis Tridentinus nona die Decembris, in frequentissimo senatu Cardinalium, præsente pontifice rem proponit, ut erat iussus, & quantos labores atque pericula Cæsar, concilij causa susceperit, multis grauibusq; uerbis exponit, & nunc eò rem esse deductam ait illius diligentia & authoritate, ut omnes ordines concilio parére uelint. rogat igitur per omnia sacra, Cæsaris & Ferdinandi regis & totius Imperij nomine, primùm, ut patres, qui Bononiæ sint, Tridentum reuerti iubeat, ad perficiendum opus inchoatum, & reipublicæ perquàm necessarium: deinde, legatum unum aut alterum mittat in Germaniam, ut de ipsorũ consilio modus aliquis rectè uiuendi constituatur, ad exitum usq; concilij, & ut emendatio fiat ordinis ecclesiastici: postremò, consideret etiam atque statuat, si concilij tempore pontificem decedere contingat, utrum eligendi potestas penes concilij patres, an uerò cardinales esse debeat. ne, quum in eum casum fortè res deueniet, noui motus excitentur. Quinto pòst die, quàm Tridentinus orasset, Iacobus Mendoza, Cæsaris mandatu, eodem in auditorio, loquitur in eandem sententiam: &, si uel dilationem uel excusationem aliquam pontifex interponet, in mandatis habere se dicit, ut cæterorum regum atq; principum legatis adhibitis, palàm de uitio synodi profiteatur. Hoc ipso die, qui Decembris erat dies decimus quartus, Rhemorum archiepiscopus, quem æstate superiori cardinalem esse creatum diximus, Galliæ regis nomine Romam profectus, ad pontificem

Petrus Martyr.

Bernardinus Ochinus

Reformatio Ecclesiarũ, in Anglia.

Cardi. Trident. Oratio.

Archiepiscopi Rhemorũ ora-

cem atq; cardinales orationem habet. Initiò, regem Franciscum uita de- 1547
functum laudat, inter alia, quòd reliquorum etiam principum iuris tio ad
ac libertatis ita fuerit amans, ut nullum unquam discrimen atq; sum- Pontifi-
ptum recusarit: ab eius autem moribus & ingenio, filium, Henricum cem.
regem minimè degenerare: qui simul ac magistratum inijsset, ac funus parenti fecisset, nihil potius neq; prius habuerit, quàm ut suam erga sedem Romanam uoluntatem & obseruantiam declararet: nimirùm, Galliæ regum tam esse multa & illustria in pontifices Romanos officia, ut facilè primum locum obtineant, & cæterarum nationum studijs antecedant: & quum hodierno die magna sit multorum proteruitas, qui huius loci maiestatem quotidie maledictis incessant et oppugnent, maximi sanè rem esse momenti, quòd in hoc ipso tempore, potentißimus rex, ut primogenitum ecclesiæ filium & antesignanũ nationis Christianæ decet, se suaq; omnia submittat ecclesiæ, suasq; facultates omneis pro illius dignitate conseruanda polliceatur: optare quidem illum inprimis, hæc omnia coràm exponere, & ipsius os atq; uultum augustißimũ intueri, sed uarijs negocijs occupatum atq; distentũ, nec ipsum adesse, neq; citius per aliũ hoc efficere potuisse: perpendant igitur ista secum, & ita se comparent, ut rex amari se ab ipsis intelligat: cùm enim respublica præmio contineatur atq; pœna, curandum ipsis esse, ut pios atq; iustos principes benignitate in officio retineant, quos autem uel ipsorum imminuere maiestatem apertè, uel cuniculis euertere cognoscunt, eorum insaniam & audaciam sic reprimant, ut, quem diuinitus acceperunt gladium, non esse retusum aut hebetẽ sentiri poßit: neq; tamen illud sic accipiendum esse, quasi de ipsorũ et seueritate & prudentia dubitet, aut aliquam ipsis de aliquo suspitionem commouere uelit, sed ut ex contentione rectè factorum eluceat regis in ipsos beneuolentia: sacris legibus esse cautum, ut statim atque summum hoc sacerdotium iniuerint pontifices Romani, legatos in Galliam mittant, amicitiæ firmandæ causa: regem igitur, inito nuper magistratu, uoluisse eodem officij genere sanctißimam hanc sedem cohonestare: quòd ergò fœlix atq; faustum sit, regem Christianißimum in ecclesiæ gremium pontifex admittat, & omnem ab ipso fidem ac amicitiam expectet, et quod reliquũ est, operam det, ne quid accipiat ecclesia detrimenti: scire enim ipsum, quàm paruis initijs olim exar-

1547 serint factiones, quum nemo se conatibus improborum opponeret: eius rei documētum esse in Ioanne xiij, in Gregorio vij, in Paschali iij, multisque alijs, qui in maximas calamitates inciderint, donec, qui secuti sunt illos, pontifices, Galliæ regum auxilijs dignitatem amissam recuperarunt, & in his, Alexander tertius, qui Fridericum Sueuum Cæsarem ad æquam pacem adegerit, & ereptam ecclesiæ libertatem, ac designandi pontificis iura uindicarit. Galliæ rex, quòd interfecto Petro Aloisio, pontificis animum esse uehementer exulceratum sciret, & propter translatum Tridento concilium, offensionem augeri uideret, tempus hoc idoneum esse iudicabat, quo suum ad usum atque compendium istud traduceret: itaq; missis crebrò legatis ad pontificem, & suam operam professus, uti iam dictum est, animum illius augebat & confirmabat. Pontifex, ubi postulata Tridentini & Mendozæ cognouit, uelle se dicit cum patribus, qui Bononiæ sint, deliberare, & ad cæteros etiam orbis Christiani principes rem deferre. Tridentinus ergò quum aliud responsum impetrari non posset, domum reuertit, relicto ibi Mendoza, cui Cæsar, ut reliqua perficeret, mandauerat. Pontifex autem Decembris die decimo sexto, datis literis ad suum in concilio legatum primarium, Ioannem Mariam Montanum, cardinalem, Tridentinus, ait, his proximis diebus, nomine Cæsaris mihi retulit, quemadmodum cuncta Germania concilio se submiserit: itaq; & illius & Ferdinandi regis & Imperij totius nomine petijt, darem operam, ut Tridenti concilium continuetur: idem deinde petijt Iacobus Mendoza, conuocatis aliorum quoque principum legatis, & ne qua fieret mora, flagitauit: ego autem cum cardinalibus re communicata, concilij patres consulendos esse duxi, ne quid temerè fieret, & ut decreta iam facta, tam illud de transferendo cōcilio, quàm reliqua, permanerent inuiolata: quum ergò de Germaniæ salute ualde sim sollicitus, neque Cæsaris causa uelim interponi moram, iubeo, ut implorato numine spiritus sancti, patribus rem omnem exponas, & quid respondendum Cæsari esse putetis, quamprimùm ad me perscribas. Montanus, ut erat præceptum, in consilium rem adducit, postea pontifici rescribit. Quanquam Tridento sit Bononiam legitimè translatum concilium: etsi palàm in consessu patrum, quo die de transferendo concilio decretum factum fuit, admoniti sint omnes, ut Bononiam pete=

Gallus occasionem aucupatur.

Pōtificis ad legatum suū literæ.

Legati ad pontificem responsio.

peterent: licet ipse cæteriq; patres Bononia deinde missis literis Tri- 1547
dentum, amanter cohortati sint ad suscipiendum iter, aliquos tamen ad hunc usq; diem ibi permanere: quæ sanè res ad concilij cōtemptum pertineat, & multos offendat: patres ergò non uidere, quomodo salua dignitate & existimatione synodi, de reditu deliberari poßit, nisi, qui sunt Tridenti, Bononiam prius accedant, & sese reliquis coniungant, & concilij potestatem agnoscant: deinde, opus esse, ut patribus antè caueatur, fore uidelicet, ut concilio sese Germania summittat, eiusq; decreta comprobet, quæ uel iam facta sunt, uel in posterum fient, sic, ut à nullo retractentur: adhæc, quia rumor increbuit, populare futurum esse concilium, cupere sibi patres, hoc etiam nomine prius caueri: nam si locum illud habere debeat, ordinem omnem conciliorum atque modum, inde ab apostolis ad hanc ætatem usq; deductum, immutatum iri: cupere etiam scire, quomodò ipsis cauebitur, ut tutò lubereq; poßint ibi singuli commorari, & quum uidebitur, illinc discedere, nemine prorsus impediente: postremò, & hanc esse necessariam cautionem, ut quum certis de causis maiori parti uisum fuerit, liceat patribus aliò deflectere, & concilium deducere: item, quum apparebit, ijs causis, ob quas indictum fuit concilium, satisfactum esse, liberū sit patribus finem imponere atq; cessare: hæc esse, quæ patres, à multa deliberatione, quum sancti spiritus numen inuocassent, ad ipsius postulata responderint, et orare, ut boni consulat. His redditis literis, pontifex, Decembris die uigesimo septimo, peracta Missa, legatum Cæsaris, Mendozam, in cœtum cardinalium accersit, & quid synodus Bononiensis responderit, exponit, eamq; sententiam sibi & cardinalibus non improbari demonstrat, ut iuri consentaneam: ad se quod attinet, nihil esse quod non Germaniæ causa uelit: hoc ipsum adeò Cæsarem testificari posse: nihil enim, quod ad boni pastoris & amantißimi parentis officium pertineat, ab se prætermissum: uidere se quidem, quid Cæsar, quid Ferdinandus rex & Imperij ordines petant, sed existimare hoc ab illis ita flagitari, modò sit cum reliquarum nationum pace commodoq; coniunctum, & cum ecclesiæ libertate. Mendoza, quum uideret pontificem habere cœtum illum Bononiæ, pro cōcilio, statuit omninò protestari contrà mox è uestigio: sed intercedente collegij decano & nonnullis cardinalibus, placuit responsum hoc Cæsari

Pōtificis respōsio ad legatum Cæsaris.

Ad episcopos Germaniæ. 1548

renunciandum, & eius expectandas esse literas, & in uigesimum usq; diem protestationem differri oportere. Quum ergò tunc Cæsari Mendoza rem omnem perscriberet, pontifex etiam ad episcoporum Germaniæ literas, de quibus antè diximus, calendis Ianuarij respondet. et ipsorum laudata pietate, quòd de republica soliciti sint in his hæreticorum et seditiosorum hominum motibus, causam ait subesse grauem atq; legitimam: nam & se uehementer angi solicitudine ista: &, quoniam hoc ad suum pastorale munus propriè pertineat, nullũ sibi tempus abire, quo non de remedio cogitet: hac etiam de causa, statim à suscepto pontificatu decurrisse ad illud, cuius & ipsi mentionẽ faciant, perfugium, & sua sponte conciliũ indixisse, Mantuæ primùm, deinde Vicentiæ: sed cùm id frustrà fieret, Tridentũ ad eam rem delegisse, oppidum in ipsis Germaniæ finibus positũ, quò sine periculo ueniri posset: cumq; sub illud ipsum tempus bellum exortum impediret aditum, se, qui legatos eò misisset, necessariò distulisse rem in aliud tempus, ac deinde facta pace rursus denunciasse conuentum, dimissis in omneis partes literis: & quanquam inter illud tempus atq; bellum postremũ annus & eò amplius intercessit, ex ipsis tamen eò neminem uenisse, neque sanè misisse legatos, præter unum aut alterum: nam ut metu finitimorum hæreticorũ ipsis fortè non fuerit integrum, longius à suis abesse finibus, licuisse tamen per procuratores adesse: cuius ipse rei potestatẽ per literas fecisset: Tridentũ uerò non solùm ex Italia, sed ex longinquioribus etiam prouincijs magnum uenisse numerum episcoporum & aliorum procerum, & summa illorum consensione multa ibi esse facta decreta, tum religionis tum disciplinæ, quibus non minima pars impiorum dogmatum, quæ defenduntur ab huius temporis hæreticis, refutata sint atq; damnata: quæ sanè res & magnæ sibi uoluptati fuerit, & causam dederit, cur eius loci minimè ipsum pœniteret, in quo tam salutaris esset orbi Christiano senatus: quòd autem postea sit illinc migratum, hoc nescio se factum esse, & nuncium hunc prius ad se fuisse delatum, quàm id fore suspicaretur: sed non esse dubium, quin eius rei potestatem habeat ipsa synodus, ideoq; se putare legitimam subesse causam, cur ita fecerint, nisi rem aliter se habere, planè cognoscat: & licet pauci quidam ab eo discesserint, tamen non idcircò diuisum esse concilium: quid enim parti maiori placeat, considerari

siderari oportere: deinde non esse translatum in eam urbem, quæ uel 1548
Tridento nimis longè distet, uel parum tuta sit & opportuna: nam neque nimis longum esse interuallum, & tum aëris salubritate, tum rerum omnium copia, tum magnitudine & hospitalitate cumprimis eum locum esse celebrem & commendatum: quod autem sub ecclesiæ tutela sit ea ciuitas, ideò non debere minus tutam uideri Germaniæ, quæ non solùm fidem & religionem Christianam, ab ecclesia, sed alia quoq; multa liberalitatis monumenta quondam acceperit: huc etiam pertinere, quòd finitimi circùm principes atq; populi sint in fide & clientela Cæsaris: & quanquam hæc ita sint, tamen, ut ibi potißimùm habeatur concilium, non se magnopere laborare, neq; id sua permultū referre: quapropter si quis alius locus de communi patrum assensu delectus fuerit, nō se recusare, modò ne inuiti sint ibi futuri patres: cur ipsi Tridentum redire uelint & cupiant, hanc adduci causam, ut eò libentius accedant Germani: laudare se quidem ipsorū desiderium atq; conatum: neq; dubitare, quantum ad ipsos pertinet, quin de loco non multùm sint anxij: cuiusmodi uerò sint impedimenta, licere ut ex patrum literis, qui sunt Bononiæ, cognoscant: quòd autem aliquantò tardius ipsis respondeat, hanc esse causam, quòd non multò post ipsorum allatas literas, cardinalis Tridentinus ad se uenerit, missu Cæsaris: & quum illius atq; etiam Iacobi Mendozæ postulata planè congruerent cum ipsorum literis, non se prius ipsis, quàm Cæsari, uoluisse respondere: quum autem illi non priuatim modò secum, sed palàm etiam in senatu cardinalium rem istam sæpius egerint, se misso celeri nuncio, consuluisse patres, Bononiæ congregatos, et eorum deinde responsum recitasse Mendozæ, cùm Tridentinus iam abijsset, cuius quidem responsi nunc mittat ipsis exemplum, ut uideant, quid fieri oporteat prius, quàm de reditu deliberetur: quapropter hortari, ut ecclesiæ tranquillitati consulant, & cum cæteris Bononiam aut ipsi ueniant, aut suos eò mittant legatos, & conciliū ibi prosequantur, uel si locus fuerit uisus minus idoneus, hoc ipsum unà cum reliquis patribus ibi deliberent atq; disceptent: quòd autē extremis literis perscribant, metuendum esse, ne cessante ipso, rationes aliæ suscipiantur, nō eo se commoueri, propterea quòd nullū sit ab se prætermissum officium, quem Deus in hac sede dignitatis, uelut in specula collocarit, ut totius gregis,

1548 præcipuè tamen eorum, qui diuerterint ab illis, curam habeat: quàm autem nihil in se desiderari poßit, & quantò studio sit cõplexus Germaniam, id esse publicè notum: eòque se minus, timere casum aliquem aduersum, quò magis optimæ uoluntatis in hac causa, laboris atq; studij sibi sit conscius: de ipsis uerò, dèque Cæsare, quorum sit explorata constantia & integritas ita se sentire, ut nihil inconsultò facturos existimet: quòd si autem aliud agetur, & contra Romanæ sedis authoritatẽ noua suscipientur consilia, non se quidẽ prohibere posse, quò minus id fiat & tentetur: nam ipsum architectum Christum, quando ecclesiæ Romanæ fundamenta iecit, futuras prænunciasse tempestates: uerùm, ut conatus fœliciter succedat, & uentorum ulla uis ædificium hoc à Christo cõstructum euertat, minimè se uereri, eò quòd in firmissima petra consistat: non semel hoc ab alijs olim fuisse tentatum, sed fractis eorum conatibus, Deum in illis exemplum statuisse, quod omnes intueantur, ut quidem tam recentibus quàm antiquis historijs demonstrari poßit: si qui futuri sint igitur hodie, quos illorum ob oculos posita clades atque pœnæ nihil moueant atque deterreant, eorum sanè uicem dolore sibi cumprimis ob imminentem calamitatem: ut autem in ea pietate atq; fide, quam semper præstiterunt, ipsi permaneãt, nec ab ecclesiæ dignitate remota consilia locum ullum habere suis in conuentibus patiantur, hortari se cumprimis, & ab ipsis etiam flagitare. Quum ergò pontifex & Bononiæ congregata synodus in sententia persisterent: Cæsaris legati, Bononiam ea de causa mißi, Franciscus Vargas & Martinus Velascus, Ianuarij die decimo sexto, cùm senatũ sibi dari postulassent, ueniunt in consessum. Aderat cardinalis Montanus & circiter quadraginta quatuor, tam episcopi quàm eius ordinis alij proceres. Ibi Vargas, diploma, quo potestatem ei Cæsar agendi faciebat et collegæ, cùm nuper illud exhibuisset, repetit, & uerba facturus interpellatur à præside cõcilij cardinali Montano. ijs in literis atq; diplomate Cæsar, non concilium, sed cõuentum Bononiensem uocat. Montanus ergò præfatus, quanquam, ait, hic cœtus nõ tenetur ullam orationem uestram audire, propterea quòd mandatum à uobis exhibitum non pertinet ad hanc sanctam synodũ, tamen, ne quis ullam habeat querimoniæ causam, non recusamus audire uos, ea cautione tamen, ne uel nobis aliquid dispendij, uobis autẽ emolumenti quid actio

Cæsaris legati Bononiam ad Cõciliũ missi.

ista

ista pariat, & ut nobis liberū sit nihilominus, continuare concilium, 1548
& progredi, & in quoscunq; contumaces atq; rebelles pœnam decernere, sacris legibus definitam. Posthæc, Cæsaris orator Vargas, in acta publica referri petit hoc ipsum, quòd impeditus esset, quò minus ipse prior loqueretur: deinde, postquam literas, ait, Cæsaris fiduciarias uidistis, quid in mandatis habeamus nunc explicabo: comparemus autem apud uos acturi de re longè maxima, & non modò nos, uerumetiam respublica tota Christiana summis precibus à uobis flagitat & poscit, ut in ea præstetis æquitatem. sic enim omnes iudicant, siquidē obstinatè perseuerabitis in sententia, quā non satis prouidè semel estis amplexi, futurum id maxima calamitate publica. si uerò desistetis & Cæsari morem geretis, omnia fœliciter euentura: quod ut melius intelligi poßit ab omnibus, rem totam paulò repetemus altius. nam ita planum fiet, & quàm perniciosè errabitis, nisi propositum mutetis, & quàm sit egregia Cæsaris in rempublicam uoluntas: in eoq; nihil ipsi de nostro, ne uerbum quidem, addemus, uerùm accepti mandati uestigijs immorabimur. Ibi denuò Cardinalis Montanus. adsum & ego, inquit, huius sacrosancti concilij præses atq; legatus, à Paulo tertio pontifice, Petri successore, & in terris Christi uicario cōstitutus: adsunt & hi sanctißimi patres, ut concilium Tridento legitimè translatum, ad gloriam Dei hominumq; salutem prosequamur. itaq; Cæsarem oramus, ut sententiam mutet, & nobis hac in re ferat opem, & concilij perturbatores coherceat: non nescit enim, qui sacris concilijs impedimentū aliquod inferunt, quicunq; tandē illi sint, grauißimas committere pœnas ex præscripto legū: sed utut res cadat, & quicunq; demum adferantur terrores, non sumus tamē libertati & honori uel Ecclesiæ uel cōcilij, nec etiā nostro defuturi. Quum deinde Vargas mandati literas palàm recitasset, ipsius collega protestationis formulā legit. Initiò commemoratur, quomodo Cæsar à Leone, ab Hadriano, à Clemente, & demum à Paulo tertio concilium sæpe flagitarit, quum id Germani uehementer urgerent: quomodo deinde Paulus tertius Mantuæ primùm, deinde Vicentiæ, postremò, quum ijs locis haberi nō posset, Tridenti illud indixerit de Cæsaris & reliquorum ordinum assensu, propterea quòd is locus, & Italis & Hispanis & Gallis & Germanis esset peropportunus, & rebus necessarijs minimè careret: quū igitur

Legati Cæsaris oratio ad Patres.

Protestationis à Concilio formula.

1548 hæc esset synodo delecta sedes, legatos, inquit, pontifex eò misit, cardinales, Parisium, Moronum, Polum: Cæsaris etiam nomine uenerũt episcopus Atrebatensis, eiusq; parens Granuellanus, & Iacobus Mendoza: sed quum nec illud tempus pontifici satis uideretur idoneum, actione dilata, rursus noui legati Roma uenerunt, Cardinales, Montanus, Cruceius, Polus, à Cæsare autẽ idem Mendoza et Franciscus Toletanus: aliorum quoq; principum legati uenerunt, & omnes undiq; magno numero Tridentum confluebant: eodem uerò tempore bellum Cæsar in Germania gerebat, tuendæ potissimùm & amplificandæ religionis causa, ut quos ratione flectere non poterat, armis cogeret: cumq; magna ex parte fœliciter administrato bello, in uiam reuocasset eos, qui concilium antè contempserant, ecce uos, qui Romanæ sedis legatorũ nomẽ uobis usurpatis, repentè, inconsulto pontifice, sicut quidem ipsi dicitis, conficta qua nescio causa, de transferendo cõcilio proponitis, et uix dato cogitandi spacio, tumultuosè Tridento disceditis, quum multi præstantes & egregia uirtute patres minimè assentirentur, & iniustam esse migrationem dicerent, séque Tridenti mansuros profiterentur. Interea Cæsar in Saxoniam profectus, hostem ad Albim superat, utrunq; belli ducem prælio & deditione capit, & nihilo minus ante & post confectum bellum, sæpe per literas & internuncios pontificem rogauit, iuberet patres Bononia redire Tridentum: esse enim magni periculi, si secus fieret. Postea, conuentum indixit Augustæ, in quo, petente Cæsare, principes omnes ac ordines, magno consensu, concilium Tridentinum approbarunt, eiq; se uelle parére sine ulla conditione, promiserunt. cùm id obtinuisset, cardinalem Tridentinum ilico Romam misit, qui pontifici & senatui cardinalium ista explicaret, ac totius Imperij nomine, concilij Tridentini continuationem flagitaret. idem etiam Iacobo Mendozæ mandauit: pontifex autem deliberandi moram interposuit, & uos prius consulendos esse duxit, & responsum à uobis tulit uarium, subdolum, & captiosum: deinde Cæsari minus aptè respõdit, & tergiuersando satis ostẽdit, quàm non sit de republica solicitus: nam ad probandam migrationis causam opus erat testibus fide dignis. Cæsar, Ferdinandus rex & principes, missis literis et legato amplissimo, quæ sit omniũ ordinũ de concilio uoluntas, docuerunt: sed horum omisso testimonio, fidem potius

habe-

habere pontifex uoluit abiectis & plebeis hominibus. Concilij causa, 1548 quàm difficiles & molestiæ plenas profectiones Cæsar nō semel suscepit? quātos uerò fecit sumptus? hæc omnia scilicet perierint? Grauißimis et maximè necessarijs de causis, postulante Cæsare, petētibus Germanis, reliquis assentiētibus principibus Christianis, Tridenti concilium & indictum fuit & inchoatum: itaq;, nisi publica rursus omniū ordinū authoritas interueniat, aliò transferri non potest. etenim translationis causa nulla fuit, & inuentum fuit aliquid ad excusandum, febriculæ quædam & aëris uitium scilicet: ad eamq; rem summißi fuerunt medici quidam, inprimis autem ancillæ atq; coci: quàm autem futilis ea fuerit causa, res ipsa docuit & euentus. Dicitis inconsulto & inscio pōtifice uos abijsse: uerùm eius ad uos perscriptæ literæ, & datum Cæsari responsum, longè diuersum significant. certè discedendū non erat, neq; mutandus locus, nisi de consensu Cæsaris, cui conciliorum omnium est demandata tutela: uerùm ita celeriter abijstis, ut eos qui Cæsarē atq; pontificē esse prius consulendos dicebant, reijceretis. Quòd si migrandū erat omnino, seruanda certè erant sacrorum conciliorum decreta, & manendum intra fines Germaniæ, ut, de quorum causa præcipuè agebatur, Germani, tutò possent ad concilium uenire: nunc uerò Bononiam delegistis, in medio Italiæ collocatam urbem, & ecclesiæ Romanæ subditam Imperio, quò certum est minimè uenturos esse Germanos, & ideo delegistis, ut summo reipublicæ detrimento & dedecore concilium aut dissoluatur, aut ad uestrum peragatur arbitrium. rogat ergò Cæsar, & maximopere quidem, ut qui locus antè placuit omnibus, ad eum ut redeatur, præsertim, quū omnia sint tuta, pacata, neq; timoris ulla subsit amplius causa: quòd si autem recusabitis, equidē nomine & mandatu Cæsaris, concilij translationem hanc, friuolam & illegitimam, & actionem omnem nullius esse momenti, profiteor: uestrum etiam illud responsum, ineptum esse testificor & plenum figmentis, & quæ sequentur deinceps incommoda reipublicæ, non Cæsari, sed uobis esse tribuenda, sed neq; uos potestatem habere concilij transferendi affirmo: & quia publica salus per uos negligitur, Cæsar, ut ecclesiæ protector, eius curā suscipiet, quantum et iure licet, et sanctorum patrum legibus est concessum. Quum hæc ille recitasset, scriptā protestationis formulā exhibet, et in acta referri

ferri

1548 ferri petit. Ibi cardinalis Montanus, de uoluntate patrum grauiter locutus, iniuriam sibi fieri demonstrat, & Deum testificatur, seq; paratos esse dicit mortem oppetere potius, quàm pati tale exemplam in ecclesiam introduci, ut uidelicet magistratus ciuilis pro suo arbitratu concilium cogat: Cæsarem esse quidem ecclesiæ filium, sed non dominum aut magistrum: se uerò, suosq; collegas esse Romanæ sedis legatos, neque iam recusare, quò minus & Deo primùm & deinde pontifici suæ legationis rationem reddant: quod reliquum est, fore, ut paucos intra dies ipsorum protestationi respondeatur. In eandem sententiam, eodem ferè tempore, Mendoza, quum à Cæsare uenissent literæ, quibus mandabat uti pergeret, Romæ contestatus est ad pontificem atque cardinales, exterorum regum atque principum adhibitis legatis, uti iussus erat.

LIBER XX.

SVPERIORIBVS LIBRIS OSTENDImus, quemadmodum Albertus Brandeburgicus in Poloniæ regis fidem sese dedit, & Prußicæ reipublicæ formam mutauit, & à Camera sit proscriptus: deinde, quomodo Polonus in Comitijs Imperij, Cæsarem & reliquos ordines non semel solicitarit, ut, quoniam ille in sua esset clientela, proscriptionē abolerent: cùm autem in hunc usq; diem nihil impetratum esset, & in hac Cæsaris uictoria periculum aliquod grauius impendére uideretur, Polonus hunc ad conuentū legationem mittit, cuius erat princeps Stanislaus Lascus. Is orationem scripto comprehensam, Cæsari, & senatui principum, Ianuario mense tradit: eius hæc erat sententia. Causam Prußicam esse iam aliquoties actam: sed quia semper in alios reiecta sit conuentus, habere se in mandatis, ut rursus illam explicet: regem uerò sperare, quoniam & liberaliter ei sæpe responderint, & æquitate causa nitatur, futurum, ut ipsius rationem habeant, non quidē ut iudices, uerùm ut principes omni honore & obseruantia digni. Et primò quidem, inquit, de ordine Prutenico sum nonnulla dicturus, ut res plana fiat. Prußiæ bonā partem

Poloniæ regis legati oratio.

tem huic ordini, quem uulgò Teutonicũ uocant, Poloniæ reges ea le- 1548
ge concesserunt, ut in Christiani nominis hostes, eorum uterentur opera: sed illi magna quadam ingratitudine, uiolatis pactis, in suos dominos arma conuerterunt. Itaq; sæpe pugnatum est, sæpe renouata pacta, quæ propter uetustatem nihil attinet cõmemorare: sed illud, quod nostra ferè memoria contigit, referam. Casimirus rex, Sigismundi pater, ingenti prælio superatos, ad pacis conditiones adegit. Tunc inter alia pactum fuit, ut Poloniæ reges in posterum, pro suo magistratu, per fidem & iusiurandum agnoscerent: uerùm extiterunt postea quidam eius ordinis magistri, qui discederent à pactis, & in tutelam alienam sese darent. In his fuit Albertus Brandeburgicus, qui quũ ex pacto teneretur regi auunculo dare fidem intra semestre, recusauit. Itaq; rex, quantúmuis amans pacis, arma necessariò sumpsit. Et licet summis copijs nunquam sit dimicatum, populationibus tamen & incendijs & leuioribus prælijs & direptionibus multum damni datũ fuit, sic ut Albertus, quum esset inferior, induciarum causa ueniret ad regẽ. In hoc ipso uerò tempore, auxilio illi uenerunt Germanorum copiæ: quapropter infecta re discessit, & bellum redintegrare cœpit: sed non multo pòst, desertus ab illis, quod antea simulauerat, tunc seriò coactus fuit agere, ut pacem impetraret. Ea demum constituta fuit intercessione quorundam, his legibus, ut regi per iusiurandũ fidem daret, & ea faceret omnia, quæ fidelem beneficiarium atq; clientem decent. Certum est igitur, Prussiam, post hominum memoriam, & inde ab eo tempore, quo religione Christiana primùm imbuti fuerunt, & iure belli & pactionibus multis ad Poloniam pertinuisse. nam si qui alij, iuris aliquid in eam sibi uendicarunt, id magistrorum ordinis insolentia factum est & iniuria, qui cùm essent, nostrorum quidẽ regum permissu, origine Germani, sæpe conati sunt Prussiã ad alienos transferre. quæ sanè res, et multarũ offensionũ inter Germanos atq; Polonos causa fuit, & decretũ etiam hoc excitauit, quo proscriptus est Albertus. sed quid iuris habent, ij qui proscripserunt, in clientem alienum? etenim quod in iudicium non uenit citatus à non suis iudicibus, id regis mandatu fecit, in quem omnis est deriuanda culpa, si qua tamen esse potest: sin autem ideò proscriptus est, quia pro magistratu regem agnoscit, id sanè cumprimis est iniquum, pœnas uidelicet aliquem cõ

dare,

1548 dare, quòd officium fecerit: ut ergò proscriptionis decretum illud iniustum & illegitimũ aboleatur, rex à uobis flagitat, inuictißime Cæsar & ordines amplißimi. Neq; uerò est, ut ambitione quadam & augescendi cupiditate regem quis existimet uelle Prußiã suæ ditionis facere: nam qui prouincias amplißimas ultrò sibi delatas recusarit, quo modo in huius rei suspitionem ueniat? certè, nõ est ei tanti hæc regio, quin facilè sit eam, si posset honestè, neglecturus: cum autẽ ad ipsius ditionem propriè pertineat, ut sæpe iam demonstratum est, nõ potest aliter facere. nam quòd turbæ frequenter & cõtentiones ea de re sunt obortæ, magistrorum id semper factum esse culpa, diximus: & Deus quidẽ in illorum audaciam ac improbitatem subinde uindicauit. Sciuit ista tuus, Cæsar, atq; Ferdinande rex, auus Maximilianus, qui memor iniuriarum, quas tum ipse, tum Fridericus pater ab illis acceperat, sanctè promisit Sigismundo regi, quo tempore Viennæ conuenerunt, et promisit quidem tam suo quàm uestro etiam nomine, nullum se daturum auxilium huic ordini. Fecit autem hoc Maximilianus, nõ nouo quodam exemplo, sed maiorum secutus uestigia: nam & Sigismundus Cæsar cum Ladislao rege, mei principis auo congressus, non edem modò, sed auxilia quoque in illos promisit. & proauus uester, Fridericus Cæsar, cum Casimiro, Sigismundi regis parente, uires & arma coniunxit in Vngariæ regem Matthiam, et hunc, de quo loquimur, ordinem, tunc confœderatos. Et quanquam Casimirus, huius ordinis bello tardatus & impeditus, Friderico Cæsari non posset copias auxiliares mittere, pecuniam tamen suppeditauit, quantam debebat ex pacto. Sic ergò planum fit, ordinem istum hostili semper animo fuisse in familiam Austriacam, quæ Poloniæ semper, & fœderum & affinitatum uinculis coniunctißima fuit. cuius quidem rei Sigismundus rex haberi rationem à uobis petit. Etenim si qui sunt eius ordinis, qui se putant astrictos, ut fidem et religionẽ Christianam propugnent, ij sanè, quod agant in Prußia, nihil habent. nam finitimi circum omnes, religionẽ Christi profitentur: alia sunt igitur petenda loca, ubi sese exerceant. nimirum, aliquot iam sæculis, Hierosolyma tenetur ab hoste barbaro, cuius quidem ad loci defensionẽ hic ordo dicitur antiquitus esse institutus: tenetur etiam ab eadem gente, Constantinopolis: hoc opus, hic labor est. aut si nimis id uetustum atq; longinquum esse

putatur,

putatur, capta sunt non ita pridem & expugnata multa reipublicæ 1548
Christianæ et firmißima propugnacula: quin eò potius hic ordo proficiscitur, ut uel amissa recuperet, uel ab hoste reliqua defendat? Quòd si bello ciuili magis delectantur, iam quiuis iudicare potest, quàm nõ sint eo cognomento digni. sed ita res habet: in hoc ordine semper est desideratus ordo. quapropter etiam non è Prußia tantùm, sed è Bohemia quoq; centum ab hinc annis et penè quinquaginta fuerunt eiecti: neque tamen ea Bohemiæ loca, unde pulsi sunt, uti publica & uacantia quisquam adhuc sibi concedi postulauit: sed sola Polonia uisa est idonea, cui molestia fieret, cùm tamen inprimis ei parcendum esset. Nam etsi multos ordo ille offendit, Poloniæ tamen maximas omnium fecit iniurias. etenim, præter paucos aliquot, & hos quidem primos, uix ulli eius ordinis magistri suum fecerunt officium, imò, plæriq; barbaris neglectis, in magistratũ suũ, Poloniæ reges, arma conuerterunt, nec id modò, sed Tartaros etiã, genus hominũ crudele, et nomini Christiano uehementer infestũ, solicitarũt in fœdus, ut de Michaële Cochmestero memoria proditũ est. Itaq;, si quis rationẽ ineat & consideret labores, pericula, sumptus, bella, turbas, prælia, cædes, deuastationes, quibus hic ordo præ cæteris causam dedit, uix illũ esse tanti reperiet. ut autẽ malorũ finis aliquando fiat, rex inprimis optat. nã si quis Alberto Prußiæ duci bellum faciat, non potest omnino rex illius iniuriam negligere, quoniam & auunculus est & patronus. Iactantur, & ad regẽ perferuntur cõminationes aliquorũ: id ei sanè perquàm est auditu molestũ. amat enim pacẽ & ociũ, maximè uerò concordiam orbis Christiani: uerùm, si quis uim faciat, inuitus quidem ad arma pertrahetur, sed ea tamen arripiet, ut se suosq; defendat. Amicitiam ille quum omnium principum, tum uestram inprimis, potentißime Cæsar & Ferdinande rex, appetit, eamq; perpetuam esse cupit. Antehac sæpe uos orauit per literas & internuncios, ut in Albertũ principem decreta proscriptio tolleretur: id quò minus adhuc factum sit, nõ tam uobis, quàm temporũ difficultati tribuit. nunc uerò, quum explicatæ sint uobis rationes omnes, et impedimenta sublata, putat potestatẽ habere uos eius cõficiendi, quod aliquando liberaliter promisistis, quando non unis literis, uoluntate magis quàm facultate uos esse paratos ei gratificari, significastis. Quòd si fortè nolit ordo quiescere, sed

tur-

1548 turbas atq; bellum excitabit planè uos maiorum ueſtrorum Maximiliani & Friderici Cæſaris pacta ſeruaturos eſſe confidit. Alterū, quod in mandatis habeo, pertinet ad Dantiſcum & Eluingam urbes. Hæ, quanquam ſunt ditionis Poloniæ, tamen ad Imperij conuentus euocantur. petit ergò rex, ne quid in poſterum eiuſmodi fiat, & quū præter ipſum nemo quicquam habeat iuris in illos, ut ſuis legibus uti permittantur. Cæſar, ubi de poſtulatis cognouit, ad ordines Imperij refert, & Vuolfgango Prußiæ magiſtro dat orationis exemplum. Is Ianuarij die uigeſimo tertio lingua populari reſpōdet, & nonnulla præfatus in hoc, inquit, tota rei controuerſia conſiſtit, utrum ditionis Poloniæ Prußia ſit, an Imperij: ſi poſterius hoc demonſtrauero, facilis erit dijudicatio. ſic autem res habet, inuictißime Cæſar, potentißime rex, amplißimi principes ac ordines, ut dicam. Annis ab hinc ferè quadringentis, quum in barbaros, qui noſtræ religionis homines per Aſiam & Aphricam uehementer affligebant, publicū ſuſciperetur bellum, inſtitutus hic fuit ordo, de quo loquimur, quem & Cæſares munificè locupletarunt, & pontifices confirmarunt. Eius ordinis milites, aliquot annis difficilima bella deinde geſſerunt ijs locis, pro republica Criſtiana, ſed ingenti accepta calamitate, diuerſa per loca dißipati fuerunt atq; diſiecti. Per idem uerò tempus, Mazouiæ dux, Conradus, grauiter afflictus à Prußijs, qui tum Criſti religionis erant hoſtes, quum ſeſe tueri diutius & ab illis defendere nō poſſet, primo Romanū pontificē implorabat, ut cœleſti & immortali propoſito præmio homines ad arma, ſicuti fieri ſolet, uocaret, deinde, meū hunc ordinem ſibi coniunxit, & Culmenſem agrum omnem, Prußiæ finitimum, atq;, ut magis excitaret, Prußiam omnem dedit occupandam. Eam donationem Fridericus ſecundus Cæſar confirmauit, & ei, qui tum erat, ordinis magiſtro, Hermanno Salcio permiſit, ut Prußijs bellum faceret, &, ſi debellaret, in perpetuum, ea regione potiretur. Fuit hoc anno ſalutis M.CC.XXVI. Sic adeò meus ordo, Cæſaris & pontificum & Imperij principum auxilijs continuato bello per annos ferè LIIJ. in ſuam demum poteſtatem ſubegit Prußiam, & ad religionē Chriſtianam deduxit, & epiſcopatibus aliquot atq; collegijs decorauit, arces etiam et urbes in ea conſtruxit, ut eſſet ijs locis ueluti murus atq; propugnaculum Imperij, & nobilitatis Germanicæ perfugium.

Pruſsiæ magiſtri ad legatū Poloniȩ reſpoſio.

Origo ordinis Teutonicorum.

Et

Et ita quidem pars eius regionis in nostra potestate permansit ad annum usq; salutis M.CCCC.L, altera uerò pars ad Albertum usq; Brandeburgicum. Cùm deinde Lituani Tartaris coniunctis bellum facerent Polonis atq; Mazouijs, nostri milites, profeßionis & instituti sui memores, sumptis armis, longè lateq; profligarunt Lituanos, in ipsorum ingreßi fines. itaq; diuturna pax & amicitia nobis fuit cum Polonis, donec Lituaniæ quidam princeps, Poloniæ rex fuit creatus. Is, ut suæ gentis cladem atq; dedecus ulcisceretur, bellum nobis repentè fecit. & adiutus à barbaris, maximum damnum dedit: sed repulsus à nostris, & exutus bona suæ ditionis parte, non lætum eius belli finem habuit, ita quidem ut ad concilium Constantiense querimoniam deferret. Interuenit postea decretum, ut quam belli iure nostri tenebant partem Poloniæ, redderent. Ad hunc modum auctus iterum, accepti beneficij memoriam deposuit, & bellum redintegrauit, & quasdam ordinis nostri prouincias, Polonicæ ditionis esse contendebat Et quanquam intercessione duorum regum Vngariæ atque Bohemiæ transactum fuit. recruduit tamen uulnus, & demum ad Sigismundum Cæsarem delata causa fuit, qui priorem transactionem, regum arbitrio factam, comprobabat. Sed ne sic quidem Polonus conquieuit, et bellum rursus excitauit, quod uigesimo quarto pòst anno Tornij compositum fuit, Ladislao, rege. Qua quidem in pacificatione, ille ab omni lite discedit, neq; se Prußiæ dominum aut hæredem uocat, & successores omneis obligat, ut intra anni tempus, ab inito magistratu, iurent se ratam habituros hanc pacem, & ad idem iusiurandum, episcopos ac regni cæteros ordines adigant, & ut decimo quoq; anno iusiurandum hoc renouetur. Hoc etiam tunc pactum fuit, si quis Poloniæ rex deinceps Prußiæ magistro bellum moueat, ne populus ei parere teneatur uel auxiliari, sed ut pacem perpetuam utriq; colant. Et hæc quidem transactio circiter ducentis fuit obsignata sigillis, ut demonstrari potest: uerùm non amplius xiiij. annis ea pax durauit. Nam anno salutis M.CCCC.L, populus, facta rebellione coniurauit aduersus magistrum. & licet pontifex atq; Cæsar eos proscriberent, Fridericus tertius, etsi cognitionē ille fieri petebat, tamen adeò non destiterunt, ut lxx. circiter oppida & arces uno die deficerent. Huic illorum coniurationi Poloniæ rex Casimirus, Sigismundi pater, sese coniunxit, et nos in eas re- 1548

1548 degit angustias, ut qui tum erat ordinis magister, Ludouicus Erlinsusius, præsentis periculi metu coactus, qui uel in constantißimum uirum cadat, ut & prouinciam retineret, et saluus ipse in prouincia esse posset, iniquißimis conditionibus cum eo transegerit, nulla uel pontificis uel Cæsaris uel Imperij ordinũ interueniente authoritate. Huius autẽ pacis hæ sunt leges inter alia, ut Prußiæ magistri deinceps, intra sextum mensem ab inito magistratu, Poloniæ regẽ adeant, & per iusiurandum pro domino agnoscant, eiq; ferant opem in quoscunq; Polonos quoq; recipiant in ordinem non minus quàm Germanos, & ad præfecturas etiam admittant, & quas deinceps acquirent facultates, eas ad Poloniæ regum clientelam deferant. Hæ uidelicet conditiones non solùm ad priuatum ordinis mei, sed ad publicum etiam Imperij et nobilitatis Germaniæ detrimentum atq; dedecus pertinent. itaq; fuerunt ab eo tempore magistri, qui perspecta rei iniquitate, graues ea de re querimonias habuerunt ad pontificem atque Cæsares, uerùntamen coacti iurarunt. Et Prußia quidem in Imperij clientela permansit ad Fridericum usq; Saxonem & Albertum Brandeburgicum, ordinis magistros. nam ij fidem Poloniæ regibus dare noluerunt, eò quòd neque pontifex neq; Cæsar transactionem illam Casimiri comprobassent, et quòd anno M.D. Maximilianus Cæsar in comitijs Augustæ, facto decreto, iusserat fidem Imperio tantùm præstari. Cumq; deinde minuendæ controuersiæ causa, diem Maximilianus indixisset Passauij, quod fuit anno M. D. X. mißis eò legatis, nihil omninò confici potuit: unde postremum illud est insecutum bellum. sed & Albertus ipse Noribergæ fuit in comitijs ante annum uigesimum quartum, & ut Imperij princeps locum habuit inter alios, & decretum ibi factum obsignauit. planum igitur est, neque Poloniæ regem habere quicquam iuris in Prußiam, nec Alberto licuisse, in illius sese dare fidem atque clientelam. Iam uerò, quòd ordinem meum legatus insectatur ob ingratitudinem & uiolata pacta, facit in eo nobis iniuriam, & literarum monumentis doceri potest, uix unquam à regibus Poloniæ nobis seruatam esse fidem. An ullæ sunt unquam uisæ literæ, pluribus obsignatæ sigillis, quàm illæ, quibus cum rege Ladislao transactum fuit? an ulla potuisset amplior interuenire cautio? Et tamen perruptis literis atq; sigillis redintegratum in nos fuit bellum. hanc scilicet gra-

tiam

tiam nobis retulerunt ob restitutam ipsis Sarmatiam & bonam Litua 1548 niæ partem. Superioris memoriæ Cæsares aliquot nominat, & offensos ordini meo fuisse dicit: sed longè res aliter habet. nam Sigismundus, non modò litem diremit, & secundum nos iudicauit, ut pauló suprà dictum est, uerùm etiam auxilia nobis in hostem subministrauit: deinde, Fridericus, quo tempore populus rebellionem fecit, ut antè recitauimus, & amorem nobis omnē præstitit, & coniuratores proscripsit, & Imperij conuentus hanc ob causam egit Noribergæ, quibus in comitijs auxilia quoq; nobis decreta fuerunt. Maximiliani consimilis fuit uoluntas atq; studium. nam neq; iurare nos Polono uoluit, & tum suo, tum Imperij nomine crebras idcircò literas ad Sigismundū regem dedit, & decretū tunc fecit, nobis honorificum. Pergit orator, & facetè nobis etiam illudit, & cur Hierosolymam, idq; genus alia loca non recuperemus, interrogat. Equidē nō sum ita rerū imperitus, quin multa poßim in eum retorquere: sed propter hunc amplißimū consessum mihi temperabo, et hoc solùm inuicē ex eo quæram, primùm, cur Poloniæ rex non recuperet ea, quæ Moscouiæ princeps illi superioribus aliquot annis ademit? quæ sanè magnitudine sua totam ferè Prußiam adæquant: deinde, cur in hac tanta fortuna non defendat suos fines ab illis quotidianis Tartarorum incursionibus? nimirùm, hæ sunt uiolatæ fidei pœnæ. Nostros ait tota Bohemia quondam esse pulsos: id cur dicat, non uideo, nisi ut per exemplum ostendat, ipsis quoque licere, spoliare nos bonis, & exuere posseßionibus. Nam eius temporis clades non solùm ad nostrum ordinem peruenit, sed omnem quoq; Bohemiam peruasit, & in eos potißimum, qui priscam religionem sequerentur, exundauit, quando uidelicet ob Hußicum dogma graues ibi fuerunt excitati motus. Bella quidem geßit meus ordo cum Poloniæ regibus, fateor: quòd uerò causam ullius belli dederit, constanter nego: nec enim unquam arma sumpsit, nisi iuris uel defendendi uel repetendi sui causa. Cū Tartaris ait nos inijsse fœdus: hoc in ipsos uerè dici potest: cōstat enim, quomodò sint auxilijs illorū usi contra Christianæ profeßionis homines: deinde, situs ipse regionis facilè docere potest, utrū nobis an ipsis opportuni sint magis atq; finitimi Tartari. Quod postremo loco dicit de Dantisco et Eluinga, prorsus nulla ratione nititur: nam utraq; ciuitas est nostræ ditionis, et ad Imperiū Germanicū

1548 pertinent, nec aliud ibi ius habet Polonus, quàm quod ciuium defectione atq; perfidia consecutus est, sicut multis documentis ostendi potest. Quæ cùm ita sint, inuictißime Cæsar, potentißime rex, amplißimi ordines, ut quæ iampridem est lata sententia, in executionem ueniat, obtestor. hoc enim à uobis impetrare debent & æquitas causæ, & Imperij dignitas, & status religionis, & Germanicæ nobilitatis honos pariter ac emolumentum. Poloniæ legatus aduersarium quidē scriptum parauit, sed non exhibuit: nam utriusq; rationibus auditis, delecti fuerunt ex omni numero qui cognoscerent. horum summa deliberationis erat, sententiam in Albertum pronunciatam, esse tuendam: sed tamē, quoniam executionis permagnam esse difficultatem uidebant, ad Cæsarem omnia reijciunt. Sigismundus rex, aliquantò pòst, mortem obijt, ætate grauis, quum regnasset annos xlij. patre fuit natus Casimiro, sicut dictum est. fratres habuit treis. ex ijs Ladislaus, Vngariæ rex fuit atq; Bohemiæ, pater Ludouici regis & Annæ: Ioannes Albertus, & Alexander, quum ordine regnassent à patre Casimiro, non relictis liberis, ad natu minimum fratrem Sigismundum rei summam transmiserunt. huic succeßit eiusdem nominis filius, Ferdinandi Romanorum regis gener. De Mendoza diximus libro superiori, quemadmodum Romæ sit de concilio protestatus. Ad hæc pontifex, calendis deinde Februarij, coacto senatu cardinalium illi respondēs, quum iniunctum tibi diceres à Cæsare, ut de concilio protestationem interponeres, magnum, inquit, dolorem nobis omnibus attulisti, Mendoza: postea uerò quàm mandati literas diligentius expendimus, denuò recreati sumus. & primò quidem de causa mœroris dicam. Nimirum, protestandi genus illud est mali res exempli, & ab ijs potißimum usurpata, qui uel prorsus ab obedientia discesserunt, uel in ea cœperunt uacillare. Doluit ergo mihi cumprimis, qui paterno semper amore Cæsarē sum prosecutus, & ut ecclesiæ pastorem decet, concordiæ semper studui. tantò magis autem & mihi & collegio cardinaliū doluit, quò minus in hoc tempore aliquid eiusmodi fuit expectatum. Bellum enim Cæsar geßit cum suis & ecclesiæ hostibus, & geßit meis adiutus copijs. Et quanquam tu leuiter hoc æstimare Mendoza uideris, tamen summi beneficij loco debet haberi. nam & permagna fuerunt auxilia, quæ dedi, sic etiam ærarij sacri facultates atq; uires excesserint, & opportunißimo

Sigismūdi Poloniæ regis mors.

Pontificis ad legatū Cæsaris responsio.

mo tempore collata fuerũt. quid igitur minus expectari potuit, quàm 1548
ut parta uictoria, & recenti quidem, talem fructum pietatis atq; bene
uolentiæ Cæsar mihi redderet? nempe, ut eius belli finis, initium esset
aduersus me protestandi. Planè mihi usu uenit quod propheta queri-
tur, ut collecturus uuas, inueniam labruscas. Inde à suscepto pontifica
tu, Cæsarem, ueluti nobilissimam aliquam plantam, summo studio co
lui, ut copiosam aliquandò uindemiam facerem: sed hoc eius institu-
tum, omnem propè spem fructus mihi tollit. Habes causam mœroris:
nunc accipe, quomodo simus eo leuati. Tu, quasi facultas tibi data es-
set, contra me & sacrum hoc collegium protestandi, sic usus es illa, nec
honorifica nobis, neq; sanè digna Cæsare: sed in literis mandati, nullũ
est uerbum, quod Cæsaris eam fuisse uoluntatem ostendat, ut ad hunc
modum ageres: nullum inquam est uerbum, ut melius intelligas, quod
eius rei potestatem tibi faciat. Suis Bononiæ procuratoribus mandat
Cæsar, ut coram nostris ibi legatis, qui concilij locum mutarunt, ita
protestentur: id ubi tu factum esse comperisti, prorsus eadem hic apud
nos uti uoluisti protestandi formula: sed in eo fines prætergressus es
mandati. Si quidem hoc antè non deprehendisti Mendoza, nunc tan-
dem admonitus recognosce. Mandat enim Cæsar, non, ut aduersum
nos, uerùm, ut coram hoc nostro cœtu, contra legatos, migrationis au
thores, contesteris. Itaq; modestissimi principis officium Cæsar in eo
fecit, qui intra fines illos atq; cancellos constitit, & coram me testifica
tionem illam fieri uòluit, quem totius negocij legitimum & unicum
iudicem esse nouit. Etenim, si causæ cognitionem suscipere recusas-
sem, tunc demum erat futurus ei protestationi locus. Tu uerò, non e-
am, quam oportuit, rationem ingressus, ut de causa cognoscerem, mi-
nimè petijsti, sed præiudicio quodam usus, ut decretum de transferen-
do concilio factum rescinderem, & ut patrum maximam partem ce-
dere iuberem paucis aliquot, qui Tridenti manserunt, postulasti. qua
quidem re quid magis authoritatem omnem eneruare concilij posit?
An non multò fuisset æquius, ut, qui non magno sunt numero Triden-
ti, si quam habebant de reliquis, qui Bononiæ sunt, patribus, queri-
moniæ causam, eam ad me deferrent? equidem nec illorum tunc po-
stulata repudiassem, & ne nunc quidem reijcere uelim. Cùm ergò
Cæsaris uoluntatem minimè cum tuo facto congruere certum sit, est

1548 quod Deo gratias agamus, qui mentem illius ad hunc modum regit: est quod nobis gratulemur, est quod ipse principis tui causa tibi gaudeas. Et quanquã hoc ipso, quod iam explicauimus, actionis tuæ fundamentum corruit, ita quidem, ut ad contestationem tuam nihil sit opus respondere, tamen, ne silentio uidear agnoscere tuas criminationes, eaq; re multos offendam, imperitiores præsertim, refutabo singula. Et primò quidem, hunc tibi scopum proposuisse uideris, ut me negligentem esse, & tergiuersari, & afferre moram, ne concilium habeatur, Cæsarem uerò, de republica solicitum, & uigilantem & diligentem, & in hoc totum esse, ut concilium cogatur, demonstres. Equidem laudibus Cæsaris nec inuideo, neq; sanè debeo: & si quidem in eo constitisses, non erat quod responderem: sed quia sic illum extollis, ut me deprimas, ita celebras, ut me quodammodo contemptibilẽ facias, dum illum non à me tantùm, sed à maioribus etiam meis, pontificibus Romanis concilium flagitasse dicis: ipsa res postulat, ut ad ea tibi respondeam. Itaq; si Cæsaris ea semper mens fuit & hoc desiderium, ut peragetur concilium, fuit hoc mihi cum eo commune: deinde, sicut ætate præcedo, sic etiam ante ipsum, hoc expetiui, quod amplißimi cardinales docere possunt, illi, qui tum erant huius collegij. Creatus uerò pontifex, in eadem uoluntate permansi, & uel minimam adeptus occasionem, concilium indixi, Mantuæ primum, postea Vicentiæ: sed illuc propè nulli, huc pauci quidam uenerunt: & legati, quos miseram, per semestre tempus ibi reliquos expectarunt episcopos, à me conuocatos, literis atq; nuncijs in omneis partes dimißis. Eas autem urbes minimè aptas fuisse dicis, quò diuersarum nationum homines conuenirent, & Tridentum esse dicis idoneum. Atqui, nemo est, qui nesciat, non posse cum illis conferri Tridentum, siue magnitudo, siue rerum omnium spectetur copia. Non igitur incommoditas loci fuit impedimento, sed bella principum. Iam mihi uide, uter hac in parte fuerit ardentior: ipse ne Cæsar, qui bellicis motibus concilium impediuit, an uerò pontifex, qui semper pacis author fuit & consiliarius, qui nulli principi suam operam addixit, præterquàm uni Cæsari, & quidem eo in bello, quod peragendo concilio uiam munire uidebatur? An coactus bella Cæsar gesserit, & inuitus eò sit pertractus, non disputo: sed bellis constat retardatum fuisse concilij progressum.

greſſum. Non libenter ad hanc comparationem deſcendo, quia de lau- 1548
de pietatis eſt contentio. quæ quidem omnis eſt tribuenda Deo, ſed tu cauſam dediſti Mendoza. Non agam autem pluribus, & te ſolum monebo, ut ſingulos mei pontificatus annos tecum exigas, & quæ noſtra ſolicitudo, quod ſtudium interuenerit, animaduertas. Nimirum hæc duo ſemper mihi propoſita fuerunt, ut principes pacificarem & concilium cogerem, in eoq; nulli ſumptui, nulli meo labori peperci, quantumuis ætate grauis. ſed neque tu quicquam eorum reprehendis, quæ concilium anteceſſerunt, & legatos tantùm incuſas, quòd me neſcio Bononiam commigrarint: deinde & illud te offendit, quòd patrum congregationem Bononiæ, concilium uoco, & illis qui ſunt Tridenti, putas hoc ipſo fieri iniuriam. Sed quid in eo eſt mali? ſic enim omnes loquuntur, concilium eſſe Tridento translatũ Bononiam. Quare, ſi iuſti iudicis officium facere uelim, non poſſum non ita uocare, donec aliter mihi conſtiterit per contrarias probationes, præſertim, quum maxima pars epiſcoporum unà cum legatis noſtris eò ſe contulerit. nec enim minor pars, ut tu confirmas, ſed maior, in re dubia debet haberi ſanior. Et certum eſt, in poteſtate eſſe concilij, ut aliò migret: ſed an legitimè translatum ſit, quod quidem in controuerſiam uenit, eius rei iudicium ad me delatum, mihi reſeruo, atque interim concilij nomen illi cœtui tribuo. Sed eos, qui migrationis fuerunt authores, mihi eſſe deuinctos ais. túne hoc reprehenſione dignum putas? Laudas igitur eos, qui Tridenti manſerunt, quòd à me ſint alieni. Quid autem in eo ſit periculi, conſidera. nam ſolent ex ea re naſci diſsidia & ſimultates, eccleſiæ ualde pernicioſæ, quum à pontificis obſeruantia ſe ſubducunt epiſcopi. Quòd ſi per addictos uis intelligi factioſos, qui meas partes, quo iure quáue iniuria defendant: equidem tales non agnoſco. Nec enim ullæ meæ ſunt priuatæ partes aliæ, quàm quæ ſunt patris erga filios, et paſtoris erga gregẽ. neq; uerò accidit adhuc in concilio talis controuerſia, ut eiuſmodi deuotis & addictis opus haberem: ſed ab epiſcopis hoc inprimis requiro, ut conſcientiæ libertati conſulant, et diſcedentibus à me legatis ad ſynodum, inter alia diligenter hoc etiam atq; etiam iniunxi, darent operam, ne patres ullam haberent cauſam, de adempta ſibi libertate in dicendis ſententijs, conquerendi. Crimini das etiam, quòd nullis neq; Cæſaris

1548 neq; regis neq; ordinum Imperij precibus mihi persuaderi patiar, ut patres Tridentum redeant, ex eoq; colligis, Germaniæ salutem mihi nequaquam esse curæ: præsertim, quum Cæsar maximo labore ac molestia perfecerit, ut qui iampridem ab ecclesia discesserant, concilij decreta non recusent, modò Tridenti continuetur. Equidem definitis uerbis nunquam recusaui, quò minus Tridentum redeatur, modò id legitimè fiat, & sine reliquarum nationum offensione. Quàm uero sim cupidus Germaniæ salutis, ex eo perspicuum est, quòd iam bis eò concilium conuocaui, bis misi legatos, qui cùm in prima legatione, per septem menses, Germanorum aduentum inprimis expectassent, Parisius, Moronus, Polus, cardinales, scis ipse tu, nullos tunc uenisse. Cæsaris quidem nomine uenit eò Granuellanus, & episcopus Atrebatensis, & tute Mendoza, & testificari potestis, quanta fuerit nostrorum hominum in expectando patientia. Quis autem fuit exitus? ne uos quidem ipsi mansistis: & quanquam legati mei uos orabant, ut saltem è tribus remaneret unus, quod ad exemplum ea res pertineret, tamen illata quadam excusatione, non multos post dies abijstis. Biennio deinde pòst, tempore uidelicet commodiori, rursus ibi conuentum est, & à nobis mißi legati, Montanus, Cruceius, Polus, cardinales. Eò tu quoq; uenisti, & Franciscus Toletanus. Recordaris autem, quàm longa fuerit expectatio, quot menses penè frustrà consumpti sint, antequam actionis fieret initium. Vbi uerò iam ad rem uentum esset, ac multa fierent, eaq; salutaria decreta, scis, quàm pauci uenerint eorum, qui medicina cumprimis indigebant. Ex episcopis quidem nulli uenerunt: pauci quidam mittebant procuratores: breuiter, nulla prorsus apparebant signa, quæ spem facerent, fore, ut medicinam admitterent. & quum ex Hispanijs, Gallijs, Italia, & remotioribus prouincijs multi confluerent, è sola Germania, quæ prorsus est finitima, uix ullus acceßit. Sed alium nunc esse statum temporis, & Cæsarem, cuius aucta nunc potentia sit & authoritas, hoc in se recipere dicis, ut, si Tridentum redeatur, Germani omnes concilij decreta sequantur. Cedò, Mendoza, si uerum est quod ais, & si Germani sunt eius uoluntatis, cur non simpliciter concilio se submittunt, ubicunque sit illud? Nolim autem istud sic accipi, quasi magnopere laborem, quo loco peragatur synodus: uerùm tu Tridento sic inhæres, ut, nisi

quo

quo loco inchoatum est, eo perficiatur etiam, de salute Germaniæ a= 1548
ctum esse dicas. Vide autem quid agas. nam dum ad unius oppidi mœnia nos astringis, iniuriam spiritui sancto facis. Hierosolymam Deus olim constituit, ueluti locum peculiarem, in quo coleretur: sic tunc ei uisum fuit: sublatis autem ceremonijs & umbra legis, postea quam iustitiæ sol effulsit, seruator noster Christus, omnibus in locis uoluit adorari. seruitutem ergò nouam introducis, quando locum tantópere urges. Atqui, cum Germania sananda sit, opus est, ut in ea cõuentus fiat. Quid ergo, si Dani, si Gothi, si Britanni tenentur ijsdem morbis? an singulis generale concilium intra fines ipsorum dabitur? non ita res habet: & in cogendis concilijs, non eorum, quibus præscribuntur leges, habetur ratio, sed eorum, qui decreta faciunt & præscribunt. hi uerò sunt episcopi, cæteriq; patres, quorum cõmoditati maximè consulitur. Multis enim documentis ostendi potest, extra prouincias, ubi natæ fuerant hæreses, habita sæpe fuisse concilia. Quid? ualdéne sit iniquum, si Germani hoc sibi sumant, ut quo uelint ipsi loco, publicè conueniatur, & reliquis populis eripiatur eligendi ius atq; libertas? hæc eò pertinent, ut illa tam acri protestatione nihil opus fuisse uideas: sed nunc ad cætera decurro. Responsum, quod Cæsari dedimus, ais esse illegitimum & plenum figmentis, nec ulla ratione uel iure subsistere. parùm quidẽ ista modestè: & iniuriam facis, & quia rationem nullam adfers, non possum tibi distinctè respondere: uerúntamen, suspicor tibi esse molestũ, quòd postulamus, ut rata sint decreta, ut idoneè caueatur uenturis ad synodum, ut is agendi modus & ordo retineatur, qui iam inde ab apostolorũ ætate ad hoc usq; tempus in ecclesia permansit, ut deniq; cõmeatus sit expeditus. In his autẽ postulatis nihil est noui, nihil iniqui, et solent ista nõ tam pontificum, quàm Cæsarum legibus caueri. Iam, quòd ais, fore, ut quicquid deinceps incommodi nascetur, id mihi Cæsar attribuat, & simul in hac mea negligentia, curam ecclesiæ suscipiat: equidem, quantum per Dei gratiam licebit, non committam, ut in rebus ecclesiæ negligens meritò uideri possim: uerúntamen, si ita contingat, quæ hominum est imbecillitas, non ægrè feram, si mea negligentia, Cæsaris excitare poßit & acuere diligentiam, ut ecclesiæ subueniat, modò tamen intra eos cancellos consistat, quos tu illi circundas, nimirùm, ut iuris formulam & san=

1548 ctorum patrũ leges & orbis consensum in eo sequatur: quod si faciat, nihil dubito, quin utriusq; functio licet diuersa et distincta, sit ecclesiæ futura salutaris. Postremò, quod ad illud tuæ protestationis caput attinet, ubi migrationem concilij illegitimam esse contendis: quoniam in eo summa controuersiæ pendet, cognitionem eius, pro ea potestate, qua fungor, mihi uendico, eamq; uiris amplißimis, Parisio, Burgensi, Polo, Crescentio, cardinalibus committo, & interea dum illi cognoscunt, ne quis omnium in contrarium aliquid moliatur, edico, simul patribus, tam ijs, qui Bononiæ, quàm, qui sunt Tridenti, mando, ut si quid hac de re uelint in medium adferre, faciant hoc intra mensem. Et ne ulla ex parte uidear deesse Germaniæ, legatos eò mittere non recuso, qui eorum populorum infirmitati medeantur, si quidem hoc ipsis atq; Cæsari non ingratũ esse cognouero. Præterea, si finito iudicio parebit, non rectè migratũ esse Bononiam, omni ratione curabo, ut Tridenti continuetur synodus, et ut paucis dicam, nihil non faciam, quò tandem Germaniæ pristina religio restituatur. Cardinalis Tridentinus iam antè redierat Augustam, uti diximus: cùm ergò Cæsar eius audito sermone, & Mendozæ quoq; literis acceptis, Romæ datis, ad exitum Decembris, concilij spem exiguam esse uideret, xiiij. Ianuarij die rem ad ordines defert, & quomodò se res habeat, exponit, seq; legato suo Mendozæ nunciasse dicit, ut de concilij translatione Romæ contestetur: id ubi factum erit, se daturum ipsis exemplum, ut exscribant: & quanquam concilij spes non planè sit abijcienda, tamen, quoniam aliquantò longior mora interponatur, uideri sibi necesse cumprimis, ut interim ratio quæpiam inueniatur, quæ ad Germaniæ pacẽ conferat: sibi quidem esse ab ipsis curam huius rei permissam, sed utile sibi uideri, ut ex omni numero pauci quidam deligantur uiri boni & docti, qui negociũ tractent: se quoq; daturũ esse nõnullos, qui simul consulant: petere igitur, ut huc incumbant, & omni deposito affectu cogitent, quanti et reipublicæ & cuiusq; priuatim intersit, aliquam fieri conciliationẽ: cogitent, ante dißidium hoc, Germaniã fuisse regionum omniũ longè florentißimam, & uelut exemplar, in quod omnes populi respicerent: cogitent præterea, quòd tantùm ipse laboris atq; molestiæ sumpserit, ut Tridenti concilium continuetur, id officij causa & singulari charitate in patriam esse factum. Delecti sunt igitur nonnulli,

Cæsaris relatio ad ordines.

nonnulli, qui rem agerent: sed quum inter hos minimè conueniret, Cæsari causa tota permittitur. Itaq; negocium fuit datum nonnullis, ut & doctrinæ & ceremoniarum & emendationis ecclesiasticæ capita conscriberent. hi erant Iulius Phlugius episcopus Numburgicus, Michaël Sidonius, Ioannes Islebius Agricola, qui ante annos duodeuiginti, Saxonicæ doctrinæ confeßionem unà cum Melanchthone & Brentio defenderat, sicut libro septimo diximus. hi ergò de dogmatis librum conscribunt, sed admodum arcanè, & quum diu multumq; tractassent, & crebrò sub incudem reuocassent, Cæsari demum exhibent, ut postea dicemus. Elector Brandeburgicus, Ioachimus, qui conciliationi ualde studebat, cõmunicato concilio cum Iacobo Sturmio, & datis ad senatum Argentinensem literis, orabat, uti religionis gratia Bucerum ad se mitterent: nam detrectante concilium pontifice, Cæsarem aliam instituisse rationem, et magnam esse spem emendationis. Mittitur itaq; Bucerus, qui sub exitum Ianuarij silentio profectus, non procul ab Augusta substitit, donec princeps accerseret. Quomodo Britanni maximo prælio Scotos deuicerint, libro superiori diximus: cùm autem de proposito nihil Scoti remitterent, & Galliæ regis pollicitationibus niterentur, Angliæ protector Somersetus, & reliqui consiliarij, scripto ualde prolixo, quinta die Februarij, ad pacem illos hortati, quanquam, aiunt, res ipsa postulabat, ut à uobis, qui & causa & defensione estis inferiores, initium fieret, etsi uestris in finibus & agris longè latéque rerum potimur, committere tamen non possumus, quin uestræ salutis uos commoneamus. Ante prælium anni superioris, ad pacem & amicitiam uos inuitauimus, & quid nostræ uoluntatis esset, ostendimus, sed fuit illud scriptum à uestris ducibus & regni præfecto suppressum, neque uobis redditum. nam hi, modò bene sit ipsis, minime soliciti sunt quid uobis fiat. itáque, si nunc eadem utentur arte, neq; uos de uoluntate consilioq; nostro doceri patientur, palàm hoc scripto profitemur, nihil à uobis esse prætermissum officij. Multa sæpe bella gesserunt Angli cum Scotis, & asperrima quidem: neque dubium est, qui legunt historias, uel de rebus gestis audiunt, quin ualde mirentur, eiusdem regionis & linguæ populos, tam atrociter inter se dißidere, et optatißimum esse ducant, si qua ratione insula tota coalescat, & uno regatur imperio: sed eius rei nullam

1548

Authores libri Interim.

Bucerus Argentorato uocatus.

Anglorũ scriptum ad Scotos.

1548 nullam inueniri posse uiam expeditiorem, quàm per matrimonium, fatentur omnes. Hanc uerò uiam, Deus, uestri misertus, uobis ostẽdit, & pulcherrimam occasionẽ uelut in sinum dedit. Rex uester, quum uiolata fide prælium aduersum fecisset, paulò pòst è uita decessit, seu mœrore, seu quauis alia de causa. Tres huic erant liberi, duo mares, atq; filia: & illi quidem, quò minus coagmentatio fieret inter nos, po terant obstare: sed utrunq; sustulit Deus eodem ferè die, quum essent infantes, & hæredẽ unicam uobis reliquit filiolam, natam paulò ante mortẽ parentis: nobis uerò summæ regem expectationis dedit, Eduardum, Henrici filium ac hæredem. Quid? an non paratum uidetis perpetuæ & immortalis inter nos amicitiæ uinculum? sæpe quidẽ optata fuit, sed octingẽtis ab hinc annis nulla sese talis obtulit occasio. Ne illi quidem, qui pacem apud uos impediunt, hoc inficiari possunt: sed hac ratione uelle nos aiunt comparare nobis dominatum, uobis autem seruitutem: id autẽ ante annum mißis ad uos literis abundè refutauimus, & nunc Deum testificamur, regis hanc esse mentem, ut arctißima fiat inter nos neceßitudo. Si recusabitis, & nos ad arma rursus excitabitis uestra pertinacia, cedò, in quem communium malorum causa conferetur? Hæredem regni uestri puellam, regi nostro spopondistis, frequentißimo senatu: sunt eius rei confecta literarum monumenta, publico regni sigillo confirmata: interuenerunt plurimæ grauißimæq; cautiones, & placuit esse dandos obsides, donec ad iustam ætatem ambo peruenissent: hæ uestræ literæ sunt in nostris manibus, & testimonium perpetuum dicunt: hisce rebus omnibus non interfuit modò, sed præfuit etiam Arraniæ Comes Hameltonius, regni uestri gubernator: sed idẽ, posteaquam Cardinalis Andreanus, & alij quidam ecclesiastici proceres terrorẽ illi atq; metum adferrent, & spem magnam ostenderent, discesit à pactis, fidemq; uiolauit. In hunc sanè, quicquid interea uobis accidit malorũ, omnis est deriuanda culpa: quòd tam multæ sunt ablatæ uobis arces atq; castella, quòd commisso prælio tot millia desideratis, quòd eousq; sumus in uestrũ agrũ progreßi, huic est in primis tribuendum. Sed quem finem demum expectatis huius & obstinationis et perfidiæ? Victores pacem uobis deferimus: bonam regni uestri partem tenemus, & Angliam uobis communicamus: id quod uictis ignominiæ loco solet imponi, ut quum inseruntur populo uictori,

ctori, suæ nationis nomen abijciant & amittant, id nos ultrò uobis lar 1548
gimur, nec antiquum illud recusamus & utrisq; cõmune nomen Britannorum recipere. Quid est per Deum immortalem, quod amplius à nobis præstari poßit? nonne sic iudicabunt omnes, iustam nobis esse causam armorum, ubi tam liberales, tam æquas & honestas conditiones nullum apud uos locum habuisse cognoscent? patefacimus uobis omneis aditus ad nostram amicitiam, & reginam uestram non regno pellimus, sed Angliæ uolumus illam cum filia præficere: deinde, non cogitamus antiquare uestras leges: nam & Anglia & Gallia & Cæsaris quoq; prouinciæ diuersis utuntur legibus. Qui pacẽ impedire student, eiusmodi uobis terrores adferunt: sed hi suis tantùm commodis & cupiditati consulunt, non uestræ saluti. Vos autem oculos & animum ab illis auertite, & reipublicæ uestræ statum ipsi perpendite. puellam habetis hæredem regni: huic certè nubendum erit aliquando. Nubet igitur aut alicui uestræ gentis, aut externo cuipiam principi. si domi, nihilo tamen secius integrum nobis ius nostrum manet, & ciuiles turbas ac inuidiam ea res excitabit: si foris aliquem aßumetis, et nos habebitis hostes perpetuos, & alienæ nationi miserrimam seruietis seruitutem. Erunt uobis è longinquo petenda auxilia, & quæ mittentur copiæ, dici nõ potest, quantum uobis damni dabunt, & quàm superbè uobiscum & insolenter agent. hoc enim erit eis persuasum, ipsorũ præsidio atq; tutela uestram salutem omnem contineri. Quid? reginam ipsam & principem uobis eripient, & quò uolent, transportabunt, & si bellum ipsis alicunde moueatur, quod fieri potest, in hoc erunt toti, ut se suaq; defendant, uos autem negligẽt, & nobis in prædam relinquent. Quòd si fortè nõ militem sed duces tantùm mittant: hi uobis præscribent & imperabunt, & si quid rectè geretur, omnem sunt habituri gloriam: si qua uerò clades accipiatur, in uos omnis exundabit tempestas, qui uitam & sanguinem profunditis. Quid etiam periculi sit, externis auxilijs uti, domesticum exemplum docere uos potest. Huius insulæ populi, Britanni, quondam euocarunt Saxones in auxilium, & pòst ab ijsdem sunt pulsi patria, & in montes atq; paludes reiecti. Fuerũt aliquando medij inter Anglos atq; Scotos, Picti, genus hominum acre & bellicosum. hos quum aliquándiu Scoti defendißent ab hoste, sic tandem oppreßerunt, ut ne nomen quidẽ hodie

super-

1548 *superſit. An non idem accidit Gallis, quum Francorum, Græcis, non ita pridem & Pannonijs, hac noſtra memoria, quum Turcarum uterentur auxilijs? Nonne Gothi quondam hac ratione Italiam & Langobardi totam occuparunt Inſubriam? Ne uobis adlubeat, ſi ſapitis, experiri militis peregrini faſtum & inſolentiam: ſed infinitam illam malorum turbam nuptijs & affinitate & honorifica pace componite, & finitimarum gentium morem atq; exempla uobis in eo proponite. Carolus Quintus Cæſar Hiſpaniam & Burgundiam hac ratione tenet: Britanniam minorẽ Galliæ rex hoc modo ſibi comparauit. Idem aliæ quoque gentes faciunt. nam duæ ſunt omnino uiæ, quibus bella finiuntur, per uim ſcilicet atq; uictoriam, aut per connubia. Si uim odiſtis, cur alterũ non admittitis, quod uobis offertur, et quod eſtis aliquando pacti? Non eſt nobis incompertũ, qui uos à ſanis conſilijs abducant. hoc nimirùm agunt eccleſiaſtici quidam, & ipſe regni gubernator: ſed uidete, ne qui toties fidem uiolarunt, libertatẽ uobis omnem perdant, ne largitionibus corrupti, tanquam mercede proditionis, arces ueſtras & propugnacula tradant externis. Quòd cùm facient, uerbo quidẽ fieri ſimulabunt, ut has illi defendant à nobis, ſed reuera, ut illorũ præſidio tuti, frenum ipſi uobis inijciant. quæ ſit interim ueſtra, quæ regni futura conditio, quis non uidet? O miſeram et calamitoſam pertinaciam. Oceano claudimur undiq;, tanquam mœnibus atq; uallo firmiſsimo: ſi modò coniunctio eſſet inter nos animorum, nihil ad ſummã fœlicitatẽ deeſſet, et monarchiam poſſemus conſtituere florentiſsimam. Quòd ſi hæc ratio uos nihil mouet, ſaltẽ moueat & accepta pridem & iam imminens uobis calamitas: moueat numinis diuini metus. nam uiolatæ fidei & pactorũ uindex eſt Deus, & belli cupiditatẽ omnem deteſtatur, grauibusq; pœnis affligit. Reginam ueſtram nobis pactam expetimus, & quam Deus pro infinita bonitate ſua pacis uiam nobis oſtendit, eam ſequimur, & ut uos etiam in ijſdem hæreatis ueſtigijs, petimus, &, ſi nihil impetramus, neceſſariò nobis bellum eſſe gerendũ, profitemur, & auſpice Deo, cuius uerbum atq; uocẽ uos contemnitis, ius noſtrũ ferro perſequemur et igni. Quamobrem, qui ſunt ex uobis uiri boni, quibus patriæ calamitas dolet, qui fidem ſeruandam eſſe putant, licebit ut ad nos tranſeant, quicunq; demum illi ſint: omnem eis fidẽ & amorẽ præſtabimus. ut com*

mercia

mercia quoq; sint inter nos mutua, rex non ita pridem edicto cauit. 1548
quo suæ erga uos beneuolentiæ documentum aliquod extaret. Etsi rectè collocatum beneficium hoc esse uidebit, ampliora statuit in uos conferre, & hæc omnia suo nomine uobis nunciari iussit. Proximè superiori libro diximus de Sebastiano Vogelsbergo, qui decem signa peditum ad Galliæ regem è Germania duxerat: is autumni tempore domum redierat, dimissis copijs. Quòd Gallo militasset, grauiter & acerbè Cæsar tulit, & occasionem expectans, Lazaro Schuendio, dat negocium eius comprehendendi. Venit is Vuisseburgum, ubi domicilium ille habebat, & comprehensum Augustam abducit. Mox habetur quæstio per tormenta, & de nonnullis, qui iam antè uenerant in suspitionem societatis Gallicæ, interrogatur: & quanquam magno quodam robore corporis ac animi, per cruciatum nihil dixerat, tamē quòd in societate rebellium fuisse, quòd Cæsaris edicta uiolasse, quòd insidiosa tractasse consilia diceretur, capitis damnatur, & cum eo centuriones duo, Iacobus Mantellus, Vuolffius Thomas. Itaq; productus fuit in forū, Februarij die septimo, quum ante quatriduū eò uenisset. Erant in armis aliquot signa peditum, et ingens hominum circumfusa turba. Cùm in supplicij locū editiorem uenisset, animo præsenti & intrepido circumspiciens, quoniam ex fenestris et ædibus undiq; spectabant omnis ordinis uiri magnifici, honorificè illos affatur, & de suo uitæ genere locutus, quomodò Cæsari iam antea militarit, exponit, & nullam suæ necis causam esse dicit aliam, quàm quòd ante annum Galliæ regi copias adduxerit, quum ille regni diadema de more susciperet. Erat Vogelsbergus egregia forma & statura, quùmque adeò nullam daret significationem horroris atque metus, omnium oculos in se conuertit. post eum capite mulctati sunt hi, quos diximus, centuriones. Sententiam tulerunt iudices duo, qui Cæsaris aulam atq; castra sequuntur, Hispanus unus, Biruiesca, Germanus alter, Nicolaus Zinnerus, ambo iureconsulti. Schuendium ille criminatus fuerat, quasi circumuentus ab eo fuisset: hi uerò scriptum euulgant, et quamobrem in illos uindicatum sit, ostendunt, & Schuendium purgant, & præter mandata Cæsaris nihil egisse dicunt, & falsam esse criminationē profitentur. Hoc tempore, per Galliam, inprimis uerò Lutetiæ propter Lutheranismū rursus excitantur incendia & persecutiones,

Vogelsbergus capitis damnatus.

Persecutio in Gallijs.

quum

1548 quum interim in Anglia de Missa pontificia prorsus abroganda deliberaretur. Mauricio, Cæsar, honorem septemuiratus, & Ioannis Friderici prouinciæ maximam partẽ, iam antè, sicut diximus, attribuerat in castris ante Vuittembergam: sed hoc in conuentu publica & solenni ceremonia, tanquam in possessionem illum mittit, & in suam Imperijq; fidem accipit, quod tum ei promiserat. Fuit hoc Februarij die uigesimo quarto, qui quidem dies est Cæsari natalis. Ea uerò ceremonia sic habet. In foro tabernaculum erat extructum è materia, patulum, in quod per gradus ascendebatur. eò Cæsar à meridie uenit sub horam tertiam, comitatus electoribus. pòst illinc in uicinam domũ transit, et uestem solennem induit, tum ipse, tum electores. Inde rursus prodit et in solio considet: idem illi faciunt, suo quisq; loco. à tergo, supra Cæsarem erant quodam in pegmate collocati tubicines. Ibi primum agmen Mauricij procedit, et incitatis equis tabernaculum petit, uti fieri consueuit. Interim Mauricius cum altero agmine consistit è regione, comitatus turba procerum, et proximè antè ipsum erãt tubicines duodecim. Mox prodeunt ex illa caterua Henricus Brunsuicensis, Vuolfgangus electoris Palatini frater, Albertus Bauarus, et ubi cursu peruenissent ad locum, descendunt ex equis, et Cæsarẽ adeunt, ac demisse rogant, ut Mauricio publicum Imperij beneficium et insignia principatus conferat. Cæsar, cum electoribus re communicata, per Moguntinum respondet. placere sibi, modò ille ueniat ipse et idem petat. Eo accepto responso, Mauricius cum toto agmine procurrit: præferebantur ei uexilla decem cum totidem insignibus regionũ, pro quibus inaugurationem petebat. ubi conscendisset, in genua subsidet ante Cæsarem, & idem rogat. missus erat ab Augusto fratre Comes Mansfeldius Hoierus, qui flagitaret idẽ. Itaq; Cæsar per Moguntinum respondet. quoniam uterq; fidelem operam sibi nauarint, uelle se Mauricio eiusq; liberis masculis, aut si nulli sint, Augusto fratri eiusq; liberis electoratum Saxoniæ et Ioannis Friderici possessiones omnes conferre, nisi quantùm illius liberis iam antè sit concessum. Moguntinus deinde, iusiurandum, quo tenentur electores, recitat, & ubi Mauricius, illo præeunte uerbis, iurasset, Cæsar ensem ei tradit, & hac ceremonia uelut in possessionem mittit. Ille gratias agit, & omnem fidẽ obsequentiamq; pollicetur. pòst, illa, quæ diximus, uexilla,

Ceremonia inaugurationis Mauricij in electorẽ.

la, quum ea Mauricius accepisset à Cæsare, deijciuntur in promiscuam multitudinem, uti fieri solet. Hæc omnia poterat Ioannes Fridericus, ex ædibus ubi diuersabatur, spectare: & quidem spectauit: nam erant in eodem foro. Bucerus, de quo diximus antè, uocatus demum Augustam uenit, & ad electorem Brandeburgicum diuertit. Iam confectus erat ille, quem suprà diximus institutum fuisse, de religione liber: eum, sic ut erat scriptus, Bucero tradit Brandeburgicus, & uti subscribat, petit. Ille, cùm euoluisset, quòd pontificiam doctrinam in eo constitui uideret, non se posse probare dicit. Tulit hoc iniquè Brandeburgicus, & grauiter ei succensuit, & esse scriptum moderatum iudicabat. sic enim ei persuaserat Islebius. Vrgebat quoq; Bucerum Granuellanus per internuncios, & si probaret, amplissima dona promittebat: cùm autem pollicitationibus nihil efficeret, cœpit comminari. sic ille non absq; discrimine domum reuertit. nam per agrum Vuirtembergicum erant passim Hispanorum præsidia, sicut antè dictum est. Aprili mense, Coloniensis archiepiscopus, nuper factus sacerdos, primam, uti uocant, Missam peragit. aderant Cæsar & Ferdinandus rex & reliqui principes, maximo numero. pòst, epulum dat longè magnificentissimum. His etiam diebus Augustam uenit, rex Tunetæ, Muleasses, quem Cæsar ante annum decimum tertium regno restituerat, eiecto Barbarossa, sicut libro nono diximus. hunc filius natu maximus exoculauerat, occupato regno: profugus igitur & miser ad Cæsarem ex Aphrica sese contulit: neq; multò pòst eò uenit etiam alter filius. Liber ille de religione conscriptus, primò tractat de conditione hominis ante lapsum & post lapsum, de redemptione per Christum, de charitate & bonis operibus, de fiducia remissionis peccatorum, de ecclesia, de uotis, de potestate, de ministris ecclesiæ, de summo pontifice, de sacramentis, de sacrificio Missæ, de memoria, inuocatione & intercessione sanctorum, de memoria eorum qui piè mortui sunt, de communione cum sacrificio iungenda, de ceremonijs et usu sacramentorum. Hæc autem inter alia docentur. opera illa, quæ præter mandatum Dei piè uel honestè suscipiuntur, & quæ uulgò dicuntur opera supererogationis, esse commendanda: non posse hominem sine dubitatione suæ imbecillitatis credere peccata sibi esse remissa: ecclesiam habere potestatem interpretandi scripturas, ex ijs eliciendi & explanandi do-

1548

Bucerus repudiat Interim.

Tunetæ rex Augustam uenit.

Capita libri Interim.

1548 gmata, potestatem iuris dicundi, de rebus dubijs iudicandi per synodum, & condendi leges: unum esse, qui cæteris omnibus præsit, summum pontificem, ob prærogatiuam Petro concessam: huic uniuersæ ecclesiæ gubernationem esse demandatam à Christo, sic tamen, ut cæteri etiam episcopi partem solicitudinis habeant in sua quisq; ecclesia: confirmatione & chrismate accipi spiritum sanctum, ut insidijs diaboli, carnis atq; mundi resistatur, & huius sacramenti ministrum esse duntaxat episcopum: sacerdoti enumeranda esse peccata, quæ ueniunt in mentem: satisfactione, quæ in pœnitentiæ fructibus consistit, maximè in ieiunio, eleemosyna, precatione, peccatorum causas excindi, & temporalem pœnam uel tolli uel mitigari: unctionem sacram inde ab apostolorum ætate nobis esse traditam, ut uel corpori subueniat, uel mentem ipsam aduersus ignita tela diaboli muniat: adhibendam igitur esse tunc, quum uitæ finis imminere uidetur: matrimonium sine parentum assensu contractum, debere esse ratum, sed liberos tamen pro concione monendos, ut parentes in consilium adhibeant: Christum in ultima cœna sacramentum instituisse sui corporis atque sanguinis: primùm, ut à fidelibus illud sumeretur, ueluti cibus animæ salutaris, deinde, ut in ipsius mortis memoriam offerretur: nam duo esse omnino sacrificia Christi, unum, in cruce cruentum, alterum, quo sub specie panis atq; uini, corpus & sanguinem suum ipse patri obtulit, et pòst, apostolis eorumq; successoribus illud in sui memoriam peragendum ad finem usq; sæculi, commendauit: illo quidem genus humanum fuisse reconciliatum patri, sed hoc non cruento, sisti Deo patri & repræsentari Christum, non ut denuò peccatorum remißionem mereamur, sed ut morte Christi paratam reconciliationem fide nobis applicemus: in hoc sacrificio, quo mortem Christi recolimus, memoriam esse celebrandam sanctorum, ut ad Deum patrem pro nobis intercedant, suisq; nos meritis adiuuent: complectendos etiam esse mortuos, Deoq; commendandos. Postea præcipitur, ut ceremoniæ ueteres, quæ baptismo solent adhiberi, retineantur omnes, exorcismus, abrenunciatio, fidei profeßio, chrisma, item, ut in ceremonijs, quæ Missæ adhibentur, nihil mutetur: in singulis oppidis atq; templis quotidie duæ Missæ ad minimum peragantur, ruri autem & in uicis, una, præsertim, diebus festis: in canone Missæ prorsus nihil immutetur, & reli-

quæ omnia seruentur iuxta uetus præscriptum: si quid tamen irrepsit, 1548
quod superstitioni causam dare poßit, tollatur: uestes, ornamenta, uasa, cruces, altaria, candelæ & imagines, uelut monumenta quædam retineantur: preces ordinariæ & pia illa psalmodia minimè tollantur, & ubi sublata sunt, restituantur: mortuorum exequiæ, de more ueteris ecclesiæ peragantur, diuorum quoq; dies festi, sed & illi, quibus decretæ sunt supplicationes, colantur: pridie paschatis & pentecostes, aqua baptismi præparetur consecratione solenni: luxus frenandi, & animi ad officia pietatis excitandi causa, certis diebus ab esu carnium abstineatur, & ieiunetur: postremò, licet optandum sit, plurimos inueniri ministros ecclesiæ, qui castè uiuant, tamen, quòd multi paßim uxores habeant, quas nolint repudiare, neque sine graui turba mutari nunc istud poßit, expectandum esse concilij decretum: idem quoque placere de ijs, qui cœnam domini sub utraq; specie percipiunt: sic tamen, ne reprehendant eos qui diuersum faciunt. nam sub utralibet specie, Christi corpus atq; sanguinem contineri totum. Ad hunc modum promulgatus quidem fuit liber, ut postea dicemus, sed non ita conscriptus initio. non semel enim, ut antea dictum est, sub incudem reuocatus, & Bucero fuit exhibitus aliquantò purior. Cùm ergò diu multumq; iactatus esset inter ordines priuatim, Romam quoq; mittitur. nam etsi totus ferè papismus in eo stabilitur, tamen, quòd aduersarijs essent concessa nonnulla, pontificem prius esse consulendum placuit.

Is deinde Cæsari per cardinalem Sfondratum has animaduersiones aperit. ut presbyter ordinatus ducat uxorem, & sacrum officium administret, esse inauditum: consuetudinem illam sumendi cœnam domini sub utraq; specie, esse abrogatam: in his duobus indulgendi facultatem nulli competere, præterquam pontifici Romano & concilio: religionis antiquæ sectatores non esse his dogmatis alligandos, uerùm, si qui Lutherani uelint ab incepto desistere, non esse repudiandos: illud de duabus Mißis, intelligi debere solùm de Lutheranis: psalmodia oportere ubiq; restitui: diebus festis celebrandam esse cuiusq; ecclesiæ patroni memoriam: ijs, qui iam sunt sacerdotes, aut postea fient, abstinendum esse à coniugio: sacrorum bonorum & iurisdictionis oportere fieri promptam restitutionem: constare enim de spolio, nec utendum in eo forma iuris ordinaria, sed de plano cognoscendum,

Animaduersiones Pontificis super Interim.

1548 & manu regia conficiendum esse negocium. Hac illata censura, Moguntinus, Treuirensis, Coloniensis, quibus ea communicata fuit, eodem planè modo Cæsari respondent, & restitutionem inprimis urgent, eamq; pernecessariam esse docent, si quidem religio Christiana conseruari, & quibus in locis abolita est, recuperari debeat: paci quoque non aliter posse consuli: prouidendum igitur inprimis, ut templa & monachorum collegia plenè restituantur: et quoniam de ui spolióque constet, agendum esse paucis, ut cultus diuinus quamprimùm recuperetur: orare autem, ut in bonam partem hæc accipiat, & ecclesiæ membra suo patrocinio defendat. Reliqui tres electores, non quidem eius erant sententiæ, Palatinus inprimis & Mauricius, uerùm uterq; causas habebant, cur Cæsari non admodum reclamarent. Cæteri principes, qui maxima parte sunt episcopi eodem modo sicut Moguntinus atq; collegæ, respondent: ciuitatum non ita magna fuit habita ratio. Cæsar igitur idibus Maij conuocat omneis ordines, & de sua in Germaniam charitate præfatus, perspicuis, inquit, argumentis & ipsa re manifestè deprehendi, neque pacem constitui, neq; ius exerceri posse, nisi composita prius controuersia religionis, quæ multis nunc annis complures in Imperio simultates, offensiones, odia, discordias atque bella suscitauit. hæc nimirum causa fuit, quamobrem crebris conuentibus & per colloquia sæpe medicinam quæsiui: sed interea non modò per Germaniam, sed per alios etiam nominis Christiani populos, ista labes atque contagio peruasit, ita quidem, ut præsentius nullum remedium appareret, quàm concilium publicum. Id demùm, uobis flagitantibus, ut Tridenti cogeretur, effeci, & simul uobis author fui sub initium huius conuentus, ut eius authoritati uos summitteretis, & mihi cura permitteretur excogitandi rationes pias, quibus interea tranquillè per Germaniam uiueretur. Quæ quidem obsequentia fiduciaq; uestra & tunc mihi fuit & nunc etiam est pergrata. Cùm ergò totus in hanc solicitudinem incumberem, & sententias à uobis exquirerem, non sine magno animi dolore cognoui, discordiam religionis & anteactis malis omnibus dedisse causam, & nisi prouideatur, in posterum esse daturam. Itaq; sic iudicabam, non esse rem in eo statu ac perturbatione relinquendam, adusque concilij decretum, sed ad moderationē aliquam oportere deduci, præsertim, quum

Cæsaris oratio ad ordines Germaniæ.

sub=

subinde nouæ sectæ nascerentur. Hæc molienti mihi, quidam magni 1548
nominis atque loci, cupidi pacis & amantes reipublicæ, quæ ipsorum esset de religione sententia, scripto comprehensum exhibent, & obseruantiam pollicentur. Equidem, ubi scriptum illud accepi, theologis quibusdam uiris bonis atque doctis, ut secum diligenter expenderent omnia, commisi: hi deinde referebant, modò rectè intelligatur, non illud repugnare catholicæ religioni neq; doctrinæ, legibus & institutis ecclesiæ, duobus tantùm exceptis dogmatis, quorum unum est de coniugio sacerdotum, alterum de cœna domini: sed et accommodatum esse dicebant ad concordiam Germaniæ stabiliendam: id quod mihi sanè futurum sit longè optatissimum: quid enim iucũdius accidere possit, quàm omneis ordines uidere consentientes animis, eandem sequi formam religionis? Quòd cùm ita sit, ab illis, qui ecclesiæ catholicæ leges atque morem adhuc magna cum laude seruarunt, peto, ut in eo permaneant, neque dimoueri sese patiantur, nec aliquid immutent. quod quidem antea mihi se facturos esse receperunt: ab ijs autem, qui religionem innouarunt, contendo, ut uel ad reliquos ordines transeant, & eandem cum ipsis religionem profiteantur, uel suam doctrinã ad huius libri præscriptum moderentur, & hæc omninò uestigia sequantur, nec præterea quicquam instituant, sed intra hos limites atq; fines consistant, neq; uel in scripto uel concionibus contrà quid faciant, & concilij decretum obsequenter expectent. quod quidem ut primo quoq; tempore cogatur, omnem sum daturus operam: nunc quidem etiam in hoc sum totus, ut formula concipiatur emendationis ecclesiasticæ. Quum sic per scribam esset locutus, uti fieri solet, librum recitari iubet. ibi Moguntinus, qui primum inter electores locum obtinet, non exquisitis ordinum sententijs, consurgit, ac ueluti publico nomine, Cæsari, pro tanto labore, studio, cura, diligentia, charitate patriæ, maximas agit gratias: & quoniam antehac ipsius fidei rem permiserint, ac nunc in eo sit elaboratum, æquum esse dicit, ut gratissimis animis hoc ipsum agnoscant, & decreto pareant. Hanc gratiarum actionem Cæsar habuit pro communi assensu & approbatione, nec ullam pòst excusationem admisit, ut postea dicemus, & librum typis euulgari iubet latino simul & populari sermone. Quarto pòst die refert ad ordines, & quanto suo labore quantoq; sumptu pax com-

Cæsar offert Interim ordinibus.

1548 parata sit Germaniæ, demonstrat, & quia res ipsa postulet, ut in futurum etiam caueatur, perutile sibi uideri dicit atq; necessarium, ut magna quæpiam pecuniæ uis conferatur, & certis locis in ærario publico conseruetur, ut si quis fortè motus intra uel extra Imperij fines aliquando nascetur, paratum sit præsidium. Paucis deinde diebus interiectis, Ferdinandus rex commemorat, se grauibus de causis, quas & ipsi satis intelligant, & explicare nihil attineat, missa legatione, cum Turca fecisse inducias annorum quinq;, & ante annum esse factum initium: et quanquam ille suis mandarit, ne quid contrà faciant, tamē petere, ut nihilo secius auxilia iam antè promissa contribuant, ut si forsan ille discedat à pactis, facilè resisti poßit: deinde, quoniam ille loca finitima ualidis præsidijs muniat, sibi quoq; nihil hic esse negligendum: itaq; paßim instituisse munitiones locorum, & alere præsidia: sed propter superiorum annorum sumptus bellicos longè maximos, non se posse tantùm onus diu sustinere: orare igitur, ut in hos usus pecuniam annuam dependant, donec induciæ durabunt: hoc enim ad ipsorum omnium pertinere quietem atq; salutem. Interea Ferdinandi filius, Maximilianus, Augusta profectus, in Hispaniam contendit, ut natu maiorem Cæsaris filiam, Mariam, consobriam suam, in matrimonium ducat. Attributus ei fuit cardinalis Tridentinus, & mensibus aliquot antea præcesserat dux Albanus. Ad exitum Maij mensis, equites Neapolitani, qui per Nortgouiam antè fuerant, in agrum Argentorato uicinum ueniunt, & ferè per trimestre tempus commorantur, & dici uix potest, quàm egerint insolenter. ueniebant in urbem subinde, neq; magna suspitione res caruit. Mauricius non multò post editum à Cæsare decretum, abit: Ioannes uerò Brandeburgicus, electoris Ioachimi frater, Cæsarem adit, & Ferdinando rege præsente, petit, ut in eo sibi parcat, & de suis in ipsum officijs quædā locutus, hac potißimùm fiducia se militasse ipsi proximo bello dicit, quòd de religione sibi cauisset. Cæsar, ordinum Imperij consensum hunc esse, nec ab eo recedi oportere dicebat: ille contrà nō omneis assensisse, neq; se bona conscientia decretum hoc laudare posse respondit, & pactum atq; promissum urgebat. Cùm nihil Cæsar proficeret, iubet eum discedere. quod ideò factum esse putatur, ne suo uel exemplo uel sermone aliorum animos ille confirmaret. Itaq; sub uesperum eodem die domū uersus proficisci-

Ferdinādus petit auxilia in Turcā

Ioannes Brand. Interim non assētitur.

ficiſcitur, neq; per ſuam ditionem quicquam immutauit. frater eius 1548
elector, qui ſemper id operam dedit, ut Cæſari placeret, minimè reſtitit: ſed neq; Palatinus, quum Cæſarem alioqui non admodum haberet tunc propitium. Legati ciuitatum, hi ſunt Auguſtanæ confeßionis, quum urgerentur, orabant, ut ſibi liceret ad ſuos referre, quò pòſt ex eorum ſententia reſpondeant. permiſſum hoc eis fuit. Vuolfgangum Bipontinum principem ex familia Palatina, qui legatos ibi habebat, Cæſar iubet ipſum adeſſe: cunq; ueniſſet, inſtat, ut ratum habeat decretum. Ille religionem nullam aliam ſe nouiſſe dicit, præter eam, in qua ſit natus & ad hoc uſq; tempus educatus: itaq;, ut ſui rationem habeat, petit, & ſe facturum in eo dicit, quantum omninò poßit salua conſcientia. Cæſar tunc quidem illum ſic dimittit, ſed poſtea per litras & internuncios acriter urgebat, ut ſuo loco dicemus. Auguſtano ſenatu conſultante, Cæſar militum ſtationes per urbem diſponit. erat ibi primi nominis eccleſiæ miniſter, Vuolfgangus Muſculus: is, nutantibus rebus, quum timidè ſenatum agere uideret, neq; librum approbare poſſet, diſcedit, Bernam Heluetiorum profectus. Halæ Sueuorum erat Ioannes Brentius. hic & ante annum ſecundum in magno fuerat diſcrimine, quum Smalcaldicis domum reuerſis, Halam Cæſar aduentaret, & nunc in multò uerſabatur maiori. Tunc enim, paulò antè, quàm Cæſar accederet, quòd fuit initio Decembris, quidam Hiſpani ſatellites, cùm in oppidum ueniſſent, ad illius ædes rectà contendunt, & intromitti poſtulant, alioqui minantur atrocia. Recepti, proteruè multa faciunt & inſolenter. uxorem igitur atque familiam iubet, cùm alibi locus non eſſet, in ciuitatis domum hoſpitalem ſeſe recipere, pauloq; pòſt ipſe ſequitur, domi relicto, qui uictum illis & neceſſaria ſubminiſtraret. Poſtridie uerò, quidam ex optimatibus, Hiſpanus, ordinis eccleſiaſtici, pulſis illis, domum totam occupat, & ingreſſus bibliothecam, omnia perquirit. ibi cùm literas aliquot reperiſſet amicorum, datas ad Brentium, & familiariter ſcriptas de communium temporum perturbatione, magnam ei conatur inuidiam conflare, cùm eas apud ſuos diuulgaſſet. Amicorum igitur ſecutus ille conſilium, intempeſta rigidaq; nocte diuertit in uiciniam, ne ſua præſentia ciuibus incommodaret. Vbi uerò Cæſar Halam ueniſſet, & clementer ageret, neq; propter doctrinæ genus ibi celebratum offenſio-

Biponti-ni principis conſtantia.

Io. Brentij labores & pericula.

1548 nis ullam daret significationem, Brentius eò demùm reuertit, suamq; functionem obijt, ad hoc usq; tempus, quandò de religione factum decretum Cæsar ab omnibus recipi uolebat. Iussus enim ille, sicut alij plæriq; per Germaniam, uiri docti, quid eo de libello sentiret, explicare: licet periculum suum intelligeret, tamen, ut ecclesiæ suum præstaret officium, à sacris literis illud dissentire pronunciat, idq; scripto demonstrat. Quod cùm in pontificiorum manus uenisset, legatis Halensibus mandat Granuellanus, nomine Cæsaris, ut quidem aiebat, darent operam, ut Augustam ille pertraheretur uinctus. Admonitus autem ab amicis, in uicinum agrum secedit: neq; multò pòst Halam uenit Hispanorum turma. quorum præfectus ilicò Brentij domum inuadit, & diligenter omnia peruestigat, si quid posset auferri prædæ: sed supellectilis potißima pars iam erat ab amicis atque propinquis aliò translata. Sic igitur ille, quum annos ibi uiginti sex docuisset, profligatur: uxor autem eius, etsi graui detineretur morbo, quo pauló pòst etiam extincta fuit, exulare iubetur. itaq; misera cum sex liberis uagatur sedibus incertis, & quo se recipiat, uix ullum habet perfugium, Hispanorum formidine concußis omnium & occupatis animis: eumq; dolorem & ægrimoniam augebat etiam, quòd interea, quæ mariti esset fortuna, nesciret. Vbi uerò de Brentij calamitate dux Vuirtembergicus Vlrichus accepit, quanquam magnis ipse uersabatur in periculis, tamen hospitium occultum ei præbuit atq; familiæ. Porrò Sueuiæ ciuitates plæraq; omnes, authoritatem secutæ Cæsaris, imperata se facturos promittebant. Itaq; doctores paßim multis ex locis migrabant, ne quid sua profeßione committerent indignum. Andreas Osiander Noribergam ideò reliquit, inq; Prußiam sese recepit: Spiræ & Vuormaciæ singuli tantùm erant, qui & ipsi fuga salutem petebant: Gulielmus Comes Nassouius Erasmum Sarcerium idcirco discedere patiebatur: Vuirtembergicus etiam princeps, cuius in agro paßim erant Hispanorum præsidia, sicut dictum est, quum à Cæsare mandatum uenisset, librũ iam editum pro cõcione recitari iubet, et ne quis contrà faciat, edicit, et si quis in posterũ mißificare uelit, potestatẽ facit, & suis, ne quẽ sacrificiũ prohibeant, mandat, et ecclesiæ ministros, nõ approbantes decretũ, ab se dimittit. in his erat Erardus Schneffius. Per Granuellanũ & Atrebatensem episcopum Cæsar Saxoniæ ducem

Doctores pij solum uertunt.

capti=

captiuum urgebat, ut decreto paréret, & editi libri doctrinam seque- 1548
retur: Et quanquam pollicitationibus animũ eius tentabant, & spem
aliquam libertatis ostendebant, constans ille tamen in sententia per- Saxonis captiui constantia.
mansit, & superiori, inquit, anno, quando conditiones mihi Cæsar
tulit, hæc etiam perscripta fuit, ut & ipsius & concilij de religione de-
creta futura probarem: cùm autẽ intelligeret, me nullius periculi ter-
rore uel metu posse induci, ut assentirer, conditionẽ illam remisit, neq;
de religione quicquam deinde mecum egit. Quod maximi certè be-
neficij loco tunc habui, & hoc uelut onere grauißimo subleuatus, re-
liquas omneis cõditiones, quibus de mea persona, deq; fortunis omni-
bus, pro suo arbitratu Cæsar statuebat, eò facilius & æquiori animo
tuli, sperans futurum, ut religio mihi mea deinceps permitteretur libe
ra: nunc autem, quando rursus urget ac mandat, ut decreto facto sub-
scribam, equidem profiteor me iam inde ab adolescentia sic institutũ,
ac deinde sacrorum librorum lectione sic esse confirmatum, ut hanc
doctrinam planè conuenire cum prophetarum & apostolorum scri-
ptis, nec ullius erroris conuinci posse iudicem. hac nimirùm de causa
& parens meus & ego, nonnulliq; alij principes, eius doctrinæ con-
feßionem scripto comprehensam exhibuimus olim, & legitimo per-
misimus concilio. Cùm ergo hac sui uerbi cognitione me Deus illu-
strarit, non mihi licet ab agnita ueritate discedere, nisi sempiternum
exitium mihi conciliare uelim. Itaq; si decretum hoc reciperem, quo-
niã multis in locis, & grauißimis quidem, illud à sacra scriptura dißi
det, damnarem quam sum hucusq; profeßus, Iesu Christi doctrinam,
et uerbis atq; sermone probarem quod uitiosum & impium esse scio.
Hoc ipsum uerò quid aliud sit, quàm pictis atq; fucatis uerbis ludifi-
care diuinam maiestatem simul & Cæsarem? qua quidẽ re quid fieri
poßit flagitiosius? nam hoc illud est, de quo Christus tam diligenter
nos admonet, peccatũ in spiritum sanctum, quod nullo unquam tem-
pore condonatur. Quòd cùm ita sit, & quoniam his uinculis est alli-
gata conscientia mea, maiorem in modum, et per misericordiam Dei,
quam humano generi per filij sui immolationem impertiuit, oro &
obsecro, ne Cæsar hoc meum factũ implacatè ferat. Quòd enim Augu
stanæ confeßionis doctrinã retineo, salutis meæ causa facio, & rebus
omnibus posthabitis, quomodo post hanc ærumnosam uitam, sempi-

1548 ternæ uitæ lætitiæq; particeps fiam, cogito. Ad Cæsarem etiā à nonnullis audio deferri, quasi non religionem, sed gloriolam aliquam & nescio quid aliud in eo spectem: obsecro, quid omnium rerum humanarum optatius euenire mihi poßit, præsertim mole corporis grauato, quàm libertas, quàm reditus ad uxorem & liberos, quàm ocium & quies domestica? Testificor autē Deum, & tunc, cùm à nobis omnibus factorū rationē ille poscet, testificabor, me nihil aliud spectasse, quàm ut uero ipsius cultu, regni cœlestis hæreditatem consequar, quod ut Cæsar certò credat, sibiq; de me persuadeat, uehementer oro. Cæteris in rebus omnibus prompta semper mea fuit in illum uoluntas, & erit in perpetuum, & quam ei dedi fidem, eam uti uirum bonum & illustri genere natum decet, præstabo. Quod superest, & offensionem omnem remittat, meq; tandem ab hac diuturna captiuitate liberet, obsecro, ne uidelicet ego sim primus omnium principum, qui suam ætatem captiuus apud ipsum transegisse dicatur. Cùm in eo firmus et immotus persisteret, durius aliquantò tractari cœpit, & adempti fuerūt ei libri sacri, & iniunctum, ut diebus uetitis abstineret à carnibus: ille etiam, quo fuerat usus ad hoc usq; tempus, permissu Cæsaris, euangelij doctor, quum præsens imminere sibi periculum uideret, mutata ueste, clanculum se subducit. Peruulgatæ tum fuerunt, & ex aula Cæsaris emanarunt literæ, quas Lantgrauius ad Cæsarē scripsisse ferebatur. ijs in literis, uxori se mandasse dicit & consiliarijs, ut conditiones reliquas omneis impleant, ut ijs, qui propter anteactum bellum querimoniam habent, satisfaciant: deinde librum de religione conscriptū sibi lectum esse dicit: & quanquam in eo sint nonnulla, quæ non satis intelligat, & quæ sacris literis confirmare non poßit, tamen, quòd uetustate nitantur et sanctorum patrum authoritate, nō se plus uelle sapere quàm illos, & ratum habere scriptum illud, et curaturum etiam, ut à suis obseruetur. posthæc, fidem et operam suam ei defert, siue cum Turca, uel pontifice Romano, uel quibuscunq; regibus, uel Heluetijs bellum gerat, siue per Germaniam ipso uelit uti: sed orare per Christū & omneis diuos, ut offensionē omnem deponat, seq; liberum faciat: iam enim captiuum detineri per annum totum, & satis duram luisse pœnam, & in extremas redactum esse angustias: porrò, maioris cautionis loco daturum se filios duos obsides, donec ei plenè sit satisfa-

Literæ sparsæ nomine Lantgrauij.

ctum,

ctum, & quancunq; rationem ipse præscripserit, ea se paratum esse cauere. Nihil autem his precibus effecit, & subinde, custodibus Hispanis, aliò traductus fuit, Donauerda primùm Norlingam, deinde Hailbrunum, pòst, Halam Sueuicam. Dum hæc in Germania Cæsar molitur, publico decreto Missa per Angliam abrogatur, neq; multò pòst captus fuit Stephanus episcopus Vintoniensis, qui contendebat, decreta, quæ fierent in hac ætate regis adolescentuli, nullius esse momenti. Iussus fuerat anno superiori continere sese domi, & abstinere à publico: nuper autem dimissus, quum sententiam mutasse putaretur, concionem habuit ad regem cæterosq; proceres, & quum in ea, quid suæ mentis esset, explicasset, custodiæ mandatur. Conscriptam reformationis, uti uocant, formulam, Cæsar Iunij die decimo quarto recitari iubet ecclesiasticis. in ea continentur hæc capita, de ordinatione, de ordinum ecclesiæ officijs, de monasterijs, de scholis, de locis hospitalibus, de dispensatione uerbi Dei, de administratione sacramentorum, de Missæ ceremonijs, de ceremonijs ecclesiasticis, de disciplina cleri & populi, de multitudine beneficiorū, de uisitatione, de synodis, de excommunicatione. Hæc autem inter alia traduntur, ut qui sacros ordines petunt, diligenter examinentur de fide, de moribus, deq; scientia, maximè uerò de hæresibus, hoc potißimum tempore iactatis, & an idem credant, quod Romana, catholica & apostolica credit ecclesia: de moribus inquisitio fieri iubetur, iuxta præscriptum Pauli, quod est capite tertio primæ epistolæ ad Timotheū: sed illud, quod Paulus inter alia monet, ut ecclesiæ minister sit unius uxoris maritus, qui domui suæ bene præsit, & liberos habeat obsequentes, omittitur: ad episcopatum nemo recipiatur, nisi sit sacerdos, aut primo quoq; tempore reliquos gradus recipiat: episcopi curam habeant suarum ouium, eásque doctrina pascant & sacramentis: ecclesias quoque subinde uisitent, dentq; operam, ut reliqui ministri suum munus faciant, ne lupi gregem inuadant: monastica uita rursus instituatur, ijs locis, ubi desijt: in scholis nihil doceatur, nisi quod cum ecclesia catholica congruit: in administrandis sacramentis & ceremonijs retineatur sermo Latinus, ne uilescant, si populus intelligat: is qui uulgò dicitur canon Missæ, maneat integer et silētio pronuncietur, ut tremēdis illis mysterijs sua conseruetur dignitas: in ceremonijs usitatis nihil mute-

tur:

1548

Missa per Angliam abrogatur.

Cæsaris reformatio ecclesiastica.

1548 tur: sal, aqua, herbæ, agnus paschalis, noui fructus, item templa, calices, altaria, pallæ, uestes atque uasa consecrentur per orationem aduersus insidias diaboli & ueneficia: cærei quoq; inflammentur, & adoleantur suffitus atq; thura: supplicationes etiam fiant ad templa diuorum: clerus temperanter & sobriè uiuat, scortationem fugiant, concubinas ab se dimittant, aut mulctentur: magistratus ciuilis opem episcopis ferat, ut morum & disciplinæ fiat emendatio, & ut ecclesiarū libertas integra conseruetur: synodi diœcesanæ reuocentur in usum, & bis quotannis peragantur, in ijsq; de singulorum moribus atque uitijs inquiratur: qui alia ratione sanari non possunt, ab ecclesiæ communione pellantur: eorum aditum atq; sermonem omnes defugiant, neq; prius illi recipiantur in gratiam, quàm supplices deprecentur, & emendationem promittant. Hanc formulam, eo, quem diximus, die recitatam, episcopi, quum deliberassent, comprobant, & non multò pòst, quàm domū redierint, synodos uelle se conuocare dicunt: in nonnullis autem rebus pontificem solicitari petunt, ut assentiatur. Fuit & hic liber pòst euulgatus typis. De ciuitatum legatis antea diximus, quomodo decretum factum suis renunciarint: quum autem Argentinenses, qui facilè erant primi, serius aliquantò responderent, Cæsar illos per Granuellanum urget. Is, Iunij die uigesimo octauo, legatos, in quibus primum locum habebat Iacobus Sturmius, accersit, & per Henricum Hasium, quo utebatur interprete, scire ipsos dicit, quemadmodum ordines à Cæsare flagitarint, eiúsque fidei permiserint, ut rationem aliquam constitueret, quæ seruetur adusque concilium: id illum fecisse, & formulam esse conscriptam à uiris doctis atque bonis, quam principes omnes, paucis quibusdam exceptis, & præcipuè ciuitates approbarint: quum autem ipsi & quidam alij Cæsarem orarint, ut suis hoc renunciare liceret, assensisse illum, atq; interea expectasse: uerùm, quòd nihil adhuc respōderint, esse nonnihil ei molestū, ideoq; sibi dedisse negocium, ut quæ sit ipsorum uoluntas, cognoscat. Illi, cùm silentij causam exposuissent, epistolam exhibent, de sententia senatus inscriptam Cæsari. nihil sibi magis esse in uotis, quàm ut in omnibus ei gratificari liceat: sed sibi suisq; ciuibus ita esse persuasum, quòd si decretum hoc omnino recipiant, fore, ut & conscientiam suam ipsi lædant, & Deū grauiter offendant, et suæ saluti peßimè con-

Argentinenses urgētur ut Interim suscipiant.

Argentinensium respōsio

consulant: quum autem ipse pro sua prudentia satis intelligat, quàm 1548
sit istud graue, petere se per Christum, ut in re tam ardua, quæ non ad facultates atque bona, sed ad animæ salutē & ad uitam sempiternam pertinet, sui rationē habeat, & sicut alijs diuersæ partis, ita sibi quoque religionem permittat Augustanæ confeßionis, adusq; concilij decretum, uti sæpe constitutum sit in comitijs, neq; cogat, ut secus quàm sentiunt, ore profiteantur: se uicißim omni ratione curaturos, ne quid in sua ciuitate turbulenter aut irreligiosè fiat, néue praua dogmata locum habeant, & ne qua uicinis querimoniæ causa detur. Has literas ubi Granuellanus audiuit, Cæsarē præclarè semper de ipsorum ciuitate sensisse dicit: & quoniam plæriq; omnes decretum factum laudent ac ratum habeant, non esse quòd putent ipsos exemptum iri: nam habere se in mandatis, ne quod huius generis responsum admittant: itaq; frustrà supplicari: planè igitur respondeant, quæ sit senatus uoluntas. Adhæc illi: quòd Cæsaris fidei commissa res fuerit, id se cæterosq; legatos de rebus politicis, nō autē de religione semper accepisse, quòd hanc ad cōcilium esse reiectam putarent, ut ibi partibus auditis fieret cognitio: sed hoc in libro definita esse omnia propè doctrinæ capita cōtrouersa: quòd si nunc illa recipiant, nulla prius habita cognitione, neq; suarum partium uiris doctis auditis, fore, ut nō sint amplius controuersa, neq; concilij authoritate indigeant: quòd uerò plæriq; principes ac ordines decretum factum approbent, non esse mirum: nam ipsorum hoc fieri commodo: illis enim omnia permitti salua & integra, sibi uerò modū præscribi religionis, & mandari, ut ab ijs dogmatis, quæ semper controuersiam habuerunt, discedant non auditi, quū tamen in comitijs omnibus ad concilium causa tota sit relegata: nimirùm, cogere aliquem, ut aduersus cōscientiam aliquid faciat, etiam si uersetur in errore, uehementer esse graue, nisi primùm sit demonstratus error: existimare se, multos utrinq; uiros esse bonos, qui tamen opinione & sententijs inter se dißideant: ijs profecto uim nullam adhibendam, sed ratione & ueritate & argumentis agendum esse: cùm ergò cæteris in rebus omnibus, extra religionem positis, omnia sua Cæsari deferant, orare, ut ei senatus hæc postulata commendet: scire se, quanta sit Cæsaris potentia, quantumq; periculum in se recipiant, si uiribus ille rem experiri uelit: nisi ergò persuasum haberent, hac illius

decreti

1548 decreti approbatione Deum grauiter offendi, maximam fore dementiam, si non ei morem gerant. Ibi Granuellanus, quum antè dicta repetisset, ipsos, quo tempore Cæsari fuerunt reconciliati, promisisse ait obseruantiam eorum, quæ pro Imperio salute statueret: huius autem generis esse decretum hoc, de doctorum hominum consilio factum, & à maiori parte comprobatum: non ergo posse recusari, quoniam cum ecclesia consentiat: an sibi tantùm arrogent, ut plus uidere se putent, quàm uniuersam ecclesiam? ut seceßionem à reliquis faciant? nō ipsis licuisse religionē mutare, nisi de cōmuni totius orbis consensu: quamobrem si nullum habeant aliud mandatum, cognoscant è senatu, uelintne obtemperare, an minus? quòd se tantùm de rebus politicis accepisse dicant, quum Cæsari causa permitteretur, non referre, quomodo ipsi acceperint, sed quomodo maxima pars ordinum. Illi contrà, se suiq; ordinis reliquos legatos propè ab omni deliberatione remotos & exclusos, neque tunc etiam, quum ad Cæsarem causa reijceretur, fuisse consultos: itáque non aliter accepisse, quàm dictum sit: sed & principes aliquot sic illud accepisse: quo tempore cum Cæsare pacificarint, non se recepisse obseruantiam, eò quòd metuerent, ne ad religionem illud aliquando pertraheretur: hoc ipsius filio notum esse, episcopo Atrebatensi, qui tunc etiam nomine Cæsaris promiserit, fore, ut religionis causa tota concilio legitimo permitteretur: quòd uerò decretum hoc, ueluti publicum Imperij senatusconsultum recipiendū esse dicat, non se recusare ullum onus reipublicæ, sed præsentem hanc causam ad animæ salutem & uitam æternam pertinere: deinde, decreti molem omnem recumbere in homines pios: nam reliquam turbam, quæ religionem contemnat, minimè solicitam esse, quid statuatur: ad amplectendam uerò fidem neminem esse cogendum: de Cæsare non se dubitare, quin pacem & concordiam amet: sed tamen, si hæc uia retineatur, & homines præter animi sententiam loqui cogantur atque sentire, ualde metuendum esse, ne talis tamq; subita mutatio magnos excitet motus: librum illum esse compositum à uiris aliquot doctis, è quibus aliqui ueritatis habeant cognitionem: id enim satis apparére: sed quosdam alios admiscuisse multa, quæ cum sacris literis & patrū doctrina minimè congruant, ut quidem demonstrari poßit, modò dicendi locus detur: seceßionem nullam se fecisse à reliquis, uerùm in

præci=

præcipuis dogmatis conuenire sibi cum uera ecclesia: petere ergo rur- 1548
sus, ut Cæsari detur epistola, quò senatui renuncient: nam aliud nihil habere se in mandatis. Tum ille cœpit aliquantò loqui stomachosius, & decretum urgebat, & ad alia quædam diuertit, & in Gallijs iactari dicebat à magnatibus, fore, ut Argentinenses decretum non admittant: eum rumorem ad Cæsarem esse delatum, neque nullam excitare suspitionem. Exitus erat, ut diceret Cæsarem expetere clarum & apertum responsum: neminem quidem esse cogendum, ut fidē aliquam profiteatur: sed id oportere accipi de his, qui non sunt nominis Christiani: nam eos, qui fidem semel acceptam abnegant, igni posse cogi. Ad ea legati. quid Galli spargant, non sibi constare, sed à senatu nullū adhuc factum decretum, nec aliud actum esse, quàm hoc ipsum, de quo nunc agant & solicitent: cùm ergò nolit ad Cæsarem ista referre, non esse quòd amplius instent, & relaturos ad senatum: igni quidē posse aliquem è medio tolli, sed ut aliter quis credat, cogi non posse: & hic quidem fuit exitus orationis. Cum cæterarum ciuitatum legatis in eandem propè sententiam sigillatim actum antea fuit, & comminationes etiam additæ, & designatus dies, intra quē responderent, & iußi manere, donec à suis esset allatum responsum: Argentinensibus uerò nihil tale præscriptum fuit. Quod in futuros usus pecuniam conferri Cæsar postulauit, ordines etsi graue sibi esse dicerent, approbarunt: Ferdinando quoque regi in singulos induciarum annos aureorum millia centena promittunt: sed à Cæsare petunt inuicem, ut præsidia deducat, & copias militum huc illuc dispositas, quæ paßim per agros & oppida plurimum damni dent, rebus iam pacatis dimittat, & miseros homines, quorum magnæ sint querimoniæ, reficiat. Cæsar causas ait subesse graues, cur in hoc tempore militem exauthorare non poßit: ad damnum uerò datum quod attinet, illud, se quidem conscio, minimè fieri: cùm enim illis persoluat, æquum esse, ne cui faciant iniuriam, & hoc suæ esse uoluntatis: iam antea quoque delatum aliquid eius generis ad se fuisse, uerùm, inquisitione facta, propè nihil esse compertum: uerúntamen nihil se prætermissurum, ut certò cognoscat: nec enim ulli futurum impunè, si quid deliquerit. Vt Cameram Cæsar hoc tempore pro suo arbitratu constituat, & supplementi loco iudices adiungat, ordines ei permittunt, & sumptum ipsi

1548 pollicentur. Eius actionis, quam de fœdere institutam fuisse diximus, hic fuit exitus, ut Cæsaris prouinciæ omnes, quas per Germaniam & Belgium habet, sint in tutela et patrocinio Imperij, & contribuant in usus publicos, ita tamen, ut suis utantur legibus atque iurisdictione: Germania uicißim à Cæsaris prouincijs idem auxilium atq; defensionem expectet.

LIBER XXI.

Decretũ conuentus Augustani.

LTIMA DIE IVNII FIT COMITIOrum finis. Libro decimo nono diximus, quemadmodum Cæsar omnibus persuaserit, ut concilio se submitterent, idq; sua fiducia, qui daturus esset operam, ut legitima sit actio: nunc ergo fit decretum, Tridenti continuandum esse concilium, seq; curaturum Cæsar promittit, ut quam primùm ibi redintegretur. quòd cùm factum erit, postulat, ut omnes, ecclesiastici præsertim, & confeßionis Augustanæ socij publica fide, quam sit eis præstiturus, eò ueniant: futurum enim, ut piè & Christianè, iuxta sacras literas & patrum doctrinam, res agatur omnis & definiatur, depositis affectibus, & ut ipsi, quantùm satis est, audiantur. Pòst, alia recitantur decreta, sicuti fieri solet, inprimis illud de religione, grauibusq; uerbis mandatur, ut omnes obtemperent, sicut Idibus Maij pronunciatum fuisse diximus. Authores libri treis antea nominauimus: ex ijs Ioannes Islebius, liberale donũ à Cæsare simul et Ferdinando rege tulit, ob nauatam operam: Michaël uerò Sidonius episcopatũ Merseburgensem in Saxonia deinde est consecutus. hinc iocus illorum, qui chrismа dicebãt ab eis & oleum pontificium inter alia defendi, ueluti rem sacram & saluti necessariam, ut ipsi nimirum discederent unctiores. Non multò pòst, ad principes absentes, eos inprimis, ubi maximè opus esse uidebatur, dat literas Cæsar, & mandat ut huic decreto statim obtemperent: & decimo quidẽ die Iulij scribit ad Argentinensem episcopũ Erasmũ, det operam, ut illud, quod labore suo maximo perfectũ sit, in executionẽ ueniat, &, si destituatur hominibus idoneis, aliunde sumat. Facti decreti fama longè lateq; mox

Authores Interim donantur à Cæsare & Ferdinando.

disse=

disseminata fuit, et Veneti quidē decimo nono die Iulij edicto cauent, ut qui libros habent, in quibus aliquid sit perscriptū contra fidem catholicam, intra diem octauū perferant ad certos homines: nam postea fore ut inquiratur, & in eos, qui meriti sint, uindicetur: delatoribus uerò silentium & donū pollicentur. Habet perpetuos ibi legatos pontifex, ut in regum aulis etiam: hi multorum oculis & auribus uident & audiunt, et sæpe sunt authores, ut eiusmodi decreta fiant: sed tamē hac utitur cautione senatus Venetus, ut episcopis aut inquisitoribus pontificijs minimè permittat iudicium, sed adhibeat semper locorum præfectos & iureconsultos, qui testimonia cognoscant, & prouideant, ne quid improbè uel auarè committatur in suæ ditionis homines. Legem hanc tulerunt anno M. D. X X I, cùm in agro Brixiano quæsitores illi ualde sæuirent in miseros homines, quasi ueneficos, & cum sathana commercium habentes: nunc autem, postquam longè lateq; radices egit Lutheri doctrina, ualet eadē lex, utcunq; pontifices fremant, eamq; uelint abrogari. Hoc ferè tempore Galliæ rex copias auxiliares in Scotiam mittit aduersum Anglos, & in his, Germanos, ductore Ringrauio. Cæsar uerò Comitem Bichlingum Hubertum & Sebastianum Schertelinum ijsdem tabulis proscribit, neq; multò pòst, Ringrauium, Hedeccum, Recrodum, Risebergium, & simul exteros omneis principes orat, ne tutelam illorum suscipiant, sed in eo sibi gratificentur, & cùm res ita feret, idem ab se iubet expectari. Nauarræ regis filiam, Ioannam, quæ Cliuensi fuerat ante annum septimum desponsa & tradita, sicuti diximus, in matrimonium ducit Vendomensis, regiæ familiæ princeps. Eleonora, Cæsaris germana soror, uidua, relictis Gallijs, in Belgium sese confert. Guisij principis filius, Aumalius, quum Cæsaris è sorore neptem, Lotharingiæ dominam, multùm ambijsset, uxorem ducit, Herculis Ferrariæ ducis filiam. Belli Germanici historiam, quod Cæsar gessit, in lucem ad hoc tempus emisit Ludouicus Auila, Hispanus, lingua populari conscriptam: Quo loco de Marchionis Alberti captiuitate loquitur, illecebris muliebribus detentum fuisse dicit, quò minus bene rem egerit ad Rochliciam. Idem liber pòst exijt Italicè, Latinè, Gallicè conscriptus. Quanquam Cæsar acerrimis uerbis edixerat, ne quis editum de religione librū ullo modo impugnaret, uaria tamen exierunt scripta, quæ totam eius doctrinam damna-

1548

Venetorum edictum.

Proscripti à Cæsare.

Vendomensis nuptiæ.

Interim impugnatur à multis.

1548 bant, & homines, ut ab eo, tanquam à præsentißima peste sibi cauerent, admonebant. In his erat Caspar Aquila, Salueldensis ecclesiæ minister in Turingia. Scribendi causam huic dederat Islebius, qui domum rediens Augusta, de libro ualde gloriatus erat in itinere, & aureum nunc instare sæculum, & Aquilam quoq; dixerat assentiri: hoc ubi resciuit iste, uehementißimè respondet, & mendacij eum insimulat, & falsis dogmatis refertum esse librum affirmat. In Gallijs autem Robertus Abrincensis episcopus contrà scripsit, uerùm diuersa ratione, & librum inprimis reijcit, quòd sacerdotibus coniugium, & cœnam domini totam uulgo permittat, & per occasionem atrocißimis uerbis in Bucerum debacchatur, ob alteram ductam uxorem. Romæ etiam ordinis Dominicani generalis, uti uocant, Romæus in eandem sententiam contrà scripsit. In reprehensionem itaq; libellus incurrit utrobiq;. Legatum Cæsar ad Noribergenses et quosdam alios miserat, qui decretum factum eis persuaderet: cùm is in ea profectione uenisset ad Saxoniæ ducis captiui filios, idem egit: sed illi constanter negabant: ad Cæsarem ergò reuersus, rem omnem exponit: itaq; captiuum principem Cæsar denuò solicitat, deq; filijs ipsius queritur, quòd & decretum nuper factum repudient, et illud oppugnari tum scriptis tum concionibus permittant: petit igitur agat cum illis, ut de utroque sibi satisfaciant. Adhæc ille, quamobrem editi libri doctrinam ipse non probet, nuper se demonstrasse Granuellano & Atrebatensi: quod cùm ita sit, non se posse filijs esse authorem, ut quod ipse pacata conscientia facere nequeat, hoc illi faciant: orare se plurimùm, ut boni cõsulat, & se suosq; liberos tueatur. Hæc illius constantia, & in rebus aduersis animi fortitudo singularis, magnum ei conciliauit amorem passim apud omneis. Quemadmodum in Saxonia Bremenses, & Magdeburgici, sic in Germania superiori, soli Constantienses, Heluetijs uicini, nondum erant reconciliati Cæsari: sed publica tandem accepta fide, legatos Augustam mittunt, pacificandi causa. Cæsar leges fert admodum duras, & in his etiam, ut librum euulgatum recipiant, ex eoq; religionem constituant. Legati conditiones sibi mitigari petunt: sed id frustrà fuit, & intra certum diem iubentur respondere. Senatus, eo cognito, Iulij die decimo tertio datis literis, admodum demißis, orant, ne quid contra conscientiam & animæ salutem facere cogantur:

Filiorum Saxonis constantia.

Constantiensium

tur: uidere se periculum suum, & in maximis angustijs uersari: nisi enim pareant, omneis suas fortunas atque uitam in discrimen uocari: quòd si morem gerant, Dei uindictam atq; iudicium sibi subeundum esse: parcat igitur, nec in calamitosos atque desertos grauius aliquid statuat, præsertim, cùm ipsi non magis quàm alij deliquerint, & Imperij ac domus Austriacæ causa, maximas olim sint perpeßi calamitates, & ne nunc quidem ullum onus quod ab ipsis præstari poßit atque debeat, recusent: ac licet pertenue sit ipsorum ærarium & facultates exiguæ, tamen in mulctam esse daturos aureorum millia octo, & tormenta magna quatuor: sed petere, ut religionem, in qua nunc annos uiginti permanserint, sibi permittat ad decretum usq; legitimi concilij, neq; grauiora ciuitati, quàm ferre poßit, imponat. Ipsorum episcopus, Ioannes Vesalius, qui & archiepiscopi Londensis nomen obtinebat, ut libro duodecimo dictum est, grauiter eis fuerat comminatus Augustæ, post euulgatum à Cæsare librum: sed paucis à diebus, eodem morbo, quem illis erat imprecatus, interijt, apoplexia nimirũ. Quod Austriacæ domus causa multum accepisse detrimenti sese dicunt, sic habet. Cæsar Maximilianus, auxilio Sueuici fœderis, de quo diximus libro quarto, bellũ geßit cum Heluetijs: itaq; Constantienses, qui tum eius erant fœderis, planè finitimi, multis fuerunt affecti damnis. opem ferebant Heluetijs Rhœti, Seduni, Veragri, nuper ipsorum facti socij, sed & Galliæ rex Ludouicus duodecimus. Interceßione demùm Ludouici Sfortiæ, Mediolani ducis, composita res fuit sub annum salutis millesimum quingentesimum. Sfortiæ sororem Mariam Blancam Maximilianus habebat in matrimonio. Augusti mensis die tertio, Cæsar, consules & omnem senatum Augustanũ, & è præcipuis ciuibus nonnullos ad se uocat, & per Seldum iureconsultum de sua suorumq; maiorum erga ipsos uoluntate atq; studio multa locutus, turbulenter & seditiosè, plurimis nunc annis administratam ipsorum rempublicam, eiusq; rei causam esse dicit, quòd in senatum allecti fuerint de media plebe homines imperiti & opifices, nullam ad rem minus quàm ad gubernationem idonei: se uerò, qui ciuitati benè consultum uelit, ut huic malo medicina fiat, exauthorare ipsos omneis, non quidem ignominiæ, sed communis utilitatis causa. De scripto postea recitari iubet eorum nomina, quos in senatum allegebat, in his erant Vuelseri,

1548

ad Cæsarẽ literæ.

Bellum Maximiliani in Heluetios.

Cæsar mutat Senatũ Augustanũ.

Opifices non sũt idonei ad gubernationem.

Exautoratur senatus non ignominie sed utilitatis cã

1548 Relingeri, Buntgartneri, Fuggeri, Peutingeri: eos deinde iureiurando deuincit, & suam cuique functionem atque munus distribuit, grauiterq; monet, ut rempublicam ament, & decreto religionis pareant, & obsequentiam ipsi præstent. Tribus etiam simul abrogat, & capite sancit, ne qua ciuium deinceps conuenticula fiant atque societates, & literas omneis, quibus tribuum iura continentur atque priuilegia nouo senatui mox exhiberi, & hanc reipublicæ formam, uoce præconis publicè pronunciari iubet, & ne quis eam impugnet, uitæ periculo denunciat. Senatus gratias agit, & officium omne pollicetur. Interea dum ista fiunt, clausæ erant omnes portæ, & militum dispositæ stationes. Lis erat multis ab hinc annis, Lantgrauio & Gulielmo Comiti Nassouio, de ditione Chattorum: eam nunc demum Cæsar his ipsis diebus decidit, aduersus Lantgrauium lata sententia. Legatis Constantiensium Cæsar huius mensis die quinta primùm respondet per Atrebatensem episcopum, & infecta re dimittit, & quia de pace non magnopere solicitos esse uideat, rationem aliquam initurum se dicit.

Hispani petunt Constantiam.

Eodem die, Hispani, quos in oram illam commigrasse diximus, ad tria millia peditum, Constantiam petunt, & Vberlinga de nocte profecti, pars per syluam iter faciunt, ut prima luce, quo tempore concionem in templis haberi sciebant, urbem inuaderent: pars in sylua remansit, occasionem expectans. Accidit autem, ut tres quidam excubitores, oppidani, quum in uicina sylua fremitum exaudissent, progreßi longius speculandi causa, in ipsorum manus uenirent: hos illi comprehēdunt, & necem minati si quod signum darent, unà secum abducunt: deinde quodam in fundo, propè lacum, magno silentio sese componunt: sed non fuit occultum, et excubitores, qui tunc erant in suburbio trans Rhenum, præfecto suo renunciant, aliquid esse insidiarum. Is è uestigio refert ad consulem: fuit hoc post mediam noctem hora secunda. Consul ilicò senatum conuocat, et ad arma conclamat, tametsi nemo, quid esset rei compertum haberet. Albescente uerò die, paulatim sese produnt Hispani, pauci tamen, ut de numero excubitorum cognoscerent. Ibi denuò præfectus uigilum consuli nunciat, ut maturè prouideat: nam subesse periculum. itaq; re deliberata, sub horam quartam emittuntur ex urbe circiter ducenti ciues in suburbium. Hi, postquam egreßi nihil ferè deprehenderēt, aliquantò remißius agunt: sed ecce,

ecce, cùm iam luceret, Hispani, parietem constructum ex materia, 1548
qui mediam fossam diuidebat, machinis prosternunt, & per fossam tunc propè siccam, in oppidanos excubitores confertim irruunt: mox etiam illi, quos in sylua remansisse diximus, accurrunt, & ui magna portam unam refringunt, sed fortißimè ciues dimcabant, & tormentis rem agunt, interfecto duce Alfonso Viue, statim in primo congressu. Cùm uerò tantæ multitudinis impetum uix ægrè sustinerent, paulatim retrocedunt, & in ponte Rheni diu multumq; confligunt, & uix tandem in urbem recepti, quum hostes portam ualidè concuterent; tormentis maioribus eos petunt ex mœnibus atque portis, & multos interficiunt: hos illi statim ex ponte in Rhenum præcipitant, & quum frustrà sese moliri conspicerent, fuga suburbium petunt, & pontem extremum incendunt, ne quam oppidani facerent eruptionem. Deinde, quum libidinosè multa fecissent, cadauera sociorum accumulant, & unà cum suburbio exurunt, ut ne de numero cæsorum constaret. ex oppidanis desiderati sunt ad centum. Quum hostile signum daretur Constantiæ, sicuti fieri solet, Heluetij uicini sumptis armis accurrebant, sed præfectus regionis, qui tum erat Lucernensis, maxima denunciata pœna reuocabat eos, nimirum odio religionis. De legatis Argentinensibus antè diximus, quid egerint cum Granuellano: finitis comitijs domum reuersi, rem omnem ad senatum referunt. A deliberatione, senatus, datis literis ad Cæsarem, Gallicè scriptis, quoniam ea lingua magis afficitur, legati, inquiunt, nostri, nuper è comitijs ad nos reuersi, quid actum sit, exposuerunt, & iam antea librum de religione conscriptũ ad nos miserant. cupiebant illi quidem, prius quàm Augusta discederent, per epistolam tibi supplicare potentißime Cæsar: sed eam Granuellanus non recepit: hac igitur de causa nunc ad te scribimus. Et primò quidem, nihil omnium rerum magis optamus, quam tibi per omnia gratificari: sed ad decretum religionis quod attinet, ita res habet. Conuocatis & adhibitis nostræ ciuitatis theologis, totum diligenter expendimus: & quanquam in eo sunt, quæ nõ omninò dissident à sacris literis, tamen quoniam ita conscripta sunt, ut in plerisque sit opus explicatione maiori, perdifficile nobis est atque graue, sic illa recipere. Nam persuasißimum nobis est, doctrinam nostram atque ceremonias congruere cum uerbo Dei, neque posse à nobis, nisi

Argentinensium ad Cæsarem literæ.

1548 cum offensione Dei & uulnere conscientiæ, uel deseri uel immutari prius, quàm facta sit cognitio, & nostri etiam homines auditi. Hæc enim consuetudo semper fuit inde à prima ætate ecclesiæ, ut legitimis conuentibus dubia & controuersa definirentur. hæc quoque ratio semper omnium optima uisa fuit in Imperij comitijs, ut pio concilio res tota permitteretur. Itaq; per omnia sacra, perq; sanguinem Christi rogamus, pro nobis effusum, ut in eo ualeant Imperij decreta, nobisq; religionem hanc tueri liceat, donec legitimi concilij authoritas interuenerit. etenim neque melior, nec ad constituendam pacem utilior inueniri uia poßit, neque sanè diuturnior. Sin autem postulatum hoc nostrum reijcis, & à nobis obsequentiam requiris, etiam atque etiam rogamus, ut nostri theologi primùm audiantur, quò demonstrent, quibus in locis decretum illud existimemus pugnare cum sacra scriptura. quod si fiat, omninò fore speramus, ut & causæ nostræ intelligas æquitatem, & decretum etiam illud mitiges. malignè profectò uel obstinatè nihil facimus, uerùm salutis nostræ ratio & metus diuini numinis impellit, ut ad hunc modum deprecemur. nam in cæteris rebus omnibus ita nos comparabimus, ut quanti sit apud nos tui nominis maiestas atque splendor, uidere poßis. Cùm his literis alijsq; mandatis ad Cæsarem missus fuit Ludouicus Grempius iureconsultus: Cæsar autem eodem modo quo cæteris respondet, nec aliud decerni posse, neque iam esse quæstionis tempus, & fore dicit, ut in concilio, quantum satis est, audiantur. itaq; mandat, ut intra mensem, apertè, quid sit ipsorum uoluntatis, exponant. Postquam illa uia, quam diximus, non succeßit, Cæsar diuulgatis literis Constantienses proscribit. ibi cœptum est agi tumultuosius in urbe: nam & recentis periculi memoria, & futuræ calamitatis expectatio uehementer eos angebant, præsertim, quum nihil humani præsidij uel opis appareret. Erant in numero ciuium nonnulli, qui uocibus odiosis hæc omnia exagitabant: senatus igitur horum importunitate coactus, principes aliquot & Heluetios quoq; per literas orat, ut ad Cæsarem intercedant: Heluetij statim agunt conuentus & assentiuntur: sed, qui sunt pontificiæ religionis, ea lege promittunt, si quidem illi decretum Imperij de religione nuper factum recipiant, & clerum in urbem rursus admittant: cùm ergo ciues urgerent, senatus decretũ illud promulgat: suffragijs

Constantienses proscripti à Cæsare.

gijs deinde res agitur, & uicit eorum sententia, qui recipiendum esse 1548
dicebant. nam de suis omninò fortunis actum esse clamabant, si quidē in eo rerum statu sit ipsis permanendum diutius: ingentem ac propè inexhaustam esse Cæsaris potentiam, cui minimè resistere ipsi poßint. Eo facto plebiscito, senatus, quid actum sit, Heluetijs renunciat. hi missa legatione, de Cæsaris animo perquirunt, ferréne poßit intercesßionem: simul orant, ut clementer eos tractet: Cæsar autem sic illis respondet, ut facilè uiderent, non ei gratum fore. nam, quòd in proscriptorū gratiam aliquid facere uelint, ualde sibi mirum esse dicebat. itaq; multi, qui religionis immutationem nō probabant, aliò sese conferunt. in his erat Ambrosius Blaurerus, ecclesiæ præcipuus ibi minister. Lindauienses, qui sunt contra Constantiam, ad alteram partem lacus, masculè quidem antea Cæsari responderant: nunc autem uicino territi exemplo, decretum & ipsi recipiunt. Quum Augusta domum reuersus legatus Argentinensis, mandatum Cæsaris renunciaret, cogitur magnus, uti uocant, reipublicæ senatus. quod non nisi rebus difficilimis & maximi momenti fieri consueuit. hi sunt trecenti, è singulis tribubus, uiginti numero, delecti quindeni. Suffragijs exquisitis, plæriq; decretū minimè recipiendum, & fortiter agendū esse ducebant: interiectis aliquot diebus, rursus deliberatur: ibi remisßiores aliquantò sententiæ dictæ fuerunt, & delectis aliquot è senatu permissum, ut in commune consulant. Erant non procul ab urbe, sicut antè diximus, equites Neapolitani: & quum Cæsar illo ipso tempore Augusta discederet, omninò putabatur uenturus Argentoratum, & terrorem multis adferebat quod Constantiæ nuper euenerat. itaq; ex nobilitate complures, & mercatores, & alij nonnulli, quòd suis fortunis metuerent, neq; Cæsarem uellent offendere, quum ius ciuitatis in senatu renunciassent, aliò migrant, non sine tacita multorum reprehensione. Cæsar Augusta profectus, relicto ibi præsidio, reipublicæ & mutatæ causa religionis, cū reliquis copijs Vlmam petit. eò cùm uenisset, senatum abrogat, & nouum instituit, et ecclesiæ ministros, in quibus erat Martinus Frechtus, eò quòd religionis decretū repudiarēt, custodiæ mādari iubet. Senatus per omnia Cæsari deuotus, decretum recipit. Durante comitio, rogatu Granuellani, petierant à Frechto, ut Augustam profectus, negociū religionis adiuuaret, & ad Pflugiū aut Sidonium aut Islebiū diuerteret:

Ambrosius Blaurerus solum uertit.

Argentinenses consultant de Interim.

Frechtus cōiectus in uincula.

1548 ille, quòd & suspectam rem haberet, & quod è reliquis ciuitatibus nemo sui ordinis ibi esset, recusat. iussus deinde, quid de facto decreto sentiat, & quousq; probet, scripto complectitur. Vbi uerò Cæsar Vlmam uenit, senatus illum ac cæteros ecclesiæ ministros euocat, & per homines delectos eorum sententiam exquirit: respondent ut antea, & quid in decreto probent, quid improbent, ostendunt. Rogati, cùm Augustani doctores illud receperint per iusiurandum, ac nihilo secius euangelium doceant, cur non idem ipsi faciant? non sibi constare dicunt, quid illi fecerint, neque suum esse, alieni facti rationem reddere: se quidem initio, cùm ad ecclesiæ ministerium adhiberentur, fide ipsis data promisisse, doctrinam euangelij purè ac incorruptè annunciare, sine traditionibus hominum: si nunc senatus eam rationem non probet, petere, ut iusiurandum sibi remittat. Iußi domum abire, post meridiem reuocantur. Ibi delecti quidam senatus, captiuos, inquiunt, hodie uos Cæsar sistit, ad eiusq́; iam traducemini palatium: Deus uos spiritu suo gubernet. Illi, quoniam ita sit uisum Deo, non se recusare dicunt ullum periculum, & ipsis inuicem bene precantur. sic egreßi, statim per apparitores ad prætorium deducuntur, fore putantes, ut sisterentur Cæsari. Post multam expectationem, confluente iam illuc multitudine, traducuntur in Georgij Bessereri domum, uiri consularis, in qua Granuellanus & Atrebatensis diuersabantur. tandem intromißi, post multam disceptationem, cùm Granuellanus urgeret, uti Cæsaris edicto parêrent, illi uerò, quamobrem non possent, explicarent: acerbis fuerunt excepti conuicijs. deinde, reliquis egredi iußis, & paululum diuertere, Frechtum humanioribus uerbis pertentant: & cùm is in sententia persisteret, reliquos etiam sigillatim appellant. ex ijs quatuor fuerunt constantes, duo desciuerunt. Granuellano & Atrebatensi aderant Hasius & Seldus. mox impediti catenis, in carcerem publicũ ducuntur, Hispanorum & Germanorum præsidio, quibus præerat Ioannes Comes Nassouius. cumq́; domum Frechti præterirent, frater eius Georgius fortè prospicit è fenestra, & appellatus ab eo, ut uxorem ac familiam curaret, salutem ei socijsque precatur, ac simul bono animo esse iubet. Ob hanc uocem & ipse ducitur in carcerem. fuit hoc Augusti die xv. detenti per quatriduum in urbe, quinto die, cùm Cæsar illinc abiret, reuincti catenis, uti diximus, & impositi currui, deue=

Vlmensium Ministrorũ constantia.

deue=

deuehuntur Kirchenum, stipati circiter ducentis Hispanis. ibi cùm ad 1548
dies octo fuissent in potestate Germanorum ducis Altestegij, dati sunt in custodiam, Hispanorum centurioni Madronio. Vlma Spiram Cæsar uenit, ad exitum Augusti mensis. ibi cùm esset, uenit Argentoratum ab eo, qui xij. illa tormenta, quæ dare promiserant anno superiori, abduceret. Pridie calendas Septembreis, pontifex, rogatu Cæsaris, treis episcopos in Germaniam amandat, Fanensem, Veronensem, Ferentinum: horum quæ fuerint mandata, suo loco dicemus. Cæsar non diu Spiræ commoratus, quum Moguntiam, uenisset, secundo flumine Rheno descendit in inferiorem Germaniam, & Saxonem atq; Lantgrauium, qui Hala Sueuorum nuper adductus erat, quum eius uxor denuò esset deprecata, captiuos abducit, diuersis nauibus impositos. Est ad Rhenum, Lantgrauij quoddam oppidum, Sanguerum, & arx superimposita monti prærupto: cùm huc Cæsar uenisset, impeditus nocte, substitit in anchoris, & excubitoribus tantùm expositis, in nauibus commorari iubet omneis. Senatus Argentinensis erat iussus, uti paulò suprà diximus, intra mensem respondere: cùm ergò Spiram Cæsar uenisset, legati mittuntur ad eum, altera die Septembris, Iacobus Sturmius, Matthæus Gigerus, Ludouicus Grempius: hi, quum Spiræ non reperirent, Moguntiam usq; sequuntur: quumq; de sua præsentia Cæsari nunciassent, abessent uerò consiliarij Germani, quorum opera Cæsar uti consueuit, Coloniam Agrippinam usq; sequi iubentur. Interim episcopus Argentinensis, ad clerum in urbe commorantem datis literis, quarta die Septembris, postulat, ut Imperij decreto pareant, & ad præscriptam formulam rem instituant: simul mittit literas ea de re Cæsaris, quas decima die Iulij scriptas fuisse diximus: adhæc, senatui quoq; scribit, ne illis impedimentũ inferant. Legati Argentinẽses, ubi Coloniam uenerunt, octaua die Septembris, alteram epistolam, Gallicè conscriptam, Cæsari, nomine senatus tradunt, in hanc sententiam. licet, quo tempore tibi reconciliati fuimus, inuictißime Cæsar, non promisimus obseruantiam eorum quæ decernerentur; etsi non sumus unquam assensi, ut ad eum modum de causa religionis ageretur, tamen, quantum omninò fieri potest, parati sumus tibi gratificari non solum in ciuilibus, uerumetiam in rebus sacris: intelligimus quidem satis, te, cæterosque principes nolle nostras actiones considerare, &

Põtificij legati in Germaniam.

Argentinensium ad Cæsarem epistola.

1548 æquum esse, ut nos tua uestigia obseruemus: ueruntamen oramus inuicem, ut cogites, quoniam sui facti rationem oportet unumquenq; Deo reddere, meritò nos de salute nostra solicitos esse, & prouidere, ne quid contra conscientiam à nobis fiat. quæ causa fuit etiam, quòd in spem uenimus, fore, ut nostris theologis auditis, decretum mitigares. Quia uerò nos ad concilium reijcis, & fore dicis, ut ubi res iuxta sacras literas tractetur, conditionem accipimus: & ne uideamur esse contentiosi uel obstinati, quò minus nostræ ciuitatis episcopus, formulam illam tuam, certis in templis apud nos, per sui ordinis homines instituat, non recusamus: de templis cum eo transigemus, nec ullũ inferemus impedimentum, neq; ciues ab illis arcebimus, & cuique liberum erit, quam uolet, & quam rectam esse putabit, religionem sectari: sed ea lege tamen, ut nobis inuicem habere liceat aliquot templa, in quibus uerbum Dei purè doceatur, & administrentur sacramenta, sicut decet, & lingua populari. Curabimus etiam, ut populus in disciplina contineatur, & ne quid præter decorum fiat: deinde dies festos, & quod reliquum est de ieiunijs & interdicto esu carnium, obseruari mandabimus, neq; patiemur, ut pro concione uel alijs in locis aliquid fiat, quod offensioni causam præbere posit. Et quoniam hæc doctrina multis nunc annis ita radices egit in animis hominum, ut, nisi cum uulnere conscientiæ, tam subitò tolli non posit: deinde, quoniam hac ratione, quam ostendimus, decretũ tuum, Cæsar, locum apud nos habebit, oramus, quàm possumus uehementer, ut nostris precibus acquiescas, & adusq; concilij tempus religionem hanc nobis permittas: hoc & Deo gratissimum erit officium, & ad ciuitatis nostræ totiusq; prouinciæ pacem inprimis pertinebit. Hanc epistolam ubi Cæsar audiuit, & simul ea quæ Iacobus Sturmius pro sua facundia copiosius explicabat: per Seldum de sua in Germaniam uoluntate multa locutus, sic tandem eos dimittit post multam actionem, ut cum episcopo transigant, ea lege tamen, ut si non conueniat, penes ipsum sit arbitrium. Quum in Belgium Cæsar uenisset, Saxonem quidẽ secum esse uoluit, Lantgrauium uerò misit Audenardã, Flandriæ oppidum. Ad Brabantiæ fines, copias omneis, quas Augustam secum adduxerat, dimittit. De Cameræ iudicio suprà diximus, quemadmodũ Cæsari permiserint ordines, ut illud constitueret: ad calendas igitur Octobreis, ut decre=

Cameræ reformatio.

decretum antè fuit, inchoatur, & aduocati treis, ob suspitionem Lu= 1548
theranismi remouentur, cæteris autem omnibus inter alias leges præ=
scribitur, ut ecclesiæ catholicæ dogmatis insistant, aut loco submoue=
antur. Ibi Smalcaldicis litem mouere cœpit Henricus Brunsuicensis,
ob anteactum bellum, quando pulsus fuit. pactus quidem erat, quum
è carcere dimitteretur, etiam iuratus, nihil se tentaturum esse: uerùm
ab ea transactione discessit, & non ipse modò, sed & Moguntinus &
Prußiæ magister, & Nassouius, & Renardus Solmensis, & alij litem
aduersus Lantgrauium instituebant. Constantienses, nuper proscri= Constantienses
pti, quum in magnis essent angustijs, neq; salutis uiam ullam uiderēt, Austriacę domui
ad extremum perfugium decurrunt, & Austriacæ domui sese dedunt se dedũt.
in perpetuum. Ferdinandus igitur in suam tutelam eos recipit, et mox
præfectum eò mittit ex nobilitate quendam. Is Idibus Octobris has
eis conditiones proponit. Ferdinandum eiúsq; liberos & hæredes, pro
suis dominis in posterum agnoscant, eisq; fidem omnem & obedien=
tiam præstent, nec ab eis ullo tempore deficiant, neq; fœdus ullum in=
eant: decretis, quæ Ferdinandus eiusq; præfecti de religione cæterisq;
rebus facturi sunt, omninò pareant: in bellicis alijsq; negocijs, Ferdi=
nando eiusq; liberis & hæredibus præstò sint, & imperata faciant, si=
cut reliqui prouinciales. Eas deinde conditiones per iusiurandum ac=
cipiunt. Biduo pòst, præfectus conuocat senatum, ab ijsq; postulat, ut
quantæ sint ærarij facultates, profiteantur, ut tormenta cum omni in=
strumento referantur in rationes: mandat etiam, ne quis oppidanus
longiorem ensem ferat, ne quis ad munitiones & uigilias accedat, ut
eorũ nomina, qui durante bello, periculi ciuitatē admonuerunt, edan
tur: ut absentium & eorũ bona, qui migrarunt, scribantur in libellis
& detineantur: ut literæ omnes publicæ exhibeantur, & quò quæq;
pertineant, per aliquē eius rei peritũ demonstretur. posthæc, ministris
ecclesiæ mandatur omnibus, ut intra diem octauũ urbe excedant. Hoc
mense, Mauricij Saxoniæ ducis frater Augustus in matrimoniũ ducit Augusti nuptiæ.
Christiani Daniæ regis filiam, Annam. In pactis dotalibus cōuenit, ne
quid bonorũ Ioannis Friderici, uerùm ex patrijs bonis, Mauricius hæ
reditatē ei daret. Erat id tēporis magna seditio per Aquitaniã, propter
salinas et uectigalia. Totius autē regiōis principatũ obtinet Burdega Seditio Burdegalæ.
la, urbs ampla et copiosa et maritima, quæ ditiōis Anglorũ aliquādo

fuit:

1548 fuit. hi cumprimis etiam rebellabant, & præfectum regium trucidauerant. Cùm igitur ad exemplum & ad magnum periculũ ea res pertineret, Galliæ rex, Connestablio & Aumalio ductoribus, copias eò mittit, peditum signa xxxi. & in his Germanorum signa xi, & equitatum mediocrem. Eo cognito, Burdegalenses Connestablium solicitant, neq; se recusare dicunt, quò minus ingrediatur armatus: uerùm, ne Germanum militem ingredi patiatur, orant. ille, non esse quòd sibi præscribant, ait: Germanos æquè ut cæteros militare regi: facturum in eo se pro iudicio: quòd etiámsi non patefaciant urbem, habere se tamen claues, quibus eam reserare poßit. Sic igitur ingressus est Octobris die xix. & copijs huc illuc dispositis in ordinem, tormentis etiã suo loco collocatis, primùm arma ciuium & machinas omneis iubet comportari & in arcem deferri: sic biduum est consumptum. Tertio die cœptum est inquiri per singulas ædes, & comprehenduntur seditiosi, magno numero. pòst ad horrendam lanienam uentum est: nec enim uno supplicij genere sublati fuerunt. Ex nobilitate quoq; producuntur xiiij. laqueis obuincti collum: ex ijs unus & alter capite mulctantur: pro cæteris Germani duces intercedunt, & connestablium exorant. huic tam tristi támque funesto spectaculo dati sunt dies xij. Præter eos, qui capitis pœnam subierunt, ad triremes etiam plurimi damnantur. ademptæ quoque sunt illis omnes campanæ, non in urbe tantùm, sed per agros etiam, ne quod excitandi motus, ut antea, signũ dari posset. deinde, literæ omnes, quibus reipublicæ immunitates atque priuilegia continebantur, exustæ sunt omnes, ipsismet ignem inflammantibus. Et quia regium præfectum interfecerant, Connestablius eos adigit, ut terram, qua tectus erat & humatus, nullo cum instrumento, sed unguibus atq; digitis reuellerent. sic inuentum ac restitutum cadauer, maxima deinde pompa monachorũ & sacrificorum terræ mandatur. Ponè sequebantur ciues omnes, ad quinque circiter millia cum singulis cæreis: & cùm ad Connestablij diuersorium uenissent, sistitur funus per interualla passuum aliquot. ibi tum illi in genua prolapsi, lamentabili clamore misericordiam implorant, & suũ ipsi delictum execrantur, & regi, quòd non atrocius in se uindicarit, gratias agunt. his omnibus peractis, Nouembris die nono disceditur illinc, relicto præsidio. Per Italiam hoc tempore mirabile quiddam accidit.

Cives unguibus terram revellunt qua tectus fuit praefectus Regius ab ipsis interfectus

accidit. Est in agro Patauino, Venetorum ditionis oppidum, Citadella. hic erat ciuis quidam, homo forensis & causidicus ualde exercitatus, Franciscus Spiera. Is incredibili quodam ardore cœpit complecti puriorem doctrinam: & quum indies magis atq; magis proficeret, nõ domi tantùm apud amicos, quid sentiret de singulis dogmatis, uerùm etiam paßim apud omneis, explicabat. Ea res non diu potuit esse occulta, & tandem ad legatum pontificium, qui tum erat Venetijs, Ioannem Casum, archiepiscopum Beneuentanũ, delata fuit. Vbi hoc Spiera cognouit, facilè suum intellexit periculum: cùm ergò diu multúmq; in omnem partem deliberasset, tandem statuit uocatus conuenire legatum. Itaq; profectus Venetias, & errorẽ suum, uti putabat, uel metus causa dicebat, confessus, ueniam poscit, & obsequentiam in posterum pollicetur. Legatus, tametsi propter spontaneam confeßionem gaudebat, tamen exempli causa iubet, ut domum reuersus, antè dicta publicè reuocet. Accipit ille conditionem: & licet iam tum inciperet ipsum pœnitere facti, tamen urgentibus amicis, qui non ipsius modò, sed coniugis etiam & liberorum & facultatum ipsius spem totam in eo positam esse dicerent, obtemperauit. Verùm non multò pòst in ægritudinem incidit tum animi tum corporis, déque misericordia Dei cœpit desperare. de consilio igitur amicorum Citadella defertur Patauium, ut & medicorum operam, et doctorũ hominum haberet paratam consolationem. Medici, Ioannes Paulus Crassus, Bellacata, Frisimelega, statim ubi uidissent, ex uehementiori cogitatione natũ morbum, nec ullum esse remedium præstantius iudicabant, quàm animi consolationes. frequentes igitur ad ipsum quotidie ueniebant homines docti, & sacræ scripturæ testimonijs, quæ summam Dei misericordiam nobis explicant, mentem illius sanare studebant: ipse uerò, non inficiari quidem ista, sed ad se nihil pertinere, & quòd agnitam ueritatem abiurasset metu periculi, destinatum se cruciatibus æternis, & illos iam animo sese persentiscere atq; uidere, neq; Deũ amare posse, uerùm horribiliter odisse dicebat, in eoq; persitit. neq; iam cibum amplius capere uolebat, & quum per uim ingereretur, subinde respuit. Longum esset omnia referre, quæ uel ipse dixit, uel alij, ut ei desperationem eriperent, in medium attulerunt, è sacris petita literis: Quum ergò frustrà consumerentur omnia consilia, & ipsius tum infirmitas

1548

Francisci Spieræ desperatio.

corpo=

1548 corporis tum angor mentis, indies magis atq; magis augesceret, domum relatus fuit, atque ibi miser in eo statu ac desperatione uitam finijt. Decumbenti Patauij, frequens assedit consolator inter alios, Petrus Paulus Vergerius, episcopus Iustinopolitanus, quod est in Istria, Venetorum ditionis oppidum. Quomodo Clemens atq; Paulus pontifices, opera Vergerij sint usi per Germaniam, superioribus libris demonstratum est. Ferdinando quidem regi ualde charus fuit, dum in Pannonijs ageret. cui cùm esset nata filia Catharina, Vergerius, unà cum Georgio Marchione Brandeburgico & Ioanne archiepiscopo Lundensi, in baptismo pro ea fideiußit. Verùm à pontificatu Romano postea defecit, mirabili quadam occasione. Cùm à colloquio Vuormaciensi, quod fuit initio anni M.D.XLI. sicut diximus, Romam uocatus redijsset, pontifex, creaturus nouos cardinales, ipsum quoq; designabat inter alios: erant autem qui clanculum insusurrarent, illum multa iam consuetudine Germanorum esse factum Lutheranum. Hoc ubi Vergerius ex cardinali Ginucio, cui pontifex dixerat, audisset, ualde fuit attonitus, & ut sese purgaret, in patriam secedit, atque librum orditur, cui titulum dedit, Aduersus apostatas Germaniæ. Dum autem confutandi causa, libros aduersariorum diligenter excutit, & attentè considerat argumenta, captum sese uictumq; sentit, & abiecta spe cardinalatus, ad fratrem suum germanum, Ioannem Baptistam, Polæ ciuitatis episcopũ abit, & re tota cõmemorata, consiliũ exquirit. Frater, initiò territus, conditionem hominis deplorat: sed quum illius precibus inductus ad scripturæ peruestigationẽ sese applicasset, inprimis autem illud doctrinæ caput, quod est de iustificatione, diligenter expendisset, facta sententiarum collatione, cedit & falsam esse pontificiam doctrinam iudicat. Itaq; mutuò sibi gratulantes, quod proprium est episcoporum munus, populum erudire cœperunt per Istriam, & Christi beneficium humano generi collatum diligenter inculcant, & cuiusmodi opera Deus à nobis requirat, ostendunt, ut ad purum cultum homines reuocarent. Sed exorti sunt aduersarij multi, monachi præsertim, hi qui dicuntur obseruantes, qui rem ad inquisitores deferebant, in quibus facilè primus erat Annibal Grisonius, & huic adiunctus Hieronymus Mutius, qui & Vergerianam scripsit inuectiuam postea, nec id modò, sed euulgato quoque libello, Germa-

Vergerij ad Euangelium conuersio.

Inquisitores fidei in Vergerium.

niam,

niam, odio religionis, maledicentißime traducit. Grisonius ubi Polam ac Iustinopolim uenisset, in ciuium ædes irruit, & si quos haberent libros prohibitos, inuestigabat: deinde, cùm pro concione multa dixisset, pontificium fulmen emisit in eos, qui de Lutheranismo suspectos non accusarent: ijs tamen, qui redirent ad sanitatem, & ultrò ueniam ab ipso peterent, leuiorem pœnam promittebat: qui uerò nõ sponte patefacto crimine, pòst ab alijs accusarentur, in eos igni sese uindicaturum affirmabat, & singulas domos ingressus, territabat omneis. Itaq; reperti sunt nonnulli, qui se accusarent ipsi, ac pleni formidinis nihil detrectarent: ex ijs, qui lautiores erant, priuatim, humiliores autem publicè coacti sunt errorem suum testificari: qui nouum testamentum, lingua populari scriptum, ab se lectum esse fatebantur, eos grauißimis uerbis, ut in posterum abstinerent, deterrebat: deinde promiscua multitudo, timore perculsis animis, deferebant quosq; certatim, nulla neq; propinquitatis neq; neceßitudinis aut beneficiorum habita ratione: non parenti filius, non uxor marito, non cliens patrono parcebat. Delationes autem erant plærunque de rebus friuolis, ut quisque fortè aliquid ob superstitionem in aliquo reprehenderat. Hisce rebus addebantur conciones, Vergerij dogmatis aduersariæ: certóque die, cùm in æde primaria populus admodum frequens Iustinopoli conuenisset, Grisonius, qui tum consultò mißificabat, splendidè exornatus, inter alia, ut aculeum defigeret, hoc, inquit, tempore & hisce aliquot annis multæ uos premunt calamitates, quæ nunc oleas, nunc segetes, modò uineas, modò pecudes aliásque facultates grauiter affligunt: his uerò malis causam præbet episcopus uester & hæreticorum turba reliqua: nec est quòd leuationem ullam speretis, nisi coherceantur: proximum autem est, ut impetu facto lapidentur. Hac illorum uiolentia coactus Vergerius, Mantuam diuertit ad cardinalem Gonzagam Herculem, cui notus erat familiariter. Cùm autem & Romæ quidam, & pontificis ad Venetos legatus, Ioannes Casus, Gonzagam per literas & internuncios urgerent, ne talem hominem foueret amplius, ille Tridentum, ubi tum agebatur concilium, purgandi sui causa proficiscitur. Pontifex, ubi resciuit, etsi captiuum fieri maluisset, tamẽ, ne qua suspicio nasceretur, in Germania præsertim, quasi minus esset liberũ conciliũ, suis ibi legatis rescribit, ne locum ei tribuant 1543

buant

1548 buant in consessu, uerùm aliò discedere iubeant. Ad hunc modum eliminatus, Venetias iuit: hîc ille, quem dixi, Casus legatus, eum, uti Romam peteret, modis omnibus hortatur: ille uerò, qui periculum suum intelligeret, recusat. Tum alter, post aliquot dies nomine pontificis ei mandat, ne Iustinopolim reuertatur: itaq; Patauium sese confert. Ibi cùm esset, spectator fuit huius tam miserabilis exempli, quod diximus: eo permotus, cùm iram Dei, qua miser ille perculsus fuit propter abnegatam ueritatem, coràm ipse uidisset, magis magisq; confirmari cœpit, & tunc planè constituit, relicta patria, posthabitisq; rebus omnibus in uoluntarium exilium abire potius, & eò proficisci, ubi Christum liberè profiteri posset. quod paucos deinde post menses fecit, & ex agro Bergomati profectus, ad uicinos Rhœtos peruenit: et cùm ibi atq; etiam in ualle Telina, quæ proximè spectat Italiam, annis aliquot docuisset euangelium, à Vuirtembergico principe Christophoro Tubingam fuit accersitus. Antequàm ex Italia decederet, iam erat mortuus eius frater episcopus Polæ, suspitioq; fuit ueneno sublatum esse. Multi præterea Spieram in eo statu uiderunt, magni nominis uiri, & in his Matthæus Gribaldus, iureconsultus Patauinus, qui & rem omnem, quam ipse coràm uidit & audiuit, scripto complexus, in lucem edidit, uti Vergerius etiam, & Sigismundus Gelous, Polonus, & Henricus Scotus. Ille, quem diximus, archiepiscopus Beneuentanus, libellum conscripsit, planè cinædum, & quo nihil fœdius excogitari poßit. nec enim puduit eum, scelus omnium longè turpißimum, sed per Italiam nimis notum atque Græciam, celebrare laudibus. Interim archiepiscopi Germani, Moguntinus inprimis & Coloniensis & Treuericus, per suam quisque diœcesim, uti uocant, conuentus agunt, ut ad formulam, à Cæsare præscriptam, ecclesias emendarent: nam hoc ei promiserant. Per ditionem Coloniensem Bucerus antè docuerat, ut libro decimo quinto diximus, & erant ecclesiæ ministri nonnulli, qui duxerant uxores. Quanquam uerò Cæsaris decreto permissum erat sacerdotibus maritis coniugium, donec concilium de eo statueret, Coloniensis tamen hoc ad Lutheranos tantùm pertinere dicebat, non autem ad ecclesiæ Romanæ sectatores. itáque facto decreto matrimonia contracta rescindit, & incesta pronunciat, & liberos ex ijs procreatos, illegitimos esse iubet. Treuirensis non ita

Archiepiscopi fœditas.

Conuentus Prouinciales

magnam

magnam obtinet prouinciam, & treis tantùm habet suæ ditionis episcopos, Metensem, Tullensem, Virodunum. Ibi nihil opus erat eiusmodi lege: nam qui sunt ijs locis ecclesiastici, concubinas habere malunt quàm uxores: per archiepiscopatum autem, ubi periculi plus esse uidebatur, idem sanxit quod collegæ. Moguntini ditio longißimè patet. nam duodecim ei subsunt episcopi, & Heßia quoq; ferè tota ad ipsius iurisdictionem ecclesiasticam pertinet. Cœpit igitur urgere & instare, ut Cæsaris decreto parérent, & doctrinam libro comprehensam sequerentur. idem agebat Treuericus, qui & ipse aliquid ibi iuris habet: sed filij Lantgrauij cæteriq; præfecti & consiliarij surdis auribus hæc accipiebant. Francofurtum quoque Moguntinus uicarium suum episcopum Michaëlem Sidonium misit. is expiatis primùm ibi templis more suo concionatur atq; docet. Episcopus Augustanus, sacrificos aliquot minus constantes, ut doctrinam suam abiurarent, adegit. De Gallis antè diximus, qui per æstatem Scotis auxilio profecti fuerunt: hi tandem mortui regis filiolam Mariam, unicam hæredem, sex annorum puellam, in Galliam abducunt, ut eius consequēdæ spem omnem Anglis adimerent. Cardinalem hoc anno creauit pontifex Carolum Vendomensem, Gallum. Posteaquam in Hispaniam uenit Maximilianus Austriacus, in matrimonium ducta Cæsaris filia, Maria, Philippus Cæsaris filius, tunc xxi. annorum iuuenis, euocatus à patre, ad iter sese comparat, & relicto ibi patruele sororio, qui per suam absentiam reipublicæ præesset, quum uentis uela dedisset, Nouembris die uigesimo quinto, cum triremibus quinquaginta, totidemq; ferè nauibus onerarijs, Andrea Auria, qui Maximilianum transportauerat, ductore, Genuam appellit, magna comitatus procerum turba, & in his, Albano duce & cardinali Tridentino. primis aliquot diebus, extra muros commoratur in ædibus Auriæ præfecti claßis, interea dum & naues exonerantur, & apparatus in urbe perficitur. Altera die Decembris ingressus, magnificentißimè excipitur, & tum pecunia tum rebus alijs ad profectionem terrestrem necessarijs & idoneis cohonestatus, octauo pòst die discedit, & per Alexandriam atq; Papiam facto itinere, Mediolanum petit. Erant Papiæ tormenta, quæ Cæsar erepta Saxoniæ duci Ioanni Friderico, sicut diximus, cò miserat: hæc etiam spectauit. Mediolani, quo decimo nono Decembris die uenit,

1548

Regina Scotię in Galliam abducta

Philippus Cæsaris filius per Italiam excipitur.

paßim erant ei positi triumphales arcus atq; statuæ, cum honorificis inscriptionibus. Ingredienti præsto fuerunt Sabaudiæ dux, Veneti, Florentini, Ferrarienses, Senenses legati. Sub hoc tempus è uita deceßit Bruxellæ, ubi tum Cæsar erat, Comes Burensis, Maximilianus, mortuus angina, quum ipsam propè mortis horam, ut aiunt, medicus ei prædixisset, ubi uidit, Andreas Vesalius. De Mauricio diximus, quemadmodum post recitatum religionis decretum, Augusta disceßit. ubi domum rediјt, nobilitatem & reliquos ordines conscribit, & Miseni rem omnem proponit, & quæ sit Cæsaris uoluntas, ostendit. Illi promissum & Cæsaris & ipsius etiam urgent, & ut Augustanæ confeßionis religio ipsis permittatur, instant: placuit pòst, ut theologi Vuittembergici simul & Lipsenses adhiberentur: itaq; conuentum est, primùm Begæ, deinde Cellæ, pòst, Iuterboci: uenit huc etiam à Brandeburgico missus electore, Ioannes Islebius. Hic fuit decretum de rebus medijs, & ijs quæ dicuntur adiaphora. postremus erat conuentus Lipsiæ: conscripta fuit hîc formula religionis, quam per Maurici fines sequerentur omnes. hic uerò libellus maximas deinde peperit offensiones, ut suo loco dicetur. Interea filius Cæsaris progreditur, & per Mantuam atq; Tridentum facto itinere, Augustam, deinde Spiram uenit, postea per Luceburgicum agrum ad Cæsarem parentem contendit, cardinali Tridentino comitatus inter alios. Aduentanti Cæsar obuiam misit insignem equitatum in Germaniam usque, ductore Arescoto principe. Mauricius obuiam ei profectus Tridentum usq; Mantuam & Venetias, uisendi causa, paruo cum comitatu excurrit, & honorificentißimè fuit habitus à senatu. Pro Lantgrauio socero diligenter Philippum orabat, ut ad parentem intercedat, idq; pòst ei nunciat, & quòd liberaliter ille sibi promisisset, bene spèrare iubet, monens tamen, ut dißimulet, neque significationem ullam ostendat. Hoc tempore motus fuerunt per Aphricam. nam Zeriphius quidam, à paruis, ut aiunt, initijs auctus, & regnum adeptus, uicinum regem Fesanum, finibus expulit, qui pòst ad Cæsarem uenit Augustam, de sua fortuna conquerens, & opem implorans. Episcopus Metensis, Nicolaus, Antonij Lotharingiæ ducis filius, & nepotis ex fratre tutor, ut libro decimo sexto diximus, ordine ecclesiastico abdicato, in matrimonium ducit quandam Egmondanæ familiæ, quæ per Braban-

Margin notes: Conuentus Saxoniæ. — 1549 — Motus in Aphrica.

bantiam possessiones habet. sic episcopatus ad Lotharingiæ cardinalem rediit. 1549 Quid Argentinenses legati Coloniæ tractarint cum Cæsare, suprà dictum est: ubi domum reuertissent, aliquantò pòst cœptum est agi cum episcopo, qui conuocata nobilitate, quid Cæsar fieri uelit, ostendit, & mandat omnibus, uti pareant: clerum etiam Argentinensem obtemperare iubet: cumq; duriora proponeret, senatus duodecimo die Februarij, misso legato, Henrico Copo iureconsulto, & datis ad Cæsarem literis, diligenter quidem egisse cum episcopo, sed tales ait ab eo proponi conditiones, ut si recipiant, retinere non poßint ea, quæ decretum nuper Augustæ factum ipsis largitur atque concedit. post multam enim actionem, ostendimus, inquiunt, ei, uelle nos mandare ciuibus, ut dies festos colant, ut certis diebus abstineant à carnibus: adhæc, cum ecclesiæ ministris egimus, & ex ijs quosdam ultrò discessuros à munere docendi putamus: per nos igitur ei licet & est integrum, ut iuxta formulam Augustæ præscriptam, instituat religionem: nec enim ullum dabimus impedimentum, & ciuibus etiam, ne quid contrà faciant, mandabimus: quod cùm ita sit, petimus inuictißime Cæsar, ut ecclesiæ ministros nobis permittas, etiam eos qui sunt mariti, nec ad grauiora cogas, præsertim cùm & modestiam omnem simus præstituri, nec offensionis ullam daturi causam. De Magdeburgicis antè diximus, quomodo Cæsar eos proscripserit: cùm autem decretum religionis nuper euulgatum repudiarent, aucta fuit offensio: sic ergò nouis edictis Cæsar in eos agit, & in prædam omnibus obijcit, & uicinos principes ac ordines grauiter monet, ut bellum eis faciant, et quacunq; ratione poßint, noceant. Dictum est antea, quomodò Cæsar concionatores Vlmenses comprehendi iußit: hi septimo tandem mense, Martij die tertio liberi facti sunt atque dimißi, cùm pro uictu soluissent. Angliæ status in hoc tempore, cœpit esse turbulentus. Is, quem diximus, regis auunculus & regni protector, Eduardus Somersetus, fratrem habebat germanum, Amiralium, de quo suspitionem concepit, aut sibi persuaderi passus est, quasi regnum affectaret, & regem uellet in suam redigere potestatem. itaq; comprehendi iubet, & habita quæstione, capitis ille damnatur, & Martij die uigesimo securi percutitur. Habebat in matrimonio regis Henrici uiduam uxorē, Catharinam Parram, idq;

Argentinensiū literæ ad Cæsarē.

Magdeburgici secundo proscripti.

Amiralius Angliæ capite plectitur.

1549 suspitionem nonnihil etiam auxit: sed æmulatio muliebris & inuidia plurimùm huc attulisse momenti putatur. Episcopus Argentinensis iterum monet clerum, ut edicto Cæsaris pareant. Est ibi diui Thomæ templum. eius annui prouentus conferuntur omnes, de uoluntate senatus, in ecclesiæ ministros & uiros doctos, qui docendæ iuuentuti præsunt. hos inprimis urgebat, & intra quod tempus decreto Cæsaris & expectationi satisfacere uelint, deinde, quos haberent ad institutū illud idoneos homines, & cuiusmodi superessent adhuc ornamenta, sibi nunciari petebat. Illi spacium deliberandi sumunt. Archiepiscopus Cantuariensis, Thomas Cranmerus, Angliæ primas, uir excellenti doctrina, totus in hoc erat, ut studia literarum atq; pietatis excitaret: cùm ergò statum Germaniæ et doctorum hominum ibi periculum uideret, crebris literis Bucerum inprimis & Paulum Fagium, Hebraicæ linguæ peritißimum solicitabat, ut in Angliam uenirent, omnem amorem atq; fidem eis pollicitus. Itaq;, de assensu & uoluntate senatus, calendis Aprilis, iter ingrediuntur, ut ibi sementem puræ doctrinæ facerent. Aduentus eorum & regi fuit & toti propè nobilitati atque populo gratißimus: & quum apud Cantuariensem aliquándiu substitissent, Cantabrigiam mittuntur ambo, docendi causa. Calendis Aprilis, Philippus Austriacus, amplißima cum pompa Bruxellam, ubi pater erat, ingreditur. aderant Mauriciani & Brandeburgici legati, de intercessione mißi ad Philippum & cardinalem Tridentinum, quo Mauricius utebatur amico. Et licet hi Lantgrauio, qui tum erat Audenardæ, bonam spem facerent: nihil tamen effectum fuit, et pauló pòst, cùm Lantgrauius, per causam ualetudinis uellet uesci carnibus, die quodam uetito, custodiæ præfectus interueniens, allatum cibum in terram effundit & disiicit. Ad hoc ipsum tempus, episcopus Argentinensis, octauo demùm anno, sacris, uti uocant, inauguratur, & mißificat, & uniuersi cleri conuentus agit Tabernis, & decreta facit, ad ipsorum institutum accommodata. Deinde per internuncios, à senatu Argentinensi postulat, ut reædificent aras, ut ecclesiæ ministros constituendi facultatem sibi reddant, ut clero iusiurandum remittant, & immunitatem omnem restituant, ut ædium sacrarum ornamenta redhibeant: Thomensibus uerò mandat, ut apertè respondeant, parére ne uelint edicto Cæsaris, an minus? Illi, primò de sua in Cæsarem obseruan=

Bucerus & Fagius in Angliam traiiciunt.

Argentinenses solicitãtur ab episcopo, ut missã restituant.

seruan=

seruantia, pòst, de suis officijs atq; functione prolixè locuti, quid quisque doceat & agat, ostendunt, theologi nimirùm & philosophi, & dialectici & rhetores, ac id genus alij, tum ecclesiæ tum scholæ seu iuuentuti non utiles tantùm omnes, uerumetiam necessarij: deinde per quos in collegium adoptati sint, approbante senatu, demonstrant, & post multam explicationem demißè admodum & amanter orant, ne rationem hanc tam bene constitutam perturbet, nec ipsos alijs rebus minus necessarijs occupari uelit. Legati contrà. collegium istud ob id genus officia scholastica non institutum esse, neq; rationem antiquam oportere mutari: si qui sint inter ipsos, qui grauari sese, neq; bona conscientia morem gerere posse putent, episcopum certè nõ eum esse, qui uelit ipsis inuitis aliquid persuadere, sed ijs, ut loco decedant, licere, et sicut prouerbio dici solet, aut bibant aut abeant: etenim, si literarum & artium professores in urbe senatus habere uelit, æquum esse, ut non ex collegij fructibus, qui sint antiquitùs aliò destinati, sed ex ærario publico sumptus fiat: episcopũ, & eius antecessorem, multis nunc annis impeditos in suo iure fuisse, uerùm diutius hoc tolerari non posse. Multis inter eos commutatis uerbis, infectare disceditur: & senatus, ubi cognouit, ad episcopum intercedit, amantißimisq; literis eum orat & obsecrat, ut saltem iuuentutis rationem habeat, quæ magnam ingenij culturam ex ea schola seu literarum ludo percipiat. Ad hunc modũ scriptis & internuncijs uariè res & diu multumq; fuit agitata, donec per intercessores tandẽ componeretur, ut infrà dicemus. Episcopus, qui semper habitus est ingenio leni & ocij cupido, non tam sua sponte putatur hoc fecisse, quàm suorum impulsu, qui & occasionem hanc recuperandæ iurisdictionis, minimè negligendam, et nisi urgeat, Cæsaris quoq; metuendam dicebant offensionem. In his autem actionibus usus est administro potißimùm Christophoro Vuelsingero iureconsulto, qui literis aliquandò dedit operam Vuittembergæ: clerus primarij templi Argentinensis Ioannem Tischelium iurisperitum adhibebat. De principe Vuolfgango Bipontino, superiori libro diximus, quomodò post promulgatũ decretum religionis, Augustam fuerit accersitus: hunc Cæsar non unis literis urgebat ut decreto paréret: & quoniam ille rem ad episcopos reiecerat, Cæsar ex eo rogat, num & ipse decretum habeat ratum? & an uelit ecclesiæ ministros, qui non pa 1549

1549 rebunt, remouere loco? Datis igitur ad Cæsarem literis, gallica lingua conscriptis, quid Augustæ sit actum, æstate superiori, paucis repetit: cunq; domū reuersus esset, illam decreti partem, quæ pertinet ad dies festos & esum carniū, populo se proposuisse dicit & obseruari mandasse: decretum etiam religionis non semel, & diligenter quidem, legisse totum, et fateri, multa esse in eo, quæ cum sua fide, per quam salutem expectet æternam, consentiant: multa etiam esse, quæ discrepent: uerúntamen ecclesiæ ministris mandasse, ut singula diligenter expendant, sibiq; postea renūcient, quomodò rem institui posse putent: cùm autem uno simul ore confirment omnes, non se posse illud pacata conscientia probare per omnia, non sibi fuisse integrum, illos adigere, ut secus facerent: episcopos ergò rogasse, ut ipsi rationē aliquam inirent: illi uerò quid responderint, iam antea se nunciasse, bona quadam spe, futurum, ut nihil ab se requireretur amplius: nunc autem, quoniam apertè tibi uis, inquit, responderi, potentißime Cæsar, quæ mea sit sententia, dicam. Et primò quidem, quod ad religionem, ad ritus atq; ceremonias attinet, quæ nunc annis aliquot per meam ditionem seruantur, equidem sum natus in illis & educatus, ut antehac quoq; tibi demonstraui Cæsar, ad hoc usq; tempus, nec aliud unquā doctrinæ genus audiui, simul studium & operam aliquam in eo collocaui, & quantū ingenio percipere potui, planè mihi uidetur consentire uerbo Dei. Nam hoc mihi profitendū est, quandóquidem interrogor, ne conscientiam ipse meam uulnerem, néue saluti meæ peßimè consulam: hæc etiam est ratio, cur decretum approbare non poßim, alioqui paratißimus, more & exemplo maiorum, tui causa nihil non facere: tibi uerò Cæsar, qui summus es magistratus, licet in eo statuere, quod uidebitur: equidē nō sum is, qui poßim aut uelim aut debeam repugnare: tuo sit hoc totū in arbitrio: solùm deprecor, ne quid ipse cogar præter animi sententiam facere, néue populus meæ ditionis etiam. ad ecclesiæ ministros, quod attinet, proximis literis orabam, ut tuo permissu liceret ijs manere, baptisandi pueros & ægrotos uisendi causa potißimùm, donec essent eis alij summißi: uerùm, si iubes ut ilicò discedant, & solum uertant, non expectatis alijs, etsi magno futurum est istud populi cum dolore & detrimento, tamen obtēperabitur. nam & iam ex ipsis multi abierunt, et in ijs quæ præstari possunt atq; debent omnē obsequen-

Bipontini principis literę ad Cæsarem.

tiam

tiam tibi præstandam esse scio. Quū per fines Mauricij, res ad mutationē uideretur spectare religionis, Lubecenses, Luneburgenses, Hamburgenses ecclesiæ ministri, euulgato scripto, librū et decretum Augustanū prolixè confutant: eius uerò scripti potißimus erat author, Ioannes Epinus. deinde, doctores Magdeburgici, Nicolaus Amstorffius, & inprimis Matthias Flacius Illyricus, Albona urbe natus, & Nicolaus Gallus, grauiter sese Vuittebergicis atq; Lipsensibus opponūt, et multis editis libellis eos incusant, quasi dißimulanter agāt, et per adiaphora, seu res medias, pontificiæ religioni uiā aperiant. hanc deniq; regulam ponūt. omneis ceremonias atq; ritus, quantumuis natura sint indifferentes, non amplius esse adiaphora, cum uis, & opinio cultus, & neceßitas accedit, & quum impietatis datur occasio. Illyricus aliquot annis fuerat auditor atq; discipulus Melanchthonis: uerùm in actione ista Magdeburgū se receperat, edito pòst libello, quo sui facti rationē explicat. Hamburgici præterea datis literis ad Vuittebergenses inprimis ad Philippum, quid ipsi uocent adiaphora seu res medias, enumerant, & cuiusmodi poßint admitti, demonstrant, simul rogant, ut ipsi uicißim apertè scribant, quid eo nomine comprehendi uelint, ut uidelicet certi quid habeant homines, quod sequantur, nec animis fluctuent, néue nomen illud adiaphoricū, multis alijs erroribus, qui sensim insinuare sese poßint, occasionē præbeat. Ad eam epistolā Melanchthon respondet, & inter alia seruitutē aliquam ferendā esse dicit, non coniunctam cū impietate. Archiepiscopus Moguntinus initio Maij synodum habet prouincialem: eius decreta pòst euulgat, edito libro. faciunt idem Treuericus & Coloniensis, qui & ipse latè dominatur. Liber ille sancit inter alia de confeßione, ne quis ad cœnam domini recipiatur, nisi confeßus peccata: de consecratione salis, aquæ & aliarum rerum, quæ per exorcismos & precationes ad usum fideliū præparantur, ut aiunt: de reliquijs, de inuocatione & ueneratione diuorū, de peregrinationibus, de precibus pro uita defunctis, de purgatorio, de ieiunio et delectu ciborū, de horis, uti uocant, canonicis, de tremēdis Missæ mysterijs. Hanc ad synodum uenit episcopus Eistetensis Mauricius: reliqui miserant uicarios. Porrò, quod de consecrationibus & exorcismis cōstituit, latè patet. Septimo quoq; die sacro, quē uocamus dominicū, ubi populus in templum frequens conuénit, sacrificus, multis

1549

Cōfutatio Interim per Saxones inferiores.

Archiepiscopi electores synodos habent prouinciales.

De consecrationibus & exorcismis

1549 precationibus primò salem, dehinc aquam exorciscat, uti uocant: cúnque deinde salem immisit in aquam, populum ea conspergit. Hæc autem aspersio creditur ad mentis atq; corporis conferre sanitatem, & insidias abigere diaboli, et expurgare nõ solùm homines, uerumetiam res inanimes, nam in solum atq; saxa & mortuorum sepulchra conijcitur, & sacrificus Deum precatur, ut hanc ei uim et efficaciam indat. Eodẽ quoq; modo sal tractatur in baptismo, & cõsecratum sacrificus in os infantis imponit, & satanam emigrare iubet, & in aquã ter immergit infantem, & oleo, cui pollicem intingit, pectus & humeres illius illinit. Mulieres etiã, à puerperio, cùm ad templum redeunt, in primo statim aditu lustrantur hac aqua: deniq; multiplex est illius usus, maximè uerò, cùm aduersus nocturna spectra dimicatur, & agitur exorcismis. Consecratur autem certis precibus, quicquid ad apparatum pertinet sacrificorũ: adhæc aqua baptismi, cærei, palmæ, paschalis, uti uocant, agnus, è cera confectus, oua, carnes, caseus, laridũ, flores, herbæ, fructus arborũ, et his omnibus adhibetur ea, quam diximus, aqua.

Consecrandi tẽpli ceremonia.

Cùm est extruendum templũ, episcopus aut uicarius primũ lapidem fundamenti collocat, & aqua salsa respergit: extructũ uerò, ter obit, & primò quidem, superiores, inde medios et inferiores parietes aspergit, & baculo suo pastorali formam crucis designat ad superiores ualuas, ne satanas appropinquet: postea templũ ingressus, & cantionibus aliquot expeditis, minister cinerem dispergit ad similitudinem crucis: eo facto, græcas literas baculo suo describit episcopus in cinerem, ad sinistram crucis alam, latinas autem ad dextram, & alteram pòst adhibet aquam, è sale, uino, cinereq; confectam, qua templũ denuò conspergit, & populũ ad munificentiam atq; liberalitatẽ hortatur. Consimili ratione tractantur campanæ, & primò quidẽ sic eas pendere oportet, ut circùm ire posit episcopus. qui cùm psalmos aliquot demurmurauit, aquã et salem cõsecrat, simulq; miscet, eaq; foris et intus campanã diligenter lauat, pòst extergit et oleo sacro formã crucis in ea describit, Deumq; precatur, ut cũ impellitur et insonat campana, fides et charitas in animis hominũ augeatur, facessant omnes insidiæ diaboli, grando, fulmina, uenti, tempestates, et omnis intẽperies mitigetur. ubi crucẽ illam oleatã linteo detersit, septẽ alias cruces in ea format, intus uerò solùm unã: postea psalmos aliquot recitans, cãpanæ thuribulum

Cãpanarũ consecratio.

sub=

subdit, & suffitum facit, eiq; bene precatur. plærisq; in locis epulum dari consueuit & peragi conuiuium, non secus atque in nuptijs. Aras autem ita consecrant. adhibetur oleum, chrisma, thuris libra una, sartago cum igni, sal, aqua, uinum, cinis, hyssopus, linteum unum canabinum ad extergendũ, alterum uerò mollius, ad tegendum, quinq; cruces è cera factæ, calix, cementum, binæ faces, postremò, quicquid ad ornatum altaris pertinet. Interim episcopus unà cum sacrificis, aliquot psalmos & precationes expedit, & quinq; diuersis locis aram respergit, sic distribuens aquam, ut crucis formam repræsentet: inde septies aram obit, & aquam uino temperatam & Hyssopo & cinere, in illam conijcit: ab hoc, cementum aqua miscet, & quod reliquũ est, circum aram diffundit: mox, non sine pompa deferuntur reliquiæ diuorum, & adhibito thymiamate, suo loco reponuntur: aram postea ter circumlustrat thuribulo, quod sacrifico deinde tradit, qui suffitum continenter faciat, donec peracta sit consecratio. ubi uerò crucibus ex oleo, diuersis locis aram signauit, oleũ effundit & inuergit, & thuris particulas quinq;, totidémque cruces è cera formatas, huc illuc dispo=nit, easq́; pòst incendit: cineres inde collecti sacris in rebus habentur. Postremò, quatuor margines altaris & frontem inungit, & Missam decantat. Oleum autẽ atq; chrisma, quod uocant, conficitur ubiq; die Iouis, qui Paschæ diem antecedit. Ista magno quondam in honore fuerunt apud omneis & admiratione: cùm autem Lutherus, & post eum alij docerent, omneis planè creaturas uoce Dei consecratas esse, quo tempore terrarum orbem condidit, in contemptum atq; ludibrium uenit omnis hic apparatus, tanquam præstigiosus & iocularis. Nunc ergo secundam nacti tempestatem episcopi Germani, restituunt, ac uelu ti postliminiò domum illa reducunt. De aqua sale conspergenda, sicut ipsi loquuntur, in iure pontificio decretum extat, quod Alexandro pontifici, quinto post Petrum, attribuunt, ut uetustatis opinio fidẽ & authoritatem addat. De pontifice, qui treis episcopos in Germaniam amandauerat, suprà dictum est: hi quum ad Cæsarem in Belgium uenissent, Maij die xxv. sua mandata primùm exponunt. Initiò pontifex commemorat, in quanta solicitudine uersetur, propter eos, qui tunicam Domini dilacerant: duo tamen inprimis adferre sibi consolationem: primum, quòd Christus ipse fore prædixit, ut sathanas eccle=

Margin notes: 1549 — Altaria consecrandi ceremonia. — Legati Pontificii ad Cæsarem.

1549 siam oppugnet, sed frustrà: deinde, quod concilio generali facilè possint omnia tolli, quæ perperam irrepserint: & quoniam concilij fructus iam ad reliquas nationes peruenerit, apud Germanos autem, ob uarias ibi de religione dissensiones, nihil sit adhuc profectũ, idcircò, se, partim sua sponte & ex officio pastorali, partim etiã rogatu Cæsaris, de uoluntate senatus cardinalium, emisisse quosdam episcopos, qui potestatem habeant, eos, qui ad gremium ecclesiæ redire uolent, in gratiam recipiendi, et ipsis omnia læta pollicendi de sua clementia & benignitate, modò leges accipiant, non autem præscribant: hoc uidelicet tantum beneficium impertiri se omnibus in uniuersum, nullo prorsus ordine, nullo etiam eius generis excepto crimine, per quamlibet multos annos continuato, sic tamen, ut qui sunt eiusmodi, suos errores atq; delicta sacerdoti cuipiam orthodoxo confiteantur, & mandatam eo nomine pœnitentiæ formulam sequantur: publicam uerò confeßionem, abiurationẽ & satisfactionem, legibus præfinitam, sese ipsis omnino remittere atq; condonare: potestatem se quoq; fecisse legatis episcopis, ut eos, qui pacto uel fide & iureiurando sunt obstricti Lutheranis, liberent ab ijs uinculis, ut monachos in hæresim lapsos, et extra domicilia sua uagantes absoluant, eisq; permittant, mutato genere uestitus aliam ecclesiæ obire functionem: ut esum lactis, casei, butyri, carnium & ouorum concedant, habita ratione locorum et hominum: ut cœnam Domini totam permittant illis, qui cæteris omnibus erroribus depositis, cõcilij Constantiensis decretum probauerint, qui sub una specie tantùm sumi, quantum sub utraq;, qui ecclesiam non errasse, propter factum de una solùm specie decretum, palàm profeßi fuerint: hoc autẽ illis concedi posse, certũ ad tempus, prout uisum fuerit, sic tamen, ut illi ipsi faciant hoc separatim alio tempore & loco, neq; tunc, quum reliquis communicatur cœna sub una tantùm specie. potestatem etiam illos habere, ut de fructibus perceptis atq; consumptis transigant cum possessoribus bonorũ sacrorum, modò à reliqua posseßione discedatur: item ut censuris ecclesiasticis obstinatos coherceant, et auxilia magistratus implorẽt: adhæc, ut per Germaniam delegent & substituant episcopos, qui rem executioni mandent. Hoc secuti mandatũ, ij, quos diximus, legati Romani, quibus locis maximè opus esse intelligebant, episcopos subdelegant: in his erat etiam Argentinensis,

tinensis, eiq; mandant, ut ea quæ cõmemorata sunt, exequatur, & ec- 1549
clesiasticæ professionis homines ita demum recipiat in gratiã, si prius ab se reijciant et expellant uxores. Aiunt autẽ ad Cæsarẽ se fuisse profectos, ut de ratione modoq; executionis cum eo consilia conferrent: postea uerò, quàm intellexerint, fieri non posse, ut loca omnia, quæ remedijs indigent, ipsimet accedant, necessario summisisse alios. Hanc pontificis largitionẽ uel indultũ, ut ipsi uocant, Cæsar ilicò mittit ad episcopos Germanos, & ut leniter atq; placidè rem agant, utq; blanditijs, exhortationibus, precibus omnia prius quàm execrationibus atq; minis, experiantur, pro se quenq;, separatim omneis monet. Moguntinus ergò, cùm ad alios, tum ad Lantgrauianos præfectos & consiliarios dat literas, & de sua solicitudine pastorali, deq; Cæsaris fide et diligẽtia multa locutus, petit, ut ecclesiæ ministris formulam istam, à põtifice missam, exhibeant, eiq; iubeant parere. Concionatores, interpellati, doctrinam suam cum prophetarũ & apostolorũ doctrina conuenire, uitam quidem ipsam nõ respondere professioni, sed tamen doctrinæ nullum se dicunt errorem agnoscere: quamobrem nihil opus habere indultu pontificis: coniugiũ sese prætulisse impuro cœlibatui, iuxta uerbum Dei, neq; posse liberos & uxores deserere, quos Christus ipse iubeat omni amore, fide ac beneuolentia cõplecti: quòd ipsorum ecclesiæ cœnam domini percipiant integram, id fieri iuxta Christi mandatum & ueteris ecclesiæ morẽ: nec esse, quòd in eo mutationẽ ullam admittãt. Maio mense disputarunt Oxoniæ palàm, Petrus Martyr, et eius academiæ theologi, de cœna domini, deq; præsentia corporis Christi. Martyr hæc themata proposuit & defendit. non mutari substantiam panis et uini: corpus & sanguinem Christi nõ esse carnaliter seu corporaliter in pane & uino, sed ijs uniri sacramentaliter. pòst, editus fuit eius rei liber, in quo præfecti disputationis, mandatu regis adhibiti, non obscurè significant, Martyrem in eo certamine superiorẽ extitisse. Iunij mẽsis die decimo, Galliæ regina diademate insignitur, Sandenisij oppido, sicuti fieri consueuit, administrãtibus Bolonico, Guisio, Castilionæo, Vendomensi, Borbonio, cardinalibus. nã cæteri erant Romæ. Sexto pòst die, rex incredibili cum apparatu atq; splendore, Lutetiã Parisiorũ, regni primariam urbẽ, ubi nondũ uisus erat publicè, post mortẽ patris, ingreditur, et biduò post eũ regina. Dũ

Moguntinus Lantgrauianos interpellat de indultu pontificis.

Oxoniæ disputatio.

1549 ibi commoratur, ad supplicia nonnulli rapiuntur ob Lutheranismũ, & spectator ipse fuisse dicitur. deinde, quarta die Iulij supplicationes facit ad templa diuorum: postridie scriptum euulgat, typis excusum, & supplicationis causam fuisse dicit, ut Deo gratias ageret, pro tam multis in se collatis beneficijs, ut pro sua suæq; coniugis & liberorum & totius regni salute, proq; republica Deum oraret, & piorum animas ei commendaret, inprimis autem Galliæ reges, maiores suos, & nuper uita defunctum parentem, cuius ad exemplum statuisset omninò, suscipere fidei catholicæ, religionis, authoritatis & libertatis apostolicæ, & ministrorum ecclesiæ pacrocinium atq; tutelam: inter causas, hanc etiam esse præcipuam, ut publicè constaret, quantopere detestetur eos, qui contra præscriptum Christi, contra formulam & traditiones apostolorum, contra totius antiquitatis consensum negant præsentiam corporis & sanguinis Christi, qui baptismo & pœnitentiæ & bonis operibus, et sacramentis uim omnem detrahunt, qui autoritatem ecclesiasticam & ordinem hierarchicũ planè contemnũt, qui cultum & uenerationẽ & reliquias diuorũ reijciunt: deinde per eam supplicationẽ testificari se uoluisse, quæ sua sit sententia, quæ uoluntas, nimirum, quòd exemplo maiorũ, & imitatione quadam hæreditaria, de dogmatis omnibus ita sentiat & credat, sicut ecclesia catholica, symbolum apostolorum, concilium primum Nicenum, & alia multa concilia patrũ: item, quòd hæreses, iam olim damnatas, hoc uerò tempore partim resuscitatas, partim inuentas à Luthero, Carolostadio, Zuinglio, Oecolampadio, Melanchthone, Bucero, Caluino, & id genus alijs hæresiarchis, hominibus monstrosis & pestiferis, planè decreuerit è suis finibus exterminare, & in eos, qui meriti sint grauißimè uindicare. hoc scriptum, lingua populari compositum, per totam Galliam dimittit, & ut facta supplicatione, populo denuncietur, mandat. Aliquantò pòst capitis supplicium sumit de Veruino, quòd arcis & oppidi Boloniæ deditionem fecisset, ut libro XV. dictum est: eius uerò socerum, Vbianum, grandi ætate uirum, qui totius oræ Boloniensis præfectus, & è quatuor Galliæ Marescallis, uti uocant, unus erat, perpetuis uinculis addicit. Multis iam mensibus, de fœdere solicitauerat Heluetios, quod cum ipsius fecerant parente, renouando Et quanquam Cæsar literis ac internuncijs admodũ dehortabatur, illi tamen,

Persecutio in Gallijs.

Veruinus decollatus.

1549

men, quòd suis rebus ita magis conuenire putarent, assentiuntur, primò quidē, qui sunt pontificiæ religionis, & Lepontij & Valesij, pòst etiam, Basilienses & Schafusiani, nō sine multorū admiratione propter illa quæ diximus, edicta & supplicia. plæriq; enim sic existimabant, cum eo, qui puram religionē tam infestè persequeretur, & ipsorum ecclesias atq; doctores nominatim damnaret, nullam debere societatem iniri. Bernates autem atq; Tigurini, secuti monita Zuinglij, sicut libro tertio demonstrauimus atq; sexto, fœdus hoc recusarunt. De conuentu Lipsensi dictū est antea: quum uerò pontificiam religionem nonnulli dicerent & quererentur, paulatim instaurari, Mauricius, die quarta Iulij, datis literis ad suos præfectos, audire se dicit, esse multos, qui partim nimia quadā solicitudine, partim ab alijs ita persuasi, metuant, ne ueteres errores pedetentim restituantur: ab hac autem criminatione non esse prorsus alienos aliquot ecclesiæ ministros, & quosdam alios, rerum nouarum cupidos, & irrequietæ mentis homines: se quidem antehac non semel, quid suæ sit uoluntatis atq; consilij, publicis declarasse literis, nunc uerò propter calumnias illas idem repetere, ut ostendat religionem sibi cumprimis esse curæ: petere igitur ab ijs, qui uel credulitate quadam, uel aliorum persuasu mutationem uerentur, ut metū deponant omnē, & his suis literis atq; testimonio fidem habeant: ad eos uerò, qui talia spargunt, quod attinet, non esse, quòd hi sibi promittant impunitatē, si quidem ita pergant: cæterùm, ex decreto nuper facto Lipsiæ cōtracta quædam esse capita, suo iussu, quæ doceantur: cognoscant igitur & inquirant, utrum ecclesiæ ministri formulam hanc sequantur, an uerò pro concione reprehendant: quicquid erit, sibi referri, & si qua nascentur dubia, theologos Vuittembergicos atq; Lipsenses adiri, & hæc populo denunciari iubet. Hisce diebus è uita decedit uxor Lantgrauij captiui, socrus Mauricij, multis afflicta curis atq; mœrore. Per Angliam hoc tempore fuit orta duplici nomine seditio popularis: unà propter rem agrariam: querebātur enim uulgò, nobilitatē occupasse magnam agrorū partē, qui promiscuæ multitudinis antea fuissent, & ad ferarū saltus accommodasse priuatos: alteri, per Deuoniam idem petebant, sed inprimis offensi mutatione religionis, uolebant sex illa regis Henrici de religione decreta, de quibus libro xij diximus, restitui. Quum igitur ad arma con-

Mauricij ad suos literæ.

Seditio per Angliam.

1549 concurrerent, & magni res esset periculi, nec admonitiones locum haberent ullum, rex & consiliarij, licet inuitißimi, copias in illos emittunt, & diuersis locis profligant, millibus aliquot trucidatis. Hanc speculatus occasionē Galliæ rex, qui iampridē inhiabat amissæ Boloniæ, castella quædam & arces, ad oram illam maritimam inter Boloniam atq; Caletū, partim ui partim deditione capit, eaq́; ratione milites præsidiarios Boloniæ, in maximas difficultates & angustias conijcit. Grauißimè tulerunt hunc casum Angliæ proceres: & quia summam rerum obtinebat protector, regis auunculus, in ipsum deriuata fuit omnis culpa, quòd non in tempore munisset loca rebus necessarijs. hac indies augescente criminatione & inuidia, protector initio mensis Octobris, de cōmuni cōsilio procerum, Vindesoræ captus, ubi tum rex erat, Londinū in carcerem abducitur. proceres deinde populo causas recitant, & malè administratæ reipublicæ accusant, & scriptum eius rei typis excusum euulgant, eiq́; nomen quisq; suū, testimonij loco subiungunt: in his erat facilè primus Ioannes Comes Beruicensis. Interea dum Gallus hæc molitur in Anglos, Cæsar per Flandriā & Hannoniam & Atrebates filium circunducit, in eiusq́; fidem populum adigit per iusiurandū. pòst, Antuerpiam simul ambo redeunt sub Idus Septembris. ibi magnificentißimo apparatu filius Cæsaris, nō ab oppidanis modò, sed ab exteris etiam mercatoribus, Hispanis, Italis, Germanis, Anglis excipitur. pòst, amita Maria comitante, reliquas etiam prouincias adit, ab ijsq́; fidē accipit. De senatu Argentinensi diximus antea, quomodo legatū miserint ad Cæsarem, controuersiæ causa minuendæ cū episcopo: permittente ergo Cæsare, deligūtur singuli arbitri, qui intercedant. Quum Octobri mense conuentū esset, à multa disceptatione, senatus episcopo tria templa permittit, ut in ijs iuxta decretū nuper factū, religionē instituat: deinde, clerum omnē in suam fidē atq; tutelam recipit. episcopus inuicē in usum scholæ, Thomense collegium, & senatui reliqua templa concedit: clerus etiam annuum uectigal atq; pecuniam senatui dependit, in reliquis immunitatem obtinet. Cæsar in Magdeburgicos agebat edictis, ut ante docuimus, & de auxilijs per Saxoniam solicitabat ordines: plæriq; nō recusabant, modò reliqui etiam, non Saxoniæ tantùm sed Imperij quoque ordines idem facerent. Lubecenses autē & Luneburgici, permissu le-

Cæsar Belgicā in filij sui fidem adigit.

Argentinenses cum episcopo transigunt.

gatorum

gatorum Cæsaris, Magdeburgum profecti, tentabant conciliationẽ, 1549
sed frustrà. Publicè quidẽ nemo tum illos oppugnabat: sed quoniã erãt proscripti, uersabantur in quotidianis periculis, neq; sine uitæ & fortunarum discrimine poterant urbe excedere: nam unicuiq; licebat fortunam in eos experiri. Senatus igitur, cùm antea publicis literis de ui & iniuria uicinorũ esset conquestus, nunc alterum scriptũ edit ad omneis in uniuersum, maximè autẽ ad finitimos, & criminationes de se spargi dicit, quasi in Cæsarẽ & Imperium pertinaciter ac superbè agant, & pacem repudient, & contumeliosè multa scribant: sed iniuriam sibi fieri: Carolũ enim Cæsarem habere se pro summo magistratu, & edixisse palàm, ne quid in ipsum aut ullum ordinem grauius dicatur: offensionis quoq; nullã subesse causam aliam, quàm quòd euangelium Dei profiteantur: reliquas autem calumnias ab inimicis iactari: quantopere sint ipsi cupidi pacis, ijs esse non ignotũ, qui conuentibus iam aliquot interfuerunt: etenim intelligere se non solùm, sed etiã experiri, quàm sit dulce nomẽ pacis, & res ipsa salutaris: contrà quid malorum adferat bellũ: graue quoq; sibi futurũ & acerbum, si quidẽ sui causa uicini periclitentur & detrimentum accipiant: agnoscere præterea, neq; sibi licere, neq; sanè in suis esse uiribus, ut obstinatè Cæsari & Imperio resistant, uerùm neceßitate summa coactos, ut ab iniuria se suósque defenderent, ædificia quædam diruisse, castella uerò & oppidula & uicos aliquot belli tempore occupasse, non quidem ut ea sibi seruarent, sed ne in potestatem exterarum gentium uenirent: neq; uerò recusare, quò minus illa reddãt, si modò finitimi nihil moueant: duas autem esse causas potißimùm, cur pacem impetrare non poßint: primùm, quòd euangelij doctrinam retineant, et pontificium idolum recusent: deinde, quòd reliquæ conditiones propositæ, non modò sibi sint graues, uerumetiam intolerabiles, & omnino tales, quæ præstari non poßint: nam ut libertatem suam prodant, qua donati sint olim ab Ottone Magno Cæsare, eius nominis primo, quánque per manus acceptam à maioribus, ad hoc usque tempus deduxerint, nulla ratione posse defendi, uel ad posteros excusari: nunc etiam apparere & manifestè conspici, quid spectarint, & quorsum exierint authores libri Augustani: nam conatos esse præcipuũ doctrinæ iustificationis caput hominibus eripere, nempe firmamentũ ipsum salutis: in du-

Magdeburgicorum scriptum apologeticum.

1549 bium quoq; uocare usum cœnæ Domini, & coniugium sacerdotum: adhæc, docere inuocationem hominum mortuorum, & quicquid ab ea dependet: breuiter, uniuersum recuperare pontificatum, ut à multis excellenti doctrina uiris demonstratum sit: certè, hanc tantam impietatem minimè dißimulandam, aut silentio prætereundam, & magnis precibus solicitandũ esse Deum, ne sui nominis gloriam ita pollui sinat: triste nimirùm & luctuosum esse spectaculum, homines ad falsam religionem & idola uiolenter cogi, ministros ecclesiarũ in uincula coniici, cum uxoribus atque liberis in exilium extrudi, quosdam etiam trucidari: sed uehementer acerbum esse, quanquam hæc palàm conspiciantur, præsertim in Germania superiori, tamẽ reperiri qui audeant dicere, non peti religionem: uerúntamen, non esse noui rem exempli: nam inde ab orbe condito, piorum & innocentum hominum hanc fuisse conditionem, ut affligerentur: deinde, multa extare testamenti tum ueteris tum noui documenta, quæ piorum hominum constantiam ostendunt, qua sint usi, quum reges atq; principes edicta proponerent uerbo Dei contraria: nam ibi semper illud ualuisse, quod est in sacris literis, Deo plus obediendum esse, quàm hominibus. hoc non docuisse modò, Chrysostomum, Augustinum, Ambrosium & alios, uerùm ipsa quoq; re præstitisse, cùm quid aduersus præcepta Dei Cæsares mandarent: consimilem nunc suam esse fortunam: uidere se periculum, in quo uersentur, neq; tamen aliter posse facere: nam quiduis potius ferendum sibi, quàm ut manifestos errores laudent atq; recipiant: memoriæ proditum esse de Gordio martyre, qui rogatus ab amicis, quum duceretur ad suppliciũ, ut uitæ seruandæ causa desisteret à sententia, respondit, non oportere linguam, in contumeliam eius qui creasset eam, aliquid pronunciare: hoc uidelicet ad omneis pariter homines pertinere: nam & ueterem ecclesiam & primos aliquot pontifices ita sentire, ueritatem prodi non ab ijs tantùm, qui falsa docent, uerum etiam qui ueritatem agnitam non audent profiteri palàm atque defendere: committendam igitur esse Deo rem omnem, nec in gratiam ullius hominis aut metu periculi deflectendum à ueri profeßione, sed ob oculos ponendum esse Danielis exemplum, qui contra Darij regis edictum, apertis undiq; fenestris Deum adorabat: potuisse quidem illum idem facere priuatim atq; tacitè, nullo cum periculo, sed quòd ad

fidei suæ confeßionem ea res pertineret et ad nominis diuini gloriam, 1549
magno & constanti animo palàm inuocasse Deũ, nec ullius habuisse,
rationẽ periculi, quod ei conflatum ab aduersarijs, in ipsorum postea
caput reciderit: quamobrem orare, ne contra se, qui sint ueræ ecclesiæ
membra, uim et arma parent, in eoq; sequantur uestigia Christianorũ
militũ superioris ætatis, qui minimè dicto fuerint audientes, cum Cæsares ipsorum operam in bellis aduersum Christianæ profeßionis homines requirerent, sicut exẽplo diui Mauricij martyris doceri poßit: quàm grauiter etiam fuerit offensus Deus Israëlitis, quòd territi multitudine hostium, socijs infirmioribus opem non tulerint, in libris Iudicum extare, ut sit omnibus documento, non solùm non esse deserendos in neceßitate fratres atq; socios religionis, uerumetiam ope subleuandos: de uiris bonis nihil se dubitare, quin his rebus moueantur: etenim uiuere & immortalẽ esse Deũ, qui suæ dextræ potentiam et sæpe demonstrarit olim, & nunc quoq; demonstrare poßit: orare autẽ uehementer, ut hæc ad Cæsarem, ad Ferdinandum regem aliosq; principes ac ordines perferri curent, & simul intercedant, ne quid contra se decernatur grauius: nihil enim se recusare, quod modò piè præstari posset & honestè. petere etiam, ut se precibus suis Deo commendent, quò uidelicet exemplo Niniuitarum, totis animi uiribus peccata sua deplorent, & ad Deum ingemiscant, & hanc euangelij doctrinam, nunc totos annos triginta celebratam, intrepidè profiteantur, & uitæ pietate conuestiant, & charitatis officia præstent omnibus, inprimis autem ecclesiæ ministris iam profugis & eiectis, eorumq; liberis, uxoribus, & id genus alijs hominibus calamitosis, utq; doctrinam hanc salutarem retinere liceat puram & saluam à technis illorum, qui nunc, dum ceremonias restaurare uideri uolunt, colluuiem totam doctrinæ pontificiæ rursus introducunt. Octobri mense Franciscus Mantuæ dux, Friderici filius, in matrimonium ducit Catharinam Ferdinandi Romanorum regis filiam. Decima pòst die Nouembris è uita decedit Paulus tertius pontifex, cùm ageret annum lxxxij. pridie quàm obiret mortem, aboleuit uectigalia, quæ salinis et plærisq; rebus alijs imposuerat, non sine gemitu populi. Mẽsibus aliquot antè solicitauerat Cæsarẽ de restitutione Placentiæ: sed id frustrà fuit: & si longior uita contigisset, omninò putatur in Galliæ regis partes fuisse transiturus. nam inde à cæ

Francisci Mantuani nuptiæ.

Pauli tertij pontificis mors.

1549 de filij Petri Aloisij, uindictam animo creditur agitasse. Corpus in sacellum Sixti pontificis delatum, in tertium usque diem ibi permansit: populus eò frequens accurrit, eiusq; pedes, qui per cancellos ferreos expositi erant, uti fieri solet, deosculantur. Prius, quàm decederet, libellus exijt Italicus, uehemens in illum atque grauis, titulo quidem Bernardini Ochini, sed ab alijs, uti creditur, compositus, cum præfatione ad Ascanium Columnam, quem ille profligarat. Libellus hic, inter alia multa, quæ nimis longum esset recitare, sermonem ad eum conuertit, et antichristum appellans, Innocentio, pontifice, coniectus, inquit, in uincula fuisti, præsul iniquißime, propter homicidia duo, et commissum parricidium, matre nimirum & nepote tuo quodam ueneno sublatis, ut omnis ad te conflueret hæreditas. cunq; deinde liber factus, non dubitares ambire galerum purpureum, & ter esses à collegio repudiatus, germana tua soror, Iulia Farnesia, tandem peruicit. cùm enim copiam sui non se facturam esse deinceps minaretur, Alexander sextus pontifex, offensionem ueritus & iram illius, in cardinalium te cœtum allegit. Alteram deinde sororem tuam, pro familiæ tuæ consuetudine parum pudicam, interemisti quoq; ueneno. Per Anconitanam prouinciam cum esses legatus, Iulio secundo, pontifice, puellam eius ciuitatis nefariè circumuenisti, quandò dißimulans quis esses, teq; pro nobili quopiam gerens ex legati familiaribus, illam uitiasti: quod quidem facinus, puellæ patruus, cardinalis Anconitanus, urbe capta, coram Clemente pontifice captiuo, tibi grauißimis uerbis obiecit. Nicolaus Quercæus, cum Laura Farnesia, tua nepte, coniuge sua te congredientē deprehendit, & pugione tibi uulnus incußit, cuius etiámnū cicatrix apparet. De filia tua Constantia, quicum toties rem habuisti, quid dicam? etenim, ut ea liberius potiri posses, maritum eius Bosium Sfortiam sustulisti ueneno. qui cum nequitiam uestrā animaduertisset, incredibilem animo dolorem concepit, nec unquam postea uisus est hilaris. Libidine profectò Commodum & Heliogabalum longè superas: idq; tot spurijs tuis doceri potest. Filias suas Loth uitiauit, ignarus, & ebrius: tu uerò sobrius, non modò cum nepte, sed etiam cum sorore congressus es atque filia. Iam illud, quod in Fanensem episcopum admisit sceleratus ille tuus filius Petrus Aloisius, quàm est dictu fœdum & horrendum facinus? Cùm in Adriani mole captiuus deti-

Libellus in Paulū pontificem.

detineretur Clemens pontifex, teq; legaret ad Cæsarem, libertatis recuperandæ causa, non prius iter uolebas ingredi, quàm ille Parmensem episcopatum, nepoti tuo Farnesio, tunc decem annorum adolescenti, permitteret. eo facto, ludificasti nihilominus illum, & Genuam ubi peruenisses, morbo te detineri simulabas. Quam uerò nundinationem in sacris bonis non exercuisti cardinalis? &, postquam factus es pontifex, Deum immortalem, quàm turpiter ecclesiæ Romanæ facultates dilapidasti? Non te pudet, summam præfecturã atq; munus contulisse nefario tuo filio, cum aureorum millibus annuis quadraginta, totidemq; ferè nepoti Octauio? ne quid interim dicam, quæ, quantaq; bona profuderis in tuæ familiæ fœminas omneis, et Sanflorianas neptes. Turcarum postea mentionem audes inferre, qui miseræ iam incumbant Italiæ. quod eò facis, ut expilandi populi causam aliquam habeas & occasionem, qui sub te domino grauißimum onus & intolerabile profectò sustinet. Duci Ferrariensi Mutinam atq; Rhegium uendidisti: Parmam & Placentiam, quas ecclesiæ Romanæ minimè acquisieras, alienasti, quod Clementem certè pontificẽ facere puduit. ut familiam domumq; tuam locupletares, præter fas & æquum alios exagitasti, & eos qui seruitutem illam ferre non poterant aut recusabant, bello es persecutus: id Perusini docent inter alios & Ascanius Columna. Qui subsidij loco suis imperat quotannis extra ordinẽ aureorum millia trecenta, qui nouum subinde uectigal imponit, modò salis, modò cæterarum rerum, qui nunc decumas, nunc dimidiam fructuum partem exigit, ille sanè pro Christiani sanguinis hoste, meritò debet haberi. Turcica claßis, te pontifice, per ecclesiæ Romanæ fines nauigauit incolumis, non ità pridem, quandò Barbarossa mare nostrum fuit ingressus. Occultum igitur illud, quod cum barbaris habes commerciũ, ansam tibi præscindit, quò minus Turcici belli nomen in posterum obducas. atq; interim tamen ausus es Galliæ regem taxare, quòd cum protestantibus, Cæsarem uerò, quòd cum Angliæ rege coleret amicitiam. An non turpißimum est, te pendere totum ab astrologis & necromanticis? negari factũ non potest: nam & honoribus illos & facultatibus atq; donis amplificasti, Cecium, Marcellũ, Gauricũ Lusitanũ, et alios. quæ sanè res impietatis te manifestè redarguit, et satis est grauis, quãobrem à pontificatu debeas remoueri. Multa id genus alia cõtinentur

1549 in eo, quem diximus, libello, qui typis procusus extat: nunc ad mortuum reuertamur. Nono pòst die cœptum est fieri funus per dies nouem continuos. Interea cardinales absentes undiq; ad urbem conuolant, Tridentinus, Saluiatus, Mantuanus, Cibo, Montanus, Augstanus, Auria, Vrbinas, & hi quidem exequijs interfuerunt. primus autem omnium eò uenit Tridentinus. nam is tum erat Mantuæ, in ijs, quas dixi, nuptijs, cùm de morte pontificis adferretur nuncius. Sumptus funeris æstimatur ad aureorum millia quinquaginta. Nouembris die uigesimo octauo, peracta Missa, itum est in conclaue, quod uocant, noui pontificis creãdi causa. Decembris die quarta, Paciecus cardinalis Hispanus, Tridento, duodecima, Bellaius, Vendomensis, Castilionæus, Guisius, Turnonius, & ad exitum eius mensis, Bolonicus, Ambosius, Lotharingus, pòst etiam Borbonius, ætate grauis, eò uenerunt, Galli omnes, etiam antè nonnulli erant Romæ, quos ante biennium rex eò miserat, uti libro decimo nono diximus. Quoniam ad hunc locum peruentum est, non erit alienum, explicare nonnulla. Romæ palatium est in monte Vaticano, quod templo diui Petri coniunctum pontifices inhabitant, in eoq; senatum habent cardinalium, cùm res ita poscit. Hoc in palatio sunt inter alias structuras aulæ quinq;, & deambulachrum, longum passus ad septuaginta, & sacella duo. hæc simul efficiunt illud, quod dicitur conclaue. alterum sacellum est designatum peragendæ Missæ, & colligendis suffragijs: alterum, quod Sixti uocatur sacellum, & hæ, quas diximus, aulæ, domicilium præbent cardinalibus. Et hoc quidem tempore, post mortem Pauli, quoniam cardinales erant numero quinquaginta quatuor, cubicula fuerũt constructa totidem. Habuit aliquandò conclaue plures portas: nunc autem obstructis omnibus, unicus tantùm est aditus. fenestræ quoq; uitreæ nullæ sunt, præterquàm in sacellis, et hæ quidem eius altitudinis, ut attingi non poßint. Itaq; nullus aër, nullum lumen eò penetrat, & dies atq; noctes uruntur cærei. Iam, illa, quæ diximus, cubicula, sunt lata pedes quatuordecim, longa sexdecim, alta duodecim, structa, non ex lateribus aut saxis aut materia, sed ex panno uiolacei coloris aut uiridis. Et quoniam alia sunt alijs commodiora, sorte res agitur, offensionis & inuidiæ causa uitandæ: singulæ aulæ binos habent cubiculorũ ordines, eo spacio et his finibus oportet ut sese contineant cardina-

Cardinales intrãt in cõclaue.

Conclauis Romani descriptio.

les,

les, cum familia & supellectile. habent autem singuli quaternos apud 1549
se ministros, qui dormiunt intus, & semper comitantur, interea dum reliqui lectos parant & cetera procurant. Deinde, sunt in uniuersum designati duodecim, uulgò scoparios uocant, qui totius conclauis immundiciem atq; sordes repurgant, & ad certum locum deferunt. Qui sunt intus, coguntur manere, nisi forsan ægrotent, & ubi semel excesserint, non recipiuntur, nisi cardinales. Cùm in conclaue uentum est, electionis causa, statim deliguntur cardinales tres aut quatuor, qui res omneis necessarias procurent, qui regum atq; principum legatis respondeant. hi clauem unam habent eius, quam diximus, portæ, alteram habet nobilitas Romana, tertiam, episcopi, quartam, ceremoniarum magistri. Non reseratur ea porta, posteaquam semel in conclaue uentum est, nisi cùm cardinales aliqui superueniunt. est autem ostiolum in ea porta, cuius habent clauem magistri ceremoniarũ, & prandij atq; cœnæ tempore solùm aperitur. Tunc enim per illud infertur cibus ex culinis, quæ sunt foris, et adsunt episcopi quidam ad eam rem delecti, qui cibum omnem diligenter perquirunt, ne quid fortè literarum lateat. Ab ijs accepta fercula magistri ceremoniarum tradunt famulis cardinalium, per illud ostiolum: nec enim ullis alijs licet appropinquare. Cibus defertur in patinis fictilibus, uinum in lagenis uitreis, & quotidie inferuntur noua. nam quæ uasa semel illata sunt, antiqua consuetudine cedunt ceremoniarum magistris, qui diligenter ea colligunt. sunt enim exquisita, tam opere quàm materia, & carè uenduntur. Foris excubabant hoc tempore, prope portam palatij, pedites quingenti, Itali, ductore Comite Petiliano, deinde, satellites Heluetij, quibus erat usus Paulus tertius, et equites leuis armaturæ. postea, nobilitas Romana, deinde, regum et principum legati, postremò, et proximè ad portam, hi quos diximus, episcopi, alimoniæ præfecti. Ad urbis præsidium erant disposita peditum millia quatuor, Oracio Farnesio ductore, deinde priuatim in ædibus Cardinalium atq; nobilium erant homines armati. Nunc de suffragijs dicemus. Quanquam antiquitus decimo die post decessum pontificis, in conclaue solitum est iri, nunc tamen à morte Pauli dilata res fuit in diem decimum nonum. fuit is uigesimus nonus dies Nouembris, ut suprà docuimus. Eo die sub uesperum ingreßi conclaue cardinales, nobilitatem Romanam, & duces

1549 atq; centuriones, ad tutelam urbis designatos, iureiurando sibi deuinciunt, pòst, in suum quisq; cubiculum se conferunt cum familia, reliquis omnibus exire iußis è conclaui. Cardinales alij sunt episcopi, alij presbyteri, alij diaconi. Priusquam suffragia perquiruntur, quædam recitantur leges, quas ipsi pro temporis conditione condunt. hæ pertinent ad cardinalium immunitates atq; priuilegia primùm ergò singuli iurant, si fortè res in eum casum deueniat, ut pontificatũ obtineant, exactè omnia seruare, deinde, quem ecclesiæ putabunt inprimis & rei publicæ fore salutarem, uelle eligere. pòst ad actionẽ uenitur. fuit hoc altera die Decembris. Ibi ceremoniarum magister, tribus circiter horis ante meridiem, campanula dat signum per conclaue, & ad Missam illos conuocat. ea peracta, defertur ad singulos cardinales pulpitum, in eoq; charta, quæ cardinalium omnium nomina continet. pòst, ante aram sacelli collocatur mensa, panno purpureo tecta, huic superimponitur calix & campanula argentea, et circa mensam, scabella sex. Cardinales autem singuli suffragia sua scribunt in chartulam, et postea sic complicant & obsignant ut ipsorum nomina tantùm, qui eliguntur, extent. Inde, suo quisq; ordine, consurgunt, & incuruatis genibus ad aram, precati, chartulam demittunt in calicem, suoq; rursus loco consident. Eo facto, bini episcopi, totidemq; presbyteri & diaconi totidem, in sex illis scamnis locũ occupant. Episcoporũ primus, chartulas omneis ordine sumit ex calice, & primo diacono tradit. is explicat, & clara uoce recitat nomen electi, non etiam electoris. Ibi mox cardinales, qui singuli chartas habent, uti diximus, in quibus descripta sunt omnium nomina, numerum suffragiorum, ad cuiusque nomen, quod exijt ac recitatum fuit, ponunt. Collectis ad hunc modum calculis, primus presbyter, qui & ipse chartam habet cum nominibus cardinalium, pronunciat, quod habeat quisq; suffragia. si non sit numerus, qualis requiritur, chartulæ reijciuntur in calicem: deinde ex diaconis alter, nola dat signum: mox adest ceremoniarum magister, qui foris expectat, & ingressus cum igni, quem in sartagine secum defert, chartulas illas omneis exurit. Licet autem singulis cardinalibus, eodem tempore, quatuor diuersis dare suffragia, sed id raro contingit. Et hæc quidem est eligendi ratio: nunc ad institutum reuertamur. Cardinales ad hunc modũ inclusi, altera die Decembris, uti diximus, rem

Modus eligendi papam.

inchoa-

inchoarũt, sed aliquantò remißius agebatur, quòd Galli cardinales di cerentur aduentare. plæriq; fore putabant, ut ante Christi diem natalem nouum haberet Roma pontificem: sed uana fuit expectatio. Erant omninò tres factiones cardinalium, una Cæsaris, altera, regis Galliæ, tertia, Farnesiorum. Galli, Tranensem, Saluiatum, Rudolphum, Lotharingum, Theatinum: Cæsariani uerò, Polum, Burgensem, Carpum, Cruceium, Moronũ, Sfondratum poscebant. Et de Polo quidem atq; Saluiato frequens fuit per urbem excitata fama. nam etsi magno silentio rem tegi uolebant, ut suprà diximus, tamen, quia subinde multi prodibant è conclaui, per causam aut simulationem ægritudinis, nõ potuit esse clam, & ad Cæsarem atq; Galliæ regem enunciatum fuisse dicitur, quicquid ageretur. Quò minus uerò Polus rem obtineret, Theatinum cardinalem obstitisse ferunt, quòd diceret eum redolere Lutheranismum. nam de uera doctrina rectè illum sensisse, multi per Italiam & alij quoq; testantur, ut libro decimo dictum est. Erant id temporis plurimi Romæ, peregrini, qui diuersis ex locis atq; nationibus eò uenerant, ut ad noui anni principium, qui tunc erat, ut uulgò nominant, Iubilæus, delictorum expiationem atq; ueniam consequerentur. hi omnes pridie natalis Christi, sub uesperum, maximo numero confluxerunt in porticum basilicæ diui Petri, fore sperantes, ut illa, quæ dicitur, aurea porta, per nouum pontificem aperiretur. Et quanquam grauis erat illis diuturnior mora, tamen minimè sibi discedendum esse putabant. Res autem sic habet. Bonifacius octauus pontifex Romanus, anno salutis humanæ M.CCXCV. Iubilæum annum instituit omnium primus, & centesimo quoq; anno renouari iußit, & illis, qui Romam uenirent, & suas ibi preces effunderent ad diui Petri atq; Pauli sepulchra, peccatorum omnium plenam condonationem promisit. Ab eius morte, qum nimis longum hoc esse temporis interuallũ uideretur, Clemens sextus illud ad annos quinquaginta redegit. huius etiam extat edictum, quo mandat angelis, ut eos, qui peregrinationis huius tempore moriuntur, in regnũ cœleste transportent. Sixtus uerò quartus, ut xxv. quoq; anno beneficiũ hoc hominibus cõferretur sanxit. Cùm ergo supra millesimũ quingentesimum humanæ salutis annũ, quinquagesimus nunc instaret, Paulus Tertius mẽsibus aliquot antè, diuulgatis literis ad omneis populos, hortatus fuerat maiorem

1549

Tres factiones Cardinalium.

Iubilæi institutio.

in modum, ne tam præclaram occasionem exonerandi peccata & consequendi regni cœlorum prætermitterent. Ipse quoq; magna fuit affectus lætitia, quòd eousq; perduxisset ætatem, & iucundißimum sibi diem illũ fore dicebat, quo de genere humano tam bene meriturus esset: sed non fuit ei solidum hoc gaudium. nam hebdomadis aliquot ante diem illum, quem tanto desiderio expectabat, è uita deceßit, uti docuimus. Paulus Fagius, qui cum Bucero fuerat profectus in Angliam, sub finem Nouembris quartana febri perijt Cantabrigiæ. Quomodo per arbitros fuerit transactum inter episcopũ Argentinensem atq; senatum, suprà diximus: decreuerat quidẽ episcopus rem inchoare suis in templis ad Christi diem natalẽ, et rationẽ clero præscripserat, quam sequerentur: sed quia non satis erant instructi, distulit in calendas usq; Februarij. Tunc in tribus illis templis, quæ senatus ei per transactionẽ concesserat, sacrifici cantiones suas atq; preces uespertinas, & postridie Missam rursus inchoant, totos iam xxi. annos intermissam. Ingẽs autem erat hominum concursus, maximè iuuẽtutis. nam his omnibus nouum erat spectaculũ et inauditum, multos ibi, raso uertice, nouo genere uestitus, cantare simul quæ nemo intelligat, cæreos atq; lampades ardere in ipsa, quod dicitur, meridie, fumigationes atq; suffitus excitari thuribulis, sacrificum astare cum ministris ad aram, pronunciare omnia sermone peregrino, uarijs uti geniculationibus atq; gestibus, inclinari strictis manibus, modò distendere, modò reducere brachia, subinde sese cõuertere, nunc esse clamosum, nũc magno silẽtio quædã demurmurare, suspicere in altũ, esse pronũ, consistere nõ uno loco, nunc in dextram nunc in læuam partẽ altaris cõmigrare, micare digitis, inhalare in calicem, eumq; tollere in sublime, postea reponere, certis locis nominare, nunc uiuos, nunc mortuos, panem azymum frangere et in calicẽ immittere, pectus ferire pugno, suspirare, clausis oculis repræsentare somnũ, rursus expergisci, mãducare partẽ unam panis, alterã haurire cum uino totam, ne qua guttula remaneat, abluere manus, patellam deauratam, auersum, extenso brachio, demonstrare populo, admouere eandem fronti atq; pectori, deosculari nunc altare, nunc imagunculã, materiæ uel metallo inclusam: hæc inquã, et id genus alia, iuuentus nõ sine admiratione et stupore, neq; sanè sine risu spectabat, & uix cohiberi potuit. Post meridiẽ, sacrificus quidã, accersitus aliunde, con=

Pauli Fagij mors.

1550 Missificatur denuo Argentinæ.

concionē habet in æde primaria, non ita frequenti auditorio, tametsi 1550
nonnulli, uelut in re noua, conuenerant. Ibi strepitum nescio quem a=
dolescens aliquis excitabat: hunc ex apparitoribus quidam obiurgat,
& quasi comprehensurus, instat. mox tota iuuentus accurrit, & ut
fieri solet, subitus oritur fremitus atque tumultus, dum, quid rei sit,
omnes inquirunt, & huc illuc per templum discurrunt. Conciona=
tor autem, qui seditionem ortam esse putaret, de suo periculo solici=
tus, magna trepidatione subitò descendit è cathedra, & in interiorem
templi partem, ferreis ianuis munitam, à socijs recipitur. nam aderant
plæriq; omnes, & in his aliquot eius templi proceres, illustribus nati
familijs, qui de superiori loco auscultabant, & mox introrsum sese re
cipiunt, ignari, quis esset futurus exitus. Res omnis è uestigio defertur
ad consulem atque prætorem, qui cum reliquo senatu, sacras concio=
nes alijs in templis tum audiebant. Hi statim acurrunt, sedandi causa
motus: uerùm ille iam conquieuerat. nam præter adolescentes aliquot
nemo sese cōmouit. Itàq; senatus Iacobū Sturmium inter alios mittit
ad eos, de quibus dixi, proceres, & dolere sibi turbam hanc ostendit,
& quæ fuerit eius occasio, demonstrat, & ciuē nullum in ea fuisse do=
cet, & quoniam se minimè conscijs factum sit, orat, ne molestè ferant
seq; daturos operā, ne quid eiusmodi posthac fiat, pollicetur. Illi uerò
satis factionem hanc minimè recipiunt, neq; se uitam suam uelle dein=
ceps exponere tanto periculo dicunt, & irati postridie discedunt, &
opus inchoatum intermittunt, & ad episcopū profecti Tabernas, quæ
sit ipsorū fortuna queruntur. Sic ergò per aliquot menses deinde cessa
tum fuit. interea res ad Cæsarem defertur, ut suo loco dicemus. Mul=
ti putant illos tacitè fuisse gauisos, quòd hæc ipsis in sinum esset de=
lata cessationis causa. Quàndiu enim senatus interdicto fuit sublata
missa, liberrimè uixerāt, & nulla cū molestia prouentus annuos per=
ceperant integros: nunc uerò, cùm rursus ad laborem aliquem astrin=
gebantur, si tamen labor hic est dicendus, non illis ingrata fuisse puta=
tur occasio, iugum hoc excutiendi: præsertim, quum suas actiones uul
gò rideri & contemni, seq; digitis cōmonstrari, & uehementer inui=
sos esse multitudini uiderent. Senatus inquisitione facta, nihil culpæ
ullo in ciue deprehendit. Sub initium Februarij mensis, Anglici Gal=
liciq; legati cōueniunt, pacis tractandæ causa. nam amißis aliquot ca

Tumultus in æde primaria Argentinensi.

1550 *stellis, ut antè diximus, Angli erant in angustias coniecti. Per hos etiam dies è carcere liberatus fuit regis auunculus protector, quum id regi pergatum esse uiderent consiliarij: & quoniam* Beruicensis Comitis *impulsu potißimùm captus fuerat, inita fuit hæc ratio, ut per affinitatem inter eos redintegraretur amicitia. protectoris itaq; filiam,* Comitis Beruicensis *filius in matrimonium ducit: deinde* Beruicensis *à rege donatus est ducatu* Northumbriæ: *sed non fuit hæc diuturna neceßitudo, sicut infrà dicetur.* Romæ *interim feruebant omnia studijs diuersis atque factionibus, ut antè docuimus:* Farnesij *inprimis toti in hoc erant, ut suarum partium aliquis crearetur, & initio quidem, Cæsarianis cardinalibus, ut aiunt, sese coniunxit* Alexāder, Pauli *nepos, eiusq; clientes aliquot cardinales,* Pauli *pontificis beneficiarij: cùm autem* Gallicani *sua suffragia darent* Saluiato Florētino, *ueritus ille, ne proximis comitijs renunciaretur* Saluiatus *pontifex, ad ipsorum partes acceßit, primùm stipulatus ab eis, quemadmodum pro certo dicitur, ut* Saluiatum *præterirent.* Hac *demum ratione,* Ioannes Maria Montanus, *quem* Tridenti *atque* Bononiæ *præfectum fuisse concilio diximus,* Februarij *die septimo creatur pontifex.* Is *autem semper &* Gallicarū *partium, &* Farnesiæ *domus fuerat habitus studiosißimus.* Causa, *quamobrem* Saluiato *minus bene uellet* Farnesius, *hæc esse ferebatur, quòd metueret, ne ille, pontificatum adeptus, ipsi, fratribus atque propinquis, qui maximas opes per fas atq; nefas cumulassent, neruos incideret, & iniuriam à* Farnesijs *atq;* Paulo *pontifice factam ipsius familiæ, uindicaret.* Montano *autē quem* Paulus *tertius ad cardinalatum perduxerat, de sua suorumq; uoluntate non antè promisisse dicitur* Farnesius, *quàm is fidem daret, se liberè permissurum esse* Parmam Octauio *fratri.* Pontifex, *pro ueteri consuetudine, mutato nomine,* Iulium *se uocabat, eius nominis tertium.* Eodem *tempore* Galliæ *regis prodijt edictum in* Lutheranos: *pœna quoq; decernitur in iudices, qui remißius in illos inquirerent ac uindicarēt.* Prius *quàm pontifex crearetur, decesserant è uita* Verulanus & Rudolphus *cardinales: itaq; supererant in conclaui* LIJ, *& in his,* Galli *xiiij,* Germani *duo,* Hispani *quatuor,* Lusitani *duo,* Anglus *unus, reliqui omnes,* Itali, & Romani *quidem, xi.* Februarij *die xxij.* Iulius *inauguratur à cardinali* Cibone: *biduo pòst, auream, uti uocant, portam aperit, ad*

Angliæ protector carcere liberatur.

Montanus creatur pontifex.

Edictum Galli in Lutheranos.

Patefactio portæ aureæ.

quam

quam infinita erat hominum turba, consequendæ peccatorum remissionis causa, sicut antè diximus. Malleolo pontifex aureo portam ferit: sic enim habet ceremonia, quem deinde honoris causa largiri solet alicui. sunt enim qui se beatos hoc nomine putant: & hoc quidē tempore cardinalis Augustanus precibus eum obtinuit, & secum in Germaniam detulit. dum portam pontifex malleo percutit, opifices illam uectibus effringunt: ibi populus, qui certatim irrumpit, eius ruinæ calcem atq; rudera studiosè colligit, et in rebus charissimis habet. In illud Augustani cardinalis factum, nonnulli, cùm audissent, sic iocabantur, ut hoc malleo dicerent eum cogitare Lutheranis contundere capita. Venerūt deinde Romam salutandi & officij causa, dux Vrbinas, Ferrariæ dux, legati Veneti, Sabaudiæ, Florentiæ ducis, Genuates, Senenses, Scotiæ, Galliæ regis, pòst etiam Cæsaris. Farnesio Octauio pontifex non modò Parmam restituit, sed summam etiam attribuit præfecturam, Confalonierum ipsi uocant. Ascanium quoq; Columnam restituit, profligatum à Paulo. Nouus pontifex, galerum suum cardinalitium, cui uult, largitur antiqua consuetudine: Iulius autem, quo tempore Bononiæ fuerat legatus, in delitijs habuerat adolescentem quendam, Innocentiū: hunc, tametsi reliqui minus probarēt, imò reclamarent, in cardinalium adoptauit collegium, & in domesticam consuetudinem rursus admisit, eiq; cognomen suū & insignia quoq; attribuit. Romæ fama erat, et libellis quoq; perscriptū fuit, à Ioue Ganymedem foueri, licet deformem: sed nec ipse pontifex hoc ad reliquos cardinales dissimulare, & per iocum fertur aliquando commemorare, quàm sit lasciuus adolescens & importunus. Dum in conclaui res agitur, interceptæ fuerunt literæ, quas ex cardinalis Mantuani familiaribus quidam, Camillus Oliuus, ad quendam suum Annibalem Continum, Ianuarij die xxvi. scripsisse ferebatur, & simul carmen lingua populari scriptum, ubi de sua locutus affectione, & absentis desiderio, tam pudendis utitur uerbis, ut sine flagitio uix ea recitare liceat. hinc iocus illorum, qui pontificem dicebant aliquem obscœnum prænunciari, qui proditurus esset ex eo conclaui, quod eiusmodi literas daret. Martij die xiij. Cæsar scribit ad ordines Imperij. pòst Augustana comitia se redijsse in Belgiū, ut filio suo, quē ab Hispanijs idcircò uocasset, suæ ditionis populū deuinciret: fuisse quidē suæ uolūtatis, ea re confecta,

1550

Iulij pontificis delitiæ.

Cæsaris literę ad ordines Imperij.

1550 fecta, statim in Germaniam redire, sed quia non semper idonea sit ad nauigandum tempestas, & quia longissimum sit interuallū, aliquantò longiorem interuenisse moram prius, quàm ab Hispanijs ille ueniret: ab eius autem aduentu, totam æstatem & bonam autumni partē fuisse consumptam rebus necessarijs peragendis: ac licet hyems tunc suberat, se tamen omnino cōstituisse in Germaniam proficisci, uerùm illo ipso tempore in morbum articularem incidisse, neque multò pòst allatum fuisse nuncium de Pauli pontificis morte: mutasse ergò propositum, & noui pontificis electionem expectasse: Iulium deinde III. et de sua creatione sibi nunciasse, & liberaliter admodū atq; prolixè, de sua in rempublicam atq; religionem uoluntate pollicitum esse: eo cognito sibi uisum fuisse, tantam & tam optatam rei gerendæ occasionem non esse prætermittendam, præsertim, cùm in eo salus tota Germaniæ consistat: ineundam igitur esse rationem, ut ea, quæ superiori comitio decreta sunt & inchoata perficiantur: deinde prouidendum esse, ut & dissidiorum causæ tollantur, & obstinati quidam atq; rebelles coherceantur: his adeò de causis uelle se conuentus agere ordinum Imperij: quamobrem mandare, ut ad XXV. Iunij diem, Augustæ Vindelicorum sibi præstò sint omnes, nec ulla re, quò minus ipsi ueniant, impediri se patiantur, nisi ualetudine, cuius tamen rei fidem facere debeant iurati: legatos uerò mittant cum plenis & amplis mandatis agendi de rebus omnibus, quæ ad rempublicam pertinebūt, ut ne qua mora deliberationibus uel impedimentum inferatur.

Indictio conuentus Augustani.

LIBER XXII.

D HOC TEMPVS ANGLICI GALLIciq; legati, quum diu rem disceptassent, pacem faciunt. Id autem eò procliuius fuit, quòd utrique uiderent, non esse nullos, quibus hæc ipsorum simultas aliquando foret utilis atq; compendiosa. Boloniam igitur Angli, totos ferè sex annos iam occupatam, Gallis restituunt, non sine plurimorum admiratione, Galli uerò pecuniam illis dependunt: in ea pace comprehensi fuerunt etiam Scoti. Missis deinde legatis utrobi-

Pax inter Gallos & Anglos.

utrobiq; , noua neceßitudine pacem ambo reges confirmant. Gallus 1550
enim Anglici ordinis factus est eques, Anglus contrà, Gallici. quod quidem est inter uiros principes arctißimæ coniunctionis ueluti symbolum. Magdeburgici, quum crebris edictis peterentur à Cæsare, Martij die xxiiij. rursus aliud scriptum, ad uicinos potißimùm, euulgant. primò docent, neq; diuino nec humano iure se posse conuinci rebellionis: postea demonstrant, eos, qui contra se sumunt arma, bellum ipsi Christo facere: tertio loco refutant obiecta crimina, & calumnias esse docent aduersariorum. Et licet horum, inquiunt, impulsu, Cæsar nos proscripsit, tamen uerè possumus affirmare, nullam nos æquam adhuc repudiasse conditionem, modò Augustanæ confeßionis doctrina, simul & libertas à maioribus relicta, nobis permittatur: huius etiam nunc sumus propositi, nec ullum officij genus, quod Cæsari uel Imperio præstari debeat, recusamus, & Deum testificamur, nulli bello siue turbæ causam à nobis esse datam, sed cupere nos inprimis pacem colere cum omnibus, & ueri cultus atque religionis adminiculo uitam consequi sempiternam, et hæc quidem est totius odij, quod in nos concitatur, causa. Iam uerò, legibus ipsis cauetur, ne magistratus inferior interpellet ius superioris: deinde, si fortè magistratus excedat suæ potestatis terminos, & impium quid præcipiat, ut non solùm ei non obtemperetur, uerumetiam uim facienti resistatur. Quin autem summa rerum omnium ab uno Deo pendeat, neminem negare putamus: hunc contra si quod prodeat edictum, si qua fiant decreta, dubitari non potest, quin ea reijci debeant atque postponi: sed eius est generis decretum, de religione factum Augustæ: non ergò possumus ijs obtemperare, qui nobis illud obtrudunt, & euangelij lucem eripiunt, & idolum pontificium proponunt, ut in sempiternum exitium pertrahant. Quod cùm ita sit, nulla nobis rebellio iure potest obijci: deinde, facilè quiuis intelligit, quàm non liceat, uim nobis inferre. nec enim nos tantùm petimur, sed id agitur, ut ueræ doctrinæ professores deleantur funditus, ut per nostrum latus ipse Christus uulneretur & omnes pij sumus enim omnes membra Christi. quapropter, qui se tam impio facinore contaminant, quid aliud quàm ultionem diuinam expectent? De castellis et uicis aliquot occupatis, anteriori scripto diximus, nec opus est ea repetere. nam ubi primùm de pace nobis erit cautum,

Magdeburgicorum aliud scriptum.

1550 tum,restituemus illa, quibus oportet. Quod etiam aduersarij spargunt,quasi promiscuæ sint apud nos & uagæ libidines,impudentissimum est mendacium.itaq; per omnia sacra petimus, ne uos innocenti sanguine polluatis,& Deum oretis, ut impiorum consilia sanguinaria retundat,& si fortè bellum nascetur,ne uestra nobis denegetis auxilia. Pòst,ecclesiæ ministri,Aprili mense scriptum edunt. in eo doctrinæ suæ confeßionem recitant,& magistratui licere demonstrant inferiori defendere se contra superiorē,cogentem discedere à ueritate: atq; hic Cæsarem interpellant & obtestantur,ne fidem habeat ijs, qui ipsum ad iniustam & impiam crudelitatē exercendam inflammant, sed ut uerè causam totam & exactè prius cognoscat. Postremò, uim & arma deprecantur,& si res ita ferat, à finitimis auxilia quoq; petunt. De turba nuper excitata,sicut diximus,Argentinæ,in æde primaria,querimoniam episcopus ad Cæsarem detulit:senatus autē misso legato,nullam in se residere culpam demonstrat: itaq; Cæsar datis ad episcopū literis, mandat, ut intermissum opus restauret,utq; pergat.Episcopus uerò prius à senatu stipulatur,ne qua uis fiat,aut impedimentum inferatur actioni. Sic demum clerus ad Pentecosten, qui tum erat Maij dies xxiiij. denuò rem inchoat. primis aliquot diebus aderant cōsules ac senatores aliquot,in diuersa parte templi primarij, ne quis motus excitaretur.clerus autem eius templi,partē illam, quà peractis sacris egrediuntur in uestiarium, ferreis cancellis obsepserāt, ne quis propius accederet. Ad exitum Maij Cæsar unà cum filio Bruxella discedit,& Augustam ad comitia contendit,adducto secum Saxoniæ duce captiuo,Lantgrauio autem relicto Mechliniæ.Non multò post eius abitionem, populari & Gallico sermone promulgatur edictum in Lutheranos,quod Aprilis die penultimo conscriptum fuerat. illud autem sic habet.Quanquam,inquit Cæsar, id operam dedi semper,ut meos intra fines antiqua & uera religio seruaretur,etsi totus in hoc semper fui, ut qui multis nunc annis per orbem Christianum disseminati sunt errores,hæreses atq; sectæ, funditus tollerentur, licet hoc nomine uaria subinde proposui edicta,grauißimasq; pœnas, tamen magno cum animi dolore accepi,nō meæ solùm ditionis homines,uerùm exteros etiā,qui nostris in prouincijs habitant atq; negociantur,huius mali contagionem,longè lateq; in promiscuam multitudinem

Cæsaris edictum in Lutheranos.

tudinem diffundere: sic ut planè sit opus, acrem aliquam adhibere medicinam, & in fontes diligenter inquirere, ut ea pestis extirpetur radicitus, quemadmodũ in postremis conuentibus prouinciarum præfectos & ordines admonui, ut, pro se quisq;, diligenter in hanc curam incumberent, & in ueteri atq; catholica religione permanerent. præsertim, cùm sit omnium oculis expositum, quas turbas atq; seditiones in uicinis populis excitarit ea labes: ut interim de salutis & animarum dispendio nihil dicam. Itaq; de consilio charißimæ sororis germanæ & reliquorũ procerum, nouam hanc legem fero, & simul edico, primùm, ne quis omnium, quicunq; sit ille demum, habeat, emat, aut distribuat Lutheri, Oecolampadij, Zuinglij, Buceri, Caluini, & quoscunq; tandẽ libros, editos annis ab hinc triginta, incertis authoribus, ut amplius in theologorũ Louaniensium catalogo continetur: item, ne quis ullam habeat picturam aut imaginem fictam in ludibriũ atq; contumeliam diuæ uirginis atq; sanctorum, néue disijciat aut infringat ullam imaginem, in honorem alicuius diui depictam: ne quis domum suam conuentibus occultis aperiat, in quibus & disseminari solent errores, & homines rebaptisari, & conspirationes in ecclesiam atque rempublicam fieri: ne quis de sacra scriptura, maximè, de rebus dubijs atq; difficilibus, priuatim aut publicè disputet, aut eius interpretationem sibi sumat, nisi sit theologus, qui probatæ alicuius academiæ testimoniũ habeat: qui secus fecerint, punientur ut seditiosi & publicæ tranquillitatis perturbatores, ac uiri quidẽ, gladio ferientur, fœminæ autem in terram defodientur, si quidem ab errore desistent: si uerò pertinaces erunt, exurentur, publicatis ipsorũ bonis, utrumcunq; luant suppliciũ: adhæc, testamenti faciendi potestatẽ nullã habebunt, & quicquid eius rei fecerint, à quo primùm tempore legẽ hanc nostram uiolare cœperunt, irritum esse iubeo. præterea, ne quis hospitiũ præbeat aut ulla re subueniat ijs, quos de hæresi nouit suspectos, mando, uerùm, denunciet statim inquisitori uel loci præfecto, subiturus pœnam, nisi faciat. Qui nõ malitia nec obstinatione, sed per infirmitatẽ lapsi fuerint in hæresim & errorẽ, neq; tamẽ in hanc nostram legẽ cõmiserint, nec seditiosè quid fecerint, & sponte redierint ad sanitatem, & abiuratione facta recepti fuerint in gratiam, nullum posthac sermonẽ inter se conferant de rebus ad fidem atq; religionem

Articuli edicti promulgati in Lutheranos. 1550

per-

1550 pertinentibus: alioqui plectentur, ut in crimen relapsi. Qui, non conuictus quidem, sed admodum suspectus de hæresi, damnatus fuerit, ut uel abiuret uel publicè satisfaciat, & idem pòst accusetur hæresis, mulctabitur ut in crimen relapsus. ijs, qui sunt hæreseos & id genus criminum macula polluti, licet in gratiam recepti fuerint, nullus honos, nullum munus publicum, nulla dignitas cõmunicabitur. Nisi testimonium quis adferat ab ecclesiæ ministro eius loci, ubi postremò uixit, non permittatur ei domicilium uel habitatio. nam eiusmodi pro suspectis haberi debent. Præfecti locorũ & reliqui nostri beneficiarij per suam quisq; prouinciam, diligenter inquirant in eos, qui legem hanc uiolabunt, sed & inquisitoribus & iudicibus ecclesiasticis opem ferant, ut in quibus culpa residebit, comprehensi pœnam luant iuxta formulam, quam inquisitoribus præscripsi: nisi faciant, arbitrio nostro luent: procurator etiam publicus cognoscat, an suum illi munus faciant, & si negligentiam in eis deprehendet, in iudicium uenire iubeat, &, si deliquisse apparebit, aut magistratus illis abrogetur, aut alia, quæ uidebitur, pœna constituatur. Episcopi præterea et archidiaconi & abbates & id genus alij proceres inuestigent omni studio, si quis ordinis ecclesiastici sit infectus eo morbo, et seuerè uindicẽt. Qui contaminatum aliquem hac peste norunt, quibus in locis commorentur & delitescant hæretici, compertum habent, ilicò deferant: nisi faciant, eandem quam illi pœnam luant. Delator, si modò non uana fuerit accusatio, dimidiam partem bonorum illius consequetur. quæ quidem bona sexcentos aureos non excedent. nam quicquid erit supra hanc summam, eius decima pars illi decidetur. Qui conuentus occultos inquisitori deteget, etiámsi consilia cum illis contulit, non plectetur, modò & de religione bene sentiat, et in posterum abstineat: sed qui remotus ab eorum societate deferet, præmium consequetur, ut suprà dictum est. pœnæ, quas constituimus, irrogentur omnino tales, neq; sit in ullius potestate illas uel mutare uel mitigare, quod sæpe factum esse intelligo. nam qui iudices in eo delinquent, non ferent impunè. Qui de hæresi accusati & in ius uocati perfugerunt, ac postea proscripti sunt, ubi de socijs criminũ iam mortuis acceperunt, supplicare solent ut ad purgationem admittantur, quandóquidem probari crimen amplius nõ posse putant. eoq; fit, ut reuersi falsam doctrinam

&

& errores iterum diffundant: id uerò ne fiat, publicè interest. Itaq; 1550
mando, ne locus ullus detur ipsorum postulatis, uerùm ut omnes, qui citati non comparuerunt, sed fuga salutē quæsiuerunt, habeantur pro conuictis atq; damnatis. Qui pro suspectis & fugitiuis & proscriptis & anabaptistis intercedunt, habeantur pro fautoribus hæreticorum. Iudices autem atq; præfecti neminem ex illis in gratiam recipiant, nisi uel meo uel sororis Germanæ permissu. qui secus agent, ijs abrogabitur præfectura. Librarij nihil excudant, nihil diuendant aut distrahant rei sacræ, nisi de uoluntate & consensu eorum, quibus hæc erit demandata cura: si quid etiam ipsorum operæ in eo deliquerint, ipsi præstabunt. Et quia catalogus extat librorum, quos academia Louaniensis reiecit, librarij suis in tabernis eum habeant suspensum, & ob oculos positum, ne pòst, ignorantiam obducant uel ipsi uel emptores: deinde alterum habeant omnium suorum librorum catalogum. qui non parebit, centum aureis mulctetur. Pueros etiam erudiendos nemo suscipiat, nisi permissu magistratus & præcipui ecclesiæ ministri, nihil autē doceat aut iuuentuti proponat, nisi iuxta formulam à theologis Louaniensibus conscriptam. Eo decreto promulgato, uehementer attoniti fuerunt pleriq;, Germani præsertim & Angli mercatores, qui per Cæsaris prouincias & urbes, Antuerpiæ potißimùm, maximo numero negociantur. Itaq; sic illi iudicabant, aut illud esse mitigandum, aut aliò commigrandum: imò, clausis tabernis multi cogitabant abire, uitandi causa periculi. Senatus etiam Antuerpianus, & priuatim ciues, qui maximo & incredibili suo dispendio futurum hoc esse uiderent, magnis erant in angustijs: & quum eò uenissent qui inquisitionem instituerent, omni studio & contentione repugnabant, et ad Mariam reginam profecti, quanti non ipsorum modò, sed totius quoq; regionis intersit, ne fiat, demonstrant. Itaq; res, ea quidem in ciuitate, cuius causa præcipuè factum erat decretum, ob diuersas ibi nationes atq; populos, tunc conquieuit. Hoc edictum postea sermone Germanico redditum, Illyricus euulgat, et Islebium ac adiaphoristas, ut ipse uocat, grauißimè taxat, qui populo persuadere studeant, quasi religio non oppugnetur. Cæterùm, inquisitionis formula, quam uocant instructionem, amplißimam continet potestatem. Permittitur enim illis, non plebeios tantùm, sed magistratū etiam ad se conuocare,

1550 pérque iusiurandum adigere, ut ad interrogata respondeant, & comperta deferant. Quæstiones autem ad religionem pertinentes, de quibus interrogantur delati uel suspecti, numero sunt ad triginta octo, & in his, an credant sacrificium altaris, Missam, prodesse mortuis, ut è pœnis purgatorij liberentur: an credant diuum Petrum fuisse principem apostolorum, Christiq; uicarium, & ecclesiæ Romanæ summum pontificem, & pro talibus etiam habendos, qui legitimè succedunt in eius cathedram: an à pontificis obedientia discedi posse credant, modò ne sit hæreticus aut schismaticus: an matrimonium occultè contractum, credant esse legitimum: an Lutheranos, Buceranos, & id genus alios, credant esse ecclesiam. Galli cardinales Romæ commorati sunt aliquantò pòst, quàm electus fuit Iulius: domum deinde reuertuntur. In itinere uerò, quum iam in Galliam uenisset, prius quàm regem adiret, uitam finijt Lotharingiæ cardinalis, Ioannes, qui Francisco regi per omnem uitam suauißimus fuerat conuiua. Per hanc occasionem, Robertus Lenoncurtus cardinalis, episcopatum Metensem est consecutus, qui deinde non minimum attulisse momentum putatur, quòd urbs Metensis, Imperij ditionis, in Galliæ regis Henrici potestatem uenit, ut infrà dicetur. In ultimo consessu Tridentino decretum inter alia fuit, ut qui plures haberent episcopatus, retinerent ex ijs quem uellent, cæteros abdicarent, ut libro decimo nono dictum est: uerúntamē, quoad uixit Paulus, minimè res in executionem uenit: hoc autem pontifice, per Galliam cardinales parebant quidem in speciem, sed nullo cum suo dispendio. Cùm enim ex ipsis plæriq; binos aut ternos haberent episcopatus, complures autem alij ad dignitatem hanc aspirarēt, permutatione facta, permittebant istis alterum, & unius episcopatus loco quem deserebant, multas inuicem Abbatias aut id genus alias præfecturas ab ijsdem consequebantur. Iulio mense, Coloniensis episcopus Adolfus, transactione facta cum senatu, Coloniam urbem, maxima pompa & splendore ingreditur, omnibus undique beneficiarijs & propinquis & agnatis conquisitis, qui honoris causa ipsi præstò eßent ad eum diem. Comitatus fuisse dicitur duobus equitum millibus, & amplius eò. & Cliuensis quidem princeps insignem equitatum illi adduxerat. Huic erat nuper nata filiola è coniuge Maria, Ferdinandi regis filia. pro ea fideiusserant in baptismo sorores ambæ

Quæstiones edicti Cęsarei in Lutheranos

Decretū ultimi cōsessus Tridentini.

Adolfus archiepi. Coloniā ingreditur.

Cæsaris, Eleonora & Maria, & Coloniensis: uerùm aliquantò pòst ortum est inter eos graue dissidium, ob iurisdictionem ecclesiasticam. 1550

Iulij die uigesimo sexto, Cæsar Augustæ facit initium Imperij conuentus. in eo proponit de prosequendo concilio, de seruando religionis decreto, nuper Augustæ facto, de mulctandis rebellibus, de restitutione iurisdictionis & bonorum sacrorum. Erant & hæc armata comitia, tametsi tranquillior esset aliquantò rerum status. principes aderant, Moguntinus & Treuirensis: electores reliqui miserunt legatos: aderant præterea Vuolfgangus Prussiæ magister, Vuirciburgicus, Eistetensis, Constantiensis, Augustanus, Tridentinus, Cameracensis, Merseburgensis, episcopi: cæterorum principum nemo, præter Bauarum, & tandem etiam, Henricum Brunsuicensem. Re deliberata, maiori parti placuit, prosequendum esse concilium: Mauricius uerò per legatos non aliter se probare illud ostendit, nisi at res omnis ab initio retractetur, & Augustanæ confessionis theologi non solùm audiantur, sed decidendi quoq; potestatem habeant, ut pontifex concilio se submittat, neq; præsidis locum obtineat, & iusiurandum episcopis remittat, quò liberè sententiam dicant. Hanc eius contestationem publicè recitatam, legatus pòst in acta referri uoluit, sicut fieri consueuit, sed denegatum hoc ei fuit. huius autem rei facultas est penes archiepiscopum Moguntinũ, Imperij, quod aiunt, cancellarium. Cæsar deinde pontificem de concilio interpellat. Augusti die septimo, cardinalis Augustanus, pro concione, grauiter admodum insectatus est Lutheranos: & aliquot pòst diebus, Hispani quidam in ludibrium atque contemptum ciuium, qui concioni tum intererant euangelicæ, quædam in templo faciebant, ita quidem, ut ad magnum aliquem motum res omninò spectare uideretur: sed interueniente prætore ciuitatis, dexteritate quadam singulari sopita res fuit atq; sedata. Sub exitum Augusti mensis, Granuellanus, qui Vesontione, Sequanorum oppido, nuper uenerat Augustam, è uita decedit, non sine magno Cæsaris mœrore, sicuti ferunt. Mercurino Cattinario cardinali successerat, uti libro septimo diximus, & totos nunc annos uiginti summum dignitatis locum obtinuerat, & solus ferè consiliorum Cæsaris & arcanæ mentis erat conscius. In ipsius locũ atq; functionẽ successit Antonius filius, episcopus Atrebatensis, magnæ uir eruditionis, qui iam antè,

Conuentus Augustæ.

Cardinalis Augustani concio in Lutheranos

Granuellani obitus.

1550 per absentiam patris, rempublicam gerere consueuit, Cæsari ualde familiaris. Henricus Brunsuicensis interea Brunsuicum urbem, cui propter religionem & alia quædam, multis nunc annis admodum erat infestus, obsidet: & quum ipsorum agris multum damni dedisset incendijs atque direptionibus, neque tamen urbem expugnare posset, interuentu quorundam Cæsar utrisq; mandat, ut discedant ab armis, & apud se causam dicant. fuit hoc Septembri mense. Cæsaris exercitus obsidebat tum Africam, urbem Aphricæ: Leptim aliqui esse putant, tametsi Liuius etiam meminit urbis Afrorum. eam urbem tenebat Dragutus, archipirata nobilis, qui Turcæ nuper sese coniunxerat. Summæ rerum Cæsar præfecerat Siciliæ proregem. Is, quum tormentis aliquandiu fulminasset, certior factus, imminere Dragutum, & adducere nouas copias, accelerandum sibi esse uidebat. Itaq; Septembris die decima, terra mariq; militem immittit, & aliquot horarum spacio ui capit. Equites Rhodij, qui rem mari gerebant, bonam operam eo die Cæsari nauarunt: sed ad Hispanos, qui terra præliabantur, & numero præstabant, urbe capta, prædæ pars magna peruenit. Captiuorum ingens erat numerus, ad octo circiter millia. hi nauibus impositi, in Siciliam, Sardiniam & alia loca fuerunt abducti. Situs urbis dicitur esse peramœnus, ob uicina prata & colles, oleis atque palmis consitos, & fontium scaturigines. Non procul inde fertur esse regio cumprimis frumentaria, quæ maximo cum fœnore reddat aratoribus quod accepit. Militem Cæsari subministrauit hoc in bello Florentiæ dux, Cosmus, Iordano Vrsino & Astore Balione ductoribus. Quia iam suberat hyems, neq; commeatus poterat expediri, prorex, Hispanorum relicto ibi præsidio, in Siciliam reducit exercitum: Dragutus ad Turcam confugit, Byzantium profectus. ea res noui belli dedit occasionem, quod Turca non in Cæsarem modò, sed in Ferdinandum quoque regem deinde suscepit. Cùm Cæsar Henrico duci & senatui Brunsuicensi mandasset, ut arma deponerent, dimissæ fuerunt utrinque copiæ: sed has omneis ad se postea traduxit Georgius, dux Megelburgius, Alberti filius, adolescens, qui Henrico militarat. Clerus Magdeburgicus, & primarij templi proceres, plærique genere nobiles, qui ciuitati cumprimis erant infesti, magnis præmijs & pollicitationibus eum conduxisse feruntur, ut ipso ductore sese ulcisce-

Brunsuicum obsidetur.

Africa expugnatur à Cæsarianis.

Georgius Megelburgius Magdeburgicos oppugnat.

ciſcerentur. ſed hoc ipſi negant, ut infrà dicetur. Nuper autem è uita 1550
deceſſerat ipſorum archiepiſcopus, Ioannes Albertus: quare totius prouinciæ dominium ei fuiſſe pacti, ſi quidem occuparet, & treis quaſdam arces per literas oppignoraſſe dicuntur. Sic ille, primò per agrum Halberſtatenſem profectus, in Magdeburgicum poſtea peruenit, & cædibus, rapinis, incendijs graſſatus, Vuancelebum oppidum inuadit, capit, diripit, incendit: & quum arcem ibi poſitam fruſtrà tentaſſet, nonnullis deſideratis, progreditur, & quacunque iret, plurimum damni dat. Quare promiſcua multitudo per agros & oppidula, quum ſua ferri uideret & agi, ſenatus Magdeburgici fidem & opem implorant, neque ſe periculum ullum atque ſumptum in eo recuſare demonſtrant. Senatus ergò diem illis conſtituit, quo ſibi præſto ſint omnes: is erat Septembris dies uigeſimus primus. Tunc egreſſi Magdeburgo ſimul agricolis coniuncti ciues atque milites præſidiarij, cum tribus equitum turmis, cum tormentis & reliquo apparatu, duobus ab urbe milliaribus pernoctant. Poſtridie antequàm luceret, promotis caſtris, ad hoſtem rectà contendunt, & quum in eius conſpectum ueniſſent, aciem inſtruunt. Primo loco ſtabant ciues atque milites, qua parte maius fore periculum putabatur: poſt eos erat collocata reliqua turba. Megelburgius autem ea ratione perſpecta, repente conuerſis ordinibus, agricolas, genus hominum neque ſatis armatum, & minus expeditum, à tergo repente circumuenit, & adoritur prius quàm alij ſeſe cum impedimentis obuertere, uel opem ferre poſſent. Sic igitur illi proiectis armis in fugam abeunt præcipites, & ſociorum ordines perturbant, & ad uictoriam hoſti uiam patefaciunt. Ex ipſis plæriq; omnes, & hoc facto impetu, & pòſt in fuga conciſi fuerunt: ciuium atq; militum non ita multi ſunt deſiderati, plurimi uerò capti. tormenta, currus, & quicquid erat inſtrumenti militaris, in hoſtium poteſtatem uenit. Cæſar interea multum inſtat, ut utrunque decretum Auguſtæ factum ſeruetur, & de Magdeburgicis atque Bremenſibus grauem habet querimoniam. nam hi ſoli reſtabant omnium ciuitatum, tametſi Bremenſes non erant proſcripti. Principes autem intercedunt, & actionem ſibi permitti flagitant: cúnque Cæſar eſſet aſſenſus, ad utramque ciuitatem dant literas uigeſimo ſecundo die Septembris, cóſque citant: ut ad alterum diem

Magdeburgici in Megelburgium arma capiunt.

1550 Nouembris, Augustæ sibi præstò sint, & fide publica sese actioni sistant, suosq; mittant legatos cum plenis mandatis & decernendi facultate. Mulier quæpiam erat Augustæ, ciuis, quæ prætereunte fortè sacrifico, et ad ægrotum quempiam deferente panem azymum, quem hostiam appellant, accensis de more cæreis, perconctando mirabatur, quid ille claro die lucernam adhiberet. propter hoc dictum capta fuit, & in magno uersabatur periculo, sed multis fœminarum precibus, ac demùm intercessione sororis Cæsaris seruata, relegatur. Venerat autem eò regina Maria, cùm alijs, tum hac etiam de causa, ut edictum illud nuper in Belgio promulgatum, mitigaretur: nisi enim ita fieret, fore dicebat, ut quæ nunc sit totius orbis frequentissimum emporium, Antuerpia, splendorem suum amittat: seditionis quoque passim permagnum esse periculum, si quidem in executionem res uenire debeat. Cæsar uix ægrè tandem assensit, & mutatis ijs, quæ pertinent ad exteros negociatores, nomen inquisitionis, inuisum omnibus tollit, cætera suo loco manere iubet atque seruari. Dum ad Bremenses atque Magdeburgicos perferuntur literæ, principes ac ordines è Cæsare perquirunt, quibus conditionibus uelit cum eis pacisci: Bremensibus igitur has proponit. ut ipsius potestati sese permittant, supplices deprecentur, ab omni fœdere discedant, nullum quoque fœdus faciant, in quo non ipse cum familia tota comprehendatur: Cameræ pareant, & sumptus in eam pro uirili parte contribuant: cum archiepiscopo suo transigant, si non possint, delectorum, quos ipse dabit, arbitrio rem permittant: cum uniuerso etiam clero paciscantur: tormenta erepta duci Erico restituant, & de damno dato illi satisfaciant: ipsorum ditionis nemo contra se militet: centum quinquaginta aureorum millia dependant, uiginti quatuor tormenta tradant instructa: pareant decreto superioris conuentus, & ijs quæ iam decernentur. Magdeburgicis autem easdem propè leges imponit: hoc erat additum insuper, ut sese iudicio sistant omnibus, & sententiæ pareant: à tempore factæ rebellionis nullam habeant actionem in quenquam: munitiones atque propugnacula demoliantur, se suósque legatos, quocunque tempore, cum quantisuis copijs, nulla cum pactione in urbem recipiant: aureorum millia ducenta pendant: bonorum publicationes ratæ sint, neque turbentur possessores. Prælij Magdeburgici fama, statim longè latéq;

Bremensibus conditiones pacis propositæ.

disse-

disseminata, & ad Cæsarem quidem intra diem sextum perlata fuit: 1550
& cùm plæriq; de illis propè nunc actum esse putarent, ecce, scriptum
euulgant calendis Octobris. In eo rem omnem commemorant, & Magdeburgicorum scriptum.
suorum ciuium atque militum non supra ducentos occubuisse dicunt,
& qui uidebantur indigere consolationis, alios ipsi confirmant. Nam
Deus, inquiunt, hac ratione uoluit pertentare nostram constantiam:
de illius autẽ erga nos immensa bonitate nihil quicquam dubitamus:
quòd etiámsi fortè uolet nos interire totos & opprimi, nihil tamè esse potest in eo mali: quantò enim satius est, extremum adire periculum, quàm à ueri professione deficere ad antichristum Romanum? Etenim, qui uel metu, uel cupiditate quadam & ambitione remollescunt, seq; Tridentino concilio subijciunt, & impium illud decretum, Augustæ factum recipiunt atq; laudant, dubium non est, quin hi, tum in hac, tum in illa sempiterna uita grauißimas daturi sint pœnas, nisi redeant ad sanitatem: aduersarijs etiam nostris metam atq; limitem esse positum à Deo scimus, quem non excedent. Oramus igitur omneis, ut suas preces nostris coniungant, nec in nos arma capiant: nobis enim oppreßis, eadem omninò calamitas, in uniuersam Germaniam, nullo discrimine redundabit. Quod cùm ita sit, ipsa profectò pietas & communis patriæ salus, hoc à uobis flagitant, ut nobis, qui propter euangelij doctrinam affligimur, uestra consocietis auxilia. Re bene gesta in Magdeburgicos, continuò multi sese comparant ad militiam: Copie in Magdeburgicos
in his erant Mauricius, & elector Brandeburgicus cum Alberto patruele, & Henricus Brunsuicensis: deinde nobilitas etiam omnis appellatur, ut equitatum adducant. plærique copias eò conscribi putabant, ut Megelburgius eijceretur è finibus: & principiò quidem nonnulli uolebant uideri eò sumpsisse arma, ne longius ille uagaretur: sed ubi conuenissent omnes, Octobris die quarta progreßi, non procul ab urbe castra faciunt, & sexto post die, noctu, magno cum clamore procurrunt usque ad fossas atque portas, experiundi causa, quid oppidani uel possent uel auderent: sed reiecti tormentis, multos è suis desiderarunt: & cùm in castra pedem referrent irati, leprosorum hominum domicilium in itinere inflammant, planè contra militiæ leges atq; disciplinam. Postridie rursus dimicatum est leuiori prælio, quum oppidani fecissent eruptionem. erant enim alacres, & cùm alij mul-

1550 ti, tum ex nobilitate complures, odio Brunsuicensis Henrici, confluxerant eò, uiri militares, & in armis multum exercitati. Octobris die duodecimo, pactæ fuerunt induciæ, & in urbem nonnulli uenerunt legati de pace: uerùm id frustrà fuit. Dum hæc geruntur, ordines archiepiscopatus Magdeburgici, quos inter facilè primum locũ obtinebat clerus, Halæ conueniunt, & Octobris die xv. legationem ad Cæsarem ac principes Imperij decernunt. hi quum Augustam uenissent decimo pòst die, senatum populumq; Magdeburgicum grauißimis uerbis accusant: & quandoquidem Megelburgij ducis copias ad se traduxerit Mauricius, ipsi quoque supplementum ei miserint, neque sit in ipsorum facultate, tantos sumptus tolerare diu, petunt, ut ad commune hoc restinguendum incendium, rationem ineant principes, & primo quidem tempore, quemadmodum & milites alantur, & facinorosi illi atque proscripti mulctentur prius, quàm ex recenti clade uires & animum recipiant. nam alioqui futurum, ut ad hostem transeant milites: quod non ipsorum modò qui sint uicini, sed omnium etiam ordinum præsentißimo sit futurum periculo: illos enim nihil aliud moliri, quàm summi magistratus internecionem, & in hoc esse totos, ut seditionem popularem per uniuersum Imperium excitent. in subsidium uerò petebant millia peditum octo, mille ducentos equites. Eodem die, Bremensium & Magdeburgensium fuerunt recitata scripta, quibus principum ad se mißis literis, ut antè diximus, respondent. Ac Bremenses quidem primò, quantòpere pacem & Cæsaris amicitiam semper expetiuerint, demonstrant, & quomodo non per internuncios modò, sed per Daniæ regem atque ciuitates etiam maritimas, de pace non semel solicitarint, et quàm duræ sint propositæ conditiones, exponunt: et tamen, quò uideri poßit, quanti sit ipsis authoritas Cæsaris, non se recusare dicunt mittere legatos, &, si religio ipsis atq; libertas permittatur, nihil non facere pollicentur. Magdeburgici autem in Imperij conuentu superiori, magnis precibus interpellasse Cæsarem de pace, uerùm intolerabiles fuisse latas conditiones, ab eòque tempore magnum se detrimentum accepisse dicunt, & cùm nullus esset iniuriarum finis atque modus, uim ab se depulisse, moderatè tamen: totius autẽ odij causam esse, quòd ueram doctrinam retinere cupiant & idola fugiant: quòd ad præscriptum diem attinet, quia cum

Cleri Magdeburgici legatio ad Cæsarem.

plenis

plenis mandatis mittere legatos iubeantur, non se posse reperire, qui 1550
hac ratione proficisci uelint: adhæc, Georgium ducem Megelburgium nuper ipsis ex improuiso bellum intulisse, & profiteri palàm, Cæsaris hoc & Imperij mandatu fieri: nunc etiam proximè ad urbem esse copias hostiles: hæ si remoueantur, & si legatis ipsorũ idoneè caueatur, & ad se referre postulata liceat, non recusare, quò minus aliqui mittantur. Sub initium Nouembris mortem obijt Vlrichus dux Vuirtembergicus, pendente lite, quam habebat cum Ferdinãdo rege, sicut antè dictũ est. Ei successit filius Christophorus. Cæsar postquã responsa duarum ciuitatum accepit, de Bremensibus quidem ait, expectandos esse, quia se uenturos dicant: ad Magdeburgicos uerò quod attinet, quoniam longè secus res habeat, quàm dicant, & quoniam alienè ac propè contemptim responderint, petit, ut deliberare pergant, quid statuendum sit in illos, inprimis autem, ut episcopatus ordinum postulata diligenter expendant, in eoq́; faciant quod sit ex usu simul & Imperij dignitate monet. Videbant facilè principes ac ordines, fore ut his legibus nunquam pacificaretur: itaq́; mitiora proponi rogabant: Cæsar autem institutum urgebat. Sic illi demum, tametsi plærique grauatè, ciuitates inprimis, assentiuntur, & auxilia pollicentur: sed Cæsarem inuicem orant, primùm, ut & ipse contribuat: deinde, si fortè huic bello præesse non poßit, ut aliquem summæ rerum præficiat. Eam prouinciam deferunt Mauricio, si quidem ipsi uideatur, & in bellũ hoc sumptus esse faciendos dicunt ex ea pecunia, quæ iam ante sit in futuros usus reipublicæ collecta. Cæsar inuicem, quantas ipse bello superiori fecerit impensas, ut Germaniæ pacem restitueret, exponit, utq́; rationem eius habeant, poscit: de Mauricio sibi placere, nec ullũ se nouisse dicit, hoc quidẽ in tempore, qui magis ad eam prouinciam sit idoneus, idq́; uarijs de causis: ut autẽ ex ærario publico pecunia sumatur, ita probat & permittit, ut quod inde sumptũ fuerit, intra certum tempus reponatur: nec enim in hunc usum eam fuisse conflatam pecuniã. Monet autem, totis uiribus huc incumbant, ut illi meritas pœnas luant. quòd ita fieri posse demonstrat, si castellis ad urbem extructis perpetuetur obsidio, donec sint perdomiti: sed opus esse celeritate, propter anni tempus & rei gerendæ occasionem: nisi enim effrenis illa comprimatur & obstinata rebellio, facilè ipsos uidere,

Vlrichi Vuirtembergici mors.

Mauricius præfectus belli Magdeburgici.

1550 quanto sit hoc Imperij cum periculo futurum atq; dedecore. Sic ergò Mauricius, quia iam antè sese huic rei, sicut diximus, immiscuerat, traductis ad se copijs, publico nomine belli summæ præficitur: in bellum uerò decernuntur aureorū millia sexaginta menstrua: pròq; sumptibus iam factis persolui iubentur millia centum. De cōcilio Cæsar principibus cōfirmat fore, ut ante pascha rursus cōtinuetur Tridenti: nam ita sibi polliceri pontificem. Interea tamen urget decretum Augustanum, & causas demonstrari sibi iubet, quamobrem illæ & de religione & ordinis ecclesiastici emendatione conscripta ante biennium formulæ non seruentur? Electores archiepiscopi, neq; prætermisisse quicquam, & etiàmnum in hoc sese totos esse: quo minus autem plenè satisfiat, obstare quorundam exemptiones atq; priuilegia dicunt. Absentium electorum legati, diligentem ab se nauatam operam, sed obesse temporis longinquitatem aiunt: nec enim ita subitò religionem hanc ex animis hominum posse reuelli, & opus esse informatione, ut paulatim homines assuescant, quibus persuasum omninò sit, decretum illud discrepare multùm à sacris literis: uiolenter quidē nihil posse mutari sine turba & seditione: quòd si concionatores etiam aliquis huc adigat, fore solitudinem in templis: uix enim reperiri, qui se demittāt eò, propter cœlibatus illam & cœnæ domini conditionem. Reliqui principes ac ordines pōtificiæ religionis, has adferunt causas, gymnasia seu literarum ludos, in quibus non rectè iuuentus instituatur: ecclesiæ ministros, qui populum absterreant ab eo decreto: sacerdotum penuriam: magistratus negligentiam: obesse quoq; plurimū aiunt, quod ordinis ecclesiastici nonnulli uiuant impurè: deinde, quòd decretum factum impunè multi contumeliosis libellis petant et insectentur. Iulius pontifex, crebrò solicitatus à Cæsare, sub Idus Nouembris conscripto diplomate, bullam ipsi uocant, concilium decernit, suum esse confirmans, indicere & dirigere concilia: cupere etiam se Germaniæ tranquillitati consulere, quæ Romanæ ecclesiæ & pontificum, qui Christi sint in terris uicarij, semper fuerit obseruantißima: Tridentum igitur ad Calendas Maij ueniant omnes, qui iure uel consuetudine sua quadam aut priuilegio debeant intereße, & quos Paulus tertius ante uocarit, cùm eodem in loco synodum indiceret: nam eo die continuatum iri concilium: &, si uel per ætatem aut ualetudinem aut occupatio-

Iulij pontificis diploma de concilio.

cupatio-

cupationes reipublicæ, non poßit ipse coràm, per legatos tamen in eo se velle præsidere. Scriptum hoc ad Cæsarem deinde mittit. Mauricius, rei summæ præfectus, magnis uiribus rem agit, & constructis aliquot castellis, ut in ijs milites hyemarent, sub exitum Nouembris urbem aggreditur. Est autem urbs tripartita: eius unam partē, quæ noua dicitur, noctu magno silentio conscensis mœnibus atq; portis, occupat, neq; prius hostile signum dedit, quàm militem introduxisset. Excitati clamore, ciues, quicunq; reperti sunt in armis, trucidantur: reliqui capti atq; direpti pelluntur. Magdeburgenses igitur, ut hosti commoditatem hanc eriperent, emisso milite locum incendunt, ea parte, quæ ad ipsos pertinebat: alteram deinde partem, quæ Sudeburgum dicitur, exurunt etiam receptis in urbem oppidanis. His ferè diebus in castra Mauricij uenit Lazarus Schuendius, ut nomine Cæsaris in commune consuleret. Erat id temporis in Saxonia, Hedeccus, quem ante bienniū Cæsar proscripserat, uti suprà diximus. is, & Albertus Mansfeldius, apud uicinas ciuitates, quæ maritimæ dicuntur, copias conscribunt, ut Magdeburgicis essent auxilio: Mauricius ergo Decēbri mense, cum parte exercitus illos petit, et dißipat, ex ijsq; signa quatuor ad se traducit, pòst etiam Hedeccū, ut infrà dicetur. Postridie iduum Decembris, edicto ualde prolixo, Cæsar, grauibúsque uerbis insectatur Magdeburgicos, & ne quis opē ipsis ferat, iubet, et militibus atq; ducibus, qui sunt in urbe mandat, ut intra diem xiij. post allatas literas, urbe excedant, eiusq; rei fidem faciant Mauricio, uel per eius absentiam Lazaro Schuendio: si pareant, impunitatem proponit, sin autem, pœnam atrocem cōstituit. Erat in urbe Albertus Comes Mansfeldius, non quidē à Cæsare proscriptus, uerùm exutus facultatibus, cùm in Ioannis Friderici Saxoniæ ducis fide permansisset & amicitia. Quomodo Lantgrauium Cæsar Mechliniæ reliquerit, Augustam proficiscens è Belgio, dictum est ante. Mauricius quidem & Brandeburgicus, ut dimitteretur, instabant: sed responsum fuit, non illum modò, sed filios etiam & consiliarios ita se gerere, ut nondum liberari poßit: custodes quoq; dicebant ei fore, ut in Hispaniam abduceretur. A filijs igitur opem implorat, & fidelitatis, quam sibi debeant, commonefacit, & Mauricium atq; Brandeburgicum citari iubet, ut se sistant iuxta formulam obligationis, & promissum impleant. filij morem gerunt, &

1550

Mauricius oppugnat Magdeburgicos

Cæsaris diploma in Magdeburgicos.

1550 per legatos, grauißimis uerbis non semel illos monent, atq; citant: illi uerò, modò simul, modò pro se quisq; separatim, aliquando per internuncios, aliquando coràm excusant, & quam nec ipsis nec etiam parenti sit consultum, ut ita fiat, ostendunt, & subinde nouas adducunt rationes, quibus confidant eum sine ullo periculo posse liberari: deprecantur ergò & dilationem petunt. Cæsar autem, qui per Liranum sollicitauerat antea Lantgrauiū de reddendis literis obligationis, uti diximus, cùm amplius interpellaretur, Lazarum Schuendium ad eius filios mittit atq; consiliarios, mandans, ut non modò nō citent & urgeant Mauricium atq; Brandeburgicum deinceps, uerùm, ut eius generis literas etiam omneis ad se mittant, & actioni renuncient: nisi pareant, maximas pœnas cōminatur. sed id frustrà fuit. obligatos quoque principes per epistolam absoluit, & liberos à nexu pronunciat.

Lantgrauius capit consilium fugæ.

Cùm ergò spem nullam uideret Lantgrauius, constituit omnino profugere, si posset, & cum suis, quos euocauerat ex Hessia, partim genere nobiles, uarias rationes init: uerùm hi periculo deterriti, remißius agebant. duobus tandem persuadet, Conrado Bredestæno, Ioanni Rommelio. hi per totum iter, inde ab ipsius finibus, Mechliniam usq;, celeres disponunt equos, quibus conscensis effugeret: sed per quendam ipsius famulum hoc tempore res emanauit, qui familiariter cuidam dixerat Mechliniæ, futurum, ut intra paucas horas liber esset: cùm id, ueluti per manus traditum, ad custodiæ præfectum, in ipso propè fugæ momento & articulo delatum esset, omnis illa ratio concidit, & ex ipsius ministris duo fuerunt subitò confoßi, quidam comprehensi & capite mulctati, ipse uerò deductus in arctiorem custodiam. Cæsar ubi resciuit, molestißimè tulit, & ad Mauricium atq; Brandeburgicū datis literis, facinus hoc tam audax, ad suam, & suæ ditionis iniuriam pertinere, seq; grauiter uindicaturū in illos dicit, qui uel opem uel consilium in eo cōmunicassent. earū literarum exemplū illi filio Lantgrauij Gulielmo mittunt, & inter alia, quòd si præterea quid eiusmodi fiat, nullo se dicunt ipsis uinculo teneri. Mauricius tamen separatim illos consolatus, ad liberandum parentem, non fortunas modò, sed uitam atque sanguinem etiam pollicetur, & ut se sistat, tunc demum fore tempus idoneum dicit, cùm is fuerit status rerum, ut minus metuendæ sint quorundam offensiones. Decembris die xix. pedites ac equites

Magdebur-

Magdeburgici omnes, qui non erant destinati uigilijs, post mediā noctem urbe excedunt, ut equitatum hostilem, quodam in uico, non procul, opprimerent. Magni quidem res erat periculi, quod inter hostium castra faciundum erat iter: sed tamen fœliciter cessit. nam prius quàm hostis armari posset, uicum occupant, & diuersis locis incendunt. armis omnes superinduxerant lineas interulas. hostium, quicunq; resisterent, interfecti fuerunt, plæriq; genere nobiles: multi pugnabant ex ædibus, uerùm ijs inflammatis, conflagrarunt. ex nobilitate plurimi capti, statim in urbem adducti fuerunt, unà cum equis circiter ducentis lx. Postridie, prima luce domum illi repetunt, & turmam equestrē habent obuiam, ductore Georgio Megelburgio, qui tandem conserta manu, cùm à fronte premerent equites, à tergo pedites instarent, captus & in urbem adductus fuit, ille ipse, qui belli fecerat initium. His etiam diebus ex Hispanijs Augustam uenit Maximilianus Austriacus, gener Cæsaris, Bohemiæ rex designatus per absentiam, reuocatus à patre Ferdinando rege, quem inter atque Cæsarem actio tunc erat ardua, de Imperij successione, cuius etiam rei causam Mariam sororem, quæ Ianuario mense illuc rediјt, Cæsar euocasse dicebatur, ut interueniret, quum superiori Septembri illinc abijsset. Cæsar enim qui sciret, quanti esset momenti, Germaniæ coniunctio, filium hæredē, qui tam latis & diuersis finibus esset regnaturus, hoc ueluti firmamento stabiliri cupiebat. Ferdinandus autem rex, qui spectaret idem, neq; suam, neq; sanè filiorum expectationē atq; commoda deminui oportere iudicabat. porrò, Maximilianus, qui egregiam indolem præ se ferret, et multas calleret linguas, Germanicam inprimis, & morum elegantia polleret, admodum erat gratiosus atq; popularis. Literas illas, quibus concilium denunciatur, ut antè diximus, pontifex ad exitum Decembris Romæ promulgat. Sunt in ijs, quæ multorū possent animos offendere, cuiusmodi est, quòd suum esse dicit gubernare concilia, quòd se Christi uicarium uocat, quòd continuari uult actionem, non autem ab initio repeti, quòd præsidis locum & authoritatem sibi uendicat, quòd sui tantùm ordinis homines eò uocare uidetur. Hæc etiam Cæsar, quum ei literæ redderentur, animaduertisse, & ab illo contendisse dicitur, ut quæ paulò erant asperiora, mutarentur. ueritus enim fuisse putatur, ne his tanquam scopulis deterriti Germani, uel repudiarent

denuncia-

1550 Magdeburgicorum eruptio & uictoria.

Contentio de Imperio inter Cæsarem & Ferdinādum.

Iulii pontificis literæ.

1550 denunciationem, uel moram & impedimentum aliquod inferret huic operi, quod ipse tanto labore perfecisset. Nolim istud quidem pro uero ponere, & solent eiusmodi consilia tegi: sed si uerum est, nihil eum impetrasse constat. nam illam, de qua dixi, formulam, pontifex euulgauit, nullo immutato uerbo. neq; desunt, qui consultò hoc illum fecisse putant, ut à concilio Germanos absterreret, ne uenirent, aut si uenirent, præiudicijs teneret illaqueatos. Paulus quidem tertius hanc artem adhibuisse fertur, sicut libro nono diximus, ut, posteaquam per suos emissarios acceperat, quid ferre possent, quid recusarent protestantes, indicto deinde concilio, illa ipsa, quibus offendi sciret eorũ animos, inprimis urgeret atq; proponeret, sicut in hoc etiam Iulij diplomate uidere licet, quod est ad Paulinum illud conformatum. Per hosce dies Mauricius & Brandeburgicus elector pacis conditiones Magdeburgicis proponunt, &, ut se dedant fidemq; præstent ipsis & archiepiscopo, petunt: id si faciant, fore, ut religio & Augustæ quondam exhibita doctrina ipsis permittatur, ut de ipsorum priuilegijs, iure ac libertate nihil decedat, munitiones etiam urbis atq; facultates permaneant saluæ, nulla cuiquam uis intentetur: ad hæc, intercessionem promittunt, ut proscriptionem Cæsar aboleat, his nimirũ conditionibus. ut sicut alij principes atq; ciuitates, ita ipsi quoq; supplices deprecentur, eiq; tradant tormenta sexdecim, & aureorũ millia centum, quò nimirum ipsis relinquantur bona iam publicata. eam uerò pecuniæ summam ipsis uelle se prærogare dicunt: clero suas facultates reddãt: de damno utrinq; dato, deq; habitatione cleri & ceremonijs primarij templi se facturos esse iudiciũ: & quò facilius Cæsari persuaderi possit, in urbem esse recipiendum præsidium, donec transactionem Cæsar habeat ratam, & reliquæ conditiones etiam fuerint impletæ: ne uerò præsidiarij milites ullam iniuriam ipsis faciant, se curaturos: quòd si Cæsar ista repudiet, tum se quamprimùm educturos esse præsidium, & urbem ipsis uelle restituere saluam, & omnino qualem acceperint. Senatus uerò deditionẽ facere, & præsidiũ recusabat admittere. Decembri mense, ordines episcopatus Magdeburgici, maximè uerò clerus, lingua populari scriptũ edunt in senatum populumq; Magdeburgensem, eosq; dicunt, antiquitus & iure, ad suam et archiepiscopi ditionem pertinere, idq; doceri posse literis Ottonis primi, Cæsaris: &

Magdeburgici solicitantur ad deditionẽ.

Cleri Magdeburgici scriptum in ciues.

multa

multa quidē, inquiunt, insolenter ac proteruè saepe fecerunt, cumpri- 1550
mis in Burcartū & Guntherum archiepiscopos, uerùm ad officiū reducti, pœnam luerunt, sicut historijs demonstrari potest. Ernesto autē Saxone, ac deinde Alberto Brandeburgico, episcopis, transactum fuit de controuersijs, uerùm illi nō steterunt pactis: & quoties episcopi de communi consilio reliquorum ordinū, aliquid ad usum reipublicæ statuerent, detrectarūt semper, ac eo spectarunt, quemadmodum ipsi reliquis imperarent. Et quum Alberto cardinali esset adiunctus coadiutor, Ioannes Albertus, patruelis, non modò non approbarunt, uerum etiam cognomen & honorem ei debitum detraxerunt, licet eo nomine non semel essent appellati: quumq; deinde Alberto uita defuncto successerat, nec pro episcopo recipere, neq; fidem ei dare uoluerunt, in eoq; permanserunt, quoad ille uixit, tametsi magni saepe uiri intercesserint. hoc autem eo consilio fecerunt, ut summam ipsi rerum occuparent. quod facilè cuiuis apparebit, ipsorum actiones consideranti. Et quanquam scriptis in lucem editis, excitandi causa tumultus, populo persuadere conātur, quasi nihil deliquerint, quasi planè sint innoxij, quasi ueritatis tantùm atq; religionis causa periclitentur, tamen longè res aliter habet. nec enim ipsorum est ullum illatum impedimentū religioni, tametsi nostræ ditionis templa tenerent: & quoniam in legitimo concilio se responsuros aiebant, patienter omnia tulimus: uerùm eo non contenti, facta coniuratione, et fœdere inito, quod ipsum tamen eis, nisi de nostro & archiepiscopi consensu, per pacta non licuit, ad suam religionem nos cogere uoluerunt. Ex quo satis apparet, non religionem, sed ecclesiarū bona fuisse ab illis quæsita, & hoc esse actum, quomodo suam perfidiam atq; rebellionem aliqua honesti specie tegerent atq; uestirent. Multa quidem illi contra Cæsarem & ordines Imperij seditiosè fecerunt, neq; commemorari possunt omnia, sed percurremus ea quæ propriè ad nos pertinent. Et primò quidem, ante annū quartum uiolatis pactis atq; fide, qua sunt deuincti, renunciarunt nobis amicitiam, & occupatis nostris bonis atq; domicilijs, nos profligarunt, quosdam etiam in uincula coniecerunt, ex ijsque nonnulli detinentur adhuc captiui, quidam excesserunt è uita: deinde, domos nostras ad solum usq; sunt demoliti: nostræ ditionis oppida, facultates atque præfecturas in suam potestatem perduxerunt, &

insti-

1550 instituta urbis munitione, quò tutius rebellarent, menstruā pecuniam & alia quædam onera multitudini imperarunt, templa paßim et monachorum collegia partim diruerunt, partim labefactarunt, campanas è turribus deiectas conuerterunt in tormenta, mortuorum corpora, non modò sacerdotum atq; monachorum, uerumetiam nobilium, effossa & concussa, in aggeres atq; ualla sua cōgesserunt: statuas, aras, & sepulchrorum saxa coaptarūt in suos muros: in templis, quæ permanserunt integra, cultum omnem diuinum extinxerunt: quicquid esset ornatus & rei preciosæ, quicquid literarum atq; monumentorū in templis, dispoliarunt, sacerdotes ac reliquos ecclesiæ ministros, pugnis & uerberibus mulctatos, ex ædibus sacris & ab ipsis altaribus eiecerunt. uectigalia noua diuersis locis imposuerunt, planè contra regionis morem: sed et Ottonis Magni Cæsaris, authoris nostri sepulchrum, tumultuosè refregerunt. Et hæc quidem sunt domestica: sed eo minimè contenti, proruperunt in episcopatum Halberstatensem, & ibi direpto collegio Hamerslebio, sacerdotes iam sacrificantes, ab ipsis aris depulsos, partim uulnerarunt, partim occiderunt, & sacris omnibus pollutis, panem azymum consecratum pedibus conculcarunt: deinde, monachorum induti uestibus, quum proteruè & per ludibrium multa fecissent, exuuijs atq; spolijs onusti domum redierunt: aggerem uerò quendam eius regionis, maximo sumptu constructum, & perutilem ijs locis, nulla de causa disiecerūt, exustis pontibus atq; rescißis, ne cui transitus pateret: uitæ quoq; nostræ sunt insidiati, quod etiam nunc faciunt, ita quidem, ut ne in ædibus quidem nostris, nec apud amicos absq; periculo uersemur: & quos nobis præbere hospitium suspicabantur, eorum domos noctu sunt aggreßi, & direptis bonis, ex nobilitate multos abduxerunt captiuos, quosdam etiam subiecerunt tormentis: matronas autem nobiles atq; uirgines, omni spoliatas ornatu & malè mulctatas, in mortis adduxerunt periculum: sed nec à pueris etiam abstinuerunt manus: breuiter, uix apud Turcas extare simile putamus exemplū immanitatis: & si quis æstimet tam ea, quæ consecuti sunt ex nostris bonis, quàm damnum datum, reperiet ad minimum supra octies centena aureorum millia: ne quid interim dicamus de contumelijs, conuitijs, libellis famosis atq; picturis, quas euulgarunt in Cæsaris & ordinum Imperij contemptum atq; ludibrium, de in=

de iniurijs etiam, quas nunc totos ferè uiginti septem annos patimur. 1550
Nam & lapides & sordes uiarum in nos coniecerunt, et euntes per urbem, insano clamore sæpe sunt adorti, & per diuersa loca fugarunt, ædes etiam nostras atq; portas, de nocte, frequenter inflammarunt, & saxis perfregerunt fenestras uitreas: deniq; nullũ est ab eis prætermissum insolentiæ genus: ante annum uerò quartum, Iulij die uigesimo sexto, quum rogatu consulum conuenissemus in collegio nostro, postulabant à nobis, primùm, ut eandem, quam ipsi, religionem profiteremur: deinde, ut ad bellicum apparatum ipsis intra diem octauum dependeremus aureorum millia uiginti: pòst, in templum ingreßi, confluentibus eò ciuibus, per tumultũ sacerdotes eijciunt, & templa claudunt, & inferioris ordinis sacrificos magnam pecuniæ summam poscunt, & cùm persoluere non possent, urbe pulsos in exilium ire cogunt. Eodem planè modo reliquos etiam tractarunt ecclesiasticos, occupatis ipsorum bonis & facultatibus omnibus. qua quidem re, non modò leges atq; ius omne tam diuinum quàm humanum, sed transactiones etiam & fidem datam uiolarunt. Sumus enim ipsorum magistratus, & fortunam suam omnem atq; facultatum amplificationem nobis potißimùm debent. Cùm autem nuper Georgius dux Megelburgius, copias illas, quæ Brunsuicum urbem defenderant simul & oppugnauerant, ad se traduxisset, ad tria circiter millia, & nobis inscijs per agrum Magdeburgicum & Halberstatensem iter susciperet: illi magna quadam arrogantia sunt urbem egreßi, eo consilio, ut hoste profligato, belli molem totam & impetum in nos omnem conuerterent, imò, ut nos è medio tollerent. nam & uasa duo, plena laqueis, & carnifices aliquot cum gladijs conduxerant, ut alijs gulam frangerent, alijs uerò ceruices ferirent: sed beneficio Dei longè secus accidit. Quum enim essent ad octo circiter hominum millia, profligati sunt & cæsi supra duo millia. & in his multi homines innoxij, quos illi partim ui, partim blanditijs ad se perduxerant, capta signa octo, & machinæ omnes cum instrumento. Causam quidem eius belli conantur in nos deriuare, & impulsu nostro Megelburgium ad arma uenisse dicunt: sed id falsum est. Nam & antea sæpe, & post factum prælium, de pace legatos misimus, et ne hoc quidem tempore aliud optamus, quàm ut reconciliati Cæsari, pristinam tranquillitatem nobis

1550 restituant. quia uerò pacis consilia repudiant, & arces nostras, uicos & oppida, per uim ac iniuriam detinent, cogimur rationè inire, quemadmodum ea recuperentur. Iam, illa, quæ sui purgandi causa in medium adferunt, conficta sunt omnia, sicut uulgò constat. nam & ipsorũ religioni nullum dedimus impedimentum: & quum nuper illustrißimi principes Mauricius atq; Brandeburgicus Ioachimus, æquas conditiones proponerent, superbè reiecerunt, & per inducias eruptione facta, nocturno tempore, ex nobilitate quendam, ætate grandi, cùm nihil intercederet offensionis, domi suæ, cubantem adorti sunt, & quum ille uix ægrè seminudus euasisset, direptis bonis atq; disperditis, uxorem atq; liberos omni uestitu spoliarunt, & mortem sæpe minati, nudos reliquerunt, ita quidem, ut ex nobilitate quispiam fortè superueniens, mulierem ueste sua contegeret. certè, quantus ipsorum fuerit ea nocte furor, paucis explicari nõ potest. Non obscurè iactarunt etiam, frustrà nos restitutionem expectare. nostris enim aucti facultatibus atque copijs, lautiori uitæ iam assueuerunt, neque facilè possunt adduci, ut aliena reddant. Quod cùm ita sit, & quia superiorum annorum iniurijs contemptum etiam addunt, & prorsus in nostram perniciem incumbunt, non potuimus ipsorum illa præclara facinora non commemorare, licet breuiter. Itaq; si nunc rationes ineuntur, quemadmodum reducantur ad officium, nemini debet hoc uideri mirum: etenim quicunq; ciuilem hanc & communem hominum societatem amant, non possunt non alieno in ipsos esse animo: tantum abest, ut fauere quis illis debeat & auxiliari. Ad eundem modum illos accusauerant pauló antè, Torgam mißis legatis, ubi tunc huius belli causa conuentus agebat Mauricius. Non multis uerò pòst diebus, eodem mense, respondet senatus, edito scripto. putare se, non omneis ordines episcopatus hanc de se querimoniam habere, sed à clero totum istud emanasse. nam his, inquiunt, uehemẽter dolet, quòd apud nos purè docetur euangelium, quòd ipsorum est detecta nequitia & labefactata dignitas: hoc omnis est odij caput: his agitati stimulis falsò nos detulerunt ad Cæsarem, ut ab illo proscripti, tantò essemus opportuniores iniuriæ. Cæsarem profectò nulla re uiolauimus, & incolumi religione atq; libertate, nihil est quod à nobis non expectare posſit. Archiepiscopis huius urbis deuincti quidem sumus, uerùm certis

Magdeburgicorũ ad cleri scriptum responsio.

legi-

legibus, ne uidelicet in nostro iure nos impediant: in has leges nihil 1550
commisimus: aduersarij uerò Ioanni Alberto antistiti fuerunt autho=
res, ut noua quædam & inusitata postularet: itaq; recusauimus ei da=
re fidem: nec est quod hunc magnopere obducant: nec enim fideles ei
fuerunt, & doluit ipsis, cùm ad episcopatum ei superioribus annis re=
ditum esse patefactum uiderent. nam excludi maluissent: ipsis uerò mi
nimè subiecti sumus, nec ullo uinculo tenemur: quoad superioris æta=
tis pacta seruata sunt, nullum officij genus recusauimus: posteaquam
autem ab illis recessum fuit, restitimus, ex eoq; non semel natæ sunt
offensiones: & his quidem proximis annis, cum nouæ subinde ratio=
nes inuenirentur exigendæ pecuniæ per hanc prouinciam, in publi-
cis conuentibus reclamauimus, & ab episcopis anterioris temporis
non hoc usurpatum fuisse demonstrauimus, tametsi frustrà: nam in=
ter ordines nonnulli, maximè uerò clerus, non minimam eius præ=
dæ partem auferebant: hæc est illa, quam nobis obijciunt, peruica=
cia. Migrarunt ex urbe, sed sponte sua & superbia quadam incitati,
cùm Saxoniæ ducem atque Lantgrauium uiderent esse debellatos: co=
gitabant enim uenisse iam tempus, quo possent animum explere, &
inuadere dominatum, & impurum illud suum uitæ genus recupera=
re. Nos quidem illos minimè profligauimus: & quanquam ecclesiæ
ministri nonnunquam eos ob uitæ turpitudinem pro concione repre=
henderunt, tamen multis annis apud nos tutò commorati sunt, &
non ita nuper quidam ex ipsis urbem inhabitarunt. Quod si uim il=
lis facere, nobis libitum fuisset, erat id factu non difficilè: sed nihil ten
tauimus, & cùm is esset rerum nostrarum status, ut uim hostilem me=
tuere cogeremur, primi templi collegas conuocauimus, et quoniam e=
uangelij lux esset patefacta, Deus etiam professionē illius requireret,
diligenter eos rogauimus, quod antea sæpe factum erat, ut peritum a=
liquem theologum ipsi deligerent, qui uerbum Dei doceret in æde pri
maria: hoc enim & per se cumprimis esse pium, & ad mutuam bene=
uolentiam inter ipsos atque ciues plurimùm conferre: cùm autem illi
recusarent, ipsi rem procurauimus, & quòd hostis impenderet, inq;
fines nostros iam esset ingressus, postulauimus ab eis, ut certam pecu=
niæ summam nobis depénderent, nihil ex urbe literarum darent, ma=
nerent nobiscum, & suis uterentur fruerentur possessionibus: illi

1550 uerò non longo pòst tempore migrarunt, & à nobis deinde solicitati, ut ad certum diem Salsij suos haberent legatos, quibuscum ageremus, contemptim reiecerunt colloquium. Itaq; cùm odium & animum hostilem in nos ad hunc modum proderent, coacti sumus & ipsi referre paria: quod si nobiscum permansissent, omnis hæc potuisset euitari turba: sed ardebant odio nostri, & in perniciem nostram noua subinde cudebant consilia: sic necessariò nobis ad arma ueniendum fuit atque defensionem. Nisi enim ipsorum occupassemus uicos & oppida, locus ibi fuisset hosti relictus atq; perfugium. Et cùm facultates illæ sint ecclesiæ Magdeburgicæ, non eorum, qui persequuntur ecclesiam, rectè possunt ad religionis tutelam accommodari contra falsam doctrinam & idolatriam: neque res etiam caret superiorum temporum exemplis. Proscripti quidem sumus à Cæsare, sed nullo nostro merito, sicut antehac non semel docuimus: hæc autem fortuna seu conditio nobis est communis cum prophetis, cum apostolis, cum ipso denique Christo, qui propter ueritatis professionem afflicti fuerunt, tanquam seditiosi, rebelles, & omnium hominum nocentissimi. De religione deq; libertate nostra Cæsarem orauimus, ut ea nobis permitteret, sed frustrà in hunc usq; diem agimus, & quò spectent omnia consilia, satis est à nobis explicatum superioribus scriptis: nimirùm ipsa res loquitur, hoc agi solùm, ut impius pontificatus restituatur. Ad colloquium introducta quidem controuersia non semel fuit, & conuentus aliquot habiti sunt hac de causa, uerùm de rebus præcipuis non fuit nobis satis factum, quandóquidem legati non se potestatem eius rei habere dicebant. Dolet certè nobis, & uehementer sanè, si quis nostri causa detrimentũ ullum accipiat: sed tamen qui sunt homines pij, non dubitamus quin ij nobiscum sentiant, & omnia ducant esse perferenda potius, quàm deserendam ueri confeßionem. Cùm enim Christus & incommoda, quæ profeßionẽ hanc sequuntur, tanto antè tempore prænunciarit, & simul æterna præmia constituerit illis, qui liberos, uxores atq; possesiones propter ipsum relinquunt, cur his tam certis & amplis promißionibus non confidamus? profectò qui sui periculi causa remollescunt, & offensiones defugiunt, hi sempiternum exitium sibi cõciliant ipsi, nisi resipiscant. Quod nobis obijciunt aduersarij, uerè potest in ipsos retorqueri: nam & turpem & infamẽ

&

& planè pecuinam uitam agunt, & quibus in locis dominantur, ibi 1550.
uix ægrè suarum coniugum atq; filiarum pudicitiam ciues ab illis tueri possunt. Pecuniam uulgò modicam imperauimus, nec ea seueritate, sicut illi fingunt. Ad illud quod de uectigali dicũt, responderi poterat, si clarius locuti fuissent: aggerem illum, cuius mentionem faciunt, qui tamen ad ipsos minimè pertinet, publici commodi causa rescidimus: nam illo ueluti compendio sæpe damnum est datum nostris finibus, & facta præda raptores illac euadere, seq; in tutum recipere solebant. nobilitatem uicinam hostiliter à nobis tractatam esse clamant: quicquid autem eius rei fecimus, coacti fecimus, cùm per annum & amplius eò, multorũ essemus iniuriam perpeßi. De mulieribus atq; puellis quod aiunt, inficiamur: ex nobilibus qui capti fuerunt, absq; mulcta sunt à nobis dimißi cum famulis, & transactione res inter nos est consopita. Damni accepti rationes admodum amplificant, & octingenta millia ponunt: quid si nos inuicem ostenderemus, in quantam nos coniecerint calamitatem? Picturæ & id genus alia, clanculum, non uno ex loco prodierunt, & in nos omnis deriuatur inuidia: sed certè grauiter ediximus, palàm affixis literis, ne quis in Cæsarem aut quemuis alium principem aliquid proteruè faceret: in nonnullos etiam est idcircò uindicatum. Editi sunt autem apud nos alij quidam libri, neq; diffitemur, quibus & oppugnatur idolatria & multorum erriguntur conscientiæ. Cladem nos accepisse, fatemur, ita uolente nimirùm Deo, non ut perdat, sed ut ad uitæ nos trahat emendationem. Occubuerunt illi uidelicet honestè ac piè, pro gloria nominis diuini, proq; salute patriæ: neq; dubitamus, quin suo tempore Deus & benignè nos respiciet, & in aduersarios etiam animaduertet. Non autem fortuitò istud accidit, uti præ se ferunt. nam donis & pollicitationibus Megelburgium ducem Georgium huc inuitarunt: atq; interim singulari quadam astutia, reliquos ordines episcopatus conuocabant Stasfurtum, quasi deliberaturi, quemadmodum latrones illos, ut ipsi tum eos uocabant, è finibus profligare possent. Nam quod militem conduxerint, ipsorum quoq; literis doceri potest, imò gloriantur se non magnopere moueri publicis incommodis: nam etiam ut dispendium aliquod faciant atq; iacturam, agros tamen atq; fundos ipsorum permanere ditionis aiunt. Cum igitur ad nos perlatus esset nuncius, Vuans=

1550 lebum oppidum ab eis ex improuiso captum, direptum & incensum esse, uicos etiam magno numero uastatos, ac simul ex agris ad nos confluerent homines rustici, mulieres atq; uirgines, multis cum lachrymis opem à nobis flagitantes, non illis deesse profectò potuimus. Et quanquam minus fœliciter res acta fuit, tamen gratum nos officium fecisse Deo, nihil dubitamus. Iam uerò, quòd gratiæ comparandæ causa dicunt, nostri fuisse consilij, nobilitatem atq; socios huius episcopatus opprimere, uanißimum est, neque doceri potest. nam in honore semper à nobis habita fuit nobilitas: illos uerò, qui nostris huc illuc commeantibus uim fecerunt, si fortè uiolauimus, quis tam est iniquus, qui nobis id crimini dare poßit? De gladijs quod aiunt, repertis à prælio, confictum est: de funibus non diffitemur atque laqueis: nam ad currus & impedimenta reliqua necessarius est horum usus, uti constat. Pacis leges, à Mauricio simul & Brandeburgensi propositas, grauißimis de causis non admisimus: etenim, facta deditione, ac recepto præsidio, facilè est intelligere, quis & religionis & reipublicæ nostræ status fuerit futurus. Euangelij sui cognitionem Deus pro immensa misericordia sua nobis patefecit: eum precamur, ut hoc tantum beneficium nobis uelit esse perpetuum. qui uerò patrocinium nobis in eo promittunt, quomodò credibile est, illos hoc posse uel etiam uelle præstare, cùm ipsimet in religione fluctuent animis, & placere studeant hominibus? Vt bona sua recuperent aduersarij, & damnum utrobiq; datum, ex æquo toleretur, non recusamus: uerùm ut in urbem illi redeant, & idolatriam suam rursus instituant, id minimè omnium ferre possumus. Aiunt se nullum nobis intulisse religionis impedimentum: sed per ipsos hercle non stetit: quò minus autem, quod uellent, perfecerint, est quod immortali Deo gratias agamus. Mortuorum corpora non sunt ad eum modum, ut aiunt, tractata: sed cùm ad defensionem nostri, templa quædam urbi uicina demoliremur, quæcunq; reperta sunt corpora, nondum planè consumpta, translata fuerunt aliò, profundiusq; defossa: deinde permissum fuit omnibus, ut suos quique propinquos ibi repertos quo uellent, transportarent. Illud, de Ottone primo, Cæsare, falsißimum est, & impudenter ab eis excogitatũ mendacium: nec enim nescimus, quis honos huic omnium principi magistratui debeatur, inprimis autem ei, de quo loquuntur, Ottoni Cæ-

sari,

ſari, qui & præclarè multa fecit, & libertatis Germanicæ defenſor fuit atq; uindex acerrimus. 1550
Cultus ille, quem ſacrum & diuinum ipſi uocant, quem ſuis in templis queruntur à nobis eſſe turbatum, nihil minus eſt quàm ſacer, uerùm ad ſummam Dei contumeliam pertinet. Veſtes, calices, & ornamenta reliqua ſunt ab ipſis multò antè extra urbem aſportata: literæ uerò & monumenta publica ſeruantur à nobis, neque ſunt abolita, ſicut falsò criminantur. ſacrifici quoque non ſunt affecti uerberibus, uerùm ipſimet templa diſpoliarunt, & prædam aliò contulerunt. Collegium Hamerslebium, quod tamen ad ipſos minimè pertinet, ideò ſumus aggreßi tandem, quòd hoſtes in eo perfugium haberent, & nobis atque ſocijs ereptam prædam ibi diuiderent. Quòd inſuper addunt, noſtros ibi multa feciſſe proteruè ac inſolenter, id à monachis eſt confictum. Ad iniurias illas quod attinet, quas in urbe ſibi factas eſſe dicunt, ita res habet. ante annos circiter uiginti quinq;, quum illi die octauo ante paſcha, qui palmarum dies dicitur, ſuas illas ioculares atq; ridiculas ceremonias tractarent, confluente illuc multitudine, deriſi fuerunt ab illis: quorum uerò temeritas & audacia longius proceßit, & qui feneſtras perfregerunt, hi ſanè mulctati ſunt à nobis atq; relegati: cæteras iniurias nec agnoſcimus, nec eas unquam ad nos illi detulerunt. nihil ergò præter fidem datam aut tranſactiones egimus, neq; cauſam ullam belli dedimus aduerſarijs. Quod cùm ita ſit, precamur omnes, ne calumnijs illorum fidem habeant, & noſtram uicem doleant, qui bellum illatum defendere cogimur, ut & puram euangelij doctrinam, & libertatem à maioribus acceptam, nobis conſeruare liceat, pro quibus et ſuperiorum temporum pij reges atque magiſtratus, & Machabæi fortißimi uiri nullum non ſibi duxerunt ſubeundum eſſe diſcrimen. Pacem omnium rerum maximè optamus: uerùm ea nobis denegatur: itaq; finitimorum incurſionibus diu multumq; uexati, non poſſumus uim iniuſtam à nobis nõ propulſare. quò magis etiam confidimus, futurum, ut qui nulla ſunt à nobis iniuria laceßiti, bellum hoc nihil ad ſe pertinere ducant, & Deum, iniuſtitiæ uindicem, reuereantur. Etenim, quæ cauſa turbam hanc aduerſum nos excitauit, eadem ſummis difficultatibus atque periculis inuoluet non multò pòſt etiam ipſos, quicunq; puram doctrinam retinere uolent atque tueri. Literas, quibus concilium pontifex

1551 indicit, Cæsar, Ianuarij die quinto recitari iubet in senatu principum & ordinum, eosq́; monet, ut sese comparent. Eodem die Ferdinandus rex ad ordines refert, quomodo per inducias, Turcæ, in Vngaria res nouas moliantur & suis in finibus arcem ædificent, & Zolnocũ, suæ ditionis arcem, conati sint occupare, præsidioq́; munire, quomodo etiam in Transsyluaniam impetum fecerint: se quidem eius rei causam dedisse nullam, & in hoc esse totum, ut pactæ seruentur induciæ, uerùm si Turca recuset, auxilia sibi dari petit. De Stephano Vintoniensi episcopo diximus libro uigesimo, quamobrem captus in Anglia fuerit: cùm autẽ in sententia persisteret, neq; decreta iam facta, quæq; deinceps fierent in hac ætate regis, de religione, uellet approbare, episcopatu fuit exutus huius anni mense Ianuario, & in carcerem reductus.

Osiandri nouum dogma de Iustificatione.

Andreas Osiander, quem in Prußiam iuisse diximus, nouum hoc tempore dogma proponit, & hominem iustificari, non fide, sed iustitia Christi in nobis inhabitantis, affirmat, suæq́; sententiæ Lutherum etiam fuisse dicit. Reliqui uerò theologi collegæ fortiter oppugnant, dèque Luthero falsum esse dicunt, qui non ita multis mensibus ante mortem, de libro Philippi Melanchthonis, quo sacræ scripturæ loci tractantur communes, præclarum & amplum reliquisset in primi tomi præfatione, testimonium: cùm ergò Philippum inuadat, Lutherum quoq; sibi facere aduersarium, quod idem ambo sentiant. deinde, facta collatione, planè diuersum ab ipso, Lutherum hac de re docuisse, demonstrant, & pestiferum aiunt ipsius esse dogma, qui dicat in Christi sanguine atq; morte non consistere iustitiam fidei, qua redempti sumus atque iustificati. res autem acta fuit summa contentione. Præ se ferebat ille quidem, ut diximus, quasi Lutherus idem quod ipse, sensisset: uerùm interim apud suos iactabat, uti scribitur, illum & Melanchthonem confecisse theologiam quandam Aristotelicam, quæ carnem potius quàm spiritum redoleat. Albertus princeps initiò, per intercessores componi causam cupiebat; sed persuasus ab Osiandro, post multam actionem, in sententiam eius accedit, & aduersarios è suis finibus exire iubet. in his erat Ioachimus Merlinus, cui migrandum etiam fuit, licet non modò ciues, uerumetiam mulieres atq; pueri, ne tali pastore destituerẽtur, principi supplicarent. Porrò, docuit Osiander Noribergæ, multis annis, & cum laude quidem, nec aliquid mouit,

&

& per omnia sequi uisus est Lutheri doctrinam, quoad ille uixit: cùm 1551
autem post edictum Cæsaris de religione, Noriberga relicta, Prußiam adijsset, quæstionem hanc excitauit, quod uiuo Luthero plæriq; putant non temerè fuisse facturum. Vuittembergicos maximè laceßit, ut ista refutent, si poßint, et se defensurum sua dicit, quicunq; tandem oppugnent, et Philippum acerbè perstringit. Sententiam eius plæriq; uiri docti, per Saxoniam inprimis, reprehendebant, editis libris, & quòd alienißimo tẽpore turbaret ecclesiam, taxabant: quòd uerò Melanchthonem, tantæ mansuetudinis atq; doctrinæ uirum, tam indignè tractaret, id fremebant omnes. Alio quodam libello contendit, etiámsi per Adami peccatum non fuisset perditum genus humanũ, tamen nasciturum fuisse Christum. Idibus Februarij dimittitur Imperij conuentus. ibi decretum Cæsar facit, & quia religionis, inquit, hoc tam graue dißidium, nulla ratione melius quàm per generale, pium, liberumq́; conciliũ sedari potest: deinde, quia superiori in conuentu concilio se submiserunt ordines, in eoq́; permanent, fixum hoc erit atque ratum. quod etiam ipse tum promisi, studio & diligentia omni curabo, ut ordine & rectè omnia fiant. Et cùm ad omneis orbis Christiani prouincias pontificium hoc diploma pertineat, equidem futurum arbitror, ut omnes reges atque dynastæ, sui memores officij, morem gerant, próque sua uirili parte tam pium opus adiuuent. Quicquid etiam in eo me facere conuenit, ut ecclesiæ aduocatum & conciliorum defensorem, id præstabo: & quicunque uenturi sunt ad concilium, siue religionem mutarint, siue non, ijs eorumq́; legatis publica fide cauebo, ut ibi commorari, & quicquid ad eorum conscientiæ quietem pertinere putabunt, in medium adducere, ac deinde tutò ipsis domum redire comitatu publico liceat: adhæc, operam dabo, ut res tota, piè & Christianè, semotis affectibus, iuxta sacram scripturam & patrum doctrinam tractetur & definiatur, ut tam politicus quàm ecclesiasticus ordo reformetur, sublatis erroribus atq; falsis dogmatis. Intra fines Imperij, uel in propinquo saltem permanere, & tueri concilium cogito, ut ad optatum finem decurrat, eiusq́; fructus ad omneis perueniat, & sit inprimis Germaniæ salutaris. Principes igitur omneis & ordines, præcipuè tamen ecclesiasticos, & eos qui religionem mutarunt, quiq; coniuncti sunt Augustanæ confeßioni, deposco & ad-

Decretũ conuentus Augustani.

1551 hortor, ut pontificium diploma secuti sese comparent, & instructi ueniant, ne post aut acceleratione nimia circumuentos, aut ad suæ causæ iustam explicationem non se fuisse querantur admissos. nam ut dixi, fidē eis præstabo, & ut quantum satis est, audiantur, efficiam. Porrò, quia diuersas rationes adduxerunt ordines, quamobrem superioris Augustani conuentus de religione & reformatione facta decreta non seruentur, totum hoc ad meam solicitudinem reuoco, & separatim è singulis, quid impedimenti sit, cognoscam: dent igitur operam, pro se quisq;, ut in actionem res deducatur. Decretū fuit etiam, ut ad calendas Aprileis Noribergæ conueniant electorum & sex reliquorū principum legati, qui deliberent, quemadmodum ea pecunia, quæ ex ærario publico sumpta fuerit in bellum Magdeburgicum, debeat reponi: quicquid hi statuerint, ratum esse iubetur, nō minus, quàm si frequentibus in comitijs decretum esset: & quoniam ad uniuersæ Germaniæ salutem, bellum hoc pertineret, magistratui permittitur, ut suo quisque populo tributum hoc nomine imponat. deinde, si fortè quis uel Imperij ciuis uel externus auxilia Magdeburgicis ferat, sumptum quoq; tunc Cæsar pollicetur. Ad iurisdictionem & bona sacra quod attinet, curaturum se dicit Cæsar, ut appellatus ab ijs, quorum interest, ius ipsis dicat, quò suum quisq; recuperet & consequatur. Ferdinando regi decernuntur in Turcam auxilia, tametsi grauatè, quæ superiori conuentu fuerant ei promissa. postremò, quia Mansfeldius & Hedeccus, hyeme superiori, conductis copijs constituerant Magdeburgicis opem ferre, sicut dictū est, Cæsar edicit, si posthac in aliqua Germania parte milites confluant, ut è uestigio uicini principes ac ordines, consociatis uiribus illos opprimant, & incendium illud, prius quàm uires accipiat, restinguant. Hoc ipso tempore, Galliæ rex, Henricus, in suam fidem atque clientelam accipit Octauium Farnesium, qui & priuatim erat inimicißimus Ferrando Gonzagæ, Cæsaris per Insubriam præfecto, propter cædem patris, & in ea uicinitate Placentiæ, quam Cæsar tenebat, ueritus, ut Parmam suis ipse uiribus retinere posset, opem aliunde petiuit, & Gallicum præsidium urbi imposuit. Eam rem permolestè Cæsar tulit, & Iulius inprimis, ut infrà dicetur. Sententiam Cæsar his diebus tulit in Lantgrauium, de Comitatu seu ditione Diecia. nam fuit damnatus contumaciæ, quòd non

Octauius Farnesius cliens regis Galliæ.

respon-

responderet: ille uerò non sibi esse integrum respondere dixit, eò quòd liberè cum suis consiliarijs colloqui non posset, obseruantibus ipsum & auscultantibus ijs, quorum esset in custodia. nam post patefacta nuper fugæ consilia, sicut diximus, nemo illum adire, nemo sermonem conferre potuit, sine teste. Februarij die penultimo, Bucerus, Cantabrigiæ uitam finit, honorificè admodum sepultus, & doctorum hominum celebratus epitaphijs, inter quos etiam erant adolescentes duo, fratres, è familia Suffolcia, quorum mater & antea semper, & ægrotanti Bucero fidem omnem & beneuolentiam præstitit, fœmina religionis amantißima. Per hos dies episcopus Argentinensis grauem habet querimoniam per literas ad senatum de concionatoribus, quasi populum accendant, & clerum magnis obijciant periculis: ut igitur ista corrigantur, petit: alioqui se capturum ex tempore consilium. Martij die decimo, Ferdinandus rex & filius Maximilianus abeunt Augusta. nam ad hoc usq; tempus actio fuit eis cum Cæsare & sorore Maria. Bremenses quoq; legati re infecta tandem discedunt. Ad Magdeburgum res agebatur leuioribus prælijs, & crebris eruptionibus: et cùm Albis exundasset, oppidani, fabricatis nauibus, aduerso & secundo flumine commeatum importabant. Varia subinde conspiciebantur id temporis prodigia, per Saxoniam, & in his, terni soles, totidemq; lunæ, modò pallidi, modò sanguinei coloris. Magdeburgici de auxilijs appellabant urbes maritimas per Volratū & Ioannem Mansfeldium, Alberti Comitis filios: uerùm id frustrà fuit. Castella deinde constituunt hostes ad Albim, infra & supra urbem, ac dispositis utrinque nauigijs, impositisq; præsidijs, nauigandi facultatem oppidanis eripiant. Sæpe etiam dimicatum fuit, quum pecus illi uellent ambigere, quod oppidani quotidie in pascua circum urbem emittebant. Tertio idus Aprileis, pontifex, edito scripto, Farnesium Octauium grauiter incusat, &, quo tempore, Parmam, inquit, à me simul et summam præfecturam accepit, fide data promisit, nulli principi suam operam addicere, nec alienum præsidium Parmæ uelle imponere, nisi meo permissu: cùm autem ad noua consilia spectare uideretur, amicè non semel, per internuncios, perque fratrem Alexandrum cardinalem, officij illum admonui: & quia paulò tum respondebat alienius, mißis literis, grauißimas ei pœnas denunciabam, si secus faceret: certior

1551

Bucerus moritur

Prodigia per Saxoniam.

Pontificis literę in Farnesium.

deinde

1551 deinde factus, illum non stare pactis, ualde sanè pro eo ac decet, commotus fui, talem iniuriam ab eo mihi fieri, quem tantis honoribus locupletassem & beneficijs: nunc ergò, quanquam in re tam aperta statim decernere mihi liceat, tamen, ut humanitatem nostram intelligat, edico, ut intra diem trigesimum sese Romæ sistat, & accusationibus respondeat, & idoneè nobis in posterum caueat. nam si negligat, iam ipsum & læsæ maiestatis, & perfidiæ, & grauißimorum criminum damnatum esse uolo: simul quicquid habet bonorum, publicum esse iubeo, & Cæsaris fidem, ut in eo plectendo mihi ferat opem, imploro, et ne quis omnium ulla re ipsum iuuet, mando. Cùm calendæ Maij uenissent, inchoata quidem fuit actio concilij: sed quia perpauci tum adhuc aderant, et Parmense bellum interuenerat, in calendas usq; Septembris producta res fuit. Qui Noribergæ conuenerant principum legati, mense Aprili, statuerunt, in obsidionem Magdeburgicam rursus esse contribuendam pecuniam. Et quanquam Cæsar edicto pòst idem mandabat, permagna tamē fuit in eo difficultas, & inuiti omnes conferebant, quòd diuturnior esset obsidio, neq; finis appareret. Quapropter etiam de pace Mauricius crebrò cum oppidanis agebat, & quinta die Maij, cùm illi fide publica uenissent in castra, diu multumq; disceptata res fuit, ipso præsente. Superioribus aliquot mensibus in suam familiam Mauricius asscripserat Hedeccum, à Cæsare proscriptum, & Lipsiæ præfecerat. is, propter religionem & odio Cæsaris, bene cupiebat Magdeburgicis, & pacis erat consiliarius, ut eo confecto bello, Mauricius tentaret maiora. Iam tum enim inita fuerunt eius belli consilia, quod in Cæsarem postea susceptum est, ut suo loco dicetur: uerúntamen de pace tum conuenire non potuit, quòd duriora proponerentur, idq; studio, sicut multi putant, dum tempus duceret Mauricius, & occasionem expectaret agendi, quæ tunc data fuit, post quàm Galliæ rex bellum Cæsari fecit, ut infrà dicetur. Atq; interim in castris ante urbem grauis fuit orta seditio, propter non soluta mensium aliquot stipendia. Farnesius neq; Romam uenit citatus, & Galliæ regis confirmatus præsidijs, Parmam suscipit defendendam. Itaq; Cæsar, Maij die decimo tertio, literis editus, quia pro meo, inquit, erga pontificem & ecclesiam Romanam officio & uoluntate, cupio ea præstare quæ debeo, & prouidere, ne per hanc occasionem, maiores

Noribergæ conuentus.

Cæsaris literæ in Octauiū

in

in Italia motus, et pòst alijs in locis, oriantur: deinde, dum considero, 1551
quàm iustis de causis pontifex moueatur, et quàm nihil ab eo sit praetermissum, ut Octauius in officio permaneret, Ferdinandum Gonzagam ad hanc prouinciam delegi, quoniam ipse coràm adesse non possum, ut pontifici meo nomine ferat opem. Quapropter mando, qui sunt nostrae ditionis per Insubriam, ut dicto sint illi audientes hoc in bello, nõ secus atq; mihi ipsi, dentq; operam, ut hosti quamplurimùm noceatur. Sic igitur Gonzaga, belli facit initium, & populatus agros, Parmam, põtifex uerò Mirandulam obsidet. nam & Gallicarum erat partium Mirandulanus, &, nisi distineretur, Octauio plurimùm poterat & Parmensibus commodare. Ad Maij diem uigesimum secundum, Heluetijs pontifex amanter admodum scribit. sicut Iulij secundi, qui magna charitate sit ipsos complexus, nomen sibi sumpserit, ita etiam in ipsis diligendis exemplum illius atq; uestigia sibi ad imitandum proposuisse: adhuc quidem uarijs atque grauissimis reipublicae distento negocijs non sibi licuisse studium animi sui declarare, sed tamen ipsorum retinuisse memoriam constantem: idq; duabus potissimùm rebus apparére: primùm, quòd ad sui corporis custodiam ex ea gente satellitium in urbe delegerit, deinde, quòd idem quoq; fecerit Bononiae, confisus ipsorum & industriae & fidelitati: nunc autem, quandò sit indictum, & nuper ad Maij calendas inchoatum Tridenti concilium; scribendi datam ad ipsos occasionem esse: cùm igitur ad tam pium opus atque necessarium adiuuandum, magni sit ipsorum futura momenti coniunctio, plurimùm hortari, ut qui sunt per ipsorum fines atque ditionem proceres ecclesiastici, ne desint, sed ad alterum ibi consessum, calendis Septembris adsint: reliqua fore, ut ex Hieronymo Francho, Equite, legato suo, cuius & fides et diligentia sit ipsis à multis nunc annis explorata, cognoscant: deinde, quia sibi negocium hoc magnopere sit cordi, non multo pòst tempore se missurum aliquem è suis intimis episcopis, qui de concilio cum ipsis agat prolixius. Sub exitũ Maij, Caesaris filius, Augusta discedens, per Italiam redit in Hispaniam. cum eo proficiscitur Maximilianus patruelis & sororius, ut uxorem educeret, duorum liberorum matrem. Galliae rex interim, leniendi pontificis & cardinalium senatus causa, per oratorem suum, Paulum Thermum, Romae demonstrat, quòd Octauium in suam fidem

Bellum Parmẽse

Pontificis literę ad Heluetios.

Galliae regis ad pontificem excusatio.

1551 dem acceperit, nullam reprehensionem mereri: nam hoc esse propriè regum, ut subueniant afflictis: deinde, nullum se quæsiuisse priuatum in ea re compendium, sed quicquid fecerit, ecclesiæ Romanæ causa fecisse, maiorum exemplo, qui et facultatibus illam præ cæteris amplificarint, & armis quoque non semel protexerint: quum enim ecclesiæ sit patrimonium, Parma, se hoc unum solicitè uoluisse cauere, ne in manus ueniret alienas, eóque nomine sumptus facere quotidianos, ac sustinere maximos: orare itaq;, & uehementer quidem, ut in eam partem interpretetur, & quam de se conceperit opinionem, deponat: id enim summo cum reipublicæ commodo futurum: si uerò satisfactione repudiata, paci bellum præferat, uidere ipsum, quanto id fiat et Italiæ totius & Europæ detrimento atque periculo, quàm etiam de religione nulla poßit actio firma institui uel diuturna: quòd ergò grauißimus nascetur ex eo motus, quòd concilium iam indictum coire nõ poterit, aut si coëat, necessariò dißipabitur, quòd in eo rerum statu neminem ipse poßit episcoporum sui regni, Tridentum mittere, harum rerum culpam in se nullam esse transferendam, qui pacis conditiones uelit non ferre tantùm, sed etiam accipere, & hoc quidem ita se contestari palàm. Iulius autem ope Cæsaris confisus & pollicitationibus, nihilo fuit ea legatione factus mitior. Iunij mensis die decimo septimo, Mauricius fide publica rursus cauet Magdeburgicis, ut de pace legatos ad se mittant. profecti, & ab Alberto Brandeburgico deducti, Pirnæ, quod est oppidum Misniæ, Mauricium offendunt. nam domum redierat, & remißius agere uidebatur. Vbi uenissent, nomine Cæsaris has proponit conditiones. dedant sese, nulla conditione, ac supplices deprecentur: fœdus nullum in Cæsarem, Ferdinandum regem, Austriam, Belgium faciant: Imperij decreta omnia seruent: iuri se sistant, & clero de damno dato satisfaciant, munitiones atq; ualla demoliantur, præsidium mille ducentorum militum admittant, Cæsarem, Ferdinandum, ipsiusq; legatos, cum quantisuis copijs, quocunque tempore recipiant, duodecim magna tormenta tradant, centum aureorũ millia dependant, has conditiones omneis iureiurando confirment Ista, quanquam ab eis præstari nõ poterant, tamen non fuerunt prorsus repudiata, & intercedente Hedecco, sensim aliquid remittebatur. Cæsar, antea mißis in Germaniã literis, præsertim ad Augusta-

Conditiones pacis propositæ Magdeburgicis.

næ

næ confeßionis ordines, idoneè ipsis cauerat, hortatus, ut ad calendas Maias adessent Tridenti: sed quia propter bellum Parmense reiectus fuit concilij dies ad initium Septembris, ut antè docuimus, iterum monet, ut omnino ueniant, æquitatem omnem atq; fidē pollicitus. Quanquam uerò plurimi erant eius profeßionis, tamen, quod inprimis erat necesse, non communicabant inter se consilia, uel, quòd de summa rei desperarent, uel quòd Cæsaris metuerent offensionē, uel quòd in ipso iam uelut aditu periculi remollescerent. E ciuitatibus autem soli Argentinenses, quid uicini, quid etiam longinquiores in eo facere constituissent, mißis internuncijs, exquirebant. Et Mauricius quidem, Philippo Melanchthoni mandarat, ut doctrinæ capita conscriberet, quæ pòst exhiberentur publicè. eo confecto libro, cùm ad octauum Iulij diem Lipsiæ conuenissent omnes theologi & ecclesiæ ministri iussu principis, recitatur scriptum, & omnium assensu comprobatur. eandem quoque rationem princeps Christophorus Vuirtembergicus instituit, & authore Brentio, conscribitur eiusdem generis libellus. Et licet eadem erat utriusque scripti sententia, separatim tamen suum uolebat exhiberi Mauricius, ne, si plures idem communi nomine simul proposuissent, Cæsar, factæ cuiusdam societatis conciperet suspitionem: uerùntamen, mißis utrobiq; libellis, & Saxonicum Vuirtembergenses, & Vuirtembergicum Saxones, & utrunq; pariter Argentinenses theologi, cùm legissent, approbarunt: atq; ita conuenit, ut suo tempore mitterentur in concilium, qui hæc proponerent atq; defenderent. Dux Vuirtembergicus, patris exemplo, Ioannem Brentium, ob insignem eruditionem fouit, ad piæ doctrinæ restaurationem usus illius opera, pòst etiam ecclesiæ ministerio restituit atque præfecit Stutgardiæ. Iulij die uigesimo quinto, Brandeburgicus Albertus, absente Mauricio, per præconem reijcit ea, quæ Magdeburgici responderant ad pacis conditiones, Pirnæ propositas à Mauricio. Pridie eius diei mediocrem cladem acceperat: nam utrinque maioribus, quàm unquam antea, uiribus dimicatum fuerat. Ad Idus Augusti, parum à seditione res abfuit in urbe. nam ad milites delatæ fuerunt literæ, quibus hoc inerat, esse in senatu, qui uellent urbem hosti prodere, & in his quidem, Henricus Almanus. quare facto concursu milites illum deposcunt: ubi uenit, iniuriam sibi fieri, neq; recusare pœnam, si

demon-

1551 demonstretur, & ab hoste confictum esse dicit, ut quod uiribus & aperto Marte non poßint, insidijs & astu perficiant: cùm deinde senatus uniuersus fidem pro eo dedisset, sedata res fuit, et è ciuibus atq; milite delecti fuerunt nonnulli, qui cognoscerent, cuiusmodi literæ deinceps ultrò citroq; mitterentur. Octauo pòst die, Mauricius, datis ad Cæsarem literis, nunciat, se quidem ea fide, quam dedisset, fore contentum, neq; magnopere quicquam in eo desiderare: sed audire concilio Constantiensi decretum esse factum, ut in hæreticos aut alioqui suspectos inquisitio fieret, si fortè ad concilium uocati uenissent, deq; ipsorum crimine pronunciaretur, etiámsi Cæsar ipsis idoneè cauisset: hoc decretum in publicis extare monumentis, & quòd ita statuissent, ipsa re comprobasse, necato Ioanne Husso, qui Sigismundi Cæsaris fidem secutus eò uenisset: quod cùm ita sit, non se posse quenquam è suis mittere Tridentum, nisi qui sunt ibi proceres ecclesiastici, fidem quoque suam, communis concilij nomine interponant, sicut in concilio quondam Basiliensi factum sit, quod proximum ab illo fuerit: Bohemos enim, exemplo superiori commotos, noluisse tum eò uenire, nisi prius accepta fide publica totius concilij: petere igitur, ut ipse pro sua uel authoritate uel gratia hoc apud illos efficiat: nisi enim ad eandem formam, ut olim Basileæ, caueatur, non debere sibi uel etiam alijs eiusdē profeßionis esse fraudi, si neminem è suis eò proficisci patiantur. Cæterùm, de Bohemis & Ioanne Husso Constantiæ cremato, deq; bello, quod inde secutum est, libro tertio diximus. Et quoniam Constantiæ factum erat decretum, ut proximum ab eo concilium haberetur, post annum quintum, alterum post annos septem, & deinceps decimo quoque anno, Basileæ rursus conueniunt patres. Et quia nondum erant reconciliati Bohemi, res acta fuit inter eos literis et internuncijs, & Egræ oppido concepta fuit fidei publicæ formula, quam si patres admitterent, non se recusare dicebant Bohemi, quò minus uenirent. Vbi legationem, qui fuerant mißi, renunciassent, patres approbant, & formam illam sigillis obsignatam mittunt, & datis ad eos literis amicißimis, hortantur, ut sese comparent, ut, quum Sigismundi quoque Cæsaris allata cautio fuerit, iter ingrediantur. fuit hoc in quarto consessu, anno salutis M.CCCC.XXXII. Cuiusmodi uerò sit illa patrum cautio, sequenti libro docebitur. Mauricius ergò, quum hac de re

Mauricij literæ ad Cæsarem.

Bohemi quomodo ad Basiliense conciliū uenerint.

re monitus esset à suis, interpellat Cæsarem, & præscriptum urget Basiliense, ueluti postremum, & huic ætati maximè conueniens. Nam et protestantes erant ea ferè cõditione, qua Bohemi quondam, et iisdem propè de causis erat indictum Tridenti concilium, quibus olim Basileæ, nimirùm, ut extirparentur hæreses, ut reipublicæ pax & ocium restitueretur, ut ecclesia sublatis uitiis, emendaretur. Augusti die uigesimo sexto, manè, post concionem, ecclesiæ Augustanæ doctores atque ministri, numero decem, accersiti fuerunt in ædes Atrebatensis episcopi, pro se quisq; : cùm eò uenissent, alij post alios, ignari quid esset, iubentur consistere separatim neq; colloqui: pòst, in aulam, ubi cum Hasio, Seldo, Maluenda & quibusdam alijs consederat Atrebatensis, uocantur ordine singuli. Verba facit Seldus & iussus quæstiones proponit. an in cœna domini, tantum sub una specie, quantum sub utraque contineri: deinde, quàm multa credant esse sacramenta? postremò, cur non doceant iuxta formulam ante annum tertium à Cæsare præscriptam, cùm tamen id se facturos receperint, non minus quàm senatus ipse ac uniuersi ordines? Respondent, pro se quisq; separatim: Christũ instituisse cœnam integram, & sequendum illius esse præscriptum: in sacris literis duo tantùm reperiri sacramenta, baptismum atq; cœnam domini: formulã illam doctrinæ minimè se recepisse, quòd à sacra scriptura dissentiat. Hic Atrebatensis admodum stomachosè, putatis ergò nõ licere Cæsari, sicut de politicis, ita quoq; de rebus sacris ferre leges, ac certam rationem præscribere? Quid Cæsari liceat, non iam disputamus, aiunt illi, sed, uti iam diximus, formulam istam neq; recepimus, neque sanè possumus approbare. tum ille magis etiam excanduit, & ira feruidus, eos acri conuicio reijcit. Cùm etiam de sacramentis illud dicerent, Seldus iureconsultus, tanquam interpres, eos increpabat. Sic ab illis dimißi, foris expectare iubentur, & per satellitem deducti, suo quisque loco constituuntur, ne congredi possent. Mox è præcipuo senatu reipublicæ nonnulli uocantur: cùm hi uenissent, illi simul omnes introducuntur, iisque mandatur, ut intra diem tertium, ante solis occasum, ex urbe decedant: ne posthac intra fines Imperij, & quàm latè Cæsaris patet iurisdictio, concionem ullam habeant: ne quem ex propinquis aut amicis conueniant, neque sui discessus causam ulli dicant, ne cui pòst in urbe scribant, aut quid cum ipsis actum

1551

Augustani doctores de doctrina interrogati.

Augustani doctores exilio mulctantur.

1551 sit, exponant. Hæc, sublatis digitis, ut habet ceremonia, per iusiurandum polliceri, quantúmuis inuiti, coguntur: senatui deinde mandatur, ut quibus in templis religio Lutherana doceretur, cessatio fiat, donec Cæsar aliud iniungat. Ad eundem modum fuit actum etiam deinde cum ludimagistris, cunq; Memingensibus, & alijs per Sueuiam, qui & ipsi uocati eò uenerant: etenim & docendi munere & reditu ad suos illis interdicitur. Cunq; ex ipsis quidam partui iam esse uicinam uxorem suam diceret, ideoq; maiorem in modum oraret, ut eam sibi reuisere tantùm liceret: Atrebatensis, ad suos conuersus, uxorem, inquit, uocat, quæ scortum est. Sic ergò discedere coacti, magnum in urbe luctum excitarunt: ciues autem quo poterant officij genere prosequebantur illos, & donis atque liberalitate. Saxoniæ quoque dux captiuus, ubi cognouit, per internuncios & consolatus est, & pecunia quoque iuuit discedentes. Cur ad hunc modum Cæsar ageret, causa fuisse putatur, primùm, quòd à nonnullis incitaretur: deinde, quòd inquisitione facta reperit, concionatores obstare, quò minus decretum ipsius de religione ualeret: postremò, quòd de Saxonum & Sueuorum & Argentinensium theologorum consensu, per indicium acceperat. Expeditißima autem uisa creditur esse ratio, si pellerentur, ut Tridentinis patribus tantò esset actio facilior, & paratior uictoria, si quidem aduersarij, quos mitterent, uix essent ullos habituri. Pulsi & eiecti, partim ad Heluetios, partim aliò confugerunt. Eius rei fama cùm increbuisset, multos perterrefecit. nam, quod ibi contigisset, quin idem alijs etiam in locis fieret, nemo dubitabat: sed ecce, dum in eo metu sunt omnes, bellum Cæsari Galliæ rex facit, & simul naues aliquot Belgicas inuadit, captasq; trahit in portum, & diripit, & per Pedemontium atq; Taurinos oppida multa capit, & in his, Cherium atq; Sandamianum, ductore Brissaco. De nauibus interceptis, edito scripto, Cæsariani ferunt, cùm nihil minus quàm bellum Cæsar expectaret, ac suis, ut essent pacati, mandasset, Gallicum ducem Polinum in has incidisse, & quasi reginam Scotiæ ueheret, nunciasse illis, ut honoris causa, pro more antiquo atq; recepto, ponerent antennas, uela demitterent, eamq; tormentorum tonitru salutarent: id cùm fecissent, inermes fuisse per fraudem circumuentas & abductas. Mirum plærisque uisum fuit, regem in hac tanta fortuna Cæsaris atque splendore,

Henricus Galliæ rex bellũ Cæsari facit.

dore,

dore, ausum fuisse amicitiam ei renunciare: sed & Cæsari præter opinionem accidisse fertur. Nam etsi Farnesium oppugnabat, Gallorum tamen, quibuscum pacem ante septimum annum fecisset, hostis idcircò uideri nolebat. Rex autem, quòd per latus Octauij se quoq; uulnerari diceret, quòd de Turcis iam mare nauigantibus compertum haberet, deinde, quòd de Mauricij uoluntate per internuncios accepisset, & quòd in ea corporis imbecillitate, ac subinde recurrente morbo, non diu posse Cæsar uiuere putaretur, magno rem animo fuit aggressus. Eodem propè tempore, Turcica classis, cùm arcem Melitæ frustrà tentasset, Tripolim Aphricæ capit. eius autem rei culpam Cæsar in Galliæ regem conferens, ipsius dolo factum hoc esse dicebat, ad Germaniæ principes atq; ciuitates missa legatione. Rex uerò, simul ac resciuit, excusat, & Turcici belli causam esse dicit, quòd Africam urbem Cæsar ipsis non restituat ex promisso, quòd Zolnocum arcem, ad Vngariæ fines positam, Turcicæ ditionis, Ferdinandus rex occuparit & muniat, quòd tributum annuum ei persoluere recuset, ac per Transsyluaniam res nouas moliatur. deinde, narrationem Cæsaris, qua demonstratur, quomodo Gallici legati Aremontij perfidia sit amissa Tripolis, contraria narratione refutat, eámque Turcarum Cæsaris epistola confirmat. Dum hæc geruntur, uenit concilij dies, calendæ Septembris. eum ad diem præstò fuerunt præter Italos & Hispanos episcopos, Moguntinus & Treuirensis, magna omnium, ut quidem apparebat, lætitia & congratulatione, neque multò pòst, etiam Coloniensis. Nam & coràm in Augustæ comitijs, & deinde literis atque nuncijs ualde solicitauerat eos Cæsar, ut adessent. Dignitate enim atque splendore & potentia cæteros antecedunt, & ipsorum ditione plæriq; Germaniæ continentur episcopi. Quum ergò diutius permanendum sibi putarent, paucis tantùm seruatis, reliquos omneis uendebant equos, & in longum tempus rei domesticæ prouidebant. Venit etiam eò Argentinensis & Viennensis & Constantiensis & Curiensis & Numburgicus: alij, uel occupationibus, uel ætate, uel ualetudine detenti, cùm ueniam impetrassent, uicarios mittebant. Pontificis nomine præerat cardinalis Crescentius: huic erant adiuncti archiepiscopus Sipontinus, episcopus Veronensis. Cæsar eò miserat Franciscum Toletanum, Hugonem Comitem Monfortum,

1553

Contraria scripta Galli & Cæsaris.

Restauratio cõcilii Tridentini.

1551 Gulielmum Pictauium. Ferdinandi quoque regis & Vngariæ loco nonnulli aderant. Facto igitur in æde primaria conuentu, sessionem ipsi uocant, prima die Septembris, & peracta Missa, reliquisque ceremonijs, quæ solent initiò fieri, confectis, aderat ex improuiso Galliæ regis orator, abbas Bellosanus, cum literis, quæ ad conuentum Tridentinum erant inscriptæ. Eas ubi reddidit legato pontificis, inscriptione lecta, cœptum est disceptari, cur conuentum potius quàm concilium appellet: non esse recipiendas eas literas, neq; legendas, nisi mandatum habere se demonstret. Cunq; tumultuosus admodũ esset excitatus clamor, ab Hispanis præsertim episcopis, ac ille diceret, literis comprehendi mandatum, legatus pontificius consurgit, & in sacrarium templi seuocat patres. Re disputata, quòd in bonam partem accipi posset inscriptio, placuit illum esse audiendum. Lectis itaq; literis priuatim quibus & dolorem suum rex, & iniuriam sibi factam breuiter significabat, & fidem haberi legato postulabat, denuò consederunt omnes, & tum palàm recitatis literis, respondent. Quòd conuentus nomine, concilium denotet rex, in bonam ab ipsis accipi partem: neq; uelle sinistri quicquam de tanto rege, qui Christianissimi cognomẽ obtineat, suspicari: sin autem alia sit ipsius mens atq; uoluntas, tum literas illas habere se pro non scriptis. deinde iussus est exponere mandata. Tum ille prolixam orationem de scripto recitat, & principiò, quid per oratorem suum Paulum Thermum egerit cum pontifice & cardinalium senatu, rex commemorat: ijs rebus omnibus, cùm tamen ad pacem aditus omneis aperuisset, nihil quicquam profecisse: & Iuliũ pontificem, qui maiorum exemplo controuersias principũ minure debebat, longè maximum excitasse dicit incendium, quo minimè omniũ oportuit tempore, quandò uidelicet reipublicæ Christianæ status uehementer sit afflictus: quod cum ita sit, & quoniam ille tam asperè tanq; implacatè secũ agat, qui sit natu maximus ecclesiæ filius, protestatur, sicut Romæ quoq; factũ esse dicit, primùm, ob grauissimos bellorũ motus non sibi licere nec integrum esse, suæ ditionis episcopos mittere Tridentum: deinde, non habere se cõcilium hoc pro publico seu generali, sed magis pro conuentu quodam priuato, qui sit non reipublicæ, sed paucorum aliquot compendij & utilitatis causa institutus: denique, decretis illius neq; se neq; sui regni quenquam posse teneri: quinetiam adhi=

Galliç regis literæ ad conuẽtum Tridentinũ.

adhibiturum ea se remedia demonstrat, si res ita ferat, quibus in consimili causa, sui maiores uti consueuerint: animo quidem se futurum semper erga religionem et ecclesiam Romanam integro atq; syncero, neq; commissurum aliquid iusta reprehensione dignum: sed quoniam iniurijs & odio quorundã, nullo suo merito grauetur, non posse aliud in hoc tempore præstare: contestationem igitur hanc boni consulant, & huius actionis documentum sibi communicent, quò reliquos orbis Christiani principes atque populos de re tota certiores faciat. Porrò, quòd ille remedijs usurum se dicit esse maiorum suorum, sic habet. Sicut per omneis alias prouincias, ita per Galliam quoq;, si quis uacaret episcopatus aut abbatia quam uocant, eligendi liberam habebant facultatem hi qui dicuntur canonici & monachi, minora uerò sacerdotia, quæ non sunt electiua, sicut aiunt, episcopi conferebant & patroni: deinde, lites omnes de rebus sacris aut beneficijs, in sua quæq; prouincia, disceptabantur. Pontifices autem Romani, crescente cupiditate, cœperunt electiones illas euertere et per reseruationes, atq; gratias expectatiuas, uti uocant, emolumentũ omne Romam & ad se deriuabant, & lites omneis, etiã primæ, sicut loquuntur, instantiæ, Romam euocabant. Huius uerò mutationis factum est initium in Gallijs, Ludouico nono, rege: uerùm is animosè restitit, & anno salutis humanæ M. CC. LXVII. legem tulit, ut mos antiquus retineretur, nec ullum eo nomine tributum Romano pontifici persolueretur. Ista quidem lex multis annis ualuit, sed peruicit tandem uis pontificum, & quàm latè nomen Christianum patet, suas illas, de quibus dixi, gratias & reseruationes euulgabant, & omnibus erant uehementer graues: donec synodus Basiliensis aucupium istud & expilandi rationem sustulit, ueteresque leges de collationibus & electionibus restituit, & annatas exigi prohibuit. Decretum hoc concilij, rex Galliæ, Carolus septimus, re cum suis deliberata, ratum habuit, & anno M.CCCC.XXXVIII confirmauit edicto, quod uulgò pragmaticam uocant sanctionem. Eugenius uerò quartus concilium hoc irritum pronunciauit, uti libro primo diximus, & qui secuti sunt eum pontifices, decretum istud repudiarunt, & schismaticum esse dixerunt: & Pius quidem secundus Ludouicum undecimum Caroli septimi filium, misso legato, magnopere solicitabat, ut sanctionem illam aboleret: rex autem, à senatu

1551

Pragmatica sanctio.

1551 Parisiensi, totius Galliæ celeberrimo, qui totus ferè constat è iureconsultis, consilium exquirit. Hi, multis ex uetustate repetitis, quid superiorum temporum pontifices, quid synodi, quid ipsius deniq; maiores, Clodoueus, Carolus magnus, Philippus Deodatus, Ludouicus nonus, Philippus Pulcher, Ludouicus Hutinus, Ioannes primus, quid ipsius denique pater & auus in eo statuerint, quàm florens eo tempore Gallia fuerit, & quàm nunc sit afflicta, demonstrant: & nisi leges antiquæ seruentur, futurum est, inquiunt, ut ecclesiasticus ordo conturbetur totus, ut & infrequentior sit Gallia, plærisq; Romam transcurrentibus, & facultatibus exhauriatur, ut templa & id genus alia sumptuosißima plurimaq; per Galliam ædificia, negligantur & corruant. Et ad rem nummariam quod attinet, nisi patris tui sanctio ualeat, efferentur è Gallijs Romam, aureorum millia decies centena, quotannis. Etenim, ut reliqua taceamus, Pio secundo, iam pontifice, uacarunt episcopatus ad minimum uiginti, qui singuli tam pro annatis quàm pro reliquo sumptu dependerunt millia sena: uacarunt abbatiæ circiter lx, singulæque soluerunt millia bina: uacarunt ex reliquis beneficijs plus quàm ducenta, quæ singula numerarunt aureos quingentos: deinde, sunt in tuo regno parœciarum millia centum & amplius, è quibus infinita uis auri, per inuentum illud pontificium conflata fuit. Patris igitur insiste uestigijs, nec à Basiliensi decreto discedas. Hoc quidem erat senatus consilium: sed rex, pontificis uel authoritate uel arte uictus, aboleri sanctionem uoluit, eiusq; rei fuit administer cardinalis Baluensis, regi multùm familiaris, quem sibi pontifex deuinxerat: uerùm & procurator regius & schola Parisina, cuius permultum intererat, magnis animis obsistebant, et à pontifice prouocabant ad concilium. Ludouicus deinde duodecimus graues exercuit hoc nomine cum Iulio secundo inimicitias, & in Lateranense concilium illata res fuit, & qui succeßit Ludouico Franciscus primus, cum Leone decimo certis demùm transegit conditionibus, Bononiæ, post captam Insubriam: nimirum, ut episcopatu uacante uel abbatia, non quidem eligendi facultatem haberent collegia, sed regis tamen esset, intra sextum mensem nominare quempiam Romano pontifici, quem eo munere dignum esse putaret. Hoc igitur illud est inter alia, quod rex Henricus iam per suum legatum eis de remedio significabat, nam reges

hoc

hoc ueluti freno cohercent pontifices, cum dißident ab illis, & pragmaticam sanctionem urgent, hóc præsertim tempore, quandò fulmē Romanum, non sic, ut olim, metuitur. Et quoniam est amplißima simulq; locupletißima Gallia, non absq; summo dispendio Roma copijs illius carere potest. Quod autem se facturū hic significat, id non multò pòst fecit, ut infrà dicetur. Eodem etiam remedio quondam est usus Galliæ rex, Philippus Pulcher, aduersus Bonifacium octauum. Etenim, cùm is militiam imperaret ei transmarinam, contra Saracenos, & excusatione repudiata mandaret, ne quam in suo regno pecuniam ab ecclesijs exigeret, quod belli neceßitate coactus rex fecerat, &, nisi pareat, sacris interdiceret: ille proceres omneis ac ordines Lutetiam Parisiorum conuocat, & Bonifacij cōmemoratis iniurijs, cùm & episcopi & principes omnes atq; nobilitas interrogati, facultates omneis ipsius beneficio, & liberalitate sese tenere profiterentur, mandat, ne qua deinceps pecunia Romam efferatur, simul aditus omneis atq; uias diligenter obseruari iubet. Cæterùm, ubi rationē subducit senatus Parisinus, quantū episcopatus et abbatiæ uacantes persoluant, ut antè dictum est, hoc intelligendū esse dicunt de superiori tempore: nunc enim duplicatum esse censum, & excedere prouentus annuos, ita quidem, ut nonnulli beneficiarij, propter nimiam exactionem relinquāt diplomata mensarijs. Sunt autem in Gallijs archiepiscopatus xij. Aquensis, Viennensis, Lugdunensis, Narbonensis, Tholosanus, Burdegalicus, Auxitanus, Bituricensis, Turonicus, Rothomagensis, Rhemensis, Senonensis: episcopatus autem circiter nonaginta sex, è quorū uacantijs uti uocant, Romā perfertur ingens auri uis, & ex archiepiscopatibus quidem circiter aureorum millia sexaginta, trecenti, quemadmodum Ludouici duodecimi tempore subducta ratio fuit. His literis perlectis, patres fore dicunt, ut in proximo consessu respondeatur, si quidē concilium esse Tridenti rex agnoscet: quæ uerò nunc acta sint, non admittere se, nisi quantum iure liceat: ideoq; ne testimonium quidem aut documentum ullum huius actionis ei communicari posse. Quum deinde proximo consessui dies constitutus esset, Octobris dies undecimus, domum quisq; redit, quod fuit sub horā secundam à meridie. Hic autē explicandū uidetur, quæ sit forma, quis ordo publici consessus. Vbi dies ille uenit, patres, ut ipsi loquuntur, in ædibus legati pontificij conue-

1551

Archiepiscopatus Galliæ duodecim.

Ordo cōsessuū in Cōcilijs.

1551 niunt: & inde à templo primario usq; ad eius domicilium constant bipartitò milites, circiter cccc. & equites quinquaginta, uel eò plures. Ad horam nonam prodit legatus, præeunte crucifero: sinistrum latus ei claudit cardinalis Tridentinus: pòst eius collegæ sequuntur, & electores archiepiscopi, tũ Cæsaris ac Ferdinandi regis oratores unà permixti, deinde, reliqui episcopi, suo quisq; ordine. Cùm ex his postremi ad ædem sacram uenerunt, milites è uestigio sua tormenta displodunt, excitato tonitru: postea forum occupant, et ibi circaq; templum in statione consistunt, donec dimittitur cõuentus. hi omnes magna ex parte conuocantur ex agris, ut præstò sint ad eum diem & expediti: sed & ipsum oppidũ multos etiam subministrat. Vbi uentum est in templũ, fit sacrũ. eo finito, recitantur concilij decreta, & simul proximè futuro consessui dies dicitur. tum etiam si qui legati uolunt aliquid in medium proponere, audiuntur. Propter uarias autem & multiplices & operosas admodũ ceremonias, quæ singulis rebus adhibentur, in multum ferè diem extrahitur actio: qua tandẽ finita, legatus eadẽ pompa domũ reducitur. In consessu primũ locum obtinet legatus pontificius, ab eo Tridẽtinus, inde legati collegæ, pòst, archiepiscopi electores: ad læuam sunt Cæsaris et aliorũ principum oratores. intermedia scamna tenẽt archiepiscopi, episcopi, reliquiq; proceres, ut quisq; suscepti ordinis tẽpore præcedit. Altera die Septembris data sunt theologis themata, quæ discutiant, & suam quisq; sententiam de singulis dicant, ut in futuro consessu definiantur. In pronunciandis autem sententijs hic fuit præscriptus modus, ut sacræ scripturæ, traditionibus apostolorũ, receptis & approbatis concilijs, & sanctorum patrũ authoritatibus insistant, ut breuitatẽ adhibeant, ut à superfluis & inutilibus abstineant quæstionibus, ut proteruiam & cõtentionem omnem fugiant. Ad ordinem uerò quantum pertinet, placuit, ut primo loco dicerẽt, quos pontifex Romanus misit, theologi, deinde, quos Cæsar, atq; ita deinceps. Legatus quoq; pontificius, indagandæ ueritatis, & ut aiunt falsas opiniones cõfutandi causa, permisit, ut cuiusq; modi libros euoluerent. Aderant autẽ magno numero theologi, Hispani, Itali, Germani, quos & põtifex et Cæsar, eiusq; soror Maria, miserant, quos etiã Coloniensis et Treuirensis, et Hispani atq; Itali episcopi secũ adduxerãt. Ad hos deferebatur summa cognitionis, nec alijs, qui non essent eius pro=

professionis, & qui titulum, ut aiunt doctoris non haberent, pronun= 1551.
ciare quicquam licebat. In gratiam tamen Coloniensis & Treuiren=
sis episcopi fuit admissus Ioannes Gropperus iureconsultus, & Ioan=
nes Delphius, theologus quidem, sed gradu doctoris inferior. Et quia
superioribus aliquot consessibus anni M. D. XLVI. & sequentis, de
peccato originis, de iustificatione, de libero arbitrio, de septem sacra=
mentis, nouæ legis, ut uocant, in genere, sed & de baptismo & confir
matione speciatim definitū erat, placuit, ut illis omnibus, decreti uim
obtinentibus, ad alia fieret progressus, & primò quidem, ad euchari=
stiæ sacramentum. proinde, themata quædam theologis tradita fue=
runt, his omnino uerbis, ut dispicerent & inuestigarent, an sint hære=
tica, & per sacram synodum damnanda: ex Lutheri autem & Zuin=
glij & Buceri et aliorum libris ea themata collegerant. Theologi au= Modus cōdendi articulos fidei.
tem ita rem agunt. In ædes legati pontificij conueniunt omnes quoti=
die, multis horis, & eo, quē diximus, ordine seruato, singuli, de qui=
busq; thematis, nulla cum interpellatione disserunt, sic tamen, ut eccle
siæ Romanæ iudicio sua submittant omnia. nam protestantium nul=
li aderant. Locus hic patet omnibus promiscuè: legatus autem pon=
tificius & reliqui patres omnes plærunq; adsunt: soli uerò theologi lo
quuntur, & à scribis excipiuntur dicta sententiæq; singulorum. Vbi
disseruerunt omnes, quod tunc ad summum xxx dierum spatio fieri
consueuit, episcopi ad legatū pontificium congregantur, & theologo
rum sententias, à scribis annotatas, exquirunt: deinde, ex omni nume=
ro, singulisq; nationibus, quæ tunc adsunt, quidā deliguntur, qui per=
uestigatis omnium sententijs, dogmata conficere uidentur: doctrinam
ipsi uocant: quid de quaq; re statuendū sit & credendū: postea, cōtra=
riam doctrinam & errores, ut ipsi dicunt, graui censura, non multis
tamen uerbis, damnant: hæc omnia demum ad uniuersum cœtum re=
feruntur: ubi planè consentiunt, fit consessus publicus, uti suprà dixi=
mus, & palàm recitantur decreta: eo facto, rogantur episcopi, num ap
probent. ij placere sibi singuli respondent. Atq; ita theologi quidem,
quid sit ipsorum sententiæ de singulis rebus, demonstrant: episcopi ue
rò soli, cúmq; his pauci quidam alij mitrati, definiendi potestatē obti=
nent: quod ita decretum fuerit. sacrosanctum esse iubent, & canones
uocant. Hæc ita quidē publicè fiunt, sed qui res Romanas familiarius

1551 nouerunt, aiunt omnia dogmata Romæ iam antè cōscripta iussu pontificis, ad legatū, suo tēpore mitti, ut præscriptū illud atq; formulam, in disserendo, theologi sequantur. Nam ex ijs complures, ac episcopos quoq; multos alit ibi pōtifex, & ridiculo prouerbio dici solet, spiritum sanctum Roma subinde Tridentum uenire inclusum manticæ. propterea nimirum, quòd crebrò pōtifex & celeribus equis, quid fieri uelit, per literas atq; mandata suis ibi legatis nunciat. Septembris die quarta, Magdeburgum uenit Hedeccus: per eum Mauricius antea propositas conditiones ita mitigabat, ut illi pergēdum esse in actione statuerent. Interim erant induciæ, quæ pòst etiam in plures dies extra ctæ fuerunt, ut infrà dicemus. Galliæ rex, alienato ab se pontifice, scriptum edit, & de iniuria sibi ab illo facta, deq; causa belli Parmensis, & cur Octauium in suam fidē susceperit, multa locutus, edicit, graui constituta pœna, ne qua pecunia Romam deinceps deferatur: cùm enim gerendi belli neruus in pecunia consistat, cuius hoc sit dementiæ, suis atq; suorum copijs, aduersarij uires alere ac potentiam confirmare? pontificum esse proprium munus, ut regum dißidia componant: hoc adeò fecisse Paulum tertium, qui iam propè confectus ætate, Niceam Liguriæ uenerit, sui parentis atq; Cæsaris conciliandi causa: Iulium uerò longè aliam rationem sequi, & indicto nuper concilio, ualde quidem reipublicæ necessario, bellū in se concitasse, nimirùm consultò, ut Gallicanam ecclesiam, quæ sit ex præcipuis una, totam excludat, ne uidelicet concilium haberi poßit legitimum, in quo tum procerum tum administrorum ecclesiæ corrigantur errores, ac emendentur uitia. Fuit hoc regis edictum publicè recitatum Lutetiæ, septima die Septembris, cùm paucis antè diebus aliud fuisset illius euulgatum in Lutheranos decretum, longè grauißimum, quod superiorum annorū eius generis decreta partim confirmat, partim, ubi non satis accuratè scripta uidentur, exacuit, & ad summam seueritatem nihil reliqui facit, & qui denunciarint aliquid, magis propositis præmijs atq; pollicitationibus inuitat. Quod quidem eo consilio rex fecisse putatur, ut ijs, qui per Galliam, doctrinæ cupiunt fieri mutationem, ueluti frenū inijceret, ne propter suum hoc cum pontifice dißidium, liberius agerent: deinde, ne, qui Romanam ecclesiam uenerantur, ullam de se conciperent opinionem mutati erga religionem animi: postremò, ut tum

Scriptū Galliæ regis in pontificem.

Edictum atrocissimū Galliæ regis in Lutheranos.

pontifex tum cardinalium senatus uiderent, ad suam amicitiam habere ipsos, cùm uellent, receptum. Ex aula deinde Cæsaris prodijt scriptum, quo belli Parmensis commemoratur origo, quanq; iustam habeat pontifex causam offensionis in Octauium & Mirandulæ dominum, quanq; sit irrequieta mente Galliæ rex, qui omneis undequaq; captet occasiones, eoq; totis uiribus incumbat, ut Cæsaris honestissimos conatus impediat & euertat: Cæsarem uerò, nihil his rebus omnibus permotum, eò fortius & animosius esse progressurum. Octauius præ se ferebat, quasi necessariò uenisset in fidem atque clientelam Galliæ regis, ob iniurias simul & insidias Ferdinandi Gonzagæ: sed hoc scripto refutatur illud: nam si qua metus causa fuit, occasionem esse datam ab ipso, qui uitæ capitiq; Gonzagæ sit non semel insidiatus. postea recitatur, quomodo in Cæsaris potestatem Placentia uenerit: pontificis nempe filium spurium, Petrum Aloisium, ubi Parmam adeptus fuit atque Placentiam, crudeliter administrasse rempublicam, & Neronicè, ac non in fœminas tantùm, sed in mares etiam exercuisse nefarias libidines, pro sua consuetudine: domi ergò confossum & trucidatum à ciuibus esse, qui tantam immanitatem diutius ferre non possent: oppidanos deinde, quòd præsens periculum sibi paratum esse uiderent, si quidem in pontificis & ecclesiæ Romanæ ditionem redirent, unicum hoc habuisse perfugium salutis, ut Cæsari sese darent, præsertim, cùm olim etiam Imperij fuissent municipes: Itáque solicitasse Gonzagam, & orasse, ut in Cæsaris fidem reciperentur: nam alioqui futurum, ut aliunde sibi præsidium ac patrocinium pararent: uanum igitur esse, quòd metum ille sibi fingat: in Farnesios enim plurima Cæsarem contulisse beneficia: generum sibi delegisse Octauium, eiusq; parentem Aloisium urbe Nouaria in perpetuum donasse, & Marchionis cohonestasse dignitate. sed illorum fuisse permagnam ingratitudinem: & cùm aliâs, tum eo ipso tempore, quo per simulationem amicitiæ opem ei ferebant, oppugnanti quosdam Germaniæ rebelles, in hoc fuisse totos, ut & Insubriam & Genuam ipsi eriperent: nimirùm in eo tumultu nefariè trucidatum fuisse inter alios, maxima & singulari uirtute uirum, Ioanninum Auriam, dum & Cæsari fidelem operam præstaret, & à patria periculū depelleret. Galliæ regis nomine postea responsum ad ista prodit. in eo com-

1551 — Scriptū Cæsaris in Galliā. — Galliæ regis responsio.

1551 *commemoratur, quomodo Cæsar, ut Paulum tertium sibi coniungeret, ipsius filio Petro Aloisio, Marchionis cognomen atq; gradum attribuerit, quomodo Petri filium Octauium sibi generum assumpserit, quomodo alterũ filium Alexandrum, ecclesiæ præfecturis multis amplificarit, quomodo deinde fœdus cum pontifice fecerit, in quo cautum fuisse dicitur, ut decretum senatus cardinalium, factum de principatu Parmæ & Placentiæ, Farnesiorum familiæ Cæsar confirmaret: cùm autem Cæsar bellum in Germania gereret, ac præ se ferret, quasi non propter religionem, sed rebellionis quorundam uindicandæ causa uenisset ad arma, põtifici permolestum hoc fuisse commentũ, quòd uideret illum hac ratione suum agere priuatum negocium, & dominatum sibi comparare: neque sanè falsum eius fuisse iudicium: etenim confecto iam ferè bello, quum Farnesiorum opera Cæsar non admodũ egeret, non obscurè suam erga pontificem alienationẽ declarasse: iam tum enim eius per Italiam præfectos, ad occupandam Placentiam, animum & oculũ adiecisse, neq; multò pòst fuisse quosdam summissos percussores, qui Petrum Aloisium in cubiculo trucidarint, & priusquam de cæde facta ciues audirent, introductum fuisse militem, qui nomine Cæsaris arcem occuparint: quòd si huius facti Cæsar conscius non fuit, æquum sanè fuisse, ut à morte Pauli pontificis, urbem ecclesiæ Romanæ restitueret: sed non modò non reddidisse, uerumetiam genero suo conatũ esse Parmam eripere, & tum etiam, cùm Paulus adhuc uiueret, eius rei tractasse consilia, sic quidem, ut Paulus, quum ea cogitatione uehementius perturbaretur, è uita decesserit: postea comprehensos fuisse Parmæ sicarios, qui sponte dixerint, à Ferdinando Gonzaga datum ipsis fuisse negocium Octauij trucidandi: cum igitur his in angustijs ille positus esset, cùm ab ijs, unde salutem expectabat, & à socero quoq;, non fortunis modò, sed uitæ quoq; suæ uideret insidias fieri, fidem opemq; suam implorasse, quam ei non potuerit denegare supplicanti.*

ACIFICATIONIS CAVSA SVAE DItionis ordines conscribit Mauricius, et sub finem Septembris Vuittembergam uenire iubet. eò quoque legatos, uti conuenerat, Magdeburgici mittunt, qui decimo pòst die domum redeunt, ab Alberto Brandeburgico deducti Suprà diximus, quemadmodum Mauricius, datis ad Cæsarem literis, flagitarit, ut nomine concilij theologis idoneè caueretur: Cæsar itaq; suis oratoribus mandat, ut rem ad patres deferant & perficiant. Cùm ergò dies Octobris undecimus uenisset, fit consessus. in eo primùm recitata fuit explicatio doctrinæ, de corporali præsentia Christi in sacramento eucharistiæ, de ratione institutionis, de transsubstantiatione, quam uocant, de cultu & ueneratione huius sacramenti, de asseruanda hostia & ad ægrotos deferenda, de præparatione, ut dignè quis eam percipiat. Pòst, omnibus Christiani nominis interdicitur, ne secus aut credant aut doceant, quàm hîc decretum sit: deinde recitati fuerunt canones. ijs omnia themata damnãtur, quæ suprà diximus ex Lutheri libris & aliorum excerpta fuisse: uerùntamen, ut Cæsari morem gerant, ex ijs quatuor relinquunt indefinita. Sitne ad salutem necessarium, & iure diuino præceptum, ut speciem utramq; sacramẽti omnes percipiant: an qui solùm alteram percipit, minus eo sumat, qui simul utramq; : an errauerit ecclesia, cùm instituit, ut soli sacerdotes utramq; sumant, reliqui non item: an paruulis quoq; sit eucharistia communicanda. De his thematis aiebant protestantes cupere, prius quàm synodus aliquid definiat, audiri, & publica fide sibi caueri: cùm igitur ipsorum aduentum hucusque uehementer expetiuerint, & in spem ueniant, fore, ut ad pristinam ecclesiæ concordiam illi redeant, largiri ipsis tutum itum & reditum: & eorum thematũ definitionem in uigesimum quintum Ianuarij diem producere, ut ante eum diem adesse, ac sua in medium proferre poßint: tunc etiam de sacrificio Missæ, propter utriusq; argumenti connexionẽ ac affinitatẽ agendum esse. Hæc illi quidem ita publicè recitarunt, quasi de his tantùm rebus audiri uellẽt ipsorũ aduersarij, cùm eius rei nihil unquam illi cogitassent. Præter Mauricium enim nemo Cæsarẽ inter- Decretũ Tridentinum de cœna Domini.

pellauit,

1551 pellauit,atq; id ipsum fecit in eam,ut suprà docui,sententiam,& erāt multò maiora,quæ proponerentur ab illis. Quónam autem consilio sic pronunciatum fuerit,coniecturam quidem facere licet, nihil autē affirmari potest.quanquam,ut ex duobus alterum sit,oportet. aut enim frigidè fuit & perperam ad eos delatum Mauricij postulatum, aut ipsi callidè sunt & negligenter in eo uersati. cuius quidem rei maiorem fidem facit ea,quam dederunt,publicæ fidei formula. Cùm enim Mauricius eodem planè modo suis uellet caueri,quo Bohemis olim cautum fuisset:hi,paucißimis uerbis,& admodum neglectè formulam conscripserunt, nullo adhibito signo uel testimonio publico. licere uidelicet omnibus Germanis indifferenter,ut ad concilium accedant,deq; rebus ibi tractandis,aut in pleno conuentu,uel cum delectis aliquot,liberè,quæ uidebuntur,uel sermone uel scripto,sine conuitijs & contumelijs proponant,conferant,agant,ac deinde,cùm uolent,discedant,domumq; reuertantur:hoc nomine synodum ipsis cauere fide publica,quantùm quidem ad ipsam pertinet: licere etiam, ut & pro cõmißis & cõmittendis delictis, etiamsi grauißima sint,& hæresim redoleant, pro suo arbitratu sibi iudices deligant ipsi. Eodē, quem diximus, Octobris die undecimo,leges aliquot tulerunt, titulo reformationis,quæ ad iurisdictionem ipsorum pertinēt. postea decretus fuit alter consessus ad uigesimum quintum Nouembris diem, quo de pœnitentia & extrema unctione tractetur. Brandeburgicus etiam elector,Ioachimus, misso legato,Christophoro Strasio,iureconsulto, suum officium & obsequentiam tunc deferebat. & legatus quidem de præclara illius uoluntate prolixè commemorabat: illi, magna se cum uoluptate sermonem ipsius omnem audisse respondent, præsertim illud,quod synodo se princeps omnino submittat, eiusq; decreta seruaturum se dicat:sperare autem,quòd coràm ipse iam dixerit, hoc illum ipsa re præstiturum. A morte Ioannis Alberti, qui Magdeburgensem archiepiscopatum habuit,locupletem & amplum,sicut diximus,rei summa deferebatur ad electoris Brandeburgici filium Fridericum,quem collegium postulauerat: res autem erat impedita, neq; Romæ poterat confici, &, quòd Saxonicæ religionis antea fuisset elector Ioachimus, uti publicè constabat, magno erat impedimento. Suspitionis ergò tollendæ causa, legatus, quem dixi,missus fuit, qui

Publicæ fidei formula patrũ concilij.

prensando

prensando proceres, ad summam diligentiam nihil reliqui faciebat. 1551
Vuittembergæ transactum de bello fuit: & quanquam non statim sol uebatur obsidio, tamen amici fuerunt inter eos congressus, Octobris die duodecimo. Et hoc ipso tempore, Mauricius, Heßicæ ditionis populum, Chattos, ante annum tertium, Lantgrauio captiuo, sententia Cæsaris ademptum, uti suprà docuimus, in suam fidem per iusiurandum adigit, de uoluntate filiorum Lantgrauij, ratione fœderis, ut ait, quod Heßicæ familiæ cũ Saxonica intercedit hæreditarium: ita quidem, ut si nulli sint mares, altera domus inuicem alteri succedat. Quin hoc ad Cæsaris iniuriam, qui sententiam tulisset, & ad nouum aliquẽ motum spectaret, nemo dubitabat, & mirabantur omnes, quorsum exiret: sed in aula Cæsaris nihil propè iactatum de eo fuit, & summa dißimulatione res agebatur. In hoc tempore Somersetus, Angliæ regis auunculus, denuò capitur, & cum eo Pagetus atq; Greius & alij quidam. Erat tunc summa rerum penes Northumbriæ ducem Ioannem: cur caperetur causam fuisse dicunt, quòd Northumbrius illum uitæ suæ dicebat insidiatum esse: nam hoc lege nuper lata capitale ipsis erat. Sub Idus Octobreis cardinalem creat pontifex, Georgium Martinusium Dalmatam, episcopum Varadiensem, maximæ per Vngariam authoritatis: monachum uulgò nominabant, quòd esset ordinis Pauli, primi eremitæ. Quomodo Gallicus legatus fuerit iussus ad undecimum Octobris diem adesse, responsi ferendi causa, modò concilium rex agnosceret, suprà diximus: ille quidem non uenit, sed tamen concilij nomine fuit euulgatum scriptum ad regem. Initiò commemorant, amplißima se quæq; de ipso sperasse, uarijs de causis: uerùm eius aduentu nuncij, & recitatis literis, magnum cepisse dolorem, quòd expectatione sua caderent: & tamen, quòd rectè sibi conscij sint, nec offensionis causam ullam dederint, spem de ipso pristinam nondum deposuisse: quàm ergò conceperit opinionem, quasi paucorum utilitatis causa priuatæ, sit hoc indictum concilium, minimè omnium habere locum in tanto consessu: causas enim indicti concilij, non ab hoc modò pontifice, uerùm à Paulo quoq; tertio fuisse propositas, nimirùm, ut extirpentur hæreses, ut emendetur disciplina, ut ecclesiæ pax restituatur: an nõ satis apertũ hoc? an magis pium aut Christianum quid fieri poßit? uagari nunc hæreses, non modò per Germaniam,

Angliæ Protector denuo captus.

Concilij scriptũ ad Galliæ regẽ.

1551 niam, sed per omnes ferè prouincias: huic tantæ calamitati concilium uelle mederi: hanc esse causam, hunc quoq; finem omnis actionis, & eò cuncta referri: permittat ergò suæ ditionis episcopis, ut hoc tam sanctum opus adiuuent: nec esse quod uereatur, ut, quod sentiunt, liberè ipsis pronunciare non liceat: attentè nimirum et patienter ipsius nuper auditum fuisse nuncium, etsi minus iucunda referret: cumq; sit auditus ea lenitate homo priuatus, cur hoc publicis personis, & ijs quidem tali dignitate præditis, denegari quis credat? uerúntamē, etiámsi neminem mittat, concilio tamen nihilo secius constare suam tum dignitatem tum authoritatem, quòd & legitimè sit indictum, & iustis de causis iam restitutum: quòd autem significarit, usurum se remedijs, quibus antea sint ipsius usi maiores, existimare se, non eò progressurū unquam, ut quæ magno Galliæ regum emolumēto sublata sint & abrogata quondam, reuocare uelit: cumq; tantis à Deo sit ornatus et amplificatus beneficijs, omnino sperare se, nihil esse facturum, quo uel in Deum, uel in communem omnium parentem ecclesiam, uideatur esse ingratus: respiciat solùm ad maiores, ad suum illud Christianissimi regis cognomen, ad parentem deniq; Franciscum, qui superiorem synodum, missis & episcopis et legatis, uiris doctissimis cohonestarit: huic insistendum uestigio recenti & domestico, & hoc imitandum exemplum, ac priuatas offensiones, reipublicæ condonandas esse. Cæsar & pontifex hortati fuerant Heluetios, ut interessent concilio: sed id frustrà fuit. Et pontifex quidem per Hieronymū Franchum agebat, sicut antè dictum est, uerùm Galliæ rex, legato, quem habebat ijs locis, Morleto, mandabat, daret operam, eisq; persuaderet omnibus, ne quem eò mittant. Morletus, cùm difficultatem in eo reperiret, Vergerium, in eiusmodi rebus exercitatū, è Rhœtis accersit, & consilium exquirit. Is & argumenta subministrat, & aliquantò pòst libellum emittit, de fugiendo concilio. Sic instructus Morletus, ad conuentum Badensem uenit, & adductis in medium rationibus, non ijs modò, qui pontificatum iam olim repudiarāt, sed reliquis etiam pagis omnibus, quod uoluit, persuadet. itaq; nemo quisquam ab illis Tridentū uenit. Ex Rhœtis eò uenerat, iussu pōtificis, Thomas Planta, Curiensium episcopus: cùm autē intelligerent Rhœti, monitu Vergerij, quid pōtifex moliretur, et quomodo per illū, authoritatē apud ipsos recuperare uellet, re-

Rex Heluetios à concilio deterret.

uocatus

euocatus fuit. Hiſpani, qui per agrum Vuirtembergicum erant, ſub hoc tempus euocati ſunt à Cæſare, ac in Italiam miſsi, belli Parmenſis cauſa. Eorum diſceſſu prouincia tota liberata fuit à duriſsima ſeruitute, qua totos iam ferè quinq; annos fuerat oppreſſa: ſolùm Aſpergum arcem, impoſito Germanorum præſidio, Cæſar ſibi ſeruabat. His etiam diebus, Henricus Haſius, mandatu Cæſaris per Sueuiam profectus, paßim reipublicæ ſtatum mutat, & nouos inſtituit ſenatores, ut ante annum tertium Auguſtæ factum fuiſſe docuimus: concionatores etiam & ludimagiſtros, niſi decreto religionis parerent, abrogat, ut nuper Auguſtæ. Quomodo Mauricius & Vuirtembergicus, doctrinæ capita iuſſerint conſcribi, quæ pòſt exhiberentur: quemadmodum etiam ſenatus Argentinenſis huic eorum inſtituto ſeſe coniunxerit, dictum eſt antea. Vuirtembergicus ergò, miſsis duobus legatis, Ioanne Theodorico Pleningero, Ioanne Heclino, mandabat, ut & illam doctrinæ confeßionem, ſcripto comprehenſam, publicè exhiberent, & uenturos dicerent theologos, qui copioſius omnia tractent atque defendant, modò iuxta Baſilienſis decreti formulam ipſis caueatur. Hi, ſimul ac Tridentum uenerunt, quod fuit ad exitum ferè Octobris, Monfortum Comitem adeunt, ſuæq; legationis fidem, exhibito diplomate, faciunt, ac ſui principis nomine uelle quædam in concilio proponere demonſtrant. Ille, per colloquium eò ſpectabat, ut legatum pontificium putaret conueniendum: ipſi uerò, ſi quid cum eo communicaſſent, eò pertinere uidebant, quaſi cognoſcendi ius & authoritatem ei præcipuam tribuerent, in quo præiudicium atq; diſpendium ineſſe uidebant. abſtinent igitur, & datis ad principem literis, quid in eo fieri uellet, expectant. Interea theologi, propoſitis, ut ſuprà dixi, thematis, de pœnitentia & unctione, ſuo more diſſerunt. Nouembris die tertia, Hedeccus, à Mauricio miſſus, uenit Magdeburgum, & eductis militum præfectis in uicinum caſtellum, planè tranſigit, confectis & obſignatis ea de re literis. Et militi quidem fide publica fuit cautũ, ut tutò liceat abire. fuit hoc eius menſis die octauo. ſed mox, cùm eſſent exauthorati, tacitè retenti fuerunt & rurſus conducti, Megelburgio, ductore, per pacificationem iam dimiſſo: Mauricius enim conſultò nomen ſuum obduci nolebat. pacis autem hæ ferebantur conditiones. ut ſupplices deprecentur Cæſarē: ne quid in Auſtriacam et Burgundicam

Margin: 1551 | Vuirtembergici legati ad Conciliũ | Magdeburgica pacificatio. | Cōditiones pacis

1551 familiam faciant: Cameræ se submittant: Augustano decreto postremo pareant: iuri sese sistant omnibus: urbis munitiones ad Cæsaris arbitrium diruant: Cæsaris præsidia quouis tempore admittant, eiq; pate faciant urbem: aureorum millia quinquaginta dependant in usum fisci: pro belli sumptu tormenta maiora duodecim Cæsari tradant: Megelburgium ducem & captiuos alios dimittant. Egreßis eodem die militibus præsidiarijs, qui erant ad duo millia peditum, equites ad centum, triginta, Mauricius quinq; signa peditum introire iubet, & postridie obuiam eunte senatu, urbem ingreditur cum uniuersis copijs, & in Cæsaris, Imperij, suamq́; fidem, qui dux belli fuisset, omneis adigit, pòst, relicto præsidio, cæteros educit. Concionatores deinde conuocari iubet, ac per consiliarios, Faccium, Carlebicium, Mortisium de iniuria sibi facta queritur, propter editos ab ipsis libellos atq; picturas, quasi desciuerit ab euangelij doctrina, quasi bellum ciuitati fecerit, ob constantem ueræ doctrinæ profeßionem: itaq; iustam habere se quidē offensionis causam, si uelit affectibus indulgere, sed hæc omnia condonare se reipublicæ, & petere, ut populū deinceps ad uitæ emendationem et ad magistratus obseruantiam hortentur: preces quoq; publicè fieri mandat pro Cæsare, pro se, pro reliquo omni magistratu: sed & concilium Tridenti iam haberi dicit, in quo piæ doctrinæ confeßionem, tam suo quàm aliorum principum & ordinum nomine sit exhibiturus: orent igitur Deum, ut actionem concilij fortunet ac bene uertat, neq; conuicijs illud exagitent, ut facere consueuerint. Illi, re deliberata, picturas illas nō se quidem euulgasse, uerùm, nec reprehensione dignas iudicare: quin ab euangelij pura doctrina quidam per ipsius fines, hoc triennio desciuerint, negari non posse: nam extare libros atque monumenta: quòd euangelij causa fuerit urbs obsessa, facilè posse demonstrari, si quis ad belli tantùm respiciat authores: in admonendo populo nihil esse prætermissum, idem quoque facturos in posterum: pro concilio, quod delendæ causa ueritatis conuenerit, in quo Romanus antichristus principem locum obtineat, non aliter orare sibi licere, quàm ut illorum conatus atq; consilia Deus retundat, frangat & dißipet: nihil enim ab ipsis esse non expectandum incommodi. Leges quidem pacis eiusmodi disseminatæ fuerunt: certum est autem, illis & de libertate & religione diligenter fuisse cautum. maluit quoque sibi

Mau-

Mauricius urbē patére, quàm Cæsari, quòd ipse pòst euentus docuit. 1551
Ad hunc modum liberati Magdeburgici, præter multorum expectationem, summā nominis gloriam adepti sunt apud exteras nationes, quòd propè soli per omnē Germaniam exemplo suo docuissent, quid posśit constantia. Porrò, qui fuit illis ærumnarum finis, hic belli fuit aditus atq; principium in eos ipsos, quorū ope consilioq; fuerant afflicti, sicut postea dicetur. Per eos dies, quibus erat in urbe Mauricius, non obscurè significabat, quid sui esset animi, uelle se nimirum etiam sui capitis periculo, liberare socerum: nec id postridie dissimulauit, interpellatus à quodam. Legatos iam antea miserat ad Cæsarem, Lantgrauij causa liberandi: Daniæ quoq; regem & multos Germaniæ principes in eo sibi coniunxerat, sicut infrà dicemus: & nisi impetraret, planè constituerat rem tentare uiribus, deq; eo cum Galliæ rege pactus iam erat, qui Baionensem episcopum, Ioannem Fraxineum, ei miserat occultè, hominem iam antea diu uersatum in Germania, nec imperitum linguæ. Cæsar autem his omnibus nihil commoueri uidebatur, & in Parmense bellum ac Tridentinam actionem totus erat intentus. His ferè diebus, ab Hispanijs Genuam appulit cum liberis & uxore, Maximilianus, gener Cæsaris. Galli, Massilia profecti, et quasdam eius naues adorti, prædam fecerunt. cuius rei causa ferebatur, quòd equites illi, quos Ferdinandus rex miserat in Italiam, ut filium ex Hispania redeuntem exciperent ac deducerent, Ferdinando Gonzagæ, quadam in expeditione militari suam operam commodassent. Verùm antea quoq; Galli, per simulationem amicitiæ, in Barcinonæ portum usq; prouecti, triremem unam & sex naues onerarias, rebus instructas, in usum & nauigationem Maximiliani, abduxerant, ut quidem Cæsariani quadam in inuectiua recitant, de Gallorum iniurijs & uiolata pace conquesti. In Augustæ conuentu Cæsarem orauerant principes, ut, si non adesse coràm, saltem non procul à loco uellet abesse concilij. quòd quidem eis confirmauit, seq; mansurum ad fines Imperij dixerat, ut suprà docuimus. Proinde digressus Augusta, Nouembris initio, uenit Oenipontem, quod tridui uia Tridento distat. hoc & concilij & belli Parmensis causa fecisse putatur, ut in ea sua propinquitate diligentius administrarentur omnia. Paulò pòst, ad XXI. Nouembris diem, Tridentum uenit Argentinensium legatus,

Magdeburgicorum constantia et nomen.

Mauricius bellum molitur in Cæsarē.

1552 Ioannes Sleidanus, ut cum Mauricianis & Vuirtembergicis commu=nem causam ageret, huic autem ciuitati sese cõiunxerant Eslinga, Rauesburgum, Rutelinga, Biberacum, Lindauia, & ut ipsorum nomine simul ageretur, potestatem fecerant. Francofurtenses autem, & Noribergici cumprimis, quamobrẽ non miserint, dubitari potest. Vlmẽses, religionem ad præscriptum Cæsaris iam antea mutauerant: Augustanis erant & alijs quibusdam nuper adempti doctores omnes, ut suprà diximus: itaq; facultas erat eis ablata mittendi. quanquam etiam senatus alioqui nihil in eo, nisi de uoluntate Cæsaris, erat facturus. Nouembri mense, pontifex, uno, eodemq; die tredecim creat cardinales, Italos omneis. hæc enim ueluti præsidia sibi, muniendi sui causa comparare solent. Cùm XXV Nouembris dies uenisset, facto de more consessu publico, recitantur decreta pœnitentiam esse institutum à Christo sacramentum, et necessarium, ijs qui post baptismum in peccata recidunt: esse etiam diuersum à baptismo sacramentum, & uelut alteram tabulam salutis, post factum naufragium: illa Christi uerba, quibus dat spiritum sanctum apostolis, intelligi debere de potestate remittendi peccata per hoc sacramentum: ut peccata condonentur, tria requiri, contritionem, confeßionem, satisfactionem: & contritionem quidem, esse uerum ac utilem dolorem, qui præparat hominem ad gratiam: confeßionem, aut morem secretò recitandi peccata sacerdoti, iure diuino institutum, & ad salutem esse necessarium: peccata omnia, quæ quidem in mentem ueniant, eorumq; circunstantias enumerandas: annuam debere esse confeßionem ad minimum, idq; potißimùm eo, quod quadragesimam uocant, tempore: absolutionem non esse nudum ministerium, quo peccatorum remißio denuncietur, sed actum iudicialem: solos sacerdotes, quantùmuis etiam impuros, habere potestatem absoluendi: quòd episcopi certos casus atq; delicta sibi reseruent, de quibus reliqui sacerdotes absoluere non poßint, rectè fieri: etiámsi culpa remittitur, non tamen idcirco pœnam remitti, & in opere, non autem in fide positam esse satisfactionem: pœnis illis, quas uel Deus infligit, uel sacerdos iniungit, uel ipsi spõtè nobis diligimus, expiari peccata, quantum quidem ad pœnam temporalẽ: satisfactiones, quibus peccata redimuntur, esse cultum Dei: sacerdotẽ habere potestatẽ ligandi & soluendi, atq; ideò pœnam posse confitenti peccata,

Io. Sleidanus Argent. legatus ad cõcilium.

Decretũ cõcilij de pœnitentia.

impo=

imponere. Et hæc quidem de pœnitentia. Supremam unctionem decernunt esse institutum à Christo sacramentum, quod & gratiam conferat, & peccata remittat, & recreet ægrotantem: usum huius sacramenti esse eundẽ, de quo Iacobus Apostolus dixerit: presbyteros etiã, quorum ille mentionem faciat, non esse ætate seniores, uerùm sacerdotes, & eos quidem solos, huius uidelicet sacramẽti ministros. Hanc doctrinam celebrari iubent ac retineri: qui secus doceant aut credant, uti pestilentes atq; nefarios pronunciant & execrantur. Altero post consessum die, literæ sunt allatæ Vuirtẽbergici principis ad suos. ijs mandabat, uti pergant, & in consessu, ad XXV diem Nouembris, descriptã doctrinæ confeßionem exhibeant. Cùm ergò tantulo tempore serius hæ uenissent literæ, & longum superesset interuallum ad alterum consessum, abesset etiam Monfortus, cardinalem Tridentinum adeunt, & habere se dicunt, quæ sui principis nomine in concilio proponant: id proximo iam consessu debuisse fieri, uerùm tardius allatis literis, præterijsse nunc occasionem: orare igitur, ut ipse, qui sit homo Germanus & patriæ charitate quadam, & principis quoq; causa, quem nouisset. ipsis in eo non desit, hocq; efficiat, ut patribus conuocatis mandata sua in medium adducant. Ille multam beneuolentiam uerbis amplißimis pollicetur. uelle se rem ad pontificium legatum referre: sed inter patres ita conuenisse, ne cui publicè quid proponere liceat, nisi cuiusmodi sit illud, prius constet: ei decreto causam dedisse Gallicum oratorem, cùm excitatus nuper esset in publico motus indecorus, & clamor ualde turbulentus: proinde, quæ sit ipsorum summa petitionis, inquirit. Illi, studio promouendi negotij, literas exhibẽt mandati: cùm ex ijs literis deprehenderet, doctrinæ scriptum aliquod ab ipsis oblatum iri, sic eos dimittit, ut spem faceret, paucos intra dies rem posse cõfici. Postridie reuocat, deq; re tota cõmunicasse cũ legato dicit, literas etiam exhibuisse mandati, fidei faciẽdæ causa: ipsum uerò indignari, quòd scriptum offerre cogitent, atq; ita sentire, eos, qui doctrinæ regulam atque modum reuerenter accipere, & obtemperare debeant, suis maioribus uelle præscribere, perquàm hoc esse tum absurdũ, tum indecorum: aliud quidem in hoc tempore non potuisse impetrare, sed uelle tamen iterum urgere: simul iubet eos bono esse animo. Diebus aliquot interiectis, cùm iam Maximilianus Austriacus aduentaret,

1551

Decretũ de Suprema unctione.

Vuirtembergicorũ cũ Tridentino cardinali actio.

1551 cardinalis, obuiam ei profecturus Mantuam usq;, monet Vuirtembergicos, quia sibi necessariò sit abeundum, ut Cæsaris oratorem, Toletanum, adeant: hunc & pro suo munere & authoritate plurimùm eis commodare posse, ac libenter quidem facturum, uel sui gratia, qui negocium ei commendarit. Hoc secuti consilium, hominem compellant: is benignè multa pollicitus, eos ab se dimittit. Cùm autem secundò redissent, cœpit excusare, propter futuras iam theologorum disputationes, quibus interesse patres oporteret: ijs finitis, non se neglecturũ occasionem. Verisimile est, eum ab legato consimile tulisse responsum, uti cardinalis antea: sed ne spem tolleret omnem actionis futuræ, causam hanc obduxisse, præsertim, cùm & Cæsarem urgere concilium, et publico Imperij decreto permissum esse sciret, ut, quibus de rebus quiq; uellent, liberè proponerent. Interim Argentinensis oratorem Cæsaris adit, Gulielmum Pictauium, absente Monforto, & quoniam eadem erant omnes conditione pariq; facultate præditi, suæ legationis fidem ei facit, uti fieri consueuit, seq; missum eò dicebat, ut unà cum reliquis Augustanæ confeßionis socijs ea caperet atq; tractaret consilia, quibus hoc religionis atq; doctrinæ dißidium rectè componi, & publica tranquillitas constitui posset. Ille, sumpto eius diplomatis exemplo, quòd Cæsari se missurum dicebat, & de doctrina, déque concilij dignitate multa locutus, ut est uir doctus atq; forensis, operam studiùmque suum deferebat. fuit hoc ultima die Nouembris. Et hoc quidem tempore data fuerunt theologis themata de sacrificio, quod aiunt, Missæ, quò suam ex more sententiam dicerent, ut suprà demonstrauimus. Quomodo suos ad Cæsarem legarit dux Mauricius pro Lantgrauio, dictum est paulò suprà. ijs autem erant coniuncti Brandeburgensis electoris legati. Sub initium igitur Decembris admißi, quum suorum principum nomine multam ei salutem essent precati, scis, inquiunt, clementißime Cæsar, quibus in difficultatibus uersentur, ob Lantgrauij detentionem, illustrißimi principes electores, Mauricius atq; Brandeburgicus, in quas coniecti sunt præter omnem expectationem, dum singulari quodam studio facilem tibi uictoriam & illustrem comparare, belliq; sumptum deminuere, & communi patriæ quietem ac ocium recuperare uoluerunt. quæ fuit etiam causa, quamobrẽ, cùm per legatos, tũ ipsi coram, te sæpe rogarint, ut sui ratio-

Legati Mauricij & Brandeburg. ad Cæsarem.

tionem haberes, illumq́; missum faceres. quo quidem tempore hoc e- 1551
tiam addebant, quòd si fortè præter fideiußionem, qua tibi sunt ambo deuincti cum Vuolfgango Palatino, cunq́; totius Heßiæ populo, cautionem ampliorem requireres, non se recusare. Ad hæc ipsorũ postulata, Christophoro Carlebicio, Iacobo Schillingo, quos ad te postremos miserunt, respondebas, ut illũ antè dimittas, quàm appareat, cuiusmodi sit comitiorum Imperij, quæ tum imminebant, actio futura, non tibi esse integrum: deinde, nihil amplius te promisisse, quàm fore, ut si pacta seruet, non detineatur perpetuò captiuus. Cùm autem rebus alijs occupati, non ipsi possent ad comitia uenire, per consiliarios & epistolas denuò te solicitarunt Augustæ, tu uerò, quamobrem in eũ esses commotior, neq; liberare posses, rescribens, à nexu, quo captiui filijs deuincti sunt, liberos pronunciasti. Quapropter denuò te statuerunt interpellandum: & erant quidẽ ipsimet uenturi, sed nosti, quemadmodum uterq; bello Magdeburgico fuerit, et Brandeburgicus quidem etiam ualetudine detentus: itaq; per nos illud confici uoluerunt. Et primò quidem, cùm uelles, ut sine conditione sese tibi permitteret Lantgrauius, illi per Atrebatensem episcopum, quid tuæ esset mentis, acceperunt, hoc nimirum, ut conditiones abs te propositas, & ipsis communicatas reciperet atq; seruaret. Iam, si persuadendum erat, ut ad hunc modum sese dederet, necesse profectò fuit illi ostendere, futurum, ut neq; sisteretur captiuus, nec amplius, quàm in pacis formula perscriptum erat, grauaretur. Sic igitur ei cauerunt principes. quòd etiam consiliarij tui satis intellexerunt: & cùm ille quædam eius formulæ capita sibi declarari, simulq́;, ne supra diem sextũ retineretur in eo negocio, peteret, & ad Atrebatensem hoc esset perlatum, non ei denegatum fuit, & in cæteris etiã, principes, magna ex parte, quod uolebant, impetrarunt. Et quanquam in hac ipsa tractatione non eodem modo res intellecta fuit, ita quidem, ut ille, cùm uenisset, præter fidem ab ipsis datam, custodiæ traderetur, te tamen Cæsar nunquam illi hoc nomine incusarunt, neq; super eo tecũ etiã disceptarunt, eò quòd cum tuis consiliarijs tantùm egerant, tecũ uerò nihil, nisi tunc, cùm Lantgrauius aduẽtaret, et ipsis, ut Numburgum ad se uenirent, nunciasset. Tunc enim te conuenerunt ipsum, & propositas cõditiones ei persuasisse, iamq́; illum abesse nõ procul, seq́; obuiam ituros ei, si modò ferre

1552 posses, dicebant: & quoniam ipsorū secutus fidē eò ueniret, ne præter formulam transactionis ullo modo grauaretur, orabant. quod quidem cùm ipse tu liberaliter eis reciperes, profecti Halam illum adduxerūt. In actione uerò postrema, detentionis atq; custodiæ nulla fuit facta mē tio. quod tuos etiam homines posse testificari putant, nimirum, Atrebatensem episcopum, quicum solo res ipsis fuit, & Seldum, quem ille nonnunquam adhibuit. Etenim, post admissas conditiones, & supplicem deprecationem, omninò fore credebant principes, ut statim ille dimitteretur, idq; multis de causis ita putabant. primùm, quia detentionis, quod est præcipuum eius formulæ caput, & à Lantgrauio diligenter haud dubiè præ cæteris animaduersum atq; ponderatum, consiliarij tui non meminerunt: deinde, quòd in formula pacis multa continentur, quæ non poßint à principe captiuo, sed à libero solùm præstari: postea, quòd cùm factus esset supplex, culpam ei condonabas, & proscriptionem aboliturum, ac reconciliationis diploma te daturum ei promittebas: adhæc, quòd fideiußionem illorū habebas ratam, qua cautum est, ut si pactum non seruet, populus eum tibi captiuum sistat, & fideiussores armis ad officium cogant. Hæc omnia certè nullius erant usus, & omninò superflua, si quidem corpore suo daturum illum esse pœnam existimassent. Cùm autē eius rei nulla ipsis incideret cogitatio, nec tui etiam consiliarij meminissent, hac fiducia illum accersiuerunt, &, si quid ei præterea cōtingeret, sistere se filijs ipsius, et eandem uelle subire, quam ipse, fortunam, spondebant. Hæc ipsorum fuit mens atq; sententia, quæ confirmata fuit etiam, cùm post deprecationem dux Albanus ipsos atq; Lantgrauium ad cœnam inuitaret. hanc nimirum inuitationem & hospitalitatē, illi, pro more principum & Germaniæ cōsuetudine, nō sic interprætari potuerunt, ut ille, in ædes Albani, tanquam in carcerē iret, ipsi uerò comitarentur eum illuc atq; deducerent. etenim, si uel minima fuisset eius rei suspitio, quis credat hoc fuisse facturos? Cùm enim sint Imperij principes, et quidē electores, honestißimis procreati familijs, minimè suam operā huc erant cō modaturi, uidelicet, ut illustri loco natū principem, eumq; cognatum ac necessarium suum, in eiusmodi prolectarēt angustias, & ipsimet ueluti captiuum sisterent. Sed neq; resciuerunt ea de re quicquam, nisi post cœnā: tunc primùm enim dicebat eis Albanus, in arce, tanquam

in cu-

in custodia illi manendum esse. Verùm utcunq; sit, optimo animo rem egerunt, ut initio quoq; diximus: & quia fidem ei suam obstrinxerũt, intelligis facilè, si quidẽ post tam crebram interpellationem, adhibitamq; cautionem diutius ille detineatur, quàm hoc sit ipsis & eorum quoq; liberis atq; propinquis graue futurum & incommodum: uides etiam potentißime Cæsar, cùm sis editus Germano sanguine, quia captiui principis filij suum ius urgent, & illis, ut se sistant iuxta formulam obligationis, instant, quid ipsos honoris & existimationis tuendæ causa facere conueniat, pro uetusto & recepto Germanicæ nobilitatis more, quamq; nullam sint ad reliquos principes habituri excusationem, etiámsi uel citandi facultas, ijs, uel obligatiõis diploma, quod habent, eripiatur. Quòd si fortè Lantgrauius, qui neq; pacto neq; fide data, sed ea, quam diximus, occasione captiuus detinetur, tædio quodam & impatientia tam diuturnæ custodiæ, rationem aliquam consequendæ libertatis inijt, & si quid eius administri fortè tentàrunt in custodes, orant principes, ne sit hoc ipsis fraudi: uerùm, quia propter obligationem in summis positi sunt angustijs, è quibus tu solus, post immortalem Deum, ipsos eripere potes, quia tibi constat, quomodo in hos scopulos impegerint, quia de ipsorum erga te studio, fidelitate atq; officio compertum habes, quando nimirum rebus tuis aduersis, fortunas omneis, uitam atq; sanguinem pro tuis commodis impenderunt, maiorum secuti uestigia, summopere & uehementer obtestantur, ut ipsis, dimisso captiuo, subuenias, in eóque, non tam ad Lantgrauij factum, quàm ad ipsos, qui te maximopere colunt, respicias, præsertim, cùm ex eorum familijs non pauci, pro tuis maioribus, & Austriaca Burgundicaq; domo, nulli suo uel sumptui uel periculo pepercerint. Et si fortè metuis, ne liber factus, à conuentione discedat, non te latet Cæsar, cùm in eum casum res deuenerit, quid nobilitas & populus Heßicus, per iusiurandum, quid principes tibi per fideiußionem promiserint. Quòd si uerò cautionem ampliorem requiris, & iam antea tibi non semel eam detulerunt, & nunc quoq; deferunt, & nobis agendi super eo potestatem fecerunt. In conditionibus etiam, quæ quidem impleri statim potuerunt, nihil esse putant quod desideretur: quò minus autem arces non ita repentè dirutæ sint, si causam rectè scias, non dubitant, quin hoc nomine captiui filios sis habitu-

1551 rus purgatos: deinde, si quid præterea desit, operam omnem daturi sunt, ut tibi satisfiat. Quapropter, si quid unquam uel ipsi uel patres ipsorum & aui fecerunt, quod uel tibi, uel Maximiliano Cæsari, cæterisq; tuis maioribus, gratum fuit, aut si quid in posterum ab illis effici posse putas atque præstari, quod tibi gratum sit atque iucundum, etiam atq; etiam orant, ut eius rei fructum aliquem ipsos iam percipere patiaris, & spem illam atque pollicitationem, quæ primùm Halæ, postea Numburgi, tandem etiam Augustæ illis abs te facta fuit, apparere facias, quò te uidelicet tanto maiori studio deinceps & alacritate colant, suamq; fidem & operam, quam tibi impenderunt, bene collocatam & amplè remuneratam esse, gloriari poßint. Etenim, si secus fiat, & si iam nihil impetrent, æstimare potes, maxime Cæsar, quæ secutura sint incommoda, cùm illi sistere se, suamq; demonstrare cogentur innocentiam. Sed omnino sperant futurum, ut suis precibus locum relinquas. id certè pro summo sunt habituri beneficio, & tum ipsi tum Lantgrauius unà cum filijs & propinquis omnibus, ut gratiam tibi referre poßint, semper elaborabunt. Et quoniam ad eorum existimationem ea res tantopere pertinet, alios quoq; principes, ut unà secum intercedant, solicitarunt, quorum hic uides legatos: hoc autem eò fecerunt, ut quod ipsi nondum apud te precibus, internuncijs atq; scriptis efficere potuerunt, hoc isti sua quadam commendatione atq; gratia perficerent, & ut in eam partem accipias, orant. Cùm hæc essent locuti, Ferdinandi Romanorum regis, Alberti Bauariæ ducis, et Luneburgensium fratrum literas, pro Lantgrauio scriptas, ei tradunt. Qui uerò per legatos intercedebant, hi erant principes, Fridericus Palatinus elector, Vuolfgangus Bipontinus, Ioannes Marchio Brandeburgicus, Henricus & Ioannes Albertus, Megelburgij duces, Ernestus Marchio Badensis, Christophorus dux Vuirtembergicus. horum legati, statim ab ea, quam recitauimus, oratione, cùm suæ mißionis exhibuissent testimonium, Mauricius, inquiunt, & Brandeburgicus, electores, cùm propter Lantgrauij detentionem, in magnis esse difficultatibus, & pro illo sese tibi uelle supplicare, dicerent, clementißime Cæsar, principes nostros orarunt, ut unà secum intercederent, quò plus et commendationis et ponderis haberet actio. quod quidem officium, illis, in re tam æqua, propter summam inter ipsos neceßitudinem atq;

Principum pro Lantgrauio intercesio.

con-

coniunctionem, non potuerunt denegare. Cùm ergò sic res habeat, ut ex utriusq; legatis abundè satis iam auditum est: & quia si diutius ille detineatur, summo sit hoc ipsorum, qui fidem ei suam interposuerunt, incommodo futurum & obtrectatione: principes, à quibus legati sumus, ut hæc omnia diligenter expendas, orant & obsecrant. Etenim, ut illorum dignitas, honos, fama deniq; conseruetur, sua quoq; plurimùm interesse putãt: neq; grauius quid eis accidere poßit, quàm illorum existimationi maculam aliquam aspergi. quod quidem omnino futurũ est, nisi captiuus liberetur. Vt igitur hæ preces ac intercessiones apud te ualeant, & ille quamprimùm dimittatur, uehementer orant, præsertim, cùm & culpam agnouerit, & supplex etiam sit deprecatus, & multo iam tempore captiuus detineatur, inprimis uerò, quia duorum electorum summa neceßitas ita postulat. qui quum optima fide rem agerent, tibiq; gratificari uellent, in has deuenerunt angustias. Quòd etiámsi fortè in ipsa tractatione commissus est aliquis error, neq; rectè quædam intellecta fuerunt, tuæ tamen clementiæ congruum est atq; decorum, ut æquitatem summo iuri præferas, neq; tam ad captiuum, quàm ad electorum ineuitabilem neceßitatem respicias, & liberaliter cum ipsis agas, maiorum tuorum exemplo, quibus principum Imperij dignitas curæ semper magnopere fuit. hoc uidelicet & tibi gloriosum erit apud omneis, & ipsos etiam, ut summam fidem & amorem tibi præstent, & omnia tui causa uelint, magis excitabit. Daniæ quoq; rex, mißis legatis, in eandem ferè sententiam intercedit. Cæsar, interiectis aliquot diebus respondet. quia negociũ sit arduum, & deliberationem postulet, deq; Mauricio sit interim apud se facta mentio, quasi grauibus alijs de causis breui sit ad se uenturus, ita quidem, ut datis ad eum literis, illũ indies expectet, ideò se, quòd illo præsente rem commodißimè tractari posse putet, eousq; uelle differre: ad ipsos uerò quòd attinet, licere, domum, & ad suos reuertantur principes, eisq; suo nomine dicant, intercesßionis futurum sese memorem, & ita rem acturum, ut intelligere poßint, ipsorum cõmendationem non paruum apud se pondus habuisse. Nõ multò pòst, uenit ad Mauriciũ, Lantgrauij filius, natu maximus, Gulielmus: et quoniam interceßionis futuræ spẽ sibi fecerit, & uerò menses nunc aliquot exierint, postquam legati sint iter ingreßi, quid actum sit, exquirit. Ille, quod legati

1551

Cæsaris ad legatos responsio.

Dani=

1551 Danici paulò serius, & tunc primùm aduenerint, cùm Augusta Cæsar Oenipontem peteret, moram interuenisse, deinde, quid Cæsar responderit, ostendit: & quia colloquium suum expetat, eoq; rem differat, etsi graue sibi sit excedere finibus hoc in tempore, tamen, quòd ista causa uehementer & inprimis afficiatur, constituisse, proficisci dicit, acceptis primùm ab eo literis. Tum alter. incertum ac dubium esse responsum: neq; se uidere quid sit expectandum: parentis interea miserabilem esse fortunam, qui mœrore contabescat, & squalore carceris: ei nulla se posse ratiõe deesse, tum ex officio, tum etiam promisso: det igitur operam & efficiat, ut intra definitum tempus, & breue quidem, apertè respondeatur: id si nõ fiat, non esse, quòd uel ipse uel Brandeburgicus molestè ferant, si citentur, & sistere sese iubeantur: quòd de sua profectione dixerit, uelle se cogitare amplius: nec enim scire, quàm sit ei consultum. Agebantur hæc autem ad speciem, consiliarijs nonnullis adhibitis, quos instituti consilijq; sui minimè conscios esse uolebat Mauricius. nam à quo primùm tẽpore cum Hedecco rem tractare cœpit, quod fuit, quum eius copiarum partem aliquam ad se traduceret, sicut libro superiori docuimus, uix ulli suorum aliquid eius rei communicabat, ita quidem, ut quid Gallicus legatus Fraxineus eò uenisset aut ageret, ex ipsis nemo compertum haberet. hoc igitur Cæsaris accepto responso, statim ad gerendum bellum animum adiecit, & anni solùm tempus expectabat idoneum. De thematis illis cœptũ est disputari Decembris die septimo, Maximilianus uerò sexta pòst die, qui solstitij dies erat hyberni, Tridentum ingressus cum uxore ac liberis, à legato pontificio, ab Hispanis, Italis, ac nonnullis etiam Germanis episcopis, non tamen electoribus, excipitur. Elephantum adducebat ex Hispanijs, Indicum, Lusitaniæ regis donum, animal, non sæpe uisum in Germania. Postridie quàm uenit, fortè disserebat is, quem suprà dixi, Ioannes Gropperus, & cùm incaluisset, grauiter in Melanchthonem atq; Bucerum, licet mortuum, inuectus, acerbißimum utriq; conuicium fecit, homo uidelicet Germanus, cùm Hispani multò essent & Itali temperantiores. quod ipsum contra decretum erat Imperij, contráq; legem ab ipsismet latam, ut uidelicet omni semoto affectu, & sine conuicio res ageretur. Proinde, diebus aliquot pòst, Argentinensis, per occasionem colloquij meminit eius apud Pictauium

Maximilianus Tridentũ ingreditur.

nium, & tantum illis licere atque permitti, queritur. Ille, inuitißimis ipsis atque patribus ea fieri, grauißimèque monitus esse dicebat, ut abstineant: & quanquam aduersariorum exemplo laceßiti forsan istud faciant, qui multis nunc annis in hoc genere dominentur, se tamen daturos operam, ne posthac fiat: Cæsarem etiam nolle cuiquam offensionis ullam præberi causam: idem quoque iudicium atque uoluntatem esse patrum. Ad decimum octauum Decembris diem, *episcopus* Varadiensis, Dalmata, *nuper factus cardinalis, è medio tollitur, ob suspitionem societatis* Turcicæ, *domi suæ confossus.* Eius *cædis author fuit* Ioannes Baptista Castaldus, Italus, *quem Cæsar iam antè in Vngariam miserat, ut* Ferdinandum *regem ope consiliòque iuuaret: aderat quoque* Sfortia Palauicinus. *Vbi de cæde pontifex accepit, negocium dat nonnullis, qui rem cognoscant, simul ijs, quos dixi, sacris interdicit.* Vxor *uidua* Ioannis Vayuodæ, *cùm transsyluaniam ægrè se posse tueri uideret, pacta cum* Ferdinando *rege, summam administrationis ei permiserat, & traditis ornamentis insignibusq; regni, in* Poloniam *redierat. hac ergò ratione totam penè* Transsyluaniam Ferdinandus *occupat, adiutore* Varadiensi*: sed quia pòst ille noua consilia moliri uisus est, & dominatum affectare, capitis adijt discrimen.* De *ministris ecclesiæ pulsis* Augusta, *libro superiori diximus: erant ergò plæraque templa deserta, non absque magna ciuium offensione, qui senatum eius rei putabant authorem fuisse Cæsari.* Cùm *ergò metus esset, ne quando prorumperet hic æstus, tandem, ubi diu multumq; perquisiuissent, inuentus est* Caspar Huberinus, *qui doctrinæ formulam, à Cæsare præscriptam profiteretur. huius extant aliquot de religione libelli, ualde quidem probati semper, & à* Luthero *etiam commendati: cur autem mutata uoluntate deflexerit, affirmare non possum.* Is *cùm uenisset* Augustam, *non quidem statim cœpit docere, quòd populi fremitum metueret sed ad natalem* Christi *deinde fecit initium, obstupescentibus multis, qui libros eius antè legerant.* Milites, *tam illi, qui* Magdeburgũ *oppugnarant, quàm qui defenderant, hyemabant per* Turingiam *& loca uicina, multumq; damni dabant, præsertim ecclesiasticis, & in his quoq;,* Moguntino, *cuius fines ad ea loca pertingunt.* Eo *commoti* Moguntinus, Treuirensis, Coloniensis, *& ille quidem, ob acceptum detrimentum, hi*

1551

Cardinalis Dalmata domi confossus.

Caspar Huberinus apostata.

uerò

uerò quòd eum casum ad se quoq; recidere posse uidebant, statuerunt redire domum, missis ad Cæsarem ea de re literis & internuncijs. Cæ
1552 sar autem, qui magnopere uellet continuari concilium, Ianuarij die tertio respondens, uestræ, inquit, literæ, scriptæ uigesimo primo die Decembris, redditæ mihi sunt: & quia Francisco Toletano mandaueram, ut ijs de rebus, quas ad me perscribitis, uobiscum ageret, deinde, quòd Atrebatensis episcopus uestro hic procuratori quædam eius generis meo nomine explicasset, satis factū uobis esse putabam: sed quoniam te Moguntine, audio, téque, Treuerice, propter excitatum rumorem minus iucundum, constituisse redire domum, scripto uos commonendos esse duxi, ne per omnia fidem habeatis ijs, quæ fortè nunciantur. Nam etsi de nouis & occultis consilijs per Hessiam, rumor iam aliquandiu fuit, quasi uerendum sit, ne quis ibi fiat militum concursus, tamen ad me defertur, si quid sit, paucorum hunc esse conatum, quem maior etiam pars improbet: quò magis credendum est, fore, ut illi ipsi sint memores nō iurisiurandi solùm atque fidei, qua sunt mihi deuincti, uerumetiam officij, quod tum mihi tum reipublicæ debent, neq; rebus incertis confisi, tantum in se periculum recipiant. Ad hæc, missis internuncijs ad finitimos omneis principes, ordines atque ciuitates, diligenter inuestigaui, quid rei sit, & quid singuli moliantur: sed officiosos omneis et obsequentes reperi. nam sanè causam nullam offensionis cuiquam dedi. De Mauricio quidem multa fuit etiam fama nunc aliquandiu, quæ fortassis originem inde habet, quòd earum copiarum, quæ post deditionem Magdeburgicam collectæ, damnum alicubi dederunt, dux ipse fuerit antea: sed ille, missis ad me literis nō ita pridem, & legatis etiam, omne studium pollicetur: & hoc ipso tempore, duo quidam eius legati cras hinc Tridentum ibunt, concilij causa. nunciauit præterea, se grauibus & necessarijs quibusdam de rebus ad me uenturum, & certis indicijs cognoui, fore, ut hodie uel cras ad summū Magdeburgo profectus, iter suscipiat: deniq;, tam prolixè & amplè de suis officijs mihi pollicetur, ut nihil ab eo, nisi præclarū expectare debeam, si modò fides ulla superest adhuc in rebus humanis. Et quum genere sit atq; origine Germanus, adduci nō possum, ut tam sinistra eum agitare consilia credam. Ad copias autē illas quod attinet, delatæ mihi sunt quidem multorum querimoniæ, ac solicitè

Cæsaris ad Electores ecclesiasticos literæ.

sunt

sunt ordines quidam, ne promotis castris maiorem illæ calamitatem 1551
faciant. sed postea quàm intellexi, propter non soluta stipendia, concursum atq; uim ab illis fieri, mißis legatis atq; præfectis mandaui, darent operam, ut quocunque modo conflata pecunia, illis persolueretur: nec id modò, sed ad Mauricium quoque datis literis, pro ea pecunia, quæ deberetur, fidem ei meam obstrinxi, modò miles dimitteretur. & id quidem feci, non quòd tenerer, sed quia Germaniæ tranquillitatem inprimis amo. Nunc igitur singulis ferè momentis expecto, dum id fiat, & planè futurum puto, ut sine cuiusquam detrimento dilapsis illis, motus hic atq; turba sedetur. Si uerò, solutione facta, copiæ nō dimittentur, tum facilè intelligi poterit, aliud subesse consiliū: tunc etiam aliæ nobis erunt ineundæ rationes, de quibus & hoc tempore cogito. Iam, ad cæteros rumores quod attinet, qui crebri quidē, sed dubij tamen & penè contrarij ad me deferuntur, eos omneis magna sui parte ab aduersarijs nostris fingi, & pro ipsorum antiqua consuetudine atq; leuitate disseminari puto, concilij & pacis Germaniæ turbandæ causa: sed beneficio Dei futurum esse confido, ut hæc clandestina consilia tandem & patefiant, & eum habeant, quem merentur, exitum. Etenim, post deditum Magdeburgum pacata sunt omnia per Germaniam, & ita beneuolè sese gerunt ac obsequenter erga me principes omnes ac ordines, ut planè nō reperiam, quæ poßit aut debeat ullius noui motus excogitari uel obduci causa. Non sum equidem ignarus, uigilandum, & hoc præsertim tempore, atque in his exterarum gentium motibus, nullam esse, uel minimi periculi suspitionem, negligendam: deinde, non sum ita uel incogitans uel indiligens, ut aure surda prætermittam ea quæ deferuntur. nam omnibus penè locis habeo, qui de singulis rebus inquirant, in eóque nulli neque sumptui neque labori parco: ueruntamen, ut ad leuem quanque auditionem de summa rei statim decernatur, intelligitis ipsi pro uestra prudentia, quàm id non sit consultum. Vt autem concilium deseratis, nisi maxima quæpiam urgeat neceßitas, minimè omnium commitendum esse uidetur. Cùm enim in uestra præsentia permagnum sit positum momentum, metus est, ne uestra disceßione non modò dißipetur concilium, sed ipsa quoq; religio prorsus intereat, in qua nimirùm & communis hominū salus, & uestra priuatim est omnis collocata fortuna.

1552 Quod cùm ita sit, abs te Moguntine atque etiam Treuerice, maiorem in modum peto, ut mutato consilio nondum suscipiatis iter: te uerò, Coloniensis archiepiscope, qui profectionem non sic urges, ut in eo permaneas, etiam atq; etiam moneo: communiter autem uos adhortor omneis, ut qui præcipuum inter ordines Imperij locum obtinetis, ope consilioq; iuuetis alter alterum, & fraternum inuicem amorem atque beneuolentiam præstetis. Interim ego pro republica diligenter excubabo, & quantum ingenio possum atq; facultatibus, conabor, quod erit fortè natum incendium, tempestiuè restinguere, ut ciuilibus malis oppreßis, & auctis uiribus, externum bellum eò facilius defendi poßit, utq; uobis liceat, finibus uestris pacatis, & recuperata tranquillitate, reipublicæ Christianæ negocijs omnino uacare. Nihilo secius tamen author uobis esse uelim, ut, quos domi reliquistis, consiliarij atque præfecti, rebus omnibus prouideant, ne quid præter expectationem accidat, útque cum finitimis, de quorum fide non dubitabunt, consilia conferant. In eo, si quid etiam ego uobis commodare poßim, libenter faciam: ut si quis fortè motus erit, quod minimè tamen arbitror, tantò sitis in omnem casum paratiores. Et quia non ita longum est inter nos interuallum, erit pergratum, si, quibus de rebus ad uos in posterum defretur, eas res mihi perscripseritis. idem ego faciam, & quicquid ad uos atque rempublicam pertinere putabo, uobis impertiar, et, quod sæpe sum aliâs pollicitus, omnem tutelam atq; patrocinium præstabo. Paucis antè diebus, Tridentum redierat Monfortus: adeunt igitur eum Vuirtembergici, & quemadmodum per cardinalem atque Toletanum nihil adhuc effecerint, demonstrant: & quoniam ipse cum collegis uicem ibi Cæsaris gerat, sui principis postulata petunt audiri. Cùm autem ne tunc quidem satis commodè responderetur, illi re propè desperata, domum cogitabãt. quod quidem princeps nuper iusserat, si fortè longius ducerentur. Argentinensis quoque Monforto suæ legationis causam exposuit, ut antea Pictauio, atque is etiam diplomatis exemplum sibi sumpsit. Iam autem desierant theologorum disputationes, & conueniebant quotidie patres, ut peruestigatis omnium sententijs, decreta conficerent, sicut antè docuimus. Et nationis quidem Germanicæ tres ad eam rem delecti fuerunt, Coloniensis, Viennensis, Numburgicus. is est Iulius Pflugius.

Vuirtembergicorũ actio cũ Monforto.

Dumq;

Dùmque his illi rebus occupantur, & ad futurum consessum omnia comparant, septimo Ianuarij die ueniunt eò legati Mauriciani, de quibus paulò antè Cæsar perscripserat, Vuolfius Colerus, Leonardus Badehornus, iureconsultus. Eorum aduentu recreati fuerunt ij, quos diximus, episcopi, et Cæsaris oratores inprimis, quòd iam de Mauricio, qui pacis consilia sequeretur, nihil amplius dubitandum crederent. Tertio die pòst, quàm uenerunt, apud Cæsaris oratores mandata sua proponunt. initiò commemorant, quemadmodum theologis uenturis non satis idoneè cautum sit à concilio, & hanc esse causam, cur princeps neminem miserit: optimè quidem ipsum erga rempublicam affici, & cupere uehementer aliquam iniri concordiæ rationem: itaq; decreuisse omninò mittere de suis, uiros bonos & pacis amantes, neque dubitare, quin alij plæriq; sint idem facturi: uerùm, ut id fiat, hæc ipsius esse postulata primùm, ut ad formulã decreti Basiliensis caueatur ijs, qui sint uenturi, sicut Bohemis cautum sit olim: ut ab actione cessetur interea dum illi ueniant: ut, cùm uenerint, anteacta omnia retractentur, & dies consessui designatus prorogetur: ut concilium habeatur, in quo nationes omnes atq; populi conueniant: ut ne præsidis authoritatẽ sibi sumat pontifex, uerùm concilio se summittat, & iusiurandum episcopis omnibus remittat, quò liberæ sint omniũ in concilio uoces, & minimè præpedita iudicia: hæc etiam se, cùm uisum fuerit, in cœtu patrum uelle copiosius explicare, ac petere, ut primo quoque tempore aliquid conficiatur: iam enim esse in uia, & ad quadraginta circiter milliaria processisse theologos, et expectare modò, dum uocentur. fuit hoc Ianuarij die decimo. Illi, & de ipsorum aduentu lætari plurimùm, et ad patres omnia se relaturos dicebant. Cæsari quoque rem totam nunciabant, qui demulcendi causa Mauricij, patribus author fuit atq; suasor, ut ad eius postulata leniter & amicè responderent: Vuirtembergicus etiã princeps, cùm antea certi nihil accepisset, ubi Mauricium eò misisse cognouit, mandabat suis, ut ad proximum usq; consessum permanerent, in eoq; scriptum exhiberent. simul aliud quoddam scriptũ, sed breue tamen, mittebat, eius propè sententiæ, cuius erat postulatũ Mauricianum, ut infrà recitabimus: hoc etiam unà cum doctrinæ confeßione pariter exhiberi uolebat. Argentinẽsis erat iussus expectare, donec aut Mauriciani uenirent, aut nõ esse uẽturos,

1552

Maurici legati ad Concilium.

1552 planè constaret. Cùm ergo uenissent, suæ legationis causam communicat, & quis esset rerum status, demonstrat, & ab ipsis inuicem, quid haberent mandati, cognoscit. Idem faciunt Vuirtembergici, & communis erat omnium actio: quam tamen illi, quòd serò uenissent, cumprimis urgebant, ideoq; treis archiepiscopos electores & cardinalem Tridentinum, Mauricio ualde familiarem, & Cæsaris oratores diligenter orabant, uti reipublicæ causa et beneuolos in eo sese præberēt, & reliquis etiam patribus persuaderent. Nam ex legatis nemo Crescētium aut eius adijt collegas, ne quid eis tribuere uiderentur: sed, quoniam ut Cæsari mos gereretur, & Imperij decreto satisfieret, mißi fuerant, idcircò ipsius oratoribus, qui summus esset ac præcipuus magistratus, ut intercessoribus, utebantur. Et hoc quidem tempore nuncius adferebatur, paucis à diebus ad Cæsarem esse uenturum Mauricium: quo magis omnium erat erecta spes ac propensa uoluntas. Is, quem suprà diximus, Angliæ regis auunculus, hoc mense, Londini fuit securi percußus, & cum eo quidam familiares. quin hoc Northumbriæ ducis impulsu fieret, nemo dubitabat. qui erant prudentiores, iam tunc incipiebant metuere optimo regi, quem, sublatis propinquis, periculo magis expositum & insidijs esse uidebant. nam extincto Somerseto, Northumbrius nouos regi dabat cubicularios, & in his quidē suos liberos atque propinquos. Cùm iam futuri consessus immineret dies, Cæsaris oratores, uocatis ad se Mauricij legatis, exponunt, quid in ipsorum causa cum patribus egerint: impetrasse qualem optarint, fidei publicæ cautionem: intermitti quoq; actionem, & extractum iri, dum illi ueniant & adesse poßint: quòd non omnes eò nationes atq; populi conueniant, id à patribus non posse præstari: concilium esse legitimè indictum: etiámsi non omnes ueniant, nihilo tamen minus dignitatem ei suam constare: ut decreta facta retractentur, considerent ipsi, quàm id non deceat: pertinere enim ad dedecus et infamiam tanti conuentus: ueniant modò theologi: fore, ut & de rebus omnibus audiantur, et humanißimè tractentur: si quid autem offendat aut iniquius fiat, si prægrauari sese uideant, habere ipsos liberam discedendi, cùm uolent, facultatem: petere sese maiorem in modum, ut temporibus aliquid tribuāt, nec omnia sibi uelint hoc uno momento cōcedi: cùm ad actionem uentum fuerit, tunc pleraq; posse per occasionem obtineri,

Protector Angliæ securi percussus.

Cesarianorū legatorum cū Mauricianis actio.

quæ

quæ nunc duriora uideantur: patres admodum esse cupidos emendationis, neq; defuturos etiam officio, et admodum expetere theologorũ aduentum, quibus omnem beneuolentiam atq; fidem sint præstituri, & habere quæ proponant, magni quidem momenti, & cupere ab illis initium fieri, quò per hanc occasionem & ipsi prodeant: quòd etiam de submißione pontificis petant, orare, ut sint in eo remißiores: uidere ac intelligere patres, non esse nihil, quod in eo fastigio & reprehendi poßit & corrigi debeat: sed tamen subtili quadam ratione progrediendum: Cæsaris hanc esse mentem ac uoluntatem, ut omnia ritè fiant atq; legitimè: quàm molliter autem quàmq; dißimulanter cum pontificijs legatis agendum sit, experiri sese quotidie: nimirùm dexteritatem in eo singularem adhibendam, et arte tractandos: acquiescant igitur ijs, quæ modò concedantur, quæ sanè magno suo labore sint impetrata, dentq; operam, ut theologi accelerent: se tum publico tum priuato nomine nihil prætermissuros officij. simul tradunt eis, cùm hucusq; peruentum erat, cautionis publicæ formulam: iubent legi, posteáq; remitti. fuit hoc Ianuarij die uigesimo secundo, manè. Cumq; sic illos dimitterent, eodem propè uestigio Vuirtembergicos euocant, & primò quidem de superiori tempore excusant, propter grauißimas patrum occupationes: iam uerò si quid habeant, suam eis operam esse paratam. Illi, iampridem habere se, quæ proponant, & cupere quàmprimum admitti, dicebant. ijs dimißis, Argentinensem accersunt, & in eandem ferè sententiam agunt. Is, quamobrem esset missus, breuiter explicabat, propter Toletanum, cui nondum erat locutus: in præsentia quidem nihil habere se quod proponat amplius, & à suis expectare literas. nam statim atq; Mauriciani uenissent, cuiusmodi ipsorum esset mandatum, rescribere, & quid præterea senatus fieri uellet, iussus erat expectare. sed interim orabat, quibus de rebus ad ipsos retulissent Mauriciani, in ijs ita sese gerant, ut statim ad actionem publicam deueniatur. Illi, cùm Mauricianis, cumq; Vuirtembergicis tractare se quædam dicebant: ubi quid perfectum fuerit, cõmunicaturos ut suis denunciet: se quidem uehementer optare concordiam. Cæsaris etiam cogitationes omneis atque studium eò referri: cupere admodum, ut instituatur actio, neq; dubitare, quin honestißimo conatui sit adfuturus Deus. His ita confectis, Mauriciani simul & Vuirtembergici et

1552 Argentinensis, communicato consilio, eius, quam acceperant, cautionis formulam simul expendunt. Et quia Basiliensis decreti singula capita iam antè descripserant, ut essent in cõspectu, ea præsertim, in quibus momēta rerum posita sunt, non erat eis difficile, quibus locis hoc ab illo dißideret, mox animaduertere. cùm ergò percurrissent, ilicò deprehendunt præcipua loca partim esse mutata, partim omissa. Nam in ea quæ Bohemis olim data fuit, cautione, hæc insunt inter alia. ut decidendi quoq; facultatem habeant: ut sacra scriptura, & ueteris ecclesiæ praxis, & concilia, et interpretes, cum scriptura sacra consentientes, in omni controuersia sint loco iudicis: ut ipsis domi liceat sua sacra perficere: ne quid in ipsorum doctrinæ contemptum aut uituperationem fiat. Ex ijs primum, tertium atq; postremum erant omissa: quod secundo loco est, & præcipuum quidem, planè fuit mutatū. His animaduersis, nouam ipsi formulam conscribunt, Basiliensis decreti uestigia secuti: sed interea chartam semel & iterum Toletanus per famulum repetebat, ueritus, ut quidem apparebat, paulò maiorem diligentiam. Illi uerò nihilo secius pergunt, & re demùm perfecta, Mauriciani ad Toletanū redeunt, & collatione facta, quid in eo desiderent, ostendunt. Ibi tum ille cœpit molestè ferre & stomachari: cur enim eo non sint contenti, quod summa ipsorū diligentia sit magnoq; labore confectum? ijs qui uenturi sint, abundè prospectum esse in omnē partem: hoc enim esse primū, in quo tutus itus atq; reditus cõtineatur: cætera nihil eò conferre, sed ad agendi modū pertinere tantùm: id autem præsentibus theologis multò melius, quàm nunc, posse constitui. Respondent illi, nō sibi licere fines excedere mandati, quod sit eiusmodi, ne diuersam à Basiliensi formulam accipiant. Biduo pòst patres in domo legati pontificij, manè conueniūt omnes, unaq; Cæsaris oratores. Hi Vuirtembergicos eò uocant, quòd se facturos pridie dixerant. Introducti iubentur exponere mandata: cunq; suæ legationis fidē, exhibito diplomate fecissent, præfati quædam, doctrinæ confeßionē descriptam in mediū proferunt, & scribæ cõcilij tradunt, uti fieri solet: uenturos etiam à suo principe theologos dicebant, qui copiosius omnia tractent, uerùm his cōditionibus. primùm, ut de partis utriusq; uoluntate iudices idonei deligantur, qui theologorū actionem audiant, deq; rebus controuersis legitimè cognoscant. cùm enim suorum theologorum

Basiliensis cautionis formula.

Vuirtembergicorum oratio ad patres.

rum doctrinæ maximam partem pugnare princeps intelligat cum doctrina Romani pontificis et episcoporũ, qui sint omnes pontifici multis modis deuincti, periniquum ei uideri, contraq; ius, eos, qui uel actoris uel rei personam sustinent, iudicandi potestatem sibi uendicare: deinde, in conuentibus Augustæ sic esse decretum, ut continuetur concilium, & omnia piè recteq; fiant: hoc autem ita semper accepisse principem, quæ superioribus annis facta sint in concilio, non debere uim legis obtinere, sed inde ab initio repetenda esse omnia: cuius enim hoc esset iuris aut ordinis, cùm duo litigant, quod altero, legitima de causa nimirum absente, decretũ sit, hoc uelle firmum ac sacrosanctum esse? præterea, cùm non solùm in superiori, uerumetiam in hoc ipso cõcilio multa sint facta decreta, sacris literis contraria, multi etiã ueteres confirmati errores, quemadmodũ demonstrari poßit, petere principem, ne qua sit eorum authoritas, utq; legitimæ cognitioni omnia deferantur. Ea ipsa capita, scripto comprehensa, cum doctrinæ confeßione simul exhibebant. His ita peractis, respondetur, suo tẽpore, patres, quid sentiant, demõstraturos, atq; ita illi dimittuntur. Eodem die sub uesperum uocati sunt ab ijs eundem in locum, Mauriciani. cùm uenissent, oratione prolixa sui principis postulata recensent, in eundem modũ, ut nuper ad Cæsaris oratores: nisi quòd exitus erat neruosior. ubi hoc etiam dicebatur, eum, qui uulgò sit in pontificiorũ templis, cultum et agendi modum, non esse ueram religionem, sed fucũ & umbram religionis. Facto dicendi fine, hanc ipsam orationem, literis cõsignatam, ei, quem suprà dixi, scribæ permittũt. responsum fuit ijsdem uerbis, ut antea Vuirtembergicis. Inter alia uehementer eos urebat, quòd ipsorum religio tam uili & despecto nomine circumscriberetur. id posteà cognitũ est. Constituerant legati publico in consessu mandata sua proferre: hoc autem ne fieret, ut omninò futurũ illi sciebant, priuatim fuerunt auditi. nam aut hoc erat necessariò faciundum, aut publicæ totũ actioni permittendum. Doctrinæ confeßionem, à Melanchthone conscriptã, ut antè docuimus, attulerant illi quidem, sed cùm eius rei mandatum nullum haberent, qua nescio de causa, non exhibuerunt. Postridie, qui fuit Ianuarij uigesimus quintus dies, fit consessus publicus, & ea, quam diximus, pompa, legatus pontificius in templũ deducitur. Auctior tunc erat numerus militum, & hominũ etiam turba frequen

1552

Consessus Tridenti.

1552 tior ex diuersis locis, quòd ualde celebrem eius diei futuram putabant actionem. Finitis omnibus ceremonijs atq; sacris, de suggestu recitatū fuit, protestantium causa rem omnē differri, ad xix. usq; diem Martij, quem quidem ante diem tempestiuè sint adfuturi, quò sua proponant: amanter hoc eis cōcedi, & confidere synodum, fore, ut non fidei catholicæ pertinaciter oppugnandæ, sed ueritatis cognoscendæ studio ueniant, et ecclesiæ decretis atq; disciplinæ demū acquiescant atq; pareāt: ampliori quoq; formula cautum esse illis, ne quid omninò desiderari poßit: adhæc, in proximo consessu, de matrimonij sacramento tractandum esse. Tertio pòst die, cùm nihil prodiret, Mauriciani atq; socij petebant à Toletano, quicum fortè prandebant, eius, quæ fuisset pronunciata, cautionis exemplū: benignè quidem ille, sed cùm alterū iam triduum exisset, Argentinensis, reliquorum hortatu Pictauiū adit: queritur hunc sextam esse diem, quo nihil accipiant: longiorem prius interuenisse moram, quòd non satis idoneè cautū esset, nunc denuò tempus extrahi: theologos autē non antè uenturos esse, quàm ipsorum magistratui de cautione satisfactum sit. Ille, nulla sua culpa fieri dicebat, & mirari, quid Toletanus ita cunctetur, qui principem inter ipsos locum obtineat: se iam iturum ad hominem, neq; dubitare, quin eo die res conficiatur: quod ex eo cognouerit, renunciaturum. & simul egressus, illū adit. fuit hoc Ianuarij die penultima. Horis aliquot pòst, legati omnes iubētur in ædes Toletani uenire: aderat etiā Monfortus. incipit Pictauius: & primò quidem interpositam moram excusat, de ipsorum deinde studio, deq; Cæsaris præclara uolūtate multa locutus, monet, ut primo quoq; tēpore theologi ueniant. quod quidem omninò futurū putent, accepta cautione. Cunq; hæc diceret, consurgit Toletanus, & cautionis exemplū, à scribis concilij subnotatum, singulis tradit. Illi secedunt, perlegunt, & quæ prius ante consessum emendauerāt loca, deprehendunt non esse mutata: redeunt igitur ad illos, deq; eo queruntur, & quid in singulis requirant, ostendunt. Mauriciani etiam, quid patres ad ipsorum postulata respondeant, scire cupiunt. idē Vuirtembergici faciunt. Incipit denuò Pictauius, & ad cautionem quod attinet, respondet. quòd decidendi facultatem suis concedi postulent, præmaturè ab ipsis fieri: præsentibus theologis, & in opere ipso, multa fortè per occasionem posse tribui, quæ iam recusentur: quòd sacram

Protestātiū legatorum actio cum Cęsarianis.

eram scripturam solam uelint esse iudicem omnis controuersiæ nemi- 1552
nem quidem repugnare, sed cùm de scripturæ interpretatione lis ori-
tur, cui potius credendũ sit quàm concilio? scripturam esse rem inani-
mem atq; mutã, sicut etiam sint reliquæ leges politicæ: iudicis autem
accommodandam ei uocem, ut rectè percipiatur: eam sanè cõcilij esse
uocem, & hunc morem inde ab apostolorum ætate semper obseruatũ,
rebus dubijs exortis: quòd domi sua uelint tractare sacra, non quidem
ipsis palàm concedi, sed tamen etiam non prohiberi: ne quid in ipsorũ
religionem atq; doctrinam proteruius fiat, nõ esse quod uereantur, et
seuerè prohibitũ iri: nam & Cæsarem ita uelle, et patres etiam uerbo-
rum immodestiam omnem odisse: cunq; pacis causa conueniatur, nulli
fore suam impunitam proteruiam et intemperantiam. Ad ipsorum po-
stulata eodem ferè modo respondent, ut nuper ante consessum, sicut su-
prà diximus. actionem uidelicet ipsorum gratia intermitti, et in aliud
tempus produci: ut autem decreta facta repetantur, orare, ne uelint
hanc tantam maculã inurere tot uiris præstantibus: fidem se interpo-
nere suam et respondere, cùm illi uenerint, de rebus omnibus auditum
iri: quòd pontificem in ordinem cogi, & iusiurandum remitti uelint,
quoniam hoc ad ipsum propriè pertineat, nihil à patribus decerni pos-
se prius, quàm ad illum referatur: de Vuirtembergicis postulatis, quo-
niam sint eiusdem propè generis, eandẽ quoq; patrũ esse sententiam:
obsecrare igitur, ne tantulis rebus impediri patiantur atq; tolli tã op-
tatam rei sanctißimæ gerendæ occasionẽ, cuius hauddubiè fructũ Eu-
ropæ sint omnes percepturæ prouinciæ, sed dent operam, & suis om-
ninò persuadeant, quò theologi quamprimùm ueniant: non posse ma-
ius in hoc tempore beneficium ipsos reipublicæ præstare. Multis inui-
cem commutatis uerbis, cùm hoc legati potißimùm urgerent, eos, qui
litis alteram partem sustinent, de re controuersa uelle iudicare, perini-
quum esse, tandem ita discedunt, cautionis exemplum non alia se lege
suscipere, quàm ut ad magistratum quisq; suum mittant, quod magna
celeritate sint ilicò facturi, neq; se defuturos negocio, quantum qui-
dem ipsi poßint, neq; de illorum etiam aduentu desperare. Mauricia-
ni formulam è uestigio mittunt & principi & theologis, quos tum Au-
gustam peruenisse putabant: idem facit Argentinensis: Vuirtember-
gici suum exemplar ipsi deferunt, domum profecti calendis Februa-

1552 rij, permissu principis, qui non multò pòst, alios summisit, ut infrà dicemus. Paulò ante hoc tẽpus, Noribergam à Mauricio uenerant theologi, & in his Melanchthon, iußi expectare, dum fidei publicæ formulam Tridento mitterẽt legati: paucis uerò pòst diebus, quàm eò uenissent, iubentur, ne allata quidem formula progredi, uerùm expectare, quid princeps egerit cum Cæsare, ad quem iturus dicebatur. Promulgatis in consessu decretis, themata solent tradi theologis, futuræ disputationis, ut suprà docuimus: uerùm à proximo consessu planè fuit cessatum, cuius quidem rei non una ferebatur causa. Peruulgatum tamen fuit, protestantium causa fieri. nam initio Februarij, cùm ex Mauricianis legatis alter, & Argentinensis, in uicinã Italiam atq; Venetias essent expatiati per ociũ, alter interea, qui prius Italiã uiderat, per Cæsaris oratores egit, quoniã breui uenturos putaret theologos, qui iam Vindelicorum Augustam, opinione quidem sua, uenissent, ut eousque differretur omnis actio, & tantulã moram patres leniter ferrent. Erat cum archiepiscopo Treuirensi theologus Dominicanus, Ambrosius Pelargus, is die quodam festo, qui tum erat septimus Februarij dies, euangelij locum illũ explicans, qui est de zizania tritico permixta, tollendam esse zizaniã dicebat inter alia, quocunq; modo, si tamẽ absq; tritici detrimento fieri poßit, accommodans orationem omnẽ ad hæreticos, qui zizaniæ uerbo notarentur. Ad Mauricianum uerò delatũ fuit, acerbè illum in hæreticos inuectum, hoc etiam dixisse, nõ esse fidem illis seruandam, quæ fortè data sit. Hic ergò cum diligentius inquisisset, cardinalem Tridentinum, qui erat ibi cum imperio, & Cæsaris oratores adit, deq; eo, quod audisset, queritur. Euocatus ille, de hæreticis locutum se quidem in genere profitetur, eosq; tollẽdos igni, ferro, laqueo, & quacunq; demum ratione, si quidem absq; maiori aliquo dispendio fieri poßit atq; tumultu: de fide autem eis non seruanda, nullum fecisse uerbum, & si fecisset, capitis incurrisse pœnam, ob uiolatum concilij decretum. Posthæc, Mauricianum uocant, & illius recitata purgatione, iubent à patribus nihil nisi fidẽ atq; candorẽ expectari: si quid etiã leuius effutiatur, quod tamen grauiter sit interdictum, non oportere eo cõmoueri. Num ei facta sit iniuria, nihil habeo comperti: nam ex auditoribus quidã interrogati, non idem dicebant. His ferè diebus literæ fuerũt allatæ Mauricij, datæ ultima Ianuarij die.

Ambrosius Pelargus.

ijs literis nunciabat suis legatis, ut ea quæ nondum à patribus impetrassent, urgerent: se iam in hoc esse totum, ut propediem ad Cæsarem contendat: tunc inter alia de his quoq; rebus cum illo coràm esse acturum: fore etiam, ut unà cum suis, aliquot præterea principum et ciuitatum legati atq; theologi ueniant: in his nominabat Pomeraniæ duces patrueles. Earum literarum exemplum, alter legatus, quoniam à profectione nondum redierat collega, Brixnam mittit ad cardinalem Tridentinum, qui nuper eò se receperat. nam is, quòd & Cæsaris esset obseruantißimus, & Mauricium quoq; plurimum ob uitæ consuetudinem diligeret, & concilij progressum inprimis optaret, dißidiũ hoc gliscens, de quo multus erat sermo, grauiter ferebat. eaq; fuerat legato causa mittendi literas, quibus ipsum recreari sciebat. Et ille quidem, ijs acceptis literis, cùm antea dubitaret, nũc demum respirare se, ac bene incipere sperare, & ubi primùm Oenipontem Mauricius uenerit, eò se quamprimùm, aut etiam multò longinquius ad ipsum esse profecturum, legato rescripsit. Nam pro ea, quæ esset inter ipsos, amicitia & neceßitudine, pacis consilia persuadere se illi posse credebat. Erant autem literæ Mauricij manu subscriptæ, ijsq; coniunctum erat etiam mandati diploma, quod exhiberent, si res ita ferret. nam id antea neglectum fuerat. Non multò pòst, ad xvi Februarij diem, Treuirensis, reficiendi sui causa, Tridento discedit, domum uersus. quod ei Cæsarem ita permisisse ferebant, uti quamprimùm per ualetudinẽ posset, eò rediret: Pelargũ tamen reliquit, ut actionibus interesset: abeuntem Moguntinus & Coloniensis per unum & alterum milliare deducebant. deflexit autem ad læuam, neq; per Oenipontem, ubi Cæsar erat, iter fecit. Paulò pòst, plæriq; cœperunt mussare, concilium iri prorogatum, & Mauricium, facto cum Galliæ rege fœdere, bellum in Cæsarem parare. Subobscurus quidem erat hic rumor initiò, sed inualescebat indies, ac silentio missus fuit ad Cæsarẽ Tridento, qui de ipsius uoluntate cognosceret. pòst etiam à Cæsare quidam huius rei causa uenit eò: sed tegebantur omnia singulari studio. Altera die Martij, qui tum erat cinerum dies, ut uulgò dicunt, legatus pontificius, ad ualuas templorum affixis chartis, peccatorum remißionẽ, indulgentias ipsi uocant, largitur omnibus in uniuersum, præsertim episcopis, oratoribus, theologis, qui uel confeßi peccata, uel statuto tempore confessuri,

1552
Maurici literæ ad legatos suos.

Belli rumor in Cæsarẽ.

Indulgentiarum promulgatio per legatum pontificis.

1552 certa templa Tridenti, præscriptis diebus adirent, & recitata quinquies precatione dominica, & salutatione, quam uocant, angelica, reliquisq; precibus effusis, pro concordia principũ, pro consensu ecclesiæ, & fœlici concilij progressu Deum orarent: hoc tantum beneficiũ à Iulio tertio pontifice, qui de salute sit animarum solicitus, conferri. ut non minus Tridenti, quàm Romæ liceat illud consequi. frequentes ergò quotidie ad templa discurrunt episcopi & cæteri, præcipuè Hispani, dierum obseruato discrimine. nam aliquando plus, aliquando minus temporis huic religioni dabant. In hoc tanto silentio, ut suprà dictum est, Pictauius, per colloquium rogatus ab Argentinensi, de rerum statu, uanum esse rumorẽ illum de prorogando concilio, & Cæsarem omnino uelle progreßionẽ fieri dicebat, & actionem continuari: quòd etiam pluscul is iam diebus nihil actum sit, ipsorum gratia fieri, qui de theologorũ aduentu spem fecissent. Erat hoc initio ferè Martij cùm sub exitũ Februarij theologos Noriberga reuocasset Mauricius, qui sui ad Cæsarem aduẽtus excitata iampridẽ fama, cùm iter ingressus aliquousq; processerat, domum reuertit, & delectum habere militum instituit, ut proximo libro dicemus. His rebus cognitis, cùm crebri superuenirẽt alij post alios nuncij, neq; iam ulla resideret amplius dubitatio, Moguntinus & Coloniensis, ad quem ex inferiori Germania multum erat nuper aduectum alimoniæ, magna celeritate comparatis equis, undecima die Martij, prima luce discedunt, cùm legatus pontificius, reliquus comitatus episcopis Italis & Hispanis, pridie salutandi causa, sub uesperum ad ipsos uenisset. Hoc ipso die uenerunt à Vuirtẽbergico principe, Tridentũ, noui legati, Vuernerus Munchingus, Hieronymus Gerardus, iureconsultus. hi postridie Cæsaris oratores adeunt, & exhibito mandati diplomate, responderi sibi petunt ad postulata sui principis, exhibita patribus xxiiij. die Ianuarij: theologos quoq; paucis à diebus adfuturos dicunt, qui doctrinæ confeßionẽ nuper oblatã consessui copiosius exponant. Mirum hoc illis uidebatur, qua nescio de causa, nisi quòd ex ipsis quidam ad iter habuisse omnia parata, domumq; cogitasse dicebatur, cui tũc necessario manendum fuit, non absq; fastidio. Responsum fuit, patribus rem esse cõmunicandam, quod ab ijs acceperint, renunciaturos. Interea legati Mauriciani magnis erant in angustijs & solicitudine. nam & callidè rem

Legati Vuirtembergici.

Mauriciani le-

egisse,

egisse, & sui principis consiliorũ esse conscij, & omnia simulasse putabantur: cùm interim ipsi, neq; scire se quicquam eorum quæ domi gererentur, nec ullis etiam literas adferri confirmarent, & qua uia domum redirent absq; periculo, nescirent. Et quoniam augeri discrimen interposita mora uidebant, xiij die Martij, magno silentio, quum iam dilucesceret, abeunt, & Brixnam celeriter profecti, Tridentinũ cardinalem, quid facto sit opus, consulũt. Tandẽ ex legatis alter, qui prius quàm Tridentũ ueniret, diu cõmoratus fuerat Oeniponte, et sui principis nomine, cũ reliquis, apud Cæsarẽ pro Lantgrauio intercesserat, accepta, nisi fallor, fide publica, uenit Oenipontem, & ad Cæsaris familiares sese purgat, neq; rerum belli conscium fuisse docet, ita quidẽ, ut fidẽ eis faceret. inde domũ contendit: alter uerò per Carniã ingressus iter, ad suos reuertit. Moguntinus & Coloniensis, cùm Oeniponti iam appropinquarent, excepti honorificè fuerunt ab ijs, quos Cæsar obuiam eis miserat. in his fuit Atrebatensis episcopus. Cũ Cæsare deinde diu multumq; soli collocuti, prosequũtur iter. nam celeritatẽ res postulabat. Sexto pòst die, quàm Tridento Mauriciani discesserant, uenerunt theologi, Vuirtembergici quatuor, in ijsq; Brentius, & Argentinenses duo. Monfortũ ergò mox adeunt legati, & illos iam adesse dicunt nominatim, et orant, ut cum collegis det operam, quò patres ad postulata respondeant, & ut inchoetur actio. Postridie, qui fuit Martij dies xix. & confessui publico designatus, ut suprà dictũ est, patres in pontificij legati domo cõueniunt. Aderat Lusitaniæ regis orator, qui nuper eò uenerat: & cùm suæ functionis fidẽ fecisset, more solenni receptus est à patribus & admissus: postea consessus publicus in calendas Maij dilatus fuit, nec aliud actũ est: & hæc quidẽ omnia, priuatim. Vuirtembergicus princeps, doctrinæ confeßionẽ à suis exhibitam, typis interim excudi iusserat, eiusq; legati, quos dixi, pòst etiam theologi pauca quædam attulerant exemplaria, quæ nonnullis communicata, desiderabantur à multis. Legatus enim pontificius oblatũ publicè scriptũ Ianuarij die xxiiij. ut suprà diximus, ad se receperat, et uix paucis legendũ promiserat. quod tũ primùm innotuit, ita quidẽ ut iam, cùm esset euulgatũ, episcopi quidã Itali et Hispani ac theologi studiosè requirerent, quanquã fortasse nõ omnes eodẽ consilio. Legatus autẽ Crescẽtius, id ægrè ferens, Tridentinũ quendã hominẽ doctũ

1552

Legati Tridento ciam discedunt.

Theologi Vuirtembergici ueniunt Tridentum.

Ducis Vuirtembergici confessio.

1552 professione medicũ increpabat, quòd id genus libellos disseminasset. Monfortus etiam ad Vuirtembergicos nihil dissimulans, ita ferè loquebatur, quasi contra fidei publicæ leges commissum esset: & quibus publicè de periculo caueretur, eis etiam offensionem omnem fugiendam esse dicebat. Biduo post priuatam illam actionem in domo legati pontificij, Pictauius nunciat Argentinensi, de nocte, quum horis aliquot antea multus fuisset inter eos de inchoanda demum actione sermo, si quid per ipsum atq; collegas uellent proponi patribus, in eo se non defuturos, ac simul horam constituit. Itaq; postridie, qui fuit

Vuirtembergicorum protestatio. Martij dies xxij, legati Vuirtembergici & Argentinensis, in ædes Toletani ueniunt. Vbi dicendi factũ fuit initium à Pictauio, Vuirtembergici, quod à suo statim aduentu petijssent, idem nunc etiã flagitare se dicebant, nimirùm, ut ad postulata iampridem exhibita respõdeatur: eo facto, commodius ad reliqua posse fieri progressionem: cumq; multis inuicem cõmutatis uerbis facilè appareret, si in eo permaneretur, actionem impediri totam: legati, sic ut erant iussi, commemorant. Etsi quæ postularunt antea, non impetrent, tamen, ut constare possit atq; uideri, quantópere sit cupidus pacis atq; concordiæ magistratus ipsorũ, deinde, ne causæ tractatio longius proferatur, item, ut Cæsari mos geratur, & Imperij decreto satisfiat, admittere se theologos ad actionem publicam & exhibere, sui magistratus nomine, uerùm ea lege tamen, ut sui iuris nihil hoc ipso cõcedant, & omnia sibi suisq; salua uelint & integra, quæ legibus & moribus & conuentus Augustani decretis consentiant. Eam protestationis formulam ubi pronunciarunt, scripto cõprehensam illis tradunt, pòst diuertunt. ubi uocati redissent, illi factũ collaudant, & agnoscere se dicunt, ipsos ad concordiã omnino spectare: quod cùm ita sit, proximam esse dicunt deliberationẽ de suscipiendæ tractationis modo: rogant, quæ sit ipsorũ in eo sententia. Legati secedũt, & re deliberata, duas reperire se uias demonstrant. nimirùm, ut aut theologi super omnibus doctrinæ decretis in cõcilio factis audiantur, aut, ut in medio ponatur exhibita patribus, & nunc etiam euulgata typis, doctrinæ confessio, eiusq; capita singula tractentur ordine: suos enim ideo uenisse theologos, ut doctrinam eo libello comprehensam copiosius explicent atq; demonstrent, et ijs qui uelint oppugnare, respondeant: hanc ipsis uideri maximè compendiosam rationem,

tionem, neq; scire cõmodiorem. Tunc etiam Argentinensis, magistratum suum legisse Vuirtembergicæ doctrinæ scriptum, & approbare, & profiteri dicebat, & theologos eò misisse, qui huic confeßioni sese coniungant. & unà cum Vuirtembergicis eam defendant: hoc sui magistratus & sociorum nomine se ipsis referre, & iussum esse confirmare. Ad ea responsum fuit, quòd eousq; progrederentur, & tàm apertè ac syncerè agerent, quòd etiam Argentinensis respublica, & huic adiunctæ ciuitates ei sese doctrinæ coniungerent, lætari sese plurimùm, & agere gratias, & renunciaturos quamprimùm Cæsari, neq; dubitare, quin cupidè sit auditurus: ad theologicam uerò tractationem & agendi modum ab ipsis demonstratum quod attinet, breui relaturos, quæ sit patrum in eo sententia. Interpositis aliquot diebus, cùm illi silerent, & episcopus Numburgicus abiret, reliqui etiam episcopi Germani, qui duo tantùm supererant, ad iter comparare sese dicerentur, Legati Monfortum adeunt, si quid respondissent patres, audituri. Ille, quod diceret, hoc solùm habebat, nihil adhuc esse responsum à patribus: & cùm discessus episcoporum mentio fieret, Numburgicum non longius quàm ad Cæsarē proficisci dicebat: nam è Saxonia quosdam delectos eò uenturos, pacis cum Mauricio tractandæ causa: cumq; sit eiusdem ille religionis, & quidem ex præcipuis unus, rogatū, hoc illis nō potuisse denegare: de cæteris non sibi constare dicebat. Etenim quia Cæsar concilij progressum ualde cupiebat, ipsi quoq; sua dicta omnia factáq; referebant eò, ne de summa rei desperaretur. Altero die qui fuit Martij dies uigesimus septimus, Argentinensis adit Pictauiū, & suarum rerum conditionē ita ferre dicebat, ut domum sibi redeundum esset: eoq; scire cupiebat, de actione theologica quid sibi renunciandum sit domi. Per hanc occasionē fit iterùm sermo de futuræ tractationis modo. & ille quidē, ut ad eam formam, sicut nuper ostendissent, procederetur, non posse commodè fieri dicebat: iam enim in manibus esse, quod proximè definiendum sit, Missæ negocium: hoc sibi uideri primò disceptandum, pòst, ad reliqua omnia ueniendum esse: uerùntamen hoc ita sese loqui priuatim, non quòd collegæ præceperint. Argentinensis contrà: quemadmodum ipsorum theologi inde à primis fundamentis & ordine disseruissent, de creatione, de lapsu hominis, de peccato quod uocant, originis, de iustificatione, de fide, de

1552

Argentinensis legati actio cum Pictauio

operibus,

1552 operibus, ac demùm de sacramentis: ita quoq; suis eundem esse permit tendum ordinem: quo etiam die cautionē publicam dedissent ad exitum Ianuarij, pollicitos, fore, ut de rebus omnibus audirētur: in eo manendum, nec inuertendam esse rerū naturam: nisi enim rectè superiora definiantur, inutilem esse de postremis, quæ pendeant à primis illis, omnem disceptationem. Cùm autem inter ipsos de eo non conueniret, ad illud de profectione respondet, non hoc ei posse concedi: Cæsarem enim mandasse, ne quem abire patiantur. post multum sermonē, cùm ille diceret, nō habere se quod agat amplius, quicquid etiam superesset, à theologis tractatū iri, qui eius rei mandatū haberent literis consignatum: iubet adire Monfortum, & mandati literas exhibere. post amanter admodum dimittit, fœlicem ad suos reditum precatus. Vbi diploma uidit Monfortus, uelle se quidem ait, res ipsius ita ferrent, ut diutius moretur: sed quia tempori parendum sit, non se repugnare: simul amicè dimittit. Postridie, cùm ad uiam ille iam esset paratus, ab oratoribus uocatur: incipit Pictauius. quanquam heri sit inter ipsos actum de profectione, tamen, re deliberata diligentius, & communicatis consilijs, non se posse facultatem ei dare discedendi: iam enim eò rem adductam, ut elapsi temporis fructus expectetur, & instituatur actio: quòd nisi tenuiori esset ualetudine legatus pontificius, hoc ipso die potuisse aliquid decerni: manendū igitur esse: quod si in hoc temporis articulo discedat, offensum iri patres, qui menses nunc aliquot eum adfuisse sciant: Cæsaris etiam hoc esse mandatum, ne quis omnino recedat: si uerò iussu magistratus aueat, faceret eius rei fidem, exhibitis literis, quibus reuocetur, ut ad Cæsarē excusare poßint. Tum ille, nō mandatu senatus, uerùm quòd suæ res ita ferrent, abire sese: causis etiam aliquot recitatis, nisi hæ subessent, non se moturū inde pedē dicebat: quòd & senatus authoritas, qui se cuperent manere diutius, & ipsorum dignitas, qui hoc ab se contenderent, & ipsa etiam causa, quam amet, meritò hoc ab se debeant impetrare: theologorum autem aduentu se iam posse multò cōmodius abesse, præsertim, cùm hoc solum restet, ut ad actionem admittantur: adesse quoq; theologis legatos Vuirtēbergicos, qui nuper uenerint, & causam esse cōmunem, ut nuper demonstratū sit: quòd si seriò res etiam agatur & cōstanter, posse fieri, ut sibi summittat senatus, cui iam proximè de suo discessu nunciarit.

Legatus Argentinensis retinetur.

clarit. Ibi rursus ille. saltem eousq; maneat, donec inchoata sit actio, 1 5 5 2
quod propediem futurum sit: & si fortè legatus Crescentius non conualescat, daturos tamen operam, ut eius collegæ rem administrent. Quum excusando nihil & deprecando proficeretur, ad extremū ille remedium decurrit, quod illousq; consultò reseruarat: & tum sibi tum alijs omnibus Augustanæ confeßioni coniunctis, cautione dicebat & fide publica licere, quouis tempore illinc abire. Tunc demum Toletanus, licere quidē inquit, neq; se repugnare etiam aut prohibere posse, quò minus abeat: sed tamen, quid Cæsar mandarit, quid etiam ipsi fieri uellent, non potuisse non explicare. sic ergò discedens, causam atq; theologos eis cōmendat. Dißidebant tum inter se patres, nec eodē spe ctabant omnes. Hispani enim & Neapolitani & Siculi, & quicunq; partium erant Cæsaris, maximè tamen Hispani, & cum his, oratores, urgebant inprimis actionem continuari: pontificij autē, quòd Hispanos emendationē aulæ Romanæ moliri crederent, impedimentū aliquod inferri cupiebant: & quoniam episcopi præcipui Germani iam abierant ob ciuiles motus, eandē occasionē & ipsi expectabant, eóq; magis, quòd Mauricium & cōfœderatos iam esse in armis, quotidianis literis atq; nuncijs perferebatur. Galliæ quoq; rex, per cardinalem Tornonium de pace diligenter agebat cū pontifice: quæ si fieret, quoniam tunc in armis erat Gallus aduersus Cæsarem, nemini dubiū erat, quin eius quoq; gratia concilium dissolueretur. Oratores ergò Cæsaris, qui hæc omnia scirent atque metuerent, hoc inprimis laborabant, ut, quod ipsi cupiebant, per protestantium legatos efficerent. id obscurè quidem tunc, sed postea certò cognitum est. Ad exitum Martij, Franciscanus quidam Pauli ad Romanos explicabat epistolā, frequenti auditorio, & subinde per occasionem acerbo conuitio Lutherum sociosq; notabat. eóq; fuit progressus, ut diceret eos, qui Christi cognitionem nullam habuissent, & alioqui uitam egissent honestè, salutem esse consecutos: hanc etiam esse genuinam Pauli sententiam, in eius, quam diximus, epistolæ capite secundo. Cúm hæc protestantiū theologi quidam ex ipso coràm audissent, re deliberata, de communi cōsensu dant literas ad Cæsaris oratores, ultima die Martij, et quo consilio sint mißi, declarant, nimirùm, ut exhibitam doctrinæ confeßionem explicent atq; defendant: actionē autē nullam institui queruntur,

Dissensio inter patres concilij.

Franciscani monachi concio.

Protestantium theologorum postulata.

1552 & decreta concilij iam facta, propè nihil aliud habere, quàm eius doctrinæ, quam ipsi profiteantur, acerbam uituperationem ac detestationem: his etiam diebus, monachum Franciscanum nõ solùm dixisse multa palàm absurda, & à consensu ecclesiæ ueterumq; doctorũ explicatione aliena, uerumetiam in ipsorum doctrinam et ecclesias, conuiciorum uim magnam effudisse: & quanquam nonnulli dicant inuitis patribus hæc ab eo fieri, tamen uidere se, quanto cum assensu doceat & audiatur: si quidem hæc una sit causa, cur huc euocati uenerint, ut uidelicet spectaculo sint alijs atque ludibrio, suæq; doctrinæ quotidianas iniurias & contumelias audire cogantur, nihil sanè opus fuisse, profectionẽ hanc suscipere, & hæc omnia literis atq; scripto potuisse denunciari: quapropter admodum orare, pro suo munere ac authoritate efficiant, ut & ad patres, quid in exhibita confeßione desiderent, tandem exponant, & ipsi uicißim de singulis rebus palàm audiantur. Eas literas oratores benignè recipiunt, & gaudere etiam dicunt, oblatam esse occasionem urgendi negocij, quò uidelicet, si fortè Crescentius legatus recuset, cum ipsius collegis atque patribus agant. Tunc quoq; desijt Franciscanus ille docere, per ualetudinẽ excusans. Calendis Aprilis, Mauricius atq; socij, Vindelicorum Augustam obsident, & tertio die deditione capiunt, ut sequenti libro dicetur. Aprilis die quinta, legati Vuirtembergici, uocati in ædes Toletani, ueniunt, adductis theologis duobus, ut erant iußi, Brentio, & Ioanne Marpachio, Argentinensi. Pictauius incipit, & primo quidem de suo studio ac uoluntate, deinde de Crescentij ualetudine, &, quemadmodũ, nisi illo præsente, nihil agere collegæ uoluissent atq; etiam patres, demonstrat: postremò, per se nõ stare, quò minus fiat progreßio, & in posterum quoq; nihil se prætermissuros diligentiæ, docet, de eoq; protestatur. Illi, cùm deliberassent, agnoscere se studiũ ipsorũ atq; diligentiam aiunt, uerúntamen longè aliud expectasse, magisq; certũ ad sua postulata responsum, quod suis renunciarent: nũc uerò, cùm ita res habeat, capiendum sibi esse consilium ex tempore. Tum ille rursus, nõ eò rem spectare, neq; sic accipiendũ esse, quasi nulla sit reliqua spes actionis: quòd suis renuncient, & quo loco sint omnia, demonstrent, rectè hoc ipsos & ex officio facere: neq; se dubitare, quin illi, cùm audient, moram istam atq; cessationem, et mirentur & aliorsum accipiant: sed tamen

Mauricius Augustam capit.

men orare, ut paucorũ aliquot dierum fastidiũ leniter ferant: interea 1552
se daturos operam, ut planè respondeatur. Huic illi sese libenter, ipsorum quidem gratia, dicunt assentiri. Postridie, maxima celeritate nuncij & literæ uenerunt, captam esse Augustam, & principes rectà contendere ad alpes, ut aditus omneis & claustra uiarum occupent. Itaq; mox fuit per agrum omnem Tirolensem imperata militia & copiæ conductæ militum, et iussi omnes Oenipontem conuenire. Iam autem omnes abierant episcopi Germani: solùm restabant Spirensis & Monasteriensis uicarij. Eo allata nuncio, statim episcopi Itali profugiunt, Athesi flumine secundo deuectis impedimentis. His ergò rebus commoti Vuirtembergici, cùm iam ultrò concilium dilaberetur, oratores Cæsaris adeunt, &, quamobrem ipsi quoq; domum cogitent unà cùm theologis, ostendunt. Illi, magnopere quidem initiò resistunt, neque se posse dicunt assentiri, nisi de Cæsaris uoluntate: sed cùm nihil proficerent, causas abitionis consignatas literis tradi sibi petunt, ut ad Cæsarem atque patres excusent. Pictauius hoc etiam rogabat, si fortè post ipsorum abitionem patres in actione pergant, ecquid dicturi sint theologi? ad ea legati, re cum theologis consultata, se responsuros dicunt, & Aprilis die octauo, manè, scriptum illis tradunt. In eo commemorant, quando sit exhibita doctrinæ confeßio: quamobrem theologi uenerint: quomodo frustrà solicitarint hucusque, ut ad sui principis postulata respondeatur: quemadmodum in eum usque diem, nulla spes appareat actionis futuræ: nunc etiam ortum esse bellum, sic, ut non Germani solùm episcopi, uerùm Itali quoque discedant, & ordines omneis ita nunc implicari turbis, ut in præsentia quidem nihil sperare liceat: absentibus etiam episcopis Germanis, non fore consultum fortasse, progreßionem aliquam fieri: quòd si deinceps ullum incidat tempus, quo rectè & ordine negocium hoc tractetur, existimare se, magistratum suum non esse defuturum: theologos autem ita sentire, multa esse facta decreta, tum in hoc, tum in superiori concilio, quæ non poßint non reprehendi, si quidem legitima sit futura cognitio: quòd si iam patres progrediantur, credibile esse, non fore dißimilem rationem: uerùntamen, si fortè uel decreta iam facta, emendentur, uel ea posthac decernantur, quæ sacræ scripturæ sint consentanea, non dubitare, quin obsequentißimis animis ea recipiantur:

Fuga Patrum cõcilij.

Vuirtembergicorum scriptum Cesarianis traditũ.

KK

1552 sibi quidem hoc longè futurum esse gratissimū, sicut locis aliquot exhibitæ confeßionis demonstratum sit: quod quidem scriptū & pium esse iudicent, & copiosius etiam explicare uelint, cùm res ita ferret: orare igitur, ut suam abitionem boni consulant: licere sibi quidem ex formula publicæ cautionis, quo uelint tempore illinc abire, neq; teneri se facti sui rationem ulli reddere: sed quòd humanitatē ipsorum non semel experti sint, noluisse quicquid hoc est officij prætermittere. Sic ergò dimißi, meridie discedunt, & horis aliquot pòst, cardinalis Tridentinus illis occurrit, qui Brixna celeribus equis Tridentū petebat: & cùm Vuirtembergicos esse audiret, de Brentio perconctatus, humanißimis uerbis cōpellat. Biduò pòst, occurrunt eis Ferdinandi regis filiæ, quæ per Oenipontem petebant Brunecum, quod est ad Venetorum fines in alpibus oppidum. De patribus antea diximus, quomodò non eodem spectarent. Hispani quidem episcopi uidebantur præ cæteris esse diligentiores: ex Germanis quoq; nonnulli præ se ferebant, opus esse multa reformatione: sed eorum, qui omnium optimè sentiebant, hæc erat mens, ut ecclesiæ disciplina & mores emendarentur, ut luxus, ambitio, & parum honesta uitæ exempla tollerentur, ut suam quisq; procuraret ecclesiam, & singuli quidem singulas obtinerent, neq; plures uni permitterentur. Adhæc, cogitabant etiam, ut quidem apparebat, pontificis Romani potestatem intra certos fines includere, nec illius aulæ tantùm facultatis in omneis prouincias attribuere: hæc & id genus alia quædam, reformationis uocabulo cōprehendunt, & ea quidem fatentur ad se propriè pertinere, ac emendationē postulare: sed quantū ad doctrinam pertinet, nec errorem agnoscebant ullū, nec errare posse concilia statuebant, & aduersarios in sua demùm castra transituros, cōcilioq; parituros putabant, ut ex epistola Galliæ regi scripta, & ex cautionis publicæ formula minimè obscurū est. Hanc etiam spem & opinionem augebat, quòd eius doctrinæ professores nō ita multos superesse iudicabant, plærisq; uel mortuis, uel relegatis, ut de Sueuia diximus. Hoc quoq; peruulgatum ibi fuit, quicquid ad dogmata pertineret, paucos intra menses definitū iri. nam ex præcipuis duo tantum supererant, de cœna domini, deq́; matrimonio: reliqua omnia doctrinæ capita iam erant definita. Qui Basileæ fuerunt patres, iudicium omne sacræ scripturæ deferebant, alijsq́; scriptis, quæ

Patrum concilij sententię atq; studia diuersa.

cum

cum ea consentirent: hi uerò, suum esse uolebant, interpretari scriptu- 1552
ram, neque locum illum decreti Basiliensis, restitutum à legatis, admittebant, uti suprà docuimus, & mutatis decreti uerbis, apostolorum quoq; traditiones, in quaque re controuersa & dubia sequendas esse statuebant, & ubicunque scripturæ testimonio destituerentur, inde ab apostolis ita per manus traditum esse iactabant, ut in theologorum disputationibus non semel obseruatum est. Quæ fuit etiam causa legatis, quandò penultima Ianuarij die, cautionem publicam ab oratoribus acceperunt, ut per apostolorum traditiones, ea solùm intelligere se scripta testarentur, quæ bibliorum alteri parti, nouo testamento, seu quatuor euangelistarum historiæ sunt adiuncta. Suprà diximus, ad calendas Maij designatum fuisse diem consessui: re uerò desperata, qui supererant patres, conueniunt, & propter regum principumq; discordias, in biennij tempus concilium extrahunt, & amplius eò, si fortè dißidia non componantur. fuit hoc Aprilis die uigesimo nono, & iam cum Galliæ rege pontifex transegerat. Paucis deinde lapsis diebus, Cæsaris etiam oratores abeunt. Crescentius uerò legatus, ualetudine detentus hærebat: is nocturno spectro perterrefactus, ut aiunt, & ægrotare, simulq; uitæ cœpit desperare, quantúmuis etiam familiares atque medici consolarentur. neque falsum erat eius iudicium: nam inualescente morbo, Veronæ deceßit. Atq; hic quidem est exitus concilij, quòd magnis animis instauratum, doctrinam pontificiam omninò recuperare, ac breui constituere cogitabat. Aderant præter legatos pontificis, et cardinalem Tridentinum, episcopi sexaginta duo, & in his, Germani octo, Hispani uiginti quinq;, Sardi duo, Siculi quatuor, Vngarus unus, Agriensis, reliqui omnes Itali: theologi uerò quadraginta duo, & in his, undeuiginti Hispani, Germani & Belgæ, duodecim. Qua cœperit occasione Crescentius legatus ægrotare, constitueram silentio præterire, quòd suspitio erat in eius inuidiam esse confictum: sed quoniam ipsius amici ac familiares, qui decumbentem aliquando consolati sunt, ita referunt, addendum esse putaui. Martij die uigesimo quinto, scribendis literis ad pontificem ualde fuerat occupatus, & laborem ad noctem usque continuauit. Ibi surgens, ut sese reficeret, ecce, uisus est illi canis quidam ater, inusitata magnitudine, flammantibus oculis, auribus ad terram propè demißis,

Crescentij legati Pōtificij mors.

1552 ingredi, et ad ipsum rectà cõtendere, deinde, sub mẽsam dilabi. percul sus & obstupefactus, ubi demùm sese collegit, famulos inclamat, qui erant in anteriori cubiculo: iubet adferri lumen, & inuestigari canem: cùm autem nusquam appareret, ne in uicino quidem conclaui, grauem suscepit cogitationem, & in morbum incidit, ut antè dixi. Moribundus etiam, subinde suis acclamasse fertur, ut canem, qui lectum conscenderet, arcérent.

LIBER XXIIII.

VEMADMODVM IN POSTREMO Germaniæ conuentu, belli Magdeburgensis administratio, communi consilio Cæsaris & reliquorum ordinum permissa fuerit Mauricio, suprà diximus. Eo durante bello, quod fuit annuum: ille qui copias haberet in sua manu, rationem inire cœpit liberandi Lantgrauij soceri, cùm eousq; Cæsarem hac de re frustrà non semel interpellasset. Chattis igitur per iusiurandum in suam fidem adactis, & facta pace cum Magdeburgicis, & Oenipontem missa legatione sicut libro superiori docuimus, Galliæ regem fœdere sibi coniungit, & datis obsidibus utrinq; cauetur, & scriptis editis belli causam explicandam esse, placet, ut sibi multorum animos adiungerent. Albertus etiam Brandeburgicus, clàm in Galliam profectus ad regem, huic negocio totum sese dabat. Interea milites, tam ij, qui Magdeburgũ propugnauerant, quàm qui circumsederant, Mullusij, uicinisq; in locis hyemabant, multumq; damni dabant Northusianis & Erfurdensibus. Eius rei causam quum Cæsar ex Mauricio, qui totius belli dux fuerat, perquireret, responsum tulit, ob non soluta stipendia tumultum fieri. hanc enim subiecit causam, quum ei reuera militarent, & tacitè sacramento deuincti essent. quoq; magis persuaderet, hoc ipso tempore, per Oenipontem legatos mittit Tridentum, qui fidem publicam uenturis theologis impetrarent, & alia quædã in consessu proponerent: deinde subsequi iußit theologos, qui Noribergã usq; profecti, literas ab ijs, quos dixi, legatis expectabant, ut libro præcedenti demõstrauimus: alios quoq; præmisit ad

Maurici foedus cum rege Galliæ.

sit ad Cæsarem legatos, Christophorum Carlebicium, Vlrichum Mortisium, qui suum aduentum ad Bauariæ fines præstolarentur, quorum opera et consilio in actione uteretur: hospitiũ præterea sibi iußit Oeniponte parari, et ipsemet ingressus iter, ubi dierum aliquot uiam processerat, missis Oenipontem ex itinere literis amicis, & illata quadam ad excusationem causa, domum reuertit, & ad hunc modum extracto tempore, quum diem ex die duceret, primo statim uere, suis opportunè reuocatis, militum cœpit habere delectus, quos magno silentio per hyemem collegerat, & ad omneis Imperij ordines euulgatis literis, In rebus humanis nihil sibi tam esse charum dicit atq; concordiam: sed inprimis optare se religionis fieri conciliationem, iuxta prophetarũ & apostolorum doctrinam: cuius quidem rei spem aduersarij sæpe fecerint, tum priuatim, tum publicis quoq; decretis: sed nihil esse præstitum, & illos non modò secus interpretari iam pollicitationes illas atq; decreta, uerumetiam tollere in uniuersum atq; rescindere: hoc etiam dixisse nonnullis, nisi mos ipsis geratur, nõ esse, quòd superioribus promißis magnopere quis fidat aut innitatur: etenim tunc, cũ illa promiserint, aliam fuisse temporis conditionem: nunc autẽ obtemperandum esse: futurum alioquin, ut in eos, qui recusent, animaduertatur: his autem uocibus minimè contentos, quibus tamen hostilem animum profiteantur, excitasse quoq; reges externos in se suiq; ordinis & profeßionis alios principes, & diuersas odij cõflandi causas excogitasse, dum uel religionẽ uel alia quædã criminarentur: quum tamen res ipsa declaret, de religione minimè solicitos esse, uerùm eò semper spectasse, quemadmodum occasione dißidij religionis, ad dominatum peruenirent: iam enim in omniũ oculis uersari technam, qua sint usi, ut ueram religionẽ, superioribus annis propositam & explicatam Augustæ, totam euellant & aboleant: nam huc pertinere, quòd cõcionatores & ecclesiæ ministros, extra fines Imperij paßim eijciunt, & nõ solùm legitimi, sed ne pontificij quidẽ concilij decretũ expectant, & ab ipsa statim executione rẽ ordiuntur: quapropter, etiam si mẽtis et conscientiæ seruitutem hanc armis ab se suisq; depelleret, nõ sibi posse dari crimini: sed quòd ad Dei gloriam istud pertineat, qui uerbũ suum et amplificare solus & tueri poßit, rem omnẽ illi cõmittere, deumq; precari, ut in uera sui cognitione cõstantiam sibi largiatur ad extremum

1552

Mauricij ad ordines imperij literæ.

1552 usq; uitæ spiritum. Alterum, de quo sermonem instituerit, ad socerum Lantgrauium spectare: nimirum, ante annum quintũ, sibi & electori Brandeburgico Ioachimo, spem fuisse factam nomine Cæsaris, quòd si Lantgrauio persuaderi posset, ut Cæsarem supplex deprecaretur, futurum, ut præter formulam pacis tunc conceptam, nihil ab eo Cæsar postularet, sed benignè dimitteret: itaq; se datis literis illum euocasse, fide data filijs, quòd si quid parenti grauius accideret, eandẽ se subituros esse fortunam: sic igitur illum bona fide uenisse Halam, & supplicem factum esse Cæsari, deinde cœnasse cum duce Albano, in multam usq; noctem, satis hilariter, & quum in diuersorium redire uellet, præter omnium expectationem fuisse retentum & in custodiam abductũ, in qua iam totos ferè quinq; annos permanserit, non sine maxima miseria: et licet transactionem illius filij, nobilitas atq; populus ratam haberent, quanquam ipse, Brandeburgicus, & Vuolfgangus Palatinus, interposita fide, sponsionẽ fecerint, ni pacta seruaret, fore, ut illum in ipsius potestatem darent, tametsi iuxta pactionis formulam persoluta sit mulcta pecuniaria, tradita tormenta bellica cum omni instrumẽto, deiectæ sint arces atq; propugnacula, liber factus cum filio Henricus Brunsuicensis, exhibitæ literæ confœderationis, ita quidem, ut nihil desiderari poßit amplius, tamen, neq; suas, neq; Brandeburgici, nec uxoris, quæ dolore confecta perierit, neq; populi, nec aliorum principum, in hunc usq; diem, quicquam ualuisse preces & intercessionem: nam subinde interpellasse Cæsarem, et quòd plæriq; sinistrè de se iudicarent, orasse maiorem in modũ, ut honoris & existimationis suæ rationem haberet, ut parentum suorum erga ipsius maiores, & suis etiam in ipsum atq; Ferdinandum regem meritis hoc tribueret, illumq; missum faceret: sed his omnibus nihil ipsum fuisse permotum, imò coegisse captiuum, ut ad lites forenses è carcere responderet, causamq; diceret è uinculis, quòd quidem nullo iure subsistat, præsertim in rebus tam arduis: ut interim omittatur, quàm suspectè, quanq; præcipitanter rem egerit, nouo prorsus & inaudito per Germaniam exemplo, ut uidelicet hoc prætextu iuris, illum atq; liberos, omni posseßione paulatim exutos in eas redigeret angustias, quò locum suum atq; dignitatem deinceps tueri nõ possent: quod ut ne fiat, sua plurimùm interesse propter eam, quæ sibi intercedat cum Heßica domo, neceßitudinẽ &

spem

spem successionis: istud uideri quidem posse mirum, nisi iam id genus 1552 artes omnium essent oculis expositæ, quæ uidelicet eò spectent, ut illa tot nunc annis fabricata monarchia cõstituatur aliquando. Tertium, & præcipuum quidem illud, ad omneis, & ad communem omnium parentem Germaniam pertinere, cuius hercle miserrima sit conditio: nam contra leges atq; pacta militem externũ adductum esse intra fines Imperii, qui multis nunc annis inueterauerit, & paßim in agris et oppidis aliorũ fortunas exhauriat, & omne genus libidinis exerceat: adhæc, inueniri subinde nouas rationes exigendæ pecuniæ, et priscam libertatẽ nõ uno modo labefactari, nec ulli ordini, ne septemuiris quidem electoribus, in eo parci: legatos autem exterorum regum, quibus & ista dolent, & chara est Germaniæ salus, longè probiberi à publicis conuentibus, planè contra morem Imperij: deniq; id prorsus agi, ut in fœdam & ignominiosam seruitutem adducantur omnes: quo quidem nomine posteritas & nepotes habituri sint iustißimas causas ignauiã huius temporis atq; socordiam detestandi, quo pulcherrimũ illud ornamentum, patriæ nimirum libertas, occubuit: cùm igitur ita res habeat, expergefactum tandem aliquandò se, & Gulielmum Lantgrauium, Philippi filium, quem iustus paternæ calamitatis dolor excitet, facto cum Galliæ rege fœdere, quem hostis etiam fortunis omnibus euertere studeat, decreuisse, liberandi soceri & Saxoniæ ducis, & honoris sui uindicandi, et recuperandæ libertatis omnium causa, rem armis tentare: ne quis uerò suum hoc institutum impediat, sed ut omnes adiuuent, idq; profiteantur, & rectè super eo caueant, hortari: nam si secus fiat, & si quis aduersarijs quacunq; ratione ferat opem, hostis loco sibi futurum esse. Subscripsit etiã his literis Ioannes Albertus, dux Megelburgius, ob religionis præcipuè cõseruationem, quũ eius quoq; rei causa Mauricius arma sese capere dixisset. Albertus autẽ Marchio Brandeburgicus, in eandem propè sententiam scriptũ edit, & opprimi queritur Germaniæ libertatẽ ab ijs ipsis, qui tueri illã ex officio debebant & amplificare: conciliũ haberi iam ait, quò pauci quidam conuenerint euertendæ causa ueritatis: multos etiam agi conuentus Imperij, quorũ hic ferè sit exitus, ut per quosdam precio corruptos & pollicitatione, pecunia, subtili quadã ratione corrogetur, incisis Germaniæ neruis, idq; fieri potißimũ per ecclesiasticos, qui suffragiorũ numero

Alberti Brand. literæ ad ordines.

1552 uincant in Imperij cõsessu, iamq́; rem eò esse deductam, ut summa consiliorum propè pendeat ab unius arbitrio, qui neq; sit genere nobilis, nec origine Germanus, nec Imperio cõiunctus, maximo certè Germanorum omnium & dedecore et detrimento: quòd si autẽ is debeat esse reipublicæ status, multò præstare, ut nulli sint Imperij conuentus, uerùm ut liberaliter & sponte detur, quoties imperatur atq; petitur pecunia: sic enim et temporis nullam fore iacturam, & magnis præterea sumptibus parcitum iri: his etiam artibus in alienas deuenisse manus Imperij sigillum, quo nunc homines peregrini, suum ad arbitrium, in Germaniæ detrimentum abutantur: nec esse quenquam ex omnibus, qui deplorare istud audeat, nisi magnam subire uelit offensionem: neque tamen interim expediri Germanorũ negocia, sed longißimè differri, sic quidem, ut magna sit plurimroũ de eo querimonia: nam eum esse statum, ut Germanis propè sint aliæ discendæ linguæ, si quidẽ ibi cum aliquo fructu uelint atq; cõpendio uersari: eiusdem esse generis, quòd præter uetustam Imperij libertatẽ edicitur, ne quis externis militet, quòd protestantes, recõciliati, supra mulctas longè grauißimas, coacti sunt alias quoq; minus dignas admittere conditiones, quòd ab ipsorũ beneficiarijs, propter nauatam operam militiæ, magna est extorta pecuniæ uis: hoc etiam onus in alios incubuisse principes ac ordines, qui nihil deliquerant, & quasi bellũ illud pro republica gestum fuisset, pecuniam eis imperatam esse, belli sumptus resarciẽdi causa, nimirũ eo cõsilio, ne quid omninò superesset in Germania neruorũ atq; roboris: ad hunc ordinem pertinere, quòd controuersiæ ciuiles de rebus maximis, non ad publicum Imperij iudiciũ, sed ad paucos aliquot delectos referuntur, ut in eorũ sit potestate, uel constituere uel loco deijcere uiros principes: deinde, quòd edicitur, ne quis princeps effigiem suam in moneta procudat, quòd paßim per Imperij ciuitates noui constituuntur senatores, quòd hæc seruitus iam imponitur omnibus propè Germanis, ut extremum militem ferre cogantur suis in finibus, qui & plurimum damni dant per agros, & complures ad inopiam redigunt, & omne genus insolentiæ & inauditæ libidinis exercẽt: nam de suis quidem finibus parcitum esse, tametsi meliora sibi polliceretur, propter fidẽ & operam præstitam Cæsari: sed tunc, quum bello Magdeburgico detentus abesset reipublicæ causa, militem in suum agrum

fuisse

fuisse deductum, licet officiarij sui admodum deprecarentur: & certè, 1552
tum sibi tum alijs principibus, qui superiori proximo bello in protestantes, pro salute illius atque dignitate, suas fortunas omneis, uitam atque sanguinem, in summum periculum deuocarunt, pulchram scilicet esse relatam gratiam in eo scripto, quod Ludouicus Auila, de rebus eo bello gestis emisit, homo nimirum impurus atq; mendax, dum de tota Germania tam frigidè, tam contemptim & alienè loquitur, ac si barbarus quispiam esset populus & obscurus, de cuius origine uix ulli constaret: eius autem rei tantò esse maiorem indignitatem, quòd libellus ille singulari quodam Cæsaris priuilegio sit typis excusus & euulgatus: excusari nunc quidem multa, dimißis per Germaniam literis, uerùm eandem esse cantilenam, quæ nunc annis aliquot decantata sit, & huc omnia spectare, ut dicant pro conditione temporis mutanda decreta, et præsentibus consilijs parendum, aut subeundam esse pœnam: cùm autem huius ignominiæ & seruitutis depellendæ causa, principes aliquot arma sumpserint, se quoq; fidem illis omnem & operam, imò uitam ipsam addixisse: hoc ita se profiteri palàm, & petere, ne quis aduersarijs opem ferat, sed ut hunc suum atq; sociorū conatum omnes adiuuent, & cōmunem causam defendant: nam etiamsi fortè nonnulli diuersa castra sequentur, tamen non esse, quòd ab aduersario, uictore, meliora sibi polliceantur: communem enim tunc omnium Germanorū futuram esse conditionem atq; sortē: quòd si autē arma quis cōtra se ferat atq; socios, eum se ferro persecuturū & igni: rumorem de se socijsq; spargi, quasi nationes exteras, & ipsum adeò Turcam uelint in Germaniam introducere, sed falsam hanc esse criminationem & absurdam: cuius enim hoc esset dementiæ, tantum periculum sibi patriæq; conciliare? falsum etiam esse, quòd de se nonnulli dicant, quasi locupletandi sui causa bellum hoc suscipiat: annis nunc aliquot se militasse Cæsari & Ferdinando regi, nec ullum in ea re compendium, sed laudem potius atq; gloriam spectasse, non sine rei suæ familiaris magno dispendio: nō semel etiam oblatas sibi fuisse conditiones amplas atq; splendidas, uerùm ijs repudiatis, ad hoc bellum, quò patriæ sua libertas & pristinū decus restituatur, animū adiecisse: quo quidem in bello, si forsan ecclesiasticorū nimia illa & sacris literis interdicta potentia refringetur atq; debilitabitur, non oportere sibi ui-

1552 tio dari: nam sanè præcipuos Imperij episcopos his malis omnibus causam dedisse: neq; tamen sui esse propositi, ut illa collegia, quæ sunt nobilitatis causa potissimùm instituta, conuellantur, sed ut sublatis uitijs, & emendatis ijs, quæ tolerari non possunt, in suo gradu permaneant & augescant etiam: ad eamq; rem se futurum ipsis adiutorem, modò uelint, neq; diuersum sibi patiantur ab aduersarijs persuaderi. Galliæ quoq; rex, editis literis, hoc potissimùm se spectare dicit, ut constituta religione prosit reipublicæ, maximè autē amicis, ideoq; statim à morte parentis, restituisse Scotiam pristinæ dignitati, renouasse fœdus cum Heluetijs, recuperasse Boloniam, reduxisse colonos atq; ciues huc illuc dißipatos, in suos agros & possessiones, cum Angliæ quoque rege fecisse pacem, & arctam inijsse necessitudinem: dum autem his ipse rebus uacaret, Cæsarem clandestinis consilijs multa esse molitum in suam perniciem, & belli causam non semel dedisse, uerùm & reipublicæ & priuatim etiam populi sui reficiendi causa, nihil se uoluisse mouere, sed dissimulatis iniurijs, animum applicuisse totum ad regni constitutionem: hoc uerò suum ocium, pòst, ab aduersarijs attributum esse timiditati cuidam atq; socordiæ: sed interim graues ad se delatas fuisse querimonias multorū Germaniæ principum & ordinum, qui, partim religionis, partim Turcici belli, & puniendæ rebellionis occasione quæsita, seruitutem sibi parari, & callidis consilijs ali dissidium atq; factiones, & exhauriri Germaniam dicerent, sic, ut amplius dubitari non posset, quin monarchiam ille sibi et Austriacæ familiæ constituat: ex eo sanè magnum se percepisse dolorem & propter communem utriusq; gentis originem, & propter ueterem coniunctionem atque amicitiam quæ firma semper & inuiolata permanserit, quándiu per Cæsaris astum atq; uersutiam licuit; etenim, si status mutatio fiat, & Germaniæ sua libertas auferatur, intelligere se, quanto sit hoc suo cum detrimento futurum atq; discrimine: nam esse Germaniam non Galliæ tantùm, sed etiam totius reipublicæ Christianæ propugnaculum: ideoq; se magnis precibus atq; uotis optasse frequenter, ut coniunctis uiribus uterque populus ita se compararent, ne quid ab ullo metuendum esset periculi: cùm autem eius rei nulla spes affulgeret, atque interim multi suam opem solicitarent, diuersis tamen rationibus, non sibi uiam apparuisse, quemadmodum Imperio dissipato &

Galliæ regis scriptum in Cæsarē.

conuulso subueniret: in hac autem tam graui deliberatione, Deum, 1552
qui sit iustus iudex, ostendisse rationem peropportunam: Octauium enim Farnesium, Placentiæ ducem atque Parmæ, cui Cæsar & Iulius pontifex tendebant insidias, auxilium ab se flagitasse, & iniurijs omnibus expositis, ut patrocinium ipsius atq; Mirandulani susciperet, impulisse: posthæc interuenisse Germaniæ quoque principum querimonias illas, qui fœdus inire secum postularint, quòd ea sola ratione rempublicam posse restitui dicerent: quàm sint autem graues atq; iustæ causæ, quamobrem principes ad arma ueniant, nolle se commemorare, quòd ex ipsorum scriptis hoc intelligi poßit: sed tamen perpendat quisq; secum, an non iustißimo dolori causam præbeat hæc aduersariorum inexhausta cupiditas, qui rebus Imperij pessundatis, in suũ ærarium atq; fiscum omnia conuertant? an non satis hoc declaret Vtricensis, Leodina, Cameracensis prouincia? num Geldria, num Constantia, & aliæ multæ ciuitates oppreßæ? Burgundiones imminere iam Treuiris & Menapijs & Vuirtembergicis, ac in ipsorum fines imprimere sua uestigia, & Lantgrauij ditionem non uno modo dilacerare: huius esse generis, quòd suos legatos ab Imperij conuentibus Cæsar excludit, quòd edicit, ne quis externis militet, quòd egregios & militiæ laude claros atque præstantes uiros è medio tollit, & in his Vogelspergium, cuius ipse fuerit supplicij spectator, Augustæ, quò uidelicet animum expleret: an non peßimi sit exempli, quòd ingentibus præmijs homines inuitat atq; conducit ad cædem eorum, qui sibi militent? certè paucis explicari non posse, quibus artibus utantur aduersarij: nam & in illud Cameræ tribunal, & in Imperij consessum ab ipsis adhiberi atq; summitti, quorum opera perficiant & consequantur quod uolunt: nimirum, in hoc genus homines, præsertim autem in Camerales, omnium malorum transferendam esse culpam: his adeò de causis non se potuisse petentibus Germanis auxilium denegare: fœdus ergò fecisse cum illis, nec id modò, uerumetiam omne robur & se ipsum impendere huic bello constituisse: neque uerò priuatum ullum compendium atq; fructum in eo spectare, sed hoc solùm agere, ut restituta Germania, liberato Saxoniæ duce, Ioanne Friderico & Lantgrauio, quos diuturna & indigna captiuitate constrictos ille detineat, laudem atque gloriam immortalem consequatur, ut olim Flaminius,
pro-

1552 propter uindicatam à seruitute Græciam: nec esse, quòd uim ullam quisquam metuat: quum enim libertatis causa bellum hoc suscipiat, omnem operam se daturum esse, ne cui noceatur immerenti: credant igitur huic promisso, quod sanctè ipsis confirmet, neq; fidem habeant aduersarijs, qui sui consilij esse dicant, ut ecclesiasticorũ ordinem affligat: etenim non modò nihil eiusmodi se cogitare, sed illos etiam omneis in suam recipere tutelam atq; patrocinium, modò sibi socijsq; rectè caueant: nam recuperata libertate magnam sibi spem fieri multorum literis, futurum, ut ecclesiæ quoq; sarciatur concordia, legitimis rationibus, omni submota procul ambitione & cupiditate priuata: quicquid etiam ipse poßit eò conferre, libenter facturum: hæc esse, de quibus ipsos putarit admonendos, ut quid suæ sit uoluntatis atque consilij, intelligant: itaq; petere, ne quis in tam iusto bello, quod Germaniæ salutis causa necessariò susceptum sit, uel sibi uel socijs ullum inferat impedimentũ: nam alioqui, si quis erit adeò remotus ab omni pietate & officio, quod patriæ debetur, ut resistendum esse putet, eum se ferro uastaturum & igni: & quanquam inuitus ita faciat, tamen, si quis erit talis, eum, ut uitiosum & morbidum aliquod membrum, à reliquo corpore resecandum esse, ne cõtagione sua lædat, & ita cohercendum, ne quid damni præterea dari poßit: cætera licere, ut ex legato suo Ioanne Fraxineo, Baionensi episcopo, quem ad ipsos miserit cum amplioribus mandatis, cognoscãt, & orare, ut ei fidem habeant. Hoc scriptum, typis excusum, & editum lingua populari, præferebat in fronte pileum inter duos pugiones, idq; symbolum esse libertatis, asscriptum erat. deinde suberat titulus regis, qui se libertatis Germaniæ & principum captiuorum uindicem nominabat. hoc symbolum nonnulli repertum in uetustis numismatis, & à percussoribus C. Cæsaris usurpatum fuisse dicunt. Quòd Cæsarem ait designasse præmium illis, qui suos aliquot militum tribunos trucidassent, ita res habet. Cæsar, edicto nuper proposito, grauißimis uerbis denuò proscripserat Ringrauium, Recrodum, Rifebergum, Schertelinum, qui quidem omnes Galliæ regi militabant, ut antè diximus, & ad quatuor aureorum millia, præmium ei constituerat, qui ex his quempiam aut uiuum ipsi repræsentasset aut mortuum. nam hi causam plurimùm adiuuabant, & inito fœdere, quod diximus, in Germaniam profecti, militem

Libertatis symbolum.

militem conductum in Galliam adducebant. Et Schertelinus quidem, quum annis aliquot frustrà solicitasset, nec ullius hominis intercessione Cæsari posset aut Ferdinando reconciliari, coactus propemodũ ad Galliæ regem transierat. Hæ principum & regis literæ, per Germaniam disseminatæ, spem in alijs, in multis uerò, solicitudinem atque timorem excitarunt. Mauricius, qui dissimulanter ageret omnia, calendis Martij conuentus agit ordinum suæ ditionis, & inter alia proponit, quia citetur à Lantgrauij filijs, ut se sistat, non sibi licere tergiuersari diutius, aut illorum expectationem fallere: discessurum igitur ad illos, fidei seruandæ causa: pareant autem interea moremq; gerant Augusto fratri, quem sibi per suam absentiam legauerit, & ad finium defensionem copias cogant, ne quid imparatis accidat. Huic aderat actioni Brandeburgicus elector, quòd ei dictus erat dies: cùm autem à Lantgrauij filijs ei permitteretur, ut proximè citatus fidem liberet, seq; sistat, domum reuertit. Mauricius autem rebus domi constitutis, & consiliarijs aliquot adiunctis Augusto fratri, paruo cum comitatu contendit ad illas, quas per Turingiam habebat, ut antè diximus, copias, & progressus, Lantgrauij filium operitur. Prius, quàm domo discederet, Misniæ Burggrauius, uti uocant, Henricus, ex illustri Plauiorum familia, Bohemiæ cancellarius, Ferdinandi regis nomine, cum illo de conciliatione diligenter egerat. Lantgrauij filius, productis copijs, quum decimo octauo die Martij uenisset Erlebachum, adesset etiam orator Gallicus Fraxineus, à Francofurdijs inter alia petunt uterq; per literas, ne Cæsaris ullum admittant præsidiũ. Et quanquam illi non satis apertè nec idoneè respondebant, tamen quia progrediendum erat, nihil est actum aliud. Sexto pòst die, Mauricio sese coniungit: cumq; deinde triduo pòst, omni cum exercitu Schuinfurtum uenissent, Mauricius ei demonstrat, Ferdinandum regem uelle intercedere, perque literas & legatos non obscurè significare, quasi à Cæsare potestatem habeat agendi, de ipsius quoque parentis liberatione. Ille igitur, adhibito Galliæ regis legato, quò minus Ferdinandi regis conditiones audiantur atq; postulata, non recusat. Eo constituto, per Roteburgum, Dingelspœlum, Norlingam, magna celeritate petunt Donauerdam: Roteburgi sese coniungit ipsis Albertus Marchio Brandeburgicus, cum suis tum equitum tum peditũ copijs. quacunq;

1552

Mauricius in armis.

transf-

1552 transirent, suam in potestatem redigunt oppidanos, & ijs, quos antea Cæsar delegerat, abrogatis, nouum instituunt magistratum: simul pecuniam illis imperant atque tormenta. Et quia præsidio non magno tenebatur Augusta: deinde, quòd ijs ipsis ferè diebus, muri pars quædam atq; ualli collapsa fuit, maximis itineribus, & ultima die Martij, ne nocturno quidem intermisso tempore, pergunt, et calendis Aprilis ad meridiem eò perueniunt, & factis decursionibus hostile signum edunt. Erant in urbe, missu Cæsaris, ad quatuor signa peditum: sed cùm oppidani quarto pòst die deditionem facerent, discedendi fuit illis facta potestas. Germaniæ deinde superioris ciuitates, & in his quoque Noribergam, conscribunt, & ut Augustæ sibi præstò sint ad exitum Aprilis, mandant, simul Vlmenses, qui nouem tantùm milliaribus absunt ab Augusta, ut ipsos rebus omnibus adiuuent inq; societatem ueniãt, urgent. His ferè diebus, princeps Salernitanus, per occasionem dißidij cum prorege Neapolitano, deficit à Cæsare, Galliamq; petit. Dum hæc in Germania geruntur, Galliæ rex, ingenti cum exercitu progressus, Tullum & Virodunum, ad Galliæ fines oppida Imperij capit, deinde Lotharingiam petit, & principem puerum in Galliam mittit, circiter nouem annorum, quantúmuis deprecante matre uidua, suamq; filiam in matrimonium ei spondet: dumq; his rebus ipse detinetur, legatus eius Connestablius, Annas Momorancius, qui primam aciem ducebat, Metim, urbem Imperij celebrem, occupat, Aprilis die decimo, quum & modicũ esset intus præsidium, & Galli multa pollicerẽtur, & ipsorum libertatis retinendæ causa, regem arma sumpsisse dicerent. Quum enim Galliæ finibus rex egrederetur, quod fuit ad Idus Martij, datis ad illos literis & mißis internuncijs, cõmeatum sibi tantùm expediri petebat, ut per ipsorum fines traduceret exercitum, pollicitus omnẽ beneuolentiam. utebatur autem administro cardinali Lenoncurto, urbis episcopo, qui studium ipsius atque uoluntatem senatui commendabat. Connestablius quoque scripserat eis amicißimè: uerùm ubi propius ad urbem cum copijs uenisset, intromitti petebat, & obtinuit: postridie portas & munitiones omnes in suam potestatem redegit. Venit etiam eò pòst, ipse rex, ad decimum octauum Aprilis diem, & quatriduo commoratus, inq; suam fidem adacto senatu & populo, præfectum eis constituit, Gonnorium, & arma

Augusta principibus deditur.

Salernitanus deficit à Cæsare.

Gallus Lotharingiam & Mesim occupat.

tradi,

tradi, inque locum unum comportari, & urbem communiri iubet. 1552
Idem facit in ijs, quæ dixi, oppidis, pérque Lotharingiam, ac præmissis nuncijs Argentoratum, Haganoam, adq; loca finitima, & ad episcopum Argentinensem, frumento sese iuuari petebat & cõmeatu. Capta, ut diximus, Augusta, & ueteri restituto senatu, quem Cæsar aboleuerat, iure quoque suffragiorum reddito tribubus, confœderati principes, Vlmam, recusantem ipsorum fœdus, contendunt. quò cùm Aprilis die duodecimo uenissent, urbem obequitant: cumq́; tormentis peterentur, iniuriam sibi satis fieri, & aureorum millia trecenta eo nomine postulant, ijsq́; denegatis, hostiliter agunt. Mauricius autem illinc profectus Lincium petit, Austriæ oppidum, ut de pacis conditionibus ex Ferdinãdo cognosceret. Is enim, de uoluntate Cæsaris, uti diximus, intercedebat. deinde Cæsar præcipuos Germaniæ principes literis erat hortatus, darent operam, ut incendium hoc restingueretur, & pacis inirentur rationes, cui minimè sit ipse defuturus: cumq́; nonnulli fidem eius implorarent, quòd contra tantam uim nihil ipsi possent, confirmatis eorum animis, respondit, actionem pacis institutam, sua quidem spe fœlicem habituram exitũ. sin minus, tum se nec ipsis, neq; reipublicæ defuturum. Vlma, per sex dies obsessa, principes, Aprilis die decimo nono, Stocachum, oppidum Hegouiæ petunt: ibi Galliæ regis nomine depensa fuit eis pecunia trimestris, uti conuenerat, et exhibitus obses Gallicus, Gamæus Marchianus: nam alter Nantolietus, in uia mortuus erat. Principum erant obsides, quos regi dabant, Christophorus dux Megelburgius, & Lantgrauij filius, Philippus. Aprilis ultimo die principes ad Danubium reuertuntur, milliaribus aliquot infra Vlmam. Interea Brandeburgicus Albertus Vlmensium uicos & oppida uastat incendijs, & pecuniam extorquet, & ipsorum arcem Helfestænum, excelso loco positam, capit, eiq; præsidium imponit, & propinquum oppidum Gislingam, quod Vlma tribus abest milliaribus, cum proximis aliquot uicis, xviij. millibus aureorum mulctat. Vbi Lincium uenit Mauricius, de liberando socero Lantgrauio, de religionis atque doctrinæ componendo dissidio, de rectè constituenda republica, de pace cum Galliæ rege, socio & confœderato facienda, de proscriptis in gratiam recipiendis, proponit. hi erant Ringrauius & alij, quos paulò suprà nominauimus, et in

Principes Vlmam obsident.

Obsides Galli & Germani.

Conditiones pacis à Mauricio propositæ.

1552 his etiam Hedeccus, qui superioribus annis in Mauricij clientelam sese dederat, ut antè dictum est. in eius uerò caput Cæsar nullum constituerat præmium, ne Mauricium offenderet, ut est credibile. Ad ea postulata, Ferdinandus, quicum erant Maximilianus filius, & gener Albertus Bauariæ dux, & Cæsaris item legati, respondet. non recusare Cæsarem, quò minus liberetur Lantgrauius, sic tamen ut statim discedatur ab armis: de religione déque republica, placere, ut in proximo Germaniæ conuentu cognoscatur: ut autem Galliæ quoq; regis habeatur ratio, perquàm esse graue Cæsari, licere tamē ut ex eo Mauricius resciscat, quemadmodum uelit pacisci: proscriptos etiam posse in gratiam redire, modò conditioni, quam Cæsar tulerit, obtemperent. Adhæc, petebat Ferdinandus, ut facta pace, Mauricius operam suam ipsi præstet in Vngaria, néue milites ad Galliæ regē dilabantur. Cùm autem ad ea Mauricius respondisset, & absq; sociorum assensu nō sibi licere quicquam statuere diceret, ita fuit discessum, ut ad Maij diem uigesimum sextum rursus conueniatur Passauij, quod est inter Ratisbonam atque Lincium, ad Danubij, & Oeni confluentem, oppidum: uenirent etiam eò principes intercessores, eorumq; legati. Calendis Maij, Langrauij filius et Ioannes Albertus Megelburgius Gundelfingam traducunt copias, & totos ibi dies octo Mauricium ab Austria reuertentem expectant. qui cùm uenisset, postridie recensetur exercitus ad Laugingam, Ottonis Henrici Palatini oppidum. nam & huius prouinciam recuperauerant, à Cæsare possessam, & episcopum Augustanum finibus eiecerant. & Palatinus quidem Otto fœderi sese coniunxit illorum. Inde conuerso itinere petunt alpes. Accidit autem ut ad hoc tempus inducias ab ijs impetraret rex Ferdinandus, quæ uigesimo sexto Maij die inchoatæ, ad octauum Iunij diem exirent. Colligebat interea Cæsar copias ad alpiū radices, quæ Rutæ oppido conueniebant. In his motibus episcopus Augustanus cardinalis, qui & alioqui non abundabat, & damni plurimum acceperat, uti diximus, Romam petit, ut à pontifice nouas facultates acquireret atque sacerdotia, quibus lacunas illas iterum expleret. Deinde, Cameræ iudices profugiunt Spira. nam & Galliæ rex & principes in suis illis, quæ dixi, scriptis, offensionem non obscurè significabant, & in ipsos omnis propè perturbationis culpam transferebant. Galliæ rex, per Lotharingiæ

Otto Palatinus prouinciam suā recuperat.

Cameralium fuga.

ringiæ fines cum exercitu uenit Tabernas, Maij die tertio, quatuor ab Argentorato milliaribus, oppidum ditionis episcopi. Postulauerat ab Argentinensibus antea, uti rebus necessarijs exercitui subuenirent. Ea de causa missi fuerunt ad eum legati, Sarburgum, septem ab urbe milliaribus, qui certum frumenti modum atq; uini deferrent, Petrus Sturmius, Fridericus Gottessemus, Ioannes Sleidanus: sed Connestablius ferè pro nihilo ducebat quod erat oblatum: & quanquam legati sic ab eo discesserant, ut referrent ad senatum, ac postea renunciarent, ille tamen postridie missis ex nobilitate duobus, urgebat responsum, multa commemorans de regis in Germaniam studio & uoluntate præclara, tum etiam, quo consilio rex arma sumpsisset, uidelicet, ut oppressam Germaniæ libertatem uindicaret. Alterum erat postulatum, quandoquidem plærisq; rebus haberent opus milites, ut ea sibi in urbe comparare ipsis liceret, utq; permitteretur opificibus in castra deferre suas merces, ac uenum exponere. Senatus ad ea respondet. in eiusmodi rebus, quæ tanti sint momēti, nihil consueuisse decerni, nisi de totius reipublicæ senatus uoluntate: re deliberata, quid suæ sit sententiæ, missis iterum legatis, demonstraturos. Ad eum modum illis dimissis, altera die fuerunt ijdem in castra remissi legati, quæ tum erant Tabernis. eorum audito sermone, cum aliquantò plus, quàm antea, deferrent, et simul, cur milites in urbem admitti non oporteret, exposuissent, Connestablius cœpit loqui stomachosius, & collatione facta, quàm essent iniqui iudices & beneficiorum regis, & iniuriarum Cæsaris, acriores paulò uoces addebat. Exitus orationis erat, ut diceret fore, ut postridie rex ipsis loquatur, qui sit eadem, quæ iam ipse dixisset, confirmaturus. Altera die legati ad regem accersiti, quicum erant Lotharingiæ cardinalis, princeps Vendomensis & Connestablius, quid cum Connestablio binis iam esset actum colloquijs, commemorant, & tantundem auenæ, quantum antea frumenti, deinde aliquantò etiam plus uini deferunt, obsecrantes regem, ut & pro ueteri amicitia, quæ Galliæ regibus esset cum Argentinensi republica, proq; sua etiam humanitate boni consulat quod esset oblatum: magnas esse militum copias in urbe, maximam quoque uim hominum ex agris eò confugisse, neque posse ciuitatem ea, quam haberet, annona carere. Rex, habito cum suis colloquio, cœpit ipse referre, qua de causa uenisset in Germaniam,

1552

Galliç regis postulata ab Argentinensibus

1552 prorsus in eandem sententiam, ut pridie Connestablius: alimoniam esse planè necessariam, nec ulli, qui non sit hostis, denegandam, offerenti precium: ea si destituantur milites, rationem ipsos inire, quomodò sibi illam cōparent: in eo autem quantum sit incōmodi, facilè quemuis intelligere. Quod erat oblatum, rex quidem non repudiabat, sed panem sibi dari uolebat: legati contrà, frumentum: de quo cùm non conueniret, infecta re discessum fuit. Legatis domum reuersis, senatus decreuit. quoniam eius frumenti, quod esset in urbe, nihil dari posset, ut in uicinis circùm locis, quantum liceret panis conficeretur. nam et Connestablio & regi dixerant legati, ciuitatis eum esse statum, & temporis quoq; conditionem eiusmodi, nihil ut ex urbe sit expectandum: apud finitimos autem si quid fortè colligi posset, non grauatè communicaturos. Hoc autem eò senatus decreuit, ne quid in aratores ac homines rusticanos eorumq́; fortunas grauius admitteretur. Atq; ita, quod subitò per uicos & oppida comparari potuit, in castra fuit deuectum, sed hoc ipsum perquàm erat exiguum. Occupata Lotharingia, & urbe Meti, Argentinenses è uestigio conscripserant ad quinque circiter militum millia, præsidij causa deinde multa tum publica tum priuata ædificia circum urbem, & hortos & arbores & quicquid omninò uel prospectum impediebat, uel hosti poterat commodare, demoliebantur, & qua parte cumprimis erat necesse, nouam urbis munitionem instituebant. Id permolestè Gallis accidit, & in colloquio posteriori Connestablius hoc ipsum ad legatos minimè dissimulabat. Creditur enim, spem illos prope certam concepisse, ut, quemadmodum amicitiæ quadam ostentatione, Metim ingressi fuerant, sic etiam ab Argentorato non excluderentur: cùm autem scirent munitissimam esse urbem, & tanto præterea studio uiderent ad defensionem omnia parari, mutato, ut est credibile, consilio, deflexerunt, & Maij die septimo promotis castris, Haganoam, inde Vuissenburgum petebant. Huc ad regem uenerunt legati, à Palatino principe, à Moguntino atque Treuirensi, collegis, à Cliuensi ac Vuirtembergico, qui reipublicæ causa Vuormaciæ nuper conuenerant. Eorum hoc erat postulatum, ut ab agrorum uastatione rex abstineat, & miseræ multitudini parcat: &, quandóquidem libertatis Germaniæ causa belligerari se profiteatur, ut sistat exercitum: nam si longius procedat, futurum hoc maximo

Argentinenses se muniunt in Gallū.

Postulata Principū aliquot ad regem.

cum

cum Imperij detrimento: petere autem, ut ad consilia pacis animum adijciat: eius rei mentionem ad Cæsarem & iam se fecisse, & deinceps quoque facturos, ac omninò bene sperare: quòd de fœdere ineundo scribat, orare, ut in eo sui honoris & existimationis rationem habeat: etenim pro ea, qua sint Imperio deuincti, fide, nòn hoc ab se posse præstari: sed tamen omnem daturos operam, ut publica pax constituatur: adhæc, plurimùm obsecrare, ut Argentinensium finibus parcat, qui sint Imperij libera ciuitas, & ut ipsius intercessione Vuirciburgum episcopum Albertus Brandeburgensis tractet humanius. Eodem ipso tempore, quod fuit undecimo die Maij, literæ fuerunt ad regem allatæ Mauricij, quibus perscriptum erat, quid esset actum Lincij: simul petebat Mauricius, uti rex, quem ipse quoq; comprehendi uoluisset in actione pacis, explicaret, quibus conditionibus uellet cum Cæsare pacisci. His acceptis literis, rex, cui præter spem hoc accidisse putatur, biduò pòst, castra mouet, & relicta Germania, Lotharingiam denuò petit: sed ante discessum, ijs, quos dixi, principũ legatis respondet. se iam illud, cuius rei causa cum exercitu uenisset in Germaniam, esse consecutum: principes enim captiuos liberatum iri: causam hanc fuisse belli: satis itaq; gloriæ sibi partũ esse: quòd si deinceps ullum tempus incidat, quo suam operã Germania requirat, nulli se uel labori uel sumptui uel periculo parciturum: et nunc quidem reductis copijs domum se redire, præsertim, quum Galliam inuaserint hostes: quod ad miserorum hominum querimonias attinet, dolere sibi non mediocriter: sed nullam posse tantam esse ullo in exercitu disciplinam, ut non aliquid detrimenti secum adferat licentia militaris: ab se uerò diligentißimè caueri, ut & quàm minimum damni detur, & flagitia seuerißimè puniãtur: de Cæsare, deq; pace quod scribãt, omninò se hoc ab ipsis expectare: suo iam labore, studio atq; uirtute respirasse Germaniam ab illis ærumnis, quibus oppressa iacebat: ipsis autem esse prouidendũ inprimis, ne restitutam opera sua, libertatem, turpiter amittant: de Argentinensibus quod petant, non se posse ipsis denegare, tametsi, quo tẽpore cum exercitu erat ad ipsorũ fines, magna fuerit militũ eius urbis proteruitas in suos et insolentia. In Germaniam rege profecto, Cæsaris copiæ Belgicæ, Martino Rossemo ductore, Campaniæ Gallicæ fines longè lateq; uastabant incendijs, & Astenæum oppidum, Mosæ uicinum,

1552

Maurici literæ ad regem.

Galli ad postulata principum responsio.

Rossemus Campaniam Gallicã uastat.

1552 Lotharingicæ ditionis, nuper à Gallis occupatum ceperant. hæc putatur una fuisse causa, cur exercitum rex abduxerit, altera, quòd Mauricij factum minus probaret, deinde, quòd de Argentorato spes fefellisset. Motis Vuisseburgo castris, uenerunt ad regem ab omnibus Heluetiorum pagis missi legati. Ferdinandus rex finitimam habet Heluetijs regionem, Sontgouiam. eius agri primum locum obtinent Ensemenses. hi de suo periculo soliciti, Heluetios orauerant, ut pro ea, quam ad regem haberent, authoritate atq; gratia, intercederent. Ipsorum itaq; rogatu atq; sumptu profecti, uicinas etiam ciuitates, Colmariam, Seletstadium, & Argentoratum, regi cōmendabant, quòd dicerent hanc regionem omnem ipsis arcta necessitudine coniunctam, ob uicinitatem, & frumentum inprimis abundè subministrare, cùm sit opus, ita quidem, ut nullum eis dari possit damnum, quod non ipsi quoq; sentiant. His propè Bipontium rex, Maij die uigesimo respondet. Ensemensibus condonare se, modò quos in uinculis habeant è suis, milites, dimittant: ad alios uerò, pro quibus uerba fecerint, quod attinet, se nihil unquam in eos cogitasse grauius: & quanquam Argentinensium milites aliquantò durius exceperint suos ante portas, & reiecerint, qui fortè mercandi gratia eò uenissent, tamen non ideò se discessurum ab amicitia, uel ipsorum, qui deprecentur & interueniant, causa: nūc, quando Lotharingiam teneat, uicinitatem sibi cum illis intercedere, contra cuius rationem nihil sit ipse facturus: eandem se quoque uoluntatem & officium ab ijs inuicem expectare. Fuerant antea Tabernis, à senatu Basiliensi ad regem eadem propè de causa missi legati, quibus etiam liberaliter responsum fuit. De Mauricio suprà diximus, quemadmodum Lincio discessit: Ferdinandus etiam peracto conuentu statim ad Cæsarem contendit Oenipontem, explicandi causa negocij. Reuersus autem in castra Mauricius, alpes unà cum socijs petit, ut ante diximus: & quum propius eò uenisset, Gallici oratoris hortatu statuit eos adoriri milites, quos ijs locis Cæsar conscribi iusserat. quumq; Maij die decimo septimo non procul abesset à Fiessa, quod est in alpium aditu positum oppidum, ad Lœchum flumen, exploratores emittit, qui de hoste cognoscant. hi propè omnes, claustra montium illos & angustias tenere, seq; ita communiuisse renunciant, ut eis noceri omninò non possit. Itaq; delectos aliquot ex omni

Heluetiorū ad regē intercessio.

Mauricius petit alpes.

numero

numero principes emittunt, qui cùm propè ad illorum castra excurrissent, nonnullos intercipiunt, & ad suos abducunt: ex ijs multa cognoscunt, & postridie cum peditatu progreßi, ducentis tantùm adhibitis equitibus, Fiessam contendunt: & cùm Ruta non procul abessent, ad uiarum angustias deueniunt, occupatas à milite Cæsariano, circiter octingentis, cum duabus machinis, quas appellant campestres. Impreßione autem facta, cùm in eas angustias penetrassent, loco deijciunt hostem, qui fuga dilapsus, ijs qui prope Rutam castra fecerant, timorem ac trepidationem adfert. Principes è uestigio secuti, impetum in illos quoq; faciunt, ac demum profligant. ex ijs ad mille partim capti sunt, partim interfecti, partim in Lœchum præcipitati: signum quoq; fuit eis unum ereptum. Altera luce pergunt ad eam, de qua non semel diximus, arcem, Erebergum: & quum approbante fortuna, sub arce positum propugnaculum, & aditum ipsum atq; claustra uiarum occupassent, captis etiam tormentis magnis instructis, per montem aduersum atq; præruptum ad arcem euadunt, etsi multis peterentur telis, eamq; deditione facta capiunt. Erant ibi præsidio peditum signa tredecim: ex ijs capta sunt nouem, quatuor autem elapsa, et in his tria, Germanorum, unum autem Italorum. Capti sunt autem ad tria circiter millia, quum illi paucos è suis desiderarent. Mauricius deinde magno fuit in discrimine. cùm enim progredi uellet, milites illi, quibus præerat Risebergus, recusabant, nisi stipendium ipsis extraordinarium, ob captam arcem penderetur: id autem iniquum esse dicebat Mauricius, & simul è seditiosis unum, qui præ cæteris fortiter clamabat, comprehendi iubet. ibi uerò cæteri omnes, nō hastis modò, sed tormentis etiam manuarijs emißis illum petunt, ita quidem, ut celerrima fuga uix ægrè uitam seruaret. Maij die uigesimo primo duæ legiones mittuntur per alpes Oenipontem, quòd illinc bidui uia distat. equitatus erat omnis cum legione una circum Fiessam atq; Rutam, aditus defendēdi causa. Mauricius ac socij principes insecuti postridie, Zirlæ, quod duobus non magnis milliaribus abest ab Oeniponte, peditatui sese coniungunt: Cæsar autem, ubi de capto Erebergo cognouit, noctu, maxima celeritate tumultuariè discedens Oeniponte cum Ferdinando fratre, qui persuadēdæ pacis causa nuper eò uenerat, ut antè diximus, & per alpes, quà Tridentum itur, ad læuam deflectens,

1552

Erebergum arx capta à Mauricio.

Mauricij periculū.

Cæsaris fuga nocturna.

1552 Villaeum, quod est in Carnis oppidum, ad Drauum flumen, sese recipit, quum Saxoniae ducem, Ioannem Fridericum, toto iam quinquennio captiuũ, paulò antè dimisisset, ne uidelicet hostis ad suam gloriam istud referret, quod quidẽ ipse captiuus etiam minimè uolebat. Liber factus, nihilo minus Caesarem, quocunque iret, comitatur. In hoc ipso tempore, soror Caesaris, Maria, conuentus agebat Aquis, oppido Belgicae, foederis ineundi causa cum uicinis Et Cliuensis quidẽ princeps, per legatos excusat: Coloniensis autem archiepiscopus, Adolfus, eò profectus, in Burgundicae domus uenit societatem: idem facit Leodinus etiam episcopus, Georgius Austriacus. Vbi uenit Oenipontẽ Mauricius, quicquid ibi repertum est rerum Caesaris & Hispanorum, & cardinalis Augustani, direptum fuit: Ferdinandi regis autem atq; ciuium bonis nihil est datum damni. Et quia triduum solum erat reliquum ad inducias, quae futurae tractationis causa constitutae fuerant, ut antè docuimus, Mauricius illinc Passauium petit: socij uerò principes, idem, quà uenerant iter ingreßi, Maij die uigesimo octauo Friesam reuertuntur, ac deinde per internuncios tam suo, quàm Mauricij nomine literas euulgant Augustae, & quandoquidem in superioribus nostris, inquiunt, scriptis affirmamus, tuendae religionis atq; libertatis Germaniae causa potißimùm, ad arma nos uenisse, res ipsa flagitat, & officium requirit, ut & ecclesijs & iuuentuti praeficiantur idonei doctores. Iam uerò, quemadmodum hostes ueritatis id semper egerint, ut pijs doctoribus oppreßis, idolum restitueretur pontificium, & iuuentus in erroribus illis atq; falsis dogmatis educata sensim adolesceret, id adeò manifestum est, ut ampliori non egeat demonstratione. Nam etiam eo tempore, cùm non dubitarent profiteri, minimè peti religionem, totis uiribus huc incubuerunt, ut pura doctrina funditus extirparetur. Nec enim pios modò doctores in uincula coniecerunt, uerùm in hac etiam urbe per iusiurandum adegerunt eos repentè ac magna quadã inhumanitate, ut extra fines Imperij decederent. Et quanquam iusiurandum illud cumprimis impium est, ideoq; nullo iure uel aequitate nititur, tamen, ne quis calumniae locus esset, illos ipsos ecclesiae ministros atq; ludimagistros ab aduersarijs eiectos reuocauimus, quoniã id officij nostri esse putamus. Itaq; illos omneis, quicunq; sunt ad hunc modum exterminati, sicut diximus, ab eo, cui per uim contra leges

Saxoniae dux libertati restitutus.

Scriptũ Principũ de restituendis Ecclesiae ministris

leges astricti fuerunt, iusiurandi uinculo prorsus expedimus, ac libertati restituimus, & iniungimus, ut non solùm in hac urbe, uerum alijs etiam in locis, prout ipsorum est uocatio, uerbum Dei purè, iuxtaq; confeßionem hic olim exhibitam, doceant, & rectè pieq; iuuentutem in literis erudiant, nostro confisi patrocinio atq; tutela. Mandamus autem, ne quis illos, quasi contra fidem datam faciant, ullo uerbo uel iniuria perstringat. Quum enim, nullo suo merito, solùm propter ueritatis profeßionem, multis iam mensibus in exilio uixerint, non dubitamus, quin uicem illorũ uiri boni doleant, & omni fauore studioq; prosequendos esse ducant. Et quoniam ij, qui per illorum absentiam in hac urbe docuerunt, suspecti sunt & inconstantes, ita quidem, ut propter diuersam docendi rationem, cum his, quos reuocauimus, commodè esse non poßint, à senatu petimus, ut illos à concionibus amoueant, & ita sese gerant, ut huic edicto nostro sua cõstet authoritas. Quũ hæc Iunij die septimo principes promulgassent, quinto pòst die, ministros ecclesiæ loco restituunt, & concionibus denuò præficiunt, summa cum populi uoluptate atq; lætitia. Prius, quàm Mauricius rediret Lincio, Brandeburgicus Albertus, digressus cum suis copijs, Vuolfgango, Teutonici, quem uocant, ordinis magistro, direptionibus & incendijs plurimum damni dat, & cùm ab eo pecuniam exegisset, in Noribergensium fines transit, & arcem quandam illorum ditionis, Lichtenauum, quinq; milliaribus ab urbe positam, & simul adiunctum oppidum, quinta die Maij deditione capit. Exercitus eius erat, equitum ad duo millia, peditum signa undeuiginti. Postridie, datis ad senatum literis, quanquam Galliæ rex, inquit, & confœderati principes, euulgato scripto, quid de republica sentirent, & quomodo Germaniæ libertatem recuperare, simulq; religionem constituere uellent, prolixè demonstrarunt, ea fiducia nimirùm, ut hoc illorum institutum nõ modò gratis animis uiri boni complecterentur omnes, uerumetiam totis uiribus adiuuarent, quod quidem à nonnullis etiam factum est: uos tamen, nec quid uestræ sit uoluntatis atque consilij, declarastis, nec ad indictum etiam Augustæ conuentum, legatos, ut audio misistis, uerùm ad defensionem comparastis omnia, tormentis huc illuc per mœnia dispositis atque propugnacula, & conductis copijs, ad extremum usque uelle uos perseuerare iactatis, ut quidem ad me defertur, eiusq;

1552.

Ministri eiecti restituuntur.

Alberti Brand. literæ ad Noribergenses.

1552 rei fidem facit, quòd nullos adhuc legatos mihi de pace misistis. quod tamen alij quidam & uiri principes & ciuitates longinquiores fecerunt. Cùm ergò scriptum illud regis atq; principum confœderatorum apertè profiteatur, eos, qui conatum hunc ipsorum uel impugnabunt, uel non adiuuabunt, in hostium numero habendos: deinde, cùm huic ego sim adiunctus militiæ, ut eos, quorum fines attigero, cogam ad officium, neq; locum ullum munitum, unde uis aliqua uel eruptio metuenda sit, à tergo relinquam: hac de causa, uobis, qui nondum satis fecistis expectationi, Lichtenauum arcem, quæ castris meis multùm incommodabat, ademi, conseruatis præsidiarijs, in quos tamen durius agere mihi licuisset. Et quia præcipuum adhuc restat, equidem et Galliæ regis & sociorum nomine à uobis peto, ut quid pro tuenda Germaniæ libertate, proq; constituenda religione facere constitueritis, clarè profiteamini, mihiq; die crastina denuncietis, ut quid à uobis expectandum sit, quóue numero uos oporteat habere, poßit intelligi. Cæterùm, quo tempore Schuinfurti Mauricius atq; socij conuenerunt, quòd fuit Martij die uigesimo sexto, sicut antea dictum est, fidem & societatem & instrumentum militare, & commeatum & maximam auri uim, à Noribergicis per internuncios petebant: sed post multam actionem, cæteris omißis conditionibus, cùm illi centum aureorum millia dependissent, pacem eis tam suo quàm sociorum nomine, per literas amplis uerbis promittebant. Cùm ergò nunc ipsis immineret Albertus, ad illos querimoniam deferunt: & quia Lincio nondum redierat Mauricius, Maij die tertio Lantgrauij filius Gundelfinga rescribens, bene sperare iubet: quinta uerò pòst die, cùm iã reuertisset Mauricius, ambo scribunt, & pacta seruare promittunt, et Alberti factum hoc sibi prorsus inopinatum esse, neq; probari, sed & omnem operam daturos, ut sua recuperent, quos etiam ei suppeditauerint ipsi copias, continuò uelle se reuocare dicunt. Acceptis Alberti literis, Noribergenses eodem die rescribunt, & quid Mauricius atque principes per transactionem ipsis promiserint, ostendunt, eamq; fuisse causam dicunt, quò minus eum miserint legatos. itaq; magnopere orant & obsecrant, ut arcem ademptam plenè restituat, in eoq; socijs gratificetur. Ille uicißim, triduo pòst: quia sibi non constet, quomodò transegerint cum ijs, & uerò Galliæ regis plurimùm intersit, cui sit non minus quàm

quàm illis addictus, petit, ut è suis familiaribus homini certo, quē sit 1552
in urbem missurus, publicè caueant, & transactionis exhibeant documenta. Gerunt illi morem, & exhibent: sed ipse nihilo secius, tametsi Mauricius atque socij diligenter intercederent & deprecarentur, undecima die Maij, rursum illis per epistolium denunciat, & Galliæ regis nomine cumprimis, ut intra paucas horas clarè sibi respondeant, an imperata facere uelint, postulat: cumq́; responsum, quale uoluit, non ferret, arcem Lichtenauū & adiunctum oppidum diripit, incendit, funditus euertit, æquatq́; solo, & quum oppidanis pecuniam imperasset, in suam & Georgij Friderici patruelis ditionem illos per iusiurandum adigit, & urbem obsidet. Itaq; Lantgrauij filius, equitum duas cohortes, quas in Vuolfgangum, ordinis Teutonici magistrum ei attribuerat, ilicò reuocat, & ad se redire iubet, maxima cum illius offensione. Truculentum ergò bellum orditur, & uicos illorū ditionis, ad centū, castella uerò, ciuiumq́; uillas ad septuaginta, simulq́; templa, cùm ea dispoliasset, syluam insuper, quam habent amplißimam, quæq́; non ipsis modò, sed & finitimis materiem atq; ligna subministrat, incendit, & ad ter mille iugera exurit. uicinis autem, ex nobilitate, & alijs iam antè, nisi parérent, bellum denunciauerat, inprimis autem episcopo Bambergensi & Vuirciburgico, quos etiam in hoc rerum statu ad grauißimas conditiones adegit. & Bambergensis quidē, ut se suamq́; prouinciam periculo iam imminenti subduceret, pacem ab eo maximis iacturis redemit. nam suæ ditionis oppida & præfecturas ad uiginti coactus fuit ei dare, confectis ea de re literis, Maij die undeuigesimo, simulq́; clientelas & beneficiarios omneis ei permittit. Vuirciburgicus autem aureorum millia ducenta, uiginti dependit, & simul eius debita, quorum erat summa, circiter trecenta, quinquaginta nummûm aureorum millia, in se recipit, & persoluere pollicetur. Noribergensium hanc tam indignā & lamentabilem fortunam miseratæ Sueuiæ ciuitates, quæ nuper ad Imperatū Augustæ conuenerant, ut suprà diximus, numero ad uiginti sex, per legatos ex omni numero delectos, intercedunt, Augustani cumprimis: & ubi Noribergam fide publica uenissent, multis in medium adductis, ad pacē eos hortantur, deq́; captis alpium claustris, Erebergo, dicunt, & eum Italiæ Pannoniæq́; statum esse demonstrant, ut auxilium nullum atq; subsidium ab

Bambergensis & Vuirciburgicus mulctati ab Alberto Brandeburgico.

1552 ullo sperari posit: conditiones deinde ab Alberto propositas exhibet. Illi, pro suscepto labore studioq; gratias agunt, & quam nullam habeat Albertus armorum causam in ipsos, & quid cum Mauricio sit actum atq; socijs, ostendunt: & quia conditiones oblatæ sint eius generis, ut partim ab se non præstari, partim ad Cæsarem atq; Ferdinandũ regem excusari nullo modo poßint, extrema sese pati, remq; Deo uelle commendare dicunt: sic enim sibi conscios esse, ut non Cæsarem modò, sed omneis quoq; principes, & ipsius quidem Alberti propinquos etiam atq; necessarios ferre poßint arbitros. Cùm hæc intercessores, opportunè, commodisq; uerbis ad Albertum detulissent, & ille non solùm non mitesceret, uerumetiam atrocißima quæque minaretur, Iunij die quarta per literas illis demonstrant, implacabilem eius esse animum, neque se potuisse illum ad æquiores adducere conditiones. Albertus autem uehementiori, quàm prius, impetu, rursus in urbem tormentis fulminat, & ignem in diuersa loca conijcit, & nocte quadam oppugnat, quòque plus terroris adferret, suburbium unum incendit. Adhoc ipsum uerò tempus in illius castra uenerunt à Mauricio simul & à Lantgrauij filio mißi de pace legati, Georgius Tannebergus, Gulielmus Schachthus. hi ciuitatum adhibitis legatis, qui re desperata discessuri fuerant alioqui, pòst multam & laboriosam actionem, utrisque demum persuadent, & pacem constituunt. nam & nouis copijs nuper erat auctus Albertus, Iobo Dalbeco, Christophoro Oldeburgo, ductoribus, & Mauricius, datis ad senatum literis, Alberti factum hoc sese molestißimè ferre, neque tamen mederi iam posse, nunciabat. pacis hæ fuerunt leges: aureorum millia ducenta dependant: tormenta magna sex, instructa rebus omnibus tradant: principes confœderatos, ut Augustani, fauore prosequantur: ipse uicißim illis ablata restituat. Itaq; sub uigesimum Iunij diem, urbis obsidio, totius propè Germaniæ celeberrimæ potentißimæq;, & rebus omnibus instructißimæ, sed & inprimis munitæ, soluitur. Hoc tam egregio successu factus alacrior, Iunij die uigesimo dat literas ad Vlmenses, è castris in ijs perscriptum erat, Noribergicos, maximo ipsorum cum detrimento, domitos ab se, pacis accepisse cõditiones, & facturos, quod ipse atque socij præscripserint: nunc ergo se constituisse & ipsos obsidere, sed longè secus, & arctius multò, quàm nuper: quòd si consilium

Noribergenses paciscuntur cum Alberto.

Alberti Brandeburgici literæ ad Vlmenses.

lium suum fortuna comprobet, nulli se masculo, qui septimum sit annum egressus, parciturum, nisi ad sanitatem redeant, & mißis quamprimùm legatis, omnino sibi socijsq; satisfaciant, & nuper quoq; factæ rebellionis culpam eluant: in eo autē quid facere uelint, per ipsum cui literas dedisset, apertè nunciari iubet. Ad eas literas paucis illi respondent. incolumes quidem, & quándiu uita suppetat, nihil se facturos corū quæ postulet. Galliæ rex, Germaniæ finibus egressus, tripartito demum exercitu Vualderfingam uenit, quod est ad Saram flumē, Lotharingicæ ditionis oppidulum. Ibi consociatis copijs, uigesimo quinto die Maij progressus, & traiecto Mosella flumine, cùm in Luceburgicum agrum uenisset, populationibus & incendijs omnia uastat, exemplo Rossemi prouocatus, ut quidem ipsi ferebant, & Astenæum oppidum recipit, à defensoribus uacuum. Rossemus enim domum reuerterat: castris deinde positis, Danuillerium oppidulum deditione capit, pòst etiam Iuœum, ex præcipuis ibi propugnaculis unum. Eo in oppido erat Mansfeldius Comes Ernestus, totius regionis præfectus, cum flore iuuentutis: hi omnes in hostium potestatem uenerunt: oppidum deinde, tumultuante milite, præter uoluntatem regis, ut aiunt, direptum fuit. Nunc ad Mauricium reuertemur. Is, tractandæ pacis causa, Passauium se contulerat, uti diximus. Ibi actione repetita Linciana, calendis Iunij, copiosius omnia proponit & explicat. aderant legati Cæsaris, Ferdinandus rex, Bauariæ dux Albertus, Salisburgensis, Eistetensis, episcopi. principum electorū omnium, Cliuenses etiam & Vuirtèbergici, multiq; præterea legati. Queritur Imperij rempublicam, quæ cumprimis libera esse debeat, ab exteris administrari, principum electorum authoritatē imminui, multaq; fieri nō consultis ipsis: quædam etiam ab Imperio diuelli & alienari: rationes iniri quomodo ius creandi Cæsaris illis auferatur: in comitijs, electorum sententias ferè postponi, priuatos electorum conuentus formidine quadam intermitti, iurisdictionem eorum minui, dum illos, qui prouocant ab ipsis, contra morem antiquum Camera recipit: ordinum Imperij controuersias augeri consultò, neque prius componi, quàm utrobiq; sit acceptum incommodum: in aula Cæsaris difficulter impetrari audientiam, neq; rem exactè cognosci, ferè propter imperitiam linguæ, neque sumptus modò sed & temporis ibi magnam fieri iactu-

1552

Galliæ rex Luceburgicum agrum uastat.

Conuentus Passauij.

Mauricij proposita Passauij

1552 iacturam: in comitijs agi parum amanter, & si quid adferatur ab aliquo pro republica, malam in partem accipi: crebris illis conuentibus atq; diuturnis exhauriri Germaniam, et domi multa sæpe negligi, neque tamen publicum statum effici meliorem imò deteriorem aliquantò, magisq; perplexum: grauibus edictis mandari, ne quis militet externis: eos, qui reconciliantur, astringi ne contra Cæsaris prouincias militent, itáq; ab Imperio diuelli: qui suis dominis bello Smalcaldico militarunt ex officio, mulctatos esse pecunia: qui eodem bello in Cæsaris amicitia permanserunt, ijs quoq; pecuniam esse imperatam, et sub auctione quidem, nisi mox darent, eorumq; legatis, quòd non statim assentirent, capitis periculo, ne iniußi discederent ab aula, mandatum esse: militem externum, in Germaniam introductum esse non semel, & finito superiori bello distributum huc illuc in prouincias, intemperanter atq; libidinosè multa fecisse, deq; subacta Germania gloriatũ, fore dixisse, ut patrimonio Cæsaris cõiungatur, & in primarijs urbibus exædificentur arces atque propugnacula: tormentorum uim magnam & instrumenti militaris, ueluti per ludibrium esse deuectam ex Germaniæ finibus ad exteras gentes: nonnullos, ambitione quadam, tormentis, quæ sibi fieri curassent, insignia principum Germanorum imposuisse, tanquam hæc illis eripuissent: euulgari libellos, & quidẽ priuilegio Cæsaris, ad Germaniæ summũ dedecus ac infamiam, quasi domita sit, inq; seruitutẽ redacta: publicis in comitijs, nomine prouinciarum Cæsaris, admisceri quosdam in principum ordinumq; cœtum, & occultis hoc agi consilijs, ut aucto numero, suffragijs illi uincant: ante annum quartum institutum esse Cameræ iudiciũ, & à paucis quibusdam fuisse conscriptas leges, quæ pòst euulgatæ sint, non sine multorum dispendio, præsertim eorũ, qui sunt religionis Augustanæ: nam eos omneis à consessu prorsus excludi: rem igitur ipsam postulare, ut leges illæ proximo in conuentu recognoscantur. Hæc & id genus alia proponit, & cùm ad Cæsarẽ inprimis pertineant, petit ut iam emendentur, Imperioq; sua restituatur dignitas, nec alijs, ut eam ludificent atque despiciant, permittatur. Intercessores, communicatis consilijs, ea postulata nihil habere iudicabant iniqui: sed tamen ut Cæsari & suus constaret honos, & eò facilius persuaderi posset, nonnulla, quæ publici status emendationem attingunt, ad commu-

nem

nem Imperij conuentum posse referri censent. Aderat Gallicus legatus, Fraxineus: is Iunij die tertio in consessu principum orationẽ habet. Inter Gallos & Germanos, iam olim, & prius quàm nomen Franconum innotuisset, adeò fuisse magnam uitæ morúmque similitudinem, ut Germani sint hi populi quondam à Romanis appellati, quasi fratres Gallorum: ubi uerò sedem in Gallia sibi Francones cõstituerunt, utranque nationem fuisse coagmentatam, sic, ut idem esset Imperium, idem principes, eædemq́; leges: commutatione deinde facta temporum, cùm esset ad Germanos delatum Imperium, Saxones, aliosq́; Cæsares, quòd è Francorum regibus originem haberent, perpetuam coluisse cum Gallis amicitiam, ita quidem, ut Franciæ rex, Philippus Augustus, antiquum illud fœdus, quod uetustate propemodũ erat obsoletum, aureis describi literis, & sanctiori loco reponi iuberet: nec immeritò quidem: nam ea durante coniunctione, florentem inprimis utriusque populi fuisse rempublicam: & Germaniæ quidem tantùm extitisse robur, ut non modò Pannonijs, Bohemis, Polonis atque Danis, uerùm Italis etiam leges præscriberet: Franciæ reges autem, ut religioni consulerent, in Christiani nominis hostem, Saracenos atque Turcas, non semel arma sumpsisse per Asiam, Aphricam, Europam, & gloriosißimas reportasse uictorias: incidisse uerò postea tempus quoddam infælicius, cùm nonnulli Cæsares, uelut insititij, minimeq́; Germani, nec ea digni functione, Galliæ regum neceßitudinem illam desererent, & reipublicæ maximas inueherent calamitates: atqui, plagam hanc, Dei beneficio fuisse curatam per illustrem Luceburgiorum principum familiam, è qua Cæsares aliquot prodierint, magna uirtute uiri, Galliæq; regibus coniunctißimi: nam Caroli quarti parentem, pro Galliæ rege pugnantem occubuisse: consimilem quoque principum Austriacorum fuisse uoluntatem. & in ijs Albertum primum, neq; pollicitatione neq; comminatione pontificum, ut Galliam oppugnaret, impelli potuisse: hæc autẽ eò se recitare, ut uideant, quàm non bene reipublicæ consulant potentißimi Cæsaris Caroli quinti familiares quidam & administri, dum non solùm id agunt, ut has duas præstantißimas nationes, alteram ab altera diuellãt, sed id etiam suis technis & astu iam antè perfecerũt, ut optimus princeps, Franciscus rex, indicta causa iudicaretur hostis: hæc quidẽ illos

facere

1552 Fraxinei Gallici legati oratio Passauij

1552 facere priuato suo cum emolumento, sed maximo cum dispendio publico: quàm enim eis difficile fuerit, ea manente duarum nationum amicitia, libertatem infringere Germaniæ, suumq; regnum illud exædificare, uel ex eo satis apparere, quòd Gallicis nũc armis territi, remissius agant, nec Hispanicum illud iugum sic urgeãt: hos nimirum illos esse, qui precibus atque tributis impetrata pace Turcica, per causam uel religionis uel obedientiæ, simultates in Germaniam atque factiones inuexerint, qui Germanorum adiuti copijs bellum Germaniæ fecerint, qui pecuniam omnibus imperarint, & miserabilem Imperij conditionem effecerint, dispositis huc illuc Hispanorum præsidijs, exarmatis armamentarijs, & cognitioni fiscali patefacta uia: nam eò rem esse deductam, ut & Imperij sigillum, & Cameræ iudicium, & comitiorum ius atq; libertas ab unius pendeant Atrebatensis arbitrio: cuius enim hoc sit uel exempli, uel æquitatis, eos, qui tolerandæ uitæ causa militant externis, mulctare supplicio, proscribere, magnis propositis præmijs obijcere trucidandos? ut interim tot cædes, libidines, direptiones & oppidorum deuastationes mittantur, & inprimis non uno modo, sed pro temporis conditione uariè tractata religio: certè, quicquid huius rei factum sit multis nunc annis, eò pertinere solùm, ut conturbatis Imperij legibus, Ferdinando regi, uel coacto, uel pollicitationibus illecto, principibus autem formidine quadam atq; territatione subactis, Hispaniarũ princeps designetur Cæsar. An non mors exoptanda sit potius uiris fortibus, quàm ut in talibus ærumnis lumẽ hoc solis intueantur? neminem profectò posse fingi tam uecordem atque barbarum, quem nõ ista commoueant: non ergò debere cuiquam uideri mirum, si tandem extiterunt uiri principes, & in his quidem Saxoniæ dux elector Mauricius, qui uel sui capitis periculo recuperandam esse cõmunis patriæ libertatẽ existimarunt: eos uerò, cùm uiribus essent inferiores, neq; tantam soli prouinciam sustinere possent, Galliæ regis implorasse fidẽ & auxilium: & hunc quidẽ superiorum annorum offensione deposita, nõ modò fortunas omneis cum ijs communicasse, uerùm se quoque tantæ rei totum impendisse, facto cum illis fœdere, quo sit inter alia cautum, ne cum hoste pacisci, nisi de regis uoluntate, liceat: porrò, Mauricium, quanquam eo uinculo teneatur, tamen, ut patriæ consulat, et Ferdinando regi petenti morem gerat,

rat, à Christianißimo rege petijsse nuper, ut quomodo pacē ferre posſit, ostendat: id quidem ei præter expectationem nonnihil accidisse, quod cùm eiusmodi sit ipsius tamq; magnum beneficium, de rebus ad ipsum pertinentibus, non ex longinquo, sed coràm esse putaret agendum: sed tamen, quia suis commodis publica longè præferat, non uoluisse confœderato principi quicquam denegare: proinde, si reipublicæ uulnera sanentur, ut oportet, & in posterum idoneè caueatur, ne recrudescant, si principes captiui dimittantur ijs, quæ sunt in fœdere perscriptæ, conditionibus, ad hæc, si uetusta Galliæ cum Imperio, sed & istud nuper cum principibus initum fœdus ita confirmetur, ut in sempiternum ualeat, hæc, inquam, si procurentur, illum erga rempublicam sic animatū esse, non modò libenter ut sit assensurus actioni pacis, uerùm etiam Deo permagnas acturus gratias, quòd ipsius in eo consilium interuenerit & adiumentum: ad priuata quod attinet, quia per uim Cæsar multa detineat, neque iusta de causa bellum fecerit, regem putare æquum esse, ut qui causam iniuriæ dedit, satisfactionis quoq; uiam primus ostendat: illum certè, licet uiribus atque causæ minimè diffidat, ita se comparaturum, ut quantopere sit, & amans pacis, & ipsis omnibus atq; Mauricio gratificari cupiat, intelligi posſit. Principes ad ea respondent. illam, ex uetustate repetitam & superiori memoria, de Germaniæ coniunctione Galliæq;, narrationem, ualde sibi iucundam, neque minus gratum fuisse, quòd priuatis commodis rempublicam rex anteferat, & quò minus confœderati principes cum Cæsare pacem constituant, non recuset: nam ut ita fiat, non unius modò nationis, uerùm Europæ totius interesse, quæ ciuilibus iactata malis, ad interitum spectet: quas uerò pacis conditiones rex interuenire uelit, non se dubitare, quin id obtineri poßit: nam & antea Cæsarem, & nunc in his motibus bene de republica sentire, neque Germaniæ uelle deminui libertatem: amplam quoq; spem esse, futurum, ut principes captiuos breui dimittat: ut autem antiqua fœdera renouentur, & noua confirmentur, intelligere pro sua prudentia regem, in hoc ipso conuentu rem tantam non posse confici: uerùntamen quæ semper fuit inter utrunq; populum, eam optare se firmam & inuiolatam permanere, neceßitudinē: quæ sint ei cum Cæsare priuatæ lites, ut hæ componantur, et cupere se cumprimis, neq; laborem etiam

Principū ad Fraxineum responsio.

1552 atq; studium in eo recusare: cùm autem occupare Cæsarem nonnulla rex, quæ sua sint, affirmet, & quod ab eo repetat, habere se non obscurè significet, uideri sibi non iniquum, ut cuiusmodi sit illud, ostendat: nam ad Cæsarē referre controuersiam, & intercedere sese constituisse: rogare uerò plurimùm, ut in bonam partem ista rex interpretetur. Porrò, quæ sit inter Gallos atq; Germanos propinquitas, octauo libro diximus: de Luceburgiorum autē familia, quod Gallicus orator ait, sic habet. Luceburgij Comes Henricus filium habuit Henricum, qui postea Cæsar fuit, eius nominis septimus. huic erat filius Ioannes, qui per matrimonium factus est Bohemiæ rex. hic Philippo Valesio, Galliæ regi tulit opem aduersus Angliæ regem Eduardum tertium, ipse profectus in bellum, & commisso prælio, cùm Angli uincerent, occubuit, ac inter alios, filium reliquit, natu maximum, Carolum, qui postea factus est Cæsar, eius nominis quartus, pater Vuenceslai & Sigismundi, qui Cæsares ambo deinde fuerunt, & hic quidē etiam Vngariæ rex atq; Bohemiæ, Constantiēsis concilij solicitator. Albertus Austriacus, de quo loquitur, Rudolphi Cæsaris filius, Cæsar, cum Philippo Pulchro, Galliæ rege firmam coluit amicitiā, etsi Bonifacius octauus pontifex, uehementer eum ad bellum incitaret. Mauricius, præter Lantgrauij liberationem, duo potissimùm urgebat, unum, ut ijs de rebus, quæ Germaniæ libertati nocerent, & quas ipse nominatim recitauerat, Ferdinandus rex, Maximilianus filius, & intercessores ipsi iam iam cognoscerent, & ex legibus atq; more antiquo Germaniæ de ijs pronunciarēt: alterum, ut religioni pax daretur, nec ulla cuiquam eo nomine fieret molestia, dum integrè sit controuersia tota conciliata. Rationem hanc non improbabant intercessores: at Cæsar, per legatos, quid in eo requireret, ostendit, & ijs qui fideles ipsi fuissent, inq; maximas idcirco calamitates incidissent, de damno satisfieri, æquum esse putabat. Post uariam disceptationem, cùm essent nonnulla mitigata, placuit tandem, ut ad tertium Iulij diem planè Cæsar responderet, ac interea belli conquiesceret administratio: datis ergò literis Iunij die decimo sexto, Cæsarem intercessores ad pacem hortantur. Erebergo capto, direptoq; pòst Oenipōte, diximus, quemadmodum socij principes, itinere conuerso, per alpes, ad exitum Maij, redierint Fiessam. Inde profecti, Iunij die undeuigesimo, cum copijs omnibus ad

Lucceburgica familia.

Albertus Austriacus Cæsar.

Eiste=

Eistetum castra ponunt, quod est Bauariæ finitimum oppidum episco 1552
pale, magnoq; desiderio, neq; sine solicitudine Mauricium expectant. qui cum tandem eò uenisset, quo loco res uersaretur, ostendit, & ultima Iunij die per dispositos equos illinc Passauium reuolat, ut ad constitutum diem adesset. socij uerò principes, motis postridie castris, quarto pòst die, Roteburgum, quod est ad Duberum flumen, Franconiæ uicinum oppidum, perueniunt. Albertus autem Marchio suum institutum nihilo secius urgebat, & ad pacem adacta Noriberga, nobilitatem etiam & ordines ijs locis imperata facere cogebat. nam etsi communem causam agebat initio, sicut edito scripto facturum se professus fuerat, tamen non erat eius fœderis, & soluta Vlmæ obsidione, cœpit quodammodo suum priuatum agere negociū, uel quòd uni sibi uellet acquirere, quicquid belli dedisset fortuna, uel quòd Mauritij factum improbaret, uel quòd à Galliæ rege solicitatus, aliò spectaret: sed tamen quos in suam fidem adigeret socijs quoq; fidem eandem præstare iubebat. Deinde in archiepiscopi Moguntini fines progressus ad Mœnum flumen, plurimum damni dat, incendijs atq; rapinis, & ingentem pecuniæ uim ab eo postulat: cumq; nonnulli intercederent, neque tamen de summa conueniret, Moguntinus, in Rhenum antea demersis maioribus tormentis, quinta Iulij die discedens, fuga salutem petit. Eodem etiam tempore, Albertus, qui nihil intentatum relinqueret, ab archiepiscopo Treuirensi petit, ut præcipuam ipsius ditionis arcem sibi tradat. ea est ad Rheni atque Mosellæ confluentem, loco excelso, & natura munito, & cumprimis opportuno. Galliæ autem regis nomine hoc ab se postulari dicebat. Ille, cum suis re deliberata non se posse morem ei gerere demonstrat. Quia principes intercessores extrema parte sui responsi, quod oratori Gallico dederant, ut antè diximus, æquum sibi uideri dicebant, ut quid à Cæsare rex postulet, ostenderet: legatus, à rege certior factus, cùm esset ad exercitū prope Eistetum, Iunij die uigesimo nono rescribit illis, non alia de causa, quàm ut toti reipublicæ, cumprimis autem afflictæ Germaniæ libertati consuleret, bellum hoc suscepisse regem, cùm id ab eo principes aliquot diu multumq; flagitassent: priuatum certè compendium suum in eo captasse nullum, & rem ipsam hoc testificari: nihil enim omninò per Germaniam occupasse, cùm id ei non esset difficile: socijs quoq;

Albertus Brand. Moguntinum mulctat & Treuirensem.

Galliæ regis ad intercessores responsio.

1552 *liberam fecisse gerendi belli potestatem: ac licet interea, dum ad Rhenum ipse cum copijs excubaret, domi grassaretur hostis, non tamen se commouisse prius, quàm è Mauricio duce cognouisset, pacatis rationibus ea impetrari posse, quorum gratia bellum fuerat susceptum: eo cognito, non mediocriter lætatum fuisse, cùm ex animi uoto rem procedere uideret: nam hoc eius fuisse consilij, primùm, ne principes hanc tam pulchram occasionem negligerent, néue sibi deessent ipsi, uel uerba dari paterentur, ut antea: deinde, quoniam suæ uoluntatis atq; fidei tam insigne documentum ipse daret, ut firma constitueretur utriusq; gentis amicitia, quò uidelicet ipse pòst alijs reipublicæ commodis expeditè uacare posset: quia uerò dux Mauricius ab eo rogarit, quomodò pacisci uelit, hanc ipsius esse mentem, ut dicat bellum ei nulla iusta de causa Cæsarem fecisse: Galliæ reges autem non consueuisse pacem ab hoste petere, præsertim eo, cui neque uiribus nec alia re sint ulla dispares: iam, ut aliquid proponat, nisi spes propè certa sit impetrandi, causam ei nullam apparére: de ipsis uerò sic existimare, futurum, ut nihil ab se requirant, quod non cum ipsius dignitate coniunctum sit: illum inuicem sic eos amare, tantiq; facere, ut si communem totius orbis pacem ab eis tractari uideat, multa sit, ipsorum quidem gratia, de suo iure concessurus: quò minus etiam de ipsius postulatis cognoscant atque statuant, modò conditionem eandem Cæsar subeat, non recusare, & ut eius rei causa conuentus aliquis habeatur primo quoque tempore, cumprimis optare: quod si fiat, intellecturos omneis, quantum & rempublicam amet, & quàm sint à ueritate remota, quæ de Turcica societate disseminãtur ab aduersarijs: quòd si uerò nullum ista locum habeant, & in ipsius modò perniciẽ omnia conferantur consilia, nec illa, quam à Germanis meritò sperauit, ineatur amicitia, non ipsi tribuendam esse culpam, si qui maiores fortè nascentur motus. Hæc epistola, calendis Iulij fuit in cœtu principum recitata. Passauium ubi uenit Mauricius ad diem, Cæsaris fuit allatum postridie responsum ad Ferdinandum regem. Is deinde, facto consessu, Cæsarem quidem ait, quid suæ sit sententiæ, scripsisse, uerùm in plærisq; non assentire: quod cùm ita sit, nihil opus esse, quid ad singula responderit, nominatim explicare: sed tamen quò uideri poßit, quantópere pacem ipse cupiat, & quàm benè consultum esse uelit*

Ger-

Germaniæ, profecturum se magna celeritate ad Cæsarem, neq; dubitare, quin ei persuadeat: orare autem inprimis, ut eius temporis, quod itineri dandum sit, octo uidelicet dierum moram, leniter ferat Mauricius. Quod cùm ille mox recusaret, Ferdinandus admodum instat & urget: uerùm id frustrà fuit, & Mauricius, conuocato principum atque legatorum cœtu, quàm nihil reliqui fecisset ad summum studium atq; laborem componendæ pacis, ipsos qui iam totum mensem rebus omnibus interfuerint, optimè scire dicit: neque dubitare, quin huius rei præclarum sibi testimonium dare possint: itaq; petere, ut animo sint erga se beneuolo, & communem Germaniæ causam adiuuent: nihil enim amplius ab se posse concedi & propter assiduitatem actionis propè in suspitionem apud socios uenisse. Illi, quum liberaliter ad ea respondissent, ipsius collaudato studio, à Ferdinando rege petunt, uti Cæsaris nomine planè decernat: existimare enim, quicquid ipse fecerit, futurum ut ille ratum habeat. Ferdinandus ad hæc, nullam talem à fratre potestatem habere se dicebat: alioqui laborem hunc profectionis atque molestiam non suscepturum: etenim, extra limites ab illo circumscriptos, non sibi licere deflectere. Quemadmodum intercessores, xvi. die Iunij Cæsarem hortati sint literis ad pacem, suprà diximus: ad eas literas, ultima Iunij die Cæsar Villaco rescribit. inde ab inito magistratu se perpetuò studuisse paci, & ne nunc quidē aliud optare: non esse igitur, cur eam sibi tantopere commendent, sed ad eos, qui sint horum motuum authores, hoc genus oratione potius utendum esse: quod ut faciant, postulare per eam, qua sibi deuincti sint & Imperio, fidem: ad sua priuata quod attinet, ipsorum quidem gratia se concessurum esse multa, modò sic instituatur actio, ut authoritas Imperij salua maneat, neq; maioris turbæ relinquatur materia: de summa uerò pacificationis quæ sua sit sententia, scripsisse ad Ferdinandum regem fratrem, ex quo sint audituri singula. His literis illi, quinta Iulij die, cùm rex Ferdinandus ad Cæsarē reuerteretur, rescribunt. ipsius hortatu monituq; se uenisse ad hanc actionem, eoq; magis, quòd reipublicæ causa, facturum se quiduis diceret: maximo autē suo labore, solicitudine, diligentia uiam esse pacis inuentam: itaq; rursus obsecrare, et uehemēter quidē, ut cōmunem patriā respiciat: multos & præcipuos ordines Imperij, qui sint eius fidē secuti,

1552

Maurici us moræ impatiens.

Cæsaris literæ ad intercessores.

Intercessorum ad Cæsaris literas responsio.

1552 plurimum accepisse iam calamitatis, eamq; nunc esse rerum conditionem, adeoq; breuem consulendi occasionem, ut reliqui principes ac ordines præsertim, qui sint incendio uicini, quantumuis etiam uelint ei fidem & amorem omnem præstare, tamen non poßint, imò necesse habeant ea inire consilia, quibus imminentem iam calamitatem & exitium primo quoque tempore declinent: quòd repudiata pace, rem armis tentare uelit, fore ut grauißimæ perturbationes ac plenæ periculi mutationes per Germaniam ex eo suscitentur, quæ pòst ad ipsius etiam prouincias redundent: nihil igitur esse potius, quàm ut pacis conditionibus, quas ipsi tanto studio conquisierunt, acquiescat. præsertim, cùm Lincij præcipuæ fuerint approbatæ, cuius quidem actionis formulam atque uestigia secuti sint ipsi: deinde, quoniam ea quæ propriè ad ipsius pertinent dignitatem atque magistratum, consultò reiecta sint ad Imperij conuentum, ut ibi commodius leniusq; tractentur. Eodem, quo sunt hæc acta, die, Mauricius abit, & quum undecimo die Iulij uenisset ad socios, qui tum Mergethemi castra habebant, quid actum sit, exponit, & Ferdinandum regem iuisse celeriter ad Cæsarem, & putare dicit, futurum, ut breui consiliarios mittat, qui plenum & definitum responsum adferant. In hoc autem dubio rerum statu, ne nihil agerent, & quia Cæsaris erat Francofurti præsidium, septemdecim signa peditum, equites ad mille, Conrado Hanstæno ductore, sic ut Heßiæ uicinæ non paruum discrimen immineret, eò contendendum esse placuit. Cùm ergò Prußiæ magistro Vuolfgango, cuius in finibus tum erant, incendijs atque direptionibus plurimum damni dedissent, progreßi per agrum archiepiscopi Moguntini, decimo septimo Iulij die Francofurtum ueniunt. Principes autem intercessores atq; legati, continuò pòst ad Mauricium atque socios in castra mittunt legatos, qui mulceant animos, & pacem urgeant. Ea durante obsidione, Georgius Megelburgiæ dux, Mauricio coniunctus, ille qui Magdeburgicis omnium primus bellum fecerat, tormento fuit interfectus. Quo primum tempore cœptum est obsideri Francofurtum, confœderati principes magnam uim tormentorum ab electore Palatino petunt: recusat ille semel & iterum: sed cum aliter non posset, & illi cum exercitu se uenturos nunciarent, ex omni numero dedit octo præcipua, cum omni instrumento. Ferdinan-

Mauricius Francofurtũ obsidet. G. Megelburgius occiditur.

dus

dus rex, ad diem, qui fuit Iulij dies xiij. Passauium reuersus, quæ Cæsa- 1552
ris esset in singulis rebus uoluntas, intercessoribus ostendit. nimirum, ut de rebus Imperij, quas proposuisse Mauricium suprà diximus, non à delectis aliquot separatim, sed ab uniuersis in conuentu Germaniæ cognoscatur: deinde, ut religionis causa pacata maneat ad proximum usq; conuentum Imperij: quo quidem in conuentu, quod agendum in eo deinceps de communi ordinum consilio uidebitur, id ratum sit atq; firmum. Intercessoribus quoq; Cæsar, ad postremam epistolam, undecima Iulij die respondet. sicut ipsi per literas ita Ferdinandum regem fratrem, perquàm diligenter secum egisse de suscipiendis conditionibus: & se quidem utrisq; libenter uoluisse gratificari, sed multis de causis impediri, quas fratri demonstrarit: nec enim ut indifferenter omnia probet habeatq; rata, sibi esse integrum: quòd autem huius occasione motus, nonnulli, præter omne meritum in calamitatem inciderint, id sibi uehementer, si cuiquam alij dolere: neq; tamen id sui contigisse fiducia, qui talem spem nemini fecerit, in qua prorsus esset acquiescendum: nam etsi præcipuos aliquot principes, ut nascenti malo mederentur, initio motus interpellarit, omne suum studium pollicitus, non tamen hanc ideò suam fuisse mentem, ut quicquid proponeretur, id approbaret: etenim, quæ totum ad Imperium pertinent, ut ad publicos ea conuentus referantur, æquum sibi uideri: quo quidem tempore si quis ullam adferet iustam de se querimoniam, minimè se defuturum officio, quod adhuc quidem non prætermiserit: cùm enim hactenus nullum sit eius generis delatum ad se postulatum, quod tamen priusquam ad arma ueniretur, fieri conueniebat, non se potuisse, quid ab se peteretur, diuinare, multò minus docere suos, Passauium missos legatos, quid ad singula respondendum esset. quod quidem, pro sui muneris atque personæ dignitate, coràm ipse facere cogitet: quòd ergò non omnia probet, quæ nonnulli fortè conantur ipsis persuadere, non esse, cur hoc in se quisquam reprehendat: sed ipsos, qui sint intercessores, ad æquas atq; moderatas rationes debere potius inflectere illos atq; cohortari, præsertim, cùm uix tandẽ, & non nisi necessitate coactum arma se comparasse uideant, quæ ne nunc quidem exercere cogitet, si modò liceat, & si per ipsos æquabilis ac idonea uia pacis expediatur: quod cùm ita sit, confidere, futurum, ut sibi, summo

Cæsaris ad intercessorũ literas responsio.

1552 magistratui, fidem omnem præstent potius, quàm ut iis, qui cum suis hostibus, præter officium, fœdus fecerunt, & turbas excitarunt, auscultent: intelligere se, nec ignorare, quid malorum impendeat, armis utrinq; productis in aciem, et reipublicæ detrimentis commoueri plurimum, inprimis autē innoxiæ multitudinis, ideoq; cogitare pacem, ut antea semper, nec ullam æquam recusare conditionem: sibi uerò minimè tribuendum esse, quod interea, dum de conditionibus, bis ad se delatis diuerso tempore, deliberauit, ordines nonnulli damnis affecti sint: nam intercessionis toto tempore fuisse inducias: quòd autem per hoc ipsum tempus Albertus Marchio quosdam afflixit, non se posse præstare: nam illum ab actione pacis indè à principio fuisse alienum: in respondendo quoque nullam suam interuenisse moram: & si permansum fuisset in ea ratione, quæ ab ipsis initiò proposita, pòst autem immutata fuit, multò responderi citius atq; planius, imò, si ab actione Linciana, cuius & ipsi mentionem faciant, discessum non fuisset, iampridem omnia potuisse conciliari: cùm ergò suam erga rempublicam uoluntatem uideant, petere m. iorem in modum, ut unà cum Ferdinando rege fratre, cui se totum explicarit, ad æquas conditiones illos adducant, et Imperij tum salutis tum dignitatis in eo rationem habeant: se nimirum, quam adhuc quidem adhibuit, eadem usurum esse deinceps lenitate studioq; pacis, quòd à bello ciuili uehementer abhorreat: si uerò pax istis conditionibus constitui non poßit, omnem ab ipsis, qui sibi deuincti sint, fidem expectare. Per Ferdinandum quoq; tunc respondet ad oratoris Gallici literas, nuper in consessu recitatas, ut suprà diximus. cùm Galliæ rege sibi fuisse pacem, quam diligenter seruarit: ac licet insolenter atq; superbè quædam ab illo fierent, publici tamen ocij causa dißimulasse: illum uerò, quanquam per oratorem ampla polliceretur, nec aliquid eiusmodi præ se ferret, bellum sibi terra mariq; fecisse prius, quàm aliquid denunciasset: porrò, iam antea se conditionem hanc detulisse, quòd si Mauricius elector, illius nomine pacis adferret rationes non iniquas, & rebus anteactis accommodatas, futurum, ut eas ipse minimè recuset, uerùm certi uel definiti nihil quicquam esse propositum, & huc illum spectare ut cùm uiolatæ pacis culpam in se transtulit, concordiæ quoq; uiam ab se dicat apertendā: deinde hoc agere, ut illud de societate Turcica purget,

Cæsaris ad Gallici legati literas responsio.

tan-

tanquam ipsi fiat iniuria: sed totum hoc esse fictum: nam si res ita po- 1552
stulet, in medium adduci posse ac demonstrari commẽtarios oratoris Gallici Aremontij, memoriæ causa Constantinopoli scriptos, & per centurionem quendam Costum, ad regem missos, adduci quoq; posse ac exhiberi Turcici per Vngariam præfecti literas ad confœderatos hoc tempore principes aliosq; datas, uerùm interceptas: ex ijs autem liquidò uideri, superioris anni cladis, quã Turcica classis dedit, ipsum authorem, & ut idem hoc anno fieret, impulsorem fuisse, quodq; non plus damni datũ sit, uehementer ei dolere, breuiter, hoc illius esse consilium atq; Turcarum Imperatoris, ut se, fratremq; Ferdinandum funditus euertant, quò totam deinde rempublicam, inprimis uerò Germaniam, in summum redigant discrimen & angustias: quàm pulchrè autem ista cum illius conueniant promissis, & quàm sit ei curæ, Germaniæ salus, facilè quemuis intelligere: nam rem ipsam, quo sit animo, testificari: quòd enim præcipui ordines Imperij, præter omne meritum, hoc anno uexati sint & afflicti, penitusq; deuastati, quòd alij multi summis obiecti periculis, quòd ope Germanorũ, qui se coniunxerunt ei, quædam Imperij loca redacta sint in tyrannicam illius potestatem, & nunc etiam ab eo muniantur, in ipsum unum esse conferendam omnem culpam: cùm sic ergò res habeat, non apparere sibi, quid ipsius oratoris epistolæ, fictæ prorsus atq; simulatæ tribui poßit: & suo quidem iudicio præstitisse multò, reijcere illam, quàm id genus responsum admittere: quòd si rem omnem diligenter etiam considerent, non dubitare quin uideant, quid ille per suum oratorem struat ac moliatur: & quoniam ad præsentem actionem scriptũ illud minimè faciat, non sibi necesse uideri, quicquam amplius ad illud respondere. Idibus Iulij, Ferdinandus rex, Henricum, ex illustri Plauiorum familia, Misniæ, sicut uocant, Burggrauiũ, Bohemiæq; cancellariũ, in castra mittit. qui cùm ad Mauriciũ, Iulij die uigesimo quarto uenisset, rebus aliquandiu disceptatis, pacem ei demùm persuadet. itaq; pridie calendas Augusti, præter multorum expectationẽ, de summa rei transactum est ut infrà recitabitur. In reliquis, ad persuadendũ comparatis argumentis, hoc etiam erat. cogitet secum, nisi conditiones admittat, quantũ ei periculum incumbat & à Cæsare, qui firmißimum iam habeat exercitum, & ab eius patruele Ioanne Friderico, quem, libertati restitutum,

Mauricius pacẽ admittit.

1552 Cæsar propediem sit remissurus domum: cogitet quoque Lantgrauij filius, in quantum discrimen sit & parentem captiuum & omnem prouinciam adducturus. Electoris Palatini tormenta, quæ subministrare coactus fuit, ut antè docuimus, facta pace, recepta fuerunt in oppidum, ne in Alberti manus peruenirent. Iulio mense, Galliæ rex, captis aliquot Luceburgicæ ditionis oppidis, ut suprà demonstrauimus, exercitũ in Atrebates adduxit, sed nulla re memorabili perfecta, quò militem ex labore & contagione reficeret, copias dimisit, ac domum ipse reuertit, ijs locis, quæ cepisset, præsidio munitis & opere. quibus demùm rebus omnibus Guisium præfecit, magnæ per Galliam authoritatis principem. Lotharingiæ uerò dominam uiduam, Cæsaris è sorore neptem, iußit excedere finibus. hæc duodecimo Iulij die uenit Argentoratum, & pluscul is diebus ibi commorata fuit unà cum sorore mariti, quæ & ipsa fuit à Galliæ rege iussa migrare. Venit etiam Argentoratum, finibus eiectus, is, quem diximus, equitum ordinis Germanici magister, Vuolfgangus, qui proximum in Imperij consessu locum ab archiepiscopis obtinet. Albertus Marchio, qui Francofurtum socijs aduentantibus, in uia sese coniunxerat, relictis illis ad obsidionem, Rhenum petit, & Vuormaciam atque Spiram in suam redigit potestatem, imperata pecunia simul & tormentis. Quocunque ueniret, sacrifici uel iam antè profugerant, uel mutata ueste, professionem & ordinem suum dißimulabant. Et cùm per Franconiam aduentaret exercitus, episcopi uicini ac reliqui eius ordinis præfecti fuga sibi salutem petebant: & Moguntinus quidẽ, qui metu Marchionis Alberti iam antea discesserat, uti suprà dictum est, Iulij die uigesimo quinto uenit Argentoratum profugus, & noctem unam ibi commoratus, abit trans Rhenum. Spirensis admodum senex Tabernas confugit, non multò pòst, ibi mortuus. Vuormaciensis, interuentu Palatini, domum redijt, depensis aureorum millibus duodecim. Occupatis ijs, quas dixi, ciuitatibus, Albertus, Iulij die uigesimo octauo, datis ad senatum Argentinensem literis, urbem sibi socijsq; patere quouis tempore præsidiumq; recipi, cùm opus erit, & fidem præstari petit, tam suo quàm Galliæ regis nomine: nam totius Germaniæ uindicandæ causa bellũ hoc administrari: nec ipsis, ut huic instituto desint, uel honestum, uel utile futurum esse: nam ut id perficiant, ideò se sociosq;

Albertus Rhenanos episcopos persequitur.

Alberti postulata ab Argentinensibus.

denuò

denuò iam copias omneis conduxisse. Senatus ad ea biduo pòst rescribit. multis nunc annis nihil se magis optasse, quàm ut uera Christi religio simul & prisca libertas per omnem Germaniam florerent, eoq; non solùm instituisse suas actiones atq; consilia, uerumetiam opes atq; facultates contulisse semper, & eius nunc etiam esse propositi, nec unquam defuturos cõmunis patriæ tum saluti tum dignitati, quantum quidem singulis temporibus ipsi præstare poßint: agnoscere etiam, hoc sui esse officij, propter illud, quo sint Imperio deuincti, iusiurandum atq; fidem: quòd cùm ita sit, non opus esse ampliori declaratione suæ uoluntatis: Galliæ quoque regem, quo tempore nuper in Alsatia fuit, nihil eiusmodi postulasse: deinde, scriptum illud, cuius mentionẽ faciat, à confœderatis editum de causa belli, non sibi missum aut exhibitum esse: quapropter orare, ut satisfactionem accipiat, neq; sibi suisque finibus uim ullam faciat. In hoc autẽ ipso temporis puncto certior factus Albertus, ad pacem spectare Mauricium, relicto Spiræ præsidio, Francofurtum redit cum copijs, & obsidionem à qua Mauricius, facta iam pace discesserat, urget, positis castris ad diuersam oppidi partem, cis Mœnum flumen, loco paululum editiori, unde tormentis commodißimè res agi poterat. Pacificationem autem hanc indignißimè tulit, deq; Mauricio loquebatur admodum odiosè, neq; uoluit comprehendi. pacis hæ sunt conditiones. confœderati principes ante duodecimum Augusti diem discedent ab armis, & copias ita dimittent, ut Ferdinando regi militent, si uelit, neq; uel Cæsari uel Germaniæ noceant: ad eum quoque diem, Lantgrauius, liber factus in sua, quam habet ad Rhenum arce, Rinfelsio, sistetur, interposita prius cautione, de seruandis conditionibus, Halæ Saxonum à Cæsare latis: qui tum etiam eius nomine fideiusserunt, Mauricius, Brandeburgicus elector, Vuolfgangus Bipontinus, renouata sponsione, sese rursus obligant: quæ Lantgrauio est cum Nassouio Comite, de ditione Chattorum controuersia, recognoscetur per principes electores, & ab ijs etiam, quos eam ad rem designabunt tum reus tum actor: ex ijs deinde Cæsar deliget sex, qui summam rei tractent, sic tamen, ut biennio causa definiatur: intra sextum mensem Cæsar aget Imperij conuentus, ac tum, qua potißimum ratione dißidium religionis componi debeat, deliberabitur; pacem interea colent omnes, & propter religionem

1552

Conditiones pacis Passauianæ.

1552 nulla cuiquam exhibebitur molestia: quod autem de pacandæ religionis modo, communi ordinum consilio, & interueniente Cæsaris authoritate, decretum fuerit, nimirum, ut placidis & pijs & æquis rationibus componatur dißidium, id erit firmum atq; ratum: ad Imperialis iudicij consessum siue Cameram admittentur etiam ij qui sunt Augustanæ cõfeßionis: reliqua omnia, quæ propriè pertinent ad Germaniæ decus atq; libertatẽ, in Imperij conuentu tractari debent: Ottoni Henrico Palatino, suæ regionis dominium atque posseßio libera permittitur: hoc durante bello, qui fide principibus cõfœderatis data, sese deuinxerunt illis, omni soluti uinculo, sui iuris erunt, ut antea: quibus datum est damnum hoc in tumultu bellico, nullam eo nomine litem mouebunt ijs qui dederunt: Cæsaris tamen & ordinum erit, in proximis comitijs rationẽ aliquam inire, quomodo sarciatur ijs quod acceperunt detrimentum: ad Galliæ regem quod attinet, quoniam Imperij res ad ipsum nihil pertinent, licebit, ut quas cum Cæsare priuatim habet actiones, eas exponat Mauricio, ut post ad Cæsarem omnia referantur: proscripti recipiuntur in gratiam, modò nihil posthac in Cæsarem ac reliquos ordines faciant, modò etiam ij, qui Galliæ regi militant, intra tempus trimestre redeant in Germaniam, illo deserto: Brandeburgicus Albertus comprehenditur in hac pace, modò discedat ab armis, & ante duodecimum Augusti diem copias dimittat: hanc pacem qui uiolauerit, hostis iudicabitur. his omnibus, qui præsentes erant principes, primi ordinis, cæterorum uerò legati subscripserunt. Passauij enim fuit hæc conscripta formula, quam & Cæsar obsignauit. Pace facta, Galliæ regis legatus, Fraxineus, domum redit. molestè quidem rex transactionem tulit: sed quum Lantgrauio magnum esse periculum audiret, nisi pactio fieret, assensit, & obsides in Germaniã saluos remisit. Augusti die tertio, Mauricius et Lantgrauij filius, Francofurto profecti, diuersas in partes abeunt: & hic quidem in Heßiam ille uerò suas copias Donauerdam traducit, & secundo Danubio mittit in Vngariam, aduersus irruentem Turcam. Illa uerò legio, cui Risebergus præerat, traiecto Mœno flumine, transit ad Albertum Brandeburgicum, nõ sine magna principum solicitudine, quòd metuerent, ne Cæsar causam hanc arriperet non dimittendi Lantgrauij. Commoratus ante Francofurtum Albertus, cùm pacem factam reijceret, Au-

gusti

gusti die nona discedit, & Rheno transmisso, prope Moguntiam castra ponit, ciuibus in suam fidem adactis. Ad exitum Iulij Villaco Cæsar reuersus Oenipontem, & octauo pòst die digressus, per Bauariam facto itinere, cum Germanis, Bohemis, Italis, Hispanis, qui sub initium Iulij Genuam appulerant, Albano ductore, uigesimo mensis Augusti die uenit Augustam. Moguntinus archiepiscopus, cùm per Sueuiam diebus aliquot profugus oberrasset, ubi primùm de Cæsaris aduentu cognouit, profectionem eò suscepit. In hoc tempore, Senenses Galliæ regis impulsu & auxilio, præsidium Hispanorum eijciunt, & arcem ibi cœptam ædificari mandatu Cæsaris, diruunt, & in libertatem sese uindicant. Albertus interea maximam pecuniæ uim ecclesiasticis imperat, Moguntinis præsertim atq; Spirensibus: cùm ea dari non posset, plærisq; fuga dilapsis, utriusq; urbis templa dispoliat, tectum quoq; plumbeum templi primarij Spirensis demoliri cœpit, deprecante uerò senatu, destitit: Moguntiæ autem, & arcem episcopi, Rheno propinquam, hospitium suum, & quinq; templa, deinde naues omneis, etiam eas, quæ uino essent onustæ atq; frumento, incendit: facit idem Spiræ, quò Cæsari difficiliorem relinqueret transitum, suisq; reuocatis, quos ibi præsidio habebat, in fines Treuirorum proficiscitur. Idibus Augusti, Coloniensis archiepiscopus Hermannus, iam ætate grauis, in patria uitam clausit, & qualem expetiuit, finem habuit. Nam aut euangelij propagare doctrinam, & rectè constituere suæ ditionis ecclesias, aut priuato sibi uiuere licere, non semel optauerat: & ab amicis aliquando monitus, quantum inuidiæ sibi conflaret ex ista religionis mutatione, respondere solebat, nihil esse, quod inopinanti posset accidere, seque iampridem in omnem casum obfirmasse mentem. genus ducebat ex illustri Comitum Vuedensium familia. Lantgrauius è custodia dimissus, uti conuenerat, & domum proficiscens, ubi Traiectum uenit, Mosæ uicinum oppidum, Mariæ reginæ mandatu, quæ tum aderat, denuò sistitur, & Hispanis datur in custodiam, ijs, qui totum iam quinquennium ipsius fuerant custodes. Eius autem rei causa fuit, quod Rifebergus, qui Lantgrauij filio militauerat, cum suis copijs omnibus ad Albertum transisset, ut antè diximus. qua quidem re pacem esse uiolatam regina dicebat, ideóq; non sibi licere ipsum dimittere: donec, quæ Cæsaris in eo sit uoluntas, cogno-

1552

Senenses à Cæsare deficiunt

Hermanni archiepiscopi Colonien-sis mors

Lantgrauius liberatus denuo sistitur.

1552 cognoscat, Mauricius ad Danubium, sicut dixi, progressus, Augusti die uigesimo secundo copias præmittit, pedites quidem, secundo flumine, equites autem per continentem: ipse rei priuatæ causa domum recurrit, pòst ad eos rediturus. Cùm ad Treuiros Albertus aduentaret, Georgius Holius, è Cæsarianis ducibus unus, militum signa decem adduxerat, urbis defendendæ causa: uerùm ab oppidanis exclusus, qui præsidium recusarent, Luceburgum copias reducit. Albertus autem Augusti die uigesimo septimo deditionē sibi fieri postulat: altero die receptus, militem per urbem & loca uicina distribuit. Episcopus interim erat in arce, quam diximus esse ad Rheni & Mosellæ confluentem: reliquorū etiam procerum eius ordinis nemo aderat. Cæsar dies aliquot Augustæ commoratus, eum, quem principes confœderati nuper cōstituerant, senatum, & unà tribus omneis abrogat, & priorem reipublicæ formam, & senatum ab se constitutum restituit, & è ministris ecclesiæ treis remouet, alijs autem, ut iuxta cōfeßionis Augustanæ formulam doceant & agant, permittit. Ea res pro concione recitata, magnam excitauit lætitiam. fuit hoc Augusti mensis die uigesimo quinto, quum ante annum, eodem propè die in exilium eiecti fuissent, uti libro uigesimo secundo narrauimus. Calendis deinde Septembris illinc digressus, et sex peditum signis præsidio relictis, biduo pòst uenit Vlmam: exercitus autem aliò deflexit, donec ad Vuirtembergensium fines peruenit. quod Vlmensium causa fiebat, ne ipsorum ager, qui summam fidem Cæsari præstitissent, nouum acciperet detrimentum. Quo die Cæsar Augusta disceßit, humanißimis uerbis, & prolixè de sua beneuolentia pollicitus, Ioannem Fridericum Saxoniæ ducem ab se dimittit, qui & postridie domum uersus proficiscitur. Lantgrauius etiam, quarta Septembris die dimissus, domum sexto pòst die reuertit. Eodem tempore quartus operū Lutheri tomus exijt. in hunc præfatus Melanchthon, amplißimis uerbis gratulatur Saxoni, et constantiam, qua sit usus tempore durißimo, ualde celebrat. Interea dum Albertus erat Treueri, clausa fuerunt omnia templa. commoratus ibi per dies octo, & monachorum collegijs aliquot incensis, & arce quadam episcopi non procul ab urbe, præsidium ibi relinquit, signa duodecim. Postea Sircum profectus, quod est inter Metim atque Treuerim, pari interuallo, Lotharingicæ ditionis oppidum, decimo tertio die

Albertus brandeburgicus Treuerim occupat.

Saxoniæ dux & Lantgrauius domum redeunt.

die Septembris, Mosellam ibi traijcit, et Luceburgicum agrum, deinde rursus Lotharingiam ingreditur, et paßim multum damni dat, expectans, cuiusmodi conditionem Galliæ rex deferat. Quomodò Francones episcopos grauiter mulctarit, suprà diximus: Cæsar autem, cùm aduentaret solicitatus ab episcopis, pactiones illas rescindit, ijsq; mandat, ne ratas habeant, utq; sua recuperent. Idem quoque Noribergicis permittit, & pòst illos hortatur, ut regionis tuendæ causa, fœdus faciant. Idem scribit ad Sueuos, ad Rhenanos & alios, tam principes quàm ciuitates. Itaq; fœdere sese deinde muniunt hi quos diximus episcopi simul & Noribergenses: & quum Albertus, aduentante Cæsare, Lotharingiam peteret, Bambergẽsis, ad exitum Augusti mensis, & per Septembrem, Forchemũ oppidum, & alia pleraq; recuperat. Cæsar, Vuirtembergensis agri fines egressus, tenebat iter Spirense: uerùm ubi Brettam uenit, quod est oppidum Palatini principis, mutato consilio, deflectens ad læuam, Argentoratum petebat. Eius aduentu, sex ab urbe milliaribus, uenerunt ad eum legati, Iacobus Sturmius, Fridericus Gottessemus, Ludouicus Grempius, deprecatum, ut ipsorum finibus parceret, alioque traduceret partem exercitus, néue cum maioribus ipse copijs in urbem ingredi uellet, nec in republica quicquam mutaret. Ille, cùm perhumaniter excepisset, scire se dicit & intelligere, quàm præclarè fortiterq; sese gesserit nuper ea ciuitas, quantúmque sibi beneficium & Imperio toti dederit: eius rei perpetuam apud se fore memoriam, & ipsa re declaraturum per occasionem, quantum eis hoc nomine debeat. postea repentinum suum aduentum diligenter excusat, propter incensas ab Alberto naues, propter allatum nuncium de Gallorum in Alsatiam incursu, tum etiam propter anni tempus, quod celeritatem postulet, ut quamprimùm ad hostem peruenire poßit: exercitum ergò se traducturum præter urbem, quam sit ipse cum suis tantùm domesticis ingressurus, & sumpto prandio ne pernoctaturus quidem ibi. Cùm igitur decimo quinto Septembris die, quendam in uicum, milliare unum ab urbe uenisset, copijs omnibus per agros huc illuc circumfusis, in diem quintum ibi permansit: tunc demùm, impedimẽtis iam omnibus Rheno transmißis, in quo permagna fuerat difficultas, & prima luce iusso progredi exercitu, ipse, non magno cum comitatu, sub meridiem uenit in urbẽ, uunquam antè ui-

1552

Legati Argentinenses ad Cæsarem.

Cæsar Argentoratum ingreditur.

sam,

1552 sam, amanter & honorificè exceptus à senatu. Fortè prætereundum erat templum primarium: eò cùm uenit, descendit, & à sacrificis introductus: paululumq́; moratus, rectà contendit ad prandium. Senatus deinde munus ad eum defert, pro more ciuitatis, orans ut boni consulat. Ille, & pergratum sibi esse respondet, & quod anteactis diebus, de sua erga ipsos uoluntate dixerat, ob fortiter administratam, dubio & planè formidoloso tempore, rempublicam repetit, &, quòd oppidanis damnum esset datum extra urbem, à milite, per ipsorum hortos atq; prædia, dolere sibi dicit: quia uerò non omnibus incommodis occurri poßit in tanta multitudine, rogat ut patienter ferant præsertim quum hoc ipsum bellum Imperij causa geratur. Deinde, sub uesperum, Haganoicam uiam ingressus, in proximum uicum diuertit, ac ibi pernoctauit. Ad Argentinam cùm esset, Metim iturus, exterorum principum oratores qui sequebantur eius aulam, iubet diuertere Spiram, & ibi commorari. Britanniæ regis Eduardi sexti legatus tunc erat Richardus Morisinus, cuius est inter homines doctos nomen illustre: Venetæ autem reipublicæ, Marcus Antonius Amulius, & eleganter ipse literis excultus, & ingeniorum fautor eximius. Paucis ijs diebus quibus ad urbem Cæsar substitit, nemo credat, quantum damni dederint milites in agris, & admodum erat triste spectaculum, uidere miseros agricolas, eorumq́; liberos atq; coniuges in urbem accurrentes, rebus omnibus dispoliatos. Delata quidem res fuit ad ducem Albanum, à senatu: & quanquam is dolere sibi magnopere diceret, & curaturum, ne quid eiusmodi fieret in posterum, tamen nihil proficẽ potuit, & quacunq; irent, more suo diripiebant omnia. Summæ totius belli præfectus erat Albanus, & cuiusq; modi querimoniæ deferebantur ad ipsum, neq; Cæsaris conueniendi potestas ulli fiebat, qui eius generis aliquid dicturus putabatur. Galli interim, ductore Guisio Metim & Nanceium inprimis muniunt, frumentum etiam omne atq; pabulum ex agris eò conuehunt. Militabant Cæsari Ioannes Marchio Brandeburgicus, Alfonsus Holsatiæ dux, Daniæ regis frater, Philibertus Sabaudiæ ducis filius. proscripti, quos antè diximus, repudiata pacis conditione, manserunt in Gallijs. Lotharingiæ domina uidua, finibus expulsa, Cæsarem auunculum ad Argentoratum conuenit, in Belgium deinde profecta. Mensis Octobris die decimo septi-

mo, Caspar Hedio, præcipuus tunc Argentinensis ecclesiæ minister, mortem obit. Eodem quoq; die, Conigspergij, quod est Prußiæ oppidum maritimum, è uita decedit Andreas Osiander. Cæsar Haganoa Landauium petit, & ibi supra dies sexdecim commoratus, pulcherrimo cœlo, non sine multorum admiratione, tandē iter ingreditur Metense, & ad uigesimum secundum diem Octobris urbem obsidet. plærisq; ciues ac senatores, permissu Gallorum, discedunt, alij in Lotharingiam, alij uerò Argentoratum. Erat tum in Lotharingiæ finibus, ad oppidum Pontamossum, Albertus Brandeburgicus: cum quinquaginta signis peditum, & equitatu non paruo: cumq́; de stipendijs tam præteriti quàm futuri temporis inter ipsum Galliæq; regem non conueniret, interuentu quorundam reconciliatur Cæsari, qui & culpam omnem ei condonat, & actionem in eum instituti belli causa, uetat, & transactionem cum episcopo Bambergensi factam atq; Vuirciburgensi, confirmat, & militiam Vngaricam ei remittit, in eiusq; gratiam ignoscit Oetingensi Comiti, patri atq; filio, de quorum fortuna dictū est suprà: item Alberto Mansfeldio filijsq;. Eo cognito, Guisij principis frater Aumalius, qui magno cum equitatu missus erat in Lotharingiam, à rege, ne quid Albertus, de quo dubitabant, damni daret, statuit eum adoriri. Iam enim occultis consilijs Galli detraxerant ei legionem unam peditum, cui præerat Risebergius: nam is ad regem transijt: deinde, reliquum etiam exercitum solicitabant, et ipsorum consilij erat, ut denudatum ac destitutum à suis, ob difficultatem rei nummariæ, cum ignominia profligarent. Habebat Aumalius in consilio Ioannem Fraxineum, episcopum Baionensem: cùm & huius accederet cohortatio, totis uiribus in illum inuehitur. pedites pugnam detrectabant ob nō soluta stipendia: salus ergò tota pendebat ab equitatu, quos amicè compellans Albertus, & ad uirtutem cohortatus, impetum in eos facit. probabat hominis consilium fortuna: perrumpens enim per mediam aciē, disijcit illos & in fugam dat præcipites, tametsi numero longè superarent, plurimis, & quidem ex nobilitate, interfectis: Fraxineus fuga dilapsus fuit: Aumalius, tribus acceptis uulneribus, capitur. fuit hoc die quarta Nouembris. Ea parta uictoria, uenit ante Metim Albertus cum Aumalio captiuo, castraq; ponit ad Mosellam flumen, ac deinde curatū ex uulnere captiuū, in Germaniā mittit

1552

Cæsar Metim obsidet.

Albertus Cæsari reconciliatur.

Albertus Gallos profligat.

Aumalius captus.

1552 custodiendum. Erat ei legatus, ut protestantium quoque bello, Georgius, ex illustri Lichtebergensium familia. Bambergico post nunciat de confirmatis à Cæsare pactis, & monet, ut fidem seruet, & oppida sibi restituat: suis etiam præfectis, nisi morem ille gerat, ut armis recuperent, mandat. Hoc ipso tempore Cæsaris exercitus Belgicus, populatur Galliam, & arcem ijs locis munitißimã, Hesdinum, capit, quam aliquod post tempus Galliæ rex deinde recuperat, & mißis in Germaniam literis acerbè Cæsarem perstringit, & ut secum amicitiam colant, accepti beneficij memores, ac restitutæ sua nimirùm opera libertatis, hortatur. His ferè diebus, Cameræ iudices, de quorum fuga diximus antè, Spiram redeunt. Cæsar, qui Dedehouij commoratus adhuc erat, quod est ad Mosellam oppidum, quatuor infra Metim milliaribus, xx Nouembris die uenit in castra. Tunc inprimis ualidè fuit urbs concussa tormentis, quorũ tanta uis erat, ut non Argentorati solùm sed trans Rhenum etiam ad milliaria quatuor exaudiretur fragor atq; tonitru. abest autem Argentoratum à Meti, milliaribus magnis duodeuiginti. Mauricius quem in Vngariam iuisse cum exercitu diximus, pro Ferdinando rege, sub hoc tempus domũ reuertit. Faciebat tunc bellum Henrico Brunsuicensi, Volratus Mansfeldius, Alberti filius, eumq; totis propè finibus eiecit. Henricus ergò Metim in castra uenit ad Cæsarem, deq; sua fortuna conquestus, opem implorat, sed id fuit alieno tempore. Mansfeldius, Marchionis Alberti militabat auspicijs, cùm is Gallicarũ adhuc esset partiũ. Dum Metim Cæsar obsidet, Vuolfgangus, equitum ordinis Germanici magister, Eluangũ oppidum capit. Est ibi præfectura ualde locuples ecclesiastica, quam ille multis iam mensibus ambiebat. qui sunt eius collegij potestatem habent eligendi præfecti: uulgò propositum uocant. cùm ergò, quendam elegissent, genere nobilem, ille, qui se præteritum esse doleret, ex improuiso locum occupat. Eo cognito, princeps Vuirtembergicus, quem eius collegij sodales, ut sui iuris defensorem implorabant, ilicò suos conscribit, & brumæ tempore profectus, facili momento recuperat, & illi præterea unum & alterum oppidum eripit, donec sumptus in militẽ factus resarciatur. Galli, circumseßi, crebras faciunt eruptiones, præsertim in Alberti castra, & inter alios grauiter uulneratus fuit is, quem dixi, Lichtebergus. Erat autem hyems asperrima & ni=

Cæsariani Hesdinum capiunt.

Metis oppugnatio.

niuosa: & quanquam ingentē habebat exercitum Cæsar, ab oppugnatione tamen abstinuit, & cuniculis demùm rem tentabat: sed id frustrà fuit, cùm & anni tēpus impediret, & hostis per indicium id accepisset. Defendebant urbem lectißimi duces, illustribus nati familijs: rei uerò summæ præerat Guisius. Quum Alberti Marchionis præfecti, copias cōducerent illius mandatu, Bambergicus apud Cameram ea de re questus, Decemb. die uigesimo nono literas obtinet, quibus mandatur Albertinis, ut ab armis abstineant. Vlmenses, arcem Helfēstænū, quam recuperauerāt, deiecto præsidio, quod Albertus ibi reliquerat, demoliuntur totam. Hyemis intemperie Cæsar coactus, re desperata, sub exitum Decemb. obsidionē soluit, et Dedehouium profectus, ac inde reuersus in Belgium, legiones aliquot in Treuiris hyemare iubet. in his etiam fuit Albertus. Ex contagione autem atq; frigore desiderata fuit prope tertia pars exercitus. Galli, uigesimo secundo Ianuarij die supplicationes Meti faciunt ad templa diuorū, ob rem bene gestam postridie conquiruntur libri Lutherani per ciuiū domos, & à carnifice palàm exuruntur: Guisius deinde, relicto ibi legato, redit in Galliam. Hoc ipso mense, Bambergico multa rursus eripiunt Albertini præfecti: & quū obsidione soluta Metensi, Albertus aliquándiu in Treuiris hyemasset, ac persolutis à Cæsare stipendijs Februario mense Germaniā peteret, Bambergensis episcopus, Februarij die decimo septimo nouas iterum literas obtinet à Camera, quarum unis idem denuò mandatur, quod prius: alteris autē iniungitur nobilitati per Franconiam, et Norbergicis, item Palatino principi, Ioanni Friderico Saxoni, tanquam finitimis, ut opē ei ferant. Ad exitum Februarij mensis, Galliæ rex, cui iam creuerat animus ob defensam Metim, scriptum euulgat, typis excusum, ad Imperij ordines omneis, aculeatum inprimis, & infestum Cæsari. Nam & in odiū conatur illum et contemptū etiam adducere. non esse uidelicet metuendum amplius, cuius iam sit fracta potentia, & detectæ multorum annorū technæ, qui ualetudine sit tam afflicta tamq; perdita, uix ut animam trahat: se quidē eodem semper in ipsos animo futurum, hoc est, amico & liberali: & licet nonnulli magnis ab se beneficijs affecti, non admodum grati fuerint, non tamen idcircò discessurum à reliquorum amicitia. Vbi de Cameræ mandatis Albertus accepit, crebras dat literas ad Atrebatensem, ad Albanum, ad Cæsarem

Cęsar decedit ab obsidione Metensi.

1553

Gallię regis scriptum in Cęsarem

1553 ipsum, & quid episcopi moliantur, quomodò pacta uiolent, ostendit, & quia transactionē cum illis factam sibi cōfirmarit, pœnā eis denunciari petit, nisi pareant. deinde Spirā misso ad Cameram internuncio, non modò pacta, sed Cæsaris quoq; mandatū ab episcopis uiolari docet: itaq; petit, ne litē ullam sibi moueant, & literas ab aduersarijs impetratas, aboleant. Ad hæc illi, sui esse muneris, ut ius cuiq; dicant: id etiam episcopis non se potuisse denegare petentibus. ipse contrà, post multam refutationē, idem quod antea, petit. nam alioqui, si damnum sibi detur, fore, ut cur ab ipsis illud sibi præstari postulet atq; sarciri, causam habeat. Ad Alberti literas, Martij die decimo tertio Cæsar rescribit. pactionem illam ab se confirmatam esse, neq; negare: stipendia quoq; se liberaliter ipsi persoluisse, magno sanè cum suo dispendio, quum reliquis nihil daretur: pergratū uerò sibi fuisse futurū, si quidē episcopi nihil amplius mouissent, eoq; nomine se misisse legatum ad ipsos qui persuaderet: cùm aūt illi recusarint, & ad se, principes item electores atq; Cameram prouocarint, uidere ipsum, quàm non possit hoc eis denegari, præsertim, cùm ordines nonnulli suspitionem de se cōceperint, & uarios iactent rumores: etenim, si nunc ipsius precibus acquiescat, & illos pacta seruare iubeat, fore, ut & iniquè facere dicatur, & suspitiones illas augeat: sui nimirùm esse muneris, ut ius æquabiliter omnibus administret, & uim fieri prohibeat: unicā igitur hanc esse rationē, ut amicè res componatur, neq; se dubitare, quin ipsemet, si rem totam prudenter secum expendat, hanc uiam sit ingressurus: ut autē facilius, & maiori cum fructu res peragatur, daturum se negociū ipsius cognatis, Bauariæ principi & Vuirtembergico, ut intercedant: episcopos quidem, datis ad se crebris literis, grauiter esse conquestos, uerúntamen confidere se non esse repudiaturos actionē: eius, quod est inter Henricū Brunsuicensem eiusq; nobilitatē, dissidij cōponendi negociū Ioanni Marchioni Brandeburgico se demandasse: Bauarū etiā & Vuirtembergicum ducē constituisse, ut inter Oetingenses Comites, patrè atq; filios transigant. Hoc ferè tēpore & dilapsus fuit exercitus Mansfeldicus: & Ioannis Friderici atq; Mauricij principis legati conueniunt, ut ipsos concilient. nam ille suis in literis atq; moneta, quam cuderet, electoris nomē & gladios binos transuersos, quod est electoratus insigne, sibi usurpabat, & Gothā arcem, permittente Cæsare, rursus

Cæsaris literæ ad Albertū.

sius muniebat. Id autem grauiter tulit Mauricius, & ad suos ordines de 1553
eo querimoniam habuit: horum erat omnium sententia, rationes ineundas esse pacis: itaq; missi fuerũt legati, sicut diximus, uerùm frustrà. Per hos etiam dies, episcopus Metensis Robertus, cardinalis Lenoncurtus, Galliæ regi deditissimus, Metim uenit, et iurisdictionem omnẽ sibi uendicat, & ad se pertinere dicit, qui sit Imperij princeps, et nouũ instituit senatum, in eumq; nonnullos adoptat ordinis ecclesiastici, & Marsæum oppidulũ, ad Germaniæ fines positum, opere & Gallorum præsidijs munit. Huius iam antea fuerant interceptæ literæ, quibus à rege petebat, ut sibi iurisdictionem permitteret, quam sui maiores habuissent episcopi: nam sui esse propositi, nouum constituere senatum, nec ullum recipere, qui non sit ipsi totus addictus: alioqui futurum, ut qui sunt partiũ Cæsaris, ibi remaneant, alij uerò, discedant, quod quidem ipsius maximo sit futurum incommodo: nisi enim suspecti remoueantur omnes, non esse quòd tranquillam eius urbis possessionem sibi promittat: cupere autem suum studium atq; uoluntatem ipsi probare: nam ideò cumprimis in hæc loca sese commigrasse, & episcopatum hunc suscepisse, ut illustrem aliquam operam ei posset & officiũ præstare. Erat tum Albertus Hedelbergæ cum electore Palatino, & literas illinc ad Cameræ iudices miserat, de quibus dictum est. Hedelbergam tunc quoq; uenerunt Bauarus, Vuirtembergicus, mandatu Cæsaris, pacificandi causa: uenit etiam dux Cliuensis. Re diu disceptata, quum episcopi magnam pecuniæ uim offerrent, Bambergicus inprimis, ut oppida sibi relinquerentur pacata, probarent etiam hanc conditionem intercessores: Albertus, qui pacta sibi seruari uellet, quæ Cæsar etiam confirmasset, quũ hoc ipso tempore per suos in Saxonia cogeret equitatum, & iam de quorundam auxilijs compertum haberet, infecta re discedit, offensis intercessoribus, & mox ad arma se conuertit, ac edito scripto Martij die uigesimo septimo, rem omnem ordine commemorat, deq; aduersarijs, ob uiolatam fidem, grauissimè queritur, & argumentum illud refutat, quo dicebant episcopi, non sibi licere quicquam de bonis ecclesiasticis alienare, & necessariò sibi suum ius armis defendendum esse docet. Vuirciburgicus aderat ipse, Bambergensis miserat legatos. Quæ Vuirtembergico duci lis erat & simultas cum ordinis Germanici magistro, principum intercessione

Cardinalis Lenõcurti ambitio.

Albertus pacem respuit.

1553 composita fuit. quum hic, ut oppida recuperaret, aureorum millia triginta dependeret. Ad secundum Aprilis diem, qui tum erat Paschæ dies Mauricius quoq; uenit Hedelbergam ad principes, usus magna celeritate. triduò pòst, domum recurrit. Hi, quos diximus, principes intercessores, ut ab iniuria sese defenderent, fœdus faciunt, in eoq; sunt etiam Moguntinus & Treuericus. Quum reiectis conditionibus Hedelberga profectus Albertus cogeret exercitum, Bambergicus & Vuirciburgensis alteras obtinent à Camera literas. ijs & Moguntino & Palatino & Mauricio, & Prußiæ magistro, & Ioanni Friderico & Vuirtembergico & Lantgrauio & Noribergicis atq; uicinis omnibus mandatur, ut opem illis ferant. fuit hoc Maij die secunda. Mauricius, qui alioqui suspectum haberet Albertum, & hoc bello se quoq; crederet obliquè peti, muniendi sui causa, fœdus cum Brunsuicensi facit, & episcopis atq; Noribergicis opem promittit. Interim Albertus, conductis copijs progreditur, & per episcoporum atq; Noribergensium fines omnia uastat incendijs atq; direptionibus, & Bambergam, oppidum regionis primarium capit, & nobilitati Franconiæ bellum indicit, nisi morem ipsi gerant, & Schuinfurtum, Imperij oppidum occupat, præsidioq; munit. Noribergici, quoniam oppida quædam et castella tenent beneficio regni Bohemiæ, Ferdinandum regem orauerant, ut ad ea loca tuenda liceret ipsis equitatum cogere per eius fines: annuit rex, & ut ad quingentos conscriberent permittit: hos uerò proficiscentes Albertus intercipit, & simul ex ijs, quæ diximus, castellis ac oppidis quædam occupat. E diuerso, Henricus Brunsuicensis, qui magnam exercitus Mansfeldici partem ad se traduxerat, per Philippum filium uicinis bellum infert, grassatus per episcopi Monasteriensis, Mindensis, Erici principis agnati sui, & Bremensium fines, ab ijsq; uim pecuniæ permagnam extorquet. Per hosce dies, controuersia, quæ principi Cliuensi erat cum archiepiscopo Coloniensi, iurisdictionis causa, Palatini principis atq; Treuirensis interuentu, qui Bacheraci conuenerant, sedata fuit. Paulo pòst, ad initium Iunij mensis, Palatinus, Moguntinus, Bauariæ ducis atq; Vuirtembergensis legati, mandatu Cæsaris, Francofurti conueniunt, belli Franconici causa. Legatos ibi Cæsar habebat, Ludouicum Comitem Conigstenum, Renardum Solmensem, Henricum Hasium: aderant etiam Ferdinandi regis nonnulli.

Mauricij fœdus cũ Brunsuicensi.

Albertus grassatur.

Conuentus Francofurti.

nonnulli. cumq; Cæsaris abolitionem episcopi urgerent, Albertus uerò confirmationem, electores monent legatos Cæsaris, ut hæc ei perscribant, quò renunciet, utrum ualere uelit. Cæsar decimo septimo die Iunij respondet. Quum anno superiori de Alberti & episcoporum audisset transactione, rogatu quorundam rescidisse illam, & episcopis mandasse, ne seruarent, propterea quòd esset mali res exempli, cogere aliquem imperata facere, propter officium sibi præstitum & Imperio: sed cùm Albertus deinde secum non aliter pacisci uellet, nisi pactiones illæ iuberentur esse firmæ, se, maioris incommodi uitandi causa, quod toti Germaniæ tum imminebat, obsecundasse tempori, et, quòd expeditum ille haberet exercitum, Mansfeldius etiam, illius auspicio, per Saxoniam nouas manus cogeret, & ipse bello Gallico impeditus, non posset eum cohercere, nec esset in Germania, qui uel diem unum potuisset eius impetum sustinere, fecisse cum illo pacem, ea fiducia nimirùm, ut eum postea placaret, præsertim, si cognati principes intercederent: & sanè, si fœlicem euentum sibi Deus ante Metim dedisset, paratas fuisse rationes, quibus illi satisfactum esset: nam egregiam sibi nauasse operam eo bello, sic, ut ei gratificari cupiat: postea uerò, quàm non successit obsidio, per ipsos Hedelbergæ tentasse concordiam: quod autem conditiones ibi propositas ille repudiarit, & rursus arma sumpserit, perquàm sibi fuisse molestum, & idcircò Francofurti hunc alterum indixisse conuentum: nunc autem ad se deferri, non episcopis modò, sed alijs etiam ab ipso bellum inferri: quod & uehementer sibi doleat, & contra pactiones etiam fiat: nam illum, quo tempore fuit in gratiam receptus, & sibi fidelem operam in posterum & Imperio promisisse: quòd si uel nunc saltem obtemperaret, depositurum se præteritorum memoriam: quòd autem in suspitionem apud quosdam ipse uenerit, iniquè fieri: totis ergò uiribus in pacificationem incumbant, nec ampliorem ab se declarationem requirant: id sibi fore gratissimum, & in rebus ad Imperium pertinentibus nihil se deinceps, nisi de ipsorum consilio facturum: Francofurto demum infecta re discessum fuit. His ipsis ferè diebus, Laugingæ, iussu Cæsaris, conueniunt Bauarus & Vuirtembergicus unà cum alijs, ut Oetingenses comites, parentem atq; filios pacarent. Nam inde à bello Smalcaldico, Ludouicus pater, & filius eiusdem nominis, ad obsidio-

1553

Conuentus principum aliquot Laugingæ.

1553 nem usq; Metensem, incertis uagabantur sedibus, quòd contra Cæsarem militassent. possessiones autem omneis tenebant permissu Cæsaris, Fridericus atq; Vuolfgangus filij, diuersæ religionis ab illo. Quùm ad actionem uentum esset, pater, summæ ingratitudinis illos accusat: & licet diligenter elaborarent principes, nihil tamen potuit constitui.

LIBER XXV.

Terouenna direpta à Cæsarianis.

T HIS TVRBIS ATQVE MOTIBVS Germaniæ, remedium aliquod adhiberetur, Imperij conuentum Cæsar, Maio mense indicit ad idus Augusti: & quum inde ab exitu mensis Aprilis, Terouennam obsedisset, Morinorum oppidum, Gallicæ ditionis, uigesimo Iunij die, oppugnatione capit, diripit, incendit, diruit. Captus in eo fuit Connestablij filius. Angli, missa legatione splendida, pacem aliquot iam mensibus solicitabant: idem faciebat pontifex, uerùm id frustrà fuit. Maio mense, dux Northumbriæ, Ioannes, qui post mortem protectoris, auunculi regis, primum locum obtinebat, ut suprà diximus, è filijs unum dat in matrimonium Ioannæ Suffolciæ, quæ proneptis erat Henrici regis, è sorore. Grauiter tum rex Eduardus ægrotabat. Bellum gerebatur etiam tunc in Pedemontio & Hetruria. Cæsar enim cogitabat recuperare Senas, Neapoli missis eò copijs, ductore prorege, Petro Toletano: cùm autem is mortem obijsset, & Turcica classis, cui se coniunxerat princeps Salernitanus, è Gallia profectus, mare Ionium & Tyrrhenum nauigaret, domum redijt miles, ut uicinum atq; domesticum periculum depellerent. Belligerante per Franconiam Alberto, Mauricius atq; socij exercitum eò mittunt. Albertus igitur, relicto Schuinfurti & alijs in locis præsidio, quum paßim extorsisset pecuniam, multis è Noribergica ditione simul & Bamberga secum abductis captiuis obsidibus, in Saxoniam magna ce-

Bellū in Pedemōtio.

leritate contendit. Cùm Arnstetum uenisset, aderant Saxoniæ ducis Ioannis Friderici legati, orantes, ne ipsorùm finibus damnum daret: promisit liberaliter et seruauit. pòst in Erfurdensium agrum progressus, uicos ibi complures diripuit. Eius aduentu tam repentino commotus Mauricius, qui copias in Franconiam miserat, uti diximus, nobilitatem omnem, pòst etiam reliquos ordines ad arma uocat, & quas potest manus conducit: Albertus autem per illius fines absq; maleficio profectus, quũ Halberstatum uenisset, portas occupat, & ecclesiasticis ibi magnam pecuniæ uim imperat, pòst, Henrici Brunsuicensis agrum incendijs deuastat, adiutus ab Erico & nobilitate Brunsuicensi. Copiæ Henrici Brunsuigij, quas in Franconiam esse profectas antè diximus, ductore Philippo filio, quum Schuinfurtum frustrà tentassent, ac domi periculum esse uiderent, Saxoniam repetunt: idem faciunt Mauriciani, quibus præerat Hedeccus, & propè Northusium Mauricio sese coniungunt. Et quoniam Albertus in agrum Mindensem deflexerat, Mauricius, quòd putaret illum per Hessiam iturum, & in Franconiam denuò facturum esse impetum, Northusio petit Embecum, ut illi præuerteret. Tandem omnibus coniunctis copijs, in agro Hildessemensi castra ponit, ad Osterodum, & calendis Iulij, non ipse modò, sed & Bohemiæ cancellarius, Henricus Plauius, Ferdinandi regis nomine bellum ei denunciant, ac missis literis, De communi principum & ordinum consilio, superioribus annis, inquiunt, Cæsar, pacem per Imperium sanciuit, & quam quisq; haberet actionem, ut eam legibus prosequatur, neq; uim ullam intentet, mandauit: & certè Germaniæ status, per annos iam aliquot uehementer afflictus bello ciuili, pacem & ocium inprimis flagitat. Itaq;, cùm nuper intra fines Imperij natum esset bellum, rex Ferdinandus, adiuuantibus alijs, id operam dedit & elaborauit, ut discederetur ab armis, in eoq; consentientes tandem habuit principes, belli duces, ac demum, permissu Cæsaris, pacem constituit. qua cautum est inter alia, non solùm ut nihil contrà fiat, sed ut ijs etiam, qui periclitantur auxilia subministrentur. Eam uerò tu non modò recusasti, uerumetiam ad præcipui nominis principes aliquot ausus es apertè scribere, ad Germaniæ summum dedecus atque detrimentum illam pertinere, ac proditionẽ potius appellandam

1553

Ferdinãdus & Mauricius Alberto bellum denũciant.

1553 esse quibus nimirùm uerbis, quo sis in communem patriam animo, satis declaras. Post deuastatam deinde direptionibus & incendijs oram Rhenanam, cùm in Gallia tibi res non succederet, & instructum Cæsar haberet exercitum, per intercessionem ei, fuisti reconciliatus, eò uidelicet spectans, ut Bambergensis et Vuirciburgica transactio tibi confirmaretur. Sed ista Cæsaris approbatione, qui uim nullam tibi permisit, statim abusus, utrunque præsulem, grauissimis comminationibus, per tuos homines non semel territasti, fore dictitans, ut eos, per copias Mansfeldicas et Oldeburgicas, ad seruanda pacta cogeres, quemadmodum literis tuorum doceri potest. Hoc etiam ut efficeres, militem illum, quē obsidione soluta Metensi dimiseras, ad te sub calendas Aprileis redire iussisti. Et quanquam illi Cæsaris & Ferdinandi regis & principum arbitrio, uel Cameræ iudicio legibusq; controuersiam permitterent, & Hedelbergæ potissimum eiusmodi deferrent conditiones, ut non intercessores modò principes, uerumetiam Cæsar eas per epistolam probaret: tu tamen ijs omnibus repudiatis, in illorum prouincias impetum fecisti, & locis nonnullis occupatis, ne fœminis quidem ex nobilitate pepercisti, direptionibusq; grassatus & exactionibus pecuniæ, non ipsorum modò sed & Noribergensium, qui & publica Imperij lege & nuper inito fœdere opem illis ferebant, complures arces, oppida, uicos, nec ædificia tantùm, sed in ijs etiam homines alicubi crudeliter incendisti. pòst, ex diuersis locis, oppidanos atq; ciues, iam ætate graues, uelut obsides imperatæ pecuniæ, quum ea persolui non posset, tecum in inferiorem usq; Saxoniam abstractos, inhumaniter & tyrannicè, quancunq; in partem haberes iter, circumduxisti. Nobilitati quoq; Franconicæ bellum nullo iure denunciasti, & oppidum Imperij Schuinfurtum occupasti, præsidioq; uinxisti. quibus profectò rebus maximam ubiq; perturbationē & terrorem excitasti, ac planè nouum & inauditum in Germania statuisti exemplum. Ad hæc, ne à Ferdinando quidem Romanorum rege temperasti: ac licet clientela sis ei deuinctus & hæreditario fœdere, tamen singulari quadam temeritate non solùm in Bohemiæ fines excurristi, uerùm etiam eius regni possessiones, Noribergensibus olim pacto concessas, grauiter afflixisti, multos etiam eius ditionis homines, & lautos quidem, partim trucidasti, partim in extremam perduxisti pauperiem, & eas

cohor-

cohortes quas ad suorum finiũm defensionẽ, non ad ullius iniuriã, rex 1553
Noribergensibus permiserat, uti colligerent, inuadens, in tuã redegisti potestatẽ, & spoliatos armis domum redire cõpulisti. Præterea perduelles aliquot, et ob rebellionẽ proscriptos à rege, foues, et uerba quoq; iactas, uti fertur, in regẽ atq; Bohemos plena minarum. cuius tamen rei causam tibi rex nullam dedit, imò tua cõmoda semper, quibus potuit rationibus promouit: & licet ante annũ ipsius fines hostiliter attigisti, tamẽ nõ te latet, quã amicè tunc tibi scripserit, ut & admissum corrigeres, ac in posterũ caueres. Iam, ad me quòd attinet, ait Mauricius, etsi per omnẽ uitã offensionis tibi causam dedi nullã, imò beneficia potius in te multa cõtuli, tamẽ, anno superiori, quum facta pace Francofurto discedens, reipublicæ, & Ferdinandi regis causa priuatim, copias in Vngariam deducerẽ aduersus Turcã, meminisse potes, & quibus rationibus mihi tum sis conatus detrahere militẽ, et quã in me cõtumeliosa uerba tuos ad milites ac paßim apud alios effuderis, quãdò de cõcordia Passauiensi locutus, Germaniæ proditionẽ appellabas, me uidelicet, ac necessarium meũ, Henricum Plauiũ designans. nõ me latet etiã, quid hyeme superiori, cùm essem in Vngaria, meã in perniciẽ, meæq; ditionis tentatum sit apud exercitum Mansfeldicum, qui tum erat in agro Brunsuicẽsi. Recõciliatus uerò Cæsari, cuiusmodi uoces, et quã nõ solùm aculeatas atq; probrosas, uerumetiã minaces in me meamq; prouinciã, non semel per obsidionẽ Metensem, emiseris, norunt, qui tum in eisdem fuerunt castris. cumq; soluta tandem obsidione domum redisses, per literas rogitus à me, super ea re, deq; animo erga me tuo, superbè renunciabas, quicquid de me dixisses aut alijs, neq; te latere, nec etiam inficiari: sed ad alterum ita responsum abs te fuit, ut certi nihil statuere possem. Hedelberga quidem pòst ad me scribens, & prius illud postulatum meum dißimulans, de magnatibus quædam adferebas, eo fortasse consilio, ut suspitionem mihi de illis cõmoueres, ac diffidentiam excitares: ego autẽ, cum illa nõ admodum morarer, & literis & internuncijs, ut pacẽ coleres, hortator & cõsiliarius tibi fui, simul, quid abs te mihi esset expectandum scire cupiebam. Tu uerò, datis deinde literis ad electorem Brandeburgicum, etsi de me quædam satis moderatè, tamen, quo loco de pacificatione

1553 Passauiensi loqueris, quomodo esses animatus erga me, non obscurè significabas, neque multò pòst etiam declarasti. Nam in postremis tuis epistolis aliquot, ut meas copias, quæ per Franconiam erant in confœderatorum castris, reuocarem, petebas, ideò nimirum, ut nisi facerem, aduersum me causam haberes armorum. deinde paulò pòst per meos & fratris Augusti fines, exercitum traduxisti, cum nihil antea nobis denunciasses, planè contra uetustum atq; receptum Germaniæ morem. Iactas tu quidem, sine maleficio te profectum esse: uerùm longè secus ad me defertur à meis: & ut ita sit, tamē non tam istud uoluntati tuæ quam necessitati tribuo. Constat enim quam properanter ieris, & quàm fuerint defessi milites: neq; te latebat, quam esset mihi non difficile, si uim fecisses, & tibi tuisq; copijs ex itinere defatigatis atq; languidis, resistere, & eos, qui per Franconiam tunc erant, reuocare. sed tui consilij nimirùm erat, impetum in me redeundo facere, neq; tui milites hoc dissimularunt. Adhæc, iter faciens per Turingiam, ciuitatis Erfurdensis quæ nostra tutela continetur, uicos aliquot diripuisti, quòd & ipse tuis ad me literis, Brunsuico datis, non negas. In fratris quoq; mei finibus tui milites trucidarunt nonnullos, & prope Bichlingum, duos ex nobilitate, cum ad me proclamassent, uerberibus mulctatos in uincula coniecerunt. His tamē rebus omnibus non dum adduci poteram, ut arma sumerem: sed per literas idem ferè quod antea, petebam, & hortatus ad pacem, de qua Francofurti per intercessionem tunc agendum erat, animum erga me sociosq; tuum percontabar. Quàm autem amarè mihi responderis atq; stomachosè, doceri potest epistola tua. nam nec animum tuum declarare uolebas, & actionem Francofurtensem, uti suspectam, incusabas. itaq; nihil aliud inde colligere potui, quam te constituisse & bellum urgere Franconicum, & per occasionem, ne mihi quidem atq; socijs uelle parcere. quod ipsum etiam Erfurdensibus denunciasti, & continuò pòst in alijs ostendisti. nam & episcopatui Halberstatensi, cuius est à Cæsare mihi demandata tutela, sicut nosti, præter alia multa detrimenta, magnam imperasti pecuniæ uim, & illorum collegia, quæ sunt per agros, diripuisti nihilo minus: idem fecisti per Archiepiscopatum Magdeburgicum, qui & ipse meo patrocinio nititur, & à Northusijs exegisti pecuniam & Mullusijs. Henricum uerò Brunsuicensem, qui cum

habeo

habeo fœdus, honestum quidem illud, & actioni Passauiensi minimè 1553
repugnans, ferro persecutus es & igni, simulatq; de fœdere tibi per literas, déque reliquis socijs nunciassem. hæc sanè tuis aliquot epistolis, ad me datis antea, minimè respondent. Nunc ergò, licet Ferdinandus rex, ego, socijq;, pacem, inprimis uerò Germaniæ, uehementer optamus, & inde post transactionem Passauiensem id operam damus, ut tranquilla sint omnia, præsertim his locis: quod etiam ex nobilitate Brunsuicensi complures, qui nunc tua castra sequuntur, testificari possunt, tamen, quia bellum in hanc regionem transtulisti, nec occultè demonstras, cùm socios nostros inuadis, quid tui sit propositi: deinde, quia rumor est, te multò conducere maiores copias, licet alieno nomine, quas alere profectò non poßis nisi direptionem, prædam & omnem licentiam eis permittas, ita quidem, ut non Franconiæ tantum, sed alijs etiam prouincijs indubitatum abs te periculum immineat, quod & ipse non dißimulas, dum effecturum te prædicas, ne sit aliorum potior, quàm tua, conditio: his inquam de causis, & quia concordiæ nullum locum relinquis, Ferdinandus rex, ego, socijq; cum simus incendio planè uicini, cogimur ad propulsandam à nobis uim & iniuriam, arma sumere, quo communem patriam liberemus & ocium publicũ recuperemus. Nam hoc nobis & Imperij leges non modò permittunt sed iniungunt etiam, & Cameræ summum iudicium, ut Franconicis finitimis opem feramus, mandat. Et quanquam hoc tempore, dum copias conscribis, nomen Cæsaris obducis, certò tamen scimus illud esse fictum atq; simulatũ. nam ille, quid suæ sit uoluntatis, non tibi modò, sed & nobis & alijs ostendit, & breui, quid sentiat cognosces amplius. Porrò quum hoc nostrum institutum pro republica suscipiatur, & idcirco nihil opus erat aliqua significatione nostræ uoluntatis, tamen, ne sis nescius, profitemur ambo, facturos nos in posterum, quod res ipsa postulabit, ut hæc tua tam effrenis, & plus quã tyrãnica reprimatur crudelitas. hoc adeò tam nostro quam sociorum nomine tibi tuisq; denunciatum uolumus, & omnis calamitatis, quæ per hoc bellum orietur, culpam, in te, qui nullam ad æquam conditionem accedis, transferendam esse testificamur: neq; dubitamus etiam, quin illis, qui patriæ salutem quærunt, potius, quam ei, qui pro sua libidine grassatur, & patriæ bellum infert, sit adfuturus, Deus immortalis.

1553 talis. Quum hæc epistola redderetur, erant in Alberti castris, electoris Brandeburgensis legati, de pace missi. perlectis literis, ipse rem cum suis communicat, & an secum uelint periclitari fortunam, rogat: confirmantibus illis, adolescentem nobilem qui literas attulerat, accersit, & ad eum sermone conuerso, princeps, ait, tuus, iam antè fidem ter uiolauit, & sceleratè egit, & hoc quartum est facinus eiusdem generis: ueniat: experiar quid possit: hoc illi meo nomine renuncia. Sic locutus, aureos aliquot ei dono dat, uti fieri consueuit, et dimittit. Ibi legati intercessores, nihil igitur nos, inquiunt, agimus? nihil, ait ille, & domum reuerti licet. Cùm ergò belli grauitatem uideret, Ericum Brunsuicensem, tertia die Iulij mittit ad Cæsarem, eiq; nunciat, astu quorundam multos in se concitatos aduersarios, qui hoc agant, ut non solum nõ seruentur sibi pacta, sed ut totis etiam finibus, & omni possessione pellatur: quòd si consilium ipsorum fortuna comprobet, non dubium esse, quin futuri sint Gallicani: iam enim illis oblatas esse magnas conditiones, nouæ coniurationis causa, idq; se posse demonstrare: quosdam etiam electores, ac primi nominis principes, conspirasse iam de nouo creando Cæsare: quòd autẽ episcopi sic aduersum se moliantur, in causa esse Camerales: orare igitur, ne molestè ferat, siquid in ipsos tentabit: aduersarios etiam, ut inuidiam sibi conflent, & in societatem belli plures pertrahant, hunc de se disseminasse rumorẽ, quasi cum ipso coniurarit ad opprimendam Germaniæ libertatem: hoc adeò sibi quosdam principes obiecisse, & iam per Germaniam spargi literas, tanquam ab Atrebatensi datas, ideò se uidelicet conducere copias, ut ipsius exequatur uoluntatem: futurum enim, ut eius filiũ, Hispaniarum principem, dux Albanus in Germaniam adducat ad proxima comitia, quò designetur Imperij successor: hoc nimirum ita esse Ferdinando regi persuasum, ut etiam inito fœdere cum suis hostibus, bellum sibi denunciarit: se quidem hoc ad multos excusasse diligẽter, uerùm suspitionem illam indies augeri: magnis itaq; se periculis atq; difficultatibus obiectum esse, propè solum, eò quòd ab ipsius amicitia non discedat: orare igitur maiorẽ in modum, ut & pactiones illas uelit esse ratas episcoporum, & se suosq; defendat: id si faciat, adducturum se ipsi, quum de eo conuenerit, ad nouem equitum millia, peditum uerò signa circiter centum. Noribergenses interim & episcopi,

Albertus mittit ad Cæsarem.

per

per absentiam Alberti, in ditionem eius inuadunt. Ille, diuulgatis literis acerbè criminatus erat Noribergicos, quasi fidem atq; pacta uiolassent, & inito fœdere cum perfidiosis episcopis, pontificiam doctrinam rursus amplecterentur. Ad hæc illi pòst edito libro respondent, & ordine rem omnẽ, inde ab anno superiori cõmemorant, quàm crudele bellum gesserit, quomodo sint cum eo pacti, quomodo deinde per missu ac uoluntate Cæsaris, cum uicinis episcopis fœdus fecerint, quo modo æquißimas conditiones ab episcopis oblatas recusarit, & bellũ eis denuò fecerit, quomodo, cum & propter fœdus & Cameræ mandata socijs opem ferrent, suos iterum fines nuper inuaserit. Inter alia illius facinora, hoc ueluti singulare quoddam inauditæ crudelitatis exemplum recitant, quòd cùm ipsorũ ditionis oppida duo, Altorfium & Lausum nuper occupasset non oppidanos modò, sed ex agris etiã coactos homines atq; pecudes incluserit, et diuersis deinde locis incenderit, præcipuè autẽ ad portas, eò planè consilio, ut omneis exureret: hoc autem incendio, pueros & mulieres aliquot grauidas, & complures ægrotos, qui perruptis & effractis muris euadere non possent, miserabiliter ibi conflagrasse dicunt: quòd autem de mutata religione dixerit, uanum esse demonstrant: initum enim esse fœdus, eò solum, ut uim ab se suisq; depellant: quam autem ipse nullam religionem curet id compluribus esse notum, & habere se multa quæ dicant hoc loco: sed propter familiæ splendorẽ, unde genus ducat & principes aliquot eius propinquos, uelle sibi temperare. Ad quintum Iulij diem Sigismundus Poloniæ rex in matrimoniũ ducit Catharinam, Ferdinandi regis filiam, quæ fuerat uxor Mantuani principis, quum ante annum decimum sororem illius duxisset, ut libro XV. diximus. Eduardus sextus, Angliæ rex, indubitatæ & summæ spei princeps, Iulij die sexto, ut quidem in uulgus editum fuit, è uita decedit, morbo tabifico, circiter annorũ sexdecim adolescens, maximo certè piorũ hominũ dolore, nam eius interitũ est maxima secuta rerum Angliæ cõmutatio, sicut infrà dicetur. diuulgata fama fuit, interijsse ueneno. Certè tantæ regẽ expectationis, Europa sæculis nunc aliquot, nullũ habuit. inde à teneris annis optimè formatus & institutus ad pietatem atq; literas, non Latinam modò, sed Græcam & Gallicam quoq; linguam nouerat, & euangelij doctrinam uehementer amabat, & doctis omnibus hospi-

1553

Scripta Noribergensium in Albertum.

Eduardi Angliæ regis mors.

1553 tium dabat atq; patrocinium, Germanis, Italis, Gallis, Scotis, Hispanis, Polonis. Cùm iam non longè dißiderent ambo exercitus per Saxoniam, & Albertus Visurgim flumen transiisset, nona die Iulij post meridiem summis copijs prælium committitur: à multa dimicatione, penes Mauriciũ, qui uinceret equitatu, fuit eius diei uictoria: sed ipse tormento manuario traiectus ad ilia, biduò pòst uitam finit. Albertus Hanobriam peruenit incolumis. Desiderata sunt ad quatuor circiter millia, plæriq; omnes equites: captiuorum ingens fuit numerus. Henricus Brunsuicensis eo in conflictu duos amisit filios, Carolum et Philippum. Postridie uenerunt à Ferdinando rege mißi ad Mauricium equites Bohemi quingenti. Lantgrauius etiam auxilio miserat Mauricio circiter septingentos. Itaq; tum in ijsdem erant castris, mirabili quadam uicißitudine rerum, Lantgrauius & Henricus Brunsuigius & episcopi, cum interim Albertum adiuuaret Ericus Brunsuigius, Mauricij sororius. Multorum tunc erat opinio, sicut Albertum rex Ferdinandus oppugnabat, sic aduersus Mauricium Alberto subministrari uires & animum à Cæsare: sed literæ Cæsaris, quas paulò infrà recitabo, nihil eiusmodi præ se ferunt. Galliæ rex, noua tunc agitasse consilia cum Mauricio, deq; illius interitu non parum indoluisse fertur. In castra delatus Mauricius, de nocte dat literas ad episcopũ Vuirciburgensem, belli socium: ijs rem omnem exponit, suamq; esse uictoriam, sed grauiter se uulneratum dicit: arbitrari autem Albertum esse in fuga: monet igitur, ut certis locis iubeat obsideri uias, quò fugientem intercipiat, & transitu prohibeat: quæcunq; sit futura sua conditio uel exitus, bona se conscientia niti: bellum enim hoc suscepisse, ut uastatorem illum reprimeret, ac ocium Germaniæ recuperaret. Sepultus est Fribergi oppido Misniæ, decimo quarto die post prælium, iuxta parentem Henricum & filiolum Albertum. Excesserat annum trigesimum secundum. Ipsius præsentia magnum attulisse momentum, alioquin Alberti futura fuisse putatur uictoria. nam ex ipsius equitatu multi profugerant. Signa militaria sunt hostibus erepta, & ad ipsum ex prælio relata, pedestria quidem, quinquaginta quatuor, equestria uerò, quatuordecim. Mauricius ergò, uitam quidem ipse profudit, sed Alberti tamen uires atq; robur admodum fregit. nam ab eo prælio uix unquam ille potuit uel mediocres recolligere copias.

Prælium Mauricij cum Alberto.

Mauricij literæ ad Vuirciburgicum.

Mauricius moritur.

Cùm

Cùm per Lipsiam duceretur funus, orationem habuit Ioachimus Camerarius, & in illius laudem multa locutus, prodigia, quæ mortem eius antecesserunt, enumerat: sanguineas guttas in folijs arborum hærentes, canum importunißimos latratus & mutuas dilaniationes, equorum ueluti fremitus & concursationes armorum, & alia quædam terroris plena: deinde tabernaculum eius turbine disiectum, cæteris intactis, & quasdam ipsius uoces, ueluti præsagas futuræ mortis atque prænuncias. Et sanè quantum ad guttas illas cruentas pertinet, multis in locis uulgò conspectæ sunt, & Argentinæ quidem, sub initium Iunij, cum super herbas, frondes, tegulas atque saxa decidissent. Volitabat tunc ingens turba papilionum, neq; deerant, qui cruorem hunc ab ijs emanare dicerent: alij contrà, portendi aliquid atque significari iudicabant. Inter Mauricium & Albertum, cum essent æquales, maxima semper fuerat neceßitudo, sic ut nihil esset illis coniunctius. tribus enim bellis ambo simul Cæsari militarunt, Gallico, Smalcaldico, Magdeburgico, deinde, quartum atq; postremum hoc in Cæsarem susceperunt: sed natis offensionibus, ut dictum est, hunc tam funestum habuit exitum ipsorum amicitia. Quo tempore Mauricius occubuit, frater eius Augustus erat in Dania, cum uxore, apud regem socerum: itaq; nobilitas & ordines partem exercitus retinent, prouinciæ tuendæ causa, circiter duodecim signa peditum, equitum uerò cohortes quinq;: reliqui dimittuntur, & plæriq; cum funere domum redeunt. Ad decimum octauum uerò Iulij diem, Albertus dat literas ad nobilitatem & populum Mauricianum. quum nuper per ipsorum fines peteret Saxoniam, sine maleficio se transisse, propterea quòd hostile nihil haberet in animo. Mauricium uerò non modò suæ ditionis homines læsisse, uerumetiam, ut sceleratis aliquot & perfidiosis episcopis gratificaretur, antiquo illi fœderi, quod suæ familiæ sit cum domo Saxonica, nulla propè de causa, noua prorsus exemplo, renunciasse, ac bellum sibi fecisse: quod cùm ita sit, & quoniam ipsi conatum eius adiuuerint, omnino præter mandata Cæsaris, qui pacta sibi confirmarit, ideò sibi quoq; uidendum esse, quomodo damnum acceptum resarciat: itaq; se confœderationem & amicitiam ipsis inuicem renunciare. Cæsaris exercitus, Terouenna diruta, progressus è Morinis in Atrebates, arcem Hesdinum, Iulio mense ui capit. Interfectus ibi

1553

Prodigia ante mortē Mauricij.

Albertus dat literas ad Mauricianos

Cæsariani Hesdinum expugnant

1553 fuit Oracius Farnesius, Galliæ regis gener: ex nobilitate multi capti fuerunt, & inter hos primi nominis, Galliæ Marescallus Marchianus, Arduennæ syluæ incola. Prælij Saxonici nuncius intra paucos admodum dies ad Cæsarem allatus fuit. qui deinde uigesimo secundo Iulij die, Erico Brunsuicensi, quem Albertus miserat, uti diximus, respondet. quòd eousq; simultas exarserit dolere sibi non mediocriter, multò enim maluisse, dißidium hoc omne componi, & nisi componatur, uereri, ut non Imperio tantum, sed & Alberto malè cedat, præsertim, quum adeò multi, & hi quidem præcipui ordines, huic rei sese immisceant, facta societate: suum igitur esse consilium atq; postulatum etiam, ut quamprimum discedatur ab armis, & concordiæ rationes ineantur: id si placeat Alberto, se curaturum, ut aduersa quoq; pars acquiescat, neq; dubitare, quin illis persuadeat: petere autem maiorem in modum, ne recuset: nam alioquin, eo manente rerũ statu, nõ se posse ipsius uti opera, ne suspitionem iam excitatam augeat: quod quidem sibi, qui nihil charius habeat ocio & tranquillitate Imperij, ualde sit futurũ molestum atq; graue. Sub initium Augusti mensis, domum è Dania reuersus Augustus, Mauricij frater, aliquot pòst diebus re deliberata cum suis, in fidẽ suam adigit omnem populum, & in his Vuittẽbergenses, ut sibi suisq; liberis masculis addicti sint, &, si nulli supersint, in Ioannis Friderici & liberorum eius ditionem redeant, si quidem Cæsari pareat ille, & superiorum annorum pacta seruet, sin minus, ut tum Lantgrauio sint fideles. Eo facto, salutatur princeps elector, & ordinum suorum conuentus indicit, ut ad uigesimũ Augusti diẽ sibi præstò sint. Eius mensis die decimo septimo, Misenæ oppido, maximus fuit terræmotus. Vbi conuenerunt omnes Lipsiam, ad diem ualde frequenter, in deliberationẽ Augustus adducit, primùm, an adiungere se debeat recenti fœderi Ferdinandi regis, principum et episcoporum, & prosequi bellum fratris in Albertum: deinde, si deserendum sit fœdus, quomodo debeat ulcisci mortem fratris: demùm quánam ratione poßit cũ Ioanne Friderico transigere. nam is, per eius absentiam, mißis legatis ad optimates, electoriam dignitatem et posseßiones ablatas omninò sibi restitui postulauerat. Deliberationis & consilij summa fuit, ut cum utrisque pacem coleret, & ad pacificandum adhiberetur Brandeburgicus elector: & id quidem fuit

Augustus Mauricij frater.

Conuentus ordinum Saxoniæ.

decre=

decretum, licet per Bohemiæ cancellarium, Henricum Plautum, rex Ferdinandus, Augustum de fœdere diligenter solicitaret. Hoc in conuentu, Ioannes Fridericus, altera missa legatione, denuò sua repetit, et acribus quidem uerbis, idem faciebant ipsius ditionis ordines: uerùm id frustrà fuit, neq; se teneri, ut id faceret, Augustus, & pactis illis atq; legibus, quas Cæsar tulisset, quandò captus ipse fuit, inhærere, uerùntamen non omnem actionem repudiare se dicebat. Eo durante conuentu, Henricus Brunsuicensis opem implorat Augusti ducis aduersus Albertum, qui nouas militum manus conduceret. A morte Mauricij, Ioannes Fridericus ex filijs alterum, Ioannem Gulielmum misit ad Cæsarem, in Belgium, ut sua recuperaret. Eodem ferè tempore mittebant etiam eò legatos, per absentiam Augusti, nobilitas & reliqui ordines, ut ipsorum principem Cæsar haberet commendatum. Ad Ferdinandum etiam & Daniæ regem, Ioannes Fridericus, eisdem propè de causis miserat legatos. Interea Vuirciburgensis episcopus obsidet Schuinfurtum, quod Alberti præsidio tenebatur ut suprà dictum est: Bambergicus autem & Noribergenses, quum aliquándiu Collebachum circumsedissent, abductis copijs, Comiti Plauio oppugnanti oppidum Hofium ditionis Alberti, sese coniungunt. Hisce mensibus rapti sunt ad supplicium Lugduni, nouem, cùm ex ijs nonnulli per annum, & amplius eò fuissent captiui. Quæstiones proponebantur singulis de præsentia corporis Christi in cœna domini, de purgatorio, de Missa, de confeßione priuata uel auriculari, de ceremonijs, de Mariæ uirginis & mortuorum inuocatione, de primatu Romani pontificis, de libero arbitrio, de iustificatione operum, de ecclesiæ & episcoporum potestate, de uotis monasticis, de delectu ciborum, de unctione & confirmatione, de statuis. Constanter autem eodemq; modo respondebant ad singula, separatim, usi scripturæ testimonijs. Interea dum captiui detinentur, literis non sese tantùm inuicem, sed amicos etiam aliasq; consolabantur ecclesias, & rem omnem actam perscribebant. Cùm ex captiuis Ludouicus Marsacus, homo militaris, è sacris literis multa recitaret, qui aderant inquisitores rogabant, num ipsius esset legere sacros libros, & qui sciret hæc esse euangelica? præfectus etiam regius duos esse tantum aiebat euangelistas, Matthæum & Ioannem: reliquos enim duos, & Paulum etiam ueluti centones quosdam

1553

Io. Fridericus sua repetit.

Persecutio Lugduni.

Ludouicus Marsacus.

1553 consuisse: quòd nisi ecclesiæ doctores eam Paulo tribuerent authoritatem, se non pluris facturum eius epistolas quàm Aesopi fabellas. cúmque Marsacus inuicem diceret, de Pauli uocatione atque munere præclara existere testimonia, præsertim in eius epistolæ, quam scripsit, ad Galatas, capite primo: nihil, inquit ille, ad rem istud facit. nam sibi testimonium ipse dicit. ijs, qui simul plectebantur, laqueum carnifex induerat, ut fieri solet: Marsacus uerò, quem iudices non reuincto collo duci iusserant, eò quòd regi militasset, conuersus ad prætorem, an horum, inquit, potior est quàm sit mea causa? quin simili torque me quoque donas? cur non huius tam illustris atq; præstantis ordinis me quoque facis equitem? alludens ad morem usitatum regibus, qui cùm amicos cohonestare uolunt & amplificare, in suis ordinis, uti uocant, numerum asscribunt, eisq; torquem auream, uelut honoris insigne, tribuunt. Ex ijs quinq; literis nauarant operam Losanæ, natione quidem Galli, sed sumptu Bernatum atq; liberalitate, quorum est ditionis Losana. Cùm ergò captos audirent, & ipsorum intelligerent periculum, diligenter ad regem intercedunt, eosq; sibi donari petunt: sed id frustrà fuit, cùm id sibi per leges non esse integrum, rex diceret. Cardinalis Tornonius, flabellum hic fuisse putatur. De morte nobilißimi principis, Angliæ regis, Eduardi sexti, paulò suprà diximus. Inuaserat eum phthisis, & Ianuario mense cœperat ægrotare: cunq; morbus inualesceret, solicitus de regno & religione, cum suis familiaribus rem communicat, et exquirit, cui potißimúm sit committenda rerum summa. Nam etsi pater Henricus moriens testamento substituerat ei Mariam & Elisabetham, ut suprà docuimus, tamen, quoniam ipse iam factus erat pubes, arbitrij sui esse ducebat, constituere sibi successorem, præsertim, quum de sororum natalibus plæriq; omnes dubitarent, & Maria pontificiam religionem coleret, quæ si rei summam teneret, periculum esse uidebat, ne & præsens religio subuerteretur, & Imperio locus externo patefieret. Itaq; re deliberata, placuit, Ioannam Suffolciam eligi, regis Henrici proneptem è sorore. Cùm id reliqui consiliarij, & Londinensis etiam consul & optimates probassent: Angliæ primas, archiepiscopus Cantuariensis, in aulam accersitur, ut subscribat. Ille uerò, nisi regem sit affatus antea, recusat. admissus igitur, ubi familiariter cum eo iam decumbente rem disceptauit, assensit, cùm hoc ille

admo-

admodum urgeret. Extincto autem rege, quod fuit Iulij die sexto, sicut ante dictum est, quarto pòst die, Ioanna pronunciatur regina, simulq; de scripto recitatur, quemadmodum Eduardus, de consensu procerũ, grauißimis de causis, Mariam et Elisabetham sorores exhæredarit, et regni succeßionem ad Ioannam transmiserit. Tulit hoc indignißimè populus, & omnis nobilitas, non tam studio Mariæ, quàm odio Northumbrij ducis, quum nemo ferè dubitaret, quin huius esset author ipse consilij, nimirùm, ut hac uia regnũ tanquam in suam domum deriuaret. Dum hæc geruntur, Maria confugit in Norfolciam, ad castellum Framingam, & opẽ implorans, pro regina sese gerit. Eo cognito, Northumbrius cogit copias, & Londino profectus, de reliquorum assensu, illam petit, ut comprehendat: sed interim, qui erant in urbe consiliarij, quum offensionem ordinum non ignorarent, & per Norfolciam magnæ manus ad Mariam confluerent, mutata uoluntate, Mariam eligunt reginam, & Ioannam asseruant custodia. Quod ubi peruenit in castra, plærique omnes, quoniam inuiti militabant, & illum alioquin oderant, deficiunt, & allatis Londino literis atq; mandatis, Cantabrigiæ captum Northumbrium, die uigesimo quinto Iulij mensis in urbem adducunt. Incredibile est, quibus conuitijs atque probris eum populus acceperit, dum alij proditorem, alij parricidam & regis innocentißimi carnificem uocant. Etenim, quia nurum suam ad dignitatem regalem perduxisse credebatur, suspitio nata fuit, iampridem hæc illum tractasse consilia, & uitæ regis insidiatum esse. Capti fuerunt pòst ipsius liberi, & frater, & alij quidam proceres, & regius præceptor, Ioannes Checus, uir magnæ uirtutis ac eruditionis: hic tamen dimissus deinde fuit, facultatibus penè omnibus exutus. Postea Londinum regina Maria uenit, & arcem ingressa, quam Turrim ipsi uocant, Norfolciæ ducẽ, iam propè septem annis captiuum, & Vintoniensem, & Dunelmensem Tonstallum, & quosdam alios pontificiæ religionis, ab episcopali functione remotos, è carcere liberat, et loco restituit. Et Vintoniensis quidem, licet editis libellis factum illud regis Henrici, quandò Mariæ matrem Catharinam ab se repudiauerat, uti libro nono diximus, defenderat, tamen Cancellarij locum iam obtinuit, qui summus est ibi dignitatis gradus. Cum enim Catharina Iulij secundi pontificis urgeret diploma, qui matrimonium illud appro-

1553

Ioanna Suffolcia Eduardo regi suffecta.

Maria declaratur regina Angliæ.

Vintoniẽsis factus Cancellarius Angliæ.

1553 basset, rex contrà uitiosum esse dicebat, eoq; Vintoniensem, nondum id temporis episcopum, Romam mittebat, ut Clemens illud pronunciaret irritum. qui cùm Februario mense anni XXIX. eò uenisset, acriter instabat. Pontifex, qui lupum, ut dici solet, auribus teneret, quum & regi gratificari cuperet, & Cæsaris metueret offensionem, respondit, se scripturum Cæsari, ut uerum diploma proferatur. Assentit ille quidem, sed in eam rem bimestre solùm tempus constitui petit: cùm id exierit, pro falso haberi diploma postulat. id autem & inusitatum & minus æquum esse putabat pontifex, & commodis uerbis regi satisfacere cupiebat: orator autem, si nõ impetretur, quod rex petat, magno futurum id sedis Romanæ detrimento iactabat. Cæsar inuicem, & rex Ferdinandus, Aprilis die uigesimo septimo, per legatos dolorem suum ostendunt, & cum pontifice, quòd regi plus nimio faueret, & iudicium in Anglia fieri uellet, expostulant, simul procuratores cum amplis & idoneis mandatis constituunt, qui causam, ipsorum nomine, Romæ tractent & prosequantur. Itaq; pontifex, domum iusso tandem redire Campegio, litem ad se reuocat, eoq; magis, quòd per Eboracensem de nouo regis audisset amore, sicut libro nono diximus. Augusti mensis die uigesimo secundo, Northumbrius, læsæ maiestatis damnatus, capite mulctatur, & productus in publicum, orationem habet, ac inter alia populum hortatur, ut in ea religione, quam à maioribus ueluti per manus accepissent, permaneant: omnis enim calamitatis, quæ iam olim, maximè uerò post mortem Henrici regis, Britanniam peruaserit, unicam hanc sibi uideri causam, quòd à reliquo Christianismi corpore diuortium fecerint. Aliquot nunc annis diuersum ille senserat, ut quidem præ se tulit, et doctrinam pontificiam planè proiecerat: quòd autem nunc ita sit locutus, causam fuisse dicunt, quòd spes ei quædam facta fuerat impunitatis. Et quanquam reliquo sermone confecto, sese ex animo loqui dicebat, sunt tamen, qui pœnituisse ipsum facti confirmant, quum circumspiciens, nullum perfugium, & uerba sibi data esse uideret. Alius quidam, eodem tempore securi percussus, uir equestris ordinis, Thomas Palmerus, euangelij doctrinã maxima constantia profitebatur. Damnatus autẽ fuit Northumbrius læsæ maiestatis atq; rebellionis, uti diximus: & quanquam graues erant suspitiones, uenenum ab ipso datum esse regi, tamen quæstionẽ eius rei propè nullam

Northũbrius capite plectitur.

Thomas Palmerus.

lam esse factam aiunt.: in sententia quidem nihil de eo pronunciatum 1553
fuit. De Petro Martyre, Florentino, suprà dictum est, qui ante annum sextum, accersitu regis in Angliam profectus, Oxoniæ sacrarum literarum erat interpres. Hunc multi propter insignem eruditionem atq; uirtutem colebant, sed nō deerant etiam maleuoli. Itaq; mortuo nunc rege, denunciatum ei fuit, ne iniussu magistratus pedem illinc moueret, neue quid suarum rerum asportaret, graui denunciato periculo, si secus faceret. Paruit ille quidem, sed quum moram interponi uideret, consiliarijs regni de suo statu scribit, & si quid admiserit, accusatorem sisti, & ab ipsis de causa cognosci petit. Illorum itaq; permissu, cùm di scedendi potestas ei facta esset, Londinum uenit. Ibi Cantuariensem episcopum reperit patronum & amicum suum, de quo per concionatores episcopi pontificij tunc inuulgarant, quasi uacillaret, quasi Cantuariæ esset ipsius mandatu restituta Missa, quasi Missam ipse dicturus fuerit in Eduardi regis funere, quasi hoc ipsum esset pollicitus reginæ. simul de futura disputatione iactabant. Hoc ubi resciuit ille, statim edito scripto sese purgat, & sacrificum quendam, se minimè conscio, Missam Cantuariæ peregisse dicit: alterum etiam illud inficiatur, imò, si per reginam sibi liceat, Eduardi regis, de cœna domini, deq; cæteris rebus atq; dogmatis facta decreta, sacris literis esse congrua, pontificiam uerò Missam ab instituto Christi planè dißidere, demonstraturum se profitetur, ad eamq; rem docendam, non maiorem aliquem numerum, sed paucos aliquot, & in his, Petrum Martyrem, sibi dari socios & adiutores, petit. Et quoniam aduersarij uetustatis commendatione suam religionem ornabant, & supra mille quingentos annos eam stetisse dicebant, minimè posse hoc ab ipsis probari, se uerò docere uelle confirmat, eam, quæ fuit, Eduardo, rege, constituta, quæq; nunc per Angliam adhuc seruetur, esse uerè natiuam illam & ueterem, inde ab ipso Christo & apostolis traditam religionem. Cùm hoc scriptum ad quintum circiter diem Septembris euulgasset Londini, Petrus Martyr eodem tempore uenit illuc Oxonia, sicut diximus, & certior ab eo factus de re tota, factum collaudat, neq; laborem aut periculum ullum se uelle subterfugere, demonstrat: sed ecce, dum in ea sunt expectatione, Cantuariensis in carcerem ducitur, & archiepiscopus alter, Eboracensis, item Londinensis Ridlæus, Vigorniensis, & alij quidam epi-

Archiepiscopi Cãtuariẽsis constantia.

Episcopi Anglici in carcerem abducti.

1553 scopi, propter euangelij professionem, & conciones in Mariam habitas, iussu consiliariorum, prius, quàm regnum obtinuisset. Capitur etiam Hugo Latimerus, quem rex Eduardus à patre captum propter doctrinam, è uinculis exemerat. Petrus Martyr interim, etsi periculum suum intelligebat, tamen, quòd in leges regni nihil commiserat, innocentia sua fretus, non sibi discedendum putauit, nisi impetrata dimissione. Cùm igitur id obtinuisset, literis publicis acceptis, manu reginæ subscriptis, Antuerpiam, inde Coloniam, pòst Argentoratum, unde profectus in Angliam fuerat, saluus peruenit, & paulò ante eum, Bernardinus Ochinus. Perscriptum aliquandò fuit & nunciatum in Germaniam, Cæsarem consobrinæ Mariæ dedisse consilium, ut regeret clementer, neq; religionem mutaret, néue nuberet extra regnum: quid enim in eo sit periculi, si religionem innouet, sibi omnium optimè constare. Num ita res habeat, affirmare non possum: ipse quidem euentus longè diuersum ostendit nam exteris propter euangelij doctrinam abire iußis, indigenis uerò coniectis in uincula, religio pontificia planè restituta fuit, ut infrà dicetur. Ad Calendas Octobris Maria deinde inauguratur regno: neq; multò pòst inchoatum Londini fuit comitium. Imperij uerò conuentus, quem ad idus Augusti Cæsar indixerat, ut initio libri docuimus, in Calendas Octobris, & ab his deinde prorogatur in mensem usq; Ianuarium. Post prælium illud, quo Mauricius fuit sublatus, Henricus Brunsuicensis & Albertus, pro se quisq;, sese colligunt, & copias restaurant. Henrico pecuniam subministrabant episcopi & Noribergenses: de Alberto plæriq; omnes mirabantur, unde illi tantum neruorũ: itaq; peruulgatum fuit, à sorore Cæsaris Maria nummos ei uenire: sed id Cæsariani pernegabant, ac mirum eis uidebatur, esse homines tam imperitos, qui crederent. Cùm autem ad Henricum aliquantò serius adferrentur nummi, maximo res erat in discrimine. nam Albertus, ubi resciuit, ad defectionem solicitabat illius militem, qui moram hanc impatientißimè ferebant: sed peropportunè, ac in ipso temporis articulo, cùm æstus ille atq; fremitus propè iam exundaret, decima die Septembris allatum est remedium, & tempestas omnis conquieuit. Henricus uerò, muniendi sui causa, cum Erico agnato, quem hostem habuit antè, transegit. Daniæ rex iam antè suos miserat in Saxoniam legatos, ut Augusti generi suis rebus consulerent. Hi de-

Bellũ inter Brunsuicẽsem & Albertum.

mum adiuti Brandeburgensis electoris legatis, reconciliant Augustũ Alberto. Conditiones erant, ut Augustus neq; bellum fratris persequatur, nec hostibus Alberti ferat opem: idem faciat Albertus, & si fortè copias propè ad fines Augusti traducet, absq; maleficio proficiscatur: Augustus caueat, ne quum suas manus dimittet, ad hostes Alberti perueniant: postremò quod est inter Saxonicam & Brandeburgicam domum fœdus hæreditarium primo quoq; tempore renouetur. Postridie, qui duodecimus erat Septembris dies, Albertus Brunsuico suas educit copias: & cùm in hostem incidisset, quod fuit non procul ab urbe, manus conserit: sed numero uictus, præsertim, cùm ipse nullum, Henricus autem ad uiginti signa peditũ haberet, in fugam conijcitur ac profligatur, tametsi cruentam hosti uictoriam reliquit. à prælio Brunsuicum redit. Interea magnis erant in angustijs ij, quos Hosij circumsederat Plauius atq; socij. nam cùm & oppidum esset ualde concussum tormentis, & Albertus infœliciter pugnasset, neq; subsidium ueniret, inopia rerum omnium adducti, deditionem faciunt. Et oppidanos quidem Plauius in suam atq; liberorum suorum fidem per iusiurandum adigit, & præsidio relinquit signum unum peditum & maiora tormenta. De Turcica classe diximus antè: huic se coniunxerant Galli duces aliquot, Massilia profecti, & his diebus Corsicam insulam, quæ Genuatum est ditionis, capiunt, oppidis aliquot exceptis. Quomodò Cæsar Hesdinum arcem ui ceperit, antea dictum est: eam uerò demolitur, ut antea Terouennam. Galliæ rex interim apud Ambianos exercitum colligit, & expectat, dum Heluetij, quos euocauerat, ueniant. Vbi iam dirutum esset Hesdinum, Cæsar ad exitum Augusti cogitabat tentare Dorlanum, sed ubi Connestablius id per indicium accepit, magnum equitatum & peditatus partem aliquam celeriter educit, & opinione citius illos aggreditur, inq; fugam conijcit, plurimis interfectis atq; captis. Et cùm sub initium Septembris Heluetij uenissent, ad decem millia peditum, rex aduerso flumine Somia, cuius ad ripam est Ambianum, progreditur, & Corbiam peruénit. Inde missis aliquot equitum turmis, circa Bapamum oppidum, tanquam illud obsessurus, excurrit. Septembris uerò die septima, misso fœciali Cameracum quo sint erga se animo ciues, nunciari sibi petit. Oppidum illud est peramplum, episcopale, & antiquitûs Imperij ditionis,

1553

Albertus Augusto reconciliatur.

Hosium Plauio deditur.

Turcæ Corsicã occupãt.

Gallus Cameracum tentat.

1553 & per ea bella, quæ Cæsar cum Galliæ rege geßit, æquo iure semper fuit inter utrunq;, sed hoc tempore magis erat partium Cæsaris. Rex igitur eis nunciat, nihil se facturum aduersus pacta, modò idem ipsi faciant, & sibi, qui sit Imperij protector, urbem patefaciant, & in cæteris rebus omnibus præstò sint, non minus quàm Cæsari. Cùm autem loci præfectus rem ad Cæsarem detulisset, responsum tulit, quia direptionibus & incendijs Galli deuastassent agrum illum omnē, ut hostiliter in eos agat. Sed antequam hic nuncius à Cæsare ueniret, iam excursionibus factis urbem rex tentare cœpit per aliquot dies: ubi uerò nihil proficeret, idibus Septembris castra promouet, & duobus millia ribus à castris Cæsaris consedit, quæ tum erant ad Valencenam, oppidum Hannoniæ, Scaldi fluuio propinquum: deinde propius accedit, & uidebatur omninò res ad prælium spectare, sed hic fuit exitus, ut rex, quoniam proximè ad Cæsaris munitiones uenerat, plurimis desi deratis, decimo octauo die Septembris exercitum reduceret. Discedēs longè lateq; omnia uastabat incendijs. Perscripta deinde res fuit priuatim ad amicos, uti fieri solet, & Galli quidem Cæsarem aiunt defugisse prælium, Cæsariani uerò negant. Rex domum reuersus, Heluetios dimittit. Hoc ipso mense dimittuntur, qui totum annum Augustæ fuerant mandatu Cæsaris, milites præsidiarij, signa sex, ut libro superiori diximus. Conueniunt etiam his diebus, Hailbrunæ, Palatinus, Moguntinus, Bauarus, Vuirtembergicus: à Treuiro & Cliuensi uenerant legati. Ferdinandi regis nomine aderat episcopus Passauiensis.

Hailbrunæ conuentus.

Persecutio in Gallijs.

Per hanc æstatem pestilentiæ uis magnam edidit stragem Lutetiæ, atque interim propter Lutheranismum multi fuerunt exusti. Rex in delitijs quandam habebat, cuius maritus olim fuerat Normanniæ præfectus: eius mulieris uiduæ generi erant Aumalius & Marescallus Marchianus, ambo captiui, sicut diximus: & ab Aumalio quidem Albertus poscebat aureorum millia centum, sed id erat suprà illius facultates. Itaq; fama percrebuit, illam, quæ nihil non posset apud regem, ut sine suo dispendio pecuniam conficeret, & generos liberaret, impetrasse, ut rex ei largiretur eorum poßeßiones atq; bona, qui propter Lutheranismum essent damnati capitis. nam Galliæ fert consuetudo, ut non uitam modò, sed facultates etiam rex auferat condemnatis. Cùm igitur hæc esset obiecta præda, multis aiunt fuisse creatum periculum.

lum. Equidē hoc affirmare nolim, sed usu uenit nonnunquam in Gallijs, & alijs in locis, ut hominum innocentium sanguis non modò uoluptati sed etiam quæstui sit nonnullis. Albertus à prælio, quod aduersum fecit, Brunsuicum redit, ut paulò suprà diximus: ubi uerò per indicium accepit, fore, ut Henricus urbem obsideret, non diu moratus, quos potuit equites recolligit, & in Turingia suum aduentum expectare iubet, & propinquos agnatósq; de auxilijs interpellans, cùm adiutus esset, in Turingiam contendit, & Octobris die quinto præter omnium expectationem, magna celeritate usus, Vinariam uenit, ubi à Ioanne Friderico perhumaniter fuit exceptus, & duas noctes ibi commoratus, ut militem per agros diffusum ex labore reficeret, Franconiam petit. Circumsidebant tum quoddam eius oppidum Birutum, Comes Plauius atq; socij: sed eius cognito aduētu, Bambergam, obsidione relicta, sese conferunt. Ille uerò, non magna comitatus equitum turma, undecimo die Octobris egreditur speculandi causa, quid ad Hofium nuper amissum oppidum ageretur. Milites præsidiarij fortè tum incautius erant ante portas, animi causa, rerum omnium securi: nactus igitur hanc occasionem, & suos cohortatus, incitatis equis, celeriter illos inuadit, & in fugam datos insequitur, & simul irruptione facta, cum ipsius præsentia & aspectu recreati oppidani concurrerent, plerosq; omneis trucidauit. tormenta reperit ibi magna quædam, & alia, quæ campestria uulgò uocant, sine instrumento tamen. nam apparatum omnem hostes ad Biruti oppugnationem asportarant. Relicto ibi signo peditum, Blasseburgum petit, præcipuam arcem. Postquam ipse Brunsuico discessit, Henricus urbem obsidere cœpit, ac tormentis ualidè concutit: episcopi uerò & Noribergenses, qui copias illas omneis alerent, ei renunciant, ut sibi præstò sit: petebat Henricus ab oppidanis aureorum millia circiter octoginta. quum hoc isti recusarent, ac milites, nisi persolutis stipendijs, nollent ferre signa, soliciti de suo periculo illi, tantundē dare spondent. Tunc demum obsidione soluta, cùm futuræ solutionis diem militi cōstituisset, per Turingiā iter instituit. Eo cognito, Saxoniæ dux, Ioannes Fridericus, quòd cum eo nondum redisset in gratiam, unà cum tribus filijs Gotham sese confert, uxore relicta Vinariæ, quòd esset ualetudine minus firma. Henricus iam instructus ad iter, datis ad eum literis, etsi

[Margin: 1553]

[Margin: Albertus Hofium recuperat.]

[Margin: Brunsuicum obsidetur.]

1553 causam, inquit, habui iustam, & occasionem etiam non incommodam, his aliquot annis, ulciscendi superioris temporis iniurias, abs te mihi factas, tamen, quod esses in custodia Cæsaris, nihil quicquam in tuæ ditionis populum atq; liberos tentaui, sed legibus rem iudicioq; permisi. tu uerò minimè contentus anteactis iniurijs, nuper etiam Albertum Brandeburgicũ, Germaniæ uastatorem, & meũ inprimis hostem, ope, consilioq; iuuisti, quod compertum habeo, quantúmuis id feceris occultè. quamobrem, si meus exercitus iam tuis finibus damni quid dederit, non est quod ullam habeas de eo querimoniam: initium enim abs te factum est. Constituerat Henricus in Albertum & Volratum Mansfeldios agere prorsus hostiliter, propter anni superioris bellum, uti diximus, uerùm interceßione ducis Augusti, cuius illi fidẽ implorauerant, composita res fuit. Ioãnes Fridericus, acceptis Henrici literis, per legatos agere cœpit & animum eius mitigare. sic quidem, ut ille cum duabus turmis equitum, & peditum signis quinq; Vinariam ueniret, reliquo per uicinum agrum exercitu distributo. Huc ad eum à principe uenit Minquicius cancellarius, & expositis mandatis ad beneuolentiam omnino flexit. Et cùm antea magnam pecuniæ uim Henricus postulasset, eam nunc partim remisit, & sine maleficio commoratus ibi per biduum, amicè discedit. Ad decimum octauum diem Octobris instituta fuit Londini, iussu reginæ, disputatio, de præsentia Christi in sacramento, quod uocant, altaris. Agitata res fuit per sex dies, non sine contumelijs, cùm è pontificijs quidam, cuius erant præcipuæ partes, theologus, Vuestonus, parũ ageret temperanter. quid super eo decretũ, & cuiusmodi fuerit exitus comitij, dicemus infrà. Sub finem Octobris, Geneuæ sumptum est de Michaële Serueto Hispano supplicium. Is multis ab hinc annis uarios ediderat libellos inter alia, de Trinitate, prorsus alienos à sententia totius ecclesiæ. cùmq; hoc demùm anno Geneuã uenisset, senatus de illo certior factus, cõprehendi iubet, ac deinde Caluino, qui iam antea scriptis eum oppugnauerat, & cæteris ecclesiæ ministris iniungit, ut sermonem cum eo conferant: itaq; multa fuit inter eos & acerba disceptatio, cùm ille sæpenumerò mendacij Caluinum insimularet, admodum immodestè. Senatus uerò, ne quid in causa tam graui temerè fieret, doctores de ijs dogmatis consuluit, Bernates, Tigurinos, Basilienses, Schafusianos: hi respondent

Brunsuicensis ad Ioannem Fridericum literæ.

Brunsuicensis Ioanni Friderico reconciliatur.

Disputatio Londini.

Seruetus Geneuæ capitis damnatur.

dent omnes, ad summam Dei contumeliam illa pertinere: cùm autem 1553.
nõ modò de sententia non decederet, sed conuitijs & maledictis etiam
sua propugnaret, damnatus est capitis. Vt ad locum supplicij uenit,
hortante Gulielmo Farello, Christum, æternum Dei filium inuocare
noluit, & quum pœnitentiæ signum nullum daret, causam tamen ad
populum minimè defendit. Necis inuidiam plæriq; conflabant in Cal
uinum: is autem edito libro, doctrinam eius et rem omnẽ actam com=
memorat, & in hæreticos gladio uindicandum esse docet. Octobris
die penultimo, Iacobus Sturmius, uir longè & prudentißimus & in=
tegerrimus, ac planè decus nobilitatis Germanicæ, propter eximias
animi dotes & doctrinam insignem, è uita decedit Argentorati, cùm
ex febri quartana per tempus bimestre decubuisset. Aetatis annum ex
cesserat tertium & sexagesimum. His ferè diebus, Reginaldus Polus,
Anglus, cardinalis, per Germaniam ad Cæsarẽ contendit, Roma pro=
fectus: cumq; iam ad fines Palatini principis uenisset, accepto nuncio
à Cæsare, qui Iacobum Mendozam ei miserat, Dillingam, quod est ad
Danubium, episcopi Augustani oppidum, redit & expectat, dum Cæ
sar renunciet. Henricus Brunsuicensis, Vinaria digressus, Nouembris
die septima, uenit in sociorum castra, quæ tum erant ad Lichtefelsum,
oppidum ditionis Bambergicæ. In eo tenebantur inclusi milites Al=
berti, ad nouem signa peditum, illi ipsi, qui paulò antè fuerant Biru=
thi. Circumsederat autem eos Comes Plauius cum sociorum auxi=
lijs: & cùm Noriberga uenissent maiora tormenta, quibus oppidum
concuteretur, illi, deditione facta, Nouembris die decima, uoluntati
sese hostis permittunt. Captis ergò ducibus aliquot, reliqui dimit=
tuntur inermes, absque signis. Ea re perfecta, Colembachum petunt,
Alberti ditionis oppidum, & tormentis acriter oppugnant. oppidani
uerò, cùm illud ab hoste non se posse defendere uiderent, quicquid erat
supellectilis atque bonorum in arcem Blasseburgum transportant,
& pòst, incensis ædificijs, in illam & ipsi confugiunt. Sic demùm
hostis irruit, & trucidatis nonnullis, qui fortè deprehensi fuerunt, i=
gnem restinguit & reliqua diripit. Plauius deinde, cùm Lichteber=
gum arcem, & Hofium & Biruthum oppidula deditione cepisset ac
muris denudasset, Blasseburgum obsidet, præcipuum Alberti propu=
gnaculum, & magno præsidio munitum. Ad hoc tempus, Galli, ex

Iacobi Sturmij mors.

Galli Vercellas diripiunt.

Pede=

1553 Pedemontio clàm profecti, Vercellas, Taurinorum oppidum, quod Hispani tenebant, ex improuiso, per insidias capiunt: sed quòd in ea propinquitate agri Mediolanensis ægrè illud posse defendi crederent, aduentaret etiam cum copijs Gonzaga, Cæsaris legatus, direptione facta, domum opportunè sese referunt, onusti præda. Non multò pòst, & Venetijs & aliunde nunciatum fuit atque perscriptum, de Turcarum Imperatore Solymanno, qui filium suum natu maximum, Mustapham, propter suspitionem proditionis et uiolatæ fidei strangulasset ipse. ferunt secundæ uxoris impulsu, quæ filium suum augeri cuperet atq; parenti succedere, factam esse cædem. De archiepiscopo Angliæ Cantuariensi dictum est antea: Is, & Ioanna regina, cum tribus filijs Northumbrij ducis producti in publicum Nouembri mense, damnati sunt capitis, ob intentatum læsæ maiestatis crimen: sed pro regionis consuetudine reducti sunt in carcerem, & deprecantibus nonnullis, asseruati. Sebastianus Schertelinus, de quo non semel est facta mentio, cuius in caput atq; uitam Cæsar præmiū cōstituerat, uti libro superiori diximus, reconciliatus in hoc tempore fuit & Cæsari et Ferdinando regi, suasq; facultates recuperauit omneis. Solicitantibus episcopis atq; socijs, Albertum Brandeburgicum, Cameræ iudices, ceremonia solenni, calendis Decembris proscribunt, ut publicæ quietis & Imperij perturbatorem, dimißis huc illuc literis & affixis palàm, ipsiusq; uitam & fortunas, omniū prædæ permittunt. Henricus Brunsuicensis, ad oppugnationem Blasseburgi relicto Plauio sexta die Decembris, cum suis copijs contendit Schuinfurtum, quod quidem oppidum in ripa Mœni positum, Albertus ualido præsidio tenebat. Accesserat Henrico supplementum aliquod militum, qui Noriberga uenerant & Forchemo: sed Albertus, cùm id fore suspicatus esset, primùm, quicquid erat alimoniæ, uicinis in locis, in oppidum inuexerat, pòst, omnia circum ædificia incenderat, ut obsidendi eo anni tempore facultatem hosti adimeret. Itaq;, nulla ibi re perfecta, desiderantis etiam nonnullis, quum Albertus eruptione facta dimicasset, Henricus, non magno cum comitatu, per agrum Ioannis Friderici profectus absq; maleficio, domum redit. Albertus, ubi se proscriptū accepit, Cæsarem interpellat, ut sententiam aboleat: is autem, ut iuris administrationem impediat, non sibi licere dicit: sic ille iudiciū, uti largitione

Solymānus filiū suum strangulat.

Albertus Brandeburgicus proscriptus à Camera.

cor-

corruptum atq; redemptum, recusat, & protestationem interponit, edito scripto. Camerales autem finitimis Imperij prouincijs executionem mandant. Per Angliam agebantur hoc tempore conuentus omnium ordinum: & quoniā Eduardo, rege, facta fuerant decreta, de cœna domini, de ceremonijs, & sacramentorum administratione, de coniugio sacerdotum, de episcoporum electione, de constituendis ecclesiæ ministris, de formula precationum, & id genus alijs rebus, cautum hoc in conuentu fuit, ne quid ea decreta ualerent, sed ut eam sequerentur omnes religionem, quæ fuisset ab Henrico rege moriente relicta: deinde, ne sacrificis & ecclesiæ ministris, qui deinceps constituentur, ulla fiat molestia: diuortium quoque Catharinæ, quæ Mariæ mater fuerat, illicitum fuisse pronunciatur: adhæc, de matrimonio reginæ fuit agitatum inter optimates aliquot, ac placuit eam despondẽri filio Cæsaris Philippo. de quo fama fuerat antè, quasi cõsobrinam suam, Lusitaniæ regis Emanuelis & Eleonoræ filiam, esset ducturus. Eo constituto, cardinalem Polum Cæsar accersit: quòd in Germania illum subsistere uoluit, uti diximus, eò factum esse nonnulli putabant, ne, cùm esset regiæ stirpis & gratiosus apud suos, coniugij rationes forsan impediret. His, quos antè diximus in carcerem esse conditos, episcopis, alij suffecti sunt in hoc tempore. Confirmandi causa matrimonij, Cæsar amplißimam legationem mittit in Angliam, qui Mariam absenti Philippo prorsus addicant. eius erat princeps, Ecmondanus. Hi, cùm sub initium Ianuarij Londinum uenissent, post aliquot dierum tractationem, rem conficiunt. Tulit hoc indignißimè populus, & ex nobilitate complures, & communicatis inter se consilijs, rebellionem faciunt. huius erat dux præcipuus & author, Thomas Viatus. Is per Cantium excitata seditione, graues habebat conciones & acerbas in reginam atq; consiliarios, quòd externis nuptijs perpetuam & miserrimam seruitutẽ Angliæ compararent, deinde, quòd extincta uera religione, pontificiam denuò stabilirent. Est autem Cantium, regio maritima, Galliæ proxima, nobilis urbe Cantuaria. Huius motus fama Londinum allata fuit Ianuarij die uigesimo quinto, neq; multò pòst auditum est de Henrico Suffolcio duce, qui per Deuoniam homines ad arma uocaret. Itáque regina, quas potuit, manus facit, ijsq; Norfolciæ ducem Thomam nuper è carcere liberatũ præponit.

Conuentus ordinum Angliæ.

1554

Seditio in Anglia.

ponit.

1554 ponit. qui cùm sub exitum eius mensis in hostem incidisset prope pontem Roffensem, desertus à milite, fuga salutem quærit, & uix ægrè Londinum peruenit. In his ergò turbis, legati Cæsaris, minuendæ seditionis & sui periculi causa, calendis Februarij conscensis nauibus discedunt: eodemq; die regina uenit Londinum, & oratione habita ualde criminosa in Viatum, quid illius consilij sit, ostēdit, & suam in ipsos charitatem exponit, & de matrimonio nihil se statuisse dicit, nisi de consilio procerum: se uidelicet bonam nunc ætatis partem exegisse uirginem, neq; sic nupturire, quin eo in uitæ genere permanere uelit, si quidem ordines ita iudicent fieri oportere: nam ut sui connubij causa regnum periclitetur & cædibus omnia uastentur, id sibi longè futurum acerbißimum: permaneant igitur in officio, & in sceleratorum hominum ulciscenda perfidia sibi ferant opem: hoc enim ipsorum esse muneris, qui se, legitimam patris hæredem, de communi consilio reginam esse iusserint. Cùm ad hunc modum eos placasset, urbis defensioni quosdam constituit, & Comitem Penbruccū designat, qui foris rem administret. Iam antè Viatus erat uoce præconis denunciatus hostis & regni proditor, & maioris inuidiæ concitandæ causa, recitata fuerunt eius ad reginam missa postulata, quorū illud ferebatur esse primum, ut in custodiam sese regina tradat, ut de nuptijs illius, & consiliarijs uel retinendis uel mulctandis, ipsi statuere liceat. Tertio pòst die, promiscuæ multitudini proponitur impunitas, modò seditiōis autores deferant, & ei, qui Viatum fecisset captiuum, ingens constituitur præmium. Suffolcius quoq; iubetur in perduellium haberi numero. Et quum eodem die coniurati propius ad urbem accederent, regina pontē, quo Thamesis est cōstratus, rescindit, ne quis ad ipsos transiret. Postridie suburbiū illi occupant, fore putantes, ut oppidani sese ipsis coniungerent: uerùm hi præsidio cōtinebantur. Interea Suffolcius in diuersa regni parte capitur, ductore Huntingtonio, quem eò regina cum equitatu miserat. Biduo ad urbem consumpto, coniurati, quum ea parte frustrà molirentur, conuerso itinere, milliaribus aliquot supra Londinū, Thamesim traijciūt, & urbem rectà petunt. Ibi tandem Viatus, ab ijs copijs, quas ductore Penbrucco regina emiserat, interceptus cum socijs, in carcerē abducitur. Altera die, qui septimus erat eius mensis dies, edicitur, capitis denunciata pœna, ut qui de sedi-

Mariæ reginæ oratio ad populum.

Suffolcius capitur.

Viatus captus.

tiosorum

tiosorum numero quempiam domo recepissent, ilicò producant et exhibeant. Paucis interiectis diebus, Londinum Suffolcius adducitur captiuus. die uerò Februarij duodecimo, Northumbrij filius, Gulfordus Dudlæus, & ipsius uxor Ioanna, Suffolcij ducis filia, quam Eduardo regi summissam fuisse reginam diximus, capite mulctatur, quòd contra legitimam successionem ad regnum aspirassent. Ioannæ sortem plæriq; omnes miserabantur, quòd innocentissima puella, & liberaliter educata, literisq́; culta, tantam in calamitatem incidisset, non sanè alia de causa, quàm quòd regnum oblatum non repudiarat. orationem habuit ad populum ualde piam ac modestam, & Dei misericordiam implorans, per Iesum Christum, puellis pedissequis administrantibus, linteolo sibi tegit & obuincit oculos, carnifici deinde ceruicem præbet feriendam. Hoc ipso die, Cortenæus, Deuoniæ Comes, quem ex multorum annorum captiuitate, regina, superioribus aliquot mensibus liberauerat, denuò capitur ob suspitionem initæ coniurationis. Posthæc, Londini & Vuestmonsteri, ubi regina tum erat, plurimi rapiuntur ad suppliciũ, & quidẽ ex nobilitate non pauci. quidam etiam elapsi, & in his primi nominis, Petrus Carrus, ad Galliæ regem confugiunt. Dux quoq; Suffolcius, Februarij die uigesimo primo, capitis pœnam luit, cùm ante diem quartum fuisset damnatus. Dum hæc in Anglia geruntur, Sibylla Cliuensis Ioannis Friderici Saxoniæ ducis coniunx, eo, quem diximus, Februarij die uigesimo primo, moritur Vinariæ, & undecimo post eam die, princeps ipse, cùm aliquándiu decubuisset ægrotus. Decesserunt uterq; in uera Dei cognitione: & ipse quidem, dum uxori sepulchrum in æde sacra paratur, iusserat sibi locum aliquem ad latus illius reseruari, quòd breui secuturus esset. neq; fefellit eum opinio. nam Martij die tertio, sub horam decimam ante meridiem, cùm ex lectulo concionem audisset, implorata numinis diuini misericordia, suumq́; spiritum Deo cõmendans, ex hac ærumnosa uita, cœlestem in patriam emigrauit. Iam uerò transactum erat inter eum & Augustũ ducem. Cùm enim Daniæ rex, missis legatis, ut suprà docuimus, intercederet, post multã et uariam ac propè semestrem disceptationẽ, hoc primùm tẽpore, composita res fuit, his conditionibus. Ioãnes Fridericus discedit ab electoratu, Misnia, & oppidis metallicis: Augusto sine liberis maribus extincto, ad Saxonem eiusq; liberos

1554

Ioanna regina capite plexa.

Ioannis Friderici & uxoris ipsius obitus.

Transactio inter Ioannem Fridericum & Augustum.

1554 mares hæc omnia redeunt: Interim Saxoni licet usurpare sibi nomen electoris & insignia, tam in obsignandis literis, quàm in procudenda moneta: præfecturas etiam & oppida quædam Augustus ei liberisq; largitur, & pro superiorum aliquot annorum residuis debitis, quæ Mauricius non dependerat ipsius liberis, persoluit ad centum aureorum millia: sed & arcem oppidumq; Conigspergũ, in Franconia positum, & episcopo Vuirciburgensi oppignoratum in aureorum millia quadraginta, luit, & Saxoni liberisq; restituit. Postremò, fœdus hæreditarum Saxonicæ domus, uiolatum superioribus annis, renouatur, ac denuò sancitur. Eam transactionem, Ioannes Fridericus, decumbens, non multò ante uitæ finem, scriptura & signo suo confirmauit, & ut idem filij facerent, iußit. Itaq; forti animo superatis omnibus malis & ærumnis, in quas erat coniectus, non in carcere, neque militis externi custodia, cui destinatus erat, uerùm illustri Dei beneficio liber factus, & domum ad uxorem, ad liberos & sacra sua reuersus, extremum diem placidißimè clausit, & filijs, populoq; suo pacẽ ac ocium reliquit. Vxor etiam, uoti facta compos, terrestre domicilium hoc deseruit. nam sæpenumero dixerat, æquißimo se morituram animo, si modò coniugem sibi uidere prius liceret liberum & incolumem. atque id ab immortali Deo sæpißimè precata fuit multis cum lachrymis atque suspirijs. Quo die uitam illa finijt, natus est Augusto duci filius Alexander. His ferè diebus, qui reliqui per Angliam erant externi, sed & indigenæ multi, relicta patria propter mutatam religionem & edicta reginæ, in Germaniam sese conferunt, & Vesaliæ quidam, alij Francofurti, complures etiam Argentorati subsistunt.

Ioan. Lascus incertis sedibus uagatur.

Ioannes Lascus, Polonus, genere nobilis, Hieronymi frater, uir insigniter doctus, ante hyemem profectus erat illinc cum nonnullis in Daniam: sed cùm ibi parum amicè reciperetur, ob diuersam de cœna domini sententiam, & per inferiorem Saxoniam eadem de causa denegaretur ei sedes, Emdam, oppidum Frisiæ, tandem peruenit, ibique consedit. Martij die quarto, regina leges promulgat ecclesiasticas, quibus mandat episcopis eorumq; uicarijs, ut ne quem de hæresi suspectum in ordinem sacrum recipiant, hæreses funditus extirpent, noxios & pestiferos libros aboleant, ludimagistris & populi doctoribus præscribant, & non obtemperantibus docendi munus abrogent, sacerdo=

Mariæ reginæ leges ecclesiasticæ.

cerdotibus maritis uxores & facultates auferant, & pœnas ipsorum scelere dignas constituant, sic tamen, ut eos, qui de consensu coniugis profitentur se uelle facere diuortium & in posterum abstinere, lenius tractent, ac resipiscentes etiam loco restituant: adhæc, preces omnes in supplicationibus publicis, & Latina lingua, & more uetusto recitentur, dies omnes festi celebrentur, superioris ætatis ceremoniæ restituantur, pueri adultiores, antè baptisati, ab episcopis confirmentur, & in scholis erudiantur quemadmodum sacrifico Missam peragenti ministrare debeant ad aram. Quo tempore pontificatum Romanum Angliæ rex Henricus octauus exterminauit, uti libro nono diximus, legem hanc tulit inter alias, ne quis ad ullum munus aut dignitatem reciperetur ecclesiasticam, nisi prius fide data per iusiurandum, profiteretur, ipsum ac successores etiam, esse caput ecclesiæ supremum Anglicanæ: pontificẽ uerò nihil habere iuris in illam, nec aliud esse, quàm episcopum urbis Romæ, quicum nihil uelint habere commune. hoc autem iusiurandum regina nunc etiam, cùm hæc euulgaret, remittit, & episcopis mandat, ne posthac exigatur ab ullo, tacitè quodammodo primatum Romano pontifici restituens. Quod de publicis precibus ait, sic habet. Henrici regis mandatu preces dicebantur, lingua populari: in iisque rogabatur Deus inter alia, ut ipsos ab episcopi Romani seditione, conspiratione, tyrannide liberaret: hanc ergò formulam typis excusam, regina nunc antiquari iubet. Non multò pòst in custodiam data fuit reginæ soror, Elisabetha, literis exculta puella, quòd anteactæ seditionis conscia putaretur. Ad exitum Martii, hostes Alberti Marchionis ad obsidionem Schuinfurti redeunt. Aprili mense uenerunt in Germaniam, ex Anglia, magnæ doctrinæ uiri, Richardus Morisinus, de cuius legatione superiori libro diximus, Antonius Cocus, Ioannes Checus, ambo regii præceptores: & hi quidem in Italiam deinde sese contulerunt: uenit etiam Ioannes Ponetus, episcopus Vintoniensis, qui per hanc religionis mutationem, loco remotus fuit, ut alii multi. Per hosce dies, cùm Florentiæ ducis & pontificis copiæ Senas obsiderent, Petrus Strozza, qui Galliæ regis nomine tuebatur urbem, ex insidiis illos adortus, ubi per indicium quædam accepisset, magnum eorum numerum concidit: illi tamen redintegratis uiribus obsidionem continuarunt. Itaq; Galliæ rex Heluetiorum tria circi-

1554

Elisabetha Angliæ reginæ soror capitur.

1554 ter millia conduci iubet, ut obsessis opẽ ferant. Pontificis nepoti Ascanio Florentiæ dux filiam suam desponderat, & initæ fuerunt rationes, illius per hoc connubium amplificandi. Per hosce dies, Insubriæ præfectus Ferdinandus Gonzaga uenit ad Cæsarem in Belgium uocatus: uenit etiam Baptista Castaldus, quem superioribus annis in Vngariam diximus à Cæsare missum. Ad idus Aprileis, Londini, supplicio capitis fuit affectus Viatus: antè quàm produceretur, Elisabetham & Cortinæum diligenter excusans, aiebat non esse affines coniurationi. Tunc etiam Cantuariensis & Londinensis episcopus & Hugo Latimerus, primùm Vindesoram, pòst, Oxoniam abducti, habita disputatione cum eius atq; etiam Cantabrigiensis academiæ theologis, quum in sententia permanerent, dantur in custodiam. Hoc ipso tempore conuentus erant omnium ordinum Angliæ. in ijs duo potißimùm proposuit regina: de suo connubio, deq; restituendo pontifici primatu: quorum illud certis legibus obtinuit, hoc autem, resistente cumprimis nobilitate, non potuit persuadere. Cardinalis Polus, ubi cum Cæsare fuisset aliquándiu, Galliæ regem petit, & pacis erat utriq; consiliarius: uerùm nihil profecit. Ad finem Aprilis, Albertus Brandeburgicus, acceptis aureorum millibus sexaginta, captiuum Aumalium dimittit, cùm pauló antè, suæ ditionis alterum propugnaculum, Holansperg um, amisisset. Non multò pòst, Cæsar, Bruxellæ datis literis, illum, hyeme superiori proscriptum Spiræ, sicut diximus, denuò proscribit, & questus eum sic impunè grassari, uerbis grauißimis mandat, ut principes ac ordines omnes, maximè autem finitimi, sententiam latam exequantur. Iam antea Roteburgi, ad Duberum flumen bis conuentum fuerat, pacificandi causa: cumq; nihil esset actum, Cæsar hoc in eum decreuit, & paßim fuerunt affixæ literæ, eoq; nomine Vuormaciæ pòst conuenerunt ordines, qui ad prouinciam Rhenanam pertinent. De comitijs Imperij futuris Augustæ, non semel antè diximus: & quia Cæsar, tum ualetudine tum bellis impeditus adesse non poterat, Ferdinandus rex, illius rogatu, prouinciam hanc in se recipit, ab eoq; solicitati principes ut uenirent, propter turbulentum Germaniæ statum excusabant. Cæsar iam eò miserat è suis consiliarijs nonnullos. Augustanum quoq; cardinalem ad hoc delegerat: sed cùm ob eam, quam dixi, causam, nemo ueniret, in aliud magis idoneum tem-

Conuentus ordinum Angliæ.

Aumalius dimissus.

Albertus Bran. secũdo proscriptus à Cæsare.

pus

pus reiectares fuit. Albertus odiosè quædam & acerbè scripserat in 1554
Noribergicos, quasi bello superiori Galliæ regem atque socios occultè iuuerint, & pecuniam dependerint, quasi de Cæsare grauem habuerint suspitionem tum ipsi tum episcopi socij, multaq; dixerint contumeliosè, quasi Galliæ regi magis quàm Cæsari faueant, quasi bellum hoc ipsi conflarint, quasi totis uiribus id egerint, ne pacta seruarent episcopi, quasi priores bellum fecerint & ad defensionem ipsum adegerint, quasi nobilitatem omnem profligare studeant, quasi fidem datam & literis obsignatam uiolarint, quasi nefarium & crudele bellum gesserint in suæ ditionis homines, quasi iudicium Cameræ precio redemerint. patriæ quoque proditores uocabat, disseminatis per Germaniam libellis. Eo cognito, Noribergici, quum Holanspergo capto quædam eius generis reperissent, Maij die decimo octauo, prolixè respondent, ad ordines omneis euulgato scripto, & ordine singula refutant, & in ipsum plæraque retorquent, & qua conditione Mauricio pecuniam dederint atque socijs, commemorant, & quis belli sit author, ostendunt. Nam etiam eo tempore, quo conuenerant Hedelbergæ principes intercessores, ille per suos emissarios, inquiunt, occultè cogebat in Saxonia quàm potuit maximas copias, idq; demonstrari potest tum alijs, tum ijs literis, quas ipsius excursorum unus, Gulielmus Grumpachus, ad eum uigesimo nono die Martij dedit. Quòd nisi tum rex Ferdinandus, dux Mauricius, & Brunsuicenses, omne robur, uitam etiam atque sanguinem patriæ impendissent, horribilem ille uastitatem per omnem Germaniam excitaturus erat. Episcopos Franconiæ coegerat ad iniquißimas conditiones: eam uerò transactionem Cæsar irritam fecit, & illis, ut sua recuperarent, permisit. Bambergensis igitur oppida quædam atque præfecturas amissas recepit, multò antè quàm in gratiam ille cum Cæsare rediret, & tunc, quum propter perduellionis crimen non facultates ei tantùm, sed uita quoq; iure poterat auferri. Mandatu postea Cæsaris, ad nostri defensionem ac prouinciarum tutelam fœdus iniuimus, ut quidam alij. Reconciliatus deinde Cæsari fuit, & transactionis obtinuit ab eo confirmationẽ, sed ea lege tamen, ut esset ipsi fidelis ac Imperio: uerùm ille, tametsi uim ei nullam Cæsar permiserat, per obsidionem Metensem domũ ad suos rescripsit, ut episcopos territarent, & nisi restituant ablata, uim

Norlbergensium ad Alberti criminationes respõsio.

1554 facerent. Sic illi, Ianuario deinde mense, facto impetu plæraque recuperarunt armis. Itaq; Bambergicus, ut opem sibi ferrent ex pacto, socios admonuit: nos tamen, ne quid præcipitanter fieret, non semel per literas & internuncios ad pacem hortati sumus Albertum: ipse uerò contemptim & contumeliose respondens, quò plures haberet hostes, eò sibi maiorem esse paratam gloriam, inter alia dicebat. Fuit hoc initio Martij. neque multò pòst actio fuit Hedelbergæ instituta. cumq; luculentas ibi propositas conditiones reijceret, hortantibus eum ad pacem propinquis & agnatis intercessoribus, & domum illinc profectus exercitum conficeret, interpellati rursus ab episcopis atq; sollicitati, tunc demùm ei nos profitebamur aduersarios. fuit hoc anno superiori ad calendas Aprileis. Et quum truculentißimum ipse bellum gesserit, nouo prorsus & inaudito per Germaniam exemplo, nobis crimen illud impingere conatur. sed profectò falsum est, nec eius generis quicquam ad nos unquam delatum fuit. ipsius uerò milites nullum sæuitiæ genus prætermiserunt, & aratores fortè ruri deprehensos, patres aliquandò simul & filios, in aspectu propè nostro suspenderunt: fœminas autem non uiuas modò constuprarunt, sed mortuas etiam effoderunt. Anni superioris Maio mense, quidam ex nobilitate Franconica, Nicolaus Eglofstenus, castelli sui Conruti deditionem facere coactus fuit: ipse uerò non solùm illud exußit, uerumetiam ad quadraginta circiter homines rusticanos ibi repertos, & cum his ecclesiæ ministrum, in horto prope castellum strangulari iußit, et uxorem illius atq; matrem captiuas abduxit. Excusare quidem istud conatus est per literas, ad nobilitatẽ Franconicam, sed parùm idoneè. Quo modo captiuos etiam tractarit, docere possunt in Saxoniã ab illo pertracti nostrates ac Bambergenses obsides, & qui paßim in illius detenti fuerunt ergastulis. Nam & immensam eos pecuniam poposcit, & tormentis acerbißimè subiecit, & inedia quoq; confecit atq; gelu, sic, ut nonnullis extinctis, reliqui frigore necata membra sibi rescindi curarent atque tolli. cumq; ex ipsis nonnulli, quo se uel redimerent, uel uitam tolerarent, non haberent, alimoniam eis dari uetuit. Ac nisi milites præsidiarij, lamentationibus illorum & miserabili clamore uicti, fragmẽta panis abiecissent illis aliquandò, præ uetustate iam arida prorsus atq; mucida, quæ ne pecudes quidem & animantia bruta, nisi

per

per extremam famem, attingere uoluissent, inedia fuisset omnibus per 1554
eundum. Et licet nonnulli pecuniam per amicos conficerent, uix tamen aquam atque stramen consequi potuerunt. itaq; fame sitiq; fuerunt extincti quidam in horribili carceris non squalore, sed fœtore, medias inter sordes atque uermes & reptilia. cunq; sic interijssent, non fuerunt extracta nec illinc remota cadauera, sed apud superstites & eos qui miserè trahebant adhuc animam, relicta. Quàm uerò leniter à nobis tractati sint ipsius captiui, duces aliquot & centuriones, etiam ij, qui peßimè de nobis meriti nulla conditione sese dediderant, id uel ipsorum testimonio cognoscere licebit. A pace uerò quàm sit alienus, duabus illis actionibus Roteburgicis doceri potest, uti uobis constat, illustrißimi principes, qui uel interfuistis ipsi, uel eò misistis legatos. Nam licet grauißimam ab eo calamitatē accepimus, & quanquam euulgata iam erat eius proscriptio, tamen hæc fuit à nobis in priori conuentu delata conditio. quòd si discederet ab armis, & in posterum rectè caueret, ac legibus rem agere uellet, nos etiam arma deposituros, & principum intercessorum arbitrio, uel Cæsaris et ordinum iudicio causam esse permissuros: idem episcopi deferebant, de consilio & uoluntate legatorum Ferdinandi regis: principum autem intercessorum consiliarij hoc etiam studio pacis addebant, quòd si confœderati ordines Franconici, prouinciam ei suam, cuiusmodi tunc erat, restituere pollicerentur, utrinq; recedendum ab armis, & de postero cauendum, & proscriptionem, ea quidem parte, fore irritam, & amicæ uel legitimæ tractationi controuersiam totam esse permittendam. Sed ille per contemptum atque ludibrium, intercessores uocabat hostium suorum procuratores, neq; se passurum tales in angustias redigi, neque cupere proscriptionem adhuc aboleri, quodq; reliquum haberet facultatum, uelle dicebat periclitari, multaq; id genus alia, leuiter & contumeliosè & minaciter, de summis, mediocribus, infimis iactabat, ut ij, quæ sunt Holanspergi typis excusæ, literis demonstrari potest. In altero deinde conuentu, licet ampliora deferrentur à nobis, tamen nihilo magis ad pacem spectauit, imò technas adhibuit & insidias, parum quidē laudatas, neq; uiro principe dignas. Nam intercessorum rogatu totam causam Cæsari simul & principibus aliquot permittens, arma deponere pollicebatur, idq; cōpromissum, Cæsar, datis Bruxel-

1554 læ literis Aprilis die quarto, ratum habuit, & Franconiæ confœderatos ordines, ut ab armis & ipsi discederent, eiusq; fidei ac diligentiæ rem committerent, monebat. Hoc autem eo consilio faciebat Albertus astutè, sicut ex ijs quæ consecuta sunt, apparet, ut & Cæsarem tardaret, ne proscriptionis executionē certis Imperij mandaret prouincijs, & ut ipse spacium haberet conficiendi, quem tunc paßim cogebat, exercitus, quò nos opprimeret inopinantes: uerùm beneficio Dei detecta res fuit, ipsius interceptis eodem tempore literis, quas ad suos huc illuc tribunos mittebat et centuriones, in quibus hoc erat: actionē Roteburgicam ab se permissam, eò solùm, ut interea sese compar et ac hostē adoriri poßit: quòd si iam intercessores ab eis fortè postulent, ut discedant à signis, non esse quòd morem gerant, sed maneant cōiuncti, neq; diuulsionem fieri patiantur: ad excusandum uerò causam hanc adferant, quòd multorū mensium ipsis debeantur stipendia, neq; poßint, nisi persolutis illis, abscedere, sed absq; maleficio tamen ijs locis uelle permanere dicant, donec sit ipsis depensa pecunia. Huc etiam pertinent ipsius literæ, quibus mandat suis præfectis, ut sine mora quosuis adoriantur promiscuè. patefactis igitur his insidijs, & quum ab ipsius legatis, Roteburgum mißis, nostri homines, an compromisso stare uellet, interrogarent, neq; certum responsum ferre possent: de Ferdinandi regis legatorum consilio coacti sumus Deo simul & Cæsari ac Imperio rem committere, sicut nostræ tum ad Cæsarem missæ literæ declarant. Quod cùm ita sit, et quoniā ex ijs, quæ uerè commemorauimus, facilè quiuis intelligit, eò nos urgeri tantis & conuitijs et contumelijs & incommodis, quòd ad illius depellendam uim atq; furorē, imperio summi magistratus obtemperauimus, idcircò maiorem in modum oramus omneis, qui uirtutem ac probitatem amant, uim autē et iniuriam oderunt, ut diligenter considerent, nisi lata sententia mandetur executioni, & hæc illius reprimatur audacia, quantum immineat nō nobis tantùm sed ipsis etiā discrimen. Nullum ergò subsidiū aut opem ei ferant, neq; perfugium aut receptum patefaciant, sed ut uiros principes decet & amantes patriæ, non solùm non impediant executionē mandati, sed ipsi quoq; totis uiribus huc incumbant, & ita sese gerant, ut exemplo reliqui deterreantur: ne libellis etiam famosis & criminationibus illius in nos profusis fidē habeant, & si quid ille rursus in nos

mo=

molietur, ope consilioq; iuuent, etiam atque etiam obsecramus. Acceptis ab Aumalio nummis, ut suprà dictum est, Albertus in Saxoniam contendit, & Maio mense conductis ibi copijs, occultè Schuinfurtum petit, & Iunij die decimo cum equitibus octingentis, peditum signis ad septē, prima luce, qua parte non erat obsessum ingreditur. Et quia rerum omnium premebantur inopia, tertio pòst die, quum oppidum diripuisset, præsidiarios omneis, de nocte, tam equites quàm pedites, ad octodecim signa, cum tormentis educit, nullis relictis ad portarum custodiam stationibus, & Kitzingum iter habet, oppidum infrà positum, ad Mœnum. Cùm iam dilucesceret, & portas nudatas præsidijs hostes animaduerterent, dato signo per castra, sese parant ad iter, & illum insequuntur: sed complures, ac Brunsuicenses quidem inprimis, ab Henrico duce mißi milites, in oppidum irruunt, & quod reliquum erat diripiunt atq; deuastant: proceres igitur & belli duces, ne reliquorum mora spacium nactus Albertus euaderet, diuersis aliquot locis oppidum incendunt: sic illi discedere coacti redeunt ad exercitum. ac licet horis aliquot præcederet Albertus, tamen, quòd tormentis impeditus atq; tardatus accelerare non posset, ab agmine primo sistitur, cum ijsq; manus conserit: aduentante autem reliquo exercitu, quum tantæ multitudini se uideret imparem, suos cohortatus, ut qua quisq; ratione posset, sibi consulerēt, ipse paucis comitatus equitibus, è conspectu celeriter abit, & per flumen, ad Kitzingum tranando euadit, impedimentis omnibus amißis. Octauo pòst die, præcipuum eius propugnaculum, Blasseburgum, deditione capitur, & in Ferdinandi regis potestatem peruénit, cùm non multò antè Bohemiæ cancellarius Henricus Plauius, qui continenter illud obsederat, mortem obijsset. Sic igitur omni ditione pulsus fuit & eiectus Albertus. Dum hæc in Franconia geruntur, Henricus Brunsuicensis, per inferiorem Saxoniam, plærosque tam principes quàm ciuitates, & ex nobilitate complures, pecuniam poscit, & imperata facere cogit, Megelburgiū, Luneburgenses, Anhaldios, Mansfeldicos: alteræ etiam illius & episcoporum copiæ, profligato Alberto, captoq; Schuinfurto, sicut diximus, Roteburgum, oppidum Imperij, & Hennebergium comitē inter alios malè mulctabant, eoq; tendebant, ut nisi belli, quod ad omneis pertinere iactabant, impensas recuperarent, uim facturi uiderentur:

1554

Albertus Schuinfurtum petit.

Alberti fuga.

Henrici Plauij mors.

1554 sed intercessione composita res fuit, & discessum ab armis. Ad hoc ferè tempus, Sabaudiæ dux, Carolus, magna suæ ditionis parte spoliatus, ut libro decimo docuimus, è uita decedit, hærede relicto filio Philiberto, qui Cæsari multis nunc annis militabat. Ferdinandus rex, nuper edicto promulgato, suis mandarat, ne quid in eucharistiæ sacramẽto mutaretur, utq; pro ueteri consuetudine, qui cœnam domini perciperent, altera, quam uocant, essent contenti specie: sed optimates atq; nobilitas et ciuitates, cùm antea non semel illum interpellassent, nunc denuò per epistolam admodum demißè rogant, multis in medium adductis argumentis, ut iuxta Christi mandatum & institutum, ac ueteris ecclesiæ morem eis cõcedatur integra cœnæ perceptio. His illorum literis, Iunij die uigesimo tertio rex Viennæ respondens, minimè futurum, inquit, putabam, ut edictum illud meum à uobis in disputationem uocaretur, & cauillationem subiret. nam eò spectaui solùm, ut meæ ditionis populis in antiqua ueraq; religione, & ecclesiæ catholicæ permaneret obedientia, cuius extra commercium nemo salutẽ consequi potest, utq; sacramentũ hoc, omnium maximè præcipuum, iuxta legem ecclesiæ moremq; perciperent, neq; uel deprauatis quorundam opinionibus, uel curiositate quadam aut etiam superbia deflecterent ab eo, quod & ecclesiæ simul & magistratui debent, officio. Hæc nimirùm illius est edicti mens atq; sententia: neq; nouũ est quod mandaui, sed uetus institutum, quod & ad maiores meos, Imperatores, reges, & Austriæ duces, ueluti per manus delatum est, & ad me quoq;, cùm rempublicam gerere cœpi, deductum, & ad hoc usque tempus, diligenter, uti Christianum principem decet, à me seruatum, meisq; populis non semel, ut in eo persisterent, iniunctum. Itaq; minimè fore putabam, ut in edictum hoc meum aliquid tentaretur à uobis, qui cæteris in rebus omnibus, ne qua mutatio fiat, utq; leges ac iura uestra uobis integra maneant, contenditis. Nam certè nouum est quod agitis, & à uobis non ita pridem opinione quadam susceptum, & nunc etiam prolixè disputatum, quasi uerò de meis mandatis, qui sum præcipuus uester & summus magistratus, iudicare uobis liceat, aut quasi iure uobis illud permitti debeat, quod annis nunc aliquot, nonnulli uestrum, sua quadam sponte, præter ecclesiæ legem meamq; uoluntatem, sibi priuatim sumpserunt & usurparunt. Quia uerò grauis est

Caroli Sabaudi mors.

Ferdinãdi scriptum ad suos de Cœna Domini.

& ardua quæstio, sicut ipsi quoq; dicitis, equidem amplius de illa cogitabo, suoq́; tempore sic respondebo, ut populi mei salutē mihi cumprimis esse curæ, poßit intelligi: sed interim obsequentiam à uobis omnem expecto, nec aduersus edictum aliquid facturos esse cōfido. Ad hæc ordines deinde scripto uicißim respondēt, &, quod de Christi seruatoris mandato nō semel à nobis antea dictum est, aiunt, serenißime rex, idem nunc repetimus. Nam claris atq; perspicuis uerbis ille suam cœnam instituit, ut ad eum modum, sicut ipse præscribit, ab omnibus perciperetur: illius autem institutum atq; præscriptum nemini mortalium immutare licet: hunc etiam ueteris ecclesiæ fuisse morē, & eum, qui nunc est, paulatim obrepsisse, demonstrari potest. nam & Constantiense concilium, à Christo sic illud institutum esse fatetur. Cùm igitur ad nostram hoc salutem pertineat, nulla certè uel curiositas uel superbia nos impulit. quò magis etiam speramus futurum, ut deliberationem tuam ad Christi mandatum simul & apostolorum & ecclesiæ ueteris consensum referas, & conscientiam nostram minimè grauari uelis. quod ut facias, per omnia sacra, per gloriā Dei, nostramq́; te salutem oramus. Te quidem summum & à Deo nobis datum magistratum agnoscimus, & libentißimè quidem, ac nihil est omnium rerum, quod non poßis aut debeas à nobis expectare, sed in hac una re propitium te nobis esse flagitamus. In Vuirciburgēsis episcopi ditione monachorum est collegium, Nustatum. eius abbas Ioannes Frisius, cùm in suspitionem Lutheranismi uenisset, quinta die Maij citatur, ut sexto pòst die ueniat Vuirciburgum & ad interrogata respondeat. Quæstiones autē erant istæ, num liceat iurare, num iureiurando quis obligetur, num castimoniæ, paupertatis, obedientiæ uotum facere liceat, an obligent eiusmodi uota, num ecclesiæ ministris magis conueniat cœlibatus quàm matrimonium, an una sit ecclesia uera & apostolica, num hæc, ueluti sponsa Christi, perpetuò gubernetur à spiritu sancto, num uera semper & salutaria decernat, an propter uitia quorundam et errores deserenda sit, an hæc ipsa, propter caput, Christi uicariū, Romana rectè uocetur, an omnes utriusq; testamenti libri, quos canon habet, legitimi sint atq; ueri, num sacra scriptura sit iuxta sanctorum patrum, ecclesiæ doctorum & conciliorum, non autē Lutheri sententiam & id genus aliorū interpretanda, num præter sacram scri-

1554

Ordinū ad Ferdinandum responsio.

Abbas Nustatensis Lutheranismi damnatus.

1554 pturam opus etiam fuerit alijs traditionibus, cuiusmodi sunt apostolorū, & id genus aliæ, num ijsdem traditionibus eadē debeatur fides, authoritas & obedientia, quæ sacræ scripturæ, num magistratui ciuili sit in politicis, in sacris obtemperandum ecclesiastico, num septem ecclesiæ sint sacramenta, sint ne baptisandi pueri, num ad baptismum adhiberi debeat lingua Latina, sal, oleum, aqua, characteres, exorcismi, num baptismo deleatur omnino peccatum originis, ita quidem, ut concupiscentia, quæ remanet, eius peccati nomen amittat, an panis in corpus, & uinum in sanguinē Christi, uirtute uerborum, quæ sacerdos enunciat, mutetur & consecretur, & an ita remaneat, etiámsi non statim percipiatur, an eo modo consecrata eucharistia sit ueneranda, siue circumferatur, ad honorem Christi, siue deferatur ad ægrotos, aut etiā inclusa reseruetur, an sub specie panis & uini sit adorandus Christus, an sub utrálibet specie sit totus Christus, an delictorum confeßio præparet hominem ad dignè percipiendam eucharistiam, an Missa sit uerum & perenne sacrificium, an uterq; Missæ canon sit retinendus, an sacramentū confirmationis sit exercendū, an pœnitentiæ sint tres partes contritio, confeßio, satisfactio, num sacerdos condonare peccata poßit ei qui non sit antè confessus illa, num soli sacerdotes habeant potestatem clauium, an animæ piorum charitate nos persequantur, an pro nobis ad Deum intercedant, num sint inuocandi diui, num dies festi consecrati diuis rectè celebrentur, an diuorum sint ueneràndæ reliquiæ, num animæ piorum nondum expiatæ subleuentur mißis, precationibus, ieiunijs, eleemosynis, an sit locus purgatorius, an quadragesimæ tempus & alia per ecclesiam indicta ieiunia seruari debeant, an diebus ab ecclesia uetitis abstinendum sit ab esu carnium, an ceremonijs ad religionē sit incitandus populus, quæ ceremoniæ sint piæ, quæ minus? Ad hæc ille, Maij die uigesimo septimo prolixè respōdet: ac licet non modò sacræ scripturæ, sed patrum quoq; testimonijs dicta sua confirmaret, tamen Iunij die uigesimo quinto damnatus est, et ab omni functione remotus. Ad exitū Iunij, Galliæ rex, cū exercitu Campaniæ finibus egressus, ad Mosam flumē iter habet, et in Cæsaris prouinciam, extremis Neruijs coniunctam inuadens, Bouinum oppidum & Dinantum inter alia multa capit, diripit, arces ibi demolitur, & Marieburgum captum opere præsidioq; munit. Cæsar autē Bruxellæ di-

Gallus Cæsaris prouinciam Belgicam astat.

digressus cum suis copijs, Namurcum uenit. quod est ad Sabim flumẽ, 1554
infra Dinantum, quinq; milliaribus oppidũ. Rex uidebatur ad prælium spectare: cumq; duceretur tempus, in Hannoniam deflectit, & Binsium oppidum, arcemq; reginæ Mariæ delitias, deditione capit, diripit, incendit, & longè lateq; rapinis ac incendijs omnem illam regionem deuastat. In Atrebatum deinde finibus Rentium oppidum obsidet: aduentante autem Cæsare, cuius iam erant omnes collectæ copiæ, ab obsidione disceditur, factis utrinq; leuioribus prælijs. Fuit hoc Augusto mense, quum eodem ferè tempore regis exercitus per Hetruriam, cui Petrus Strozza præerat, interceptus à Cæsariano milite, cuius erat ductor Marchio Marignanus, magnam cladem accepisset. Ex Heluetijs desiderati sunt complures, quos eò missos à rege, suprà diximus. Interea Cæsaris filius Philippus, ad decimum nonum Iulij diem, ex Hispanijs cum classe in Angliam appellit, & quarto pòst die, Vintoniam, ubi regina eum expectabat, sub uesperum uenit, et ad primarium usq; templum progressus, omni præeunte nobilitate, ab episcopo Vintoniensi & quibusdam alijs excipitur. In reliqua turba procerum aderat ei dux Albanus. postridie reginam adit, & familiariter diu multumq; collocutus, altera die, qui diuo Iacobo sacer est, Hispaniarum patrono, peractæ sunt nuptiæ: & aderat à Cæsare legatus, qui regnum Neapolitanum ab illo concessum esse filio matrimonij causa, palàm dicebat. Pòst illinc digreßi, deducente regina, tandem honorifico splendore & comitatu Londinum ingressus est, urbem primariam. Augusto mense rursus Vuormaciæ conueniunt ordines aliquot Imperij, cùm executionem Cæsar in Albertum urgeret. qui finibus eiectus, ut suprà dictum est, primùm in Lotharingiam, inde se receperat in Galliam, cùm hospitium ei rex non denegaret. Et quia metus erat, ne quid ille moueret, ne uel in Alsatiam aut loca uicina faceret eruptionem: ab ijs, qui sunt Rhenanæ prouinciæ, sub finem Septembris, aliquot missæ fuerunt cohortes equitum, in Lotharingiæ fines, qui seruarent aditus. uerùm hi tandem, nulla re perfecta, cùm nemo se commoueret, domum redeunt, non sine dispendio illorum, ad quos diuerterant. Octobri mense rursus cõuenitur Francofurti, cum hac, tum alijs de causis. Ad eum conuẽtum allatæ sunt Alberti literæ, quibus de illa queritur militia, déque Atrebatensi multa locutus, Treuirensem

Philippi Austriaci in Angliam aduentus.

Conuentus Vuormaciæ.

Conuentus Francofurti.

&

1554 & Argentinensem episcopum & Lantgrauiū inter alios odiose perstringit, & sanguinarios uocat equites illos, qui suæ uitæ sint insidiati. Galliæ quoq; regis nomine fuerunt ibi recitatæ literæ, Germanica lingua scriptæ calendis Octobris. De uetusta Germaniæ Galliæq; necessitudine locutus, aduersarij toti sunt in hoc, inquit, ut eam dissoluant: & superioribus quidem annis hoc effecerunt, ut parens meus iudicaretur hostis: uerùm ego nihilominus, cùm ante annum secundum, Imperij status esset miserabilis ac planè deformis, præteritarum offensionū deposita memoria, quo sim ergà uos animo, luculenter demonstraui, secutus maiorum uestigia, quibus & dignitas uestra curæ semper fuit & amplificatio. Quòd enim iniuriam uobis unquam illi fecerint, doceri non potest: aduersarij uerò multis modis & libertatem uobis omnem & fortunas eripere conati sunt, quando nō solùm exigendæ pecuniæ uarias artes excogitarunt, sed factiones etiam in illustribus familijs inflammarunt, uti uobis abundè satis constat. Et licet ita res habeat, tamen illorum impulsu, quosdam ordines, & quidem mihi uicinos, à quibus hercle nihil tale expectabam, arma in me sumpsisse audio, cùm nihil antea denunciarint. quod sanè cumprimis mihi uidetur mirum, eoq; magis, quòd nulla mihi uobiscum intercedat offensio. Nam in eo, quod de Alberto Marchione uulgò fertur, quasi contra uos opem ei feram, iniuria mihi fit. quòd enim fauore prosequar illum, facio tum propter eam, quam dixi, ueterem inter nos coniunctionem, tum quòd Galliæ regū ea semper consuetudo fuit, & hospitalitas, ut afflicti principes, Germani præsertim, tutum haberent apud ipsos perfugium atq; receptū. Esset mihi sanè multò iucundius, illum uidere florentē apud suos, rebus integris, quàm profligatū, eiectum atq; desertū: cuperem etiā illum in hanc calamitatē non incidisse, uel nunc saltem æquis conciliari posse conditionibus. Cùm autem aduersarij mei culpa sit in eam coniectus difficultatem, qui rem eandē & irritam pronunciauit, & postea ratam habuit, cur in suspitionem uocor, si me fortunæ ipsius miseret? Vt autem aduersus Imperium ei darem auxilia, ne in mentem quidē mihi uenit: neq; sum facturus etiā quod omnino uobis persuadere debetis, modò uos inuicem aduersus amicitiæ leges nihil admiseritis. Et cùm à me nihil nisi pacatum atque beneuolum expectare uos oporteat, inuicem à uobis peto, ne technis

Galliæ regis ad ordines literæ.

eorum,

eorum; qui non mihi tantùm, sed uobis etiam peßimè uolunt, circum 1554
uenti, uel arma sumatis ipsi, uel subsidium illis atque pecuniam in me contribuatis. nam eò tendunt, ut priuata sua negocia publica faciant. quin potius amicitiam colite, & quam defero conditionem, accipite. Quid autem uestri sit in eo propositi, per eum, qui has uobis reddit, apertè mihi renunciari: adhæc, ut iuxta morem antiquum & transactionē Passauiensem, legatis meis, qui sunt ad proximū Imperij conuentum ituri, caueatur idoneè, peto. Responsum ad ea fuit. quòd ad Lotharingiæ fines ac loca uicina sint missi equites, nō ad ipsius ullam iniuriam pertinere, sed eò fuisse factum, ut si quam Albertus Marchio faceret eruptionem, eius impediretur conatus: de legatis deq; publica pace quod petat, quia nullum eius rei mandatū habeant, ad suos uelle se referre, neq; dubitare, quin illi, quod æquum erit, in eo sint facturi. Sub finem Octobris, filio suo Philippo, Cæsar, principatus Mediolanensis possessionem tradi iubet per internuncios, adhibitis, quæ fieri solēt, ceremonijs. Galliæ rex, obsidione soluta Rentini, sicut diximus, non multò pòst, dimißis Heluetijs, reliquum militem in præsidia distribuit. Cæsar autem nō procul ab Hesdino, quod anno superiori captum demolitus erat, ut dictum est, idoneū speculatus locum, nouam ibi munitionē & oppidum instituit, & quo perfici posset, exercitum alit, qui Nouembri mense rapinis & incendijs omnia longè lateq; deuastat in Morinis & Ambianis. itaq; belli tota moles ac impetus in miseram & imbellem utrobique multitudinem redundabat. Cæsaris deinde dimißis copijs, unam & alteram legionem Cæsar sibi retinebat. Eodē tempore, Galliæ rex nouas mittit in Italiam copias, et in his Germanos, ut Senenses recrearet, quos Florentini ducis & Cæsariani milites acriter obsidebant. Ad duodecimum Nouembris diem inchoata sunt Londini publica totius Angliæ comitia. Cardinalis ergò Polus, è Brabantia profectus, cùm ad eum ex Anglia legati uenissent, qui deducerent, & in his Pagetus, ad xxiij Nouembris diem Londinum peruenit, honorificentißimè, quacunq; fecisset iter, exceptus, & mox loco pristino, suæq; stirpi & familiæ & hæreditati fuit de cōmuni uoluntate restitutus, unde rex Henricus eum deiecerat. Quinto pòst die uenit in conciliū. & rege Philippo præsente atq; regina, quum suæ legationis causam exposuisset, hortatur, ut ad ecclesiæ cōmunionē redeant,

Poli aduentus in Angliam.

& san-

1554 & sanctißimo patri, pontifici Romano, debitam authoritatem restituant, qui summam uelit ipsis impertire clementiã ac benignitatem: monet etiam, ut Deo gratias agant, qui talem ipsis regem dederit atq; reginam: postremò, quòd ipsum hæreditati familiæq; suæ reddiderint maximi loco beneficij habere, tantóque plus obligari se dicit, ut ipsos inuicem cœlesti patriæ curiæq; restituat, quod quidem omnium rerum inprimis optet. In hanc sententiam locutus, digreditur. Ibi Vintoniensis episcopus, cancellarius, illius oratione repetita, multisq; uerbis ad unionem & concordiam eos hortatus, permagnas Deo gratias agendas esse dicit, qui pro sua immensa misericordia prophetam eis ex ipsorum semine suscitarit, amplißimũ uidelicet cardinalem, qui totus in ipsorum salutẽ incumbat. Postridie, cùm orationem & postulata Poli probassent ordines, concepta fuit petitionis formula qua regi supplicant atq; reginæ, ut ad illũ intercedant. eius hæc erat sententia, pœnitere se uehementer schismatis, quòd obedientiam sedi apostolicæ denegarint, & quòd decretis factis aduersus illam assenserint: in posterum uerò se futuros in ipsius atq; reginæ potestate, & facturos quicquid omnino poßint, ut eiusmodi leges omnes atq; decreta his comitijs abrogentur: maiorem igitur in modũ orare, ut interueniant, et efficiant, ut à delictis atq; censuris absoluti, quas iuxta leges ecclesiasticas cõmiserint, in ecclesiæ Christi gremium tanquam filij pœnitentes recipiantur, ut deinceps in Romanæ sedis & pontificũ obedientia seruire Deo poßint, ad ipsius nominis gloriam, & suæ salutis incrementum. Altera die, cùm iterum adessent rex, regina, Polus: consurgit cancellarius, & quid super legati pontificij postulato decreuerint ordines, clarè pronunciat: deinde supplicẽ petitionem ordinũ, scripto comprehensam & obsignatã, regi tradit atq; reginæ, petens, ut accipiant. Hi, cùm aperuissent, cancellario reddunt, ut pronuncietur. tum ille rogat ab uniuerso cœtu, num ratam habeant? illis affirmantibus, rex atque regina consurgunt, eamq; Polo tradunt. Is cùm legisset, diploma suæ legationis illis exhibet: mox illud recitatur, ut ipsos absoluẽdi potestatem ei factam à pontifice, omnes intelligerent. Pòst, orationẽ habet, & quàm sit grata Deo pœnitentia, quantumq; de peccatore pœnitente gaudeant angeli, demonstrat, & multis in medium adductis exemplis, Deo gratias agit, qui mentem hanc emendationis cupidam

Anglia Pontificem denuo agnoscit.

ipsis

ipsis inspirarit. Eo facto, cõsurgit: idem rex atq; regina faciunt, & in 1554
genua subsidunt. Ibi tum ille Dei numen atq; misericordiã implorans, obtestatur, ut populũ benignè respiciat, et culpam ignoscat: seq; legatum à põtifice, Christi uicario dicens, ut illos absoluat, digitis de more sublatis atq; protensis bene precatur toti multitudini, simul eos absoluit. Ad sacellũ deinde uentũ est: hic Deo sunt actæ gratiæ, symphonia cantorũ, & festæ lætitiæ fuit editũ signũ, uti fieri cõsueuit. Qui Polũ antea nouerant, ex colloquijs, uitæq; consuetudine, ualde sunt hoc illius factũ admirati, longeq; diuersum sibi de illo promiserant. Decembris die xviij. Cæsar, Bruxellæ datis literis ad omneis principes ac ordines Imperij, quàm grauibus, ait de causis, Albertus Brandeburgicus ante annum sit à Cameræ iudicio proscriptus & perduellionis condemnatus, ex ijs, quæ tunc palàm fuerũt affixæ, quæq; pòst à nobis etiam emanarunt, literis atq; mandatis, apertè uobis constat. Quia uerò suis illis turbulentis consilijs atq; seditiosis pertinaciter insistit, & res nouas hauddubiè molitur, ut cõmunem omnium parentem Germaniam denuò uexet & affligat: deinde, quoniam sua paßim habet apud nõnullos diuerticula, receptũ atq; perfugia, sicut ad me defertur, equidẽ, ut patriæ consulam, edicta superiora putaui necessariò renouanda. præsertim, cùm ex uobis neminem esse credam, qui non & patriam amet, & sibi suisq; finibus atq; populo consultum, & illius atq; sociorũ conatus impediri uelit atq; tardari. Quapropter, ijsdem, quæ iampridem sunt à me propositæ, pœnis, iterum edico, ne quis illum atq; socios ulla re iuuet, nõ ope, non consilio, nõ hospitio, non pecunia, non annona, non tormentis: ut etiam ipse uel socij manus ullas faciant aut militem cogant in alicuius finibus, nemo illis permittat, et si quid eiusmodi moliantur, modis omnibus, pro se quisq; prohibeat, suæq; ditionis homines, ne transcurrant ad eum, coherceat, sontes autem & qui dicto nõ sunt audientes, plectat. Hæ literæ paßim promulgatæ fuerũt, excusæ typis. Ad xxix. Decembris diem, Ferdinãdus rex, comitiorum causa, de quibus non semel antea diximus, Augustam uenit: & cùm neminem ibi reperisset, biduo pòst, mißis tum literis tum internuncijs, hortatur principes, ut quia de grauißimis Imperij negocijs agendum sit, quamprimùm accedant: se, licet magno suo dispendio & incõmodo, suis relictis finibus, eò uenisse, ut unà cum ipsis

Poli absolutio pontificia.

Cæsaris in Albertum literæ.

Augustæ comitia.

ita-

in commune consulat, & rationes ineat, afflictæ Germaniæ salutares atq; necessarias: ueniant igitur ipsi, neq; per legatos rem agant: sic enim causæ magnitudinē postulare: sibi nimirum à fratre Cæsare plenam agendi factam esse potestatē, neq; se longius, quàm oportet ipsos remoraturum.

1555 Ad Idus Ianuarij dimissus est Londini conuentus ordinum Angliæ.

Decreta conuentus Anglici.

Inter alia multa, de Poli restitutione literis comprehensa res fuit & monumentis inserta: superioris etiam ætatis regum edicta de puniendis hæreticis, & episcoporum potestate, renouata sunt: inprimis autem restitutus est in integrum pontificatus Romanus, & quæ totis illis annis uiginti fuerunt aduersus Romanam sedem, uti uocant, facta decreta, damnantur & abolentur. Plæriq; fore putabant, ut his comitijs Philippo regni diadema traderetur: sed nihil actū est.

Episcopi exusti in Anglia.

Initio Februarij quinq; sunt damnati capitis, Londini, quòd ad religionem pontificiam redire nollent, egregia doctrina uiri, Ioannes Hoperus episcopus Clocestrensis, Ioannes Bratfordus, Laurentius Sanderus, Rolandus Taillerus, iureconsultus, Ioannes Rogerus: & hic quidem Londini, ubi sacra docuerat, exustus est, illi uerò domum quisq; suam deportati, Clocestriam, Lenclastriam, Couētriam, Haldam, eodem supplicio uitam finierunt, constanter omnes. Paulò pòst, Dauidensis etiam episcopus, damnatus est, & domum, ut è medio tolleretur, missus. perscriptum tunc ex Anglia fuit, regni totius nomine profecturos Romā esse legatos, qui pontifici & gratias agerent pro summa clementia, qua sit usus in ipsos, & obsequentiam omnem atq; fidem in posterū pollicerentur.

Initium actionis Augustanæ.

Februarij die quinto, Ferdinandus rex, etsi perpauci principes aderant, actionis facit initium Augustæ. scire ipsos, quàm grauibus ac necessarijs de causis hunc conuentum Cæsar, primùm ad Vlmam, pòst autem ad hanc urbem, & sub Idus Nouembris incohoaretur, indixerit: se quidem rogatu monituq; fratris, eum ad diem optasse rem auspicari, sed constituendis domi rebus, ut per suam absentiam rectè omnia fierent, & hosti uicino posset occurri, si quid moliretur, impeditum fuisse atq; tardatum: uerùntamen ad uigesimum nonum Decembris diem huc tandem aduenisse, ut in cōmune cōsuleret. quod etiā Cæsar inprimis cupiat, nimirum, ut quicquid ad gloriam Dei pertinet ac Imperij tranquillitatem, id de cōmuni ipsorum omnium consilio statuatur: etenim, quanta Cæsaris diligentia,

stu-

studium, labor, solicitudo semper interuenerit pro summa ipsius in 1555
communem patriam charitate, ut & ocium publicum, & sublatis offensionibus religio constitueretur, id esse notum atq; testatum, quum ex omnibus alijs, tum ex ijs, quæ postremis duobus conuentibus facta sint, decretis: quicquid etiam tum in se recepit ille, facturumq; promisit, ipsa re præstitisse: cuiusmodi uerò, quanq; perniciosi motus tam intestini, quàm externi, præter omnē expectationem pòst inciderint, quibus omnia illa tam salutaria decreta, non impedita solùm atq; turbata sint, uerumetiam sublata, maximo quidem reipublicæ cum detrimento, id omnibus ita constare, nihil ut attineat commemorare longius: in eo autem Cæsaris nullam interuenire culpam, qui nec offensionis causam ulli dederit, & honestè semper egerit atq; constanter, et quæcunq; tandem sit aduersariorum criminatio, publicam inprimis utilitatem spectarit: neq; se dubitare, quin & idem ipsi sentiant, & eum hoc nomine purgatum habeant: cùm igitur, ut his incommodis medicina fieret, conuentum hunc Cæsar indixerit, statuisse quidem ipsum actioni toti interesse, uerùm & ualetudine detentum & alijs negocijs, non posse: neq; tamen diutius rem differri, sed quamprimum inchoari uoluisse, quò uidelicet & malum ingrauescens coherceretur, & patriæ, qua nihil illi sit antiquius, officium suum ipse præstaret: itaq; se constituisse uicarium, & plenam agendi sibi fecisse potestatem, ut rationes unà cum ipsis ineat, reipublicæ tum honestas, tum utiles, ad eamq; rem certos homines delegasse, ac sibi attribuisse, qui simul idem agant: de religione uerò primam esse futuram & præcipuam actionem: hoc enim dißidium, tam diuturnum, omnis perturbationis & calamitatis esse fontem atq; caput: & quòd plurimis nunc annis, tot hominum millia, non uitæ solùm, sed animæ quoq; iacturam fecerint & æternæ salutis, huc esse referendum: id autem ita constare palàm, ut ampliori nihil sit opus explicatione: lamentabile nimirum esse spectaculum & luctuosum, eos, qui sint eiusdem baptismi, nominis, Imperij, linguæ, diuelli ad hunc modum, in eius fidei profeßione, quam tot sæculis, ueluti per manus traditam à maioribus acceperunt: multò autem esse grauius, quòd non una solùm orta est & altera, sed plures quotidie sectæ nascuntur, dum suam quisque uult opinionem tueri. quæ sanè res et ad Dei contumeliam spectet, et charitatis uincu-

1555 lum dissoluat, & mentes hominum perturbet, sic ut promiscua multitudo, quid statuere debeat atq; credere, prorsus ignoret: omnium autem esse grauissimum, quod in his tantis erroribus, plæriq; sensim adolescunt, & tam ex prima nobilitate, quam ex alijs fortasse reperiuntur, qui rerum omnium securi nihil planè credunt, neq; spectant quid ratio, quid honestas, quid conscientia deniq; præscribat. hoc autem iuuentutis innoxiæ summo fieri tum incommodo, tum periculo: & certè, cumprimis fore deplorandum, si quidem Germania, quæ iam sæculis aliquot primam habuit uirtutis & pietatis laudem, ideoq; florentissima fuit, nunc eò recidat, & sic degeneret, ut cum prophanis etiam olim gentibus comparari non possit, & ne Turcis quidem etiam atq; barbaris hodie populis hac parte præferri debeat, & censeri melior: quòd autem huius mali nulla sit adhuc emendatio facta, licet crebri fuerint conuentus, quòd paucis ea res curæ fuerit, quod illi, quos inprimis decebat mederi, partim frustrà conniuerunt, partim obsecundantes tempori suum in eo priuatum emolumentum spectarunt, hac de caussa Deum immortalem, multo iam tempore Germaniam omnem, & quosdam ordines priuatim, affligere uarijs calamitatibus, ita quidem ut quæ regio populi frequentia, uiribus atq; robore præstabat olim, & uim omnem ab se facilè profligare poterat, ea nunc uarijs dilacerata simultatibus, bellis atq; turbis tam ciuilibus quam externis, in summo discrimine uersetur, & ad interitum spectet, nisi illam Deus mirabiliter seruet: opus igitur esse, pro se quisq; magistratus det operam, ut suum hic faciat officium, & religionis negocium, quo & Dei continetur honos & omnis uitæ honestas, inprimis commendatũ habeat: porrò, componendæ religionis non unam antehac initam esse rationem: sed ut œcumenicum, liberum et pium concilium interueniret, non Cæsari tantùm atq; sibi, uerumetiam ipsis omnibus optimam semper inde ab initio uisam esse uiam, propterea quòd cum sit fidei causa, non ad unum modò populum, sed ad reliquas etiam omneis Christiani nominis gentes pertineat. quæ nimirum huc etiam adhibendæ sint, ut quicquid est ubiq; uitiorum, emendetur atq; tollatur: itaq; Cæsarem & pro suo munere, & ipsorum rogatu totis huc incubuisse uiribus, et id perfecisse demum, ut eiusmodi concilium non semel & indictum sit, & aliquoties etiam inchoatum: quid autem impedimenti singulis tempo-

temporibus interuenerit, & cur eius rei fructus ad rempublicam nullus redierit, id suo se loco relinquere, neq; dubitare, quin ex ipsis complures, qui uel interfuerunt concilio, uel suos ibi legatos habuerunt, causam teneant: iam uerò, si nihilominus ipsis placeat, ut eadem concilij ratio quàmprimum repetatur, & locum obtineat: quod ipsum uidelicet ab immortali Deo sit ante omnia precandum, se profectò non assensurum modò libenter, sed omni studio, fide, diligentia rem curaturum: & tunc quidem hoc solùm esse deliberandum, quomodò illa, quæ prius impedimentum attulerunt, auferri debeant atq; tolli: quòd si uerò propter belli motus et reipublicæ tempestatem in aliud tempus magis tranquillum esse differendũ uidebitur, placere sibi, ut aliæ piæ rationes atq; tolerabiles tractentur, ut interea populus & ordines omnes pacatè uiuant, et honesta disciplina contineatur, incolumi semper & gloria Dei & conscientia: superioribus quidem annis non semel mentionem esse factam concilij nationis, tanquam illud huc maximè sit accommodatum: sed quoniam illius & nomen & modus atq; forma nostris temporibus, non admodum, opinione quidem sua, cognita sit & usitata, se nihil, hoc quidem in tempore, statuere de eo posse: tertiam uerò uiam & rationem esse per colloquia non semel tentatam: ac licet nullam ad frugem ea peruenerint, tamen hoc deprehendi, nõ pauca potuisse, & præcipua quidem conciliari, si quidem affectu uerè pio res acta, neq; commodi fortasse priuati fuisset utrobiq; habita ratio, quod tamen nullius ad iniuriam dictũ esse uelit: hac ergò de ratione cogitandum esse etiam: ac licet Cæsaris ea de re consiliũ ac institutũ fidele prorsus, multò sit aliter acceptũ superioribus annis, & utrisq; prõpè fuerit ingratũ, se tamẽ, si nũc ipsis ita denuò uidebitur, nõ illud improbare: si quoq; partes agãt syncerè, si depositis affectibus et obstinatione remota, Dei gloriã tantũ & cõmunem salutẽ sibi proponant, omnẽ in eo fidẽ ac diligentiã esse præstiturũ: aliã sibi nullã, hoc tẽpore, quæ sit idonea, uiã apparere: si quid autẽ ipsi magis aptũ habeant & expeditũ, licere ut in medium adducant. Alterũ deliberationis caput esse de pace, ac superioribus quidẽ annis, cũ eius rei sancirentur leges, bene consultum esse communi ocio, Cæsarem atq; se putasse: nunc autem ipsum euentũ docere non satis fuisse cautũ, eò quòd rebelles atq; seditiosos condemnare non licuit atq; proscribere, nisi citati primùm

1555 essent, et obseruatis omnibus iudiciorum formulis conuicti, quum interim illi spacium nacti multos præter omne meritum affligerent: cautum fuisse quoq; superioribus edictis, ut ei, qui uim pateretur, finitimi subuenirent: ipsis autem constare, cuiusmodi interuenerint impedimenta: deliberent igitur & secũ diligenter expendant, quomodò hæc duo capita legis corrigenda sint, ut & quietis impatientes homines deterreantur, & qui fideles Imperio sunt, non sibi defutura contra uim auxilia, certò sciant: id autem eò nunc posse fieri commodius, quòd & Vuormaciæ nuper & Francofurti sint eius rei iacta fundamenta: rectè facturos ergò, si deliberationem ibi susceptam prosequantur, & ad exitum perducant: hortari etiam, ut de constituendo iudicio, de contributione publica, de moneta, deq; rebus ad politiam pertinentibus consultent, & huc suas cogitationes omneis referant, quemadmodum hæc intestina mala, simultates, turbæ, seditiones atq; uis tollenda sint & extirpanda funditus: in eoq; statum Imperij considerent inprimis, & respiciant in quanto uersetur Germania periculo, non solum ob uastatorem Turcam, uerumetiam propter alios hostes, qui, nõ secus atq; Turca, moliantur in Imperij perniciẽ: cogitent ergò, quantas illi commoditates percipiant ex his offensionibus atque ciuilibus malis, quæ nimirum ipsi callidè suscitarint atq; foueant, ut in hac ordinum diuulsione suam cupiditatem expleant, et per occasionem impetu facto, suam in potestatem atq; seruitutem omneis redigant: etenim, alios populos, qui sic ab illis expugnati sint & circumuenti, documento ipsis esse debere, quò sibi caueant, & ea consilia suscipiant, quibus & imminens patriæ tempestas atq; ruina propulsetur, & Imperio sua constet ac permaneat authoritas atq; robur, et uis omnis externa, sicut olim, ita nunc etiam fortiter atq; masculè reijciatur: quicquid autem eò Cæsar & ipse conferre poßint & opis & consilij, facturos esse perlibenter, & ita quidẽ, ut quanta charitate patriam complectantur, omnes intelligere poßint: hoc uidelicet ipsos debere sibi certò persuadere. Cum hæc Ferdinandi regis oratio per Germaniam emanaret, perscriptum eodem tempore fuit ex diuersis locis, illum ex Bohemia iußisse migrare circiter ducentos ecclesiæ ministros: nunciatum quoq; fuit, Roma uenturum ad Imperij comitia cardinalem Moronum, qui per Germaniam experiatur idem, quod in Britannia

Ministri è Bohemia profligati.

Polus iam perfecisset: nam ob recuperatam Angliam, pontifex & i= 1555
psius omnis clientela spem ingentē animo creditur concepisse. Quòd enim res ita successerit, ideò se propitium habere Deum, & iustißimā defendere causam, nec ullius erroris ecclesiam suam posse conuinci, si unquam aliâs, nunc maximè putant, aut certè præ se ferunt: et quum legatos in Germaniam emittunt, hoc eò faciunt, non ut delictum aliquod suum agnoscant, sed ut hominum infirmitati, sicut aiunt, medeantur. Sub exitum Februarij, Ioannes Albertus, dux Megelburgius, quem confœderatum fuisse Mauricio diximus, quenq; Brunsuicensis Henricus anno superiori, cùm per Saxoniam bellum circumferret, nō mediocriter afflixerat, Alberti Prußiæ ducis filiam in matrimonium ducit. Cùm hucusq; peruentum esset, nunciatum ab Anglia fuit, ex illis quinq;, de quibus paulò suprà diximus, Bratfordum, licet condem natum, asseruari captiuum, & multorum animos, constantia reliquorum, qui uitam profudissent, uehementer obstupefactos esse & attonitos.

LIBER XXVI.

VEMADMODVM ANGLIA PONTIfici Romano sese denuo subiecerit, dictum est libro superiori. Quum is nuncius incredibili celeritate Romam esset allatus, ingens fuit excitata lætitia per urbem, & ad templa deorum factæ supplicationes. Deinde, pridie natalis Christi scriptum Pontifex emittit: &, Postquam nuper audissem, ait, Angliam, quæ multis nunc annis ab ecclesiæ corpore separata fuit & auulsa, per immensam Dei misericordiam, ad eiusdem ecclesiæ communionem, & Romanæ sedis obedientiam esse reductam singulari quadam Philippi regis & Mariæ coniugis, & Reginaldi Cardinalis diligentia, fide, studio & opera: summam animo uoluptatem percepi, simul, ut æquum erat, gratias egi Deo quàm potui maximas, nec quicquam reliquum feci, quò minus ad uniuersam ciuitatem huius meæ lætitiæ fructus & utilitas dimanaret. Verùm, sicut parens ille, cuius Euangelium meminit, recuperato filio perdito, non solùm uehementer exultat, sibiq; priuatim gaudet, uerùm etiam

Lætitia Romæ propter Angliam ad Romanam Ecclesiā reductā.

1555 alios ad epulum & conuiuium inuitat, ut unà cum ipso lætentur & exhilarescant: sic etiam ego nimirum, ut quanta sit mea lætitia, totus terrarum orbis intelligat, gratiarum actiones uolo fieri publicas, & precationes. Itaq;, pro ea, quam obtineo, potestate, permitto singulis in uniuersum, ut quem sibi quisq; uolet, sacerdotem eligat, cui delicta sua rectè confiteatur: eiq; sacerdoti tribuo facultatem, ut omnis generis peccata, quantúmuis atrocia sint, etiam illa, quæ ad meam unius facultatem pertinent, & nominatim solent excipi, condonet: ut confessis non modò culpam, sed & pœnam peccatis debitam remittat, ut qualem oportet satisfactionem imponat, et uota laxet omnia, præterquam castitatis & religionis, ita quidem, ut alio persoluantur opere: sed & Dei misericordia confisus ac intercessione diuorum Petri atq; Pauli, plenam omnium delictorũ remissionem, quæ solum quinquagesimo quoq; anno dari solet alioquin, ijs omnibus concedo, qui demisso corde sese ad Dominum conuertent, & integre peccata sua confessi, quum hoc à nobis diploma resciuerint editum, bis térue per hebdomadam, ieiunijs, elemosynis, alijsq; pijs exercitijs Deum sollicitabunt, & pòst, eucharistiæ sacramentum percipient, adiunctis gratiarũ actionibus & precibus ad Deum, ut illos qui ambulant in tenebris errorum, lumine sui uultus illustret, ut pacem tribuat, & regum animos ad concordiam inflectat. Hoc uerò tantũ beneficium ijs etiam largior, qui uel ætate uel ualetudine detinentur, quò minus ea quæ dicta sunt, peragant. Vt autẽ hæ literæ passim innotescant, Patriarchis, Archiepiscopis & id genus alijs omnibus mando, simulac earum exemplũ acceperint, ut statim, per suam quisq; prouinciam, illud diuulgent, et quũ sit gratuitum donum, nullo interueniente quæstu, proponant.

Indulgẽtiç à pontifice cõcessę propter Angliam cõuersam.

Priori libro diximus, quemadmodũ Alberti Marchionis arx præcipua Blasseburgum, in qua totius regionis posita spes erat, deditione capta fuit: hoc uerò tempore, ne fortasse recuperata quandoq; maioribus incommodis occasionem daret, funditus illam aduersarij subuertunt & excidunt, non absq; magna Brandeburgicæ domus & propinquorum offensione. Romanorum rex Ferdinandus, & antequam è suis finibus iret, & tunc, quum Augustam, comitiorum causa uenisset, per internuncios atq; literas hortabatur principes ut accelerarent, eoq; uenirent ipsi, sicut libro superiori dictum est. Imprimis autem sollicitauerat

Blasseburgum arx funditus diruta.

rat

rat Saxoniæ ducem electorem, Augustum: is & antea sese purgauerat quò minus uenire posset, nimirum propter Saxoniæ statum non satis tranquillum, & nunc missis ad comitia legatis, iterum excusat, & per occasionem delapsus in mentionem Turcæ, quanto uersetur in discrimine Germania, demonstrat, quæ potens olim atq; formidabilis alijs, nunc propè sit exhausta uiribus & effœta, tot uidelicet acceptis incommodis atq; plagis: hoc uerò malum tantò esse grauius, quò maior sit inter ordines, animorum alienatio & diffidentia: Cæsarem quidem & ipsum, ut medicinam aliquam huic morbo faceret, nihil ad summã diligentiam fecisse reliqui: uerùm adhuc frustrà sumptum esse laborẽ omnem: sic enim exacerbatas esse mentes hominum, & offensionibus ita patefactos esse omnes aditus, ut uix ulla sit speranda mitigatio: superioribus aliquot annis fratrem suum Mauricium instituisse ut ceremoniæ quædam & res mediæ per suam prouinciam retinerentur in templis: id uerò non modò non ualuisse mandatum, sed multorum etiam libellis & acerbis exagitatum fuisse conuitijs: ita quidem ut in sua deinde potestate non fuerit illud sancire, nisi periculum sibi creare uellet: itaq; multos deterreri, quò minus aliquid in eo tentent aut moliantur: iam ex diuerso, qui sunt alterius partis, et Augustanæ confessionis doctrinã oppugnant, quàm non cogitent ullam instituere piam & legitimam emendationem, id satis esse notum è superioris temporis actionibus, quandò uel per colloquia uel concilia res tentata fuit. Cùm igitur post tantos tot annorum labores & suscepta consilia, concordiæ uia reperiri nõ possit, ita fortasse uolente & ulciscente peccata nostra Deo, rogare se uehementer, ne librum illum, qui doctrinæ Christianæ summam continet & Augustæ fuit olim exhibitus, habeat pro malo uel impio libro, sed certò sciat esse purum et pium scriptũ, quod filium Dei salutis authorẽ nobis ostendat, quod in doctrina planè consentiat cũ ecclesia ueteri, cumq; præcipuis illis quatuor cõcilijs, quod opera uerè Christiana cõmendet & doceat, populumq; cohortetur ad obedientiam magistratui præstandã. Itaq; si iam firma certaq; pax in his comitijs cõstituatur, non dubium esse, quin Cæsar & ipse maxima sibi possint per Germaniã auxilia in Turcam comparare, quum alioquin etiam hi qui sunt Augustanæ cõfessionis, & quidem pleriq; nati & educati in ea religione constanter sunt in illa ipsa permansuri: nisi

1555 Augusti electoris Saxoniæ purgatio quod nõ ad comitia ueniat.

1555 enim eiusmodi pax detur quæ religionem & sacra quoq; bona comprehendat, & si res in aliud comitium, ut iam sæpe factum est, reijciatur, deq; die ducatur in diem, & populus in illo suarum rerum dubio statu relinquatur, incertum esse, quàm id sint omnes laturi patienter: etenim ut ipse cæteriq; principes tranquilli sint, suumq; faciant officium & obedientiam præstent, fieri posse tamen, ut etiam tenuis conditionis & obscuri loci homines turbam aliquam excitent, & hanc status incertitudinem, periculiq; metum propter religionẽ obducant, ijs præsertim in locis, quæ commoditatem ad eiusmodi res moliendas præbent: cum igitur ea sit Imperij fortuna, rogare se plurimum ut publicæ tranquillitati consulat, quandòquidem agendi plenam habeat à Cæsare potestatem. Cæterum proximis his annis, à fratre suo Mauricio Passauij conditionem hanc fuisse propositam, si fortasse dißidium religionis conciliari non posset, ut nihilo minus pax consisteret inuiolata, donec integrè res componeretur: & licet eam conditionem tum non admitteret Cæsar, quòd ad uniuersos Imperij ordines illam pertinere diceret, tamen quòd ipse tum illam non improbarit, & transactioni disertis uerbis adiecerit, curaturum se diligenter ut æquabiliter in comitio res ageretur, neq; de religione suffragijs inesset ulla captio, confidere se propter hanc ipsam causam, futurum, ut non solùm eos, qui tum Passauij fuerint, sed alios etiam ordines, inde statim ab initio conuentus, hoc nomine solicitet, ac pacem eis persuadeat. Quum in hanc sententiam, Februarij die quarto legati uerba fecissent, postridie rex in eum modũ, ut priori libro diximus, ad ordines refert. Ecclesiæ ministros, ex Bohemiæ finibus eiectos, ut suprà dictũ est, qui per Misniam erant & Vuittembergæ, uiri doctrina præstantes, & in his Melanchthon, per epistolam consolantur, & aduersæ partis calliditatem ostendunt, qui se tueri ordinẽ in ecclesia necessariũ, & illos, qui uel nõ essent initiati sacris per episcopos, uel qui haberẽt uxores, nõ posse distribuere sacramẽta dicebant. Hanc enim illi causam fingebant expulsionis, ne ueram doctrinã uelle opprimere uiderentur: hi uerò demonstrant, merã esse tyrannidẽ, quòd à functione sacra repellãtur ministri mariti: nam authore Sathana prohibitũ esse cõiugiũ, ut à sacris literis abundè cõstet: ab episcopis aũt, qui palã Euangelij sint hostes & idola defendant, non esse petendã ordinationẽ, sed ab eo cœtu, qui purã doctrinam,

Philippus Melanchthon per epistolã consolatur ministros Bohemicos.

ctrinam, ideoq; claues habet regni cœlorum: ualde enim absurdum 1555
& periculosum fore, siquidem à lupis petantur pastores: ecclesiam semper habuisse ius, ut idoneos deligeret ministros, atq; ita Niceæ fuisse decretum, qui uero sic essent electi & explorati, confirmatos ab ijs fuisse, qui pijs ecclesijs præerant: hunc etiam nunc seruari morem, ideóque calumniam esse cum dicitur ab ipsis ordinem perturbari. Quum igitur ita se res habeant, et quia propter ueræ doctrinæ professionem eijciantur, debere ipsos calamitatem hanc eò moderatius ferre: nec enim defuturū esse Deum suo tempore: seq; paratos esse cum uicinis ecclesijs omnē ipsis hospitalitatem & amorem præstare. Galli quum ad Idus Decembris anni superioris, Eporediam oppidum alpinum ad Duriam flumen, ductore Brissaco, cepissent: hoc anno Martij die tertia Casale oppidum Pado uicinum, in quo præsidium erat Hispanorum & Germanorum ex insidijs capiunt, & aliquot pòst diebus arcem quoq;: deinde alia multa suæ ditionis faciunt, & in his Valentium ac Saluadorum diruunt & complanant. Martij die sexto, Saxoniæ dux Augustus, Marchio Brandeburgicus Ioachimus, electores: item Ioannis Friderici filij, Lantgrauius & alij quidam eius regionis principes, Numburgi conueniunt, ad Salam flumen, ibiq; fœdus hæreditarium, quod est inter Saxonicam, Brandeburgicam & Heßicam familiam, uti libro xxiiij. diximus, renouant, et simul decernunt, uelle constanter inhærere confeßionis Augustanæ uestigijs: & ne qua suspitio nasceretur ullius noui uel occulti consilij, quinto pòst die quam eo uenissent, causam conuentus ad Cæsarem perscribunt. Anno superiori, quum inter Augustum & Ioannem Fridericum transigeretur, hoc etiam fuisse pactum, ut fœdus antiquum & gentilitium renouaretur: nimirum fœdus illud ante centum annos & amplius initum, et postea lege redintegratum fuisse: nunc igitur ipsos ea de causa conuenisse, & sicut suis maioribus illud salutare fuit totiq; populo, sic etiā sperare futurū, ut ipsis quoq; fœliciter cedat: quum nihil aliud quàm pacem & tranquillitatem spectent, nec ad ullius offensionem istud faciant: deinde more maiorum excepisse ipsum & fratrem Romanorum regem: & sicut priuatim amicitiam inter se colere uelint, ita quoque publicè facturos quod ipsorum officij sit, & quod obedientes Imperij principes deceat: & in religione quidem non esse progres-

Casale oppidū à Gallis captum.

Conuentus principū Saxoniæ Numburgi.

Literæ principū Saxoniæ ad Cæsarem.

1555 suros ultra terminum ac præscriptum Augustanæ confeßionis, uerùm quòd in ea Christianæ doctrinæ capita contineantur, nec impium ullum aut seditiosum dogma reperiatur, beneficio Dei mansuros in ea ipsa doctrina: Germaniæ quoq; saluti sese, non defuturos esse quantū opera, consilio, facultatibus fieri poßit. Et quoniam hoc tempore nō satis pacato, maioris incommodi uitandi causa, suis in finibus maneant, legatos ad Imperij conuentum misisse, quibus mandatum sit, ut ad pacem omnia sua consilia referāt & actiones, ne uidelicet propter religionem uel causam aliquam ciuilem, ulla sit extimescenda uis aut periculum. Nam ea constituta pace futurum, ut reliquæ controuersiæ multò rectius concilientur: ipsum certè Reip. statum nunc esse talem ut planè sit opus coniungere uires omnes & animos, ne Turcis amplior aditus ad nos penetrandi patefiat: scire se quantopere ipse cupiat, ut primo quoq; tempore iustæ magnitudinis exercitus comparetur, ad reprimendum impetum hostilem: quòd si iam eiusmodi pax conficiatur, non dubium esse, quin ordines Imperij suas facultates in illud bellum libenter sint impensuri, quòd quidē hucusq; propter uarios motus & intestina mala sit prætermissum: se quidem præstò futuros, & suis legatis, ut hæc suo nomine deferant in comitijs, mandasse. Eodem die scribunt ad Ferdinandum regem, & in eandem propè sententiam. sicut Augustum fecisse per legatos anteà diximus. Nam & illud Passauiensis transactionis caput urgent, & quam sint cupidi pacis ostendunt, & Augustanæ confeßionis doctrinam prædicant, & ad confirmandam pacē hortantur, et ne fidem ijs habeat, orant, qui Germaniæ quietem fortasse perturbare student. Ad Idus Martias deceßit e uita Moguntinus Archiepiscopus, quem interfuisse concilio Tridentino, posteaq; fugatū ab Alberto Marchione diximus: ei succeßit Daniel Brendelus. Octauo post Moguntinum die, qui Martij dies erat xxiij. mortem obijt Iulius III. Pontifex. Veterno dicitur interijsse. Quia tam facili mometo præter opinionem recuperauerat Angliam, ut suprà dictū est, ingentem de Germania quoq; spem concepisse creditur: ideoq; cardinalem Moronum amādauerat, qui postridie quam ipse mortuus esset, Augustam ad comitia uenit: sed intra diē octauum accepto eius rei nuncio, Martij die postrema rursus illinc discedit, & unà cum cardinale Augustano Truccesio Romā electionis causa contendit.

Moguntinus Archiepiscopus moritur.

Daniel Brendelius Episcopus Moguntinus.

Iulius III. Pontifex moritur.

tendit. Qui Romæ erant cardinales, non expectatis alijs accelerabãt, & Aprilis die nona Papam renunciant Marcellum, eius nominis secundum. Is est, qui cũ cardinale Farnesio legatus fuerat missus ad Cæsarem à Paulo tertio, sicut libro xiij. docuimus. Augustanus cardinalis diebus aliquot antè, quam Romã iret per epistolam, in senatũ principum atq; legatorũ missam, cupere se quidem omnibus modis pacem ostendit: sed ut consilium ullum suscipiat quo sedis Apostolicæ dignitas & uetus religio uioletur, non se cõmissurum. Interea Senenses, qui iam per menses octo, nimirũ inde ab eo tempore, quo Petrus Strozza cladem acceperat, ut priori libro diximus, obsidebantur à Cæsaris & Cosmi ducis Florentini copijs, rerum omniũ inopia coacti, quum auxilij nihil appareret, Aprilis die uigesima prima Cæsari sese dedunt, & præsidio militum cohercẽtur. Cæsaris exercitui præerat Marchio Marignanus, uir belli scientia præclarus. Ante annum tertiũ, quando Galliæ regis auxilio, profligatis Hispanis, arcẽ demoliti fuerant missis legatis, quàm potuerũt amplissimis uerbis regi gratias egerant Senenses, & in posterum ei suas fortunas omnes commendarant. Qui nuper fuit creatus papa Marcellus II. die uigesimo secundo sui pontificatus, ea nocte, quæ Calendas Maij præcedit, uitam morte cõmutauit. Paulò ante uenerant ad urbem, officij & salutandi causa, sicut fieri consueuit, Ferrariæ dux Hercules, et Vrbini dux Guido Vbaldus. Nam hi præuerterant alijs, qui uenturi erant alioquin. Cardinales in conclaue collecti, Maij die xxiij. Cardinalem Theatinum proclamant pontificẽ. Is erat Ioannes Petrus Neapolitanus, collegij Decanus, ex illustri Caraffica familia natus, uir ætate grauis & insigniter doctus. Mutato nomine Paulum quartum sese uocabat. Paulus tertius eũ allegerat in numerum Cardinaliũ. Est autem ille ipse, qui nouam quandã sectam instituit eorum qui Iesuitæ uocantur, & non in Italia modò, uerumetiam in Germaniæ locis aliquot nidificarũt. Non multò pòst, propinquum suũ, fratris filium, Cardinalem creat. Is erat homo militaris ac belli dux, Gallorum castra ferè secutus. De Cardinali Polo, Britanno, superiori libro diximus: quomodo profectus ad Cæsarem Galliæq; regem, de pace uehementer eos urgeret ac solicitaret. Agebat autem rem tum uerbo tum scripto: & inter alia, quæ persuadendi causa in medium adferebat. Dum uos, ait, ciuile bellũ exercetis, Turca suos fines permultum extendit, & terra mariq; duobus captis propugnaculis,

1555

Marcellus secũdus pontifex eligitur.

Senenses se dedũt Cæsari.

Marcellus II põtifex moritur.

Paulus IIII pontifex eligitur.

Iesuitarum secta.

Poli cardinalis studium pacis faciẽdę inter Cęsarem et Gallum.

1555 Belgrado, Rhodoq́; uiam sibi patefecit ad usq; Budam, & Danubij possessionem obtinet: quod nisi Deus aduersarium ei suscitasset, Persarum regem, credibile est illum potuisse iampridem quicquid est Christiani nominis prouinciarum, in suam potestatem redigere. Per hanc ipsam occasionem ita creuerunt quoq; mali Christiani diuersis locis, tanta cum deprauatione & corruptela totius disciplinæ tàm ecclesiasticæ quàm ciuilis, ut potentia uestra iam non sit magna satis ad cohercendum illos: hoc enim satis demonstrant & tot rebelliones quæ paßim excitantur, & neglecta religionis officia, & hæreses atq; schismata, quæ nascuntur interim & augescunt. Alio deinde loco, considerandum est, inquit, uos esse Christianæ religionis principes: ac licet Sathanæ, malorum omnium authori, qui totus in eo fuit ut cribraret ecclesiam, ueluti triticum, Deus permisit excitare bellum inter uos, qui duo estis ecclesiæ membra præcipua & maximè nobilia, tamen passus non est nequitiam illius progredi longius quam ad res prophanas atq; ciuiles. Etenim in religione uos conseruauit integros, idemq́; sentientes, & coagmentatos cum ecclesiæ corpore: nam alioqui uix ulla ratione posset inter uos concordia sarciri: cúmque tam multi alij principes ab ecclesia defecerint, tanq; uaria sit molitus hostis ille generis humani, uos tamen benignißimè Deus respexit, & diaboli conatus fecit irritos. qua quidem re, ueluti certißimo quodam symbolo suæ bonitatis erga uos & clementiæ, demonstrat se uelle tandem uti uestra opera, cumq; suo in terris uicario simul ambos coniungere, quò nimirum illa tam perniciosa dißidia tollantur, & tã in ordine ciuili quam sacro pax omnibus recuperetur. Multa id genus alia Polus adducebat cõminatus etiam grauiter iram & uindictam Dei, nisi desistant et afflictißimam populi fortunam subleuent. Ac licet nihil tum proficeret, tamen quum in Anglia res procederet, pergit: eoq; res deducta demũ fuit, ut ad actionem pacis tum Cæsar tum Galliæ rex legatos mittere non recusarent. Cæterum, Angliæ regina, quæ sese mediam in ista causa gerebat, inter Caletũ, Ardeam & Grauelinum, Anglicæ, Gallicæ, Burgundicæ ditionis oppida, uelut in triangulo posita, locũ idoneum & siccum, in media planicie deligi iubet, & excauatis circum foßis, quatuor ibi domicilia construit, temporanea quidem, sed expolita tamen & accommodata. Hunc igitur ad locum, Maij die XXIII. legati

Pacificationis locus a regina Angliæ delectus.

gati hoc anno conueniunt, à Cæsare quidem inter alios Atrebatensis 1555 episcopus: à Galliæ autem rege Lotharingiæ Cardinalis & Connestablius. Ab Anglia pacificatores aderant Polus, Comes Arondellus, Pagetus. Rumor hic longè lateq; disseminatus, uarias expectationes hominum & iudicia suscitabat, apud eos præsertim, quibus erant non ignotæ controuersiæ. Nam in litem ueniebant Mediolani principatus Burgundia, Sabaudia, Pedemōtium, Corsica, Nauarra, Lotharingia, Luceburgicus ager, Tullum, Virodunū, Metia, ciuitates. Re diu multumq; disceptata, quum inter alia tandē intercessores Angli quasdam ex ijs controuersijs ad notionem consilij referendas esse dicerent, nulla re perfecta discessum fuit. Ferdinandus rex & ordines Imperij, quarto Idus Iunij datis Augusta literis ad Cæsarem, orauerant ut in actione pacis, eorum quæ Galliæ rex ademisset Imperio, rationem haberet. Cum igitur nihil actum esset, Cæsar decimo quinto pòst die rescribens ad ordines, Pergratum, inquit, est officium mihi, uos ad hunc modum affici calamitatibus eorum, quos meus & Imperij publicus hostis afflixit. eorum certè causa magnopere mihi cordi fuit, ut pristino loco restituerentur: & antequam epistola mihi uestra redderetur, legatis meis & consiliarijs præcipuis ad pacificandum mißis iniunxeram, ut hoc ipsum inter alia diligentißimè tractarent, nec in eo quicquam remitterent. Et quanquam omnibus à me concordiæ rationibus patefactis, fore putaram, ut ille, publicæ tranquillitatis causa nō ageret præfractè, tamen hoc in tempore nullo cum fructu discessum est. Verúntamen ut orbi Christiano consulatur, non recuso pacem, si quæ tolerabiles rationes adhuc proponentur. & cum res ita feret, totus incumbam, ut illa Imperio reddantur, & in posterū meliori sint conditione.

Cæsaris literæ ad Imperij ordines.

Cæsar Albæ ducem paulò antè miserat in Insubriam, ut ibi bellum administraret, quum Ferdinandus Gonzaga munere illo se abdicasset, & è Belgio domum reuersus uiueret priuatus. Multis iam mensibus fama fuerat, et constantißima quidem, hoc uerò tempore cumprimis, Angliæ reginam esse grauidam, & partui uicinam: sed uana fuit expectatio. Recruduerunt tunc etiā incendia per Angliam, & is, de quo sub XXV. libri finem diximus, Bratfordus, ante menses aliquot condemnatus, inq; carcerem reductus, tum demū inter alios fuit exustus. Ad exitum Maij mensis, Ioānes Fridericus Ioānis Friderici filius natu maxi=

Albæ dux in Insubriam missus.

Bratfordus in Anglia exustus.

1555 maximus, in matrimoniũ ducit Lantgrauij filiam, Agnetẽ, quæ ducis Mauricij fuerat uxor. Conuenerunt eò multi principes, qui per hanc etiam occasionẽ Numburgi rursus de suis rebus consultabant. Ad hoc ferè tẽpus è uita migrauit mater Cæsaris Ioãna: funus ei rex Ferdinandus Augustæ faciebat. Geneuæ tum fuit excitatus tumultus quidã nocturnus, à quibusdã ordinis Senatorij, qui rei summã ad se traducere cogitabant, suamq; factionẽ. Inprimis autẽ Caluinũ oderant: & illos, qui propter persecutiões è Gallijs eò migrauerant, conabãtur eijcere: quumq; noctu cõcursaretur, diuersis locis, ueluti signo dato, clamabant Gallos in armis, & urbem esse proditam: sed cum illi domo sese continerent, sopita res demum fuit, & postea quidam sunt affecti supplicio: nonnulli fuga salutẽ petebant. Causa, quamobrem Gallos eijci uellent conuenas et hospites, hæc erat inter alias, quòd ex ijs multi nuper fuerant in ordinem ciuium allecti: qua quidẽ re suas illi uires minui uidebant, alterius partis adaucto numero. Turcica claßis, ut superioribus aliquot annis, ita nunc etiã per mare Tyrrhenum adnauigãs imminebat Hetruriæ. Priusquã ergò longius procederet, & Gallorũ sese copijs adiũgeret, Cæsariani præfectus exercitus March. Marignanus, portũ Herc. quem Galli tenebant, inuadit, & uirtute militum arcem occupat, interfectis præsidiarijs. Fuit hoc ad Idus Iunij. Turcæ postea Plumbinum oppidũ obsident: & quum accepta clade non succederet, Iluam Florentini ducis Insulã tentant, sed frustrà quoq;. Leges quædam politicæ tum editæ fuerunt Meti, qua quidem in urbe Galliæ rex & præsidiũ & gubernatorẽ habebat, & iustitiæ, quem uocant, præsidem. Inter alia perscriptũ fuit, si quis frater, aut soror, aut auunculus, aut tutor uel curator leno sit alicuius uirginis uel mulieris, ut annulo ferreo collum habeat insertum, & quum palàm ita prostiterit omnium expositus iniurijs atq; probris, cædatur uirgis & in exilium eijciatur. Si uerò pater aut mater idem fecerint, capitis afficiantur supplicio. Nonnulli mirabantur ista perscribi, quòd non tam prohiberi, quam iudicari uiderẽtur, non sic usitata, nec ubiq; uulgata uitia. sed quanta sit nostri temporis corruptela, facilè potest inde colligi. De controuersia illa, quæ plurimis nunc annis est inter Lantgrauium & Comitẽ Nassouium Gulielmũ, super ditione Chattorũ, non semel antea dictũ est. Vt igitur finis imponeretur aliquando, neue grauius aliquod

Ioannes Fridericus electoris filius uxorem ducit.

Cæsaris mater moritur.

Tumultus Geneuæ excitatus.

Herculis portus à Cæsarianis occupatur.

Plumbinum oppidum à Turcis obsessũ.

Controuersia super ditione Chattorum.

quod

quod malum inde nasceretur Principes aliquot intercedunt, & tanquam arbitri honorarij ad Cal. Iulias Vuormaciæ diē constituunt. Hi erant Palat. elector, Christophorus dux Vuirtembergicus, Gulielmus dux Cliuensis à Lantgrauio fuit missus natu maximus filius, Gulielmus. Propositæ ibi conditiones, & aliquándiu disceptatæ, tandē ampliori deliberationi permittuntur, ad eamq; rem certum tempus constituitur. Interea Galli quò cōmeatum haberent expeditū, multa per agrum Monferratēsem castella diruunt, ne si hostis illa teneret Casale redigeretur in angustias. Est ijs locis Vulpianū oppidum, maximi momenti: tenebant illud Hispani: cumq; recenti Albani ducis aduētu magnæ essent collectæ copiæ, illata fuit annona. Tunc etiā in Marieburgum, anno superiori captū in Belgio, et ereptum Cæsari, Galli alimoniam importāt. Galliæ rex à suis familiaribus incitatus, edictū scribi iusserat, quo suis præfectis omnibus mādabat, ut quos ecclesiastici iudices ac inquisitores fidei damnassent, pro delicti magnitudine statim absq; mora, nec ullius appellationis habita ratione, punirent. Hoc edictum Lotharingiæ cardinalis Parisino senatui proponit ut pro ueteri consuetudine, comprobatū ab illis et diuulgatū, publicis actis insereretur. Illi uerò, rei nouitate cōmoti quòd prouocationis auxiliū tolleretur, deliberandi spacium petunt, ac missis deinde legatis regi, quid ipsorum sententiæ sit, exponunt, ut suo loco dicetur. Est oppidū in Rhœtis, proximè Italiā, Lucarna, quod ad comunem Heluetiorū ciuitatē pertinet. Eius oppidi ciues, Euangelij doctrinā sibi permitti postulabant ab Heluetijs: hi uerò, quia diuersam sectantur religionē, sententijs uariabant, quum alij concedendum eis quod peterēt, alij minimè oportere permitti iudicarēt. Et quidē uidebatur intestinū aliquod malum ex eo nasciturū: sed ea sententia demum uicit, qua decretū fuit, ut in maiorū religione permanerēt, & ut ijs qui nollent, liberū esset aliò cōmigrare. Sic inuenti sunt quamplurimi, qui sedibus relictis, Tigurū sese conferebant: quæ quidē ciuitas et hospitio illos & liberalitate iuuit. His ferè diebus Roma domū reuertuntur qui fuerant ad pontificem missi publico nomine legati Anglici, sicut ad exitū libri prioris dictum est. Pontifex reliqua quidem satis probabat, quod ad sanitatē redissent et ueniā exposcerēt: quòd autē ecclesiæ bona nō restituerētur, minimè ferendum esse dicebat. Inter legatos erat episcopus Eliensis,

1555

Vulpianum oppidum.

Regis Galliæ edictum cōtra damnatos ab Inquisitoribus fidei.

Lucarnēses postulāt ab Heluetijs Euangelij doctrinam sibi permitti.

Dantes

1555 Daniæ rex classem id temporis habebat. quæ nauigans ad Septentriones uarios hominum sermones excitabat. Nam alij Cæsaris consilio fieri dicebant, qui regis filium aut fratrem in Scotiæ possessionẽ mittere cogitaret: alij ad Galliæ regis usum destinatam, alij comparatam in hoc esse dicebant, ut si fortè Cæsar aut filius Philippus, quorũ iam esset ingens potentia propter accessionem Angliæ, longius euagarentur, cohiberi possent, ideoq; maritimæ ciuitates etiam sumptus in eam classem subministrare putabantur. Post multam & diuturnam expectationem, euanuit omnis hic rumor, & in piratas aiebant hunc fuisse factum apparatum. Turbulentus tum erat status Romæ. Pontifex enim de magnatibus aliquot concepta suspitione præsidia sibi comparabat, & militum stationibus huc illuc in urbe dispositis, Cardinalem Sanflorianum Sfortiadem, & Camillum Columnam in carcerem duci iubet. Et quoniam hi partium erant Cæsaris, plæriq; maius aliquid eum moliri cogitabant: eaq; fuit aucta suspitio, quum ingentem pecuniæ uim, à duce Florentino Cæsaris beneficiario repeteret, quam & Alexandro Medicæo Clemens VII. & nuper Iulius III. ei mutuo dedisset, oppugnanti Senas. Captiui tandem, interposita cautione per fideiussionem, dimittuntur. Ventitabat tum ex Hispanijs in Belgium classis, omnis generis mercibus onusta: cumq; uenisset in oram Normanniæ, Galli, qui multò antè præsciuerant, magnis uiribus eã inuadunt. horribilis autẽ fuit conflictus, depressis & incensis utrinq; nauibus, & quãplurimis desideratis, quorũ alij ferro, alij incendio, multi fluctibus absorpti perierunt. Galli naues aliquot expugnatas, in portum Depẽsem, unde profecti fuerant, abducũt. Fuit hoc Augusto mense, quum sub finẽ eius mẽsis, Philippus Austriacus ex Anglia deuectus in Belgium, ad Cæsarem parentẽ ueniret Bruxellam, magno cum procerum Anglorum comitatu. Proximis aliquot annis, Cardinalis Augustanus, Truccesius, Dillingæ, oppido ad Danubium posito, instituerat Academiam, uoluntate ac permissu Iulij tertij Papæ, qui diploma publicum & peramplas immunitates atq; priuilegia fuerat in hoc largitus, ut scriptum typis excusum demonstrat. Huc igitur commigrabat inter alios ille, quo Cæsar multis annis fuerat usus pœnitentiario, sicut uocant, Petrus Asotus, Hispanus, Dominicanus. Is libellum illum, qui doctrinæ Christianæ summam continet, quem dux

Regis Daniæ classis.

Sanflorianus et Camillus Cardinales in carcerem ducti.

Classis Hispanica à Gallis intercepta.

Philippus Caroli filius ex Anglia Bruxellam uenit.

Academia Dillingæ instituta.

Vuirtem=

Vuirtembergicus Christophorus concilij Tridentini patribus per legatos obtulit, ut suprà dictum est, hoc anno cœpit oppugnare contrario scripto, quod etiam Christophoro duci dedicare non uerebatur. Ioannes Brentius autem hoc circiter tempore copiosè respondet, eiusq; sophismata refutat. Hunc Brentij libellum Vergerius deinde uertit Italicè, quò suæ nationis homines intelligerent, quid in controuersiam ueniat, & utri scripturam purius incorruptiusq; tractent. Sub Idus Septembris, Vuirtembergici ducis patruus, Georgius Monpelicardi Comes, in matrimonium ducit Lantgrauij filiam Barbaram. Pòst Albani principis aduentũ in Insubriam, Galliæ quoq; rex noua mittit eò præsidia, multosq; bello præstantes duces, qui sese Brissaco iungebant periculorum & fortunæ socios. Est oppidum ibi de quo suprà diximus, Vulpianum, quod Hispanorum præsidio munitum, rebus Gallorum uehementer incommodabat, quum ex eo subinde fierent excursiones usq; Taurinum, & eò longinquius. Vt igitur obstaculum istud, unicum ferè, tollerent, & commeatum expedirent, sub Augusti finem Galli totis uiribus illud circumsident & oppugnant multis & illatis & acceptis incommodis: tandem ad xxij. Septembris diem deditione capiunt, & tam oppidi quàm arcis mœnia demoliuntur, inq; uici formã omnia redigunt. Aliquot deinde post dies Moncalnum etiam oppidũ & arcem inter Astam & Casale, per deditionem occupant. Dissidium illud, quod totos nunc annos triginta fuit inter homines doctos de Cœna Domini, deq; præsentia corporis Christi, rursus incruduit ad hoc tempus, & à Bremensibus ac Hamburgensibus ecclesiæ ministris libelli prodierunt, nominatim aduersus Caluinum, & Ioannem Lascum. Caluinus deinde respondet acriter, causamq; defendit, idem facit Bullingerus, & Lascus etiam. Nam edito libello ad Poloniæ regem, causæ cognitionem nullam fieri per colloquia seu collationem sententiarũ, sed præiudicio solùm damnari dogma queritur & deplorat, more nimirum, ut ait, pontificiorum, qui & ipsi non argumentis atq; scriptura, sed ui tantùm agant & imperio. Sub exitum Septembris, Augusto, Saxoniæ duci, natus est alter filius, Magnus. pro eo fideiubent ad sacrum fontem inter alios, Henricus Brunsuicensis, & Ioannes Fridericus Lantgrauij gener. De Cantuariensi archiepiscopo & Londiensi Ridlæo et Hugone Latimero dictum est suprà, quemadmodum Oxo-

1555

Petri Asori libellus contra confessionẽ ducis Vuirtẽbergici.

Georgius Comes Mõpelicardi ducit filiam Lantgrauii.

Vulpianum oppidum à Gallis captum, & demolitum.

Moncalnum oppidum à Gallis captum.

Controuersia de cœna domini à Bremẽsibus renouatur.

Augusto electori nascitur filius.

1555 niam abducti, cumq; theologis ibi congreßi, damnati fuerint ab eis. Ad hoc igitur usq; tempus in carcere detenti, nunc demũ Octobri men se fuerunt exusti Ridlæus & Latimerus ualde senex. Productus quidẽ est etiam Cantuariensis, & unà cum ijs in loco supplicij palàm imploravit Dei misericordiam, sed reductus in carcerem fuit. Hoc ipso mẽse Romam profecti sunt Lotharingus & Tornonius, Cardinales. Tunc etiam senatus Parisinus, Parlamentum uocant, regi respondens, ad illud de quo Cardinalis Lotharingiæ cum ipsis egerat, ut antè meminimus. Per illud tuũ edictum, ait, quod ante quartum annum prodijt, potentißime rex, tibi tuisq; iudicibus integram seruasti cognitionem & animaduersionẽ hæresis Lutheranæ: nec fuit in eo quicquam exceptũ, nisi cùm aut declarationem aliquam hæresis requireret, aut pronunciandum esset de ijs qui sunt initiati sacris: hoc uerò tuum edictum, de quo nunc agitur, planè contrarium statuit. Nam tuæ ditionis populum ecclesiastico iudicio subijcit & inquisitoribus, eáq; ratione dignitatem, qua præstas omnibus, imminuit, & populo iustam præbet doloris causam, quũ abs te planè destituti, potestati subijciantur alienæ. sed multò plus erit incommodi, quũ ipsorum omnes fortunæ, uita, salus et honos in illorum erit arbitrio, prouocationis adempto subsidio. Nam sanè perfugium est & asylum innocentiæ, prouocatio: tu uerò tutor es atq; defensor tum appellationis tum innocentium, imò præter te nemo quicquam iuris habet in populum. Quòd si iam inquisitoribus et officiarijs episcoporũ ius detur atq; potestas iudicandi, prouocatione sublata, certè, fenestram hoc sit aperire et patefacere uiam, ut etiam innocentes damnentur, & corporis atq; bonorum iacturam faciant. Nam illi tanta potestate præditi, regia nimirum, obliuiscentur officij, neq; modum seruabunt, quandò sibi nullum non ordinem esse subiectum, inq; sua manu uersari uidebunt non plebeios modò, sed principes etiam uiros. Hanc autem rationem uelut mediam, adhibere poßis: nimirum, ut tui iudices de causa cognoscant & pronuncient: et si quod sit obscurius dogma, definiatur ab ecclesiasticis. Initiati quoq; sacris iudicentur à suis. Ad appellationes quod attinet, impetretur à pontifice rescriptum, quo tuis iudicibus hoc permittatur: cumq; in eum casum res deuenerit, ut de ijs qui prouocarunt, iudicandũ sit, adhibeantur ex ordine sacro delecti quidam tui cõsiliarij, uel si desint, alij uiri

Ridlæus & Latimerus in Anglia exusti.

Parisini senatus responsum ad edictum regis de Lutheranis.

uiri spectati & idonei. In inquisitione hoc seruetur, ut pontificius In- 1555
quisitor sibi sub deleget atq; submittat in prouincijs homines integræ famæ et uiros bonos, utq; sumptū omnē faciat episcopus, nō autē rei, sic tamē, ut causa definita, sumptus repetatur à quibus oportet. Ista uidelicet eò pertinent, ut intra certos fines atq; limites astringantur id genus lites. Cæterùm, quoniam apparet hæreticorū supplicijs, etsi necessaria sunt, adhuc quidè hoc fuisse perfectum magis, ut facinus esset detestabile, quam ut illi emendarentur: deinde, quia multò præstat occurrere uenienti morbo, quàm spacium illi dare dum augescat, & pòst adhibere medicinam, licebit mitißime rex, ut in eo priscæ & ueteris ecclesiæ morem atq; uestigia sequaris: nam ea neq; ferro nec igni stabilita fuit, sed his ipsis restitit semper antistitū diligentia, dum et frequenter illi uerbum Dei docerent, & honestis uitæ prælucerent exemplis. Quum igitur hac ratione sit olim confirmata, nunc etiam eadem retineri posset & conseruari, si tu modò uelis illud exequi, quod in tua solius manu positum est. Hoc nimirū, ut Antistites, pastores ouium, suas ipsi coràm ecclesias gubernent: idem faciant inferiores quoq; ministri: piè uiuant & uerbū Dei doceant, aut per homines idoneos doceri faciant: deinde, ut in posterum ij præficiantur, qui poßint docere populum ipsi, neq; uicarios in locū substituant. Hæc est radix, quam excolere oportet: huic est inædificandū fundamento: sic enim sperare liceat futurum ut hæreses paulatim euanescant: sin autem hæc uia negligitur, metus est, ne magis atq; magis augescant, quæcunq; demū edicta fiant uel adhibeantur remedia. fuit hoc ad xvi. Octobris diem, quum ista per legatos atq; literas regi nunciarēt. Tunc etiam principes pacificatores, ꝑpter litem de ditione Chattorū, denuò sicut constitutū erat conueniunt: primū Bacheraci, deinde ꝑpter Palatini principis ualetudinē, Vuormaciæ. Transacta quidē res fuit, et definita certa pecuniæ summa, quā Nassouio depēderet Lantgrauius, inq; posseßione maneret: cùm autē Nassouius, nisi pecunia certo tempore persolueretur, irritam esse transactionē hanc, et integram sibi uellet suam actionē permanere. Lantgrauius autem qui filium eò miserat, ut antea, conditionem hanc reijceret, infecta re disceditur. Hoc ipso mēse Cæsar totius Belgij proceres omnium ordinum euocat Bruxellam, deq; sua ualetudine loquutus inter alias profecturum se demonstrat in Hispaniam, et admini

Principū quorundam conuentus propter controuersiam super ditione Chattorum.

Carolus Cæsar filio suo administrationem confert.

1555 strationem deponit, filioq; Philippo ius atq; potestatem omnem confert, & illos ad officium hortatur. Ea fama per omnem Europam longè lateq; disseminata fuit, & erat parata claßis, ac profectioni constitutus dies ad Idus Nouembris: paulatim uerò deferbuit is rumor, & quia suberat hyems, in æstatem aiebant reiectam esse nauigationem. Nunc ad Imperij comitia ueniendum est. Quibus de rebus oporteret agi, rex Ferdinandus quinta die Februarij proposuerat, ut sub finem libri superioris dictum est: quum uerò tardius plæriq; uenirent, non ante nonas Martij factum fuit initium. Tunc tandem principum electorum legati qua de re primùm esset agendum, deliberant: ac licet nonnulli reclamarent, tamen ut de religione cumprimis tractetur, omnes tandem consenserunt. Idem etiam in reliquorum principum atq; ciuitatum Senatu uisum fuit. Pòst multam disceptationem placuit religioni dandam esse pacem: sed hoc potißimū in controuersiam ueniebat, quod confeßionis Augustanæ socij uolebant omnibus indifferenter licere doctrinam ipsorum sequi, & pacis beneficium illis esse communicandum. Aduersarij uerò magna contentione resistebant, & neq; ciuitatibus, quæ decretū Augustanum ante septimū annum de religione factum recepissent, nec ordini toti ecclesiastico dicebant hoc esse permittendum. Et si quis episcopus aut Abbas religionem mutaret, loco remoueri uolebant, & alium substitui. Disceptatum ergò fuit acriter, & illi quidem sui propositi causam hanc adferebant, quòd, promißiones Dei, tam ueteris quàm noui testamenti, quæ salutem nostram continent, ad omneis homines in uniuersum pertinere dicerent: itaq; non ipsis licere certis finibus illas includere, uel in angustias redigere, ne simul & alios et seipsos à regno cœlorū excludant: nullum esse Iudæum aut Turcā paulò magis affectum, qui nō uelit omnes ab se posse in suā religionē pertrahi: quantò magis igitur oportere nos idem facere, quibus hoc à Deo sit grauißimis uerbis mandatum? Libertatem igitur omnibus hac in parte concedi oportere: se quidē è sacris literis & decretis patrum atq; conciliorū posse docere, quemadmodū hi qui ueteris & catholicæ religionis titulū sibi sumant, non absq; magna Dei contumelia, religionē tractent, & bonis ecclesiarum abutantur: uerùntamen pacis causa constituendæ permittere, ut & suas leges, ritus atq; ceremonias illi retineant, & bonis omnibus, poßeßionibus, uectigalibus,

Religioni utrū pax concedenda sit, nec ne.

bus, iure, priuilegijs, utantur fruantur, quoad religionis componatur 1555
dißidium: non ergò sese posse probare, quòd Episcopis eam conditionem præscribant: sic enim futurũ, ut suæ religionis approbatores atq; socios oppugnare teneantur, & magna cum infamia totam suam causam ipsi damnent. Nam hoc, inquiunt, esset fateri, doctrinam ac religionē nostram, non esse dignam sacris bonis, & hucusq; perperam ea bona fuisse nostris ecclesijs ministerijsq; applicata: fateremur quoque doctrinam ipsorum impiam ac ministeriũ niti uerbo diuino, simul bona sacra esse huic ipsorum impuræ uitæ, legibus atq; ceremonijs consecrata. Quantam uerò páreret ea res offensionem, si causam eorum & facultates tueremur, qui nullum ecclesiæ præstant utile uel necessarium officium. Illos autem proderemus, qui propter eandem religionem nobis esse commendatißimi debebant? Aduersarij hoc inter alia dicebant, si quidem ecclesiasticis religionem mutare concedatur, futurum, ut episcopatus & id genus alia collegia prophanentur & ab ecclesijs auulsa paulatim in manus principum deueniant, ijsq; fiant hæreditaria. Sed illi, nunquam hoc sui fuisse consilij: uerùm eò spectare dicunt, ut ad priscam institutionem reuocata, ueris usibus accommodentur, & in perpetuum ea bona sint ijs ecclesijs annexa: quoq; dubitationi nullus relinquatur locus, idoneè cauere promittũt, fore, ut quibus in episcopatibus & collegijs religio mutabitur, ex bonis illorum nihil alienetur, utq; pòst episcopi uel antistitis mortem aut resignationem, libera permittatur collegijs tum electio tum administratio. Cùm autem post uariam actionem inter eos conuenire non posset, Ferdinando regi suas rationes utrobiq; scripto comprehensas exhibent, & ut ipse uiam aliquam ostendat, petunt. fuit hoc post Idus Iunij. Nam lentè admodũ agebatur, eiusq; rei causam esse nonnulli putabant, quòd pacificationis inter Cæsarem Galliæq; regē euentus expectabatur: quòd is in utranq; partem non paruum allaturus esse momentũ putaretur. Pontificij uerò scriptum quoddam uelut extraordinariũ conflabant, uehemens & acerbũ, ut suam causam magis commendarent. Et principio confeßionis Augustanæ socij, quinq; conditiones, inquiunt, in medium proposuerunt. Primùm, ut doctrinā illam catholici probent, quæ multis antè sæculis, et hoc etiam nostro tempore, statim ab initio, quum emanasset, ab ordinario magistratu condemnata semper fuit:

Pontificiorum scriptũ ad posiulata sociorum Augustanæ confeßionis

1555 deinde, ut ab ipsis perpetrata sacrilegia totos nunc annos triginta, rata sint & approbentur, neq; uel iure, uel alijs pijs & à natura concessis rationibus liceat ecclesijs ea bona recuperare: sed & pacem fieri secum uolunt, quum tamen omni communione sit illorum interdictum. Adhæc ut ipsis in Archiepiscoporum & cæterorum antistitum collegijs atq; templis instituere ministros impios, annunciare doctrinam nefariam & condemnatam, abolere uerum ecclesiæ ministerium & ceremonias, ijsq; substituere nouas ac impias, & falsos illos concionatores è sacris bonis alere liceat, planè contra ueteres ecclesiarum leges atq; morem. Præterea ut omnibus tam sacri quàm ciuilis ordinis, qui catholicam religionem adhuc sequuntur, liberum sit à sua uera religione deficere, & ad ipsorum castra transire. Postremò, quū ex principibus uel episcopis ad ipsorum partes aliqui deficiūt, ut hoc non ad personam illam solummodò, sed ad populum etiam illius imperio subiectum, & ad bona, totamq; administrationem, & iurisdictionem quoq; sacram pertineat. Iam licet ista cum iure diuino pugnent & humano, quanquam & Cæsaris & regis & antistitum omnium iureiurando contraria sunt, ita quidem, ut catholici non commodè poßint ea recipere, nisi fidem & promissum uiolare uelint, tamen quoniam illi suo proposito pertinaciter inhærent, & uim quoq; minantur, catholici tandem acquieuerunt, quantum quidem per transactionem Passauiensem facere debent, idq; in senatu Imperij satis explicarunt, demonstrantes non se posse libertatem illam mutandæ religionis promiscuè omnibus concedere. Nam alioqui futurum ut Imperium dißipetur, & honoris illud fastigium à Germanis auferatur. Nam archiepiscoporum & aliorum antistitum est officium, ut damnatam ullam religionem, non modò non permittant, sed ut episcopos etiam & id genus alios, imò idiotas ad defectionem inclinantes, placidè commoueant & deterreant, aut immorantes errori, catholicæ deferant & Romanæ ecclesiæ. Nam hic mos inde ab Apostolorum ætate seruatus est, ut multis conciliorum testimonijs, maximè uerò Chalcedonensis doceri potest. Nec est quòd aliquis existimet, eos qui deficiunt, suæ conscientiæ relinquendos esse. nam in ijs quæ pertinent ad fidem, non sua cuiq; debet libera permitti conscientia: sed cùm quis à communi ecclesiæ consensu discedit, plecti debet & coherceri. quòd nisi

Archiepiscoporum officium.

nisi pareat, excommunicandus est, exemplo quatuor conciliorum, 1555
quæ præcipua numerantur, quæ Arrium, Macedonium, Nestorium, Eutychen condemnarunt: & Chalcedonense quidem etiam Eutychis defensorem Dioscoridem episcopatu remouit. Quod enim dicitur, suum cuiq; sensum ac iudicium esse liberè permittendum: neque Christum uel apostolos unquam adegisse quempiam uti crederet, imò, quū à Christo multi discederent, inuitum neminem fuisse retentum, istud certè nullo fundamento nititur: & ab Augustino copiose refutatur epistola ducentesima quarta. Quòd si liberum sit episcopis, religione catholica deserta, deficere ad alteram, minimè relinquent episcopatum, quoniam in pacata conscientia non se posse facere dicturi sunt, sed confeßionis Augustanæ socios implorabunt, ut in tuendo statu, populóque in ipsorum religione conseruando sibi ferant opem. Hoc si fiat, non dubium est, quin isti patrocinium eorum suscipiant, idq; se facere dicant ex officio, quò nimirum illis & administratio salua sit & bonorum quoq; posseßio. Quòd uerò teneri se dicunt isti, socios religionis admittere, neq; regno cœlorum quenquam excludere: non ipsos excusat. Nam unica solùm est fides, quam omnes Christiani nominis profiteri debent atq; seruare. Hanc fidem & Cæsares & reges olim, & omnes Imperij principes atq; præfecti, simul & populus iureiurando comprobabant. Hæc nimirum catholica fides est illa ipsa, quam inde ab initio ad hoc usq; tempus Germani sumus secuti, ijs exceptis qui defecerunt ab ea. Nihil igitur innouandum est, uerùm ad hanc fidem omnia referri debent, & subigendus est animus, ut ecclesiæ catholicæ pareat. qui secus facit, & peculiarē aliquam religionem sibi sumit, is nisi monitis obtemperet, ab antistite sacrorum excommunicari debet, & ab omni functione remoueri. eius quoq; bona per magistratum ciuilē publicanda sunt, nec intra fines imperij tolerandus est. Nam libertatem illam seu licentiam religionis, ut dißipationem aliquam fidei semper patres reiecerunt, eamq; legem sanxerunt, ut quæ semel definita sunt à concilijs in ratione fidei, nō disputentur amplius nec in dubium uocentur, sic ut in contrarium aliquid statuere uel proponere nullis liceat. Etenim historiæ docent, quum omnis generis sectas Valentinianus Cæsar admitteret, quantum turbarum sit natū ex eo. Deinde si hoc recipiatur ut qui diuersum à fide catholica sentit,

1555 per conſcientiam ſuam debeat excuſatus eſſe: tum & Anabaptiſtæ & Zuingliani & Schuenckfeldici & id genus alij ſunt etiam excuſandi & in hac pace comprehendendi. Dicunt illi promißiones Dei, quibus uitam æternam nobis promittit, ad omneis in uniuerſum pertinere, nec ab ipſis reſtringi oportere: quaſi uerò promißiones illæ ſolùm ad eos pertineant, qui ſunt ipſorum profeßionis. Atqui longè ſecus res habet. cùm enim ab eccleſiæ communione diſceſſerint, de regno cœlorum excluſi ſunt, uel ipſorummet iudicio: cumq; nulla ſit ſalus extra eccleſiam, quomodo regnum cœlorum ad eos pertineat, qui eccleſiæ ſacramenta reijciunt, & ſacerdotum, quibus ligandi ſoluendiq; poteſtatem Chriſtus tribuit, ordinationem cõtemnunt? Quòd ſi nulli ſacerdotes conſecrantur apud eos, quomodo peccatorum remißionem conſequũtur? niſi uerò peccata remittantur, quomodo regni cœleſtis fient participes? Non igitur ad ipſos tantũ illæ promißiones pertinent: imò cenſendi ſunt potius inter eorum numerũ, quos incognitos ſibi Chriſtus eſſe dicit. Iactant ab ſe poſſe doceri, quemadmodum Chatholici multis modis & religione & ſacris bonis abutantur: Videamus autem quid in eo ſit culpandum. Iuxta ſacram ſcripturam, & leges conciliorum atq; patrum, bona ſacra diſtribui debent in epiſcopos & eccleſiarum miniſtros, in pauperes, in fabricam, et ſi res ita ferat, in liberationem eorum qui detinentur à Barbaris captiui. nimirum annis ab hinc mille trecentis hic mos durauit, ut in pios miniſtros & uſus accommodarentur ea bona: cuiuſmodi ſunt, peragere Miſſam, annunciare uerbum Dei, ſarcire & ædificare templa, nutrire homines egenos, item monachos atq; monachas. Illi uerò quid agunt? Epiſcopis aliquot ꝓfligatis alios inſtituũt, ueluti prophanos et ciuiles præfectos, quibus annuã portionẽ decidũt quàm poſſunt minimã: huic attribuũt alios miniſtros, qui miſeram multitudinẽ in errorẽ abducunt, dum & ſanam doctrinã contemnũt, et euchariſtiæ ſacramentũ, integrũ, et quidem non conſecratũ panẽ populo porrigunt, creaturam uidelicet loco creatoris, & ſub ſpecie ueri cultus idolatriam exercent. Bona ſacra nõ ſe deinceps alijs rebus quã ad ſcholarũ uſum applicare, nec ad ſe quicquã ex ijs uelle transferre dicũt: eſto ſanè ita: ſed per hunc uſum religio catholica prophanaretur et opprimeretur omnino, multoq; ſit hic uſus deterior futurus, quàm ſi rebus prophanis ea bona deſignarentur.

His

His igitur de causis, conditionem illam, sicut est perscripta, catholicis non est integrum approbare. Scriptum hoc, priuatim & extra ordinem, ut dixi, compositum fuit. Certiores de eo facti confeßionis Augustanæ socij, contrà scribunt, & primò, quæ sit uera doctrina demonstrant, ea nimirum, quæ Prophetarum continetur & Apostolorũ scriptis: deinde quàm cum ea pugnet doctrina pontificiorum, ostendunt, qui cœnam Domini tot modis prophanauerint, qui tam fœdos inuexerint errores de purgatorio, de mortuorum inuocatione, qui peccatorum remißionem tollant & abnegent, dum de gratia Dei perpetuò dubitandum esse dicunt: qui matrimonium afficiant summa contumelia, sancitũ à Deo, qui nefarijs & horrendis flagitijs contaminati sint in hoc suo cœlibatu nimirum illis ipsis quæ Paulus commemorat. Ex his liquidò uideri, quinam à uera religione defecerint: quod cũ ita sit, ecclesiasticos, qui puram doctrinam uel nunc sequuntur, uel in posterum amplectentur, ab se non posse negligi: quantum ad sacra bona pertinet, mirum in modum etiam omnia esse conspurcata: beneficium dari quidem propter officium, sed uidendum esse cuiusmodi sit episcopale uel sacerdotale munus, quo carere non poßit ecclesia: scholarum quoq; rationem habendam esse: nam inde à prophetarum ætate, morem hunc extitisse semper: nunc autem ecclesiarum proceres hoc agere cumprimis, ut quæ ministris ecclesiæ, quæ doctoribus atq; discipulis & scholis, quæ locis hospitalibus & Xenodochijs debentur, ad suos usus accõmodent, ut in omni luxu uiuant: idem eos facere de monachorum collegijs: an non Satrapam aliquem repræsentet episcopus, qui suæ ditionis posseßionem primùm suscipiens, cum duobus equitum millibus urbem ingreditur? Et hæc quidem ab illis fieri, cùm nemo sit omnium qui suum munus faciat: quænam ibi mens, quæ conscientia? num sacrilegium & rapinam alijs obijciant isti? doctrinam quidem suam à monarchis esse condemnatam: sed eorum nequitia, qui persuadent illis ne legant ipsorum scripta. Quod autem Pontifex & reliqua turba condemnent eam atq; proijciant, non esse mirum: nam eodem planè modo Christum eiusq; doctrinam fuisse tractatum ab Anna, Caypha, totoq; Pharisæorum & pontificũ senatu. De concilijs & ecclesia multam eos mentionem facere: sed in conciliorum et ecclesiæ potestate non esse, nouam ullam doctrinam proponere, seu

Responsio protestantium ad scriptũ pontificiorum.

1551

1555 mandare præter eam quæ nobis est à prophetis, à Christo & Apostolis relicta. Quod de consecratione ministrorũ dicant, esse ridiculũ: nihil enim ad rem facere iocularem illam et histrionicã unctionẽ. Postremò conuitijs et iniurijs esse refertum ipsorũ scriptum, sed hoc sese committere Deo, et paucis tantũmodò rem uoluisse delineare. Quũ hic esset rerum status, rex Ferdinandus, quem utriq; rogauerant, ut uiam aliquam ostenderet, sicut suprà dictũ est, circa principiũ Augusti legatos mittit ad electores et quosdam alios principes, cũ his mandatis, ut Cæsari fratri morẽ gereret, et reip. cōsuleret, Augustam se uenisse tertio Cal. Ianuarij, nõ sine dispendio rerũ suarum et incõmodo: deinde quũ eò uenisset, expectandũ fuisse diu, quòd ferè nulli adessent, priusquàm aliquid proponeret: nam ad Nonas usq; Februarij rẽ esse dilatã. Tunc primũ ab se causas indicti conuentus explicatas fuisse: uerùm in deliberationibus longißimam interuenisse moram, & non ante decimũ Calendas Iulias responsum sibi esse datũ, et quidẽ de uno solùm capite deliberationis, nimirum de pace religionis, et illud ipsum responsum, nõ eiusdẽ sententiæ, sed dißidens & contrariũ: se quidem cum hoc multò antè metueret, eos admonuisse diligenter, ut interessent ipsi cõsilijs: in eo si morẽ geßissent, ad optatũ finem, opinione sua, rem potuisse perduci: super altero capite, quod publicam pacem continet, nũc quidem haberi consilium, sed quia sit credibile, nõ expediri posse breui tempore: deinde, quia prouinciarũ status præsentiam suã requirat, eò quòd Turcæ noua moliri uideãtur, et grauia cõminẽtur, tametsi de pace cũ illis agat. Præterea, quòd utiliter nihil agi poßit atq; decerni, si nõ ipsi coràm adsint, ideò sibi uideri consultũ, ut in aliud tẽpus prorogetur comitiũ, et nunc decretũ fiat in hunc modũ. Quia per absentiã principũ nihil decerni poßit, placere ut in alterũ conuentũ differatur omnis actio, cuius initiũ Ratisbonæ fieri debeat circiter Cal. Martias anni sequentis: ibi principes ipsos adfuturos, ut unà cũ Cæsare uel secũ decernant et statuant ea de quibus et nunc sit deliberatũ, & quæ pòst in deliberationẽ uenient: interea transactionẽ Passauiẽsem in integro mansuram: et quoniam hoc etiam illa continet, primũ, ut in Imperij comitijs tractetur, an per generale uel nationis Germanicæ conciliũ, an uerò per colloquium causa religionis componi debeat: deinde ut communi ordinum omniũ cõsilio res agatur et ordinaria Cæsaris authoritas inter-

Ferdinandi ad principes scriptum.

interueniat: ideò se, qui pacẽ & concordiam amet, constituisse librum 1555
quendam in proximis comitijs exhibere, conscriptum de conciliandis ijs, quæ sunt controuersa: nullam autem in ea re captionem esse futuram, & eò fieri solùm, ne quid exacerbetur amplius, et ut offensiones mitigentur. adhæc, ut eò commodius ipsi statuant, an per illam in libro demonstratam rationem dißidium tolli poßit, an alia sit inuestiganda uia. Petere igitur, ut & hanc prorogationẽ approbent, & ad proximum comitium ipsi ueniant, exemplo suo, qui reipublicæ causa tam longum tempus iam abfuerit à suis prouincijs: Ratisbonæ uerò se delegisse locum, quòd propter impendens à Turca periculum, suis à finibus discedere longius non poßit. Renuncient igitur quid in eo facere uelint, quò certus esse poßit, rem non iri tardatum, ne uidelicet inani expectatione, potior pars temporis effluat, ut antea non semel. His postulatis auditis, plæriq; principes nõ esse consultum aiebant, ut ante confirmatam pacem discedatur: totam enim Germaniam in magna esse huius rei expectatione: quumq́; sententijs utrobiq; magis iam conueniant, quàm ante hoc tempus unquam, orare ut finem ante suam abitionem imponat: quò uidelicet de rebus Turcicis & alijs, quæ superant, in altero cõuentu tantò poßit expeditius decerni: quantũ ad librum attinet, quem sit exhibiturus, fore nonnulli dicebant ex ipsis, ut idem huic accidat, quod ante septimum annum accidit ei qui tum etiam de religione conscriptus fuit & euulgatus. Nam esse in recenti memoria, quibus ille conuitijs fuerit exagitatus: quum enim concordiæ causa propositus esset, ac lege sancitus à Cæsare, maximarum offensionum & dißidiorum occasiones inde fuisse natas. Quum hæc Ferdinandus circiter octauum Calend. Septembris ex legatis audisset, pridie Calend. eius mensis, quæ sua sententia sit de scriptis utriusque partis ad ipsum delatis, ut suprà dictum est, explicat, et inter alia præcipuum illud quod ad episcopos pertinet, ut si religionem mutent, ab administratione simul & bonis decedant, placere sibi dicit, et confeßionis Augustanæ socios ut assentiantur, multis uerbis hortatur. Nam hæc, ait, conditio, nihil quicquam uobis detrahit, sed hoc solum agit, ut quum antistes aliquis ordinẽ suum deserit, et à religione ueteri discedit, beneficia seu præfecturæ sacræ nihilominus in eo statu permaneant, quo fuerunt institutæ, quod ipsum & iuri consentaneum

Episcopi qui religionem mutant, etiam ab administratione remoueantur.

est, &

1555 est, & Imperij legibus & transactioni Passauiensi: quæ claris uerbis dicit, eos qui ueterem religionem sequuntur ordinis tam ecclesiastici quàm politici, non esse turbandos in sua religione, ceremonijs, bonis, possessionibus, iure, priuilegijs, uerùm his omnibus eos debere uti frui pacatè, sine cuiusquam interpellatione. Non igitur uideo, cur hæc eis conditio denegari posit, quæ pertinet ad eum, quem diximus, finem, hoc est, ut quietè suis rebus utantur fruantur. quod quidē minimè futurum sit, si conditionē hanc remittant: sic enim fieret, ut qui sacrum ordinem ac ueterem religionem fortè deserent, nihilo secius uellent et administrationem & bonorum retinere possessionem, neque collegis tamen liceret interim suis uti legibus in illos & experiri: sed & hoc accederet incōmodi, quod inter antistitem & illos non magna sit futura beneuolentia. Cùm autem æquum sit ut iuxta leges institutionis, idoneæ personæ regant & administrent sacras præfecturas, & si contra leges illas faciant, aut ab ordine deficiant, ut tunc illos collegæ loco remoueant, & operam dent, ut ei tantùm uni noceat ea defectio: certè non debet eorum postulatum repudiari. Quapropter uos etiam atq; etiam hortor, ne repugnetis amplius in eo. nam inter alia cogitare uos decet, illos non præscribere uobis qui modus aut ratio seruanda sit in administrandis præfecturis, collegijs ac beneficijs, quæ uobis usurpastis, nec etiam quomodo sit agendum cum uestræ ditionis ecclesiarum ministris, qui leges à uobis præscriptas uiolant & officium negligunt. Etenim sicut uobis esset futurum molestum atq; graue, siquidem illi uellent eiusmodi ministros, qui religionem uestram desererent & impugnarent, à uobis retineri: sic etiam eis multò grauius esset futurum, siquidem administratio & bonorum possessio sit illis relinquenda, qui religionem ipsorum & proijcerent & oppugnarent. Quid enim aliud ex eo sit expectandum, quàm lites, offensiones atq; dissidia? fundamentum igitur eius, quod nunc agitur, nimirum ipsa pax, ea ratione prorsus tolleretur. Octauo die pòst, illi respōdent. Non hoc sui esse propositi, ut ecclesiasticis in eo præscribant, multò minus ut præfecturæ sacræ dissipentur, aut mutata natura fiant ciuiles atq; prophanæ. Constat enim nobis, aiunt, aliquam Imperij partem his rebus atq; possessionibus inniti, quas non imminui seu labefactari, sed modis omnibus conseruari cupimus. Nobis quidem pergratū fuisset, quæstionem

nem hanc non excitari, sed superiorũ annorum decretis insistere Noribergico, Ratisbonensi, Spirensi, quæ socios omneis Augustanæ confeßionis paci includunt: & initiò quidem Archiepiscoporum trium electorum legati prudenter hoc expenderunt etiam: cùm autem pòst ab alijs dubium hoc agitari cœpisset, ad illorũ partes transierũt. Qui primi quæstionem hanc mouerant, aliquã fortasse consilij sui causam habebant, sed quid ex eo consecutum sit, apparet. nisi enim hoc interuenisset impedimentum, iam ad optatũ finem, opinione quidẽ nostra, res omnis esset perducta. Quo minus uerò cõditionem illam reciperemus, piæ fuerũt & graues causæ. Nam facilè quiuis intelligit, quanto religionis nostræ contemptu fiat et detrimẽto, si permittamus, ut qui complectuntur eam, loco remoueantur, omni dignitate priuentur, & in numero sint hæreticorũ. Cuiusmodi fuerint primæ collegiorum institutiones, & quæ uitia paulatim irrepserint, iam silentio præteribimus: uerúntamen multas ex illis arbitramur religioni nostræ minimè repugnare. Deinde, assentiri ne quis ordinis ecclesiastici sit eius religionis, quam uti ueram & Christianam profitemur, non est profectò leue delictum. Nam hoc ipso damnaremus eam, ut impiam, & indignam ordine sacerdotum, qui religionem inprimis procurare debent. Quod cùm ita sit, potentißime rex, petimus ut hæc tecum expendas, & pro ea potestate quam obtines à Cæsare, particulam illam omitti patiaris. Ille uerò nihil amplius posse tribui respondet, & ea dicit nũc eis concedi quæ tot annis impetrari nunquam potuerint: habeant igitur eius rationem: nam alioqui futurum ut nulla re perfecta discedatur: quod si fiat, & aliquid ex eo nascatur incommodi, non esse quòd uel in Cæsarem uel in se quoq; culpa conferatur, qui tam leniter et patienter causam hanc tractarit, & huc usq; permanserit: non sibi esse integrum differre diutius, itaq; decem dies ipsis largiri, ut interea domum hæc ad suos principes enuncient, et simul clarè sibi respondeant. Vbi dies ille uenit, isti quòd & diligentiæ nihil prætermisissent, ut reliquis omnibus de religione consuleretur, & Cæsari uel regi modum aliquem in eo præscribere non ipsis liceret, assentiuntur, præsertim quum rex etiam nonnulla remitteret, ut infrà dicetur. Itáque septimo Calend. Octobris decretum factum recitatur palàm, uti fieri solet, in hanc sententiam. Propter Augustanæ confeßionis doctrinam, religionem

1555

Ferdinandi responsum ad postulata principum.

Decretũ quo religio libera omnibus permittitur

1555 nem atq; fidē, Cæsar, Ferdinandus rex, cæteriq; principes ac ordines, neminem totius Imperij quocunq; modo uiolent, nec ad deserendā religionē suā, ceremonias atq; leges, quas in sua ditione uel iam instituerunt, uel posthac instituent confeßionis Augustanæ socij, mandatis aut alia quauis ratione cogant, néue contemnant etiam, sed hanc religionem illis liberam permittant, simulq; bona, facultates, uectigalia, posseßiones atq; iura, sic ut pacatè poßint eis uti frui: dißidiū quoq; religionis nō alijs quàm pijs, amicis et tranquillis rationibus cōponatur. Eodem modo qui sunt cōfeßionis Augustanæ sese gerent erga Cæsarē, Ferdinandum regē, cæterosq; principes ac ordines antiquæ religioni coniunctos, tā sacros quàm ciuiles, erga cæteros omneis ecclesiastici status eorūq; collegia, quocunq; tandē illi migrarint habitādi causa, modò ut rectè procurentur ministeria, sicut infrà dicetur. his omnibus & religionē suam et ceremonias, et leges et posseßiones et uectigalia, cæteraq; iura liberè permittant, nec ulla ratiōe impediant, quo minus illis pacatè utantur fruātur, et quicquid erit offensionis atq; litis, more ac legibus Imperij definiatur utrobiq;. Qui nō sunt alterutrius religionis, hac in pace non cōprehendantur. Si quis Archiepiscopus, Episcopus, antistes, aut alius ordinis ecclesiastici à religione ueteri deficiet, is cōtinuò decedat ab episcopatu suo, præfectura, beneficio, simul omnibus etiā fructibus, quos inde percepit: quod ipsum tamen ad nullā eius infamiam pertinebit: et collegio siue ijs, ad quos ea res iure uel cōsuetudine pertinet, liceat & integrū sit in eius locū eligere seu constituere alium, qui sit ueteris religionis, quò nimirum institutionis, electionis, præsentatiōis, cōfirmationis, et id genus alia iura simul cū tranquilla posseßione bonorū integra illis permaneant: sic tamē, ut futuræ conciliationi religionis, de qua dictū est, nihil hoc ipso detrahatur. Et quia nōnulli ordines Imperij, eorūq; maiores, quasdā præfecturas ecclesiasticas, collegia monachorū et id genus alia bona sacra sibi sumpserunt, eaq; ministerijs ecclesiæ, scholis et alijs bonis usibus accōmodarunt, nō interpellētur hoc nomine, nec in ius propterea uocentur, sed eiusmodi bona, nimirū ea quæ non pertinent ad ordines Imperij, uel alios Imperio planè subiectos, et quorū posseßionē tēpore transactionis Passauiensis, et pòst etiā, ecclesiastici nō habuerūt, suo loco permaneāt, et hæc in pace cōprehendantur: neq; Cameræ iudicibus, propter hæc ab illis

Ecclesiasticus qui religionem mutat, beneficio mulctatur.

De bonis Ecclesiasticis omnes cōtrouersiæ tollantur.

usur-

usurpata & alienata bona, iure quicquam aduersus illos experiri seu decernere, liceat. Iurisdictio sacra non exerceatur neq; locum habeat aduersum Augustanæ confeßionis religionem, fidem, ritus, leges, ministerium ecclesiasticum: sed suspensa maneat & sistatur, nec ullum impedimentum illis inferat, quoad integrè sublatum erit dißidium: in cæteris autem rebus, extra religionem, cæremonias, leges ac ministerium positis ualeat & exerceatur pro ueteri more atque iure: deinde toti ordini ecclesiastico suæ facultates, uectigalia, iura nihilo minus integra maneant, sic tamen, ut ij, quorum in ditione sunt eiusmodi bona, sui iuris politici quod antè dißidium hoc religionis habuerunt, nihil amittant: adhæc, ut ex ijs ipsis bonis, necessaria ecclesiæ ministeria, parœciæ, scholæ, eleemosynæ, loca hospitalia pauperum & afflictorum, sicut olim constituta fuerunt, ita nunc etiam constituantur & foueantur, non habita ratione, utrius illi sint religionis, quorum in usus hoc subsidium & alimonia confertur. Quòd si propter hanc alimoniam eiusq; modum lis oriatur et disceptatio, de consensu partium arbitri deligantur, qui facta notione intra semestre tempus decernant & statuant, quantum in eiusmodi usus et ministeria decidi, & conferri debeat: interea dũ lis pendet, ij, quorum est cõferre subsidium in eos usus, nõ impediantur in sua posseßione, uerùntamen, quod antiquitûs dare solebant & conferre, nunc etiam conferant, dum lis expediatur. 1555

Iurisdictio sacra nulla exercenda cõtra Augustanæ confessionis religionem.

Per Octobrem atq; Nouembrem erat conuentus ordinũ Angliæ: plæriq; fore putabant, ut de Philippi regis ageretur coronatione, sed nihil propositum fuit. Solicitabat autem regina de bonis ecclesiarum restituendis, quoniam id pontifex urgebat: sed tenent ea nonnulli principes & ex nobilitate complures: quare nihil effici potuit: ipsa quidem regina, quod unum potuit, primos, uti uocant, sacrorum beneficiorum fructus atq; decimas restituit ecclesiasticis. Eo durante comitio libelli quidam acres Londini disseminati fuerunt, in quibus erant alia quæ multitudinem acuere in Hispanos, alia uerò quæ mentem reginæ poterant à Philippo reddere alienam. Inquisitione facta deprehendi nihil potuit. Ante comitij finem, hydrope mortem obijt Vintoniensis episcopus Cancellarius: tũc demum locum obtinuit Thomas Hethus, archiepiscopus Eboracensis, qui cum Cantuariensi fuerat aliquando in Germania, déque pura doctrina rectè senserat. Circa Nonas No-

Conuentus ordinum Angliæ.

Libelli contra Hispanos Londini sparsi.

Episcopus Vintoniensis moritur.

uemb.

Ioannis Friderici uxor moritur. Franciscus Venerius remouetur loco. Legati Ferdinandi ad principes.

uemb. moritur Ioannis Friderici coniunx, Lantgrauij filia, de cuius nuptijs dictum est suprà. Venetorum dux, Franciscus Venerius, quòd in re frumentaria malè uersatus esset, & priuato suo commodo publicum posthabuisset, loco remotus fuit. Quum Cæsar omni sese potestate seu Belgij administratione abdicasset, Philippus filius legatos mittit ad præcipuos Germaniæ principes atq; ciuitates, & hoc ipsum illis denunciat, simulq; beneuolentiam suam & amicitiam defert. Eodem quoq; tempore Ferdinandi regis legati solicitabant principes Germaniæ, quoniam à Turca periculum immineret præsentißimum, qui Transyluaniam omnino sibi dari postularet, natura munitißimam regionem & fertilißimam, & inprimis equestrem, ut ad constitutum diem Imperij comitijs interessent ipsi & in commune consulerent.

Conuentus in Austria.

Conuentum etiam egit suorum hac ipsa de causa, quo quidem in conuentu, inferiores Austriaci, religionem sibi liberam permitti postulabant: rex autem illos ad Imperij comitia, Ratisbonæ futura reiecit, simul ad Idus Ianuarias anni sequentis constituit, ut tunc iterum essent ei præstò Viennæ. Marchione Marignano Mediolani mortuo, Cardinalis Tridentinus à Cæsare seu Philippo filio mittitur in Insubriam, ut ibi summæ rerum præesset: Neapoli uerò præficitur Dux Albæ. Circa diem natalem Christi, Papa, suo more, nouos creat Cardinales, et in

Ioan. Gropperus Cardinalis creatur.

his Ioannẽ Gropperum, Coloniẽsis archiepiscopi consiliarium cuius nõ semel est facta mentio superioribus libris. Tunc etiam Reginaldus Polus, quũ ex Cardinale diacono factus esset presbyter, uti uocant, in-

1556

cipit mißificare. Nã hoc diaconis lege Papali non licet. Ianuarij mensis initio, per Saxoniam, Misniam, Bohemiam horrendæ fuerunt tempestates, tonitrua, fulgura, fulmina, quæ paßim non mediocre damnũ dederunt, præsertim in templis. Eodem mense, Vitoduri, quod est in Heluetijs, à Tiguro duobus milliaribus, oppidum, noctu, sub cœnam, ignis ex altera turri templi promicans ita crepitabat, ut restinguendi causa, omnes accurrerent: cùm eò uentum est, nihil erat flammæ. Bis illud accidit per interuallum, quarta die nimirum eius mensis & decimaquarta. Quidam ex pagis Helueticis, à Papa solicitati, Romam

Philippus Caroli filius ingre-

pòst eunt, nõ sine magna multorum suspitione. Philippus rex nouam auspicatus gubernationẽ, acceptam à patre, solenni quadam pompa & splendore principem eius regionis urbem Antuerpiam, Ianuarij

die xviij. ingreditur. Interea uigent per Angliam persecutiones & in=cendia. Sub Idus Ianuarias, Austriacarum prouinciarum legati, Viennam, uti mandatum erat, conueniunt. Ibi rex, oratione graui & prolixa, quanto sint omnes in discrimine, propter imminentem Turcam, ostendit, ideoq; monet, ut quamprimùm auxilia conferant & pecuniam, ut eius reprimi poßit immanitas atque sæuitia. Tum illi, qui inferioris Austriæ nomine censentur, in mandatis habere se dicunt à suis, ut de religione primùm agant. Itaq; quid in hac ipsa causa, totos nunc annos quatuordecim egerint, quoties interpellarint & supplicarint hoc nomine, cuiusmodi autem ipse mandata promulgarit, omnino præter ipsorum expectationem, recensent: deinde, quoniam hucusque frustrà sunt, inquiunt, aduersus Turcam omnia suscepta consilia, & non solùm adhuc non reprimi potuit, uerumetiam eò progressus est illius impetus, ut per Vngariam atque Sclauoniam plurimis occupatis oppidis, castellis ac propugnaculis, omninò iam nobis immineat, certò statuendum est, uindictam hanc esse Dei manifestam, qui nos propter peccata uerberat, quòdque uitam non emendamus, affligit, & ita quidem affligit, ut nisi uerbum ipsius recipiatur ac uitæ sequatur emendatio, non modò corporis & fortunarum, sed æternæ quoque salutis detrimentum incumbat. Nam etiámsi totus terrarum orbis arma sumat in eum hostem, tamen, quoad in eo uitæ statu permanebitur, nulla est speranda uictoria, sed excidium potius & internecio, sicut florentißimis aliquando regnis accidisse constat. Egimus hac de re in postremo etiam conuentu, & ne quid aduersus conscientiam facere cogeremur, orauimus: tu uerò causam ad Ratisbonæ comitia referebas. Cogitare potes autem, serenißime rex, quàm graue sit ijs, qui salutem animæ sitiunt, ad incertum tempus reijci. Nam interim & mens in angore uersatur, & in hoc angore ac dubitatione permulta hominum millia uitam finiunt. Certè uerbum Dei quod nobis per Iesum Christum seruatorem nostrum est patefactum, unica debet esse regula, quam ecclesia sequatur: & si quid irrepsit uerbo Dei contrarium, quantumuis id longa uetustate nitatur, abijciendum est: uult enim adorari Deus atque coli, sicut ipse præscribit & mandat, non ut homines opinantur atque fingunt. Sui uerò mandati neglectum, & humanarum constitutionum obseruan=

1556

ditur Antuerpiam.

Legati prouinciarum Austriacarum à rege Ferdinando petūt ueram religionem sibi permitti.

1556 tiam, quàm horrendis grauibusq; pœnis ulciscatur, & superioris ætatis imperia demonstrant, & recentes atque domesticæ finitimorum calamitates loquuntur. Post diligentissimam ergò peruestigationem nullum apparet nobis aliud remedium, quàm ut abiectis illis manifestis erroribus atque deprauationibus, olim in ecclesiam introductis, pura doctrina recipiatur, libereq; celebretur, unà cum Sacramentorum administratione tali, qualem Christus instituit ipse. Nam à Dei uerbo tam aperto, tam claro discedere nobis atque deflectere non licet, ut sæpe aliâs ostendimus. Inprimis enim regnum Dei quærendum est: quod cùm fit, spiritu suo nobis adest Deus, & actiones atque consilia nostra gubernat. Vt igitur ex his tantis periculis nos eripiat, ut ipse belli sit consiliarius atque signifer, ut in acie pro nobis consistat & uim hostilem depellat, per mortem Christi, per salutem nostram, per futurum de nobis omnibus iudicium, quàm possumus uehementissimè, supplices te rogamus, quoniam hæc res ad tuam, tuorumq; liberorum & totius regionis perpetuam fœlicitatem pertinet, ut nobis, qui nulla sumus contaminati secta, tuo permissu liceat usq; ad liberum ac generale concilium in pura religione permanere, liceat eodem frui beneficio pacis, quam in postremo Imperij conuentu cum socijs Augustanæ confessionis fecisti. Quum enim in Christo simus omnes baptisati, rogamus, ne sit nostra quàm illorũ deterior conditio, néue nobis denegare uelis, quod alijs nonnullis tuis prouincijs es largitus, uerùm ut illa tua de religione prodita mandata cohibeas, et ab ista qua constringuntur solicitudine nos liberes: adhæc, edicto caueas precamur, ne ministris ecclesiæ, qui iuxta Prophetarum & Apostolorum scripta docent, & ad eum modum, ut suprà dictum est, sacramenta distribuunt, ulla fiat molestia, neque ludimagistris etiam: néue carcere uel exilio mulctentur, nisi causam prius apud legitimum iudicem dixerint. Hoc si facias, uti planè confidimus facturum in hoc extremo discrimine, non dubium est, quin & Deus amplissimè sit illud remuneraturus, & ordines etiam Imperij, maiora collaturi subsidia, quàm hucusq;. Nos quoq; nulli sumus officio defuturi, sed libentissimis animis, quicquid ad communem patriæ defensionem atq; salutem pertinet, conferemus, & tuis omninò postulatis, quantum erit in nostra facultate, satisfaciemus. Conuenerant hoc ipso tempore Cæsaris Gal-

liæq;

liæq; regis legati: quumq; pace finiri dißidium non posset, quinta die 1556
Februarij mensis, annorum quinq; paciscuntur inducias terra mariq;, Induciæ inter Cæsarem & regem Galliæ,
tam in Belgio quàm per Italiam & alia. Possessionem quisq; retinet
eorum, quæ per belli tempus occupauit: exules Neapolitanos atq; Siculos excludit Cæsar: Papam primo loco comprehendit sicut etiam Galliæ rex, & suos deinde quisq; necessarios atq; propinquos, uti fieri solet. Eas inducias non multò pòst rex et per Galliam & Meti quoque, Cæsar autem aliquantò serius diuulgari suis in prouincijs mandat. Rumor erat Papam indignè tulisse factas inducias & Galliæ regi pòst ut eas uiolaret conatũ esse persuadere: alij contrà putabant, ipsius hortatu potißimùm esse pactas, quòd bellum in Lutheranos moliretur. De captiuis nihil transigi potuit his inducijs, inter quos erant præcipui nominis dux Arescotus Belga, & Connestablij filius Momorancius natu maximus, ante annum tertium Terouennæ captus.

Ferdinandi regis responsum ad postulata legatorum domus Austriacæ,
Quum ad eum modum, sicut diximus, Austriaci pridie Cal. Februarij, Ferdinando regi scripto supplicassent, rex octauo pòst die respondet, & de suo in rempublicam animo, deq; communi calamitate & perturbatione temporum & ira Dei præfatus, dum conditionem, inquit, meam atq; locum diligenter expendo, dum cogito me iam inde ab ineunte ætate secutum esse Christianæ & catholicæ ecclesiæ præcepta, more maiorum, à quibus hanc & religionem & disciplinam accepi per manus traditam, equidem reperio, non mihi licere, uobis in eo quod petitis, assentiri. Non quidem eò quòd populo meo gratificari nolim, sed quòd uideam non esse fas ut ecclesiæ Christianæ præuindicem, eiusq; leges immutem, & salutaria decreta, meo quodam arbitratu, quum illa mihi potius audienda sit, ut Christus ait. Verùntamen quia iam olim habeo compertum, quantis malis occasionem præbeat hoc in religione dißidium tam acerbum, equidem unà cum fratre Cæsare multis nunc annis in hoc fui totus, ut ad compositionem ueniretur: ideoq; crebris comitijs et colloquijs aliquot tentata res fuit, & interuentu nostro semel & iterum est inchoatum Tridenti concilium: quod uerò nullam ad frugem actio peruenerit, id nobis profectò minimè tribui potest, nec obscurum est, quibus consilijs & artibus tum impedita res fuerit. Iam quòd puram doctrinam, & pacis nuper factæ super religione, beneficium uobis concedi petitis: equidem ut

1556 antehac neminem à uera religione depuli, sic in posterum quoq; minimè sum facturus: deinde non minus estis quàm aliorum principum populi, in ea pace comprehensi. Nam eius decreti hæc est sententia, ut sui principis religionem populus sequatur. Principibus autem non ecclesiasticis permissum est eligere quam uelint ex alterutra religionem, eò quòd principis delectu populus debet esse contentus, uerùm ita tamen, ut ij, quibus ea religio quam princeps elegit, non probatur, liberam habeant uendendi suas facultates, & aliò commigrandi potestatem, nullo cum ipsorum existimationis detrimento. quod cùm ita sit, uestrũ est officium in ueteri & catholica religione, quam ego profiteor, permanere. Quo minus Euangelium purè doceretur iuxta sanctorum apostolorum, martyrum & patrum, quos ecclesia recepit interpretationem, nunquam obstiti. Cœna Domini licet integra fuit instituta, tamen in prisca etiam ecclesia sub altera specie distributa fuit, sicut prolixè demonstrari poßit. non ergò Constantiensis concilij tempore primùm mutata res fuit, sed multis antè sæculis ea consuetudo durauit: itaq; facile uobis est cogitare, quàm mihi non sit integrum, receptam illam & à concilijs approbatam legem authoritate mea priuata mutare uel abolere, præsertim hoc tempore, quando & religioni pax est data nuper, et in futuris proximis comitijs de conciliatione tractandum est amplius: qua quidem in actione totis uiribus incumbam, ut dißidium omninò tollatur: sin autem id fieri non poßit, tum eas inibo rationes, quæ uestris tum fortunis tum saluti quoq; conducent. Et ut animi mei propensionem atq; clementiam in uos agnoscatis, equidem illam edicti mei partem, quæ ad Cœnam Domini pertinet, sistam & cohibebo, sed ea lege tamen, ut omni secta repudiata, nihil immutetis in ecclesiæ legibus atque ceremonijs, & futuri comitij decretum expectetis. Ecclesiæ ministris & ludimagistris, modò formulam hanc sequantur, nulla fiet etiam molestia, sicut & ante hoc tempus nemini præter ius uim ullam inferri sum passus. Cùm ergo sim ad hunc modum in uos animatus, fore confido, ut nihil amplius desideretis, & quoniam publica neceßitas urget, in commune consulere uos decet & conferre quod oportet. Ad hæc illi duodecima Februarij die respondent, & quod in causa longè omnium grauißima, quæ perpetuam fœlicitatem continet, & ad ipsius etiam ac liberorum

Legatorum responsio ad Ferdinãdum.

rum

rum salutem inprimis pertinet, adeò nihil impetrent, uehementißimè sibi dolere ostendunt, & quòd hanc usitatam, aiunt, Cœnæ Domini distributionem, olim fuisse receptam ab ecclesia dicis, potentißime rex, id sacris literis copiosè refutari, simul eorum error patefieri possit, qui hoc tibi persuadent. Quod autem nuper Augustæ facti decreti sententiam hanc esse dicis, ut sui principis religioni sese populus accommodet: certè quia superioribus aliquot annis & multò ante hoc decretum de communi consensu pro religione tibi supplicauimus, integrum nobis esset etiam, si quidem in eo responso permaneatur, diuenditis bonis aliò cum uxoribus ac liberis commigrare: quid autem in eo sit incommodi, deinde quàm sit istud futurum ipsi populo luctuosum & triste nuncium, quis non uidet? quando nimirum audient, ipsis qui more maiorum, sanguinem atque uitam pro domus Austriacæ salute ac dignitate semper profuderunt, deserendam esse dulcißimam patriam, tot sæculis habitatã & excultam à suis maioribus? Itaq; responsum illud, hac quidem in parte, non recipimus nec ratum habemus, uerùm ut antea sæpe, per omnia sacra precamur, ut incomparabilem illum uerbi diuini thesaurum nobis permittas, nec ullum in ea re nobis impedimentum inferri sinas. Quod si ea esset causæ conditio, ut tibi uni sit omnis præstanda culpa, certè, sicut in alijs, ita in hoc etiam libenter morem gereremus. Cùm autem unicuique sit facti sui reddenda ratio, quum personarum discrimen nullum sit apud Deum, & quia singulis momentis uitæ finis instat, nec est lucis usura quicquam incertius, non possumus non istud abs te summo studio & contentione flagitare: quamobrem, ut nobis in eo satis caueatur, oramus. Rex ad ea, quarto pòst die, nullam, ait, iustam subesse causam puto, quamobrem superiori uobis responso non satisfiat. Permitto ut sicut Apostoli tradiderunt, sicut matyres atq; patres ab ecclesia recepti docuerunt, & scripturam interpretati sunt, ita quoq; nunc doceatur. cedò, quid amplius in eo requiritis? cùm enim ecclesiæ suæ spiritum sanctum Deus promiserit, non est alibi quærenda salus. Dicitis, nulla secta uos esse contaminatos, cuiusmodi nunc sanè permultæ sunt, Anabaptistæ, Sacramentarij, Zuingliani, Schuenckfeldiani et id genus alij: rectè quidem istud: sed si doctrina promiscuè permittatur, neque cancellis illis includatur, ut suprà dictum est, quousque putatis eam

1556

Ferdinãdi regis responsum.

1556 permansuram esse puram? quando pro se quisque uerbum Dei iactabit, idq; nulli creaturæ, sed soli Deo subiectum esse dicet, nec ullius uolet admittere censuram, ut multis in locis accidere uidemus, ubi turbarum plena sunt omnia, dum suam quisque mordicus opinionem tuetur, ecclesiæ contempta prorsus authoritate. Et quoniam Imperij decretum postremum aliquanto secius quàm oportet, priori uestro scripto recitatis, ideò quemadmodum sit accipiendum, explicaui: non quòd aliò uos migrare uelim: deinde quò solicitudinem uobis eximerem, illam edicti partem de Cœna Domini suppreßi, omnem operam in posterum promittens, ut conciliatio fieret. Quibus de causis ab ecclesiæ legibus atque ceremonijs deficere non possem, ostendi. Nam & ecclesiam Christus audiendam esse dicit, & res ipsa docet ætatem superiorem, quæ nihil innouans, in religione maiorum permanebat, multò fuisse tranquilliorem ac beatiorem in rebus omnibus, quàm sit ista nunc, quum sectis atque dißidijs omnia turbantur, & plærique quouis doctrinæ uento rapiantur huc illuc & agitantur. quò magis etiam fore putabam, ut non ad eum modum responderetis. Iam uerò, quanquam huic responso uestro copiosè posset occurri, tamen, quia de subsidijs & contributione tractandum est, & primo quidem tempore decernendum, nisi calamitatem extremam perferre uobis constitutum sit, equidem non agam prolixius, & facturos in eo uos confido, quod & res ipsa postulat, & officij quoq; ratio requirit. Illi denuò idem urgent, neq; se posse desistere dicunt: & si nihil impetrent, fore aiunt, ut illa de ferendis auxilijs deliberatio planè tardetur & impediatur: quòd nullum ipsi mandatum habeant ut aliquid in eo promittant, nisi de religione ipsis & ecclesiæ ministris ac ludimagistris idoneè prius caueatur, ac libera fiat docendi potestas. Februario mense dux Brunsuicensis Henricus uxorem ducit Sigismundi regis Poloniæ sororem. His diebus moritur Treuirensis episcopus, Ioannes Isemburgius, & successorem habet Ioannem Leium. Ad xxvi. quoque diem eius mensis mortem obit Alzeimi Fridericus Palatinus Elector, ætate grauis: ei succeßit fratris filius Otto Henricus, qui iam olim Euangelij doctrinam susceperat, periclitatus etiam hoc nomine de suis omnibus fortunis. In fidem adacto per iusiurandum populo, mox edicit, ne quis omnium per suam ditionem mißificet, aut

Henricus dux Brunsuicensis uxorem ducit.

Episcopus Treuirensis moritur.

Fridericus Palatinus elector moritur.

alias

aliæ exerceat ceremonias. De turbis per Prußiam excitatis ab Osiandro, qui nouam de iustificatione doctrinam inuexerat, libro xvij. dictum est: quum autem illud dogma plærique omnes docti reprehenderent, Prußiæ dux Albertus publico scripto profitetur uelle se confeßionis Augustanæ doctrinam sequi: mandat igitur ecclesiæ ministris, ut secundum illam doceant, & impunitatem promittit, si pareant. Vt autem planè res componeretur, neque facilè recrudesceret uulnus, Ioannes Albertus dux Megelburgius, Prußiæ ducis gener, eleganter doctus princeps profectus illuc, & adhibitis uiris literatis, Ioannem Funccium, qui primus erat inter Osiandricos, eò redigit, ut & errorem suum agnosceret, & id profiteri palàm, inque posterum iuxta confeßionem Augustanam uelle se docere confirmaret. Quum idem alij facerent, reditum est in gratiam cum cæteris theologis, & pacatus fuit ecclesiæ status. Quarta die Martij cometa fulgere cœpit, & conspectus est per dies duodecim. Hoc mense, principum ac ciuitatum legati Ratisbonæ conueniunt, causamque tractant Alberti Marchionis Brandeburgici. Nam aduersarij per comitia superioris anni rursus implorauerant auxilia principum aduersus illum, sed sollicitantibus propinquis decretum fuit, ut & Alberto publica fide caueretur, & per interceßionem de causa cognosceretur. Quum igitur ille huius anni mense Februario rediisset ex Gallijs in Germaniam, cœptum est agi, dilatis Imperij negocijs in Aprilem usque mensem. Cantuariensis archiepiscopus, iampridem condemnatus & post Ridlæi mortem atque Latimeri reductus in carcerem, ut suprà dictum est, huius mensis die xxi. comburitur Oxoniæ. Dies aliquot antè, quũ uitæ spes quædam ei facta fuisset, urgentibus nõnullis reuocauerat plæraque doctrinæ capita, neque constantiam præstitit: quum autem sibi moriendum esse uideret, orationem habet ad populum, & de morum emendatione uitæque multa locutus, ut attentum haberet auditorium, tandem, quantopere deũ offendisset abnegatione ueritatis, demonstrat, & præcipua doctrinæ capita recensens, quid sentiret, breuiter explicat, et papatum antichristi regnum esse confirmat. Vix illa dixerat, quum acerbißimis exagitatus contumelijs ad supplicij locum illinc rapitur: quò cùm uenisset, protensa dextra, nefariè inquit ista peccauit, quandò tam impijs dogmatis, quæ ueritatis aduersarij mihi proposuerant,

1556

Prußiæ dux confeßionẽ Augustanam publico scripto profitetur.

Ioannes Funccius.

Cometa conspectus.

Cantuariensis archiepiscopus propter religionẽ comburitur.

1556 subscripsit: quamobrem pœnas omnium prima dabit. Sic alligatus ad palum, ubi primùm ignis inflammari cœpit, dextram longißimè protensam in illum conijcit, ut cruciatum prima sentiret. itaq; fuit crematus Angliæ primas, maximæ uir eruditionis & authoritatis. A quo tempore character papisticus ei fuerat ademptus, degradationem ipsi uocant, quod multis ceremonijs fieri solet, uilißima ueste fuit indutus, in eqq; productus in publicum, ut esset ludibrio: sed plærique tam indignam illius uicem miserati, non tenebant lachrymas, tametsi nihil dubitarent, eum ex hac ærumnosa uita cœlestem in patriam & æuum sempiternum emigrare. Tulit eius exuuias Cardinalis Polus, factus archiepiscopus, cum antea mißificasset. Sicut Austriaci, sic etiam Bauari de religione suum principem Albertum solicitabant, eodem ferè tempore. Princeps, quum à Ferdinando rege socero permissum illis aliquid esse uideret, ipse quoq; suis, cum pecuniam exigeret, ad tempus, concedit, ut cœnam domini totam percipiant, & diebus uetitis urgente neceßitate carnes edant: multis tamen uerbis profitetur à religione maiorũ nolle se discedere, nec in ceremonijs alijsq; rebus mutare quicquam, nec enim id sibi licere, nisi de supremi sui magistratus, tam ciuilis quàm ecclesiastici uoluntate: quod autem ista duo cõcedat, eátenus fieri, donec authoritate publica statuatur aliquid, et conciliatio fiat: nam superioris temporis edicta sua de religione, uelle, ut inuiolata sint & exactè seruentur, his duabus tantùm rebus exceptis: curaturum etiam, quantum ipse poßit ut Metropolitanus & episcopi conceßionem hanc approbent, nec hoc nomine molestiam ulli faciant. Scriptum hoc editum fuit pridie calendarum Aprilis. Metropolitanus de quo loquitur est Salisburgensis archiepiscopus. Per hoc tempus Transsyluaniæ quidam proceres à Ferdinando rege deficiunt: Ferdinandus etiam Imperij conuentum prorogat in tempus incertum, & copias conscribi iubet, quæ postea secundo Danubio delatæ fuerunt in Vngariam. Est oppidum Alsatiæ, tribus ab Argentina milliaribus, Oberæna: oppidi ciuis quidam, uinitor, propter angustiam rei familiaris, quum abesset uxor Aprilis die decima, treis liberos suos interficit, puellam annorum septem, puerum quadrimum, & infantem in cunis, non plenè semestrem. Rumor tum erat, et increbuit fama de pontificis ac ipsius clientelæ, clandestinis cõsilijs aduersum confes-

Bauari suũ principem solicitant de religione.

Pater interficiens tres liberos.

sionis

ſtonis Auguſtanæ ſocios. Hanc opinionem augebat, quod dubium non erat, papam indigniſsimè ferre, ſuperioris anni decretum, Auguſtæ factum, quo religioni pax data fuit atq; libertas: credebatur etiam ſolicitare Cæſarem ut illud irritum faceret: uidebat enim à regno ſuo nouas fieri quotidie defectiones, & quid Auſtriaci, quid Bauari molirentur intelligebat: adhæc Moguntinus, Treuirenſis & Colonienſis Archiepiſcopi per occaſionem Thermarum tunc conueniebant: nec id nulla de cauſa fieri putabatur. Ferdinãdus rex peractis in Auſtria conuentibus, in Bohemiam proficiſcitur, & finitimis prouincijs Pragam euocatis, aduerſus impendens periculum, pecuniam poſcit & impetrat: datis deinde literis ad eos, qui menſibus nunc aliquot erant Ratisbonæ, moram excuſat, & quòd ipſi reuertendum eſſet Viennam, ad Cal. Iunias Imperij conuentum edicit. Poſt abitionem Ferdinandi, Lantgrauius in Miſniam uenit, & aliquándiu cum Auguſto Saxoniæ duce fuit. Ad Maij diem decimum, dux Areſcotus, de quo ſuprà dictũ eſt, in arce Vincennia, non procul à Lutetia captiuus, euaſit, & incolumis ad ſuos peruenit. Cardinalis Auguſtanus qui totum annum fuerat cõmoratus Romæ, quum nuper illinc reuerſus, audiſſet, quàm incommodè et ſiniſtrè plæriq; de ipſo loquerentur ac ſentirẽt, quaſi tractaret occulta cum pontifice & Germaniæ pernicioſa cõſilia, ſcripto publico ſeſe purgat, edito lingua populari, ſub Maij finem, & quum anno ſuperiori, poſt mortem Iulij tertij Romam, inquit, eſſem officij cauſa profectus, eius qui nunc præeſt, interfui pontificis electioni. Statueram equidẽ ad meos quamprimùm in Germaniam redire, ſed à papa fui detentus, qui tunc emendationem eccleſiæ tractabat, & delectis nonnullis ad eam rem uiris egregijs omniũ nationum, me, licet imparem tantæ prouinciæ, qui Germanus eſſem, huc etiam allegit. Cùm autem epiſcopatus mei ratio me præſentẽ requireret, impetrata domum à põtifice uenia, quod fuit pridie Idus Aprileis, iter ſum ingreſſus. Porrò, quanquam & antea ſemper, & deinde poſtquam ad hoc uitæ genus, in quo nunc ſum, perueni, ita me comparaui, quod ſine iactatione dictum eſſe uelim, ut turpe nihil obijci mihi uerè poßit, licet pacis cõſiliarius & author ſæpe fui, nõ ſine magno meo diſpendio, tametſi patriæ ſalus atq; dignitas curæ mihi ſemper fuit, tamẽ, ſimulac in Germaniam fui reuerſus, à uiris magnis & fide dignis amicis accepi, per

1556

Papa indignè fert religioni pacem dari

Ferdinãdus rex in Bohemiã proficiſcitur

Areſcotus dux euadit ex captiuitate.

Cardinalis Auguſtanus purgat ſe publico ſcripto.

1556 meam absentiam diuulgata quædam fuisse scripta, quæ ad infamiam meam pertinerent, quasi non Romæ solùm apud papam, sed paßim per Italiam occultis consilijs hoc egissem, ut Germania, maximè uerò confeßionis Augustanæ socij, grauißimo bello rursus implicarentur, huius autem conatus & occultæ tractationis hanc obduci causam ferebant in scriptis illis, quòd anni præteriti decretũ Augustæ de religione factum, papa uehementer improbaret, quòd Cæsari persuasisset, ut illud aboleret, quòd eum ob interpositam fidem, absoluisset, quòd in subiuganda Germania suam opem illi & auxilia quæcunq; promisisset, modò Cæsar inuicem ei non deesset in recuperanda per Germaniam iurisdictione sacra, quòd inducias inter Cæsarem Galliæq; regem ideò fecisset, ut utriusq; copiæ in hunc usum accõmodari possent. Addebant hoc etiam in libello perscribi, non externũ sed Germanum modò militem esse cogendum, ut res occultior esset: adhuc futurum ut Angliæ rex, equitum ad octo millia conducat, totiq; bello præsit, utq; diuersis locis habeantur delectus: breuiter adeò prouidè rem omnem esse institutam, ut eodem tempore simul omnes copiæ progressuræ sint, & de improuiso facturæ impreßionem tunc, quum agendis Ratisbonæ conuentibus plæriq; domo aberunt: deinde, tam pontificem, quàm Angliæ regẽ, mißis in Germaniam legatis ad quosdam principes, amplè illis polliceri, & papam quidem facere maximam manum tum equitum tum peditum, ut subsidio mittat: præterea, Palatinum electorem, Ottonem Henricum, ducem Vuirtembergensem Christophorũ, Marchionem Brandeburgicũ Albertũ à me traduci, tanquam Lutheranos & seditiosos, & dignos qui finibus eijciantur. Lantgrauiũ autem à me ualde commendatum esse in senatu cardinalium, quòd à sua religione defecißet, & quòd ex ipsius ecclesiæ ministris quidam Titelmannus doctrinam suam Romæ quum uerbo tum scripto reuocasset. Iam, quoniam ista calumnia non ad pontificis tantùm atq; Cæsaris iniuriam pertinet, sed meam quoq; famam lædit & existimationẽ: & quia uiri boni est, tum suũ ipsius, tum sui magistratus honorem & innocentiam tueri, necesse est ut ad ea respondeam. Et principio quidem, auditu mihi sanè perquàm graue fuit atq; molestum, existere adhuc atq; reperiri nonnullos qui contra priscam illam Germaniæ uirtutem, constantiam atq; fidẽ, ad eiusmodi calumnias animũ adijciunt,

Suspitiones sinistræ de Cardinali Augustano sparsæ.

Purgatio cardinalis Augustani contra suspitiones quorundam.

& cò

& eò spectant, ut teterrimis libellis atq; sermonibus Imperij princi- 1556
pes aduersus magistratum summũ excitent, & ipsos inter se princi-
pes nefario bello cõmittant, quàm atrox & turbulenta & plena peri-
culi fuerit annis ab hinc duo de triginta excogitata calumnia, multos
opinor meminisse: quando rex Ferdinandus, Moguntinus, Salisbur-
gensis, Vuirciburgẽsis episcopi Brandeburgicus elector, Gulielmus et
Ludouicus, Bauari, fratres, & Saxoniæ dux Georgius in electorẽ Sa-
xoniæ Ioannem, & Lantgrauiũ coniurasse dicebantur, quum eò dedu
cta res fuit, ut ad funestißimum bellũ ciuile omnia spectarẽt. Certè me
moria eius tẽporis proponere sibi principes & retinere debet. Nam et
detectum fuit scelus artificis, quũ singuli principes, editis libellis, pro
se quisq; factũ negarẽt, & calumniator deinde, sicut meritus erat, ca-
pite pœnam luit. Quod ipsum nunc etiam spero futurũ, ut ultore Deo
nimirum inuenti tam perniciosi detegantur authores: ego quidẽ Deũ
precor, ut mentem illis det meliorem, et ipsorum cõsilia frangat, ne ad
patriæ perniciẽ redundent. Quũ enim consimilis hæc sit calumnia si-
cut illa superior, facilè intelligi potest, authores eodẽ animo prorsus il
lam finxisse, qua finxerat ille, uel ad eius imitationẽ hoc tentasse, quo
uidelicet id quod ille tũc perficere nõ potuit, ipsi nũc perficiant. Quia
uerò scopus calumniatoris hic est, ut persuadeat papam et Cæsarẽ uel
le decretũ illud de pace religionis factũ, ui armorũ rescindere, & An-
gliæ regẽ ac episcopos Germaniæ collaturos huc etiã auxilia: fictũ &
nefariè excogitatũ hoc esse profiteor, eò uidelicet, ut exacerbatis ani-
mis & auctis offensionibus bellũ intestinum nascatur, et omnia ciuili
sanguine redundent. Et quanquam nõ dubito futurum ut Cæsar alijq;
principes, quorũ ad iniuriã libellus hic famosus et seditiosus pertinet,
suam ipsi causam defendant, tamẽ officij causa prætermittere nõ pos-
sum, quin supremũ magistratũ etiã ipse purgẽ. Certè toto illo tempo-
re quo Romæ sum cõmoratus, me præsente uel cõscio, ne uerbũ quidẽ
unũ factũ est de religionis illa pace. Falsò igitur põtifici tribuitur, qua
si summã consiliorũ referat ad uim et arma, quasi Cæsarẽ aliosq; reges
eò permouere sit conatus: falsò inquam ei tribuitur, neq; doceri pote-
rit: quod cùm ita sit, illud quoq; falsum est, quod de Cæsare perscribi-
tur, quũ enim inter eos actio nulla fuerit huius rei causa, qui potuerũt
decernere bellũ, aut inter se pacisci de recuperãda iurisdictione sacra,

Calumniæ cõtra quosdã principes excogitatæ

Pontifici cũ Cæsare nulla consilia fuisse cõtra religionem aut libertatẽ Germaniæ.

1556 Inducias inter Cæsarem & Galliæ regē non in fraudē Germaniæ factas esse. Cardinalis Augustanus catholicæ religione deditus.

deq; subiuganda Germania: factas à Cæsare Galliæq; rege calumniator ait inducias, ut miles ab utroq; dimissus ad hoc bellum traduceretur: quæ sit induciarum causa, docet illarū exemplū: deinde milites illi non sunt ab ullo principe retenti, nisi quantum rex Ferdinandus colligi iußit, & in Vngariam aduersus Turcā misit, illis etiam exceptis, quos Augustani, Noribergēses, Bambergicus, Vuirciburgensis episcopi, ne subito forsan opprimerentur, cōduxerunt, corruit igitur et istorum figmenti pars de papa, de Cæsare, deq; reliquis episcopis. Nunc ad me quod attinet, equidem hucusq; religionē sum secutus priscam, ueram & catholicam, & ut hominem Germanū decet, maiorum insisto uestigijs, & in qua sum educatus, in ea permaneo ecclesiæ communione, sicut etiam comitio superiori per epistolam ac demum per consiliarios quoq; meos explicaui. hac in sententia perseuerare beneficio Dei cogito: nec animus est quicquam facere, quod cū honestate uel officij mei ratione pugnet: & tamē pacē nihilominus colere cum omnibus cupio: quod uerò dicitur, cum papa, cum Cæsare, cū Angliæ rege, cum optimatibus Imperij, cumq; priuatis quibusdā occulta mihi fuisse fabricandi belli cōsilia: deinde illud de Palatino, Vuirtembergico, Brandeburgico, falsißimū esse, nec ab ullo probari posse, imò qui talia de me spargunt, seu uerbo id fiat, siue scripto, calumniatores, & communis patriæ aduersarios esse dico. De Palatino autē sic res se habet. Mei loci dignitas atq; ratio postulat, ut episcopatus mei iura conseruem, & ut fidei meæ cōmissum populū in ueteri & catholica religione contineam: certior autē factus Ottonē Henricū principem electorem hoc agere, ut oppida quædam episcopatus mei, suæ religionis efficeret, in ijsq; concionatores collocantur, equidē hoc molestè tuli, & causam habui, cur legibus atq; iure me defenderem. itaq; mei consiliarij, me quidē absente, sed iubente tamen, ad Imperij cameram litem introduxerunt, ubi nunc etiam illa pendet. alioquin nullo uerbo famam aut honorem eius unquam læsi, tantum abest, ut sim in eius prouinciā aliquid molitus: imo si quid efficere possem, quod ad ipsius, atq; etiam eius regionis & populi cōmoda spectaret, nihil sim prætermissurus, & populū eius ditionis testimoniū huius rei dicere posse puto: sciunt enim quam eis fidē & operam aliquando præstiterim rebus duris & afflictis. huc accedit, quod Palatinam familiam semper amaui, paratus

tus

tus illis gratificari quoquo modo possum: eaq; uoluntas ne tantillum quidẽ est immutata. Eodem planè modo sum affectus in Christophorum ducem Vuirtembergensem, uirum bonũ, prudentẽ, peritum, pacis amantem: & inde à primo tempore, quo cœpit inter nos esse notitia, ualde semper in eum fui propensus, idq́; factis etiam studui comprobare, ut autem uel ipse uel Palatinus suis finibus profligarentur, id non solùm in mentem mihi non uenit, uerùm etiam si quid eius generis rescissem quod ad ipsorũ existimationis uel bonorũ detrimentũ spectaret, equidem & magnum eram ex ea re dolorem percepturus, & impediturus etiam pro mea uirili parte, ne tale quid accideret. Et adhuc quidem ita me cõparaui semper, ut diuersum ab eo, quod profiteor, nihil illos deprehendisse putem, sic etiam in posterum me geram ut ampliorem fidem huius rei sim facturus, ea spe uidelicet, quandoquidem offensionis causam nullam dedi, futurũ, ut me quoq; simili beneuolentia prosequantur. Alberti uerò Marchionis fortunam, quam ægrè tulerim, non ipsum latet, quid enim nõ tentaui, quid non sum expertus, ut dißidium illud tolleretur, & ocium restitueretur Imperio? sanè, tantus fuit meus in ea re labor, tantumq́; studiũ, ut licet rempublicam in eo spectarem, tamen in suspitionem apud nonnullos uenerim quasi cõmoditates illius nimium fouerem, et alijs uellem incõmodare. Quam autem candidè rem egerim, id perscriptæ ad eũ literæ meæ docere possunt. Cùm igitur ita sim in illos animatus, nec ullum in me requiri poßit officium, spero, quæ est ipsis insita uirtus, & uera nobilitas, fore ut meo non tam sermoni quàm facto, quòd manifestè lucet, ac sese demonstrat, plus habeant fidei, quàm seditiosis illis, qui ueluti flabella quædã incendiũ excitare student. Quanta etiam charitate sim absens, & beneuolentia cõplexus omnes Germanos propter dulcißimæ patriæ recordationem, id multorũ principũ legati, sed & ex nobilitate cõplures docere possunt, qui tunc Romæ erant, quũ ego essem, Mogũtini, Treuirenses, Colonienses, Saxones, Brandeburgici, Magdeburgici, Bauari, Brunsuicenses, Passauienses, Osnabrugenses, Mindenses, Basilienses. Nam hi simul omnes ad me, uelut ad portum aliquem confugiebant, adiuti fideliter à me suis in negocijs, & nonnulli quidẽ etiam opera & cõmendatione mea cõsecuti præfecturas & conditiones nõ illiberales. Iam illud de Lantgrauio, quàm est ineptũ figmentũ deq́;

1556

Cardinalis Augustani studium erga ducẽ Vuirtembergicũ.

Cardinalis Augustani studium erga Germanos.

1556 deq; Titelmanno quodam, nam nec ullus unquam sermo mihi cum Lantgrauio fuit, eiusq; filijs hac de re, neq; meminisse possum ullum à me factum esse uerbum uel Romæ uel per Italiam: multò minus etiam mihi constat, quid eius ditionis ministri doceant, aut reuocēt, hoc quidem affirmare possum, me conscio, reuocationem eiusmodi nullam esse Romæ factam. Itáque non dubito quin & hoc ipsum Lantgrauius, cùm res ita postulabit, & alterum illud de commendatione nostra, facilè sit refutaturus. Quum igitur artifices tam nefarij libelli, turpiter omnia confinxerint, ut ignis ille, quem annis abhinc multis conflarunt, totis uiribus tandem exæstuat atq; prorumpat, opus est, ut principes ac magistratus diligēter sibi caueant ab illis, & quum aliquando detegentur, tale statuant exemplum, quod alios omnes deterreat. Postremò, si qui fortè minus cōmodam opinionem ex ijs calumnijs de me cōceperunt, hos oro uehementer ut eam deponant, & certò statuant, quum & origine sim Germanus, & illustri natus familia, nihil me cōmissurum esse maiorum uirtute indignū, atq; splendore. Quum hanc epistolam quinto calendas Iunias euulgasset, ut suprà dictum est, priuatim etiam ad nonnullos principes in eandem sententiam scripsit, & pòst in Italiā recurrit, quo tempore Sigismundi Poloniæ regis mater, Bona, domum rediret, Neapolim proficiscens. Interea motus erant per Angliam, & nobiles multi propter suspitionem coniurationis, ut ferebatur, in carcerem conijciuntur, nonnulli decollantur, alij quidam in Galliam euadunt, & in his Northumbrij ducis frater, Andræas Dudlæus. Capiuntur etiam ex Elisabethæ familiaribus duo. Ad idus Maias Petrus Cartus, qui propter seditionem profugerat ante menses aliquot, regi Philippo reconciliatus, & Ioannes Checus, qui regis Eduardi fuerat præceptor, in Belgium ex Germania reuersus, ut uxorem educeret, quum Bruxella redirent Antuerpiam, Philippi regis mandatu capti protrahuntur Londinum. Sub exitum Iunij, non procul à Londiño tredecim ad unum alligati palum simul cremantur ob religionem. Interea Carolus Marchio Badensis Augustanæ confeßionis doctrinam recipit, & à uicinis mutuat doctores, qui reforment & instituant ecclesias. Iam antea Spiræ quoque Senatus unum & alterum euangelij ministrum assumpserat. Ferdinandi regis filius natu maximus Maximilianus unà cum uxore filia

Motus in Anglia propter suspitionē coniurationis excitatus.

Ioannes Checus Anglus capitur.

Tredecim simul combusti ob religionem.

Carolus Marchio Badensis recipit euangelij doctrinam.

Cæsa-

Cæsaris Vienna digressus, Iulij die decimo septimo Bruxellam ue- nit, quum diu multúmque solicitatus esset ut susciperet iter. Petrus Martyr, Florentinus, de quo suprà diximus, quum dißidium illud de cœna domini rursus accenderetur, & ipse nominatim perstringeretur libellis, Argentina migrauit Tigurum, ut argumentum illud, docendo, scribendo liberè tractaret. Mortuus tum erat Tiguri Conradus Pellicanus: ideóque senatus ab ecclesiæ ministris rogatus, ad senatum Argentinensem datis literis, illum sibi mitti uehementer orat. Sic ille tertio Idus Iulias abit, non sine multorum suspirijs atque dolore, qui doctrinam eius incomparabilem, iudicium exquisitißimum, humanitatem atq; modestiam summam, cæterasq; uirtutes amabāt. Eodem tempore Basilea iter faciens, ad Cæsarem ibat in Belgium à papa missus Cardinalis archiepiscopus Pisanus, natione Siculus, quum paulò antè cardinalis Caraffa, papæ propinquus, ad Galliæ regem uenisset. Rumor fuerat, & perscriptum etiam antè grauißimas esse papæ cum Cæsare inimicitias, & rem ad bellum omninò spectare. Nam inter alia pontifex familiæ Columnensi suas facultates per Latium ademerat: quæ quidem res ad Cæsaris iniuriam pertinere uidebatur: deinde Philippo Cæsaris filio Siciliæ, Neapolísque poßeßionem nolle conferre dicebatur, propositis admodum duris conditionibus. Nam regna illa tributum episcopo Romano persoluunt, ab eiusq; beneficio pendent. Sub Idus Iulias, Albertus Bauarus, nomine Ferdinandi regis inchoat Ratisbonæ comitia, & illum agendis conuentibus per Austriam atq; Bohemiam occupatum fuisse docet, quò minus ad constitutum tempus huc ipse uenerit: deinde quibus in difficultatibus uersetur, & quamobrem ne nunc quidem poßit adesse comitijs ostendit. Nam authore Petro Petrouicio cliente regis, qui de subsidio Turcam solicitarit, Transsyluaniam totam, cùm nulla premeret necessitas, nec iusta causa subesset, ad Ioannis Vayuodæ filium à rege defecisse: post Franciscum Beuecum, eiúsque filium Georgium, per Vngariam facta rebellione quasdam arces & oppida cepisse Vualachorum auxilijs. Deinde Budam nuper missum à Turca præfectum. Alium etiam tunc quum de inducijs ageretur, Zegestum oppidum & arcem iam undecima die Iunij duriter obsidere & oppugnare cepisse tormentis: adhæc multorum literis atque nuncijs deferri, Bos-

1556

Petrus Martyr proficiscitur Tigurum.

Cardinalis Pisanus ad Cęsarem proficiscitur.

Comitia Ratisbonę inchoantur.

Trāsyluania à rege Ferdinando defecit.

Zegestus à Turca oppugnatur.

1556 niæ præfectum cogere maximas copias, ut Sclauoniam inuadat: Græciæ quoq; præsidē apud Sophiam urbem facere nō mediocrem manū, & cogitare progredi: sed & ipsum Turcarum Imperatorē autumno proximo uenturum in Vngariam, & hyematurū ibi, uel si nunc differat primo uere uenturum eò cum ingenti exercitu, ut Viennam obsidione capiat: his ergo de causis, ne hoc quidem tempore uacare nec integrum esse regi deserere suas prouincias, uerùm in comparanda defensione detineri totum & occupari: & quia longius differri comitia non sit ex usu reipublicæ, datum ab illo sibi negocium esse, ut faceret initium & ageret, donec adesse poßit ipse: cæterum ante annum tertium à rege splendidam fuisse de pace uel inducijs missam legationem ad Turcam, & illum quidem adhuc detineri Constantinopoli: ac licet pactæ fuerant inter ipsos induciæ, quoad legati domum redissent, Turcas tamen interim, uiolata fide, multas arces & oppida occupasse in finibus: cúmque nunc etiam Zegestum ab illis oppugnetur, non apparere, quæ sit ab ijs expectanda pax, firma quidem & tolerabilis: quod cùm ita sit, & quia non Vngariæ tantùm reliquijs, & Austriæ, uerùm uniuersæ quoque Germaniæ summum discrimen impendet, inprimis opus esse ut statim de ferendis auxilijs deliberetur, & contribuenda pecunia, quæ certis locis asseruetur, & in hoc bellum à publicis quæstoribus, cùm opus est, depromatur: alios quoque reges atq; principes de subsidijs, à rege solicitari, nec ipsum ulli sumptui uel periculo parsurum esse, uel suo uel filiorum etiam, sed quum tot annorum bellis uehementer exhaustæ sint ipsius prouinciæ, non posse tantum hostem sustinere, sed opus esse ut in commune conferant, & quamprimùm quidem: porrò quia superiori comitio decretum sit etiam, ut in istō conuentu religionis inirentur componendæ rationes, regem hortari magnopere ut diligenter inuestigent, an conciliatio fieri poßit & qua uia: de moneta quoque ipsis agendum esse: deque firmanda per Imperium pace: Turcici uerò belli deliberationem minimè postponi sed inprimis debere ipsis esse cordi, quò præsens & imminens omnibus calamitas depelli poßit. Ad decimum quintum diem Septembris Cæsar idoneam nactus tempestatem, adornata classe, nauigationem in Hispaniam suscipit, & utranq; sororem, reginam Mariam, & Leonoram profectionis comites sibi adiunxit.

Legati ad Turcam de pace à Ferdinando missi.

Cęsar in Hispaniam cū utraque sorore proficiscitur.

Sed

Sed antequam discederet, filio suo regi Philippo totius Belgij administrationem tradidit. Fratri uerò regi Ferdinando Germaniæ Rempub. commisit, literis ad Imperij electores datis, quibus petit, ut eundem pro Romanorum imperatore agnoscere, eiq; parere uelint. 1556

Octobris die ultimo Ioannes Sleidanus I.V.L. uir & propter eximias animi dotes, & singularem doctrinam, omni laude dignus, Argentorati è uita decedit, atq; ibidem honorificè sepelitur. Ioan. Sleidanus moritur.

INDEX RERVM MEMORABILIVM, QVAE IN HOC opere continentur.

Punctus post numerum positus, alteram paginæ faciem denotat.

A

TT ij

Caro-

3

Casparis

D

Di-

Hiero-

Io. Cal-

L

N

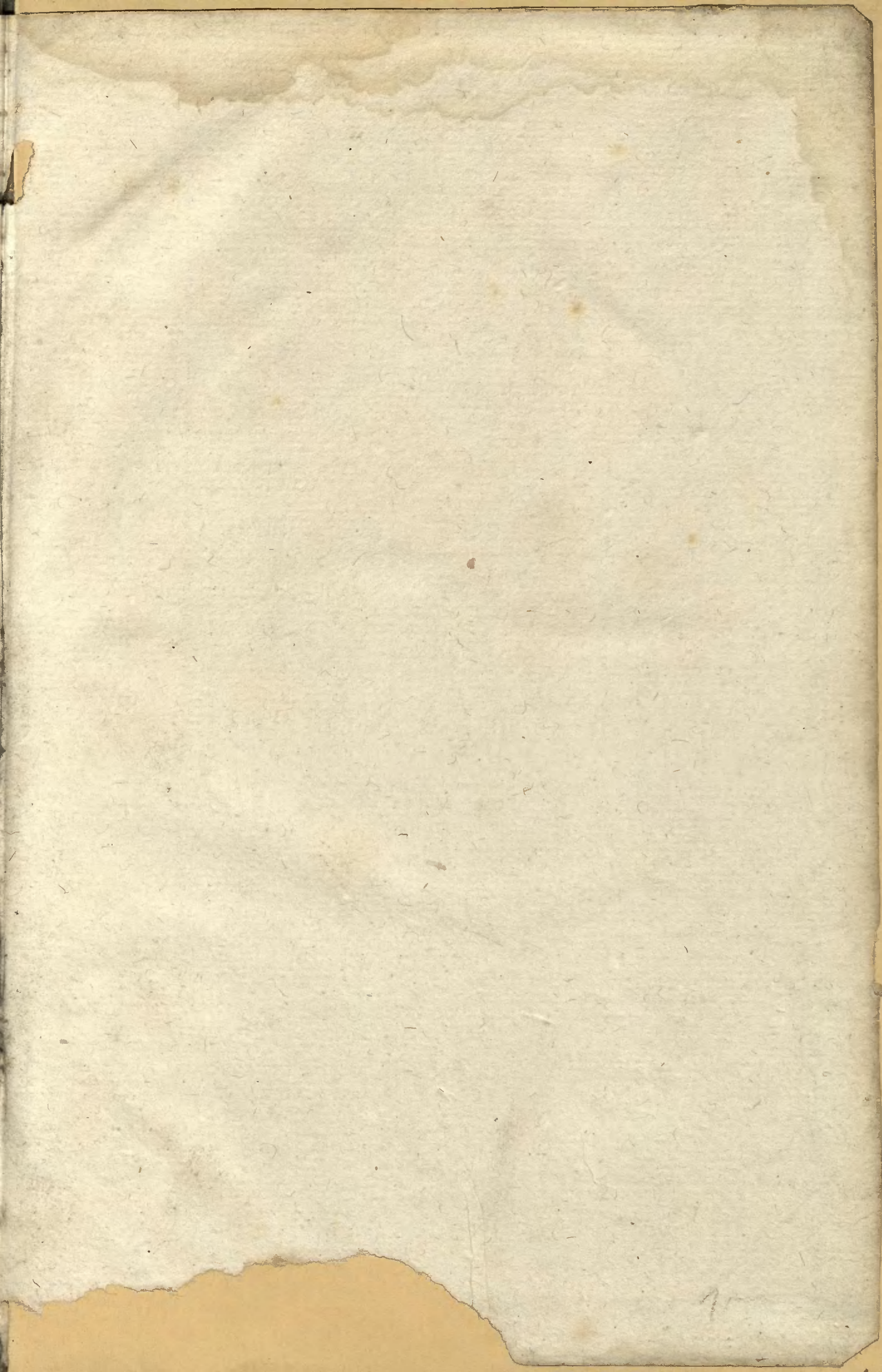
Vuor-

Responsio [?] cum [?] mouentur [?] religione [illegible]

Pacificatio inter in Causa religionis inter Pontificios
et Lutheranos, facta est ad imitationem transa
ctionis, Saxoniae ducis cum Electore factae. Vide
folio 1.7.0.

12

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Germania Hystoria ~~ab~~ a Lodouico Auila Hispano conscripta

Io
D

Ioannes Sleidani
De statu Religio